

KÉZIKÖNYV A GYERMEKJOGI EGYEZMÉNY ALKALMAZÁSÁHOZ

CSALÁD
GYERMEK
IFJÚSÁG
EGYESÜLET

unicef

Kézikönyv a gyermekjogi egyezmény alkalmazásához

A Kézikönyv fordítása az Európai Unió pénzügyi támogatásával,
a „Civil szervezetek és az antidiszkriminációs törvény végrehajtása” program,
„Van Jogod!” című projektje (2006/018-176.03.01-0022) keretében készült.
A tanulmányok, és írások a szerzők nézetei, és ezért semmiképpen sem
tekinthetők az Európai Unió hivatalos állásfoglalásának.

© Egyesült Nemzetek Gyermekalapja, 2007

A Kézikönyv anyaga az Egyesült Nemzetek Gyermekalapjának megbízásából készült.

A tartalma nem feltétlenül tükrözi az UNICEF politikáját vagy nézeteit.

A Kézikönyv bármelyik része megfelelő forrásmegjelölés mellett szabadon
felhasználható. A könyv részeinek vagy egészének fordításának engedélyezését
az UNICEF Európai Regionális Irodájától kell kérni.

UNICEF Regional Office for Europe
Palais des Nations
1211 Geneva 10, Switzerland

ISBN 978-963-88194-1-3

A magyar kiadást szerkesztette:
Herczog Mária

A Kézikönyv borítóján szereplő fotók (balról jobbra)
Gyenes-Kovács Zoltán, Mernyó Ferenc, Erdélyi Gábor,
Gyenes-Kovács Zoltán, Gyenes-Kovács Zoltán munkái.

A Kézikönyvben szereplő képek készítői sorrendben: Erdélyi Gábor: XVIII-XIX, 32 oldal, 52. oldal,
78. oldal, 440. oldal, Gyárfás Dorka: XXXXI, Mernyó Ferenc: XXXXII., 158. oldal, 106. oldal,
Veres Kinga: XX., 148. oldal, UNICEF: 182. oldal, 274. oldal, 280. oldal, 186. oldal, 358. oldal, 380.
oldal, 448. oldal, 462. oldal

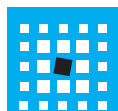
A magyar kiadás a Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület
gondozásában jelent meg 2009-ben.

Könyv és CD-rendelés:
Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület: 1012 Budapest, Logodi utca 24.
e-mail: csagyi@mail.datanet.hu

Layout:
A könyv grafikai munkáinál a svéd UNICEF által kiadott kézikönyvet
vettük alapul, amelynek tervét Sture Balgård készítette.

Nyomta és kötötte:
Innova Print Kft.
Felelős vezető: Komornik Ferenc

KÉZIKÖNYV A GYERMEKJOGI EGYEZMÉNY ALKALMAZÁSÁHOZ

Tartalomjegyzék

Ajánlások	XXI
Előszó	XXIX
A kötetről	XXXIII
▷ Célok és szerkezet	XXXIII
▶ Hogyan használjuk a végrehajtást ellenőrző listát?	XXXV
▶ Hivatkozások és magyarázat	XXXVII
▷ A Gyermekjogi Bizottság hivatalos jelentései	XXXVII
▷ További fontos dokumentumok	XXXVIII
▷ Hol érhetők el a Bizottság jelentései	XXXVIII
▶ Rövidítések	XXXIX
1. cikk A gyermek meghatározása	1
• A gyermekkor kezdete az Egyezmény alkalmazásában	1
• A gyermekkor vége	2
• Konkrét alsó korhatár meghatározása a jogszabályokban	3
• <i>Ellenőrző lista a végrehajtáshoz</i>	10
2. cikk A megkülönböztetés tilalma	13
• A „megkülönböztetés” meghatározása	13
• A megkülönböztetés tilalmára vonatkozó elv	16
• A megkülönböztetés kiküszöbölését célzó egyéb aktív intézkedések	17
• Költségvetési korlátoktól független végrehajtás	17
• Ellenőrzés és értékelés	17
• „... a joghatóságuk alá tartozó gyermekek számára...”	17
• „...minden megkülönböztetés, nevezetesen a gyermeknek vagy szüleinek vagy törvényes képviselőjének faja, színe, neme (...) vagy egyéb helyzete szerinti különbségtétel nélkül”	18
• Védelem a megkülönböztetéstől és megtorlástól ... (2. cikk 2. bekezdés)	20
• A gyermekekkel szembeni megkülönböztetés alapjai	21
• <i>Ellenőrző lista a végrehajtáshoz</i>	23
3. cikk A gyermek legfőbb érdeke	25
• 3. cikk 1. bekezdés	26
• A részes államok felelőssége a gyermekek szükséges védelmének és gondozásának biztosítása terén... (3. cikk 2. bekezdés)	28

Gyermekjogi egyezmény

- A gyermekekkel foglalkozó és védelmüket biztosító intézmények (3. cikk 3. bekezdés) 29
- *Ellenőrző lista a végrehajtáshoz* 30

4. cikk Az Egyezményben lévő jogok végrehajtása 33

- Általános végrehajtási intézkedések 33
- Fenntartások felülvizsgálata és visszavonása 34
- Egyéb nemzetközi okmányok ratifikálása 35
- “Amennyiben gazdasági, szociális és kulturális jogokról van szó (...)” 35
- Fokozatos megvalósítás 36
- A törvényhozás és az Egyezmény teljes körű kompatibilitásának biztosítása:
az átfogó felülvizsgálat szükségessége 37
- Jogi hatály biztosítása az Egyezményben szereplő minden jog számára 37
- Jogorvoslat a jogszegésekre 38
- “minden olyan (...) közigazgatási vagy egyéb intézkedést” 39
- “Átfogó, nemzeti stratégia” a gyerekekért 39
- A végrehajtás összehangolása 40
- A gyerekekre gyakorolt hatás elemzése 42
- Költségvetés és költségvetési elemzés 42
- A piacgazdaságba való átmenet és más, kikényszerített gazdasági
kiigazítások hatása 43
- Gazdasági szankciók és a gazdasági, szociális és kulturális jogok tisztelete 43
- Ellenőrzés és adatgyűjtés 43
- A civil társadalom részvétele 44
- Képzés és a tudatosság növelése 45
- Független emberi jogi intézmények gyerekek számára 45
- Nemzetközi együttműködés a végrehajtás érdekében 47
- Más kulcsfontosságú emberi jogi dokumentumok ratifikálása 49
- *Ellenőrző lista a végrehajtáshoz* 50

5. cikk Szülői iránymutatás és a gyermek kibontakozó képességei 53

- Az Egyezményben részes államok tiszteletben tartják
a felelősségeket, jogokat és kötelezettségeket...” 53
 - ▶ „...melyet a szülők, vagy (...) más, a gyermekért törvényesen
felelős személyek gyakorolnak...” 54
 - ▶ „... Beljebb kezdődik, nyíllal, pont helyett hogy a gyermeknek
az Egyezményben elismert jogai gyakorlásához, képességei fejlettségének megfelelően,
iránymutatást és tanácsokat adjanak” 55
- *Ellenőrzőlista a végrehajtáshoz* 57

6. cikk A gyermek joga az élethez, és az életben maradás és fejlődés legnagyobb mértékű biztosítása 59

- A gyermek veleszületett joga az élethez 59
- abortusz és eutanázia 60
- Újszülöttgyilkosság 62
 - ▶ Korai házasság 63
- Halálbüntetés 63
- Fegyveres konfliktus 63
- A gyerekek életét veszélyeztető más erőszakos cselekmények 63
- Kivizsgálás és regisztráció halál esetén 65

• ... a lehetséges legnagyobb mértékben biztosítják a gyermek életben maradását és fejlődését”	65
• <i>Ellenőrzőlista a végrehajtáshoz</i>	67
7. cikk Anyakönyvezés, név, állampolgárság és jog a szülők ismeretéhez és gondoskodásához	69
• A gyermek joga „a közvetlenül születése utáni anyakönyvezéshez”	69
• Mikor és hogyan kell az anyakönyvezésnek megtörténnie?	70
• Milyen adatokat tartalmazzon a születési anyakönyv?	71
• A gyermek joga „egy névhez, születésétől kezdve”	71
• A gyermek joga, hogy „állampolgárságot szerezzen”	72
• „lehetőség szerint joguk van ismerni szüleiket”	72
• A „szülő” jelentése	72
• A „lehetőség szerint” jelentése	73
▶ „...jog, hogy lehetőség szerint ... a szülők neveljék fel”	75
• <i>Ellenőrző lista a végrehajtáshoz</i>	76
8. cikk Az identitás megőrzése	79
• A gyermek joga, hogy „törvénysértő beavatkozás nélkül megőrizze identitását (...)”	79
• Állampolgárság	79
• Név	80
• Családi kapcsolatok	80
• „Megőrizni”	80
• „... jogtalan beavatkozás nélkül”	81
• Az „identitása alkotó elemeitől vagy azok egy részétől megfosztott” gyermek joga	81
• <i>Ellenőrző lista a végrehajtáshoz</i>	83
9. cikk A szülőktől való elválasztás	85
• A gyermekek joga, hogy „szüleiktől, akaratuk ellenére ne szakítsák el őket (...)”	86
• A gyermek joga, hogy „mindkét szülőjével rendszeres személyes kapcsolatban maradjon (...)”	90
• Az állami beavatkozással elszakított szülő vagy gyerek joga az információhoz	90
• Jog, hogy ilyen értelmű információ kérelmezése „nem járhat hátrányos következményekkel (...)”	91
• <i>Ellenőrző lista a végrehajtáshoz</i>	92
10. cikk Be- vagy kiutazás az országokba családegyesítés céljából	95
• A gyermek és szülő joga, hogy „valamely részes államba családegyesítés céljából történő beutazásra vagy onnan való kiutazásra irányuló” kérelmüket	96
▶ „Pozitív szellemben”,	96
▶ „Emberséggel”,	96
▶ „Kellő gyorsasággal” bírálják el.	97
• A jog, hogy ilyen kérelmek ne okozzanak kárt a kérelmezőnek	97
• A gyermek joga, hogy rendszeres személyes kapcsolatot, érintkezést tartson fenn mindkét szülőjével, ha azok másik államban élnek	97
• A gyermek és a szülő joga, hogy bármely országot (beleértve a sajátjukat is) elhagyjanak	98
• A gyermek és a szülő joga, hogy „saját hazájukba belépjenek”	98
• <i>Ellenőrző lista a végrehajtáshoz</i>	99

Gyermekjogi egyezmény

11. cikk Gyermekek törvényellenes külföldre utaztatása és ott tartása	101
• Eszközök a gyermekek törvényellenes külföldre vitele és ott tartása elleni harcban	101
• Ellenőrző lista a végrehajtáshoz	104
12. cikk A gyermek véleményének tiszteletben tartása	107
• A gyermek mint jogalany és aktív résztvevő	108
• Fenntartások	108
• A „véleményformálásra képes” gyermek (12. cikk 1. bekezdés)	108
• Jog a „szabad véleménynyilvánításhoz”	111
• „minden, a gyermeket érintő kérdésben”	111
▶ „... a gyermek véleményének kellő súllyal való figyelembe vétele, korának és érettségének megfelelően”	111
• Lehetőség adása a gyerekeknek „ (...) hogy bármely olyan bírósági vagy közigazgatási eljárásban, amelyben érdekelt, meghallgassák” (12. cikk 2. bekezdés)	111
• A részvételi jogok alkalmazásának stratégiái	113
▶ Részvételi jogok a nemzeti jogszabályokban	113
▶ Tájékoztatáshoz való jog – a részvétel előfeltétele	114
▶ Diszkriminációmentes részvételi jogok	114
▶ A végrehajtás nem függhet a rendelkezésre álló forrásoktól	115
▶ Oktatás, képzés	115
▶ A megvalósulás és a hatások figyelemmel kísérése	116
▶ A megvalósulás különböző területeken	116
▶ A kormányzaton belül és az általános politika- és eljárásstervezés során	116
▶ A helyi önkormányzatok és szolgáltatások szintjén	118
▶ A gyermekvédelemben	118
▶ Családi környezetben	119
▶ Az örökbefogadásban	120
▶ Gyermekelhelyezési döntésekben és családhelyettesítő gondoskodásban	
Nem kap külön nyilat	120
▶ Az iskolákban	120
▶ A gyermekek foglalkoztatásában	121
▶ A környezetvédelemben és a fenntartható fejlődésben	121
▶ Az egyéni egészséggel kapcsolatos döntésekben és az egészségügyi szolgáltatások tervezésében	122
▶ A médiában	123
• Menedékkérés és más bevándorlási eljárások során	123
• A fiatakorúak igazságszolgáltatási rendszerében	123
▶ A Bizottság munkájában és az Egyezmény jelentési rendszerében	124
• Ellenőrző lista a végrehajtáshoz	126
13. cikk Jog a véleménynyilvánítás szabadságára	129
• A gyerek joga a véleménynyilvánítás szabadságához	129
• A gyerekek jogainak korlátai (13. cikk 2. bekezdés)	131
• Ellenőrző lista a végrehajtáshoz	133
14. cikk A gyermek joga a gondolat-, lelkiismeret és vallásszabadságra	135
• Gondolatszabadság	135
• Lelkiismereti szabadság	136
• Vallásszabadság	136
• A gyerek joga és a szülői iránymutatás (14. cikk 2. bekezdés)	137
• Iskola és vallásszabadság	138

• A vallás kinyilvánításának korlátai (14. cikk 3. bekezdés)	139
• <i>Ellenőrző lista a végrehajtáshoz</i>	141
15. cikk A gyermek szabad egyesülési és békés gyülekezési jog	143
• A gyermek szabad egyesülési joga	143
• A gyermek joga a békés gyülekezés szabadságához	144
• A gyermek jogainak korlátozása (15. cikk 2. bekezdés)	144
• <i>Ellenőrző lista a végrehajtáshoz</i>	146
16. cikk A gyermek magánélethez való joga	149
• Az önkényes beavatkozás tilalma	149
• Bizalomra épülő tanácsadás gyerekeknek	150
• Magánélet, privát szféra az intézetekben	151
• Magánélet a fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerében	151
• A gyerekekről őrzött dokumentációk	152
▶ „családjával kapcsolatos”	153
▶ „otthonával kapcsolatos”	153
▶ „vagy levelezésével kapcsolatos”	153
• „(...)becsülete vagy jó hírneve elleni jogtalan támadásnak”	154
• Jog a törvény védelmére (...) (16. cikk 2. bekezdés)	154
• <i>Ellenőrző lista a végrehajtáshoz</i>	155
17. cikk A gyermek joga a megfelelő tájékoztatáshoz	159
• „Hozzájutás (...) hazai és nemzetközi forrásokból származó információkhoz”	160
• Tömegtájékoztatási eszközök (17. cikk a) pont)	161
• Nemzetközi együttműködés (17. cikk b) pont)	162
• Gyerekkönyvek (17. cikk c) pont)	163
• őslakossághoz, illetőleg a kisebbségi csoportokhoz tartozó gyermek (17. cikk d) pont)	163
• Védelmet szolgáló irányelvek kidolgozása (17. cikk e) pont)	163
• A gyermek magánélete és a média	164
• <i>Ellenőrző lista a végrehajtáshoz</i>	166
18. cikk A szülők közös felelőssége az állam támogatásával	169
• A szülők elsődleges felelőssége	170
• „Cselekedeteiket mindenekelőtt a gyermek legfőbb érdekének kell vezetnie”	170
• A szülők képzése	171
• A szülők közös felelőssége	172
• Egyszülős családok	172
• Ha a szülők külön élnek	172
• Ha a gyerek az állam gondoskodásába kerül	173
• „ (...) a részes államok megfelelő segítséget nyújtanak a szülőknek(„...)”	173
• „(...) a részes államok ... gondoskodnak gyermekjóléti intézmények, ellátások és szolgáltatások létrehozásáról”	174
• A részes államok biztosítják a dolgozó szülők számára a megfelelő szolgáltatásokat	174
• Gyermekjogi Bizottság 7. számú átfogó kommentár összefoglalása	175
• <i>Ellenőrző lista a végrehajtáshoz</i>	181

Gyermekjogi egyezmény

19. cikk A gyermek joga az erőszak minden formájától való védelemhez	183
• Világméretű, globális mozgalom a gyerekekkel szembeni erőszak megszüntetéséért	184
• Jelentés a gyerekekkel szembeni erőszakról szóló kutatásról– elvek és javaslatok	185
• A gyerekeknek „a fizikai és lelki erőszak minden formájától...” való védelmére szolgáló intézkedések	188
• Gyermekjogi Bizottság, 8. számú átfogó kommentár összefoglalása	192
• Erőszak az iskolákban és az igazságszolgáltatás rendszerében	194
• A védelmet és megelőzést szolgáló intézkedések (19. cikk 2. bekezdés)	195
• „...eljárássok ..., amelyek a gyerek és gondviselői számára szükséges szociális programok” illetve más megelőzési formák „létrehozását teszik lehetővé...”	195
• <i>Ellenőrző lista a végrehajtáshoz</i>	199
20. cikk A családjuktól megfosztott gyermekek	201
• A családjuktól átmenetileg vagy tartósan megfosztott gyermekek	202
• Az ilyen gyermekek „speciális védelemre és segítségre jogosultak”	202
• Helyettesítő védelem	203
• Intézményi gondozás	204
• A szabadságtól való megfosztás	206
• Fogvatékosággal élő gyerekek	206
• Az utcán élő és/vagy dolgozó gyerekek	207
• Kísérő nélküli menekült és migráns gyermekek	208
• Állandóság biztosítása az alternatív gondozásban	208
• <i>Ellenőrző lista a végrehajtáshoz</i>	211
21. cikk Örökbefogadás	213
• Azok a részes államok, amelyek „elfogadják és/vagy engedélyezik az örökbefogadást	214
• A gyermek legfőbb érdeke legyen a mindenek felett álló megfontolás	214
• Az örökbefogadást „csakis az illetékes hatóságok engedélyezzék... az ügyre alkalmazandó törvény és eljárások értelmében”	214
• Külföldre történő örökbefogadás bizonyos feltételekkel	215
▶ Csak akkor „ha a gyermek származási országában nem helyezhető el (...)”	216
▶ „(...) a gyermek a hazai örökbefogadással egyenértékű biztosítékok és szabályok előnyeit élvezhesse”	216
▶ Nem járhat „jogtalan haszonszerzéssel”	217
• Többoldalú megegyezők és megállapodások annak érdekében, hogy a gyermek külföldi elhelyezését erre illetékes hatóságok vagy szervek fogantassák	217
• <i>Ellenőrző lista a végrehajtáshoz</i>	219
22. cikk Menekült gyermekek	221
• Háttér	222
• ...menekült jogállást kérő, illetve menekültnek nyilvánított gyerek „az erre vonatkozó nemzetközi, vagy hazai szabályok és eljárások értelmében”	222
• ...menekült státuszt kérő gyerek... „akár egymagában, akár apjával és anyjával vagy bármely más személlyel együtt”	223
• A 22. cikk által nem tárgyalt belföldi kitelepítés és vándorlás	224
• A származási ország és a tranzitországok kötelezettségei és a kétoldalú együttműködés	224
• A menekült gyermekek joga a szükséges védelemhez	224

• Megfelelő oktatási, egészségügyi és szociális/jóléti szolgáltatások	225
• Gyerekek őrizetbe vétele	225
• A részes államok együttműködése kormányközi és nem-kormányzati szervezetekkel	225
• Családtagok felkutatása	226
• Azoknak a gyerekeknek a védelme, akiknek a családtagjait nem találták meg	226
• Állampolgárság	227
▶ Bizottság, 6. számú átfogó kommentár összefoglalása	227
• Kapcsolódó nemzetközi szerződések és irányelvek	229
• A serdülő menekültek speciális szükségletei	230
• <i>Ellenőrző lista a végrehajtáshoz</i>	231
23. cikk A fogyatékossgal élő gyermekek jogai	233
• A fogyatékossgal élők emberi jogainak elismerése	234
▶ Háttér	234
• A fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény	235
• „A fogyatékossgal élő gyermekek jogai” című átfogó kommentár összefoglalása	236
• A Gyermekjogi Bizottság, 9. számú átfogó kommentár összefoglalása	237
• Az Egyezményben lefektetett más jogok	238
• A „fogyatékossgal” fogalmai	238
• Fogyatékossgal alapuló megkülönböztetés	238
• A fogyatékossgal okai	239
• Résztételhez kapcsolódó jogok	240
• Befogadó oktatás	241
• Jog a lehető legteljesebb társadalmi beilleszkedést és személyes fejlődést előmozdító speciális gondozáshoz és segítséghez	242
• Intézményi elhelyezésének elkerülése	243
• Szabadság korlátozása	243
• Nemzetközi együttműködés (23. cikk 4. bekezdés)	244
• <i>Ellenőrző lista a végrehajtáshoz</i>	245
24. cikk A gyermek joga az egészséghez és az egészségügyi szolgáltatásokhoz	247
• Az egészséggel kapcsolatos jogok és az Emberi jogok nemzetközi egyezménye	248
• Nyilatkozat az egészségügyi alapellátásról	250
• Egy gyermekeknek való világ: az 1990-es Gyermekekért Világtalálkozó folytatása	250
• Az egészséggel kapcsolatos jogok fokozatos végrehajtása	252
• Szemelvények a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottságának átfogó kommentárjából	252
• Hátrányos megkülönböztetés az egészséghez/egészséggondozáshoz való hozzáférésben	253
• Az egészséggel kapcsolatos jogok és a részvétel	256
• A részes államok erőfeszítéseket tesznek (24. cikk 2. bekezdés)	256
▶ „(a) csökkentsék a csecsemő- és a gyermekhalandóságot”	256
▶ „(b) biztosítsák minden gyermek számára a szükséges orvosi ellátást és egészségügyi gondozást (...)”	257
▶ „(c) küzdjenek a betegség és az alultápláltság ellen (...)”	257
▶ „(d) biztosítsák az anyák várandósság alatti és szülés utáni gondozását”	259
▶ „(e) tájékoztassák a társadalom valamennyi csoportját (...)”	259
• A HIV/AIDS kihívása	261
• Gyermekjogi Bizottság, 3. számú átfogó kommentár összefoglalása	262
▶ „(f) fejlesszék a megelőző egészséggondozást, a szülői tanácsadást, valamint a családtervezési nevelést és szolgáltatásokat.”	265
• Gyermekjogi Bizottság, 4. számú átfogó kommentár összefoglalása	266

Gyermekjogi egyezmény

• A gyermek egészségére káros hagyományos szokások megszüntetése (24. cikk 3. bekezdés)	269
• Nemzetközi együttműködés (24. cikk 4. bekezdés)	271
• <i>Ellenőrző lista a végrehajtáshoz</i>	273
25. cikk A gyermek joga a kezelések időszakos felülvizsgálatához	275
• Elhelyezés, védelem vagy kezelés	275
• Időszakos felülvizsgálata	277
• <i>Ellenőrző lista a végrehajtáshoz</i>	278
26. cikk A gyermek joga a szociális biztonsághoz	281
• A gyermek joga, „a szociális biztonsághoz, így a társadalombiztosítás juttatásaihoz”	281
• Kötelezettségük, hogy „hazai jogszabályaiknak megfelelően biztosítsák a jog teljes megvalósulását”	282
• „... a gyermek és az eltartásáért felelős személyek anyagi erőforrásainak és helyzetének... alapján”	283
• Kérelmek a juttatás elnyerésére „a gyermek által vagy nevében” előterjesztve	283
• <i>Ellenőrző lista a végrehajtáshoz</i>	284
27. cikk A gyermek joga a megfelelő életszínvonalhoz	287
• A jog teljes körű érvényesítésének célja	288
• Minden gyermek joga „ (...) olyan életszínvonalhoz, amely lehetővé teszi a testi, szellemi, lelki, erkölcsi és társadalmi fejlődését”	288
• Elsődlegesen a szülők felelőssége, hogy biztosítsák a gyermek fejlődéséhez szükséges életkörülményeket	289
• Az állam kötelessége az ország lehetőségeit figyelembe véve	289
• Az állam kötelessége a rászoruló szülők támogatása	290
• Élelmezés	290
• Lakhatás	290
• A gyermek joga a gyermektartásdíjra (27. cikk 4. bekezdés)	292
• <i>Ellenőrző lista a végrehajtáshoz</i>	293
28. cikk A gyermek joga az oktatáshoz	295
• Háttér	296
• A „gyermek oktatáshoz való jogának” „fokozatos” gyakorlása	297
• Az oktatáshoz való jog „esélyegyenlőség alapján való gyakorlása”	298
▶ Lányok	298
▶ Vidéken élő gyerekek	299
▶ Kisebbségi csoportok	299
▶ A fogyatékkal élő gyerekek és az HIV/AIDS által fertőzött vagy érintett gyermekek	300
▶ Az őrizetben lévő gyermek	301
• Kötelező alapfokú oktatás	301
• A középfokú oktatás különböző formáinak mindenki számára elérhetővé tételének előmozdítása	301
• Bárki - képességétől függően- bejuthasson a felsőoktatásba	303
• Mindenki számára elérhető pályaválasztási tanácsadás	303
• Intézkedések tétele a lemorzsolódás csökkentésére	303
• Iskolai fegyelemhez való jog	304
• Gyerekek közötti zaklatás, bullying	306

• A nemzetközi együttműködés előmozdítása	306
• <i>Ellenőrző lista a végrehajtáshoz</i>	307
29. cikk Az oktatás céljai	309
• Az oktatás céljairól szóló nemzetközi megállapodás	310
• A gyermek személyiségének lehető legteljesebb kibontakozásának elősegítése	310
• Az emberi- és szabadságjogok iránti tisztelet elsajátítása	311
• A gyerek szülei iránti tiszteletének elsajátítása	312
• A tisztelet elsajátítása valamennyi kulturális és nemzeti értékei iránt	312
• A gyerek felkészítése arra, hogy tudja vállalni a szabad társadalomban az étellel járó mindenfajta felelősséget	312
• Megértés és baráti viszony kialakítása az emberek között	313
• Nemek közötti egyenlőség	314
• Béke	315
• A természeti környezet iránti tisztelet	315
• Gyermekjogi Bizottság 1. számú átfogó kommentár összefoglalása	317
• Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya	319
• <i>Ellenőrző lista a végrehajtáshoz</i>	321
30. cikk A kisebbségi és őslakos gyermekek	323
• Háttér	324
• A kisebbségi kultúrák és az emberi jogok	325
• A gyermek joga a saját kultúrája szerinti élethez	326
▶ Őslakossághoz tartozó gyerekek	326
▶ Roma gyerekek	327
▶ Fegyveres konfliktusban érintett gyerekek	327
• Nemzeti kezdeményezések	327
• A gyerek joga vallása gyakorlásához	327
• A gyerek joga saját nyelvének használatához	328
• <i>Ellenőrző lista a végrehajtáshoz</i>	329
31. cikk A gyermek joga a szabadidőhöz, a játékhoz és a kultúrához	331
• Háttér	332
• A gyerekek joga a „pihenéshez és a szabadidő eltöltéséhez”	332
• A gyerek korának megfelelő játékhoz és szórakozáshoz való joga	333
• A gyerek joga arra, hogy „szabadon részt vehessen a kulturális és művészeti életben”	334
• A részes államok kötelezettsége, hogy a gyerekek számára rendelkezésre álló lehetőségeket népszerűsítse	334
• Egyenlő esélyek	334
• <i>Ellenőrző lista a végrehajtáshoz</i>	337
32. cikk Gyermekmunka	339
• A gyermekmunkát érintő nemzetközi eszközök és normák	339
• A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO)	339
▶ Nemzetközi munkaügyi egyezmények	340
▷ Az ILO gyermekmunka eltörlésére irányuló nemzetközi programja	341
• A gyermek jogairól szóló egyezményhez kapcsolódó fakultatív jegyzőkönyvek	341
• Az Emberi Jogok Nemzetközi Törvénye	342
• Egy gyerekeknek való világ – A „Csúcstalálkozó a gyermekekért” folytatása	343
• A globális megállapodás	343

Gyermekjogi egyezmény

• A lányok és a gazdasági kizsákmányolás	343
• A szabadságuktól megfosztott gyerekek	344
• A gyerek joga a gazdasági kizsákmányolással szembeni védelemhez	344
• Vitanap a gazdasági kizsákmányolásról	345
• Az országjelentések Bizottság általi vizsgálata	345
• „Az alkalmaztatáshoz szükséges legalacsonyabb életkor vagy életkorok” meghatározása	345
• Munkaidő és alkalmazási feltételek	347
• A gyerekekkel szembeni munkahelyi erőszak	347
• Büntetések, szankciók	348
• A gyermekmunka legrosszabb formáinak meghatározása	349
• A különösen a gyerekekre vonatkozó ILO egyezmények	349
• <i>Ellenőrző lista a végrehajtáshoz</i>	350
33. cikk A gyerekek és a kábítószerrel való visszaélés	351
• Háttér	351
• A gyerekeket fenyegető veszély	352
• A kábítószerrel való visszaélés megértése	353
• A kábítószer elleni „törvényhozási és közigazgatási” intézkedések	353
• „Szociális és nevelésügyi” intézkedések	354
• <i>Ellenőrző lista a végrehajtáshoz</i>	356
34. cikk A gyermekek szexuális kizsákmányolása	359
• A témához tartozó nemzetközi eszközök és normák	359
• Egyéb nemzetközi kezdeményezések	361
• Az országjelentések Bizottság általi vizsgálata	362
• Törvényhozási és egyéb intézkedések	364
• Szexturizmus – a „területenkívüliség” elve	366
• Panasztételi és bírósági eljárások	366
• Egyéb intézkedések	366
• Felépülés és reintegráció	367
• Kétoldalú és többoldalú intézkedések	367
• <i>Ellenőrző lista a végrehajtáshoz</i>	369
35. cikk Az elrablástól, eladástól és emberkereskedelemtől való védelem	371
• Háttér	371
• A gyermekkereskedelem és a gyermekmunka	373
• A gyermekkereskedelem és az örökbefogadás	374
• A gyerekkereskedelem és a szexuális kizsákmányolás	374
• A gyermekkereskedelem és a fegyveres konfliktusok	375
• A gyermekkereskedelem és a szervátültetések	375
• Áldozatok és nem bűnözők	375
• <i>Ellenőrző lista a végrehajtáshoz</i>	378
36. cikk Védelem a kizsákmányolás más formáival szemben	381
• Tehetséges gyerekek	381
• A média	382
• Kutatás és kísérletek	382
• <i>Ellenőrző lista a végrehajtáshoz</i>	383

37. cikk Kínzás, megalázó bánásmód és szabadságtól való megfosztás	385
• A fiataikorúak igazságszolgáltatására vonatkozó ENSZ szabályok és – irányelvek	386
• Kínzás...	386
• Az embertelen vagy megalázó bánásmód formái	389
• Magánzárka vagy a gyerekek elkülönítése	391
• Halálbüntetés, életfogytig tartó szabadságvesztés	391
• Törvényen kívüli kivégzések	392
• A gyermek őrizetben tartása...	392
• Letartóztatás, előzetes fogva tartás	394
• A fiataikorúak igazságszolgáltatásának rendszerén kívüli fogva tartása	394
• A gyerekek menedékkéréshez vagy bevándorláshoz kapcsolódó őrizete	394
• A szabadságától megfosztott gyerekekkel való bánásmód	395
• A felnőttéktől való elkülönítés	396
• A családjával való kapcsolat	397
• Panasztételi eljárások	398
• Képzés	398
• <i>Ellenőrző lista a végrehajtáshoz</i>	399
38. cikk A fegyveres konfliktusban érintett gyermekek védelme	403
• Nemzetközi humanitárius jog	404
• A Genfi egyezmények és a kiegészítő jegyzőkönyvek	405
• Nők és gyerekek szükségállapot, és fegyveres konfliktus idején való védelméről szóló nyilatkozat	406
• A Gyermekjogi Bizottság megjegyzései	406
• Vizsgálat a fegyveres konfliktusok hatásáról a gyerekekre	408
• A fegyveres konfliktus következményei	409
• 18 éven aluliak toborzása	410
• A besorozással kapcsolatos elvek	410
• Fakultatív jegyzőkönyv a fegyveres konfliktusban érintett gyermekekről	411
• Háborús bűnökkel kapcsolatos büntetőeljárások	411
• A Nemzetközi Büntetőbíróság	411
• Büntetőeljárás a részes államokban	411
• Az ILO (182. számú) egyezménye a gyermekmunka legrosszabb formáiról	411
• A Biztonsági Tanács gyerekekkel és fegyveres konfliktusokkal kapcsolatos határozatai	412
• Taposóaknák	412
• <i>Ellenőrző lista a végrehajtáshoz</i>	414
39. cikk A gyermekkorú áldozatok rehabilitációja	415
• A gyermekkorú áldozatok rehabilitációja	416
• Az „elhanyagolás, a kizsákmányolás és a visszaélés” gyermekkorú áldozatai	416
• A gazdasági kizsákmányolás gyermekkorú áldozatai	417
• A fiataikorúak igazságszolgáltatási rendszerében érintett gyerekek	418
• A kínzás és az embertelen vagy megalázó bánásmód és büntetés gyermekkorú áldozatai	419
• A fegyveres konfliktus gyermekkorú áldozatai	419
• <i>Ellenőrző lista a végrehajtáshoz</i>	421
40. cikk A fiatakorúakat illető igazságszolgáltatás alkalmazása	423
• Az ENSZ fiatakorúakat illető igazságszolgáltatásról szóló szabályai és iránymutatásai	425

Gyermekjogi egyezmény

• A fiatakorúakat illető, gyermekközpontú igazságszolgáltatási rendszer létrehozása	426
• Gyermekjogi Bizottság 10. számú átfogó kommentár összefoglalása	426
▶ A hátrányos megkülönböztetés tilalma	428
▶ Legfőbb érdek	429
▶ Részvétel	429
▶ A közvélemény hatása	429
▶ Képzés	430
▶ A bűncselekmények megelőzése	430
• A fiatakorúakat illető igazságszolgáltatás pozitív céljai (40. cikk 1. bekezdés)	431
• Jogi biztosítékok	431
• A fiatakorúakat illető igazságszolgáltatás rendszerének szükséges különbségei (40. cikk 3. bekezdés)	435
▶ Büntethetőség korhatára	435
▶ A bírói eljárás mellőzése minden lehetséges esetben	436
• „Rendelkezések egész sorát, így különösen a gondozással, az iránymutatással etc. (...) (40. cikk 4. bekezdés)	436
• <i>Ellenőrző lista a végrehajtáshoz</i>	437
41. cikk A hatályos emberi jogi rendelkezések tiszteletben tartása	441
• A hatályos rendelkezések védelme	441
• <i>Ellenőrző lista a végrehajtáshoz</i>	442
42. cikk Az Egyezmény széles körű megismertetése	443
• Átfogó terjesztési stratégia	443
• Az egyezménnyel kapcsolatos képzés	445
• Az államok jelentéseinek vizsgálata	446
• <i>Ellenőrző lista a végrehajtáshoz</i>	447
43. cikk Gyermekjogi Bizottság	449
• A Bizottság szerepe	450
• A bizottsági tagok megválasztása	451
• Ügyrendi szabályzat és tisztségviselők	451
• A Bizottság ülései	451
• Vitanapok	451
• <i>A tevékenységek dokumentálása</i>	452
44. cikk A részes államok jelentéstételi kötelezettségei	453
• Első jelentések és időszakos jelentések	454
• Iránymutatás a jelentésekhez	455
• A jelentéstétel folyamatának „áttekintése” a Bizottságban	455
• Az üléseket előkészítő munkacsoport ülései	455
• A részes államok jelentéseinek vizsgálata	456
• Nyomon követő találkozók	456
• Fakultatív jegyzőkönyvek	456
• A Bizottság jelentései	456
• Az Egyezmény szerinti jelentések széles körű terjesztése (44. cikk 6. bekezdés)	456
• Segítség a Bizottság iránymutatásaihoz	458
• A gyermek jogairól szóló egyezménnyel foglalkozó nem-kormányzati csoport	460
• <i>Ellenőrző lista a végrehajtáshoz</i>	461

45. cikk Együttműködés az ENSZ szakosított és egyéb szerveivel	463

46 – 54. cikk Az egyezményrel kapcsolatos egyéb rendelkezések	465

- 46-49. Aláírás, ratifikálás, csatlakozás, hatálybalépés 465
- 50. Az Egyezmény módosítása 465
- 51. Fenntartások 465
- 52. Az Egyezmény felmondása 466
- 53. Az Egyezmény letétmentényese 466
- 54. Hivatalos nyelvek 466

Függelékek

- Iránymutatások 467
- Fakultatív jegyzőkönyvek 477
 - ▶ A gyermekek fegyveres konfliktusba történő bevonásáról szóló,
a Gyermek jogairól szóló egyezményhez fűzött Fakultatív Jegyzőkönyv 477
 - ▶ A gyermekek eladásáról, a gyermekprostitúcióról és
gyermekpornográfiáról szóló, a Gyermek jogairól szóló egyezményhez
fűzött Fakultatív Jegyzőkönyv 481
- Az EU gyermekjogi stratégiája felé 487
- Az Európa Tanács és a gyermekjogok 495
- Szószedet, szómagyarázat 501

Gyermekek jogi egyezmény

Ajánlás

A Gyermekjogi Bizottság elnökeként üdvözlöm a Gyermekjogi Egyezmény alkalmazási kézikönyvének magyar nyelvű kiadását.

A Kézikönyv részletes útmutatásokat ad a gyermekek jogainak előmozdítását és védelmét szolgáló törvények, politika és gyakorlat megvalósításához. A Kézikönyv minden cikkhez egybeűjti azoknak a folyamatosan bővülő értelmezéseknek az elemzését, melyeket a Bizottság az első tizenhat év során megfogalmazott, és megvizsgálja azt a több mint 300 záró észrevételt, melyet a Bizottság az Államok jelentéseinek megfontolása nyomán tett. Mindezeket a különféle egyezményekhez tartozó testületek és a megfelelő ENSZ szakosított szervezetek kulcsfontosságú észrevételeinek, határozatainak és jelentéseinek a kontextusában helyezi el.

A Kézikönyv röviden összefoglalja a Bizottság szerepét, jogkörét és eljárásait, valamint alakuló tevékenységeit is, függelékei pedig eligazítanak a kapcsolódó ENSZ testületek és a legfontosabb nemzetközi dokumentumok szövegei tekintetében.

Reméljük, hogy a Kézikönyvet széles körben használják majd azok, akik az Egyezmény lehető legteljesebb megvalósításának előmozdításán dolgoznak – a kormányzatok és a kormányzati hivatalok, az UNICEF és más ENSZ szervezetek és testületek, nemzetközi, regionális és országos civil szervezetek és mások.

Ahogy a Bizottság 1992-ben, a második üléséről szóló jelentésben leszögezte, tagjai „kizárólag a világ gyermekei felé tartoznak elszámolással”. Reméljük, hogy a Kézikönyv segíteni fog az Egyezmény életre keltésében, és ösztönözni fogja mindazokat, akik a gyermekekkel és a gyermekekért munkálkodnak, így a végrehajtás többnek fog tűnni formális folyamatnál. Reméljük, hogy életteli és izgalmas törekvésnek látják majd, amely a világ gyermekeinek életét jobbá teszi.

Dr. Yanghee Lee

Az ENSZ Gyermekjogi Bizottság elnöke

Ajánlás

Nagy örömünkre szolgál, hogy a Kézikönyv rövidített változata magyar nyelven is megjelenik, áttekintést adva az ENSZ Gyermekjogi egyezménynek a Gyermekjogi Bizottság által adott értelmezéseinek keresztül az 1993 óta eltelt időszakban, amióta az államok jelentéseinek vizsgálata megkezdődött. Az volt a célunk a Kézikönyv elkészítésével és naprakésszé tételével, hogy az Egyezményt életre keltsük egy, a gyakorlatban jól használható segédeszköz nyújtásával mindazok számára, akik a gyermeki jogok elveinek és gyakorlati alkalmazásának előmozdításában és védelme érdekében munkálkodnak a kormányzaton belül és a civil társadalomban. Az Egyezmény egy figyelemre méltó és érzékeny eszköz immáron huszadik éve, amihez a Bizottság továbbra is nagyon részletes tanácsokkal szolgál az államoknak országjelentéseikre adott záró észrevételeiben, növekvő számú átfogó kommentárjaiban és más ajánlásaiban arról, hogyan értelmezzék és alkalmazzák az Egyezményt.

Reméljük, hogy a Kézikönyv terjesztése további előrelépést fog jelenteni, hogy valamennyi magyarországi gyerek élhessen jogaival, és azok teljes körűen érvényesülhessenek.

Rachel Hodgkin és **Peter Newell** készítette el 1997-ben az UNICEF számára a Kézikönyv eredeti változatát, amelynek két átdolgozott kiadása közreműködésükkel 2002-ben és 2007-ben jelent meg.”

Rachel Hodgkin gyermekjogi tanácsadó és a téma ismert aktivistája. Korábban dolgozott a Nemzeti Gyermek Irodánál (az Összpárti Parlamenti Csoport a Gyermekekért titkáráként) és a Gyermekjogi Központnál, melynek a létrehozásában segédkezett. Publikációi közül néhány: *Effective Government Structures for Children* (Hatékony gyermeki szempontú kormányzati struktúrák Peter Newellel), *Child Impact Statements: an experiment in child-proofing UK Parliamentary Bills* (A gyerekekre gyakorolt hatásról szóló állásfoglalás: Kísérlet az Egyesült Királyság parlamenti törvényjavaslatainak gyermekbaráttá tételére) és *Safe to let out? The current and future use of secure accommodation in England* (Ki szabad menni? A biztonságos lakóhely használata Angliában ma és a jövőben).

Peter Newell a 2001-ben indult „Gyerekek Testi Fenyítésének Megszüntetéséért Globális Kezdeményezés” és „A gyerekek verhetetlenek!” Szövetség koordinátora az Egyesült Királyságban. 1992 és 2002 között elnöke volt az Angliai Gyermekjogi Szövetség Tanácsának. Tagja volt az ENSZ Főtitkára által kezdeményezett Kutatás a gyerekek elleni erőszakról Civil tanácsadó fórumának és a Kutatás független szakértői szerkesztő bizottságának 2004 és 2006 között. Számos kommentárt írt a gyerekek jogairól az Egyesült Királyságban, és részletes javaslatot dolgozott ki egy gyermekjogi biztosi hivatalra, amelyet *Taking Children Seriously* (Vegyük komolyan a gyerekeket) címmel jelentettek meg.

Ajánlás

A mikor felnőttek beszélnek a gyermekek jogairól, gyakorta próbálják ezeket a kötelességekkel párhuzamba állítani. Pedig helyesebb lenne a jogok gyakorlásához fűződő felelősségről beszélni.

Ennek a felelősségnek a felismeréséhez és vállalásához a fiatalok véleménynyilvánításán és a döntésekbe történő bevonásukon keresztül vezet az út. A Gyermekek Jogairól szóló egyezmény – szinte forradalmi módon – egyik alapelvét tette a gyermek részvételének jogát ügyei vitelében. A 12. cikk még két évtized után is a legvitatottabb, legkevésbé elfogadott és alkalmazott rendelkezése az Egyezménynek nem csak Magyarországon, hanem olyan országokban is, amelyekre példaként tekintünk.

A közép-európai országoknak azonban különösen nehéz a helyzete ezen a téren: ezekben az államokban maga a felnőtt társadalom is csak a gyermekjogi egyezmény elfogadásával egy időben indult el a demokrácia tanulás útján, és ez a folyamat még ma is tart.

Korábban a gyerekek egész életére kiható, napi vagy hosszú távú döntések túlnyomó részét

szinte minden kultúrában a felnőttek hozták. Mára a fiataloknak ugyan sok területen van lehetőségük arra, hogy maguk döntsenek, de gyakran hiányzik az a felnőtt környezet, amely a döntésekhez megfelelő motivációt és támogatást nyújtana.

Meg kell találnunk az egyensúlyt a gyerekek véleményének tiszteletben tartása és a felnőttek azon joga között, hogy a gyerekekről gondoskodjanak, megvédjék őket a rájuk leselkedő veszélyektől. Ehhez társadalmi szemléletváltásra és működőképes gyermek-felnőtt együttműködési modellek kidolgozására van szükség.

Az előttünk álló, kihívásokkal teli munkához hasznos útitárs ez a kötet, amely sok szakember kollektív bölcsességével igyekszik befolyásolni gondolkodásunkat, hogy elérhessük a gyermek veleszületett jogainak, képességeinek és a társadalom fejlődéséhez való hozzájárulásának tiszteletben tartását.

Dr. Kecskeméti Edit

UNICEF Magyar Bizottság
igazgató

Ajánlás

Halász Judit, az UNICEF Magyar Bizottság jószolgálati nagykövete alábbi dalával ajánlja a Kézi-könyvet mindenki figyelmébe, aki a gyerekekkel, illetve a gyerekek érdekében, jogaik érvényesítéséért dolgozik.

„Mindannyian mások vagyunk

*Úgy érkeztünk mindannyian, hogy nem volt szavunk.
Egyikünk se kérte mégis mind itt vagyunk.
Piciny magból kikeltünk, mint nyíló virág.
(de) ahány ember annyiféle csodálatos világ.*

*Kisgyermekként tükörbe nézve magunkra ismerünk,
de gyakran felnőttként se tudjuk, mit miért teszünk.
Megpróbáljuk megérteni a természet szavát,
De ahány ember annyiféle titokzatos világ.*

*R.:Mindannyian mások vagyunk,
bár egyben másban hasonlítunk.
Mindannyian mások vagyunk,
(még) jó, hogy van néhány közös dalunk.*

*Mindannyian vágyakozunk, hogy boldogok legyünk.
De nem tudjuk, hogy honnan jöttünk s hová érkezünk.
A lelkünk mélyén őrzi titkát a kék virág,
(de) ahány ember annyiféle csodálatos világ. (...)*

(DALSZÖVEG: BRÓDY JÁNOS)

Előszó

20 éves az Egyezmény a gyermek jogairól. 1989-ben Magyarországon az Egyezmény ENSZ közgyűlése általi elfogadása nem váltott ki különösebb figyelmet, nem voltak viták, szakmai programok, még két évvel később, az 1991. évi LXIV. törvénnyel kihirdetett Egyezmény hazai joganyaggá válását követően sem.

1989-ben, a rendszerváltás évében, és az azt követő időszakban sok fontos lépés történt, amelyek a felnőttek és gyerekek jogainak sokkal szélesebb körű biztosítását, egy szabad, független, demokratikus társadalmi fejlődést céloztak. Ehhez jó alapot szolgáltathattak volna a gyermekek jogait biztosító Egyezmény, és az alkalmazással összefüggő kérdések, mert ezekből világosan kitűnik, ha a felnőttek elfogadják, és tiszteletben tartják, hogy a gyerekek is jogokkal felruházott emberek, akiket fokozott védelem illet meg, további következtetéseket is levonhattunk volna a felnőttek jogaira, és azok érvényesítésére vonatkozóan, segítve az együttműködést, a konfliktusok és érdekellentétek békés kezelését, „rendezve végre közös dolgainkat.

Az elmúlt 20 évben sokat változott a gyermekjogok megítélése, amihez jelentősen hozzájárult az 1997-ben elfogadott gyermekvédelmi törvény, amely az egyezmény szellemének és betűjének megfelelően szabályozta és formálta át a szélesan értelmezett gyermekjóléti, gyermekvédelmi rendszert. Mindeddig nem sikerült elérni, hogy a szabályozás, intézkedések, finanszírozás és alkalmazás esetén a gyerek jogai, szükségletei, legfőbb érdekei legyenek meghatározóak, mint ahogy a „gyerek mainstreaming” – a gyerekek egyenjogúsítása, esélyegyenlősége – vagy a gyerek szempontú költségvetés készítés, elemzés, értékelés

sem valósult meg, de ez a könyv is jó lehetőséget kínál e programok előkészítéséhez.

Az Egyezmény értelmezésekor a három „P” gyakran emlegetett, meghatározó fontosságú keret, amelyek az angol „Provision, Protection, Participation” szavaknak felel meg, magyarul gondoskodás-ellátás, védelem és részvétel. A gyerekek ellátását, táplálását, tanítását, fizikai szükségleteinek kielégítését, valamint testi-lelki védelmét valamilyen módon és szinten minden társadalomban, minden időben elvárták és teljesítették, aktív részvételük módját és mértékét pedig erőteljesen meghatározták a társadalmi szokások, keretek.

A gondozás, ellátás azt is jelenti, hogy a gyerekek is hozzáférhetnek a legkülönbözőbb erőforrásokhoz, birtokolhatnak, kaphatnak ilyeneket, nemcsak fizikai értelemben, hanem a lehetőségek, a szeretet, a jó önbecsülés, a megszerzett ismeret is ide tartozik. Ennek része lehet az erőforrások gyerekek érdekében történő újraelosztása is.

A védelem nem csak a szülők felelőssége, hanem a széles értelemben vett családé, közösségé is, az intézményeké, szakembereké, akik a gyerekekkel kapcsolatba kerülnek, de a jogalkotóké is, akiken múlik, hogy a jogszabályok és azok alkalmazása milyen mértékben védi és szolgálja a gyerekeket. A gyerekek a körülöttük lévő felnőttektől és az általuk mutatott példa alapján tanulnak, maguk is eszerint fognak gondolkodni, cselekedni, kétszeres tehát a felelősség.

A részvétel azt jelenti a tevőleges cselekvésen kívül, hogy a gyerekek megnyilvánulnak, egyénileg és csoportként is kifejezik érzéseiket, gondolataikat, véleményüket, és ez megváltoztatja a generációk közötti kapcsolati és hatalmi viszonyo-

kat is. Ez rengeteg lehetőséget rejt, de kétségkívül másfajta ismereteket, készségeket és attitűdöt igényel.

A gyerekek, jogaik megismerése során tanulják meg azt is, hogy nem sérthetik meg mások jogait, hogy az együttműködés, megállapodásra törekvés, egyeztetés, tisztelet, és a saját igények, szükségletek, érzések megfelelő formában történő kifejezése segít a legtöbbet. Érvényre juttatja mindenki jogait értelmes és elfogadható korlátokkal, amelyek segítik az önfegyelmet, a belülről irányítottat, a szabálykövetés kialakítását is.

A világ különböző részein nagyon eltérő feltételek és életkörülmények vannak, amelyek alapvetően meghatározzák a gyerekek és felnőttek életét, de minden helyzetben van mód választásra, az emberi méltóság, önérzet tiszteletben tartására, valamilyen mértékű gondoskodásra, védelemre és részvételre. A három „P” minden kapcsolatra és kommunikációra vonatkozik, a gyerekek és szülei, más felnőttek, intézmények, a közösség és az állam esetében is. Ez az anyagi és szellemi javak, ismeretek és tapasztalat, valamint a hatalom megosztására is igaz, még ha ezek érvényesítése nem is megy mindig könnyen.

Az Egyezmény rendszerezte és univerzális modellként fogalmazta meg az optimálisnak tekintett állapotot. Az alapvető szemléleti változás az, hogy a gyerekeket olyan jogokkal rendelkező embernek tekintik, akiknek éppen korukból, fejlődésük során kibontakozó képességeikből adódóan speciális védelemre és gondoskodásra van szükségük, de ez nem adhat okot jogaik gyakorlásának indokolatlan korlátozására, elvonására.

A gyermekjogok alkalmazásáról szóló kézikönyv megjelentetését egy anti-diszkriminációs pályázat elnyerése tette lehetővé, amely a gyerekek és a velük foglalkozó, nekik közvetlenül, vagy közvetetten segítő felnőtteknek kínál információkat, ismereteket, készségeket, a három „P” figyelembevételével.

A kézikönyv lehetőséget nyújt mindenkinek – elsősorban a jogalkalmazással foglalkozóknak és a felsőoktatásban, szakmai képzésekben résztvevőknek, hogy az egyezmény cikkeinek részletes kibontásakor megértsék, értelmezzék és saját tapasztalataikon, meggyőződésükön, tudásukon átszűrjék az olvasottakat. Az alkalmazás feltétele a szövegen túli jelentés, szélesebb kontextus megértése és elfogadása, ami a gyerekek jogainak érvényesülési lehetősége mellett alapvető változásokat indíthat el a személyközi kapcsolatok terü-

letén is, más keretbe helyezve a jogok és kötelesek értelmezését.

Kiemelkedő jelentőséget tulajdonítok ezért annak, hogy az Egyezmény alkalmazásáról szóló kézikönyv olyan módon és olyan részletességgel, szóhasználatával mutatja be a gyermeki jogok érvényesítésének szükségességét és lehetőségét, hogy annak olvasása, idézése önmagában felér egy képzéssel, eddigi ismereteink, nézeteink felülvizsgálatának lehetőségével. Kiemelten támogatja az emberséget, megértést, együttérzést, befogadást, szolidaritást, egyéni, közösségi és állami felelősségvállalást és munkamegosztást. Egy ilyen módon felnőtt generáció esetén ez biztosítékot jelenthet egy, a mainál jóval élhetőbb és barátságosabb világ esélyére. A változások lassan történnek, mert az alkalmazáshoz nem elég a megértés, ennek belső meggyőződéssé kell válnia, de ha csak az elmúlt húsz évet tekintjük, akkor is látható, hogy milyen sok mindenben van kisebb-nagyobb elmozdulás, fejlődés, ha sokszor érthetően türelmetlenek is vagyunk annak ütemével, nem ritkán irányával is.

A fordítás, magyarázat önmagában is jelzi azokat a nehézségeket, amelyek a magyar nem egységes szakmai gyakorlatból, a szakmaközi egyeztetésekből, és a közös nyelv hiányából adódnak. Túl azon, hogy az angol nyelv sokszor tömörebb, komplexebb és nemzetközileg elfogadott terminológiája egy-egy szóval le sem fordítható, kiemelt jelentősége van annak, hogy miképpen értik, hogyan értelmezik e kifejezéseket nálunk. Van néhány olyan kifejezés, amelyre nincsen szavunk, és ez nem tekinthető véletlennek. Emellett persze a nemzetközi gyakorlatban is jelentős viták folynak bizonyos kifejezések használatáról, elsősorban a pontosabb jelentés, a diszkrimináció-, kirekesztésmentes, félreértéseket elkerülő, érzékenységeket nem sértő esetekben. Néhány ilyen alapvető kifejezés, szó részletes magyarázatát a függelékben azért is tartottuk fontosnak – a pontosabb megértés mellett – közölni (501. oldal), mert meggyőződésünk szerint, ezek túlmutatnak a nyelvi kérdéseken, tartalmi jelentőségük van. Az Egyezmény 20 évvel ezelőtti fordításának nyelvezete és szóhasználata jól mutatja, milyen sokat változott itthon a gondolkodás, a jogi környezet, a gyakorlat, és a szóhasználat is. Ezért a könyv megjelenése és az évforduló is jó lehetőséget teremt arra, hogy tovább finomítsuk a szavak, kifejezések használatát, ami ugyan nem eleendő, de nagyon fontos eleme a szemlélet, meg-

közelítés, attitűdök alakításának és a gyakorlati alkalmazásnak is.

Ha azt vizsgálom, milyen változásokat eredményezett az elmúlt 20 év a gyerekek életében, akkor kétség kívül szembe kell nézni mindazzal, amit az elért eredmények mellett a szegénység, kirekesztettség, szegregáció, gyűlöletbeszéd, és a hátrányos, nehéz élethelyzetben lévő, földrajzi és társadalmi elszigeteltségben élő népességcsoportoknak, kiemelten a cigányoknak, de a fogyatékkal élőknek, krónikus betegeknek, elszegényedetteknek, munkájukat, otthonukat elvesztetteknek, felbomlott családokban élőknek el kell szenvedniük, fokozva és elmélyítve a korábban is meglévő problémákat. E csoportokban a gyerekek nagyon nagy számban vannak jelen, sokak szerint ők a rendszerváltás legnagyobb vesztesei.

Az Egyezmény és az ennek végrehajtását mostantól magyar nyelven is segítő kézikönyv is jelzi, hogy ezek a problémák azért is válhattak sokkal jobban láthatóvá, kevésbé tolerálattá, mert a jogvédelem, az egyenlő bánásmódhoz való jog és azt elváró meggyőződés erősödött, az egyenlőtlenség, igazságtalanság, jogfosztottság nyilvánvalóvá vált, erős keretet biztosítva a szükséges szakpolitikák, állami, közösségi, civil, családi és egyéni cselekvés megvalósításához. Az állami felelősség elsődlegessége, a családok, gyerekek támogatásának szükségessége egyértelmű kötelezettség, amit tovább erősítenek azok a nemzetközi törekvések, amelyeket a különféle nemzetközi programok és célkitűzések egyértelműen jeleznek, megfogalmaznak, és amelyek mindegyike a gyermekjogi egyezményt tekinti meghatározónak és hivatkozási pontnak. Ezek a többi között az „Egy gyerekeknek való világ” programja által megfogalmazott tíz, majd az ezeket kiegészítő további öt pontból, a szegénység jelentős csökkentését célzó Milleniumi fejlesztési célokból, az Európai Unió szegénység elleni és társadalmi befogadást erősítő programjaiból, a tervezett uniós gyermekjogi stratégiából és a már most is dokumentálható elkötelezettségből, az Európa Tanács gyermekjogi, gyermekek jólétét és jóllétét célzó tevékenységéből is jól nyomon követhetők.

Magyarországon a „Legyen jobb a gyerekeknek” Nemzeti Stratégia, 2007–2032, a magyar parlament által elfogadott hosszú távú program, a gyerekszegénység elleni összefogás is a gyermekjogi egyezményt tekinti kiindulópontnak; a Gyermekesély program; az elindult jóléti, gyer-

mekvédelmi programok; a közoktatás megújítása iránti igény, az ifjúsági stratégia, a gyermeki jogok ismertté és egyre elfogadottabbá válása jelzi a szándékokat és a hatásokat. Sokféle kiadvány, könyv és képzési anyag jelent meg az elmúlt években, amelyek az ismeretek terjesztését segítik elő az emberi, gyermeki jogok megismertetése, alkalmazása érdekében felnőttek és gyerekek számára is, ezek sok segítséget jelentenek.

A gyerekek növekedéséhez, fejlődéséhez hasonlóan időre, türelemre és folyamatos erőfeszítésekre, odafigyelésre, közös munkára van szükség ahhoz, hogy a gyermeki jogok szerves részévé váljanak a mindennapi gondolkodásnak, gyakorlatnak, túl a jogi kereteken és szabályozáson.

A könyv megjelenése sok ember együttműködésével, kitartó és fáradtságos munkájával valósulhatott meg. Itt is köszönetet mondok mindazoknak, akik a pályázat végrehajtása során segítséget nyújtottak annak lebonyolításában, megvalósításában. Köszönjük az UNICEF Európai Regionális Irodájának hozzájárulását a könyv megjelentetéséhez, a svéd kiadásért felelős UNICEF nemzeti bizottságnak, mert hozzájárultak, hogy felhasználjuk az általuk megtervezett grafikai megoldásokat és fényképeket, amelyeket térítésmentesen bocsátottak rendelkezésünkre. A fotókért kiemelten köszönetet mondunk mindazoknak, akik anyagi ellenszolgáltatás nélkül engedélyezték képeik felhasználását, és azoknak is, akik képei végül nem kerültek be ebbe a könyvbe, noha felajánlották azokat.

A fordítóknak a lelkiismeretes, pontos munkájukért, együttműködésükért ezúton is köszönetet mondok csakúgy, mint azoknak, akik segítettek a lektorálásban, szerkesztésben. A műszaki előkészítést és kivitelezést végzőknek kiemelten szeretnék köszönetet mondani, nélkülük nem jelenhetett volna meg ez a kiadvány. Köszönöm munkatársaim Győrfi Éva, Juhász Gabriella, Kőműves Ágnes, Spira Eszter, Vida Gabriella támogatását, türelmét és munkáját, külön és hangsúlyosan is Veres Kinga tevékenységét, akinek fáradhatatlan erőfeszítései, pontossága, lelkiismeretessége meghatározó módon járult hozzá a könyv megjelenéséhez.

Herczog Mária

Az ENSZ Gyermekjogi Bizottság tagja
a Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület elnöke

A kötetről

Célok és szerkezet

A *Kézikönyv* gyakorlati eszközt kíván nyújtani magyarázataival és példák bemutatásával a Gyermejjogi Egyezmény és a 2000-ben elfogadott két Fakultatív jegyzőkönyv minden cikkének gyakorlati alkalmazásához és az összefüggések láthatóvá tételéhez. A *Kézikönyv* minden cikk esetében egybegyűjti, elemzi és összegzi:

- ▶ az Egyezmény értelmezésében a leginkább jogosultként elismert Gyermekjogi Bizottság észrevételeit és ajánlásait az 1991 és 2007 februárja között tartott 44 ülésének hivatalos jelentései, illetve a Bizottságnak a jelentésíráshoz adott útmutatásából vett megfelelő idézetek alapján. Idézeteket és összefoglalásokat tartalmaz a Bizottság átfogó kommentárjaiból is, elemzi a Bizottság „záró észrevételeit” a részes államok által benyújtott első, második és harmadik ország jelentéseihez. Amikor a Bizottság, bizottságként szólal meg (például az átfogó kommentárokból, a záró észrevételekben és az üléseiről és az Egyezményhez kapcsolódó témákban összehívott vitanapjairól készült hivatalos jelentések esetében), a Bizottság megjegyzéseinek kiemelt fontosságát a szövegben kék színnel jeleztük (a szöveg egyéni idézeteket is tartalmaz a Bizottság tagjaitól, de ezeket nem emeltük ki, mert nem képviselnek azonos jelentőséget);
- ▶ az Egyezmény előkészítő irataiból (*travaux préparatoires*) - az Egyezményt összeállító munkacsoport üléseiről készített jelentések-ből - vett magyarázó megjegyzéseket;
- ▶ az Államok által az Egyezmény ratifikálásával vagy a csatlakozással összefüggésben megfogalmazott fenntartásokat és nyilatkozatokat;
- ▶ más nemzetközi dokumentumok, például az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata és a Polgári és Politikai Jogokról a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogokról szóló két nemzetközi egyezségokmány (amelyek az Egyezmény több cikkéhez szolgáltak kiindulópontként), más nyilatkozatok és egyezmények, a fiatalkori igazságszolgáltatással kapcsolatos ENSZ szabályok és irányelvek, a Fogvatékkal élő személyek esélyegyenlőségének biztosításáról szóló Egységes minimális szabályok, a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) Egyezményei és a Hágai egyezmények ide vonatkozó rendelkezései;
- ▶ a többi „Egyezményeket vizsgáló testület”, a nemzetközi dokumentumok megvalósításának felügyeletét végző bizottságok, elsősorban az Emberi Jogi Bizottság (amely a Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmányáért felel) és a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága (amely a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Egyezségokmányáért felel) ide vonatkozó átfogó kommentárjait;
- ▶ az *Emberi jogi kézikönyv* megjegyzéseit, amelynek 1997-es kiadásában szerepel egy fejezet az Egyezményről a Gyermekjogi Bizottság első jegyzője, Marta Santos País tollából;
- ▶ az Egyesült Nemzetek más fontos testületeinek és szervezeteinek észrevételeit, ajánlásait,

és az emberi jogokról valamint a társadalmi fejlődésről tartott világkonferenciák következtetéseit és ajánlásait.

A *Kézikönyv* nem tartalmaz elemzést a regionális emberi jogi dokumentumokról, és nem foglalkozik a nemzetközi vagy regionális esetjoggal sem.

A Gyermekjogi Bizottság szerepével és tevékenységeivel, a részes államoknak az Egyezmény szerinti jelentéstételi kötelezettségeivel az Egyezmény megfelelő cikkeinél, a 43. és a 44. cikknél foglalkozunk.

A *Kézikönyv*nek nem célja országok szerint útmutatást adni a megvalósítás folyamatához. A Bizottság megjegyzéseit és javaslatait azért idézi, hogy az Egyezmény értelmezését kiterjessze és szemléltesse Azokat, akik az egyes államokban történt előrehaladást szeretnék elemezni, arra biztatjuk, hogy szerezzék be az adott ország első jelentését és a rákövetkező Időszakos jelentéseket, illetve a Bizottságnak a jelentések vizsgálatáról szóló feljegyzéseit és záró észrevételeit.

A *Kézikönyv* egyes cikkeiről szóló szakaszok szerkezete a következő:

- ▶ a cikkben foglaltak és ezekből következő szempontok rövid összefoglalása és kapcsolódása más cikkekkkel;
- ▶ a cikk egyes elemeinek részletes számbavétele háttérük és következményeik szempontjából;

▶ esetenként szövegdoboz a hivatalos jelentésekből és ajánlásokból vett példákkal (a *Kézikönyv* nem próbálta meg a jelentéseket és a civil szervezetektől származó további információkat elemezni). A szövegdobozok a cikkben felvetett kérdések szemléltetését és megvilágítását szolgálják;

▶ a cikkek némelyikénél fontosnak tartottuk olyan magyar esetek, vagy nemzetközi dokumentumokból vett idézetek, ajánlások megjelenítését, amelyek segítik a magyar olvasó számára a megértést, erősítik a hazai kontextus értelmezését. Ezek a szövegek kék keretbe kerültek (a szerk.)

▶ egy záró „Ellenőrző lista a megvalósításhoz”: ez a megvalósításhoz vezető folyamat vizsgálatához használható kérdéseket tesz fel; hangsúlyozza azt is, hogy az Egyezmény cikkei egymásra épülnek, és megnevezi a szorosan kapcsolódó cikkeket;

▶ a függelékekben a Gyermekjogi Egyezmény, a két Fakultatív jegyzőkönyv a Bizottság által összeállított *(2005-ben átdolgozott) Útmutató az időközi jelentésekhez* teljes szövege található. Illetve az EU gyermekjogi stratégiája felé című dokumentum, valamint az Európa Tanács és a gyermekjogok, és a szószeret, szómagyarázat.

Hogyan használjuk a végrehajtást ellenőrző listákat?

Az ellenőrző listák nem hivatalos státuszú dokumentumok. Az egyes ellenőrző listákat úgy állítottuk össze, hogy segítsenek mindazoknak, akik a végrehajtásban részt vesznek – a kormányoknak, az UNICEF-nek és az Egyesült Nemzetek szakosított szerveinek, és nemzetközi testületeknek, a nem- kormányzati, civil szervezeteknek és másoknak –, hogy meg tudják vizsgálni, milyen hatást gyakoroltak a jogalkotásra, a szakpolitikákra és a gyakorlatra, valamint, hogy értékelhessék a megvalósítás felé tett lépések előmozdítására tett erőfeszítéseket.

Az ellenőrző listák a megvalósításhoz, és nem a jelentésíráshoz kapcsolódnak. Nem szabad összekeverni őket a Gyermekjogi Bizottság által készített *Útmutató a jelentésíráshoz* című hivatalos dokumentummal, amely a részes államoknak szolgál tanácsokkal az Egyezményben előírt első és további időszakos jelentések elkészítéséhez, és amely ugyancsak a mellékletben található.

Mindegyik ellenőrző lista emlékeztet arra, hogy egyetlen cikket sem szabad elkülönítve kezelni – az Egyezmény oszthatatlan, és cikkei egymásra épülnek. Az ellenőrzőlisták hangsúlyozzák, hogy minden cikk megvalósításánál tekintettel kell lenni a Gyermekjogi Bizottság által kiemelt „általános elvekre”, és azonosítani kell azokat a további cikkeket, amelyek szorosan kapcsolódnak az adott cikkhez.

Valamennyi ellenőrző lista „a megvalósítással kapcsolatos általános intézkedéseket” érintő kérdéssel indul az adott cikk vonatkozásában: azonosították és megfelelően koordinálták-e a felelős kormányzati tárcákat és más hivatalokat, meg-

történt-e a végrehajtás stratégiájának, a költségvetési elemzésnek és a források hozzárendelésének, a megfigyelés és értékelés kidolgozásának, illetve a szükséges képzéseknek, stb. a minden szempontra kiterjedő áttekintése és elfogadása. A további kérdések a megvalósítás részleteit érintik.

A kérdéseket úgy fogalmazták meg, hogy „IGEN”, „NEM”, „RÉSZBEN” vagy „NEM TUDOM” válaszokat lehessen adni rájuk (az utóbbi esetben a megvalósítás megítéléséhez nem áll rendelkezésre elég információ). Az egyes ellenőrző listákban található kérdésekre adott „igen” vagy „nem” válaszok nem feltétlenül mutatják az Egyezmény teljesítését vagy nem teljesítését.

Az ellenőrző listák alapján kialakíthatók részletesebb és a helyi viszonyokra érzékenyebb ellenőrző listák országos vagy helyi használatra. Az egyszerű „IGEN”, „NEM” vagy „NEM TUDOM” válaszokon túl a kérdések olyan keretet is adnak, melyben összegyűjthetők a megvalósítás teljes elemzésének és kommentálásának felépítése szempontjából releváns információk.

Ha tehát az ellenőrző lista kérdésére „IGEN” a válasz, következhet a vonatkozó törvények, politika és gyakorlat összefoglalása, és a hivatkozások azokra a részletesebb információkra, melyek az adott jognak minden érintett gyermek esetében történő megvalósulását megerősítik. Ha a válasz „NEM”, akkor a helyzet körülírása, és a teljesítéshez szükséges lépések összefoglalása következhet. „RÉSZBEN” válasz esetén a megvalósítás állásáról, és a szükséges további lépésekről lehet beszámolni. Ha „NEM TUDOM” a válasz, össze-

lehet foglalni a rendelkezésre álló információkat, és vázolni lehet azokat az információs hiányosságokat, amelyek miatt nem lehet az adott jog megvalósulásának mértékét, módját meghatározni.

Gyermekjogi képzések esetén az ellenőrző lista jó lehetőséget jelent a megszerzett ismeretek és a magyarországi helyzet ismeretének ellenőrzéséhez, számonkéréséhez, vizsgákhoz, de a helyzet elemzéséhez, megvitatásához is. (a szerk.)

Hivatkozások és magyarázat

A gyakran használt rövidítések magyarázata a XXXIX. oldalon található. A szövegben leggyakrabban előforduló és magyarul nem, vagy nem teljes mértékben meghonosodott, többféle értelemben használt szavak, kifejezések részletes értelmezését lásd a 501. oldalon.

A Gyermekjogi Bizottság hivatalos jelentései

A Gyermekjogi Bizottság hivatalos jelentéseinek egyes sorozataira a *Kézikönyv* az alábbi rövidített változatokkal hivatkozik.

Irányelvek. *Irányelvek a jelentésekhez; Irányelvek az Időközi jelentésekhez; Átdolgozott irányelvek az időközi jelentésekhez:* ezeket az irányelveket a Bizottság állította össze a részes államok számára az Egyezmény értelmében benyújtandó jelentésekhez.

A teljes címek a következők:

Általános Irányelvek a részes államok által az Egyezmény 44. cikke 1(a) bekezdése értelmében benyújtandó induló jelentések tartalmáról és formájáról, (CRC/C/5, 1991. október 15);

Általános Irányelvek a részes államok által az Egyezmény 44. cikke 1(b) bekezdése értelmében benyújtandó időszakos jelentések tartalmáról és formájáról, (CRC/C/58, 1996. november 20., átdolgozva 2005. június 3-án);

A részes államok jelentései. A részes államoknak az Egyezmény ratifikálását követő két éven belül kell benyújtaniuk **első országjelentésüket**.

Ezt követően ötévente kell Időközi jelentéseket készíteni, ezekre a *Kézikönyv* a **második, harmadik jelentés**, stb. címmel hivatkozik.

A részes államok jelentéseihez készült összes **záró észrevétel** és **előzetes észrevétel** a „CRC/C/15/Add. ...” sorozatba tartozott a Bizottság negyvenedik üléséig (2005. szeptember/október), amikor az Egyesült Nemzetek dokumentációja számára egy új, magától értetődő jelzési rendszert fogadott el, és ettől a dátumtól a *Kézikönyv* ezt a jelölést használja. Ezekben a részes állam neve és a jelentés száma szerepel. A „CRC/C/CHN/CO/2” például a Kína második jelentéséhez tartozó záró észrevételeket jelöli; a „CRC/C/OPSC/CHN/CO/1” a Kínának a gyerekek adásvételéről, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról szóló fakultatív jegyzőkönyvről készült első jelentéséhez tartozó záró észrevételeket jelöli.

Jelentések az ülésekről. A Gyermekjogi Bizottság minden ülését követően hivatalos jelentést adnak közre. A *Kézikönyv* a teljes hivatkozást megadja, például *Jelentés az ötödik ülésről, 1994. január, CRC/C/24, 38-43. oldal.*

Átfogó kommentárok. Ezeknek a jelenlegi hivatkozása a CRC/C/GC/1 – 10 sorozat.

(Az Egyesült Nemzetek dokumentációs rendszerében speciális szimbólumokat vezettek be minden emberi jogi egyezményt vizsgáló testületre. Így a Gyermekjogi Bizottságra történő összes hivatkozás a „CRC/C/...” sorral kezdődik. Az Egyesült Nemzetek emberi jogi dokumentumaiban található összes szimbólum magyarázata

megtalálható az Emberi Jogi főbiztos hivatalának honlapján: www.ohchr.org).

További fontos dokumentumok

További gyakran hivatkozott dokumentumok: *fenntartások, nyilatkozatok és tiltakozások a Gyermekjogi Egyezményrel összefüggésben*. Ezt a dokumentumot rendszeresen frissítik. A szöveg az 1999. december 7-i, CRC/C/2/Rev.8 verzióra hivatkozik.

Az Emberi jogi egyezményeket vizsgáló testületek által elfogadott általános megjegyzések és általános javaslatok gyűjteménye. Ezt a dokumentumot rendszeresen frissítik. A szöveg a 2006. május 8-i, HRI/GEN/1/Rev.8 verzióra hivatkozik.

Előkészítő dokumentumok (Travaux préparatoires): A Gyermekjogi Egyezmény előkészítését végző „nyitott munkacsoport” jelentéseit mindezt idáig nem adták közre. A Gyermekjogi Egyezmény előkészítését végző „nyitott munkacsoportot” az Egyesült Nemzetek Emberi Jogi Bizottsága hozta létre 1979-ben. A hivatalos jelentések szerkesztett kivonatait 1992-ben adták közre az *Útmutató az Egyesült Nemzetek Gyermekjogi Egyezménye előkészítő dokumentumaihoz* című kiadványban, melyet Sharon Detrick, a Martinus Nijhoff Kiadó munkatársa állított össze és szerkesztett. Ahol a *Kézikönyv az előkészítő dokumentumokat* idézi, a hivatalos ENSZ dokumentumra és a könyvre utaló hivatkozás is szerepel.

2007. június 11-én az Egyesült Nemzetek Szervezete, a svéd Mentsük meg a gyermekeket – „Save the Children” - és az Egyesült Nemzetek Emberi jogi főbiztosának hivatala kiadta az *Egyezmény a gyermekek jogairól törvényhozási története 1. és 2. kötetét*. Ez a Gyermekjogi Egyezményhez kapcsolódó törvényhozás átfogó történeti áttekintését tartalmazza. Szerepelnek benne tíz év összes találkozójának feljegyzései, az 1989-es évvel bezárólag, amikor elfogadták az ENSZ Egyezményt a gyermek jogairól.

Kézikönyv az Emberi jogi jelentések elkészítéséről: első kiadását, amelyben szerepelnek a fontosabb nemzetközi emberi jogi dokumentumok, de nem tartalmazza a gyermekek jogairól szóló egyezményt, az Egyesült Nemzetek

Emberi Jogi Központja és az Egyesült Nemzetek Képzési és Kutatási Intézete közösen adta ki 1991-ben.

Az 1997-ben megjelent új kiadásban szerepel egy szakasz a „Gyermekek jogairól szóló egyezményről”, melyet Marta Santos Pais, a Gyermekjogi Bizottság első jegyzője írt (ezt a kiadást az Emberi Jogi Főbiztos Hivatala (Genf); az Egyesült Nemzetek Képzési és Kutatási Intézete (UNITAR); az Egyesült Nemzetek Személyzeti képző programja (Turin); és az ENSZ (Genf) közösen publikálta 1997-ben. A *Kézikönyvben* a két kiadás hivatkozása *Kézikönyv az emberi jogi jelentések elkészítéséről*, 1991 és 1997.

Hol érhetők el a Bizottság jelentései

Az Bizottság titkársága a Főtitkár képviselőjében az Emberi Jogi Főbiztos Irodájának része. A Bizottság nyilvános és egyes zárt megbeszéléseiről összefoglaló feljegyzések készülnek (minden tanácskozás nyilvános, ha a Bizottság másként nem határoz). A részes államok első és időszakos jelentései, a Bizottság záró észrevételei, a Bizottság üléseiről készült összefoglaló feljegyzések és jelentések általában a Bizottság három munkanyelvén (angolul, franciául és spanyolul) hozzáférhetők; ezen kívül a Bizottság úgy határozhat, hogy egyes dokumentumokat az Egyezmény egy vagy több másik „hivatalos” nyelvén (arabul, kínaiul és oroszul) is elérhetővé tesz.

Terjesztési és Értékesítési Osztály
Palais des Nations
8-14, Avenue de la Paix
1211 Geneva 10, Switzerland

Elektronikus formában elérhetőek:
www.ohchr.org

Magyarország jelentései és az ajánlások, valamint a civil jelentés elektronikus formában elérhetőek:
www.szmm.gov.hu

Rövidítések

AIDS	acquired immune deficiency syndrome szerzett immunhiányos tünetegyüttes
CEDAW	Committee on the Elimination of Discrimination against Women a nőkkel szembeni megkülönböztetés felszámolásával foglalkozó Bizottság
CERD	Committee on the Elimination of Racial Discrimination a faji megkülönböztetés megszüntetésének Bizottsága
CRC	Convention on the Rights of the Child ENSZ Egyezmény a gyermek jogairól
ECOSOC	Economic and Social Council of the United Nations Az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa
ENSZ (UN)	United Nations Egyesült Nemzetek Szervezete
FAO	Food and Agriculture Organization of the United Nations Az ENSZ Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezete
GAVI	Global Alliance for Vaccines and Immunization Globális Szövetség a Vakcinákért és az Immunizációért
HIV	human immunodeficiency virus az emberi immunhiány vírusa
HRC	Human Rights Committee Emberi Jogi Bizottság
ILO	International Labour Organization Nemzetközi Munkaügyi Szervezet
IMF	International Monetary Fund Nemzetközi Valutaalap
INSTRAW	International Research and Training Institute for the Advancement of Women Nemzetközi Kutató és Oktató Intézet a Nők Haladásáért
INTERPOL	International Criminal Police Organization Nemzetközi Bűnügyi Rendőrség Szervezete
IOM	International Organization for Migration Nemzetközi Migrációs Szervezet
IPA	International Play Association Nemzetközi Játék Egyesület
IPEC	International Programme on the Elimination of Child Labour a gyermekmunka eltörlésére irányuló A gyermekmunka eltörléséről szóló nemzetközi program néven is előfordul. nemzetközi program

MDGs	Millenium Development Goals Milleniumi Fejlesztési Célok
NGO	non-governmental organization nem – kormányzati, civil szervezet
UNAIDS	Joint United Nations Programme on HIV/AIDS HIV/AIDS Közös ENSZ-program
UNCHS	United Nations Centre for Human Settlements (Habitat) Az ENSZ Emberi Települések Központja
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Development Az ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciája
UNODC	United Nations Office on Drugs and Crime Az ENSZ Kábítószer-ellenőrzési és Bűnmegelőzési Hivatala
UNDP	United Nations Development Programme Az ENSZ Fejlesztési Programja
UNEP	United Nations Environment Programme Az ENSZ Környezetvédelmi Programja
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization Az ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete
UNFPA	United Nations Population Fund Az ENSZ Népesedési Alapja
UNHCR	United Nations Office of the High Commissioner for Refugees Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága
UNICEF	United Nations Children's Fund Az ENSZ Gyermekalapja
UNIFEM	United Nations Development Fund for Women Egyesült Nemzetek Női Fejlesztési Alapja
UNITAR	United Nations Institute for Training and Research Az ENSZ Továbbképző és Kutató Intézete
UNRISD	United Nations Institute for Social Development Az ENSZ Társadalmi Fejlődés Kutató Intézete
WFP	World Food Programme Világélelmezési Program
WHA	World Health Assembly Világegészségügyi Közgyűlés
WHO	World Health Organization Egészségügyi Világszervezet
WSC	World Summit for Children Csúcstalálkozó a Gyermekekért
WTO	World Trade Organization Kereskedelmi Világszervezet

A gyermek meghatározása

AZ 1. CIKK SZÖVEGE

Az Egyezmény vonatkozásában gyermek az a személy, aki tizennyolcadik életévét nem töltötte be, kivéve ha a reá alkalmazandó jogszabályok értelmében nagykorúságát már korábban eléri.

Összefoglalás

A gyermek jogairól szóló egyezmény 1. cikkének meghatározása szerint az Egyezmény alkalmazásában „gyermek” az a személy, aki 18 éven aluli. A megfogalmazás nyitva hagyja a gyermekkor kezdetét. Vajon a születés, a fogantatás vagy egy kettő közötti időpont a kezdet? Ha az Egyezmény állást foglalt volna az abortusszal és az azzal összefüggő kérdésekkel kapcsolatban, veszélybe került volna az egyetemes ratifikálás. Az Egyezmény alkalmazásában a gyermekkor a 18. születénnappal ér véget, kivéve, ha a gyermek az adott államban már korábban eléri a nagykorúságot.

A „bizonyos jogok” megszerzését és „bizonyos védelem” elvesztését jelentő időpont meghatározása összetett probléma. Össze kell egyeztetni a gyermek, mint olyan jogalany fogalmát, akinek a kibontakozó képességeit tiszteletben kell tartani (ezt az 5. és a 14. cikk ismerteti el), illetve az állam speciális védelem biztosítására vonatkozó kötelezettségének fogalmát. Az Egyezmény bizonyos kérdésekben világosan fogalmaz: 18 éven aluliakat nem lehet halálbüntetéssel vagy a szabadságlábra helyezés lehetőségét kizáró, életfogytiglan tartó szabadságvesztéssel sújtani (37. cikk); 15 éven aluliak nem sorozhatók be a fegyveres erőbe és nem vehetnek közvetlenül részt az ellenségeskedésekben (38. cikk és lásd Fakultatív jegyzőkönyv a fegyveres konfliktusban érintett gyermekekről 477. oldal). Más esetekben az államoknak alsó korhatárt kell megállapítaniuk: az alkalmaztatás (32. cikk) és a büntetőjogi felelősség (40. cikk) esetében. Az alapfokú oktatás kötelezővé tételére vonatkozó követelmény is alsó korhatárt ír elő (28. cikk).

A Bizottság hangsúlyozta, hogy amikor az állam jogszabályi alsó korhatárokat állapít meg, fi-

gyelemben kell vennie az Egyezményben szereplő alapelveket, különösen a megkülönböztetést tiltó elvet (2. cikk, például nem állapítható meg különböző alsó korhatár a fiúk, illetve a lányok házasságához), valamint a gyermek legfőbb érdekének elvét (3. cikk) és az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez fűződő jogot (6. cikk).

Következetességre is szükség van, például a kötelező oktatás felső korhatára és az alkalmaztatás alsó korhatára között.

Záró észrevételeiben a Bizottság a gyermekkor meghatározásának felülvizsgálatára és a védelmet biztosító alsó korhatárok felemelésére kérte az államokat, különösen a nemi élettel kapcsolatos beleegyezés, az alkalmaztatás és a büntetőjogi felelősség alsó korhatára esetében. Hangsúlyozta, hogy meg kell szüntetni a nemek szerinti megkülönböztetést.

A gyermekkor kezdete az Egyezmény alkalmazásában

Az Egyezmény preambuluma felhívja a figyelmet az 1959-es Nyilatkozat a gyermek jogairól bevezetőjének megállapítására, mely szerint „a gyermek fizikai és szellemi érettségének hiányára, különös védelemre és gondozásra van szüksége, nevezetesen megfelelő jogi védelemre, *születése előtt és születése után egyaránt*” (az eredeti kiadvány szerkesztőjének kiemelése).

Az 1. cikk megfogalmazói szándékosan tartózkodtak az abortusszal és a születés előtti időszakra vonatkozó egyéb kérdésekkel kapcsolatos állásfoglalástól, mert ez veszélybe sodorta volna az Egyezmény egyetemes elfogadását. Az Egyez-

Gyermejkogi egyezmény

mény az egyes államokra bízta az abortusszal és a családtervezéssel kapcsolatos ellentmondó jogok és érdekek összehangolását. És azt is meg kell említeni, hogy a 41. cikk hangsúlyozza: az Egyezmény nem érinti a hazai (vagy az alkalmazandó nemzetközi) jognak „a gyermek jogai megvalósulása szempontjából kedvezőbb rendelkezéseit”.

Az Egyezmény cikkeinek többsége természetesen csak a gyermek megszületése után érvényes. Számos állam azonban szükségét érezte, hogy nyilatkozatokkal vagy fenntartásokkal hangsúlyozza saját jogi és/vagy egyéb hozzáállását a meg nem született gyermekhez, különösen a gyermek „élethez fűződő veleszületett joga”, valamint az állam azon kötelezettsége összefüggésében, hogy a 6. cikk értelmében „a lehetséges legnagyobb mértékben biztosítják a gyermek életben maradását és fejlődését”. A Gyermejkogi Bizottság véleménye szerint nincs szükség az állam abortusz-törvényeinek tiszteletben tartásával kapcsolatos fenntartásokra. A Bizottság ugyanakkor elítélően nyilatkozott az abortuszok nagy számáról, az abortusz mint családtervezési módszer alkalmazásáról és a „titkos” abortuszról, és intézkedéseket javasolt az abortuszok számának csökkentése érdekében.

7. számú, „A gyermek jogainak végrehajtása kora gyermekkorban” című átfogó kommentárjában a Bizottság „ideiglenesen” a születéstől nyolc éves korig tartó időszakot határozza meg kora gyermekkorént; a részes államoknak e meghatározás fényében kell felülvizsgálniuk a kisgyermkekkel kapcsolatos kötelezettségeiket. A Bizottság hangsúlyozza, hogy a kisgyermkeket az Egyezményben rögzített valamennyi jog megilleti:

„... Speciális védelmi intézkedésekre és – kibontakozó képességeiknek megfelelően – jogaik fokozatos gyakorlására jogosultak. A Bizottságot aggasztja, hogy az Egyezmény szerinti kötelezettségeik végrehajtása során a részes államok nem fordítottak elegendő figyelmet a kisgyermkekre mint jogosultakra, illetve azokra a törvényekre, politikákra és programokra, amelyek lehetővé teszik jogaik gyakorlását gyermekkoruk e kiemelt szakaszában. A Bizottság megerősíti, hogy a gyermek jogairól szóló egyezményt koragyermekkorban holisztikusan kell alkalmazni, figyelembe véve az emberi jogok egyetemességének, oszthatatlanságának és kölcsönös összefüggéseit

nek elvét.” (Gyermejkogi Bizottság, 7. számú átfogó kommentár, 2005. CRC/C/GC/7. 3. és 4. bekezdés)

A gyermekkor vége

A gyermek jogairól szóló egyezmény alkalmazásában a gyermekkor vége és a nagykorúság a 18. születésnapkal következik be, „kivéve, ha a reál alkalmazandó jogszabályok értelmében nagykorúságát már korábban eléri”. Az Egyezmény tehát a gyermekkor végét szigorúbban, de nem rugalmatlanul határozza meg. Az Egyezmény megfogalmazásakor egyes államok képviselői sikertelenül érveltek a 18 év alatti korhatár megállapítása mellett. Győzött azonban az a nézet, hogy a fokozott védelem érdekében magas korhatárt tűzzenek ki. A szöveg lehetővé teszi a nagykorúságot már a 18. születésnap előtt biztosító államok számára, hogy bizonyos tekintetben alacsonyabb korhatárt állapítsanak meg – de csak akkor, ha ez összhangban van az Egyezmény egészével, különösen az Egyezmény általános elveivel. Az Egyezmény ahhoz sem ragaszkodik, hogy a nagykorúságot később biztosító államok csökkentsék e korhatárt, mert elismeri, hogy az 1. cikkben szereplő meghatározás „az Egyezmény vonatkozásában” érvényes.

4. számú, „A serdülők egészsége és fejlődése a gyermek jogairól szóló egyezmény összefüggésében” című átfogó kommentárjában a Bizottság hangsúlyozza, hogy

„... a serdülőket 18 éves korukig az Egyezményben rögzített valamennyi jog megilleti; speciális védelmi intézkedésekre és – kibontakozó képességeiknek megfelelően – jogaik fokozatos gyakorlására jogosultak (5. cikk).” (Gyermejkogi Bizottság, 4. számú átfogó kommentár, 2003, CRC/GC/2003/4, 1. bekezdés)

A Bizottság a 18 év alatt biztosított nagykorúság felülvizsgálatára és különösen a védelmet biztosító életkor felemelésére biztatja az államokat.

A „gyermek” meghatározásának felülvizsgálata

A társadalmak többségében az Egyezmény aláírása előtt nem került sor a gyermekkort meghatározó különböző törvények átfogó vizsgálatára. Az 1. cikk alapján a részes államnak minden vonatkozó jogszabályt felül kell vizsgálnia. A Bi-

zottság arra biztatja az államokat, hogy – ha még nem tették meg – vizsgálják felül a törvényeket és hangolják össze az Egyezmény meghatározásával és általános elveivel.

Konkrét alsó korhatár meghatározása a jogszabályokban

Az alábbiakban összefoglaljuk a Bizottság által az 1. cikkel és a gyermek meghatározásával kapcsolatban fölvetett kérdéseket. Az eredeti *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások* (CRC/C/58) különböző célokból felvilágosítást kértek „a hazai jogszabályokban meghatározott alsó törvényi korhatár”-ról. A vizsgált kérdések egy része az Egyezmény egyéb cikkeivel függ össze; ezeket e kézikönyv adott cikkel foglalkozó fejezetében tárgyaljuk.

Az alsó korhatárra vonatkozó törvényi rendelkezéssel kapcsolatos információkérés nem jelenti azt, hogy az Egyezmény minden esetben megkívánja a konkrét korhatár megállapítását. A Bizottság csak arra kíváncsi, hogy a hazai jog hogyan határozza meg a gyermeket. A védelmet szolgáló alsó korhatárt általában minél magasabbra kell kitűzni (például a gyerekeket a veszélyes munkaköröktől, a szabadságvesztéssel járó ítéletektől és a fegyveres konfliktusban való részvételtől védő alsó korhatár esetében). A gyerek függetlenségének megszerzésére és a gyermek polgárjogainak és kibontakozó képességeinek állami védelmére vonatkozó alsó korhatárokat rugalmasabb rendszerben, az adott gyerek egyéni szükségleteire érzékenyen kell megállapítani.

A „legalsó korhatárral” összefüggő kérdések egy része egyaránt vonatkozik a fokozott függetlenségre és a védelemre. Például a gyerek azon joga, hogy jogi és orvosi tanácsot kérhet, szülői beleegyezés nélkül panasszal élhet, és bíróságon vallomást tehet, elengedhetetlen lehet a családon belüli erőszakkal szembeni védelem szempontjából, ezért ebben az esetben a gyerek érdeke nem kívánja meg alsó korhatár megállapítását.

Az Egyezmény az elvek keretét biztosítja; nem ad azonban iránymutatást arra nézve, hogy a gyerekek pontosan milyen életkorban szerzik meg e jogokat. A Bizottság több ízben hangsúlyozta, hogy az alsó korhatár megállapításakor az államoknak tekintettel kell lenniük az Egyezmény egészére és különösen általános elveire. Nem kerülhet sor megkülönböztetésre, a gyermek legfőbb érdekét elsődlegesnek kell tekinteni

és a lehető legnagyobb mértékben biztosítani kell a gyermek életben maradását és fejlődését. A Bizottság azt is hangsúlyozta, hogy a helyi szokás-jog gyerekről szóló meghatározásának összhangban kell lennie az 1. cikkel.

A 12. cikk értelmében az ítélőképessége birtokában lévő gyerekeknek joga van minden őt érintő kérdésben szabadon véleményt nyilvánítani. A gyermek véleményét, „figyelemmel korára és érettségi fokára, kellően tekintetbe kell venni”. Az Egyezmény hangsúlyozza továbbá, hogy tiszteletben kell tartani a gyermek „kibontakozó képességeit”. Egyes államokban nem csak bizonyos jogok megszerzéséhez tűztek ki a jogszabályokban alsó korhatárt, hanem egy általános elvvel tükrözték a jogban a gyermek kibontakozó képességeinek rugalmas felfogását: ezen elv szerint a gyermekeknek akkor áll jogukban maguknak dönteni bizonyos kérdésekről, amikor „megfelelő mértékben értik” a dolgokat. E megfogalmazásnak az az előnye, hogy kiküszöböli a merev korhatárokat; hát-ránya viszont, hogy a gyermek kibontakozó képességeinek fogalmát nem mindig tiszteletben tartó felnőttekre bízva annak megítélését, hogy a gyermek megfelelő mértékben érti-e a dolgokat.

A megkülönböztetést tiltó elv (2. cikk) gyermek meghatározásában játszott lényeges szerepét a Bizottság által készített, *Az időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások 2005-ben felülvizsgált változata* is hangsúlyozza, amikor a lányok és fiúk megítélése, jogai között esetleg fennálló különbségek részletezését kéri az államoktól (CRC/C/58/Rev.1, 19. bekezdés).

Az államok jelentéseinek vizsgálata során az alábbi, életkorral kapcsolatos kérdések is felmerültek: a választásra jogosultság és a választhatóság alsó korhatára; az önálló útleveleszerzés alsó korhatára; bizonyos médiumokhoz (filmek, videók stb.) való hozzáférés életkorbeli korlátozásai; a vallásos rendbe vagy közösségbe való belépés alsó korhatára.

A következő rész azokkal, *Az időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások* első változatában felsorolt kérdésekkel foglalkozik, amelyekről az 1. cikk szerint információkat kér.

Jogi és orvosi tanácsadás szülői hozzájárulás nélkül

Az Egyezmény nem ad iránymutatást arra nézve, hogy hogyan kell megállapítani azt a korhatárt, amely alatt a gyermek nem kérhet egyedül jogi és

Gyermekjogi egyezmény

orvosi tanácsadást. A kérdés célja annak meghatározása, hogy mely gyermeket lehet kizárni – ha egyáltalán ki lehet valakit zárni – e jog gyakorlása alól. A tanácskéréshez fűződő jog önmagában nem jár együtt a döntéshozatal jogával, amely a gyerek kibontakozó képességeitől függ.

Jogi tanácsadás. A gyermek azon joga, hogy szülői beleegyezés nélkül jogi tanácsot kérhessen, nyilvánvalóan létfontosságú az Egyezményben biztosított számos jog végrehajtásához, beleértve az olyan eseteket is, amikor a gyermek érdekei eltérnek a szülők érdekeitől, sőt akár ellent is mondanak azoknak: ilyen például a családon és intézményeken belüli, gyermekekkel szembeni erőszak, beleértve a szexuális visszaélést is; a gyermekek névhez vagy etnikai hovatartozásához, származásához fűződő jogaival kapcsolatos vita esete; a szülőktől való elválasztás, a család újraegyesítése, a gyermekkereskedelem és a gyermekrablás, az örökbefogadás, a munkában vagy más területen történő kizsákmányolás esete.

A bűncselekmény elkövetésével gyanúsított vagy vádolt gyerek jogi segítséghez fűződő jogát a 40. cikk 2. bekezdése b) pontjának ii. alpontja említi. A szabadságában korlátozott gyermeknek a 37. cikk d) pontjának értelmében ugyancsak joga van „igen rövid idő alatt jogsegélyt vagy bármely más alkalmas segítséget igénybe venni...”. A gyereket megilleti a jogi segítség akkor is, amikor azon jogát gyakorolja, hogy meghallgassák „bármely olyan bírói vagy közigazgatási eljárásban, amelyben érdekelt” (12. cikk 2. bekezdés), vagy, hogy a 9. cikk értelmében részt vegyen a szülőktől való elválasztással összefüggő eljárásokban.

Orvosi tanácsadás. A gyerek azon joga, hogy szülői beleegyezés nélkül orvosi tanácsot kérhessen, létfontosságú azokban az esetekben, amikor a gyermek érdekei eltérnek a szülők érdekeitől, sőt akár ellent is mondanak azoknak – például a szülőktől vagy más családtagoktól elszenvedett erőszak esetében; azokban az esetekben, amikor a szülő és a gyerek között konfliktus alakul ki az egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés, a kezelésekkal kapcsolatos döntés vagy a serdülőkorú gyerek családtervezési oktatáshoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférése kapcsán. A gyermek tanácsadáshoz fűződő joga nem azonos azal az életkorral, amikor a gyerek önállóan jogosult beleegyezni valamely orvosi kezelésbe – lásd lent.

A 24. cikk 2. bekezdésének e) pontja értelmében az államoknak megfelelő intézkedésekkel

kell biztosítani, hogy a gyermekeket és a szülőket „tájékoztassák a gyermek egészségére és táplálására, a szoptatás előnyeire, a környezet higiénijára és tisztántartására, a balesetek megelőzésére vonatkozó alapvető ismeretekről, továbbá megfelelő segítséget nyújtsanak ezen ismeretek hasznosításához”.

4. számú, „A serdülők egészsége és fejlődése a gyermek jogairól szóló egyezmény összefüggésében” című átfogó kommentárjában a Bizottság azt javasolja, hogy

„Az Egyezmény 3., 17. és 24. cikkének fényében a részes államok biztosítsanak tájékoztatást a serdülők számára a nemi étellel és a gyermek-nemzéssel kapcsolatos információkról, beleértve a családtervezést és a fogamzásgátlást, a korai terhesség veszélyeit, a HIV/AIDS megelőzését és a nemi úton terjedő betegségek megelőzését és kezelését. Az államoknak biztosítaniuk kell továbbá, hogy a serdülők hozzáférjenek a megfelelő információkhoz, függetlenül családi állapotuktól és attól, hogy szüleik vagy gyámjaik beleegyeznek-e ebbe. Megfelelő eszközöket és módszereket kell alkalmazni annak érdekében, hogy a tájékoztatás figyelembe vegye a serdülőkorú lányok és fiúk jellegzetességeit és speciális jogait.

„A magánélet, a bizalmas információ, és az ezzel összefüggő, a kezeléshez való, az ügy ismeretében adott hozzájárulás tekintetében a részes államoknak a) törvényekkel és rendeletekkel kell biztosítaniuk, hogy a serdülők bizalmas tanácsot kapjanak a kezeléssel kapcsolatban, hogy ennek nyomán az ügy ismeretében hozzájárulásukat adhassák. A törvényekben vagy rendeletekben meg kell állapítani e folyamat első korhatárát, vagy említést kell tenni a gyermek kibontakozó képességeiről; és b) képzést kell szervezniük az egészségügyi szakemberek számára a serdülők magánélethez és titoktartáshoz¹, a tervezett kezeléssel kapcsolatos tájékoztatáshoz és az ügy ismeretében adott hozzájárulásához fűződő jogairól.” (Gyermekjogi Bizottság, 4. számú átfogó kommentár, 2003, CRC/GC/2003/4, 28. és 33. bekezdés. Lásd még 39. és 41. bekezdés. Az átfogó kommentárok teljes szövegét lásd <http://www.ohchr.org/english/bodies/crc/comments.htm>)

¹ Lásd a szómagyarázatot (501. oldal) (a szerk.)

Orvosi kezelés vagy műtét szülői hozzájárulás nélkül

Egyes országok korhatárt állapítottak meg, amely fölött a gyermek hozzájárulhat az orvosi kezeléshez vagy megtagadhatja a hozzájárulást. Egyes országok jogszabályainak értelmében a gyermek akkor válik jogosulttá a hozzájárulás megadására vagy megtagadására, amikor mások megítélése szerint „megfelelően érti” a dolgokat; egyes esetekben a jogszabályok azt is meghatározzák, hogy hány éves kortól számít a gyermek érettnak.

Fent említett, 4. számú átfogó kommentárjában a Bizottság kijelenti, hogy ha a serdülő megfelelően érett,

„... az ügy ismeretében való hozzájárulást magától a serdültől kell kérni, és ha »a gyermek legfőbb érdeke« (3. cikk) úgy kívánja, a szülőket is tájékoztatni kell.” (CRC/GC/2003/4, 32. bekezdés)

Egyes országok jogszabályainak értelmében a bíróságok beavatkozhatnak és elrendelhetik a gyermek orvosi kezelését, ha a szülő kulturális vagy vallási okokból megtagadta a hozzájárulást. Az Egyezmény 3. cikkének 1. és 2. bekezdése értelmében e beavatkozás indokolható.

A tankötelezettség vége

A 28. cikk 1. bekezdésének a) és b) pontja értelmében az alapfokú oktatás kötelező, a középfokú oktatás különböző formáinak kidolgozását pedig elő kell mozdítani és minden gyermek számára nyitottá és hozzáférhetővé kell tenni. Az Egyezmény nem határozza meg az alap- és középfokú oktatás korhatárait. A 32. cikk értelmében az államoknak meg kell óvniuk a gyermeket az olyan munkától, amely megzavarhatja az oktatását. A Bizottság jelezte, hogy össze kell hangolni a tankötelezettség végét és a teljes munkaidős alkalmaztatást jelentő életkort (lásd 28. és 32. cikk).

Alkalmaztatásba vagy munkába való felvétel, beleértve a kockázattal járó, a részmunkaidős és a teljes munkaidős munkát is

A 32. cikk értelmében az államok megvédik a gyereket a „kockázattal járó, iskoláztatását veszélyeztető” munkától, „meghatározzák az alkalmaztatáshoz szükséges legalacsonyabb életkort

vagy életkorokat” és „megfelelően szabályozzák a munkaidőt és az alkalmaztatási feltételeket”. A Bizottság több ízben javasolta az alsó korhatárok felemelését, és azt is gyakran javasolta az államoknak, hogy írják alá a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) vonatkozó egyezményeit az alkalmaztatás alsó korhatáráról (lásd 32. cikk).

Nemi élettel kapcsolatos beleegyezés

Az országok többségében megállapítanak egy korhatárt, amely alatt a gyerekeket képtelennek ítélik arra, hogy beleegyezzenek a másokkal folytatott szexuális tevékenységekbe. A szexuális visszaélés és kizsákmányolás meghatározásában nem csak az erőszakkal és a kényszerítés egyéb formáival járó magatartás szerepel, hanem az egy bizonyos életkoron aluli gyerekekkel folytatott szexuális aktivitás bármely formája is, még akkor is, ha a gyermek beleegyezett vagy úgy tűnt, hogy beleegyezik (lásd még 19. cikk, 189. oldal és 34. cikk, 365. oldal). Ha tehát valaki szexuálisan kapcsolatot létesít a beleegyezéshez szükséges korhatáron aluli gyermekkel, automatikusan nemi erőszakot követ el.

A Gyermekjogi Bizottság hangsúlyozta, hogy rendkívül fontos megállapítani egy olyan korhatárt, amelyen alul a gyermek beleegyezése nem tekinthető mérvadónak. 4. számú, „A serdülők egészsége és fejlődése A gyermek jogairól szóló egyezmény összefüggésében” című átfogó kommentárjában a Bizottság kijelenti, hogy meg kell állapítani a szexuális beleegyezés és a házasságkötés alsó korhatárát (lásd lent), és megállapítja:

„Az alsó korhatár egyezzen meg a fiúk és a lányok esetében (az Egyezmény 2. cikke) és szorosan tükrözze a 18 éven aluli személyek mint jogok tulajdonosainak elismerését, kibontakozó képességeiknek, életkoruknak és érettségüknek megfelelően (5. cikk és 12–17. cikk).” (Gyermekjogi Bizottság, 4. számú átfogó kommentár, 2003, CRC/GC/2003/4, 9. bekezdés)

A Bizottság számos országnak javasolta a megállapított korhatár felemelését. A Bizottság aggályát fejezte ki, amiért eltér a heteroszexuális, illetve homoszexuális tevékenységekbe való beleegyezés alsó korhatára, ami kimeríti a szexuális irányultság szerinti megkülönböztetés fogalmát.

Gyermekjogi egyezmény

Házasságkötés

Számos társadalomban megállapítanak egy korhatárt, amely fölött a gyerekek szülői beleegyezés nélkül házasodhatnak (ez általában a nagykorúsággal egyezik meg), illetve egy olyan, alacsonyabb korhatárt, amely elérésekor szülői beleegyezéssel házasodhatnak. Egyes társadalmakban, kivételes esetben – például ha egy lány terhes vagy gyermeke született –, a bíróság vagy más hatóság engedélyével, a gyermekek korábban is házasságot köthetnek. A házasságkötés alsó korhatára különleges jelentőséggel bír, mert a házasságkötés számos országban a nagykorúság elérését is jelenti, így ezek a gyermekek elveszítik az Egyezmény szerinti jogait a védelemhez.

4.számú átfogó kommentárjában a Bizottság aggályát fejezi ki,

„...amiért a korai házasságkötés és terhesség jelentős szerepet játszik a nemi és reprodukatív egészséggel összefüggő egészségügyi problémák kialakulásában. Számos részes államban még mindig rendkívül alacsony a házasságkötés törvényes alsó korhatára és a házasságot kötők tényleges életkora, különösen a lányok esetében. A Bizottság aggályai nem csupán az egészségre vonatkoznak: a házasodó gyermekek, különösen a lányok, kénytelenek kilépni az oktatási rendszerből és a társas tevékenységekből is kizsorolnak. Ráadásul a részes államok egy részében a házas gyermekeket törvényesen felnőttnek tekintik, még akkor is, ha 18 éven aluliak, vagyis megfosztják őket az Egyezményben biztosított speciális védelmi intézkedésektől. A Bizottság határozottan azt javasolja a részes államoknak, hogy vizsgálják felül és szükség esetén módosítsák a jogszabályokat és a gyakorlatot, hogy a házasságkötés alsó korhatára – akár szülői beleegyezéssel, akár anélkül – 18 év legyen, lányok és fiúk esetében egyaránt.” (Gyermekjogi Bizottság, 4. számú átfogó kommentár, 2003, CRC/GC/2003/4, 20. bekezdés)

A Bizottság több ízben hangsúlyozta számos részes államnak, hogy az Egyezmény 2. cikkének megfelelően a házasságkötés alsó korhatárának a lányok és a fiúk esetében is azonosnak kell lennie. A Bizottság aggályát fejezte ki azokkal a megkülönböztetést jelentő helyzetekkel kapcsolatban is, amikor a különböző törvények egy államon belül is különböző korhatárt állapítanak meg a házasságkötéshez – ezzel annak a vélemé-

nyének adott hangot, hogy az Egyezmény általános elvei felülírják az ilyen megkülönböztetés kulturális és vallási hátterét.

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 16. cikke kimondja, hogy „a házasságkötésre érett” kort elért férfiaknak és nőknek joguk van házasságot kötni és családot alapítani. Egyezmény a házasságkötésbe való beleegyezésről, a házasságkötés alsó korhatáráról és a házasságkötések nyilvántartásáról (1962) nem állapítja meg a házasságkötés alsó korhatárát. Erről a preambulumban nyilatkozik, majd megerősíti, hogy az államoknak megfelelő intézkedéseket kell hozniuk a gyermekházasságok és a fiatal lányok serdülőkor előtti kiházasításának teljes felszámolására. 2. cikkében felszólítja a részes államokat, hogy „jogszabályi intézkedésekkel rögzítsék a házasságkötés alsó korhatárát. E kor elérése előtt senki nem köthet törvényesen házasságot, kivéve, ha egy illetékes hatóság nyomós okokból, a házasodni szándékozók érdekében felmentést ad e követelmény alól.”

A nőkkel szembeni megkülönböztetés felszámolásával foglalkozó Bizottság (CEDAW) 1994-ben ajánlást fogalmazott meg a házasságkötéssel és a családi kötelezésekkel kapcsolatos egyenlőségről, és ebben azt javasolta, hogy a házasságkötés alsó korhatára a nők és férfiak számára is 18 év legyen. (A nőkkel szembeni megkülönböztetés felszámolásával foglalkozó Bizottság, 21. ajánlás, HRI/GEN/1/Rev.8, 311. oldal)

Önkéntes jelentkezés és mozgósítás a fegyveres testületekbe; részvétel az összecsapásokban

A gyermek jogairól szóló egyezmény 38. cikke értelmében az államok nem sorozhatnak be 15 éven aluli gyermeket a fegyveres erőikbe, a 15 és 18 év közötti gyerekek besorozásakor pedig „a legidősebbek besorozásának adjanak elsőbbséget”. A részes államok „minden lehető gyakorlati intézkedés megtételével gondoskodnak arról, hogy a tizenötödik életévüket be nem töltött személyek ne vegyenek részt közvetlenül az összecsapásokban”. 2000 májusában az ENSZ Kögyűlése a védelem fokozása érdekében elfogadta az Egyezményt kiegészítő fakultatív jegyzőkönyvet a fegyveres konfliktusban érintett gyermekekről, és a Bizottság arra biztatja az államokat, hogy ezt késedelem nélkül írják alá és ratifikálják.

Ez a fakultatív jegyzőkönyv 2002-ben lépett hatályba. A jegyzőkönyv értelmében az államoknak gondoskodniuk kell arról, hogy a 18 éven aluliakat ne sorozzák be kötelező jelleggel a fegyveres erőkhöz, és „minden gyakorlati intézkedés megtételével” biztosítaniuk kell, hogy a fegyveres erők 18 éven aluli tagjai ne vegyenek részt közvetlenül az ellenségeskedésekben. Az államoknak minden tőlük telhető eszközzel meg kell akadályozniuk, hogy a fegyveres csoportok besorozzák, és az összecsapásokban felhasználják a 18 éven aluli gyermekeket. A fakultatív jegyzőkönyvet aláíró államoknak „évekkel” kell felemelniük az önkéntes jelentkezésnek az Egyezményben 15 évben megállapított alsó korhatárát (a részletes kifejtést lásd 477. oldal).

A Gyermekjogi Bizottság elismerően nyilatkozott azokról az államokról, amelyek 15 évnél magasabb alsó korhatárt állapítottak meg a besorozáshoz és ratifikálták a Genfi egyezmények kiegészítő jegyzőkönyveit. A Bizottság egyértelműen kijelentette, hogy véleménye szerint a 18 éven aluliak egyáltalán nem vehetnek részt az összecsapásokban és nem sorozhatók be a fegyveres erőkbe.

Büntetőjogi felelősség

A gyermek jogairól szóló egyezmény 40. cikke 3. bekezdésének a) pontja előírja, hogy „olyan legalsó életkort állapítsanak meg, amelyen alul a gyermekkel szemben bűncselekmény elkövetésének vélelme kizárt”.

A részes államok első és időszakos jelentéseiből és a Bizottsággal folytatott megbeszélésekről készített jelentésekből világosan kitűnik, hogy a büntetőjogi felelősség alsó korhatárának meghatározása sokszor homályos. Egyes államokban paradox módon a gyermekek fiatalabb korukban vonhatók felelősségre súlyosabb, mint enyhébb bűncselekmények elkövetéséért.

A Bizottság számos esetben hangsúlyozta, hogy meg kell állapítani a jogszabályi alsó korhatárt. A Bizottság több államban is sürgette a korhatár nemzetközileg elfogadható szintre emelését, és üdvözölte a korhatár 18 évre emelésére vonatkozó javaslatokat.

Az ENSZ minimum követelmény-szabályai a fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszeréről (a „Pekingi szabályok”) 4. szabálya így szól: „Azokban a jogrendszerekben, amelyek elismerik a

büntetőjogi felelősség korhatárát a fiatalkorúakra nézve, ennek a kornak az alsó határát nem szabad túl alacsonyan megállapítani és figyelembe kell venni az érzelmi, szellemi és értelmi érettséget” (lásd 40. cikk, 435. oldal).

Szabadságvesztés; börtönbüntetés

A 37. cikk b) pontja kimondja, hogy „gyermeket törvénytelenül vagy önkényesen ne fosszanak meg szabadságától. A gyermek őrizetben tartása vagy letartóztatása, vagy vele szemben szabadságvesztés-büntetés kiszabása a törvény értelmében csak végső eszközként legyen alkalmazható a lehető legrövidebb időtartammal.” Noha a gyermek jogairól szóló egyezmény nem állapít meg alacsonyabb alsó korhatárt a szabadság korlátozására, a Bizottság kommentárjaiból nyilvánvaló, hogy véleménye szerint az alsó korhatárt az Egyezmény többi alapelvével, különösen a 2., a 3. és a 6. cikkel összefüggésben kell megállapítani; és a Bizottság aggályát fejezte ki a kisgyerekek szabadságának korlátozásával kapcsolatban. A 9. cikk fogalmazza meg azt az elvet, hogy a gyereket csak akkor szabad elválasztani a szüleitől, ha ez „a gyermek legfőbb érdekében szükséges”: ez az elv tovább szigorítja a szabadság korlátozását a családtól távol. A Bizottság hangsúlyozza, hogy a 37. cikk a gyerek szabadságának minden korlátozására vonatkozik, nem csak arra, amelyre a büntetőjogi rendszeren belül kerül sor.

Halálbüntetés és életfogytiglan tartó szabadságvesztés

A gyermek jogairól szóló egyezmény 37. cikkének a) pontja 18 éven aluliak esetében megtiltja a halálbüntetést és a szabadlábra helyezés lehetőségét kizáró, életfogytiglan tartó szabadságvesztést. A Bizottság számos esetben aggályát fejezte ki az egyértelmű tiltás megsértése miatt. A Bizottság ezen kívül aggályát fejezte ki azon helyzetek miatt, amikor a törvény nem tiltja kifejezetten a 18 éven aluliak halálbüntetését, de a gyakorlatban nem alkalmazzák ezt a lehetőséget, vagy amikor a 18 éven aluliak esetében lehetőség van felfüggesztett halálbüntetésre (lásd 6. cikk, 63. oldal és 37. cikk, 391. oldal).

Gyermekjogi egyezmény

Vallomástétel a bíróságon polgári és büntetőjogi ügyekben

A 12. cikk 2. bekezdése értelmében lehetőséget kell adni a gyerekeknek arra, hogy meghallgassák azokban a bírósági vagy közigazgatási eljárásokban, amelyekben érdekelt. Az Egyezmény ezúttal sem beszél alsó korhatár megállapításáról; a Bizottság információt gyűjt arról, hogy egy bizonyos életkor alatt megtiltják-e a gyermekeknek, hogy polgári vagy büntetőjogi ügyekben meghallgassák őket.

A gyerekeket érintő polgári ügyek közé tartoznak a gyerekek gyámjának kijelölésével és felnevelésével kapcsolatos kérdések, beleértve a szülőktől való elválasztást, az örökbefogadást stb. A gyerekeket érintő büntetőjogi ügyek közé tartoznak azok az ügyek, amelyekben a gyerek vallomást tesz, beleértve azokat az ügyeket is, amelyekben a gyereket bűncselekményért bíróság elé állítják; amelyekben másokat állítanak bíróság elé a gyerekekkel szemben elkövetett bűncselekmények miatt; és amelyekben mások perében a gyereket tanúként hallgatják meg. A bűncselekmény elkövetésével gyanúsított vagy vádolt gyerekek a 40. cikk 2. bekezdése b) pontjának iv. alpontja értelmében nem kényszeríthetők vallomástételre.

A Bizottság felhívta a figyelmet annak fontosságára, hogy a gyerekek vallomást tehessenek az erőszak és a kizsákmányolás, így a gyermekek szexuális kizsákmányolásának megelőzését is célzó ügyekben. Azt javasolta a speciális intézkedéseket hozó államoknak, hogy ilyen esetekben hallgassák meg a gyerekek vallomását is (lásd 19. cikk, 184. oldal). Az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa 2005-ben elfogadta a gyermekkori áldozatokra és a bűncselekmények tanúira vonatkozó igazságszolgáltatásra vonatkozó Iránymutatást, amelyek „hasznos keretként segíthetik a tagállamokat a gyermekkori áldozatok és tanúk fokozott védelmében a büntetőjogi rendszerben”. (Gazdasági és Szociális Tanács, 2005/20-as határozat, 2005. július 22.)

Panaszok benyújtása és jóvátétel kérése szülői beleegyezés nélkül, bíróságnál vagy más hatóságnál

A Gyermekjogi Bizottság jelezte, hogy a 12. cikk teljes körű végrehajtása érdekében a gyermeknek hozzá kell férnie a panaszokkal kapcsolatos eljárásokhoz (lásd 113. oldal). Különösen akkor fon-

tos, hogy a gyermek szülői beleegyezés nélkül panaszt nyújthasson be a bíróságra és jóvátételt kérhessen, ha a panasz családon belüli erőszakra vagy kizsákmányolásra – beleértve a szexuális kizsákmányolást is – vonatkozik. Az Egyezmény nem sugall olyasmit, hogy a gyermekek egy bizonyos életkor alatt nem élhetnek panasszal, vagy nem kérhetnek jóvátételt bíróságtól vagy más szervtől, akár szülői beleegyezéssel, akár anélkül. Amennyiben kizárják a gyermeket e jogok gyakorlásából, az erre vonatkozó döntésnek figyelembe kell vennie az általános elveket, így a megkülönböztetés tiltását és a gyermek legfőbb érdekét is.

A gyermeket érintő közigazgatási és bírósági eljárásokban való részvétel

Amint fent említettük, az Egyezmény a gyermek jogairól 12. cikkének 2. bekezdése értelmében lehetőséget kell adni a gyerekeknek arra, hogy meghallgassák az őt érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban. Az Egyezmény nem állapít meg korhatárt e jogra vonatkozóan (lásd 12. cikk, 111. oldal).

Beleegyezés a személyazonosság megváltoztatásába, beleértve a névváltoztatást, a családi kapcsolatokat módosítását, az örökbefogadást és a gyámságba adást

Az Egyezmény 8. cikke értelmében, tiszteletben kell tartani a gyerek jogát személyazonossága – állampolgársága, neve, családi kapcsolatai – megőrzéséhez. Az Egyezmény nem tér ki e jog elismerésének alsó korhatárára. A jelek szerint alig néhány állam jogszabályai rendelkeznek arról, hogy a gyermeknek bele kell egyeznie személyazonossága megváltoztatásába.

Első jelentésében számos állam jelezte, hogy megállapítottak egy korhatárt, amely fölött a gyermek beleegyezhet az örökbeadásába vagy elutasíthatja azt. A Bizottság üdvözölte, hogy lépések történtek az örökbeadáshoz beleegyezést igénylő életkor csökkentésére (lásd 21. cikk, 215. oldal).

A gyermek vérszerinti családjával kapcsolatos információkhoz való hozzáférés

A gyermek jogairól szóló egyezmény 7. cikke értelmében a gyerekeknek joga van ahhoz, hogy „lehetőség szerint ismerje szüleit”. A vérszerinti szü-

lők megismeréséhez fűződő jog különösen fontos az örökbe fogadott és a mesterséges megtermékenyítéssel született gyermekek esetében. A jogszabályok számos államban korlátozzák a gyereknek átadható információkat és azt az életkort, amikor a gyermek információt kaphat. E jog végrehajtása annak függvénye, hogy elegendő információt tartalmaz-e a gyermek születési anyakönyvi kivonata és hogy miképpen jut el a gyerekhez az információ. Az örökbefogadott gyerekek számos államban csak 18. születésnapjukat követően férhetnek hozzá a vérszerinti szüleikkel kapcsolatos információkhoz, ami a Bizottság szerint sérti a 7. cikkben foglaltakat (lásd 7. cikk, 73. oldal).

Jogképesség az öröklésre és ingatlanügyletek lebonyolítására

Egyes államokban a gyermekek csak a nagykorúsággal és/vagy a házasságkötéssel szerzik meg a jogképességet az örökléshez és ingatlanügyletek lebonyolításához; más államokban a jogszabályok különböző korhatárokat állapítanak meg. Amennyiben alsó korhatárt állapítanak meg, annak összhangban kell lennie az Egyezmény általános elveivel, különös tekintettel a megkülönböztetés tilalmára és a gyermek legfőbb érdekére.

A nőkkel szembeni megkülönböztetés felszámolásával foglalkozó Bizottság (CEDAW) egy átfogó ajánlásában megállapítja, hogy az örökléssel és az ingatlannal kapcsolatos jog és gyakorlat számos országban hátrányosan különbözteti meg a nőket: „...A nők a férj vagy az apa halála után kevesebb részt örökölnek a vagyomból, mint amennyit a férfiak vagy a fiúgyermekek örökölnének” („A nőkkel szembeni megkülönböztetés felszámolásával foglalkozó Bizottság 21. számú átfogó ajánlás, HRI/GEN/1/Rev.8, p. 314). E hátrányos megkülönböztetés a 18 éven aluliakat is sújthatja, ezért a gyerek jogairól szóló egyezményre is tartozik. A Gyermekjogi Bizottság megjegyzést fűzött az örökléssel kapcsolatos hátrányos megkülönböztetéshez (lásd 2. cikk, 16. oldal).

Jogképesség egyesületek alapításához vagy a hozzájuk való csatlakozáshoz

A gyerek egyesülési szabadsághoz való jogát a gyermekjogi egyezmény 15. cikke ismeri el, és a Bizottság hangsúlyozta, hogy e jog összefügg a 12. és a 13. cikkel, mert megvalósítja a részvétel

jogát. Egyes államok első jelentésükben jelezték, hogy egy bizonyos korhatár alatt a gyermekek nem csatlakozhatnak egyesületekhez, illetve a csatlakozást szülői beleegyezéshez kötik. Az Egyezmény nem támasztja alá a gyermek egyesülési szabadságára vonatkozó jogának önkényes korlátozását (lásd 15. cikk, 143. oldal).

A vallás megválasztása; vallási oktatás igénybevétele az iskolában

A 14. cikk értelmében, tiszteletben kell tartani a gyermek gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadsághoz fűződő jogát. Egyelőre csak néhány állam jogszabályai gondoskodnak kifejezetten a gyermek vallásszabadsághoz fűződő jogáról, egyes államokban azonban megállapítanak egy életkort, amelytől kezdve már nem a szülő, hanem a gyermek dönthet vallásos neveltetéséről és oktatásáról. Azokban az államokban, ahol az iskolákban vallásos oktatásra is lehetőséget biztosítanak, a jogszabályi rendelkezések lehetővé tehetik a diákok számára a vallásos tanítás és/vagy szertartás elhagyását, és/vagy biztosíthatják a jogot alternatív oktatásra. A 14. cikk 2. bekezdése értelmében az államoknak tiszteletben kell tartaniuk a szülőknek azt a jogát és kötelességét, „hogy a gyermeket e jogának gyakorlásában kibontakozó képességeinek megfelelően irányítsák” (lásd 14. cikk, 138. oldal).

Alkohol és egyéb szabályozott felhasználású termékek (pl.: gyógyszer) fogyasztása

A 33. cikk értelmében az államok megtesznek „minden alkalmas intézkedést, ideértve a törvényhozási, közigazgatási, szociális és nevelési intézkedéseket, arra, hogy megvédjék a gyermekeket az erre vonatkozó nemzetközi egyezményekben meghatározott kábító- és pszichotróp szerek tiltott fogyasztásától...” Számos államban bűncselekménynek minősül, ha egy bizonyos életkoron aluli gyereknek alkoholos és dohányterméket, illetve egyéb szabályozott felhasználású terméket adnak el. A korhatár meghatározásakor figyelembe kell venni a 2., a 3. és a 6. cikk alapelveit (lásd 33. cikk, 353-355. oldal).

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat) (CRC/C/58/Rev.1).* függelék, 467. oldal.

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

Az ellenőrző lista használatáról lásd XXXV. oldal

Általános végrehajtási intézkedések

- Sor került-e az 1. cikkel kapcsolatban az általános végrehajtási intézkedésekre? (A kormányzaton belül az 1. cikk **minden minisztériumot** érint; a képzésben mindenkinek részt kell vennie, aki a gyerekekkel vagy a gyerekekért dolgozik, illetve felnőttoktatással foglalkozik.)

Az 1. cikk végrehajtásával kapcsolatos konkrét kérdések

- Az Egyezmény alkalmazásában hogy határozza meg a gyermekkor kezdetét:
 - a születéssel?
 - bizonyos kérdésekben a születés előtti időponttal?
 - A gyermeket 18. születésnapjától vagy már korábban megilletik a felnőtteknek járó jogok?
- Mikor szavazhatnak és indulhatnak a választásokon a gyerekek?
 - 18 éves koruktól?
 - 18 éves koruk előtt?
- A jogszabályok meghatároznak-e az alábbiakkal kapcsolatban a hátrányos megkülönböztetés tilalmának és a gyermek legfőbb érdekének megfelelő, a védelmet szolgáló alsó korhatárt?
 - ▶ a tankötelezettség kezdete és vége?
 - ▶ alkalmazhatóság, beleértve
 - ▶ a kockázattal járó munkát?
 - ▶ a részmunkaidőt?
 - ▶ a teljes munkaidőt?
 - ▶ érvényes bejegyzés a szexuális tevékenységekbe?
 - ▶ az erőszakos/pornográf média bizonyos kategóriáihoz való hozzáférés?
 - ▶ alkohol és egyéb szabályozott felhasználású termékek vásárlása/fogyasztása?
 - ▶ önkéntes jelentkezés a fegyveres erőkbe?
 - ▶ büntetőjogi felelősség?
 - ▶ szabadságvesztés bármilyen helyzetben, beleértve a fiatalkorúakat illető igazságszolgáltatás keretében történőt is; bevándorlás, beleértve a menedékkérést is; és az oktatásban, a jóléti és egészségügyi intézményekben?
- A 18 éven aluliak által elkövetett bűncselekmények esetében tiltott-e a halálbüntetés és az életfogytiglan tartó szabadságvesztés?
- A házasságkötés alsó korhatára a lányok és a fiúk számára is 18 év-e?
- Tilos-e a fegyveres erőkbe való besorozás 18 év alatt?
- Megtesz-e az állam minden tőle telhetőt azért, hogy a 18 éven aluliak ne vegyenek közvetlenül részt a harci cselekményekben?
- Van-e a jogszabályokban olyan általános elv, amely szerint a dolgokat „megfelelően értő” gyermeket megilletik bizonyos döntéshozatali jogok?
- Léteznek-e mechanizmusok a gyerek képességeinek/tudásának értékelésére?
- Fellebbezhet-e a gyerek az ilyen értékelésekkel szemben?
- Tiszteletben tartja-e a jog másképpen is a gyerek „kibontakozó képességei” fogalmát?

- A megállapított életkorban vagy meghatározott körülmények között jogot szereznek-e a gyermekek az alábbiakra:
 - ▶ orvosi kezelés vagy műtét igénybevétele szülői beleegyezés nélkül
 - ▶ tanúvallomás bíróságon polgári ügyekben?
 - ▶ büntetőjogi ügyekben?
 - ▶ a szülői ház elhagyása szülői beleegyezés nélkül?
 - ▶ a szülő válása esetén a lakhely és a kapcsolattartás módjának megválasztása?
 - ▶ útlevélkérelem?
 - ▶ panaszok benyújtása és jóvátétel kérése szülői beleegyezés nélkül, bíróságnál vagy más hatóságnál?
 - ▶ a gyermeket érintő közigazgatási és bírósági eljárásokban való részvétel?
 - ▶ beleegyezés a személyazonosság megváltoztatásába, beleértve az alábbiak megváltoztatását:
 - ▶ név?
 - ▶ állampolgárság?
 - ▶ családi kapcsolatok?
 - ▶ örökbefogadás?
 - ▶ gyámság?
 - ▶ a vérszerinti családdal kapcsolatos információkhoz való hozzáférés (pl. örökbefogadás, mesterséges megtermékenyítés stb. esetén)?
 - ▶ jogképesség az öröklésre?
 - ▶ ingatlanügyletek lebonyolítása?
 - ▶ egyesületek létrehozása és csatlakozás hozzájuk?
 - ▶ vallás választása?
 - ▶ az iskolai vallási oktatásban való részvételre vonatkozó döntés?
 - ▶ vallási közösséghez való csatlakozás?
- Amennyiben a jogszabályok meghatározzák az alsó korhatárokat, felülvizsgálták-e azokat az Egyezmény alapelvei, különösen a hátrányos megkülönböztetés tilalma, a gyermek legfőbb érdeke és az életben maradáshoz és a fejlődéshez fűződő jog fényében (2., 3. és 6. cikk)?
- A nagykorúság elérésére, bizonyos jogok adott életkorban való megszerzésére és a fent említett alsó korhatárookra vonatkozó jogi rendelkezések minden gyermekre vonatkoznak, bármiféle megkülönböztetés nélkül?

EMLÉKEZTETŐ:

Az Egyezmény oszthatatlan, és a cikkei kölcsönösen összefüggenek egymással.

A gyermek 1. cikkben olvasható meghatározása az Egyezmény valamennyi cikkének végrehajtására alkalmazandó.

Kiemelt figyelmet kell fordítani:

Az általános elvekre

- 2. cikk Az Egyezményben megállapított jogok elismerése a joghatóság alá tartozó valamennyi gyermek számára, bármiféle hátrányos megkülönböztetés nélkül
- 3. cikk 1. bekezdése: A gyermek legfőbb érdeke a gyerekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élvez
- 6. cikk Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog
- 12. cikk A gyermek véleményének tiszteletben tartása a gyermeket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyermeket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban

Szorosan kapcsolódó cikkek

Az alábbi cikkek végrehajtása különösen összefügg az 1. cikk végrehajtásával:

- 5. cikk A gyermek „kibontakozó képességeinek” tiszteletben tartása (14. cikk 2. bekezdése is)
- 24. cikk Hozzáférés az orvosi tanácsadáshoz; beleegyezés a kezelésbe
- 28. cikk A tankötelezettség korhatárai
- 32. cikk Alkalmaztathatóság korhatárainak megállapítása
- 34. cikk A szexuális beleegyezés korhatára
- 37. cikk A halálbüntetés és az életfogytiglan tartó szabadságvesztés tiltása
- 38. cikk A fegyveres erőkbe való besorozás és az összecsapásokban való részvétel alsó korhatára
- 40. cikk A büntetőjogi felelősség alsó korhatára

A gyermek jogairól szóló egyezmény fegyveres konfliktusban érintett gyermekekről szóló fakultatív jegyzőkönyve

A megkülönböztetés tilalma

A 2. CIKK SZÖVEGE

1. Az Egyezményben részes államok tiszteletben tartják és biztosítják a joghatóságuk alá tartozó gyermekek számára az Egyezményben lefektetett jogokat minden megkülönböztetés, nevezetesen a gyermeknek vagy szüleinek, vagy törvényes képviselőjének faja, színe, neme, nyelve, vallása, politikai vagy más véleménye, nemzeti, nemzetiségi vagy társadalmi származása, vagyoni helyzete, cselekvőképzetlensége, születési vagy egyéb helyzete szerinti különbségtétel nélkül.

2. Az Egyezményben részes államok megteszik a megfelelő intézkedéseket arra, hogy a gyermeket hatékonyan megvédjék minden, bármely formában jelentkező megkülönböztetéstől és megtorlástól, amely szülei, törvényes képviselői vagy családtagjai jogi helyzete, tevékenysége, véleménynyilvánítása vagy meggyőződése miatt érhetné őt.

Összefoglalás

A 2. cikk 1. bekezdése a 3. cikk 2. bekezdésével és a 4. cikkel együtt megállapítja a részes államok alapvető végrehajtási kötelezettségeit a gyermek jogairól szóló egyezmény fennmaradó részében ismertetett jogokkal összefüggésben – nevezetesen hogy a részes államok „tiszteletben tartják és biztosítják” a joghatóságuk alá tartozó gyerekek számára az Egyezményben rögzített jogokat, bármiféle megkülönböztetés nélkül. A 2. cikk 2. bekezdése értelmében a gyerekeket meg kell védeni minden megkülönböztetéstől és megtorlástól, amely szülei és a hozzájuk közel állók helyzete miatt érhetné őket.

A Gyermekjogi Bizottság értelmezése szerint a megkülönböztetés tilalma olyan általános elv, amely alapvető fontosságú az Egyezmény egészének végrehajtása szempontjából. A Bizottság számos átfogó kommentárjában vázolta az elv alkalmazásának hatásait a különböző kérdésekkel és gyerekcsoportokkal összefüggésben. A Bizottság hangsúlyozta, hogy a hátrányos megkülönböztetés mértékének ellenőrzése érdekében részletes adatokat kell gyűjteni.

A megkülönböztetés tilalma nem vonatkozik a pozitív diszkriminációra, amely jogosan tesz különbséget a különböző gyerekeknek járó bánás-

mód között; a Gyermekjogi Bizottság rendre hangsúlyozza, hogy a hátrányos helyzetű és veszélyeztetett csoportok kiemelt figyelmet érdemelnek.

A megkülönböztetés és a gyermek konkrét jogainak összefüggésével e kézikönyv az Egyezmény többi vonatkozó cikkénél foglalkozik.

A „megkülönböztetés” meghatározása

Az Egyezmény nem határozza meg a „megkülönböztetés” fogalmát. A Gyermekjogi Bizottság felismerte a 2. cikk alapvető fontosságát, és a részes államok jelentéseinek vizsgálatakor mindig felveti a megkülönböztetés tilalmának kérdését. 2007. februárjáig a Bizottság nem tett közzé értelmező célú átfogó kommentárt a 2. cikkről. A különböző átfogó kommentárokból azonban kitért a megkülönböztetés kérdésére az adott témakör összefüggésében. 5. számú, „A gyermek jogairól szóló egyezmény általános végrehajtási intézkedései” című átfogó kommentárjában a Bizottság a 2. cikkel kapcsolatban megállapítja:

„A megkülönböztetés tilalmára vonatkozó kötelezettség alapján az államoknak aktívan kell

Gyermekjogi egyezmény

azonosítaniuk azokat a gyermekeket és gyermekcsoportokat, akik jogainak elismeréséhez és érvényesítéséhez speciális intézkedésekre van szükség. A Bizottság felhívja például a figyelmet a részletes adatgyűjtés jelentőségére, hogy felismerhessék a megkülönböztetést vagy a potenciális megkülönböztetést. A hátrányos megkülönböztetés leküzdéséhez változtatni kell a jogszabályokon, a közigazgatáson és a források elosztásán, valamint a hozzáállás, szemlélet megváltoztatása érdekében tanárképzésekre, oktatásra is szükség van. Hangsúlyozni kell, hogy az egyenlő jogok megkülönböztetést tiltó elve nem jelent azonos bánásmódot.” (Gyermekjogi Bizottság, 5. számú átfogó kommentár, 2003, CRC/GC/2003/5, 12. bekezdés)

A személyhez fűződő jogok megsértését jelenti a tanuló származása miatti hátrányos megkülönböztetése

A jogerős ítélet megállapította: az alperes megsértette a felperesek személyhez fűződő jogát azzal, hogy „a hátrányos megkülönböztetés tilalmába ütköző módon az általa fenntartott B. E. Általános Iskolában a felperesek „ballagtatása” külön történt, és általános iskolai tanulói jogviszonyuk fennállása alatt a tornaterem használata számukra nem volt megengedett.

A felperesek valamennyien a cigány népcsoporthoz tartozó gyerekek, akik az általános iskolai tanulmányaikat ebben az iskolában végezték. A felperesek közegészségügyi okra hivatkozással teljes iskolai tanulmányaik alatt el voltak tiltva a tornaterem használatától. Általános iskolai tanulmányaik befejezésekor pedig az iskola elhatározta, hogy „ballagtatásuk” a „magyar” tanulóktól elkülönítetten történjen. Bár a gyerekek és szüleik ez ellen tiltakoztak, az iskola a külön „ballagtatást” kötelezővé tette azzal, hogy akik a külön ballagáson nem vesznek részt, nem kaphatnak általános iskolai tanulmányaik befejezését igazoló bizonyítványt. Ilyen körülmények hatására a felperesek a magyar gyerekektől eltérő időpontban ballagtak.

E tényállás alapján a jogerős ítélet megállapította, hogy az alperes azzal, hogy eltúrta az általa fenntartott iskolában azt a gyakorlatot, amely szerint a cigány gyermekek a tornatermet nem használhatták, illetve az iskola tanulóitól elkülönítetten ballagtak, megsértette a felpereseknek a személyhez fűződő jogait. BH2002. 90

Első, „Az oktatás céljai” című átfogó kommentárjában a Bizottság az oktatás általános kontextusában vizsgálja a megkülönböztetés kérdését:

„Az Egyezmény 2. cikkében felsorolt okok bármelyikéből következő nyílt vagy rejtett megkülönböztetés sérti a gyermek emberi méltóságát és alááshatja, sőt meg is akadályozhatja az oktatási lehetőségek kihasználását. Noha a gyermek oktatási lehetőségekhez való hozzáférési jogának megtagadása elsősorban az Egyezmény 28. cikkére tartozik, a 29. cikk 1. bekezdésében lefektetett elvek be nem tartása is hasonló hatással járhat. Hogy szélsőséges példával éljünk, a nemek közötti megkülönböztetést megerősíthetik az olyan gyakorlatok, mint a nemek egyenlőségével összeegyeztethetetlen tanterv, a lányok számára az oktatási lehetőségekből adódó előnyök korlátozása és a lányokat a részvételtől elriasztó, nem biztonságos és barátságtalan környezet. A fogyatékossgal élő gyermekek megkülönböztetése számos hivatalos oktatási rendszer és nem kevés informális oktatási környezet – például az otthon – jellemzője. A HIV/AIDS-ben szenvedő gyerekeket mindkét környezetben jelentősen megkülönböztetik.” (Gyermekjogi Bizottság, 1. számú átfogó kommentár, 2001, CRC/GC/2001/1, 10. bekezdés)

Az átfogó kommentár azt is hangsúlyozza, hogy az oktatás fontos szerepet játszik a rasszizmus leküzdésében:

„A rasszizmus és a vele összefüggő jelenségek akkor válhatnak elfogadottá, amikor jelen van a tudatlanság, a faji, etnikai, vallási, kulturális, nyelvi és más különbségektől való megalapozatlan félelem, kihasználják az előítéleteket és torz értékeket tanítanak vagy terjesztenek. E problémák megbízható és tartós ellenszere a 29. cikk 1. bekezdésében felsorolt értékek – beleértve a különbségek tiszteltetését tartását – megértését és elfogadását előmozdító és a hátrányos megkülönböztetés és az előítéletek minden elemét megkérdőjelező oktatás. A rasszizmus és a vele összefüggő jelenségek szörnyűségei ellen folytatott kampányokban tehát az oktatásnak kell a legnagyobb szerepet tulajdonítani.” (CRC/GC/2001/1, 11. bekezdés. Lásd még 29. cikk, 313. oldal)

7. számú, „A gyermek jogainak végrehajtása koragyermekkorban” című átfogó kommentárjában a Bizottság sürgeti, hogy a részes államok a gyereket kora gyerekkorban megillető jogok megvalósítása érdekében azonosítsák a megkülönböztetés tilalmának elvéből következő teendőket:

„A 2. cikk azt jelenti, hogy a kisgyermeket semmilyen okból nem szabad megkülönböztetni, például ha a törvények nem biztosítanak valamennyi gyermek, így a kisgyermek számára is egyenlő védelmet az erőszakkal szemben. A kisgyermek kiemelt kockázatnak van kitéve, mert viszonylag eszköztelenek és jogaik megvalósításában másoktól függenek.

„A 2. cikk azt is jelenti, hogy kisgyermek egyes csoportjait sem szabad megkülönböztetni. Megkülönböztetést jelenthet az alultápláltság; a nem megfelelő gondoskodás és figyelem; korlátozott lehetőség a játékra, a tanulásra és az oktatásra; vagy az érzések és vélemények szabad kinyilvánításának akadályozása. A megkülönböztetés a durva bánásmódban és az indokolatlan – például kizsákmányoló vagy visszaélést jelentő – elvárásokban is megnyilvánulhat...” (Gyermekjogi Bizottság, 7. számú átfogó kommentár, 2005, CRC/C/GC/7, 11. bekezdés)

Az átfogó kommentár a szolgáltatásokhoz való hozzáféréssel kapcsolatos megkülönböztetéssel kapcsolatban is aggályát fejezi ki:

„A kisgyermeknek szóló minőségi szolgáltatásokhoz való hozzáférésben tapasztalható potenciális megkülönböztetés különösen aggályos, főleg amikor az egészségügyi, oktatási, jóléti és egyéb szolgáltatások nem mindenki számára elérhetők és állami, magán- és jótékonyági szervezetek együttese biztosítja őket... A Bizottság első lépésként azt javasolja a részes államoknak, hogy ellenőrizzék a kisgyermek életben maradását és fejlődését segítő minőségi szolgáltatások működtetését és az azokhoz való hozzáférést, többek között részletes, a gyermekek és a családok hátterére, körülményeire és más fontos tényezőkre is kitérő szisztematikus adatgyűjtéssel. Második lépésként olyan intézkedésekre lehet szükség, amelyek minden gyermek számára biztosítják a rendelkezésre álló szolgáltatásokból következő lehetőségek egyenlő esélyű kihasználását. Általánosságban pedig a részes államoknak fel kell hívniuk a figyelmet a kisgyermekkel szembeni általános és a veszélyeztetett csoportokkal szembeni konkrét megkülönböztetésre.” (CRC/C/GC/7, 12. bekezdés)

(Lásd még 3. számú, „A HIV/AIDS és a gyermek jogai” című átfogó kommentár, 7–9. bekezdés, lásd 262. oldal; 4. számú, „A serdülők egészsége és fejlődése a gyermek jogairól szóló egyezmény összefüggésében” című átfogó kommentár, 6. bekezdés, lásd 266. oldal, és Az átfogó kommentárok teljes szövegét.)

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányával foglalkozó Emberi Jogi Bizottság 1989-ben átfogó kommentárt tett közzé, amely áttekintve a megkülönböztetés meghatározását a többi emberi jogi szabályban és egyezményben, átfogó meghatározást javasol. Hangsúlyozza, hogy „a megkülönböztetés tilalma, valamint a törvény előtti egyenlőség és a törvény biztosította megkülönböztetés-mentes, egyenlő védelem alapvető és általános elv az emberi jogok védelmével összefüggésben.” Az Emberi Jogi Bizottság megállapítja, hogy „a »megkülönböztetés« kifejezés az Egyezségokmányban használt értelemben minden olyan különbségtétel, kizárás, korlátozás vagy preferencia, amely fajon, bőrszínen, nemen, nyelven, valláson, politikai vagy más véleményen, nemzeti vagy társadalmi származáson, vagyoni, születési vagy egyéb jogálláson alapul, és amelynek célja vagy hatása a jogok és szabadság valamennyi embert egyenlő módon megillető elismerésének, élvezetének vagy gyakorlásának kiküszöbölése vagy akadályozása”.

Az Emberi Jogi Bizottság idézi a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló nemzetközi egyezmény 1. cikkét és a nőkkel szembeni megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló egyezmény 1. cikkét, amelyek hasonló meghatározást alkalmaznak.

Az Emberi Jogi Bizottság a továbbiakban hangsúlyozza, hogy „a jogok és szabadság gyakorlásának biztosítása azonban nem minden esetben jelent azonos bánásmódot”. Az egyenlőség elvének értelmében a részes államoknak olykor „pozitív diszkriminációt kell alkalmazniuk az Egyezményben tiltott megkülönböztetés fenntartását okozó vagy ahhoz hozzájáruló körülmények enyhítése vagy megszüntetése érdekében”. Végül kijelenti, hogy „nem minden eltérő bánásmód minősül megkülönböztetésnek, amennyiben a különbségtétel kritériumai ésszerűek és objektívek, és amennyiben a cél összhangban van az Egyezségokmánnyal”. (Emberi Jogi Bizottság, 18. számú átfogó kommentár,

Gyermejjogi egyezmény

1989, HRI/GEN/1/Rev.8, 7–13. bekezdés, 187. és 188. oldal)

A gyermekekkel szembeni megkülönböztetés és az Egyezségokmány összefüggéséről az Emberi Jogi Bizottság ugyancsak 1989-ben adott ki átfogó kommentárt: „Az Egyezségokmány értelmében a gyermekeket meg kell védeni a faj, bőrszín, nem, nyelv, vallás, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyon vagy születés alapján történő megkülönböztetéstől. Ezzel kapcsolatban a Bizottság megjegyzi, hogy noha az Egyezségokmányban megállapított jogok élvezetével kapcsolatos megkülönböztetés tilalma a gyermekek esetében a 2. cikkből és a 26. cikkben biztosított törvény előtti egyenlőségükből is következik, a megkülönböztetés 24. cikkben lefektetett tilalma kifejezetten a rendelkezésben említett védelmi intézkedésekre vonatkozik. A részes államok jelentéseiben fel kell tüntetni, hogy a jogalkotás és a gyakorlat miként biztosítja, hogy a védelmi intézkedések célja a megkülönböztetés megszüntetése legyen minden területen, beleértve az öröklést is, különösen a hazai és külföldi állampolgárságú gyermekek vagy a törvényes és házasságon kívül született gyermekek közötti megkülönböztetés esetében.” (Emberi Jogi Bizottság, 17. számú átfogó kommentár, 1989, HRI/GEN/1/Rev.8, 5. bekezdés, 186. oldal)

„Az Egyezményben részes államok tiszteletben tartják és biztosítják... az Egyezményben lefektetett jogokat...”

A 2. cikk megfogalmazása és a Gyermejjogi Bizottság által adott értelmezése egyaránt hangsúlyozza, hogy a részes államok aktív kötelezettsége a megkülönböztetés megelőzése, és ehhez a végrehajtás többi eleméhez hasonlóan számos intézkedésre van szükség, többek között felülvizsgálatra, stratégiai tervezésre, jogalkotásra, ellenőrzésre, tájékoztató, oktatási és információs kampányokra, valamint az egyenlőtlenségek csökkentésére hozott intézkedések értékelésére. A Gyermejjogi Bizottság folyamatosan hangsúlyozza a végrehajtás és különösen a megkülönböztetés tilalmának „aktív” megközelítését. A 2. cikk végrehajtására az összes többi cikk végrehajtásához szervesen kapcsolódva kell sort keríteni – biztosítva, hogy az említett jogok minden gyermeket megillessenek, a megkülönböztetés bármely formája nélkül.

A jogszabályok felülvizsgálata

és a megkülönböztetés tilalmára vonatkozó elv beépítése a jogszabályokba

5. számú átfogó kommentárjában a Bizottság

„... különösen hangsúlyozza annak biztosítását, hogy a hazai jog tükrözze az Egyezményben meghatározott általános elveket (2., 3., 6. és 12. cikk). A Bizottság üdvözlö az egységes szerkezetbe foglalt gyermejjogi alapokmányok kidolgozását, mert ezek kiemelik és hangsúlyozzák az Egyezmény elveit. A Bizottság azt is hangsúlyozza, hogy ezenkívül a vonatkozó »ágazati« törvényeknek (oktatási, egészségügyi, igazságügyi stb.) következetesen tükrözniük kell az Egyezmény elveit és rendelkezéseit.” (Gyermejjogi Bizottság, 5. számú átfogó kommentár, 2003, CRC/GC/2003/5, 22. bekezdés)

A Bizottság számos állam jelentéséhez fűzött záró észrevételeiben jelezte, hogy a megkülönböztetés tilalmának elvét – ahogy az általános elvekként azonosított többi cikket is – át kell vezetni a jogszabályokba, amelyeknek tükrözniük kell a megkülönböztetés 2. cikkben felsorolt valamennyi lehetséges alapját. Emellett hangsúlyozta, hogy lehetőséget kell biztosítani a megkülönböztetés bírósági megtámadására. A Bizottság azt is kiemelte, hogy az államoknak felül kell vizsgálniuk az alkotmányukat és minden hatályos jogszabályt, hogy azok ne adhassanak alkalmat a megkülönböztetésre.

Az első és az időszakos jelentések vizsgálatakor a Bizottság gyakran találkozik olyan esetekkel, amelyekben a hatályos jogszabályok teret adnak a megkülönböztetés valamely formájának. A társadalmi nem alapú megkülönböztetés különösen gyakori példája az olyan jogszabály, amely eltérő alsó korhatárt határoz meg a fiúk és a lányok házasságkötéséhez (lásd 1. cikk, 6. oldal); egy másik példa az egyes államok jogalkotásának szerves részét jelentő megkülönböztetés a házasságban élő szülőktől, illetve a házasságon kívül született gyermekek között.

A Bizottság hangsúlyozta, hogy a megkülönböztetés tilalmának elve nem csak az államra, hanem a magánintézményekre és a magánszemélyekre is vonatkozik, és ennek a jogszabályokban is tükröződnie kell.

A megkülönböztetés kiküszöbölését célzó egyéb aktív intézkedések

A Gyermekjogi Bizottság tisztában van azzal, hogy a megkülönböztetés tilalma elvének tükröződése a jogban alapvető ugyan az elv végrehajtásához, de önmagában nem elegendő ahhoz; az elv végrehajtásához egyéb stratégiákra is szükség van, különösen a tradicionális és egyéb megkülönböztető attitűdök és szokások megszüntetése érdekében. A Bizottság azonosította azokat a tradicionális attitűdöket és szokásokat, amelyek számos társadalomban fenntartják a megkülönböztetést, akár tükröződik ez a jogszabályokban, akár nem.

A jelentésekhez fűzött megjegyzéseiben a Bizottság többféle cselekvési formát javasolt, többek között az alábbiakat:

- ▶ a megkülönböztetéssel kapcsolatos vizsgálatok – a Bizottság gyakran hangsúlyozza a részletes statisztikák és egyéb információk összegyűjtésének fontosságát a jogokhoz való hozzáférés terén tapasztalható megkülönböztetés azonosítása érdekében (részletesen lásd 4. cikk, 40. oldal);
- ▶ átfogó stratégiák kidolgozása;
- ▶ információs és tájékoztató kampányok, beleértve a megkülönböztető attitűdök és szokások megszüntetését célzó nyilvános kampányokat is – „átfogó és integrált nyilvános információs kampány”;
- ▶ a politikai, vallási és közösségi vezetők bevonása az attitűd megváltoztatásába és a megkülönböztetés felszámolásába. A Bizottság szerint például egyes tagállamokban „az iszlám szövegek szigorú értelmezése” hátráltatja a hatóságokat az Egyezmény végrehajtásában. Azt javasolta, hogy a részes államok tegyenek meg minden tőlük telhetőt az iszlám szövegek és az alapvető emberi jogok összehangolása érdekében.

Költségvetési korlátoktól független végrehajtás

A Bizottság hangsúlyozta, hogy az Egyezmény 2. és 3. cikkében lévő általános elvek végrehajtása nem függhet a költségvetési korlátoktól. A gyakorlatban nyilvánvalóan a szegénység a gyerekeket érintő megkülönböztetés egyik elsődleges oka. A Bizottság biztosítani kívánja, hogy a költségvetés kidolgozásakor és a rendelkezésre álló

források elosztásakor a megkülönböztetés tilalma és a gyerekek legfőbb érdeke legyen a legfontosabb szempont. A Bizottság következetesen hangsúlyozza, hogy a hátrányos helyzetű és védtelen csoportok esetében pozitív diszkriminációt kell alkalmazni.

Ellenőrzés és értékelés

Amikor végiggondolják az egyes cikkek következményeit, végig kell gondolni azt is, hogy egyes gyerekeket vagy gyerekcsoportokat nem ér megkülönböztetés. A 2. cikk felhívja a figyelmet az azon gyerekeket érintő „kettős veszélyre”, akiket nem csupán életkoruk és helyzetük miatt, hanem egyéb konkrét alapon, például nemük, fajuk vagy fogyatékosságuk alapján is megkülönböztetnek.

Az ellenőrzési folyamatnak és az alkalmazott mutatóknak tehát érzékenynek kell lenniük a cikkben kifejezetten említett kérdésekre is: fajra, bőrszínre, nemre, nyelvre, vallásra, politikai vagy egyéb véleményre, nemzeti, etnikai vagy társadalmi származásra, vagyonra, fogyatékosságra, születési vagy egyéb helyzetre. A megfogalmazás is jelzi, hogy a lista nem kimerítő, csak példákkal szolgál, ezért az államoknak tekintetbe kell venniük a megkülönböztetés egyéb lehetséges alapjait is. Az *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* egy sor cikk alapján kérnek részletes adatokat, például életkor, nem, vallás, vidéki/városi terület, társadalmi és etnikai származás szerint. A cél az, hogy a részes államok elegendő információval rendelkezzenek annak megítéléséhez, hogy az adott cikk vagy rendelkezés végrehajtásakor sor került-e megkülönböztetésre.

„...a joghatóságuk alá tartozó gyermekek számára...”

A 2. cikk hangsúlyozza, hogy a gyermek jogairól szóló egyezményben lefektetett jogok valamennyi gyereket megilletnek az állam területén, beleértve a látogatókat, a menekülteket, a migráns munkások és az adott államban illegálisan tartózkodók gyerekeit is. A 6. számú, „A hazájuktól távol élő, kísérő nélküli és szüleiktől elszakított gyermekekkel való bánásmód” című átfogó kommentárjában a Bizottság kijelenti:

Gyermejjogi egyezmény

„A megkülönböztetés tilalma és annak minden eleme érvényes a szülöktől elválasztott és kísérő nélküli gyermekekkel való bánásmód során. Tilos megkülönböztetni a gyermeket annak alapján, hogy kísérő nélkül van, elválasztották a szüleitől, menekült, menedékkérő vagy migráns. Ha ezt az elvet helyesen értelmezik, nem akadályozza, sőt kifejezetten szorgalmazza, hogy különbséget tegyenek az eltérő védelmi igények, például az életkorból és/vagy nemből következők alapján. Intézkedéseket kell hozni a kísérő nélküli vagy a szülöktől elszakított gyermekek társadalmon belüli esetleges téves megítélésének vagy megbélyegzésének kezelésére is...” (Gyermejjogi Bizottság, 6. számú átfogó kommentár, 2005, CRC/GC/2005/6, 18. bekezdés)

A részlegesen autonóm tartományok vagy területek esetében a Bizottság hangsúlyozta, hogy a jogszabályi vagy egyéb tényezőbeli különbségek nem eredményezhetnek megkülönböztetést a gyerekek lakhelye alapján az Egyezményben biztosított jogok érvényesítésében. A Bizottság általánosabb, nem a jogszabályi különbségekre visszavezethető megkülönböztetést is észlelt egyazon állam különböző régiói között. A „függő” területekkel rendelkező államoknak azt tanácsolják, hogy valamennyi területre terjesszék ki az Egyezményt.

„...minden megkülönböztetés, nevezetesen a gyermeknek vagy szüleinek vagy törvényes képviselőjének faja, színe, neme, nyelve, vallása, politikai vagy más véleménye, nemzeti, nemzetiségi vagy társadalmi származása, vagyoni helyzete, cselekvőképtelensége, születési vagy egyéb helyzete szerinti különbségtétel nélkül”

A megkülönböztetésnek az Egyezmény 2. cikkében kifejezetten említett alapjai hasonlóak a Polgári és Politikai Jogok, illetve a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában felsoroltakhoz (mindkét egyezségokmány 2. cikke), csak az etnikai származás és a fogyatékoság a különbség. A Bizottság aggályait fejezte ki, amiért egyes államok alkotmánya vagy hazai jogalkotása nem tiltja a megkülönböztetést a 2. cikkben felsorolt valamennyi esetben. A részes államok jelentéseinek vizsgálatakor a megkülönböztetés további, a 2. cikkben nem említett alapjait is azonosította (lásd keretes szöveg, 21. oldal).

Az Egyezmény további cikkei is kiemelik azokat a gyerekcsoportokat, amelyeket a megkülönböztetés speciális formái sújthatnak, például a család nélküli gyerekeket (20. cikk), a menekült gyerekeket (22. cikk), a fogyatékossgal élő gyerekeket (23. cikk), a kisebbséghez vagy őslakossághoz tartozó gyerekeket (30. cikk), a gazdasági vagy egyéb kizsákmányolástól szenvedő gyerekeket (32., 34., 36. cikk), a fiatalkorúakat illető igazságszolgáltatásban érintett és szabadságukban korlátozott gyerekeket (37. és 40. cikk) és a fegyveres konfliktusban érintett gyerekeket (38. cikk).

A Bizottság a részes államoknak szóló megjegyzései között felvetette a nemi irányultságon alapuló megkülönböztetés kérdését, 3. számú „A HIV/AIDS és a gyermek jogai” című kommentárjában pedig a HIV/AIDS-szel kapcsolatos megkülönböztetésre is kitért:

„Aggasztó a nemi irányultságon alapuló megkülönböztetés is. A HIV/AIDS-szel kapcsolatos stratégiák kidolgozásakor és az Egyezmény szerinti kötelezettségeiknek megfelelően a részes államoknak alaposan végig kell gondolniuk a társadalmukban uralkodó nemi normákat, hogy kiküszöbölhessék a nemi alapú megkülönböztetést, mert e normák hatással vannak a lányok és a fiúk számára a HIV/AIDS jelentette veszélyre.” (Gyermejjogi Bizottság, 3. számú átfogó kommentár, 2003, CRC/GC/2003/3, 8. bekezdés)

Átfogó kommentárjában a Bizottság azt is kiemelte, hogy értelmezése szerint a 2. cikkben szereplő „egyéb helyzet” része a gyerek vagy szülei HIV/AIDS-betegsége is (9. bekezdés). Majd azt javasolja, hogy a részes államok

„...vizsgálják felül a hatályos törvényeket vagy fogadjanak el új jogszabályokat, hogy teljes körűen végrehajtsák az Egyezmény 2. cikkét, és különösen hogy kifejezetten megtiltsák a valós vagy vélt HIV/AIDS-betegségen alapuló megkülönböztetést, biztosítva ezzel valamennyi gyermek számára a vonatkozó szolgáltatásokhoz való egyenlő hozzáférést...” (CRC/GC/2003/3, 40. bekezdés c) pont)

A 2003-ban tartott, az őslakossághoz tartozó gyerekek jogairól szóló vitanapot követően közölt ajánlásaiban a Bizottság felszólítja a részes államokat,

„...hogy teljes körűen hajtsák végre az Egyezmény 2. cikkét és hozzanak hatékony, többek között jogszabályi intézkedéseket annak biztosí-

tására, hogy az őslakossághoz tartozó gyermekek egyenlő módon és megkülönböztetés nélkül élvezhessék valamennyi jogukat, beleértve a kulturálisan megfelelő szolgáltatásokhoz – egészségügy, oktatás, szociális szolgáltatások, lakhatás, ivóvíz és higiénia – való hozzáférést is”. (Gyermejjogi Bizottság, Jelentés a harmincnyedik ülésről, 2003. szeptember/október, CRC/C/133, 134. oldal)

A Bizottság sürgeti, hogy biztosítsanak oktatást és képzést az őslakossághoz tartozó gyerekekkel és gyerekekért dolgozó szakembereknek az őslakossághoz tartozók jogairól, és az őslakos közösségek és gyerekek teljes körű bevonásával, a tömegtájékoztató felhasználásával is szervezzenek tájékoztató kampányokat, hogy leküzdjék az őslakosokkal kapcsolatos negatív hozzáállást és téves megítélést. (CRC/C/133, 134. oldal)

A részes államok többsége, sőt majdnem mindegyikük beszámolt arról vagy elismerte a Gyermejjogi Bizottsággal folytatott megbeszélések során, hogy a gyerekek egy része az utcán él és/vagy dolgozik. E leginkább hátrányos helyzetű és legkiszolgáltatottabb gyerekek helyzete és az őket sújtó, különböző formában jelentkező megkülönböztetés súlyos aggályokat okozott a Bizottságnak, amely számos ajánlást tett közzé ezzel kapcsolatban (részletesen lásd 20. cikk, 207. oldal).

A Durbanban (Dél-Afrika) 2001. augusztusában tartott, a rasszizmus, a faji megkülönböztetés, az idegengyűlölet és az azzal összefüggő intolerancia leküzdéséről szóló világkonferencia új globális programot dolgozott ki az ilyen alapú megkülönböztetés leküzdése érdekében (A/CONF.189/12). A konferencia óta megfogalmazott záró észrevételeiben a Bizottság arra kéri az államokat, hogy a következő időszakos jelentésben adjanak információt a részes állam Egyezményt érintő, a Durbani nyilatkozat és cselekvési program végrehajtását célzó intézkedésekről és programokról.

A Bizottság kiemelt figyelmet fordított a lányokkal szembeni megkülönböztetés kérdésére, és az államok jelentéseihez fűzött záró észrevételeiben gyakran fejezi ki aggályát a változatlanul meglévő megkülönböztetés miatt. 1995. januárjában a Bizottság vitát tartott a „leánygyermekről”, hogy felkészüljön az 1995. szeptemberében Pekingben tartott, „Nők negyedik világkonferenciájá” -ra, amely a „Tegyük az egyenlőségért, a

fejlődésért és a békéért” alcímet viselte. A vitáról szóló jelentés megállapítja, hogy mivel a gyermek jogairól szóló egyezmény a legszélesebb körben ratifikált emberi jogi eszköz, „minden kétséget kizáróan ez a legszélesebb körben elfogadott cselekvési keret a lányok alapvető jogaival kapcsolatban”.

A vitáról szóló jelentés kimondja:

„Az egyenlőtlenség és a megkülönböztetés kérdésének nemi alapú megközelítése nem jelentette azt, hogy teljes elszigeteltségben kell foglalkozni e kérdésekkel, mintha a lányok egyedi, speciális jogokkal rendelkező csoportot alkotnának. A lányok valójában ugyanolyan emberi lények, akiket egyénenként kell kezelni, nem csak lányként, nővérként, feleségként vagy anyaként, és akiket teljes mértékben megilletnek az emberi méltóságukból származó alapvető jogok... Csak a lányok – a legfiatalabb generációkat is beleértve – jogainak előmozdítását és védelmét célzó átfogó stratégiával alakíthatunk ki közös szemléletű és hosszútávú megközelítést és biztosíthatunk széles körű mozgalmat a népszerűsítés és a tudatosság érdekében, amelynek célja a nők önbecsülésének növelése és az őket érintő döntésekben és tevékenységekben való aktív részvételre felkészítő képességek elsajátítása. E megközelítés alapja az emberi jogok mint általános, megkérdőjelezhetetlen és a nemi alapú előítélektől mentes valóság elismerése...” (Gyermejjogi Bizottság, Jelentés a nyolcadik ülésről, 1995. január, CRC/C/38, 47. oldal)

A Nők negyedik világkonferenciáján (Peking, 1995. szeptember) 189 ország képviselői egyhangúan fogadták el a cselekvési állásfoglalást, amelynek része a leánygyerekre vonatkozó „Stratégiai célkitűzések és intézkedések” című részletes fejezet is (A.CONF.177/Rev.1, L. fejezet, 145. és azt követő oldalak). 2000-ben, majd 2005-ben az ENSZ Közgyűlésének speciális ülésein áttekintették a világkonferencia óta eltelt öt, majd tíz év fejleményeit, és további intézkedéseket és kezdeményezéseket fogadtak el a „Pekingi nyilatkozat és cselekvési terv” végrehajtása érdekében (lásd „Peking + 5”, L. fejezet, 18. és 25. és azt követő oldalak, A/RES/S-23/3; és „Peking + 10”).

Gyermekjogi egyezmény

Védelem a megkülönböztetéstől és megtorlástól, amely szülei, törvényes képviselői vagy családtagjai jogi helyzete, tevékenysége, véleménynyilvánítása vagy meggyőződése miatt érhetné őt:

2. cikk 2. bekezdés

Kétséges, hogy a részes államok jelentéseinek elkészítésekor és vizsgálatakor elegendő mértékben foglalkoztak-e a rendelkezés potenciális, rendkívül széles körű következményeivel. A 2. cikk 1. bekezdése értelmében a megkülönböztetés alapja lehet „a gyermeknek vagy szüleinek vagy törvényes képviselőjének faja, színe, neme...” [a szerkesztő kiemelése]. A 2. bekezdés ezenkívül védelmet biztosít „minden, bármely formában jelentkező megkülönböztetéstől és megtorlástól, amely szülei, törvényes képviselői vagy családtagjai jogi helyzete, tevékenysége, vélemény-nyilvánítása vagy meggyőződése miatt érhetné őt”. Az 1. bekezdés csak az Egyezményben biztosított jogok élvezetével kapcsolatos megkülönböztetéssel foglalkozik; a 2. bekezdés már nem szorítkozik az Egyezményben felvetett kérdésekre, hanem a megkülönböztetés bármely formájával szemben sürget intézkedéseket.

A jelentések vizsgálatakor a Bizottság több olyan példát is talált, amikor a gyereket a 2. bekezdésben említett megkülönböztetés éri. A végrehajtás során az államoknak biztosítaniuk kell a hatályos alkotmány, a vonatkozó jogszabályok, bírósági ítéletek és közigazgatási politika és gyakorlat összehangolását ezzel az elvvel. Megteszik-e például a „megfelelő intézkedéseket”, hogy megvédjék a megkülönböztetéstől és a megtorlástól azokat a gyerekeket, akiknek a szülei ellen bűncselekmény vagy bevándorlás miatt eljárás folyik? Büntetik-e a gyerekeket a szülők családi állapota miatt? Rendelkezik-e az állam eszközökkel, hogy beavatkozzon, ha a szülők szélsőséges vallási nézetei miatt a gyerekek (például egészségügyi ellátáshoz fűződő) jogai veszélybe kerülnek? Az intézmények politikája és gyakorlata biztosítja-e, hogy a testvér viselkedése miatt ne érje sérelem a család többi gyerekeit?

A kiskorú, sajátos nevelési igényű kérelmező jogi képviselője útján panasszal fordult a hatósághoz egy alapítványi fenntartású általános iskolával szemben azért, mert az álláspontja szerint fogyatékosága miatt utasította el felvételi kérelmét, annak ellenére, hogy alapító okirata szerint szakfeladatként látja el a sajátos nevelési igényű (SNI) gyermekek integrált oktatását. A fel-

vételi jelentkezést elutasító döntést a felvételiztető osztálytanító telefonon közölte a gyermek édesanyjával, hivatkozva arra, hogy „nem akarnak gyógyos iskolát csinálni” és eleve nem vesznek fel olyan gyermeket, akinek papírja van arról, hogy valami nincs rendben.

A hatóság eljárás alá vonta az iskolát, amely elsősorban azzal védekezett, hogy alapító okirata tartalmaz egy 10%-os létszámkorlátot az egy osztályban tanítható SNI-s gyermekek létszámára vonatkozóan. Kérelmező egy olyan összevont osztályba felvételizett, amelybe már járt egy tanulási nehézségekkel küzdő gyermek, továbbá Kérelmezővel egyidejűleg egy epilepsziás gyermek is felvételizett. Az iskola szerint tehát kérelmező felvételével meghaladták volna a 10 főre tervezett osztályban az SNI-s gyermekek arányára vonatkozó, alapító okiratba foglalt szabályt.

A hatóság felhívására azonban az iskola elismerte, hogy az általa hivatkozott tanulók egyike sem rendelkezett a felvételi időpontjában a sajátos nevelési igényt kimondó szakértő és rehabilitációs bizottság által készített szakvéleménnyel.

A tárgyaláson ugyanakkor az is elhangzott, hogy mind az iskola igazgatója, mind az osztálytanító arra törekedtek, hogy csökkentsék az SNI-s gyermekek számát, mert a településen olyan híre ment az iskolának, ahová minden problémás gyermeket felvesznek. Az osztálytanító elismerte ugyanakkor, hogy mondhatott olyasmit a telefonban, hogy nem akarnak „gyógyos iskolát”. A tárgyaláson fény derült arra is, hogy az epilepsziás felvételt nyert gyermek nem kezdte meg végül tanulmányait az iskolában és az igazgató által hivatkozott másik gyermek is teljesen egészséges, nincsenek tanulási problémái.

A hatóság elmarasztalta az Iskolát, ugyanis megállapítást nyert, hogy az eljárás alá vont Kérelmező felvételét annak fogyatékosága miatt utasította el annak ellenére, hogy a sajátos nevelési igényű gyermekek integrált oktatását szakfeladatként vállalta. Az eljárás folyamán minden kétséget kizáróan megállapítható volt, hogy sem a felvétel idején már elindult első osztályban, sem a 2008 szeptemberében indítandó osztályban nem volt sajátos nevelési igényű gyerek. EBH 227/2009 , www.egyenlobanasmod.hu

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)

(CRC/C/58/Rev.1). függelék, 467. oldal.

A GYEREKEKKEL SZEMBENI MEGKÜLÖNBÖZTETÉS ALAPJAI

Az első jelentések vizsgálatakor a Bizottság a megkülönböztetés alábbi okait és a megkülönböztetéssel sújtott alábbi csoportokat azonosította (nem fontossági sorrendben szerepelnek a listán):

- nem
- fogyatékoság
- faj, idegengyűlölet és rasszizmus
- etnikai származás
- szexuális irányultság
- bizonyos kasztok, törzsek
- „érinthehetlenség”
- nyelv
- születéskor nyilvántartásba nem vett gyerekek
- ikrek
- kedvezőtlen napon született gyerekek
- farfekvéses gyerekek
- rendellenes körülmények között született gyerekek
- egy gyermeket vagy három gyermeket engedélyező politika
- árvák
- lakhely
 - a különböző tartományok/területek/államok stb. közti megkülönböztetés
 - vidéki gyerekek (beleértve a vidékre vándorlottakat is)
 - városi gyerekek
 - nyomornegyedekben élő gyerekek
 - távoli vidékeken és távoli szigeteken élő gyerekek
 - belföldi hontalan gyerekek
 - hontalan gyerekek
 - elhagyott gyerekek
 - családjukon kívül nevelkedő gyerekek
 - etnikai kisebbséghez tartozó, családjukon kívül nevelkedő gyerekek
 - intézményben élő gyerekek
 - utcán élő és/vagy dolgozó gyerekek
- a fiataikorúakat illető igazságszolgáltatásban érintett gyerekek
 - különösen a szabadságukban korlátozott gyerekek
- fegyveres konfliktusban érintett gyerekek
- dolgozó gyerekek
- erőszaktól szenvedő gyerekek
- gyerekkorú koldusok
- HIV/AIDS-ben szenvedő gyerekek
- HIV/AIDS-ben szenvedő szülők gyerekei
- fiatal, egyedülálló anyák
- kisebbségek, köztük
 - roma/cigány/utazó/nomád gyerekek
 - őslakos közösségek gyerekei
- más állampolgárságúak, köztük
 - bevándorló gyerekek
 - illegális bevándorlók
 - migráns munkások gyerekei
- idénymunkások gyerekei
 - menekültek/menedékkérők
 - beleértve a kísérő nélküli menekülteket is
- természeti katasztrófák által sújtott gyerekek

Gyermekjogi egyezmény

- szegénységben/szélsőséges szegénységben élő gyerekek
- a nemzeti vagyon egyenlőtlen eloszlása
- társadalmi státusz/társadalmi hátrány/társadalmi egyenlőtlenségek
- gazdasági problémákban/változásokban érintett gyerekek
- a szülők gazdasági helyzete, amely faji szegregációhoz vezet az iskolában
- a szülők vagyona
- a szülők vallása
- vallás alapú társadalmi helyzet
- házasságon kívül született gyerekek
- egyedülálló szülők gyerekei
- vérfertőző kapcsolatból született gyerekek
- különböző etnikai/vallási csoporthoz vagy nemzetiséghez tartozó szülők házasságából született gyerekek

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

Az ellenőrző lista használatáról lásd XXXV. oldal

Általános végrehajtási intézkedések

Sor került-e a 2. cikkel kapcsolatban az általános végrehajtási intézkedésekre? (A kormányzaton belül az 2. cikk minden minisztériumot érint; a képzésben mindenkinek részt kell vennie, aki a gyerekekkel vagy a gyerekekért dolgozik, illetve a szülők oktatásával foglalkozik.)

A 2. cikk végrehajtásával kapcsolatos konkrét kérdések

- Az Egyezményben lefektetett, a megkülönböztetés, különösen a gyerekekkel szembeni megkülönböztetés tilalmára vonatkozó elv része-e az alkotmánynak, ha van ilyen, és a jogszabályoknak?
- Elismerik-e a jogokat a joghatóság alá tartozó valamennyi gyerek számára, megkülönböztetés nélkül, beleértve
 - ▶ a más állampolgárságúakat?
 - ▶ a menekülteket?
 - ▶ az illegális bevándorlókat?
- Azonosította-e az állam a különösen hátrányos helyzetű és védtelen gyerekcsoportokat?
- Kidolgozta-e az állam a pozitív diszkrimináció megfelelő prioritásait, célkitűzéseit és programjait annak érdekében, hogy csökkenjen a hátrányos helyzetű és veszélyeztetett csoportokat sújtó megkülönböztetés?
- Biztosítja-e az állam jogalkotása, politikája és gyakorlata, hogy a gyerek vagy a szülő alábbi jellemzői alapján ne tegyenek különbséget a gyerekek között
 - ▶ faj?
 - ▶ bőrszín?
 - ▶ nem?
 - ▶ nyelv?
 - ▶ vallás?
 - ▶ politikai vagy egyéb vélemény?
 - ▶ nemzeti származás?
 - ▶ társadalmi származás?
 - ▶ etnikai származás?
 - ▶ vagyon?
 - ▶ fogyatékoság?
 - ▶ születés?
 - ▶ egyéb helyzet?

(A megkülönböztetés Gyermekjogi Bizottság által azonosított alapjainak teljes listáját lásd keretes szöveg, 21. oldal)

- Gyűjtenek-e részletes adatokat ahhoz, hogy hatékonyan ellenőrizhessék, a felsoroltak egyikének esetében sem tesznek különbséget a jogok érvényesítésében, és nem különböztetik meg a különböző régiókban és a vidéken, illetve városban élő gyerekeket?
- Kidolgozta-e az állam a Nőkről szóló negyedik világkonferencián elfogadott cselekvési állásfoglalás lányokra vonatkozó végrehajtási stratégiáját, figyelembe véve a 2000-ben készült felülvizsgálat ajánlásait is?

Gyermekjogi egyezmény

- Kidolgozta-e az állam az Egyezménnyel összefüggő intézkedéseket és programokat a 2001-ben tartott, a rasszizmus, a faji megkülönböztetés, az idegengyűlölet és az azzal összefüggő intolerancia leküzdéséről szóló világkonferencián elfogadott Durbani nyilatkozat és cselekvési terv nyomán?
 - Az Egyezményben biztosított jogok megvalósításának ellenőrzése kitér-e a megkülönböztetés tilalmára vonatkozó elv tiszteletben tartásának vizsgálatára is?
- Biztosítja-e az állam jogalkotása, politikája és gyakorlata, hogy a szülő, a törvényes gyám vagy más családtagok alábbi jellemzői alapján ne tegyenek különbséget a gyerekek között, és ne érje őket megtorlás
- ▶ státusz, beleértve a családi állapotot is?
 - ▶ tevékenységek?
 - ▶ véleménynyilvánítás?
 - ▶ meggyőződés?

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan, és a cikkek kölcsönösen összefüggenek egymással.

A 2., a megkülönböztetés tilalmára vonatkozó elvről szóló cikket a Gyermekjogi Bizottság általános elvnek minősítette, ezért azt minden más cikkre is alkalmazni kell

Kiemelt figyelmet kell fordítani:

A többi általános elvre

- 3. cikk 1. bekezdése: A gyerek legfőbb érdekei a gyerekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
- 6. cikk Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog
- 12. cikk A gyerek véleményének tiszteletben tartása a gyereket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyereket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban.

A megkülönböztetés tilalma

A 2. CIKK SZÖVEGE

1. Az Egyezményben részes államok tiszteletben tartják és biztosítják a joghatóságuk alá tartozó gyermekek számára az Egyezményben lefektetett jogokat minden megkülönböztetés, nevezetesen a gyermeknek vagy szüleinek, vagy törvényes képviselőjének faja, színe, neme, nyelve, vallása, politikai vagy más véleménye, nemzeti, nemzetiségi vagy társadalmi származása, vagyoni helyzete, cselekvőképzetlensége, születési vagy egyéb helyzete szerinti különbségtétel nélkül.

2. Az Egyezményben részes államok megteszik a megfelelő intézkedéseket arra, hogy a gyermeket hatékonyan megvédjék minden, bármely formában jelentkező megkülönböztetéstől és megtorlástól, amely szülei, törvényes képviselői vagy családtagjai jogi helyzete, tevékenysége, véleménynyilvánítása vagy meggyőződése miatt érhetné őt.

Összefoglalás

A 2. cikk 1. bekezdése a 3. cikk 2. bekezdésével és a 4. cikkel együtt megállapítja a részes államok alapvető végrehajtási kötelezettségeit a gyermek jogairól szóló egyezmény fennmaradó részében ismertetett jogokkal összefüggésben – nevezetesen hogy a részes államok „tiszteletben tartják és biztosítják” a joghatóságuk alá tartozó gyerekek számára az Egyezményben rögzített jogokat, bármiféle megkülönböztetés nélkül. A 2. cikk 2. bekezdése értelmében a gyerekeket meg kell védeni minden megkülönböztetéstől és megtorlástól, amely szülei és a hozzájuk közel állók helyzete miatt érhetné őket.

A Gyermekjogi Bizottság értelmezése szerint a megkülönböztetés tilalma olyan általános elv, amely alapvető fontosságú az Egyezmény egészének végrehajtása szempontjából. A Bizottság számos átfogó kommentárjában vázolta az elv alkalmazásának hatásait a különböző kérdésekkel és gyerekcsoportokkal összefüggésben. A Bizottság hangsúlyozta, hogy a hátrányos megkülönböztetés mértékének ellenőrzése érdekében részletes adatokat kell gyűjteni.

A megkülönböztetés tilalma nem vonatkozik a pozitív diszkriminációra, amely jogosan tesz különbséget a különböző gyerekeknek járó bánás-

mód között; a Gyermekjogi Bizottság rendre hangsúlyozza, hogy a hátrányos helyzetű és veszélyeztetett csoportok kiemelt figyelmet érdemelnek.

A megkülönböztetés és a gyermek konkrét jogainak összefüggésével e kézikönyv az Egyezmény többi vonatkozó cikkénél foglalkozik.

A „megkülönböztetés” meghatározása

Az Egyezmény nem határozza meg a „megkülönböztetés” fogalmát. A Gyermekjogi Bizottság felismerte a 2. cikk alapvető fontosságát, és a részes államok jelentéseinek vizsgálatakor mindig felveti a megkülönböztetés tilalmának kérdését. 2007. februárjáig a Bizottság nem tett közzé értelmező célú átfogó kommentárt a 2. cikkről. A különböző átfogó kommentárokból azonban kitért a megkülönböztetés kérdésére az adott témakör összefüggésében. 5. számú, „A gyermek jogairól szóló egyezmény általános végrehajtási intézkedései” című átfogó kommentárjában a Bizottság a 2. cikkel kapcsolatban megállapítja:

„A megkülönböztetés tilalmára vonatkozó kötelezettség alapján az államoknak aktívan kell

Gyermekjogi egyezmény

azonosítaniuk azokat a gyermekeket és gyermekcsoportokat, akik jogainak elismeréséhez és érvényesítéséhez speciális intézkedésekre van szükség. A Bizottság felhívja például a figyelmet a részletes adatgyűjtés jelentőségére, hogy felismerhessék a megkülönböztetést vagy a potenciális megkülönböztetést. A hátrányos megkülönböztetés leküzdéséhez változtatni kell a jogszabályokon, a közigazgatáson és a források elosztásán, valamint a hozzáállás, szemlélet megváltoztatása érdekében tanárképzésekre, oktatásra is szükség van. Hangsúlyozni kell, hogy az egyenlő jogok megkülönböztetést tiltó elve nem jelent azonos bánásmódot.” (Gyermekjogi Bizottság, 5. számú átfogó kommentár, 2003, CRC/GC/2003/5, 12. bekezdés)

A személyhez fűződő jogok megsértését jelenti a tanuló származása miatti hátrányos megkülönböztetése

A jogerős ítélet megállapította: az alperes megsértette a felperesek személyhez fűződő jogát azzal, hogy „a hátrányos megkülönböztetés tilalmába ütköző módon az általa fenntartott B. E. Általános Iskolában a felperesek „ballagtatása” külön történt, és általános iskolai tanulói jogviszonyuk fennállása alatt a tornaterem használata számukra nem volt megengedett.

A felperesek valamennyien a cigány népcsoporthoz tartozó gyerekek, akik az általános iskolai tanulmányaikat ebben az iskolában végezték. A felperesek közegészségügyi okra hivatkozással teljes iskolai tanulmányaik alatt el voltak tiltva a tornaterem használatától. Általános iskolai tanulmányaik befejezésekor pedig az iskola elhatározta, hogy „ballagtatásuk” a „magyar” tanulóktól elkülönítetten történjen. Bár a gyerekek és szüleik ez ellen tiltakoztak, az iskola a külön „ballagtatást” kötelezővé tette azzal, hogy akik a külön ballagáson nem vesznek részt, nem kaphatnak általános iskolai tanulmányaik befejezését igazoló bizonyítványt. Ilyen körülmények hatására a felperesek a magyar gyerekektől eltérő időpontban ballagtak.

E tényállás alapján a jogerős ítélet megállapította, hogy az alperes azzal, hogy eltúrta az általa fenntartott iskolában azt a gyakorlatot, amely szerint a cigány gyermekek a tornatermet nem használhatták, illetve az iskola tanulóitól elkülönítetten ballagtak, megsértette a felpereseknek a személyhez fűződő jogait. BH2002. 90

Első, „Az oktatás céljai” című átfogó kommentárjában a Bizottság az oktatás általános kontextusában vizsgálja a megkülönböztetés kérdését:

„Az Egyezmény 2. cikkében felsorolt okok bármelyikéből következő nyílt vagy rejtett megkülönböztetés sérti a gyermek emberi méltóságát és alááshatja, sőt meg is akadályozhatja az oktatási lehetőségek kihasználását. Noha a gyermek oktatási lehetőségekhez való hozzáférési jogának megtagadása elsősorban az Egyezmény 28. cikkére tartozik, a 29. cikk 1. bekezdésében lefektetett elvek be nem tartása is hasonló hatással járhat. Hogy szélsőséges példával éljünk, a nemek közötti megkülönböztetést megerősíthetik az olyan gyakorlatok, mint a nemek egyenlőségével összeegyeztethetetlen tanterv, a lányok számára az oktatási lehetőségekből adódó előnyök korlátozása és a lányokat a részvételtől elriasztó, nem biztonságos és barátságtalan környezet. A fogyatékossgal élő gyermekek megkülönböztetése számos hivatalos oktatási rendszer és nem kevés informális oktatási környezet – például az otthon – jellemzője. A HIV/AIDS-ben szenvedő gyerekeket mindkét környezetben jelentősen megkülönböztetik.” (Gyermekjogi Bizottság, 1. számú átfogó kommentár, 2001, CRC/GC/2001/1, 10. bekezdés)

Az átfogó kommentár azt is hangsúlyozza, hogy az oktatás fontos szerepet játszik a rasszizmus leküzdésében:

„A rasszizmus és a vele összefüggő jelenségek akkor válhatnak elfogadottá, amikor jelen van a tudatlanság, a faji, etnikai, vallási, kulturális, nyelvi és más különbségektől való megalapozatlan félelem, kihasználják az előítéleteket és torz értékeket tanítanak vagy terjesztenek. E problémák megbízható és tartós ellenszere a 29. cikk 1. bekezdésében felsorolt értékek – beleértve a különbségek tiszteltetését tartását – megértését és elfogadását előmozdító és a hátrányos megkülönböztetés és az előítéletek minden elemét megkérdőjelező oktatás. A rasszizmus és a vele összefüggő jelenségek szörnyűségei ellen folytatott kampányokban tehát az oktatásnak kell a legnagyobb szerepet tulajdonítani.” (CRC/GC/2001/1, 11. bekezdés. Lásd még 29. cikk, 313. oldal)

7. számú, „A gyermek jogainak végrehajtása koragyermekkorban” című átfogó kommentárjában a Bizottság sürgeti, hogy a részes államok a gyereket kora gyerekkorban megillető jogok megvalósítása érdekében azonosítsák a megkülönböztetés tilalmának elvéből következő teendőket:

„A 2. cikk azt jelenti, hogy a kisgyermeket semmilyen okból nem szabad megkülönböztetni, például ha a törvények nem biztosítanak valamennyi gyermek, így a kisgyermek számára is egyenlő védelmet az erőszakkal szemben. A kisgyermek kiemelt kockázatnak vannak kitéve, mert viszonylag eszköztelenek és jogaik megvalósításában másoktól függenek.

„A 2. cikk azt is jelenti, hogy kisgyermek egyes csoportjait sem szabad megkülönböztetni. Megkülönböztetést jelenthet az alultápláltság; a nem megfelelő gondoskodás és figyelem; korlátozott lehetőség a játékra, a tanulásra és az oktatásra; vagy az érzések és vélemények szabad kinyilvánításának akadályozása. A megkülönböztetés a durva bánásmódban és az indokolatlan – például kizsákmányoló vagy visszaélést jelentő – elvárásokban is megnyilvánulhat...” (Gyermekjogi Bizottság, 7. számú átfogó kommentár, 2005, CRC/C/GC/7, 11. bekezdés)

Az átfogó kommentár a szolgáltatásokhoz való hozzáféréssel kapcsolatos megkülönböztetéssel kapcsolatban is aggályát fejezi ki:

„A kisgyermeknek szóló minőségi szolgáltatásokhoz való hozzáférésben tapasztalható potenciális megkülönböztetés különösen aggályos, főleg amikor az egészségügyi, oktatási, jóléti és egyéb szolgáltatások nem mindenki számára elérhetők és állami, magán- és jótékonyági szervezetek együttese biztosítja őket... A Bizottság első lépésként azt javasolja a részes államoknak, hogy ellenőrizzék a kisgyermek életben maradását és fejlődését segítő minőségi szolgáltatások működtetését és az azokhoz való hozzáférést, többek között részletes, a gyermekek és a családok hátterére, körülményeire és más fontos tényezőkre is kitérő szisztematikus adatgyűjtéssel. Második lépésként olyan intézkedésekre lehet szükség, amelyek minden gyermek számára biztosítják a rendelkezésre álló szolgáltatásokból következő lehetőségek egyenlő esélyű kihasználását. Általánosságban pedig a részes államoknak fel kell hívniuk a figyelmet a kisgyermekkel szembeni általános és a veszélyeztetett csoportokkal szembeni konkrét megkülönböztetésre.” (CRC/C/GC/7, 12. bekezdés)

(Lásd még 3. számú, „A HIV/AIDS és a gyermek jogai” című átfogó kommentár, 7–9. bekezdés, lásd 262. oldal; 4. számú, „A serdülők egészsége és fejlődése a gyermek jogairól szóló egyezmény összefüggésében” című átfogó kommentár, 6. bekezdés, lásd 266. oldal, és Az átfogó kommentárok teljes szövegét.)

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányával foglalkozó Emberi Jogi Bizottság 1989-ben átfogó kommentárt tett közzé, amely áttekintve a megkülönböztetés meghatározását a többi emberi jogi szabályban és egyezményben, átfogó meghatározást javasol. Hangsúlyozza, hogy „a megkülönböztetés tilalma, valamint a törvény előtti egyenlőség és a törvény biztosította megkülönböztetés-mentes, egyenlő védelem alapvető és általános elv az emberi jogok védelmével összefüggésben.” Az Emberi Jogi Bizottság megállapítja, hogy „a »megkülönböztetés« kifejezés az Egyezségokmányban használt értelemben minden olyan különbségtétel, kizárás, korlátozás vagy preferencia, amely fajon, bőrszínen, nemén, nyelven, valláson, politikai vagy más véleményen, nemzeti vagy társadalmi származáson, vagyoni, születési vagy egyéb jogálláson alapul, és amelynek célja vagy hatása a jogok és szabadság valamennyi embert egyenlő módon megillető elismerésének, élvezetének vagy gyakorlásának kiküszöbölése vagy akadályozása”.

Az Emberi Jogi Bizottság idézi a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló nemzetközi egyezmény 1. cikkét és a nőkkel szembeni megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló egyezmény 1. cikkét, amelyek hasonló meghatározást alkalmaznak.

Az Emberi Jogi Bizottság a továbbiakban hangsúlyozza, hogy „a jogok és szabadság gyakorlásának biztosítása azonban nem minden esetben jelent azonos bánásmódot”. Az egyenlőség elvének értelmében a részes államoknak olykor „pozitív diszkriminációt kell alkalmazniuk az Egyezményben tiltott megkülönböztetés fenntartását okozó vagy ahhoz hozzájáruló körülmények enyhítése vagy megszüntetése érdekében”. Végül kijelenti, hogy „nem minden eltérő bánásmód minősül megkülönböztetésnek, amennyiben a különbségtétel kritériumai ésszerűek és objektívek, és amennyiben a cél összhangban van az Egyezségokmánnyal”. (Emberi Jogi Bizottság, 18. számú átfogó kommentár,

Gyermejjogi egyezmény

1989, HRI/GEN/1/Rev.8, 7–13. bekezdés, 187. és 188. oldal)

A gyermekekkel szembeni megkülönböztetés és az Egyezségokmány összefüggéséről az Emberi Jogi Bizottság ugyancsak 1989-ben adott ki átfogó kommentárt: „Az Egyezségokmány értelmében a gyermekeket meg kell védeni a faj, bőrszín, nem, nyelv, vallás, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyon vagy születés alapján történő megkülönböztetéstől. Ezzel kapcsolatban a Bizottság megjegyzi, hogy noha az Egyezségokmányban megállapított jogok élvezetével kapcsolatos megkülönböztetés tilalma a gyermekek esetében a 2. cikkből és a 26. cikkben biztosított törvény előtti egyenlőségükből is következik, a megkülönböztetés 24. cikkben lefektetett tilalma kifejezetten a rendelkezésben említett védelmi intézkedésekre vonatkozik. A részes államok jelentéseiben fel kell tüntetni, hogy a jogalkotás és a gyakorlat miként biztosítja, hogy a védelmi intézkedések célja a megkülönböztetés megszüntetése legyen minden területen, beleértve az öröklést is, különösen a hazai és külföldi állampolgárságú gyermekek vagy a törvényes és házasságon kívül született gyermekek közötti megkülönböztetés esetében.” (Emberi Jogi Bizottság, 17. számú átfogó kommentár, 1989, HRI/GEN/1/Rev.8, 5. bekezdés, 186. oldal)

„Az Egyezményben részes államok tiszteletben tartják és biztosítják... az Egyezményben lefektetett jogokat...”

A 2. cikk megfogalmazása és a Gyermejjogi Bizottság által adott értelmezése egyaránt hangsúlyozza, hogy a részes államok aktív kötelezettsége a megkülönböztetés megelőzése, és ehhez a végrehajtás többi eleméhez hasonlóan számos intézkedésre van szükség, többek között felülvizsgálatra, stratégiai tervezésre, jogalkotásra, ellenőrzésre, tájékoztató, oktatási és információs kampányokra, valamint az egyenlőtlenségek csökkentésére hozott intézkedések értékelésére. A Gyermejjogi Bizottság folyamatosan hangsúlyozza a végrehajtás és különösen a megkülönböztetés tilalmának „aktív” megközelítését. A 2. cikk végrehajtására az összes többi cikk végrehajtásához szervesen kapcsolódva kell sort keríteni – biztosítva, hogy az említett jogok minden gyermeket megillessenek, a megkülönböztetés bármely formája nélkül.

A jogszabályok felülvizsgálata

és a megkülönböztetés tilalmára vonatkozó elv beépítése a jogszabályokba

5. számú átfogó kommentárjában a Bizottság

„... különösen hangsúlyozza annak biztosítását, hogy a hazai jog tükrözze az Egyezményben meghatározott általános elveket (2., 3., 6. és 12. cikk). A Bizottság üdvözlö az egységes szerkezetbe foglalt gyermejjogi alapokmányok kidolgozását, mert ezek kiemelik és hangsúlyozzák az Egyezmény elveit. A Bizottság azt is hangsúlyozza, hogy ezenkívül a vonatkozó »ágazati« törvényeknek (oktatási, egészségügyi, igazságügyi stb.) következetesen tükrözniük kell az Egyezmény elveit és rendelkezéseit.” (Gyermejjogi Bizottság, 5. számú átfogó kommentár, 2003, CRC/GC/2003/5, 22. bekezdés)

A Bizottság számos állam jelentéséhez fűzött záró észrevételeiben jelezte, hogy a megkülönböztetés tilalmának elvét – ahogy az általános elvekként azonosított többi cikket is – át kell vezetni a jogszabályokba, amelyeknek tükrözniük kell a megkülönböztetés 2. cikkben felsorolt valamennyi lehetséges alapját. Emellett hangsúlyozta, hogy lehetőséget kell biztosítani a megkülönböztetés bírósági megtámadására. A Bizottság azt is kiemelte, hogy az államoknak felül kell vizsgálniuk az alkotmányukat és minden hatályos jogszabályt, hogy azok ne adhassanak alkalmat a megkülönböztetésre.

Az első és az időszakos jelentések vizsgálatakor a Bizottság gyakran találkozik olyan esetekkel, amelyekben a hatályos jogszabályok teret adnak a megkülönböztetés valamely formájának. A társadalmi nem alapú megkülönböztetés különösen gyakori példája az olyan jogszabály, amely eltérő alsó korhatárt határoz meg a fiúk és a lányok házasságkötéséhez (lásd 1. cikk, 6. oldal); egy másik példa az egyes államok jogalkotásának szerves részét jelentő megkülönböztetés a házasságban élő szülőktől, illetve a házasságon kívül született gyermekek között.

A Bizottság hangsúlyozta, hogy a megkülönböztetés tilalmának elve nem csak az államra, hanem a magánintézményekre és a magánszemélyekre is vonatkozik, és ennek a jogszabályokban is tükröződnie kell.

A megkülönböztetés kiküszöbölését célzó egyéb aktív intézkedések

A Gyermekjogi Bizottság tisztában van azzal, hogy a megkülönböztetés tilalma elvének tükröződése a jogban alapvető ugyan az elv végrehajtásához, de önmagában nem elegendő ahhoz; az elv végrehajtásához egyéb stratégiákra is szükség van, különösen a tradicionális és egyéb megkülönböztető attitűdök és szokások megszüntetése érdekében. A Bizottság azonosította azokat a tradicionális attitűdöket és szokásokat, amelyek számos társadalomban fenntartják a megkülönböztetést, akár tükröződik ez a jogszabályokban, akár nem.

A jelentésekhez fűzött megjegyzéseiben a Bizottság többféle cselekvési formát javasolt, többek között az alábbiakat:

- ▶ a megkülönböztetéssel kapcsolatos vizsgálatok – a Bizottság gyakran hangsúlyozza a részletes statisztikák és egyéb információk összegyűjtésének fontosságát a jogokhoz való hozzáférés terén tapasztalható megkülönböztetés azonosítása érdekében (részletesen lásd 4. cikk, 40. oldal);
- ▶ átfogó stratégiák kidolgozása;
- ▶ információs és tájékoztató kampányok, beleértve a megkülönböztető attitűdök és szokások megszüntetését célzó nyilvános kampányokat is – „átfogó és integrált nyilvános információs kampány”;
- ▶ a politikai, vallási és közösségi vezetők bevonása az attitűd megváltoztatásába és a megkülönböztetés felszámolásába. A Bizottság szerint például egyes tagállamokban „az iszlám szövegek szigorú értelmezése” hátráltatja a hatóságokat az Egyezmény végrehajtásában. Azt javasolta, hogy a részes államok tegyenek meg minden tőlük telhetőt az iszlám szövegek és az alapvető emberi jogok összehangolása érdekében.

Költségvetési korlátoktól független végrehajtás

A Bizottság hangsúlyozta, hogy az Egyezmény 2. és 3. cikkében lévő általános elvek végrehajtása nem függhet a költségvetési korlátoktól. A gyakorlatban nyilvánvalóan a szegénység a gyerekeket érintő megkülönböztetés egyik elsődleges oka. A Bizottság biztosítani kívánja, hogy a költségvetés kidolgozásakor és a rendelkezésre álló

források elosztásakor a megkülönböztetés tilalma és a gyerekek legfőbb érdeke legyen a legfontosabb szempont. A Bizottság következetesen hangsúlyozza, hogy a hátrányos helyzetű és védtelen csoportok esetében pozitív diszkriminációt kell alkalmazni.

Ellenőrzés és értékelés

Amikor végiggondolják az egyes cikkek következményeit, végig kell gondolni azt is, hogy egyes gyerekeket vagy gyerekcsoportokat nem ér megkülönböztetés. A 2. cikk felhívja a figyelmet az azon gyerekeket érintő „kettős veszélyre”, akiket nem csupán életkoruk és helyzetük miatt, hanem egyéb konkrét alapon, például nemük, fajuk vagy fogyatékosságuk alapján is megkülönböztetnek.

Az ellenőrzési folyamatnak és az alkalmazott mutatóknak tehát érzékenynek kell lenniük a cikkben kifejezetten említett kérdésekre is: fajra, bőrszínre, nemre, nyelvre, vallásra, politikai vagy egyéb véleményre, nemzeti, etnikai vagy társadalmi származásra, vagyonra, fogyatékosságra, születési vagy egyéb helyzetre. A megfogalmazás is jelzi, hogy a lista nem kimerítő, csak példákkal szolgál, ezért az államoknak tekintetbe kell venniük a megkülönböztetés egyéb lehetséges alapjait is. Az *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* egy sor cikk alapján kérnek részletes adatokat, például életkor, nem, vallás, vidéki/városi terület, társadalmi és etnikai származás szerint. A cél az, hogy a részes államok elegendő információval rendelkezzenek annak megítéléséhez, hogy az adott cikk vagy rendelkezés végrehajtásakor sor került-e megkülönböztetésre.

„...a joghatóságuk alá tartozó gyermekek számára...”

A 2. cikk hangsúlyozza, hogy a gyermek jogairól szóló egyezményben lefektetett jogok valamennyi gyereket megilletnek az állam területén, beleértve a látogatókat, a menekülteket, a migráns munkások és az adott államban illegálisan tartózkodók gyerekeit is. A 6. számú, „A hazájuktól távol élő, kísérő nélküli és szüleiktől elszakított gyermekekkel való bánásmód” című átfogó kommentárjában a Bizottság kijelenti:

Gyermejjogi egyezmény

„A megkülönböztetés tilalma és annak minden eleme érvényes a szülöktől elválasztott és kísérő nélküli gyermekekkel való bánásmód során. Tilos megkülönböztetni a gyermeket annak alapján, hogy kísérő nélkül van, elválasztották a szüleitől, menekült, menedékkérő vagy migráns. Ha ezt az elvet helyesen értelmezik, nem akadályozza, sőt kifejezetten szorgalmazza, hogy különbséget tegyenek az eltérő védelmi igények, például az életkorból és/vagy nemből következők alapján. Intézkedéseket kell hozni a kísérő nélküli vagy a szülöktől elszakított gyermekek társadalmon belüli esetleges téves megítélésének vagy megbélyegzésének kezelésére is...” (Gyermejjogi Bizottság, 6. számú átfogó kommentár, 2005, CRC/GC/2005/6, 18. bekezdés)

A részlegesen autonóm tartományok vagy területek esetében a Bizottság hangsúlyozta, hogy a jogszabályi vagy egyéb tényezőbeli különbségek nem eredményezhetnek megkülönböztetést a gyerekek lakhelye alapján az Egyezményben biztosított jogok érvényesítésében. A Bizottság általánosabb, nem a jogszabályi különbségekre visszavezethető megkülönböztetést is észlelt egyazon állam különböző régiói között. A „függő” területekkel rendelkező államoknak azt tanácsolják, hogy valamennyi területre terjesszék ki az Egyezményt.

„...minden megkülönböztetés, nevezetesen a gyermeknek vagy szüleinek vagy törvényes képviselőjének faja, színe, neme, nyelve, vallása, politikai vagy más véleménye, nemzeti, nemzetiségi vagy társadalmi származása, vagyoni helyzete, cselekvőképtelensége, születési vagy egyéb helyzete szerinti különbségtétel nélkül”

A megkülönböztetésnek az Egyezmény 2. cikkében kifejezetten említett alapjai hasonlóak a Polgári és Politikai Jogok, illetve a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában felsoroltakhoz (mindkét egyezségokmány 2. cikke), csak az etnikai származás és a fogyatékoság a különbség. A Bizottság aggályait fejezte ki, amiért egyes államok alkotmánya vagy hazai jogalkotása nem tiltja a megkülönböztetést a 2. cikkben felsorolt valamennyi esetben. A részes államok jelentéseinek vizsgálatakor a megkülönböztetés további, a 2. cikkben nem említett alapjait is azonosította (lásd keretes szöveg, 21. oldal).

Az Egyezmény további cikkei is kiemelik azokat a gyerekcsoportokat, amelyeket a megkülönböztetés speciális formái sújthatnak, például a család nélküli gyerekeket (20. cikk), a menekült gyerekeket (22. cikk), a fogyatékossgal élő gyerekeket (23. cikk), a kisebbséghez vagy őslakossághoz tartozó gyerekeket (30. cikk), a gazdasági vagy egyéb kizsákmányolástól szenvedő gyerekeket (32., 34., 36. cikk), a fiatalkorúakat illető igazságszolgáltatásban érintett és szabadságukban korlátozott gyerekeket (37. és 40. cikk) és a fegyveres konfliktusban érintett gyerekeket (38. cikk).

A Bizottság a részes államoknak szóló megjegyzései között felvetette a nemi irányultságon alapuló megkülönböztetés kérdését, 3. számú „A HIV/AIDS és a gyermek jogai” című kommentárjában pedig a HIV/AIDS-szel kapcsolatos megkülönböztetésre is kitért:

„Aggasztó a nemi irányultságon alapuló megkülönböztetés is. A HIV/AIDS-szel kapcsolatos stratégiák kidolgozásakor és az Egyezmény szerinti kötelezettségeiknek megfelelően a részes államoknak alaposan végig kell gondolniuk a társadalmukban uralkodó nemi normákat, hogy kiküszöbölhessék a nemi alapú megkülönböztetést, mert e normák hatással vannak a lányok és a fiúk számára a HIV/AIDS jelentette veszélyre.” (Gyermejjogi Bizottság, 3. számú átfogó kommentár, 2003, CRC/GC/2003/3, 8. bekezdés)

Átfogó kommentárjában a Bizottság azt is kiemelte, hogy értelmezése szerint a 2. cikkben szereplő „egyéb helyzet” része a gyerek vagy szülei HIV/AIDS-betegsége is (9. bekezdés). Majd azt javasolja, hogy a részes államok

„...vizsgálják felül a hatályos törvényeket vagy fogadjanak el új jogszabályokat, hogy teljes körűen végrehajtsák az Egyezmény 2. cikkét, és különösen hogy kifejezetten megtiltsák a valós vagy vélt HIV/AIDS-betegségen alapuló megkülönböztetést, biztosítva ezzel valamennyi gyermek számára a vonatkozó szolgáltatásokhoz való egyenlő hozzáférést...” (CRC/GC/2003/3, 40. bekezdés c) pont)

A 2003-ban tartott, az őslakossághoz tartozó gyerekek jogairól szóló vitanapot követően közölt ajánlásaiban a Bizottság felszólítja a részes államokat,

„...hogy teljes körűen hajtsák végre az Egyezmény 2. cikkét és hozzanak hatékony, többek között jogszabályi intézkedéseket annak biztosítására,

tására, hogy az őslakossághoz tartozó gyermekek egyenlő módon és megkülönböztetés nélkül élvezhessék valamennyi jogukat, beleértve a kulturálisan megfelelő szolgáltatásokhoz – egészségügy, oktatás, szociális szolgáltatások, lakhatás, ivóvíz és higiénia – való hozzáférést is”. (Gyermejjogi Bizottság, Jelentés a harmincnyedik ülésről, 2003. szeptember/október, CRC/C/133, 134. oldal)

A Bizottság sürgeti, hogy biztosítsanak oktatást és képzést az őslakossághoz tartozó gyerekekkel és gyerekekért dolgozó szakembereknek az őslakossághoz tartozók jogairól, és az őslakos közösségek és gyerekek teljes körű bevonásával, a tömegtájékoztató felhasználásával is szervezzenek tájékoztató kampányokat, hogy leküzdjék az őslakosokkal kapcsolatos negatív hozzáállást és téves megítélést. (CRC/C/133, 134. oldal)

A részes államok többsége, sőt majdnem mindegyikük beszámolt arról vagy elismerte a Gyermejjogi Bizottsággal folytatott megbeszélések során, hogy a gyerekek egy része az utcán él és/vagy dolgozik. E leginkább hátrányos helyzetű és legkiszolgáltatottabb gyerekek helyzete és az őket sújtó, különböző formában jelentkező megkülönböztetés súlyos aggályokat okozott a Bizottságnak, amely számos ajánlást tett közzé ezzel kapcsolatban (részletesen lásd 20. cikk, 207. oldal).

A Durbanban (Dél-Afrika) 2001. augusztusában tartott, a rasszizmus, a faji megkülönböztetés, az idegengyűlölet és az azzal összefüggő intolerancia leküzdéséről szóló világkonferencia új globális programot dolgozott ki az ilyen alapú megkülönböztetés leküzdése érdekében (A/CONF.189/12). A konferencia óta megfogalmazott záró észrevételeiben a Bizottság arra kéri az államokat, hogy a következő időszakos jelentésben adjanak információt a részes állam Egyezményt érintő, a Durbani nyilatkozat és cselekvési program végrehajtását célzó intézkedésekről és programokról.

A Bizottság kiemelt figyelmet fordított a lányokkal szembeni megkülönböztetés kérdésére, és az államok jelentéseihez fűzött záró észrevételeiben gyakran fejezi ki aggályát a változatlanul meglévő megkülönböztetés miatt. 1995. januárjában a Bizottság vitát tartott a „leánygyermekről”, hogy felkészüljön az 1995. szeptemberében Pekingben tartott, „Nők negyedik világkonferenciájá” -ra, amely a „Tegyük az egyenlőségért, a

fejlődésért és a békéért” alcímet viselte. A vitáról szóló jelentés megállapítja, hogy mivel a gyermek jogairól szóló egyezmény a legszélesebb körben ratifikált emberi jogi eszköz, „minden kétséget kizáróan ez a legszélesebb körben elfogadott cselekvési keret a lányok alapvető jogaival kapcsolatban”.

A vitáról szóló jelentés kimondja:

„Az egyenlőtlenség és a megkülönböztetés kérdésének nemi alapú megközelítése nem jelentette azt, hogy teljes elszigeteltségben kell foglalkozni e kérdésekkel, mintha a lányok egyedi, speciális jogokkal rendelkező csoportot alkotnának. A lányok valójában ugyanolyan emberi lények, akiket egyénenként kell kezelni, nem csak lányként, nővéként, feleségként vagy anyaként, és akiket teljes mértékben megilletnek az emberi méltóságukból származó alapvető jogok... Csak a lányok – a legfiatalabb generációkat is beleértve – jogainak előmozdítását és védelmét célzó átfogó stratégiával alakíthatunk ki közös szemléletű és hosszútávú megközelítést és biztosíthatunk széles körű mozgalmat a népszerűsítés és a tudatosság érdekében, amelynek célja a nők önbecsülésének növelése és az őket érintő döntésekben és tevékenységekben való aktív részvételre felkészítő képességek elsajátítása. E megközelítés alapja az emberi jogok mint általános, megkérdőjelezhetetlen és a nemi alapú előítélektől mentes valóság elismerése...” (Gyermejjogi Bizottság, Jelentés a nyolcadik ülésről, 1995. január, CRC/C/38, 47. oldal)

A Nők negyedik világkonferenciáján (Peking, 1995. szeptember) 189 ország képviselői egyhangúan fogadták el a cselekvési állásfoglalást, amelynek része a leánygyerekekre vonatkozó „Stratégiai célkitűzések és intézkedések” című részletes fejezet is (A.CONF.177/Rev.1, L. fejezet, 145. és azt követő oldalak). 2000-ben, majd 2005-ben az ENSZ Közgyűlésének speciális ülésein áttekintették a világkonferencia óta eltelt öt, majd tíz év fejleményeit, és további intézkedéseket és kezdeményezéseket fogadtak el a „Pekingi nyilatkozat és cselekvési terv” végrehajtása érdekében (lásd „Peking + 5”, L. fejezet, 18. és 25. és azt követő oldalak, A/RES/S-23/3; és „Peking + 10”).

Gyermekjogi egyezmény

Védelem a megkülönböztetéstől és megtorlástól, amely szülei, törvényes képviselői vagy családtagjai jogi helyzete, tevékenysége, véleménynyilvánítása vagy meggyőződése miatt érhetné őt:

2. cikk 2. bekezdés

Kétséges, hogy a részes államok jelentéseinek elkészítésekor és vizsgálatakor elegendő mértékben foglalkoztak-e a rendelkezés potenciális, rendkívül széles körű következményeivel. A 2. cikk 1. bekezdése értelmében a megkülönböztetés alapja lehet „a gyermeknek vagy szüleinek vagy törvényes képviselőjének faja, színe, neme...” [a szerkesztő kiemelése]. A 2. bekezdés ezenkívül védelmet biztosít „minden, bármely formában jelentkező megkülönböztetéstől és megtorlástól, amely szülei, törvényes képviselői vagy családtagjai jogi helyzete, tevékenysége, vélemény-nyilvánítása vagy meggyőződése miatt érhetné őt”. Az 1. bekezdés csak az Egyezményben biztosított jogok élvezetével kapcsolatos megkülönböztetéssel foglalkozik; a 2. bekezdés már nem szorítkozik az Egyezményben felvetett kérdésekre, hanem a megkülönböztetés bármely formájával szemben sürges intézkedéseket.

A jelentések vizsgálatakor a Bizottság több olyan példát is talált, amikor a gyereket a 2. bekezdésben említett megkülönböztetés éri. A végrehajtás során az államoknak biztosítaniuk kell a hatályos alkotmány, a vonatkozó jogszabályok, bírósági ítéletek és közigazgatási politika és gyakorlat összehangolását ezzel az elvvel. Megteszik-e például a „megfelelő intézkedéseket”, hogy megvédjék a megkülönböztetéstől és a megtorlástól azokat a gyerekeket, akiknek a szülei ellen bűncselekmény vagy bevándorlás miatt eljárás folyik? Büntetik-e a gyerekeket a szülők családi állapota miatt? Rendelkezik-e az állam eszközökkel, hogy beavatkozzon, ha a szülők szélsőséges vallási nézetei miatt a gyerekek (például egészségügyi ellátáshoz fűződő) jogai veszélybe kerülnek? Az intézmények politikája és gyakorlata biztosítja-e, hogy a testvér viselkedése miatt ne érje sérelem a család többi gyermekét?

A kiskorú, sajátos nevelési igényű kérelmező jogi képviselője útján panasszal fordult a hatósághoz egy alapítványi fenntartású általános iskolával szemben azért, mert az álláspontja szerint fogyatékosága miatt utasította el felvételi kérelmét, annak ellenére, hogy alapító okirata szerint szakfeladatként látja el a sajátos nevelési igényű (SNI) gyermekek integrált oktatását. A fel-

vételi jelentkezést elutasító döntést a felvételiztető osztálytanító telefonon közölte a gyermek édesanyjával, hivatkozva arra, hogy „nem akarnak gyógyos iskolát csinálni” és eleve nem vesznek fel olyan gyermeket, akinek papírja van arról, hogy valami nincs rendben.

A hatóság eljárás alá vonta az iskolát, amely elsősorban azzal védekezett, hogy alapító okirata tartalmaz egy 10%-os létszámkorláatot az egy osztályban tanítható SNI-s gyermekek létszámára vonatkozóan. Kérelmező egy olyan összevont osztályba felvételizett, amelybe már járt egy tanulási nehézségekkel küzdő gyermek, továbbá Kérelmezővel egyidejűleg egy epilepsziás gyermek is felvételizett. Az iskola szerint tehát kérelmező felvételével meghaladták volna a 10 fősre tervezett osztályban az SNI-s gyermekek arányára vonatkozó, alapító okiratba foglalt szabályt.

A hatóság felhívására azonban az iskola elismerte, hogy az általa hivatkozott tanulók egyike sem rendelkezett a felvételi időpontjában a sajátos nevelési igényt kimondó szakértő és rehabilitációs bizottság által készített szakvéleménnyel.

A tárgyaláson ugyanakkor az is elhangzott, hogy mind az iskola igazgatója, mind az osztálytanító arra törekedtek, hogy csökkentsék az SNI-s gyermekek számát, mert a településen olyan híre ment az iskolának, ahová minden problémás gyermeket felvesznek. Az osztálytanító elismerte ugyanakkor, hogy mondhatott olyasmit a telefonban, hogy nem akarnak „gyógyos iskolát”. A tárgyaláson fény derült arra is, hogy az epilepsziás felvételt nyert gyermek nem kezdte meg végül tanulmányait az iskolában és az igazgató által hivatkozott másik gyermek is teljesen egészséges, nincsenek tanulási problémái.

A hatóság elmarasztalta az Iskolát, ugyanis megállapítást nyert, hogy az eljárás alá vont Kérelmező felvételét annak fogyatékosága miatt utasította el annak ellenére, hogy a sajátos nevelési igényű gyermekek integrált oktatását szakfeladatként vállalta. Az eljárás folyamán minden kétséget kizáróan megállapítható volt, hogy sem a felvétel idején már elindult első osztályban, sem a 2008 szeptemberében indítandó osztályban nem volt sajátos nevelési igényű gyerek. EBH 227/2009 , www.egyenlobanasmod.hu

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)

(CRC/C/58/Rev.1). függelék, 467. oldal.

A GYEREKEKKEL SZEMBENI MEGKÜLÖNBÖZTETÉS ALAPJAI

Az első jelentések vizsgálatakor a Bizottság a megkülönböztetés alábbi okait és a megkülönböztetéssel sújtott alábbi csoportokat azonosította (nem fontossági sorrendben szerepelnek a listán):

- nem
- fogyatékoság
- faj, idegengyűlölet és rasszizmus
- etnikai származás
- szexuális irányultság
- bizonyos kasztok, törzsek
- „érinthehetlenség”
- nyelv
- születéskor nyilvántartásba nem vett gyerekek
- ikrek
- kedvezőtlen napon született gyerekek
- farfekvéses gyerekek
- rendellenes körülmények között született gyerekek
- egy gyermeket vagy három gyermeket engedélyező politika
- árvák
- lakhely
 - a különböző tartományok/területek/államok stb. közti megkülönböztetés
 - vidéki gyerekek (beleértve a vidékre vándorlottakat is)
 - városi gyerekek
 - nyomornegyedekben élő gyerekek
 - távoli vidékeken és távoli szigeteken élő gyerekek
 - belföldi hontalan gyerekek
 - hontalan gyerekek
 - elhagyott gyerekek
 - családjukon kívül nevelkedő gyerekek
 - etnikai kisebbséghez tartozó, családjukon kívül nevelkedő gyerekek
 - intézményben élő gyerekek
 - utcán élő és/vagy dolgozó gyerekek
- a fiataikorúakat illető igazságszolgáltatásban érintett gyerekek
 - különösen a szabadságukban korlátozott gyerekek
- fegyveres konfliktusban érintett gyerekek
- dolgozó gyerekek
- erőszaktól szenvedő gyerekek
- gyerekkorú koldusok
- HIV/AIDS-ben szenvedő gyerekek
- HIV/AIDS-ben szenvedő szülők gyerekei
- fiatal, egyedülálló anyák
- kisebbségek, köztük
 - roma/cigány/utazó/nomád gyerekek
 - őslakos közösségek gyerekei
- más állampolgárságúak, köztük
 - bevándorló gyerekek
 - illegális bevándorlók
 - migráns munkások gyerekei
- idénymunkások gyerekei
 - menekültek/menedékkérők
 - beleértve a kísérő nélküli menekülteket is
- természeti katasztrófák által sújtott gyerekek

Gyermekjogi egyezmény

- szegénységben/szélsőséges szegénységben élő gyerekek
- a nemzeti vagyon egyenlőtlen eloszlása
- társadalmi státusz/társadalmi hátrány/társadalmi egyenlőtlenségek
- gazdasági problémákban/változásokban érintett gyerekek
- a szülők gazdasági helyzete, amely faji szegregációhoz vezet az iskolában
- a szülők vagyona
- a szülők vallása
- vallás alapú társadalmi helyzet
- házasságon kívül született gyerekek
- egyedülálló szülők gyerekei
- vérfertőző kapcsolatból született gyerekek
- különböző etnikai/vallási csoporthoz vagy nemzetiséghez tartozó szülők házasságából született gyerekek

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

Az ellenőrző lista használatáról lásd XXXV. oldal

Általános végrehajtási intézkedések

Sor került-e a 2. cikkel kapcsolatban az általános végrehajtási intézkedésekre? (A kormányzaton belül az 2. cikk minden minisztériumot érint; a képzésben mindenkinek részt kell vennie, aki a gyerekekkel vagy a gyerekekért dolgozik, illetve a szülők oktatásával foglalkozik.)

A 2. cikk végrehajtásával kapcsolatos konkrét kérdések

- Az Egyezményben lefektetett, a megkülönböztetés, különösen a gyerekekkel szembeni megkülönböztetés tilalmára vonatkozó elv része-e az alkotmánynak, ha van ilyen, és a jogszabályoknak?
- Elismerik-e a jogokat a joghatóság alá tartozó valamennyi gyerek számára, megkülönböztetés nélkül, beleértve
 - ▶ a más állampolgárságúakat?
 - ▶ a menekülteket?
 - ▶ az illegális bevándorlókat?
- Azonosította-e az állam a különösen hátrányos helyzetű és védtelen gyerekcsoportokat?
- Kidolgozta-e az állam a pozitív diszkrimináció megfelelő prioritásait, célkitűzéseit és programjait annak érdekében, hogy csökkenjen a hátrányos helyzetű és veszélyeztetett csoportokat sújtó megkülönböztetés?
- Biztosítja-e az állam jogalkotása, politikája és gyakorlata, hogy a gyerek vagy a szülő alábbi jellemzői alapján ne tegyenek különbséget a gyerekek között
 - ▶ faj?
 - ▶ bőrszín?
 - ▶ nem?
 - ▶ nyelv?
 - ▶ vallás?
 - ▶ politikai vagy egyéb vélemény?
 - ▶ nemzeti származás?
 - ▶ társadalmi származás?
 - ▶ etnikai származás?
 - ▶ vagyon?
 - ▶ fogyatékoság?
 - ▶ születés?
 - ▶ egyéb helyzet?

(A megkülönböztetés Gyermekjogi Bizottság által azonosított alapjainak teljes listáját lásd keretes szöveg, 21. oldal)

- Gyűjtenek-e részletes adatokat ahhoz, hogy hatékonyan ellenőrizhessék, a felsoroltak egyikének esetében sem tesznek különbséget a jogok érvényesítésében, és nem különböztetik meg a különböző régiókban és a vidéken, illetve városban élő gyerekeket?
- Kidolgozta-e az állam a Nőkről szóló negyedik világkonferencián elfogadott cselekvési állásfoglalás lányokra vonatkozó végrehajtási stratégiáját, figyelembe véve a 2000-ben készült felülvizsgálat ajánlásait is?

Gyermekjogi egyezmény

■ Kidolgozta-e az állam az Egyezménnyel összefüggő intézkedéseket és programokat a 2001-ben tartott, a rasszizmus, a faji megkülönböztetés, az idegengyűlölet és az azzal összefüggő intolerancia leküzdéséről szóló világkonferencián elfogadott Durbani nyilatkozat és cselekvési terv nyomán?

■ Az Egyezményben biztosított jogok megvalósításának ellenőrzése kitér-e a megkülönböztetés tilalmára vonatkozó elv tiszteletben tartásának vizsgálatára is?

Biztosítja-e az állam jogalkotása, politikája és gyakorlata, hogy a szülő, a törvényes gyám vagy más családtagok alábbi jellemzői alapján ne tegyenek különbséget a gyerekek között, és ne érje őket megtorlás

- ▶ státusz, beleértve a családi állapotot is?
- ▶ tevékenységek?
- ▶ véleménynyilvánítás?
- ▶ meggyőződés?

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan, és a cikkek kölcsönösen összefüggenek egymással.

A 2., a megkülönböztetés tilalmára vonatkozó elvről szóló cikket a Gyermekjogi Bizottság általános elvnek minősítette, ezért azt minden más cikkre is alkalmazni kell

Kiemelt figyelmet kell fordítani:

A többi általános elvre

- 3. cikk 1. bekezdése: A gyerek legfőbb érdekei a gyerekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
- 6. cikk Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog
- 12. cikk A gyerek véleményének tiszteletben tartása a gyereket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyereket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban.

A gyermek legfőbb érdeke

A 3. CIKK SZÖVEGE

1. A szociális védelem köz- és magánintézményei, a bíróságok, a közigazgatási hatóságok és a törvényhozó szervek minden, a gyermeket érintő döntésükben a gyermek mindenek felett álló érdekét veszik figyelembe elsősorban
2. Az Egyezményben részes államok kötelezik magukat arra, hogy a gyermek számára, figyelembe véve szülei, gyámjai és az érte törvényesen felelős más személyek jogait és kötelességeit, biztosítják a jólétéhez szükséges védelmet és gondozást, e célból meghozzák a szükséges törvényhozási és közigazgatási intézkedéseket.
3. Az Egyezményben részes államok gondoskodnak arról, hogy a gyermekkel foglalkozó és védelmét biztosító intézmények, hivatalok és létesítmények működése megfeleljen az illetékes hatóságok által megállapított szabályoknak, különösen a biztonság és az egészség területén, valamint ezek személyzeti létszámával és szakértelmével, továbbá a megfelelő ellenőrzés meglétével kapcsolatban.

Összefoglalás

A Gyermekjogi Bizottság a 3. cikk 1. bekezdésében kihangsúlyozta, hogy minden, gyerekeket érintő rendelkezés során a 2., 6. és 12. cikk mellett elsődlegesen a gyerek legfőbb érdekét kell figyelembe venni, mint a gyermekjogi egyezmény egyik általános alapelvét. Ez az elv először az 1959-es *Nyilatkozat a gyerek jogairól* című dokumentumban jelent meg. A gyermek legfőbb érdekének értelmezése vagy az elv használata nem ütközhet egyetlen más, az Egyezmény egyéb cikkeiben biztosított egyéni joggal sem, és nem is semmisíthet meg ilyet. E gondolat olyan helyzetekben válik különösen fontossá, amikor az Egyezmény más, specifikus rendelkezései nem alkalmazhatóak. A 3. cikk 1. bekezdése hangsúlyozza, hogy a kormányok, illetve köz- és magánszervezetek kötelesek megismerni intézkedéseik gyerekekre gyakorolt hatását annak érdekében, hogy a gyerek legfőbb érdeke elsődleges szempont maradjon, megfelelő prioritást adva a gyerekeknek és a gyermekbarát társadalmak kiépítésének. A Gyermekjogi Bizottság kifejtette ezen elv értel-

mezését különféle területeken, az ezekhez kapcsolódó átfogó kommentárjaiban.

A gondolat az Egyezmény más cikkei alapján is evidens, e cikkek ugyanis kötelezettséget állapítanak meg az egyes gyerekek legfőbb érdekének figyelembe vételét illetően, az alábbiakhoz kapcsolódó konkrét helyzetekben:

- Szülőktől való elválasztás: A gyerek akarata ellenére történő szüleitől való elválasztását kerülni kell, „kivéve, ha az illetékes hatóságok, bírói felülvizsgálat lehetőségének fenntartásával, az erre vonatkozó törvényeknek és eljárásoknak megfelelően úgy döntenek, hogy ez az elválasztás a gyermek legfőbb érdekében szükséges”; valamint a részes államoknak tisztelniük kell a gyerek azon jogát, hogy személyes kapcsolatot és közvetlen érintkezést tarthasson fenn mindkét szülőjével, „kivéve, ha ez a gyermek legfőbb érdekével ellenkezik”. (9. cikk 1. bekezdés és 9. cikk 3. bekezdés)
- Szülői felelősség: Gyerekek felneveléséért mindkét szülő elsődleges felelősséget visel, és

Gyermekjogi egyezmény

őket „cselekedeteikben mindenekelőtt a gyermek legfőbb érdekének kell vezetnie”. (18. cikk 1. bekezdés)

- Családi környezettől való megfosztás: a családi környezetétől ideiglenesen vagy tartósan megfosztott gyermek, „vagy aki saját érdekében nem hagyható meg e környezetben”, különleges védelemre és segítségre jogosult. (20. cikk)
- Örökbefogadás: Az államoknak biztosítaniuk kell, hogy „a gyermek legfőbb érdekei érvényesüljenek”. (21. cikk)
- Szabadság korlátozása: a szabadságától megfosztott gyerekeket el kell különíteni a felnőttektől, „kivéve, ha a gyermek legfőbb érdekében ennek ellenkezője tűnik ajánlatosabbnak”. (37. cikk c) pont)
- Gyerekeket érintő büntetőügyek bírósági meghallgatásai: Szülők vagy törvényes képviselők jelenléte kívánatos, hacsak „ez nem mutatkozik elmentésnek a gyermek legfőbb érdekével”. (40. cikk 2. bekezdés b) pont iii. alpont)

A 3. cikk 2. és 3. bekezdése szintén kiemelkedő jelentőségű. A 3. cikk 2. bekezdése a részes államok aktív és átfogó kötelezettségét körvonalazza, biztosítva a gyerek minden körülmények közötti jóllétéhez szükséges védelmet és gondoskodást, mindemellett tiszteletben tartva a szülők jogait és kötelezettségeit. A 2. cikk 1. bekezdésével és a 4. cikkel együtt a 3. cikk 2. bekezdése mindenekelőtt végrehajtási kötelezettséget határozott meg a részes államok számára.

A 3. cikk 3. bekezdése megköveteli, hogy minden, gyerekekkel foglalkozó intézmény, hivatal és létesítmény számára az „illetékes hatóságok” szabályokat állapítsanak meg, valamint, hogy az államok biztosítsák az ilyen szabályok szerinti működést.

3. cikk 1. bekezdés

Az 1959-es Nyilatkozat a gyermek jogairól a 2. elvben utal a „gyermek legfőbb érdekére”: „A gyermek különleges védelmet élvez és jogi, valamint egyéb eszközökkel lehetőséget és alkalmat kap arra, hogy fizikailag, szellemileg, erkölcsileg, lelkiileg és szociálisan fejlődjék, egészséges és szokásos módon a szabadság és méltóság viszonyai között. Az e célból elfogadott törvényekben figyelembe kell venni a gyermek legfőbb érdekét.” Sok esetben ennek nemzeti joganyagba történő átvé-

tele az Egyezmény ratifikációja előtt megtörtént, és a fogalom egyáltalán nem ismeretlen a nemzetközi emberi jogi eszköztárban.

Az elvet az 1979-es *A nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról szóló egyezmény* (CEDAW) két cikke is tartalmazza: az 5. cikk b) pontja megköveteli az említett egyezményben részes államoktól, hogy „gondoskodjanak arról, hogy a családi nevelés felölelje az anyaság, mint társadalmi feladat megfelelő megértését, valamint annak felismerését, hogy a férfiakat és a nőket közös felelősség terheli gyerekeik felnevelésében és fejlődésük biztosításában, értve ezalatt azt, hogy a gyerekek érdeke minden esetben elsődleges fontosságú szempont.” Hasonlóképpen a 16. cikk 1. bekezdésének d) pontja biztosítja, hogy minden, házasságot és családi kapcsolatokat érintő ügyben „a gyermekek érdekeinek kell feltétlenül irányadónak lenniük”.

Az elv nem jelenik meg egyik nemzetközi egyezségokmányban sem, de az Emberi Jogi Bizottság két, a *Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának* értelmezését taglaló átfogó kommentárjában utal a gyermek „legfőbb” érdekére a szülők különköltözése vagy válása esetén (Emberi Jogi Bizottság, 17. és 19. számú átfogó kommentár HRI/GEN/1/Rev.8, 185. és 189. oldalak).

Az Egyezmény a gyermek jogairól alapelvének szövegezése – amely vonatkozik „a szociális védelem köz- és magánintézményei, a bíróságok, a közigazgatási hatóságok és a törvényhozó szervek minden, a gyermeket érintő” döntésére – kifejezi, hogy a hatálya nagyon széleskörű, és az állami kezdeményezésű intézkedéseken túl magán-szervezetek működésére is kiterjed, valamint felölel minden olyan tevékenységet, amely a gyerekeket csoportként kezeli.

A gyermekjogi egyezményt kidolgozó munkacsoport nem tárgyalta a „legfőbb érdek” további meghatározását, és a Gyermekjogi Bizottság eddig (2007. februárjáig) nem vázolt fel átfogó kommentárt ezzel az elvvel kapcsolatban. Ugyanakkor a Bizottság a 2001 és 2006 között kiadott, első nyolc átfogó kommentárjában utal az elvre, és bizonyos esetekben meglehetősen részletes magyarázatokat adott ennek egyes gyerekek és/vagy adott helyzetekben, adott gyerekcsoportok esetében alkalmazandó végrehajtási módjára.

„A gyermek jogairól szóló egyezmény átfogó végrehajtási intézkedései” című, 5. számú átfogó kommentárjában a Bizottság nyomatékosítja an-

nak fontosságát, hogy a nemzeti joganyagok jele-
nítsék meg a 3. cikk 1. bekezdésének tartalmát
(más, megnevezett általános alapelvekkel együtt).
A Bizottság állásfoglalása szerint a legfőbb érdek
elvé

„... konkrét intézkedéseket követel meg a
kormányoktól, a parlamentektől és az igaz-
ságszolgáltatástól. Minden törvényhozó, köz-
igazgatási és bírói testület vagy intézmény kö-
teles alkalmazni a legfőbb érdek elvét oly mó-
don, hogy döntéseinek és intézkedéseinek a
gyermek jogait és érdekeit érintő jelen-
vagy jövőbeni hatását szisztematikusan szá-
mításba veszi. Többek között ide tartoznak ja-
vasolt vagy létező törvények, szakpolitikák,
közigazgatási intézkedések vagy bírósági dön-
tések, beleértve azokat, amelyek közvetlenül
nem érintenek gyermekeket, de közvetetten
befolyással vannak rájuk.” (CRC/GC/2003/5,
12. bekezdés)

A Bizottság tovább magyarázza a gyermekekre
gyakorolt hatás felmérését és értékelését.

„Annak biztosítása, hogy a gyermek legfőbb
érdeke elsődleges szempont legyen minden gyer-
mekeket érintő intézkedés során (3. cikk 1. be-
kezdés), valamint hogy az Egyezmény rendelkezé-
seit a törvényhozás, valamint a szakpolitikák
kialakítása és végrehajtásakor a kormányzat
minden szintjén tiszteletben tartsák, megkövete-
li, hogy a gyermekekre gyakorolt hatás előzetes
felmérése (minden, gyermekeket és az ő jogaik él-
vezetét érintő, javasolt törvény, szakpolitika vagy
költségvetési juttatás hatásának előzetes felméré-
se), valamint hogy a gyermekekre gyakorolt hatás
értékelése, elemzése (az intézkedés konkrét hatá-
sainak értékelése) folyamatos legyen. Ezt a folya-
matot a szakpolitikák fejlesztése során a kor-
mányzat minden szintjére, és minél előbb be kell
építeni...”

„A Bizottság jó példaként kiemel bizonyos ál-
lamokat, amelyek a törvényhozó folyamatban be-
vezették a hivatalos hatástanulmányok készítését
és ezek eredményének közzétételének szükséges-
ségét a parlament és/vagy a közvélemény számá-
ra. Minden részes államnak fel kell mérnie, hogy
milyen módon tudja biztosítani a 3. cikk 1. be-
kezdésének történő megfelelést, valamint hogy
ezt olyan módon tegye, amely a gyermekek joga-
ira való érzékenységgel és a szakpolitikák kiala-
kításának integrációját láthatóan tovább erősíti.”

(Emberi Jogi Bizottság, 5. számú átfogó kom-
mentár, 2003, CRC/GC/2003/5, 45. és 47. bekez-
dés. Lásd még: 4. cikk, 42. oldal)

Más átfogó kommentárokból, például a korá-
gyermekkorról, a HIV/AIDS-ről és a gondviselő
nélkül, vagy családjuktól külön élő gyermekekről
szóló kommentárokból a Bizottság kiemelte az
elv egyetemességét, továbbá azt is, hogy az elv al-
kalmazása „konkrét intézkedéseket” igényel.
Minden, a gyerekek gondozását, egészségét, okta-
tását stb. érintő döntéshozatal során figyelembe
kell venni a legfőbb érdek elvét, ideértve a szülők,
szakemberek és más, gyerekekért felelős szemé-
lyek döntéseit is.

A Bizottság többször hangsúlyozta, hogy az
Egyezményt egységként kell kezelni, valamint ki-
emelte a benne rejlő kölcsönös kapcsolódásokat,
különösen azon cikkek között, amelyeket általá-
nos alapvető státuszba emelt (azaz a 2., 3., 6. és
12. cikkek között). Ennélfogva a hátrányos meg-
különböztetés nélküli élet, a túlélés, a fejlődés el-
ve és a gyerek véleményének tisztelete mind rele-
vánsak a gyerek egy adott helyzetben érvényes
legfőbb érdekének meghatározása során, vala-
mint a gyerekek mint csoport legfőbb érdekének
meghatározása során is.

A legfőbb érdek figyelembe vételekor tekintet-
tel kell lenni a gyerekeket érintő rövid és hosszú
távú szempontokra egyaránt. A legfőbb érdek
bárminemű értelmezésének összhangban kell
lennie a teljes Egyezmény szellemiségével – külö-
nösen annak a gyereket saját véleményével és ér-
zéssel rendelkező emberi lényként, valamint a
gyereket a polgári és politikai jogok alanyaként
és speciális védelemre jogosultként felismerő
hozzáállásával. A részes államok nem értelmez-
hetik a legfőbb érdeket túlságosan relatív, kultú-
ra specifikus módon, valamint nem használhat-
ják a „legfőbb érdek” saját értelmezését oly mó-
don, amely a gyerekektől megtagadja az Egyez-
mény által számukra biztosított jogokat, például
a gyerek egészségére káros hagyományos szoká-
soktól és az erőszakos büntetéstől való védelmet.
2006-ban a 8. számú átfogó kommentárban („A
gyermek joga a testi fenntartással és a büntetés más
kegyetlen vagy megalázó formáival szembeni vé-
delemhez”, többek között 19. cikk, 28. cikk 2. be-
kezdés és 37. cikk) a Bizottság kijelenti, hogy

„...a gyermek legfőbb érdeke értelmezésé-
nek összhangban kell állnia az Egyezmény
egészével, ideértve a gyermek erőszak minden

Gyermekjogi egyezmény

formájától való megvédésének kötelezettségét, valamint annak követelményét, hogy a gyermek kinyilvánított véleményét kellőképp figyelembe vegyék. Az elv értelmezése nem használható fel különböző gyakorlatok jogosultságának igazolására, ideértve többek között a testi fenytést és a büntetés más, kegyetlen és megalázó formáit, amelyek ellentétben állnak a gyermek emberi méltóságával és a testi sérthetetlenséghez való jogával.” (Emberi Jogi Bizottság, 8. számú átfogó kommentár, 2006, CRC/GC/2006/8, 26. bekezdés)

Az „elsődleges” szó használata jelzi, hogy a gyermek legfőbb érdeke nem mindig lesz az egyetlen, mindent felülíró, figyelembe veendő tényező; előfordulhat, hogy egymással versengő, vagy egymással ellentétben álló emberi jogi érdekek ütköznek, például egyes gyerekek között, különböző gyerekcsoportok között, vagy gyerekek és felnőttek között. Ugyanakkor a gyermek érdekeit való megfontolás alá kell vetni: bizonyítani kell, hogy a gyermek érdekeit megvizsgálták, és elsődleges szempontként figyelembe vették.

Az Egyezményt fogalmazó Munkacsoportban vita folyt arról, és konkrét javaslatokat is megfogalmaztak, hogy a cikk „az elsődleges” szempontként, vagy „mindenek felett álló” szempontként utaljon a gyermek legfőbb érdekére. Ezeket a javaslatokat elutasították. Ennek oka, hogy a 3. cikk 1. bekezdése nagyon széles, ernyőszerű lefedettsége alá eső ügyek („minden, gyermekeket érintő intézkedés”) olyan helyzeteket is magukba foglalnak, amelyekben más feleknek ugyanekkorra igénye lehet, hogy érdekeiket figyelembe vegyék.

Az Egyezmény egyéb helyein használt „legfőbb érdek” kifejezés esetén (lásd fentebb, 26. oldal) a középpontban az egyes gyerekek számára, adott helyzetben megfelelő intézkedés meghozatala áll, és az adott gyerekek legfőbb érdekének meghatározását teszi szükségessé. Ezekben a helyzetekben a gyermek érdekei mindenek felett álló szempontok (ahogy azt az örökbefogadásról szóló 21. cikk határozottan kimondja; lásd 214. oldal).

A Bizottság következetesen hangsúlyozta, hogy a 3. cikket – az Egyezmény más, meghatározott általános alapelveivel együtt – a törvény megalkotása során úgy kell megjeleníteni, hogy erre az elvre a bíróság előtt hivatkozni lehessen, és minden vonatkozó döntéshozatali folyamatba

integrálják azt. A Bizottság hangsúlyozta, hogy a gyermek jogairól egyezmény általános alapelvei nem sérülhetnek szükségállapot idején sem.

A jelentések tanulmányozása során a Bizottság úgy találta, hogy amikor a legfőbb érdek elve már jelen van egy nemzeti törvényhozásban, az általában az egyes gyerekeket érintő döntéshozatalhoz kapcsolódik, amelynek a gyerek az elsődleges vagy az egyik elsődleges alanya, illetve tárgya – például egy a szülők különköltözését vagy válását követő családjogi eljárásban, örökbefogadás kérdésében, vagy a gyerekbántalmazástól való megvédését célzó állami beavatkozás során. Sokkal kevésbé nevezhető általánosnak, hogy az elv a törvényhozás által lefedett, más olyan területeken fedezhető fel, amelyek érintik a gyerekeket, bár nem kifejezetten a gyerekek a célcsoport. Az elvet alkalmazni kell például a foglalkoztatás-politikában, a költségvetés-tervezés vagy a közlekedéspolitikai területén, és így tovább. Ugyanakkor gyakran még olyan szolgáltatások esetében sem tartalmazza az elvet a törvények szövege és szerkezete, amelyek fő célja éppen a gyerekek fejlődése.

A részes államok felelőssége a gyermekek szükséges védelmének és gondozásának biztosítása terén, figyelembe véve a szülők és más, törvényesen felelős személyek jogait és kötelezettségeit: a 3. cikk 2. bekezdése

A részes államoknak biztosítaniuk kell a joghatóságuk alá tartozó gyerekek számára a szükséges védelmet és gondozást. Figyelembe kell venniük a szülők és más, a gyerekekért törvényesen felelős személyek jogait és kötelezettségeit. Ugyanakkor sok olyan aspektusa van a „gondozásnak és a védelemnek”, amelyeket az egyes szülők nem tudnak biztosítani: például a környezetszennyezéstől és a közlekedési balesetektől való védelmet. Ahol pedig az egyes családok nem tudnak, vagy nem akarnak, bizonyos dolgokat garantálni, ott az államnak kell „védőhálót húznia”, biztosítva a gyermek minden körülmények közötti jóllétét. Gyakran a részes államok és a szülők kötelezettségei szorosan kapcsolódnak egymáshoz: például az államokkal szemben elvárt, hogy kötelező és ingyenes alapfokú oktatást tegyenek elérhetővé, a szülőknek pedig kötelességük, hogy a gyerekeknek az ő legfőbb érdekének megfelelő oktatást biztosítsák.

A Gyermekjogi Bizottság gyakran utalt olyan körülményekre, amelyekben a részes államok nem tudnak megfelelő módon gondoskodni bizonyos védtelen gyerekcsoportokról. A legismertebb kategória az utcán élő és/vagy dolgozó gyerekeké, akik a legtöbb államban jelentős számban jelen vannak (lásd 2. cikk, 19. oldal és 20. cikk, 207. oldal). A 3. cikk 2. bekezdése egyértelművé teszi, hogy a szülők és más, a gyerekért törvényesen felelős személyek jogai és kötelezettségei mellett az államoknak aktív kötelezettségük, hogy biztosítsák az ilyen gyerekek jóllétét. Ez az általános kötelezettség kapcsolódik az államoknak az Egyezmény 2., 6. és 12. cikkeiben megfogalmazott más, általános alapelveihez kapcsolódó kötelezettségeihez, valamint bármely más ide tartozó specifikus kötelezettséghez. Például a részes államok „megfelelő segítséget nyújtanak a szülőknek és a gyermek törvényes képviselőinek a gyermek nevelésével kapcsolatban reájuk háruló felelősség gyakorlásához” a 18. cikk 2. bekezdése értelmében, „az állam különleges védelmére és segítségére” jogosítják fel a családi körülettől megfosztott gyerekeket (20. cikk 1. bekezdés), elismerik a gyerek szociális biztonságához és megfelelő életszínvonalhoz való jogát (26. és 27. cikk), és megvédik a gyerekeket az erőszak és a kizsákmányolás minden formájától (19., 32., 33., 34., 35., 36. és 37. cikkek).

Hasonlóképpen gazdasági recesszió vagy válság idején, vagy környezeti katasztrófa, illetve fegyveres konfliktus esetén is ez a legfőbb kötelezettség lép életbe más, konkrétabb rendelkezésekhez kapcsolódva. Annak érdekében, hogy a részes államok képesek legyenek kötelezettségeik teljesítésére, a lehetséges maximális mértékben tudniuk kell, ha egy gyerek jólléte veszélybe kerül, és hogy ez esetben milyen további állami intézkedés szükséges.

A két kiskorú gyerekét egyedül nevelő anya beadványában tájékoztatta az állampolgári jogok országgyűlési biztosát arról, hogy nehéz anyagi helyzete megoldása érdekében a gyermekjóléti szolgálathoz és az önkormányzathoz is fordult. Problémája megoldásához – azon túlmenően, hogy a gyermekjóléti szolgálat egyszer élelmi-szeradományban részesítette – valós segítséget nem kapott. OBH 1764/2009

A gyerekekkel foglalkozó és védelmüket biztosító intézmények, hivatalok és létesítmények számára megállapított szabályoknak való megfelelés kötelezettsége: a 3. cikk 3. bekezdése

A gyerekekkel foglalkozó intézmények, hivatalok és létesítmények számára szabályokat kell felállítani, és a részes államoknak megfelelő ellenőrzéssel biztosítaniuk kell e szabályok betartását. A 3. cikk 3. bekezdése nem ad kimerítő felsorolást azokról a területekről, amelyek esetében fel kell állítani ilyen szabályokat, de megemlíti, hogy „különösen a biztonság és az egészség területén, valamint ezek személyzet létszámával és szakértelmével, továbbá a megfelelő ellenőrzés meglétével” kapcsolatosan van ezekre szükség. Ezen túlmenően a gondozást és védelmet biztosító hivataloknak és intézményeknek meg kell felelniük az Egyezmény minden más rendelkezésének is. A 25. cikk értelmében pedig (lásd 277. oldal) minden, „gondozásra, védelemre, illetőleg fizikai vagy mentális állapota miatt elhelyezett” gyereket megillet az a jog, hogy „időszakosan felül kell vizsgálni az említett kezelést és az elhelyezésével kapcsolatos minden egyéb körülményt”.

A 3. cikk 3. bekezdésének végrehajtása az ilyen intézményekre és hivatalokra (az alternatív gondozás minden formájára, többek között a bentlakásos otthonokra, a nappali gondozó intézményekre, az egészségügyi, oktatási és büntetés-végrehajtó intézetekre) vonatkozó törvényi keretrendszer átfogó vizsgálatát igényli, legyenek azok állami fenntartású, nem- kormányzati, civil szervezetek által működtetett, vagy gazdasági társaságok kezelésében lévő intézmények. Sok országban a gyerekek családon kívüli gondozását nagyrészt nem-kormányzati, civil szervezetek vagy gazdasági társaságok látják el, és némely részes állam privatizációs politikája is egyre több intézményt vesz ki a közvetlen, állami irányítás alól. A 3. cikk 3. bekezdése megköveteli, hogy az ilyen intézmények, hivatalok és létesítmények számára az illetékes hatóságok szabályokat állapítsanak meg. A 2. cikk hátrányos megkülönböztetésre vonatkozó tilalmának elvével együtt ezeknek a szabályoknak következetesnek kell lenniük, és meg kell felelniük az Egyezmény egészének, biztosítva a megfelelő, független megfigyelést és ellenőrzést.

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* (CRC/C/58/Rev.1). függelék, 467. oldal.

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

Az ellenőrző lista használata, lásd XXXV. oldal

Általános végrehajtási intézkedések

Sor került-e a 2. cikkel kapcsolatban az általános végrehajtási intézkedésekre? (Az egyes kormányokon belül a 3. cikk főleg az alábbi területekhez kapcsolódik: igazságügy, belügy, szociális ügyek és egészségügy. Képzésben kell részesíteni a születési anyakönyvvezetőket, szociális munkásokat, gyámhatóságok dolgozóit és az egészségügyi dolgozókat.)

A 3. cikk végrehajtásához kapcsolódó konkrét kérdések

3. cikk 1. bekezdés

- Minden, gyereket érintő döntésben elsősorban a gyerek legfőbb érdekét kell figyelembe venni. Megjelenik-e ez az elv
 - ▶ az Alkotmányban (ha van ilyen)?
 - ▶ az állami gondozó-intézményekre vonatkozó törvényi szabályozásban?
 - ▶ a magán gondozó-intézményekre vonatkozó törvényi szabályozásban?
 - ▶ a bíróságokra vonatkozó törvényi szabályozásban?
 - ▶ a közigazgatási hatóságokra vonatkozó törvényi szabályozásban?
 - ▶ a törvényhozó testületekre vonatkozó törvényi szabályozásban?
- Elvart követelmény-e az érintett gyerekek legfőbb érdekének figyelembe vétele (a gyerekekre gyakorolt hatás felmérése) a törvényhozás, a közigazgatási döntéshozatal és a kormány minden szintjén, a szakpolitikák és a gyakorlat terén, amely érinti
 - ▶ a szociális szektorra és a gyerekekre fordítható költségvetési támogatásokat?
 - ▶ a társadalombiztosítást?
 - ▶ a kutatás-fejlesztést?
 - ▶ a környezetet?
 - ▶ a lakhatást?
 - ▶ a közlekedést?
 - ▶ az egészségügyet?
 - ▶ az oktatást?
 - ▶ a foglalkoztatást?
 - ▶ a fiatalkorúakat illető igazságszolgáltatást?
 - ▶ a büntetőjogot (pl. a gyerekek szülei börtönbüntetésének hatását, stb.)?
 - ▶ a nemzetiséget és a bevándorlást, beleértve a menekülteket?
 - ▶ bármely, alternatív gondozást (többek között a gyermekotthonokat) érintő szabályt?
- Vannak-e gyerekekre vonatkozó törvényi rendelkezések, amelyekben a gyerek legfőbb érdeke inkább „mindenek felett álló”, mintsem „elsődleges” szempont?
- Ahol a törvénykezés adott körülmények között megköveteli a gyerek legfőbb érdekének meghatározását, ott olyan kritériumokat alkalmaznak-e erre a célra, amelyek összeegyeztethetők az Egyezmény elveivel, többek között a gyerek kinyilvánított véleményének kellő figyelembe vételével?

3. cikk 2. bekezdés

- Megköveteli-e a törvénykezés az államtól, hogy olyan gondozást és védelmet biztosítson, amely bármely gyerek jóllétéhez szükséges azokban az esetekben, amikor ez más módon nincs biztosítva?

- Biztosít-e a törvénykezés ilyen gondozást és védelmet katasztrófa-helyzetek idején?
- Van-e megfelelő ellenőrzés, ami megmutatja, hogy ezeket a rendelkezéseket minden gyerek esetében teljes mértékben betartják-e?

3. cikk 3. bekezdés

- Felülvizsgált-e az állam minden állami és magán, civil fenntartású, gyerekekkel foglalkozó és védelmüket biztosító intézményt, hivatalt és létesítményt, hogy megbizonyosodjon róla, hogy az előírásoknak megfelelő szabályokat megalkották
 - ▶ a biztonság területén?
 - ▶ az egészség területén?
 - ▶ a gyerekeknek az erőszak minden formájától való védelme területén?
 - ▶ a személyzet számának és alkalmasságának területén?
 - ▶ az Egyezmény minden rendelkezésével meglévő összhang területén?
 - ▶ a független vizsgálat és felügyelet területén?

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan és a cikkek kölcsönösen összefüggenek egymással.

A 3. cikk 1. bekezdését a Gyermekjogi Bizottság az egész Egyezmény végrehajtása során alkalmazandó általános alapelveként azonosította. A 3. cikk 2. bekezdése a gyerek jóllétéhez szükséges gondozás és védelem biztosításának általános kötelezettségét rója a részes államokra.

Kiemelt figyelmet kell fordítani:

a többi általános elvre

- 2. cikk A joghatóság alá tartozó valamennyi gyermek jogát el kell ismerni, semmiféle hátrányos megkülönböztetés nem megengedhető
- 6. cikk Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog
- 12. cikk A gyermek véleményének tiszteletben tartása a gyermeket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyermeket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban.

Szorosan kapcsolódó cikkek

Más, a gyermek legfőbb érdekének figyelembe vételét megkívánó cikkek:

- 9. cikk Szülőktől való elválasztás
- 18. cikk A szülők felelőssége gyermekeik iránt
- 20. cikk A családi környezettől való megfosztás
- 21. cikk Örökbefogadás
- 37. cikk c) pont: A szabadságuktól megfosztott gyermekek felnőtt raboktól való elkülönítése
- 40. cikk 2. bekezdés b) pont iii. alpont: A szülők jelenléte fiatakorúakat érintő büntetőügyek bírósági tárgyalásán

3. cikk (3) bekezdés

A 3 (3) cikk minden, gyerekek érdekében dolgozó intézmény, hivatal és létesítmény rendelkezéseire nézve releváns, például az alternatív gondozás minden formájára (18., 20., 21., 22., 23. és 39. cikkek), az egészségügyi ellátásra (24. cikk), az oktatásra (28. cikk) és a fiatakorúak igazságszolgáltatására (37 és 40. cikkek).

Az Egyezményben lévő jogok végrehajtása

A 4. CIKK SZÖVEGE

Az Egyezményben részes államok meghoznak minden olyan törvényhozási, közigazgatási vagy egyéb intézkedést, amelyek az Egyezményben elismert jogok érvényesüléséhez szükségesek. Amennyiben gazdasági, szociális és kulturális jogokról van szó, ezeket az intézkedéseket a rendelkezésükre álló erőforrások határai között, és, szükség esetén, a nemzetközi együttműködés keretében hozzák meg.

Összefoglalás

A 4. cikk meghatározza a részes államok azon kötelezettségét, hogy biztosítsák az Egyezményben szereplő valamennyi jogot. Meg kell hozniuk minden szükséges „törvényhozási, közigazgatási vagy egyéb intézkedést”. Csak a gazdasági, szociális és kulturális jogokkal kapcsolatban él az a kitétel, hogy ezeket az intézkedéseket az elérhető források függvényében, azok maximális mértékéig kell biztosítani, valamint ahol szükséges, nemzetközi együttműködés keretében vállalni. Sem maga az Egyezmény, sem a Bizottság nem definiálja, hogy mely cikkek tartalmazzanak polgári és politikai jogokat, és melyek gazdasági, szociális vagy kulturális jogokat. Egyértelmű, hogy majdnem minden cikkben szerepelnek olyan elemek, amelyek polgári vagy politikai jogoknak tekinthetők.

Miközben hangsúlyozza, hogy a végrehajtás tekintetében nincs előnyben részesített törvénykezési vagy közigazgatási modell, a Gyermekjogi Bizottság különféle stratégiák széles skáláját javasolta annak érdekében, hogy biztosítsa a kormányok részéről a gyerekek szempontjaiból kívánatos prioritást és odafigyelést. Ez szükséges ahhoz, hogy a teljes egyezményt hatékonyan hajtsák végre.

2003-ban a Bizottság elfogadott egy részletes átfogó kommentárt „A gyermek jogairól szóló egyezmény általános végrehajtási intézkedései” címmel (4. cikk, 42. cikk és 44. cikk 6. bekezdés).

Általános végrehajtási intézkedések

A Gyermekjogi Bizottság az 5. számú átfogó kommentárjában elmagyarázza és meghatározza a végrehajtás általános intézkedéseinek fogalmát:

„Amikor egy részes állam ratifikálja a gyermek jogairól szóló egyezményt, a nemzetközi jog hatálya alá tartozó kötelezettséget vállal annak végrehajtására. A végrehajtás az a folyamat, amely során a részes államok intézkedéseket hoznak az Egyezményben található összes jog minden gyermek számára történő, saját jogrendszerükön belüli biztosítására. A 4. cikk megkívánja az államoktól, hogy tegyenek „minden olyan törvényhozási, közigazgatási vagy egyéb intézkedést, amelyek az Egyezményben elismert jogok érvényesüléséhez szükségesek”. Miközben az Egyezmény értelmében az adott állam vállal kötelezettséget, a végrehajtás feladata (azaz a gyermekek emberi jogainak effektív megvalósítása) a társadalom minden szektorának a részvételét igényli, ideértve természetesen magukat a gyerekeket is. Annak biztosítása alapvető fontosságú, hogy a teljes nemzeti törvénykezés maximális mértékben kompatibilis legyen az egyezménnyel, valamint hogy az Egyezmény elveit és rendelkezéseit közvetlenül lehessen alkalmazni, illetve megfelelően érvényre juttatni. A Gyermekjogi Bizottság továbbá olyan intézkedések széles körét határozta meg,

Gyermekjogi egyezmény

amelyek a hatékony végrehajtáshoz szükségesek, ideértve speciális struktúrák kiépítését, továbbá ellenőrzési, képzési és más tevékenységeket a kormány, a parlament és az igazságszolgáltatás minden szintjén.” (Gyermekjogi Bizottság, 5. számú átfogó kommentár, 2003, CRC/GC/2003/5, 1. bekezdés)

A jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások útmutató csoportokba rendezik az Egyezmény cikkei, melyek közül az első az „általános végrehajtási intézkedések”. Ez a 4. cikkel egy csoportba sorolja a 42. cikket (az Egyezmény tartalmának széles körű ismertetésével kapcsolatos kötelezettség felnőttek és gyermekek számára; lásd 458. oldal) és a 44. cikk 6. bekezdését (a jelentések adott országon belüli széles körű elérhetővé tételének kötelezettsége; lásd 453. oldal). A Bizottság az első évtizedről szóló jelentések vizsgálata alapján elismerően jegyzi meg, hogy a gyerekek egyre láthatóbbá válnak a kormányzat számára:

„A Bizottság által megállapított és a jelen átfogó kommentárban bemutatott általános végrehajtási intézkedések az Egyezményben rögzített összes jog minden gyermek számára biztosított, teljes körű érvényesülésének előmozdítását célozzák. Ezt törvénykezéssel, kormányzati és független koordináló és ellenőrző testületek felállításán, átfogó adatgyűjtéssel, a tudatosság növelésén, képzéseken és megfelelő szakpolitikák, szolgáltatások és programok kifejlesztésén és végrehajtásán keresztül kell elérni. Az Egyezmény elfogadásának és majdnem egyetemes szintű ratifikálásának egyik megnyugtató eredménye, hogy nemzeti szinten széles körben alapítottak új, gyermekközpontú és a gyermeket érintő ügyek iránt érzékeny testületeket, struktúrákat és tevékenységeket: gyermekjogi csoportok a kormányzatokon belül, gyermekügyi miniszterek, gyermeküggyel foglalkozó tárcaközi bizottságok, parlamenti bizottságok, a gyermekekre gyakorolt hatások elemzése, gyermekügyi költségvetés, gyermekjogi beszámolók, nem kormányzati, civil szervezetek közös tevékenysége a gyermekjogok területén, gyermekjogi ombudsmanok, gyermekjogi biztosok, és így tovább.

Miközben ezen fejlesztések egy része nagyrészt látszat tevékenységnek tűnhet, a megjelenésük mindenképpen jelzi a gyerekek társa-

dalomban elfoglalt helyét illető szemléletváltozást, a gyerekeknek adandó magasabb politikai prioritás szándékát, valamint növekvő érzékenységet a kormányzás gyerekekre, és az ő emberi jogaira gyakorolt hatását illetően.”

A Bizottság nyomatékosítja, hogy az Egyezmény kontextusában a részes államoknak úgy kell tekinteniük szerepükre, hogy az világos jogi kötelezettségek teljesítését jelenti minden egyes gyermek számára. A gyermekek emberi jogainak biztosítása nem tekinthető jótékony kezdeményezésnek, vagy a gyermekeknek tett szívességnak...” (CRG/GC/2003/5, 9–11. bekezdés)

Minden nemzetközi egyezségokmány tartalmaz a gyermekjogi egyezmény 4. cikkéhez hasonló cikkeket, amelyek általános végrehajtási kötelezettségeket írnak elő, valamint a felelős szerződő testületek is dolgoztak ki idevágó átfogó kommentárokat (lásd. Emberi Jogi Bizottság, 3. számú átfogó kommentár, 1981, HRI/GEN/1/Rev.8, 164. old., Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága, 3. számú átfogó kommentár, 1990, HRI/GEN/1/Rev.8, 15-18. old. és 9. számú átfogó kommentár, 1998, HRI/GEN/1/Rev.8, 55-59. oldal).

Fenntartások felülvizsgálata és visszavonása

A Bizottság jelentésekkel kapcsolatos iránymutatásainak első, az általános végrehajtási intézkedések alatt említett része minden olyan fenntartás felülvizsgálata és visszavonása, amelyeket a részes államok korábban tettek.

Az 5. számú átfogó kommentár hangsúlyozza, hogy a Bizottság azon célja, hogy teljes és feltétlen tiszteletet biztosítson az emberi jogok számára, csak akkor érhető el, ha a részes államok visszavonják fenntartásaikat. A Bizottság beszámolóinak vizsgálata során következetesen ajánlja, hogy a fenntartásokat vizsgálják felül és vonják vissza, valamint kiemeli az Emberi Jogi Világkonferencia javaslatát a fenntartások felülvizsgálatát és visszavonását illetően. Abban az esetben, ha egy részes állam a felülvizsgálat után úgy dönt, hogy egy fenntartást továbbra is életben tart, a Bizottság megköveteli, hogy a következő időszakos jelentésben teljes körű magyarázatot tegyen közzé:

„A Bécsi egyezmény a szerződések jogáról¹ 2. cikke a „fenntartás” fogalmát így határozza meg: „olyan bárhogy fogalmazott és nevezett egyoldalú nyilatkozat, amellyel valamely állam egy egyezmény aláírása, megerősítése, elfogadása, jóváhagyása, vagy ahhoz történő csatlakozása során kifejezésre juttatja, hogy az Egyezmény bizonyos rendelkezéseinek jogi hatályát a rá való alkalmazásban kizárni vagy módosítani óhajtja”. A Bécsi egyezmény megjegyzi, hogy a részes államok egy szerződés ratifikálásakor vagy az ahhoz való csatlakozáskor jogosultak fenntartásokat megfogalmazni, hacsak az nem „összeegyeztethetetlen az Egyezmény tárgyával és céljával” (19. cikk).

„A gyermekjogi egyezmény 51. cikkének 2. bekezdése is kifejezi ezt: „Az Egyezmény tárgyával és céljával összeegyeztethetetlen fenntartás nem fogadható el.” A Bizottság aggodalmát fejezi ki amiatt, hogy egyes államok olyan fenntartásokat tartanak érvényben, amelyek egyértelműen megszegik az 51. cikk 2. bekezdését. Teszik ezt például azáltal, hogy azt sugallják, hogy az Egyezmény tartalmának tiszteletben tartását korlátozza az adott állam érvényben lévő Alkotmánya vagy törvénykezése, ideértve egyes esetekben a vallási törvényeket is. A Bécsi egyezmény a szerződések jogáról 27. cikke biztosítja, hogy „egyetlen részes fél sem hivatkozhat belső jogának rendelkezéseire annak igazolásául, hogy elmulasztotta a szerződést teljesíteni”.

„A Bizottság megjegyzi, hogy bizonyos esetekben a részes államok hivatalosan tiltakoztak ilyen, más részes államok által érvényben tartott, széleskörű fenntartások ellen. A Bizottság minden olyan intézkedést támogat, amely hozzájárul az Egyezmény lehető legteljesebb körű tiszteletének biztosításához a részes államokban.” (CRC/GC/2003/5, 14–16. bekezdés)

Egyéb nemzetközi okiratok ratifikálása

A jelentések vizsgálata során, a Bizottság következetesen biztatta a részes államokat arra, hogy írják alá és ratifikálják a gyermek jogairól szóló egyezmény két fakultatív jegyzőkönyvét: a fegy-

veres konfliktusban érintett gyermekekről (lásd 477. oldal)² valamint a gyermekkereskedeletről, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról (lásd 481. oldal), és más nemzetközi emberi jogi dokumentumokat „az emberi jogok oszthatatlansága és egymástól való kölcsönös függősége elvének fényében”. 5. számú átfogó kommentárjának egy függelékében a Bizottság egy nem teljes körű listát közöl ezekről a dokumentumokról, valamint jelzi, hogy ezt a listát időről időre frissíteni fogja (ld. CRC/GC/2003/5, 17. bekezdés és függelék; lásd szövegdoboz, 49. oldal).

„Amennyiben gazdasági, szociális és kulturális jogokról van szó, ezeket az intézkedéseket a rendelkezésükre álló erőforrások határai között” hozzák meg

Az Egyezmény szövegezése során a 4. cikk egy korábbi verziója a részes államok kötelezettségét az „elérhető erőforrásaikkal összhangban” kifejezés használatával határozta meg. Számos küldött javasolta ennek törlését azon az alapon, hogy a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában garantált polgári és politikai jogok nem tehetők elérhető erőforrások függvényeivé, továbbá hogy az Egyezségokmány által meghatározott mértéket nem korlátozhatja az új egyezmény. Ugyanakkor néhány küldött a korlátozás megtartása mellett érvelt (E/CN.4/1989/48). A később elfogadott, kompromisszumos javaslat megkülönbözteti a polgári és politikai jogokat a gazdasági, szociális és kulturális jogoktól. A részes államoknak fel kell vállalniuk „minden olyan törvényhozási, közigazgatási vagy egyéb intézkedést, amelyek az Egyezményben elismert jogok érvényesüléséhez szükségesek”. Ugyanakkor a gazdasági, szociális és kulturális jogok területén ezek az intézkedések a rendelkezésükre álló erőforrások határai között, és, szükség esetén, a nemzetközi együttműködés keretében” teljesítendőek.

A Bizottság az 5. számú átfogó kommentárjában magyarázatot ad:

„Az emberi jogoknak általában, vagy az Egyezményben szereplő jogoknak nincs egyszerű vagy irányadó, két kategóriába történő felosztása. A Bizottság időszakos jelentésekkel kapcsolatos

¹ Itt egy olyan egyezményről van szó, amely a különféle egyezmények hazai jogszabályba foglalásával és alkalmazásával foglalkozik, ezért a magyar neve ebben a formában félrevezető lehet. (a szerk)

² Magyarország várhatóan még 2009-ben megteszi. (a szerk.)

Gyermekjogi egyezmény

iránymutatásai [eredeti cím: Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások, CRC/C/58] a 7., 8., 13-17. cikket és a 37. cikk a) pontját a 'Polgári jogok és szabadságok' rovatba csoportosítják, de a szövegkörnyezetben jelzik, hogy az Egyezményben nem ezek az egyedüli polgári és politikai jogok. Sőt mi több, egyértelmű, hogy az Egyezmény sok más cikke, többek között a 2., 3., 6. és a 12., tartalmaz olyan elemeket, amelyek polgári/politikai jogokat képeznek, ezzel is kifejezve minden emberi jog egymástól való kölcsönös függőségét és oszthatatlanságát. A gazdasági, szociális és kulturális jogok élvezete kibogozhatatlanul egybefonódik a polgári és politikai jogok élvezetével. Mint alább megjelenik, a Bizottság véleménye szerint a gazdasági, szociális és kulturális jogokat feltétlenül igazolhatónak kell tekinteni csakúgy, mint a polgári és politikai jogokat.

„A 4. cikk második mondata annak realiztikus elfogadását tükrözi, hogy az – anyagi és egyéb – forráshiány bizonyos részes államokban akadályozhatja a gazdasági, szociális és kulturális jogok teljes körű biztosítását. Ez elővezeti az efféle jogok 'fokozatos megvalósításának' fogalmát: a részes államoknak demonstrálniuk kell, hogy „a rendelkezésükre álló erőforrások határai között”, azok maximális mértékéig végrehajtották kötelezettségeiket, és ha szükséges, ehhez nemzetközi együttműködést kerestek. Amikor a részes államok ratifikálják az Egyezményt, nem csak arra vállalnak kötelezettséget, hogy saját törvénykezésükben végrehajtsák annak előírásait, hanem arra is, hogy nemzetközi együttműködésen keresztül hozzájárulnak annak globális megvalósításához is.

„...Bármilyen legyen is gazdasági helyzetük, a részes államok kötelesek magukra vállalni minden lehetséges intézkedést, amely a gyermekek jogainak megvalósítását szolgálja, különös figyelmet szentelve a leginkább hátrányos helyzetű csoportokra.” (Gyermekjogi Bizottság, 5. számú átfogó kommentár, CRC/GC/2003/5, 6-8. bekezdés)

Fokozatos megvalósítás: A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottságának átfogó kommentárja

A gazdasági, szociális és kulturális jogok fokozatos megvalósításának fogalma a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 2. cikkének 1. bekezdésében is megjelenik: „Az Egyezségokmányban részes valamennyi

állam kötelezi magát arra, hogy - különösen gazdasági és technikai téren - mind saját erejéből, mind pedig a nemzetközi segítségnyújtás és együttműködés útján a rendelkezésre álló valamennyi erőforrás igénybevételével, minden megfelelő eszközzel, ideértve különösen a jogszabályi intézkedéseket, fokozatosan biztosítja az Egyezségokmányban elismert jogok teljes gyakorlását.” A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága 1990-ben részletes átfogó kommentárt adott ki a részes államok kötelezettségeinek természetéről. A Bizottság kijelenti: „A fokozatos megvalósítás fogalma annak a ténynek a felismerését jelenti, hogy a gazdasági, szociális és kulturális jogok megvalósítása általánosságban rövid távon nem érhető el. Ebben az értelemben a kötelezettség jelentős mértékben eltér a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 2. cikkében megfogalmazottól, amely azonnali kötelezettséget határoz meg minden oda tartozó jog tiszteletére és biztosítására. Ugyanakkor az a tény, hogy a megvalósítás hosszabb időbe telik (vagy más szóval: fokozatos), nem jelenti azt, hogy az Egyezményt oly módon félre szabadna értelmezni, hogy minden jelentős tartalmának megvalósítási kötelezettségétől megfosztották. Ez egyfelől egy szükséges rugalmasság, amely a világ jelenlegi, valós állapotát, valamint bármely, a gazdasági, szociális és kulturális jogok teljes körű megvalósításában érdekelt ország nehézségeit tükrözi. Másfelől ezt a kifejezést az átfogó cél, az Egyezmény valódi létjogosultságának fényében kell értelmezni, amely világos kötelezettségeket ró a részes államokra a kérdéses jogok teljes körű megvalósításának tekintetében. Ennélfogva az Egyezmény a lehető leggyorsabb és legeredményesebb cselekvés kötelezettségét rója a részes államokra ezen cél elérésének érdekében. Ezen túlmenően minden, ebben a tekintetben szándékosan visszafeljesztő intézkedés a legalaposabb vizsgálatot kívánja meg, és teljes mértékben igazolni kell létjogosultságát, hivatkozva az Egyezmény által biztosított jogok összességének biztosítására és az elérhető erőforrások maximális kihasználására...”

A Bizottság javasolja, hogy egy „minimális alapkötelezettség” mindenképpen legyen biztosítva, amely legalább az egyes jogok minimálisan szükséges szintjének biztosítását minden részes államra nézve kötelezőnek tekinti: „Ezáltal egy részes állam, amelyben például jelentős számú ember nem jut alapvető élelemhez, alapvető egész-

ségügyi ellátáshoz, alapvető menedékhez és lakhatáshoz, vagy az oktatás legalapvetőbb formáihoz, az *prima facie* nem teljesíti az Egyezmény értelmében rá háruló kötelezettségeit. Ha az Egyezményt úgy értelmeznénk, hogy nem szükséges ilyen minimális alapkötelezettségek felállítása, akkor nagyrészt megfosztanánk létjogosultságától...” (Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága, 3. számú átfogó kommentár, 1990, HRI/GEN/1/Rev.8, 10. bekezdés, 17. oldal)

A „rendelkezésekre álló erőforrások keretei” fogalomnak a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága általi megközelítése alkalmazható a gyermek jogairól szóló egyezmény 4. cikkének értelmezésekor is.

A „rendelkezésekre álló erőforrások”, amelyek egy részes államban jogok megvalósítására felhasználhatóak, jócskán túlmutatnak az anyagi forrásokon; ezalatt emberi és szervezeti erőforrásokat is értünk.

„minden olyan törvényhozási (...) intézkedést”

*A törvényhozás és az Egyezmény teljes körű kompatibilitásának biztosítása:
az átfogó felülvizsgálat szükségessége*

A Gyermekjogi Bizottság az első és a második jelentések vizsgálata során nyomatékosította, hogy a végrehajtás egyik alapvető fontosságú szempontja annak biztosítása, hogy mindenfajta törvénykezés „teljes mértékben kompatibilis” legyen az Egyezmény rendelkezéseivel és elveivel, és ez a teljes törvénykezés átfogó vizsgálatát kívánja meg. A Bizottság ezt az 5. számú átfogó kommentárjában is megismétli:

„A Bizottság szerint az egyezménnyel való teljes kompatibilitás érdekében minden nemzeti törvénykezés és a hozzá kapcsolódó közigazgatási útmutatás átfogó felülvizsgálata az államok kötelezettsége. A Bizottságnak az Egyezményhez kapcsolódó első, második és harmadik időszakos jelentések vizsgálata során szerzett tapasztalata azt mutatja, hogy a felülvizsgálati folyamat nemzeti szinten a legtöbb esetben megkezdődött, de szigorúbbnak kell lennie. A felülvizsgálatnak nem csak cikkről cikkekre kell átgondolnia az Egyezményt, hanem holisztikusan is, felismerve az emberi jogok kölcsönös, egymástól való függőségét és oszthatatlanságát. A felülvizsgálatnak inkább

folyamatosnak kell lennie, mint egyszerinek, és a javasolt, valamint az érvényben lévő törvénykezést egyaránt érintenie kell. És miközben fontos, hogy ez a felülvizsgálat beépüljön minden érintett kormányzati szervezeti egység működésének gépezetébe, szintén előnyös, ha független felülvizsgálat is készül, például parlamenti bizottságok és meghallgatások, országos emberi jogi intézmények, nemkormányzati, civil szervezetek, kutatók, tudósok, szakemberek, érintett gyermekek és fiatalok, vagy mások közreműködésével.” (Emberi Jogi Bizottság, 5. számú átfogó kommentár, CRC/GC/2003/5, 18. bekezdés)

A Bizottság hangsúlyozta, hogy minden szokásjogon, regionális és helyi törvénykezésen alapuló rendszert is felül kell vizsgálni és az egyezménnyel összeférhetővé tenni.

Jogi hatály biztosítása az Egyezményben szereplő minden jog számára

Az Egyezmény kezdeményezi, hogy a benne található jogok végrehajtása érdekében (ideértve a gazdasági, szociális és kulturális jogok megvalósítását is) a részes államok vállaljanak magukra „törvényhozási, közigazgatási vagy egyéb intézkedést”. Tehát ami a jogi hatály biztosítását illeti, kétségtelen, hogy az Egyezményt a benne szereplő jogok alapján két részre oszthatjuk: szociális/gazdasági/kulturális és polgári/politikai jogokra, amelyek közül csak az utóbbi csoport vált törvény szerint érvényesíthető joggá. Mint feljebb megjegyeztük, az Egyezmény nem azonosítja, hogy a benne szereplő jogok közül melyek szociális, gazdasági vagy kulturális jog. Valójában egyértelmű, hogy majdnem minden cikkben szerepelnek legalább olyan elemek, amelyek polgári vagy politikai jogoknak tekinthetők.

Habár az elérhető erőforrások korlátozhatják az Egyezményben szereplő jogok némelyikének teljes körű végrehajtását, és önmagában semmilyen törvény sem képes eltüntetni a szegénységet vagy az elfogadhatatlan egyenlőtlenségeket, ez nem jelenti azt, hogy a gazdasági, szociális vagy kulturális jogokat ne lehetne törvényileg meghatározni vagy igazolhatónak tekinteni. Az Egyezmény megkívánja például a részes államoktól, hogy határozzák meg a kötelező és ingyenes oktatás korhatárait, a munkába állás alsó korhatárát, és így tovább. A jogokat fel lehet vázolni cé-

Gyermejjogi egyezmény

lokként is, amelyek eléréséért az adott állam tendőket vállal magára, vagy a törvénykezés konkrétan tartalmazhatja a „rendelkezésre álló erőforrások maximális mértékének” elvét.

A Bizottság 5. számú átfogó kommentárja tárgyalja a nemzetközi jogi eszközök nemzeti törvénykezésben történő hatályba léptetésének különböző megközelítéseit:

A részes államoknak minden megfelelő módon biztosítaniuk kell, hogy az Egyezmény rendelkezéseinek jogi hatályt adjanak saját jogrendszerükben. Ez számos részes államban továbbra is kihívást jelent. Az Egyezmény alkalmazhatósága mértékének tisztázása különös fontosságú azokban az államokban, amelyekben az önálló teljesítés elve van érvényben, valamint azokban, amelyek azt állítják, hogy az Egyezménynek 'alkotmányos státusza van', illetve már beépítették a hazai jogrendszerbe.

A Bizottság üdvözlí az Egyezmény beépítését a nemzeti jogrendszerekbe, amely néhány, de nem minden, részes államban a nemzetközi emberi jogi jogeszközök végrehajtásának hagyományos megközelítése. A beépítésnek azt kellene jelentenie, hogy az Egyezmény rendelkezései bíróság előtt közvetlenül idézhetők, hivatkozhatók és országos hatóságok által alkalmazhatók, valamint hogy az Egyezmény a meghatározó, ha tartalma a nemzeti törvénykezéssel vagy a megszokott gyakorlattal ellentmondásba kerül. A beépítés önmagában nem mentesíti az államokat az alól, hogy a teljes idevágó nemzeti joganyagukat, beleértve a helyi és szokásjogot is, az Egyezménnyel összhangba hozzák. A törvénykezésben jelentkező bármilyen ellentmondás esetén a Bécsi egyezmény szerződés jogáról 27. cikke alapján mindig az Egyezmény tekintendő meghatározónak. Ha egy részes állam törvényhozói hatalmat delegál szövetségi, regionális vagy területi kormányzatoknak, akkor meg kell követelnie, hogy ezek az alárendelt hatóságok is az Egyezmény értelmében végezzék törvényhozói tevékenységüket, és biztosítsák az Egyezmény hatékony végrehajtását...

Néhány részes állam azt javasolta a Bizottságnak, hogy a 'mindenki' számára biztosított jogok garanciájának alkotmányukba történő beépítése elegendő ahhoz, hogy ezeket a jogo-

kat gyermekek számára is biztosítsák. Ennek vizsgálata során azt kell megnézni, hogy az adott jogokat valóban elérhetővé tették-e gyermekek számára, valamint hogy azokat lehet-e bíróság előtt közvetlen módon idézni." (CRC/GC/2003/5, 19., 20. és 21. bekezdés)

A Bizottság üdvözlí az Egyezmény fő elveit megjelenítő, annak gyermekek jogairól szóló részeinek nemzeti alkotmányokba történő beépítését, ami segít az Egyezmény főbb üzenetének nyomtatékosításában – tehát annak kihangsúlyozásában, hogy a felnőttek mellett a gyerekeknek is vannak emberi jogaik. De arra is rámutat, hogy ez a beépítés nem biztosítja automatikusan a gyermekjogok tiszteletben tartását. Annak érdekében, hogy ezeket a jogokat teljes mértékben megvalósítsuk, ideértve adott helyzetekben a gyermekek önálló joggyakorlását is, további jogalkotói és egyéb intézkedések lehetnek szükségesek.

A Bizottság külön hangsúlyozza az Egyezmény megnevezett általános alapelveinek, azaz a 2., 3., 6. és 12. cikkeknél a nemzeti joganyagokban történő biztosításának fontosságát. A Bizottság szintén üdvözlí a megszilárdult gyermekjogi alapszabályok vagy törvénykönyvek fejlesztését, de hangsúlyozza, hogy emellett elengedhetetlen, hogy minden releváns „szektorbeli” törvény (pl. az oktatásról, egészségügyről, igazságügyről stb. szóló törvények) következetesen jelenítsék meg az Egyezmény elveit és szakmai szabályait. (CRC/GC/2003/5, 22. bekezdés).

Jogorvoslat a jogszegésekre

Az 5. számú átfogó kommentár hangsúlyozza, hogy a törvényhozásnak, a szakpolitikának és a gyakorlatnak jogorvoslatot kell biztosítania a gyermekek számára arra az esetre, ha jogaikat megsértik:

„Az Egyezmény alapján ez a követelmény magától értetődő, és a másik hat fő nemzetközi emberi jogi egyezmény is következetesen utal rá. A gyermekek sajátos és függő helyzete valós nehézségeket jelent számukra a jogaik megsértésekor kért jogorvoslat tekintetében. Ennélfogva, a részes államoknak különös figyelmet kell szentelniük annak biztosítására, hogy a gyerekek és képviselőik számára biztosítsanak hatékony és gyermekbarát eljárásokat. Ezeknek tartalmazniuk kell a gyer-

mekbarát információkhoz való hozzáférést, tanácsadást, érdekérvényesítést (beleértve az önérdek-érvényesítést), valamint a független panaszkezelő eljárásokhoz és a bíróságokhoz való hozzáférést a szükséges jogi és egyéb segítségnyújtás megléte mellett. Ahol jogsértést észlelnek, ott megfelelő helyreállítás megléte kívánatos, ideértve a kártérítést, és ha szükséges, a fizikai és pszichés felépülést támogató intézkedéseket, rehabilitációt és a társadalomba való visszailleszkedést, ahogy azt a 39. cikk megköveteli. (CRG/GC/2003/5, 24. bekezdés)

A Bizottság újfent kiemeli, hogy a gazdasági, szociális és kulturális jogoknak törvényileg igazolhatóknak kell lenniük; az ilyen jogok nem-teljesítéséből eredő jogorvoslatok lehetővé tételére a törvénynek megfelelő részletességgel jogosultságot kell adnia.” (CRC/GC/2003/5, 25. bekezdés)

„minden olyan (...) közigazgatási vagy egyéb intézkedést”

A Bizottság – miközben újra megjegyzi, hogy nem írhat elő részleteiben minden intézkedést, amelyet valamennyi részes államnak meg kellene tennie az Egyezmény hatékony végrehajtásának biztosítása érdekében – utal rá, hogy az általa az első tíz évben vizsgált beszámolóknak és a kormányokkal, az ENSZ szakosított szervezetekkel, a nem-kormányzati, civil szervezetekkel és másokkal folytatott párbeszéd során szerzett tapasztalatokat hasznosítható tanácsok formájában közzétette az 5. számú átfogó kommentárjában. A koordináció elengedhetetlen fontosságú:

„A Bizottság szerint, az Egyezmény hatékony megvalósítása látható, szektorok közötti együttműködést igényel a kormányzatban, a kormány különböző szintjei között, valamint a kormány és a civil társadalom (ideértve magukat a gyermekeket és a fiatalokat is) között annak érdekében, hogy a gyermekek jogait felismerjék és alkalmazzák. Továbbra is sok különböző kormányzati egység, vagy más kormányzati, illetve kormányzatszerű testület befolyásolja a gyermekek életét és jogaik élvezetét. Kéves olyan kormányzati szervezet van, már ha van ilyen egyáltalán, amelyik közvetlen vagy közvetett módon ne befolyásolná a gyermekek életét. Szigorú ellenőrzés és végrehajtás szükséges, amelyet kívánatos minden szinten be-

építeni a kormányzati folyamatokba, ugyanakkor országos emberi jogi intézmények, nem-kormányzati, civil szervezetek vagy mások által végzett, független ellenőrzésre is szükség van.” (CRC/GC/2003/5, 27. bekezdés)

„Átfogó, nemzeti stratégia” a gyerekekért

A Bizottság, amely gyakran idézi az 1990-es Világ Csúcstalálkozó a Gyermekekért során népszerűsített, „a gyermekek az elsők” elvét, nyomatékosította, hogy a gyerekeknek magas, vagy magasabb prioritást kell biztosítani. A gyermekjogok megvalósítása átfogó megközelítésének szükségességét hangsúlyozva a Bizottság gyakran népszerűsítette azt a gondolatot, hogy szükség van olyan nemzeti szakpolitikákra vagy átfogó, országos stratégiákra, amelyek tükrözik a teljes egyezmény gyakorlatba ültetését. Ezeket a Bizottság a koordináció eredményének és a további összehangolás eszközének is tekinti.

Az 5. számú átfogó kommentárjában a Bizottság részletesebb tanácsokat is ad egy ilyen stratégia kidolgozásához és tartalmi felépítéséhez:

A Bizottság ajánlja olyan átfogó, országos stratégia vagy nemzeti cselekvési terv kidolgozását a gyermekek számára, amelyet az Egyezmény keretrendszerére alapoznak. A Bizottság elvárja a részes államoktól, hogy vegyék figyelembe ezt az ajánlást a nemzeti stratégiáik kidolgozása és/vagy felülvizsgálata során, illetve a későbbi időszaki jelentéseikről készült bizottsági elemzésekben. Ha azt várjuk egy ilyen stratégiától, hogy hatékony legyen, akkor minden gyermekhez, valamint az Egyezményben szereplő összes joghoz kapcsolódnia kell. A stratégiát egy gyermekeket, fiatalokat, valamint velük élő és dolgozó személyeket is bevonó konzultáció során kell kialakítani. (...) A gyermekekkel folytatott érdemi konzultáció speciális, gyermekbarát eszközöket és folyamatokat kíván, nem pedig pusztán a felnőttekre szabott folyamatok gyermekek felé történő megnyitását.

Különös figyelmet igényel a marginalizált és hátrányos helyzetű csoportok azonosítása és előnyben részesítése. A diszkriminációmentesség elve az Egyezményben megköveteli, hogy minden, abban garantált jogot az adott állam törvénykezése alá tartozó összes gyermek számára biztosítani kell. (...) A

Gyermekjogi egyezmény

diszkriminációmentesség elve nem akadályozza meg a hátrányos megkülönböztetés megszüntetésére irányuló speciális intézkedések meghozatalát.

A stratégia csak akkor válhat hatékonná, ha a kormány legmagasabb szintjén is alkalmazzák. Szükséges továbbá, hogy a nemzeti költségvetéshez kapcsolódó nemzeti fejlesztési tervezéshez is kapcsolódjon, máskülönben a stratégia marginalizált, a fő döntéshozatali folyamatokon kívül maradhat.

A stratégia nem lehet pusztán jó szándékok listája: tartalmaznia kell a gyermekek jogai adott állambeli megvalósításának fenntartható folyamatát, valamint túl kell lépnie politikai és elvi kijelentéseken, hogy valós és elérhető célokat tűzzön ki a gyermekek teljes körű gazdasági, szociális, kulturális, polgári és politikai jogainak területén. Az átfogó nemzeti stratégia szektoriális (pl. oktatás- és egészségügyi) nemzeti cselekvési tervek mentén is kidolgozható konkrét célok kitűzésével, célzott végrehajtó intézkedésekkel, valamint anyagi és emberi erőforrások biztosításával. A stratégia óhatatlanul prioritásokat állít fel, de semmilyen módon nem hanyagolhat el, vagy hígíthat fel olyan kötelezettségeket, amelyeket a részes államok az Egyezmény értelmében vállaltak. A stratégia számára megfelelő módon biztosítani kell az emberi és az anyagi erőforrásokat.

Egy nemzeti stratégia kidolgozása nem egyszeri feladat. Ha a megszövegezés elkészült, a stratégiát a kormányon keresztül széles közönség körében kell ismertetni, ideértve a gyerekeket is (gyermekbarát szövegezésű változatok megjelentetése, megfelelő nyelvekre történő fordítás, valamint megfelelő formátumokra történő átalakítás). A stratégiának tartalmaznia kell ellenőrzésre, folyamatos felülvizsgálatra, rendszeres frissítésre, valamint a parlamentnek és a közvéleménynek szóló időszakos beszámolókra vonatkozó intézkedéseket. (CRC/GC/2003/5, 28–33. bekezdés)

Különböző világszintű találkozók, mint például a Világ Csúcstalálkozó a Gyermekekért (1990), a Világkonferencia az Emberi Jogokról (1993) vagy az ENSZ Általános Közgyűlésének Rendkívüli Ülésszaka a Gyermekekről (2002) nemzeti cselekvési tervek kidolgozására hívták fel a figyelmet. A Bizottság üdvözli a részes államok minden olyan

vállalását, amely a 2002-es, gyermekekről szóló rendkívüli ülészak által meghatározott, és annak záró dokumentációjában, a *Egy gyermekeknek való világ*-ban megjelent célok elérését tűzi ki:

A Bizottság ugyanakkor hangsúlyozza, hogy nagy találkozók alkalmával tett különleges vállalások semmilyen módon nem csökkentik a részes államok egyezményrel kapcsolatos jogi kötelezettségeit. Hasonlóképpen az ilyen rendkívüli ülészakokra válaszul összeállított, különleges cselekvési tervek készítése sem csökkenti egy, az Egyezményre vonatkozó átfogó végrehajtási stratégia kidolgozását. A részes államoknak a 2002-es rendkívüli ülészakra és más, témához tartozó világszintű konferenciákra adott válaszaikat integrálniuk kellene az Egyezmény egészének megvalósítását célzó végrehajtási stratégiájukba.” (CRC/GC/2003/5, 35. bekezdés)

A végrehajtás összehangolása: állandó kormányzati mechanizmusokra van szükség

A Bizottság egyértelművé tette, hogy a végrehajtást folyamatnak tekinti, amely állandó kormányzati struktúrák meglétét kívánja meg. Ennek kulcsa a koordináció, valamint a gyerekek egyre intenzívebb láthatóvá tétele a kormányok számára:

„Hatékony koordinációt számos formális és nem-formális módon lehet elérni, többek között tárcaközi és egy adott minisztériumon belül osztályok közötti gyermekügyi bizottságok segítségével. A Bizottság azt javasolja a részes államoknak, hogy ha még nem tették, vizsgálják felül a kormánygépezetet az Egyezmény megvalósításának nézőpontjából, különösen a négy, általános alapelveként azonosított cikk figyelembe vételével. (...)

Sok részes állam hozott már létre speciális osztályt vagy egységet a kormányhoz közel (egyes esetekben az elnök, a miniszterelnök vagy a kabinet hivatalában) azzal a céllal, hogy koordinálja a végrehajtást és a gyermekügyi szakpolitikát. Mint fentebb megjegyeztük, tulajdonképpen minden, a kormány részét képező osztály intézkedései hatással vannak a gyerekek életére. Nem gyakorlatias dolog minden, gyermeküggyel kapcsolatos felelősséget egyetlen osztályba sűríteni, ráadásul egy ilyen struktúra megvalósítása annak veszélyét hordozza

magában, hogy a gyerekek a kormány szemében tovább marginalizálódnak. De egy speciális osztály, ha magas szintű hivatalt kap (például közvetlenül a miniszterelnöknek, az elnöknek vagy a kabinet gyermekügyi bizottságának számolhat be), hozzájárulhat mind a gyerekek kormány számára történő láthatóbbá tételének általános céljához, mind a gyerekek jogainak a kormányban és annak minden szintjén történő tiszteletben tartásának biztosításához. Egy ilyen munkacsoport felelőssé tehető egy átfogó gyermekügyi stratégia kifejlesztéséért és megvalósításának ellenőrzéséért csakúgy, mint az Egyezményhez kapcsolódó beszámolási tevékenység koordinálásáért. (CRC/GC/2003/5, 38. és 39. bekezdés)

A Bizottság utalt a koordináció hiányára a kormányzat osztályai, a minisztériumok és más kormányzati testületek között, a szövetségi vagy központi kormányok és a tartományi, regionális vagy helyi önkormányzatok között, a kormány és a közintézmények, a magáncégek között (ideértve az emberi jogokkal és gyermekjogokkal foglalkozó nem-kormányzati, civil szervezeteket), valamint maguk az ilyen testületek között.

Decentralizáció és föderalizáció

A Bizottság kritikával illette a döntéshozás és a szakpolitikák megvalósításának túlzott központosítását, de felhívta a figyelmet arra a veszélyre is, amelyet a decentralizáció jelenthet a gyermekek jogainak megvalósítására. Átfogó kommentárjában a Bizottság nyomatékosítja, hogy a decentralizáció nem csökkenti a részes államok kötelezettségeit:

„A Bizottság szükségesnek látja sok részes állam számára nyomatékosítani, hogy a hatalom decentralizálása a kormányzás átruházásával és delegálásával semmilyen módon nem csökkenti a részes állam kormányának közvetlen felelősségét abban a tekintetben, hogy a törvénykezése alá tartozó összes gyermeket érintő kötelezettségét az állam az irányítási struktúrától függetlenül teljesíteni köteles.

A Bizottság megismétli, hogy minden, az Egyezményt ratifikáló vagy ahhoz csatlakozó állam minden körülmények között felelős marad az Egyezmény teljes körű végrehajtásának biztosításáért minden, az adott állam fennhatósága alá tartozó területen. Bármiféle

decentralizáló folyamat során a részes államoknak biztosítaniuk kell, hogy a decentralizált hatóságoknak rendelkezésükre álljanak a szükséges anyagi, emberi és egyéb erőforrások ahhoz, hogy hatékonyan viseljék a felelősséget az Egyezmény végrehajtásáért. A részes államok kormányainak meg kell tartaniuk olyan hatásköröket, amelyeket a megbízott közigazgatástól vagy helyi hatóságoktól az Egyezmény teljesítése megkíván, valamint létre kell hozniuk olyan állandó ellenőrzési mechanizmusokat, amelyek biztosítják az Egyezmény tiszteletben tartását és a joghatóságuk alá tartozó minden gyermek számára történő, hátrányos megkülönböztetés nélküli alkalmazását. További garanciák segítségével biztosítaniuk kell, hogy a decentralizáció vagy átruházás a különböző régiókban nem vezet hátrányos megkülönböztetéshez a gyermekek jogainak élvezete tekintetében.” (CRC/GC/2003/5, 40. és 41. bekezdés)

Privatizáció

A Bizottság átfogó kommentárjában leírja, hogy a hivatalok privatizációjának folyamata komoly hatással lehet a gyerekek jogainak elismerésére és megvalósítására:

„A Bizottság hangsúlyozza, hogy az Egyezmény részes államainak jogi kötelezettsége, hogy a gyermekek jogait azok egyezményben meghatározott formájában biztosítsák és tartásuk tiszteletben, ami tartalmazza azt a kötelezettséget, hogy a nem állami szolgáltatások működését az Egyezmény irányelveinek megfelelően biztosítsák, ezáltal rájuk közvetett kötelezettségeket hárítsanak.

A Bizottság hangsúlyozza, hogy a magán-szektor szolgáltatások nyújtására, intézmények működtetésére és hasonló tevékenységekre történő felhatalmazása semmilyen módon nem csökkenti az állam azon kötelezettségét, hogy a joghatósága alá tartozó összes gyermek részére biztosítsa az Egyezményben megfogalmazott valamennyi jog elismerését és végrehajtását (2. cikk 1. bekezdés és 3. cikk 2. bekezdés). A 3. cikk 1. bekezdése megállapítja, hogy a gyermek legfőbb érdekének elsődleges szempontként kellene szerepelnie minden, gyermekeket érintő intézkedés során, akár közintézmény, akár magánszervezet

Gyermekjogi egyezmény

hajtja azt végre. A 3. cikk 3. bekezdése megkívánja, hogy az illetékes hatóságok (azaz a megfelelő törvényi hatáskörrel rendelkező testületek) megfelelő szabályokat állapítsanak meg, különösen az egészség területén, valamint a személyzet létszámára és szakértelmére vonatkozólag. Szigorú ellenőrzést kíván meg, hogy ezek megfeleljenek az Egyezmény előírásainak. A Bizottság javasolja, hogy állandó ellenőrzési mechanizmust vagy folyamatot vezessenek be annak biztosítására, hogy minden állami és nem-állami hivatal tiszteletben tartsa az Egyezményt.” (CRC/GC/2003/5, 42–44. bekezdés. Lásd még a 3. cikk 2. bekezdését [28. oldal] és a 3. cikk 3. bekezdését [29. oldal].)

A gyermekekre gyakorolt hatás elemzése

A Bizottság olyan folyamatokat keresett, amelyek biztosítják, hogy a gyermek legfőbb érdekét elsődleges szempontként figyelembe vegyék minden, gyermekeket érintő intézkedés során (lásd 3. cikk, 27. oldal). 5. számú átfogó kommentárjában a Bizottság levonja a következtetéseket:

„Annak biztosítása, hogy a gyermek legfőbb érdeke elsődleges szempont legyen minden, gyermekeket érintő ügyben (3. cikk 1. bekezdés), valamint hogy a törvényhozásban, és a szakpolitikák kidolgozása és végrehajtása során, a kormány minden szintjén az Egyezmény valamennyi rendelkezését tiszteletben tartsák, a gyerekekre gyakorolt hatás felmérésének (minden, gyermekeket és az ő jogaik érvényesülését befolyásoló törvényjavaslat, szakpolitikai vagy költségvetési javaslat hatásának előzetes elemzésének) és a gyermekekre gyakorolt hatás értékelésének (a végrehajtás konkrét hatásai értékelésének) mindig jelen lévő folyamatát kívánja meg. Ezt a folyamatot amilyen hamar csak lehetséges, minden szinten be kell építeni a kormányzásba a szakpolitikák kidolgozása terén.

Az önellenőrzés és az értékelés a kormányok kötelezettsége. Ugyanakkor a Bizottság szintén nélkülözhetetlennek tartja a végrehajtási folyamat független vizsgálatát, például parlamenti bizottságok, nem-kormányzati és civil szervezetek, tudományos intézetek, szakmai szervezetek, ifjúsági csoportok vagy független emberi jogi intézmények által. (...)

A Bizottság jó példaként említi azon részes államokat, amelyek formális hatásvizsgálat készítését és annak parlament és/vagy széles közönség számára történő bemutatását előíró törvénykezést vettek át. Minden részes államnak meg kellene fontolnia, hogy milyen módon tudja a 3. cikk 1. bekezdésének teljesítését biztosítani, mégpedig oly módon, amely előmozdítja a gyerekek látható, aktív szakpolitikák kidolgozásába történő bevonását és a gyerek jogai iránti érzékenységet.” (CRC/GC/2003/5, 45–47. bekezdés)

(Ellenőrzés és adatgyűjtés, lent, 43. oldal.)

Költségvetés és költségvetési elemzés

A Bizottság hangsúlyozta, hogy a részes államok gazdasági, szociális és kulturális jogok megvalósítását illető, „a rendelkezésükre álló erőforrások legnagyobb mértékéig” terjedő kötelezettsége megfelelő költségvetési elemzést foglal magában.

Kifejezetten ritka, hogy a gyerekek olyan láthatóak, jelen levőek legyenek egy kormány gazdasági szakpolitikájában, amennyire a Bizottság szerint lenniük kellene. A legtöbb minisztériumnak fogalma sincs, hogy költségvetése mekkora hányadát költik gyerekekre, és kevés szervezet tudja, hogy kiadásainak milyen hatása van a gyerekekre. A Bizottság hangsúlyozta, hogy az ellenőrzés és az értékelés ebben a szférában – csakúgy, mint bármely másokban – alapvetően szükséges a hatékony végrehajtási stratégiák alkalmazhatóságának érdekében, ahogy azt az 5. számú átfogó kommentár is kimondja:

„Egyetlen részes állam sem mondhatja magáról, hogy a gyermekek gazdasági, szociális és kulturális jogait “a rendelkezésükre álló erőforrások határai között”, a 4. cikk által megkívánt módon megvalósítja, ha nem tudja kimutatni, hogy a nemzeti vagy egyéb költségvetéseknek mekkora hányadát fordítják a szociális szektorra, és azon belül – mind közvetlen, mind közvetett módon – a gyermekekre. Néhány részes állam azt állította, hogy a nemzeti költségvetést nem képes ilyen módon elemezni. Ugyanakkor mások ezt megtették, és éves „gyermek-költségvetéseket” adnak ki. A Bizottságnak tudnia kell, hogy a kormány egyes szintjein milyen lépéseket tesznek an-

nak biztosítására, hogy a gazdasági és szociális tervezést, döntéshozatalt, valamint ezek költségvetési vonzatait a gyermek legfőbb érdekének elsődleges szempontként történő figyelembevételével hajtsák végre; és hogy a gyermekeket – ideértve különösen a marginalizált és a hátrányos helyzetű gyermekcsoportokat – megvédjék a gazdaságpolitika vagy a pénzügyi válságidőszakok hátrányos hatásaitól.” (CRC/GC/2003/5, 51. bekezdés)

A Bizottság többféle, de egybevágó megjegyzést tett a részes államok beszámolóinak vizsgálata során, azok különböző költségvetési ügyeivel kapcsolatban. A szociális programokra fordítható nemzeti és helyi költségvetési hányadok összessége elégséges kell, hogy legyen a gyermekjogok megvédésére és alkalmazásuk előmozdítására, valamint ehhez megfelelő költségvetési előírások is szükségesek. Az elérhető források hiánya nem használható fel indokként a társadalombiztosítási programok és a szociális védőháló meg nem valósítására.

Az átfogó költségvetéssel foglalkozó nemzeti testületeket közvetlen kapcsolatba kell hozni azokkal a testületekkel, amelyek a gyermekügyi szakpolitikákat és az Egyezmény végrehajtását dolgozzák ki. A Bizottság aggodalmát fejezte ki az adóelkerülés és a korrupció elérhető forrásokra gyakorolt hatása miatt.

A piacgazdaságba való átmenet és más, kikényszerített gazdasági kiigazítások hatása

A Bizottság különös érzékenységet mutatott az 1990-es években a világban megmutatkozó recesszió, gazdasági kiigazítások és leépítések gyermekekre gyakorolt hatása iránt. A részes államoknak minimalizálniuk kell a szerkezeti átalakítást célzó programjaiknak, illetve bármilyen kiadáscsökkentésüknek a gyerekekre gyakorolt negatív hatásait; továbbá prioritást kell biztosítaniuk a legsérülékenyebb gyermekcsoportok szükségletei számára. A Bizottság aggodalmát fejezte ki a piacgazdaságba való átmenet gyerekekre gyakorolt hatásait illetően, és ezt az 5. számú átfogó kommentárjában ki is fejezte:

„Hangsúlyozva, hogy a gazdaságpolitika a gyermekek jogaira tett hatásait tekintve soha sem semleges, a Bizottságot komolyan foglalkoztatják a szerkezeti kiigazító programok és

a piacgazdaságba való átmenet gyermekekre gyakorolt, gyakran negatív hatásai. A 4. cikk és az Egyezmény más rendelkezéseinek végrehajtási kötelezettsége az ilyen változások hatásainak szigorú ellenőrzését és a szakpolitikák egyeztetését teszi szükségessé annak érdekében, hogy a gyermekek gazdasági, szociális és kulturális jogait megvédjék.” (CRC/GC/2003/5, 52. bekezdés)

Gazdasági szankciók és a gazdasági, szociális és kulturális jogok tisztelete

A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága 1997-ben kiadott egy átfogó kommentárt a gazdasági szankciók, a gazdasági, szociális és kulturális jogok tisztelete közötti kapcsolatról. A Bizottság megjegyzi, hogy a gazdasági szankciók „szinte mindig drámai hatással vannak” a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Egyezségokmányában elismert jogokra. Ilyenformán például „gyakran okoznak jelentős fennakadásokat az élelmiszer- és gyógyszerellátásban, a higiéniai cikkek utánpótlásában, veszélyeztetik az élelmiszerek minőségét és a tiszta ivóvíz elérhetőségét, jelentősen akadályozzák az alapvető egészségügyi és oktatási rendszert és aláaknázzák a munkához való jogot...” Az átfogó kommentár hangsúlyozza annak fontosságát, hogy a szankcióknak a társadalom veszélyeztetett csoportjaira, többek között a gyerekekre gyakorolt negatív hatásait minimálisra csökkentsék. (Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága, 8. számú átfogó kommentár, 1997, HRI/GEN/1/Rev. 8, 3. bekezdés, 51-52. old.)

A Gyermekjogi Bizottság néhány, szankciókkal sújtott részes állam esetében felhívta a figyelmet erre az átfogó kommentárra a záró észrevételeiben.

Ellenőrzés és adatgyűjtés

A Bizottság gyakran megjegyezte, hogy elégséges adatgyűjtés nélkül (ideértve a részleteiben közölt adatokat is) lehetetlen az Egyezmény végrehajtásának mértékét értékelni. Az 5. számú átfogó kommentárban a Bizottság hangsúlyozza, hogy „az önellenőrzés és az önértékelés a kormányok kötelezettsége”:

„Elegendő és megbízható, részletezett adatgyűjtése a gyerekekről, ami lehetővé teszi a

Gyermekjogi egyezmény

jogok megvalósításakor megjelenő hátrányos megkülönböztetés és/vagy az egyenlőtlenségek azonosítását, a végrehajtás alapvető fontosságú eleme. A Bizottság emlékezteti a részes államokat, hogy az adatgyűjtésnek ki kell terjednie a gyermekkor teljes idejére, egészen 18 éves korig. A tevékenységet a törvénykezésen keresztül koordinálni kell, országosan alkalmazható indikátorokat biztosítva. A részes államoknak célszerű a megfelelő kutatóintézetekkel együttműködniük, valamint a megvalósítás felé tett lépésekről teljes képet adniuk, minőségi és mennyiségi vizsgálatok alapján. Az időszaki beszámolókra vonatkozó jelentési útmutató az Egyezmény minden területét lefedő, részletesen lebontott statisztikai és egyéb információkat kíván meg. Alapvető fontosságú nem csak a hatékony adatgyűjtő rendszerek kialakítása, hanem annak biztosítása is, hogy az összegyűjtött adatokat oly módon értékeljék és használják fel, hogy tudják értékelni a végrehajtás során elért fejlődést, azonosítsák a problémákat és tájékoztatást adjanak mindennemű gyermekügyi szakpolitika-fejlesztésről. Az értékelés szükségessé teszi minden, egyezmény által garantált joghoz kapcsolódó indikátor kifejlesztését.

A Bizottság jó példaként említi meg azon részes államokat, amelyek teljes törvénykezésükben bevezették a gyermekek jogairól szóló átfogó beszámolók évenkénti publikálását. Az ilyen beszámolók közzététele, széles körben történő megismertetése és a hozzájuk kapcsolódó viták (ideértve a parlamenti vitákat is) megtartása széles körű részvételt tehet lehetővé a végrehajtásban. A fordítások, beleértve a gyermekbarát verziók kiadását, alapvető fontosságúak a gyermekek és kisebbségi csoportoknak a folyamatba történő bevonásához.

A Bizottság hangsúlyozza, hogy sok esetben csak maguk a gyerekek vannak abban a helyzetben, hogy jelezni tudják, jogaikat teljes mértékben elismerik és biztosítják-e. Interjúk készítése a gyerekekkel, valamint kutatóként történő alkalmazásuk (megfelelő garanciák mellett) fontos módja lehet annak kiderítésének, hogy például milyen mértékig tartják tiszteletben polgári jogaikat (ideértve a 12. cikkben biztosított kulcsfontosságú jogot, véleményük nyilvánítását és annak kellő tekintetbe vételét) a családban, az iskolában és máshol.” (CRC/GC/2003/5, 48–50. bekezdés)

Az Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatásokban (2005-ben felülvizsgált változat) a Bizottság részletes statisztikai és egyéb információt kér a legtöbb cikkhez kapcsolódóan.

A Bizottság szintén szükségesnek találja a végrehajtás sikerességének független ellenőrzését, többek között parlamenti bizottságok, nem kormányzati és civil szervezetek, kutatóintézetek, szakmai szervezetek, ifjúsági csoportok vagy független emberi jogi intézmények által. 2. számú, „A független nemzeti emberi jogi intézmények szerepe a gyermekjogok előmozdításában és védelmében” című átfogó kommentárjában (2002) a Bizottság megjegyzi, hogy a független emberi jogi intézmények kiegészítik a hatékony állami gyermekügyi struktúrákat. A kulcsfontosságú elem a függetlenség:

„Az országos emberi jogi intézmények szerepe a részes államok tevékenységének független ellenőrzése az Egyezmény végrehajtásának területén megmutatkozó teljesítés és siker tekintetében, valamint minden olyan lehetséges intézkedés megtétele, amely a gyermekek jogainak teljes mértékű tiszteletben tartását biztosítja. Miközben ez a tevékenység megkívánhatja az ilyen intézményektől, hogy a gyermekek jogainak védelmét és előmozdítását szolgáló projekteket dolgozzanak ki, nem vezethet ahhoz, hogy a kormány a saját, ellenőrzésre vonatkozó kötelezettségét is az országos szervezethez delegálja. Alapvető fontosságú, hogy ezek az intézmények teljes szabadságot élvezzenek saját céljaik felállításában és saját tevékenységük meghatározásában.” (Gyermekjogi Bizottság, 2. számú átfogó kommentár, 2002, CRC/GC/2002/2, 25. bekezdés Lásd lent: 45. oldal. A teljes szöveg megtalálható a <http://www.ohchr.org/english/bodies/crc/comments.htm> oldalon.)

A civil társadalom részvétele

A Bizottság hangsúlyozta, hogy miközben a végrehajtás a részes államok kötelezettsége, az Egyezmény végrehajtására irányuló koordinációnak és cselekvésnek túl kell mutatnia a kormányon, és el kell érnie minden társadalmi csoportot – és ez felhívja a figyelmet a gyerekek részvételének szükségességére. Ezt az 5. számú átfogó kommentár ki is fejti:

„A Bizottság felismeri, hogy a gyermekek jogainak tisztelete és biztosítása iránti felelősség a gyakorlatban túlmutat az állami és állami, ellenőrzésű hivatalok és intézmények körén, és magában foglalja a gyermekeket, a szülőket és a tágabb családot, más felnőtteket és nem állami hivatalokat ill. szervezeteket. (...)

Ahogy azt már hangsúlyoztuk, az Egyezmény 12. cikke (...) megkívánja, hogy a gyermek véleményét minden, őt érintő ügyben kellően tekintetbe vegyék, ami egyszerűen magába foglalja az „ő egyezményük” gyakorlati végrehajtását.

A részes államoknak a lehető legnagyobb mértékben szorosan együtt kell dolgozniuk a nem-kormányzati, civil szervezetekkel, tiszteelve azok autonómiáját. Ez magában foglal például emberi jogi nem-kormányzati, civil szervezeteket, gyerekek és fiatalok által vezetett szervezeteket és ifjúsági csoportokat, szülői és családi csoportosulásokat, vallási csoportokat, kutatóintézeteket és szakmai szervezeteket. A nem-kormányzati, civil szervezetek nélkülözhetetlen szerepet játszottak az Egyezmény összeállításában, és a végrehajtás folyamatában való részvételük is elengedhetetlen.” (CRC/GC/2003/5, 56–58. bekezdés)

A Bizottság üdvözlözi a nem-kormányzati, civil szervezetek koalícióinak és szövetségeinek kialakulását, amelyek a gyerekek emberi jogainak előmozdítására, védelmére és ellenőrzésére jöttek létre. Sürgeti a kormányokat, hogy biztosítsanak számukra normatív támogatást, és alakítsanak ki velük hivatalos és informális kapcsolatokat. A nem-kormányzati, civil szervezetek részvétele az Egyezményhez kapcsolódó beszámolási folyamatban, amelyet a 45. cikk a) pontjában szereplő „szakosított intézmények” megfogalmazás kíván meg, sok esetben valós lendületet adott a végrehajtás és a beszámolás folyamatának. A Bizottság a beszámolókra vonatkozó útmutatójában kiemeli, hogy a beszámoló készítési folyamatának „bátorítania és segítenie kell a társadalom részvételét és a kormány szakpolitikáira irányuló közfigyelmet.” A média értékes partner lehet a végrehajtás folyamatában.” (CRC/GC/2003/5, 56–59. bekezdés)

Képzés és a tudatosság növelése

A Bizottság összekapcsolta a 42. cikkben szereplő kötelezettséget, vagyis az Egyezmény elveinek és rendelkezéseinek gyerekek és felnőttek széles körében történő megismertetését, a 4. cikkel. (Ennek kifejtését lásd 42. cikk, 445. oldal.)

Független emberi jogi intézmények gyerekek számára

A Bizottság úgy tartja, hogy minden részes államnak szüksége van egy független emberi jogi intézményre, amely felelősséget vállal a gyerekek jogainak előmozdításáért és védelméért. 2. számú, „A független nemzeti emberi jogi intézmények szerepe a gyermekjogok előmozdításában és védelmében” általános megjegyzésében (CRC/GC/2002/2), a Bizottság megjegyzi, hogy elsődleges szempontja az, hogy az adott bármilyenfajta intézmény, képes legyen a gyerekek jogait függetlenül és hatékonyan ellenőrizni, előmozdítani és megvédeni. Amikor a részes államok beszámolóit vizsgálja, a Bizottság következetesen ajánlja független emberi jogi intézmények felállítását – gyermekjogi ombudsmani hivatalát, bizottságát vagy biztost, vagy akár azt, hogy egy országos emberi jogi bizottságban, ill. általános ombudsmani hivatalban az ott végzett tevékenységet a gyerekek jogainak fejlesztésére összpontosítsák.

A Bizottság arra hívja fel azokat a részes államokat ahol ilyen intézményeket már létrehoztak, hogy vizsgálják felül ezek státuszát és a gyerekek jogainak előmozdítása és védelme érdekében végzett tevékenységük hatékonyságát.

A Bizottság elmagyarázza, hogy miközben a felnőtteknek és a gyermekeknek egyaránt szükségük van független, országos emberi jogi intézményekre továbbiakban OEJI) emberi jogaik megvédelme érdekében, addig további indokok igazolják annak szükségességét, hogy a gyermekek emberi jogainak különös figyelmet szenteljenek:

„Ezek többek között azon alapulnak, amelyek szerint a gyermekek fejlettségi szintje különösen kiszolgáltatott csoporttá teszi őket az emberi jogok megsértése terén; véleményüket még mindig ritkán veszik számításba; legtöbbjüknek nincs szavazójoga és nem játszhat jelentékeny szerepet a kormány emberi jogokkal kapcsolatos tevékenységét meghatározó politikai folyamatokban; általában komoly

Gyermekjogi egyezmény

problémákkal szembesülnek, amikor jogaik védelme érdekében, vagy azok megszegése esetén jogorvoslatért fordulnak az igazságszolgáltatáshoz; valamint általában korlátozott a hozzáférésük olyan szervezetekhez, amelyek jogaikat megvédhetik. (Gyermekjogi Bizottság, 2. számú átfogó kommentár, 2002, CRC/GC/2002/2, 5. bekezdés)

A Bizottság megjegyzi, hogy egyre több részes államban hívtak életre gyerekekre szakosodott, független emberi jogi intézményeket, gyermekjogi ombudsmanokat vagy biztosokat. Ahol a források korlátozottak, ott főként azt kell szem előtt tartani, hogy az elérhető forrásokat mindenki – beleértve a gyerekek – emberi jogainak a leghatékonyabb védelmére és előmozdítására használják. Ebben a helyzetben egy széles tevékenységi körű, gyermekekre fókuszáló OEJI jelentheti a legjobb megoldást. Egy széles tevékenységi körű OEJI szerkezetében jelen kellene lennie vagy egy kifejezetten a gyermekek jogaiért felelős biztosnak, vagy egy speciális, gyerekek jogaiért felelős szekciónak vagy osztálynak. A Bizottság kiemeli, hogy a gyerekek jogai előmozdításának és védelmének közismertté tétele alapvető fontosságú, valamint hogy minden, egy adott országban működő emberi jogi intézménynek együtt kellene dolgoznia e cél érdekében.” (CRC/GC/2002/2, 6. bekezdés)

Az átfogó kommentár hangsúlyozza, hogy az OEJI-ket az emberi jogok védelméért és előmozdításáért dolgozó országos intézmények státusza vonatkozó elveknek (a párizsi elveknek) megfelelő módon kell létrehozni. Ezeket az elveket a Közgyűlés 1993-ban fogadta el, és tulajdonképpen minimumszabályokat tartalmaznak, amelyek útmutatást nyújtanak az OEJI-k létrehozásával, kompetenciáival, felelősségével, összetételével, függetlenségével, működési módszereivel és bíróságszerű tevékenységével kapcsolatban. (CRC/GC/2002/2, 4. bekezdés)

Amennyiben lehetséges, ezeknek az intézeteknek alkotmányosan védettnek kell lenniük, és legalább a törvényi szintűek kell, hogy legyenek:

„A Bizottságnak az az álláspontja, hogy mandátumuknak a lehető legszélesebb körre kell kiterjednie az emberi jogok előmozdítása és megvédelme terén, beépítve a gyermek jogairól szóló, annak fakultatív jegyzőkönyveit és más releváns, nemzetközi emberi jogi doku-

mentumokat – ezáltal hatékonyan lefedve a gyermekek emberi jogait, különösen polgári, politikai, gazdasági, szociális és kulturális jogait. (...)

Az OEJI-knek olyan hatalommal kell rendelkezniük, amely elégséges ahhoz, hogy mandátumukat hatékonyan teljesítsék, ideértve azt a hatáskört, hogy meghallgathassanak minden olyan embert, és megszerezhessenek minden olyan információt és dokumentumot, amely a kompetenciájukba tartozó ügyek előmozdításához szükséges. Ezeknek a hatásköröknek tartalmazniuk kellene minden gyermek jogainak védelmét és előmozdítását a részes állam igazságszolgáltatásában, nem csak a részes állammal, hanem minden releváns köz- és magánszervezettel kapcsolatosan.” (CRC/GC/2002/2, 8. és 9. bekezdés)

„Az OEJI-knek birtokolniuk kell azt a jogot is, hogy közvetlenül, függetlenül és elkülönítetten számolhassanak be a gyermekek jogainak helyzetéről a közvélemény és a parlamenti testületek számára. Ebben a tekintetben a részes államoknak biztosítaniuk kell egy évenkénti parlamenti vitaalkalmat annak érdekében, hogy a parlament számára lehetőséget biztosítsanak az OEJI munkájának megtárgyalására a gyermekek jogainak és a részes állam egyezményével kapcsolatos teljesítési kötelezettségének szempontjából. (CRC/GC/2002/2, 18. bekezdés)

„Az OEJI-ket konzultatív, széles kört bevonó és átlátható folyamat során kellene létrehozni. Megfelelő és átlátható kinevezési folyamatokkal kellene rendelkezniük, ideértve a nyílt és versenyelvű kiválasztási folyamatokat. Annak érdekében, hogy függetlenségük biztosítva legyen, megfelelő erőforrásokkal és finanszírozással kell rendelkezniük, és mentesnek kell lenniük a pénzügyi ellenőrzés minden olyan formájától, amely befolyásolhatná függetlenségüket (CRC/GC/2002/2, 10. bekezdés). Olyan hatáskört kell számukra biztosítani, hogy egyéni panaszokat és beadványokat megvizsgálhassanak, valamint hogy vizsgálatot végezzenek, beleértve a gyermekek nevében, vagy a gyermekek által benyújtott ügyeket:

„Annak érdekében, hogy az ilyen vizsgálatokat hatékonyan végezhessek, jogkörük kell, hogy legyen tanúk behívására és meghallgatá-

sára, a bizonyítékként szolgáló dokumentumokhoz való hozzáférésre és a büntetés-végrehajtási intézményekbe való bejutásra. Kötelességeik közé tartozik, hogy figyelemmel legyenek a gyermekek hatékony jogorvoslatának biztosítására (független tanácsadással, pártfogói támogatással és panasz-eljárásokkal) bármilyen jogsértés esetén. Amennyiben lehetséges, az OEJI-knek mediációs és békéltető tevékenységet is végezniük kellene.

Az OEJI-knek jogkört kellene biztosítani arra, hogy támogassák a gyermekek bírósághoz fordulását, ideértve (a) a gyermekeket érintő ügyek OEJI kezelésébe vételét, és (b) a bírósági ügyekben történő beavatkozást abból a célból, hogy a bíróságot az ügy emberi jogi vonatkozásairól tájékoztassák.” (CRC/GC/2002/2, 13. és 14. bekezdés)

A Bizottság kiemeli a gyermekekkel közvetlen kapcsolatot kialakító és fenntartó intézmények fontosságát:

„Az OEJI-knek minden gyermek számára földrajzilag és fizikailag megközelíthetőeknek kellene lenniük. Az Egyezmény 2. cikkének szellemében proaktív módon el kellene minden gyermekcsoportot érniük, különösen a legvédtelenebbeket és a leghátrányosabb helyzetűeket, mint például (de nem kizárólagosan) a gondozásban lévő vagy büntetésüket töltő gyermekeket, a kisebbségi vagy őslakossághoz tartozó gyermekeket, a fogyatékkal, vagy szegénységben élő gyermekeket, a menekült és bevándorló gyermekeket, az utcagyerekeket, illetve a kulturális, nyelvi, egészségügyi vagy oktatási területen speciális igényű gyermekeket.” (CRC/GC/2002/2, 15. bekezdés)

A Bizottság javasolja, hogy az OEJI-k játsszanak kulcsszerepet a gyerekek nézetei iránti tisztelet előmozdításában minden, őket érintő ügyben, ahogy azt az Egyezmény 12. cikke kifejti, a kormányon keresztül és a társadalom bevonásával. Az általános alapelvet alkalmazni kell az országos emberi jogi intézetek felállítására, szervezetére és tevékenységeire nézve. Az intézeteknek biztosítaniuk kell, hogy közvetlen kapcsolatuk legyen a gyermekekkel, valamint hogy a gyermekeket megfelelő módon bevonják, és velük konzultáljanak. Például gyermektanácsokat lehet létrehozni az OEJI-k tanácsadó testületeiként, meg-

könnyítendő a gyermekek részvételét az őket érintő ügyekben. Az OEJI-knek speciálisan kialakított konzultációs programokat és kreatív kommunikációs stratégiákat kellene kidolgozniuk annak érdekében, hogy az Egyezmény 12. cikkének maximális mértékű teljesülését biztosítsák. (CRC/GC/2002/2, 16. és 17. bekezdés)

Az átfogó kommentár hangsúlyozza, hogy az OEJI-knek a kormánytól függetlenül hozzá kellene járulniuk a gyermek jogairól szóló egyezményhez kapcsolódó jelentési folyamathoz (20–24. bekezdés; lásd 44. cikk, 455. oldal). Az átfogó kommentár szintén tartalmaz egy részletes, de nem teljes körű listát az ilyen intézmények számára javasolt tevékenységekről (19. bekezdés).

Nemzetközi együttműködés a végrehajtás érdekében

Az általános végrehajtási intézkedésekhez fűzött megjegyzéseiben a Bizottság számos országot sürgetett, hogy keresse a nemzetközi együttműködés lehetőségét, kérjen technikai segítséget, és éljen ezekkel. A Bizottság az adományozó államokat is bátorította annak biztosítására, hogy segélyprogramjaik kövessék az Egyezmény előírásait, és egyértelmű prioritásokat állítsanak fel a gyermekek érdekében. Az 5. számú átfogó kommentár megállapítja:

„A 4. cikk hangsúlyozza, hogy az Egyezmény végrehajtása a világ országainak közösen végrehajtandó feladata. Más cikkek mellett az Egyezmény ezen cikke is rávilágít a nemzetközi együttműködés szükségességére. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmánya (55 és 56. cikk) meghatározza a nemzetközi gazdasági és szociális együttműködés átfogó céljait, a Alapokmányt aláíró államok pedig vállalták, hogy „a Szervezettel együttműködve közös és egyéni intézkedéseket tesznek” annak érdekében, hogy ezeket a célokat elérjék. Az ENSZ Millenniumi célokat megfogalmazó nyilatkozatában és más világszintű találkozók, ideértve az Egyesült Nemzetek Szervezetének rendkívüli ülészeit a gyermekekről, a részes államok különösen amellett kötelezték el magukat, hogy nemzetközi együttműködéssel felszámolják a szegénységet.

A Bizottság azt tanácsolja a részes államoknak, hogy az Egyezmény legyen a gyermekeket közvetlenül vagy közvetetten érintő nem-

Gyermekjogi egyezmény

zetközi fejlesztési támogatás kerete, az adományozó államok programjai pedig jogalapúak legyenek. A Bizottság sürgeti a részes államokat, hogy érvélt el a nemzetközileg meghatározott célokat, beleértve az ENSZ nemzetközi fejlesztés támogatására kitűzött, a bruttó hazai össztermék 0,7%-ában meghatározott célját. Ezt a célt több másikkal együtt megismételte a Monterrey-i Megegyező, amely a 2002-es *Nemzetközi Konferencia a Fejlődés Finanszírozásáról* nyomán jött létre. A Bizottság biztatja a részes államokat, hogy fogadjanak el nemzetközi segílyt, valamint segílyt annak biztosítására, hogy a segílyek lényegi részét célzottan a gyerekekre fordítsák. A Bizottság elvárja a részes államoktól, hogy éves alapon ki tudják mutatni a gyermekek jogainak megvalósítására előírányzott nemzetközi támogatás összegét és megoszlását.

A Bizottság támogatja a 20/20 kezdeményezés céljait, amelyek a jó minőségű, alapvető szociális szolgáltatásokhoz való univerzális és fenntartható hozzáférést a fejlesztő és adományozó államok közös felelősségeként hagyják jóvá. A Bizottság megjegyzi, hogy a fejlődés felülvizsgálatát célzó nemzetközi találkozók arra a következtetésre jutottak, hogy sok részes államnak problémát fog okozni az alapvető gazdasági és szociális jogok biztosítása, hacsak nem biztosítanak számukra kiegészítő támogatásokat, és nem növelik ezen források felhasználásának hatékonyságát. A Bizottság kiemeli és bátorítja azokat az erőfeszítéseket, amelyeket a legnagyobb mértékben eladósodott országok tettek a szegénység csökkentése érdekében a Szegénység csökkentéséről szóló stratégiai tanulmány (Poverty Reduction Strategy Paper, PRSP) alapján. A PRSP-nek, mint az adott millenniumi fejlesztési cél elérésében központi, orszá-

gok által irányított stratégiának, erősen összpontosítania kell a gyermekek jogaira. A Bizottság sürgeti a kormányokat, adományozókat és a civil társadalmat, hogy biztosítsák a PRSP-k kidolgozása során a gyermekek kiemelkedő prioritását, valamint a fejlesztés egész szektorra kiterjedő megközelítését (sectorwide approaches to development, SWAp-ok). Mind a PRSP-kben, mind a SWAp-okban holisztikus, gyermekközpontú megközelítéssel meg kell jeleníteni a gyermekjogi elveknek, felismerve, hogy a gyermekek jogok birtokosai; valamint be kell építeni ezekbe a gyermekek számára releváns fejlesztési célokat. (Gyermekjogi Bizottság, 5. számú átfogó kommentár, 2003, CRC/GC/2003/5, 60–62. bekezdés).

A Bizottság biztatja a részes államokat, hogy helyzetüknek megfelelően biztosítsanak, illetve vegyenek igénybe technikai támogatást többek között az UNICEF-től, az ENSZ Emberi Jogok Főbiztosságának Hivatalától és más ENSZ- vagy ENSZ-közelit hivataltól. Kíváncos, hogy a részes államok az Egyezményhez kapcsolódó beszámolóikban meghatározzák érdekeltségüket a technikai segítségnyújtásban. Kíváncos, hogy minden, a nemzetközi együttműködés népszerűsítésében és a technikai segítségnyújtásban érintett ENSZ- és ENSZ-közelit szervezet, csakúgy, mint a Világbank Csoport, a Nemzetközi Valutaalap és a Világkereskedelmi Szervezet, tevékenységén keresztül tegye közismertté a gyermekek jogait. (CRC/GC/2003/5, 63. és 64. bekezdés)

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* (CRC/C/58/Rev.1). függelék, 467. oldal.

MÁS KULCSFONTOSÁGÚ NEMZETKÖZI EMBERI JOGI DOKUMENTUMOK RATIFIKÁLÁSA

A Gyermekjogi Bizottság az általános végrehajtási intézkedések részeként és az emberi jogok oszthatatlanságának és egymástól való kölcsönös függőségének elve alapján következetesen biztatja a részes államokat, hogy amennyiben még nem tették, ratifikálják a gyermek jogairól szóló egyezmény két fakultatív jegyzőkönyvét (a fegyveres konfliktusban érintett gyermekekről, valamint a gyermekkereskedelemtől, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról szólót), továbbá a hat másik, főbb nemzetközi emberi jogi dokumentumot. A részes államokkal folytatott párbeszéde során a Bizottság gyakran bátorítja az egyes államokat, hogy fontolják meg más, témába vágó nemzetközi dokumentumok ratifikálását is. Ezen okiratok nem teljes körű listája az 5. számú átfogó kommentár függelékében található. (A Bizottság jelzi, hogy ezt a listát időről időre frissíteni fogja.)

- A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának fakultatív jegyzőkönyve;
- A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának második fakultatív jegyzőkönyve a halálbüntetés eltörléséről;
- A nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról szóló Egyezmény kiegészítő jegyzőkönyve;
- A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód és büntetés elleni egyezmény kiegészítő jegyzőkönyve;
- egyezmény a diszkrimináció ellen az oktatásban;
- 29. sz. Nemzetközi Munkaügyi Szervezeti (ILO) kényszermunka egyezmény, 1930;
- 105. sz. ILO egyezmény a kényszermunka eltörléséről, 1957;
- 138. sz. ILO egyezmény a munkába állás alsó korhatáráról, 1973;
- 182. sz. ILO egyezmény a gyermekmunka legrosszabb formáiról, 1999;
- 183. sz. ILO egyezmény az anyák védelméről, 2000;
- 1951-es egyezmény a menekültek státuszáról, kiegészítve a menekültek státuszára vonatkozó 1967-es jegyzőkönyvvel;
- egyezmény az emberkereskedelem és a prostitúcióba kényszerítettek kizsákmányolásának visszaszorításáról (1949);
- Rabszolgaügyi egyezmény (1926);
- A rabszolgaügyi egyezményt módosító ajánlás (1953);
- Kiegészítő egyezmény a rabszolgaság eltörléséről, a rabszolga-kereskedelemtől és a rabszolgasághoz hasonló intézményekről és gyakorlatokról (1956);
- Ajánlás az emberkereskedelem, különösen a nők és gyermekek kereskedelmének megelőzésére, visszaszorítására és büntetésére, *amely kiegészíti a Nemzetek közötti szervezett bűnözésről* szóló ENSZ egyezményt (2000);
- Genfi egyezmény a civilek védelméért háború idején;
- A Genfi egyezmények 1949. augusztus 12-i Kiegészítő ajánlása a Nemzetközi fegyveres konfliktusok áldozatainak védelméről (I. ajánlás);
- A Genfi egyezmények 1949. augusztus 12-i Kiegészítő ajánlása a Nem-nemzetközi fegyveres konfliktusok áldozatainak védelméről (II. ajánlás);
- egyezmény a gyalogsági aknáknak használatának, raktározásának, gyártásának és szállításának tilalmáról, valamint azok megsemmisítéséről;
- A Nemzetközi Büntetőbíróság Statútuma;
- Hágai egyezmény a gyermekek védelméről és az országok közötti örökbefogadás területén végzett együttműködésről;
- Hágai egyezmény a nemzetközi gyermekcsempészet polgári aspektusairól;
- Hágai egyezmény az igazságszolgáltatásról, az alkalmazható törvényekről és a szülők felelősségének elismeréséről, végrehajtásáról és az ennek terén való együttműködésről, valamint a gyermekek védelméről, 1996;

(Gyermekjogi Bizottság, 5. számú átfogó kommentár, CRC/GC/2003/5, Függelék)

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

Az ellenőrző lista lista használatáról lásd XXXV. oldal

Általános végrehajtási intézkedések

A 4. cikk a részes államok mindenén átívelő kötelezettségét határozza meg az Egyezményben szereplő valamennyi jog megvalósítására.

- Sor került-e átfogó felülvizsgálatra annak érdekében, hogy az Egyezmény végrehajtásához szükséges intézkedéseket meghatározzák?
- Sor került-e a teljes törvénykezés (ideértve a részes állam szokásjogát és regionális, valamint helyi törvényeit) átfogó felülvizsgálatára annak érdekében, hogy az egyezménnyel való kompatibilitást biztosítsák?
- Megjelennek-e a Bizottság által meghatározott általános alapelvek a törvénykezésben?
- 2. cikk: az Egyezményben megállapított jogok elismerése a joghatóság alá tartozó valamennyi gyermek számára?
- 3. cikk 1. bekezdése: a gyermek legfőbb érdekei a gyermekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek-e?
- 6. cikk az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog?
- 12. cikk a gyermek véleményének tiszteletben tartása a gyermeket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyermeket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban?
- Lehetséges-e a bíróság előtt ezekre hivatkozni?
- Beépítették-e az Egyezményt a nemzeti joganyagba, vagy kihirdetése után részévé vált-e a nemzeti jognak? Van-e lehetősége hatékony jogorvoslatra a gyerekeknek és képviselőiknek, amennyiben az Egyezményben biztosított jogaikat megsértik?
- Ellentmondás esetén felülírja-e az Egyezmény a nemzeti jogot?
- Megjeleníti-e az Alkotmány az Egyezmény elveit, különös tekintettel a gyermekekre?
- Kidolgoztak-e egységes szerkezetbe foglalt törvényt a gyermekek jogairól?
- Született-e átfogó nemzeti stratégia az Egyezmény végrehajtására?
- Ha van nemzeti akcióterv vagy program a gyermekügyben, akkor abba beépítették-e az Egyezmény végrehajtásának minden aspektusát?
- Létrehoztak-e egy (vagy több) állandó kormányzati mechanizmust annak érdekében, hogy
 - ▶ a szakpolitika megfelelő koordinációját biztosítsák
 - ▶ tartományok/régiók között?
 - ▶ központi kormányzati osztályok között?
 - ▶ a központi kormányzat és a helyi önkormányzatok között?
 - ▶ a gazdasági és a szociális szakpolitikák között?
 - ▶ a gyermekeket érintő szakpolitikák hatékony kiértékelését biztosítsák?
 - ▶ a végrehajtás hatékony ellenőrzését biztosítsák?
- Ezek a mechanizmusok közvetlenül kapcsolódnak-e azokhoz a kormányzati intézményekhez, amelyek az adott részes államban az átfogó szakpolitikákat és költségvetést meghatározzák?
- Átvették-e hivatalosan azt az elvet a szakpolitikák és a költségvetés meghatározásának minden szintjén, hogy a gyermek legfőbb érdeke elsődleges fontosságú szempont?

- A teljes költségvetés szociális kiadásokra fordítható hányada megfelelő-e
 - ▶ országosan?
 - ▶ regionális/tartományi szinten?
 - ▶ helyi szinten?
- A szociális kiadások gyermekekre fordítható hányada megfelelő-e
 - ▶ országosan?
 - ▶ regionális/tartományi szinten?
 - ▶ helyi szinten?
- Vannak-e a költségvetés elemzésével foglalkozó állandó szervezetek országos szinten és a kormány különböző szintjein, amelyek megállapítják
 - ▶ az átfogó költségvetés gyermekekre fordítható hányadát?
 - ▶ a régiók, vidéki és városi területek, vagy adott gyermekcsoportok közötti különbségeket?
 - ▶ a szerkezeti átalakítás, a gazdasági reformok és változások hatásait minden gyermek számára?
 - ▶ leginkább hátrányos helyzetű gyermekcsoportok számára?
 - ▶ a gyermekek jogainak előmozdítását szolgáló nemzetközi együttműködésekkel kapcsolatosan kapott/adott, és különböző szektorok számára allokált támogatás arányát és összegét?
- Az ellenőrzés érdekében tett intézkedések biztosítják-e minden gyermek helyzetének átfogó, multidiszciplináris értékelését az Egyezmény végrehajtásával kapcsolatban?
- Elegendő olyan, részletes adatot gyűjtöttek-e, amely biztosítja a hátrányos megkülönböztetéstől való mentesség elve végrehajtásának értékelését?
- Történtek-e olyan intézkedések, amelyek biztosítják a gyermekekre gyakorolt hatás kiértékelését a szakpolitikák kialakítása és a kormányzati döntéshozatal minden szintjén?
- Rendszeresen beszámolnak-e a parlamentnek az Egyezmény végrehajtásáról?
- Hoztak-e létre olyan parlamenti mechanizmusokat, amelyek megfelelő közfigyelmet és vitalehetőséget biztosítanak a végrehajtással kapcsolatos ügyek terén?
- Részt vesz-e a megvalósítás minden szintjén a civil társadalom, különösen
 - ▶ a megfelelő nem-kormányzati, civil szervezetek?
 - ▶ maguk a gyerekek?
- Van-e állandó eljárás a végrehajtással kapcsolatos ügyekről folytatott konzultáció területén a megfelelő nem-kormányzati, civil szervezetekkel, illetve magukkal a gyerekekkel?
- Alapítottak-e emberi jogi intézményt abból a célból, hogy az a gyerekek jogait előmozdítsa – például gyermekjogi ombudsmani hivatalt, biztost vagy kiemelt csoportot egy emberi jogi bizottságban?
 - ▶ biztosított-e ennek a kormánytól való függetlensége?
 - ▶ van-e megfelelő törvényi hatalma, például kivizsgálásra?
 - ▶ megfelel-e a párizsi elvek nemzeti emberi jogi intézmények státuszáról szóló passzusának?

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan és a cikkek kölcsönösen összefüggenek egymással.

A 4. cikk megkívánja a részes államoktól, hogy meghozzanak minden olyan törvényhozási, közigazgatási vagy egyéb intézkedést, amely az Egyezményben elismert jogok érvényesüléséhez szükséges. Ennélfogva ez a cikk az összes többihez is kapcsolódik.

Szülői iránymutatás és a gyermek kibontakozó képességei¹

A 5. CIKK SZÖVEGE

Az Egyezményben részes államok tiszteletben tartják a szülőknek vagy, adott esetben a helyi szokás szerint, a nagycsaládnak vagy a közösségnek, a gyámoknak vagy más, a gyermekért törvényesen felelős személyeknek azt a felelősségét, jogát és kötelességét, hogy a gyermeknek az Egyezményben elismert jogai gyakorlásához, képességei fejlettségének megfelelően, iránymutatást és tanácsokat adjanak.

Összefoglalás

Az 5. és különösen a 18. cikk keretet biztosít a gyermek, a szülei, a család és az állam kapcsolata számára. A cikk biztosítja, hogy a gyermek jogairól szóló egyezmény a „család” fogalmát rugalmasan értelmezze, és bevezet két alapvető fontosságú fogalmat: a „szülői felelősség” és a gyermek „kibontakozó képességeinek” fogalmát. A cikk azt is egyértelműen kifejezésre juttatja, hogy az Egyezmény a gyermeket a jogok aktív alanyának tekinti, hangsúlyozva annak fontosságát, hogy jogait maga gyakorolja. A Bizottság átfogó kommentárjaiban tovább részletezte a cikk értelmezési keretét.

Az Egyezmény semmilyen értelemben nem „családellenes”, és nem állítja szembe a szülőket a gyerekekkel. Ellenkezőleg, már bevezetőjében is kiemeli, hogy a család „a társadalom alapegysége, és minden családtag, különösen a gyermekek fejlődésének és jóllétének természetes közegé”. Számos cikke hangsúlyozza a szülők elsődleges felelősségét, és szigorú korlátokat állít az állami beavatkozás és a gyerekek szüleiktől való elszakítása elé (3. cikk 2. bekezdés, 7., 9., 10., 18., 27. cikk); az oktatás céljainak egyike is azt szolgálja, hogy a gyerekekben tisztelet alakuljon ki szülei iránt (29. cikk).

„Az Egyezményben részes államok tiszteletben tartják a felelősségeket, jogokat és kötelességeket...”

Az 5. cikk bevezeti a szülők és mások, gyerekek iránti felelősségének fogalmát, összekapcsolva azokkal a szülői jogokkal és kötelességekkel, amelyek ahhoz szükségesek, hogy e kötelezettségüknek eleget tehessenek.

A 18. cikk kiterjeszti a szülői felelősség fogalmát: megkívánja a részes államoktól, hogy minden erejükkel „biztosítsák annak az elvnek az elismertetését, amely szerint a szülőknek közös a felelősségük a gyermek neveléséért és fejlődésének biztosításáért”, cselekedeteiket mindenekelőtt a gyermek legfőbb érdekének kell vezetnie. Ezen túlmenően azonban az Egyezmény nem definiálja a „szülői felelősség” fogalmát. Mindazonáltal ugyanúgy, ahogy a „gyermek legfőbb érdeke” esetében, itt is az Egyezmény teljes tartalma mérvadó. Az 5. cikk értelmében a szülők felelőssége, hogy megfelelően támogassák „a gyermeket az Egyezményben biztosított jogai gyakorlásában”.

Az Egyezmény megkérdőjelezi azt, a Bizottság tapasztalatai szerint számos társadalomban meghatározó hagyományokkal bíró – bár legtöbbjükben valamilyen mértékben változásnak indult – nézetet, hogy a szülők abszolút jogokkal rendelkeznek gyerekeik felett. Ebből következően a szülői felelősség fogalmát minden ország-

¹ Lásd a szöszedetet (501. oldal) (a szerk.)

Gyermejkogi egyezmény

ban az Egyezmény értelmezési keretét alapul véve, jogszabályi szinten kell meghatározni (lásd a 18. cikket, a 171. oldalon).

„...melyet a szülők, vagy adott esetben, a helyi szokás szerint a nagycsalád, közösség, gyámok, vagy más, a gyermekért törvényesen felelős személyek gyakorolnak...”

Az 5. cikk elismeri a tágabb, kiterjedt család fontosságát, hiszen nemcsak szülőkről és törvényes képviselőkről beszél, hanem adott esetben a helyi szokásoknak megfelelően nagycsaládról vagy közösségről. A Bizottság „A gyermek jogainak végrehajtása kora gyermekkorban” című átfogó kommentárjában leszögezi:

„Rendes körülmények között a fiatal gyermek szülei a család többi tagjával, a nagycsaláddal, vagy adott esetben a közösséggel, törvényes képviselőkkel egyetemben, kulcsfontosságú szerepet játszanak a gyermek jogainak érvényesítésében. Ezt az Egyezmény (különösen annak 5. cikke) teljes mértékben elismeri... Az Egyezmény elfogadja, hogy a „család” jelenthet egy sor olyan formát és megoldást, amely biztosítja a gyermek gondozását, védelmét, fejlődését. Ez lehet a nukleáris család, de lehet más, hagyományos vagy modern közösségi alapú egység is, amennyiben az a gyermek legfőbb érdekének megfelel.” (Gyermejkogi Bizottság, 7. számú átfogó kommentár, 2005, CRC/C/GC/7, 15. bekezdés)

A Bizottság azt is nyugtázza, hogy a társadalmi változások a családi mintázatok bővülésével jártak:

„... A Bizottság megjegyzi, hogy a családi mintázatok és az informális családtámogatás elérhetőségi lehetőségei sokszínűek és a legtöbb régióban folyamatosan változnak. Az egyre nagyobb változatosság mind a család méretét, mind a szülők gyermekük felnevelésében betöltött szerepét, és annak módját tekintve meghatározó tendencia. Ezek a tendenciák kiemelkedő jelentőségűek a fiatal gyermekek esetében, akiknek fizikai, lelki és személyiség-fejlődése szempontjából is az a legelőnyösebb, ha ezeket csekély számú állandó, gondoskodó kapcsolatban biztosítják számukra. Ebben tipikusan az anya, az apa, a testvérek,

a nagyszülők, valamint a tágabb család tagjainak és a gyermekek gondozására és nevelésére szakosodott szakembereknek valamiféle együttese vesz részt. Az Egyezmény elismeri, hogy e kapcsolatok mindegyike a többivel össze nem hasonlítható módon járulhat hozzá a gyermeknek az Egyezményben biztosított jogai érvényesítéséhez, és hogy a családi mintázatok széles köre összhangban áll a gyermekek jólétének biztosításával.” (CRC/C/GC/7, 19. bekezdés)

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 23. cikkében leszögezi, hogy a család „a társadalom természetes és alapvető egysége, és joga van a társadalom és az állam védelmére”, 24. cikkében pedig kimondja, hogy a gyerekeknek joga van „arra a védelemre, amely őt kiskorú állapotától folytán a családja, a társadalom és az állam részéről megilleti”. Az Emberi Jogi Bizottság 1989-ben és 1990-ben két átfogó kommentárjában is hangsúlyozza a család meghatározásának rugalmas voltát, „mely széles körben értelmezendő, hogy a szóban forgó részes állam társadalmának minden oda tartozó tagja beférjen” (Emberi Jogi Bizottság, 17. számú átfogó kommentár, 1989, HRI/GEN/1/Rev.8, 6. bekezdés, 184. oldal).

19. számú átfogó kommentárjában az Emberi Jogi Bizottság „megjegyz, hogy a család fogalma bizonyos tekintetben államunként eltérő lehet, sőt, azon belül régióként is, ezért nem lehet rá általános definíciót alkalmazni...” (Emberi Jogi Bizottság, 19. számú átfogó kommentár, 1990, HRI/GEN/1/Rev.8, 2. bekezdés, 188. oldal).

A Gyermejkogi Bizottság azt javasolta, vizsgálják meg a poligámia kérdését abból a szempontból, hogy az milyen, esetleg káros, hatásokkal jár a gyerekekre nézve (lásd a 18. cikket a 170. oldalon). A Nőkkel szembeni megkülönböztetés felszámolásával foglalkozó Bizottság ajánlásai közt javasolta 1994-ben, hogy „tiltsák be a bigámiát és poligámiát, és biztosítsák a gyermekek jogainak védelmét” (A nőkkel szembeni megkülönböztetés felszámolásával foglalkozó Bizottság, CEDAW, 21. számú átfogó kommentár, 1994, HRI/GEN/1/Rev.8, 39. bekezdés, 315. oldal).

„... hogy a gyermeknek az Egyezményben elismert jogai gyakorlásához, képességei fejlettségének megfelelően, iránymutatást és tanácsokat adjanak”

A „kibontakozó képességek” fogalmának bevezetése lehetővé tette az Egyezmény számára, hogy elkerülje az életkori határok mesterséges megszabását, és az érettség különböző témák szerinti meghatározását. Ez az Egyezmény egyik kulcsfogalma: annak elismerése, hogy egész gyermekora alatt tiszteletben kell tartani és biztosítani kell a gyerek folyamatos fejlődését az önálló felnőttkor felé, szorosan kapcsolódva a 12. cikk azon követelményéhez, hogy „a gyerek véleményét figyelemmel korára és érettségi fokára, kellően tekintetbe kell venni”.

Ezt az elvet ismétli meg a 14. cikk: a szülők vagy, adott esetben, a gyermek törvényes képviselői „kibontakozó képességeinek megfelelően” irányíthatják a gyermeket a gondolat-, a lelkiismeret- és a vallásszabadság jogának gyakorlásában. A szövegezés hangsúlyozza, hogy a gyerek az Egyezmény által biztosított jog alanya, ugyanakkor kifejezi, hogy e jogot a gyermek maga gyakorolja.

A tény, hogy az 5. cikk a „kibontakozó képességekre” irányítja a figyelmet, nem csak arra vonatkozik, hogy a gyerekeknek nő az autonómiájuk szüleikkel való kapcsolatukban. Utal arra is, hogy a fejlődés folyamat, amelyen a gyerek keresztül megy (6., 27., és 29. cikk), valamint a szülők felelősségére abban, hogy ne követeljenek meg, vagy várjanak el olyasmint gyerektől, ami tőle fejlődése adott fokán nem elvárható. Az 5. cikk a gyerek éretté válásának útjáról szól, amelyhez elengedhetetlen az autonómia egyre kiterjedtebb gyakorlása. Sok országban a gyerekek jóval a nagykorúság előtt bizonyos önrendelkezési jogokat szereznek; gyakran teljeskörű felnőtt jogokhoz jutnak, ha házasságot kötnek, amit néhány állam már 14-15 éves korban engedélyez (és amit a Bizottság erősen kifogásol, lásd az 1. cikket a 6. oldalon). Néhány országban a „kibontakozó képességek” fogalma olyan általános rendelkezés formájában jelenik meg a jogszabályokban, amely szerint, amint eléri a szükséges érettségi fokot vagy belátási képességet, a gyerek minden olyan esetben döntést hozhat az önmagát érintő kérdésekben, amikor azt jogszabály nem korlátozza.

A Bizottság hangsúlyozta, hogy az államok jogrendszere semmiféle – például nemi alapon történő – megkülönböztetéssel nem élhet a te-

kintetben, hogy mitől teszi függővé az érettség elismerését (lásd az 1. cikket, a 3. oldalon).

A Bizottság „A gyermek jogainak végrehajtása kora gyermekkorban” című átfogó kommentárja magyarázza el a szülők szerepét a csecsemők, és fiatalabb gyerekek képességeinek és jogainak vonatkozásában. A Bizottság az átfogó kommentárokból utal a „kibontakozó képességek” és a „képessé tétel elve” fogalmakra:

„Az 5. cikk behozza a »kibontakozó képességek« fogalmát, hogy az érés és tanulás olyan folyamatokra utaljon, amelyek során a gyermekek folyamatosan mélyítik el tudásukat, kompetenciáikat, megértési képességeiket – a jogaik ismeretét, ideértve azok érvényesítésének legjobb módjait. Jogaik érvényesülése szempontjából alapvetően fontos tiszteletben tartani a gyermekek kibontakozó képességeit, ami kora gyermekkorban különös jelentőséggel bír, hiszen születésük és az iskoláskor kezdete között a gyermekek fizikai, kognitív, szociális és érzelmi állapota rendkívül gyors változásokon megy át. Az 5. cikk tartalmazza azt az elvet, hogy a szülők (és mások) kötelesek az általuk nyújtott támogatás és iránymutatás mértékét folytonosan a gyermek szükségleteihez igazítani. Ennek során figyelembe kell venni a gyermek érdekeit, kívánságait, valamint képességét az önálló döntéshozatalra, és a saját érdekével összhangban álló cselekvésre. Míg egy fiatal gyermek általában több irányítást igényel, mint egy idősebb, fontos figyelembe venni az azonos életkorú gyermekek képességeinek és különböző helyzetekre adott válaszainak egyéni eltéréseit. A kibontakozó képességek figyelembevétele legyen pozitív, önállóságra ösztönző folyamat, ne pedig olyan hatalomelví gyakorlatok igazolására szolgáló ürügy, amely a gyermekek önrendelkezését és önkifejezését korlátozza, és amely hagyományosan a gyermek relatív éretlenségét és a szocializáció szükségességét hozza fel indoklásként. A szülőket (és másokat is) arra kell bátorítani, hogy az általuk nyújtott iránymutatás és támogatás legyen gyermekközpontú, és segítse hozzá a fiatal gyermekeket jogaik gyakorlásához – a részvételhez való jogot (12. cikk) és a gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadsághoz való (14. cikk) jogot is beleértve.” (Gyerme jogi Bizottság, 7. számú átfogó kommentár, 2005, CRC/C/GC/7, 17. bekezdés)

A Bizottság „A serdülők egészsége és fejlődése a Gyermek jogairól szóló egyezmény összefüggésé-

Gyermejjogi egyezmény

ben” című átfogó kommentárjában is foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy a kibontakozó képességek és a megfelelő irányítás megvalósulása szempontjából miképpen érvényesülnek az idősebb gyerekek jogai. Itt is az 5. cikkre hivatkozik:

„A Bizottság hisz abban, hogy a szülőknek vagy más törvényes képviselőknek körültekintően kell gyakorolniuk az irányításhoz és tanácsadáshoz fűződő jogukat akkor, amikor arról van szó, hogyan gyakorolják saját jogukat serdülő gyermekeik. Kötelességük a serdülő véleményét korának és érettségi fokának megfelelően figyelembe venni, és olyan biztonságos és támogató környezetet biztosítani számára, amelyben módjában áll fejlődni. A serdülőket családi környezetüknek olyan jogokat aktívan birtokló családtagoknak kell tekintenie, akik megfelelő iránymutatás esetén képesek teljes értékű, felelősségteljes polgárokká válni.” (Gyermejjogi Bizottság, 4. számú átfogó kommentár, 2003, CRC/GC/2003/4, 7. bekezdés)

A Bizottság gyakran fejezte ki aggodalmát olyan esetekben, amikor úgy tűnt, hogy az országok nem fogadták el teljes mértékben a gyerekek aktív jogalanyiségét, különösen az 5. cikk és a 12–16. cikk vonatkozásában. A Bizottság a részes államok jelentéseinek vizsgálata során erőteljesen hangsúlyozta, hogy a gyerek jogainak támogatása a családon belül nem mások jogainak kárára, és különösen nem a szülők ellenében valósul meg, hanem épp ellenkezőleg, az egész család jogait erősíti.

A Bizottság kulcsfontosságúnak tartja a család szerepét a gyerek állampolgári jogainak biztosításában. A „család szerepe a gyermek jogainak biztosításában” című vitanap vázlatában kijelentette, hogy:

„A gyermek állampolgári jogai a családban kezdődnek. ... A család szerepe alapvető az emberi jogok tudatosításában és képviseletében, az emberi értékek, a kulturális identitás és örökség, a más civilizációk tiszteletében. Megfelelő egyensúlyt kell találni a szülői tekintély és a gyermek jogainak megvalósulása között, a szabad véleménynyilvánítás jogát is ideértve.” (Gyermejjogi Bizottság, Jelentés az ötödik ülésről, 1994. január, CRC/C/24, V. melléklet, 63. oldal)

Az vita végén a Bizottság eljutott néhány előzetes következtetésig:

„A gyermeket hagyományosan függő, láthatatlan és passzív családtagnak tekintették. Nemrég vált csak »láthatóvá«, és egyre erősödik a mozgalom, amely módot kíván teremteni arra, hogy meghallgassák és tiszteletben tartsák. Ma már a párbeszéd, egyeztetés, a részvétel áll a gyermekek érdekében folytatott cselekvés előterében.

A család ugyanakkor minden egyes tagja számára eszményi keretet nyújt a demokrácia első tapasztalatának megszerzésére – a gyermekeket is ideértve. Vajon álmom ez csupán, vagy tekintsük határozott és kihívást jelentő feladatnak?”

A Bizottság megerősítette, hogy az Egyezmény

„...a legmegfelelőbb keret, amelyben figyelembe vehető és biztosítható a minden családtagot a maga személyiségében megillető alapvető jogok tisztelete. A gyermekek jogai autonómiát élveznek, de csak a szülők és más családtagok jogainak elismerése, tiszteletben tartása és biztosítása mellett nyernek különleges jelentőséget. Márpedig a család státuszának és tiszteletének biztosítása is csak ezen a módon lehetséges.” (Gyermejjogi Bizottság, Jelentés a hetedik ülésről, 1994. szeptember/ október, CRC/C/34, (183) és az azt követő bekezdések)

Az 5. cikk egyértelművé teszi, hogy a szülői irányítás és támogatás nem korlátlan; „helyénvalónak” kell lennie, meg kell felelnie „a gyermek kibontakozó képességeinek”, valamint az Egyezmény szellemének. A 18. cikk hangsúlyozza, hogy a szülőket „cselekedeteikben mindekelőtt a gyerek legfőbb érdekének kell vezetnie”. Ezért az 5. és 19. cikk közös értelmezésével kapcsolatban a Bizottság egyértelműen leszögezi, hogy a szülői „iránymutatás” semmiféleképp sem öltheti erőszakos vagy megalázó fegyelmezés formáját, mivel a szülei vagy más gondozásában lévő gyereket „a fizikai és érzelmi erőszak minden formájától” védelem illeti meg. A Bizottság többszörösen hangsúlyozza minden gyermek jogát „a testi fenyegetéstől és más kegyetlen vagy megalázó büntetéstől való védelemhez (többek közt a 19. cikk, a 28. cikk 2. bekezdése és a 37. cikk)”. (CRC/C/GC/8.)

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások* (2005-ben felülvizsgált változat) (CRC/C/58/Rev.1). függelék, 467. oldal.

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

Az ellenőrző lista használatáról lásd XXXV. oldal

Általános végrehajtási intézkedések

Sor került-e az 5. cikkel kapcsolatban az általános végrehajtási intézkedésekre?

(A kormányzaton belül az 5. cikk a **családjoggal és családtámogatással foglalkozó minisztériumokat érinti; a képzésbe mindazokat szükséges bevonni, akik családokkal vagy családok érdekében, illetve a szülői feladatra való felkészítésen dolgoznak**)

Az 5. cikk végrehajtásával kapcsolatos konkrét kérdések

- Összhangban van-e a „család” a gyermekjogok megvalósítása érdekében alkotott definíciója az Egyezmény rugalmas meghatározásával?
- Létezik-e a szülők felelősségének, kötelességeinek és jogainak részletes jogszabályi definíciója?
- Megtörtént-e ennek a definíciónak a felülvizsgálata annak biztosítása érdekében, hogy az összhangban álljon az Egyezmény elveivel és rendelkezéseivel?
- Biztosítják-e a jogszabályok, hogy a gyermekeknek nyújtott szülői iránymutatás és tanácsadás összhangban álljon az Egyezmény elveivel és rendelkezéseivel?
- Az Alkotmány és a jogszabályok biztosítják-e a gyermek kibontakozó képességeinek kellő tiszteletben tartását?
- Létezik-e olyan általános elv, hogy amint a gyermek eléri a „megfelelő belátási képességet” valamely döntés vagy fontos ügy kapcsán, joga van saját magáról dönteni?
- Léteznek-e a szülők, gondviselők, gyermekek és támogatóik rendelkezésére álló információs kampányok/oktatási programok a gyermek fejlődéséről, képességeik fejlettségéről stb.?
- Értékelték-e valaha e kampányok/programok hatékonyságát?

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan és a cikkek kölcsönösen összefüggnek egymással. Az 5. cikk nem vizsgálható önmagában. A családról alkotott rugalmas definíciója más cikkek értelmezéséhez is fontos támpontot jelent. Megerősíti a gyermek aktív jogalanyiságát, azzal hogy képességei fejlettségét figyelembe kell venni, ez pedig az összes többi jog – különösen a gyermek polgári és politikai jogai – alkalmazása szempontjából is érvényes.

Kiemelt figyelmet kell fordítani:

A többi általános elvre

- 2. cikk Az Egyezményben megállapított jogok elismerése a joghatóság alá tartozó valamennyi gyermek számára, hátrányos megkülönböztetés nélkül
- 3. cikk 1. bekezdése A gyermek legfőbb érdekei a gyermekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
- 6. cikk Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog
- 12. cikk A gyermek véleményének tiszteletben tartása a gyermeket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyermeket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban

Szorosan kapcsolódó cikkek

Az 5. cikk végrehajtásával kapcsolatban álló további cikkek:

- 1. cikk: A gyermek definíciójának a jogalkotás és a gyakorlat számára számításba kell vennie a gyermek „kibontakozó képességeit”
- 18. cikk: Szülői felelősség és a szülőknek nyújtott állami segítség

A gyermek joga az élethez, és az életben maradás és fejlődés legnagyobb mértékű biztosítása

A 6. CIKK SZÖVEGE

1. Az Egyezményben részes államok elismerik, hogy minden gyermeknek veleszületett joga van az életre.
2. Az Egyezményben részes államok a lehetséges legnagyobb mértékben biztosítják a gyermek életben maradását és fejlődését.

Összefoglalás

A 6. cikk az egyike azoknak a cikkeknak, amelyeket a Gyermekjogi Bizottság az általános elvek közé sorol. Garantálja a gyerekeknek – a más jogi eszközök által egyetemes emberi jogként tételezett – alapvető jogát az élethez, valamint a lehetséges legnagyobb mértékű esélyt az életben maradásra és fejlődésre. A lehetséges legnagyobb mértékű „életben maradás és fejlődés” fogalma az egész Egyezmény alkalmazása szempontjából kulcsfontosságú. A Gyermekjogi Bizottság a fejlődést holisztikus fogalomnak tartja, és az Egyezmény sok cikke utal kimondottan a fejlődés céljára. Más cikkek a szülők és a család szerepét hangsúlyozzák a gyerek fejlődése szempontjából, valamint az államnak azon kötelességét, hogy őket támogassa. Az erőszaktól és kizsákmányolástól való védelem is alapvető fontosságú az életben maradás és fejlődés szempontjából. A Gyermekjogi Bizottság javasolta, hogy a többi általános elvet tartalmazó cikkhez (2., 3., és 12. cikk) hasonlóan a 6. cikk is jelenjen meg az országos jogszabályok szintjén.

A gyermek veleszületett joga az élethez

Az élethez való jogot az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 3. cikke hirdeti ki: „Minden személynek joga van az élethez, a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz.”

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 6. cikke ugyanezt az elvet

hirdeti: „Minden emberi lénynek veleszületett joga van az életre. E jogot a törvénynek védelmeznie kell. Senkit sem lehet életététől önkényesen megfosztani” (1. bekezdés). Az Emberi Jogi Bizottság egy 1982-es átfogó kommentárban megjegyzi, hogy az élethez való jogot túlságosan gyakran értelmezik nagyon szűken: „A veleszületett jog az élethez nem értelmezhető megszorító módon, és e jog védelme pozitív lépéseket igényel az államok részéről. Ebben az értelemben a Bizottság úgy véli, kívánatos lenne, ha a részes államok minden lehetséges eszközök megragadnának a csecsemőhalandóság csökkentésére, a várható élettartam növelésére, különösen azáltal, hogy fellépnek az alultápláltság és a járványok ellen.” (Emberi Jogi Bizottság, 6. számú átfogó kommentár, 1982, HRI/GEN/1/Rev.8, 5. bekezdés, 167. oldal)

Az Egyezmény a gyermek jogairól 24. cikkében kitér a gyerek egészséghez és egészségügyi ellátáshoz való jogára, és megköveteli, hogy „megfelelő eszközökkel számolják fel a csecsemő- és gyermekhalandóságot” (24. cikk 2. bekezdés a) pont, lásd a 251. oldalon). A Bizottság elismerte az államok eredményeit a halálozási ráták visszaszorításában, és kifejezte aggodalmát minden olyan esetben, amikor ezek az arányok növekedtek, vagy ahol az arányok diszkriminációt jeleznek, (a téma további tárgyalásáról lásd a 24. cikket, a 257. oldalon).

Gyermekjogi egyezmény

A Bizottság „A gyermek jogainak végrehajtása koragyermekkorban” című átfogó kommentárjában kiemeli az alábbi témákat:

„A 6. cikk a gyermek élethez való veleszületett jogáról szól, valamint a részes államok azon kötelezettségéről, hogy a lehető legnagyobb mértékben biztosítsák a gyermek életben maradását és fejlődését. Sürgeti a részes államokat, hogy minden lehetséges eszközt megragadva fejlesszék az anyák és az újszülöttek perinatális ellátását, és olyan feltételeket teremtsenek, amelyek minden fiatal gyermek jóllétét biztosítják élete e kritikus szakaszában. Koragyermekkorban máig az alultápláltság és a megelőzhető betegségek képezik a jogok megvalósulásának fő akadályát. Bár a túlélés és a fizikai egészség biztosítása elsőbbséget élvez, emlékeztetjük a részes államokat, hogy a 6. cikk a fejlődés minden vonatkozását magában foglalja, és hogy a fiatal gyermekek egészsége és pszichoszociális jólléte sok tekintetben egymástól függ. Mindkettőt veszélyeztethetik a nem megfelelő életkörülmények, az elhanyagolás, az érzéketlen bánásmód vagy a bántalmazás, és a személyiség kiteljesedésének korlátozott lehetősége. A különlegesen nehéz körülmények között felnövő fiatal gyermekek különleges figyelmet igényelnek ... A Bizottság emlékezteti a részes államokat (és mindenkit, akit érint), hogy az életben maradáshoz és fejlődéshez való jog kizárólag holisztikus módon alkalmazható, az Egyezmény minden rendelkezésének – az egészséghez, a megfelelő táplálékhoz, a szociális biztonsághoz, a megfelelő életszínvonalhoz, az egészséges és biztonságos környezethez, az oktatáshoz és játékhöz való jog (24., 27., 28., 29. és 31. cikk), valamint a szülők felelősségének tiszteletben tartása és minőségi támogató szolgáltatások biztosítása (5. és 18. cikk) – révén. A gyermekeket már fiatal koruktól be kell vonni a jó minőségű táplálkozást és egészséges, betegségmegelőző életmódot szolgáló tevékenységekbe. (Gyermekjogi Bizottság, 7. számú átfogó kommentár, 2005, CRC/C/GC/7/Rev.1, 10. bekezdés)

A HIV/AIDS a gyerekek élethez és fejlődéshez való jogát kiemelten veszélyeztető tényező, ahogyan arra a Bizottság „A HIV/AIDS és a gyermek jogai” című átfogó kommentárjában külön is kitér:

„A gyermekeknek joguk van ahhoz, hogy ne vegyék el önkényesen életüket, és hogy olyan gazdasági és társadalmi intézkedések pozitív hatásait élvezzék, amelyek lehetővé teszik, hogy felnőhessenek, és a szó lehető legteljesebb értelmében fejlődjenek. Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog megvalósításának állami kötelessége ugyancsak kitér a szexualitás kérdéskörére, a gyermekek viselkedésére és életmódjára való gondos odafigyelés kiemelt szükségességére, akkor is, ha nem úgy viselkednek, ahogy azt a társadalom többsége az adott korú gyermekektől elvárja. E tekintetben a lánygyermekek gyakran esnek káros hagyományok áldozatául. Ilyen például a korai és/vagy kikényszerített házasság, amely sérti jogaikat, és még jobban kiteszi őket a HIV-fertőzés veszélyének, többek között azért, mert így gyakran megszakadnak tanulmányaik, és ez elvágja őket mindenféle információtól. Csak azok a megelőző programok hatékonyak, amelyek figyelembe veszik a fiatalok életmódjának realitáseit, és úgy foglalkoznak a szexualitás kérdésével, hogy a megfelelő információhoz, életvezetési készségekhez és megelőzési módszerekhez egyaránt hozzáférést biztosítanak.” (Gyermekjogi Bizottság, 3. számú átfogó kommentár, 2003, CRC/ GC/ 2003/ 3, 11. bekezdés)

A gyermek joga az élethez: abortusz és eutanázia

Ahogy az 1. cikk tárgyalásakor megjegyeztük (1. oldal), az Egyezmény szándékosan nyitva hagyja a gyerekkor kezdőpontjának kérdését: annak számíthat akár a fogantatás, akár a születés időpontja, vagy akár egy olyan időpont, amely a kettő közé esik. Az Egyezmény ezáltal a részes államokra hagyja az olyan egymással ütköző jogok és érdekek esetében a döntést, mint amilyenek az abortusz és a családtervezés kapcsán felmerülnek. A Bizottság bíráló megjegyzésekkel illetve a magas abortuszarányokat, az abortusz családtervezési technikaként való alkalmazását, a nemi alapú szelektív abortuszt, és arra biztatta az érintett államokat, hogy hozzanak megfelelő intézkedéseket az abortusz előfordulásának csökkentésére. Aggodalmát fejezte ki a titokban végzett abortuszok, a fiatal anyák élethez való jogát is érintő tinédzserterhességek, és az újszülöttgyilkosságok kérdéseiben is; (erről is lásd az 1. cikket, a 2. oldalon). Megkérdőjelezte, hogy az abortusz tiltása és illegálissá té-

tele nemi erőszak és vérfertőzés esetén is, valóban a gyerekek legfőbb érdekét szolgálja-e.

A nők elleni megkülönböztetés felszámolásával foglalkozó Bizottság (CEDAW), átfogó kommentárjában a nők egészségéről, így fogalmaz:

„... Amikor lehetséges, módosítani kell az abortuszt kriminalizáló jogszabályokat annak érdekében, hogy visszavonják az abortuszon átesett nők büntetését célzó intézkedéseket.” (A nők elleni megkülönböztetés felszámolásával foglalkozó Bizottság, 24. számú átfogó kommentár, 1999, HRI/GEN/1/Rev.8, 31. bekezdés c) pont, 336. oldal)

Az élethez való jog kapcsán több olyan vitás etikai kérdés is felmerül, amellyel a Bizottság még nem foglalkozott átfogóan – ilyen például a súlyos fogyatékossgal- vagy nagyon korán születő gyerekek életben tartásának felelőssége. A Bizottság aggodalmát fejezte ki egy, az eutanáziát és az asszisztált öngyilkosságot a gyerekek viszonylatában rendező törvénnyel kapcsolatban, valamint arról értesülve, hogy az egészségügyi személynzet megszakította súlyos fogyatékossgal született újszülöttek életét, és itt az Emberi Jogi Bizottság azonos témájú részletes kommentárjaira is hivatkozott. (Hollandia és Aruba, CRC/C/15/Add.227, 33. és 34. bekezdés).

A fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló 2006. decemberében elfogadott új egyezmény megköveteli, hogy a ratifikáló államok biztosítsák minden emberi lény, élethez való veleszületett jogát, és tegyenek meg mindent annak biztosítására, hogy azt a fogyatékossgal élő személyek mindenki mással egyenlő alapon, hatékonyan élvezhessék (10. cikk). Az államok kötelessége, hogy „megakadályozzák az egészségügyi ellátásnak, az egészségügyi szolgáltatásoknak, az élelmiszernek vagy a folyadéknak a fogyatékossgon alapuló, megkülönböztető megtagadását”. (25. cikk f) pont).

Fontos a diszkrimináció-mentesség és az élethez való jog szempontjából, hogy néhány állam abortusztörvénye a várandósság késői szakaszáig, néhol egészen a végéig megengedi a terhesség megszakítását, ha a vizsgálatok azt mutatják, hogy a magzat fogyatékossgot eredményező károsodásban szenved. Az egészségügyi technika fejlődésével ezek a kérdések egyre

összetettebbek lesznek, és mind gyakrabban merülnek fel etikai dilemmák, illetve a gyerek és az anya jogai között feszülő konfliktusok. „A fogyatékossgal élő gyermekek jogai” című 1997-es vitanapot követően elfogadott ajánlásában a Bizottság arra biztatja a részes államokat, hogy

„... vizsgálják felül, és módosítsák a fogyatékossgal élő gyermekekre vonatkozó olyan törvényeket, amelyek nincsenek összhangban az Egyezmény elveivel és rendelkezéseivel, például az olyan jogszabályokat, amelyek (i) nem biztosítanak a fogyatékossgal élő gyermek számára egyenlő jogokat az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez (ideértve – ott, ahol az abortusz megengedett – a fogyatékossgal élő gyermekeket érintő diszkriminatív abortusztörvényeket és az egészségügyi szolgáltatásokhoz való diszkriminatív hozzáférést)...” (Gyermekeji Bizottság, Jelentés a 6. ülésről, 1997. szeptember/október, CRC/C/69, 51. oldaltól.)

„A fogyatékossgal élő gyermekek jogai” című átfogó kommentárjában a Bizottság kimondja, hogy:

„Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való veleszületett jog a fogyatékossgal élő gyermekek esetében különleges figyelmet igényel. A fogyatékossgal élő gyermekek a világ számos országában egy sor olyan gyakorlat elszenvedői, amelyek teljesen vagy részlegesen megfosztják őket a jogaiktól. Nemcsak nagyobb eséllyel válnak csecsemőgyilkosság áldozatává, de olyan kultúrák is vannak, amelyekben a bármilyen szintű fogyatékossgal élő gyerekeket balszerencse hozójának tartják, akik foltot ejtenek a család becsületén, és akiket ezért a közösség egyik arra kijelölt tagja, kivétel nélkül mindig megöl. Ezek a bűncselekmények gyakran büntetlenek maradnak, vagy az elkövetők csak enyhébb büntetésben részesülnek. A részes államok sürgős feladata, hogy haladéktalanul megtegyenek minden szükséges lépést e gyakorlatok megszüntetése érdekében: fontos a közvélemény figyelmének felkeltése és olyan jogszabályok és végrehajtási utasítások kialakítása, amelyek biztosítják, hogy mindazok kellő büntetésben részesüljenek, akik közvetve vagy közvetlenül megsértik a fogyatékos-

Gyermejjogi egyezmény

sággal élő gyermekeknek az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jogát.” (Gyermejjogi Bizottság, 9. számú átfogó kommentár, 2006, CRC/C/GC/9, 31. bekezdés; lásd még 23. cikk, 237. oldal)

Újszülöttgyilkosság

A fiúkat gazdasági és társadalmi szinten a lányoknál többre értékelő társadalmakban tapasztalható társadalmi nemek szerinti egyenlőtlen demográfiai arányok arra utalnak, hogy a szelektív abortuszt és/vagy az újszülöttgyilkosságot még mindig széles körben alkalmazzák. A Nők negyedik világkonferenciájának cselekvési terve kimondja, hogy: „...sok ország adatai mutatnak arra, hogy a leánygyermek élete legkorábbi szakaszától fogva, egész gyermekkorán keresztül a felnőttkorig, hátrányos megkülönböztetés áldozata. A világ néhány táján, minden 100 nőre öt-tel több férfi jut.” Nyíltan elismert tény, hogy az adatok mögött a fiúgyerekek preferenciája áll, ami a születendő gyerek nemének megválasztásához és a lányújszülöttek meggyilkolásához vezet. A cselekvési terv azt javasolja, hogy szüntessék meg „a leánygyermek elleni diszkrimináció minden formáját a háttérben álló, fiúkat preferáló nézetrel együtt, ezek ugyanis olyan káros és etikátlan gyakorlatokhoz vezetnek, amilyen a születendő gyerek nemének megválasztása és a lányújszülöttek meggyilkolása. Ezt gyakran tovább fokozza azon technológiák mind elterjedtebb használata, amelyek segítségével a magzat nemét megállapítják, és a leánymagzatokat abortálják... Hozzanak jogszabályokat a lányok mindenféle erőszaktól való védelmére, ideértve az újszülöttgyilkosságot és a születendő gyermek nemének megválasztását, és gondoskodjanak azok betartásáról...” (Nők negyedik világkonferenciája, Peking, Kína, 1995. szeptember, cselekvési terv, A/CONF.177/ 20/ Rev.1, 259. bekezdés, 277. bekezdés c) pont és 283. bekezdés d) pont).

A Bizottság a születendő gyerek nemének megválasztásának, és a lányújszülöttek meggyilkolásának kérdéseit Kína, India és néhány más állam jelentéseinek tanulmányozása nyomán vetette fel.

Sok jogrendszer kezeli az újszülöttgyilkosságot a gyilkosságok privilegizált eseteként, amelyhez csökkentett büntetési tétel járul. Ennek látszólagos indítéka, hogy különleges véde-

lemben részesítse a születés során valamiféle pszichológiai traumát elszenvedett anyákat. De azzal, hogy privilegizált, enyhébb bűncselekményként kezelik az újszülöttek meggyilkolását, ezek a jogszabályok a gyilkosságok gyerekáldozatait diszkriminálják.

Sok vita folyt és folyik Magyarországon is az újszülöttgyilkosságokról és a megelőzési lehetőségeikről. A büntetőjogi megközelítés mellett, amely megváltoztatta a korábbi privilegizáltságot, és ismét kiemelt, súlyos cselekményként kezeli (Btk. 2005 „Különös rész, 116. szakasz), alapvetően hiányoznak azok a megelőző, segítő szolgáltatások, amelyek a krízisterhesek támogatását céloznák. Magyarországon alapvetően kétféle megoldást nyújtanak: azok a civilszervezetek, amelyek erre jogosultak: fogadnak krízisterheseket annak érdekében, hogy megtartsák, vagy nyílt eljárásban adják örökbe megszülető gyereküket, ha ezt tekintik a legjobb megoldásnak. A szakemberek és intézmények felelősségének megállapítása gyakran elmarad, mint ahogy azoké is, akik ugyan tudtak a titkolt terhességről, de nem szóltak. A másik súlyosan jogsértő program az inkubátorok kórházak elé helyezése, amely lehetővé teszi, hogy az újszülöttet otthagyják, aki ezzel örökbe fogadhatóvá válik. Az előbbi esetben kérdéses, hogy minden lehetséges segítséget megkapnak-e az érintett nők ahhoz, hogy képesek legyenek megtartani és felnevelni krízisben kihordott gyereküket, vagy kellő információk birtokában méltósággal és segítséget kapva lemondani róluk. Az inkubátorok esetében egyértelmű, hogy ez a megoldás súlyosan sérti a gyerek és az anya, sőt más családtagok jogait is. Az általános megelőző programok és a szakemberek kellő felkészítése a krízisben lévők elérésére, segítségére még mindig csak nagyon korlátozottan áll rendelkezésre, és a leginkább veszélyeztetettek alapvető információkhoz sem jutnak.

A probléma egyik gyökere, hogy ma sincs általánosan elfogadott, jó minőségű képzés kicsi gyerekkortól az önismeretről, test tudatosságról, később, „a felelős partnerválasztásról, fogamzásgátlás rendkívül magas költsége - amiből következik a nem tervezett terhességek, abortuszok magas száma, és az újszülöttgyilkosságok, elhagyott újszülöttek csökkenő, de még mindig jelentős mértéke.

Némely országban a lányok mellett a fogyatékossgal élő gyermekek is különösen veszélyeztetettek az újszülöttségük szempontjából, ahogyan azt a Bizottság a „Fogyatékossgal élő gyermekek jogai” című vitanap után kiadott ajánlásaiban, 1997-ben megjegyezte (lásd a 23. cikket a 237. oldalon).

Korai házasság

A alacsony házassági életkor – különösen lányok esetében – nemcsak a diszkrimináció kérdését veti fel (a 2. cikkhez kapcsolódóan), de a gyermekkorú anyának és gyermekének a 6. cikk hatálya alatti, az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való, jogait is veszélyezteti, ahogy arra a Bizottság számos esetben felhívta az államok figyelmét (lásd az 1. cikket a 6. oldalon és a 2. cikket a 16. oldalon).

Halálbüntetés

A gyermek jogairól szóló egyezmény 37. cikkének 1. bekezdése megtiltja a halálbüntetés kiszabását „tizennyolc éven aluli személyek által elkövetett bűncselekményekért”. Az Egyezmény 6. cikke is ezt erősíti meg azzal, hogy kimondja minden gyermek jogát az élethez és az életben maradáshoz. A Gyermekjogi Bizottság felvetette ezt a kérdést néhány részes államnak, és hangsúlyozta, hogy az nem elég, ha nem alkalmaznak halálbüntetést gyermekek esetében: a gyermekekre vonatkozó tiltásnak a jogszabályokban is meg kell jelennie (lásd a 37. cikket a 391. oldalon).

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 6. cikke kimondja: „Halálbüntetést nem lehet kiszabni a tizennyolcadik életévüket be nem töltött személyek által elkövetett bűncselekmények miatt, és azt terhes nőknél nem lehet végrehajtani.” (5. bekezdés) Az egyezségokmány második kiegészítő jegyzőkönyvét az Egyesült Nemzetek Közgyűlése fogadta el 1989-ben, célja a halálbüntetés eltörlése. Első cikkének értelmében a kiegészítő jegyzőkönyvben részes államok hatáskörében senkit sem lehet kivégezni.

Fegyveres konfliktus

A gyermek jogairól szóló egyezmény 38. cikke (lásd a 403. oldalt) értelmében a fegyveres konfliktusban érintett gyerekeket különleges véde-

lem és gondoskodás illeti meg (lásd még a fegyveres konfliktusban érintett gyermekekről szóló fakultatív jegyzőkönyvet a 477. oldalon). Amint a Bizottság erre többször is felhívta a figyelmet, a fegyveres konfliktus veszélyezteti a gyermekek élethez való jogát. Ugyanebben az összefüggésben a Bizottság a gyermekek fegyveres erőkhöz való toborzásának kérdésével, valamint a gyermekek életben maradását és fejlődését veszélyeztető taposóaknákkal kapcsolatban is kifejezte aggodalmát.

Az Emberi Jogi Bizottság 1982-ben átfogó kommentárban tette közzé, hogy „Az Egyezmény 6. cikkében biztosított élethez való jog az a legmagasabb rendű jog, amelynek hatálytalanítása vészhelyzetben sem megengedhető.” A továbbiakban hangsúlyozza, hogy a háború veszélyének elhárítása és a nemzetközi béke és biztonság megerősítése „biztosítaná az élethez való jog legfontosabb feltételét és garanciáját”. (Emberi Jogi Bizottság, 6. számú átfogó kommentár, 1982, HRI/GEN/1/Rev.8, 2. bekezdés, 166. oldal)

Egy másik, 1984-es átfogó kommentárban hangsúlyozza, hogy „a nukleáris fegyverek tervezése, tesztelése, gyártása, birtoklása és telepítése az egyik legkomolyabb fenyegetés, ami az emberiséget napjainkban érheti; mind gyártásuk, mind kipróbálásuk, birtoklásuk, telepítésük és használatuk emberiség elleni bűnténynek kellene hogy minősüljön. (Emberi Jogi Bizottság, 14. számú átfogó kommentár, 1984, HRI/ GEN/ 1/Rev.8, 178. oldal)

A gyerekek életét veszélyeztető más erőszakos cselekmények

A gyermek jogairól szóló egyezmény 6. cikkében előírt köteleességet a gyerek életének védelmére, életben maradásának és fejlődésének lehetséges legnagyobb mértékű biztosítására számos más cikk is kiterjeszti vagy megerősíti (köztük: 19. cikk, védelem az erőszak minden formájától; 37. cikk, védelem a kínzástól és a kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódtól és büntetés-től; 38. cikk, fegyveres konfliktusok által érintett gyermekek védelme, valamint a Fakultatív jegyzőkönyv a gyerekek fegyveres konfliktusokban való részvételéről). A Gyermekjogi Bizottság kifejezte aggodalmát az élethez való jog és más

rendelkezések érvényre juttatása érdekében a gyerekeket a biztonsági erők, a rendőrség és mások oldaláról érő erőszak miatt, és kiemelte azokat a különleges veszélyeket, amelyek az utcán élő és/vagy dolgozó gyerekeket fenyegetik (lásd a 20. cikket a 207. oldalon).

A kísérő nélküli, elszakított gyerekek különleges védtelenségére a Bizottság egy 2005-ben kelt átfogó kommentárja hívja fel a figyelmet:

„A részes államoknak a 6. cikkben foglalt kötelezettsége a gyermek lehetséges legnagyobb mérvű megóvása minden olyan erőszaktól és kizsákmányolástól, amely veszélyeztetné az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jogát. A kísérő nélkül maradt, elszakított gyerekek rendkívül védtelenek egy sor olyan okból, amely veszélyezteti fenti jogait. Ilyen lehet a szexuális vagy más típusú kizsákmányolás céljából történő emberrablás vagy a bűncselekmények végrehajtásában való részvétel, amelynek során a gyermek megsérülhet, vagy szélsőséges esetben akár meg is halhat. Ennek megfelelően a 6. cikk szükségessé teszi, hogy a részes államok erre odafigyeljenek, különösen ott, ahol felmerül a szervezett bűnözés érintettsége...” (Gyermejjogi Bizottság, 6. számú átfogó kommentár, 2005, CRC/GC/2005/6, 23. és 24. bekezdés)

Néhány országban a gyerekek „eltűnése” is gondot okoz. 2006-ban a Közgyűlés elfogadott egy új Nemzetközi egyezményt minden személy kényszerű eltűnéstől való védelmére. Ez elismeri az áldozatok jogát az igazságtételhez és a jóvátételhez, valamint megköveteli a ratifikáló államoktól, hogy kriminalizáljanak minden, a kényszerű eltűnéshez vezető cselekményt (további részletekért lásd a 8. cikket a 81. oldalon). 1992-ben a Közgyűlés nyilatkozatot fogadott el minden személy kényszerű eltűnéstől való védelméről (A/RES/47/133), megjegyezve, hogy minden ilyen tett az emberi méltóság ellen elkövetett bűncselekmény, amely kimeríti a nemzetközi törvények szabályainak megsértését, köztük annak a „jognak, hogy senki nem vethető alá kínzásnak, vagy más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek. Megsérti az élethez való jogot, vagy kimeríti az élethez való jog nagyfokú veszé-

lyeztetését is.” (1. cikk). Az Emberi Jogi Bizottság egyik átfogó kommentárjában kitér arra, hogy az államoknak „hatékony és speciális intézkedéseket” kell hozniuk az egyének eltűnését megelőzendő: „hatékony eszközök és eljárások segítségével kell átfogó nyomozást folytatni minden olyan eltűnés esetében, ahol felmerül az élethez való jog sérelme.” (Emberi Jogi Bizottság, 6. számú átfogó kommentár, 1982, HRI/GEN/1/Rev.8, 4. bekezdés, 167. oldal)

„Becsületbeli” gyilkosságok. A Bizottság komoly aggodalmát fejezte ki a „becsületbeli” gyilkosságok és más káros hagyományos gyakorlatokkal kapcsolatosan, amelyek veszélyt jelentenek a gyerek életére, és legnagyobb életbenmaradási és fejlődési esélyeire (lásd még a 24. cikket a 269. oldalon). „A serdülők egészsége és fejlődése a gyermek jogairól szóló egyezmény összefüggésében” című átfogó kommentárjában a Bizottság kimondja:

„Az Egyezmény 3., 6., 12., 19. cikkének és a 24. cikk 3. bekezdésének fényében a részes államoknak minden hatékony lépést meg kell tenniük annak érdekében, hogy minden olyan cselekedetet megszüntessenek, amely veszélyezteti a fiatalok életét, a becsületbeli gyilkosságokat is ideértve. A Bizottság nyomtatékosan sürgeti a részes államokat, hogy dolgozzanak ki, és alkalmazzanak olyan figyelemfelkeltő kampányokat, oktatási programokat és jogszabályokat, amelyek célja, hogy változtassanak az uralkodó felfogáson, és foglalkozzanak a káros hagyományos gyakorlatokhoz vezető társadalmi nemi szerepek és sztereotípiák kérdésével.” (Gyermejjogi Bizottság, 4. számú átfogó kommentár, 2003, CRC/GC/2003/4, 24. bekezdés)

Öngyilkosság. A részes államok jelentéseinek tanulmányozása során a Bizottság aggodalommal vette észre, hogy némely országban magas, sőt növekszik a gyermeköngyilkosságok száma. A Bizottság sok esetben javasolt kutatásokat az okok felderítése, és a hatékony megelőzési módszerek kidolgozása érdekében. Az *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változatában)* a gyermekhalálozáson belül kimondottan rákérdeznek az öngyilkosság miatti halálesetek részletes adataira.

Közlekedési balesetek. A különösen gyerekeket érintő, megelőzhető halálesetek másik nagy általános köre, amelyre a Bizottság több állam esetén is kitért, a közlekedési baleseteké.

Kivizsgálás és regisztráció halál esetén

Az eredeti, időszakos jelentésekhez készült iránymutatásban a Bizottság elismeri annak fontosságát, hogy gyerekek halála esetén a halálesetről és annak okairól megfelelő nyomozásra és bejelentésre kerüljön sor. A gyermekhalalok törvényben szabályozott kivizsgálási kötelezettsége és eljárásai csökkentik annak valószínűségét, hogy a valódi okok a háttérben maradjanak. Ráadásul ismeretes, hogy vallási és társadalmi szabályok következtében sok ország a valóságosnál kevesebb öngyilkosságról tesz jelentést. Azokban az államokban, ahol minden gyerekhalál esetén kivizsgálási rendszert vezettek be, megfigyelhető a tendencia, hogy egyre több az olyan haláleset, amelyben valamilyen erőszak, vagy elhanyagolás is szerepet játszik. A megfelelő kivizsgálás a megelőzés szempontjából is fontos információt nyújt. A Bizottság sürgette az államokat, hogy gyermekhalál esetén rendszeresítsék a kötelezően előírt kivizsgálást.

A szabadságuktól megfosztott fiatakorúak védelméről szóló ENSZ szabályok hangsúlyozzák a független vizsgálat lefolytatásának fontosságát minden olyan haláleset alkalmával, amely fiatalokat fogva tartó intézményben következik be. Néhány országban aggodalomra ad okot a fogvatartottak ellen irányuló és köztük megnyilvánuló erőszak mértéke, valamint az öngyilkosságok magas aránya. A szabályok megkívánják, hogy „ha egy fiatal halála a szabadságvesztése ideje alatt következik be, a legközelebbi hozzátartozójának jogot kell biztosítani a halotti bizonyítvány megvizsgálására, a tetem megtekintésére és a temetés módjának meghatározására. Minden ilyen esetben független vizsgálatot kell folytatni a halál okának feltárása céljából, és a jelentést hozzáférhetővé kell tenni a legközelebbi hozzátartozó számára. Ezt a vizsgálatot minden olyan esetben is le kell folytatni, amikor a halálesetre a fogvatartó intézmény elhagyását követő hat hónapon belül kerül sor, és okkal feltételezhető, hogy összefüggésben áll a fogvatartással.” (57. szabály)

Az Egyezmény 9. cikkének 4. bekezdése mind a két szülő, valamint a gyermek jogaként nevesíti,

hogy értesüljenek a másik haláláról, amennyiben az a részes állam „által foganatosított intézkedés következtében történt”, kivéve, ha az információ megosztása káros hatással lenne a gyermek jóllétére nézve (lásd a 9. cikket a 85. oldalon).

„... a lehetséges legnagyobb mértékben biztosítják a gyermek életben maradását és fejlődését”

A 6. cikk 2. bekezdésében a gyermek jogairól szóló egyezmény továbbmegy az élethez való alapvető jognál, hogy a lehetséges legnagyobb mértékben biztosítsa az életben maradáshoz és fejlődéshez való jogot. A fejlődés fogalma több a gyermek felnőttkorra való felkészítésénél: a lehető legjobb feltételek biztosítását jelenti az egész gyermekkorra, a gyermek életére nézve.

A Gyermekjogi Bizottság hangsúlyozta, hogy a gyerekfejlődést olyan holisztikus fogalomnak tartja, amely átfel az egész Egyezményen. Az Egyezményben foglalt számos kötelezettségnek nagy a jelentősége a lehetséges legnagyobb mértékű fejlődés biztosítása szempontjából, ezek közül különösen az egészséggel, a megfelelő lakáskörülményekkel, az oktatással, a szabadidővel és a játékkal foglalkozó 24., 27., 28., 29. és 31. cikk tér ki ezekre, míg egyes cikkek külön is részletezik a fejlődés fogalmát. Az Egyezmény erőszak és kizsákmányolás elleni védelmet biztosító rendelkezései (különösen a 19., és a 32–39. cikkek) ugyanolyan fontosak a lehetséges legnagyobb mértékű életben maradáshoz és fejlődéshez, mint azok, amelyek szolgáltatások biztosítását írják elő. Az Egyezmény bevezetőjében kimondja, hogy a család „a családtagok, különösen a gyermekek fejlődésének és jóllétének természetes közege” és hogy a gyermek „személyiségének harmonikus kibontakozásához szükséges, hogy családi környezetben, boldog, szeretetteljes és megértő légkörben nőjön fel”. Az 5. cikk megkívánja a „gyermek kibontakozó képességeinek” tiszteletben tartását, ez ugyanis az általános fejlődés egyik kulcsfogalma. A 18. cikk elismeri a szülő, vagy a törvényes képviselő „elsődleges felelősségét” a gyermek felnevelésében és fejlődésének biztosításában, és megköveteli, hogy az állam ehhez megfelelő segítséget nyújtson, valamint a 20. cikkben különleges védelmet biztosít a családi környezetétől megfosztott gyerekeknek. A 25. cikk előírja, hogy rendszeres

Gyermekek jogi egyezmény

időközönként vizsgálják felül az állam gondoskodásában élő gyerekek helyzetét, valamint hogy ők is élvezzenek védelmet és részesüljenek megfelelő gyógykezelésben – lévén ez is maximális fejlődésük fontos garanciája. A fogyatékossgal élő gyerekekkel kapcsolatban a 23. cikk megkívánja, hogy a számukra biztosított segítség „módja járuljon hozzá, hogy a gyermek elérje a társadalmi integráció és egyéni fejlődés lehető legmagasabb fokát, a kulturális és szellemi fejlődést is ideértve”.

A Bizottság arra számít, hogy az összes többi cikk alkalmazása is a gyerek legnagyobb mérvű életben maradása és fejlődése érdekében történik, hiszen ez a fogalom nyilvánvalóan alapvető a gyerek legfőbb érdeke szempontjából.

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat) (CRC/C/58/Rev.1)*. függelék, 467. oldal.

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

Az ellenőrző lista használatáról lásd XXXV. oldal

Általános végrehajtási intézkedések

Sor került-e a 6. cikkel kapcsolatban a 00. oldal szerint megállapított megfelelő általános végrehajtási intézkedésekre? (A kormányzaton belül a 6. cikk minden olyan minisztériumot érint, melynek munkája közvetlenül vagy közvetetten gyerekekkel kapcsolatos; a képzésbe szükséges bevonni mindazokat, akik családokkal vagy családok érdekében, illetve a szülői feladatra való felkészítésen dolgoznak)

A 6. cikk végrehajtásával kapcsolatos konkrét kérdések

- Szerepel-e a 6. cikkben foglalt általános elv az állam jogszabályaiban?
- Sor került-e megfelelő eszközök alkalmazására az újszülött- és gyerekhalandósági ráták visszaszorítására a társadalom minden rétegében?
- Következtes csökkenést mutatnak-e az utóbbi évek során az újszülött- és gyerekhalandósági ráták, és változóikra lebontva is így van-e ez?
- Nyilvántartják-e az abortuszarányokat, és készül-e róluk jelentés, többek közt kor szerinti bontásban is?
- Ahol az abortusz engedélyezett, megfelelően szabályozták-e a használatát?
- Ahol az abortusz engedélyezett, biztosította-e az állam, hogy ne lehessen diszkriminatív különbség abban, hogy a terhesség hányadik hetéig engedélyezett (pl. függ-e valamilyen fogyatékoság felfedezésétől)?
- Elégedetten jelentheti-e ki az állam, hogy az újszülöttgyilkosság nem létezik
 - ▶ lányok esetében?
 - ▶ fogyatékosággal élő gyerekek esetében?
- Nyilvántartják-e és jelentik-e a gyermekterhességeket?
- Hoztak-e megfelelő intézkedéseket gyerekkorúak terhességeinek csökkentésére?
- Biztosította-e az állam, hogy gyerekekre semmilyen körülmények között se legyen kiszabható halálbüntetés?
- Történtek-e megfelelő intézkedések a gyerekhálasetek és okaik regisztrálására, kivizsgálására és jelentésére?
- Vizsgálják-e a gyilkossági arányokat az áldozat kora szerinti bontásban, hogy a meggyilkolt gyerekek aránya korcsoportonként is meghatározható legyen?
- Amennyiben az állam jogrendszere tartalmaz kitételeket az újszülöttgyilkosságra nézve, megtörtént-e a jogszabály felülvizsgálata az Egyezmény szellemében?
- Nyilván tartják-e, és jelentik-e a gyerekek által elkövetett öngyilkosságokat, és elemzik-e kor szerinti bontásban az arányokat?
- Történtek-e megfelelő intézkedések a gyereköngyilkosságok visszaszorítására és megelőzésére?
- Történtek-e megfelelő intézkedések a gyerekbalesetek (köztük a közlekedési balesetek) visszaszorítására és megelőzésére?

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan, és a cikkek kölcsönösen összefüggenek egymással. A 6. cikk – a gyermek élethez való joga és az életben maradás és fejlődés lehetséges legnagyobb mértékű biztosítása – a Bizottság szerint az egész Egyezmény alkalmazása szempontjából általános elvi relevanciával rendelkezik.

Gyermejjogi egyezmény

Kiemelt figyelmet kell fordítani:

A többi általános elvre

- 2. cikk: Az Egyezményben megállapított jogok elismerése a joghatóság alá tartozó valamennyi gyermek számára, hátrányos megkülönböztetés nélkül
- 3. cikk 1. bekezdése: A gyermek legfőbb érdekei a gyermekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
- 12. cikk A gyermek véleményének tiszteletben tartása a gyermeket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyermeket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban

Szorosan kapcsolódó cikkek

A 6. cikk végrehajtásával kapcsolatban álló további cikkek:

- 37. cikk 1. bekezdés: A halálbüntetés tilalma
- A maximális fejlődéshez kapcsolódó cikkek közt van a 18., 24., 27., 28., 29. és 31.

Anyakönyvezés, név, állampolgárság és jog a szülők ismeretéhez és gondoskodásához

A 7. CIKK SZÖVEGE

1. A gyermeket születésekor anyakönyvezni kell, és ettől kezdve joga van ahhoz, hogy nevet kapjon, állampolgárságot szerezzen, és lehetőség szerint ismerje szüleit, valamint ahhoz, hogy ők neveljék.
2. Az Egyezményben részes államok gondoskodnak arról, hogy ezeket a jogokat hazai törvényhozásuknak és a tárgyra vonatkozó nemzetközi okmányokban vállalt kötelezettségeiknek megfelelően érvényre juttassák, különösen akkor, ha ennek hiányában a gyermek hontalanná válna.

Összefoglalás

A 7. cikk biztosítja a gyermek anyakönyvezését, valamint jogát egy névhez, állampolgársághoz, szülei ismeretéhez és ahhoz, hogy ők neveljék fel.

A gyermekek anyakönyvezéshez, névhez és állampolgársághoz való joga már a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 24. cikkének 2. és 3. bekezdésében megjelent. A 7. cikk egy „új” jogot is tartalmaz: a szülők ismeretének és az általuk történő felneveltetés „lehetőség szerinti” jogát.

A 7. cikk együtt értelmezendő a 8. (az identitás megőrzése, állampolgárság, név és családi kapcsolatok tekintetében is), a 9. (a szülőktől való különválás), a 10. (családegysítés) és a 20. cikkel (állandóság a saját családi környezetüktől megfosztott gyermekek felnövekedésében).

A gyermek joga „a közvetlenül születése utáni anyakönyvezéshez”

Az, hogy minden gyermek születésének egyetemleges nyilvántartásba vételére sor kerüljön, a Bizottság által feltárt számos okból is fontos:

► Az anyakönyvezés annak elismerését jelképezi, hogy minden gyerek fontos az állam számára, egyben elismeri a gyerek törvényes státuszát. Ahol nincs nyilvántartás, ott a gyerekek jó eséllyel kevésbé „látható”, és néha kevésbé is értékelt állampolgárok. A nem anyakönyvezett gyerekek csaknem mindig olyan csoportok tagjai, amelyeket a diszkrimináció valamely formája sújt, például távoli, kieső helyeken élnek, menekült vagy etnikai kisebbséghez tartozó családokba, vagy házasságon kívül születtek.

► Az anyakönyvezés a gyermekeket érintő nemzeti szintű tervezés alapvető feltétele, hiszen ez szolgáltatja a hatékony stratégiák demográfiai bázisát. Anyakönyvezés nélkül az országok nem rendelkezhetnek megfelelő gyermekhalálozási mutatókkal, ami pedig kulcsfontosságú adat az életben maradáshoz fű-

Gyermejjogi egyezmény

zódó stratégiák szempontjából (a gyermekhalálozások nyilvántartásának fontosságáról lásd a 6. cikk tárgyalását a 65. oldalon). Bár az egyetemleges anyakönyvezés biztosítása magas költségekkel járhat, különösen olyan országokban, ahol nagyon elszórtan elhelyezkedő, messzi települések vannak, az előnyök is jelentősek, nem utolsósorban a források hatékony használata szempontjából.

► Az anyakönyvezés a gyermekek egyéb jogainak biztosítása során is fontos eszköz lehet. Ilyen például az azonosításuk háború, elhagyás vagy elrablás után; ez teszi lehetővé, hogy a gyerekek megtudhassák, kik a szüleik (különösen, ha házasságon kívül születtek vagy örökbe fogadták őket). Védelmet biztosíthat a gyerek számára annak bizonyításával, hogy bizonyos életkor alatt van még (és mint ilyen, például nem dolgoztatható, nem besorozható fegyveres szolgálatra vagy büntetőjogilag nem felelősségre vonható). Csökkenti továbbá a gyermekkereskedelem és az újszülöttgyilkosság veszélyét. Problémát jelenthet, hogy néhány országban anyakönyv szükséges bizonyos szolgáltatások igénybe vételéhez, mint amilyen az oltásokra való jogosultság, az egészségügyi ellátás vagy a beiskolázás. Míg ennek motivációja lehet az anyakönyvezettség arányok növelése, a Bizottság egyértelműen kijelenti, hogy az anyakönyv hiánya nem adhat alapot a gyermekek alapvető jogainak megtagadására.

Mikor és hogyan kell az anyakönyvezésnek megtörténnie?

A 7. cikk értelmében az anyakönyvezésre közvetlenül a születés után kell sort keríteni, amit inkább napokban semmint hónapokban célszerű mérni. Ugyanakkor, ha a gyerekeket bármely okból nem anyakönyvezzük, vagy papírjaik elvesznek, a hiányt az államnak kell pótolnia. Az egyetemesség, univerzalitás egyszerűen annyit jelent, hogy az előírás minden gyerekre vonatkozik az ország területén, nemzetiségétől-állampolgárságától függetlenül.

Az egyetemes anyakönyvezés feltételezi, hogy azt az ország törvényei kötelezően írják elő

mind a szülők, mind az illetékes nyilvántartó hivatalok számára. Mindazonáltal a Bizottság hangsúlyozta, hogy a nyilvántartásnak – legalább a szegény szülők számára – ingyenesnek kell lennie, és az elmulasztásáért kirótt bírság a céllal éppen ellentétes hatást vált ki.

A Bizottság az anyakönyvezettség növelésének rendszerszerű megközelítését javasolja, amelynek során a részes államok:

- Utazó (mozgó) anyakönyvezési egységeket biztosítanak, illetve iskolákban és egészségügyi klinikákon hoznak ilyeneket létre.
- Figyelemfelkeltő kampányokat folytatnak e kérdésről.
- Megerősítik az együttműködést a születési anyakönyvezésért felelős hatóság, és az egészségügyi dolgozók, a bábák és a hagyományos szüléskísérők között.
- Világos iránymutatást nyújtanak az anyakönyvezésről mind országosan mind pedig a helyi hivatalnokok szintjén.
- Biztosítják, hogy a nem anyakönyvezett gyerekek a hiány pótlásáig se kerülhessenek hátrányos helyzetbe.

Egy magyar állampolgárságú férfi azért fordult az állampolgári jogok országgyűlési biztósághoz, mert a család budapesti otthonában született gyermekét a Budapest IX. kerületi anyakönyvi hivatal közel hat hét elteltével sem anyakönyvezte. Miután a szüléskor orvos nem volt jelen, arról egyidejű orvosi jegyzőkönyv sem készült, így azt nem tudják pótolni. A nyilatkozatot a panaszoson és a feleségén túl, két tanú is aláírta. Ezen a napon a panaszos beadvánnyal fordult az anyakönyvi hivatalhoz, amelyben kérte, hogy gyermeke születését a bélyegzőlenyomatok, továbbá a szülésről készült orvosi jegyzőkönyv hiányában is anyakönyvezzék. Az anyakönyvi hivatal értesítette a panaszos feleségét arról, hogy miután a születési jegyzőkönyvről hiányzó orvosi pecsétet nem pótolták, a gyermek születésének anyakönyvezése ügyében kezelt iratokat állásfoglalás céljából felterjesztette a felettes hatósághoz.

A Közigazgatási Hivatal tájékoztatta az anyakönyvi hivatalt arról, hogy az orvos által kiállított bizonyítvány nélkül a születés az anya adataival nem anyakönyvezhető, mert nem bizonyítható, hogy a megnevezett anya valóban a

gyermek biológiai anyja. Intézetén kívüli születés esetén, ha annál orvos nem működött közre, az anyának és a gyermeknek utólag meg kell jelennie az orvosnál. A Közigazgatási Hivatal álláspontja szerint a vizsgálatról készült orvosi szakvéleménynek minimálisan tartalmaznia kell az anya személyazonosításra alkalmas adatait, a szülés, a születés, annak ideje, valamint a gyermeknek a szülő anyától való leszármazása tényét. Ennek az orvosi szakvéleménynek a felhasználásával lehet aztán a szükséges jegyzőkönyv nyomtatványt kitölteni és a gyermeket anyakönyveztetni.

A Gyermekjogi Egyezmény 7. cikke tehát a gyermek születésének anyakönyvezését alapvető jogként szabályozza, amelynek érvényesülését mind a jogalkotás, mind a jogalkalmazás szintjén biztosítani kell. Az említett okból, olyan szabályok megalkotására van szükség, amelyek az intézetén kívül, nem orvos jelenlétében világra jött gyermekek születésének rövid időn belüli anyakönyvezését mind a szülők, mind az anyakönyvvezetők számára átlátható módon rendezi. **OBH 1449/2008**

Milyen adatokat tartalmazzon a születési anyakönyv?

Bár az Egyezmény nem részletezi, mely adatokat kell nyilvántartani, más jogok (a névhez, állampolgársághoz, szülők ismeretéhez, családhoz és identitáshoz) arra utalnak, hogy minimálisan tartalmaznia kell:

- ▶ a gyermek születéskori nevét,
- ▶ a gyermek nemét,
- ▶ a gyermek születési dátumát,
- ▶ a gyermek születési helyét,
- ▶ a szülők nevét és lakcímét,
- ▶ a szülők állampolgári státuszát.

Más adatok gyűjtése is hasznos lehet statisztikai szempontból – például a szülők foglalkozása, a gyerek testvérei vagy etnikai státusza, a gyerek születési súlya és testhossza –, bár figyelni kell arra, hogy ez ne vezethessen a diszkrimináció valamely formájához. Ugyanakkor, mivel a születési anyakönyvek nyilvános dokumentumok, bizonyos esetekben védeni kell a gyermek magánélethez való jogát. Bár általánosságban az az állam érdeke, hogy mindkét szülő adatait nyilvántartsa, és így mindkettejüktől megkívánhassa a gyermek eltartását, olyan esetekben például, amikor az apa vérfertőző kapcsolatot léte-

sített az anyával, míg a gyerekeknek erről is joga van tudni, ezt az információt nem szabad nyilvánosan hozzáférhetővé tenni.

A gyermek joga „egy névhez, születésétől fogva”

A cikk kimondottan úgy fogalmaz, hogy a névhez a „születéstől” kezdve joga van a gyerekeknek. Ezért az államoknak biztosítaniuk kell, hogy az elhagyott gyerekek is kapjanak nevet; ellen kell állniuk a kísértésnek, hogy név helyett számot adjanak nekik, még olyan körülmények között is, ahol menekültek tömeges mozgására kerül sor, és sok a magára maradt gyermek.

Az Egyezmény nem utal arra, hogy a gyerekeknek valamilyen megadott típusú névhez lenne joguk. Ugyanakkor az országok jelentős része nemcsak arra nézve fogalmaz meg előírásokat, hogy a gyermekek nevét vegyék nyilvántartásba, hanem azt is megszabja, milyen neveket lehet használni. Vannak olyan körülmények, amikor ezek a névhasználatot részleteiben előíró törvények összeütközésbe kerülnek a 2. cikk által biztosított diszkriminációmentességgel, vagy a kisebbségi kulturális tevékenységek békés élvezetét a 30. cikk által biztosított jogával (például azon esetekben, amikor a kisebbségi csoportok más elnevezési hagyományokkal rendelkeznek, ahol nincs szerepe a szülők vezetéknevének).

Nem áll minden gyerek legfőbb érdekében és ekként ellentétes a 3. cikkel az, ha az ország törvényeinek értelmében a gyerek számára kötelező az apa nevének viselése, vagy bizonyos esetekben ezt tőle megtagadják.

Az 5. (szülői iránymutatás és a gyermek kibontakozó képességei), a 12. (a gyermek véleményének tiszteletben tartása) és a 19. (sérüléstől való védelem) cikkekre vonatkozó rendelkezései is megfontolandók az elnevezés kapcsán. A névhez való jog elkerülhetetlenül a felnőtt gondviselők vagy az állam ügye; az újszülöttek semmiféle szerepet nem játszanak saját nevük megválasztásában. Mindazonáltal biztosítani kell, hogy a gyerekek később a megfelelő hatóságokhoz fordulhassanak nevük megváltoztatásának szándékával. A gyerekek neve a szülők újraházasodása, vagy örökbefogadás miatt is megváltozhat. Ilyen körülmények között a gyerekek identitáshoz való jogának kérdése is felmerül (lásd a 8. cikket, a 80. oldalon).

Gyermekjogi egyezmény

Míg a gyerek nevééről legnagyobb valószínűséggel a szülők döntenek, e jogukat a gyermek legfőbb érdekében kell gyakorolniuk – például az országos jogszabályoknak megfelelő garanciákat kell tartalmazniuk annak megakadályozására, hogy olyan nevet jegyezzenek be, amely miatt a gyermek gúnyolódásnak, babonából balszerencsének vagy diszkriminációnak lehet kitéve.

A gyermek joga, hogy „állampolgárságot szerezzen”, különös tekintettel az állam „kötelességére, hogy a vonatkozó nemzetközi szabályok értelmében azt érvényre juttassa, különösen, ha ennek hiányában a gyermek hontalanná válna”

Néhány állam korlátozott állampolgárságot ad gyerekek bizonyos csoportjainak, például olyan szülők gyerekeinek, akik maguk nem állampolgárok. Ez a diszkrimináció egy formájának tűnik, mellyel kapcsolatban a Bizottság aggodalmának adott hangot, nem utolsósorban azért, mert az „állampolgárság szerzésének jogából” következik az állampolgársághoz tartozó összes előny és juttatás joga.

A gyerekek állampolgárságának ügye különösen nehéz kérdés, tekintettel a szuverenitás és az állampolgárság kérdéseivel kapcsolatos nemzeti érzékenységre. Az állampolgárság megszerzésével kapcsolatban különböznek a vallási és jogi előfeltevések, és a gazdagabb nemzetek növekvő nyugtalansággal igyekeznek kizárni állampolgáraik sorából a többi nemzet szegényebb tagjait. Az Egyezménynek ez a cikke, valamint a 9. (szülőktől való különválás) és a 10. (családegyesítés) cikk óvatos egyensúlyt igyekszik tartani e törekvések és a gyerek állampolgársághoz való joga között. A 7. cikk 2. bekezdése nem új jogokat teremt, csak nyomatékosítja a meglévő nemzetközi egyezményeket, különös figyelemmel azokra a gyerekekre, akik máskülönben hontalanok volnának. Mindazonáltal számos olyan fenntartást vagy értelmező rendelkezést csatoltak a 7. cikkhez, amelyek részletezik vagy korlátozzák annak lehetséges hatókörét.

A 7. cikk 2. bekezdésének nemzetközi jogi alapja elsősorban a hontalanság visszaszorításáról szóló egyezmény (1961), amely garantálja, hogy amennyiben más állam nem biztosít számukra állampolgárságot, a gyerekeknek abban

az államban kell állampolgárságot szerezniük, ahol születtek, vagy ha valamely okból nem felelnek meg az ehhez támasztott kritériumoknak, szüleik egyikének állampolgárságát kell megkapniuk (bizonyos feltételek esetén). Az eredeti nyilatkozat szerint az Egyezmény az első kitélt tartalmazta volna, de a nemzeti jogszabályok némelyike ezt elfogadhatatlanná tette. A 7. cikk 2. bekezdése kompromisszumot jelent a két álláspont között. A Bizottság gyakran javasolja, hogy az országok csatlakozzanak a hontalanság visszaszorításáról szóló egyezményhez.

Az állampolgárság tehát a szülők joga (*jus sanguinis*, a „vér jogán”), vagy a születési hely alapján (*jus soli*, a „terület jogán”) származtatható. Az iszlám törvények a szülők állampolgárságán alapuló módszert részesítik előnyben; néhány ország megtiltja a kettős állampolgárságot, így több lehetőség esetén választani kell a gyereket illetően. Néhány ország rendszerében a szülők állampolgárságából és a születési helyből származtatott állampolgárság együtt is érvényesülhet, néhol különböző joghatásokkal. Az is potenciálisan diszkriminatív eljárás, amikor a gyerekek automatikusan vagy az apa, vagy az anya állampolgárságát kapja a másikéval szemben.

Az „állampolgárság szerzésének joga” „születéstől” értelmezendő, de minden felmerülő esetben azt jelenti, hogy a hontalan gyermeknek joga van abban az országban állampolgárságot szerezni, ahol adott ideig élt. Ez utóbbi rendelkezés különösen fontos annak fényében, hogy egyre több a hontalan, gyakran szüleiket is nélkülöző gyermek, aki úgy nő fel, hogy bár megfelelő védelmet kap az államtól, amelynek területén él, de nagykorúvá válva azzal szembeesül, hogy valóban jogtalan az ott-tartózkodása.

Az állampolgárságról való döntést általában a szülők hozzák meg a gyermek születésekor. A nagyobb gyermekeknek ugyanakkor lehetőséget kell kapniuk, hogy saját nevükben eljárva kezdeményezhessék állampolgárságuk megváltoztatását.

„lehetőség szerint joguk van ismerni szüleiket”

A „szülő” jelentése

Néhány évtizeddel ezelőtt a szülő szó jelentése meglehetősen egyértelmű volt. Ott voltak a „biológiai” – más néven „természetes” vagy „vér sze-

rinti” – szülők, és lehettek „pszichológiai” vagy „gondoskodó” szülők is – például örökbefogadók vagy nevelőszülők –, akik a gyereknek nagyon korán, csecsemőkorában elsődleges gondozói voltak. Mára a „biológiai” szülő jelentése összetettebbé vált. Például petesejt-adományozás esetén biológiai szülőnek tekinthető a genetikai szülő (a petesejt adományozója) vagy a szülőanyja.

Az országok különböző nyilatkozatokat és fenntartásokat fűztek ehhez a joghoz, például annak érdekében, hogy biztosítsák a vér szerinti szülők anonimitását örökbefogadás, mesterséges megtermékenyítés vagy dajkaterhesség esetén, gyakran a gyerek legfőbb érdekére való hivatkozással. A Bizottság nem fogadta el ezeket az érveléseket.

Ésszerű feltételezés, hogy a gyerek szüleinek ismeretéhez fűződő joga tekintetében a „szülő” fogalmába értendő a genetikai szülő (ez a tudás már csak egészségügyi szempontból is fontos a gyermek számára) és az életet adó szülők, azaz a szülőanyja és az apa, aki az anyával való akkori kapcsolat alapján apának tartja magát (vagy bármi legyen is az adott kultúrában az apa definíciója: a lényeg az, hogy ezek a társadalmi definíciók a gyerekek számára identitásuk szempontjából fontosak). Továbbá logikus módon ide kell számítani a gyerek pszichológiai szüleinek körét is, akik csecsemő- és gyerekkora fontos időszakában gondoskodtak a gyerekről, hiszen ők is szorosan kötődnek az identitásához és a 8. cikk által biztosított jogai érvényesüléséhez (lásd a 80. oldalt).

Magyarországon nagyon megosztott a közvélemény abban a tekintetben, hogy ki az „igazi” szülő, és a nagy port felvert, évekig tartó béranyasággal kapcsolatos vizsgálódás és büntetőügy, majd a jogi szabályozásra tett kísérlet világossá tette, hogy sokan nem értik, miért kellene védeni azoknak az anyáknak a jogait, akik látszólag önként vállalkoztak béranyaságra. Kevesen gondoltak arra, hogy egy gyerek kihordása és megszülése akkor is keletkeztet kapcsolatot, rokonságot, ha ezt az adott időszakban az erre vállalkozók nem érzékelik. Másrészt a gyerek jogai is sérülnek azzal, ha a szülőanyjuk kiszolgáltatottsága miatt vállalkozott a világrahozatalukra, illetve örökbeadásukra. A magyar közgondolkodás elsősorban a kiszolgáltatott, és kényszerhelyzetbe került vérszerinti szülőket okolja,

és mentségeket keres, a mindenáron gyereket „szerezni” akaróknak, és kevésbé gondolnak arra, mi lesz ezekkel a gyerekekkel a későbbi években, mi történik a vérszerinti és örökbefogadó szülőkkel, amiről sajnos nálunk soha nem készült felmérés, mint ahogy az örökbefogadások más formái esetében sem.

A „lehetőség szerint” jelentése

Különbséget kell tenni az alábbi helyzetek között:

- ▶ A szülőt nem lehet azonosítani (például az anya nem tudja, ki az apa, vagy a gyermeket elhagyták). A részes államok mozgástere itt csekély, de a 2. cikk alapján biztosítaniuk kell, hogy ezek a gyerekek se szenvedhessenek hátrányos megkülönböztetést.
- ▶ Az anya nem hajlandó az apát azonosítani (ide tartozhatnak olyan szélsőséges esetek is, mint a vérfertőzés vagy a nemi erőszak). Míg az anyáktól jó okkal lehetne megkövetelni, hogy nevezzék meg az apát, az is nyilvánvaló, hogy egy ilyen rendelkezés nehezen kikényszeríthető, és az anya jogai konfliktusba kerülhetnek a gyermekével. Sok országban a házasságon kívül született gyerek apja sem járulna hozzá személye felfedéséhez. Elismervén, hogy ez egy kulturális probléma, a Bizottság hisz abban, hogy az apaság azonosításának kérdését illetően az államnak is tevőleges szerepet kell vállalnia az anyák támogatásában.
- ▶ Az állam úgy dönt, hogy a szülőket ne azonosítsák. Például, ahol az örökbefogadás törvényi szabályozása korlátozza a gyerek jogát és hozzáférését ahhoz, hogy tudja, hogy örökbefogadták, tudja, kik a genetikai szülei. Ilyen eset az is, amikor a törvény képzelt apa beírásáról rendelkezik a születési anyakönyvi kivonatba, amennyiben a szülők nem házасok, vagy anonim megtermékenyített petesejt vagy spermaadományozás történt lombikban végzett megtermékenyítés céljából.

Ez a harmadik kategória, az államilag jóváhagyott titok feleslegesen korlátozza a gyereknek azt a jogát, hogy „lehetőség szerint” ismerje genetikai szüleit. A Bizottság folyamatosan je-

Gyermejjogi egyezmény

lezte aggodalmát az olyan jogszabályokkal kapcsolatban, amelyek lehetetlenné teszik a gyerekek számára, hogy tudomást szerezzenek születésük körülményeiről, vérszerinti szüleik kilétéről, és ajánlásokban tette nyilvánvalóvá, hogy a gyerekeknek joga van ehhez az információhoz.

Az Egyesült Nemzeteknek a gyerekek védelmének, jólétének szociális és jogi elveiről elfogadott nyilatkozata, különös tekintettel a gyermekek családban való elhelyezésére és örökbefogadására bel- és külföldön, biztosítja, hogy „amennyiben az a gyerek legfőbb érdekével nem ellentétes, a gyerek gondozásáért felelős személyeknek el kell ismerniük a nevelt vagy örökbefogadott gyermek jogát háttére, származása megismeréséhez” (9. cikk).

A 7. cikk nem tartalmazza a „gyermek legfőbb érdeke” kitétel, bár néhány küldöttség tett ilyen értelmű javaslatot az Egyezményt előkészítő tárgyalások szakaszában. A „lehetőség szerint” kitétel pontosabb, és kevésbé szubjektív meghatározás, mint a „legfőbb érdekében álló”. E szavakból az következik, hogy a gyerekeknek joguk van ismerni szüleiket, ha ez lehetséges, még akkor is, ha valaki úgy véli, hogy ez nem szolgálja legfőbb érdeküket. Ugyanakkor az Egyezmény holisztikus szemlélete megengedi, hogy az a gyerek, akire egyértelműen káros hatással lenne szülei kilétének felfedése, védelmet élvezhessen ettől az információtól. Ezt az értelmezést támogatja az a tény is, hogy a „lehetőség szerint” kitétel arra is vonatkozik, hogy a gyereket szülei neveljék fel. Senki sem érvelhet azzal, hogy a „lehetőség szerint” kitétel ebben az esetben ne tartalmazná a gyerek legfőbb érdekének figyelembevételét. Az azonban nyilvánvaló, hogy egy gyerek szülei ismeretéhez fűződő jogát megtagadni csakis legfőbb érdekében, a legszükségesebb és teljesen félreérthetetlen körülmények között lehet, és ilyenkor is fenn kell tartani a döntés későbbi felülvizsgálatának lehetőségét.

Vannak esetek, amikor a titkosságra az anya védelmében van szükség, hogy megóvják a társadalmi megvetés szélsőséges formáitól, amilyen például a kiközösítés, a bántalmazás vagy halálkozás veszélye. Ilyen esetekben összeütkezésbe kerül a gyerek származásának ismeretéhez való joga az anyának a titoktartáshoz és védelemhez való jogával. A gyerekek nemzetközi örökbefogadások esetén való védelméről és az ilyen ügyekben történő együttműködésről szóló

Hágai egyezmény (1993) 30. cikke (lásd a 21. cikket, a 16. oldalon) fenntartja az anya jogait, felhatalmazva az államot, ahonnan a gyermek származik, hogy visszatartsa a szülők identitására vonatkozó információkat. Azoknak az országoknak, amelyek az anya védelme érdekében fenntartják az örökbefogadás titkosságát, arról is rendelkezniük kellene, hogy a gyermek hozzáférhessen ezekhez az adatokhoz – vagy az anya beleegyezésével, vagy amikor az anya emiatt már nem szenvedhet kárt. A Bizottság nem tartja elfogadhatónak az örökbefogadott gyerekek adatainak megamisítása melletti érveket.

Hasonló érvelések érvényesek a szülőség házasságtörés esetén történő megamisítására. Néhány ország úgy rendelkezik, hogy a házasságban született gyerekek apjának az anya férjét kell vélelmezni, minden esetben. Ez sok esetben cinkosságot feltételez az anya részéről, és valószínűbb, hogy a gyerek számára inkább előnyös, mint hátrányos. Ugyanakkor nagyon nagy különbség van az apaságot illető egyéni őszinteség és az azt kikényszerítő állami rendelkezések között. Lehetnek olyan esetek, amikor mindkét szülő az igazságot szeretné képviselni a gyerek felé, annak legfőbb érdekében, ezt azonban a törvény mégsem teszi lehetővé számukra.

A petesejt- és spermaadományozás kérdésében kétféle érvelés ismeretes. Az egyik szerint nem szolgálja a gyermek legfőbb érdekét, ha tud a mesterséges megtermékenyítés tényéről. Ez nem különösebben meggyőző érv, különösen, mivel az eredet ismerete már csak egészségügyi okból is fontos lehet. A másik érv szerint az anonimitási garancia elvétele után nem maradna egyetlen donor sem. A donor szülőket azonban jogszabályok segítségével meg lehet védeni az eltartási kötelezettségtől, és néhány ország gyakorlata arra mutat, hogy az azonosítás lehetősége nem riasztotta el a donorokat. Mindenesetre a mesterséges megtermékenyítési formák jogi szabályozásának is a gyerekek jogainak és jólétének védelmét, nem pedig a gyermektelen párok szükségleteinek kielégítését kell szolgálnia. A Bizottság megjegyzésben foglalkozott az Egyezmény és a donorok névtelensége között feszülő ellentéttről.

**„...jog, hogy lehetőség szerint ...
a szülők neveljék fel”**

Ezt a jogot három másik cikkel összefüggésben kell értelmezni: az 5. cikkel, amely elismeri a szülők mellett a „helyi szokásoknak megfelelően a nagycsalád vagy közösség” fontosságát is (lásd a 54. oldalt); a 9. cikkel, amely megkívánja, hogy „a gyermeket szüleitől akaratuk ellenére ne válasszák el, kivéve... ha az a gyermek legfőbb érdekében elkerülhetetlen” (lásd a 86. oldalt) és a 18. cikkel, amely azt az elvet biztosítja, hogy a gyermek gondozása a két szülő közös felelőssége, és az államnak ezt megfelelően kell támogatnia (lásd a 172. oldalt). Fontos még ebből a szempontból a 27. cikk is (amely megkívánja, hogy az állam a szülőket a gyermekük ellátásáért vállalt anyagi kötelezettségekben is támogassa).

A jog, hogy a gyereket mindkét szülő „nevelje fel”, életében a szülők aktívabb részvételét feltételezi annál, hogy távollevő félként tartásdíjat fizessenek a másik szülő vagy az állam számára (lásd 27. cikk 4. bekezdés). Meg kell jegyezni, hogy míg az 5. cikk a szülők és mások (korlátozott) jogait tartalmazza, ez a cikk a gyerek jogáról szól, nem a szülőéről.

Ahogy a szülők megismerése tekintetében, az általuk történő nevelésre vonatkozó cikk szövegében is ott van a „lehetőség szerint” kitétel. Az általuk történő nevelés nem lehetséges olyankor, ha a szülők lemondtak a gyerekről, vagy az állami hatóságok úgy döntöttek, hogy a szülői felügyelet nem szolgálná a gyermek legfőbb érdekét (lásd a 9. cikket, a 86. oldalon). A bizonyítás terhe az államé; ez a jog fenntartja azt az egész Egyezményen átívelő elvet, hogy a gyerekeknek a szüleikkel a legjobb. Ez a jog akkor válik a leginkább problematikuská, amikor a gyerekek határoznak úgy, hogy nem szeretnének szüleikkel élni. A világszerte hajléktalanul élő gyerekek ezrei közül is vannak, akik ebbe a kategóriába tartoznak: gyerekek, akik szó szerint a „lábukkal szavaztak”. Az államoknak rugalmas, gyermekközpontú stratégiákra van szükségük a szökött gyerekekkel kapcsolatban. Az ő automatikus hazavitelük a szökés okainak kivizsgálása, és megfelelő alternatív gondozási módszerek biztosítása nélkül ellentétes az Egyezmény rendelkezéseivel és elveivel.

Iránymutatás a jelentésekhez:

lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* (CRC/C/58/Rev.1). függelék, 467. oldal.

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

Az ellenőrző lista használatáról lásd XXXV. oldal

Általános végrehajtási intézkedések

Sor került-e a 7. cikkel kapcsolatban az általános végrehajtási intézkedésekre?
(A kormányzaton belül a 7. cikk az **igazságügyi, a belügyi és a szociális és egészségügyi minisztériumot** érinti; **a képzésbe az anyakönyvi hivatalok munkatársait, szociális munkásokat, örökbefogadási szervezetek munkatársait és egészségügyi dolgozókat kell bevonni**)

A 7. cikk végrehajtásával kapcsolatos konkrét kérdések

- Megkívánja-e a hazai jog a gyerek közvetlenül születése utáni anyakönyvezését?
- Kellően ismert-e az anyakönyvezési kötelezettség?
- Ingyenes-e a születéskori anyakönyvezés?
- Könnyű-e a szülők számára az anyakönyvezés, a hozzáférhetőség (például mozgó anyakönyvezési egységek biztosításával vagy iskolák segítségével) és az áttekinthetőség szempontjából (például kisebbségi nyelven is elérhető-e, az anyakönyvezéssel foglalkozók képzettek-e)?
- Minden gyereket anyakönyveznek-e, aki az állam fennhatósági körében születik, függetlenül attól, hogy állampolgár-e?
- Ha a szülők nem jelentik be a gyereket, köteles-e az állam biztosítani az anyakönyvezést?
- A nyilvántartott adatok tartalmazzák-e az ahhoz szükséges információt, hogy a gyermek érvényesíthesse jogát:
 - ▶ a névhez?
 - ▶ az állampolgársághoz?
 - ▶ a szülei ismeretéhez?
- Vannak-e olyan rendelkezések, amelyek biztosítják, hogy a születési anyakönyvbe kerülő, potenciálisan megbélyegző adatok kezelésében a titoktartás érvényesüljön?
- Biztosítja-e a hazai jog, hogy minden gyerek születésekor nevet kapjon?
- Biztosítják-e ezek a jogszabályok, hogy egyetlen gyereket se érhessen hátrányos megkülönböztetés (például a gyermek legfőbb érdekének nem megfelelő jogszabályok, amelyek bizonyos elnevezési módszereket írnak elő, vagy tiltanak meg)?
- Lehetőségük van-e a megfelelően érett gyerekeknek nevük megváltoztatásáért folyamodni?
- Van-e a bíróságoknak olyan jogköre, amellyel megvétózhatják a gyermek legfőbb érdekével ellentétes neveket (például olyat, amely annak tenné ki a gyereket, hogy ijesztővé vagy nevetség tárgyává válik)?
- Biztosítják-e a hazai jogszabályok, hogy minden, az állam joghatósága alatt élő hontalan gyerek jogot szerezzen az állampolgársághoz?
- Ratifikálta-e az állam a hontalanság visszaszorításáról szóló egyezményt (1961)?
- Biztosította-e az állam, hogy ne kerülhessen sor az állampolgárság különböző formái közti diszkriminációra?
- Biztosította-e az állam, hogy ne kerülhessen sor diszkriminációra az állampolgárság megszerzésében (például a házasságon kívül született gyerekek esetén, vagy azon az alapon, hogy a gyerekek valamelyik szülő állampolgárságát kell megszereznie)?

- Lehetőségük van-e a gyerekeknek állampolgárságuk megváltoztatásáért folyamodni?
- Biztosítják-e a hazai jogszabályok és közigazgatási eljárások a szülők kilétének megfelelő nyilvántartását és az adatok megőrzését (a genetikai szülőket, a szülő-anyát és a gondozó szülőket is ideértve)?
- Joguk van-e a gyermekeknek a lehető legkorábbi pillanattól tudomást szerezni születésük különleges körülményeiről (például az örökbefogadásukról vagy a mesterséges megtermékenyítésről)?
- Minden gyereknek – az örökbefogadott és a mesterséges megtermékenyítéssel született gyerekeket is ideértve – joga van-e genetikai szülei megismerésére, biztosítva minden lehetséges módot?
- Ezen jog megtagadására csak a gyermek védelmében kerülhet-e sor, vagy a szülő védelmében is?
- Ha a gyerekektől megtagadják a szüleikkel kapcsolatos alapvető információt, lehetőségük van-e azért később újra folyamodni?
- Tartalmazza-e a hazai jogszabályok azt a feltételt, hogy a gyermeket a szülőknek kellene felnevelniük?
- Ez a jogszabály a gyerek jogaként fogalmazódik-e meg?
- Amennyiben a gyerekek nem akarnak szüleikkel élni, biztosítják-e megfelelő rendelkezések az okok felderítését, és a róluk való gondoskodás megfelelő alternatív módjait addig is, míg eldől, hogy jövőjük hogyan alakul majd?

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan, és a cikkek kölcsönösen összefüggnek egymással. A 7. cikk sem önmagában értelmezendő.

Kiemelt figyelmet kell fordítani:

A többi általános elvre

- 2. cikk: Az Egyezményben megállapított jogok elismerése a joghatóság alá tartozó valamennyi gyermek számára, hátrányos megkülönböztetés nélkül
- 3. cikk 1. bekezdése: A gyermek legfőbb érdekei a gyermekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
- 6. cikk: Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog
- 12. cikk: A gyermek véleményének tiszteletben tartása a gyermeket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyermeket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban

Szorosan kapcsolódó cikkek

A 7. cikk végrehajtásával kapcsolatban álló további cikkek:

- 5. cikk Szülői iránymutatás és a gyermek képességeinek fejlettsége
- 8. cikk A gyermek identitásának megőrzése
- 9. cikk A szülőktől való elválasztás tilalma, kivéve, ha ez legfőbb érdeke
- 10. cikk Nemzetközi családegyesítés
- 11. cikk Védelem a jogtalan külföldre viteltől és vissza nem hozataltól
- 16. cikk Védelem a magánélet, a család és az otthon önkényes megsértésétől
- 18. cikk A szülők közös felelőssége
- 20. cikk A családi környezetétől megfosztott gyermek
- 21. cikk Örökbefogadás
- 22. cikk Menekült gyermekek
- 30. cikk Kisebbségi és őslakos gyermekek
- 35. cikk Védelem az eladástól, a kereskedelemről és az emberrablástól

Az identitás megőrzése

A 8. CIKK SZÖVEGE

1. Az Egyezményben részes államok kötelezik magukat arra, hogy törvénysértő beavatkozás nélkül tiszteletben tartják a gyermeknek saját identitásához, ideértve állampolgársága, neve, családi kapcsolatai megtartásához fűződő, a törvény által elismert jogát.
2. Ha a gyermeket törvénytelen módon megfosztják identitása alkotó elemeitől vagy azok egy részétől, az Egyezményben részes államok megfelelő segítséget és védelmet nyújtanak ahhoz, hogy azt a lehető legrövidebb időn belül helyreállítsák.

Összefoglalás

A gyermek jogairól szóló egyezmény 8. cikke a gyerek identitásához való jogaival, valamint annak megőrzésével és szükség esetén az állam általi újbóli kialakításával foglalkozik.

Ez a cikk az argentin küldöttség kezdeményezésére került az Egyezménybe, azon az alapon, hogy gyors állami beavatkozás vált szükségessé olyan esetekben, amikor sérült a gyerekek identitásuk fenntartásához fűződő joga. Argentína akkoriban a csecsemőknek és kisgyerekeknek az 1970-es és 1980-as években felmerült eltűnése okozta problémákkal küzdött. 2006. decemberében a Közgyűlés elfogadta az erőszakos eltűntetéssel szembeni, minden embert megillető védelemről szóló egyezményt, amely szintén kitér a gyerekek identitásának megtartására.

Bár a 8. cikk az identitásnak csak három összetevőjét nevesíti – az állampolgárságot, a nevet és a családi kapcsolatokat –, más cikkek is védelmet nyújtanak a gyerek identitásába való beavatkozás egyéb formáitól. Ilyen a 2. cikk (diszkriminációmentesség), a 16. cikk (a magánéletbe, a családba és az otthonba való önkényes beavatkozástól való védelem) és a 30. cikk (jog a kultúra, a vallás és a nyelv szabad élvezetéhez). A 20. cikk is azt mondja ki, hogy a saját családjuktól megfosztott gyerekek esetében is a lehetőségek szerint biztosítani kell az állandóságot a nevelkedés során, különös tekintettel etnikai, kulturális és nyelvi hátterükre.

A gyermek joga, hogy „törvénysértő beavatkozás nélkül megőrizze identitását, ideértve a törvény által elismert állampolgárságát, nevét és családi kapcsolatait”

Az identitás három itt nevesített összetevője tehát: a (törvény által elismert) állampolgárság, a név és a családi kapcsolatok.

Állampolgárság

A gyerek „állampolgári identitása” a szülőkéből származtatható, ami arra utal, hogy az Egyezmény szellemével összeegyeztethetetlen lehet, ha a gyerek nem örökölheti szülei állampolgárságát, például amikor megtiltják a kettős állampolgárságot, vagy nem engedélyezik a házasságon kívül élő apa állampolgárságának öröklését. Ugyanakkor az állampolgárság ugyanúgy a lakhelyből is származtatható, ami pedig azon államok gyakorlatát kérdőjelezi meg, amelyek bizonyos meghatározott, jelentős idejű ott élés után sem engedik a teljes állampolgárság megszerzését. Miután a gyerek állampolgárságot szerzett, attól való megfosztása az identitása elleni súlyos támadásnak számít.

Gyermekjogi egyezmény

Név

Néhány állam megtiltja a gyerek nevének szülők általi megváltoztatását (például válás vagy újraraházasodás esetén), bár ezzel inkább úgy tűnik, hogy az apák jogait védik a gyerekeivel szemben. Meg kell jegyezni, hogy a legtöbb örökbefogadási jogszabály lehetővé teszi a név megváltoztatását, bár néhány államban ehhez az idősebb gyerek beleegyezését kérik.

Családi kapcsolatok

A „törvény által elismert családi kapcsolatok” fordulat jelentése nem tisztázott. Mindazonáltal fontos elvi jelentéstöbbletet tartalmaz: arra utal, hogy a gyerek identitásához több kell a szülők kilétének ismeretéhez való (a 7. cikkben garantált) jognál. A testvérek, a nagyszülők és más rokonok legalább olyan fontosak, mint a szülők, de akár fontosabbak is lehetnek a gyerek identitásérzése szempontjából. Ezt a tényt a legtöbb nemzeti szintű jogi eszköz – rendelkezzen örökbefogadásról, nevelőszülőkről vagy válásról – figyelmen kívül hagyja. A gyerekeknek joguk van vérszerinti szüleik kilétének megismeréséhez és a velük való kapcsolatfelvétel kezdeményezéséhez, de ezek a jogok a legritkább esetben terjednek ki a gyerek vérszerinti családjának más tagjaira is.

A Genfi egyezmény 1. kiegészítő jegyzőkönyve biztosítékokat tartalmaz a háború miatt elűzött, vagy kitelepített gyerekek identitásának megőrzésére. A hatóságoknak minden gyerek számára biztosítaniuk kell egy olyan kártyát, amelyet elküldenek a Vöröskereszt központi keresztszolgálatának. A kártyának tartalmaznia kell a gyerek fényképét, nevét, nemét, születési helyét és idejét, szülei és legközelebbi hozzátartozói nevét, a gyerek állampolgárságát, anyanyelvét, vallását, állandó és ideiglenes lakcímét, ismertető jegyeit, egészségügyi adatait, részleteket arról, hol találták, és hogyan hagyta el az országot (Genfi egyezmény, 1. kiegészítő jegyzőkönyv, 78. cikk 3. bekezdés).

A név, az állampolgárság és a család csak az identitás néhány összetevője. Ehhez tartozik még:

- ▶ a gyerek születése óta tartó személyes története: hol élt, ki gondozta-nevelte, milyen fontosabb döntéseket hoztak vele kapcsolatban, stb.

▶ a gyerek faji, kulturális, vallási és nyelvi háttere. Ebben a tekintetben jogtalan beavatkozásnak számít többek közt

- a kisebbségi nyelvhasználat korlátozása, megtiltása, az oktatási és az állami információs rendszerben, és a médiában;
- a vallásgyakorlás állam általi üldözése vagy tilalma;
- örökbefogadott, nevelőszülőknél vagy intézetben nevelt gyerekek megfosztása annak lehetőségétől, hogy saját etnikai, kulturális, nyelvi vagy vallási örökségüket élvezzék;
- ▶ a gyerek külső megjelenése, képességei, nemi identitása és szexuális orientációja.

„Megőrizni”

Ez a kifejezés egyszerre utal arra, hogy az identitásba nem szabad beavatkozni, és arra, hogy meg kell őrizni azokat a származásra, anyakönyvezésre, és az olyan koragyerekkorra vonatkozó adatokat, információkat, amelyekre a gyerekek nem emlékezhet. Ezek közül néhány túlmutat az állam hatáskörén, de annak érdekében is lépéseket kell tenni, hogy menekült, elhagyott, nevelőszülőknél, intézményes ellátásban élő, vagy örökbefogadott gyerekek esetén biztosítva legyen a részletes adatnyilvántartás és megőrzés (vagy elhagyott gyerekek esetén az azonosítást elősegítő tárgyak megtartása).

Az Egyesült Nemzetek Emberi jogi Főbiztosságának 1998-as 16. elve, a „vezérelve az országon belül lakóhelyüket elhagyni kényszerültekről” biztosítja, hogy „minden, az országon belül lakóhelye elhagyására kényszerült embernek joga van tudomást szerezni hiányzó rokonai hollétéről és sorsáról”, és „a hatóságoknak törekedniük kell ezek kiderítésére, és együtt kell működniük az erre specializálódott nemzetközi szervezetekkel. Tájékoztatniuk kell a legközelebbi rokonokat a nyomozás folyamatáról, és értesíteni annak minden eredményéről.” A 20. elv 2. bekezdése kimondja, hogy „... az érintett hatóságok kötelesek [a lakóhelyük elhagyására kényszerült személyek számára] minden jogaik élvezetéhez szükséges dokumentumot rendelkezésükre bocsátani, például úti okmányokat, személyazonosító iratokat, születési és házassági anyakönyvi kivonatokat. A hatóságoknak ésszerűtlen feltételek támasztása nélkül kell elősegíteniük az új, vagy a lakóhely kényszerű

elhagyása során elvesztett dokumentumokat, nem kérhetik például, hogy térjenek vissza a lakhelyük szerint illetékes hatóságokhoz az ügyintézés érdekében.”

A Közgyűlés által 2006. decemberében elfogadott, az erőszakos eltűntetéssel szembeni, minden embert megillető védelemről szóló egyezmény elismeri az áldozatok jogait az igazságtételhez és a jóvátételhez, és elvárja, hogy a ratifikáló államok kriminalizálják az erőszakos eltűntetés minden formáját. A 25. cikk kimondottan megköveteli, hogy akadályozzák és büntessék meg az eltűnt személyek gyermekeinek jogtalan elmozdítását és a valódi kilétüket igazoló dokumentumok megmásítását. Ahol ezeket a gyerekeket örökbe adták, az államnak jogszabályba foglalt intézkedéseket kell hoznia az örökbefogadás érvénytelenítésére, amennyiben a gyerekek jogai és identitásuk fenntartása érdekében legfőbb érdekük ezt kívánja. Az Egyezmény hangsúlyozza, hogy a gyerek érdekének kell „az elsődleges szempontnak lennie”, és hogy a gyerek véleményét kellő súllyal kell figyelembe venni. (Meg kell jegyezni, hogy a gyermek jogairól szóló egyezmény 9. és 21. cikkének értelmében az ilyen döntés során a gyerek legfőbb érdeke nem csak elsődleges, hanem mindennek felett álló szempont.)

„... jogtalan beavatkozás nélkül”

Ez a kitétel azt sugallja, hogy a gyerek identitásának fenntartásához fűződő joga jogszerűen is sérülhet – amit az Egyezmény előkészítése során több ország megkérdőjelezett. Természetesen, amikor maga az állam bűnös-e jog megsértésében, úgy tűnhet, hogy ez a rendelkezés túl gyenge, hiszen a törvényeket is az állam határozza meg. Mindazonáltal feltehető, hogy ez a rendelkezés a nemzetközi jogra is vonatkozik, magát a gyermek jogairól szóló egyezményt is ideértve.

Az „identitása alkotó elemeitől vagy azok egy részétől megfosztott” gyermek joga, hogy az állam „megfelelő segítséget és védelmet nyújtson annak a lehető legrövidebb időn belüli helyreállításához”

Ez a jog azt jelenti, hogy az államnak fel kell ismernie, milyen súlyos hatással van a gyerekekre az identitásuktól való megfosztottság, és megfelelő forrásokat kell rendelnie a helyzet orvoslására.

A „megfelelő segítséghez” hozzá tartozik:

- ▶ a szülők kilétének megállapítását szolgáló genetikai eljárás elérhetővé tétele;
- ▶ a magukra maradt menekült gyerekek rokonainak vagy közösségük tagjainak aktív felkutatása;
- ▶ a média használata az eltűnt gyerekek keresése és a családok újraegyesítése érdekében;
- ▶ a gyermekek jogellenes külföldre vitelének polgári vonatkozásairól szóló Hágai egyezmény ratifikálása, és annak általános biztosítása, hogy az olyan vitás gyermekfelügyeleti ügyekben, ahol felmerül a gyermek jogellenes külföldre vitelének gyanúja (a nemzetközi vitákhoz kapcsolódó eseteket is ideértve), a megfelelően magas szintű jogi hatóságok sürgősséggel járjanak el, ami azt jelenti, hogy inkább napokon-heteken, mint hónapokon belül (lásd a 11. cikket);
- ▶ a gyermekek nemzetközi örökbefogadások terén való védelméről és az ilyen ügyekben történő együttműködésről szóló Hágai egyezmény ratifikálása, és annak biztosítása, hogy az országos örökbefogadási eljárások biztosan ragaszkodjanak ahhoz, hogy sor kerüljön a megfelelő beleegyező nyilatkozatokra, és hogy a gyermek identitását az örökbefogadás előtt hivatalosan nyilvántartásba vegyék (lásd a 21. cikket);
- ▶ annak biztosítása, hogy a gyerek identitásának – például nevének, állampolgárságának, a szülők felügyeleti jogának stb. – bármilyen megváltoztatását hivatalosan nyilvántartsák;
- ▶ a róluk vezetett hivatalos dokumentumokhoz való hozzáférés biztosítása a gyermekek számára (lásd a 16. cikket);
- ▶ annak biztosítása, hogy az gyerekvédelmi gondokodásban, szakellátásban élő gyerekeket támogassák vallásuk, kultúrájuk és anyanyelvük gyakorlásában (lásd a 30. cikket);
- ▶ a nemzetiségi törvények módosítása annak érdekében, hogy a „gyermek legfőbb érdeke” érvényesüljön a kiutasítás vagy a családegyesítés során, valamint az állampolgársági és menedéknyújtási eljárások felgyorsítása.

Gyermejjogi egyezmény

Háború esetén különös jelentőséggel bírnak a családok és gyerekek újraegyesítését célzó állami kezdeményezések.

A „védelemhez” tartozik a gyerekek megfelelő ideiglenes elhelyezése identitásuk helyreállításának idejére. Ennek részeként el kell magyarázni a gyerekeknek, mi történik és miért, hiszen a tudatlanság és a bizonytalanság csak feleslegesen növeli a gyerekek bizonytalanságát és jóllétük hiányát.

Az „identitás lehető legrövidebb időn belüli helyreállítása” a gyors cselekvés rendkívüli fon-

tosságát hangsúlyozza gyerekek esetén. Ahogy a gyerek nő, azonosulni kezd azzal a családdal és kultúrával, amelyben él, egészen addig a pontig, amikor már onnan való elmozdítása az identitástól való újabb megfosztásnak számítana, és ekként ellentétben állna a gyerek legfőbb érdekével.

Iránymutatás a jelentésekhez:

lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* (CRC/C/58/Rev.1). függelék, 467. oldal.

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

Az ellenőrző lista használatáról lásd XXXV. oldal

Általános végrehajtási intézkedések

Sor került-e a 8. cikkel kapcsolatban az általános végrehajtási intézkedésekre?

(A kormányzaton belül a 8. cikk az **igazságügyi, a belügyi, a külügyi, a tömegkommunikációs, a szociális és az oktatási minisztériumot érinti.**)

A 8. cikk végrehajtásával kapcsolatos konkrét kérdések

- Lehetőségük van-e a gyerekeknek mindkét szülőjük állampolgárságának megszerzésére?
- Lehetőségük van-e a gyerekeknek állampolgárságot szerezni az államban, ahol jelentős ideig éltek?
- Lehetőségük van-e szüleikkel együtt abban az államban élni, amelynek állampolgárai?
- Sürgősséggel rendezik-e az állampolgársággal és a családegyesítéssel kapcsolatos ügyeket?
- Ellenőrzi-e a gyerek nevének bármiféle megváltoztatását egy olyan jogi eljárás, amelyben a gyerek legfőbb érdeke áll mindenek felett?
- Teljes körűen nyilvántartják-e az ilyen változtatásokat, és a gyerek számára hozzáférhetővé teszik-e ezeket?
- Lehetőségük van-e a gyerekeknek származási családjuk ismeretére és az azzal való kapcsolattartásra, amennyire csak a legfőbb érdekük ezt kívánja?
- Megvalósul-e minden gyerek identitásához tartozó adatainak és az azokkal kapcsolatos változásoknak pontos nyilvántartása?
- Lehetőségük van-e a gyerekeknek az ezen iratokba való betekintésért folyamodni?
- Ahol a szülők kiléte kérdéses, lehetőségük van-e a gyerekeknek (szükség esetén díjmentesen) genetikai vizsgálatok segítségével azt megállapíttatni?
- Rendelkezésre állnak-e más eszközök is az eltűnt gyerekek vagy családtagok felkutatására (például kereső szervezetek és a média segítségével)?
- Ratifikálta-e az állam a gyermekek jogellenes külföldre vitelének polgári vonatkozásairól szóló Hágai egyezményt és a gyermekek nemzetközi örökbefogadása esetén való védelméről és az ilyen ügyekben történő együttműködésről szóló Hágai egyezményt?
- Sürgősséggel intéznek-e minden olyan esetet, ahol a gyerekek identitásával vagy családi kapcsolataival kapcsolatban fennáll a törvénytelen cselekmény gyanúja?
- Bűncselekménynek számít-e a gyerek identitásának megőrzésébe való beavatkozás, megfelelő büntetés hozzárendelésével?
- Lehetővé teszi-e az oktatási, jóléti és igazságügyi rendszer a gyerek számára kulturájának, vallásának és anyanyelvének élvezetét?
- Részletes és pontos nyilvántartást őriznek-e a gyerek eredeti családjáról és koragyermekkoráról, amikor a gyermekvédelmi gondoskodásban, szakellátásban él?
- Hozzáférnek-e ezek a gyerekek az ilyen nyilvántartásokhoz?
- A gyerek elhelyezése során biztosítják-e, hogy amennyiben legfőbb érdeke is azt kívánja, mind etnikai, mind vallási, kulturális és nyelvi háttere-környezete tekintetében fennmaradjon az állandóság?

Gyermekjogi egyezmény

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan, és a cikkek kölcsönösen összefüggnek egymással. A 8. cikk sem önmagában értelmezendő.

Kiemelt figyelmet kell fordítani:

A többi általános elvre

- 2. cikk: Az Egyezményben megállapított jogok elismerése a joghatóság alá tartozó valamennyi gyermek számára, hátrányos megkülönböztetés nélkül
- 3. cikk 1. bekezdése: A gyermek legfőbb érdekei a gyermekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
- 6. cikk: Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog
- 12. cikk: A gyermek véleményének tiszteletben tartása a gyermeket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyermeket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban

Szorosan kapcsolódó cikkek

A 8. cikk végrehajtásával kapcsolatban álló további cikkek:

- 7. cikk Születéskori anyakönyvezés, joga egy névhez, az állampolgársághoz, a szülők ismeretéhez és ahhoz, hogy ők neveljék fel
- 9. cikk A szülőktől való elválasztás tilalma, kivéve, ha ez legfőbb érdeke
- 10. cikk Nemzetközi családegyesítés
- 11. cikk Védelem a jogtalan külföldre viteltől és vissza nem hozataltól
- 16. cikk Védelem a magánélet, a család és az otthon önkényes megsértésétől
- 18. cikk A szülők közös felelőssége
- 20. cikk A családi környezetétől megfosztott gyermek
- 21. cikk Örökbefogadás
- 22. cikk Menekült gyermekek
- 30. cikk Kisebbséghez vagy őslakossághoz tartozó gyermekek
- 35. cikk A gyermekek eladásának, kereskedelmének és elrablásának megelőzése

A szülőktől való elválasztás

A 9. CIKK SZÖVEGE

1. Az Egyezményben részes államok gondoskodnak arról, hogy a gyermeket szüleitől, akaratuk ellenére, ne válasszák el, kivéve, ha az illetékes hatóságok, bírósági felülvizsgálat lehetőségének fenntartásával, és az erre vonatkozó törvényeknek és eljárásoknak megfelelően úgy döntenek, hogy ez az elválasztás a gyermek legfőbb érdekében szükséges. Ilyen értelmű döntés szükséges lehet bizonyos különleges esetekben, például akkor, ha a szülők durván kezelik, vagy elhanyagolják gyermeküket, illetőleg ha különválva élnek és dönteni kell a gyermek elhelyezéséről.

2. A jelen cikk 1. bekezdésében említett minden esetben valamennyi érdekelt félnek lehetőséget kell adni az eljárásban való részvételre és véleményük ismertetésére.

3. Az Egyezményben részes államok tiszteletben tartják a mindkét szülőjétől vagy ezek egyikétől külön élő gyermeknek azt a jogát, hogy személyes kapcsolatot és közvetlen érintkezést tarthasson fenn mindkét szülőjével, kivéve, ha ez a gyermek legfőbb érdekével ellenkezik.

4. Amennyiben az elválasztás az Egyezményben részes állam által fogadatosított intézkedés folytán következett be, amilyen az egyik vagy mindkét szülő, vagy a gyermek letartóztatása, szabadságvesztés-büntetése, száműzetése, kiutasítása vagy halála (ideértve azt is, ha a halál a letartóztatás folyamán következett be bármely okból) a részes állam, kérelemre, a szülőkkal, a gyermekkel vagy, szükség esetén valamely más családtaggal közli a családtag vagy családtagok tartózkodási helyére vonatkozó lényeges adatokat, kivéve ha ezeknek az adatoknak a nyilvánosságra hozatala hátrányos a gyermek jóllétére nézve. Az Egyezményben részes államok gondoskodnak továbbá arról is, hogy önmagában az említett kérelem benyújtása ne járjon hátrányos következményekkel az érdekelt személy vagy személyek számára.

Összefoglalás

A gyermek jogairól szóló egyezmény 9. cikke két alapvető gyermekjogi alapelvet állapít meg: elsősorban azt, hogy a gyerekeket szüleiktől elszakítani csakis saját legfőbb érdekükben szabad, másodsorban azt, hogy erre indokolt esetben is csak tisztességes eljárás során kerülhet sor. Megerősíti továbbá a gyerekek jogait ahhoz,

hogy mindkét szülőjükkel kapcsolatban maradjanak, és az állam kötelességévé teszi, hogy tájékoztassa a szülőt és a gyermeket egymás hollétéről, ha különválásukra állami intézkedés miatt került sor (például elűzés vagy bebörtönzés miatt).

Gyermekjogi egyezmény

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya biztosítja, hogy: „Senkit sem lehet alávetni a magánéletével, családjával, otthonával, vagy levelezésével kapcsolatban önkényes vagy törvénytelen beavatkozásnak, sem pedig a becsülete és jó hírneve elleni jogtalan támadásnak. Ilyen beavatkozás vagy támadás ellen mindenkinek joga van a törvény védelmére.” (17. cikk 1. és 2. bekezdés).

A gyermekek joga, hogy „szüleiktől, akaratuk ellenére ne szakítsák el őket, kivéve, mikor ... a jog úgy dönt, hogy az legfőbb érdekükben elkerülhetetlen”

Az „akaratuk ellenére” kifejezés megengedi, hogy a szülők, illetve a szülők és a gyermek közös akaratára értsük, azt azonban nem, hogy kizárólag a gyerek akaratára vonatkoztassuk.

A cikk két példát említ arra, amikor szükségessé válhat a gyerekeknek a szüleiktől vagy azok egyikétől való elszakítása: először is, amikor a szülő bántalmazta vagy elhanyagolta a gyereket (lásd később), másodszor pedig, amikor a szülők külön élnek. Bár az állam nem vállalhat felelősséget azért, amikor a gyereket a szülők válása szakítja el egyiküktől, a Bizottság azt javasolta, hogy a részes államok támogassanak kutatásokat és figyelemfelkeltő kampányokat a válás gyerekekre gyakorolt hatásaival kapcsolatban, valamint biztosítsanak tanácsadást a szülők számára. Kevés állam hozott rendelkezéseket arra az esetre, ha a gyerek nem ért egyet a szülei által hozott döntésekkel, arra való hivatkozással, hogy az állam nem avatkozhat be ilyen ügyekbe. De ha az állam a férj és feleség közti viták esetében elvállalja a döntőbíró szerepét, ugyanezt a szerepet a szülők és gyerekek közti viták esetében is el kellene fogadnia, legalább olyan szinten, hogy létrehozza azt a jogi apparátust, amelyet a gyerek az ilyen vitás ügyekkel megkereshet.

A szülőktől való „szükségtelen” elszakítás lehet még:

Gyermekvédelmi gondoskodás, szakellátás. A 20. cikk, az alternatív családi ellátásokról, amelynek keretében biztosítják azon gyerekek ellátását, akik saját legfőbb érdekükben kénytelenek ideiglenesen vagy tartósan nélkülözni családi környezetüket. Ahol jogszabályok részletezik a gyermekvédelmi gondoskodás fel-

tételeit, azokat az alkalmazás esetlegesen megkülönböztető volta szempontjából gondosan felül kell vizsgálni. Például a Bizottság egyértelművé tette, hogy a szülők hajléktalansága vagy szegénysége önmagában nem lehet oka a gyermek családból való kiemelésének. Hasonlóképp az sem lehet ok, hogy a szülő nem küldi iskolába a gyermeket. Amennyiben ezek a hátrányok a gyermek fejlődésének elmaradásához vezetnek, az államnak ezek jóvátételére úgy kell mozgósítania erőforrásait, hogy közben a gyermek a családjában maradjon. Az etnikai kisebbségi háttérű gyermekek felülreprezentáltsága az állami ellátórendszerben arra utalhat, hogy a szakmai hozzáállás vagy a családtámogatási rendszer diszkriminatív. A fogyatékossgal élő gyerekek szüleiktől való elszakítása is ugyanúgy szükségtelen lehet, ahogyan a gyermekek elszakítása a fogyatékossgal élő szülőktől. A fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló, a Közgyűlés által 2006 decemberében elfogadott egyezmény 23. cikke előírja, hogy az állam nyújtson „megfelelő támogatást” a fogyatékossgal élő szülők számára, és hogy: „Semmi esetre sem kerülhet sor gyerekek és szülők egymástól való elszakítására bármelyikük fogyatékossga miatt.”

A szülőkkal való kapcsolattartást azokban az esetekben is fenn kell tartani, amikor az állam úgy rendelkezik, hogy a gyerekek otthonuktól távol éljenek, például intézetekben, speciális iskolákban, utcagyermek-programokban vagy nevelőszülőknél. Meggyőző bizonyítékok támasztják alá, hogy amennyiben a kapcsolattartás nem valósul meg a családot helyettesítő ellátás első hónapjaiban, az a családba történő visszahelyezés sokkal rosszabb esélyű. Ezért a Bizottság aggodalmát fejezte ki minden olyan esetben, ahol az országok nehézségeket állítanak a kapcsolattartás elé, például a gyermek jó viselkedésétől teszik azt függővé.

Elhagyott, szökött, vagy az utcán dolgozó vagy élő, kísértő nélkül, magukra maradt gyerekek. Szélsőséges mértékű szegénység, erőszak vagy fegyveres konfliktus körülményei közt előfordulhat, hogy a szülők magukra hagyják gyerekeiket, vagy ilyen események hatására az is előfordulhat, hogy egyszerűen elveszítik egymást. Néha a szülőktől elszenvedett erőszak vagy kizsákmányolás hatására a gyerekek hagyják el otthonukat, és az utcai életet választják. Ennek következtében a világ legtöbb nagyváro-

sában élnek gyermekek családjuktól külön. A Bizottság hangsúlyozta, hogy az államnak folyamatosan lehetőséget kell biztosítani számukra a szüleikkel vagy a családjukkal való újraegyesülésre.

Gyermekek kórházban. A szülőknek nem minden esetben engedik meg, hogy kórházban tartózkodó gyerekeiket meglátogassák, vagy ott szükség szerint velük tartózkodjanak. Az elkülönítés ilyen formája is gyakoribb az iparosodott, mint a fejlődő országokban, és egyértelmű, hogy bár okként a gyerek egészségi állapotára hivatkoznak, ez inkább az egészségügyi dolgozók kényelmét szolgálja. Valójában ma már általánosan elismert tény, hogy a szülők jelenléte nagyban segíti a gyerekek gyógyulását, és a Bizottság azt javasolta a részes államoknak, hogy segítsék elő az anyák gyerekeik melletti kórházi jelenlétét.

Szülők börtönben. A kiszolgáltatott fiatal gyerekek szüleinek, különösen anyjuk bebörtönzése, komoly probléma, mivel ez az eljárás a szülő mellett a gyermeket is bünteti. Bár egyértelmű, hogy az elkövetők megbüntetése mindig visszahat ártatlan rokonaikra, ez különösen a gyerekekre nézve lehet katasztrofális hatással (az állam számára pedig költséges: mind rövid távon, hiszen biztosítania kell az így magukra maradt gyerekek ellátását, mind hosszú távon, hiszen kezelnie kell a korai szeparáció társadalmi hatásait). Az egyik megoldás a fiatal csecsemők anyjukkal közös elhelyezése a börtönben; a másik pedig a szabadságvesztéssel nem járó, konstruktívabb büntetési formák megtalálása. Amikor csak lehetséges, ez utóbbi megoldást kell előtérbe helyezni. Vitatható, hogy az Egyezmény 3. cikkének 1. bekezdése megkívánja-e a szülőket elítélő bíróságoktól, hogy az érintett gyermekek érdekeit „elsődleges szempontként” vegyék figyelembe. Bár a csecsemőknek nem sokat számít, hol élnek, amíg együtt lehetnek édesanyjukkal, nehézséget jelent annak eldöntése, hogy idősebb korukban elszakítsák-e őket anyjuktól, és ha igen, mikor. A Bizottság aggodalmát fejezte ki olyan esetekben is, amikor a gyerekek szüleikkel börtönben éltek, és amikor is, amikor a bebörtönzött szülők gyerekükkel való kapcsolattartása nem volt biztosított. Azt javasolta, hogy az államok dolgozzanak ki, és alkalmazzanak egyértelmű irányelveket a gyerekek szüleikkel börtönben való együttes elhelyezésére (például szabályozzák a gyermek korát, a tartózkodás idejét, a külvilággal való

kapcsolattartás módját és a közlekedést a külvilág és a börtön között) olyankor, amikor úgy döntenek, hogy az a gyermek legfőbb érdeke. Biztosítaniuk kell továbbá, hogy a börtönbeli életkörülmények megfeleljenek a gyermek fejlődési szükségleteinek. Amikor a gyermek legfőbb érdeke mást kíván, az államnak megfelelő alternatív gondoskodási formákat kell biztosítani, amelyek lehetőséget adnak a szülő és a gyermek közti rendszeres kapcsolattartásra.

A magyarországi gyakorlatban 2001 óta, a börtönben született csecsemők, bizonyos feltételek mellett együttes elhelyezésre kerülhetnek anyjukkal, amíg szoptat az anya, de legkésőbb egy éves korukig. A gyakorlat azt mutatja, hogy kevésbé értik a jogszabály végrehajtói ennek a rendelkezésnek a többoldalú célját. A várandós anyákat nem készítik fel arra, hogy akarják ezt, és a büntetésvégrehajtás sajátos szabályokhoz köti ezt a lehetőséget, mintegy jutalmul adja, illetve az elválasztást büntetésnek is tekinti. Másrészt, a már megszületett gyerekek esetében, kevés támogatást kapnak az anyák ahhoz, hogy értsék és elfogadják a korai kötődés jelentőségét, és minél tovább együtt lehessenek a gyerekekkel. Ennek az érintett nők későbbi életükre is meghatározó hatása lehet, ha képesek anyai készségeik, nevelési ismereteik erősítésére, az jelentősen segíti visszaailleszkedésüket, a visszaesés megelőzését, és későbbi életüket is. Az is érthető, hogy miért csak a bent született gyerekek kerülhetnek közös elhelyezésre, a már megszületett kisgyerekek pedig miért nem. Persze a legfontosabb elem az alternatív büntetések széleskörű terjedése lenne, ami kiváltja a börtönbüntetést, és segít az anyai, szülői feladatok ellátásában. A nemzetközi ajánlás és gyakorlat csak legutolsó lehetőségként él várandós, kisgyerekes anyák szabadságmegvonással járó büntetésével. A Quaker ENSZ Iroda kiadványa részletesen foglalkozik az anya-gyerek elhelyezés mellett az apákkal történő közös elhelyezéssel is. (Jennifer Rosenberg: Children Need Dads Too: Children with Fathers in Prison, QUNO, Genf, 2009)

Gyermekek korú elkövetők. A bűnelkövető gyerekek családjukból történő eltávolítása szolgálhatja legfőbb érdeküket; például amikor a bűnüldöző hatóságok meggyőződése, hogy a szülők szerepet játszottak a gyermek bűnelkövetővé válá-

sában. Mindazonáltal a szülői jogoktól való megfosztás nem járhat automatikusan együtt a fiatalok bünelkövető elítélésével (az Egyesült Nemzeteknek a fiatalok ügyét illető igazságszolgáltatással kapcsolatos minimális szabályokat tartalmazó Gyűjteménye, 18. szabály 2. bekezdés); erre csak akkor kerülhet sor, ha a gyermek legfőbb érdeke ezt kívánja. A fiatalok elkövetők szabadságvesztéssel való büntetésére és szüleiktől való következetes elszakítására pedig csakis utolsó lehetőségként, a gyermek legfőbb érdekében kerülhet sor, ahogyan arra a 37. cikk tárgyalásánál kitérünk (lásd a 392. oldalt).

Külföldön dolgozó szülők. Világszerte egyre jellemzőbb, hogy az apák, sőt mind gyakrabban az anyák is külföldön keresnek munkát, gyerekeiket hátrahagyni kényszerülve. Azon államoknak, ahol ez a jelenség általános, a Bizottság azt javasolta, hogy keressék a nemzetközi egyezségek lehetőségét a fogadó államokkal annak érdekében, hogy azok megengedjék a migráns munkavállalóknak gyerekeik magukkal vitelét. A fogadó államoknak pedig azt javasolta, hogy ratifikálják a migráns munkavállalók és családtagjaik jogairól szóló nemzetközi egyezményt.

Amennyiben ez nem lehetséges, az államoknak úgy kell segíteniük migráns munkavállalóikat, hogy megfelelő ellátást biztosítsanak gyerekeik számára, és prioritásnak tekintik a szülők hazai elhelyezkedési lehetőségeinek javítását.

Bevándorlás és kitoloncolás. A 10. cikk kitér arra, hogy korlátozott azoknak a gyerekeknek a családdegyesítéshez való joga, akik szüleiktől eltérő országban élnek (vagy szeretnének élni), és hogy ilyen esetekben a 9. cikk megvalósulását az országok bevándorlási politikája korlátozhatja. A Bizottság következetesen aggodalmát fejezte ki az olyan bevándorlási politikákkal kapcsolatban, amelyek akadályozzák a családdegyesítést, például a szülők kitoloncolásával. A Bizottság hangsúlyozta, hogy ilyenkor a gyermek legfőbb érdekének kell képeznie a megfontolás elsődleges tárgyát.

Fegyveres konfliktus. A szülők és gyermekek egymástól való elszakadására gyakran fegyveres konfliktus miatt kerül sor (38. cikk), vagy akkor, amikor menekültté válnak (22. cikk). Előfordul, hogy az állam közeget keveset tehet a fegyveres konfliktus okozta zűrzavarban, de amennyiben kezében tartja a hatalmat, a Bizottság egyértelmű állásfoglalása szerint köte-

lessége aktív segítséget nyújtani a családdegyesítésben.

Hagyományok vagy szokások. A gyerekeknek és szüleiknek a szokásokból fakadó elválasztása leggyakrabban talán a házasságon kívül született gyerekek esetében merül fel. Régebben az anyák gyakran emiatt hagyták el gyerekeiket, vagy örökbe adni kényszerültek őket, és ez a kulturális nyomás néhol máig fennáll a világban. A szokások hatással lehetnek arra a döntésre is, hogy melyik különváltan élő szülőnél legyen a gyermek elhelyezve. Az ilyen döntések alapját kizárólag a gyermek legfőbb érdekének szabadna képeznie, néha azonban a hagyományok vagy a vallási előírások érvényesülnek meghozásukkor: megfosztják így például a házasságtörő szülőt a felügyelet jogától, vagy azt írják elő, hogy az apa halála esetén a gyermeket az apai családnak kell felnevelnie. Minden olyan döntés, amely automatikusan egyik vagy másik szülőnek ítéli a gyermekeket, ellentétes az Egyezményrel, amennyiben nem az adott esetben érintett gyermek szükségleteire és érdekeire hivatkozik (lásd lejjebb, és a 18. cikkben).

A gyermek joga, hogy azt a döntést, hogy szüleitől való elválasztása az ő legfőbb érdeke:

- ▶ csakis illetékes hatóságok hozzák meg;
- ▶ bírósági felülvizsgálati lehetőség fenntartásával;
- ▶ a rá vonatkozó törvényeknek és eljárásoknak megfelelően;
- ▶ minden érdekelt félnek lehetőséget biztosítva, hogy részt vegyen a döntéshozatalban és ismertessék álláspontját.

A gyermek szüleitől történő jogtalan elszakítása az egyik legsúlyosabb jogsértés, amelyet az állam ellene elkövethet. Ugyanakkor az állam köteles a gyermeket a szülői visszaélésektől megvédeni. Ezért az Egyezmény megkívánja, hogy ilyesmire csakis világos és igazságos eljárásban kerülhessen sor, a 9. cikk szövegében részletezett módon. A Bizottság azt javasolja, hogy az államok határozzák meg a szülői jogok korlátozásának pontos kritériumait, és a szülők számára biztosítsanak lehetőséget az eljárásban való részvételre.

Az „**illetékes hatóság**” kifejezés az eljárás jogával való felruházottságra, nem pedig a döntési képességre, kompetenciára utal. Mindazonáltal az érintett hatóságoknak képeseknek kell lenniük bizonyítékok alapján eldönteni, mi a gyermek legfőbb érdeke. E képességek formális képzés keretein belül (például pszichológiai, szociális munkás vagy gyermekjogi esettanulmányok útján) vagy ezzel egyenlő súlyú szakmai tapasztalattal (például, ha valaki a közösség vagy vallási csoport döntőbírója) egyaránt megszerezhetők. A Bizottság aggodalmát fejezte ki olyan esetekben, amikor nem megfelelő hatóságok – például a rendőrség – vesz részt ezekben az eljárásokban, illetve néhány állam nem megfelelő színvonalú szociálismunkás-képzésével és szakmai tevékenységével kapcsolatban.

Az államnak képesnek kell lennie annak bizonyítására, hogy az illetékes hatóságok a gyerek legfőbb érdekét mindenek elé helyezik, ami a döntéshozatal rugalmasságát feltételezi. Bármilyen merev dogma, a gyerek érdekeinek meghatározásaként (amely például kimondja, hogy a gyerekek az apánál vagy az anyánál van a helye) potenciálisan diszkriminatívnek számít, és ellentétes az Egyezmény szellemével. A Bizottság ezt az álláspontját hangsúlyozta például néhány olyan muszlim országnak adott visszajelzésében, ahol az a gyakorlat, hogy a fiatalabb gyerekeket az anyánál, az idősebbeket az apánál helyezik el.

A „**bíróági felülvizsgálati lehetőség**” olyan természetes igazságszolgáltatást és igazságos meghallgatást feltételez, ahol:

- ▶ a bírók vagy döntőbírók személyesen nem érdekeltek az ügyben;
- ▶ olyan alaposan tájékozottak az eset minden részletéről, amennyire az csak lehetséges;
- ▶ megindokolják a döntésüket;
- ▶ minden felet meghallgatnak, valamint
- ▶ a bizonyítékokat minden érdekelt fél elé tárják (szükség esetén tolmácsolás biztosításával).

E mellett, bár az Egyezmény ezen cikke külön nem említi az eljárás sürgősségét, annak mindenképpen a bíróági felülvizsgálat fontos összetevőjének kell lennie, abból a célból, hogy megvalósuljon a 8. cikk 2. bekezdésével való összhang (a kötelesség a gyermek identitásának,

ideértve családi kapcsolatait „gyors” helyreállítására). Hasonlóképp, bár a 9. cikk az ilyen eljárások bizalmas magántermészetét sem nevesíti, a gyermek legfőbb érdekének mindenek elé helyezése az ilyen döntésekben a 16. cikkel együtt (a magánélethez való jog) arra utal, hogy a 9. cikk hatálya alá tartozó bíróági meghallgatásoknak zártnak kell lenniük. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 14. cikkének 1. bekezdése kimondja, hogy a nyilvánosság kizárható a bíróági meghallgatásokról, amennyiben „a felek magánéletének érdekei azt kívánják”, valamint hogy az ítéleteket általában nyilvánosan kell kihirdetni, „kivéve, ha a fiatakorúak érdekei mást kívánnak, vagy ha az eljárás házassági jogvitára vagy gyermekek gyámságára vonatkozik”.

Néhány ország fenntartásokat csatolt a 9. cikkhez azon az alapon, hogy náluk a gyermekvédelmi hatóságok jogosultak a gyermeket bíróági meghallgatás vagy felülvizsgálati lehetőség nélkül, gyermekvédelmi gondoskodásba venni. Ez összeegyeztethetetlen a gyerek jogaival, mivel ilyen döntés csakis az erre specializálódott bíróságok megfelelő eljárásai során hozható.

A „**rá vonatkozó törvényeknek és előírásoknak megfelelően**” kitétel hangsúlyozza annak szükségességét, hogy törvényi szinten szabályozzanak minden olyan eljárást, amelynek eredményeként egy gyereket a szüleitől azok akarata ellenére elszakítanak, legyen szó akár állami beavatkozásról, akár arról, hogy az egyik szülő a kizárólagos felügyelet jogát szeretné megszerezni. Amennyiben a törvény a bíró kezébe helyezi az elválasztásról való döntés feltételeinek meghatározását, és ezáltal a gyermek legfőbb érdekéről való döntést, az államnak biztosnak kell lennie abban, hogy a bírák objektív kritériumok alapján hozzák meg e döntésüket.

Az a követelmény, hogy „**minden érdekelt félnek lehetőséget kell kapnia arra, hogy részt vegyen az eljárásokban és ismertesse álláspontját**” jó okkal kap kiemelt hangsúlyt az Egyezményben. Emlékeztetőül szolgál az államok számára, hogy mindkét szülőt meg kell hallgatniuk, még akkor is, ha az egyik szülő nem számít a gyermek elsődleges gondozójának (például ha a gyereket anyja elhanyagolja, lehetőséget kell biztosítani az együtt nem élő apának, hogy megmutassa, szeretné gondozni a gyermeket, és erre képes is), vagy az országon kívül él. E mellett másoknak, például a kiterjedt család

Gyermejogi egyezmény

tagjainak, vagy a gyereket ismerő szakembereknek is lehetőséget ad az eljárásban való részvételre. Az Egyezmény nem részletezi az „érdekelt felek” jelentését, de az mindenképp az elképzelhető legtágabb értelemben értendő, hiszen a gyermek legfőbb érdekéről való döntés minősége függ attól, hogy rendelkezésre áll-e valamennyi lehetséges információ.

Egyértelmű, hogy a gyermek az ügyben a leginkább „érdekelt fél”, akinek a 12. cikk 2. bekezdése értelmében kifejezett joga van ahhoz, hogy „minden őt érintő bírósági vagy közigazgatási döntés során” személyesen vagy képviselője útján meghallgassák. Bármikor, amikor a gyermek szeretne személyesen beszélni a bíróval, azt lehetővé kell tenni, e mellett azonban akkor is meg kell tenni a szükséges lépéseket, ha a gyermek nem képes álláspontja megfelelő képviselőre (cselekvőképesség hiányában, vagy, mert egy, az ellenérdekű felek vitájára épülő eljárás rendszerében képviselőre van szükségük). Az államnak fel kell ismernie, hogy a tény, hogy valakit a gyermek legfőbb érdekének képviselőjére kineveznek, nem azonos azzal a lehetőséggel, hogy a gyermek elmondhatja saját álláspontját, hiszen annak megítélésében, mi lenne számára a legjobb, a szakemberek véleménye eltérhet az övétől. Ilyen esetekben az államoknak a gyermek véleményének meghallgatását is biztosítaniuk kell.

Gyakori, hogy az állam meghatározza azt a kort, amelynek elérése után a gyermek maga dönthet sorsáról a szülei különválását követő helyzetben (általában azzal a kitételrel, hogy a gyermek döntése felülrítható, amennyiben az veszélyeztetheti a jóllétét). Az ilyen rendelkezések nem ellentétesek az Egyezménnyel. Mindazonáltal a korhatárt megállapító jogszabályok e téren megkérdőjelezhetők, hiszen a 12. cikk értelmében minden életkorban figyelembe kell venni a gyerekek kifejtett álláspontját.

A gyermek joga, hogy „mindkét szülőjével rendszeres személyes kapcsolatban maradjon és közvetlenül érintkezzen”, amennyiben az legfőbb érdekeivel nem ellentétes

Ez a jog a 18. cikk szellemét tükrözi, amely szerint „mindkét szülő felelőssége közös a gyermek felnevelésében és fejlődésében”. A gyerekek csupán a velük együtt élő szülő kívánságára is eleshetnek a másik, velük együtt nem élő szülővel

való kapcsolat fenntartásától, ezért a Bizottság aggodalmának adott hangot minden olyan esetben, ahol a gyerekeknek a különélő szülővel – köztük a nem házas apákkal – való kapcsolattartási jogát nem védik jogi eszközök. Az államnak gyakran több forrást kell mozgósítania annak érdekében, hogy az egymással konfliktusban álló szülők gyerekei segítséget kapjanak, például semleges találkozáshelyek és felügyelt láthatás biztosításával.

A családtagoknak, különösen a szülőknek és a gyermekeknek joga van ahhoz, hogy kérésükre alapvető információt kapjanak a tőlük az állam által foganatosított intézkedés (például őrizet, börtönbüntetés, száműzetés vagy bármilyen okból a letartóztatás során bekövetkező halál) miatt elszakított szülő vagy gyermek hollétét illetően, kivéve ha ezek közlése hátrányos volna a gyermek jóllétére

A szülők tájékoztatáshoz való joga gyermekük őrizetbe vétele esetén, illetve a gyerekek joga, hogy ismerjék szüleik hollétét, a fogvatartottak kezeléséről szóló nemzetközi szabályokat tükrözik. Az információközlés csakis ritka és kivételes körülmények között lehet hátrányos a gyermek számára. Még a terrorizmus szélsőséges formáival küzdő államokban is nehéz elképzelni, hogy súlyos veszélyt jelentene a közbiztonságra vagy a gyermek jóllétére egy gyermek tájékoztatása arról, mi történt a szüleivel, vagy fordítva.

A cikk szövege csak a „hollétükkel kapcsolatos alapvető információról” szól, ami egyes esetekben nem elegendő. Az államoknak garantálniuk kell, hogy a családtagok arról is alapvető tájékoztatást kapjanak, miért került sor az adott személy bebörtönzésére, száműzésére, halálára a fogvatartás során stb., és más fontos részletekről is értesülhessenek, például hogy mikor látthatják az illetőt, és melyek a jogaik. A Bizottság egyértelművé tette, hogy (hacsak a gyermek jóllétét ez hátrányosan nem érinti) a gyermekeket és a szülőket tájékoztatni kell egymás hollétéről, attól függetlenül, hogy ezt kérték-e vagy sem.

Annak joga, hogy ilyen értelmű információ kérelmezése „nem járhat hátrányos következményekkel a kérelmezőre nézve”

Ez a kitétel védeni hivatott mind a tájékoztatást kérő személyt, mind azt, akiről információt kértek. Ezek szintén emberi jogi kérdések, amelyeket itt csak meg kell erősíteni, mivel megsértésükre több példa is ismert. Ilyen eset például,

amikor a menedéket kereső gyerek rokonai ellen nyomozás indul, és ezzel az államtól történő tájékoztatás iránti kérelem szándékolatlanul negatív hatással jár a rokonok számára.

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat) (CRC/C/58/Rev.1)*. függelék, 467. oldal.

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

Az ellenőrző lista használatáról lásd XXXV. oldal

Általános végrehajtási intézkedések

Sor került-e a 9. cikkel kapcsolatban az általános végrehajtási intézkedésekre? (A kormányzaton belül a 9. cikk érinti a (büntető és polgári) **igazságügyi, a jóléti, a szociális és az egészségügyi minisztériumot; a képzésbe szükséges bevonni a bírokat, az ügyvédeket, a szociális munkásokat, a munkavállalókat, az egészségügyi szakembereket, a fiatalokúak igazságszolgáltatása és a bevándorlási hivatal munkatársait)**

A 9. cikk végrehajtásával kapcsolatos konkrét kérdések

- Biztosítja-e az állam, hogy a gyermekeket és a szülőket akaratuk ellenére csakis a gyermek legfőbb érdekében lehet elszakítani egymástól?
- Megfelelő bírósági beavatkozást biztosítanak-e a hazai jogszabályok a gyermek érdekében olyan esetekben, amikor a szülők, vagy a szülők és a gyerek között vita van arról, hogy a gyerek hol éljen, vagy hogyan tartsa szüleivel a kapcsolatot?
- Biztosítja-e az állam, hogy az intézményes körülmények közt (pl. gyermekotthonban, bentlakásos iskolában) élő, vagy különböző ellátási formákban (nevelőszülőknél, vagy fogyatékkal élő személyeket ellátó helyettesítő gondozásban) elhelyezett gyerekek az érdekeiknek megfelelő legteljesebb mértékű kapcsolatot tarthassanak szüleikkel?
- Az utcán élő vagy dolgozó gyerekeket célzó programok tiszteletben tartják-e a gyerek ahhoz való jogát, hogy szüleitől ne válasszák el, kivéve, ha ez legfőbb érdekében elkerülhetetlen?
- Ösztönzik-e a kórházakat, vagy megkínálják-e tőlük, hogy lehetővé tegyék, hogy a szülők együtt lehessenek gyerekükkel, amikor az csak lehetséges?
- Figyelembe veszi-e a büntető igazságszolgáltatás rendszere azt a szükségletet, hogy az anyákat ne szakítsák el csecsemőiktől?
- Figyelembe veszi-e a büntető igazságszolgáltatás rendszere azt a szükségletet, hogy a szülőket ne szakítsák el gyerekeiktől?
- Biztosítja-e a büntető igazságszolgáltatás rendszere, hogy a fiatalokú elkövetőket ne szakítsák el szüleiktől, kivéve, ha az illetékes hatóságok úgy döntöttek, hogy ez az elkövető legfőbb érdekében elkerülhetetlen, illetve ha ez a végső lehetőség minden más figyelembevétel után, és ilyenkor is csak a szóba jöhető leg-rövidebb időre?
- Biztosítják-e a bevándorlási törvény hatálya alá eső, a kiutasítást rendező jogszabályok és rendelkezések a gyerek jogát ahhoz, hogy ne szakítsák el szüleitől, hacsak nem ez a legfőbb érdeke?
- Biztosítják-e a bevándorlók és a menekültek családgyejesítését rendező szabályok a gyerek jogát ahhoz, hogy ne szakítsák el szüleitől, hacsak nem ez a legfőbb érdeke?
- Fegyveres konfliktus esetén elkerülik-e a civil lakosság erőszakos kitelepítését, és megtesznek-e mindent, hogy az események következtében egymástól elszakított gyermekeket és szülőket felkutassák és újraegyesítsék?
- Tesz-e az állam lépéseket (például ismeretterjesztő kampányok segítségével) a gyerekeket szüleiktől szükségtelenül elszakító hagyományok, szokások leküzdése érdekében?

- Biztosít-e az állam gyakorlati és pszichológiai támogatást a családok számára annak érdekében, hogy megelőzhető legyen a szülők és gyerekek szükségtelen elválása?
- Mentés-e a diszkriminációtól minden olyan jogszabály, amely az államot felhatalmazza a gyerekeknek szüleiktől való elszakítására (például a szegénységben élő vagy etnikai kisebbséghez tartozó családok esetében)?
- Mentés-e a gyermek legfőbb érdekének dogmaszerű megállapításától minden olyan jogszabály, amely az államot felhatalmazza a gyerekeknek szüleiktől való elszakítására (például attól, hogy jobb a gyermeknek az anyjánál, mint az apjánál, vagy fordítva)?
- Olyan illetékes hatóságok hozzák-e a gyerekeknek az ő legfőbb érdekében a szüleiktől történő elszakításáról határozó döntéseket, amelyek kompetensek annak meghatározásában, mi a legjobb a gyermek számára?
- Hozzáférnek-e ezek a hatóságok a döntéshez szükséges valamennyi információhoz?
- Bíróági felülvizsgálat tárgyát képezik-e ezek a döntések?
- Gyorsan tárgyalják-e ezeket az eseteket?
- Biztosítják-e a gyerekek magánélethez való jogait ezekben az esetekben?
- Minden érintett, köztük a gyermek is részt vehet-e a folyamatban, és meghallgatják-e őket a szakemberek, döntéshozók?
- Van-e korhatára a gyerek részvételének és álláspontja kifejtésének?
- Meghallgatják-e a gyerek álláspontját, ha nem ért egyet a törvény előtt az ő érdekeit képviselő személlyel?
- Pártatlanok és igazságosak-e ezek az eljárások?
- Biztosítja-e a törvény azt az elvet, hogy amennyiben csak lehetséges, a gyerekek rendszeres kapcsolatot tarthassanak mindkét szülőjükkel?
- Biztosítanak-e gyakorlati segítséget a kapcsolat fenntartásához olyan esetekben, amikor a szülők konfliktusban állnak egymással?
- Biztosít-e az állam gyakorlati segítséget azon szülők és gyerekek hollétének felderítésében, akik valamely okból elszakadtak egymástól?
- Tájékoztatják-e a gyerekeket és szülőket (vagy szükség szerint más családtagokat) a másik hollétéről, ha az állam által fogatosított intézkedés (például letartóztatás, börtönbüntetés, kiutasítás vagy halál) miatt szakadtak el egymástól, minden olyan esetben, amikor az nem káros a gyermek számára?
- Megvédik-e a hátrányos következményektől az ilyen jellegű információt kérelmezőket?

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan, és a cikkek kölcsönösen összefüggnek egymással. A 9. cikk sem önmagában értelmezendő.

Kiemelt figyelmet kell fordítani:

A többi általános elvre

- 2. cikk: Az Egyezményben megállapított jogok elismerése a joghatóság alá tartozó valamennyi gyermek számára, hátrányos megkülönböztetés nélkül
- 3. cikk 1. bekezdése: A gyermek legfőbb érdekei a gyermekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
- 6. cikk: Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog
- 12. cikk: A gyermek véleményének tiszteletben tartása a gyermeket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyermeket érintő bíróági vagy közigazgatási eljárásokban

Szorosan kapcsolódó cikkek

A 9. cikk végrehajtásával kapcsolatban álló további cikkek:

- 7. cikk Jog a szülők ismeretéhez és ahhoz, hogy ők neveljék fel
- 8. cikk Jog az identitás, így a családi kapcsolatok megőrzéséhez
- 10. cikk Nemzetközi családegyesítés
- 11. cikk Védelem a jogtalan külföldre viteltől és vissza nem hozataltól
- 16. cikk Védelem a magánélet, a család és az otthon önkényes megsértésétől
- 18. cikk A szülők közös felelőssége
- 20. cikk A családi környezetétől megfosztott gyermek
- 21. cikk Örökbefogadás
- 22. cikk Menekült gyermekek
- 24. cikk Egészségügyi szolgáltatások
- 25. cikk A gondozási terv rendszeres felülvizsgálata az állam általi saját családtól eltérő elhelyezés esetén
- 35. cikk A gyermekek eladásának, kereskedelmének és elrablásának megelőzése
- 37. cikk A szabadságtól való megfosztás
- 40. cikk A fiatakorúakat illető igazságszolgáltatás

Be- vagy kiutazás az országokba családegyesítés céljából

A 10. CIKK SZÖVEGE

1. Az Egyezményben részes államokra a 9. cikk első bekezdésében foglaltak értelmében háruló kötelezettségeknek megfelelően, a részes államoknak pozitív szellemben, emberséggel és kellő gyorsasággal kell megvizsgálniuk bármely gyermeknek vagy szüleinek családegyesítés céljából valamely részes államba való beutazása vagy onnan való kiutazás iránti kérelmét. Az Egyezményben részes államok gondoskodnak továbbá arról is, hogy az ilyen kérelem előterjesztése ne járjon hátrányos következményekkel a kérelem előterjesztői és családtagjaik számára.

2. Annak a gyermeknek, akinek szülei különböző államokban bírnak állandó lakóhellyel, kivételes körülményektől eltekintve joga van mindkét szülőjével rendszeresen személyes kapcsolatot és közvetlen érintkezést fenntartani. Ennek megvalósítására, valamint az Egyezményben a részes államokra a 9. cikk 1. bekezdése értelmében háruló kötelezettségeknek megfelelően, a részes államok tiszteletben tartják a gyermeknek és szüleinek azt a jogát, hogy bármely országot, beleértve a sajátjukat is, elhagyják, és oda visszatérjenek. Bármely ország elhagyásának joga csak a törvényben meghatározott olyan korlátozásoknak vethető alá, amelyek az állam biztonságának, a közrendnek, a közegészségügynek, a közérkölcshöz, valamint mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében szükségesek, és amelyek összhangban vannak az Egyezményben elismert egyéb jogokkal.

4. Amennyiben az elválasztás az Egyezményben részes állam által fogantatosított intézkedés folytán következett be, amilyen az egyik vagy mindkét szülő, vagy a gyermek letartóztatása, szabadságvesztés-büntetése, száműzetése, kiutasítása vagy halála (ideértve azt is, ha a halál a letartóztatás folyamán következett be bármely okból) a részes állam, kérelemre, a szülővel, a gyermekkel vagy, szükség esetén valamely más családtaggal közli a családtag vagy családtagok tartózkodási helyére vonatkozó lényeges adatokat, kivéve, ha ezeknek az adatoknak a nyilvánosságra hozatala hátrányos a gyermek jóllétére nézve. Az Egyezményben részes államok gondoskodnak továbbá arról is, hogy önmagában az említett kérelem benyújtása ne járjon hátrányos következményekkel az érdekelt személy vagy személyek számára.

Gyermekjogi egyezmény

Összefoglalás

A gyermek jogairól szóló egyezmény 10. cikke a „családegyesítéshez” kapcsolódó jogokkal foglalkozik olyan gyerekek esetében, akik, vagy akiknek szülei az ország elhagyásában vagy az oda való beutazásban érintettek. A cikk megkívánja, hogy az állam a családegyesítés ügyét pozitív szellemben, emberséggel és kellő gondossággal kezelje, valamint tegye lehetővé, hogy a szülők és gyerekek látogassák egymást, amennyiben más államokban élnek. A legtöbb 10. cikk által érintett család vagy úgynevezett „gazdasági migráns”, vagy menekült.

A család egysége az Egyezmény alapelve, ezen belül a 10. cikk egyértelműen kevésbé erős, mint a 9. cikk, hiszen ez nem garantálja nyíltan a családegyesítéshez való jogot (bár közvetlenül visszacsatol a 9. cikk 1. bekezdéséhez). A 10. cikk visszafogott szövegezése a csatlakozó államoknak azt a kívánságát tükrözi, hogy ők szeretnék kezükben tartani bevándorlási politikájukat.

A cikk nem mondja ki egyértelműen, hogy a kiutasítás által fenyegetett gyerekek vagy szüleinek családegyesítés céljából joguk van az országban maradni. Ugyanakkor, mivel ezáltal a kiutasított szülő azonnal abba a helyzetbe kerül, hogy szándékában áll újra belépni az országba, úgy tekinthetjük, hogy a 10. cikk (ahogy a 9. is) tulajdonképpen ezeket az eseteket is lefedi.

Az összes, menekültekkel kapcsolatos egyezményhez való csatlakozásra biztatás mellett a Bizottság azt javasolja az államoknak, hogy ratifikálják a migráns munkavállalók és családtagjaik jogairól szóló nemzetközi egyezményt. Az Egyezmény 2003 júliusában lépett hatályba. A 44. cikk előírja, hogy a csatlakozó államok tegyenek meg „minden általuk megfelelőnek ítélt, hatalmukban álló lépést annak elősegítésére, hogy a migráns munkavállalók csatlakozhassanak házastársukhoz, vagy ahhoz a hozzájuk közel álló személyhez, akinek jogállása a házastársával megegyező, valamint eltartott, vagy egyedül álló gyermekekkel”. A 22. cikk pedig megvédi a migráns munkavállalót a tömeges kiutasítástól; míg a 14. cikk a „magánéletükbe, családjukba, otthonukba való önkényes vagy jogtalan beavatkozástól...”

A gyermek és szülő joga, hogy „valamely részes államba családegyesítés céljából történő beutazásra vagy onnan való kiutazásra irányuló” kérelmüket a részes államok „pozitív szellemben, emberséggel és kellő gyorsasággal” kezeljék

„Pozitív szellemben”

A 10. cikk előkészítő tárgyalásai során néhány állam küldötteit aggasztották a „pozitív” szóértelmezési lehetőségek. Helyette az „objektív” és „kedvezően” jelzők merültek fel, ám ezeket végül elutasították. A „kedvezően” jelentésének túl sok eleme utalt az előre eldöntöttségre, míg a „pozitív”, bár erősebb, mint az „objektív”, mégsem feltételezi, hogy az államnak nincs más választása, mint elfogadni a kérelmet.

Mivel az utóbbi évtizedekben sok gazdagabb ország egyre jobban elzárkózik a munkaerő-vándorlás elől, a családegyesítés vált a bevándorlók letelepedésének elsődleges jogcímévé. Ennek következményeképpen egyre szigorúbb lett a családegyesítés jogának korlátozása. Néhány ország ragaszkodik az állampolgári státusz rögzítéséhez, mielőtt ezt a jogot biztosítaná. Sok ország biztosítékot követel arról, hogy a család rendelkezik a bevándorló családtagok el látásához szükséges forrásokkal, és kvótás rendszert működtetnek, más országok szerint a 16–18 évesek már nem számítanak gyermeknek; megint mások ahhoz kötik a jog biztosítását, hogy a menekült családtagjai maguk is eleget tesznek-e a menekültstátusz követelményeinek. A Bizottság ezeket a korlátozásokat az Egyezmény megszegésének tekinti, és következetesen kifejezi aggodalmát az államok bevándorlási korlátozásokat védő politikája miatt.

Ahogy arról az összefoglalásban már esett szó, ez a cikk olyan gyerekekre is vonatkozik, akiknek szüleit kiutasítás fenyegeti. A Bizottság álláspontja egyértelmű: a szülők kiutasításáról való döntés meghozatala során is a gyermek legfőbb érdekének kell elsődleges megfontolás tárgyát képeznie.

„Emberséggel”

Az „emberséggel” kifejezés a „pozitív szellemben” kitétel további erősítése és minősítése. Például olyan esetekben, amikor a szülők illegális bevándorlók, de gyerekeik a fogadó országban

állampolgárságot szereztek, emberségesebb megengedni, hogy a család az országban maradjon, mint kiutasítani a szülőket, bár a család mindkét esetben együtt maradhatna.

Nem csak a döntésnek, hanem meghozatala folyamatának is emberségesnek kell lennie. Alapvető fontosságú, hogy a bevándorlási eljárás tiszteletben tartsa a kérelmező méltóságát, a gyereket is ideértve. A bánásmód a befogadó államásokon és a kérelmeket elbíráló hatósági vizsgálat során egyaránt lehet embertelen. A Bizottság hangsúlyozta a 10. és a 37. cikk (szabadságtól való megfosztás) kapcsolatát, rámutatva, hogy még amennyiben kényelmes körülmények között helyezik is el a kérelmező gyerekeket, szabadságuk akkor is korlátozott, és bizonyos szükségleteiket nem feltétlenül veszik figyelembe. A gyerekeket nem szabad kitenni egészségüket esetlegesen károsító vizsgálatoknak (például röntgenfelvételt készíteni a csontozatukról életkoruk meghatározása céljából), sem pszichológiai jóllétüket veszélyeztető eljárásoknak (például traumatizáló vallatásnak, kikérdezésnek), és nem lehet őket beleegyezésük vagy szüleik jóváhagyása nélkül orvosi vizsgálatoknak alávetni.

6. számú, „A hazájuktól távol élő, kísérő nélküli és szüleiktől elszakított gyermekekkel való bánásmód” című átfogó kommentárjában a Bizottság hangsúlyozza, hogy a családdegyesítés biztosítása nem jelenthet veszélyt a menekült gyermekekre nézve:

„A származási országban történő családdegyesítés nem áll a gyermek legfőbb érdekében, és mint ilyen, nem hajtható végre, ha »reális esély« van arra, hogy az a gyermek alapvető emberi jogainak megsértéséhez vezetne... Ezzel összefüggésben, észben kell tartani, hogy a gyermek életben maradáshoz való joga mindenek felett áll, és egyben összes többi joga élvezetének is előfeltétele.

„Minden olyan esetben, amikor a származási országban nem valósulhat meg a családdegyesítés, függetlenül attól, hogy ez jogi akadályokba ütközik, vagy a gyermek legfőbb érdekének vizsgálata során döntöttek így, az Egyezmény 9. és 10. cikkében foglalt kötelezettségek lépnek életbe, és ezeknek kell vezérelniük a fogadó ország családdegyesítéséről való döntését.” (Gyermejjogi Bizottság, 6. számú átfogó kommentár, 2005, CRC/GC/2005/6, 82. és 83. bekezdés)

„Kellő gyorsasággal”

Minden, gyerekeket érintő jogi és adminisztratív folyamatot a lehető leggyorsabban kell lebonyolítani. Bármifajta késlekedés és bizonytalanság rendkívül rossz hatással lehet a gyerek egészséges fejlődésére. Bizonyos értelemben egy gyerek életében minden idő „hosszabb”, mint a felnőttek esetében. Bevándorlási ügyekben a késlekedés megfoszthatja a gyereket a pozitív elbírálás esélyétől, ha például míg a kérelméről hozandó döntésre vár, betölti 18. életévét. A Bizottság aggodalmát fejezte ki azon európai államok esetében, ahol túl sokáig tart a családdegyesítés jóváhagyása, többek közt a megfelelő dokumentumok lassú kiadása, vagy a túl bonyolult eljárási szabályok miatt.

A jog, hogy illetően kérelmek ne járjanak „káros következményekkel” egyetlen családtag számára sem

Ezt a jogot azon országok kapcsán vették fel az Egyezménybe, ahol az országba való beutazás, illetve annak elhagyása iránti kérelmek a kérelmező, vagy családja üldözését illetve hátrányos megkülönböztetését vonta maga után. Az ilyen bánásmód egyértelműen minden körülmények között az emberi jogok megsértésének számít. Menekékkeresés esetén az állam óvatlan vizsgálódásai során akár akaratlanul is hátrányos helyzetbe hozhatja a gyereket vagy annak családját; ezért gondot kell fordítani arra, hogy ne forduljon elő a titoktartás kockázatokkal járó megszegése.

A gyermek joga, hogy (kivételes körülményektől eltekintve) rendszeres személyes kapcsolatot és közvetlen érintkezést tartson fenn mindkét szülőjével, ha azok másik államban élnek

A gyerekek jogellenes külföldre vitelének polgári vonatkozásairól szóló Hágai egyezmény (1980) segíti e jog megvalósulását, hiszen a Hágai egyezményben részes államok területén lehetővé teszi a szülők számára a kapcsolattartásról és láthatásról hozott bírósági végzések kiényszerítését. Ám nem minden kapcsolattartási nehézségekkel küzdő szülő rendelkezik bírósági határozattal, és a világ országainak csak körülbelül egyharmada ratifikálta a Hágai egyezményt. Az államoknak mindig kedvezően kelle-

Gyermekjogi egyezmény

ne elbírálniuk azokat a kérelmeket, amelyek a kapcsolattartásra, illetve a kapcsolattartás céljából az országba való be- vagy onnan kiutazásra irányulnak. Ha a gyerek átmeneti családegyesítési célból hazautazik, az a menekültstátuszát nem veszélyeztetheti.

A gyermek és a szülő joga, hogy bármely országot (beleértve a sajátjukat is) elhagyjanak, és ez alól csak olyan, törvényben meghatározott esetek jelenthetnek kivételt, „melyek szükségessé az állam biztonsága, a közrend, közegészségügy, közérkölc, valamint mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében, és összhangban vannak az Egyezményben elismert egyéb jogokkal”

Ezt a rendelkezést abban az időben fogalmazták meg, amikor néhány ország, köztük több, a volt Szovjetunió területén, indokolatlanul akadályozta polgárait az ország elhagyásában. Bizo-nyos országokban ma is fennáll ez a gyakorlat.

A francia eredetű „*ordre public*” kifejezés számos nemzetközi egyezményben megtalálható; pontosabbnak tartják a „közrend”-nél, és világ-szerte több olyan értelmezése is felmerül, ame-lyek némelyike inkább gazdasági megfontolá-sokra, mint a kifejezés alatt általában értett tár-sadalmi vonatkozásokra utal.

A gyermek és a szülő joga, hogy „saját hazájukba belépjenek”

Ehhez a joghoz semmiféle korlátozás nem tár-sulhat. A 10. cikk egy korábbi megfogalmazása azt javasolta, hogy a gyerek rendelkezzen a saját országába való „visszatérés” jogával, de ezt ki-cserélték „belépésre”, hogy azokat az eseteket is lefedje, amikor a gyermek másik államban szü-letik, mint amelyiknek állampolgára.

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszá-kos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatás-ok (2005-ben felülvizsgált változat)* (CRC/C/58/Rev.1). függelék, 467. oldal.

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

Az ellenőrző lista használatáról lásd XXXV. oldal

Általános végrehajtási intézkedések

Sor került-e a 10. cikkel kapcsolatban az általános végrehajtási intézkedésekre?
(A kormányzaton belül a 10. cikk a **belügyi, a külügyi, az igazságügyi és a jóléti minisztériumot** érinti; a **képzésbe a bírákat, a bevándorlási hivatal munkatársait és a szociális munkásokat** szükséges bevonni)

A 10. cikk végrehajtásával kapcsolatos konkrét kérdések

- A szülők vagy gyerekek minden, az országba családegyesítés céljából történő belépésre, vagy az ország elhagyására irányuló kérelmének elbírálása
- ▶ pozitív szellemben történik-e?
- ▶ emberségesen történik-e?
- A lehető leggyorsabban döntenek-e az ilyen kérelmekről?
- Tisztelettel bánnak-e a kérelem által érintett gyerekekkel és szülőkkel?
- Pozitív szellemben és emberséggel kezelik-e a szülőknek vagy a gyerekeknek a kiutasítás elkerülésére irányuló kérelmét?
- Elismeri-e az állam azoknak a gyerekeknek a családegyesítéshez való jogát, akik az országban élnek, de nincs állampolgári státuszuk vagy hivatalos letelepedési engedélyük?
- Figyelembe veszik-e a gyerekek álláspontját a családegyesítéssel kapcsolatos döntések során?
- Védelmet élveznek-e az országba való beutazásra vagy az ország elhagyására irányuló kérvényt beadók és családtagjaik az esetleges hátrányos következményektől?
- A gyerekek szabadon beléphetnek-e/elhagyhatják-e az országot azzal a céllal, hogy meglátogassák szülőjüket?
- A szülők szabadon beléphetnek-e/elhagyhatják-e az országot azzal a céllal, hogy meglátogassák gyereküket?
- A 10. cikk 2. bekezdése alatt felsorolt kivételekkel a szülők és a gyerekek szabadon elhagyhatják-e az országot?
- A szülők és a gyerekek mindig beléphetnek-e saját országukba?
- Ratifikálta-e az állam a migráns munkavállalók és családtagjaik jogairól szóló nemzetközi egyezményt?

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan, és a cikkek kölcsönösen összefüggnek egymással. A 10. cikk sem önmagában értelmezendő.

Kiemelt figyelmet kell fordítani:

A többi általános elvre

- 2. cikk: Az Egyezményben megállapított jogok elismerése a joghatóság alá tartozó valamennyi gyermek számára, hátrányos megkülönböztetés nélkül
- 3. cikk 1. bekezdése: A gyermek legfőbb érdekei a gyermekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
- 6. cikk: Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog
- 12. cikk: A gyermek véleményének tiszteletben tartása a gyermeket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyermeket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban

Szorosan kapcsolódó cikkek

A 10. cikk végrehajtásával kapcsolatban álló további cikkek:

- 5. cikk Szülői iránymutatás és a gyermek kibontakozó képességei
- 7. cikk Jog a szülők ismeretéhez és ahhoz, hogy ők neveljék fel
- 8. cikk Jog az identitás, így a családi kapcsolatok megőrzéséhez
- 9.cikk A szülőktől való elválasztás tilalma, kivéve, ha ez a gyermek legfőbb érdeke
- 11. cikk Védelem a jogtalan külföldre viteltől és vissza nem hozataltól
- 16. cikk Védelem a magánélet, a család és az otthon önkényes megsértésétől
- 18. cikk A szülők közös felelőssége
- 22. cikk Menekült gyermekek
- 35. cikk A gyermekek eladásának, kereskedelmének és elrablásának megelőzése

Gyermekek törvényellenes külföldre utaztatása és ott tartása

A 11. CIKK SZÖVEGE

1. Az Egyezményben részes államok intézkedéseket tesznek, hogy megakadályozzák a gyermekek törvényellenes külföldre utaztatását és ott tartását.
2. Ebből a célból az Egyezményben részes államok előmozdítják a kétoldalú és többoldalú megállapodások megkötését, illetőleg a meglévő megállapodásokhoz való csatlakozást.

Összefoglalás

A 11. cikk azt a kötelezettséget rója a részes államokra, hogy előzzék meg a gyerekek joghatóságuk alóli törvényellenes kivitelét vagy külföldön tartását, biztosítsák az ilyesmit elszenvedett gyerekek felépülését, és gondoskodjanak a joghatóságuk alá máshonnan törvényellenesen hozott gyerekek visszaadásáról.

Bár a cikk hatálya a szülőkön kívül más lehetséges elkövetőkre is kiterjed, meg kell jegyezni, hogy a gyerekek eladása, a gyermekkereskedelem és gyermekrablás kérdésével a 35. cikk, valamint az Egyezmény új, a gyermekkereskedelemről, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról szóló fakultatív jegyzőkönyve foglalkozik. A két cikk közti különbség nem teljesen egyértelmű, hiszen a gyerekek „törvénytelen külföldre vitele és ott tartása” ugyanazt jelenti, mint a „gyermekrablás”. A különbséget nagyjából a pénz szerepében kell keresni: a 11. cikk inkább személyes okokból történő elvitelre utal, míg az „eladás” és „kereskedelem” mögött üzleti vagy szexuális indíték áll. A gyermeket kizárólag személyes okból elrabló személyek általában – ha nem is mindig – szülők, vagy más rokonok.

Ez a cikk arra biztatja az államokat, hogy kössenek többoldalú megállapodásokat, illetve csatlakozzanak már meglévőkhöz. Alapvető ezek közül a gyermekek jogellenes külföldre vitelének polgári vonatkozásairól szóló Hágai egyezmény.

Eszközök a gyermekek törvényellenes külföldre vitele és ott tartása elleni harcban

Ahogy az a 11. cikk is elismeri, a rendelkezés betartásának leghatékonyabb módja a vonatkozó nemzetközi egyezmények – például a gyermekek jogellenes külföldre vitelének polgári vonatkozásairól szóló Hágai egyezmény (1980) – aláírása és alkalmazása, ahogyan erre a Bizottság az államokat biztatja is.

A Hágai egyezmény globális eszköz. E sorok írásakor az országok számottevő része ratifikálta (lásd a táblázatot), bár e tekintetben a közel- és távol-keleti országok jelentős mértékű távolmaradása érzékelhető. Az Egyezmény rendelkezései védelmet nyújtanak a 16 év alatti, törvényellenesen (tehát valakinek a felügyeleti jogát megsértve) külföldre vitt vagy ott tartott gyermekek számára, amennyiben a két érintett ország között érvényben van a Hágai egyezmény. Ilyen körülmények között a bíróság rendszerint elrendeli a gyermekek gyors visszavitelét állandó lakhelyükre, amennyiben végleges döntés hozható a jövőjükéről. Megtagadhatják ennek elrendelését, ha a gyermek tiltakozik, vagy komoly veszélynek lenne ott kitéve, vagy már több mint egy éve új környezetében él, és ott beilleszkedett – de nem a bíróság dolga a vitás kérdések feltárása. Minden, a Hágai egyezményben részes állam működtet egy Központi Hatóság elnevezésű adminisztratív testületet, amely az

Gyermekjogi egyezmény

Egyezmény hatálya alá eső kérelmeket fogadja és továbbítja.

A Hágai egyezmény mellett regionális egyezmények is vannak, ilyen például a gyermekfelügyeletről hozott döntések elismeréséről és betartásáról szóló európai egyezmény. Ezek is sokat segíthetnek a Hágai egyezmény elveinek erősítésében, például a jogerős bírósági végzések betartatásában. Az országok egy része teljes mértékben csatlakozott a Hágai egyezményhez; mások csak bizonyos országokkal kapcsolatban vették fel rendelkezéseik közé. Ahol az országok nem ratifikálták a Hágai egyezményt, ott a Bizottság azt javasolja, hogy kössenek egymással kétoldalú megállapodásokat.

E mellett 2002-ben életbe lépett a szülői felelősséggel és a gyermek védelmére hozott intézkedésekkel kapcsolatos joghatóságról, vonatkozó jogszabályokról, elismerésről, végrehajtásról és együttműködésről szóló Hágai egyezmény (1996) is (lásd a keretes írást). Ez az Egyezmény nem foglalkozik közvetlenül a szülők általi törvénytelen külföldre vitellel, de rendez bizonyos ehhez kapcsolódó kérdéseket, például hogy ki a szülői felügyelet joga és felelőssége az egyik országból másikba vitt gyermekek esetében, és hogy melyik ország jogosult eljárni a gyermek védelmében (például a gyermek állandó lakhelye szerinti és az állampolgársága szerinti ország közül). A Bizottság ezen egyezmény ratifikálására is biztatta az államokat.

A nemzetközi egyezmények ratifikálása és más államok erre való biztatása mellett az államnak más intézkedéseket is hoznia kell a 11. cikk végrehajtása érdekében. Mindenképp biztosítania kell, hogy:

- ▶ működjön az az eljárás, amelynek segítségével bármikor, ha felmerül a gyanú, hogy egy gyermek jogellenes külföldre vitelétől kell tartani, gyorsan értesítik a határátlépő helyeket, és megszerzik a szükséges bírósági végzéseket (például a gyermek útlevelének visszatartására);
- ▶ a szülők jogi és anyagi támogatásban részesüljenek, ha a gyerek visszavitele anyagi költségekkel jár;
- ▶ a diplomáciai és konzuli hivatal munkatársai és a törvényességet felügyelő bíróságok tökéletesen tisztában legyenek a Hágai egyezmény alapelveivel;

- ▶ a kormányzati szervek és állami adatbázisok tájékoztatást nyújtsanak az illegálisan külföldre vitt, vagy törvénytelenül visszatartott gyermekek hollétének meghatározása érdekében.

Magyarországon a gyerekek jogellenes külföldre vitele és ott tartása viszonylag ritkán kerül a média figyelmének középpontjába, de Mehmet Karcsika ügyében ez érthetően másképpen történt. A török apa, és magyar anya kisfia, a szülők kapcsolatának megromlása után úgy került Törökországba, hogy az apa ellopatta a gyermeket. Miután a gyerek diplomáciai, civil segítségével visszakerült Magyarországra, nyilvánvalóvá vált, hogy az apa ebbe nem törődik bele. Noha bűncselekményt követett el annak érdekében, hogy az anyát és annak új partnerét bajba sodorja, és drogcsempészsés vádjába keverje, elérje előzetes letartóztatását, végül, az anya úgy döntött, nem akadályozza meg, hogy fia az édesapjával éljen. Emögött nyilvánvalóan annak felmérése állt, hogy a gyerek a korábbi törökországi tartózkodás alatt nagyon erős, és a magyar hagyományoktól alapvetően eltérő hatásoknak, ráhatásnak volt kitéve, és fiú gyerek lévén, különösen értékes volt a hagyományos értékeket valló apa és tágabb családja számára. Az anya úgy ítélte meg, hogy a gyerek legfőbb érdekét az szolgálja, ha enged, mert ellenkező esetben a gyerek ellenséges magatartását és elutasítását tapasztalva úgy látta, hogy nincs esély arra, hogy Karcsi Magyarországon beilleszkedjen és elfogadja édesanyja és annak családja életvitelét, értékrendjét. A helyi ellátók, hatóságok támogatták és segítették az anyát, ami azonban nem oldhatta meg az alapvető dilemmát.

Ilyen esetekben nagyon nehéz állást foglalni kellő alaposságú információk hiányában, és csak az idő dönti majd el, hogy Karcsi felnőtté válva, hogyan értékeli édesapja lépéseit, és képes lesz-e, akar-e majd anyai családjával, feltestvérével kapcsolatot tartani, ha az elmulasztott éveket, veszteségeket nem is kompenzálhatja semmi.

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* (CRC/C/58/Rev.1). függelék, 467. oldal.

**ÁLLAMOK, AHOL A GYERMEKEK JOGELLENES KÜLFÖLDRE
VITELÉNEK POLGÁRI VONATKOZÁSAIRÓL SZÓLÓ HÁGAI
EGYEZMÉNY ÉRVÉNYBEN VAN, RATIFIKÁCIÓ,
ELFOGADÁS VAGY JÓVÁHAGYÁS ÚTJÁN**

Amerikai Egyesült Államok, Argentína, Ausztrália, Ausztria, Belgium, Bosznia és Hercegovina, Cseh Köztársaság, Dánia, Egyesült Királyság, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Horvátország, Izrael, Írország, Kanada, Kína – Hongkong-i Különleges Igazgatású Terület, Kína – Makaó Különleges Igazgatású Terület, Luxemburg, Macedónia Volt Jugoszláv Köztársaság, Németország, Norvégia, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Svájc, Svédország, Szerbia, Szlovákia, Törökország, Venezuela.

Az alábbi államok néhány, de nem minden másik állammal való kapcsolatukban csatlakoztak az Egyezményhez:

Bahamák, Belize, Brazília, Bulgária, Burkina Faso, Chile, Ciprus, Kolumbia, Costa Rica, Dél-Afrika, Ecuador, El Salvador, Észtország, Fehéroroszország, Fidzsi-szigetek, Grúzia, Honduras, Izland, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Mauritius, Málta, Mexikó, Monaco, Nicaragua, Panama, Paraguay, Peru, Moldovai Köztársaság, Románia, Saint Kitts és Nevis, Sri Lanka, Szlovénia, Trinidad és Tobago, Türkmenisztán, Ukrajna, Uruguay, Új-Zéland, Üzbegisztán, Zimbabwe.

A szülői felelősséggel és a gyermek védelmére hozott intézkedésekkel kapcsolatos joghatóságról, vonatkozó jogszabályokról, elismerésről, végrehajtásról és együttműködésről szóló Hágai egyezmény

Az alábbi államok ratifikálták az Egyezményt: Ausztrália, Cseh Köztársaság, Horvátország, Lettország, Magyarország, Marokkó, Monaco, Svájc, Szlovákia, Szlovénia

A következő államok csatlakoztak az Egyezményhez:

Albánia, Bulgária, Ecuador, Észtország, Litvánia, Örményország, Ukrajna

Az Egyezmény 2002. január 1-jén lépett hatályba.

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

Az ellenőrző lista használatáról lásd XXXV. oldal

Általános végrehajtási intézkedések

Sor került-e a 11. cikkel kapcsolatban az általános végrehajtási intézkedésekre?

(A kormányzaton belül a 11. cikk a **belügyi, a külügyi, az igazságügyi és a jóléti és a társadalombiztosítási minisztériumot** érinti; a **képzésbe a bírákat, a diplomáciai munkatársakat, a szociális munkásokat, a határátkelőhelyen dolgozókat és a rendőrséget** szükséges bevonni.)

A 11. cikk végrehajtásával kapcsolatos konkrét kérdések

- Ratifikálta-e az állam a gyermekek jogellenes külföldre vitelének polgári vonatkozásairól szóló Hágai egyezményt?
- Ratifikálta-e az állam a szülői felelősséggel és a gyermek védelmére hozott intézkedésekkel kapcsolatos joghatóságról, vonatkozó jogszabályokról, elismerésről, végrehajtásról és együttműködésről szóló Hágai egyezményt?
- Ratifikált-e az állam bármely más, regionális vagy kétoldalú egyezményt a gyermekek jogellenes külföldre viteléről, vagy csatlakozott-e ilyenhez?
- Teljes részletességgel tisztában vannak-e a bíróságok a Hágai egyezmény rendelkezéseivel?
- Működnek-e hatékony módszerek annak érdekében, hogy a gyermek jogellenes külföldre vitelét megelőzzék (pl. vizsgálat a határátlépéskor, bírósági végzések, az útlevelek elkobzása)?
- Szükség esetén a szülők és gyerekek kapnak-e anyagi segítséget annak érdekében, hogy élvezhessék e cikk, és bármely többoldalú megállapodás, biztosította jogaikat?
- Van-e felhatalmazása az állami intézményeknek, hogy olyan tájékoztatást adjanak, amely segít a jogellenesen külföldre vitt gyermekek hollétének felkutatásában?

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan, és a cikkek kölcsönösen összefüggnek egymással. A 11. cikk sem önmagában értelmezendő.

Kiemelt figyelmet kell fordítani:

A többi általános elvre

- 2. cikk: Az Egyezményben megállapított jogok elismerése a joghatóság alá tartozó valamennyi gyermek számára, hátrányos megkülönböztetés nélkül
- 3. cikk 1. bekezdése: A gyermek legfőbb érdekei a gyermekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
- 6. cikk: Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog
- 12. cikk: A gyermek véleményének tiszteletben tartása a gyermeket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyermeket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban

Szorosan kapcsolódó cikkek

A 11. cikk végrehajtásával kapcsolatban álló további cikkek:

- 5. cikk Szülői iránymutatás és a gyermek képességeinek fejlettsége
 - 7. cikk Jog a szülők ismeretéhez és ahhoz, hogy ők neveljék fel a gyermeket
 - 8. cikk Jog az identitás, így a családi kapcsolatok megőrzéséhez
 - 9. cikk A szülőktől való elválasztás tilalma, kivéve, ha ez legfőbb érdeke; jog a mindkét szülővel való rendszeres kapcsolattartáshoz
 - 10. cikk Jog a családegyesítéshez
 - 16. cikk Védelem a magánélet, a család és az otthon önkényes megsértésétől
 - 18. cikk A szülők közös felelőssége
 - 35. cikk Védelem az eladástól, a kereskedelemtől és az emberrablástól
- A gyermek jogairól szóló egyezmény fakultatív jegyzőkönyve a gyermekkereskedelemtől, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról

A gyermek véleményének tiszteletben tartása

A 12. CIKK SZÖVEGE

1. Az Egyezményben részes államok az ítélőképessége birtokában lévő gyermek számára biztosítják azt a jogot, hogy minden őt érdeklő kérdésben szabadon kinyilváníthassa véleményét; a gyermek véleményét figyelemmel korára és érettségi fokára, kellően tekintetbe kell venni.
2. Ebből a célból nevezetesen lehetőséget kell adni a gyermeknek arra, hogy bármely olyan bírósági vagy közigazgatási eljárásban, amelyben érdekelt, közvetlenül vagy képviselője, illetőleg arra alkalmas szerv útján, a hazai jogszabályokban foglalt eljárási szabályoknak megfelelően meghallgassák.

Összefoglalás

A Gyermekjogi Bizottság az elsők közt szögezte le, hogy a 12. cikk alapvető fontosságú általános alapelv, amely érinti A gyermek jogairól szóló egyezmény egésze és annak minden cikke végrehajtásának kérdését.

Az 1. bekezdés megkívánja az államoktól, hogy minden a gyereket érintő kérdésben biztosítsák a véleményformálásra képes gyerek jogát nézetei szabad kifejezésére, valamint azt, hogy nézetei kifejezését korának és érettségi fokának megfelelően tekintetbe is vegyék. A 2. bekezdés kimondottan az őt érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban való meghallgatás jogát biztosítja a gyermek számára. Ide tartozhat a bírósági meghallgatások széles köre, valamint minden hivatalos döntéshozatali eljárás, legyen szó az oktatásról, az egészségügyről, jövője tervezéséről, a környezetéről stb.

A Bizottság következetesen hangsúlyozta, hogy a gyereket aktív jogalanynek kell tekinteni, és hogy az Egyezmény egyik kulcsfontosságú célja annak kiemelése, hogy az emberi jogok a gyerekekre is vonatkoznak. A 12. cikk a gyerek szabad önkifejezéshez való jogával (13. cikk), a gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadság jogával (14. cikk) és az egyesülés jogával (15. cikk) együtt mind a gyerek alapvető emberi jogokkal,

saját nézeteikkel és érzésekkel rendelkező individuum státuszát erősíti meg. A Bizottság elutasítja a gyerekekkel kapcsolatos „jótékonykodó szemléletet és paternalista hozzáállást”. 2006-ban vitanapot rendeztek „A gyermek joga a véleménynyilvánításhoz”, és megállapodásra jutottak abban, hogy a közeljövőben átfogó kommentárt fogadnak el a témában. (ez 2009-ben meg is történt, 12. átfogó kommentárként: „A gyerek joga a véleménynyilvánításhoz” címmel) Az első kilenc átfogó kommentárjának mindegyike értelmezi a 12. cikk hatását a különböző összefüggésekben.

A 12. cikk két bekezdésében foglalt jogok nem az önrendelkezést, hanem a döntéshozatalban való érdemi részvétel jogát biztosítják. Az 5. és 14. cikk a gyermek „kibontakozó képességeire” tett utalásai (53. és 137. oldal) hangsúlyozzák annak szükségességét, hogy tiszteletben tartsák a gyerek döntéshozatali képességének fejlődését.

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata kimondja: „Minden személynek joga van a vélemény és a kifejezés szabadságához, amely magában foglalja azt a jogot, hogy véleménye miatt ne szenvedjen zaklatást, és hogy határookra való tekintet nélkül kutathasson, átviessen és ter-

Gyermekjogi egyezmény

jeszthessen híreket és eszméket bármilyen kifejezési módon.” (19. cikk) A gyermek jogairól szóló egyezmény 12. cikkének jelentősége abban áll, hogy nemcsak a szabad véleménynyilvánítás jogát biztosítja a gyerekek számára, hanem azt is, hogy véleményüket meghallgassák, és kellő súllyal figyelembe is vegyék.

A gyermek mint jogalany és aktív résztvevő

2006-ban, „A gyermek meghallgatáshoz való jogáról” rendezett vitanapot követően a Bizottság részletes ajánlásokat fogadott el, amelyeknek előszavában kimondja:

„A Bizottság úgy véli, hogy a gyermek véleménynyilvánítási és különböző tevékenységekben való részvételi joga, kibontakozó képességeinek megfelelő elismerése előnyökkel jár a gyermek, a család, az egész közösség, az iskola, az állam, a demokrácia számára.

Beszélni, részt venni, nézeteiket figyelembe vetetni: gyakorlati szempontból ez a részvételi jog élvezetének három állomása. Ez a jog új, és mélyebb értelemben azt jelenti, hogy új társadalmi kontextusnak kell létrejönnie: olyanak, ahol a gyerekeket teljes jogok birtokosaként ismerik el, akiknek nem csupán védelem jár, hanem a részvétel joga is minden őket érintő kérdésben. Olyan jog ez, mely valójában jogok birtokosaként való elismerésük szimbóluma. Ez hosszú távon politikai, társadalmi, intézményes és kulturális változásokhoz vezet.” (Gyermekjogi Bizottság, Jelentés a 43. ülésről, 2006. szeptember, Vitanap, Ajánlások, Előszó. A teljes szöveget lásd <http://www.ohchr.org/english/bodies/crc/discussion.htm>)

A Bizottság kiemeli, hogy leginkább hagyományos és kulturális megközelítések állnak a gyerekek jogok birtokosaként való elismerésének és a 12. cikk minden téren való alkalmazásának útjában. Olyan társadalmi hangulat megteremtését sürgeti, amely elősegíti a gyerekek részvételét. (Ajánlások, 9. bekezdés)

Záró észrevételeiben a Bizottság mindvégig a jogrendszer reformját, valamint a 12. cikk végrehajtása érdekében történő közoktatást és képzést, valamint gyermekszervezetek létrehozását

sürgeti. A Bizottság hangsúlyozza, hogy nem elég jogszabályokban rögzíteni a gyermek jogát ahhoz, hogy meghallgassák és kellő súllyal figyelembe is vegyék nézeteit: a gyerekeknek tisztában kell lenniük jogaikkal. A Bizottság szorgalmazza, hogy az államok vizsgálják felül a 12. cikk alkalmazását, és fontolják meg, hogy a gyerekek véleménye milyen hatást gyakorol ténylegesen az eljárások alakulására.

Az Egyesült Nemzetek Közgyűlésének 2002-es „Egy gyermekeknek való világ” című rendkívüli ülése nyilatkozatában kötelezi az államokat, hogy: „Hallgassák meg a gyerekeket és biztosítsák részvételüket. A gyerekek és fiatalok ötletgazdag állampolgárok, akik segíteni tudnak egy mindenki számára jobb jövő építésében. Tiszteletben kell tartanunk önkifejezési jogukat, és minden őket érintő döntésben való részvételüket, érettségüknek megfelelően...” (Nyilatkozat, A/S-27/19/Rev.1, 7.9. bekezdés) A Cselekvési terv kulcsfontosságú partnerként azonosítja a gyerekeket: „A gyermekek és fiatalok számára lehetővé kell tenni, hogy kibontakozó képességeiknek megfelelően szabadon kifejezhessék magukat, növeljék önbizalmukat, tudást és készségeket sajátítsanak el, például a konfliktuskezelés, a döntéshozatal és a kommunikáció terén annak érdekében, hogy megfeleljenek az élet kihívásainak. Tiszteletben kell tartani, és elő kell segíteni a gyerekek és fiatalok önkifejezési jogát, és biztosítani kell, hogy minden őket érintő kérdésben meghallgassák a véleményüket, és azt koruknak és kibontakozó képességeiknek megfelelően, kellő súllyal figyelembe is vegyék...” (Cselekvési terv, A/S-27/19/Rev.1, 32(1). bekezdés)

Fenntartások

A Gyermekjogi Bizottság aggodalmát fejezi ki minden olyan nyilatkozattal és fenntartással kapcsolatban, amely megkérdőjelezni látszik a gyermek jogalanyiségének teljes mértékű elismerését, és sürgeti mindezek kivétel nélküli visszavonását.

A „véleményformálásra képes” gyermek: 12. cikk 1. bekezdés

A 12. cikk semmiféle alsó korhatárhoz nem köti a szabad véleménynyilvánítás jogát. Nyilvánvaló, hogy a gyerekek már nagyon korán képesek

véleményt alkotni, és ezt meg is teszik. A gyermek jogairól szóló egyezmény semmiképpen sem támogatja azokat, akik a gyermek véleményének megállapítását vagy megfontolását valamely alsó korhatár eléréséhez kívánják kötni. „A gyermek jogainak végrehajtása kora gyermekkorban” című átfogó kommentárjában a Bizottság arra ösztönzi a részes államokat, hogy már kora gyermekkorban biztosítsák a jogok aktív élvezetét:

„Fontos elmozdulni attól a hagyományos nézettől, hogy a kora gyermekkor pusztán az éretlen gyermek érett felnőtté válását szolgáló szocializációs időszak. Az Egyezmény megköveteli, hogy minden gyermeket, még a legfiatalabbakat is saját jogokkal rendelkező személyként tiszteljenek. A fiatal gyermekeket is családjuk, közösségük, társadalmuk aktív tagjaként kell elismerni, akiknek megvannak saját gondolataik, érdekeik, nézeteik.” (Gyermekjogi Bizottság, 7. számú átfogó kommentár, 2005, 5. bekezdés)

Továbbmenve a Bizottság hangsúlyozza,

„... hogy a 12. cikk a fiatalabb gyermekekre éppúgy vonatkozik, mint az idősebbekre. Jogok birtokosaként a legkorábbi életkorban is joguk van véleményük kifejezésére, melyet „koruknak és érettségüknek megfelelően” figyelembe is kell venni. (12. cikk 1. bekezdés). A fiatal gyermekek különösen érzékenyek környezetükre, és nagyon gyorsan megértik az életükben szerepet játszó embereket, eseményeket, megismerik a helyeket, és tisztába jönnek saját egyediségükkel. Választanak, és számtalan módon kifejezik érzelmeiket, gondolataikat, vágyaikat már jóval azelőtt, hogy képesek lennének a beszélt vagy írott nyelv szabályainak alkalmazására. Ezért:

(a) A Bizottság arra ösztönzi a részes államokat, hogy minden alkalmas eszközzel biztosítsák, hogy a gyermek képességeinek és legfőbb érdekeinek megfelelően a legkorábbi életkortól élvezhesse jogai birtoklását, a véleménynyilvánítás szabadságát és az őt érintő ügyekben való beleszólás jogát, valamint a védelmet minden rá káros gyakorlattól;

(b) A vélemény és érzések szabad kifejezésének joga a gyermek napi családi (adott esetben a kiterjedt családon belüli) és közösségi életé-

nek részeként kellene hogy szervesüljön; ahogyan meg kellene jelennie minden gyermek-egészségügyi, gondozó és nevelő intézmény, jogi eljárás gyakorlatában; valamint a szolgáltatások és eljárások fejlesztésében, kutatásokban és konzultációkban is;

(c) A részes államoknak minden alkalmas eszközzel biztosítaniuk kell, hogy a szülők, szakemberek és illetékes hatóságok mind aktívan dolgozzanak azon, hogy a fiatal gyermekek számára lehetőségeket teremtsenek jogaik fokozatos gyakorlására mindennapi tevékenységeik során, például a megfelelő képességeket fejlesztő tréningek segítségével. A részvétel jogának gyakorlásához szükséges a felnőttek gyermekközpontú hozzáállása, a gyermekekre való odafigyelés, valamint méltóságuk és egyéni nézőpontjuk tiszteletben tartása. Fontos az is, hogy a felnőttek türelemmel és kreatív módon igazítsák elvárásaikat a gyermek érdekeihez, belátási szintjéhez és az általa előnyben részesített kommunikációs módhoz.” (Gyermekjogi Bizottság, 7. számú átfogó kommentár, 2005, 14. bekezdés)

Néhány ország jelentéséből kiderül, hogy a gyermek véleménye meghallgatásához való jogát (például a szülők különélése vagy válása miatti gyermekelhelyezési ügyekben) egy meghatározott életkor betöltéséhez kötötte. Ezt a Bizottság semmilyen módon nem támogatja, és egyetlen állam sem hivatkozhat a gyermek legfőbb érdekére, amikor egy gyermeket megfoszt a véleménynyilvánítás lehetőségétől.

A kapcsolattartás meggátolásával kialakított „állandóság” a kifogásolható magatartást tanúsító javára előnyként nem értékelhető [Csjt. 76. § (1) bek., New York-i Egyezmény - 1991. évi LXIV. tv. - 12. cikke]. Az elsőfokú bíróság a felek házasságát felbontotta, a közös gyermeket az alperesnél (az apánál) helyezte el, ... Szabályozta a felperes és a gyermek közötti kapcsolattartást, ... 1993. március 23-án egy szóváltás alkalmával az alperes a felperest kétszer arcul ütötte, ekkor a felperes az életközösséget megszakította, és a közös lakásból elköltözött. A gyermek ekkor az alperes gondozásában maradt. Közvetlenül az életközösség megszűnése után a felek még kísérletet tettek a gyermekkel kialakítandó kapcsolatuk megegyezésen alapuló rendezésére, a helyzet elmérgesedése folytán azonban az ebben a tárgy-

ban kötött peren kívüli megállapodásuk nem ment foganatba....A bontóper megindulása után bíróság előtti egyezségben a szülők a gyermek váltott elhelyezésében állapodtak meg, majd a bíróság ideiglenes intézkedésével a kislányt a apánál helyezte el. Később a felek részegyezségben szabályozták az anyát megillető, 1993. évvégi kapcsolattartási jogot, melyet a felperes túllépett, és bár az alperes maga sem hitte, hogy a gyermeket veszély fenyegeti, a rendőrséggel köröztette a kislányt, és további eljárásokat kezdeményezett a felperessel szemben. A fenti körülmények a felek kapcsolatát véglegesen és helyrehozhatatlanul megrontották, ezért az elsőfokú bíróság a házasságot felbontotta. A gyermek elhelyezését illetően megállapította, hogy mindkét szülő nevelési alkalmasságával kapcsolatban kétségek merültek fel. A felperes felkérésére H. K. által készített pszichológiai szakvélemény adatait felhasználva arra a következtetésre jutott, hogy a gyermek „a tudatos struktúrák szintjén az apát preferálja, a tudat alatti és az élményfolyamatokkal telített kommunikációk azonban az anyához való kötődését jelzik”. Minthogy a szakvélemény elkészítését követően a gyermek az alperesnél élt, ahol gondozása a pedagógusi vélemények és környezettanulmányok szerint megfelelő volt, a bíróság újabb szakértő kirendelése nélkül a gyermek „választását” vette alapul, amikor a tízéves kislányt az alperesnél helyezte el. Az elsőfokú ítélet ellen a felperes a gyermek nála való elhelyezése érdekében fellebbezett.

A másodfokú bíróság az elsőfokú ítéletnek a gyermek elhelyezésére, ezzel összefüggésben pedig a gyermektartásdíjra és a kapcsolattartásra vonatkozó rendelkezéseit megváltoztatta, a gyermeket az anya gondozásában helyezte el, és kötelezte az alperest a gyermek 15 napon belüli átadására. ...Dr. F. É. igazságügyi pszichológus szakértő véleménye szerint a gyermek az apai környezetbe beilleszkedett, bár az anyával fenntartott kapcsolat is fontos a számára. Egyik szülői környezet negatív ráhatását sem lehetett kizárni, az eltelt huzamosabb időre és a gyermek kinyilvánított akaratára figyelemmel azonban a szakértő az apai elhelyezés mellett foglalt állást.

Az elhelyezés tárgyában tett szakértői javaslatok annyiban térnek el egymástól, hogy dr. F. É. a gyermek kinyilvánított véleménye és az alperes

által megteremtett állandóság talaján kereste a megfelelőbb elhelyezés irányadó szempontjait, ugyanakkor az Egészségügyi Tudományos Tanács Igazságügyi Bizottsága a szülők személyiségjegyeiből és társadalmi beilleszkedési készségükből vonta le következtetéseit.

A Gyermek Jogairól szóló, New Yorkban 1989. november 20-án elfogadott, és az 1991. évi LXIV. törvénnyel a hazai jogrendbe beiktatott Egyezmény 12. cikke tartalmazza azt, hogy az egyezményben részes államok az ítélőképessége birtokában lévő gyermek számára biztosítják azt a jogot, hogy minden őt érintő kérdésben szabadon kinyilváníthassa véleményét; a gyermek véleményét, figyelemmel korára és érettségi fokára, kellően tekintetbe kell venni. Azt, hogy a gyermek „ítélőképessége birtokában” van-e, a kora és helyzete alapján kell vizsgálni. A felek gyermeke a jogerős ítélet meghozatalakor 11 és fél éves volt, ami önmagában is kérdésessé teszi, hogy elhelyezésének kérdésében ítélőképes-e. A kialakult helyzetet tekintve azonban egyértelműen megállapítható, hogy a gyermek a több mint három évig tartó, intenzív apai ráhatás folytán az elhelyezését illetően független és saját érdekei kellő mérlegelésén alapuló állásponttal nem rendelkezhet. Ennek kialakításában éppen az alperes gátolta őt azzal, hogy az anyai szerep lejárásával, az anya elleni fokozott ellenérzés kialakításával tudati szinten olyan, az anyától való eltávolodást idézett elő, amelyben a gyermeknél az apai befolyás - az anyáéval kapcsolatos érzelmek megtartottsága mellett - meghatározóan érvényesült. Ezt a helyzetet bizonyítják a pedagógusi vélemények, melyek a gyermek szorongásairól és arról adnak számot, hogy a serdülőkor előtt álló gyermek a társai előtt a korának nem megfelelő, a női társadalomra rosszálló megjegyzéseket tett. Ez önmagában is jelzi, hogy a gyermeknél a társadalmi beilleszkedés normái már most bizonyos devianciát mutatnak. Az ilyen magatartás kialakulásának veszélyeit egyébként a pszichológus szakértői vélemények is jelzik.

A fentiekre tekintettel a Legfelsőbb Bíróság a jogerős ítélet megalapozott és kellően megindokolt álláspontjával értett egyet, ezért azt az Pp. 275/A. §-ának (1) bekezdése alapján hatályában fenntartotta. (Legf. Bír. Pfv. II. 20.708/1996. sz.) BH1997. 231.

Jog a „szabad véleménynyilvánításhoz”

Semmi sem korlátozhatja az állam kötelességét a gyermek szabad véleménynyilvánításának biztosításában. Ezáltal különös hangsúlyt kap az a tény, hogy nincs a szülői tekintélynek olyan hagyományos terepe – sem otthon, sem az iskolában –, ahol a gyermeknek ne lehetne saját véleménye. A 13. cikk lásd a 129. oldalt) újra kimondja ezt a jogot, és továbbfejlesztve magában foglalja a mindenfajta tájékoztatás és eszme „határookra való tekintet nélküli kérésének, megismerésének és terjesztésének szabadságát”. Azt is hangsúlyozni kell, hogy a 12. cikk semmiféle véleménynyilvánítási kötelezettséget nem ró a gyermekekre.

„minden, a gyermeket érintő kérdésben”

Kevés olyan kérdés merül fel a családi, közösségi, regionális, országos vagy nemzetközi döntéshozatal során, amely a gyerekeket ne érintené. Amikor az Egyezmény szövegezését előkészítő munkacsoport e cikk fogalmazásán dolgozott, az első változat a gyermek véleménynyilvánítási jogáról szólt „saját személyét illető kérdésekben, különösen a házasság, a foglalkozás megválasztása, az orvosi kezelés, az oktatás és a rekreáció területén”. A legtöbb küldöttség azonban úgy érezte, hogy azokat a kérdéseket, amelyek kapcsán az állam a szabad véleménynyilvánítás jogát biztosítja a gyerekeknek, „nem szabad egy felsorolás határai közé szorítani, ezért azt ki kell venni a szövegből” (E/CN.4/1349*, 3. old. és E/CN.4/L.1575, 13-14. old.; Detrick, 224. és 225. old.).

A „minden kérdésre” történő utalás azt mutatja, hogy a részvételi jog nem korlátozódik azokra az ügyekre, amelyekkel az Egyezmény foglalkozik.

„... a gyermek véleményének kellő súllyal való figyelembe vétele, korának és érettségének megfelelően”

Az Egyezmény e szavai aktív kötelességgé teszik a gyermek meghallgatását és komolyan vételét, természetesen az 5. cikkben bevezetett „kibontakozó képességek” fogalommal összhangban. Annak eldöntésében, hogy mekkora súlyt kap a gyerek véleménye egy adott ügyben, az életkorának és érettségének megfelelően szemponthoz kell figyelembe venni. A kor önmagában nem feltétel; A gyermek jogairól szóló egyez-

mény határozottan elutasítja a fontos döntéshozatali részvételhez társított pontos életkori határokat, és az „érettséget” sem definiálja. Itt az adott kérdés következményeinek megértésére és elemzésére vonatkozó képességekről van szó. Ez pedig a döntéshozókra hárítja a gyermek megfelelő tájékoztatásának kötelességét.

„Ebből a célból nevezetesen lehetőséget kell adni a gyermeknek arra, hogy bármely olyan bírósági vagy közigazgatási eljárásban, amelyben érdekelt, meghallgassák”: 12. cikk 2. bekezdés

Eredetileg azt a javaslatot, hogy a gyerekek kapjanak jogot a bírósági és közigazgatási eljárásokban való meghallgatáshoz. A gyermek jogairól szóló egyezmény fogalmazásakor a legfőbb érdek elvéhez kötötték, a 3. cikk 2. bekezdésében, később azonban az általános részvételi elv keretein belül, a 12. cikkben nyerte el logikusabb helyét. (E/CN.4/1989/48, 42–45. old.; Detrick, 226. és 227. old.)

A két bekezdés közti kapcsolat arra utal, hogy a 12. cikk 2. bekezdése ugyancsak a „véleményformálásra képes” gyerekekre vonatkozik, ezzel is hangsúlyozva, hogy a nagyon fiatal gyerekeknek is van formális joga ahhoz, hogy meghallgassák. Ahogyan azt már megjegyeztük, az Egyezmény semmilyen módon sem támogatja az alsó korhatár meghatározását. A „lehetőség biztosítása” az állam aktív kötelességévé teszi, hogy alkalmat teremtsen a gyermek meghallgatására, és fontos hangsúlyozni, hogy ezzel a gyerekekre nem ró semmiféle véleménynyilvánítási kötelezettséget. Az „ebből a célból” kitétel azt is jelenti, hogy a bíróságok stb. nemcsak meghallgatni kötelesek a gyerek véleményét, de azt életkoruknak és érettségüknek megfelelően, kellő súllyal figyelembe is kell venniük.

A „bármely bírósági... eljárás, amelyben a gyermek érdekelt” bírósági meghallgatások sorát fedi le, köztük minden olyan polgári eljárást, mint a válás, a gyermekelhelyezés, az állami gondoskodás, az örökbefogadás, a névváltoztatás, kérvények a lakhellyel, a vallással, az oktatással, a pénzköltéssel stb. kapcsolatban, az állampolgársággal, a bevándorlással és a menekültstátusszal kapcsolatos bírósági döntéshozatal, valamint minden büntetőeljárás is ide tartozik. A Bizottság hangsúlyozta, hogy mindez vonatkozik az egyházi bíróságokra is, valamint

Gyermekjogi egyezmény

azokra az esetekre, amelyekben nemzetközi bíróság érintett. Érvelni lehet amellett, hogy ez a szülők bünvádi eljárásaira is értendő, mivel azok kimenetele drámai hatással lehet a gyermekekre.

A „közigazgatási eljárás” kitétel tovább szélesíti a kört, bizonyosan kiterjesztve érvényességét az oktatás, az egészségügy, a tervezés és a környezeti kérdések, a társadalombiztosítás, a gyermekvédelem, a családhelyettesítő eljárások, a foglalkoztatás és a fiatalkorú bűnelkövetéssel kapcsolatos nyilvántartás hivatalos döntéshozatali eljárásaira.

5. számú, „A gyermek jogairól szóló egyezmény általános végrehajtási intézkedései” című átfogó kommentárjában a Bizottság kiemeli, hogy a célból, hogy e jogok valóban jelentésseliek legyenek, megsértésük esetén hatékony jogorvoslattal kell élni. „Ezt a követelményt az Egyezmény csak implicit módon tartalmazza, és a másik hat fő emberi jogi egyezmény utal rá következetesen. A gyermekek különleges és függő helyzete jogaik megsértése esetén a jogorvoslat szerzésében, valódi nehézségeket teremt számukra. Ezért az államoknak különös figyelmet kell fordítaniuk annak biztosítására, hogy hatékony, a gyermekek sajátosságait figyelembe vevő eljárások álljanak az ő és képviselőik rendelkezésére. Ezek közt kell legyen gyermekbarát tájékoztatás, tanácsadás, képviselő biztosítása, az önképviselő támogatása, valamint hozzáférés a független és bírósági panasztételi eljárásokhoz, a szükséges jogi és más természetű segítséggel együtt. (Gyermekjogi Bizottság, 5. számú átfogó kommentár, 2003, 24. bekezdés; lásd a 4. cikket a 330. oldalon.)

A Bizottság a 2006-ban „A gyermek meghallgatáshoz való jogáról” rendezett vitanapot követően elfogadott ajánlásaiban részletesen foglalkozik a 12. cikk 2. bekezdésének értelmezésével:

„A Bizottság emlékezteti a részes államokat, hogy a gyermek, bírósági és közigazgatási eljárásokban való meghallgatásához való joga korlátozás nélkül vonatkozik minden, a tárgyhoz tartozó helyzetre, köztük a szüleiktől elszakított gyermekekre, gyermek-elhelyezési és örökbefogadási ügyekre, a törvénnyel összetűzésbe került, fizikai, szexuális visszaélés vagy más erőszakos bűncselekmény áldozatává vált, menedékkereső és menekült, fegyveres konfliktus vagy vészhelyzet áldozatává vált gyermekekre.

A Bizottság megerősíti, hogy minden bírósági vagy közigazgatási eljárásban érintett gyermeket gyermekbarát módon kell tájékoztatni a meghallgatáshoz való jogáról, annak módjairól, és az eljárás más vonatkozásairól.

A Bizottság azt javasolja a részes államoknak, hogy minden bírósági vagy közigazgatási eljárásban dolgozó szakember számára kötelező képzést írjanak elő az Egyezmény 12. cikkének következményeivel kapcsolatban. A bírónak és más döntéshozóknak főszabályként nyíltan ki kell fejezniük és el kell magyarázniuk az eljárások kimenetelét, különösen olyankor, ha a gyermek véleményét nem lehetett figyelembe venni

A Bizottság megkívánja, hogy a részes államok hozzanak létre olyan specializált jogsegély- és támogató rendszereket, amelyek szakértő támogatást nyújtanak a bírósági vagy közigazgatási eljárásokban érintett gyermekek részére.” (Gyermekjogi Bizottság, Jelentés a negyvenharmadik ülésről, 2006. szeptember, Vitanap, Ajánlások, 39–43. bekezdés)

Egyre többen elismerik a bíróságok és más hivatalos döntéshozatali testületek átalakításának szükségességét annak érdekében, hogy a gyerekek is részt tudjanak venni az ott folyó eljárásokban. A bírósági meghallgatások tekintetében ez olyan újításokat jelentene, mint a bíróság termeinek, valamint a bírák és az ügyvédek öltözködésének informálisabbá tétele, a tanúvallomások videóra rögzítése és a gyermekként tanúskodók különleges felkészítése (lásd még a 19. cikket a 183. oldalon). Az Egyesült Nemzetek Gazdasági és Szociális Tanácsa 2005-ben elfogadta a gyermekkorú áldozatokra és a bűncselekmények tanúira vonatkozó igazságszolgáltatással kapcsolatos iránymutatásokat. Ezekben megismétlik a gyermekek részvételhez való jogát, és a „gyermekekre érzékeny” megközelítést úgy határozzák meg, hogy az egyensúlyt teremti a gyermek védelemhez való jogával, valamint figyelembe veszi a gyermek egyéni szükségleteit és nézeteit” (9. bekezdés d) pont). Az irányelvek olyan alapelveket és kereteket biztosítanak, „amelyek segíthetik a tagállamokat a gyermekkorú áldozatok és tanúk védelmének biztosításában a bűntető igazságszolgáltatás rendszerében” (Gazdasági és Szociális Tanács, 2005/20 határozat, függelék).

A Bizottság aggodalmának ad hangot minden olyan esetben, ahol a gyerekek vagy a bizonyos kor alatti gyerekek nem rendelkeznek szabad hozzáféréssel a bíróságokhoz. „A gyermek meghallgatáshoz való jogáról” rendezett vitanapot követően elfogadott ajánlásaiban a Bizottság kimondja:

„A gyermek teljes részvételének az igazságszolgáltatási eljárásban nem lehet életkori akadálya. Olyan esetekben, amikor a részes államok valamely minimális életkor betöltéséhez kötötték a gyermek meghallgatáshoz való jogát, intézkedni kell annak biztosítása érdekében, hogy egy erre speciálisan felkészített szociális munkás, vagy más szakember segítségével a korhatár alatti gyermekek véleményét is megfontolják, koruknak és érettségüknek megfelelően.

A Bizottság megjegyzi továbbá, hogy az életkor nem jelenthet akadályt a gyermek számára a bírósági vagy közigazgatási eljárásokkal kapcsolatos panasztételi lehetőséghez való hozzáférésben.” (Gyermejkogi Bizottság, Jelenítés a negyvenharmadik ülésről, 2006. szeptember, Vitanap, Ajánlások, 51. és 52. bekezdés)

„közvetlenül vagy képviselője, illetőleg arra alkalmas szerv útján, a hazai jogszabályokban foglalt eljárási szabályoknak megfelelően”

Az államokra hárul annak meghatározása, hogyan biztosítják a gyermek véleményének meghallgatását; ott azonban, ahol az eljárási szabályok szerint ennek képviselő, vagy valamely illetékes testület útján kell történnie, rájuk hárul a gyermek véleményének közvetítési kötelessége. Ez az elv nem keverendő össze azzal a 3. cikkben foglalt kötelességgel, hogy minden, gyermeket érintő intézkedést elsősorban a legfőbb érdek figyelembevételével kell megtenni.

Panasztételi eljárások. A Gyermejkogi Bizottság szerint a 12. cikk végrehajtásához a hatékony, gyermekbarát panasztételi eljárások biztosítása is hozzátartozik. A gyerekeknek életük minden területén hozzá kell tudniuk férni a panasztétel módjait, mind a családban, a családon kívüli, az alternatív ellátásokban, az iskolában, mind minden egyéb intézményben, és számukra fontos szolgáltatásban és elérhető lehetőség esetén. A Bizottság gyakran adott han-

got aggodalmának a panasztételi eljárások hiánya miatt.

A Bizottság a gyerekeket célzó független emberi jogi intézmények – gyerekek országgyűlési biztosa, gyermekjogi biztosság, vagy az emberi jogi biztosságon belül külön gyermekjogokra fókuszáló állomás – létrehozásának támogatása során azt szorgalmazta, hogy teremtsék meg a panasztételi eljárásokat, és azt is ellenőrizték, hogy a gyerekek hozzáférnek-e más panasztételi eljárásokhoz (lásd a 4. cikket a 33. oldalon).

A 19. cikk vonatkozásában a Bizottság azt javasolta, hogy hozzanak létre panasztételi eljárásokat családon belül, és azon kívül erőszakot elszenvedő gyerekek számára, és megjegyezte, hogy fontos, hogy a gyerekek ezt szüleiktől függetlenül vehessék igénybe.

„A fogyatékossgal élő gyermekek jogai” című átfogó kommentárjában a Bizottság kitér a fogyatékossgal élő gyermekek erőszaknak és elhanyagolásnak való különleges kiszolgáltatottságára, mind a családon, mind az intézményeken belül. A jól működő panaszfeldolgozó és -ellenőrző rendszer hiánya hozzájárul a folyamatos és rendszerszerű visszaélésekhez. A Bizottság sürgeti a részes államokat, hogy minden fogyatékossgal élő gyermek ellátásával foglalkozó intézményben biztosítsák a hozzáférhető és a gyerekek sajátosságait figyelembe vevő panasztételi eljárásokat. (Gyermejkogi Bizottság, 9. számú átfogó kommentár, 2006, CRC/C/GC/9, 42. és 43. bekezdés).

A részvételi jogok alkalmazásának stratégiai

Részvételi jogok a nemzeti jogszabályokban

A Gyermejkogi Bizottság 5. számú, „A gyermek jogairól szóló egyezmény általános végrehajtási intézkedései” című átfogó kommentárjában hangsúlyozza, hogy a 12. cikknek a többi általános alapelveként azonosított cikkel együtt meg kell jelennie az nemzeti törvényekben és eljárási szabályokban (12. cikk, 12. bekezdés). Annak érdekében, hogy a nemzeti törvények tükrözzék a 12. cikk mindkét bekezdését, olyan rendelkezésekre van szükség, melyek a részvétel jogát a családi élet informális keretei között éppúgy megerősítik, mint a családot helyettesítő ellátásokban, az iskolákban, a közösségi életben, vagy bármiféle, a gyermeket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásban.

Gyermekjogi egyezmény

„A gyermek meghallgatáshoz való jogáról” 2006-ban rendezett vitanapot követően a Bizottság szorgalmazta, hogy az államok

„... vizsgálják felül minden hatályos jogszabályukat és rendeleteiket abból a szempontból, hogy a 12. cikk kellően részét képezi-e az összes vonatkozó nemzeti jogszabálynak, rendelkezésnek és közigazgatási utasításnak”. (Gyermekjogi Bizottság, Jelentés a negyvenharmadik ülésről, 2006. szeptember, Vitanap, Ajánlások, 37. bekezdés)

A részes államok jelentései azt mutatják, hogy a 12. cikk alapelve egyre szervezettebb részét képezi az országok jogszabályainak, legalábbis a gyerekek életének néhány területén és bizonyos típusú bírósági meghallgatások során.

Tájékoztatáshoz való jog – a részvétel előfeltétele

A 13. cikk biztosítja a gyermek számára „mindenfajta tájékoztatás kérésének, eszme megismerésének és terjesztésének szabadságát, határokra való tekintet nélkül,” (lásd a 129. oldalt), a 17. pedig megerősíti a gyermek általános tájékoztatáshoz való jogát (lásd a 159. oldalt). Ám azoknak a döntéshozatali terek változatossága miatt, ahol a gyerek véleményt nyilváníthat – pl. család, iskola, közösség, bíróság stb. –, impliciten megjelenik az a kötelezettség is, hogy a gyermeket megfelelően tájékoztassák a körülményekről és a lehetséges választásokról.

„A gyermek meghallgatáshoz való jogáról” 2006-ban rendezett vitanapot követően elfogadott ajánlásaiban a Bizottság megerősítette a 12. és 13. cikk kapcsolatát,

„... hiszen a tájékoztatás megismeréséhez és terjesztéséhez fűződő jog is fontos előfeltétele a gyermekek részvételének. A Bizottság sürgeti a részes államokat, hogy dolgozzanak ki gyermekbarát tájékoztatást minden, a gyermekeket érintő kérdés tekintetében.” (Gyermekjogi Bizottság, Jelentés a negyvenharmadik ülésről, 2006. szeptember, Vitanap, Ajánlások, 42. bekezdés)

Diszkrimináció mentes részvételi jogok

A 2. cikk diszkriminációt tiltó elvével összhangban (13. oldal) a 12. cikk azt hangsúlyozza, hogy minden gyermek egyenlő joggal, szabadon ki-

nyilváníthatja véleményét, és igényt tarthat annak komolyan vételére.

„A gyermek meghallgatáshoz való jogáról” rendezett vitanapot követően elfogadott ajánlások kiemelik az esetleges diszkrimináció elleni küzdelem szükségességét:

„A Bizottság hangsúlyozza, hogy megfelelő lépéseket kell tenni a védtelen, vagy marginalizált – szegénységtől vagy fegyveres konfliktustól sújtott, szülői gondoskodást nélkülöző, intézetben nevelt, fogyatékossgal élő, menekült és elűzött, utcán élő, őslakos és kisebbségi csoporthoz tartozó – gyerekek csoportjai diszkriminálásának elkerülésére annak érdekében, hogy minden gyermek élvezhesse a 12. cikk által számára biztosított jogokat.

A Bizottság szorgalmazza, hogy a részes államok szenteljenek különös figyelmet a lánygyerekek jogainak, mivel a nemi sztereotípiák és patriarchális értékek alááshatják, illetve súlyos mértékben korlátozhatják a 12. cikkben biztosított jogaik élvezetét.” (Gyermekjogi Bizottság, Jelentés a negyvenharmadik ülésről, 2006. szeptember, Vitanap, Ajánlások, 8. és 10. bekezdés)

Az államok jelentéseire adott megjegyzéseiben a Bizottság hangsúlyozta, hogy a legkülönbözőbb társadalmi és régióbeli háttérrel rendelkező gyerekek mindegyikét bátorítani kell a részvételre, különös figyelemmel a védtelen, kiszolgáltatott csoportokra. Az őslakossághoz tartozó gyerekek jogairól szóló vitanapot követően elfogadott ajánlások hangsúlyozzák az őslakossághoz tartozó gyerekek részvétele biztosításának szükségességét, a jogaik alkalmazását célzó eljárások és programok tervezésében és értékelésében. (Jelentés a harmincnegyedik ülésről, 2003. szeptember/ október, CRC/C/133, Ajánlások, 134. oldal, 8. bekezdés)

A fogyatékossgal élő gyerekek diszkrimináció mentes részvételi jogának biztosítása különleges intézkedéseket igényelhet, ilyen például az információk hozzáférhetővé tétele speciális eszközökön, a megfelelő technológia és a tolmácsok biztosítása (például jelnyelvi tolmácsolás a siketek és nagyothallók számára), valamint különleges képzés, többek közt a többi gyerek, szülők, más családtagok, tanárok és más felnőttek számára. A fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló, 2006 decemberében elfogadott

egyezmény megkívánja, hogy: „a részes államok biztosítsák, hogy a fogyatékossgal élő gyermekek életkoruknak és érettségüknek megfelelően, minden más gyermekkel megegyező módon rendelkezzenek a szabad véleménynyilvánítás jogával minden őket érintő kérdésben; valamint kapjanak fogyatékossguknak és életkoruknak megfelelő segítséget ezen joguk megvalósításában” (7. cikk 3. bekezdés). A 21. cikk a véleménynyilvánítás és a tájékoztatáshoz való hozzáférés szabadságáról részletezi azokat az intézkedéseket, amelyeket az államnak kell meghoznia annak érdekében, hogy a fogyatékossgal élő személyek gyakorolhassák jogait.

A Bizottság ezt a gyerekek szempontjából 9. számú, „A fogyatékossgal élő gyermekek jogai” című átfogó kommentárjában terjesztette ki:

„A fogyatékossgal élő gyermekeket érintő intézkedéseket általában (fogyatékossgal élő vagy nem fogyatékossgal élő) felnőttek hozzák, a gyermekeket az egész folyamatból kihagyva. Alapvető fontosságú, hogy a fogyatékossgal élő gyermekeket is meghallgassák az őket érintő eljárásokban, és nézeteiket kibontakozó képességeiknek megfelelően tiszteletben is tartsák. Ennek érdekében biztosítani kell képviselőtüket a legkülönbözőbb testületekben, amilyen a parlament, a bizottságok és más fórumok, ahol hangot adhatnak véleményüknek, és részt vehetnek az őket, mint gyerekeket, illetve az őket, mint fogyatékossgal élő gyerekeket érintő döntések meghozatalában. Az ilyen folyamatokba való bevonásuk nemcsak azt biztosítja, hogy az eljárások pontosan az ő szükségleteiket és vágyaikat célozhassák, de hatékony eszköze a részvételnek is, mivel így a döntéshozatali folyamat azon alapul. A gyerekeket el kell látni minden olyan kommunikációs eszközzel, amely elősegíti véleményük kifejezését. Továbbá, a részes államoknak támogatniuk kell a családok és a szakemberek felkészítését arra, hogy miképpen biztosítható a gyerekek kibontakozó képességeinek elősegítése és tiszteletben tartása a saját életüket érintő döntésekben vállalt egyre nagyobb felelősség tekintetében.” (Gyermejjogi Bizottság, 9. számú átfogó kommentár, 2006, CRC/C/GC/9, 15. bekezdés)

A Nők negyedik világkonferenciája cselekvési terve kimondja, hogy: „a lányokat a fiúknál kevésbé bátorítják arra, hogy ismereteket szerezzenek a társadalom társas, gazdasági és politikai működéséről, valamint hogy abban részt is vegyenek. Ennek következtében nem kapnak a fiúkival azonos esélyt a döntéshozatali eljárásokban való részvételre.” (Nők negyedik világkonferenciája, Cselekvési terv, A/CONF.177/ 20/ Rev.1, 265. bekezdés). Ez oktatási és egyéb stratégiák kidolgozását teszi szükségessé annak érdekében, hogy biztosítani lehessen a lányok egyenlő jogát a részvételre és véleményük tiszteletben tartására.

A végrehajtás nem függhet a rendelkezésre álló forrásoktól

A Gyermejjogi Bizottság hangsúlyozta, hogy az Egyezmény általános alapelveinek – így a 12. cikk – végrehajtása nem lehet erőforrások függvénye. Az Egyezmény 4. cikke kimondja, hogy a gazdasági, szociális és kulturális jogok megvalósulása érdekében a részes államok intézkedéseket vezetnek be, „ameddig csak a rendelkezésükre álló erőforrások engedik” – ezzel elismerve, hogy némely államban e jogok megvalósulása óhatatlanul csak fokozatosan történhet meg. Ez azonban nem vonatkozik a polgári és politikai jogokra, így a 12. cikk alá tartozó kötelezettségekre sem.

Oktatás, képzés és a gyermekrészvétel biztosításának más stratégiái

A Bizottság elismeri, hogy bár a jogszabályi keretek alapvető fontosságúak, önmagukban sem a családban, sem az iskolában vagy a közösségben nem képesek elérni a hozzáállás és a gyakorlat megváltozását. Ezért szorgalmazza a 12. cikk végrehajtása érdekében más irányú stratégiák egész sorának bevezetését, köztük is kiemelten az oktatás területén (mindenekelőtt az Egyezmény tantervbe való felvételét, mint kulcsfontosságú stratégiát), illetve információs programok létrehozását, valamint minden gyermekkel, vagy gyermekekért dolgozó személy rendszerszerű képzésének bevezetését.

A Bizottság „A gyermek meghallgatáshoz való jogáról” rendezett vitanapot követően elfogadott ajánlásaiban emlékezteti a részes államokat:

Gyermekjogi egyezmény

„... fontos minden kormányzati politika kialakítására hatással bíró közhivatalnok gyermekjogi képzése, és gyerekekkel kapcsolatos kérdéseket feldolgozó programok megvalósítása annak érdekében, hogy tisztában legyenek a gyermekek jogaival és abbéli kötelességükkel, hogy a gyermekek véleményét figyelembe vegyék”. (Gyermekjogi Bizottság, Jelentés a negyvenharmadik ülésről, 2006. szeptember, Vitanap, Ajánlások, 29. bekezdés)

Támogatja továbbá a szülők gyermekjogokra is kiterjedő képzését (17. bekezdés), valamint a tanároknak a részvételen alapuló oktatás módszertanával kapcsolatos továbbképzését (24. bekezdés).

Az Egyezmény 42. cikkében foglalt azon általános kötelezettségen belül, hogy annak elveit és rendelkezéseit hatékony és arra alkalmas eszközökkel, széles körben, felnőttekkel és gyermekekkel egyaránt ismertetik, a Gyermekjogi Bizottság hangsúlyozta a részvételi jogok és a gyermek aktív bevonásának szükségességét (lásd a 443.oldalt).

A megvalósulás és a hatások figyelemmel kísérése

A Bizottság azt javasolja, hogy az államok tekintsék át, milyen mértékben valósultak meg a 12. cikkben foglaltak, kérdezzék meg a gyerekeket, hogy véleményük mennyire talál meghallgatásra, és hogy mennyire tartják azt tiszteletben, többek között a családon belül. Azt is indítványozta, hogy értékeljék a gyermekparlamentek és a hasonló intézmények tevékenységét abból a szempontból, hogy milyen hatással vannak az országos politikára.

A megvalósulás különböző területeken

A kormányzaton belül és a szakpolitikai és eljárásstervezés során

A Gyermekjogi Bizottság a szakpolitikai döntéshozatal minden szintjén támogatja a gyerekek részvételét. Ahogy 5. számú, „A gyermek jogairól szóló egyezmény általános végrehajtási intézkedései” című átfogó kommentárjában fogalmaz:

„Az Egyezmény 12. cikke ... megkívánja, hogy a gyermekek véleménye kellő súlyt kapjon minden őket érintő kérdésben, így nyilván-

valóan az »ő egyezményünk« alkalmazása is ide tartozik.” (, 57. bekezdés)

Átfogó kommentárjában a Bizottság hangsúlyozza, hogy az Egyezmény egészének alkalmazása szempontjából fontos, hogy az egész kormányzat magáévá tegye a gyermekjogi szemléletet, különös figyelemmel az általános alapelvként azonosított cikkekre, köztük a 12.-re:

„Ez a gyermek saját jogainak biztosításában, védelmében és ellenőrzésében játszott aktív szerepét kiemelő elv, egyenlő mértékben vonatkozik minden olyan intézkedésre, amelyet az állam az Egyezmény alkalmazása érdekében foganatosít.

A kormányzati döntéshozatali folyamatok megnyitása a gyermekek előtt olyan pozitív értelemben vett kihívás, amelyre az államok a Bizottság tapasztalatai szerint egyre kedvezőbben válaszolnak. Mivel eddig csak kevés államban szállították le 18 év alá a szavazati jog korhatárát, annál nagyobb a jelentősége annak, hogy a gyermekek véleményét a kormányzat és a parlament tiszteletben tartsa. Ha a gyermekekkel való konzultációt komolyan veszik, a dokumentumoknak és a folyamatoknak az ő számukra is hozzáférhetőnek kell lenniük. Míg a gyermekek látszólagos „meghallgatása” viszonylag egyszerű feladat, véleményük kellő súllyal való figyelembe vétele igazi kihívás. A gyermekek meghallgatása nem végcél, inkább csak eszköz, amelynek révén az állam alkalmasabbá teheti a gyermekekkel folytatott párbeszédet és kapcsolattartást, valamint az ezek érdekében tett lépéseket arra, hogy ténylegesen a gyermekjogok megvalósulását szolgálják..

Az olyan egyszeri, vagy rendszeres rendezvények, mint a Gyermekparlament, ösztönzők lehetnek, és a köztudatba emelhetik a kérdést, a 12. cikk azonban összefüggő és folyamatos intézkedéseket igényel. A gyermekek bevonása és a velük való konzultáció során el kell kerülni a „kirakatjellegét”, és arra kell törekedni, hogy a gyerekek sokféleségét tükrözően reprezentatív nézetek kapjanak hangot. A „minden őket érintő kérdésre” helyezett hangsúly a 12. cikk 1. bekezdésében arra utal, hogy a gyermekek bizonyos csoportjainak nézetei különösen fontosak azokban a kérdésekben, amelyekben ők az érintettek – például a fiatalkorúak igazság-

szolgáltatási rendszerében tapasztalatot szerző gyermekek javaslatai a terület jogszabályainak reformjára, vagy az örökbefogadott gyermekeké az örökbefogadás szabályozására. Fontos, hogy a kormányok közvetlen kapcsolatot alakítsanak ki a gyermekekkel, ne csak a nem-kormányzati, civil szervezeteken, vagy emberi jogi intézményeken keresztül kerüljenek velük érintkezésbe. Az Egyezmény kezdeti éveiben a nem-kormányzati, civil szervezetek alapvető szerepet játszottak a gyermekek részvételét biztosító úttörő munkában, de mind a kormányzat, mind a gyermekek érdeke azt kívánja, hogy közvetlen legyen a kapcsolatuk.” (Gyermejjogi Bizottság, 5. számú átfogó kommentár, 2003, , 12. bekezdés)

A Bizottság „A gyermek meghallgatáshoz való jogáról” rendezett vitanapot követően elfogadott ajánlásaiban, az általános végrehajtási eszközök sorában tovább részletezi a gyermekek részvételének kérdését. Így javasolja egy gyermekjogokért felelős állandó kormányzati testület kijelölését, amely közvetlen kapcsolatot tart a gyerekekkel, és ugyanezt támogatja az országos emberi jogi intézmények esetében is. Indítványozza továbbá, hogy a gyerekek vegyenek részt az országos tervek kialakításában, megvalósításában, értékelésében és ellenőrzésében (Gyermejjogi Bizottság, Jelentés a negyvenharmadik ülésről, 2006. szeptember, Vitanap, Ajánlások, 26–29. bekezdés).

A Bizottság javasolja továbbá a gyerekek bevonását a jogi reformok előkészítésébe, és a vonatkozó nemzetközi emberi jogi eszközök ratifikálásának eléréséhez kapcsolódó felkészítő munkába is:

„A Bizottság megjegyzi, hogy a gyermekek fontos szerepet játszhatnak az országos jogszabályok áttekintésében és a jogi reformok képviselésében annak érdekében, hogy biztosítsák a részvétel elvének megfelelő jogszabályi képviselését, például a Családjogi törvényben vagy a Büntető törvénykönyvben. Azokban az országokban, amelyek még nem fogadtak el Gyermejjogi törvényt, a gyermekek aktív képviselése a jogszabályi változások érdekében, katalizálhatja ezt a folyamatot. A fiatalok szervezett részvétele ugyancsak fontos hozzájárulást jelenthet a nemzetközi emberi jogi eszközök ratifikálásának elérésében.” (Gyermejjogi Bi-

zottság, Jelentés a negyvenharmadik ülésről, 2006. szeptember, Vitanap, Ajánlások, 32. bekezdés).

A Bizottság azt javasolta, hogy a részes államok országos szinten is teremtsék meg a gyermek-részvétel hivatalos kereteit.

2. számú, „A független nemzeti, emberi jogi intézmények szerepe a gyermekjogok előmozdításában és védelmében” című átfogó kommentárjában a Bizottság kiemeli a 12. cikk fontosságát:

„Az országos emberi jogi intézményeknek kulcsszerepük van abban, hogy mind a kormányzat, mind az egész társadalom biztosítsa, hogy tartsák tiszteletben a gyermekek saját magukat érintő ügyekben kinyilvánított véleményét. Ezen általános elvnek az országos emberi jogi intézmények megalakításában, szervezésében és tevékenységében egyaránt érvényesülnie kellene. Az intézményeknek közvetlen kapcsolatot kell fenntartaniuk a gyermekekkel, és biztosítaniuk kell megfelelő módon történő bevonásukat, és a velük való egyeztetést. Például olyan gyermekekből álló tanácsadó testületeket lehetne létrehozni az országos emberi jogi intézmények mellett, amelyek elősegíthetnék a gyermekek részvételét az őket érintő ügyekben.

Az országos emberi jogi intézményeknek olyan speciálisan kialakított konzultációs programokat és ötletes kommunikációs stratégiákat kell kidolgozniuk, amelyek biztosítják az Egyezmény 12. cikkének való megfelelést. A gyermekek és az intézmény közti kommunikáció megfelelő módjainak széles választékát kell létrehozni.” (Gyermejjogi Bizottság, 2. számú átfogó kommentár, 2002, , 16. és 17. bekezdés)

Gyermeckparlamentek. A Bizottság részvett erősítő stratégiaként üdvözölte a gyermeckparlamentek megalakítását, azt is megjegyezte azonban, hogy a 12. cikk végrehajtásához inkább folyamatos és következetes erőfeszítések, mint egyszeri eseményekre van szükség, és hogy a képviseleti eljárások alkalmazásával az állam nem feltétlenül tesz eleget a kérdéses ügyben érintett gyerekek meghallgatásával kapcsolatos kötelezettségének. Ezért „A gyermek meghallgatáshoz való jogáról” rendezett vitanapot követően elfogadott ajánlásaiban a Bizottság sürgeti a részes államokat, hogy

Gyermekjogi egyezmény

„...a részvételi jog érdekében lépjenek túl az esemény alapú szemléleten, és kezdjék el a gyermekek rendszeres bevonását a szakpolitikai kérdésekbe annak érdekében, hogy érdemben kinyilváníthassák véleményüket, és hatékonyan részt vehessenek az őket érintő ügyekben.” (Gyermekjogi Bizottság, Jelentés a negyvenharmadik ülésről, 2006. szeptember, Vitanap, Ajánlások, 25. bekezdés).

Továbbmenve a Bizottság megjegyzi:

„A Bizottság elismeri, hogy számos ország pozitív lépéseket tett azzal, hogy országos, regionális és helyi szinten is gyermekparlamenteket hozott létre, hiszen az ilyen kezdeményezések értékes betekintést nyújtanak a gyermekek számára a demokratikus folyamatokba, és kapcsolatot létesítenek a gyermekek és döntéshozók között. Mindazonáltal a Bizottság sürgeti a részes államokat, hogy egyértelmű iránymutatást dolgozzanak ki arról, hogy hogyan veszi figyelembe a hivatalos politikai folyamat és a szakpolitikai tervezés a gyermekek ilyen fórumokon előadott nézeteit, valamint biztosítsák, hogy a gyermekek érdemi visszajelzést kapjanak javaslataikra.” (30. bekezdés)

A Bizottság azt is hangsúlyozta, hogy a gyermekparlamentekben és valamennyi hasonló szervezetben lehetőség szerint el kell érni az országban élő különböző helyzetű gyermekcsoportok reprezentatív képviseletét, valamint, hogy kerüljön sor az ilyen testületek, a szakpolitikák fejlesztésére gyakorolt tényleges hatásának értékelésére.

Szavazati jogok. A Bizottság mind ez ideig nem dolgozta ki, hogy a 12. cikk milyen következményekkel jár a szavazóképes korra vonatkozóan, amely a legtöbb országban a nagykorúsághoz kötött, vagy azt is meghaladja. Mindazonáltal az 5. számú, „A gyermek jogairól szóló egyezmény általános végrehajtási intézkedései” című átfogó kommentárjában a Bizottság kimondja:

„Mivel eddig csak kevés államban szállították le 18 év alá a szavazóképes korhatárát, annál nagyobb a jelentősége annak, hogy a gyermekek véleményét a kormányzat és a parlament tiszteletben tartsa.” (12. bekezdés)

„A gyermek meghallgatáshoz való jogáról” rendezett vitanapot követően elfogadott ajánlásaiban a Bizottság azt javasolja,

„... hogy a részes államok vegyék számításba a gyermekek különböző szinteken történő bevonását a közösség életébe, és megjegyzi, hogy bizonyos összefüggésben szembeötlőek a következtetések, például ahol a 18 év alatti gyermekek katonai szolgálatra besorozhatók, de szavazati joguk nincsen.” (Gyermekjogi Bizottság, Jelentés a negyvenharmadik ülésről, 2006. szeptember, Vitanap, Ajánlások, 38. bekezdés).

A helyi önkormányzatok és – többek közt a tervezéssel, a lakhatással és a környezetvédelemmel kapcsolatos – szolgáltatások szintjén

A Bizottság a helyi önkormányzati döntéshozatal szintjén, továbbá a helyi szolgáltatások tervezésében, megvalósításában és ellenőrzésében ugyancsak támogatja a gyerekek részvételét. „A gyermek meghallgatáshoz való jogáról” rendezett vitanapot követően elfogadott ajánlásaiban a Bizottság

„... arra kéri a gyermekeket, hogy vállaljanak tevékeny szerepet az oktatást, az egészségügyet, a fiatalok munkakörülményeit, és az erőszak megelőzését célzó helyi programok költségvetési tervezésében.” (Ajánlások, 31. bekezdés)

Az Egyesült Nemzetek emberek lakóhelyéről szóló második konferenciája (Habitat II) jelentése kimondja, hogy „Különös figyelmet kell szentelni a városok, lakóövezetek és szomszédsági körzetek kialakításával foglalkozó részvételi folyamatoknak, annak érdekében, hogy a gyermekek és fiatalok biztonságos körülmények közt éljenek, valamint hogy módjukban álljon érvényesíteni a környezettel kapcsolatos ismereteiket, kreativitásukat és ötleteiket.” (Egyesült Nemzetek emberek lakóhelyéről szóló második konferenciája (Habitat II), A/CONF.165/14, 15. oldal)

A gyermekvédelemben

A gyermek jogairól szóló egyezmény 19. cikke különféle intézkedések foganatosítását írja elő a gyermek mindenféle erőszaktól és visszaéléstől

való védelmére. A gyermek véleményének tiszteltben tartása minden esetben alapvető fontosságú, a gyermekvédelmi intézkedéseket megelőzően és azok során ugyanúgy, mint a gyermekvédelmi rendszer tervezésében, megvalósításában és ellenőrzésében. A gyermekvédelmi törvénynek is ki kell térnie a gyerekek véleményének meghallgatására, és kellő súllyal történő figyelembevételére, és e törvényes kötelezettségnek minden döntéshozatalban érvényesülnie kell (lásd a 19. cikket a 198. oldalon).

A Bizottság „A gyermek meghallgatáshoz való jogáról” rendezett vitanapot követő ajánlásai-
ban kitér az erőszak áldozatává vált gyermekeknek az igazságszolgáltatási folyamatban való részvételi jogaira:

„A Bizottság ezúton is sürgeti a részes államokat annak biztosítására, hogy a szexuális visszaélést vagy más erőszakos bűncselekményt elszennvedett gyermekek véleménye, szükségletei és aggodalmai megjelenjenek és megfontolásra kerüljenek az olyan eljárások során, amelyek a személyes érdekeiket érintik. ... A részes államoknak a fizikai erőszak, szexuális visszaélés vagy más erőszakos bűncselekmény áldozatává vált gyermekek érdekében olyan szabályokat és eljárásokat kell elfogadniuk és alkalmazniuk, amelyek biztosítják, hogy a vallomások videóra rögzítésével elkerülhető legyen a vallomástétel többszöri megismétlése, és ezáltal csökkenjen az újbóli traumatizálódás veszélye. Elérhetővé kell tenni továbbá számukra a különböző védelmi intézkedéseket, egészségügyi és pszichológiai ellátásokat, és kerülni kell az elkövetővel való szükségtelen találkozásokat. Szükség esetén az áldozat személyes adatait titokban kell tartani, és távol kell tartani a közérdeklődést és a médiát a tárgyalóteremtől.” (Gyermekjogi Bizottság, Jelentés a negyvenharmadik ülésről, 2006. szeptember, Vitanap, Ajánlások, 48. bekezdés).

A gyermekek védelmének alapeleme a hatékony panasztételi eljárás biztosítása. Ezt a szülői erőszak és bántalmazás gyakorisága miatt a szülőtől függetlenül kell hozzáférhetővé tenni számukra. A Bizottság üdvözölte a gyerekek számára létrehozott telefonos segélyvonalakat, amelyek segítségével a gyerekek a titoktartás megőrzésével adhatnak hangot félelmeiknek, kérhetnek tanácsot és segítséget.

A Gyermekek kereskedelmi célú szexuális kizsákmányolása elleni első világkongresszus (Stockholm, Svédország, 1996) cselekvési tervének egy fejezetét szentelte a részvétel előmozdításának abból a célból, hogy

„(a) elősegítse a gyermekek, közülük az áldozattá vált gyermekek, fiatalok, családtagjaik, kortársaik és más, számukra szóba jöhető támogatók részvételét annak érdekében, hogy kinyilváníthassák véleményüket, és hogy megelőzhető és kivédhető legyen a gyermekek kereskedelmi célú kizsákmányolása, illetve hogy elősegítsék az áldozattá vált gyermekek társadalmi reintegrációját; valamint

(b) a gyermeki jogok képviselőjeként azonosítsák, alkossák meg és támogassák a gyermekek és fiatalok hálózatait, valamint kibontakozó képességeik arányában vonják be a gyermekeket az őket érintő kormányzati és egyéb programok fejlesztésébe és megvalósításába” (Világkongresszus, Cselekvési terv, A/51/385, 6. bekezdés. Lásd még Yokohama Globális Kötelezettségvállalás, 2001.)

Családi környezetben

A Gyermekjogi Bizottság a gyermekek részvételének fontosságát a családon belüli döntéshozatali folyamatokban is folyamatosan hangsúlyozza, és azt javasolta, hogy a szülők és más gondviselők felelősségének értelmezésébe vegyék bele a „12. cikkben foglalt kötelezettséget” a gyermek véleményének meghallgatására és komolyan vételére. „A gyermek meghallgatáshoz való jogáról” rendezett vitanapot követően elfogadott ajánlásai között található, hogy:

„A Bizottság azt javasolja, hogy a részes államok továbbra is szorgalmazzák a szülők képzésének biztosítását, és ismertessék a szülők minél szélesebb körében az Egyezmény által biztosított jogok, különösen a véleménynyilvánítás jogának tartalmát, ezek ugyanis az egész család szempontjából jótékony hatással bírnak.

A Bizottság arra ösztönzi a szülőket, hogy támogassák a gyermekeket a társadalom különböző szintjein történő részvételük megvalósulásában.

A Bizottság olyan fontos modellként ismeri el a gyermek szabad véleménynyilvánítását megengedő, részvételen alapuló családi rend-

Gyermejjogi egyezmény

szert, amely amellet, hogy a tágabb társadalomban is elősegíti a gyermeki részvételt, a családon belüli erőszak és visszaélés megelőzésében ugyancsak jelentős szerepet játszik.” (Gyermejjogi Bizottság, Jelentés a negyvenharmadik ülésről, 2006. szeptember, Vitanap, Ajánlások, 17–19. bekezdés.)

A névhez, az állampolgársághoz és az identitás fenntartásához fűződő jogok (7. és 8. cikk) is a gyerek véleményének tiszteletben tartását feltételezik.

Az örökbefogadásban

Az örökbefogadással kapcsolatban a 12. cikk 2. bekezdése megkívánja, hogy a gyereket minden bírósági vagy közigazgatási eljárásban meghallgassák, a 21. cikk a) pontja pedig minden érintett személy „tájékoztatást követő beleegyezésére” utal. (lásd még a 21. cikket a 213. oldalon). A Bizottság kiemeli a gyerek véleményének tiszteletben tartásának kötelezettségét az örökbefogadási folyamatban. („A gyermek vélemény nyilvánításhoz való jogáról” rendezett vitanapot követően elfogadott ajánlások, (44. bekezdés.)

Gyermekehelyezési döntésekben és családhelyettesítő gondoskodásban

A 20. cikk kimondja, hogy az állam köteles családot helyettesítő gondoskodást nyújtani a családi környezetétől átmenetileg, vagy tartósan megfosztott gyerek számára. A gyerek részvételi jogait minden ilyen elhelyezési formában is védeni kell, a nevelőszülői rendszerben csakúgy, mint az iszlám jog *kafalah*¹-jában és az intézmények minden egyéb fajtájában. A Bizottság a családot helyettesítő gondoskodás tekintetében ugyancsak fontosnak véli, hogy a gyerekeknek a 12. cikk által biztosított jogai törvényi szinten is megjelenjenek, és ezeket más stratégiák révén is biztosítsák. Az általános véleménynyilvánítási, valamint az annak figyelembevételéhez való jog biztosításán (12. cikk 1. bekezdés) túlmenően a (2. bekezdés megkívánja, hogy a gyereket a csa-

ládot helyettesítő ellátással kapcsolatos bármiféle bírósági vagy közigazgatási eljárás során is meghallgassák. A 9. cikk 2. bekezdésének értelmében bármiféle olyan eljárásban, amely annak eldöntésére irányul, hogy szükséges-e a gyerek családból való kiemelése, minden „érintett félnek” lehetőséget kell kapnia a részvételre (lásd a 9. cikket a 85. oldalon). A 25. cikk értelmében az állam által védelembe vagy gondoskodásba vett, illetve kezelésbe utalt gyerekek helyzetét időről időre felül kell vizsgálni, és a 12. cikk értelmében e felülvizsgálati megbeszéléseken, részvételi jogot kell nekik is biztosítani.

A Bizottság kitér a gyerekek véleményének tiszteletben tartásához való jogára a „Szülői gondoskodást nélkülöző gyermekek” címmel rendezett vitanapot követően elfogadott ajánlásaiban:

„Az Egyezmény 12. cikkének értelmében a Bizottság azt javasolja, hogy minden érintett tegyen további erőfeszítéseket a gyermekek véleményének figyelembevételére, és minden őket érintő ügyben való részvételük előmozdítása érdekében, a családból való kiemelés és elhelyezési folyamat során csakúgy, mint a családon kívüli gondoskodás, az átmeneti folyamat, és mindezek értékelése során. Javasolja, hogy a gyermekeket a védelembevételi folyamatban, a döntés meghozatala előtt, annak alkalmazása közben és után is meghallgassák. Ebből a célból a Bizottság olyan speciális eszközrendszer kialakítását javasolja, amely partnerként tekint a gyermekekre. Az egyik lehetséges módszer a gyermek véleményének érdemi megfontolására a Családi Csoport Konferencia. A Bizottság azt is javasolja, hogy a részes államok rendszeresen vizsgálják felül, milyen mértékben és hatással veszik figyelembe a gyermekek véleményét a szakpolitikai tervezés, a bírósági döntések és a programok megvalósítása során.” (Gyermejjogi Bizottság, Jelentés a negyvenedik ülésről, 2005. szeptember, CRC/C/153, 664. bekezdés)

Az iskolákban

„Az oktatás céljai” című 2001-es, első átfogó kommentárjában a Bizottság hangsúlyozza, hogy „a gyermekek nem veszítik el emberi jogukat attól, hogy átlépik az iskola kapuját”, és kiemeli annak fontosságát, hogy az iskolák

¹ Kafalah: önkéntes kötelezettségvállalás egy kiskorú eltartására, taníttatására és védelmére éppen úgy, ahogy azt egy apa tenné gyermekével, ami nem jelent formális örökbefogadást, mert ezt az iszlám jog nem fogadja el – a szerk.

tiszteletben tartsák a gyerekek részvételhez való jogait:

„...A gyermekek iskolai életben való részvételét, az iskolai közösségek és a diákbizottságok felállítását, a kortárs képzést és a tanácsadást, valamint a gyermekek bevonását az iskolai fegyelmi eljárásokba biztosítsák az oktatás részeként, és a jogérvényesülés megtapasztalásaként.” (Gyermekjogi Bizottság, 1. számú átfogó kommentár, 2001, CRC/GC/2001/1, 8. bekezdés)

A Bizottság „A gyermek meghallgatáshoz való jogáról” rendezett vitanapot követően elfogadott ajánlásaiban ezt megerősíti, és továbbmegy:

„A Bizottság támogatja, hogy a gyermekeket aktív módon vonják be a tanterv tervezésébe és értékelésébe, a módszertan fejlesztését is ideértve, hiszen a tanulási folyamat egészében való nagyobb mértékű részvétel hozzájárul a gyermekek elkötelezettségének növeléséhez. Gyermekközpontú oktatást kell biztosítani, kellő tekintettel a veszélyeztetett gyermekekre...”

A Bizottság felhívja a részes államokat, hogy biztosítsák a pedagógusok képzését a részvételen alapuló oktatásmódszertan kérdéseivel és annak előnyeivel kapcsolatban, és fordítsanak különös figyelmet a veszélyeztetett gyermekek szükségleteire, akiknek nehéz helyzete az iskolából történő lemorzsolódáshoz vezethet. A gyermekeknek különleges figyelmet kell élvezniük, és lehetőséget kell kapniuk arra, hogy megfélemlítés nélkül, szabadon kifejtessék véleményüket.” (Gyermekjogi Bizottság, Jelentés a negyvenharmadik ülésről, 2006. szeptember, Vitanap, Ajánlások, 17. és 19. bekezdés).

A 12. cikk mindkét bekezdése fontos itt: mind a gyerek „minden őt érintő kérdésben” biztosított szabad véleménynyilvánításának általános joga, amely az iskolai élet minden vonatkozására, és az iskoláztatással kapcsolatos kérdésekre is kiterjed; mind a minden „a gyermeket érintő bírósági és közigazgatási eljárásban való” meghallgattatás joga. Ilyen „közigazgatási” eljárásra sor kerülhet például az iskolaválasztással, az iskolából való kizárással, a hivatalos értékeléssel stb. kapcsolatban. Olyan jogszabályi és eljárási keretek kialakítására van szükség, amelyek biz-

tosítják a diákokkal mint csoporttal folytatandó konzultációt, valamint az egyes gyerekek véleményének az oktatással kapcsolatos egyéni esetekben való meghallgatását és kellő súlyú figyelembevételét.

A gyermekek foglalkoztatásában

A gyerekek foglalkoztatása során történő kizsákmányolása ellen védő jogszabályok és eljárások mellett (32. cikk, lásd a 339. oldalt), a 12. cikk biztosítja a gyerek véleményének tiszteletben tartását, és bármilyen foglalkoztatással kapcsolatos bírósági vagy közigazgatási eljárásban a meghallgattatás jogát. A gyerekeknek a foglalkoztatással kapcsolatos panasztételi eljárásokhoz is biztosítani kell a hozzáférést. Ugyanakkor a gyermekmunkából fakadó kizsákmányolás felszámolásával kapcsolatban komoly kihívást jelent, hogy a gyerekeknek az a meggyőződésük, hogy pénzt kell keresniük, és támogatniuk kell családjukat, ezért ezt a véleményüket is megfelelő figyelemben és válaszban kell részesíteni.

Az ILO Ajánlása (190. számú) az 1999-ben elfogadott, a gyermekmunka legrosszabb formáiról szóló egyezményt (182. sz.) kiegészítve hangsúlyozza, mennyire fontos, hogy a gyermekmunka legrosszabb formái által közvetlenül érintett gyerekek véleményét figyelembe vegyék (lásd a 32. cikket a 341. oldalon).

A környezetvédelemben és a fenntartható fejlődésben

A 29. cikk megkívánja, hogy a gyerekek oktatása a „természeti környezet iránti tisztelet” kifejlesztésére irányuljon; a 24. cikk pedig előírja a gyerekek tájékoztatását a környezet tisztántartásáról (lásd a 259. oldalt), valamint utal a környezetszennyezés veszélyére és kockázatára (lásd a 247. oldalt).

Számos részes állam jelentéséből kiderül, hogy sikeresen fejlesztették környezetvédelmi oktatásukat, és a gyerekek bevonását a környezetvédelem ügyének előmozdításába. Az 1992-es világ-csúcstalálkozó is kiemelte a gyerekek közvetlen részvételének fontosságát. Az Egyesült Nemzetek Környezet és Fejlődés konferenciája kiadta a környezetről és fejlődésről szóló Riói Nyilatkozatot, amelynek 21. elve kimondja, hogy: „A világ fiataljainak kreativitását, eszményeit és tetterekészségét a fenntartható fejlődés

Gyermekjogi egyezmény

és a mindenki számára jobb jövő biztosítása érdekében a globális együttműködés szolgálatába kell állítani.” A „Gyermekek és fiatalok a fenn tartható fejlődésben” című Agenda 21 hangsúlyozza, hogy a gyerekeknek és a fiataloknak tevékeny részt kell vállalniuk minden fontos döntéshozatali folyamatban, hiszen ezek nemcsak most érintik közvetlenül az életüket, de a jövőjükre is hatással lesznek (Agenda 21, 25. fejezet, Célok).

Az egyéni egészséggel kapcsolatos döntésekben és az egészségügyi szolgáltatások tervezésében

Az Egyezmény mind az egészségükkel, és az egészségügyi ellátásukkal kapcsolatos döntések meghozatalában, mind az ezekkel kapcsolatos szolgáltatások tervezésében és nyújtásában biztosítja a gyermekek részvételhez való jogát (lásd még az 1. cikket a 2. oldalon és a 24. cikket a 256. oldalon). Ezzel összefüggésben merül fel többek között a gyermek kibontakozó képességeinek kérdése a saját egészségügyi ellátásáról való döntésben. A Bizottság 4. számú, „A serdülők egészsége és fejlődése a gyermek jogairól szóló egyezmény összefüggésében” című átfogó kommentárjában elsőként az állam általános kötelezettségét erősíti meg abban, hogy:

„Biztosítania kell, hogy a serdülő lányok és fiúk lehetőséget kapjanak a saját egészségük és fejlődésük tervezésében és az ezt szolgáló programok kialakításában való tevékeny részvételre...” (39. bekezdés d) pont)

Továbbmenve kitér a kezelésbe való beleegyezés jogára:

„Mielőtt a szülők beleegyeznének a kezelésbe, a serdülőknek is lehetőséget kell kapniuk arra, hogy az Egyezmény 12. cikkének megfelelően szabadon kifejtsek véleményüket, amelyet kellő súllyal figyelembe is kell venni. Mindazonáltal ha a serdülő rendelkezik a szükséges érettséggel, az ő tájékoztatást követő beleegyezését is el kell nyerni, és tudatni kell a szülőkkel, hogy ez a gyermek legfőbb érdeke (3. cikk).

A magánélet, a titoktartás és a kezelésről történő tájékoztatást követő beleegyezés tekintetében a részes államoknak (a) jogszabályokat és utasításokat kell kiadniuk annak érdekében,

hogy a serdülőknek olyan bizalmas tanácsadásban legyen részük, amely lehetővé teszi számukra, hogy éljenek a megfelelő tájékoztatást követő beleegyezés jogával. Az ilyen rendelkezésekhez vagy életkori minimumot, vagy a „kibontakozó képességek” feltételét kell hozzárendelni. Ezen túlmenően (b) képzést kell biztosítaniuk az egészségügyi dolgozók számára a serdülőknek a magánélethez, a titoktartáshoz, valamint a tervezett kezeléssel kapcsolatos tájékoztatáshoz és az abba való tájékoztatást követő beleegyezéshez fűződő jogairól.” (Gyermekjogi Bizottság, 4. számú átfogó kommentár, CRC/GC/2003/4, 31. és 32. bekezdés)

Néhány országban meghatározzák azt az életkort, amikortól a gyereket képesnek tartják a saját egészségügyi kezelésébe való megfelelő tájékoztatást követő beleegyezésére; más országok a gyermek kibontakozó képességeinek elvével nagyobb összhangban nem húznak életkori határt, hanem az az elv érvényesül, hogy a gyerek akkor kapja meg a saját magával kapcsolatos döntések jogát, amikor úgy ítélik meg, hogy „kellő belátással” rendelkezik. Némely esetben a jog feltételezi, hogy egy bizonyos életkort elérve a gyerekek a megfelelő érettségi szintet is megszerzik (lásd még az 1. cikkben a 3. oldalon).

A Bizottság a „HIV/AIDS és a gyermek jogai” című átfogó kommentárjában is kitér a gyerekek részvételi jogaira:

„A gyermekek jogbirtokosok, és jogukban áll kibontakozó képességeiknek megfelelően részt venni a HIV/AIDS életükre és fejlődésükre gyakorolt hatásaival kapcsolatos figyelemfelkeltésben, illetve az azzal kapcsolatos szabályozás és programok kidolgozásában. A különböző beavatkozások bizonyítottan akkor szolgálják a leginkább a gyerekek érdekeit, ha ezek tevékeny részt vállaltak a szükségletfelmérésben, a megoldástervezésben, a stratégiák kialakításában és kivitelezésében, és nemcsak passzív alanyai a döntéshozatalnak. Ennek érdekében tevélegesen elő kell segíteni, hogy a gyermekek az iskolán belül és azon kívül is részt vegyenek a kortársképzésben. Az államoknak, a nemzetközi és a nem-kormányzati, civil szervezeteknek is olyan támogató és képességeik kibontakoztatását elősegítő környezetet kell biztosítaniuk a gyermekek számára, amelyben ezek megvalósíthatják saját kezde-

ményezéseiket, és mind közösségi, mind országos szinten teljes mértékben részt vehetnek a HIV-vel kapcsolatos programok kialakításában, megtervezésében, megvalósításában, összehangolásában, követésében és felülvizsgálatában. A társadalom legkülönbébb rétegeiből származó gyermekek részvételének biztosításához nyilván különféle megközelítések egész sorára van szükség, így olyan eszközökre is, amelyek kibontakozó képességeiknek megfelelő módon bátorítják a gyermekeket arra, hogy kifejezzék véleményüket, gondoskodjanak arról, hogy az meghallgatásra találjon, s koruknak és érettségüknek megfelelően kellő súllyal vegyék figyelembe (12. cikk 1. bekezdés). Ahol helyénvalónak tűnik, mind a megelőzés, mind a megbélyegzés és a diszkrimináció visszaszorítása szempontjából, kulcsfontosságú lehet a HIV-vel/AIDS-szel élő gyermekek bevonása a figyelemfelkeltésbe úgy, hogy társaikkal és másokkal megosztják tapasztalataikat. A részes államoknak meg kell győződnie arról, hogy a figyelemfelkeltésben részt vállaló gyermekek alapos tanácsadást követően, önként vállalták ezt a feladatot, és hogy megkapják a részvételük utáni normális életvitelhez szükséges társadalmi támogatást és jogi védelmet.” (Gyermejkogi Bizottság, 3. számú átfogó kommentár, 2003, , 12. bekezdés)

A médiában

„A gyermek meghallgatáshoz való jogáról” rendezett vitanapot követően elfogadott egyik ajánlás a média hozzájárulásával foglalkozik:

„A Bizottság elismeri a média alapvető szerepét a gyermekek véleménynyilvánítási jogának köztudatba emelésében, és sürgeti a tömegtájékoztatás különböző csatornáit, például a rádiót és a televíziót, hogy biztosítsanak további forrásokat a gyermekek bevonására a programok kidolgozásába, és tegyék lehetővé, hogy a gyermekek saját jogaikkal kapcsolatos média-kezdeménnyezéseket fejlesszenek és vezessenek.” (Gyermejkogi Bizottság, Jelentés a negyvenharmadik ülésről, 2006. szeptember, Vitanap, Ajánlások, 36. bekezdés)

Menedékkeresés és más bevándorlási eljárások során

A 12. cikk 1. és 2. bekezdésének elvei vonatkoznak valamennyi, a 10. és 22. cikkben tárgyalt bevándorlással kapcsolatos eljárásra, köztük a menedékkeresésre.

„A hazájuktól távol élő, kísérő nélküli és szüleiiktől elszakított gyermekekkel való bánásmód” című átfogó kommentárban a Bizottság így fogalmaz:

„Az Egyezmény 12. cikkének megfelelően ki kell deríteni a gyermekek véleményét és kívánságait, és a magukra maradt vagy elkülönített, szüleiiktől elválasztott gyermekekkel kapcsolatban alkalmazandó intézkedések meghozatala során ezeket figyelembe kell venni (12. cikk 1. bekezdés). Annak érdekében, hogy véleményük és kívánságaik valóban alapos tájékoztatáson alapuljanak, elengedhetetlen, hogy a gyermekek minden szükséges információt megkapjanak, például jogaikról, a számukra elérhető szolgáltatásokról, köztük a kommunikációs eszközökről, a menedékkeresési eljárásról, a család felkutatásának folyamatáról és a származási országukban fennálló helyzetről (13., 17. cikk és 22. cikk 2. bekezdés). A gyermekek véleményét a gyámság kirendelése, az elhelyezés, az elszállásolás megoldása és a jogi képviselő biztosítása során is figyelembe kell venni. A tájékoztatás során alkalmazkodni kell a gyermek érettségéhez és belátási szintjéhez. Mivel a részvétel a megbízható kommunikáció függvénye, szükség esetén az eljárás minden mozzanatánál biztosítani kell a tolmácsolást.” (Gyermejkogi Bizottság, 6. számú átfogó kommentár, 2005, CRC/GC/2005/6, 25. bekezdés)

A fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerében

A 12. cikk 1. és 2. bekezdésében található alapelveken túlmenően a 37. és 40. cikk jogi szabályozás és más intézkedések meghozatalát kívánja meg annak biztosítására, hogy a gyerekek részt vegyenek a fiatalkorúakat érintő büntető igazságszolgáltatási rendszerrel kapcsolatos ügyekben. A 37. cikk d) pontja minden szabadságtól megfosztott gyerek számára gyors jogi és egyéb segítség biztosítását írja elő, a szabadságtól való megfosztás bíróság, vagy más illetékes testület előtti megkérdőjelezésének jogával

Gyermekjogi egyezmény

egyetemben (lásd a 37. cikket a 385. oldalon). A 40. cikk 2. bekezdésének b) pontja szerint a Büntető Törvénykönyv megszegésével vádolt vagy gyanúsított gyerekek is hasonló jogai vannak a jogi és más irányú segítséghez, és a tisztességes eljáráshoz, szükség esetén tolmács közreműködése mellett (lásd a 40. cikket a 424. oldalon).

„A gyermek véleménynyilvánításhoz való jogáról” rendezett vitanapot követően elfogadott ajánlásaiban a Bizottság utal az Egyesült Nemzeteknek a fiatalkorúakat illető igazságszolgáltatással kapcsolatos minimális szabályokat tartalmazó gyűjteményére (*Pekingi szabályok*), amely 14. cikkének 2. bekezdésében kimondja, hogy a bírósági eljárást „olyan megértő légkörben kell lefolytatni, amely lehetővé teszi, hogy abban a fiatalkorú részt vegyen és szabadon kifejezhesse magát”. Utal továbbá az ENSZ fiatalkorú bűnözés megelőzéséről szóló iránymutatásaira – a Rijádi iránymutatásokra-, amelyek kiemelten hangsúlyozzák a részvétel fontosságát a megelőzésben, a tervezésben és a megvalósításban: „Ezen irányelvek értelmezéséhez gyermekközpontú megközelítést kell alkalmazni. A fiataloknak tevékeny szerepet és partnerséget kell biztosítani a társadalomban, és nem szabad őket pusztán a nevelés vagy az ellenőrzés alanyainak tekinteni” (3. bekezdés). A továbbiakban az Iránymutatások a fiatalok aktív bevonását javasolják a bűnelkövetés megelőzését célzó szabályok és eljárások megalkotásába, és megerősítik azt az elvárást, hogy a fiatalok szervezeteinek biztosítsanak teljes értékű részvételi státuszt a közösségi ügyek kezelésében (további részleteket lásd a 40. cikkben a 425. oldalon).

A Bizottság emlékezteti a részes államokat, hogy a törvénnyel összetűzésbe került gyerekek véleményének kellő súlyú figyelembevételét az Egyezmény 12. és 40. cikkében garantáló jogok megvalósulásának érdekében biztosítani kell legalább a következőket:

„(a) megfelelő jogi vagy más alkalmas támogatás;

(b) szabad hozzáférés a tolmácsoláshoz, amennyiben a gyermek nem beszél vagy érti a használt nyelvet;

(c) magánéletének tiszteletben tartása az eljárás minden szakaszában;

(d) annak elismerése, hogy a gyermeknek joga van az önkéntes részvételhez, és nem lehet

tanúvallomás tételére kényszeríteni.” (Gyermekjogi Bizottság, *Jelentés a negyvenharmadik ülésről, 2006. szeptember, Vitanap, Ajánlások, 48. bekezdés*)

A Bizottság munkájában és az Egyezmény jelentési rendszerében

„A gyermek meghallgatáshoz való jogáról” rendezett vitanapot követően elfogadott ajánlásaiban a Bizottság

„... elismeri a gyermekek részvételének fontosságát a Bizottság munkájában, és bátorítja a gyermekkorú és fiatal küldötteket, hogy az időszakos jelentésekben nyújtsanak tájékoztatást; hangsúlyozza továbbá szerepük fontosságát a záró észrevételekben foglaltak országos szintű képviselőiben és megvalósításuk ellenőrzésében.

A Bizottság továbbra is elkötelezetten keresi a további lehetőségeket arra, hogy a gyermekek bekapcsolódjanak a Bizottság munkájába, és különösen ösztönzi a gyermekek nagyobb fokú részvételét az üléseket megelőző országos tájékoztatókon a civil társadalom képviselőinek sorában.” (Gyermekjogi Bizottság, *Jelentés a negyvenharmadik ülésről, 2006. szeptember, Vitanap, Ajánlások, 57. és 58. bekezdés*)

Ezt a vitanapon részt vett gyermekek azon kezdeményezésére adott válaszként fogalmazták meg, hogy a Bizottságnak is legyen gyermekkorú tagja, hozzanak létre a Bizottság mellett működő gyermek tanácsadócsoporthoz, és a Bizottság munkájának minden vonatkozásában alakítson ki közvetlenebb kapcsolatot a gyermekekkel.

Ajánlásaiban a Bizottság azt javasolta, hogy a részes államok

„... tevékenyen vonják be a gyermekeket az Egyezmény időszakos felülvizsgálatának folyamatába. Arra biztatja a gyermekeket, hogy vállaljanak tevőleges szerepet a még több figyelmet igénylő emberi jogi vonatkozások azonosításában és a záró észrevételekben foglaltak országos szintű megvalósításának ellenőrzésében.” (Ajánlások, 31. bekezdés)

A Bizottság javasolja továbbá, hogy a nemkormányzati, civil szervezetek, köztük az országos gyermekjogi szövetségek létesítsenek köz-

vetlen kapcsolatot a gyerekekkel, az Egyezményvel kapcsolatos „párhuzamos, jelentés”, a civil jelentés elkészítése során. A Bizottság támogatja továbbá a gyerekek jelenlétét az ülést megelőző országos tájékoztatókon (Ajánlások, 34. bekezdés).

A Bizottság a nem- kormányzati, civil szervezetekkel folytatott előkészítő munkája során egyre gyakrabban találkozik a küldöttségek tagjaiként gyerekekkel, fiatalokkal. A személyes megjelenés mellett gyakran kap a Bizottság video üzeneteket, gyerekek által készített beszámolókat, felméréseket, rajzokat, javaslatokat i. A Bizottság tagjai látogatásaik alkalmával sokukkal személyesen találkoznak. 2009 első felében a Civil Csoport a Gyermekjogi Egyezményért nevű nem-kormányzati ernyőszervezet felmérést készített a Bizottság ülésein megjelent gyerek képviselők tapasztalatairól, véleményéről, és javaslatairól. Harminchét, 10-22 év közötti gyerek és fiatal, valamilyen 24 ci-

vil szervezet küldte el a véleményét a világ minden részéről. A civil szervezetek 43 ezer olyan gyereket képviselnek, akik személyesen is résztvettek az országok civil jelentéseinek elkészítésében. A tapasztalatok szerint a gyerekek aktívabban szeretnének bekapcsolódni a jelentések írásába, és személyesen is találkozni az országuk jelentésteveivel. Szívesen kivennék a részüket a megvalósítás monitorozásában, a gyermekjogi képzésekben és a figyelemfelhívásban is. További erőfeszítések szükségesek a gyerekek részvételének maximalizálása érdekében. (Research Report, maximising children and young people's engagement in the CRC reporting process, NGO Group for the CRC, 2009, <http://www.childrightsnet.org>)

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* (CRC/C/58/Rev.1). függelék, 467 oldal.

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

Az ellenőrző lista használatáról lásd XXXV. oldal

Általános végrehajtási intézkedések

- Tiszteletben tartják-e a 12. cikk 1. bekezdésében előírt kötelezettséget
- ▶ az Egyezmény általános alkalmazása érdekében hozott intézkedések során?
- ▶ az államnak az Egyezményre vonatkozó első és időszakos jelentéseinek elkészítése érdekében hozott intézkedések során?
- a gyermekeket érintő jogszabályok, eljárások és gyakorlatok kifejlesztésére irányuló intézkedések során
- ▶ a központi kormányzatban?
- ▶ a regionális – megyei, kistérségi önkormányzatokban?
- ▶ a helyi önkormányzatban?
- ▶ Tartalmazzák-e a 12. cikk 1. bekezdése tiszteletben tartásának kötelezettségét az alábbiakra vonatkozó jogszabályok
- ▶ a gyermek és a családi környezet?
- ▶ az örökbefogadás folyamata és az örökbefogadott gyerekek?
- ▶ az állam vagy mások által biztosított családot helyettesítő elhelyezések, és az azokban érintett gyerekek?
- ▶ minden iskola, oktatási intézmény és minden, gyerekeket érintő oktatási szolgáltatás?
- ▶ a gyermekvédelem?
- ▶ az egészségügyi szolgáltatások és intézmények?
- ▶ a helyi közösségek, a gyerekeket érintő tervezési és környezeti döntéshozatali eljárások, köztük az Agenda 21 javaslataira adott válaszok?
- ▶ a gyerekek foglalkoztatása, szakképzése és az e téren nyújtott tanácsadás?
- ▶ minden bevándorlással kapcsolatos eljárás, köztük a menedékkeresés?
- ▶ a gyerek helyzete a fiatalok büntető igazságszolgáltatási rendszerében?
- Ahol a gyerekek véleménynyilvánítási lehetőségét biztosító és nézeteik kellő súlyú figyelembevételét megkívánó jogszabályok korhatárokat tartalmaznak, megfelelnek-e ezek a 12. cikknek és a többi hatályos szabályozásnak?
- Diszkrimináció nélkül hozzáférhető-e minden gyerek számára (a fogyatékos-sággal élők számára is) a 12. cikkben biztosított jogok, szükség szerint tolmácsok, fordítók, speciális anyagok és technológia biztosításával?
- Kellően tekintetbe vették-e a gyermekkori áldozatokra és a bűncselekmények tanúira vonatkozó igazságszolgáltatással kapcsolatos ENSZ-iránymutatások eljárásokra és gyakorlatokra vonatkozó útmutatásait?
- Sor került-e speciális megoldások kifejlesztésére a gyermekkori tanúk védelmében a polgári és büntetőjogi eljárások keretén belül?
- Sor került-e a gyerekek részvételét elősegítő olyan változtatásokra, amilyen a megfélemlítő vagy összezavaró szóhasználat kerülése, és a gyermekek meghallgatására alkalmas környezet és eljárások megalkotása?
- Semmilyen esetben nem kényszeríthető a gyermek
- ▶ véleménye kifejezésére?
- ▶ tanúvallomás tételére a bírósági vagy egyéb eljárások során?
- Minden esetben rendelkezik-e a gyermek kellő információval, amely lehetővé teszi, hogy valódi tájékoztatás alapján formálhasson véleményt vagy vehessen részt a döntéshozatali folyamatban?

- Biztosította-e az állam, hogy ne fordulhasson elő olyan, gyereket érintő ügy, ahol a gyereket a törvény vagy más távol tartja
- ▶ véleménye kifejezésétől?
- ▶ véleménye kellő súllyal történő figyelembe vétetésétől?
- A 12. cikk 2. bekezdésének vonatkozásában biztosítják-e a gyerekek számára a minden bírósági vagy közigazgatási eljárásban való meghallgattatás jogát, köztük a(z)
 - ▶ büntetőjogi eljárásokban?
 - ▶ polgári jogi eljárásokban?
 - ▶ oktatásban?
 - ▶ egészségügyben?
 - ▶ gyermekvédelemben?
 - ▶ családot helyettesítő elhelyezésben?
 - ▶ örökbefogadási folyamatban?
 - ▶ 25. cikkben foglalt felülvizsgálatokban?
 - ▶ bevándorlási vagy menedékkeresési ügyekben?
 - ▶ tervezés, a lakhatás és a környezet ügyeiben?
 - ▶ társadalombiztosításban?
 - ▶ foglalkoztatásban?
 - ▶ bármely más eljárásban?
- Sor került-e a gyerekek részvételére vonatkozó jogszabályi előírások ellenőrzésére?
- Megfelelő jogorvoslati lehetőségek állnak-e a gyerekek rendelkezésére a 12. cikkben garantált jogaik sérelme esetére?
- Hozzáférnek-e a gyerekek hatékony és független panasztételi eljárásokhoz az alábbiakkal kapcsolatban
 - ▶ családi élet, többek közt rossz bánásmód esetén?
 - ▶ mindenféle típusú családot helyettesítő ellátási forma?
 - ▶ iskolák és oktatási szolgáltatások?
 - ▶ egészségügyi szolgáltatók és intézmények?
 - ▶ foglalkoztatás?
 - ▶ a fogvatartás bármilyen formája?
 - ▶ a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási rendszerének minden vonatkozása?
 - ▶ környezeti, tervezési, lakhatási és közlekedési kérdések?
 - ▶ bármely más, a gyerekeket érintő szolgáltatás?
- Minden esetben hozzájutnak-e a gyerekek a megfelelő tanácsadáshoz és képviselőhöz?
- A gyerekek megfelelő módon hozzáférnek-e a médiához, és az abban való részvételi lehetőségekhez, köztük különös tekintettel a
 - ▶ rádióra?
 - ▶ nyomtatott sajtóra?
 - ▶ televízióra?
- Lehetőségük van-e a gyerekeknek a médiával kapcsolatos készségek elsajátítására, amelyek révén azt résztvevő módon képesek is használni?
- Biztosítják-e a gyerekek családon belüli részvételi jogát a szülők képzése, és a szülői szerepre való felkészítés segítségével?
- Biztosítanak-e képzést a gyermek részvételi jogáról
 - ▶ bírának, köztük családjogi és fiatalkorúak ügyeivel foglalkozó bírának?
 - ▶ pártfogó felügyelőknek?
 - ▶ rendőröknek?
 - ▶ büntetvégrehajtási intézetek munkatársainak?

Gyermekjogi egyezmény

- ▶ bevándorlási hivatali dolgozóknak?
- ▶ tanároknak?
- ▶ egészségügyi dolgozóknak?
- ▶ szociális munkásoknak?
- ▶ más szakembereknek?

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan, és a cikkek kölcsönösen összefüggnek egymással. A 12. cikket a Gyermekjogi Bizottság az egész Egyezmény alkalmazása szempontjából általános elvi relevanciával rendelkezőnek nyilvánította.

Kiemelt figyelmet kell fordítani:

A többi általános elvre

- 2. cikk: Az Egyezményben megállapított jogok elismerése a joghatóság alá tartozó valamennyi gyermek számára, hátrányos megkülönböztetés nélkül
- 3. cikk 1. bekezdése: A gyermek legfőbb érdekei a gyermekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
- 6. cikk: Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog

Szorosan kapcsolódó cikkek

A 12. cikk végrehajtásával kapcsolatban álló további cikkek:

Az Egyezmény összes többi cikke megkívánja a gyermeknek a véleménynyilvánításhoz és a komolyan vételhez való jogának figyelembevételét. A bármely bírósági vagy közigazgatási eljárásban való meghallgattatás joga például a 9., 10., 21., 25., 37. és 40. cikk szempontjából lényeges. A gyermek részvételhez való joga a 13. (az önkifejezés szabadsága), a 14. (gondolat-lelkiismeret- és vallásszabadság) és a 15. cikkhez (az egyesülés szabadsága) kapcsolódik.

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* (CRC/C/58/Rev.1). függelék, 467 oldal.

Jog a véleménynyilvánítás szabadságára

A 13. CIKK SZÖVEGE

1. A gyermeknek joga van a véleménynyilvánítás szabadságára. Ez a jog magában foglalja mindenfajta tájékoztatás és eszme határokra tekintet nélküli kérésének, megismerésének és terjesztésének szabadságát, nyilvánuljon meg szóban, írásban, nyomtatásban, művészi vagy bármilyen más, a gyermek választásának megfelelő formában.
2. Ennek a jognak a gyakorlása csak a törvényben kifejezetten megállapított korlátozásoknak vethető alá, amelyek
 - a) mások jogainak és jó hírnevének tiszteletben tartása, illetőleg
 - b) az állam biztonsága, a közrend, a közegészségügy vagy közérkölcse védelme érdekében szükségesek.

Összefoglalás

Ez a gyermek jogairól szóló egyezmény azon cikkeinek egyike, amelyek megerősítik, hogy az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában és a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában mindenki számára garantált polgári jogok a gyerekekre is vonatkoznak. Első bekezdése kimondja a véleménynyilvánítás szabadságát, mindenfajta tájékoztatás és eszme „kérésében, megismerésében és terjesztésében”, a második bekezdés pedig a gyermek ebbéli jogának gyakorlásával kapcsolatos megszorítások lehetőségét korlátozza.

A véleménynyilvánítás szabadsága szorosan kapcsolódik a gyerekeknek a 12. cikk hatálya alatt biztosított jogához véleménye, és annak komolyan vétetésére, továbbá ahhoz a két cikkhez, amely a gondolat-, a lelkiismeret- és a vallásszabadságra, illetve az egyesülés szabadságára vonatkozik. A 17. cikk biztosítja a gyermek hozzáférést a megfelelő tájékoztatáshoz és ismertető anyagokhoz. A jelentések tanulmányozásakor a Gyermekjogi Bizottság hangsúlyozta a gyermek jogalanyiságát és azt, hogy a jogszabályokban

nyíltan nevesíteni kell a gyermekek polgári jogait. A 30. cikk megerősíti a kisebbségi, vagy őslakos közösséghez tartozó gyermekek kapcsolódó kulturális, vallásos és nyelvhasználattal kapcsolatos jogait, a 31. pedig a gyermek jogát a játékhoz, a szabadidős tevékenységhez, a kulturális élethez és a művészetekhez.

A gyermek joga a véleménynyilvánítás szabadságához

Mint azt az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 19. cikkében garantálja: „Minden személynek joga van a vélemény és a kifejezés szabadságához, amely magában foglalja azt a jogot, hogy véleménye miatt ne szenvedjen zaklatást, és hogy határookra való tekintet nélkül kutathasson, átvihessen és bármilyen kifejezési módon terjeszthessen híreket és eszméket.” A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 19. cikke hasonlóképp fogalmaz.

Gyermekjogi egyezmény

Egy 1989-es átfogó kommentárjában az Emberi Jogi Bizottság hangsúlyozza, hogy a gyermekek számára biztosítani kell a polgári jogok élvezetét. A Bizottság rámutat, hogy azok a különleges védelmet biztosító jogok, amelyeket az egyezségokmány 24. cikke a gyerekek számára garantál „nem az egyedüli olyan jogok, amelyeket az egyezségokmány a gyermekek tekintetében elismer, és hogy a gyermekek, mint egyének az egyezségokmány által biztosított összes polgári jog élvezői...” (Emberi Jogi Bizottság, 17. számú átfogó kommentár, 1989, HRI/GEN/1/Rev. 8, 2. bekezdés, 183. oldal)

A Gyermekjogi Bizottság hangsúlyozta, hogy a gyermekek vonatkozásában nem elég, ha ezeket az elveket az alkotmányban „mindenkire” vonatkozólag kihirdetik. A Bizottság elvárja, hogy a jogszabályok kimondottan garantálják a gyermek véleménynyilvánításának szabadságát (és a cikk megkívánja, hogy az arra vonatkozó bármilyen korlátozást foglalják törvénybe – lásd alább).

A Bizottság következetesen felhívta a figyelmet arra, hogy bizonyos hagyományos megközelítések akadályozzák a gyermekek véleménynyilvánítási szabadságának élvezetét, és megjegyezte, hogy a 13. cikk, és a kapcsolódó polgári jogok alkalmazásában további előrelépésre van szükség. A Bizottság azt javasolta, kísérik figyelemmel, milyen mértékben valósul meg a gyermekek polgári jogainak tisztelete a családon belül és azon kívül, és végezzenek kutatásokat ennek feltárására. A Bizottság bátorította a részes államokat, hogy vizsgálják meg a gyermek véleménynyilvánítási szabadságához fűződő jogának alkalmazását a különféle környezetekben, így például a családon belül is.

A Bizottság kiemelte a média fontos szerepét „a gyermekek önkifejezési lehetőségének biztosításában”. A 17. cikk lásd a 159. oldalt) a tömeg tájékoztatás szerepével foglalkozik, és a tájékoztatás és a tájékoztató anyagok széles tárhoz biztosítja a gyermek hozzáférését. „A gyermek és a média” című vitanapról szóló jelentésében a Bizottság biztosította a gyermekek médiával kapcsolatos részvételi jogait (lásd a 12. cikket a 123. oldalon és a 17. cikket a 160. oldalon). Az internetnek és a modern információs és kommunikációs technológiáknak, köztük a mobiltelefonoknak köszönhetően a gyerekek új le-

hetőségeket kapnak a határok, vagy a felnőttek által alkalmazott korlátozások nélküli információ keresésére és megosztására.

A Bizottság az államokhoz fordulva aggodalmát fejezte ki a gyermekek szabad véleménynyilvánításának és egyesülésének az iskolákban történő korlátozásával kapcsolatban, például „Az oktatás céljai” című átfogó kommentárjában

„...a cikk jelentőséget tulajdonít az oktatáshoz való jogok biztosítási folyamatának. Tehát a többi jog élvezetének biztosítását sem szabad aláásni, épp ellenkezőleg: ezeket az oktatási folyamatban közvetített értékek révén meg kell erősíteni. Ez nem csak a tanterv tartalmára, hanem az oktatás folyamatára, a pedagógiai módszerekre, és az oktatási környezetre is vonatkoznak, mind otthon, mind az iskolában, vagy bárhol másutt. A gyermekek nem veszítik el emberi jogaikat azáltal, hogy átlépik az iskola kapuját. Ezért például az oktatás során tiszteletben kell tartani a gyermek veleszületett méltóságát, képessé kell tenni a 12. cikk 1. bekezdésében garantált szabad véleménynyilvánításra és az iskolai életben való részvételre ...” (Gyermekjogi Bizottság, 1. számú átfogó kommentár, 2001, CRC/GC/2001/1, pl. a 8. bekezdés)

A Bizottság aggodalmát fejezte ki a különböző vallásos szimbólumok vagy ruházat iskolában történő viselésének korlátozásai miatt, amely kérdéseket vet fel mind a 14. cikk a gyermek vallásszabadsághoz fűződő joga) és a 13. cikkkel összefüggésben.

Különös fontossággal bír a gyermek véleménynyilvánítási szabadsága szempontjából a játékhoz és a szabadidős tevékenységhez, valamint a kulturális és a művészeti életben való szabad részvételhez való joga (lásd a 31. cikket a 331. oldalon). A 30. cikk az őslakos vagy kisebbségi közösségekhez tartozó gyerekek véleménynyilvánítási szabadságának különleges jogait tartalmazza annak érdekében, hogy élvezhessék saját kulturájukat, vállalhassák és gyakorolhassák saját vallásukat és használhassák saját nyelvüket (lásd a 30. cikket a 323. oldalon).

Különleges figyelmet igényelhet a fogyatékos-sággal élő gyerekek véleménynyilvánítási szabadságjogának biztosítása. A Bizottság „A fogya-

tékossággal élő gyermekek jogai” című átfogó kommentárjában hangsúlyozza, hogy valamennyi egyetemes polgári joggal és a szabadsággal egyetemben, a véleménynyilvánítás szabadságát is tiszteletben kell tartani, és biztosítani kell a fogyatékossgal élő gyermekek esetében:

„Itt különleges figyelemet kell fordítani azokra a területekre, ahol nagyobb eséllyel sérülnek a fogyatékossgal élő gyermekek jogai, illetve ahol ezek védelmében különleges programokra van szükség” (Gyermekek jogi Bizottság, 9. számú átfogó kommentár, 2006, CRC/C/GC/9, 34. bekezdés).

A fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló, 2006-ban elfogadott egyezmény egyik cikkében részletesen foglalkozik a szabad véleménynyilvánítás, és a tájékoztatáshoz való hozzáférés jogával: „A részes államok minden szükséges intézkedést megtesznek annak biztosítására, hogy a fogyatékossgal élő személyek másokkal azonosan, az általuk megválasztott kommunikációs formában gyakorolhassák a szólásszabadság és a véleménynyilvánítás szabadságának jogát, az információk és eszmék keresésének, befogadásának és közlésének szabadságát is ideértve ...” (21. cikk). Amint a szabadságuktól megfosztott fiatalok védelmére vonatkozó ENSZ szabályok – amelyek a Bizottság szerint az alkalmazás fontos irányelveit tartalmazzák – 13. szakasza kimondja: „a szabadságuktól megfosztott fiatalok semmilyen, helyzetükkel összefüggő okból nem foszthatók meg az olyan, számukra nemzeti vagy nemzetközi jogszabályok által biztosított polgári, gazdasági, politikai vagy kulturális jogaiktól, amelyek összeegyeztethetők a szabadságvesztéssel... ilyenek például a társadalombiztosítási jogok és juttatások, az egyesülés szabadsága vagy a törvény által előírt alsó korhatár betöltése után a házasság joga.” Így a véleménynyilvánítás szabadságának azokat a vonatkozásait, amelyek nem összeegyeztethetetlenek a szabadságtól való megfosztottsággal, a korlátozás minden formájától mentesen fenn kell tartani.

A gyermekek jogainak korlátai: 13. cikk 2. bekezdés

A cikk 2. bekezdése szigorúan korlátozza a gyermek véleménynyilvánítási szabadságának megszorítását. A korlátozások megegyeznek a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 19. cikkében „mindenkire” vonatkozókkal. Bármely korlátozást törvényben kell megállapítani, és ennek a két pontban meghatározott szempont valamelyikéből adódóan „szükségesnek” kell lennie. A Bizottság az államok jelentéseinek vizsgálatakor megkérdőjelezte a gyermekek polgári jogainak korlátozását, a véleménynyilvánítás, az egyesülés és a békés gyülekezés szabadságára vonatkozó jogokat is ideértve.

Az Egyezmény 17. cikkének e pontja a tömeg-tájékoztatásról és más információs forrásokról a részes államok feladatául írja elő, hogy „elősegítsék a gyermek jóllétére ártalmas információk és anyagok elleni védelmét megfelelően szolgáló irányelvek kidolgozását a 13. és a 18. cikk rendelkezéseinek figyelembevételével”. Tehát minden irányelvnek összhangban kell lennie a véleménynyilvánítás szabadságával és a 13. cikk 2. bekezdése által megengedett korlátozásokkal.

Már a gyermek jogairól szóló egyezmény előkészítésekor (utóbb pedig a ratifikáláskor, az egyes államok által hangoztatott kikötések és nyilatkozatok alkalmával) felmerült a szülők szerepének kérdése a gyermek polgári jogival, köztük a véleménynyilvánítás szabadságával kapcsolatban. A tervezési folyamat során kezdetben némi ellenállásba ütközött az a javaslat, hogy az Egyezmény nyíltan is erősítse meg, hogy: az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata és a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya által „mindenki” számára biztosított polgári és politikai jogok a gyermekekre is vonatkoznak. Hangsúlyozták, hogy itt fontos elismerni a szülők szerepét. A későbbi 13. cikk egy korai változata így fogalmazott: „Ezen cikk egyetlen része sem értelmezhető a szülők vagy más törvényes képviselők tekintélyének, jogainak vagy felelősségének korlátozásaként, vagy azok bármilyen más módon történő befolyásolásaként.” A későbbi vita során azonban egyetértés alakult ki a tekintetben, hogy míg a gyermekeknek jogaik gyakorlásában szükségük lehet a szülői iránymutatásra és tanácsadásra, ez nem érinti jogaik tartalmát, továbbá, hogy a gyermek ki-

Gyermekjogi egyezmény

bontakozó képességeit is tiszteletben kell tartani.” (E/CN.4/1986/39, 17. old.; E/CN.4/1987/25, 26-27. oldal; E/CN.4/1988/28, 9-13. oldal; Detrick, 230. oldaltól).

Ezeket az előírásokat az Egyezmény 5. cikke fejezi ki általánosan, amely megkívánja, hogy az állam tisztelje a szülők és mások „felelősségét, jogait és kötelességeit” abban, hogy azok „a gyermeknek az Egyezményben elismert jogai gyakorlásához, kibontakozó képességeinek megfelelően, iránymutatást és tanácsokat adjanak” (lásd az 5. cikket a 53. oldalon). A 14. cikk A gyermek joga a gondolat-, a lelkiismeret- és a vallásszabadsághoz, lásd a 135. oldalon) megismétli a szülők ebbéli szerepét, a 13. vagy a 15. cikk viszont nem.

Több állam fűzött nyilatkozatot vagy csatolt fenntartást a szülők és gyermekeik polgári jogainak kapcsolatáról, amely a 13. cikket is érinti. Az első országjelentések tanulmányozásakor a Bizottság következetesen kérte a fenntartások felülvizsgálatát és visszavonását; különös aggodalmát fejezve ki azon esetekben, ahol a fenntartások a gyermek teljes jogalanyiségének megkérdőjelezésére utaltak.

Az Emberi Jogi Bizottság a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának ugyanerre vonatkozó 19. cikkéhez fűzött átfogó kommentárjában hangsúlyozza, hogy a véleménynyilvánítás szabadságának elve és az egyén jogának aktuális hatókörét meghatározó korlátozások és megkötések kölcsönösen hatnak egymásra. A 19. cikk 3. bekezdése kimondja, hogy a véleménynyilvánítás szabadságához való jog gyakorlása „különleges kötelezettségekkel és felelősséggel jár. Ennélfogva alávethető ugyan bizonyos korlátozásoknak, ezek azonban csak olyanok lehetnek, amelyeket a törvény kifejezetten megállapít, és amelyek

a) mások jogainak vagy jó hírnevének tiszteletben tartása, illetőleg,

b) az állambiztonság vagy a közrend, a közegészség vagy a közérkölcös védelme érdekében szükségesek.”

Az átfogó kommentár kimondja: „A 3. bekezdés kimondottan hangsúlyozza, hogy a véleménynyilvánítás szabadságához való jog gyakorlása különleges kötelezettségekkel és felelősséggel jár, ezért alávethető bizonyos korlátozásoknak, amelyek vagy más személyek, vagy a közösség egészének érdekeivel állnak összefüggésben. Mindazonáltal amikor az állam a véleménynyilvánítás szabadságának jogát korlátozza, nem veszélyeztetheti magát a jogot. A 3. bekezdés lefektet bizonyos feltételeket, és a korlátozások csakis ezek függvényében léptethetők életbe: a korlátozásokat törvényben kell szabályozni; ezek csakis a 3. bekezdés egyik pontjában meghatározott okból léptethetők életbe; és ezeket a részes államnak valamely fenti ok miatt „szükségesnek” kell nyilvánítania.”

Az Emberi Jogi Bizottság megjegyzi, hogy nem minden ország adott az Egyezményhez készült jelentése során tájékoztatást „a véleménynyilvánítás szabadságának minden vonatkozásáról. Például mind ez ideig kevés figyelmet szenteltek annak a ténynek, hogy a modern tömegtájékoztatás fejlődésének köszönhetően hatékony intézkedésekre van szükség a média olyan korlátozásának megelőzésére, amely a 3. bekezdésben nem szereplő módon állna összeütközésben mindenki véleménynyilvánítási szabadságjogával.

Sok ország jelentése ebben a tekintetben arra korlátozódik, hogy megemlíti, hogy a véleménynyilvánítás szabadságát az alkotmány vagy a törvény garantálja. Ugyanakkor ahhoz, hogy a jog és gyakorlata valódi hatókörét megismerje, a Bizottságnak további érdemi tájékoztatásra van szüksége, egyrészt azokról a szabályokról, amelyek meghatározzák a véleménynyilvánítás szabadságának hatókörét, másrészt azokról, amelyek azt korlátozzák vagy valamiféle gyakorlati hatással vannak gyakorlására...” (Emberi Jogi Bizottság, 10. számú átfogó kommentár, 1983, HRI/GEN/1/Rev.8, 3. bekezdés, 171. oldal)

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* (CRC/C/58/Rev.1). függelék, 467. oldal.

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

Az ellenőrző lista használatáról lásd XXXV. oldal

Általános végrehajtási intézkedések

Sor került-e a 13. cikkel kapcsolatban az általános végrehajtási intézkedésekre?
(A kormányzaton belül a 13. cikk a **családi ügyekkel, a jóléttel, az oktatással, a kommunikációval és a médiával foglalkozó minisztériumokat** érinti; a képzésbe **be kell vonni mindazokat, akik gyermekekkel és családjaikkal vagy értük, illetve a szülők felkészítésén dolgoznak.**)

A 13. cikk végrehajtásával kapcsolatos specifikus kérdések

- Szerepel-e egyértelműen a jogszabályokban a gyermek véleménynyilvánítási szabadságához fűződő, 13. cikkben garantált joga?
- Aktívan hozzájárul-e mind a politika, mind a gyakorlat a gyermek véleménynyilvánítási szabadságához fűződő jogának elősegítéséhez?
- A jogszabályok, eljárási irányok és gyakorlatok egyaránt támogatják-e a gyermek véleménynyilvánítási szabadságához fűződő, 13. cikkben garantált jogát a következők tekintetében
 - ▶ a család?
 - ▶ a családot helyettesítő ellátás?
 - ▶ az iskolák?
 - ▶ a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási intézményei?
 - ▶ a közösség?
 - ▶ a média?
- Csak a 13. cikk 2. bekezdésében szabályozott módon korlátozhatók-e a véleménynyilvánítási szabadsághoz fűződő jogok, és ezeket törvény írja-e elő?
- Megfelelnek-e a 2. bekezdés kívánalmainak a gyermek iskolai és más tájékoztató anyagok publikálásához való jogának korlátozásai?
- Vannak-e olyan különleges intézkedések, amelyek a fogyatékossgal élő gyermek véleménynyilvánítási szabadságához fűződő jogát biztosítják?
- Hozott-e az állam bármely különleges intézkedést a gyermekek médiához való hozzáféréseinek bátorítására és elősegítésére?
- Létezik-e olyan rendelkezés, amely a véleménynyilvánítási szabadsághoz fűződő jogok megsértésével kapcsolatos panasztételek megfontolására és megoldására vonatkozik?

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan, és a cikkek kölcsönösen összefüggnek egymással. A 13. cikk sem önmagában értelmezendő.

Kiemelt figyelmet kell fordítani:**A többi általános elvre**

- 2. cikk: Az Egyezményben megállapított jogok elismerése a joghatóság alá tartozó valamennyi gyermek számára, hátrányos megkülönböztetés nélkül
- 3. cikk 1. bekezdése: A gyermek legfőbb érdekei a gyermekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
- 6. cikk: Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog
- 12. cikk: A gyermek véleményének tiszteletben tartása a gyermeket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyermeket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban

Szorosan kapcsolódó cikkek**A 13. cikk végrehajtásával kapcsolatban álló további cikkek:**

- 5. cikk: Szülői iránymutatás és a gyermek kibontakozó képességek
- 15. cikk: Egyesülési szabadság
- 17. cikk: A megfelelő tájékoztatáshoz való hozzájutás; a tömegtájékoztatás szerepe
- 29. cikk: Az oktatás céljai
- 30. cikk: Kisebbségi és őslakos gyermekek kulturális, vallási és nyelvi jogai
- 31. cikk: A gyermek joga a játékhoz, a szabadidős tevékenységhez és a kulturális és művészeti életben való részvételhez

A gyermek joga a gondolat-, lelkiismeret és vallásszabadságra

A 14. CIKK SZÖVEGE

1. Az Egyezményben részes államok tiszteletben tartják a gyermek jogát a gondolat-, a lelkiismeret- és a vallásszabadságra.
2. Az Egyezményben részes államok tiszteletben tartják a szülőknek vagy, adott esetben, a gyermek törvényes képviselőinek azt a jogát és kötelességét, hogy a gyermeket e jogának gyakorlásában kibontakozó képességeinek megfelelően irányítsák.
3. A vallás vagy meggyőződés kinyilvánításának szabadságát, csak a törvényben megállapított olyan korlátozásoknak lehet alávetni, amelyek a közbiztonság, a közrend, a közegészségügy, a közérkölc, vagy mások alapvető jogai és szabadságai védelmének érdekében szükségesek.

Összefoglalás

A gyermek jogairól szóló egyezmény 14. cikke megerősíti a gyermek alapvető polgári jogát a gondolat-, a lelkiismeret- és a vallásszabadságra, amelyet az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata és a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya „mindenki” számára biztosít. A második bekezdés, az Egyezmény 5. cikkét visszaidézve megköveteli a szülők jogának tiszteletben tartását a „gyermek kibontakozó képességeinek megfelelő” iránymutatásra. A Nemzetközi Egyezségokmány a *szülők* szabadságának tiszteletben tartását kívánja meg, a gyermek saját meggyőződéseikkel összhangban lévő vallási és erkölcsi nevelésében, ám A gyermek jogairól szóló egyezmény a *gyermek* vallásszabadságára helyezi a hangsúlyt, a kibontakozó képességeinek megfelelő szülői iránymutatás mellett. A 3. bekezdés meghatározza azokat a nagyon szűkkörű korlátozásokat, amelyeknek a gyermek saját vallási vagy meggyőződésbeli megnyilvánulásai alávetethetők.

A nyilatkozatok és fenntartások sora egyértelművé teszi, hogy a gyerek vallásszabadságának joga több államban is hagyományokba, néhol

pedig jogszabályokba ütközik. Kevés állam foglalta a gyerekeknek ezt a jogát hazai törvényeibe, és sok helyen a szülő határozhatja meg a gyerek vallását. A Bizottság különösen aggodalmát fejezte ki az olyan iskolai vallásos neveléssel kapcsolatban, amely nem tartja tiszteletben a gyermek vallásszabadságát.

Gondolatszabadság

A gyerekek gondolatszabadsághoz való joga kevés ellenállásba ütközik, az államokhoz hasonlóan a Bizottság is ritkán fűz hozzá megjegyzéseket jelentéseiben. A gondolatszabadság fogalma a véleménynyilvánításnak és -kifejezésnek a 12. cikkben biztosított jogához kapcsolódik. A gondolatszabadság jogának gyakorlati alkalmazása köthető mindenféle tájékoztatás és eszmekeresésének, befogadásának és megosztásának a 13. cikkben, a gyermek megfelelő tájékoztatásához a 17. cikkben, valamint az oktatásához a 28. és 29. cikkben garantált szabadságához. A gyerekeknek a 16. cikkben garantált magánélethez

Gyermekjogi egyezmény

való jogából következik, hogy nem lehet gondolatai felfedésére kényszeríteni.

A gondolatszabadság jogának nincs korlátozása. A 2. bekezdés megkívánja a szülők és mások jogainak és kötelességeinek tiszteletben tartását arra vonatkozóan, hogy a gyerekek jogai gyakorlásában a kibontakozó képességeinek megfelelő módon irányt mutassanak.

Lelkiismereti szabadság

Ugyanígy, A gyermek jogairól szóló egyezmény semmilyen korlátozást nem rendel a gyermek lelkiismereti szabadsághoz való jogához, de a 14. cikk 2. bekezdése megengedi a szülői iránymutatást. Lelkiismereti kérdések felmerülhetnek többek közt a táplálkozással kapcsolatban, például a vegetarizmus kapcsán, vagy környezetvédelmi kérdésekben. Egy másik, e témába vágó kérdés, a katonai szolgálat lelkiismereti okból való megtagadása, amelyre számos emberi jogi ajánlás vonatkozik, de nyíltan sem az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, sem a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, sem az Egyezmény nem említi. Márpedig ez néhány országban a 15–18 évesek körében ma is valódi probléma. Ráadásul néhány országban katonai ifjúsági szervezetek is működnek, és a katonai képzés valamely formája az oktatási rendszer részét képezi – ez, ha kötelező, ellentétes lehet a 14. cikkel.

Vallásszabadság

A 14. cikk védi a gyermek valláshoz való jogát, amely abszolút jog, és vallása vállalásához való jogát, amely csak a 3. bekezdésben foglalt esetek adta nagyon szűk körben korlátozható.

Az Egyezmény 30. cikke továbbá (lásd a 323. oldalt) biztosítja a nemzetiségi, vallási és nyelvi kisebbségekhez, illetőleg őslakos közösségekhez tartozó gyermek jogát arra, hogy „vallását vallja és gyakorolja...” A családot helyettesítő, alternatív ellátás szervezésekor az államnak a 20. cikk rendelkezése szerint figyelembe kell vennie a gyermek vallási háttérét (lásd lentebb a 138. oldalon).

Mit jelent a vallásszabadság?

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 18. cikkének 1. bekezdése részletezi a vallásszabadság jogát: „Ez a jog magában foglalja a vallás vagy meggyőződés szabad megválasztását vagy elfogadását és azt a szabadságot, hogy az egyén vallását vagy meggyőződését vallásos cselekmények és szertartások végzése útján akár egyénileg, akár másokkal együttesen nyilvánosan vagy magánkörben kinyilváníthassa, gyakorolhassa és taníthassa.” A második bekezdés kimondja: „Senkit sem lehet olyan kényszernek alávetni, amely csorbítaná azt a szabadságát, hogy saját választásának megfelelő vallása vagy meggyőződése legyen, vagy, hogy ilyet felvegyen.”

Az Emberi Jogi Bizottság 1993-ban terjedelmes átfogó kommentárt fűzött a 18. cikkhez. Ebben hangsúlyozza, hogy a „vallás” és „meggyőződés” fogalma olyan tágan értendő, hogy az istenhívő, a nem istenhívő és ateista meggyőződést is magában foglalja, valamint azt a jogot is, hogy valaki semmilyen vallást vagy meggyőződést ne valljon magáénak. A cikk „nem enged meg semmiféle korlátozást a gondolatszabadságra, a lelkiismeretre és valamely vallás vagy meggyőződés birtoklására vagy elfogadására vonatkozóan”. Senkit sem lehet arra kötelezni, hogy felfedje ragaszkodását valamely valláshoz vagy meggyőződéshez: ezt az Egyezségokmány a 18. cikk, valamint a magánélethez való jogra vonatkozó 17. cikke révén biztosítja (Emberi Jogi Bizottság, 22. számú átfogó kommentár, 1993, HRI/GEN/1/Rev.8, 2. bekezdés, 195. oldal). A gyermek magánélethez való joga A gyermek jogairól szóló egyezmény 16. cikkében jelenik meg.

A Gyermekjogi Bizottság aggodalmát fejezte ki a gyerekek vallásszabadsághoz való jogainak korlátozásával kapcsolatban, és ezzel összefüggésben más nemzetközi eszközöket, valamint további egyezményes testületi ajánlásokat is idézett.

A családsegítő intézmény alapvető célja a családok segítése. E célkitűzéssel ellentétben a családsegítő munkakörű alkalmazottnak az a magatartása, amellyel a vele kapcsolatba került kiskorút - a család álláspontjával ellentétben - a saját hitbeli nézeteinek elfogadására kívánja rábírni. E magatartás fegyelmi vétséget képez.

A felperes az alperes családsegítő intézmény alkalmazásában állt, családsegítő munkakört látott el. Az alperes fegyelmi tanácsa munkaköri kötelezettségeinek vétkes megszegése miatt elbocsátás fegyelmi büntetéssel sújtotta. A határozat szerint a felperes a saját hitbeli nézeteinek előtérbe helyezésére használta ki, hogy a kiskorú bizalommal fordult hozzá, ezzel felborította a család belső egyensúlyát.

A határozat hatályon kívül helyezése vagy a fegyelmi büntetés enyhítése iránt a felperes keresetet indított. A munkaügyi bíróság az ítéletével elutasította a felperes keresetét, mert a terhére rótt fegyelmi vétség elkövetését bizonyítottan találta. A felperes a vallási konfliktust átélő kiskorúnak saját hitbeli meggyőződéséről beszélt, ennek igazáról kívánta meggyőzni. A felperes a kiskorút nem a szülők vallásával akarta megbékíteni, hanem azt akarta elérni, hogy a kiskorú győzze meg a szüleit, a felperes vallása a jó.

A felperes önkormányzati intézményben közalkalmazott, az intézmény alapvető célja a családok segítése. Erre tekintettel összeférhetetlen, hogy a felperes a közalkalmazotti jogviszonyával összefüggésben, azt felhasználva nem tanúsított semlegességet, hanem éppen saját hitbeli meggyőződésének igazáról kívánta meggyőzni a hozzá forduló kiskorút. A felperes tudta, hogy a családon belül ez konfliktussal jár. A kiskorút ennek ellenére - saját hitbeli meggyőződésének elfogadása mellett - arra akarta rávenni, hogy erről a szüleit is győzze meg. Ez az adott körülmények között a kiskorú családján belüli feszültséget növelte, ami nyilvánvalóan ellentétben az alperes intézményi céljával, amelynek megvalósítása, az abban való közreműködés a felperes munkaköri kötelessége volt. BH1998. 398.

A gyermek joga és a szülői iránymutatás: 14. cikk 2. bekezdés

A gyermek jogairól szóló egyezmény a korábbi eszközöktől eltérő módon kezeli a gyermek vallásszabadsághoz való jogát szüleivel kapcsolatban. A gyermek jogairól szóló egyezmény 14. cikke a vallásszabadságot egyértelműen a gyermek jogává teszi. Megkívánja, hogy a részes államok „tisztelőtben tartsák a szülőknek vagy, adott esetben, a gyermek törvényes képviselőinek azt a jogát és kötelességét, hogy a gyermeket e jogának gyakorlásában kibontakozó képességeinek megfelelően irányítsák”. De a jog gyakorlója maga a gyermek. A szülői iránymutatásnak az egész Egyezménnyel összhangban kell megvalósulnia. Az „iránymutatás” nem jelenthet semmiféle fizikai vagy lelki erőszakot (19. cikk). A gyerek véleményét pedig komolyan kell venni: a 12. cikk fenntartja minden véleményformálásra képes gyermek jogát annak szabad kifejezésére „minden őt érintő kérdésben”, a vallással és annak megválasztásával kapcsolatos kérdéseket is beleértve.

A 14. és az Egyezmény általános alapelveként azonosított többi cikkének szövegezése határozottan nem támogatja, hogy a gyermek 18 éves koráig automatikusan szülei vallását kövesse. Ugyanakkor a 8. cikk Az identitás fenntartása), a 20. cikk A vallási környezetétől megfosztott gyermek vallásának fenntartása) és a 30. cikk A vallás gyakorlásához való jog a közösségben, a gyermek csoportjának tagjaival együtt) támogatja a gyermek jogát arra, hogy szülei vallását kapja meg és gyakorolja.

Több állam fűzött fenntartást és csatolt nyilatkozatot az Egyezmény 14. cikkéhez, mint bármely más cikkhez. Ezek némelyike széles körű fenntartásokat, vagy a szülői jogok és tekintély fenntartásának igényét fogalmazza meg a gyermekek polgári jogaival, különösen a 13., a 14. és a 15. cikkel kapcsolatban.

Más államok, ahol az iszlám államvallás, fenntartásaikban kimondottan a gyerek vallásszabadságára összpontosítva megjegyezték, hogy vallása megváltoztatására jogot adni a gyereknek ellentétben állna az iszlám Sharia rendelkezéseivel. A gyermek jogairól szóló egyezmény 51. cikke kimondja: „Az Egyezmény tárgyával és céljával összeegyeztethetetlen fenntartás nem fogadható el.” A Bizottság aggodalmát fejezte ki az olyan fenntartásokkal kapcsolat-

Gyermekjogi egyezmény

ban, amelyek arra utalnak, hogy valamely állam nem fogadja el teljes mértékben a gyermek jog-alanyiságát, és általános irányelveinek megfelelően sürgette a részes államokat minden fenn-tartásuk felülvizsgálatára és visszavonására (lásd a 4. cikket a 34. oldalon).

Amikor a szülők között vita van a gyermek vallását illetően

A gyermek jogairól szóló egyezmény megkívánja, hogy a részes államok ismerjék el azt az alapelvet, hogy „a szülőknek közös a felelősségük a gyermek neveléséért és fejlődésének biztosításáért” (18. cikk). Ez természetesen a számukra a 14. cikkben biztosított szülői iránymutatás minősített esetére is vonatkozik, a gyermek vallásszabadsághoz való jogának gyakorlására vonatkozóan. Ilyen kérdésekben egyik szülő sem rendelkezik kizárólagos „hatalommal”. Egyet nem értés esetén, ha az eset bíróságra kerül, a döntést a gyermeknek a 14. cikkben garantált joga alapján kell meghozni, életkorának és érettségének megfelelően komolyan véve a véleményét.

A gyermek vallásszabadsághoz való joga a családot helyettesítő ellátásban

Amikor a gyerekek távol kerülnek saját családjuktól, és az állam vagy más által biztosított családot helyettesítő ellátásban részesülnek, a 14. cikk megköveteli, hogy fennmaradjon a vallásszabadsághoz fűződő joguk. Sok országban a vallási szervezetek kiemelkedő szerepet játszanak a gyermekek családot helyettesítő ellátásában. A 20. cikk 3. bekezdése kimondja, hogy az elhelyezési megoldás kiválasztásánál „kellően figyelembe kell venni a gyermekek nevelésében megkívánt folyamatosság szükségességét, valamint nemzetiségi, vallási, kulturális és nyelvi hovatartozását” (lásd a 20. cikket a 201. oldalon). Azok a törvények azonban, amelyek minden lehetséges engedmény nélkül írják elő a gyermeknek a szülei vallásában való felnevelését, nem tartják tiszteletben a gyermek 14. cikk által garantált vallásszabadsághoz való jogát.

Vallási közösségek

A 14. cikk értelmében, a gyerekek döntési képessége, hogy csatlakozzanak, vagy kilépjenek egy vallási közösségből, a gyerekek kibontakozó képességét figyelembevevő szülői iránymutatásnak,

és a 3 bekezdésben meghatározott különös korlátozásoknak a függvényében értékelhető.

Iskola és vallásszabadság

A vallásszabadság biztosítása a tankötelezettség keretein belül a Bizottság számára egyre nagyobb aggodalmat jelentő kérdés. A Bizottság 2001-ben első, „Az oktatás céljai” című átfogó kommentárjában hangsúlyozta, hogy a „gyermekek nem veszítik el emberi jogaikat azzal, hogy átlépik az iskola kapuját”, és kiemelte annak fontosságát, hogy az iskolák tartsák tiszteletben a gyermekek részvételi jogait (1. számú átfogó kommentár, 2001, CRC/GC/2001/1, 8. bekezdés).

Ahogy azt fent megjegyeztük, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kötelezi az államokat a „szülők és adott esetben a törvényes gyámok ama szabadságának tiszteletben tartására, hogy gyermekeik vallásos és erkölcsi nevelését saját meggyőződésüknek megfelelően biztosítsák” (18. cikk 4. bekezdés). Az ehhez a rendelkezéshez fűzött átfogó kommentárban az Emberi Jogi Bizottság kimondja: „A Bizottság álláspontja szerint a 18. cikk 4. bekezdése megengedi az olyan tárgyak közoktatásba emelését, amilyen az általános vallástörténet és az etika, amennyiben ez semleges és objektív módon történik. A szülők és törvényes képviselők 18. cikk 4. bekezdésében foglalt szabadsága gyermekeik vallásos és erkölcsi nevelésének saját meggyőződésüknek megfelelően történő biztosítására a vallás vagy meggyőződés tanításának az ugyanazon cikk 1. bekezdésében garantált szabadságához kapcsolódik. A Bizottság megjegyzi, hogy amennyiben a közoktatás egy bizonyos vallás vagy meggyőződés oktatását foglalja magában, az ellentétes a 18. cikk 4. bekezdésével, hacsak olyan megkülönböztetésmentes rendelkezések, vagy alternatív megoldások nem tartoznak hozzá, amelyek helyt adnak a szülők és gondviselők kívánságainak.” (Emberi Jogi Bizottság, 22. számú átfogó kommentár, 1993, HRI/GEN/1/Rev.8, 6. bekezdés, 196. oldal)

A gyermek jogairól szóló egyezmény azonban megköveteli, hogy a gyerekek, kibontakozó képességeinek megfelelő szülői iránymutatás mellett a vallásszabadsághoz fűződő joga tiszteletben tartása érdekében vizsgálják felül az erkölcsi és vallási nevelést.

Vannak államok, amelyek az államilag támogatott iskolákban nem engedélyezik a vallási oktatást. Másutt egy, vagy több vallás oktatása, szertartásai megengedettek az iskolákban. Van, ahol az állam meghatározott egy életkort, amikortól kezdve a vallási meggyőződés kinyilvánításának joga a szülőtől átkerül a gyerekekhez, bár mind az 5. cikknek a „kibontakozó képességekre” vonatkozó fogalma, mind a 14. cikk ennél több rugalmasságot vár el. A Bizottság aggodalmát fejezi ki azon esetekben, amikor a kötelező iskolai tanterv nem biztosítja a gyermekek vallásszabadságát.

Ahol nem kötelező az iskolai vallási nevelés, vagy elintézhető az az alóli felmentés, a Bizottság ellenőrzi, hogy ez elegendő-e a vallásszabadság biztosítására. Egy szülők és gyermekek csoportja által tett egyéni bejelentés esetében például az Emberi Jogi Bizottság véleményét idézi; ez megállapította, hogy a mentesség megszerzésének eljárása sérti a Nemzetközi Egyezségokmányban foglalt jogait (Emberi Jogi Bizottság, 1155/2003 közlemény: Norvégia, 23/11/2004, CCPR/C/82/D/1155/2003).

A Bizottság aggodalmának adott hangot az az kapcsolatban is, ha valahol korlátozták a gyerekek (és néhány esetben a tanárok) szabadságát vallási szimbólumok, illetve ruházat viselésében, ami a 14. cikk, valamint a 13. (a véleménynyilvánítás szabadsága) és a 29. (az oktatás céljai) cikkel összefüggésben is kérdéseket vet fel.

Arra jutott továbbá, hogy az iskolai vallási nevelés a gyermek magánélethez való jogával kapcsolatban is aggályos, amennyiben a szülőknek vagy a gyerekeknek vallásukról, vagy annak hiányáról kell nyilatkozniuk.

A vallás kinyilvánításának korlátai: 14. cikk 3. bekezdés

A vallás vagy meggyőződés szabad kinyilvánításának 3. bekezdés által megengedett korlátozásai pontosan megegyeznek a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 18. cikkében foglaltakkal. A fent idézett átfogó kommentárjában az Emberi Jogi Bizottság hangsúlyozza, hogy a korlátozások csakis akkor megengedhetők, ha „ezeket törvény írja elő, és a közbiztonság, közrend, közegészségügy és közérkölc,

vagy mások alapvető jogainak és szabadságainak védelme érdekében szükségesek...” (Emberi Jogi Bizottság, 22. számú átfogó kommentár, 1993, HRI/GEN/1/Rev.8, 8 bekezdés, 196. oldal).

Vallási alapú megkülönböztetés

A 2. cikk megkívánja, hogy az államok tartsák tiszteletben és minden gyermek számára biztosítsák A gyermek jogairól szóló egyezményben foglalt jogokat, bármiféle megkülönböztetés nélkül, a „gyermek vagy szülei, törvényes képviselője ... vallásától” függetlenül. Így a 2. és 14. cikkek értelmében a gyermek nem szenvedhet hátrányos megkülönböztetést azért, mert vallásos, azért mert nem vallásos, vagy mert vallását kinyilvánítja.

Tilosabbá bármiféle megkülönböztetés az Egyezményben biztosított bármely más jog élvezete tekintetében a gyermek vagy szülei vallása alapján. A 2. cikk 2. bekezdése megkívánja, hogy a részes államok megtegyék a megfelelő intézkedéseket annak érdekében, hogy a gyermeket hatékonyan megvédjék minden, bármely formában jelentkező megkülönböztetéstől és megtorlástól, amely őt szülei, törvényes képviselői vagy családtagjai jogi helyzete, tevékenysége, véleménynyilvánítása vagy meggyőződése miatt érhetné.

Az Emberi Jogi Bizottság a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 18. cikkéhez fűzött fent idézett átfogó kommentárjában is hangsúlyozza: „A tény, hogy az egyik vallás államvallás, vagy hivatalosként, történelmiként ismerik el, vagy a társadalom többsége annak követője még nem okozhatja az egyezségokmányban foglalt jogok élvezetének csorbulását... sem pedig a más vallások követői vagy a nem hívók hátrányos megkülönböztetését.” (Emberi Jogi Bizottság, 22. számú átfogó kommentár 1993, HRI/GEN/1/Rev.8, 9. bekezdés, 196. oldal)

Fogyatékossgal élő gyerekek és a vallásszabadság. A fogyatékossgal élő személyek esélyegyenlőségét célzó általános szabályok tartalmaznak egy fejezetet a fogyatékossgal élő személyek vallási és közösségi életben való egyenlő részvétele érdekében hozandó intézkedésekről (12. szabály). Ebben az a javaslat, fogalmazódik meg, hogy „az államoknak elő kell segíteniük a fogyatékossgal összefüggő ügyekkel

Gyermekjogi egyezmény

kapcsolatos tájékoztatás terjesztését a vallási intézmények és szervezetek körében. Ösztönöznük kell továbbá a vallási vezetőket, hogy a fogyatékosokra vonatkozó irányelveket illessék be a vallási hivatásra felkészítő képzésbe és a vallási nevelésre vonatkozó programjaikba.”

Vallás és a szabadságuktól megfosztott gyermekek. A szabadságuktól megfosztott fiatalokra vonatkozó ENSZ-szabályok – amelyeknek betartását a Gyermekjogi Bizottság a részes államoknak is ajánlotta –, előírják, hogy „tisztelőn kell tartani a fiatalkorú vallásos és kulturális meggyőződéseit, gyakorlatait és erkölcsi elképzeléseit” (4. szabály), és részletes iránymutatást ad a tiszteletadás módjáról (48. szabály).

Fent idézett átfogó kommentárjában az Emberi Jogi Bizottság azt is hangsúlyozza, hogy „a már bizonyos jogszerű megszorításokkal élő személyek, például a börtönben fogvatartottak, az adott megszorítás természetével összeegyeztethető legteljesebb mértékben továbbra is élvezhetik a vallásuk vagy meggyőződésük kinyilvánításához fűződő jogukat” (Emberi Jogi Bizottság, 22. számú átfogó kommentár, 1993, HRI/GEN/1/Rev.8, 8. bekezdés, 196. oldal).

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* (CRC/C/58/Rev.1). függelék, 467. oldal.

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

Az ellenőrző lista használatáról lásd XXXV. oldal

Általános végrehajtási intézkedések

Sor került-e a 14. cikkel kapcsolatban az általános végrehajtási intézkedésekre?
(A kormányzaton belül a 14. cikk a **jóléti és oktatási minisztériumot, valamint az állam és az elismert vallások közötti kapcsolattartásért felelős szervezeteket** érinti; a képzésbe be kell vonni a **vallási csoportokat és minden olyan személyt, aki gyermekekkel és családjaikkal vagy értük, vagy a szülők felkészítésén dolgozik.**)

A 14. cikk végrehajtásával kapcsolatos konkrét kérdések

- Elismerik-e a törvények a gyermek 14. cikkben garantált jogát a gondolat-, a lelkiismereti és a vallásszabadságra?
- Kizárólag a 14. cikk 3. bekezdésének megfelelő korlátozásoknak vethető-e alá a gyermek vallásának, vagy meggyőződésének kinyilvánításához fűződő joga?
- Elősegítik-e a jogszabályok, irányelvek és a gyakorlatok a gyermek 14. cikkben garantált jogát a gondolat-, a lelkiismeret- és vallásszabadságra, a következőkkel kapcsolatban
 - ▶ a szülő/gyermek kapcsolatában?
 - ▶ a családot helyettesítő ellátás minden formájában?
 - ▶ az iskolában?
- Tiszteletben tartják-e a jogszabályok, irányelvek és gyakorlatok a szülők jogait és kötelességeit a gyermeknek a 14. cikkben garantált jogai gyakorlásával kapcsolatban nyújtandó iránymutatás tekintetében?
- Tiszteletben tartják-e a gyerek kibontakozó képességeit a vallásos közösséghez való csatlakozási vagy annak elhagyására irányuló jogának korlátozásai?
- Lehetővé teszik-e a jogszabályok az iskolai vallási neveléstől és/vagy szertartásoktól való távolmaradást
 - ▶ ha a gyermek kéri?
 - ▶ ha a szülő kéri?
- Elérhető-e ilyen esetekben a gyermek számára a vallásoktatás és/vagy a szertartásokon való részvétel a gyerek saját vallásában?
- Ott, ahol ezt az állam támogatja, megkülönböztetés nélkül valósul-e meg a különböző vallások oktatása?
- Létezik-e olyan rendelkezés, amely a 14. cikk által biztosított jogok megsértésével kapcsolatos panasztételek megfontolására és megoldására vonatkozik?
- Sor került-e olyan különleges intézkedések elfogadására, amelyek a fogyatékos-sággal élő gyermekek vallásszabadságát biztosítják?
- Betartják-e a szabadságuktól megfosztott fiatalokra vonatkozó 48. számú ENSZ szabályt a szabadságukban korlátozott gyermekek esetében?

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan, és a cikkek kölcsönösen összefüggnek egymással.

A 14. cikk sem önmagában értelmezendő.

Kiemelt figyelmet kell fordítani:

A többi általános elvre

- 2. cikk: Az Egyezményben megállapított jogok elismerése a joghatóság alá tartozó valamennyi gyermek számára, hátrányos megkülönböztetés nélkül
- 3. cikk 1. bekezdése: A gyermek legfőbb érdekei a gyermekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
- 6. cikk: Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog
- 12. cikk: A gyermek véleményének tiszteletben tartása a gyermeket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyermeket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban

Szorosan kapcsolódó cikkek

A 14. cikk végrehajtásával kapcsolatban álló további cikkek:

- 5. cikk: A szülői felelősség és a gyermek kibontakozó képességei
- 8. cikk: Az identitás megőrzése
- 13. és 15. cikk: A véleménynyilvánítás és egyesülés szabadsága
- 17. cikk: A megfelelő tájékoztatáshoz való hozzáférés
- 20. cikk: A helyettesítő gondoskodás – a vallás és kultúra folytonossága
- 28. és 29. cikk: Az oktatáshoz való jog és az oktatás céljai
- 30. cikk: A kisebbségi és őslakos közösséghez tartozó gyermekek jogai
- 37. cikk: A szabadság korlátozása és a vallásszabadság
- 38. cikk: A fegyveres konfliktus és lelkiismereti alapú megtagadása

A gyermek szabad egyesülési és békés gyülekezési joga

A 15. CIKK SZÖVEGE

1. Az Egyezményben részes államok elismerik a gyermek egyesülési és békés gyülekezési jogát.
2. E jogok gyakorlását csak a törvényben meghatározott olyan korlátozásoknak lehet alávetni, amelyek egy demokratikus társadalomban az állam biztonsága, a közbiztonság és a közrend, illetőleg a közegészségügy, a közérkölc, vagy mások jogai és szabadságai védelmének érdekében szükségesek.

Összefoglalás

A 12. és a 13. cikkel együtt a szabad egyesülés és békés gyülekezés joga biztosítja a gyermek helyét a társadalom aktív, résztvevő tagjaként. A 12. cikk leszögezi a gyermekek egyéni jogát véleményük szabad kifejezésére; a 15. cikk pedig azt a kollektív részvétel jogával egészíti ki.

Korábbi emberi jogi intézmények már „mindenki” számára biztosították ezeket a jogokat. Ahogyan a többi polgári jog tekintetében, a Gyermekjogi Bizottság ezek megjelenítését is javasolta az államok saját jogszabályaiban, a gyermekek jogaira történő kiemelt utalással. A Bizottság hangsúlyozta, hogy ezek kizárólag a 15. cikk 2. bekezdésében foglalt korlátozásoknak vethetők alá.

A gyermek szabad egyesülési joga

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 20. cikke kimondja, hogy: „1. Minden személynek joga van békés célú gyülekezési és egyesülési szabadsághoz. 2. Senkit sem lehet valamely egyesületbe való belépésre kötelezni.” A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 21. és 22. cikkében újra megerősíti ezeket a jogokat, külön nevesítve a szakszervezetekhez való csatlakozás jogát, és ugyanazokat a szűk körű korlátozásokat engedi csak meg, mint

amelyek A gyermek jogairól szóló egyezmény 15. cikkének 2. bekezdésében kerültek meghatározásra. Míg számos állam alkotmányos alapelve – a nemzetközi jogi eszközöket idézve – „mindenki” egyesülési jogát biztosítja, e jog a gyermekek esetére vonatkozó elismerésének következményeit még nem tárták fel széles körben. A Gyermekjogi Bizottság azt javasolta, hogy a gyermekek 15. cikkben garantált jogait a jogszabályok is tükrözzék. A szabad egyesülési joghoz tartozik az egy másik személlyel, valamint a csoporttal való egyesülés joga mindaddig, amíg azok a gyermek más jogait, így a védelemhez való jogát nem fenyegetik.

Az egyesülés szabadsága az egyesületalapítás, valamint az egyesületekhez való csatlakozás és azok elhagyásának jogát is magában foglalja. „A gyermek meghallgatáshoz való jogáról” 2006-ban rendezett vitanapot követően elfogadott ajánlásaiban a Bizottság elismeri a nem kormányzati, civil szervezetek mind országos, mind nemzetközi szinten betöltött fontos szerepét a gyermekek és fiatalok aktív szervezeti részvételének elősegítésében:

„A Bizottság üdvözli a világ legkülönbözőbb pontjain egyre nagyobb számban megalakuló fiatalok vezette szervezeteket. Ezzel összefüggésben emlékezteti a részes államokat az

Gyermekjogi egyezmény

Egyezmény 15. cikkében kimondott szabad egyesülés gyakorlásának jogára.” (Gyermekjogi Bizottság, Jelentés a negyvenharmadik ülésről, 2006. szeptember, Vitanap, Ajánlások, 33. bekezdés)

Az *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* című anyagában a Bizottság azt kéri az államoktól, hogy szolgáltatassanak adatokat a szervezetek vagy egyesületek gyermekkorú, vagy fiatal tagjainak számáról, valamint azon iskolák számáról, ahol független diáktanács működik (Függelék, 6. és 7. bekezdés).

A Bizottság kiemelten ajánlotta diákszervezetek létrehozását az iskolákban és gyermekszervezetek létesítését a helyi önkormányzatokban. Első, 2001-ben kiadott, „Az oktatás céljai” című átfogó kommentárjában a Bizottság hangsúlyozta, hogy

„A gyermekek nem veszítik el emberi jogukat azzal, hogy átlépi az iskola kapuját ...” (CRC/GC/2001/1, 8. bekezdés)

Kiemeli továbbá annak fontosságát, hogy az iskola tartsa tiszteletben a gyerek részvételhez való jogát, valamint aggodalmának adott hangot a gyerekek politikai szervezetekhez való csatlakozása, vagy az ilyenek alapítása elé iskolán kívül és belül állított korlátokkal kapcsolatban.

A Polgári és Politikai jogok Nemzetközi Egyezségokmányával ellentétben A gyermek jogairól szóló egyezmény nem mondja ki a gyermek azon jogát, hogy „érdekei védelme céljából szakszervezeteket alakítson, illetőleg azokhoz csatlakozzon” (Az Egyezségokmány 22. cikk 1. bekezdése). A szabad egyesülés joga azonban ennek is teret enged, és a 15. cikk 2. bekezdésében foglalt korlátozások nem igazolják annak megakadályozását, hogy a gyermekek szakszervezeteket alakítsanak, vagy azokhoz csatlakozzanak. A 32. cikk kimondja az állam köteleességét a gyermek gazdasági, vagy munkával összefüggő más kizsákmányolásának megakadályozására (lásd a 339. oldalt).

A gyermek joga a békés gyülekezés szabadságához

A 15. cikk jelentősége abban rejlik, hogy hangsúlyozza: a gyermek alapvető polgári jogok birtokosa, a békés, csoportos tevékenység folytatásának jogát is ideértve. Ennek korlátozására egyedül törvényben meghatározott módon és a cikk 2. bekezdésében foglalt körülmények között kerülhet sor (lásd alább).

A gyermek jogainak korlátozása: 15. cikk 2. bekezdés

A Gyermekjogi Bizottság hangsúlyozta, hogy a 15. cikkben foglalt jogok kizárólag annak második bekezdésének megfelelően korlátozhatók; a korlátozásokat törvényben kell szabályozni, és csak a cikkben felsorolt okok valamelyike teheti ezeket szükségessé.

Néhány országban a gyerekek egyesülési és békés gyülekezési joga csak a nap bizonyos szakaszában engedélyezett: egyfajta „takarodót” rendelnek hozzá, annak megakadályozására, hogy az egy bizonyos életkor alatti gyermekek este felügyelet nélkül otthonukon kívül tartózkodjanak. Az ilyen általános megszorítások már nem férnek bele a 15. cikk 2. bekezdése által megengedett korlátozások igen szűkre szabott körébe.

A 14. cikkel ellentétben a 15. cikk külön nem utal a szülők iránymutatásának tiszteletben tartási kötelezettségére, de az 5. cikk lásd a 53. oldalt) általánosan biztosítja a szülők ebbéli jogát a gyermek jogai gyakorlása tekintetében, a kibontakozó képességeinek megfelelő módon. Néhány állam első jelentésében jelezte, hogy van egy életkori határ, amely alatt a gyerekek nem csatlakozhatnak egyesületekhez, vagy ahhoz szüleik beleegyezése is szükséges. Az Egyezmény nem támogatja a gyermek szabad egyesülési jogának ilyenkor korlátozását, és a Bizottság aggodalmát fejezte ki azon esetekben, ahol szülői engedély szükséges az egyesületekhez való csatlakozáshoz.

Fogyatékkal élő gyermekek. A fogyatékkal élő gyerekekről szóló külön cikk (23.) felvétele A gyermek jogairól szóló egyezménybe, valamint a „fogyatékoság” mint diszkriminációs alap nevesítése a 2. cikk által hangsúlyozza a fogyatékkal élő gyerekek mindenkivel megegyező hozzáférését minden polgári joghoz, a szabad egyesü-

lési és békés gyülekezési jogot is ideértve. A fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló 2006-ban elfogadott egyezmény megkívánja, hogy a fogyatékossgal élő személyek másokkal azonos alapon, hatékonyan és teljes körűen vehessenek részt a politikai és a közéletben, és hogy a részes államok aktívan támogassanak egy olyan környezetet, amelyben a fogyatékossgal élő személyek hatékonyan és teljes körűen részt vehetnek, többek közt a nem kormányzati, civil szervezetek és egyesületek munkájában, valamint a fogyatékossgal élő személyek szervezeteinek alakításában és az azokhoz történő csatlakozásban (29. cikk).

Szabadságuktól megfosztott gyermekek. A Bizottság által az Egyezmény alkalmazása szempontjából megfelelő szabványokat tartalmazóként támogatott, a szabadságuktól megfosztott fiatalokra vonatkozó ENSZ szabályok hangsúlyozzák a 15. cikkben biztosított jogokat a szabadságuktól megfosztott gyermekek számára. A Szabályok általánosságban kimondják, hogy „A szabadságuktól megfosztott fiatalok számára semmilyen helyzetükkel összefüggő okból nem foszthatók meg azon polgári, gazdasági,

politikai, szociális vagy kulturális jogaiktól, amelyeket a nemzetivagy nemzetközi törvények biztosítanak számukra, és amelyek a szabadságkorlátozásukkal összeegyeztethetőek.” (13. szabály)

Részletesebben a Szabályok kimondják: „Minden eszközt biztosítani kell annak elérésére, hogy a fiatalok megfelelő kommunikációt tartsanak fenn a külvilággal, ami a velük való igazságos és emberséges bánásmódhoz való joguk szerves része, és alapvető fontosságú a társadalomba való visszatérésre történő felkészítésükben. A fiataloknak meg kell engedni a kommunikációt családjukkal, barátaikkal és elismert külső szervezetekkel, a fogvatartó létesítmény elhagyását otthonuk és családjuk meglátogatása céljából, és oktatási, szakképzési vagy más fontos célból különleges engedélyt kell kapniuk a fogvatartó létesítmény elhagyására...” (59. szabály)

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* (CRC/C/58/Rev.1). függelék, 467. oldal.

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

Az ellenőrző lista használatáról lásd XXXV. oldal

Általános végrehajtási intézkedések

Sor került-e a 15. cikkkel kapcsolatban az általános végrehajtási intézkedésekre?
(A kormányzaton belül a 15. cikk az **igazságügyi, a jóléti és az oktatási minisztériumot** érinti; a képzésbe **mindazokat be kell vonni, akik gyermekekkel és családjaikkal vagy értük, illetve a szülők felkészítésén dolgoznak.**)

A 15. cikk végrehajtásával kapcsolatos konkrét kérdések

- Egyértelműen kimondják-e a jogszabályok a szabad egyesülés és békés gyülekezés 15. cikkben garantált jogát?
- Sor került-e olyan intézkedésekre, amelyek lehetőséget biztosítanak a gyerekek számára szabad egyesülési és békés gyülekezési jogaik gyakorlására?
- Kizárólag a 15. cikk 2. bekezdésének megfelelően korlátozhatók-e a fenti jogok?
- Törvény szabályozza-e ezeket a korlátozásokat?
- Biztosítja-e az állam a gyermekek munkavállalásával kapcsolatban, hogy a gyerekek szakszervezet-alapítási, és a szakszervezetekhez való csatlakozási, illetve a szakszervezetek elhagyási jogát semmi se korlátozza?
- Sor került-e olyan intézkedésekre, amelyek a fogyatékkal élő gyerekek szabad egyesülési és békés gyülekezési jogait biztosítják?
- Betartják-e a szabadságuktól megfosztott fiatalokra vonatkozó 13. és 59. ENSZ szabályt a szabadságukban korlátozott gyerekek tekintetében?
- Létezik-e olyan rendelkezés, amely a 15. cikk által biztosított jogok megsértésével kapcsolatos panasztételek megfontolására és megoldására vonatkozik?

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan, és a cikkek kölcsönösen összefüggnek egymással.

A 15. cikk sem önmagában értelmezendő.

Kiemelt figyelmet kell fordítani:

A többi általános elvre

2. cikk: Az Egyezményben megállapított jogok elismerése a joghatóság alá tartozó valamennyi gyermek számára, hátrányos megkülönböztetés nélkül
3. cikk 1. bekezdése: A gyermek legfőbb érdekei a gyermekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
6. cikk: Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog
12. cikk: A gyermek véleményének tiszteletben tartása a gyermeket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyermeket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban

Szorosan kapcsolódó cikkek

A 15. cikk végrehajtásával kapcsolatban álló további cikkek:

- 13. cikk: A véleménynyilvánítás szabadsága
- 14. cikk: A gondolat-, a lelkiismereti és a vallásszabadság
- 29. cikk: Az oktatás céljai
- 31. cikk: A gyermek játékhoz, szabadidős tevékenységhez és a kulturális és művészeti életben való részvételhez való joga
- 32. cikk: A gyermek joga szakszervezethez való csatlakozásra
- 37. cikk: A szabadság és a szabad egyesülés korlátozása

A gyermek magánélethez való joga

A 16. CIKK SZÖVEGE

1. A gyermeket nem szabad alávetni magánéletével, családjával, lakásával vagy levelezésével kapcsolatban önkényes vagy törvénytelen beavatkozásnak, sem pedig becsülete vagy jó hírneve elleni jogtalan támadásnak.
2. Ilyen beavatkozás vagy támadás ellen a gyermeket megilleti a törvény védelme.

Összefoglalás

A 16. cikk biztosítja minden gyermek jogát a magánéletével, családjával, otthonával vagy levelezésével kapcsolatban önkényes vagy törvénytelen beavatkozástól és becsülete és jó hírneve elleni jogtalan támadástól való védelmére.

A korábbi cikkekhez hasonlóan a 16. cikk is a gyermekek kimondott jogaként nevesíti az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata és a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya által mindenki alapvető polgári jogaként kihirdetett jogot. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 12. cikke hasonlóan fogalmaz (de a „beavatkozás” és a „támadás” szavakat ott nem előzi meg a „törvénytelen” kitétel). A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 17. cikkének szövegezése biztosítja, hogy „senki” sem lehet ilyen beavatkozás áldozata, ettől eltekintve azonban megegyezik A gyermek jogairól szóló egyezmény szavaival.

A 16. cikket a gyerekekre megkülönböztetés nélkül kell alkalmazni. A gyerek magánéletét védeni kell minden helyzetben, mind a családban, a helyettesítő gondoskodásban, minden intézményben, a különböző szolgáltatások nyújtása során. A cikk továbbá a gyermek családját és otthonát is védi a jogtalan beavatkozástól. Ez a cikk olyan kérdéseket vet fel, mint a gyerek életének fizikai környezete, másokkal való kapcsolatainak és kommunikációjának magánjellege, joga a bizalmas tanácsadáshoz, a róla nyilván-

tartott adatokhoz való hozzáférés feletti ellenőrzés jogához, stb. A gyerek családon belüli magánélethez kapcsolódó jogai a családszerkezet, az életkörülmények, a gazdasági, és más, a gyerek számára elérhető személyes tér nagyságát meghatározó tényezők függvényében vitathatatlannul változnak.

A 16. cikk mellett a 40. cikk 2. bekezdése b) pontjának vii. alpontja kimondja, hogy a Büntető Törvénykönyv megszegésével vádolt gyerek „magánéletét teljes mértékben tartsák tiszteltben az eljárás minden szakaszában”; a Gyermejjogi Bizottság javaslata szerint ugyanígy tiszteltben kell tartani magánéletét a családi eljárások során, és ha a gyerek visszaélés, bántalmazás áldozatává válik. A Bizottság annak fontosságát is hangsúlyozta, hogy a média tartsa tiszteltben a gyerekek magánéletét.

„A gyermeket nem szabad alávetni magánéletével kapcsolatos önkényes vagy illetéktelen beavatkozásnak ...”

Az Egyezményt előkészítő munkacsoportnak először némi gondot okozott a szülők szerepe a 16. cikk vonatkozásában, de ezt végül megoldották az 5. cikk bevezetésével, amely megkívánja a szülők és a törvényes képviselők gyerekük számára jogai gyakorlásához, a kibontakozó képes-

Gyermejkogi egyezmény

ségeinek megfelelően nyújtott iránymutatás és tanácsadás tiszteletben tartását (lásd például E/CN.4/1987/25, 26-27. oldal; Detrick, 258. oldal).

Több állam fűzött nyilatkozatot vagy jelezte fenntartásait a szülők és gyerekeik polgári jogainak kapcsolatát illetően, a 16. cikket megemlítve. Az első jelentések tanulmányozásakor a Bizottság következetesen kérte a nyilatkozatok és fenntartások felülvizsgálatát és visszavonását; különös aggodalmát fejezte ki azokkal a fenntartásokkal szemben, amelyek arra utalnak, hogy az állam nem ismeri el a gyerek teljes jogalanyiságát. A Bizottság aggodalmának adott hangot azért is, mert ez a cikk – a gyerek többi polgári jogához hasonlóan – kevéssé jelenik meg a nemzeti jogszabályokban.

A Bizottság a jelentésekben olyan kiemelt helyzeteket azonosított, amelyek a 16. cikk alá tartozó kérdéseket vetnek fel, ilyen volt például a gyerek vallásának vagy etnikai hovatartozásának útlevélben, személyazonosító okmányban vagy iskolai bizonyítványokon való rögzítése.

Bizalomra épülő tanácsadás gyermekeknek

A „A serdülők egészsége és fejlődése a gyermek jogairól szóló egyezmény összefüggésében” című átfogó kommentárjában a Bizottság a serdülők egészsége kapcsán foglalkozik a titoktartás és a magánélet kérdéseivel:

„A serdülők egészségét és fejlődését biztosítandó arra biztatjuk a részes államokat, hogy szigorúan tartsák magukat a magánélethez és a titoktartáshoz való joguk tiszteletéhez, az egészségügyi kérdésekkel kapcsolatos tanácsadást is ideértve (16. cikk). Az egészségügyi szolgáltatók az Egyezmény alapelveit szem előtt tartva kötelesek bizalmasan kezelni a serdülőkre vonatkozó egészségügyi adatokat. Ilyen értelmű tájékoztatást csak a serdülő beleegyezésével lehet kiadni, és a titoktartási kötelezettséget csak ugyanolyan helyzetekben lehet megszegni, mint felnőttek esetén. Azokat a serdülőket, akiket már elég érettnak ítélnék ahhoz, hogy szüleik vagy más személy jelenléte nélkül kapjanak tanácsot, megilleti a magánélet joga, és bizalmas szolgáltatásokra, köztük kezelésre is igényt tarthatnak.” (Gyer-

mekjogi Bizottság, 4. számú átfogó kommentár, 2003, , 11. bekezdés)

Az átfogó kommentár megerősíti a serdülőknek azt a jogát, hogy megfelelő tájékoztatást követően beleegyezésüket adják az orvosi kezeléshez:

„A magánélet és a titoktartás, valamint az azokhoz kapcsolódó megfelelő tájékoztatást követő beleegyezés kérdéseivel kapcsolatban a részes államoknak (a) jogszabályokat vagy rendelkezéseket kell hozniuk annak biztosítására, hogy a serdülők bizalmas tanácsadásban részesüljenek a kezeléssel kapcsolatban, amelynek alapján képesek tájékoztatást követő beleegyezésüket adni. Az ilyen jogszabályoknak vagy rendelkezéseknek ehhez a folyamat-hoz meg kell szabniuk egy korhatárt, vagy azt a gyermek kibontakozó képességeinek meghatározott szintjéhez kell kötniük; valamint (b) képzést kell biztosítaniuk az egészségügyi dolgozók számára, hogy tájékoztatni tudják a serdülőket a magánélethez és a titoktartáshoz, illetve a tervezett kezeléshez, valamint a tájékoztatást követő beleegyezéshez való jogaikra vonatkozóan.” (33. bekezdés)

Az eredeti *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások* című anyag az 1. cikk alatt (A gyermek meghatározása) tájékoztatást kér bármiféle olyan, jogszabályban meghatározott életkori minimumról, amely érinti a gyermek jogát a „szülői beleegyezés nélküli jogi és egészségügyi tanácsadáshoz” és a „szülői beleegyezés nélküli orvosi kezeléshez vagy műtéthez”. Mindezek a magánélettel kapcsolatos kérdések: ilyen a gyermek joga a bizalmas tanácsadásra jogi vagy egészségügyi kérdésekben, illetve a további jog a tanácsadás tartalmának bizalmas kezeléséhez, a fogamzásgátlást, vagy ahol az megengedett, az abortuszt is ideértve (lásd az 1. cikket az 1. oldalon). Az Egyezmény nem támogatja olyan korhatár önkényes megállapítását, amely alatt a gyermek ezekkel a jogokkal ne rendelkezne. Az 5. cikk azonban teret biztosít a szülők számára, hogy kibontakozó képességeinek megfelelően irányt mutassanak és tanácsot adjanak gyermeküknek.

Az egészségügyben dolgozók és más szakemberek szintén gyakran rendelkeznek etikai kódexekkel, amelyek pácienseik vagy klienseik ügye-

iben titoktartást követelnek tőlük. Ha a páciens vagy kliens gyermek, jogainak tisztázásához az Egyezmény elvei és rendelkezései biztosítanak keretet, különösen szüleikkel kapcsolatban.

Védelem a beavatkozástól

1988-ban az Emberi Jogi Bizottság részletes átfogó kommentárokat fűzött a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának a magánélethez való joggal foglalkozó 17. cikkéhez. Ebben fontos meghatározásokat és magyarázatokat fogalmaz meg, különösen az alábbiak vonatkozásában:

- ▶ az egyént az állami hatóságok és mások beavatkozásától is meg kell védeni;
- ▶ az ilyen beavatkozást az államnak jogszabályi és más eszközökkel kell megtiltania;
- ▶ beavatkozásokra csakis jogszabályban meghatározott módokon kerülhet sor, amelyek nem lehetnek önkényesek, meg kell felelniük az Egyezségokmány rendelkezéseinek, céljainak, és az adott körülmények között ésszerűnek kell lenniük;
- ▶ ha az egyének úgy érzik, megsértették ezt a jogukat, az államnak lehetővé kell tennie a panasztételt, és megfelelő jogorvoslatot kell nyújtania.

Az Emberi Jogi Bizottság megjegyzi, hogy „mivel minden személy a társadalom tagja, a magánélet védelme szükségszerűen viszonylagos. Mindazonáltal az illetékes közhivatalok kizárólag abban az esetben szerezhetnek jogosultságot egy egyén magánéletére vonatkozó információk kérésére, ha azok ismerete alapvető a társadalomnak az egyezségokmány értelmezésének megfelelő érdekében.” (Emberi Jogi Bizottság, 16. számú átfogó kommentár, 1988, HRI/GEN/1/Rev.8, 7. bekezdés, 182. oldal.)

Magánélet, privát szféra az intézetekben

A gyerekek magánéletét az intézetekben, különösen azok bentlakásos és fogvatartó formáiban, kiemelten veszélyezteti a fizikai környezet és elrendezés, a túlszűfoaltság és a megfelelő felügyelet hiánya stb. A 16. cikk kimondja, hogy a gyerek magánélethez való jogát törvény védi. Ennélfogva az intézetekben is szükséges lenne, hogy a tér tekintetében is érvényesüljenek bizonyos minimális követelmények, ideértve a privát

teret, a mosdók, fürdőszobák tervezését, és így tovább. A szabadságuktól megfosztott fiatalok védelmére vonatkozó ENSZ-szabályok (lásd alább) ezekkel a kérdésekkel is foglalkoznak, és mindenfajta intézeti elhelyezés esetében ugyanolyan fontossággal bírnak. A gyermek jogairól szóló egyezmény 3. cikkének 3. bekezdése megkívánja, hogy a gyermekekkel foglalkozó és azok védelmét biztosító intézmények, szolgáltatások és az ezeket biztosító létesítmények működése megfeleljen az illetékes hatóságok által megállapított szabályoknak (lásd a 25. oldalon). A szabványoknak az Egyezmény rendelkezéseit kell tükrözniük, köztük a gyermek megkülönböztetés nélküli jogát a magánélethez. A Bizottság felvetette, hogy a gyermekek holmijának átkutatása az intézetekben aggodalomra ad okot.

A szabadságukban korlátozottak magánélete. A szabadságuktól megfosztott fiatalok védelmére vonatkozó ENSZ szabályok számos intézkedést tartalmaznak. Először is rendelkezésre áll, az a 13. szabályban kifejezett általános alapelv, amely kimondja, hogy a szabadságuktól megfosztott fiatakorúak semmilyen, a helyzetükkel összefüggő okból nem foszthatók meg polgári vagy más jogaiktól, amelyeket az országos vagy nemzetközi törvények biztosítanak számukra, és amelyek a szabadságkorlátozásukkal összeegyeztethetőek; kiemelt intézkedéseket állapítottak meg továbbá az adatnyilvántartás, -elrendezés és a tárgyi környezet, a személyes holmi, a látogatások, a levelezés és az intézményekben dolgozók viselkedése témájában (32., 34., 60. szabály és 87. szabály e) pont).

Magánélet a fiatakorúak igazságszolgáltatási rendszerében, a gyermekvédelemben és más eljárásokban

A 16. cikk mellett a 40. cikk a Büntető Törvénykönyv megszegésével gyanúsított vagy vádolt gyermek esetére előírja, hogy „magánéletét teljes mértékben tartsák tiszteltben az eljárás minden szakaszában” (lásd a 40. cikket a 424. oldalon).

Az Egyesült Nemzeteknek a fiatakorúakat illető igazságszolgáltatással kapcsolatos minimális szabályokat tartalmazó Gyűjteménye, a „Pekingi szabályok” részletesebben foglalkoznak az Egyezmény 40. cikkének rendelkezéseivel. A 8. szabály 1. bekezdése kimondja: „A fiatakorú

Gyermejjogi egyezmény

névtelenséghez való jogát minden szinten tiszteletben kell tartani, hogy elkerülhessük azt az ártalmat, amelyet a nemkívánatos nyilvánosság vagy a megbélyegzés okozhat a számára.” A 8. szabály 2. bekezdése szerint: „Elvben semmi olyan információt sem szabad nyilvánosságra hozni, amely a fiatalok bűnelkövető azonosításához vezethet”.

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 14. cikke is különleges védelmet ír elő a fiatalok magánéletének tekintetében, kimondva, hogy „minden büntető vagy polgári ügyben hozott ítéletet nyilvánosan kell kihirdetni, kivéve, ha a fiatalok érdekei mást kívánnak, vagy ha az eljárás házassági jogvitára, vagy gyermekek gyámságára vonatkozik” (14. cikk 1. bekezdés).

„A gyermek és a média” című vita vázlatában a Bizottság megjegyezte, hogy a gyerek magánélethez való jogának tiszteletben tartása a médiatudósításokban nemcsak fiatalok büntető ügyeiben, hanem gyermekbántalmazás, vagy családi problémák esetén is fontos (lásd a 17. cikket a 164. oldalon).

„Fontos, hogy a média ne éljen vissza a gyerekekkel. A gyerek integritását akkor is védeni kell, amikor bűncselekményben való részvételről, szexuális visszaélésekről, vagy családi problémákról tudósítanak. Szerencsére néhány országban a média önként vállalta a gyermek magánéletét óvó irányelvek betartását, még ha nem is mindig tartják magukat az ilyen etikai szabályokhoz.” (Gyermejjogi Bizottság, Jelentés a tizenegyedik ülésről, 1996. január, CRC/C/50, IX. függelék, 80. oldal)

A nevelőszülőkhöz vagy örökbefogadókhöz hazavihető gyermekek nyilvános „meghirdetése” is a magánélet tiszteletben tartásával kapcsolatos aggodalmakat kelthet, ha a gyermekek tájékoztatást követő beleegyezése nélkül közölnék róluk fényképeket és más bizalmas részleteket.

A gyerekekről őrzött dokumentációk

A legtöbb gyerekről léteznek valamiféle írásos feljegyzések, amelyeket az egészségügyi és az oktatási intézményeknél, a szociális szolgáltatóknál és a fiatalok büntető igazságszolgáltatási rendszerében őriznek (lásd még a 8. cikket a gyermek identitásának fenntartásáról a

79. oldalon). A magánélethez való jog megköveteli, hogy a gyermek számára jogszabályok biztosítsák, hogy

- ▶ tudjon a róla tárolt információ létezéséről;
- ▶ tudja, miért őrzik ezeket az adatokat, és ki ellenőrzi a hozzáférést;
- ▶ hozzáférjen ezekhez az adatokhoz, akár papír alapú, akár elektronikus a tárolásuk;
- ▶ lehetősége legyen tartalmuk megkérdőjelezésére, szükség esetén kijavítására, akár egy független testület igénybevételével.

Jogszabályokban kell korlátozni azok körét, akik hozzáférhetnek a tárolt információhoz; a hozzáférés nem lehet önkényes, és meg kell felelnie az Egyezmény egészének. A gyerekek tudnia kell, kik férhetnek hozzá az adataihoz.

Az Emberi Jogi Bizottság a nemzetközi egyezségokmány magánéletre vonatkozó hasonló cikkéhez fűzött átfogó kommentárjában kimondja: „A számítógépeken, adatbankokban vagy más eszközökön történő személyes információ gyűjtését és tárolását, történjen akár közhivatalok, akár magánszemélyek vagy testületek által, törvényben kell szabályozni ...” Az államoknak hatékony intézkedéseket kell hozniuk annak biztosítására, hogy egy személy magánéletére vonatkozó adatok ne kerülhessenek az azok fogadására, feldolgozására és felhasználására törvény által fel nem jogosított, illetéktelen személyek kezébe, és azokat soha ne lehessen az Egyezségokmánnyal össze nem egyeztethető módon felhasználni. Magánéletének leghatékonyabb védelme érdekében minden egyénnek jogot kell biztosítani arra, hogy érthető formában értesüljön arról, ha személyes adatait automatikus adatnyilvántartásokban őrzik, és ha így van, melyek ezek az adatai, és mely célból őrzik ezeket. Ha valótlan adatokat tartalmaznak, vagy jogszabályokkal ellentétes módon gyűjtötték vagy kezelték ezeket, mindenkinek jogot kell biztosítani a kiigazításuk vagy törlésük iránti kérelemre.” (Emberi Jogi Bizottság, 16. számú átfogó kommentár, 1988, HRI/GEN/1/Rev.8, 10. bekezdés, 183. oldal)

A fiatalok büntető igazságszolgáltatási rendszerével kapcsolatban (a Bizottság által a megfelelő minimális követelményeket tartalmazóként ajánlott) „Pekingi szabályok” megkívánják, hogy: „A fiatalok bűnelkövetőkről vezetett nyilvántartást szigorúan bizalmasan kell kezel-

ni, és harmadik fél elől el kell zárni. Az ilyen feljegyzésekhez csak olyan személyek juthassanak hozzá, akik a szóban forgó ügyben hozott döntésben közvetlenül érdekeltek, vagy megfelelő felhatalmazással rendelkeznek.” (21. szabály 1. bekezdés) Ugyanennek 2. bekezdése kimondja: „A fiatakorú bűnelkövetőkről vezetett nyilvántartást az ugyanazt a bűnelkövetőt érintő későbbi esetekben, a felnőtt elleni eljárás során nem szabad felhasználni.”

A szabadságuktól megfosztott fiatalok védelmére vonatkozó ENSZ szabályok még részletebben fogalmaznak: „Minden jelentést, köztük a jogi, az orvosi és a fegyelmi eljárások eredményeit tartalmazó és a kezelés tartalmára és részleteire vonatkozó összes más dokumentumot bizalmasan kezelt, személyes aktában kell elhelyezni, amelyet folyamatosan frissíteni kell, csak erre felhatalmazással bíró, illetékes személyek férhetnek hozzá, és könnyen érthető. Amikor csak lehetséges, minden fiatakorúnak jogot kell biztosítani arra, hogy az aktájában nyilvántartott bármely tényt vagy véleményt megkérdőjelezze annak érdekében, hogy a pontatlan, alapatlan vagy igazságtalan állítások kiigazítását kérhesse. Ezen jog gyakorlásához olyan eljárások megléte szükséges, amelyek kérésre megengedik egy illetékes harmadik félnek az aktákba való betekintését, illetve azok tanulmányozását. A szabadulást követően a fiatakorúak ezen adatait zárolni kell, majd megfelelő idő elteltével meg kell semmisíteni” (19. szabály).

„családjával kapcsolatos”

A gyermek jogairól szóló egyezmény a családot kiterjesztőleg értelmezi, a szülőket „vagy adott esetben a helyi szokások szerint a nagycsaládnak vagy a közösségnek” a tagjait is ideértve (5. cikk). A gyerek családjába való bármiféle beavatkozást megengedő lépést törvényben kell szabályozni, az nem lehet önkényes, összeegyeztethetőnek kell lennie az Egyezmény szellemével és rendelkezéseivel, és az adott körülmények között ésszerűnek kell lennie. Különösen fontos ebből a szempontból a 9. cikk, amely a gyermek szüleitől való elszakításának feltételeit határozza meg. A 16. cikk kiterjeszti a gyermek ebbéli jogát a testvérekre, a nagyszülőkre és a tágabb családra. Fenti joga megsértése esetén a gyermeknek hozzá kell férnie a panasztételi eljárásokhoz és a megfelelő jogorvoslathoz.

Az Egyezmény 37. cikkének c) pontja kimondja, hogy a szabadságától megfosztott gyermeknek „rendkívüli körülményektől eltekintve, joga van levelezés és látogatások útján kapcsolatban maradni családjával”.

„otthonával kapcsolatos”

Az Emberi Jogi Bizottság a következő módon értelmezi az „otthon” kifejezést: „Angolul az »otthon« ... arra a helyre utal, ahol a személy lakik, vagy általános elfoglaltságait végzi”. Az Emberi Jogi Bizottság azt is megjegyzi, hogy „egy személy otthonának átkutatását a szükséges bizonyítékok megszerzésére kell korlátozni, és az nem mérítheti ki a zaklatás mértékét” (Emberi Jogi Bizottság, 16. számú átfogó kommentár, 1988, HRI/GEN/1/Rev.8, 8. bekezdés, 182. oldal). Mindamelllett néhány gyermek esetében az „otthon” a helyettesítő gondoskodás különböző helyszíneit jelenti, köztük a bentlakásos intézetek, iskolák, fogvatartó intézmények, hosszú távú elhelyezést nyújtó kórházi osztályok egész sorával.

A gyermek otthonába való bármiféle beavatkozás – például házkutatás – engedélyezésének feltételeit törvényben kell szabályozni, az nem lehet önkényes, összeegyeztethetőnek kell lennie az Egyezmény szellemével és rendelkezéseivel, és az adott körülmények között ésszerűnek kell lennie. Egy család otthonából történő kilakoltatásához is szükség van a fenti feltételek meglétére. A családot helyettesítő ellátásban élő gyermekek esetében az egyik „otthonból” egy másikba történő elmozdítás során a gyermek joga nem sérülhet. E joga megsértése esetén hozzá kell férnie a panasztételi eljárásokhoz és a megfelelő jogorvoslathoz.

„vagy levelezésével kapcsolatos”

Minden gyermeknek joga van ahhoz, hogy levelezésbe – és ez alatt a levelek mellett mindenféle kommunikációs forma, köztük a telefonhívások is értendők – önkényesen vagy törvénytelenül senki be ne avatkozzon, sem a családjukban, sem sehol másutt, ahol éppen tartózkodnak. Bármiféle levelezésbe történő beavatkozás – például levelek felnyitása, elolvasása vagy a levelezés korlátozása és a többi – feltételeit törvényben kell szabályozni, az nem lehet önkényes, összeegyeztethetőnek kell lennie az Egyezmény

Gyermekjogi egyezmény

szellemével és rendelkezéseivel, és az adott körülmények között ésszerűnek kell lennie. Fenti joga megsértése esetén a gyerekek hozzá kell férnie a panasztételi eljárásokhoz és a megfelelő jogorvoslathoz.

Az Emberi Jogi Bizottság az Egyezségokmány magánéletre vonatkozó cikkéhez az alábbiakat fűzte hozzá: „A 17. cikknek való megfelelés azt kívánja, hogy a jogszabályok csakúgy, mint a joggyakorlat, garantálják a levelezés sértetlenségét és titkosságát. A leveleket feltartóztatás, felnyitás vagy más módon történő elolvasás nélkül kell a címzettnek eljuttatni. Meg kell tiltani az elektronikus vagy más módon történő ellenőrzést, lehallgatást, a telefonok, táviratok és más kommunikációs formák feltartóztatását, valamint a beszélgetések megfigyelését és rögzítését...” (Emberi Jogi Bizottság, 16. számú átfogó kommentár, HRI/GEN/1/Rev.8, 8. bekezdés, 182. oldal)

A gyermek jogairól szóló egyezmény 37. cikke, kivételes körülményektől eltekintve, minden szabadságától megfosztott gyermek számára biztosítja a családjával való kapcsolat fenntartását, levelezés vagy látogatások formájában. A szabadságuktól megfosztott fiatalok védelmére vonatkozó ENSZ szabályok kimondják: „Minden fiatakorúnak jogot kell biztosítani az általa választott személlyel való hetente legalább kétszeri írásos vagy telefonos kommunikációra, ha csak azt jogszabályok nem korlátozzák, és szükség szerint segítséget kell kapnia ebbéli joga hatékony élvezetéhez. Minden fiatakorúnak jogot kell biztosítani ahhoz, hogy levelet kapjon.” (61. szabály)

„sem pedig becsülete vagy jó hírneve elleni jogtalan támadásnak”

A legtöbb, ha nem minden, állam rendelkezik a felnőttek becsületét, vagy jó hírnevét védő jogszabályokkal – mind szóbeli támadások (rágalmazás), mind írásos vagy a médián keresztül történő támadások (becsületsértés) esetére. Ez a rendelkezés azt kívánja, hogy a törvény a gyerekek számára is egyenlő védelmet biztosítson. A jogszabályoknak le kell szögezniük a védelem

tényét, és a gyerekeknek hatékony jogorvoslatot kell biztosítani a felelősökkel szemben.

Ahogy fent megjegyeztük (a 152. oldalon), a „Gyermek és a média” című 1996-os vitáról szóló jelentésében a Gyermekjogi Bizottság aggodalmát fejezte ki a média – egyéni és kollektív – gyermekábrázolásával kapcsolatban (lásd még a 17. cikket a 162. oldalon):

„Tudósításai során a média képet ad a gyermekről; nem csak tükrözi, de befolyásolja is a gyermekek és viselkedésük általános megítélését. Ez a kép tiszteletet teremthet, és tarthat fenn a fiatalok iránt, ahogy olyan előítéletek, sztereotípiák terjesztésének is alapjául szolgálhat, amelyek negatívan befolyásolják a közvéleményt és a politikusokat. Az árnyalt és alapos tájékoztatást nyújtó tudósítások hasznosak a gyermek jogainak szempontjából...” (Gyermekjogi Bizottság, Jelentés a tizenegyedik ülésről jelentése, 1996. január, CRC/C/50, IX. függelék, 80-81. oldal)

A gyermek joga a törvény védelmére ilyen beavatkozások vagy támadások esetén: 16. cikk 2. bekezdés

Ahogy azt fent megjegyeztük, az Emberi Jogi Bizottság átfogó kommentárja kimondja, hogy a magánélethez való jogba történő bármiféle beavatkozásra kizárólag törvényben szabályozott módon kerülhet sor, az nem lehet önkényes, összeegyeztethetőnek kell lennie az Egyezmény szellemével és rendelkezéseivel, és az adott körülmények között ésszerűnek kell lennie. Az államnak továbbá lehetővé kell tennie a panasztételt az egyének számára, ha azok úgy érzik, megsértették jogaikat, és megfelelő jogorvoslatot kell biztosítani számukra. (Emberi Jogi Bizottság, 16. számú átfogó kommentár, 1988, HRI/GEN/1/Rev.8, 6. bekezdés, 182. oldal)

Íránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* (CRC/C/58/Rev.1). függelék, 467. oldal.

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

Az ellenőrző lista használatáról lásd XXXV. oldal

Általános végrehajtási intézkedések

Sor került-e a 16. cikkel kapcsolatban az általános végrehajtási intézkedésekre? (A kormányzaton belül a 16. cikk a **jóléti, az igazságügyi, az oktatási és a tömegkommunikációs minisztériumot** érinti; a képzésbe be kell vonni **mindazokat, akik a gyermekekkel és családjaikkal vagy értük, illetve a szülők felkészítésén dolgoznak.**)

A 16. cikk végrehajtásával kapcsolatos konkrét kérdések

- Kimondottan elismerik-e a jogszabályok a gyermek védelemhez való jogát az önkényes vagy törvénytelen beavatkozástól
 - ▶ magánéletébe?
 - ▶ családjába?
 - ▶ otthonába?
 - ▶ levelezésébe?
- A jogszabályok megakadályozzák-e az ilyen beavatkozásokat
 - ▶ állami szervezetek által?
 - ▶ mások, köztük magántestületek által?
- ▶ Csakis jogszabályban meghatározott körülmények közt lehet-e beavatkozni a gyermek magánéletébe, családjába, otthonába és levelezésébe?
- Minden esetben garantálják-e a jogszabályok, hogy az ilyen beavatkozás
 - ▶ nem önkényes?
 - ▶ megfelel az Egyezmény minden elvének és rendelkezésének?
- Minden gyerekre vonatkozik-e ez a jogszabályi védelem, megkülönböztetés nélkül?
- Vonatkozik-e a gyermekekre a magánéletébe történő önkényes vagy törvénytelen beavatkozástól való védelem
 - ▶ otthonában?
 - ▶ a családot helyettesítő gondoskodás minden formájában?
 - ▶ az iskolákban?
 - ▶ minden más típusú, állami és egyéb intézményben?
- Léteznek-e a bentlakásos, vagy a fogvatartó intézetben élő gyermek esetében különleges biztosítékok a gyermek magánélethez való joga tekintetében az alábbiakkal kapcsolatban
 - ▶ tárgyi környezet és elrendezés?
 - ▶ látogatások és kommunikáció?
 - ▶ személyes holmik?
 - ▶ az ott dolgozók viselkedése és képzése?
- Rendelkezik-e a gyermek a szülők beleegyezése nélkül történő bizalmas tanácsadás igénybevételének jogával
 - ▶ jogi ügyekben
 - ▶ bármely életkorban?
 - ▶ egy bizonyos életkortól?
 - ▶ a gyermek érettségének és kibontakozó képességeinek?
 - ▶ egészségügyi kérdésekben
 - ▶ bármely életkorban?
 - ▶ egy bizonyos életkortól?

Gyermekjogi egyezmény

- ▶ a gyermek érettségének és kibontakozó képességeinek?
- Védik-e a jogszabályok a gyermeket a családjába –a tágabb családja tagjait is ideértve – való önkényes és törvénytelen beavatkozástól?
- Védik-e a jogszabályok a gyermeket az otthonába –a családon kívüli, azt helyettesítő elhelyezési formákat is ideértve – való önkényes és törvénytelen beavatkozástól?
- A gyermek levelezésébe – leveleibe, telefonjaiba vagy bármely más kommunikációs formába – történő önkényes és törvénytelen beavatkozástól való védelméhez fűződő jogának bármiféle korlátozása összhangban van-e az Egyezmény elveivel
- ▶ a gyermek otthonában?
- ▶ a családot helyettesítő gondoskodásban?
- ▶ az intézeti ellátásban?
- ▶ a fogvatartó intézményekben?
- Rendelkezik-e a gyermek a következő jogokkal a róla – akár írásban, vagy, elektronikus eszközökkel – őrzött bármiféle adatok tekintetében:
 - ▶ tud-e az információ létezéséről?
 - ▶ tud-e az adatgyűjtés és tárolás céljáról, és arról, ki rendelkezik ellenőrzéssel fölötte?
 - ▶ hozzáférhet-e?
 - ▶ van-e lehetősége az azokban foglaltak megkérdőjelezésére, szükség esetén kijavítására?
 - ▶ minden esetben tudja-e, ki ellenőrzi az információhoz való hozzáférést?
 - ▶ tudja-e, hogy ki fér még hozzá az információhoz és mi célból?
 - ▶ van-e befolyása arra, ki férhet még hozzá az információhoz?
 - ▶ fordulhat-e független testülethez a jog érvényesülésével kapcsolatos vita esetén?
- Bármely fenti joga esetleges sérülése esetén hozzáfér-e a gyerek a megfelelő panasztételi eljáráshoz?
- Jogsértés esetén van-e megfelelő jogorvoslat, kompenzáció a gyermek számára?
- Kizárólag a gyermek életkorán és/vagy érettsége és belátása hiányán alapulhat-e ezen jogok bármiféle korlátozása?
- Biztosítják-e a jogszabályok a gyermek magánélethez való jogát, különös tekintettel arra, hogy semmiféle, a gyermek azonosításához vezető adat nem közölhető az alábbi esetekben
- ▶ ha a gyermeket a büntető törvénykönyv megszegésével gyanúsítják, vádolják, vagy azt rábizonyítják?
- ▶ ha a gyermek gyermekvédelmi vizsgálat vagy eljárás szereplője?
- ▶ ha a gyermek valamely családi ügyvel kapcsolatos eljárás szereplője?
- Létezik-e olyan rendelkezés, amely a 16. cikk által biztosított jogok megsértésével kapcsolatos panasztételek mérlegelésére és a helyzet megoldására vonatkozik?
- Biztosítják-e a jogszabályok a gyermek védelmét a becsülete és jó hírneve elleni jogtalan támadásokkal szemben?
- Sor került-e megfelelő intézkedésekre a média ösztönzése érdekében, hogy tisztetben tartsa a gyermek ezen cikkben foglalt jogait?

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan, és a cikkek kölcsönösen összefüggnek egymással.

A 16. cikk sem önmagában értelmezendő.

Kiemelt figyelmet kell fordítani:

A többi általános elvre

- 2. cikk: Az Egyezményben megállapított jogok elismerése a joghatóság alá tartozó valamennyi gyermek számára, hátrányos megkülönböztetés nélkül
- 3. cikk 1. bekezdése: A gyermek legfőbb érdekei a gyermekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
- 6. cikk: Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog
- 12. cikk: A gyermek véleményének tiszteletben tartása a gyermeket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyermeket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban

Szorosan kapcsolódó cikkek

A 16. cikk végrehajtásával kapcsolatban álló további cikkek:

- 8. cikk: Az identitás fenntartása
- 9. cikk: A titoktartás biztosítása családi ügyekben
- 17. cikk: A média szerepe
- 19. cikk: Az erőszak áldozatainak, titoktartáshoz való joga,
- 20. cikk: Az alternatív gondoskodási formákban élők magán életének biztosítása
- 40. cikk: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásával kapcsolatba került gyermekek azonosításának elkerülése

A gyermek joga a megfelelő tájékoztatáshoz

A 17. CIKK SZÖVEGE

Az Egyezményben részes államok elismerik a tömegtájékoztatási eszközök feladatának fontosságát, és gondoskodnak arról, hogy a gyermek hozzájusson a különböző hazai és nemzetközi forrásokból származó tájékoztatáshoz és anyagokhoz, nevezetesen azokhoz, amelyek szociális, szellemi és erkölcsi jóléte előmozdítását, valamint fizikai és szellemi egészségét szolgálják. Ebből a célból a részes államok:

- (a) Előmozdítják azt, hogy a tömegtájékoztatási eszközök a 29. cikk szellemének megfelelően a gyermek számára szociális és kulturális szempontból hasznos tájékoztatást és anyagokat terjesszenek;
- (b) Előmozdítják a nemzetközi együttműködést a különféle hazai és nemzetközi, kulturális forrásokból származó ilyenfajta tájékoztatás és anyagok előállítására, cseréje és terjesztése érdekében;
- (c) Előmozdítják a gyermekkönyvek előállítását és terjesztését;
- (d) Előmozdítják, hogy a tömegtájékoztatási eszközök különösen vegyék figyelembe az őslakossághoz, illetőleg a kisebbségi csoportokhoz tartozó gyermek nyelvi szükségleteit;
- (e) Elősegítik a gyermek jólétére ártalmas információk és anyagok elleni védelmét megfelelően szolgáló irányelvek kidolgozását a 13. és a 18. cikk rendelkezéseinek figyelembevételével.

Összefoglalás

A 17. cikk főleg a tömegtájékoztatás gyerekek jogaival kapcsolatos szerepére összpontosít, de tartalmazza a részes államok általános kötelezettségét is annak biztosítására, hogy a gyerek hozzájusson a különböző forrásokból származó információkhoz és termékekhez, – különösen azokhoz, amelyek fizikai és szellemi jólétét hivatottak szolgálni. Ez szorosan kapcsolódik a gyerek szabad véleménynyilvánítási jogához (13. cikk), és maximális fejlődéséhez (6. cikk). A médiát arra kell ösztönözni, hogy a gyerek javát szolgáló pozitív információkat terjesszen, amelyek megfelelnek az oktatás 29. cikkben részletezett céljainak. A médiának a gyerek számára hozzáférhetőnek is

kell lennie, részvételi jogának biztosításával és tiszteletben tartásával, valamint véleményének tiszteletével (12. cikk).

Az egyezmény előkészítése során a 17. cikk eredetileg egyszerűen védelmet készült biztosítani a gyerek számára „bármiféle olyan káros hatástól, melyet a tömegtájékoztatás, különösen a rádió, filmek, televízió, nyomtatott termékek és kiállítások, tartalmuknál fogva a gyermek szellemi vagy erkölcsi fejlődésére kifejthetnének”. Azonban a munkacsoport egyik tagja már a megbeszélések korai szakaszában azt mondta, hogy a média több jó, mint rossz hatással rendelkezik, és hogy ezt a cikket pozitív módon kellene meg-

Gyermekjogi egyezmény

fogalmazni (E/CN.4/L.1575, 19-20. oldal, Detrick, 279. oldal). A cikk végső változata öt feladatot ad a részes államoknak a cikk általános célját elérendő; és ezek közül csak az utolsó foglalkozik a gyerek védelmével a káros termékektől, bár ez az, amelyre az államok jelentéseiben a legtöbb figyelem hárul.

A „tömegtájékoztatás fontos szerepe”

A „Gyermek és a média” című vitájának jelentésében a Gyermekjogi Bizottság a média változatos szerepét hangsúlyozta a gyermek jogairól szóló egyezmény teljes végrehajtásában, többek közt a 17. cikk hatókörében, de azt meghaladón is:

„A Gyermekjogi Bizottság meggyőződése, hogy mind az írott, mind az audiovizuális tömegtájékoztatási eszközök nagyon fontosak az egyezmény elveinek és elvárásainak megvalósításáért tett erőfeszítések során. A média sok országban nagyban hozzájárult az egyezmény, és tartalma ismertté válásához. Sarkalatos szerepet játszhat a gyermekjogok tényleges megvalósulásának ellenőrzésében is...”

A Bizottság kiemelte a gyerekek médiához való hozzáfutásának fontosságát is:

„Végül nagyon fontos a média szerepe abban, hogy önkifejezési lehetőséget biztosítson a gyermekek számára. Az egyezmény egyik alapelve, hogy a gyermekek véleményét meg kell hallgatni, és kellően tisztelni kell (12. cikk). Ezt tükrözik a véleménynyilvánítás, gondolat, lelkiismeret és valóság szabadságáról szóló cikkek is (13-14. cikk). Ezen rendelkezések szellemében a gyermekeknek nem csak az információs termékek fogyasztóiként, de a média résztvevőiként is lehetőséget kell kapniuk. Ez pedig egy gyerekekkel kommunikáló média működését feltételezi. A Gyermekjogi Bizottság megjegyezte, hogy számos országban kísérlet történt a gyermekközpontú média kialakítására; néhány napilap külön gyermekoldalakokat tartalmaz, a rádiók és televíziók is külön programokat szánnak fiatal közönségüknek. Mindazonáltal további erőfeszítések szükségesek ezen a téren.” (Gyermekjogi Bizottság, Jelentés a tizenegyedik ülésről, 1996. január, CRC/C/50, IX. függelék, 80-81. oldal. A Bizottság megjegyzéseit a média lehetséges káros hatásairól lásd alább, a 164. oldalon.)

A Bizottság a 2006-ban „A gyermek meghallgatáshoz való jogáról” rendezett vitanapot követően elfogadott ajánlásaiban visszatért erre a témára:

„A Bizottság elismeri a média alapvető szerepét a gyermekek véleménynyilvánításhoz való jogának biztosításában, és sürgeti a tömegtájékoztatás különböző eszközeit, köztük a rádiókat és televíziókat, hogy áldozzanak további forrásokat a gyermekek bevonására a programok fejlesztésébe, és annak lehetővé tételébe, hogy a gyermekek média-kezdemenyzéseket dolgozzanak ki és vezessenek jogaikról.” (Gyermekjogi Bizottság, Jelentés a negyvenharmadik ülésről, 2006. szeptember, Vitanap, Ajánlások, 36. bekezdés)

Annak biztosítása, hogy a gyermek „hozzájusson a különböző hazai és nemzetközi forrásokból származó információkhoz” – különösen azokhoz, amelyek jóllétét, valamint testi és lelki egészségét szolgálják

A Bizottság a 17. cikket a gyerekek polgári jogai közt tartja számon, és gyakran ad hangot általános aggodalmának a gyermekek 13., 14., 15., 16. és 17. cikkben biztosított polgári jogainak végrehajtására fordított csekély figyelem miatt.

A 17. cikk ezen része meghatározza az a)–e) pontban vázolt öt fő stratégia átfogó célját. Ezek szorosan kapcsolódnak a 12. cikkben és a 13. cikk 1. bekezdésében garantált véleménynyilvánítás szabadságához fűződő részvételi jogokhoz. Összefüggenek továbbá a média szerepével a gyerekek maximális fejlődésének biztosításában (6. cikk), az oktatás céljaival (29. cikk), és az egészségnevelés szükségességével (24. cikk). A 31. cikk kimondja a gyerek jogát a kulturális és művészeti életben való szabad és teljes részvételhez, amelynek biztosításában a média fontos szerepet játszhat.

„A gyermek jogainak végrehajtása kora gyermekkorban” című átfogó kommentárjában a Bizottság kitér a kisgyerekek tájékoztatási szükségleteire (és a káros információtól való védelmük fontosságára – lásd alább a 164. oldalon):

„... A kora gyermekkorban kiemelt piacot jelent a kiadók és a média munkatársai számára, akiket arra kell bátorítani, hogy olyan anyagokat terjesszenek, amelyek megfelelnek a fiatal gyermekek képességeinek és érdeklődésének, társadalmi és oktatási szempontból növelik jólétüket, és tükrözik a gyermekek körülményeinek, kulturális és nyelvi hátterének országos és regionális eltéréseit. Különös fi-

gyelmet kell fordítani a kisebbségi csoportok médiához való hozzáféréseire, hiszen ez biztosítja elismerésüket és társadalmi befogadásukat...” (Gyermejjogi Bizottság, 7. számú átfogó kommentár, 2005, , (35) cikk)

A Bizottság tapasztalta a tájékoztatás sokszínűségének korlátozását, ezen belül azt, hogy a gyerekek – néha bizonyos régiókhoz köthetően, például vidéki településeken – nem jutnak hozzá a megfelelő tájékoztatáshoz, és nincs internet-hozzáférésük sem.

Az egészség biztosítása

A gyerekek jogairól szóló egyezmény még egy helyen – a 24. cikk 2. bekezdésének e) pontjában – emeli ki a gyerek tájékoztatásának szükségességét. A média itt is fontos szerepet játszhat. A Bizottság két átfogó kommentárjában is foglalkozik ezzel a témával. „A serdülők egészsége és fejlődése a gyermek jogairól szóló egyezménnyel összefüggésében” című átfogó kommentár kimondja, hogy:

„A serdülőknek joguk van az egészségükkel és fejlődésükkel kapcsolatos, valamint a társadalomban való érdemi részvételhez szükséges alapvető tájékoztatáshoz. A részes államok kötelessége annak biztosítása, hogy a serdülő lányok és fiúk, úgy az iskolában, mint azon kívül megfelelő tájékoztatást kapjanak arról, hogyan védjék egészségüket és fejlődésüket, melyek az egészségtudatos viselkedési módok, és semmilyen ezekkel kapcsolatos információt ne tagadjanak meg tőlük. Ez alatt értendő a dohány, alkohol és más szerek használatáról és az azokkal való visszaélésről, a biztonságos és másokat tiszteletben tartó társas és szexuális viselkedésről, táplálkozásról és testmozgásról szóló tájékoztatás.” (Gyermejjogi Bizottság, 4. számú átfogó kommentár, 2003, , 26. bekezdés)

„A HIV/AIDS és a gyermek jogai” című átfogó kommentárjában a Bizottság hangsúlyozza a megelőzésről, kezelésről, a közönyt, megbélyegzés és megkülönböztetés leküzdéséről szóló tájékoztatás szükségességét, mind formális (pl. az oktatás és a gyerekekre fókuszáló média), mind informális (pl. utcagyerekeket, intézetben és különösen nehéz körülmények között élő gyerekeket célzó) csator-

nák igénybevételével. (3. számú átfogó kommentár, 2003, , 16-17. bekezdés). Az egészséggel kapcsolatos tájékoztatás részletesebb tárgyalását lásd a 24. cikk alatt a 247. oldalon.

Szabadságukban korlátozott gyerekek. A szabadságuktól megfosztott fiatalok védelméről szóló ENSZ-szabályok kiemelik a médiához való hozzájutás fontosságát: „A fiataloknak lehetőség kell kapniuk, hogy napilapokhoz, magazinokhoz és más kiadványokhoz, rádió és televízió-programokhoz valamint filmekhez való hozzájutás révén rendszeresen tájékozódhassanak a hírekről...” (62. szabály) Figyelni kell a gyerekek médiához való hozzáféréseinek biztosítását intézeti elhelyezés során, és más különleges körülmények esetén.

„Előmozdítják, hogy a tömeg-tájékoztatási eszközök a 29. cikk szellemének megfelelően a gyermek számára szociális és kulturális szempontból hasznos információkat és termékeket terjesszenek”: 17. cikk a) pontja

A 29. cikk 1. bekezdése megállapítja a gyerek oktatásának céljait. A 17. cikk arra utal, hogy a média által terjesztett információ és termékek tartalmának összhangban kell lenniük ezekkel a célokkal. „Az oktatás céljai” című első átfogó kommentárjában a Bizottság kijelenti, hogy:

„A széles értelemben vett tömeg-tájékoztatás központi szerepet játszik mind a 29. cikk 1. bekezdésében foglalt értékek és célok közvetítésében, mind annak garantálásában, hogy tevékenysége nem ássa alá mások ezen célok elérése érdekében tett erőfeszítéseit. Az egyezmény a 17. cikk a) pontja értelmében kötelezi a részes államokat annak előmozdítására, hogy „a tömeg-tájékoztatási eszközök a gyermek számára szociális és kulturális szempontból hasznos információkat és tartalmakat terjesszenek.” (Gyermejjogi Bizottság, 1. számú átfogó kommentár, 2001, CRC/GC/2001/1, 21. bekezdés, lásd még a 29. cikket a 309. oldalon)

Az UNESCO Közgyűlése 1978-ban elfogadta a tömeg-tájékoztatási eszközöknek a béke és nemzetközi megértés erősítéséhez, az emberi jogok előmozdításához történő hozzájárulásának, vala-

Gyermejközi egyezmény

mint a rasszizmussal és háborús izgatással való szembeszegülés elveire vonatkozó nyilatkozatot. A rasszizmus, a faji megkülönböztetés, az idegen-gyűlölet és az azzal összefüggő intolerancia leküzdéséről szóló világkonferencia (Durban, Dél-Afrika, 2001. szeptember) nyilatkozatában mélységesen aggasztónak nevezi „az új információs technológiák, köztük az internet olyan célokra való használatát, amelyek ellentétesek az emberi értékek, egyenlőség, megkülönböztetés mentesség tiszteletben tartásával, mások tiszteletével és a toleranciával, ide értve a rasszizmus, a faji alapú gyűlölködés, az idegen-gyűlölet és a kapcsolódó intolerancia népszerűsítését, és különösen azt, hogy gyermekek és fiatalok ilyen tartalmakhoz hozzáférhetnek és negatív hatása alá kerülhetnek.” (A/CONF.189/12, Nyilatkozat, 91. bekezdés)

A 29. cikkben foglalt célok közé tartozik a nemek egyenlőségének biztosítása. A Bizottság „a lánygyermekről” tartott vitanapjának beszámolója megegyezik az 1995. évi jelentésében foglaltakkal:

„...annak fontosságára, hogy felszámolják a lányok és nők médiában és reklámokban történő lealacsonyító és kizsákmányoló ábrázolását. Az így ábrázolt értékek és viselkedésminták hozzájárulnak az egyenlőtlenség és alacsonyabb rendűség fenntartásához.” (Gyermejközi Bizottság, Jelentés a nyolcadik ülésről, 1995. január, CRC/C/ 38, 291. bekezdés)

A fogyatékos-sággal élő személyek jogairól szóló (2006-ban elfogadott) egyezmény értelmében a részes államok vállalják, hogy azonnali, hatékony és megfelelő intézkedéseket foganatosítanak a média ösztönzésére annak érdekében, „hogy a fogyatékos-sággal élő személyeket a jelen egyezmény céljával megegyező módon ábrázolják” (8. cikk 2. bekezdés c) pont). A fogyatékos-sággal élő emberek esélyegyenlőségének alapvető szabályai közül az első a „tudatosság növeléséről” azt javasolja, hogy: „A Tagállamok bátorítsák a hírközlő eszközöket, hogy pozitív módon ábrázolják a fogyatékos embereket, és konzultáljanak ez ügyben a fogyatékos-sággal élők szervezeteivel”. A 9. szabály ehhez hozzáteszi, hogy a tömeg-tájékoztatási eszközöket bátorítani kell, hogy vállaljanak jelentős szerepet a negatív hozzáállás megszüntetésében „a fogyatékos-sággal élők házasságával, szexuális életével és szülővé válásával kapcsolatosan, amelyek még léteznek a társadalomban, kü-

lönösen a fogyatékos-sággal élő lányok és asszonyok vonatkozásában”.

A média a gyerekek pozitív nevelésében játszott szerepéről további tanácsokat tartalmaznak az ENSZ fiataalkorú bűnelkövetésről megelőzéséről szóló iránymutatásai (Rijádi iránymutatások), amelyek alkalmazását a Gyermejközi Bizottság következetesen úgy ajánlja, mint a gyermek jogairól szóló egyezmény végrehajtásának megfelelő eszközét. A „Szocializációs folyamatokról” szóló részben, a tömeg-tájékoztatással foglalkozó bekezdés így szól:

„40. Elő kell mozdítani, hogy a tömeg-tájékoztatási eszközök biztosítsák, hogy a fiatalok sokféle országos és nemzetközi forrásból származó tájékoztatáshoz és termékekhez jussanak hozzá.

41. Elő kell mozdítani, hogy a tömeg-tájékoztatási eszközök megjelenítsék a fiatalok pozitív társadalmi hozzájárulását.

42. Elő kell mozdítani, hogy a tömeg-tájékoztatási eszközök tájékoztassák a fiatalokat rendelkezésükre álló szolgáltatásokról, létesítményekről és lehetőségekről.

43. Elő kell mozdítani, hogy a tömeg-tájékoztatási eszközök általában, a televízió és a filmek pedig különösen minimalizálják a pornográfia, a kábítószer, az erőszak és a kizsákmányolás ábrázolását; kerüljék – különösen a gyerekek, nők és az emberi kapcsolatok – lealacsonyító és megalázó megjelenítését, biztosítsák az egyenlőség elvét és szerepeit.

44. A tömeg-tájékoztatásnak tisztában kell lennie saját kiterjedt társadalmi szerepével, felelősségével és hatásával a fiatalok kábítószerrel és alkohollal való visszaélésének kommunikációjában. A médianak a kábítószerrel való visszaélés megelőzésére kellene használnia hatalmát, azáltal, hogy kiegyenlített nézőpontú, következetes üzeneteket közvetít. Minden szinten támogatni kellene a kábítószerrel kapcsolatos tudatosság növelésének hatékony kampányait.”

**„Előmozdítják a nemzetközi együttműködést a különféle, hazai és nemzetközi, kulturális forrásokból származó ilyenfajta tájékoztatás és termékek előállítás, cseréje és terjesztése érdekében”:
17. cikk b) pontja**

Ez a rendelkezés a gyerek jogairól szóló egyezményen átívelő, annak teljes körű végrehajtása érdekében elérendő nemzetközi együttműködésre

koncentrálni. Hangsúlyozza annak fontosságát is, hogy a gyerekek számára hozzáférhető információk és tájékoztatók sokszínűek legyenek. A modern technológia drámai hatással van az információk azonnali továbbítására, növeli a média lehetőségeit az oktatásban és a fejlesztésben, ugyanakkor némely, a gyerekek számára elérhető tartalom aggodalmakat is felvet.

**„Előmozdítják a gyermekkönyvek előállítását és terjesztését”:
17. cikk c) pontja**

A 17. cikk előkészítésének késői szakaszában egy nem kormányzati, civil szervezet azt javasolta, hogy az egyik rendelkezés kimondottan a gyerekek olvasásának elősegítését célozza. Az Ifjúsági Könyvek Nemzetközi Tanácsa az alábbi bekezdés beiktatását javasolta: „Minden szinten előmozdítják az írni-olvasni tudást és az olvasási szokásokat gyermekkönyvek előállításával és terjesztésével, valamint a mesemondás szokásával” (E/CN.4/1987/25, 7. oldal; Detrick, 287. oldal). Ebből a javaslatból jött létre végül a c) pontban olvasható rendelkezés.

Az UNESCO a főbb szakmai testületekkel és nem kormányzati, civil szervezetekkel karöltve sok éve támogatja a gyermekirodalom előállítását.

A Bizottság dicséri azokat az államokat, amelyek biztosítják a könyvekhez való hozzáférést, míg aggodalmát fejezi ki néhány országban a gyermekkönyvek mennyiségével és minőségével, a könyvtárak miatt az elérhetőséggel stb. kapcsolatban.

„Előmozdítják, hogy a tömegtájékoztatási eszközök kiemelten vegyék figyelembe az őslakossághoz, illetőleg a kisebbségi csoportokhoz tartozó gyermek nyelvi szükségleteit”: 17. cikk d) pontja

A 30. cikk (lásd a 323. oldalon) megkívánja, hogy a vallási vagy nyelvi kisebbségi illetve őslakos közösséghez tartozó gyerekeket ne fosszák meg saját kultúrájuk élvezetének jogától, vállalatától és gyakorlásától, továbbá nyelvének használatától. Az oktatás 29. cikkben leírt céljai is megkívánják a különböző nemzeti értékek, kultúrák és nyelvek tiszteletét. A 17. cikk említi a tömegtájékoztatás fontos szerepét ebben, például az információk és programok kisebbségi nyelveken történő előállításán keresztül.

A gyerek jogairól szóló egyezmény elveinek és rendelkezéseinek felnőttekkel és gyerekekkel való megismertetésének (42. cikk, lásd a 443. oldalon) szükségességéhez fűzött megjegyzéseiben a Bizottság gyakran hangsúlyozta a kisebbségi és őslakos nyelvekre való fordítás biztosításának fontosságát, és ebben a média által játszott különösen jelentős szerepet.

További szervezést igényelhet annak biztosítása, hogy a fogyatékkal élő gyerekek mindenki mással egyenlő információ-hozzáféréssel rendelkezzenek a médián keresztül. A Bizottság „A fogyatékkal élő gyermekek jogai” című átfogó kommentárjában így fogalmaz:

„A tájékoztatáshoz és kommunikációhoz – köztük az információs és távközlési technológiákhoz – való hozzáférés lehetővé teszi a fogyatékkal élő gyermekek számára, hogy önállóan éljenek, és teljes mértékben részt vegyenek az élet minden területén (...) A fogyatékkal élő gyermekeknek biztosítani kell azokat a technikai megoldásokat és más szolgáltatásokat, pl. a Braille-írást és a jelnyelvet, melyek segítségével hozzáférhetnek a hírközlés minden formájához, köztük a televízióhoz, rádióhoz, nyomtatott termékekhez, és az olyan új információs és kommunikációs technológiákhoz és rendszerekhez, amilyen az internet”. (Gyermejjogi Bizottság, 9. számú átfogó kommentár, 2006, CRC/C/GC/9, 37. bekezdés. Lásd még a 23. cikket a 238. oldalon.)

**„Elősegítik a gyermek jóllétére ártalmas információk és termékek elleni védelmet megfelelően szolgáló irányelvek kidolgozását a 13. és a 18. cikk rendelkezéseinek figyelembevételével”:
17. cikk e) pontja**

Sok országban egyre fokozódó aggodalom kíséri az erőszak ábrázolásának feltételezhető negatív hatásait a gyermekek fejlődésére, köztük testi és lelki egészségükre. „A gyermek és a média” című vitanapjának jelentésében a Gyermekjogi Bizottság kiemelte ezt a kérdést, a média más negatív jelenségeivel együtt:

„...Aggodalom merült fel a média gyermekekre gyakorolt negatív hatásaival szemben is, elsősorban a brutális erőszakot és pornográfiát tartalmazó programokkal összefüggésben. Számos országban igyekeznek megoldást találni arra, hogyan lehet megvédeni a

Gyermekjogi egyezmény

gyermeket a televízióban, videofilmeken és más csatornákon látható erőszak hatásaitól. Ismét kísérletet tettek önkéntes alapon létrejött megállapodások megkötésére, de váltakozó sikerrel jártak. Ez a probléma úgy merül fel az egyezmény 17. cikkében, hogy a megfelelő irányelvek kidolgozását javasolja „a gyermek jólétére ártalmas információk és termékek elleni” védelmére..

„Némely ország valóban kidolgozott ilyen irányelveket, vegyes eredményekkel ...” (Gyermekjogi Bizottság, Jelentés a tizenegyedik ülésről, 1996. január, CRC/C/50, IX. függelék, 80-81. oldal.)

„A gyermek jogainak megvalósulása a kora gyermekkorban” című átfogó kommentárjában a Bizottság kiemeli a kisgyerekek különös veszélyeztetettségét:

„... A modern technológiák – köztük az internetalapú kommunikáció – választékának és hozzáférhetőségének gyors növekedése különös aggodalom forrása. A kisgyermek különösen veszélyeztetettek, ha nem megfelelő, vagy erőszakos termékekkel találkoznak. Sürgetjük a részes államokat, hogy oly módon szabályozzák a médiában megjelenő termékek előállítását és terjesztését, hogy megvédje a kisgyermeket, és támogassa a szülőket/gondozókat gyermeknevelési feladataik ezirányú teljesítésében. (18. cikk).” (Gyermekjogi Bizottság, 7. számú átfogó kommentár, 2005, , 35. bekezdés)

A 17. cikk irányelvek kialakítására tesz javaslatot, amellyel inkább önkéntes, mint jogszabályi ellenőrzésre utal. Ezek kidolgozása során a részes államoknak szem előtt kell tartaniuk két másik cikk rendelkezéseit is:

- ▶ a gyermek jogát a szabad véleménynyilvánításhoz, amelyet csak bizonyos körülmények közt lehet korlátozni, ahogyan azt a 13. cikk 2. bekezdése szabályozza (lásd a 129. oldalon);
- ▶ a szülők elsődleges felelősségét a gyermek felnevelésében és fejlődésében, a gyermek legfőbb érdekét tartva szem előtt, és az állam megfelelő támogatás biztosítására irányuló kötelezettségét (18. cikk, lásd a 169. oldalt).

Fontos az 5. cikk is, amely megkívánja a szülők iránymutatási és tanácsadási jogának tiszteletét, amelyet a gyermek kibontakozó képességeinek megfelelően gyakorolnak. Végső soron a szülők és gondozók elsődleges felelőssége a gyermek tömegtájékoztatási eszköz-használatának ellenőrzése. Az államnak segítenie kell ebben a szülőket, például azzal, hogy megfelelő tájékoztatást biztosít számukra a televízióműsorok, videofilmek, számítógépes játékok tartalmáról, az internet és mobiltechnológiák használatáról, stb.

A Bizottság „A gyermek és a média” című vitanapját követően elfogadott ajánlásai között szerepel konstruktív együttműködés kidolgozása a médiavállalatokkal a gyermekek káros hatásoktól való védelme érdekében, átfogó tervek kialakítása a szülők képessé tételére a média piacának használatában, az újságírók képzése, és különleges irányelvek alkalmazása a gyermekbántalmazásról való tudósítás esetére.

A Bizottság, a részes államok jelentéseinek tanulmányozása során gyakran tesz megjegyzést a potenciálisan károsító – erőszakos, fajgyűlölő, pornográf – tartalmaktól való védelem hiányára, javaslatot tett jogszabályok, irányelvek kidolgozására és a szülők képzésére is. Aggodalmait most már kiterjednek a modern információs és kommunikációs technológiákra is, köztük az internetre és a mobiltelefonokra.

A gyermek magánélete és a média

A média egyik, a gyermek jóllétét potenciálisan fenyegető hatása a gyermek magánélethez való jogát érinti (lásd a 16. cikket a 149. oldalon). A 40. cikk 2. bekezdés b) pontjának vii. alpontja előírja a büntető igazságszolgáltatási rendszerrel kapcsolatba került gyerekek magánéletének tiszteletét a médiatudósítások során. A Bizottság hasonlóan aggasztónak nevezte a bántalmazás áldozatává vált, vagy családi problémákkal küzdő gyerekek magánéletének kérdését. (lásd a 40. cikket a 428. oldalon).

A gyermekkorú áldozatokra és a bűncselekmények tanúira vonatkozó igazságszolgáltatással kapcsolatos iránymutatások is rámutatnak erre egy külön, a magánéletéről szóló részben: „a gyermekkorú áldozatok és tanúk magánéletét is elsődleges fontossággal kell védeni.

Védettként kell kezelni minden olyan információt, amely egy gyermek és az igazságszolgáltatás rendszerének kapcsolatára utal. Ennek elérésé-

hez fenn kell tartani a titoktartást, meg kell tiltani a gyermek azonosításához vezető információk felfedését, akár áldozatként, akár tanúként szerepel az igazságszolgáltatási folyamatban.

Intézkedni kell a gyermek védelméről, hogy ne szolgáltatassák ki a közvéleménynek például a nyilvánosság és a média tárgyalóteremből való kizárásával, a gyermek tanúskodása idejére, ahol

ezt az ország törvényei lehetővé teszik.” (Gazdasági és Szociális Bizottság, 2005/20. határozat, X. rész, 26-28. bekezdés)

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* (CRC/C/58/Rev.1). függelék, 467. oldal.

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

Az ellenőrző lista használatáról lásd XXXV. oldal

A megvalósítás általános értékelése

- **Meghozták-e** a 17. cikkkel kapcsolatban az általános intézkedéseket? (A kormányzaton belül a 17. cikk érinti a **tömegkommunikációs, jóléti és oktatási minisztériumokat**; a képzésbe szükséges bevonni az **újságírókat, és mindenkit, aki a tömegtájékoztatóban részt vesz, közöttük az internet és a média oktatásával foglalkozókat, és a szülők képzésének fejlesztőit.**

A 17. cikk végrehajtásának speciális kérdései

- Tett-e az állam lépéseket annak biztosítására, hogy minden joghatósága alá tartozó gyermek hozzáférjen különböző hazai és nemzetközi forrásokból származó tájékoztatáshoz és tartalmakhoz, különösen azokhoz, amelyek szociális, lelki és erkölcsi jóllétét, fizikai és mentális egészségét szolgálják?
- Ez a fajta hozzáférés minden gyermek számára megkülönböztetés nélkül biztosított-e, különös tekintettel a
 - ▶ kisebbségi és őslakos közösségek gyerekeire?
 - ▶ fogyatékossgal élő gyerekekre?
 - ▶ bármiféle – például fogvatartó – intézetben élő gyerekekre?
- Előmozdította-e az állam, hogy a tömegtájékoztató olyan információkat és tartalmakat terjesszen, amelyek szociális és kulturális szempontból hasznosak a gyermek számára, és a 29. cikkben foglalt célokat szolgálják, köztük:
 - ▶ a gyermek személyisége teljes kibontakozásának elősegítését?
 - ▶ az emberi jogok és alapvető szabadságjogok tiszteletének elősegítését?
- Tisztelet elősegítését
 - ▶ a gyermek szülei iránt?
 - ▶ a gyermek kulturális önazonossága, nyelve és értékei iránt?
- A nemzeti értékek tiszteletét
 - ▶ abban az országban, ahol a gyermek él?
 - ▶ azzal az országgal kapcsolatban, ahonnan a gyermek származik?
 - ▶ a sajátjától eltérő kultúrák iránt?
 - ▶ a gyermek felkészítését a felelősségteljes életre egy szabad társadalomban?
 - ▶ a természeti környezet tiszteletének elősegítését?
- És különösen, előmozdította-e az állam, hogy a tömegtájékoztató biztosítsa
 - ▶ a megértést és barátságot valamennyi ember, köztük a kisebbségi és őslakos csoportokhoz tartozók között?
- Előmozdítja-e az állam a nemzetközi együttműködést a többféle kulturális, hazai és nemzetközi forrásból származó információ és anyagok előállításában, cseréjében és terjesztésében?
- Hozott-e intézkedéseket az állam a gyermekkönyvek előállításának és terjesztésének ösztönzésére?
- Támogatták-e, hogy a tömegtájékoztató különös figyelemmel legyen a kisebbségekhez vagy őslakos közösségekhez tartozó gyerekek nyelvi szükségleteire?
- Ösztönözték-e, hogy a tömegtájékoztató segítse a betegségmegelőzést és az egészségnevelést?
- Előmozdították-e, hogy a tömegtájékoztató segítsen az egyezményről szóló ismeretek terjesztésében úgy a felnőttek, mint a gyerekek körében?

- Támogatta-e az állam olyan irányelvek és képzési programok kidolgozását, amelyek a gyerekek részvételét biztosítják a rádióval, nyomtatott sajtóval, filmekkel és videókkal, az internettel és más csatornákkal kapcsolatban?
- Szorgalmazta-e az állam olyan irányelvek, különleges technológiák és ellenőrzési eljárások kidolgozását, amelyek védik a gyereket a jólétükre káros információktól és tartalmaktól az alábbiakkal kapcsolatban
 - ▶ televízió?
 - ▶ rádió?
 - ▶ film és videó?
 - ▶ internet?
 - ▶ más csatornák?
- Amennyiben igen, ezek az irányelvek megfelelnek-e
 - ▶ a gyerek 13. cikkben biztosított véleménynyilvánítási jogának és annak 2. bekezdésében megengedett korlátozásainak?
 - ▶ a szülők, mások és az állam 18. cikkben meghatározott felelősségeinek?
- Biztosította-e az állam, hogy a szülők és más gondviselők elegendő információval rendelkezzenek a hírközlési programok, videók, számítógépes játékok stb. tartalmáról ahhoz, hogy eleget tehessenek a gyerek jólétével kapcsolatos kötelességeiknek?
- Biztosította-e az állam a gyerekek megfelelő média-oktatásának kidolgozását?
- Előmozdította-e az állam a szülőképzés kidolgozását a gyerekek káros tájékoztatástól és tartalmaktól való védelme érdekében?
- Rendelkezésre állnak-e irányelvek és más biztosítékok, többek között képzés, annak érdekében, hogy a média tiszteletben tartsa a gyerek magánélethez való jogát, valamint felelősségteljesen tudósítson bántalmazásról, családi problémákról és a fiatalok büntető ügyeiről?
- Előmozdította-e az állam az újságírók gyermekjogokról szóló tájékoztatását és képzését?

Emlékeztető: Az egyezmény oszthatatlan, és a cikkek kölcsönösen összefüggnek egymással.

A 17. cikk sem önmagában értelmezendő.

Kiemelt figyelmet kell fordítani:

A többi általános elvre

- 2. cikk: Az Egyezményben megállapított jogok elismerése a joghatóság alá tartozó valamennyi gyerek számára, hátrányos megkülönböztetés nélkül
- 3. cikk 1. bekezdése: A gyerek legfőbb érdekei a gyerekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
- 6. cikk: Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog
- 12. cikk: A gyerek véleményének tiszteletben tartása a gyereket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyereket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban

Szorosan kapcsolódó cikkek

Cikkek, melyek végrehajtása kapcsolatban áll a 17. cikkével:

- 5. cikk: A szülők felelőssége és a gyerek kibontakozó képességei
- 9. cikk: Családi ügyekről való tudósítás – a gyerek privát szférához való joga
- 13. cikk: Jog az önkifejezés szabadságára
- 16. cikk: A gyerek magánélethez való joga
- 18. cikk: A szülők elsődleges felelőssége
- 19. cikk: Tudósítás erőszakról és visszaélésekről – az áldozattá vált gyerekek privát szférájának tiszteletben tartása
- 24. cikk: Egészségnevelés és elősegítés
- 29. cikk: Az oktatás céljai
- 30. cikk: Kisebbségi és őslakos közösségekhez tartozó gyerekek jogai saját kultúrájuk, vallásuk és nyelvük használatára
- 31. cikk: A gyerek játékhoz, szabadidős tevékenységhez és a kulturális és művészeti életben való részvételhez való jogának biztosítása
- 34. cikk: A média szerepe – a gyermekpornográfiával együtt - a szexuális kizsákmányolás leküzdésében
- 36. cikk: Más média általi kizsákmányolás
- 40. cikk: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásával kapcsolatos jelentések – a gyerek privát szférája
- 42. cikk: Az Egyezmény széles körben történő megismertetése gyerekekkel és felnőttekkel

A szülők közös felelőssége az állam támogatásával

A 18. CIKK SZÖVEGE

1. Az Egyezményben részes államok minden erejükkel azon lesznek, hogy biztosítsák annak az elvnek az elismertetését, amely szerint a szülőknek közös a felelősségük a gyermek neveléséért és fejlődésének biztosításáért. A felelősség a gyermek neveléséért és fejlődésének biztosításáért elsősorban a szülőkre, illetőleg, adott esetben a gyermek törvényes képviselőire hárul. Az ő cselekedeteiket mindenekelőtt a gyermek legfőbb érdekének kell vezetnie.

2. Az Egyezményben említett jogok biztosítása és előmozdítása érdekében a részes államok megfelelő segítséget nyújtanak a szülőknek és a gyermek törvényes képviselőinek a gyermek nevelésével kapcsolatban rájuk háruló felelősség gyakorlásához, és gondoskodnak gyermekjóléti intézmények, létesítmények és szolgálatok létrehozásáról.

3. Az Egyezményben részes államok megtesznek minden megfelelő intézkedést annak érdekében, hogy a dolgozó szülők gyermekei számára biztosítsák olyan szolgáltatások és gyermekőrző intézmények igénybevételének jogát, amelyekre jogosultak.¹

Összefoglalás

A 18. cikk a gyerek szülei és az államra háruló felelősség közti egyensúllyal foglalkozik, és külön hangsúlyozza az állam támogatásának szükségességét a szülők köteleességteljesítése során. A 18. cikk együtt olvasandó az 5. cikkel (a szülők köteleességei és jogai, a gyerek kibontakozó képességei) valamint a 3. cikk 2. bekezdésével és a 27. cikkel (az állam kötelessége a szülők támogatása a gyerek számára megfelelő védelem, gondoskodás és életszínvonal biztosításában). Az egyezmény ezen négy cikke együttesen egyértelművé teszi, hogy a szülőké az elsődleges felelősség a

gyerek legfőbb érdekeinek biztosításában, de a gyerek egyezmény által garantált jogai korlátozhatják azt, és az másokkal, például a tágabb család tagjaival megosztható. Az államnak is megfelelő lépéseket kell tennie a szülők köteleességteljesítésükben való támogatása érdekében. Ha a szülő nem képes eleget tenni ezen felelősségének, az államnak kell közbelépnie a gyermek jogainak és szükségleteinek biztosítása érdekében.

Az Emberi Jogi Bizottság egyik átfogó kommentárjában kimondta, hogy: „A gyermekek megfelelő védelmének biztosítása a család, a társadalom és az állam felelőssége. Bár az egyezségekmány nem mondja meg, hogyan oszlik meg ez a felelősség, az elsősorban a tág értelemben vett családra hárul, és az érintett részes állam egész közösségére, melybe a család tagjai tartoznak, de kiemelten a szülőkre. Az ő feladatuk olyan körülményeket teremteni, amelyben a gyermek szemé-

¹ Az eredeti fordítás szerint: gyermekőrző intézmények – ez azonban mára teljesen elfogadhatatlan szóhasználat, így a széles körben használt hazai és a nemzetközi gyakorlatban is elfogadott napközbeni gyermekgondozó-nevelőre változtattuk, és javasoljuk eszerinti módosítását (a szerk).

Gyermekjogi egyezmény

lyisége harmonikusan fejlődhet, és élvezni tudja az egyezségokmány által biztosított jogait. Mindazonáltal, mivel általánosnak mondható, hogy az apa is és az anya is teljes foglalkoztatásban házon kívül dolgozik, a részes államok jelentéseinek ki kell térniük arra, hogy a társadalom, a szociális intézmények és az állam hogyan teljesíti család-támogatási kötelezettségét a gyermek védelmének biztosítása érdekében.” (Emberi Jogi Bizottság, 17. számú átfogó kommentár, HRI/GEN/1/Rev.8, 6. bekezdés, 184. oldal)

„A felelősség a gyermek neveléséért és fejlődésének biztosításaért elsősorban a szülőkre, illetőleg, adott esetben a gyermek törvényes képviselőire hárul”

A 18. cikk egyértelműen kinyilvánítja a szülők elsőbbségét; noha máshol (az 5. és a 30. cikkben) az egyezmény elismeri, hogy a család struktúrák különböznek, és hogy a gyermek tágabb családja, a törzs, közösség kultúrája is fontos szerepet játszhat a gyermek felnevelésében. Mindazonáltal a Bizottság aggodalmát fejezte ki az olyan társadalmi berendezkedésekkel kapcsolatban, ahol a szülő szerepét a gyerekre hátrányos módon csökkenteni lehet – például poligámiában vagy törzsi hierarchiákban.

Bizonyos értelemben úgy tűnik, hogy a 18. cikk inkább a szülőkről szól, mint a gyerekek jogairól. Ugyanakkor egyértelműen szülői felelőségeket tartalmaz, nem jogokat, és a szülők elsőbbségét az államhoz képest határozza meg, nem a gyerekekhez képest.

A gyermek „fejlődéséért” való felelősség viszonylag objektív mércét ajánl a szülők felelősséggyakorlásának értékeléséhez: ha a szülő elkerülendő cselekedetei (vagy az elhanyagolás) gátolják a gyermek fizikai, pszichológiai vagy intellektuális fejlődését, akkor a szülők nem teljesítik megfelelően kötelezettségeiket.

„Cselekedeteiket mindenekelőtt a gyermek legfőbb érdekének kell vezetnie”

A 18. cikk előkészítésének kezdeti szakaszában az Egyesült Államok küldöttsége megjegyezte, hogy meglehetősen furcsa dolog magánszemélyek felelőségeit megállapítani, amikor az egyezmény a ratifikáló államokat köti. Első pillanatban ez a határozott felszólítás különösnek tűn-

het: hogyan biztosíthatná az állam, hogy a szülők cselekedeteit mindenekelőtt a gyermek legfőbb érdekei vezéreljék? Valójában ez az elv közvetlen hatással van az állam tetteire, hiszen ez kell, hogy alapját képezze minden szülői jogokat és kötelezettségeket érintő jogi szabályozásnak. A világon a legtöbb nemzet történelmében a jogszabályok és szokások azt feltételezték, hogy a gyermek a szülő „tulajdona” – melynek lényege az volt, hogy a szülők gyakorolhatták a gyermekük feletti jogokat kizárólag saját javukat nézve. Mára a világ nagy részén ezeket a jogszabályokat és szokásokat újrarendolják. Az egyezmény megkívánja, hogy a ma hatályos jogban a szülői jogok elveit fordítsák le a szülői felelőségek elvére, a szülők ama törvényben foglalt köteletségére, hogy gyerekeik legfőbb érdekét nézve cselekedjenek. A Bizottság aggodalmát fejezte ki azokban az esetekben, ahol a törvények a szülők elhanyagoló magatartását támogatják (például büntetik a nőket a házasságon kívüli teherbe esésért, amelynek következménye a gyerekek elhagyása).

„A gyermek legfőbb érdeke” nem előre meghatározott, hanem gyerekenként változó fogalom. Két szülő véleménye is meglehetősen eltérő lehet azt illetően, mi gyermekük legfőbb érdeke; és a szakemberek sem feltétlenül értenek egyet abban, mi is a legjobb. A gyermek egyezmény által biztosított jogai segítséget nyújtanak ahhoz, hogy ez a fogalom kevésbé legyen szubjektív. Az abban foglalt jogok bármilyen megsértése (ide értve a gyermek kibontakozó képességei tiszteletben tartásának elmulasztását) jó eséllyel ellentétes a gyermek legfőbb érdekével.

A Bizottság két átfogó kommentárjában is foglalkozik a jogokon alapuló szülőség kérdéseivel. Az egyik a „A serdülők egészsége és fejlődése a gyermek jogairól szóló egyezmény összefüggésében”, a másik „A gyermek jogainak érvényesülése kora gyermekkorban” (lásd az összefoglaló kertes írást). A kisgyerekek szüleivel kapcsolatban a Bizottság arra bátorítja a részes államokat, hogy

„...a kora gyermekkori jogokat tűzzék napirendjükre. Fontos elmozdulni azoktól a hagyományos meggyőződésektől, hogy a kora gyermekkor pusztán szocializációs időszak, melynek célja az éretlen emberi lény érett felnőtté való nevelése. Az egyezmény megkívánja, hogy minden gyermeket saját jogán tiszteljenek – és ez a legfiatalabbakra is vonatkozik. Fel kell ismerni, hogy a kisgyermek is a csa-

lád, a közösség, a társadalom aktív tagjai, akiknek megvannak saját gondolataik, érdekeik, nézőpontjaik. Jogaik gyakorlásához különös fizikai és érzelmi gondoskodásra és érzékeny irányításra van szükségük, valamint időre és térre a társas játékhoz, felfedezéshez és tanuláshoz ...”

„A Bizottság aggasztónak találja, hogy nem értékeli megfelelően mindazokat a forrásokat, készségeket és személyes elkötelezettséget, melyet a kisgyermekkel való törődés a szülőktől és más értük felelős személyektől megkíván. Különösen azokban a társadalmakban probléma ez, ahol a korai házasságot és szülővé válást még mindig büntetik, valamint ott, ahol sok a fiatal, egyedülálló szülő. A kora gyermekkor az az időszak, amikor a szülők felelőssége a leginkább kiterjedt és intenzív a gyermek jóllétének minden egyezményben érintett vonatkozásában: életben maradás, egészség, fizikai és érzelmi biztonság, életszínvonal és megfelelő gondoskodás, lehetőség a játékra és a tanulásra, az önkifejezés szabadsága. Ennek megfelelően a gyermekjogok megvalósítása nagymértékben függ a gondozásukért felelős személyek jóllététől és a rendelkezésükre álló forrásoktól.” (Gyermejjogi Bizottság, 7. számú átfogó kommentár, 2005, CRC/C/GC/7, 5., 18. és 20. bekezdés)

Az idősebb gyermekekről így ír:

„A Bizottság hisz abban, hogy a szülőknek és a törvényes képviselőknél körültekintően kell gyakorolni az iránymutatásra és támogatásra szóló jogosítványukat serdülő gyermekek saját jogainak gyakorlása során. Kötelesek korának és érettségének megfelelően figyelembe venni a serdülő véleményét, és olyan biztonságos és támogató környezetet teremteni, amelyben fejlődni tud. Fel kell ismerni, hogy a serdülők a családi környezet olyan aktív jogokat birtokló tagjai, akik megfelelő segítséggel és iránymutatással teljes értékű, felelősségteljes állampolgárokká válnak.” (CRC/C/GC/4, 7. bekezdés)

A szülők képzése

Az állam kötelessége, hogy tájékoztassa a szülőket felelősségük tartalmáról és felkészítse ezek gyakorlására. Az önkéntes szülőképzésbe való befektetés költséghatékonysága egyre jobban elis-

mert tény, például a fiatalok bűnelkövetési arányok csökkentése terén. Az ENSZ fiatalok bűnözés megelőzéséről szóló iránymutatásai (Rijádi iránymutatások) kimondják, hogy: „Intézkedéseket kell hozni, és programokat kell kidolgozni annak érdekében, hogy a családok lehetőséget kapjanak a szülői szerepek és kötelességek megismerésére a gyerekek fejlődése és gondozása terén, pozitív szülő-gyermek kapcsolatok kialakításával, a szülők érzékenységeinek felkeltésével a gyerekek és fiatalok problémáiról, és családi, valamint közösségi tevékenységekben való részvételük előmozdításával.” (16. bekezdés)

Az állam szerepe a szétválasztás, kiemelés megelőzésében és szabályozásában című vitánapján a Bizottság

„... hangsúlyozza annak fontosságát, hogy a forrásokat inkább a szülői készségek megerősítéséhez rendeljék, mint a szétválasztást szolgáló megoldásokhoz. A Bizottság emlékeztet továbbá arra, hogy mind a családok, mind a családokkal foglalkozó egyesületek nevelő szerepe nagy jelentőségű más családok számára. Gyakran egyszerűbb a szülői kérdéseket a közösségen belül, egymásnak segítve megoldani. A Bizottság minden érintettet arra bátorít, hogy keressék a szülői készségek fejlesztésének innovatív módjait, módszereit, és a szülői készségfejlesztés beillesztését az iskolai tantervbe.” (Gyermejjogi Bizottság, Jelentés a negyvenedik ülésről, 2005. szeptember, CRC/C/153, (646. bekezdés)

A Bizottság záró észrevételeiben sok ország esetében hangsúlyozta a szülők képzésére irányuló intézkedések szükségességét, melyekről úgy véli, hogy hatékony eszköze a komoly társadalmi problémák kezelésének, amilyen például a gazdasági változást vagy fegyveres konfliktust követő társadalmi szétzilálódás. Hangsúlyozta ennek fontosságát a különösen fejlett jóléti rendszerrel rendelkező országok esetén is.

„A gyermek jogainak érvényesülése a kora gyermekkorban” című átfogó kommentárjában a Bizottság hangsúlyozza az érzékeny szülőképzési programok szükségességét, melyben:

„Biztos alapokon áll az az alapelv, hogy a szülők (és más elsődleges gondozók) a gyermek első nevelői ... Nekik kell megfelelő irányt mutatniuk és tanácsokat adniuk a kisebb gyerekeknek jogaik gyakorlásában, és olyan környezetet biztosíta-

Gyermejjogi egyezmény

niuk, amelyben a megbízható és érzelemgazdag kapcsolatok tiszteleten és megértésen alapulnak (5. cikk). A Bizottság kéri a részes államokat, hogy ezt az elvet tegyék a korai nevelés kiindulópontjává.

A szülők gyereknevelési felelősségének támogatása során (18. cikk 2. bekezdés) a részes államoknak minden arra alkalmas intézkedéssel „elő kell mozdítaniuk, hogy a szülők megértsék saját szerepüket gyermekük korai nevelésében, támogatniuk kell a gyermekközpontú nevelés gyakorlatát, a gyermek méltóságának tiszteletét, és a megértés, önértékelés és önbizalom fejlesztésének lehetőségeit” a szülőkkel való együttműködésre építve (Gyermejjogi Bizottság, 7. számú átfogó kommentár 2005, CRC/C/GC/7, 29. bekezdés, lásd az összefoglaló keretes írást)

Az államnak minden erejével arra kell törekednie, hogy biztosítsa „annak az elvnek az elismertetését, amely szerint a szülőknek közös a felelősségük a gyermek neveléséért és fejlődésének biztosításáért”

Hangsúlyozni kell annak fontosságát, hogy gyermekükért a szülők közösen felelősek. A legtöbb társadalomban csak az utóbbi időkben ismerték fel, hogy az apák is ugyanolyan fontos szerepet képesek játszani a gyermek napi gondozásában, mint az anyák, ahogy az anyák ugyanolyan anyagi felelősséggel és jogokkal rendelkeznek szülői szerepükben, mint az apák. Az egyezmény az első olyan dokumentumok egyike, amely ezt a közös felelősséget a gyermekek emberi jogának tartja, a nőkkel szembeni megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló egyezmény (1979) egyik rendelkezését tükrözve, amely megkívánja, hogy a részes államok ismerjék el „... férfiak és nők közös felelősségét a gyermekek nevelésében és fejlődésében, úgy érte ezt, hogy minden esetben a gyermekek érdekei élveznek elsőbbséget” (5. cikk).

Az országoknak a közös szülői felelősség elvét kellene támogatniuk a szülők felkészítése során, jogszabályaikban és családtámogatási szolgáltatásaikban is.

Egyszülős családok

A „közös felelősség” célja, hogy mindkét szülő aktív szerepet játsszon gyermeke felnevelésében, az apák házasságon kívül született gyermekeik nevelésében is.

Sok ország adatai mutatják, hogy nagyszámú gyermek él egyszülős háztartásban – általában az anyával. A Bizottság gyakran adott hangot aggodalmának ezzel a jelenséggel kapcsolatban, és nem a házasság hiánya miatt, hanem azért, mert a gyermekeknek szükségük van arra, hogy mindkét szülőjük tevékeny részt vállaljon felnevelésükben, és mert az egyszülős családokban élő gyermekek veszélyeztetettebbek szegénység szempontjából is.

Azok az országok, ahol a jog nem teszi lehetővé, hogy a házasságon kívül született gyermek apja elismerje szülői felelősségét, az egyezmény megsértését kockáztatják (figyelembe véve, hogy a 9. cikk értelmében a szülők és gyermekek csak a gyermek legfőbb érdekében szakíthatók el egymástól). Ehhez a felelősséghez hozzátartozik a gyermek el-tartása (lásd a 27. cikket a 287. oldalon), de nem merül ki ennyiben. Az államnak szükség esetén jogszabályi reformot kell végrehajtania annak érdekében, hogy megszűnjön a házasságon kívül született gyermekek hátrányos megkülönböztetése. Foglalkoztatási, adózási és jóléti eszközökkel kell előmozdítani, hogy mindkét szülő tevékeny részt vállaljon a gyermeknevelésből. Stratégiákat kell kidolgozni a tizenéves korban történő szülések számának csökkentésére, melyet a Bizottság különösen aggasztónak talál. A mellett, hogy ezekben az esetekben az anya gyakran marad egyedül, a tizenéves terhesség veszélyezteti a fiatal anya egészségét és életkilátásait, ráadásul természetesen maga is az egyezmény hatáskörébe tartozó gyermek (lásd a 24. cikket a 255. oldalon).

Ha a szülők külön élnek

A szülői felelősség egyenlőtlenségére sok országban akkor derül fény, amikor a szülők különválnak. Országok sorának első és második jelentése fedett fel olyan jogi és társadalmi hagyományokat, amelyek különválásuk esetén, rugalmatlan módon, automatikusan ítélik oda a gyermekfelügyeletet az anyának vagy az apának. Gyakori foratókönyv, hogy az anyák elsődleges felelőssége az újszülöttek, csecsemők és kisgyerekek ellátása, de az apák felelőssége és szava döntő annak meghatározásában, hogyan alakuljon a gyermek

élete. Ebben a tekintetben már észlelhető valamilyen elmozdulás a kimondottan patriarchális rendszertől, elismervén, hogy az anya és kisgyereke között olyan szoros a kötődés, hogy azt ártalmas lenne megszakítani. Ugyanakkor ezt a felismerést rugalmatlan jogszabállyá változtatni, már a gyermeki jogok megsértését jelentené

A nőkkel szembeni megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló egyezmény 5. cikke aláhúzza ezt: „a részes államoknak minden arra alkalmas intézkedést meg kell hozniuk (...) annak biztosítása érdekében (...), hogy elismerjék férfiak és nők közös felelősségét a gyerekek nevelésében és fejlődésében, úgy értve ezt, hogy minden esetben a gyerekek érdekei élveznek elsőbbséget” A 16. cikk továbbá kimondja, hogy: „A részes államoknak (...) a férfiak és nők közti egyenlőség alapján biztosítaniuk kell (...) ugyanazon szülői jogokat és köteleességeket az apák és anyák számára, családi állapotuktól függetlenül, minden gyermeküket érintő kérdésben; és a gyerekek érdeke minden esetben meghatározó.”

A 18. cikk értelmében jogszabályban kell elismerni a szülők közös felelősségét. A kormányzati eszközöknek a közös szülői felelősség megvalósításának támogatására és biztosítására kell irányulniuk. Ha a szülők különválnak, vagy soha nem éltek együtt, szükséges lehet, hogy a bíróság a jogokat a szülők egyikére ruházza. De ahogyan arról a 9. cikkel összefüggésben már volt szó (88. oldal), a jogszabályok ilyen körülmények között sem élhetnek rugalmatlan előfeltevésekkel arról, melyik szülőnek kell elsőbbséget élveznie; az ilyen merev elgondolásokkal szemben a Gyermekjogi Bizottság gyakran felemlelte szavát.

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 23. cikkének 4. bekezdése kimondja, hogy a részes államok „megfelelő lépéseket tesznek annak biztosítására, hogy a házasság jogai és kötelezései a házasság fennállása alatt és felbontása esetén egyenlők legyenek”. Az Emberi Jogi Bizottság egyik átfogó kommentárja kimondja, hogy: „A házasság alatt a házastársak egyenlő jogokkal bírnak a kapcsolatban. Ez ugyanúgy vonatkozik minden kapcsolatukból származó ügyre (...), és az egyenlőség megmarad minden különválással vagy a házasság felbontásával kapcsolatos ügyben is (...). Ezért tilos bármiféle megkülönböztetés a különélés vagy válás alapjaival vagy folyamatával, a gyerekelhelyezéssel (...) láthatási jogokkal vagy a szülői felelősség

elvesztésével vagy visszaszerzésével kapcsolatban, szem előtt tartva a gyerekek legfőbb érdekeit ezek tekintetében.” (Emberi Jogi Bizottság, 19. számú átfogó kommentár, 1990, HRI/GEN/1/Rev.8, 189. oldal)

Ha a gyerek az állam gondoskodásába kerül

A Bizottság azt is egyértelművé tette, hogy ha szükségessé válik, hogy az állam átvegye a gyerekről való gondoskodás felelősségét, az még nem jelenti a szülői jogok és felelősségek automatikus elvesztését (lásd a 9. cikket a 85. oldalon és a 20. cikket a 201. oldalon).

„Az Egyezményben említett jogok biztosítása és előmozdítása érdekében a részes államok megfelelő segítséget nyújtanak a szülőknek és a gyerek törvényes képviselőinek a gyerek nevelésével kapcsolatban rájuk háruló felelősség gyakorlásához...”

A 18. cikk 2. bekezdése hangsúlyozza az állam felelősségét a szülők megfelelő támogatásában. Ezzel a 3. cikk 2. bekezdésének rendelkezéseit tükrözi: „Az Egyezményben részes államok kötelezik magukat arra, hogy a gyerek számára, figyelembe véve szülei, gyámjai és az érte törvényesen felelős más személyek jogait és kötelezéseit, biztosítják a jóllétéhez szükséges védelmet és gondozást, e célból meghozzák a szükséges törvényhozási és közigazgatási intézkedéseket”, valamint a 27. cikk 3. bekezdésében foglaltakat a gyerek megfelelő életszínvonalhoz való jogáról: „Az Egyezményben részes államok, az adott ország körülményeit és a rendelkezésre álló eszközöket figyelembe véve, megfelelő intézkedéseket tesznek annak érdekében, hogy a szülőt, illetőleg a gyerek más gondviselőit segítsék e jog érvényesítésében.” (Lásd a 286. és 287. oldalakat)

Nyilvánvalóan helyénvaló támogatást biztosítani akkor, amikor a szülők nem képesek eleget tenni gyereknevelési kötelezettségüknek. Az államnak gyakorlati intézkedésekkel kell az összeomlással veszélyeztetett családok segítségére sietni, köztük anyagi, lakhatási támogatással, napközbeni gyerekgondozással, otthoni segítséggel, berendezésekkel stb., továbbá pszichológiai és más szakmai támogatással.

De amellett, hogy célzott támogatást biztosítanak a rászoruló családok számára, a cikk elvárja, hogy az állam elismerje minden család támogatá-

Gyermekjogi egyezmény

sának felelősségét. Az univerzális szolgáltatások és a nem rászorultsági alapú juttatások kifejezik az állam felelősségét és figyelmét a gyerekek iránt. Az ilyen szolgáltatások és juttatások az ország jövőjébe való befektetésként értelmezhetők. Ráadásul az univerzális támogatás gyakran a megelőzés leghatékonyabb formája, mivel a rászoruló családokat a „segélyezettség” bélyege, a juttatások nem ismerése, vagy az igénylés bonyodalmai eltántoríthatják a segítség igénybevételétől.

„Az Egyezményben említett jogok biztosítása és előmozdítása érdekében a részes államok ... gondoskodnak gyermekjóléti intézmények, ellátások és szolgáltatások létrehozásáról”

Viszonylag kevés szolgáltatás tartozik kizárólag ezen rendelkezés hatálya alá, mivel a 20. cikk foglalkozik a családjukon kívül élő gyerekek ellátásának állami felelősségével, ide értve a megfelelő intézmények biztosítását. A 18. cikk 3. bekezdése a dolgozó szülők gyermekei számára ír elő szolgáltatásokat (például a kisgyermek napköziellátása, vagy a nagyobb iskola utáni felügyeletének biztosítása), a 24., 28. és 23. cikkek pedig az egészségügyi és oktatási szolgáltatásokra és a fogyatékossgal élő gyerekek számára biztosítandó szolgáltatásokra térnek ki.

Így a 18. cikk 2. bekezdése által vázolt szolgáltatások körébe tartoznak például az olyan közösségi kezdeményezések, mint a baba-mama központok, játszócsoportok, játékkölcsönzők és ifjúsági klubok. Ezek – többnyire nem tekintélyelvű működésükkel – hozzájárulhatnak a szülők képzéséhez is, így kétszeresen hasznosak a gyerekek számára. Az olyan multidiszciplináris szolgáltatások, mint a gyermeknevelési tanácsadó központok, vagy az iskola-egészségügyi és tanácsadó irodák ugyancsak értékes kiegészítői a gyerekek ellátásának.

A kormányzat gyakran költ inkább drága közintézményekre, mint kisebb, helyi szerveződésű szolgáltatásokra, bár ez utóbbi sokszor gazdaságosabb és alkalmasabb lenne a szülők és gyerekek igényeinek kielégítésére. Az államnak vállalnia kellene, hogy megbízza a szolgáltatások saját ötletekkel bíró klienseit annak kidolgozásával, hogy mire is van valójában szükségük. Itt kell megjegyezni, hogy az állam ezen cikkben foglalt kötelessége „az intézmények, létesítmények és szolgáltatások fejlesztésének biztosítása”, ami azt

jelenti, hogy az állam soha nem dőlhet nyugodtan hátra, vagy mutathat rugalmatlanságot a gyerekek érdekében nyújtott szolgáltatásokkal kapcsolatban: fontos a hatékonyság folyamatos ellenőrzése és a szolgáltatások rendszeres célcsoporthoz igazítása.

A kisgyerekek és a dolgozó szülők támogatására szolgáló – különösen napköziellátást biztosító – szolgáltatások (lásd alább) mellett, a Bizottság „A serdülők egészsége és fejlődése a gyermek jogairól szóló egyezmény összefüggésében” című átfogó kommentárjában sürgeti a részes államokat, hogy ne hanyagolják el az idősebb gyerekek szüleinek szükségleteit sem.

„Az Egyezményben részes államok megtesznek minden megfelelő intézkedést annak érdekében, hogy a dolgozó szülők gyerekei számára biztosítsák olyan szolgáltatások és gyermekellátó² intézmények igénybevételének jogát, amelyekre jogosultak”

Napközi gyermekgondozás dolgozó szülők támogatására

Nem lehet túlbecsülni a dolgozó szülők gyerekei szükségleteinek kielégítése fontosságát. A 3. cikk 3. bekezdése (a gyerekekkel foglalkozó létesítmények működésének minőségbiztosítása) eredetileg kimondottan a gyermekgondozást biztosító szolgáltatásokra utalt. Ez is jelzi azt a széles körű meggyőződést, hogy törődni kell a csecsemők és a nagyon kicsi gyerekek gondozásával és nevelésével, hiszen fejlődési szükségleteik között van a biztonság, az állandó személyes kapcsolatok és egyéni, érzelmi és értelmi stimuláció szükségessége. A jó minőségű napköziellátás biztosítása az állam felelőssége.

A Bizottság 7. számú, „A gyermek jogainak érvényesülése kora gyermekkorban” című átfogó kommentárjában sorolja fel az állam kötelezettségeit ezzel kapcsolatban (lásd az átfogó kommentárt összefoglaló keretes írást a 175. oldalon):

„A Bizottság azt javasolja, hogy a részes államok támogassák a kora gyermekkorú fejlesztő programokat, köztük az otthoni és közösségi ala-

2 Lásd 501. oldal

pú iskola előtti programokat, amelyekben a hangsúly a szülők (és más gondozók) készségeinek fejlesztésén, megerősítésén van. A részes államok szerepe kulcsfontosságú a minőségbiztosítás és a megfelelő forrásokkal ellátott szolgáltatások jogszabályi kereteinek biztosításában, valamint annak garantálásában, hogy a szabályok megfelelően illeszkedjenek a célcsoport körülményeihez, és a különböző korcsoportok fejlődési prioritásaihoz újszülöttkortól az iskolába kerülésig. A Bizottság biztatja a részes államokat, hogy magas színvonalú, a fejlődési szükségleteknek és a kulturális háttérnek megfelelő programokat hozzanak létre a helyi közösségekkel való együttműködés eredményeként, ahelyett, hogy egységesített szemléletet kényszerítenének a kora gyermekkori gondozás és nevelés intézményeire” (Gyermejjogi Bizottság, 7. számú átfogó kommentár, 2005, CRC/C/GC/7, 31. bekezdés)

„A gyermek jogainak érvényesülése kora gyermekkorban”

A Gyermekjogi Bizottság 7. számú átfogó kommentárja, 2005, Összefoglalás

Ezt az átfogó kommentárt a Bizottság afölött érzett aggodalma hívta életre, hogy a jelentést készítő államok nagyon kevés információt közölnek a kora gyermekkorról. Célja, hogy az államok jobban megértsék a kisgyerekek emberi jogait, és azokat szakpolitikáikban, irányelveikben, jogszabályaikban, programjaikban, gyakorlatukban, képzéseikben és kutatásaikban is jobban hasznosítsák.

A Bizottság a „kora gyermekkor” munkadefiníciójaként a születéstől nyolc éves korig tartó időszakot határozza meg (annak érdekében, hogy az iskolába kerülés szakasza is beleférjen).

Ebben az időszakban a gyerekek:

- ▶ életük leggyorsabb testi és intellektuális fejlődésén mennek át;
- ▶ megalapozzák testi és lelki egészségüket, kulturális és személyes identitásukat, valamint kibontakozó képességeiket;
- ▶ erőteljes érzelmi kötődést alakítanak ki szüleikkel vagy gondozóikkal, akiktől gondoskodást, védelmet és iránymutatást várnak;
- ▶ kapcsolatokat alakítanak ki más gyerekekkel, amelyek segítségével megtanulják a társas viselkedés alapjait.

Az érés és fejlődés a gyermek egyénisége, nem, életkörülményei, a gondozás formája és tartalma valamint az oktatási rendszer függvényében eltérő lehet, ahogy erősen hatnak rá a kulturális minták és az a szerep is, amit a gyerekek családjukban, közösségükben betöltenek. Egyre több kutatás igazolja a gyerek másokkal való kapcsolatának fontosságát, miközben az is egyértelmű, hogy a különböző kultúrák elvárásai a kora gyermekkor tekintetében erősen eltérnek egymástól. Az államnak tisztelnie kell a hagyományos értékeket, amennyiben azok hozzájárulnak a gyerekek jogainak betartásához. Ezen jogok érvényesülése a kora gyermekkorban hatékony módja az élet későbbi szakaszaiban bekövetkező nehézségek megelőzésének.

Általános elvek

Jog az élethez, életben maradáshoz és fejlődéshez (6. cikk). Az államnak sürgősen meg kell hoznia minden lehetséges intézkedést a várandós gondozás fejlesztésére, a gyermekhalandóság csökkentésére, valamint az alultápláltság és a megelőzhető betegségek leküzdésére. Az egészség és jóllét kölcsönösen függ egymástól: mindkettőt veszélyeztetheti a szegénység, elhanyagolás, bántalmazás és a lehetőségek hiánya is. Az életben maradás és fejlődés joga csakis holisztikus módon, az egyezmény egészének megvalósításával biztosítható.

Jog a diszkriminációmentességhez (2. cikk). A kisgyerekek különösen veszélyeztetettek a hátrányos megkülönböztetés szempontjából, ami megjelenhet alultáplálás, nem megfelelő gondozás, korlátozott játék-, tanulási és önkifejezési lehetőségek, kemény vagy kizsákmányoló bánásmód vagy nem ésszerű elvárások formájában.

Például a lányok áldozatai lehetnek a szelektív abortusznak vagy az újszülöttgyilkosságnak, a nemi szervek megcsonkításának vagy fizikai elhanyagolás áldozatává válhatnak; esetleg sokrétű feladatot kell elvállalniuk, vagy nem kapnak lehetőséget a tanulásra. A fogyatékkal élő gyerekek is másoknál kevésbé jó bánásmódra számíthatnak, pedig inkább többlet támogatásra lenne szükségük jogaik érvényesítéséhez. A HIV-vel/AIDS-szel élő, vagy azzal érintett gyerekek is hátrányos megkülönböztetést szenvedhetnek el úgy a közpolitikák, mint a mindennapi gyakorlatok szintjén. A gyerekek hátrányos megkülönböztetés áldozatai lehetnek szüleik etnikai, osz-

tály/kaszt háttere, meggyőződése miatt, vagy mert házasságon kívül születtek, esetleg szüleik menekültek. Az állam felelőssége, hogy küzdjön a diszkrimináció minden formája ellen, különösen az egészségügyi, oktatási és jóléti szolgáltatások biztosítása során. Az állam kötelessége ezen szolgáltatások minden kisgyermek általi elérhetőségének rendszerszerű ellenőrzése, és ahol szükséges, beavatkozása az egyenlő esélyek biztosítása érdekében.

A gyerek legfőbb érdeke (3. cikk). Viszonylagos éretlenségük okán a kisgyerekek legfőbb érdekeinek biztosítása gyakran a szülőkön vagy a hatóságokon múlik. Ahol gyerekekkel kapcsolatos jogi döntésekre van szükség, az államnak haladéktalanul biztosítania kell a gyerek legfőbb érdekének független képviselését. Továbbá minden, gyereket közvetve vagy közvetlenül érintő jogszabálynak, irányelvnek, közigazgatási vagy szolgáltatással kapcsolatos rendelkezésnek számításba kell vennie a gyerek legfőbb érdekeit.

A kisgyerekek szempontjainak és érzéseinek tiszteletben tartása (12. cikk). Gyakran figyelmen kívül hagyják vagy elutasítják a kisgyerek képviselőjének jogát a családban, a közösségben és a társadalomban. Sok helyen a hagyományos meggyőződések a kisgyerek nevelés, szocializáció iránti szükségletét hangsúlyozzák, és úgy tekintenek rá, mint aki híján van a legalapvetőbb megértési, belátási, kommunikációs és döntéshozatali képességeknek is. Ezért nincs semmiféle hatalma, hangja, gyakorlatilag láthatatlan. A Bizottság hangsúlyozza, hogy a 12. cikk a legfiatalabb gyerekekre is vonatkozik, akik jóval azelőtt képesek már kívánságaik kifejezésére, hogy írni vagy akár beszélni tudnának. A Bizottság sürgeti a részes államokat, hogy minden intézkedést hozzanak meg a gyerek véleménynyilvánítási jogának biztosítására a legkorábbi életkortól. Ennek a jognak a mindennapi családi életben, és a gyerek közösségi életében is meg kellene szilárdulnia. Az érintett felnőtteknek gyerekközpontú hozzáállást kell elsajátítaniuk, figyelve a kisgyerekekre, tisztelve méltóságát, türelemmel és kreativitással megtalálva a megértési szintjének megfelelő kommunikációt.

A szülők és az állam

A család – minden formában, a kétgenerációs, nukleáris családtól a kiterjedt nagycsaládig, a kisgyerekek gondozására jött létre, – s mint ilyen, alapvető fontosságú a gyerek jóléte szempontjából.

A csecsemők és kisgyerekek kölcsönös kötődése erős szüleikkel (vagy elsődleges gondozóikkal), és ezeken a kapcsolatokon keresztül alakítják ki identitásukat, sajátítják el a kulturálisan értékes viselkedésmódokat és érvényesítik jogaikat. Különös jelentőséggel bír a kisgyerekek kibontakozó képességeinek tiszteletben tartása ebben a gyors változásokkal járó időszakban. Az a tény, hogy a kisgyerekeknek nagyobb szükségük van iránymutatásra, nem indokol semmiféle olyan autoriter eljárást, amely korlátozza autonómiájukat és önkifejezésüket.

Az államnak tisztelnie kell a szülők elsőbbségét a gyerek jóllétének biztosításában, és segítenie kell az őket felelősségük teljesítésétől távol tartó körülmények minimalizálásában. A szülők tevékenysége negatív hatással lehet a gyerekekre, ha anyagi vagy érzelmi stressz nyomása alatt állnak, viselkedésük elhanyagoló, bántalmazó vagy következtelen, vagy a szülők egymással konfliktusban állnak. Veszélyeztetni a kisgyerekek fejlődését az is, ha elválasztják őket a szüleiktől, és rossz minőségű intézeti ellátásba kerülnek. Bár sokféle családi szerveződés és családméret működik jól, minden kisgyerek alapvető szükséglete a kis számú, állandó, gondoskodó kapcsolat. A család széthullása, a szülőket távoli munkavállalásra kényszerítő gazdasági nyomás, betegség vagy halálozás, ezeket az alapvető fontosságú kapcsolatokat károsítja. A szülőket, különösen a fiatal szülőket támogatni kell ebben a nem könnyű feladatban. Az állami támogatás példája lehet a megfelelő adózási szabályok kialakítása, juttatások nyújtása, megfelelő lakhatási körülmények, ésszerű hosszúságú munkaórák, várandósság alatti egészségügyi szolgáltatások, szülőképzés és védőnői szolgáltatás biztosítása.

Állami szolgáltatások

A kora gyermekkor gyakran nem élvez kellő figyelmet a kormányzat programjában, a szolgáltatások alultervezettek, és nem megfelelően koordináltak, a felelősség megoszlik a különböző minisztériumok között, vagy pedig főleg a magán- és önkéntes szektorra hárul. Sürgető, hogy az állam jogalapú, koordinált, multiszektoriális stratégiákat dolgozzon ki, amelyek elismerik a különböző korcsoportok változó fejlődési prioritásait. A szakembereket képezni kell a megfelelően gyermekközpontú gyakorlat elsajátítására, és biztosítani kell munkájuk társadalmi megbecsülését és

megfelelő javadalmazását. Az államnak biztosítania kell, hogy minden gyerek, különösen a hátrányos megkülönböztetés miatt leginkább veszélyeztetettek, hozzájussanak ezekhez a szolgáltatásokhoz. Ennek első lépése az anyakönyvezés mindenre kiterjedő biztosítása, amelynek eléréséhez bizonyos esetekben rugalmas megoldásokra lehet szükség (például utazó anyakönyvezési egységekre, vagy utólagos anyakönyvezésre). A másik alapvető stratégia a szegénység visszaszorítása, hiszen az abszolút, de még a relatív szegénységben való felnövekedésnek is súlyos hatásai vannak a jólétre és fejlődésre.

Az államnak biztosítania kell, hogy minden gyerek hozzájusson a lehető legmagasabb színvonalú **egészségügyi ellátáshoz**, különösen úgy, hogy mindenki számára szavatolja a tiszta ivóvíz, megfelelő tisztálkodási lehetőségek, oltások, megfelelő táplálkozás (ide értve az elhízás visszaszorítását is) és orvosi ellátások elérését. A szülők felkészítésének ki kell térnie a szoptatás előnyeire, a táplálkozás és higiénia alapjaira. Minden szükséges lépést meg kell tenni a HIV/AIDS fertőzés megelőzésére a szülők és kisgyerekek körében, valamint megfelelő diagnózis, hatékony kezelés biztosítására, és az érintett szülők és gyerekek támogatására, valamint az árva gyerekek helyettesítő gondozására.

A Bizottság elismerően jegyzi meg, hogy néhány államban az **iskola előtti (óvodai) nevelés** egy évre ingyenesen biztosított minden gyermek számára. Ennek igazodnia kell az oktatás céljaihoz (29. cikk), gyermekközpontúnak kell lennie, és tisztelnie kell a gyerek méltóságát. Természetesen a szülők a gyerek első nevelői, és az államnak elő kell mozdítania, hogy minél jobban megértsék eme fontos feladatuk lényegét. A képzési programok során a szülőkkel partnerség kialakítására kell törekedni. Az iskola előtti nevelés bizonyítottan segíti a felkészülést az iskolai életre, mindazonáltal a lehető legszélesebb értelemben vett nevelésnek kell lennie, minden tekintetben integrálva a dolgozó szülők által igénybevett gyermekgondozási ellátások rendszerébe.

A Bizottság ajánlja a kora gyermekkori **közöségi alapú programok** biztosítását, amelyek alapeleme a szülők képzése. Az államnak együtt kell működnie a helyi közösségekkel annak érdekében, hogy olyan magas minőségű, kulturálisan releváns programokat hozzanak létre, amelyek növelik a gyerekek önbizalmát és tanulás iránti lelkesedését.

A Bizottság azt javasolja, hogy az állam támogassa a **nem-kormányzati szektor** profitorientált és non-profit szereplőit is a korai éveket célzó tevékenységeik során, és garantálja, hogy rendelkezései tiszteletben tartják az egyezmény elveit. Az elsődleges felelősség mindazonáltal az államé, a civil társadalom szerepe nem helyettesíti, hanem kiegészíti azt.

A Bizottság azt ajánlja, hogy az állam **az emberi jogok oktatását** tegye a kora gyermekkori nevelés és gondozás részévé, a korcsoport érdekeihez és kibontakozó képességeihez igazítva.

Nem szenteltek kellő figyelmet a 32. cikk végrehajtásának, amely a **pihenés, szabadidő és játék** jogát garantálja a gyerekek számára. A játék segítségével a gyerekek gyakorolhatják és kiteljesíthetik képességeiket, bár gyakran túl kevés lehetőség van – különösen városi körülmények között – arra, hogy a kisgyerekek egymással gyermekközpontú, biztonságos, támogató, ösztönző és stresszmentes környezetben találkozzanak, és létesítsenek kapcsolatokat. Gyakran akadályt képeznek a lakhatási, ipari és közlekedési körülmények, a zaj, a környezetszennyezés és más kockázatok, ahogy akadályozhatja a gyerekek játékhoz való jogát a túl sok házimunka, vagy az iskolai versengés is. A részes államoknak nagyobb figyelmet, és több forrást kell biztosítaniuk a játékhoz való jog érvényesítéséhez.

A kora gyermekkor a kiadók és a **médiában** dolgozók kiemelt piaca, akiket szintén arra kell készíteni, hogy a nemzeti különbségeket figyelembe vevő, a kisebbségi csoportokra különös tekintettel lévő, megfelelő és hasznos termékeket terjesszenek. A 17. cikk arra kéri az államokat, hogy nyújtsanak védelmet a gyerekek számára a káros termékektől: és ebben a tekintetben a modern technológiák új okot adnak az aggodalomra. Az államnak szabályoznia kell a tömegtájékoztatási produktumok létrehozását és terjesztését a kisgyerekek védelme érdekében.

A különleges védelemre szoruló kisgyerekek

A Bizottság megjegyzi, hogy sok gyerek nő fel olyan körülmények között, ahol jogaik sérülnek. A kisgyerekek kevésbé ismerik fel az ártalmakat vagy képesek azoknak ellenállni, különösen akkor, ha szüleik képtelenek megfelelő védelmet nyújtani számukra. Ugyanakkor rendkívül gyors fejlődésüknek köszönhetően kiszolgáltatottabbak

Gyermejjogi egyezmény

is ezen ártalmak hatásainak. A Bizottság felhívja az államok figyelmét néhány olyan főbb nehézségre, amelyek egyértelmű hatással vannak a kora gyerekkori jogokra:

► A kisgyerekek gyakran válnak **bántalmazás és elhanyagolás** áldozatává, sokszor saját családjukon belül. Ez negatív hatással van fejlődésükre, és mérhetően hátráltatja a kisgyerekek agyfejlődését is. Az államnak minden szükséges intézkedést meg kell hoznia ennek megelőzésére, valamint nem megbélyegző módon segítséget kell biztosítani a bántalmazás áldozatainak.

► Romboló lehet a gyerekek fejlődésére nézve, ha szüleik meghalnak, magukra hagyják őket, vagy más okból **nélkülözni kényszerülnek a családi gondoskodást**. Kutatások bizonyítják, hogy az alacsony minőségű intézeti ellátás súlyos negatív következményekkel jár a kisgyerekek, különösen a három év alattiak életében. A családi élet legjobb alternatíváit kora gyermekkorban a családi alapú vagy családszerű ellátások nyújtják, és az államnak olyan megoldásokba kell befektetnie, amelyek lehetőséget nyújtanak a gyerekek számára hosszú távú kötődés kialakítására, például nevelőszülői, vagy a tágabb, nagycsaládba történő támogatott elhelyezés formájában. Ahol örökbefogadás is szóba jön, a gyermek „legfőbb érdekének” kell lennie, nem csupán elsődleges fontosságúnak.

► A **menekült** kisgyerekek nagy eséllyel zavarodhatnak össze, hiszen szinte minden elvesztettek, ami ismerős volt számukra. A Bizottság részletes irányelveket ajánl a kérdéstről 6. számú átfogó kommentárjában.

► A kora gyermekkor az az időszak, amelynek során a **fogyatékoságokra** fény derül. Soha nem szabadna, hogy sor kerüljön kisgyerekek fogyatékoság miatti intézeti elhelyezésére, és az államnak prioritásként kell ezen gyerekek teljes részvételét biztosítani az oktatásban és a közösségi életében, megfelelő szakszerű segítséget nyújtva nekik és szüleiknek. A fogyatékosággal élő gyerekeket mindig méltóságuk tiszteletben tartásával, önbizalmukat elősegítő módon kell kezelni.

► Néhány országban a gyerekeket korai életkoruktól kezdve munkára nevelik, köztük potenciálisan **veszélyes, vagy kizsákmányoló munkák végzésére**, gyakran a családi vállalkozás részeként. Még a csecsemők is áldozatul eshetnek ennek, például amikor koldulás során használják őket. Aggodalomra ad okot a kisgyerekek szórakoztatóipar általi kizsákmányolása is.

► Különleges felelősséget ró az államra „a gyermekmunka legrosszabb formáiról” szóló (182-es számú) ILO egyezmény.

► Bár a kisgyerekek csekély eséllyel válnak **drog-használóvá**, szükségük lehet speciális ellátásra, ha függő anyák gyerekeiként látják meg a napvilágot, vagy védelemre, ha valamelyik családtagjuk drog-használó.

► A kisgyerekek, különösen a (például a háztartási munkát foglalkozásszerűen végző) lányok ki vannak téve a korai **szexuális bántalmazás** veszélyének, ahogy áldozatul eshetnek pornográf termékek készítőinek is.

► A Bizottság gyakran fejezte ki aggodalmát az elhagyott, elkülönített, egyedül maradt gyerekekkel, többek közt örökbefogadás, gyermekprostitúció és gyermekmunka céljából történő **áruba bocsátásukkal és kereskedelmükkel** kapcsolatban. Az államoknak sürgősen ratifikálniuk kell a gyerekkereskedelemről, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról szóló fakultatív jegyzőkönyvet, és az 1993-as Hágai egyezményt a gyerekek védelméről nemzetközi örökbefogadás esetén és az ilyen ügyekben történő együttműködésről.

► Semmilyen körülmények között nem terjedhet ki a **büntetőjogi felelősségre vonhatóság** jogszabályi definíciója a kisgyerekekre. A törvényt megszegő kisgyerekek együttérző segítséget és megértést igényelnek, önkontrolljuk, társas, empátiás képességük és konfliktusmegoldó módszereik fejlesztésének céljából.

A fenti körülmények mindegyikében szükséges, hogy az állam támogassa az áldozattá vált gyerekek testi, lelki felépülésére és társadalmi reintegrálására irányuló intézkedéseket.

Kapacitásbővítés

Sürgető, hogy az államok átfogó, pontosan időzített stratégiai terveket fogadjanak el a kora gyerekkorral kapcsolatban. Ez megkívánja az emberi és anyagi erőforrások növelését. A Bizottság elismeri, hogy ez komoly nehézséget jelenthet néhány állam számára, mindazonáltal fontosnak tartja a kora gyerekkorba történő megfelelő befektetést a fent idézett okok miatt. Kíváncsús, hogy az állam partnerséget alakítson ki a közszolgáltatókkal, civil szervezetekkel, a magánsektorral és a családokkal. A szolgáltatások decentralizáltsága nem járhat hátrányos következményekkel a kisgyerekekre nézve.

A Bizottság tisztában van azzal, hogy néhány államban hiányzik a megfelelő országos **adatgyűjtési** rendszer, és sürgeti, hogy dolgozzanak ki megfelelő mutatókat nem, életkor, családi helyzet, városi és vidéki lakóhely stb. szerinti bontásban.

A Bizottság szorgalmazza, hogy végezzenek több **kutatást** a kora gyermekkor kérdéskörében, hiszen azok eredményei nagyon hasznosak az irányelvek és gyakorlatok kidolgozásához. Megjegyzi, hogy a rendelkezésre álló kutatások csak bizonyos régiókra és összefüggésekre korlátozódnak, és nem foglalkoznak megfelelően a gyermekjogokkal, különösen a részvételhez kötődő jogokkal.

Kíváncsús, hogy a részes államok rendszerszerű gyermekjogi **képzést** biztosítsanak a gyerekek, szüleik és minden velük vagy érdekükben dolgozó szakember és jogalkalmazó, hivatalnok számára. Figyelemfelkeltő kampányokat kell indítani a közvélemény tájékoztatására.

A Bizottság azt ajánlja, hogy a segélyszervezetek, köztük a Világbank és ENSZ-testületek támogassák a kora gyerekkori fejlesztő programok kialakítását, és tegyék azt a **nemzetközi támogatás** fő céljává.

Előfordulhat, hogy már a csecsemőket is napközbeni ellátásba kell elhelyezni: a családokra nehezedő gazdasági nyomás gyakran elkerülhetetlené teszi, hogy mindkét szülő dolgozzon, a nők munkalehetőséget találnak a háztartás szűk keretein kívül, és a nagycsaládok felbomlása gyakran a gyermekgondozás hagyományos forrása, a nagyszülő kiesésével jár. Ilyen körülmények között a gyerekek szükségleteinek védelméhez elengedhetetlen a jó minőségű, elérhető, alacsony költségű vagy térítésmentes napközbeni és iskola utáni ellátás biztosítása.

Bár az iskoláskor előtt álló gyerekek szükségletei nem szigorúan oktatási természetűek, ez az ajánlás aláhúzza annak fontosságát, hogy az iskoláskor előtt állókat célzó gyermekgondozó létesítmények többet nyújtsanak pusztán gyermekmegőrzésnél, az ott dolgozóknak aktív részt kell vállalniuk a gyerekek fejlesztésében is. „A gyermek jogainak érvényesülése a kora gyermekkorban” című átfogó kommentárjában a Bizottság arra utal, hogy az idősebb kisgyerekek napközbeni ellátása és az iskolaelőkészítés szerves része kell legyen oktatásuknak.

A gyermekgondozás középpontjában ott kell lenniük a gyermek jogainak, és legfőbb érdekeinek, ezt kiterjesztve pedig, szüleik jogainak és érdekeinek is. A Bizottság bírálta a haszonelvű megközelítést alkalmazó államokat, például ahol arra készítetik a szülőket, hogy hagyják gyerekeiket bölcsődékben a munkahét teljes idejére, ahelyett, hogy azt támogatnák, hogy a lehető legnagyobb részt vállaljanak gyerekeik felnevelésében.

Munkához kapcsolódó juttatások

A nagyvonalú anyasági és apasági szabadságok és juttatások, valamint a „családérzékeny” munkakörülmények nyilvánvalóan alkalmasak a gyerekek és a dolgozó szülők szükségleteinek kielégítésére. A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) régóta elkötelezetten ragaszkodik ezekhez az elvekhez, és nyújt hozzájuk szakpolitikai támogatást. Az ILO az anyaság védelméről szóló egyezményt kiegészítő ajánlása, 2000 (191-es számú), kimondottan támogatja a 18. cikk elveit. Biztatja az államokat, hogy tegyék lehetővé, hogy bármelyik szülő szülői szabadságot vegyen ki a szülési szabadság lejártát követően egy bizonyos időre. Az javasolja, hogy az örökbefogadó anyák és apák is ugyanazokkal a munkához kapcsolódó juttatásokkal rendelkezzenek, mint a vér szerinti szülők, és hogy ha az anya megbetegedne vagy meghalna a szülési szabadság lejártá előtt, a szabadságot a dolgozó apák is kivehessék.

A Bizottság aggodalmát fejezte ki a megfelelő szabadság és juttatások hiánya, a meglévő juttatások visszavétele, illetve az olyan rendelkezések miatt, melyek kizárják a szülők bizonyos csoportjait, például a migráns munkavállalókat vagy a roma szülőket.

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* (CRC/C/ 58/ Rev.1). függelék, 467. oldal.

ÁLLAMI TÁMOGATÁS A DOLGOZÓ SZÜLŐK SZÁMÁRA: AZ EGYESÜLT NEMZETEK NEMZETKÖZI NÉPESEDÉSI ÉS FEJLESZTÉSI KONFERENCIÁJA (KAIRÓ, 1994)

„... A világszerte végbemenő gyors demográfiai és társadalmi-gazdasági változások hatással voltak a családok alakulására és életére is, figyelemreméltó változásokat eredményezve a családok összetételében és szerkezetében. A hagyományos, nemi alapon történő szülői és otthoni szerepmegosztás, valamint a munkaerő-piaci részvétel nem tükrözi a jelenlegi helyzet realitásait és a törekvéseket, hiszen világszerte egyre több nő vállal fizetett munkát az otthonán kívül. Ugyanakkor a széleskörű migráció, az erőszakos konfliktusok és háborúk okozta kényszerített népességváltozások, a városiasodás, szegénység, természeti katasztrófák és más okból történő elvándorlások még nagyobb nyomás alá helyezték a családot, gyakran megfosztva azt a kiterjedt, korábbi nagycsalád támogató hálózatától. A szülők ma jobban függenek egy harmadik fél segítségétől munkahelyi és családi kötelezettségeik összeegyeztetéséhez, mint korábban. Különösen azokban a helyzetekben, amikor a családokat érintő irányelvek és programok figyelmen kívül hagyják a családi formák eltéréseit, vagy nem kellően érzékenyek a nők és gyerekek szükségleteire és jogaira...

A kormánzatnak, a munkáltatókkal együttműködve biztosítani kell a munkaerő-piaci részvétel, és a szülői felelősségek összeegyeztethetőségét elősegítő eszközöket, különösen a kisgyerekes egyszülős háztartások esetében. Az ilyen eszközök közt lennie kell egészségügyi és szociális biztosításnak, napközbeni gyermekgondozást nyújtó szolgáltatásoknak, és létesítményeknek a szoptató, dolgozó anyák számára, óvodáknak, rész-munkaidős állásoknak, fizetett szülői szabadságnak, rugalmas munkaidős megoldásoknak, valamint reprodukív- és gyermekegészségügyi szolgáltatásoknak..” (A/CONF.171/13, 32. oldal)

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

Az ellenőrző lista használatáról lásd XXXV. oldal

- Léteznek-e a szülői feladatra, felelősségre felkészítő programok?
- A jogszabályok, közigazgatási rendszerek, adózási és jóléti eszközök és a közoktatás mindegyike támogatja-e mindkét szülő közös felelősségét és aktív részvételét gyerekek felnevelésében?
- Megjelenik-e a jogszabályokban az az előfeltevés, hogy ha az ellenkezője be nem bizonyosodik, a gyerek legfőbb érdeke, hogy mindkét szülőjével kapcsolatot tartson fenn?
- Ha a szülők különválnak, biztosítják-e a jogszabályok, hogy a szülői felügyelet jogának elbírálásához a gyerek legfőbb érdekét vegyék alapul?
- Minden szülő megkapja-e szükség esetén az alábbi támogatásokat:
 - ▶ anyagi támogatás?
 - ▶ lakhatási támogatás?
 - ▶ napközbeni gyermekfelügyelet és helyettesítő gondozás?
 - ▶ útmutatás és tanácsadás?
- Kapnak-e a fogyatékossgal élő gyermekek szülei megfelelő további segítséget?
- Kapnak-e a fogyatékossgal élő szülők megfelelő további segítséget?

Emlékeztető: Az egyezmény oszthatatlan, és a cikkek kölcsönösen összefüggenek egymással.

A 18. cikk sem önmagában értelmezendő.

Kiemelt figyelmet kell fordítani:

A többi általános elvre

- 2. cikk: Az Egyezményben megállapított jogok elismerése a joghatóság alá tartozó valamennyi gyerek számára, hátrányos megkülönböztetés nélkül
- 3. cikk 1. bekezdése: A gyerek legfőbb érdekei a gyerekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
- 6. cikk: Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog
- 12. cikk: A gyerek véleményének tiszteletben tartása a gyereket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyereket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban

Szorosan kapcsolódó cikkek

Cikkek, amelyek végrehajtása kapcsolatban áll a 18. cikkével:

- 3. cikk 2. bekezdés Állami támogatás gyerekek számára
- 5. cikk A szülők felelőssége és a gyerek képességeinek fejlettsége
- 7. cikk A gyerek joga, hogy ismerje szüleit és ők neveljék fel
- 9. cikk A szülőktől való elszakítás tilalma, kivéve a gyerek legfőbb érdekében
- 10. cikk Családegysítés
- 16. cikk Védelem a magánéletbe, családba és otthonba való önkényes beavatkozástól
- 27. cikk A szülők és az állam kötelessége a gyerek megfelelő életszínvonalának biztosítására

A gyermek joga az erőszak minden formájától való védelemhez

A 19. CIKK SZÖVEGE

1. Az Egyezményben részes államok megtesznek minden arra alkalmas, törvényhozási, közigazgatási, szociális és nevelési intézkedést, hogy megvédjék a gyermeket az erőszak, a támadás, a fizikai és lelki durvaság, az elhagyás vagy az elhanyagolás, a rossz bánásmód vagy a kizsákmányolás - ideértve a nemi erőszakot is - bármilyen formájától mindaddig, amíg szüleinek vagy valamelyik szülőjének, illetőleg törvényes képviselőjének vagy képviselőinek, vagy bármely más olyan személynek, akinél elhelyezték, felügyelete alatt áll.

2. Ezek a védelmi intézkedések szükség szerint olyan hatékony eljárásokat foglalnak magukban, amelyek a gyermek és gondviselői számára szükséges szociális programok létrehozását teszik lehetővé, továbbá a fentebb leírt rossz bánásmód eseteiben hozzájárulnak a cselekmény felismeréséhez, bejelentéséhez, a jelentés illetékes helyre juttatásához, vizsgálatához, kezeléséhez és az esetek figyelemmel kíséréséhez; szükség szerint magukban foglalják a bírói beavatkozással kapcsolatos eljárást is.

Összefoglalás

A 19. cikk túlmutat a gyerekek védelmén annál, amit a különböző társadalmak önkényesen „visszaélés” alatt értenek, és túlmutat a számukra a 37. cikkben garantált védelmen a kínzástól és a kegyetlen, embertelen vagy lealacsonyító bánásmódtól vagy büntetéstől; a 19. cikk értelmében a gyereket védeni kell „a fizikai vagy érzelmi erőszak minden formájától”, amíg a szülők vagy mások gondozásában van. A 19. cikk így hangsúlyozza a gyerekek egyenlő emberi jogait, méltóságuk, fizikai és személyes épségük tiszteletben tartását. Alapvetően az élethez és a legnagyobb túlélési és fejlődési esélyhez való joghoz kapcsolódik, amelyet a 6. cikk garantál (lásd az 59 oldalt).

A 19. cikk értelmében az államoknak egy sor jogi, közigazgatási, szociális és oktatási intézkedést kell tenniük, hogy védjék a gyerekeket az erőszak minden formájától. A 2. bekezdés felsorolja a lehetséges óvintézkedéseket, és kiemeli a

szociális és oktatásügyi intézkedések, mindenekelőtt pedig a gyerekek és családok megfelelő támogatásának jelentőségét a gyerekek erőszaktól, bántalmazástól és kizsákmányolástól való védelme szempontjából. A Bizottság az Egyezményt következetesen úgy értelmezte, hogy tiltások és más eszközök alkalmazásával kell véget vetni mindenfajta testi fenyegetésnek és a gyermekekkel való kegyetlen vagy lealacsonyító bánásmód más formáinak, és ezt egy 2006-ban kiadott, részletes átfogó kommentárban erősítette meg.

Gyermejjogi egyezmény

Világméretű, globális mozgalom a gyerekekkel szembeni erőszak megszüntetéséért

A gyermek jogairól szóló egyezmény értelmében az állam felel a gyerekekkel szembeni erőszak minden formájának megelőzéséért, akár állami tisztviselők, akár a szülők vagy más gondviselők, tanárok vagy más gyerekek követnek el erőszakot. A Bizottság kezdettől fogva jelentős figyelmet szentelt a gyerekekkel szembeni erőszak elutasításának. A kérdéssel foglalkozó, 2000-ben és 2001-ben tartott két vitanapját követően nagyon részletes javaslatokat fogadott el (lásd <http://www.ohchr.org/english/bodies/crc/discussion.htm>). A Bizottság mindvégig hangsúlyozta, hogy a gyerekekkel szembeni erőszak minden formáját, bármilyen enyhe is, tiltani kell, és a tiltást a tudatosság és a probléma iránti érzékenység növelésével és képzésekkel kell támogatni. A „gyerekekkel szembeni erőszak a családban és az iskolában” című 2001-es vitanapot követően elfogadott javaslataiban hangsúlyozza, hogy ez emberi jogi kötelezettség, és a mindenkit megillető emberi jogokon alapuló erőszakmentes családi és iskolai viszonyok mellett emel szót.

„A Bizottság javasolja, hogy a gyerekekkel szembeni erőszak kérdésével kapcsolatos minden tevékenységet az iskola és a család másféle képe vezessen, melyben mindenkinek a jogait és méltóságát tiszteletben tartják, beleértve a gyerekeket, a szülőket és a tanárokat is. A stratégia fő iránya a büntető intézkedések alkalmazása helyett az ezen elképzelt forma körüli cselekvés élénkítése kellene, hogy legyen. Ebben az elképzelt formában a gyerekek közötti, illetve a gyerekek és a szülők vagy tanárok (valamint a többi családtag vagy diák) közötti kapcsolatok kölcsönös tiszteleten alapulnak és mindenki nagyobb biztonságot élvez.” (Gyermejjogi Bizottság, Jelentés a huszonnyolcadik ülésről, 2001. szeptember, CRC/C/111, 2. és 3. bekezdés)

A Bizottság pedig továbbra is hangsúlyozza, hogy döntő fontosságú a gyerekek közvetlen bevonása.

„A Bizottság azt javasolja, hogy az erőszak fogalmának meghatározásánál a döntő kiindulópont és vonatkoztatási keret a gyerekek saját tapasztalata legyen. Ezért a gyerekeket és a fia-

talokat érdemben be kell vonni a gyerekekre irányuló erőszakkal szembeni fellépés stratégiáinak megtervezésébe.” (CRC/C/111, 4. bekezdés)

A Bizottság minden vitanapja után javasolta, hogy az ENSZ Főtitkár kapjon felkérést a Közgyűléstől arra, hogy folytasson alapos nemzetközi kutatást a gyerekekkel szembeni erőszakról. Az ENSZ Közgyűlés 2001-ben fogadta el a javaslatot (56/138. sz. határozatával), és a Főtitkár 2003-ban Paulo Sérgio Pinheiro professzort nevezte ki a gyerekekkel szembeni erőszakkal kapcsolatos kutatás vezetőjének. Jelentése, amelyet 2006-ban nyújtott be a Közgyűléshez, valamint a hozzá kapcsolódó, még átfogóbb kötet (*Világjelentés a gyerekekkel szembeni erőszakról*), egybecseng a Bizottság „zéró tolerancia” álláspontjával. A kutatási folyamat része volt kilenc jelentős regionális megbeszélés, amelyeket 2005-ben tartottak (a jelentéseket lásd a 185. oldalon), szakértői szemináriumok, egy részletes kérdőív, melyet Sérgio Pinheiro professzor az államoknak küldött ki, és amelyet több mint 130 kormány válaszolt meg, és számos beadvány szervezetektől és egyénektől, köztük gyerekektől is. A jelentés legfontosabb üzenete: „A gyerekekkel szembeni erőszak semmilyen formája nem indokolható; a gyerekekkel szembeni erőszak minden esetben megelőzhető”. Bevezetője így folytatódik: „A gyerekekkel szembeni erőszak alapos kutatása megerősítette, hogy ilyen erőszak a világ minden országában létezik, kultúrától, társadalmi osztálytól, iskolázottságtól, jövedelemtől és etnikai származástól függetlenül. Az emberi jogi kötelezettségekkel és a gyerekek fejlődési szükségleteivel ellentétes módon a gyerekekkel szembeni erőszak társadalmilag elfogadott, gyakran legális, és az állam jóváhagyását élvezi.

A kutatásnak fordulópontot kell kijelölnie – véget kell vetnie a felnőttek által igazolt gyerekekkel szembeni erőszaknak, akár „hagyományként” fogadják el, akár a „fegyelmezés” álcája mögé rejtik. A gyerekekkel szembeni erőszak elutasításában nem köthető kompromisszum. Az, hogy a gyerekek különlegesek – lehetőséget rejtenek és védtelenek, függenek a felnőttektől –, arra szólít, hogy több, és ne kevesebb védelmet kapjanak az erőszak ellen.”

„Minden társadalomnak, kulturális, gazdasági vagy társadalmi háttérétől függetlenül, módjában áll és kötelessége megszüntetni a gyerekekkel

szembeni erőszakot. A gyerekek védelme az erőszakkal szemben sürgős feladat. A gyerekek évszázadokig szenvedték el láthatatlanul és hallhatatlanul az erőszakot a felnőttektől. Most, hogy jobban megismerjük a gyerekekkel szembeni erőszak minden formájának léptékét és hatását, a gyerekeknek biztosítani kell azt a hatékony megelőzést és védelmet, melyhez feltétel nélkül joguk van.” (Az Egyesült Nemzetek gyerekekkel szembeni erőszakról folytatott kutatása független szakértőjének jelentése, Közgyűlés, hatvanegyedik ülés, 2006. augusztus, A/61/299, 1–3. bekezdés).

A jelentés egy sor átfogó elvet és javaslatot tartalmaz, (lásd a szövegdobozt a 185-187. oldalon), és helyszínek szerint részletezi az ajánlásokat; a jelentés és a *Világjelentés a gyermekekkel szembeni erőszakról* egyes szakaszai az erőszakot a gyerekek életének különböző helyszínei szerint tekintik át: otthon és a családban, az iskolában, a gondozás és igazságszolgáltatás rendszerében, munkahelyen és a közösségben. A jelentés határidőhöz kötött célokat is meghatároz, ide tartozik például, hogy az államoknak 2009-ig be kell tiltaniuk a gyerekekkel szembeni erőszakot. 2006 szeptembere óta a Bizottság az államok jelentéseinek vizsgálatakor következetes utánkövetést végzett az ENSZ Főtitkárának kutatásával és annak javaslataival kapcsolatban.

Az általános vitát követően a Bizottság jelezte, hogy egy sor átfogó kommentárt fog elfogadni a gyerekekkel szembeni erőszakkal kapcsolatban. 2006-ban adta ki az első, „A gyerek joga a testi fenntartással és a büntetés más kegyetlen vagy megálgzó formáival szembeni védelemhez” címmel (lásd az összefoglalót, 192. oldal).

A Bizottság további átfogó kommentárjai felhívták a figyelmet a gyerekek bizonyos csoportjainak az erőszakkal szembeni fokozott kiszolgáltatottságára. (lásd 501. oldal).

Az ENSZ Közgyűlése gyerekekről szóló speciális ülésének (*Egy gyerekeknek való világ*) záró dokumentumában az államok részletezik elkötelezettségüket a gyerekekkel szembeni erőszak felszámolása mellett – lásd http://www.unicef.org/specialsession/docs_new/documents/A-RES-S27-2E.pdf

Az Egyesült Nemzetek gyerekekkel szembeni erőszakról szóló kutatása független szakértőjének jelentése – elvek és javaslatok

A független szakértő, Paulo Sérgio Pinheiro professzor átfogó javaslatai előtt az alábbi alapelveket fogalmazta meg:

„(a) A gyerekekkel szembeni erőszak semmilyen formája nem igazolható. A gyerekek sohasem kaphatnak a felnőtteknél kevesebb védelmet;

(b) A gyerekekkel szembeni erőszakot minden esetben meg lehet előzni. Az államoknak bizonyítékokon alapuló politikára és programokra fordított befektetésekkel kell kezelniük azokat a tényezőket, amelyek a gyerekekkel szembeni erőszak okai lehetnek;

(c) Az államok elsődleges feladata, hogy elősegítsék a gyerekek védelemhez és a szolgáltatások eléréséhez való jogának érvényesülését, és olyan módon támogassák a családokat, hogy képesek legyenek a gyerekekről biztonságos környezetben gondoskodni;

(d) Az államok kötelessége, hogy biztosítsák minden erőszakos cselekmény esetén a felelősségre vonhatóságot;

(e) A gyerekek erőszakkal szembeni kiszolgáltatottsága, összefügg életkorukkal és fokozatosan kibontakozó képességeikkel. Vannak gyerekek, akik nemük, faji hovatartozásuk, etnikai hátterük, fogyatékosságuk vagy társadalmi helyzetük miatt különösen védtelemek;

(f) A gyerekeknek joguk van nézeteik kinyilvánításához, és ahhoz, hogy ezeket a nézeteket a politika és a programok megvalósításakor figyelembe vegyék.”

A jelentésnek része egy sor átfogó javaslat, melyeket itt foglaltunk össze, valamint a részletesebb, helyszínenként érvényes ajánlások:

Átfogó javaslatok

„1. Erősítsék a nemzeti és helyi elkötelezettséget és cselekvést

- Javaslom, hogy minden állam dolgozza ki a gyerekekkel szembeni erőszakra adott válaszok sokoldalú és rendszerszemléletű keretét, és ezt építse be a nemzeti tervezési folyamatokba. Készüljön a gyerekekkel szembeni erőszak ellen nemzeti stratégia, politika vagy cselekvési terv reális, határ-

Gyermejjogi egyezmény

időhöz kötött célokkal, és mindezt egy olyan szervezet hangolja össze, amelynek módjában áll több szektort bevonni egy széles bázisú végrehajtási stratégiába ...

2. Tiltsák be a gyerekekkel szembeni erőszak minden formáját

► Sürgetem az államokat, hogy tiltsák be a gyerekekkel szembeni erőszak minden formáját minden helyszínen, beleértve mindenfajta testi fenyegetést, káros hagyományos gyakorlatokat, például a korai és kényszerített házasságokat, a női nemi szervek megcsonkítását, és az úgynevezett becsületbeli bűncselekményeket, a szexuális erőszakot és kínzást valamint más kegyetlen, embertelen vagy lealacsonyító bánásmódokat vagy büntetési formákat.

► Sürgetem az államokat, hogy biztosítsák, hogy egyetlen 18 év alatti személy se részesüljön halálbüntetésben vagy életfogytig tartó börtönbüntetésben a szabaddulás lehetősége nélkül ...

3. Legyen a megelőzés az elsődleges cél

► Javaslom, hogy az államok tegyék a gyerekekkel szembeni erőszak megelőzését elsődleges céllá azzal, hogy alapvető okait kezelik. Meghatározó fontosságú, hogy a már megtörtént erőszak utáni beavatkozásra erőforrásokat fordítsanak, és ugyanilyen fontos, hogy az államok megfelelő erőforrásokat rendeljenek a kockázati tényezők kezeléséhez és az erőszak megelőzéséhez, mielőtt az megtörténne.

4. Terjesszék és tudatosítsák az erőszakmentes értékeket

► Javaslom, hogy az államok és a civil társadalom törekedjen a gyerekekkel szembeni erőszakot elnéző vagy normalizáló attitűdök átformálására, beleértve a sztereotip nemi szerepeket és megkülönböztetést, a testi fenyegetés és a káros szokások elfogadását. Az államoknak gondoskodniuk kell a gyerekek jogainak megismertetéséről és arról, hogy ezeket mindenki megértse, a gyerekeket is beleértve. Széleskörű tájékoztató kampányokkal kell a nyilvánosságot érzékennyé tenni a gyerekekkel szembeni erőszak káros hatásaira ...

5. Növeljék a lehetőségeit, erőforrásait mindenkinek, aki gyerekekkel vagy a gyerekekért dolgozik

► Javaslom, hogy növeljék mindazoknak az erőforrásait, lehetőségeit, akik gyerekekkel vagy a gyerekekért dolgoznak, és ezzel segítsék az ellenük irányuló mindenfajta erőszak felszámolását. Olyan alapképzést és továbbképzést kell nyújtani, amely a gyerekek jogairól és azok tiszteletben tartásáról szóló tudást biztosít. Az államoknak olyan rendszeres oktatási és képzési programokba kell fektetniük, amelyek a gyerekekkel vagy gyerekekért dolgozó szakembereknek, laikusoknak és a családoknak szólnak és a gyerekekkel szembeni erőszak megelőzését, észlelését és kezelését célozzák ...

6. Biztosítsanak szolgáltatásokat a rehabilitációhoz és a társadalomba való visszailleszkedéshez

► Javaslom, hogy az államok biztosítsanak hozzáférhető, a gyerekekre érzékeny és mindenkire kiterjedő egészségügyi és szociális szolgáltatásokat, például a kórházi elhelyezést megelőző sürgősségi ellátást, jogsegélyt a gyerekek és szükség esetén családjuk számára, ha a családban erőszakos cselekményt észlelnek vagy tárnak fel. Az egészségügyi, büntető igazságszolgáltatási és szociális ellátó rendszereket úgy kell kialakítani, hogy megfeleljenek a gyerekek speciális igényeinek.

7. Biztosítsák a gyerekek részvételét

► Javaslom, hogy az államok aktívan vonják be a gyerekeket és tartsák tiszteletben nézeteiket az ellenük irányuló erőszak megelőzésének, kezelésének és megfigyelésének minden vonatkozásában, figyelembe véve a gyermek jogairól szóló egyezmény 12. cikkét. Támogatni és ösztönözni kell a gyermekszervezeteket, és az olyan erőszakkal foglalkozó kezdeményezéseket, amelyeket gyerekek vezetnek és a gyerekek legfőbb érdekei vezérelnek.

8. Alkossanak hozzáférhető és gyermekbarát rendszereket és szolgáltatásokat a bejelentéshez

► Javaslom, hogy az államok alakítsanak ki olyan biztonságos, nagy nyilvánosságot

élvező, titoktartást garantáló és elérhető mechanizmusokat a gyerekek, képviselőik és mások számára, amelyeken keresztül jelentést tehetnek a gyerekekkel szembeni erőszakról. Minden gyereknek, beleértve a gondozásban és az igazságszolgáltatás intézményeiben lévőket is, tudnia kell a panasztétel mechanizmusainak létezéséről. Telefonos segélyvonalakat és egyéb olyan, szabályozott lehetőségeket kell létrehozni, amelyeken keresztül a gyerekek bejelenthetik a bántalmazást, képzett tanácsadóval beszélhetnek bizalmasan, titoktartás biztosításával, támogatást és tanácsot kérhetnek, valamint meg kell fontolni az erőszakos cselekmények bejelentésének további módjait az új technológiák bevonásával.

9. Biztosítsák a felelősségre vonhatóságot és vessenek véget a büntetlenségnek

► Javaslom, hogy az államok építsék az igazságszolgáltatás rendszerébe vetett bizalmat, többek között úgy, hogy a gyerekekkel szembeni erőszak minden elkövetőjét törvény elé állítják, és biztosítják, hogy megfelelő büntető, civil, adminisztratív és szakmai eljárások és szankciók révén felelősségre vonhatók legyenek. El kell kerülni, hogy erőszakos cselekmények és gyerekek elleni nemi erőszak miatt elítélt személyek gyerekekkel dolgozhassanak.

10. Foglalkozzanak a gyerekekkel szembeni erőszak nemek szerinti különbségeivel

► Javaslom, hogy az államok gondoskodjanak arról, hogy az erőszakellenes politikát és programokat társadalmi nemi szempontok figyelembe vételével alkossák meg, és vegyék figyelembe a lányok és fiúk eltérő kockázatát az erőszak tekintetében.

11. Fejlesszenek és hajtsanak végre szisztematikus nemzeti adatgyűjtést és kutatást

► Javaslom, hogy az államok javítsák adatgyűjtési és információs rendszereiket a védtelen kisebb csoportok azonosítása érdekében, minden szinten tájékoztassák a politika formálóit és a programok terve-

zőit, és kövessék nyomon a gyerekekkel szembeni erőszak megelőzése érdekében tett lépésekről ...Ahol még nincsenek az egész országra kiterjedő születési, halálozási és házassági adatnyilvántartások, ott létre kell hozni és működtetni kell ezeket. Az államoknak létre kell hozniuk és működtetniük kell azoknak a gyerekeknek a nyilvántartását is, akik nem szülői gondozásban vannak vagy a büntető igazságszolgáltatás rendszerében élnek. Az adatokat részletes bontásban kell közölni ... Az államoknak is ki kell dolgozniuk a gyerekekkel szembeni erőszak országos kutatási tervét minden olyan részterületen, ahol az erőszak előfordul, és ennek tartalmaznia kell a gyerekekkel és szülőkkel készített interjúkon alapuló kutatásokat is ...

12. Erősítsék a nemzetközi elkötelezettséget

► Javaslom, hogy minden állam ratifikálja és hajtsa végre a gyermek jogairól szóló egyezményt és két fakultatív jegyzőkönyvét, amelyek a fegyveres konfliktusban érintett gyerekekkel és a gyermekkereskedelemmel, a gyermekprostitúcióval és a gyermekpornográfiával foglalkoznak. Vissza kell vonni minden olyan fenntartást, mely az Egyezmény és a fakultatív jegyzőkönyvek tárgyával és céljával összeegyeztethetetlen ... Az államoknak ratifikálniuk kell minden ide vonatkozó, a gyermekek védelmét szolgáló nemzetközi és regionális emberi jogi dokumentumot ... Az államoknak valamennyi nemzetközi jogi kötelezettségüket végre kell hajtaniuk, és meg kell erősíteniük a szerződés testületeivel való együttműködésüket.

► Javaslom, hogy az államok járjanak el az erőszak megelőzése melletti elkötelezettségüknek megfelelő módon, ahogyan a Közgyűlés gyerekekkel foglalkozó különleges ülésén és a WHO Egészségügyi Gyűlésének a *Világjelentés az erőszakról és az egészségről (World Report on Violence and Health)* megvalósításáról szóló 76. számú határozata kontextusában kinyilvánították ...”

(A/61/299, 93. és 96–109. bekezdés)

A gyermekeknek „a fizikai és lelki erőszak minden formájától...” való védelmére szolgáló megfelelő törvényi, közigazgatási, szociális és oktatási intézkedések

A részes államok jelentéseinek vizsgálata során a Gyermejjogi Bizottság az erőszak számos különböző formájáról tesz említést. Elsősorban a törvényhozással kapcsolatban bírálta a Bizottság azokat a rendelkezéseket, amelyek elnézik vagy jóváhagyják a gyerekek testi fenytését, bármilyen enyhe is legyen az (lásd később, 191. oldal). Az érzelmi „erőszak” körébe tartozik a megalázás, a zaklatás, a verbális erőszak, a kirekesztés, kiközösítés következményei, és más olyan eljárások, amelyek lelki károkat okozhatnak vagy eredményezhetnek. A kutatások egyre több bizonyítékot tárnak fel nemcsak a közvetlen erőszaknak a gyerekek mentális egészségére gyakorolt hatásáról, hanem arról is, amikor a gyerek tanúja az erőszaknak – ez érvényes az otthon tapasztalt családi erőszakra, és a közösségi erőszakra, például a fegyveres konfliktusra is.

Az Egyezmény további cikkei részletesebben foglalkoznak a gyerek jogaival az erőszak és kizsákmányolás különböző helyszíneken előforduló formáival szembeni védelemhez, illetve a szélesebb társadalomban való védelemhez való jogával:

- ▶ a gyerekek védelme a káros információktól (17. cikk, lásd a 159. oldalt);
- ▶ a gyerekek védelme az egészségre ártalmas hagyományos gyakorlatoktól (24. cikk 3. bekezdés, lásd a 247. oldalt);
- ▶ az iskolai fegyelmezés legyen összhangban a gyerek emberi méltóságával és feleljen meg az Egyezménynek (28. cikk 3. bekezdés);
- ▶ a szexuális kizsákmányolás és a nemi erőszak, beleértve a „szervezett” erőszakot, és a gyerekek prostitúcióba és pornográfiába való bevonása (34. cikk, lásd 359. oldal és fakultatív Jegyzőkönyv, 481. oldal);
- ▶ a gyerekek védelme az adásvételtől, a kereskedéstől és az elrablástól (35. cikk, lásd 371. oldal);
- ▶ a kizsákmányolás más formái (36. cikk, lásd 381. oldal);
- ▶ védelem a kínzástól és más kegyetlen, embertelen vagy lealacsonyító bánásmódtól vagy büntetéstől (37. cikk, lásd 385. oldal);

- ▶ a fegyveres konfliktus hatásai a gyerekekre (38. cikk, lásd 403. oldal és Fakultatív Jegyzőkönyv, 477. oldal).

A Bizottság aggodalmát fejezi ki a gyerekek elteni otthoni és azon kívüli erőszak mértékét illetően, és számos intézkedést javasol a megelőzésre.

„testi sérülés vagy „durvaság, az elhagyás vagy az elhanyagoló magatartás”

A felnőttek gyerekekkel szembeni erőszakos viselkedése rendkívül nagy arányban okoz halált vagy testi sérülést, és ez csak az utóbbi néhány évtizedben kezdett láthatóvá válni. Az ENSZ Főtitkárának vizsgálata a gyerekekkel szembeni erőszakra növelte mindenfajta erőszak láthatóságát mindenfajta környezetben, ugyanakkor rámutatott, hogy további kutatásra és rendszeres adatgyűjtésre van szükség.

Az elhanyagolás lehet szándékos vagy okozhatja a szülő/család/közösség/állam képtelensége a gyerek megfelelő ellátására. A gyerekek elhanyagolása minden társadalomban előfordul, sokféle formában és változó mértékben. Vannak például olyan, magas gazdasági fejlettségű és szociális ellátással rendelkező országok, ahol a nők foglalkoztatása majdnem elérte a férfiakét, és most fontos probléma, hogy nagyon kicsi gyerekeket elhanyagolnak dolgozó szüleik, és sok gyerek „magányosságról” számol be. A „hanyag bánásmódra” való hivatkozás felveti a gyerekeket ért balesetek kérdését (melyet a 24. cikk 2. bekezdésének e) pontja is felvet, lásd a 247. oldalon). A gyerekek fejlettségi állapota és fizikai védtelensége különösen kiszolgáltatottá teszi őket a balesetekkel szemben. A felelősség ugyan elsősorban talán a szülőkre hárul, de szükség van az állam közbelépésére is bizonyos fajta balesetek megelőzéséhez. A 3. cikk 2. bekezdése átfogó köteleességet ró az államokra a gyerek jólétéhez szükséges gondoskodás és védelem biztosítása terén.

„rossz bánásmód vagy kizsákmányolás, ideértve a nemi erőszakot is”

Ezeknek a szavaknak a szerepeltetése, és az, hogy további cikkek foglalkoznak külön a szexuális kizsákmányolással és a kizsákmányolás más formáival (elsősorban a 32. cikk, gazdasági kizsákmányolás, 339. oldal; 34. cikk, szexuális kizsákmányolás, 359. oldal; az Egyezményhez tartozó fakultatív jegyzőkönyv a gyermekkereskedelemtől,

a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról, 481. oldal; és a 36. cikk, a kizsákmányolás egyéb formái, 381. oldal) az Egyezmény készítőinek azt a szándékát hangsúlyozza, hogy a védelem teljes körű legyen. A rossz bánásmód vagy kizsákmányolás minden ártalmas bánásmódot magában foglal, nem csak a fizikai vagy lelki erőszakkal járókat, vagy a visszaélésként definiáltakat. A nemi erőszak definíciója a legtöbb országban nemcsak az erőszakos szexuális támadásokat, hanem más, egyezményes vagy nem egyezményes szexuális tevékenységeket is takar, a gyerekeket pedig éretlennek, vagy a szexuális beleegyezés meghatározott életkora alattinak tekinti (lásd az 1. cikket, 5. oldal). A Bizottság sok esetben hangsúlyozta a nemi erőszak leküzdését szolgáló konkrét lépések szükségességét, beleértve a családon belüli nemi erőszakot is. A Bizottság aggodalmát fejezte ki a nemi erőszakkal szembeni védelemmel kapcsolatos nemem vagy életkoron alapuló megkülönböztetéssel kapcsolatban is.

„mindaddig, amíg szüleinek vagy valamelyik szülőjének, illetőleg törvényes képviselőjének vagy képviselőinek, vagy bármely más olyan személynek, akinél elhelyezték, felügyelete alatt áll”

A 19. cikk hatókörébe tartozik az, ami a családi otthonban és más „gondozási” helyzetben – nevelőszülőknél és napközbeni ellátásban, iskolákban, mindenfajta intézményi környezetben, és így tovább – történik. A 3. cikk 3. bekezdésében az összes intézmény, szolgáltatás és ellátást biztosító hely számára előírt egységes normák és felügyelet fontos a gyerekekkel szembeni erőszak megelőzése szempontjából (lásd később, 190 oldal).

A Bizottság kitért arra is, hogy a családon belüli erőszak gyakran az otthon elhagyására készteti és az utcára kényszeríti a gyermeket.

Az erőszakkal szemben különösen védtelen gyerekek

Az ENSZ Főtitkárának vizsgálata a gyerekekkel szembeni erőszakra arra utal, hogy a fizikai erőszak kockázata a kisgyerekeknél a legnagyobb, míg a nemi erőszakban elsősorban azok érintettek, akik elérték a pubertás- vagy serdülőkort. A fiúknál nagyobb a fizikai erőszak kockázata, mint a lányoknál, míg a lányok esetében nagyobb a nemi erőszak, az elhanyagolás és a kényszerprostitúció kockázata. A jelentés megnevez néhány

olyan gyerekcsoportot, amelyek különösen védtelenek az erőszakkal szemben: „Ide tartoznak a fogyatékos gyerekek, az etnikai kisebbségek vagy más marginalizált csoportok tagjai, az „utcagyerekek”, és azok, akik összeütközésbe kerültek a törvénnyel, valamint a menekült és más hontalan gyerekek.” (A/61/299, 30. és 31. bekezdés)

A Gyermekjogi Bizottság öt átfogó kommentárjában nevezte meg a nagyon fiatal gyerekek, a fogyatékos gyerekek, a serdülők, a HIV/AIDS betegségben érintett gyerekek, és a menekült, vagy kényszerűségből otthonról elkerült gyerekek kiszolgáltatottságát:

Kora gyermekkor. *„A kisgyerekek az elhanyagolás, bántalmazás és erőszak gyakori áldozatai, akár fizikai, akár érzelmi/lelki erőszakra van szó. Az erőszak nagyon gyakran a családon belül történik, ami különösen romboló hatású lehet. A kisgyerekek a legkevésbé képesek elkerülni ezt, vagy ellenállni, a legkevésbé képesek megérteni, mi történik, és a legkevésbé képesek védelmet kérni másoktól. Egyértelmű bizonyítékok utalnak arra, hogy az elhanyagolás és erőszak okozta trauma negatív hatással van a fejlődésre, a legfiatalabb gyerekek esetében például mérhető a hatása az agy fejlődési folyamataira. Figyelembe véve az erőszak és elhanyagolás széles körű jelenlétét kora gyermekkorban, és ennek a hosszú távú hatásaira vonatkozó bizonyítékokat, az államoknak minden szükséges intézkedést meg kell tenniük annak érdekében, hogy óvják a kockázatnak kitett kisgyerekeket, nyújtsanak védelmet az erőszak áldozatainak, és tegyenek pozitív lépéseket a traumából való felépülésük segítéséért, ugyanakkor kerüljék el megőrzésüket az elszorított sérelmekért ...”* (Gyermekjogi Bizottság, 7. számú átfogó kommentár, „A gyermek jogainak érvényesítése kora gyermekkorban”, 2005, , 36. bekezdés a) pont)

Fogyatékossgal élő gyermekek. *„A fogyatékossgal élő gyerekek védtelenebbek az erőszak minden formájával szemben, legyen az lelki, fizikai vagy szexuális típusú, minden környezetben, beleértve a családot, az iskolát, a magán és állami intézményeket, az alternatív gondozást, a munkahelyi környezetet és a közösség egészét. Gyakran idézett állítás, hogy a fogyatékossgal élő gyerekek ötször nagyobb eséllyel válnak erőszak áldozatává. A fogyatékossgal élő gyerekek otthon és az intézmé-*

Gyermejjogi egyezmény

nyekben gyakran vannak kitéve lelki, fizikai erőszaknak és szexuális abúzusnak, és különösen védtelenek az elhanyagolással és az elhanyagoló bánásmóddal szemben, mert gyakran jelentenek külön fizikai és pénzügyi terhet a család számára. A működő panaszfogadó és figyelő rendszerhez való hozzáférés hiánya rendszeres és folyamatos bántalmazáshoz vezet. Az iskolai zaklatás az erőszak olyan konkrét formája, amelynek a gyerekek ki vannak téve, és ez a bántalmazási forma gyakrabban irányul a fogyatékossgal élő gyerekekre.” (Gyermejjogi Bizottság, 9. számú átfogó kommentár, „A fogyatékossgal élő gyermekek jogai”, 2006, CRC/C/GC/9, 42. bekezdés)

A Bizottság számos okot sorol fel a fokozott kiszolgáltatottságra, és egy sor intézkedést, amelyekkel az államok megelőzhetik az erőszakot (CRC/C/GC/9, 43. és 44. bekezdés), például:

„a) Képezzék és oktassák a szülőket és másokat, akik a gyerek gondozásában részt vesznek, hogy megértsék a gyerek bántalmazásának kockázatait és jeleit

b) Gondoskodjanak arról, hogy a szülők körütekintően válasszák ki gyerekeik számára a gondozókat és az ellátást nyújtó intézményeket, és növeljék az erőszak észleléséhez szükséges készségeiket.

c) Biztosítsanak a szülők, testvérek és a gyereket gondozó más személyek számára támogató csoportokat és ösztönözzék ilyenek létrehozását, ezzel segítsék őket gyerekeik gondozásában és abban, hogy megbirkózzanak a fogyatékossgból adódó speciális problémákkal.

d) Gondoskodjanak arról, hogy a gyerekek és gondozóik tudják, hogy a gyerekeknek joguk van ahhoz, hogy méltósággal és tisztelettel bánjanak velük, és joguk van a megfelelő hatóságoknál panaszt emelni, ha ezek a jogaik sérülnek.

e) Az iskoláknak minden intézkedést meg kell tenniük azért, hogy szembeszálljanak az iskolai zaklatás jelenségével és külön figyelmet kell fordítaniuk a fogyatékossgal élő gyerekekre és biztosítaniuk kell számukra a szükséges védelmet, ugyanakkor benn kell tartaniuk őket az oktatási rendszer főáramában.

f) Gondoskodjanak arról, hogy a fogyatékossgal élő gyerekek gondozásával foglalkozó intézmények speciálisan képzett személyzettel rendelkezzenek, és megfelelő normák érvényesüljenek esetükben, rendszeresen monitorozzák

és értékeljék tevékenységüket, és hozzáférhető, érzékeny panasztételi mechanizmusok álljanak rendelkezésre.

g) Alakítsanak ki hozzáférhető, a gyerekek szükségleteire érzékeny panasztételi mechanizmusokat, és a Párizsi elveken alapuló, működő megfigyelési rendszert. (Lásd a jelen átfogó kommentár 24. bekezdését).

h) Tegyenek meg minden szükséges jogi intézkedést, hogy megbüntessék és eltávolítsák otthonukból az elkövetőket, és biztosítsák, hogy a gyereket ne fosszák meg családjától, és továbbra is biztonságos, egészséges környezetben élhessen.

i) Az erőszak és bántalmazás áldozatainak kezelése és visszailleszkedése, különös tekintettel általános rehabilitációjuk programjára ...” (CRC/C/GC/9, (43) és (44))

A 2006-ban elfogadott, a fogyatékossgal élő emberek jogairól szóló egyezmény 16. cikkében előírja, hogy az államok tegyenek külön intézkedéseket a kizsákmányolás, az erőszak és a bántalmazás minden formájával szembeni védelem érdekében, beleértve „többek között a nemnek és életkornak megfelelő segítségnyújtást és támogatást, a fogyatékossgal élő személyek, családtagjaik és gondozóik számára, valamint tájékoztatás és képzés nyújtását a kizsákmányolás, erőszak és visszaélés eseteinek megelőzéséről, felismeréséről és bejelentéséről. A részes államok életkornak, nemnek és fogyatékossgnak megfelelő védelmi szolgáltatásokat biztosítanak.” Az Egyezmény a 17. cikkben megerősíti minden fogyatékossggal élő személy jogát „fizikai és mentális integritásának tiszteletben tartására”.

Serdülőkor. A Bizottság „A serdülők egészsége és fejlődése a gyermek jogairól szóló egyezmény összefüggésében” című átfogó kommentárjában azt javasolja, hogy az államok fordítsanak fokozott figyelmet az erőszak, elhanyagolás, bántalmazás és kizsákmányolás azon konkrét formáira, amelyekben a serdülő korosztály érintett. Különösen fontos, hogy speciális intézkedéseket tegyenek a kiemelkedően védtelen, fogyatékossggal élő serdülők fizikai, szexuális és lelki integritásának biztosítására:

„Az ilyen intézkedések megtételekor a részes államoknak figyelembe kell venniük a serdülők kibontakozó képességeit és a megfelelő módon be kell vonniuk őket a védelmüket szolgáló intézkedések, programok kidolgozásába. A Bizottság eb-

ben az összefüggésben kiemeli a kortárs oktatás pozitív hatásában rejlő lehetőséget, valamint a megfelelő, például a művészetek, a szórakoztatás és a sport világát képviselő példaképek pozitív befolyását.” (Gyermekjogi Bizottság, 4. számú átfogó kommentár, 2003, , 19. bekezdés)

Az átfogó kommentárok a serdülők további védtelen csoportjait határozzák meg:

„Az erőszak az egyéni, családi, közösségi és társadalmi tényezők komplex összjátékának eredménye. Az olyan védtelen serdülők, mint a hajléktalanok, az intézetben élők, a bandákba tartozók, vagy azok, akiket gyerekkatonának toboroztak, különösen ki vannak téve mind az intézményes, mind a személyes erőszaknak. Az Egyezmény 19. cikke értelmében a részes államoknak megfelelő intézkedésekkel meg kell előzniük és fel kell számolniuk:

(a) a serdülők elleni intézményes erőszakot, például a serdülők állami és magán intézményeivel (iskolákkal, a fogyatékos serdülők intézményeivel, a fiatalok javítóintézeteivel, stb.) kapcsolatos jogalkotás és közigazgatási intézkedések révén és az intézményben elhelyezett gyerekekre felügyelő személyzet, illetve a munkájuk során a gyerekekkel más módon érintkezők képzése és ellenőrzése révén, ide értve a rendőröket; és

(b) a serdülők közötti személyes erőszakot, például a megfelelő szülői gondoskodás és a kora gyerekkori társas fejlődés és tanulás lehetőségeinek támogatásával, az erőszakmentes kulturális normák és értékek felkarolásával (ahogyan az Egyezmény 29. cikke előrevetíti), a löfgyverek szigorú ellenőrzésével és az alkoholhoz és drogokhoz való hozzáférés korlátozásával.” (23. bekezdés)

HIV/AIDS. „A gyerekek az erőszak és az abúzus olyan különféle formáinak lehetnek kitéve, amelyek növelhetik HIV-fertőzésük kockázatát, és erőszak áldozataivá válhatnak amiatt is, hogy HIV/AIDS fertőzöttek vagy érintettek. Az erőszak, beleértve a nemi erőszakot és a szexuális zaklatás más formáit, történhet a családban, vagy elkövethetik azok, akik konkrét felelősséget viselhetnek a gyerekekért, beleértve a tanárokat és a gyerekekkel dolgozó intézményeket, például börtönök vagy mentális egészség, vagy más fogyatékossgal foglalkozó intézmények alkalmazottait ...

„A speciális programoknak illeszkedniük kell a gyerekek lakókörnyezetéhez, az erőszak felismerésére és bejelentésére való képességükhöz, valamint egyéni képességeikhez és autonómiájukhoz. A Bizottság úgy véli, hogy külön figyelmet követel a HIV/AIDS és a gyerekek által elszennvedett erőszak vagy bántalmazás közötti összefüggés háború és fegyveres konfliktus esetén. Kulcsfontosságú, hogy az államok intézkedéseket tegyenek az erőszak és a visszaélés megelőzésére ezekben a helyzetekben, ezért a részes államoknak gondoskodniuk kell arról, hogy a HIV/AIDS és a gyermekjog kérdései helyet kapjanak azoknak a gyerekeknek – fiúknak és lányoknak – az ügyeiben és támogatásában, akiket katonai vagy más egyenruhás alkalmazottak házimunkára vagy szexuális szolgáltatásokra használtak, vagy akiket belföldön kitelepítettek vagy menekülttáborokban élnek...” (Gyermekjogi Bizottság, 3. számú átfogó kommentár, „A HIV/AIDS és a gyermek jogai”, 2003, , 37. bekezdés)

Kísérő nélküli vagy szüleiktől elszakított gyerekek. A Bizottság hangsúlyozza a származási országukon kívül kísérő nélküli vagy szüleiktől elválasztott gyerekek kiszolgáltatottságát, különös tekintettel a szexuális kizsákmányolásra és kereskedelemre. (6. számú átfogó kommentár, „A hazájuktól távol élő, kísérő nélküli és szüleiktől elszakított gyerekekkel való bánásmód”, 2005, CRC/GC/2005/6, 50–53. bekezdés Lásd még a 34. és 35. cikket és a gyermekkereskedelemről, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról szóló fakultatív jegyzőkönyvet.)

A gyerek joga a testi fenytéstől való védelemhez

A Gyermekjogi Bizottság a jelentések vizsgálatának megkezdése óta külön figyelmet fordított arra, hogy elutasítsa a gyerekek testi fenytésének megengedő jogi szabályozását és társadalmi elfogadottságát. A Bizottság rendszeresen felhívja az államok figyelmét arra, hogy a testi fenytés semmilyen formában és szinten nem megengedhető; hogy „bármilyen enyhe” változatát is tiltani kell.

2006-ban fogadta el 8. számú, „A gyermek joga a testi fenytéssel és a büntetés más kegyetlen vagy megalázó formáival szembeni védelemhez” című átfogó kommentárját (összefoglalását lásd a szövegdobozban).

Gyermejjogi egyezmény

A testi fenytéstől és a büntetés más, kegyetlen vagy lealacsonyító formáitól való védelemhez való jog (többek között 19. cikk, 28. cikk 2. bekezdés és 37. cikk)

Gyermejjogi Bizottság, 8. számú átfogó kommentár, 2006:

A gyerekekkel szembeni erőszakkal foglalkozó kommentárok sorát indító 8. számú átfogó kommentár célja, hogy „rámutasson minden részes állam azon kötelességére, hogy minél előbb lépéseket tegyen a gyerekek testi fenytésének és minden más kegyetlen vagy lealacsonyító büntetési formának a betiltásáért és felszámolásáért, és körvonalazza azokat a jogi és más, tudatosságot növelő és oktatási intézkedéseket, amelyeket az államoknak meg kell tenniük. A gyerekek testi fenytésének széles körű elfogadásával és tolerálásával foglalkozni, és azt felszámolni a családban, az iskolában és bármely más helyen, nem csupán az Egyezményben részes államok kötelessége, hanem kulcsfontosságú stratégia a társadalmakban jelen lévő erőszak minden formájának csökkentésére és megelőzésére is.”

Definíció

A Bizottság a testi fenytést a következőképpen határozza meg:

„... minden büntetés, amelyben fizikai erőt használnak azzal a szándékkal, hogy valamilyen mértékű fájdalmat vagy kényelmetlenséget okozzanak, akármilyen enyhe legyen is az. A legtöbb esetben megütik („megpofozzák”, „megcsapják”, „elfenekelik”) a gyerekeket kézzel vagy valamilyen eszközzel – ostorral, pálcával, szíjjal, cipővel, fakanállal, stb. Járhath például rúgással, a gyerek rázásával vagy taszításával, karmolással, csípéssel, égetéssel, forrázással vagy nyelésre kényszerítéssel (például a gyermek szájának szappanos kimosásával vagy azzal, hogy csípős fűszerek lenyelésére kényszerítik). A Bizottság véleménye szerint a testi fenytés minden esetben megalázó. Ezen kívül vannak olyan nem testi büntetési formák, amelyek kegyetlenek vagy lealacsonyítóak, és ezért összeegyeztethetetlenek az Egyezménnyel. Ide tartozik például az olyan büntetés, amely lekicsinyli, megalázza, becsmérli, bűnbakká teszi, fenyegeti, megfélemlíti vagy nevetségessé teszi a gyereket.”

A testi fenytés és a gyerekek büntetésének más kegyetlen vagy lealacsonyító formái sokféle környezetben előfordulnak, például otthon, a családban, mindenféle alternatív gondozási formában, az iskolákban és más oktatási intézményekben, az igazságszolgáltatás rendszerében – akár bírósági ítéletként, akár büntetésvégrehajtási vagy más intézményekben alkalmazott büntetésként, gyermekmunka-helyzetekben és közöségben.

A Bizottság különbséget tesz az erőszak és a megalázás, mint büntetési forma, illetve a fegyelmezés, mint „szükséges útmutatás és irányítás” között, és elutasítja az előbbieket, míg a gyerekek egészséges növekedéséhez szükségesnek tekinti az utóbbit. A Bizottság különbséget tesz továbbá a gyerekek elleni büntető fizikai cselekmények és a gyerekek ártalomtól való védelmét célzó fizikai beavatkozás között.

Emberi jogi normák

Mindenfajta testi fenytésnek és a büntetés minden más, lealacsonyító formájának tiltására és felszámolására vonatkozó emberi jogi kötelezettség alapját minden ember méltóságának és testi integritásának tiszteletéhez, és az egyenlő törvényes védelemhez való joga jelenti. A Bizottság ezt az Emberi Jogok Nemzetközi Törvényére vezeti vissza – „A nemzetközi emberi jogi törvény alapvető vezérlő elve minden egyes személy méltósága” – és megmutatja, hogyan épül a gyermek jogairól szóló egyezmény ezekre az elvekre. Az Egyezmény 19. cikke, amely megköveteli az államoktól, hogy védjék a gyerekeket „a fizikai vagy mentális erőszak minden formájától”, nem enged teret a kétértelműségnek: „a fizikai vagy mentális erőszak minden formája” nem enged meg semmilyen szintű legalizált, gyerekekkel szembeni erőszakot. A testi fenytés és más kegyetlen vagy lealacsonyító büntetési formák az erőszak formái, és az államnak meg kell tennie minden alkalmas törvényalkotási, közigazgatási, szociális és oktatási intézkedést ezek felszámolására.”

A Bizottság megjegyzi, hogy a testi fenytést más nemzetközi és regionális emberi jogi egyezmények testületei, és számos ország alkotmánybírósága és magas szintű bíróságai is elítélték.

Az, hogy 19. cikk és a 28. cikk iskolai fegyelmeletről szóló 3. bekezdése nem utal konkrétan a testi fenytésre, semmilyen módon nem ássa alá a tiltására és felszámolására vonatkozó kötelezett-

séget: „... az Egyezményt minden emberi jogi okmányhoz hasonlóan élő dokumentumnak kell tekinteni, melynek értelmezése idővel fejlődik. Az Egyezmény elfogadása óta eltelt 16 év során a gyerekek otthoni, iskolai vagy más intézményben történő testi fenyegetésének elterjedtsége láthatóbbá vált az Egyezmény jelentéstételi eljárásai és többek között az emberi jogi intézmények és civil szervezetek kutatási és jogvédő tevékenysége révén.

Ha láthatóvá válik, nyilvánvaló, hogy a gyakorlat közvetlenül sérti a gyerekeknek az emberi méltóságukhoz és testi integritásukhoz való egyenlő és elidegeníthetetlen jogát. A gyerekek különböző természete, kezdeti függőségük és fejlettségi szintjük, egyedülálló emberi potenciáljuk és védtelenségük egyaránt több, és nem kevesebb jogi és más jellegű védelmet követel számukra az erőszak minden formájával szemben.”

Arra a véleményre, amely szerint bizonyos mértékű „ésszerű” vagy „visszafogott” testi fenyegetés „a gyerek legfőbb érdekét” szolgálja, a Bizottság válasza az, hogy „a gyerek legfőbb érdeke értelmezésének az Egyezmény egészével összhangban kell lennie, beleértve a gyerekeknek az erőszak minden formájával szembeni védelmére vonatkozó kötelezettséget, és azt a követelményt is, hogy a gyerek nézetei megfelelő súllyal érvényesüljenek; nem használható olyan eljárások igazolására – ide tartoznak a testi fenyegetés, és más kegyetlen vagy lealacsonyító büntetési formák is –, amelyek sértik a gyerek emberi méltóságát és testi épséghez való jogát”.

A Bizottság észleli, hogy vannak, akik vallási tanításokkal igazolják a testi fenyegetés alkalmazását, de ismét megjegyzi, hogy „egy vallás vagy hit gyakorlásának meg kell felelnie a mások emberi méltósága és testi épsége iránti tiszteletnek”, és hogy „a vallás vagy hit gyakorlásának szabadsága jogszerűen korlátozható mások alapvető jogainak és szabadságainak védelme érdekében”.

A testi fenyegetésnek és a büntetés más kegyetlen vagy lealacsonyító formáinak felszámolásához szükséges intézkedések és mechanizmusok

A jogi reform elkerülhetetlen a testi fenyegetés felszámolásához. Hatályon kívül kell helyezni minden olyan rendelkezést – akár törvényről, eset- vagy szokásjogról van szó –, amely megenged bármilyen mértékű testi fenyegetést, mint „ésszerű”

büntetést, „jogszerű” büntetést, és így tovább. A törvénynek ugyanakkor konkrétan tiltania kell a testi fenyegetést mindenhol. „Amint a büntetőjog teljes egészében kiterjed a gyerekek elleni támadásokra, a gyerek védett lesz a testi fenyegetéstől bárhol is van, és bárki is az elkövető. A Bizottság véleménye szerint azonban, figyelembe véve a testi fenyegetés hagyományos elfogadottságát, alapvető fontosságú, hogy az adott szektorra érvényes törvények – például a családjog, az oktatásra, az összes alternatív gondozási formára és az igazságszolgáltatási rendszerekre érvényes jog, a munkajog – egyértelműen tiltsa a használatát a megfelelő helyszíneken. Ezen kívül nagyon hasznos, ha a szakmai etikai előírások és a tanároknak, gondozóknak és másoknak szóló útmutatások, valamint az intézmények házirendje, működési rendje vagy alapszabályai, hangsúlyozzák a testi fenyegetés és más, kegyetlen vagy lealacsonyító büntetési formák törvényellenes voltát.”

A Bizottság hangsúlyozza, hogy a jogi reformnak a tudatosság növelésével, útmutatással és képzésekkel kell együtt járnia, mert az ilyen reform elsődleges célja a megelőzés. A tiltó törvény nem jelenti azt, hogy a szülők által a gyerekeknél alkalmazott testi fenyegetést minden esetben büntetőjogi felelősségrevonásnak kell követnie.

A hatékony tiltáshoz szükséges a pozitív, erőszakmentes viszonyok támogatása, és a folyamatos képzés a gyerekekkel foglalkozók körében. Az Egyezmény ugyan nem írja elő részletesen, hogy hogyan kell a szülőknek a gyereket nevelniük, megfogalmaz azonban „egy olyan elvi keretet, amely mind a családon belüli viszonyokat, mind a tanároknak, gondozóknak és másoknak a gyerekekhez fűződő viszonyát vezérli” (46. bekezdés). Tiszteletben kell tartani például a gyerekek életkori szükségleteit, alapvető, legfőbb érdeküket, és megfelelő súllyal kell nézeteiket figyelembe venni.

Végül a részes államoknak figyelemmel kell kísérniük a testi fenyegetés és más kegyetlen vagy lealacsonyító büntetési formák felszámolásához vezető folyamatot, többek között olyan interjúk kutatásokkal, amelyekbe gyerekeket is bevonnak, valamint független megfigyelő testületek létrehozásával, és minden megtett intézkedésről jelentést kell tenniük a Bizottság számára készített időszakos jelentéseikben.

Gyermekjogi egyezmény

A Bizottság átfogó kommentárjában üdvözlí a globális folyamat előrehaladását:

„Amióta a Bizottság megkezdte a részes államok jelentéseinek átvizsgálását az összes kontinensen, több mint 130 országnak javasolta mindenfajta testi fenytés betiltását a családban és más helyeken. A Bizottság biztatónak találja, hogy egyre több állam teszi meg a gyerekek emberi méltóságához, testi épséghez és egyenlő törvényes védelemhez való jogának érvényesítéséhez szükséges megfelelő jogi és egyéb intézkedéseket. A Bizottság tudomása szerint 2006-ig több mint 100 ország tiltotta be a testi fenytést iskoláiban és a gyerekek büntető rendszereiben. Egyre többen teljesítették a tiltást az otthonokban és családokban és az alternatív gondozás összes helyszínén.” (Gyermekjogi Bizottság, 8. számú átfogó kommentár, 2006, CRC/C/GC/8, 5. bekezdés)

Erőszak az iskolákban és az igazságszolgáltatás rendszerében

A különböző országok a Bizottsághoz intézett jelentéseikben felvetették az intézményekben két konkrét formában előforduló, gyerekekkel szembeni erőszak problémáját: e két forma az erőszakos és/vagy megalázó fegyelmezési módok, vagy bánásmód „legalizált” használata, illetve a tiltás ellenére folytatódó gyakorlata; és a gyerekek által gyerekekkel szemben elkövetett erőszak, vagy erőszakkal való fenyegetés, amelyet egyes társadalmakban a „zaklatás” és „pszichoterror” kifejezésekkel illetnek, ez a kötekedéstől és zaklatástól (gyakran faji alapú vagy szexuális zaklatástól) a súlyos fizikai bántalmazásig terjed.

A Bizottság 2000-ben, „A gyerekekkel szembeni erőszak az államokban” című vitanapját követően részletes javaslatokat fogadott el az intézményekben zajló gyerekekkel szembeni erőszakkal kapcsolatban.

A 3. cikk 3. bekezdésének értelmében „a gyerekekkel foglalkozó és védelmüket biztosító intézmények, hivatalok és létesítmények működése feljelen meg az illetékes hatóságok által megállapított szabályoknak, különösen a biztonság és az egészség területén, valamint ezek személyzeti létszámával és szakértelmével, továbbá a megfelelő ellenőrzés meglétével kapcsolatban.” Az erőszakkal szembeni védelemmel foglalkozó törvényeknek világos normákat kell lefektetniük, melyek:

- ▶ tiltják a testi fenytést és minden más embertelen vagy lealacsonyító bánásmódot vagy büntetést (ezen kívül a szabályoknak fel kell sorolniuk minden más, köztudottan általánosan használt kegyetlen, embertelen vagy lealacsonyító fegyelmezés vagy bánásmód tiltását);
- ▶ világos politikát követelnek, hogy megelőzzék a gyerekek intézményekben zajló, gyerekek általi bántalmazásának minden formáját;
- ▶ biztosítják, hogy a gyerekek világos és széles körben terjesztett eljárások révén tiltotttartást biztosító tanácsadásban részesülhessenek, és független, megfelelő kivizsgálási és javaslattevési/eljárási jogszolgáltatásokkal rendelkező testület előtt bemutatathassák a velük történeteket valamint panaszt tehessenek azzal kapcsolatban. Az ilyen eljárásoknak biztosítaniuk kell, hogy a gyerekek szükség esetén független ügyvédet vagy képviselőt kapjanak, akitől tanácsot kérhetnek, és/vagy eljárhat a nevükben; külön intézkedésekre lehet szükség a fogyatékos gyerekek és a nagyon kis gyerekek védelméhez.

Az iskolákkal kapcsolatban a 28. cikk 2. bekezdése értelmében „Az Egyezményben részes államok megtesznek minden alkalmas intézkedést annak érdekében, hogy az iskolai fegyelmet a gyerekek, mint emberi lénynek a méltóságával összeegyeztethetően és az Egyezménynek megfelelően alkalmazzák.” Ahogy a Bizottság az oktatás céljairól szóló általános megjegyzésben (lásd a 29. cikket, 315. oldal) és a 8. számú átfogó kommentárjában hangsúlyozta, ennek a 19. cikkel és a gyerekeknek „az erőszak minden fizikai és mentális formájával” szembeni védelmével összhangban kell történnie. Ez a testi fenytés és más lelki erőszakhoz vezető megalázó büntetési formák tiltását jelenti.

A Bizottság néhány államnak címzett megjegyzéseiben (és a „Gyerekekkel szembeni családon belüli és iskolai erőszak” vitanapját követően elfogadott javaslataiban) külön kiemelte az iskolai zaklatást.

A Bizottság a jelentések vizsgálata nyomán azt tapasztalta, hogy egyes államokban a testi fenytés bírósági ítéletekben továbbra is előfordul 18 év alatti gyerekek esetében, és büntetésként alkalmazták büntetésvégrehajtási intézményekben is.

Ez ellentétes nemcsak az Egyezmény 19. cikkével és további cikkeivel, hanem az Egyesült Nemzeteknek a fiatakorúakat illető igazságszolgáltatásra vonatkozó szabályaival és irányelveivel is, melyeket a Bizottság következetesen javasolt a megfelelő normák forrásaként (lásd az Egyesült Nemzetek fiatakorúak igazságszolgáltatási rendszeréről szóló minimumkövetelmény-szabályai, „Pekingi szabályok” 17. szabályának 3. bekezdését; a szabadságuktól megfosztott fiatakorúak védelméről szóló ENSZ-szabályok 67. szabályát, és az Egyesült Nemzetek fiatakorú bűnözés megelőzéséről szóló iránymutatásait, Rijádi irányelvek, 21(h) és 54. bekezdés).

Az állam tisztviselői, köztük a rendőrség által elkövetett erőszak számos ország esetében aggodalmat keltett a Bizottságban, beleértve az utcán élő és/vagy dolgozó gyerekekkel szembeni erőszakot is.

Hagyományos erőszakkal járó és/vagy az egészségre ártalmas gyakorlatok

A gyerekek hagyományos gyakorlatoktól való védelmére konkrét utalás a 24. cikk 3. bekezdésében történik, amely kötelezi az államokat, hogy tegyenek meg „minden alkalmas, hatékony intézkedést annak érdekében, hogy megszüntessék a gyerekek egészségére káros hagyományos szokásokat” (ennek további tárgyalását lásd a 247. oldalon). A hagyományos gyakorlatok felülvizsgálata szükséges abból a szempontból is, hogy szükségük képezik-e a fizikai vagy lelki erőszak olyan formái, amelyekkel szemben a 19. cikk értelmében a gyerekeket védeni kell.

Öngyilkosság és önmaguknak okozott ártalom

A gyerekek védelme attól, hogy önmagukban kárt tegyenek, beleértve az öngyilkosságot, és az öngyilkossági kísérletet is, egyértelműen a 19. cikk, valamint a 6. cikk hatáskörébe tartozik. Az öngyilkossági ráta növekedése egyes iparosodott országokban, a gyerekek bizonyos életkori csoportjaiban, aggodalommal töltötte el a Bizottságot, ezért a kérdés kutatására és további lépésekre tett javaslatot (lásd a 6. cikket, 59. oldal).

Erőszakos képek

A nyugati társadalmakban a személyközi erőszak mértéke miatti aggodalom eredményeképpen

középpontba került a médiában, elsősorban a televízióban, videókon látható vagy számítógéppel generált erőszakos képeknek a gyerekekre gyakorolt hatása. Az aggodalom egyrészt arra vonatkozik, hogy az ilyen képekkel gyakran szembesülő gyerekek érzéketlenné válnak az erőszakra, és a képek a konkrét erőszakos viselkedés utánzására ösztönözhetik őket. A 17. cikk e) pontja értelmében a részes államoknak „elő kell segíteniük a gyerekeknek a jóllétükre ártalmas információkkal és anyagokkal szembeni védelmét megfelelően szolgáló irányelvek kidolgozását a 13. és a 18. cikk rendelkezéseinek figyelembevételével” (lásd a 17. cikket, 159. oldal).

A védelmet és megelőzést szolgáló intézkedések: 19. cikk 2. bekezdés

A 19. cikk második bekezdése a teljesség igénye nélkül közöl egy sor olyan intézkedést, amelyekkel az államoknak védeniük kell a gyerekeket és meg kell előzniük az erőszakot.

„...eljáráások ..., amelyek a gyerek és gondviselői számára szükséges szociális programok” illetve más megelőzési formák „létrehozását teszik lehetővé...”

Ezek a szavak hangsúlyozzák a szociális körülmények fontosságát a gyerekek erőszaktól való védelme szempontjából, és különösen az elhanyagolástól és hanyag bánásmódtól való védelemmel szemben, valamint a 19. cikket összekapcsolják a gyermek jogairól szóló egyezmény más ide vonatkozó rendelkezéseivel, többek között azokkal az átfogó köteleességekkel, amelyeket a 4. cikk az államok „az intézkedéseket a rendelkezésükre álló erőforrások határai között” hozzák meg. A 18. cikk az Egyezményben részes államok azon kötelezettsége, hogy megfelelő segítséget nyújtsanak a szülőknek gyermeknevelési feladataik megvalósításához, és biztosítsák a gyerekek gondozását végző intézmények, ellátóhelyek és szolgáltatások fejlesztését. A 26. cikk a gyerekek joga ahhoz, hogy részesüljenek a társadalombiztosítás nyújtotta előnyökben, és a 27. cikk a gyermek jogát a megfelelő életszínvonalhoz fogalmazza meg.

A Bizottság által az államok jelentéseikhez írt megjegyzésekben javasolt konkrét szociális programok közé tartoznak a gyerekekkel való pozitív, erőszakmentes viszonyt hirdető, és a nemi erő-

Gyermejjogi egyezmény

szak és kizsákmányolás megelőzését célzó oktató/tájékoztató kampányok. Azon általános felhívása mellett, hogy a gyerekekkel vagy gyerekekért dolgozók részesüljenek képzésben az Egyezmény elveiről és rendelkezéseiről (lásd a 42. cikket, 443. oldal), a Bizottság speciális képzést is ajánlott a gyerekek védelmével kapcsolatban.

A testi fenytés és más kegyetlen vagy lealacsonyító büntetési formák használatának felszámolásával kapcsolatban a 8. átfogó kommentár kiemeli:

„Átfogó tudatosságnövelésre van szükség a gyerek védelemhez való jogáról, és azokról a törvényekről, amelyek ezt a jogot tükrözik. Az Egyezmény 42. cikke értelmében az államoknak vállalniuk kell, hogy széles körben ismertté tesszik az Egyezmény elveit és rendelkezéseit a megfelelő aktív eszközökkel, mind a felnőttek, mind a gyerekek körében ...

A Bizottság megjegyzi, hogy ma már számos olyan információs anyag és program létezik, amelyek a szülői nevelés és az oktatás pozitív, erőszakmentes formáit népszerűsítik, és a szülőkhez, más gondozókhoz és a tanárokhoz szólnak. Ezeket a kormányok, az Egyesült Nemzetek szakosított szervezetei, nem-kormányzati, civil szervezetek és mások dolgozták ki, és megfelelő módon adaptálhatóak különböző államok és intézmények számára. A média nagyon értékes szerepet játszhat a tudatosság növelésében és a közoktatásban. A testi fenytésre és más kegyetlen vagy lealacsonyító fegyelmezési formákra hagyatkozó hagyomány elutasításához kitartó cselekvésre van szükség. A szülői nevelés és az oktatás erőszakmentes formáinak terjesztését az állam és a szülők, illetve gyerekek minden érintkezési módjába be kell építeni, az egészségügybe, a jóléti és oktatási szolgáltatásokba, beleértve a kora gyerekkor intézményeit, a napköziotthonokat és az iskolákat is. Be kell építeni a tanárok és a gondozás vagy igazságszolgáltatás rendszereiben gyerekekkel dolgozók alapképzésébe is.” (Gyermejjogi Bizottság, 8. számú általános megjegyzés, 2006, CRC/C/GC/8, 45. és 48. bekezdés)

„felismerés”

A felnőtt társadalomban hosszú története van a gyerekek bántalmazását tagadó hozzáállásnak. Az erőszak hatékony megelőzéséhez vezető első lépés annak biztosítása, hogy mindenkinek, aki gyerekekkel kapcsolatban van, felhívjuk a figyelmét a gyerekekkel szembeni erőszak különböző formáira, az erre utaló jelekre, és tájékoztassuk őket az Egyezmény elveinek megfelelő eljárásról. A gyerekekkel szembeni erőszakkal kapcsolatos általános tudatosság növelésére szolgáló nyilvános tájékoztató kampányok alapvető fontosságúak, és a Bizottság sok részes államnak javasolta ezeket. Az államok csak a gyerekekkel és a szülőkkel bizalmas körülmények között, és ilyen légkörben, megfelelő etikai biztosítékok mellett folytatott interjúkat is alkalmazó kutatások révén kezdhetnek valós képet kialakítani a gyerekekkel szembeni erőszak valamennyi formájának elterjedtségéről, beleértve a családon belüli erőszakot is, és mérhetik fel a felszámolása irányába tett előrelépéseket. Ilyen kutatások nélkül nem ítéltethető meg a gyerekek védelmét szolgáló rendszerek hatékonysága.

„bejelentés”

A Bizottság rendszeresen hangot ad aggodalmának amiatt, hogy a gyerekekkel szembeni erőszakról gyakran nem számolnak be. Az ENSZ Főtitkárának vizsgálatáról szóló jelentés bevezetője leszögezi: „... a gyerekekkel szembeni erőszak számos ok miatt marad gyakran rejtve. Az egyik ok a félelem: sok gyerek fél beszámolni az ellene elkövetett erőszakról. A szülők, akiknek a gyerekeket védeniük kellene, sok esetben hallgatnak, ha az erőszakot testvér vagy más családtag, a társadalom nagyobb hatalommal rendelkező tagja, például munkaadó, rendőr vagy közösségi vezető követte el. A félelem szorosan kapcsolódik az erőszakról szóló beszámolóval gyakran együtt járó megbélyegzéshez, különösen ott, ahol a család „becsületét” a gyerekek biztonsága és jóléte fölé helyezik. Különösen a nemi erőszak és a szexuális bántalmazás más formái vezethetnek kiközösítéshez, további erőszakhoz vagy halálhoz.” (A/61/299, 25. bekezdés)

Számos országban törvényi kötelesség a gyerekekkel szembeni erőszak ismert vagy gyanított eseteinek bejelentése a megfelelő szociális szolgáltatóknál, hatóságoknál és/vagy a rendőrségnél. Egyes társadalmakban ezek a kötelezettségek meghatáro-

zott szakmákra érvényesek (például a szociális munkásokra, a tanárookra, az orvosokra és más egészségügyi szakemberekre); máshol a közösség többi tagjára is vonatkoznak. A Bizottság a szakemberek bejelentési kötelezettségére tett javaslatot.

A bejelentési kötelezettség sértheti a gyermeknek a bizalmas és titoktartáson alapuló orvosi és más tanácsadáshoz való jogát (lásd az 1. cikket, 3. oldal, és a 12. cikket, 119. oldal). Joguk van-e a gyerekeknek a titoktartáson alapuló viszonyhoz például orvosukkal, ügyvédjükkel, papjukkal vagy vallási vezetőjükkel? A 12. cikk arra utal, hogy a gyerekeknek jogot kell biztosítani ahhoz, hogy kinyilvánítsa nézeteit és azokat komolyan vegyék minden, az ellene irányuló erőszakkal kapcsolatban tett vagy javasolt lépés kapcsán, és formális jogot ahhoz, hogy minden hivatalos eljárásban meghallgassák. A 16. cikk kimondja a gyerek jogát a magánélethez, ami a gyerek titoktartást biztosító tanácsadáshoz való joga szempontjából releváns (lásd a 149. oldalt).

Az ENSZ Főtitkárának a gyerekekkel szembeni erőszakról szóló vizsgálatáról készült jelentés értelmében „az államoknak biztonságos, a lehetőséget, mindenkivel megismertető, , titoktartást biztosító és hozzáférhető mechanizmusokat kell a gyerekek, képviselőik és mások számára létrehozni a gyerekekkel szembeni erőszak bejelentésére”. A *Világjelentés a gyerekekkel szembeni erőszakról* ezt tovább részletezi: „A visszatekintő tanulmányok, melyek a fiatal felnőtteket gyermekkori tapasztalataikról kérdezik, azt mutatják, hogy a gyerekkorú áldozatok nagy része senkivel sem beszélt, és nem fordult a gyermekvédelmi szolgáltatókhoz gyerekkorában, még azokban az államokban sem, ahol a rendszer nagyon fejlett. Az okok között szerepelt, hogy nem tudták, hol kérhetnek segítséget, nem volt szolgáltatás, és nem bíztak a szolgáltatókban, egyes esetekben pedig féltek a megtorlástól az elkövető részéről ...” Minden olyan helyszínen és környezetben, ahol gyerekek vannak, széles körben meghirdetett és könnyen hozzáférhető szolgáltatásoknak kell lenniük a bejelentett gyerekekkel szembeni erőszak vagy arra utaló jelek felderítésére. Hozzáférést kell biztosítani olyan szolgáltatásokhoz is, ahol a gyerekek védett körülmények között beszélhetnek bármiről, ami aggasztja vagy bántja őket. A gyerekeknek szóló titoktartást biztosító szolgáltatások –, amelyek garantálják, hogy nem tesznek jelentést másnak, és nem tesznek lépéseket a gyerek hozzájárulása nélkül, kivéve, ha a gyerek közvetlen élet-

veszélyben van, vagy súlyos ártalom kockázata áll fenn – kérdése továbbra is ellentmondásos számos országban. Az, hogy a gyerekek, köztük az erőszakkal szemben leginkább védtelenek számára bizalmi alapú szolgáltatásokat biztosítanak, ellentétben áll azzal az elavult elképzeléssel, hogy a szülők a gyereket „birtokolják”. Mindaz azonban, amit a családon belüli erőszakról tudunk, megköveteli, hogy a gyerekek ugyanazokkal a jogokkal rendelkezzenek, mint a felnőtt családtagok, ha tanácsot és segítséget akarnak kérni”. (*Világjelentés a gyerekekkel szembeni erőszakról*, kiadta az Egyesült Nemzetek Főtitkára, az általa folytatott vizsgálatról, 2006, 1. fejezet, 21. oldal)

A Bizottság, valamint az ENSZ Főtitkárának vizsgálatáról szóló jelentés olyan telefonos segélyvonalak létrehozását ajánlja gyerekek számára, amelyek többnyire anoním tanácsadást látnak el az erőszakkal és más kérdésekkel kapcsolatban. A Bizottság azonban fontosnak tartja, hogy a segítség minden gyerek számára hozzáférhető legyen, vagyis ahol kevés a telefon, ott más, gyerekek számára tervezett lehetőségeket kell alkalmazni.

„illetékes helyre juttatás”

Az átirányítás gyakorlata mögött az a megfontolás húzódik, hogy a gyerekekkel szembeni erőszak felderítése és kezelése olyan kérdés, amely képzett szakembereket és speciális válaszokat kíván. Azokban a rendszerekben, ahol az erőszak bejelentését megkövetelik, általában előírják, hogy a megfelelő szolgáltatókhoz kell irányítani a problémát, és ma már számos országban részletes közigazgatási eljárások biztosítják a szolgáltatók közötti együttműködést (a szociális szolgáltatók, az oktatás, az egészségügy, a rendőrség és az ügyészségek között, valamint önkéntes és magán ellátók bevonásával). Az ilyen átirányítási eljárásoknak összhangban kell lenniük az Egyezményrel, mindenekelőtt a 12. cikkel – a gyerekek nézeteinek meghallgatásával és megfelelő figyelembevételével.

„vizsgálat”

Nyilvánvaló, hogy az államra formális kötelezettségeket kell róni a gyerekekkel szembeni erőszak bejelentett vagy vélelmezett eseteinek felderítésében, melyeket egy vagy több szolgáltatón keresztül gyakorol, az Egyezmény elveinek megfelelően. A Bizottság „gyerekekre érzékeny” kivizsgálást

Gyermekjogi egyezmény

javasol. A 6. cikkben a Bizottság felhívta a figyelmet minden gyerekhalálozás teljes kivizsgálásának fontosságára. Azokban az országokban, ahol az ilyen vizsgálatok szigorú gyakorlata megvalósult, kisebb az esélye annak, hogy a megelőzhető gyerekekkel szembeni erőszak észrevétlen marad (ennek tárgyalását lásd a 6. cikkben, 63. oldal).

„kezelés és az esetek figyelemmel kísérése”

Ezek szintén olyan speciális feladatok, amelyek megfelelő képzést és szakterületek közötti együttműködést igényelnek. A gyerekeknek az egészségügyi ellátáshoz és a megfelelő szolgáltatásokhoz való jogán kívül az Egyezmény két másik cikke vonatkozik erre: a gondozás és bánásmód 25. cikkben garantált rendszeres felülvizsgálata (lásd a 275. oldalt), és az áldozatok rehabilitációjának a 39. cikkben megfogalmazott kötelezettsége (lásd a 415. oldalt).

„szükség szerint... bírói beavatkozás”

Az, hogy helyénvaló-e a bírói beavatkozás a gyerekekkel szembeni erőszak eseteiben, attól függ, hogy milyen típusú és milyen súlyú erőszakra van szó. Figyelembe kell venni továbbá az Egyezménynek a Bizottság által általános elvekként megjelölt cikkeit, különös tekintettel az érintett gyerekek véleményének kellő figyelembe vételére (12. cikk), és annak biztosítására, hogy a gyermek legfőbb érdeke elsődleges szempont legyen (3. cikk 1. bekezdés).

A bírói beavatkozásnak két egymástól elkülöníthető formája van: az elkövető ellen indított büntetőeljárás, illetve a gyermek védelme különféle felügyeleti formák révén, az elkövető eltávolításával, vagy a gyermek otthonán kívüli elhelyezésével. Az utóbbi megoldás tekintetében a 9. cikk 1. bekezdése előírja, hogy a gyereket „szüleitől, akaratuk ellenére, ne válasszák el, kivéve, ha az illetékes hatóságok, bírói felülvizsgálat lehetőségének fenntartásával és az erre vonatkozó törvényeknek és eljárásoknak megfelelően úgy döntenek, hogy az elválasztás a gyermek legfőbb érdekében szükséges.” (lásd még a 85. oldalt). A 9. cikk az 1. bekezdésben rámutat, hogy az egyik olyan körülmény, amikor ilyen elválasztásra szükség lehet, az, ha a gyereket szülei bántalmazták vagy elhanyagolták. Ha az egyik szülő a vélt bántalmazó, a 9. cikk értelmében meg kell próbálni elkerülni a másik szülőtől való elszakítást, ha ő nem érintett a bántalmazásban.

A Bizottság hangsúlyozta, hogy a gyermek további bántalmazásnak lehet kitéve a törvényes eljárás során, például érzéketlen kivizsgálás vagy megfélemlítő bírósági eljárások miatt. A Bizottság a 39. cikk lásd a 415. oldalon, illetve a 34. cikket a 367. oldalon) fontosságára hivatkozva külön kiemelte, hogy az erőszak és a kizsákmányolás gyermekkorú áldozatait, beleértve például a gyermekprostituáltakat, nem szabad bűnözőként kezelni vagy megbélyegezni. A Bizottság bizonyos esetekben aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy ha a felnőtt elkövetők ellen nem indul eljárás, akkor a cselekmény büntetlenül maradhat.

Számos országban vezettek be a közelmúltban olyan eszközöket, amelyek biztosítják a gyermekkorú szemtanúkról való megfelelő gondoskodást az erőszakot elkövető felnőttek ellen folytatott eljárások során. Ide tartoznak a kevésbé formális bíróságok és az olyan lehetőségek, ahol a gyerekek tanúvallomását előre rögzítik, vagy a gyerekek takarásban, illetve videókapcsolaton keresztül tehetnek tanúvallomást. Az ilyen rendelkezéseket a gyermek legfőbb érdeke igazolja, de egyúttal meg kell felelniük a felnőtt vádlottak nemzetközi jog által biztosított jogainak is. A Bizottság gyakran ajánlja a „gyerekekre érzékeny bírói eljárást”. A Bizottság megjegyzi, hogy a gyerekek jogainak az Egyezmény 19. cikke és egyéb rendelkezései szerinti megsértése ügyében nem nyomozhat katonai bíróság.

A 12. cikk 112. oldal) kitér arra, hogy az Egyesült Nemzetek Gazdasági és Szociális Tanácsa elfogadta a *gyerekkorú áldozatokra és a bűncselekmények tanúira vonatkozó igazságszolgáltatással kapcsolatos iránymutatásokat*. Az iránymutatások a „gyerekekre érzékenységet” úgy határozzák meg, hogy „egyensúlyban tartja a gyermek védelméhez való jogát a gyermek egyéni szükségleteinek és nézeteinek figyelembe vételével” (9. bekezdés d) pont). A dokumentum egyidejűleg tartalmaz elveket és egy olyan keretet, amely „segíthet a tagállamoknak növelni a gyermekkorú áldozatok és szemtanúk védelmét a büntető igazságszolgáltatás rendszerében” (Gazdasági és Szociális Tanács, 2005/20. sz. határozat, függelék).

Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat) (CRC/C/58/Rev.1) függelék, 467. oldal.

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

Általános végrehajtási intézkedések??

A 19. cikk végrehajtásával kapcsolatos konkrét kérdések

- Védik-e az állam törvényei a gyerekeket a fizikai és lelki erőszak minden formájától?
- Biztosította-e az állam, hogy ne legyen kivétel vagy mentség a szülők vagy mások számára a gyerekek elleni zaklatás esetén?
- Védik-e a törvények az összes gyereket a testi fenyegetés minden formájától, és minden más, kegyetlen vagy lealacsonyító büntetéstől vagy bánásmódtól:
 - ▶ otthon?
 - Az iskolákban
 - ▶ államilag működtetett?
 - ▶ magán?
 - Gyerekek gondozásával foglalkozó intézményekben
 - ▶ államilag működtetett?
 - ▶ magán?
 - ▶ gyermekotthonokban?
 - ▶ más alternatív gondozási formákban?
 - Napközbeni gondozást biztosító intézményekben
 - ▶ államilag működtetett?
 - ▶ magán?
 - ▶ más elhelyezés esetén (pl. gyermekfelügyelet, stb.)?
 - A büntetésvégrehajtás rendszerében
 - ▶ a bíróság ítélete esetén?
 - ▶ a büntetésvégrehajtási intézetekben alkalmazott büntetés esetén?
 - A törvények, a politika és a gyakorlat védi-e a gyerekeket
 - ▶ a bántalmazástól és az erőszaktól, beleértve a más gyerekek által az iskolában vagy bármely más intézményben elkövetett bántalmazást is?
 - ▶ fizikai vagy lelki erőszakkal járó, vagy az egészségre ártalmas hagyományos gyakorlatoktól?
 - Tett-e az állam megfelelő intézkedéseket a gyerekekkel szembeni erőszak minden formájának megelőzése érdekében?
 - Tett-e az állam megfelelő intézkedéseket az oktatás területén és máshol annak érdekében, hogy terjessze a pozitív, erőszakmentes fegyelmezést és bánásmódot
 - ▶ a családban?
 - ▶ az alternatív gondozási helyszíneken?
 - ▶ minden gyerekekkel foglalkozó intézményben?
 - Hozzáfér-e az államban minden gyerek hatásvás panasztételi eljárásokhoz bántalmazás esetén
 - ▶ míg szülei vagy más törvényes képviselői gondozásában áll?
 - ▶ minden alternatív gondozási formában?
 - ▶ minden intézményben, beleértve az iskolákat és a felügyeletet biztosító intézményeket?
 - Bántalmazás esetén joguk van-e a gyerekeknek megfelelő jogorvoslathoz, beleértve például a kártérítést?
 - Az állam törvényei előírják-e, hogy a gyerekekkel szembeni erőszak és bántalmazás minden formáját jelenteni kell a megfelelő testületnél:
 - ▶ bizonyos szakmai csoportoknak?
 - ▶ minden állampolgárnak?

Gyermekjogi egyezmény

- A bejelentéssel kapcsolatos rendelkezéseket/előírásokat felülvizsgálták-e az Egyezmény elveinek fényében, beleértve a 12. cikket (a gyerek nézeteinek tiszteletben tartása) és a 16. cikket (a gyerek magánélethez való joga)?
- Létrehozott-e az állam hatékony rendszereket
 - ▶ az erőszak, bántalmazás, stb. felismerésére?
 - ▶ a bejelentésre?
 - ▶ az átirányításra?
 - ▶ a kivizsgálásra?
 - ▶ a kezelésre és nyomon követésre?
 - ▶ a megfelelő jogi beavatkozásra?
- Tett-e az állam konkrét intézkedéseket a családon belüli és intézményi szexuális erőszak felismerése és az ellene való fellépés érdekében?
- Gondoskodott-e az állam arról, hogy a gyerek nézeteinek tiszteletben tartására vonatkozó elvet szem előtt tartsák a gyermekvédelmi eljárások és gyakorlat során?
- Tett-e az állam speciális intézkedéseket azért, hogy ösztönözze a gyerekek bántalmazásáról szóló felelős tudósításokat a tömegtájékoztatásban?
- Kialakított vagy támogatott-e az állam anoním segélyvonalakat, tanácsadást az erőszak, bántalmazás vagy elhanyagolás gyermekkorú áldozatai számára?
- Átgondolta-e az állam a törvényeit, politikáját és gyakorlatait az ENSZ Főtitkára gyerekekkel szembeni erőszakról szóló vizsgálata ajánlásainak fényében (A/61/299)?

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan, és a cikkek kölcsönösen összefüggenek egymással.

A 19. cikk sem önmagában értelmezendő.

Kiemelt figyelmet kell fordítani:

A többi általános elvre

- 2. cikk: Az Egyezményben megállapított jogok elismerése a joghatóság alá tartozó valamennyi gyerek számára, hátrányos megkülönböztetés nélkül
- 3. cikk 1. bekezdése: A gyerek legfőbb érdekei a gyerekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
- 6. cikk: Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog
- 12. cikk: A gyerek véleményének tiszteletben tartása a gyereket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyereket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban

Szorosan kapcsolódó cikkek

Cikkek, amelyek végrehajtása kapcsolatban áll a 19. cikkel:

- 5. cikk: Szülői feladatok és a gyerek kibontakozó képességei
 - 9. cikk: Elválasztás a szülőktől bántalmazást vagy elhanyagolást követően
 - 18. cikk: Szülői feladatok
 - 20. cikk: Alternatív gondozás
 - 24. cikk 3. bekezdés: A gyerekek védelme a rossz hagyományoktól
 - 25. cikk: az elhelyezés vagy kezelés rendszeres felülvizsgálata
 - 28. cikk 2. bekezdés: Erőszakmentes iskolai fegyelmezés
 - 34. cikk: Védelem a szexuális kizsákmányolástól
 - 37. cikk: Védelem a kínzástól és az embertelen, lealacsonyító bánásmódtól vagy büntetéstől
 - 38. cikk: Fegyveres konfliktus
 - 39. cikk: Az erőszak áldozatainak rehabilitációja
- A gyermek jogairól szóló egyezményhez tartozó fakultatív jegyzőkönyvek

A családjuktól megfosztott gyermekek

A 20. CIKK SZÖVEGE

1. Minden olyan gyermek, aki ideiglenesen vagy véglegesen meg van fosztva családi környezetétől, vagy aki saját érdekében nem hagyható meg e környezetben, jogosult az állam különleges védelmére és segítségére.
2. Az Egyezményben részes államok hazai jogszabályainak megfelelően intézkednek helyettesítő védelem iránt az ilyen gyermek számára.
3. Ez a helyettesítő védelem történhet családnál való elhelyezés, az iszlám jog kafalah-ja szerinti gondnokság, örökbefogadás, illetőleg szükség esetén megfelelő gyermekintézményekben való elhelyezés formájában. A megoldás kiválasztásánál kellően figyelembe kell venni a gyermekek nevelésében megkívánt folyamatosság szükségességét, valamint nemzetiségi, vallási, kulturális és nyelvi származását.

Összefoglalás

A 20. cikk azokkal a gyerekekkel foglalkozik, akik átmenetileg vagy tartósan nem élhetnek a családjukkal, vagy a körülmények, például halálozás miatt, vagy, mert elhagyták vagy kitelepítették őket, vagy mert az állam úgy határozott, hogy legfőbb érdekük miatt kell kiemelni őket. Az ilyen gyerekek „speciális védelemre és segítségre” jogosultak. A gondozás módszerei részben az ország hagyományaitól függenek (az iszlám törvények például nem ismerik el az örökbefogadást), de biztosítaniuk kell a gyerekek Egyezményben meghatározott jogait, mindenekelőtt pedig megfelelő figyelmet kell fordítani a nevelés folytonosságának biztosítására, beleértve az etnikai hovatartozást, a vallást, a kultúrát és a nyelvet (lásd a 8., 21. és 30. cikkeket).

A cikk elsősorban a kormányok szociális vagy jóléti tárcáit, valamint a szociális munkásokat, a nevelő és örökbefogadó szülőket érinti. A Közgyűlés 1986-ban jóváhagyta: „A gyerekek védelmének és jólétének szociális és jogi elveiről, különös tekintettel a gyerekek családnál való elhelyezésére és örökbefogadására bel- és külföldön” nyilatko-

zatot, amely megfogalmazza a területet érintő alapvető elveket. A Gyermekjogi Bizottság 2005-ben vitanapot tartott a „szülői gondoskodást nélkülöző gyerekekről” (CRC/C/153), ahol javaslatot tett az Egyesült Nemzetek irányelveire a témával kapcsolatban. Az Egyesült Nemzetek szülői gondoskodást nélkülöző gyerekek gondozásáról és védelméről szóló (munkacímen futó) iránymutatásainak tervezetét a Nemzetközi Szociális Szolgálat (ISS) és az UNICEF készítette el a Szülői Gondoskodást Nélkülöző Gyerekekért Nem-kormányzati, Civil Munkacsoporttal együttműködésben, és a Gyermekjogi Bizottság negyvenkettedik ülésén, 2006 májusában dolgozta át. Ezt a tervezetet az Egyesült Nemzetek tagállamai fogják véleményezni és átdolgozni. (lábjegyzet: A tervezetet, amelyet a brazil kormány nyújtotta be, az ENSZ Emberi Jogi Tanácsa 2009 júniusában általános vitára alkalmasnak találta, tehát megvitatása és elfogadása a közeljövőben várható)

Gyermekjogi egyezmény

A családjuktól átmenetileg vagy tartósan megfosztott, vagy legfőbb érdekük miatt áthelyezett gyermekek

Előre kell bocsátani, hogy a rendelkezés a családra, és nem a szülőkre vonatkozik, ami fontos különbség. Ha a gyermek legfőbb érdeke miatt ki is kell őt emelni a szülői gondozásból (lásd a 9. cikket, 86. oldal), az államnak mindenekelőtt a gyermek tágabb családjánál kell megpróbálnia az elhelyezést biztosítani, az 5. cikkben meghatározott módon (54. oldal), mielőtt alternatív megoldásokat keresne. Az 1986-os nyilatkozat kimondja: „Ha a gyermek saját szülei a gondozást nem vagy nem megfelelő módon tudják biztosítani, meg kell fontolni, hogy a gondozást a gyermek szüleinek rokonai vagy más helyettesítő – nevelő vagy örökbefogadó – család, vagy szükség esetén megfelelő intézmény végezze.” (4. cikk) Ez a lehetőségek hierarchiáját képviseli: elsőként a család rokonai, köztük a többi gyermek (például az AIDS-járvány miatt árván maradt családok esetén, ahol gyermek a családfő); másodsor helyettesítő nevelő- vagy örökbefogadó család; harmadszor pedig a megfelelő intézmény jön szóba. Ezt a megközelítést tükrözik a 20. cikk rendelkezései és az Egyezmény többi része, illetve a Bizottság kommentárjai, amelyek következetesen arra ösztönzik az államokat, hogy csak végső esetben folyamodjanak az intézményi elhelyezéshez.

A 9. cikk értelmében (86. oldal) a szegénység nem adhat okot arra, hogy a gyermeket „legfőbb érdekére” hivatkozva megfosszák családjától, és a Bizottság hangot adott aggodalmának az államok olyan törvényeivel kapcsolatban is, amelyek megengedik, hogy a szülők lemondjanak felelősségükről, és az állam gondjaira bízják gyerekeiket. Az ilyen törvények sértik a 9. cikket, amely független bírósági felülvizsgálatot követel az ilyen elhelyezés esetén. A fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló új egyezmény szintén egyértelműen kimondja, hogy a gyermek, vagy a szülő fogyatékossga nem elégséges ok arra, hogy a gyermeket a családjából kiemeljék (lásd később).

Az ilyen gyermekek „speciális védelemre és segítségre jogosultak”

A „jogosult” szó használata kiemeli az állam felelősségét azokkal a gyerekekkel szemben, akiket szülei nem gondozhatnak. Ez a lényegére tapint

annak, hogy milyen kötelezettségük van a társadalomnak a gyerekekkel szemben – ha a szülők nem tudják gyerekeik szükségleteit kielégíteni, a gyerekeknek erkölcsi követelése van a többiekkel szemben. A 3. cikk 2. bekezdése fogalmazza meg ezt az általános kötelezettséget: „Az Egyezményben részes államok kötelezik magukat arra, hogy a gyermek számára, figyelembe véve szülei... jogait és kötelességeit, biztosítsák a jóllétéhez szükséges védelmet és gondozást.”

A családjuktól megfosztott gyermekek szükségletei gyakran túlmutatnak az alternatív elhelyezésről való gondoskodáson. A családi kötődések és identitás elvesztése, illetve az új elhelyezés okozta bizonytalanság és törés akadályozhatja testi, szellemi és érzelmi fejlődésüket; ilyen körülmények között a gyermekek védtelenebbek az erőszakkal és a kizsákmányolással szemben is. Amikor a Bizottság úgy döntött, hogy 2000 szeptemberében vitanapot tart „az állam által elkövetett gyerekekkel szembeni erőszakról”, a következő megjegyzést tette:

„Sajnos gyakran a családi védelemtől megfosztott gyermekek esnek a legtöbbször áldozatul a bántalmazás és erőszak legrosszabb formáinak, és az ilyen erőszakot nagyon sokszor vagy az állam képviselői követik el, vagy az ő jóváhagyásukkal, elnéző hozzáállásuk mellett vagy hanyagságuk miatt történhet meg.” (Gyermekjogi Bizottság, Jelentés a huszonötödik ülésről, 2000. szeptember/október, CRC/C/100, 668. bekezdés)

A Bizottság vitanapja a „Szülői gondoskodást nélkülöző gyerekekről” kiemelte az „egyéni elbánsás” elvét, mely szerint minden gyermek különleges, és az elhelyezést mindig egyéni igényeikre reflektálva kell átgondolni (lásd a szövegdobozt a 209. oldalon).

„...az államok hazai jogszabályainak megfelelően intézkednek helyettesítő védelem iránt az ilyen gyermek számára... Ez a helyettesítő védelem történhet családnál való elhelyezés, az iszlám jog kafalah-ja szerinti gondnokság, örökbefogadás, illetőleg szükség esetén megfelelő gyermekintézményekben való elhelyezés formájában.”

A 20. cikk tervezetének elkészítésekor az Egyesült Államok delegációja javaslatot tett arra, hogy az államok legyenek kötelesek „megkönnyíteni” a gondozásban lévő gyerekek „tartós örökbefogadását”. A javaslatot azon az alapon utasították el, hogy nem az örökbefogadás az „egyetlen megoldás” abban az esetben, ha a gyerekről nem tud a családj gondoskodni. Az iszlám törvények mindenestre nem ismerik el az örökbefogadást, és helyette a *kafalah* fogalmát dolgozták ki – ez egy olyan tartós nevelő gondozási forma, amelyben a gyerek általában nem veszi fel a család nevét, és nincsenek örökösödési jogai. (A Bizottság ugyan elfogadja a *kafalah* működőképességét, de megkérdőjelezte azt, ahogyan egyes *kafalah* elhelyezésben lévő gyerekekkel bánnak).

A gyermek jogairól szóló egyezmény 21. cikke konkrétan az örökbefogadással foglalkozik. A nevelőszülői gondozás tekintetében az 1986-os: „A gyermekek védelmének és jólétének szociális és jogi elveiről, különös tekintettel a gyermekek családnál való elhelyezésére és örökbefogadására bel- és külföldön” címen elfogadott nyilatkozat cikkei így rendelkeznek:

- ▶ „A nevelőszülőknél való elhelyezésért, vagy az örökbefogadásért felelős személyeknek szakmai vagy más megfelelő képzettségben kell részt venniük...
- ▶ A gyerekek nevelőszülőknél való elhelyezését törvénynek kell szabályoznia.
- ▶ A nevelőszülőknél való elhelyezés átmeneti jellegű, szükség esetén ugyan folytatódhat a felnőttkorig, de nem zárhatja ki azt, hogy a gyereket ezt megelőzően visszahelyezzék saját szüleihez vagy örökbefogadják.
- ▶ Nevelőszülői gondozás esetén megfelelő módon be kell vonni minden kérdésbe a leendő nevelőszülőket, és ha ez lehetséges, a gyereket és saját szüleit. A gyerek jólétének biztosítását szolgáló felügyeletről arra alkalmas hatóságnak kell gondoskodnia.” (6., 10., 11. és 12. cikk)

Bár a gyerekek valószínűleg az intézményekben vannak leginkább kitéve az erőszaknak és az elhanyagolásnak, a nevelőszülők gondozásában lévő gyerekek védtelenségét nem szabad alábecsülni. A Gyermekjogi Bizottság felvetett ilyen aggodalmakat, például az olyan nevelőszülői gondoskodással kapcsolatban, amely minimális normák vagy folyamatos ellenőrzés nélkül zajlik. Előfordulhat az is, hogy a gyerekekkel kapcsolatos visszaélések rejtettebb céljainak álcázását szolgálja, és a gyerekeket háztartási alkalmazottként tartják a rabszolgasághoz hasonló körülmények között. Az államot nem menti fel a felelősség alól az, ha az elhelyezésről a szülők gondoskodtak.

A 25. cikk „az illetékes hatóságok által gondozásra, védelemre, illetőleg fizikai vagy mentális okokból elhelyezett” gyerekekre vonatkozóan kimondja, hogy „időszakosan felül kell vizsgálni az említett kezelést és az elhelyezésével kapcsolatos minden egyéb körülményt”. Az állam feladata nem ér véget akkor, amikor a gyereket alternatív családi gondozásba vagy intézménybe helyezték. Túl sok olyan eset volt, amikor a gyerek fejlődését nem biztosította az ilyen elhelyezés, és voltak, akiket bántalmaztak is, ezért minden egyes gyerek esetében elkerülhetetlen a folyamatos ellenőrzés (lásd a 243. oldalt). Ezen kívül az intézményt vagy nevelőszülőket független felügyeletnek kell alávetni. A 3. cikk 3. bekezdése értelmében az Egyezményben részes államoknak gondoskodniuk kell arról, hogy „a gyerekekkel foglalkozó és védelmét biztosító intézmények, hivatalok és létesítmények működése megfelelően az illetékes hatóságok által megállapított szabályoknak, különösen a biztonság és az egészség területén, valamint ezek létszámával és szakértelmével, továbbá a megfelelő ellenőrzés meglétével kapcsolatban” (lásd 29. oldal).

Az Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat) megkövetelik az államoktól, hogy viszonylag részletes információt nyújtsanak feladataiknak erről a vonatkozásáról:

„A szüleiktől elszakított gyerekekre vonatkozóan a részes államoknak adatokat kell szolgáltatniuk:

(a) A szülői gondozás nélkül élő gyerekekről, okok szerinti bontásban (például fegyveres konfliktus, szegénység, vagy diszkrimináció következtében való elhagyás miatt, stb.);

Gyermekjogi egyezmény

(b) A szüleiktől bírói határozattal elszakított gyerekek számáról (beleértve többek között a fogvatartás, börtönbüntetés, száműzetés vagy deportálás eseteit);

(c) Azoknak az intézményeknek a számáról, amelyekben ilyen gyerekeket helyeznek el, régióként, a férőhelyek száma, a gondozók és gyerekek aránya és a gyermekotthonok száma szerinti bontásban;

(d) Az intézetekben vagy családi gondozásban élő, szüleiktől elszakított gyerekek számáról és százalékos arányáról, valamint az elhelyezés időtartamáról és a felülvizsgálat gyakoriságáról;

(e) Az elhelyezés után a szüleikkel újraegyesített gyerekek számáról és százalékos arányáról;

(f) A hazai (hivatalos és nem hivatalos) és nemzetközi örökbefogadási programokban résztvevő gyerekek számáról életkorok szerinti bontásban, és az érintett gyerekek származási és örökbefogadási országaira vonatkozó információkkal együtt” (lásd 215. oldal).

Intézményi gondozás

A 20. cikk utal rá, de nem mondja ki, hogy a „megfelelő gyermekintézmény” az utolsó lehetőség, és a más családnál való elhelyezés után következik. A szöveg a „szükség esetén” kifejezést használja, ami tükrözi, hogy esetenként az intézményben való elhelyezés lehet a legjobb megoldás egyes gyerekek számára – például ha már többször kudarcra végződött a gyerek nevelőszülőknél való elhelyezése, vagy ha sok testvér együtt szeretne maradni, vagy idősebb gyerekek-nél, akik már az önállóság felé közelednek. A Bizottság előírja, hogy az államok gondoskodjanak arról, hogy a gyerek intézményben való elhelyezése az utolsó lehetőség legyen.

Az intézményben való elhelyezés különösen alkalmatlan megoldás kicsi gyerekek esetében. A Bizottság „A gyermek jogainak végrehajtása kora gyermekkorban” című átfogó kommentárja hangsúlyozza, milyen ártalmas lehet ez számukra, különösen azoknak, akik három évesnél fiatalabbak, és arra biztatja az államokat, hogy

„... fektessenek be a gondozás alternatív formába és támogassák azokat, amelyek biztosítják a kicsi gyerekek biztonságát, a gondozás és szerető gondoskodás folytonosságát, és lehetőséget nyújtanak nekik arra, hogy kölcsönös bizalmon és tiszteleten alapuló hosszú távú kötődéseket alakítsanak ki, például nevelőszülőknél való elhelyezés, örökbe-

fogadás és a tágabb család tagjainak támogatása révén.” (Gyermekjogi Bizottság, 7. számú átfogó kommentár, 2005, CRC/C/GC/7, 36. bekezdés)

A „szülői gondoskodást nélkülöző gyermekekről” szóló vitanap során a Bizottság felhívta a figyelmet

„... számos gyermeksoportra, például a fogvatékkal élő gyerekekre, a droghasználatban érintett gyerekekre, az utcagyerekekre, a menekült vagy menedékkérő gyerekekre és a HIV/AIDS-fertőzött vagy érintett gyerekekre, akiknek speciális támogató intézkedésekre van szükségük. Ezeket a gyerekeket gyakran nagy intézetekben helyezik el szociális helyzetük és egészségi állapotuk miatt, anélkül, hogy esetről esetre értékelnék a tényleges helyzetet.” (Gyermekjogi Bizottság, Jelentés a negyvenedik ülésről, 2005. szeptember, CRC/C/153, 670. bekezdés)

Az intézetben élő gyermekek problémája hasonló az Európa Tanács valamennyi tagállamában, és egyetlen tagállam sem állíthatja, hogy a szabályozás ezen a területen maradéktalanul megfelelne a Gyermekjogi Egyezményben foglaltaknak. Az ilyen gyakorlatok áldozatai gyakran az etnikai kisebbségekhez tartozó gyermekek. A Közgyűlés ajánlása az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága felé, hogy szorgalmazza az intézetben élő gyermekek jogairól szóló ajánlás-tervezet elkészítését és elfogadását, dolgozzanak ki kormányközi együttműködési programokat, kérjék fel a tagállamokat arra, hogy hozzák létre az intézetek felügyeletét, valamint támogassák az örökbefogadó szülőket. Ajánlja továbbá, hogy ösztönözzék a szponzorokat és az Európai Uniót annak biztosítására, hogy a különböző államoknak az intézetekben élő gyermekek számára nyújtott európai segélyek ténylegesen eljussanak valódi rendeltetési helyükre, és rendszeresen ellenőrizzék ezen segélyek felhasználását. Európa Tanács, Parlamenti Közgyűlés 1601/2003 sz. ajánlásának nyomán követése 1698/2005. sz. ajánlás

3. számú, „A HIV/AIDS és a gyermek jogai” című átfogó kommentárjában a Bizottság, miközben elfogadja, hogy esetenként szükséges lehet az intézeti elhelyezés, hangsúlyozza, hogy

„...korlátozni kell azt az időt, amit a gyerekek intézetekben töltenek, és programokat kell kidolgozni az intézményekben élő gyerekek tá-

mogatására, akár HIV/AIDS-fertőzöttek akár érintettek, a közösségbe való sikeres visszailleszkedésük érdekében.” (Gyermejjogi Bizottság, 3. számú átfogó kommentár, 2003, CRC/GC/2003/3, 35. bekezdés)

Az erőszak és az intézményi elhelyezés közötti kapcsolat miatt a Bizottság az alábbi ajánlásokat tette az állam által elkövetett gyerekek elleni erőszak általános vitájában:

„A Bizottság javasolja, hogy az intézményekben elhelyezett gyerekek esetében vegyék figyelembe a következőket:

(a) *A családias környezetet biztosító kis otthonok gyakran jobban látják el a gyerekek gondozásának feladatát;*

(b) *A kisebb otthonok, a gyerekeknek nyújtott gondozás vagy segítség, illetve a szüleiknek nyújtott támogatás gyakran kisebb költséggel jár, és előnyösebb a gyerekek számára az emberi jogok teljes körének gyakorlása szempontjából, mint a nagy és néha személytelen intézmények;*

(c) *Kisebbségi számú képzetesebb szakemberek megfelelőbb védelmet nyújthatnak a gyerekeknek, mint nagy számú, alacsony képzettségű vagy képzetlen dolgozók;*

(d) *Ahol ez lehetséges, erőfeszítéseket kell tenni a gyermek és családja közötti kapcsolat biztosításáért, és a gyerekek intézetbeli elszigetelésének megelőzéséért (például úgy, hogy az oktatást, a kapcsolódást vagy az egészségügyi szolgáltatásokat az intézményen kívül biztosítják).*

„... A Bizottság javasolja, hogy az Egyesült Nemzetekben részes államok tegyenek meg mindent annak érdekében, hogy a gyerekek gondozását végző személyzet toborzásakor valamennyi intézménytípusban kellő figyelmet fordítsanak arra, hogy az alkalmazottaknak megfelelő kapacitása legyen az erőszakmentes fegyelmezési módszerek hatékony használatához. Az intézményeknek zaklatásellenes és erőszakellenes politikákat és stratégiákat kell kialakítaniuk, és képezniük kell az alkalmazottaikat a megvalósítás során. (Jelentés a huszonötödik ülésről, 2000. szeptember/október, CRC/C/100, 688.17, 688.20-22 és 688.24-25 bekezdés)

Ezt a megfontolást tükrözi a *Egyesült Nemzetek kutatása a gyerekekkel szembeni erőszakról*, amely azt javasolja, hogy amikor csak lehetséges, alternatív megoldást kell találni a gyerekek számára az intézmény helyett, az erőszak nagy kockázata miatt:

„A világon élő gyerekek közül 8 millió él gyermekotthonban. Viszonylag kevesen vannak ilyen gondozásban azért, mert nincsenek szüleik, a legtöbben pedig fogyatékosak, a család széthullása, családon belüli erőszak, és a szociális illetve gazdasági feltételek, például szegénység miatt vannak gondozásban.

„Az intézményekben alkalmazott, a gyerekek „fegyelmezése” céljából elkövetett erőszak történhet úgy, hogy megütik kézzel, pálcával, tömlővel, a gyermek fejét a falhoz ütik, a gyermeket textilzákba kényszerítik, bűtorhoz kötik, jeges szobába zárják napokra, vagy hagyják saját ürülékében fekvődni.

„A bentlakásos intézményekben a fogyatékos-sággal élő gyerekek elleni erőszak, kezelésnek álcázva is történhet. Előfordul, hogy akár kilenc éves gyerekeket is elektrosokk (ECT) kezelésnek vetnek alá izomlazítók vagy altatás alkalmazása nélkül. Az elektrosokkot használhatják „elrettentő kezelésként” a gyerekek magaviseletének kontrollálására. Gyógyszerekkel is kontrollálhatják a viselkedést és „engedékenyebbé” tehetik a gyermeket, így kevésbé tudja megvédeni magát az erőszakkal szemben.

„Az elhanyagolás szintén sok olyan bentlakásos intézményre jellemző, ahol a feltételek annyira szegényesek, hogy a gyerekek egészségét és életét teszik kockára. Sok fogyatékos-sággal élő gyerekeket gondozó létesítményben nincs lehetőség oktatásra, kapcsolódásra, rehabilitációra vagy más programokra. A fogyatékos-sággal élő gyerekeket gyakran hagyják ágyukban hosszú időre emberi kapcsolat vagy bármiféle foglalkozás nélkül. Ez komoly testi, mentális és lelki károkat okozhat.

„A bentlakásos gondozásban lévő gyerekek ki vannak téve a többi gyermek erőszakos viselkedésének, különösen akkor, ha a feltételek és az alkalmazottak által biztosított felügyelet szegényes, és az idősebb, agresszívabb gyerekeket nem különböztetik el a fiatalabb vagy védtelenebb gyerekektől. Az alkalmazottak esetenként szankcionálhatják, vagy ösztönözhetik a gyerekek társaikkal szembeni erőszakos viselkedését.” (Az Egyesült Nemzetek gyerekekkel szembeni erőszakról szóló

Gyermekjogi egyezmény

vizsgálata független szakértőjének jelentése, A/61/299, 55–59. bekezdés)

Ha a gyerekeket intézetben helyezik el, az államnak intézkedéseket kell bevezetnie annak biztosítására, hogy megfelelő képesítésű munkatársak lássák el őket, biztosítsák a gyerekek szükségleteinek kielégítését, életminőségük jó legyen és megvédjék őket a bántalmazással szemben.

Különösen fontos, hogy minden olyan intézmény, ahol gyerekek élnek, megvalósítsa a 12. cikk elveit. Azt a természetes módot, ahogyan a családtagok egymással beszélnek és egymást meghallgatják, és különösen azt, ahogy a szülők a gyerekeket meghallgatják, nem könnyű kivitelezni a formálisabb bentlakásos intézményekben. Tudatos lépéseket kell tenni annak biztosítására, hogy az ott dolgozók meghallgassák és megfelelően tekintetbe vegyék a gyerekek véleményét és tiszteletben tartsák jogaikat.

Az intézetben töltött gyerekkor egyik szerencsétlen következménye, hogy a gyerek a hétköznapi világban nehéznek, gyakran lehetetlenül nehéznek találja a független életet. A Bizottság észlelte ezt, és ösztönözte olyan intézkedések megvalósítását, amelyek segítik a gyerekek társadalomba való visszailleszkedését; ilyenek lehetnek a pénzügyi tervezés, a főzés és a független élet más elemeinek oktatása, a családdal való kapcsolattartás ösztönzése és a gyakorlati segítségnyújtás, például ingyenes lakhatás biztosítása valamennyi időre.

Az Egyezmény további rendelkezései, például a 2. cikk (a diszkriminációval szembeni védelem), a 13. cikk (szabad véleménynyilvánítás), a 16. cikk (a magánélethez való jog) és a 19. cikk (védelem az erőszakkal szemben) érvényesítése biztosítja, hogy az intézmények ne alkalmazzanak olyan intézkedéseket, amelyek hátrányosak a gyermek normális fejlődése és szocializációja szempontjából, például ne várják el a gyerekektől egyenruha viselését, ne fedjék fel a gyerekek személyes élettörténetét az iskolájuknak vagy intézeti társaiknak, és ne alkalmazzanak olyan kontrollt vagy szankciót, ami nem helyénvaló (például testi fenyegetést, a szabadság korlátozását, vagy nyugtató gyógyszereket, étel- és alvásmegvonást vagy a családdal való kapcsolattartás megtagadását).

A szabadságtól való megfosztás

A 37. cikk a szabadságuktól megfosztott gyerekek jogaival foglalkozik, ide tartozik a „letartóztatás, az őrizetben tartás és a szabadságvesztés bünte-

tés”. A szabadságuktól megfosztott fiataalkorúak védelméről szóló ENSZ-szabályok ennél pontosabb definíciót adnak: „A szabadságtól való megfosztás, a fogva tartás vagy bebörtönzés, illetve a személynek más olyan állami vagy magán őrzött helyszínen tartása, melyet a személy nem hagyhat tetszés szerint el, bármilyen bírói, közigazgatási vagy más állami hatóság által hozott rendelkezés alapján.” Ha a gyerekeket valamely intézményben a szabadságuktól megfosztják, a 37. cikk (386. oldal) akkor (a Bizottság támogatását élvező) szabadságuktól megfosztott fiataalkorúak védelméről szóló ENSZ-szabályok rendelkezéseit kell alkalmazni, bár ezek az intézmények nem a büntetvégrehajtás rendszerén kívül működnek. A Bizottság aggodalmát fejezte ki számos országok miatt is, hogy nem tudták elkülöníteni a gondozásra szoruló gyerekeket a bűncselekményt elkövető gyermekektől.

Fogyatékossgal élő gyerekek

A fogyatékossgal élő gyerekek ki vannak téve annak, hogy szüleik elhagyják őket születésükkor vagy idősebb korukban, gyakran azért, mert a szülők nem kapnak megfelelő segítséget, vagy félnek, hogy nem fognak tudni megbirkózni a feladattal. A hagyományok és a kultúrák gyakran tele vannak előítélettel vagy ellenségesen viszonyulnak a fogyatékos emberekhez, és arra biztatják a szülőket, hogy mondjanak le a fogyatékossgal élő gyermekükért viselt felelősségről. A szociális munkások tapasztalhatják, hogy a nevelőszülők gyakran vonakodnak fogyatékos gyereket befogadni, és a kis, otthonszerű intézményeknek nem feltétlenül van megfelelő személyzetük és felszereltségük a fogadásukhoz. Ennek következtében sok ilyen gyerek kerül nagy méretű, vagy olyan intézetekbe, ahol nem törődnek velük (lásd a 23. cikket, 243. oldal).

A fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény támogatja a jogot a családi élethez, és ez nem csak a fogyatékossgal élő gyerekekre, hanem a fogyatékossgal élő szülők gyerekeire is vonatkozik. Az Egyezmény világosan kimondja, hogy a fogyatékossgal egyik esetben sem elégséges alap a gyerek eltávolítására, és hogy ahol a fogyatékossgal élő gyerekek állami gondoskodásban vannak, az intézményi elhelyezésnek utolsó lehetőségként kell felmerülnie:

„(3) A részes államok biztosítják a fogyatékossgal élő gyerekek számára az egyenlő jogokat a

családi élet területén. E jogok érvényesítése, valamint a fogyatékossgal élő gyermekek elrejtésének, elhagyásának, elhanyagolásának és kirekesztésének megelőzése céljából a részes államok vállalják a fogyatékossgal élő gyermekek és családjuk korai, átfogó tájékoztatását, részükre szolgáltatások nyújtását és támogatásukat.

(4) A részes államok biztosítják, hogy a gyermek a szülők akarata ellenére nem választható el szüleitől, kivéve, ha az olyan hatáskörrel rendelkező hatóságok, mely hatóságok döntése ellen jogorvoslatnak van helye, az alkalmazandó jogszabályokkal és eljárásokkal összhangban megállapítják, hogy az elválasztás a gyermek érdekében szükséges. A gyermek, illetve egyik, vagy mindkét szülő fogyatékossga alapján a gyermeket szüleitől elválasztani minden esetben tilos.

(5) Amennyiben a közvetlen család nem tudja ellátni a fogyatékossgal élő gyermeket, a részes államok minden erőfeszítést megtesznek annak érdekében, hogy alternatív gondozást biztosítsanak a gyermek számára a szélesebb családi körben, ennek hiányában pedig a közösségen belül, családi környezetben.” (23. cikk)

A fogyatékossgal élők egyenlő jogainak biztosításáról szóló kiegészítő szabályok 9. cikk 1. bekezdése így rendelkezik: „Lehetővé kell tenni, hogy a fogyatékossgal élő személyek a családjukkal éljenek. Az államoknak ösztönözniük kell azt, hogy a családoknak szóló tanácsadásba beépüljenek olyan modulok, amelyek a fogyatékossgáról és annak a családi életre gyakorolt hatásairól szólnak. Pihenést-gondozást és tanácsadó szolgáltatást kell biztosítani az olyan, fogyatékossgal élő személy családjai számára. Az államoknak meg kell szüntetniük minden szükségtelen akadályt, amely gátolja azokat a személyeket, akik fogyatékossgal élő gyermeket vagy felnőttet szeretnének nevelni vagy örökbefogadni.”

Ezeket a pontokat megismétli a Bizottság kilencedik, „A fogyatékossgal élő gyermekek jogai” című átfogó kommentárja (lásd *Gyermekjogi Bizottság, 9. számú átfogó kommentár, 47–49. bekezdés, 2007, CRC/CRC/C/GC//2006/9*)

Az utcán élő és/vagy dolgozó gyerekek

A gyermek jogairól szóló egyezmény nem foglalkozik közvetlenül az „utcagyerekek” problémáival (a kifejezést a 2. cikk tárgyalja, lásd a 19. oldalon), de a városokban az utcán élő vagy dolgo-

zó gyerekek száma a világ szinte minden országában magas és egyre nő. Ez komoly aggodalommal tölti el a Gyermekjogi Bizottságot, amely a záró észrevételekben önálló szakaszt nyitott a téma számára. A Bizottság most szinte minden szegény ország esetében felveti a problémát, de kitér arra, hogy a gazdag országokban is vannak hajléktalan vagy szökött gyerekek.

Az utcán élő gyerekek a gyakori vélekedéssel ellentétben nem esnek automatikusan a 20. cikk hatálya alá, mert nem szükségképpen vannak „megfosztva családi környezetüktől”. Bizonyos körülmények között a gazdasági nélkülözés az utcára kényszerítette a gyerekeket, akik ugyanakkor szoros kapcsolatot tartanak fenn családjukkal: az államok vagy nem-kormányzati, civil szervezetek gyakran okoznak kárt azzal a feltételezéssel, hogy minden utcán kóborló gyermeket tartósan, alternatív gondozásba kell venni. Másrészt viszont a családdegyesítés sem mindig a legjobb megoldás, például az olyan esetekben, amikor a gyermeket a család bántalmazta vagy elutasította. A Bizottság rámutat arra, hogy fontos meghallgatni a gyerek egyéni élettörténetét és véleményét, és ezek figyelembe vételével eljárni.

Ma az „utcagyerekek” segítségét szolgáló projektek többsége átgondolt és körültekintő megközelítést alkalmaz, és figyelembe veszi egyrészt a gyerek igényét arra, hogy családjával és közösségével kapcsolatot tartson, másrészt saját függetlenség érzetét és önállósági törekvését is. Az ilyen projektek egyre gyakrabban képviselik és támogatják az Egyezmény elveit, amelyek a gyerekek mint egyének autonómiája, és jogai mellett foglalnak állást, ugyanakkor a gyerek családját is támogatják. A projektek középpontja gyakran a gyermek utcai életének helyszíne, és gyakorlati szolgáltatásokat nyújt, ugyanakkor segít a gyerekeknek a változás tempóját kontrollálni, és ösztönzi a családba, és a közösségbe való visszatérést. A Bizottság javasolja, hogy az államok ugyanilyen érzékenyen reagáljanak az ilyen helyzetekre.

Az államok kettős kihívás előtt állnak: csökkenteniük kell az utcán élő gyerekek számát azáltal, hogy jobb lehetőségeket találnak a számukra, ugyanakkor védeniük kell őket, amíg az utcán élnek vagy dolgoznak. Ezek a gyerekek óriási nehézségekkel néznek szembe: az állam szolgáltatásait, például az egészségügyi ellátást vagy a jóléti támogatásokat gyakran nem vehetik igénybe, mert nincs személyazonosságukat igazoló iratuk

Gyermekjogi egyezmény

vagy laccímük; gyakran éri őket zaklatás, vagy diszkrimináció a többi állampolgár részéről, néha pedig nyílt erőszak a rendészeti szervek részéről; védtelenek a szexuális kizsákmányolással és a drogokkal való visszaéléssel szemben; beépülhetnek utcai bandákba vagy bűnszervezetekbe. A Bizottság mély aggodalmát fejezte ki minden olyan esetben, amikor az állam érintettnek bizonyult az elnyomó intézkedések révén, például rendőri tisztogatások, vagy a gyerekek koldulása miatti elzárás esetén, és arra ösztönzi az államokat, hogy az igazságszolgáltatás igénybevétele helyett a szociális szolgáltatásokon keresztül gyakorolják a gyerekekkel kapcsolatos feladataikat. A Bizottság negyedik, „A serdülők egészsége és fejlődése, a gyermek jogairól szóló egyezmény összefüggésében” című átfogó kommentárja felhívja a figyelmet arra, milyen konkrét szükségleteik vannak a hajléktalan gyerekeknek, akik

„... különösen védtelenek az erőszakkal, bántalmazással és szexuális kizsákmányolással, az önmaguknak ártó viselkedéssel, a drogokkal való visszaéléssel, és a mentális rendellenességekkel szemben. Ebben a tekintetben a részes államoknak a) olyan politikát kell kialakítaniuk és olyan törvényeket kell életbe léptetniük és érvényesíteniük, melyek védik az ilyen serdülőket az erőszakkal szemben, például a rendészeti szervek révén; b) stratégiákat kell kidolgozniuk a megfelelő oktatás és az egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés biztosítására, és lehetőséget kell adniuk az önálló élethez szükséges készségek fejlesztésére.” (Gyermekjogi Bizottság, 4. számú átfogó kommentár, 2003, CRC/GC/2003/4, 36. bekezdés)

Kísérő nélküli menekült és migráns gyerekek

A Bizottság hatodik, „A hazájuktól távol élő, kísérő nélküli és szüleiktől elszakított gyermekekkel való bánásmód” című átfogó kommentárja azt a kérdést járja körül, hogy az ilyen gyerekek számára alternatív gondozási formát kell találni, és kimondja, hogy a gondozásuknak és lakhatási feltételeiknek meg kell felelniük az alábbi elveknek:

- ▶ „Általános szabály, hogy a gyerekeket nem szabad szabadságuktól megfosztani;
- ▶ A gondozás folytonosságának biztosítása érdekében, és a gyermek legfőbb érdekének figyelembe vételével a kísérő nélküli vagy szüleiktől elszakított gyerekek tartózkodási helyét csak olyan esetekben szabad

megváltoztatni, amikor a változás a gyermek legfőbb érdekét szolgálja;

▶ A család egységének elvével összhangban a testvéreket együtt kell tartani;

▶ Ha a gyerek felnőtt rokona vele együtt érkezett vagy már a menedéket adó országban él, meg kell engedni, hogy vele együtt lakjon, kivéve, ha ez ellentétes a gyermek legfőbb érdekével. A gyermek konkrét védtelenségeire való tekintettel a szociális, jóléti szolgáltató szakembereknek rendszeres helyzetelemzést kell végezniük;

▶ Függetlenül attól, hogy a kísérő nélküli vagy szüleiktől elszakított gyermek milyen gondozásba került, rendszeres felülvizsgálatot és elemzést kell végezni képzett szakemberek bevonásával annak érdekében, hogy biztosítsák a gyermek testi és pszichoszociális egészségét, az otthoni erőszakkal vagy kizsákmányolással szembeni védelmét és az oktatáshoz és szakmai ismeretekhez, és lehetőségekhez való hozzáférést;

▶ Az államoknak és más szervezeteknek lépéseket kell tenniük az olyan háztartásokban élő kísérő nélküli vagy szüleiktől elszakított gyerekek jogainak hatékony védelme érdekében, ahol gyermek a családfő;

▶ Kiterjedt vészhelyzet esetén a kísérő nélküli gyerekek számára a szükséges legrövidebb ideig kell átmeneti gondozást biztosítani. Az átmeneti gondozás olyan környezetben gondoskodik biztonságukról, testi és érzelmi szükségleteikről, mely segíti fejlődésüket;

▶ A gyerekeket folyamatosan tájékoztatni kell arról, hogy milyen döntéseket hoztak az elhelyezésükről, és figyelembe kell venni a véleményüket.” (Gyermekjogi Bizottság, 6. számú átfogó kommentár, 2005, CRC/GC/2005/6, 40. bekezdés)

A megoldások mérlegelésénél „kellően figyelembe kell venni a gyermekek nevelésében megkívánt folyamatosság szükségességét, valamint nemzetiségi, vallási, kulturális és nyelvi származását”

Ez a rendelkezés kapcsolódik a 7. cikkhez (a szülők ismeretéhez és a szülői neveléshez való jog), a 8. cikkhez (a gyermek identitásának megőrzése) és a 30. cikkhez (a kisebbségi vagy őslakos gyerekek joga ahhoz, hogy saját kulturájuk szerint

élhessenek, vallásukat gyakorolják és nyelvüket használják). Ezt a jogot sajnos számos ország megsértette már, és kötelezően elválasztotta a gyerekeket az őslakos vagy kisebbségi csoportoktól, és jómódú gyermektelen szülőknél helyezte el őket. Az ilyen lépések, bár jószándékúak, durva rasszizmusról árulkodnak, és sok gyereknek és szülőnek okoztak károkat.

A Bizottság ezeket a kérdéseket felvetette a „szülői gondoskodást nélkülöző gyermekekről” szóló vitánapon:

„A gyermekek jobban érzik magukat saját környezetükben, és ezt figyelembe kell venni akkor, amikor a családjukon kívüli gondozásba helyezik őket. Alapvetően abból kell kiindulni, hogy a gyermeket saját közösségében kell tartani. Az őslakos családokban például gyakran nagyon szoros családi rendszer működik, és a gyermekvédelem rendszerének figyelembe kell vennie mind az őslakos kultúrát és értékeket, mind a gyermeknek az őslakos identitáshoz való jogát ...” (Gyermekjogi Bizottság, Jelentés a negyvenedik ülésről, 2005. szeptember, CRC/C/153, 673. bekezdés)

A nevelés folytonosságához hozzátartozik lehetőség szerint a szülőkkel, a családdal és a tágabb közösséggel való folyamatos kapcsolattartás, amit a gyerek örökbefogadása esetén is meg lehet valósítani (ennek részletesebb kifejtését lásd a 21. cikknél, a 216. oldal). A nevelés folytonosságának biztosításához hozzátartozik az is, hogy azonos kulturális háttérű örökbefogadó családot kell keresni, vagy gondoskodni kell arról, hogy az intézményben a szakemberek vagy egy részük ugyanolyan kulturális identitású legyen, és lehetőség szerint maga az intézmény is az adott közösségen belül helyezkedjen el. A „nyelvi háttér” meghatározása szintén nagyon fontos, mert más nyelvet folyékonyan gyermekkorban a legkönnyebb elsajátítani.

A vallást és a kultúrát illetően két fenntartást kell megemlíteni. Először is, a gyermek 3. cikk 1. bekezdése szerint meghatározott legfőbb érdekét nem feltétlenül szolgálja a vallás vagy a kultúra folytonosságának biztosítása – például ha a gyereket a szülőktől ártalmas vallási vagy kulturális gyakorlatok miatt választották el, vagy ha a gyerek a szülők hitével vagy annak gyakorlásával való összeütközés miatt szökött el otthonról. Másodszor, ha a gyerekek rendelkeznek a megfelelő

képessegekkel, tiszteletben kell tartani a vallásuk megválasztásához és a szabad véleménnyilvánításhoz és egyesüléshez való, a 12–15. cikkekben meghatározott jogaikat.

A nevelés folytonosságának biztosításához hozzátartozik az is, hogy az állam mindent megtesz annak érdekében, hogy megelőzze a gyerek többszöri áthelyezését a gondozás során. Ha a gyerek elszorult a családjától elvesztésének traumáját, olyan viselkedési problémák merülhetnek fel, amelyek következtében egyik gyereketothonból a másikba helyezhetik át, vagy elindulhat a lejtőn az egyre szigorúbb intézményekben keresztül, ami további viselkedési problémákhoz vezethet. Figyelni kell az ilyen törések elkerülésére a gyermek életében.

Szülői gondoskodást nélkülöző gyermekek

Részletek a Bizottság vitanapjáról szóló jelentésből, 2005. szeptember 16:

„A Bizottság aggodalmát fejezi ki amiatt, hogy a gyerekeket szisztematikusan intézetekben helyezik el. A Bizottság nyugtázza, hogy általános egyetértés mutatkozott abban, hogy a gyerek harmonikus fejlődéséhez a családi környezet biztosítja a legjobb lehetőségeket, de találni kell elhelyezési módokat a család és az intézeti nevelés között is. Ilyen lehetőség lehet a családnál, vagy tágabb családnál történő hagyományos elhelyezés, a nyitott ellátó központok, a nappali vagy éjszakai ellátás, a sürgősségi elhelyezés, az átmeneti tartózkodást biztosító megoldások, stb. Sok ilyen lehetőség már most is létezik. A Bizottság hivatkozni kíván számos olyan országra, ahol ápolják a családon vagy közösségen belüli összetartás kulturális hagyományait, és arra biztatja a részes államokat, hogy vizsgálják meg ezeket az ösztönző példákat, és lehetőségeket a gyermekek egyéni gondozási megoldásaira.

A szüleiktől elszakított gyerekek tekintetében a Bizottság szeretné kiemelni az egyéni bánásmód elvét. Minden gyermek egyedi, és a szülőktől való elszakítást és az otthonon kívüli gondozásban való elhelyezést esetről esetre kell megfontolni. Nincs olyan megoldás, amely minden helyzetre illik. Az egyénre szabott megoldás többet jelent annál, hogy a gyerek helyzetétől függően alakítják ki, beleértve személyes, családi és

Gyermekjogi egyezmény

szociális helyzetét is. Jobb lehetőségeket kínál a gyerek hosszú távú fejlődésének felmérésére, és tiszteletben tartja a gyermek legfőbb érdekének elvét, például azt, hogy melyek a gyerek valódi szükségletei, és hogyan lehet a biológiai családdal szoros kapcsolatot fenntartani.

A megoldások egyénre szabása felé vezető ideális úton azonban akadályok állnak, például az időhiány, beleértve azt is, amikor nincs idő a tényleges helyzet felmérésére, nincs megfelelő személyzet, nincs hely a családoknál, hiányoznak

az átmeneti és sürgősségi intézkedések és a befogadó otthonok... A Bizottság azonban aggódik amiatt, hogy az egyik fontos akadály gyakran a gondolkodási minták, többek között a kreativitás, az elszántság hiánya, a régi szokások és be-rögződések megváltoztatására, és a meglévő erőforrásokkal kapcsolatos képzésben vagy tudásban mutatkozó hiányosságok.”

(Gyermekjogi Bizottság, Jelentés a negyvenedik ülésről, 2005. szeptember, CRC/C.153, 665., 667. és 668. bekezdés)

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* (CRC/C/58/Rev.1). függelék, 467. oldal.

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

- A szülők megfelelő segítséget kapnak-e ahhoz, hogy ne kelljen alternatív gondozási formát találni a gyermek számára?
 - Ha a szülők nem tudnak a gyermekről gondoskodni, történnek-e szisztematikus erőfeszítések azért, hogy a tágabb család tagjainál keressenek elhelyezési lehetőséget, szükség esetén megfelelő támogatással?
 - Kikérlik-e a gyermekek véleményét, amikor
 - ▶ alternatív elhelyezésük lehetősége felmerül?
 - ▶ az alternatív elhelyezést választják?
 - ▶ az alternatív elhelyezést ellenőrzik?
 - Vannak-e olyan független, gyermekbarát panasztételi lehetőségek, amelyek védik a családjukon kívül élő gyermekeket?
 - A nevelőszülőknek ki kell-e kérniük és megfelelő súllyal figyelembe kell-e venniük a gyermek véleményét minden őt érintő kérdésben?
 - A gyermeket csak szükség esetén helyezik-e el intézményben?
 - Van-e minden gyerekekkel foglalkozó intézményben megfelelő számú és megfelelően képzett szakember?
 - Részesülnek-e a szakemberek képzésben arról, hogyan biztosítsák a gyermekek Egyezményben garantált jogait?
 - Tiszteletben tartják-e az ilyen intézmények a gyermekek emberi méltóságát, minden megtesznek-e azért, hogy normális életet biztosítsanak a gyerekeknek, és gondoskodjanak a társadalomba való beilleszkedésükről?
 - Ki kell-e kérniük és megfelelő súllyal figyelembe kell-e venniük az ilyen intézményeknek a gyermek véleményét minden őt érintő döntésnél?
 - Az ilyen gyerekeket célzó projektek biztosítják-e, hogy a gyerekek lehetőség szerint és legfőbb érdeküknek megfelelően kapcsolatot tartsanak családjukkal és közösségükkel?
 - Amikor egy elhelyezési formát kiválasztanak és támogatnak, a szociális munkát végző hatóságok kellően figyelembe veszik-e, hogy kívánatos a folytonosság biztosítása a gyermek nevelésében, az alábbi vonatkozásokban:
 - ▶ a gyermek etnikai háttere?
 - ▶ a gyermek vallási háttere?
 - ▶ a gyermek kulturális háttere?
 - ▶ a gyermek nyelvi háttere?
- (Például a gyermek családjával, barátaival vagy közösségével való kapcsolat fenntartása révén, vagy ahol erre nincs mód, speciális megoldásokkal.)

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan, és a cikkek kölcsönösen összefüggenek egymással.

A 20. cikk sem önmagában értelmezendő.

Kiemelt figyelmet kell fordítani:**A többi általános elvre**

- 2. cikk: Az Egyezményben megállapított jogok elismerése a joghatóság alá tartozó valamennyi gyermek számára, hátrányos megkülönböztetés nélkül
- 3. cikk 1. bekezdése: A gyermek legfőbb érdekei a gyermekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
- 6. cikk: Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog
- 12. cikk: A gyermek véleményének tiszteletben tartása a gyermeket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyermeket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban

Szorosan kapcsolódó cikkek**Az alábbi cikkek végrehajtása különösen összefügg az 1. cikk végrehajtásával:**

- 3. cikk 2 és 3. bekezdés: Az állam azon kötelezettsége, hogy védelmet és gondozást biztosítson, és gondoskodjon az egyenletes színvonalról a gyermekelhelyezés és a szolgáltatások minden helyszínén
- 7. cikk A szülők ismeretéhez és a szülői gondozáshoz való jog
- 8. cikk A gyermek identitásának megőrzése
- 9. cikk A szülőktől való elválasztás elkerülése, amíg az nem szükséges a gyermek legfőbb érdeke szempontjából
- 16. cikk Védelem a magánéletbe, a családba és az otthonba való önkényes beavatkozással szemben
- 18. cikk A szülők közösen viselik az elsődleges felelősséget megfelelő állami támogatással
- 21. cikk Örökbefogadás
- 22. cikk Menekült gyermekek
- 25. cikk: Az elhelyezés rendszeres felülvizsgálata
- 30. cikk A kisebbségekhez vagy őslakossághoz tartozó gyermekek

Örökbefogadás

A 21. CIKK SZÖVEGE

Azoknak a részes államoknak, amelyek elfogadják és/vagy engedélyezik az örökbefogadást, biztosítaniuk kell azt, hogy a gyermek mindenek felett álló érdekei érvényesüljenek, és ezért

- a) gondoskodnak arról, hogy a gyermek örökbefogadását csakis az illetékes hatóságok engedélyezzék, amelyek az ügyre alkalmazandó törvény és eljárások értelmében, valamint valamennyi megbízható adat alapján meggyőződtek arról, hogy figyelemmel a gyermek szüleivel, rokonaival és törvényes képviselőivel kapcsolatos helyzetére, az örökbefogadás megtörténhet, és hogy adott esetben az érdekelt személyek az ügy ismeretében és az esetleg szükséges felvilágosítás után beleegyezésüket adták az örökbefogadáshoz;
- b) elismerik, hogy a külföldre történő örökbefogadás a gyermek számára szükséges gondozás biztosítása másik eszközének tekinthető, ha a gyermek származási országában nem helyezhető el gondozó vagy örökbefogadó családban, vagy nem nevelhető megfelelően;
- c) gondoskodnak arról, hogy külföldre történő örökbefogadás esetén a gyermek a hazai örökbefogadással egyenértékű biztosítékok és szabályok előnyeit élvezhesse;
- d) megteszik a megfelelő intézkedéseket annak biztosítására, hogy külföldre történő örökbefogadás esetén a gyermek elhelyezése ne járjon jogtalan haszonszerzéssel az ebben részt vevő személyek számára;
- e) az e cikkben említett célkitűzéseket esetenként két- és többoldali megegyezések és megállapodások megkötésével érik el, és ennek keretében minden lehető erőfeszítéssel gondoskodnak arról, hogy a gyermek külföldi elhelyezését erre illetékes hatóságok vagy szervek fogantassák.

Összefoglalás

A 21. cikk az örökbefogadott gyerekek jogaival foglalkozik, miközben jelzi, hogy nem minden ország engedélyezi az örökbefogadást. Leszögezi, hogy minden örökbefogadási forma esetében a gyerek legfőbb érdekének van prioritása, és minimális szakmai követelményeket határoz meg az örökbefogadási eljárásokkal kapcsolatban. A külföldi örökbefogadás csak abban az esetben me-

rülhet fel, ha a gyereket nem lehet saját országán belül megfelelő módon elhelyezni.

Azt, hogy minden kisgyereknek családra, biztonságos és tartós kapcsolatok megtapasztalására van szüksége, a világ legnagyobb részén elismerik, és ezt az Egyezmény bevezetője is támogatja. A gyermek jogairól szóló egyezmény semleges marad az örökbefogadás kívánatos voltával kapcsolatban: a 20. cikk ezt a család nélkül élő

Gyermekjogi egyezmény

gyerekek gondozásának egyik lehetőségeként említi. Nyilvánvaló, hogy a gyerekek az állandóság, és a személyes kötődés iránti igényét formális örökbefogadás nélkül is ki lehet elégíteni; ahol örökbefogadást alkalmaznak, ott az államnak megfelelő szabályozást kell bevezetnie a gyerekek jogainak biztosítása érdekében.

Azok a részes államok, amelyek „elfogadják és/vagy engedélyezik az örökbefogadást”

Egyes államok azzal a feltételezéssel éltek, hogy az örökbefogadás a legjobb megoldás a család nélkül élő gyerekek számára; a skála másik végén az iszlám törvények szerint működő államok véleménye áll, amelyek egyáltalán nem ismerik el az örökbefogadást. Mások az örökbefogadás negatív vonatkozásairól, például olyan hamis örökbefogadásokról számolnak be, melyek a gyerekek rabszolgamunkájának álcázására szolgálnak, vagy olyan nemzetközi „örökbefogadásról”, amelynek célja a gyermekkereskedelem.

Az iszlám törvények nem ismerik el az örökbefogadást az azt a formáját, amely a gyerek valódi szüleinek és vérrokonainak kilétét eltitkolja. A család nélkül élő gyerekek a *kafalah* szerint élhetnek állandó nevelőszülői gondozásban, ami a legtöbb iszlám államban azt jelenti, hogy nem vehetik fel a család nevét és nincsenek örökösödési jogaik (lásd a 20. cikknél, 203. oldal). A cikk körültekintő megfogalmazása ellenére számos iszlám népességgel rendelkező állam élt fenntartással a 21. cikkkel kapcsolatban, ám a Bizottság sürgősen ítélté ezeket, és javasolta visszavonásukat.

A gyermek legfőbb érdeke legyen a mindenek felett álló megfontolás

Az örökbefogadásnál a gyermek legfőbb érdeke „mindenek felett álló” és nem csupán „elsődleges” megfontolás kell, hogy legyen, ahogy a 3. cikkben szerepel. A rendelkezés leszögezi, hogy semmilyen más, akár gazdasági, akár politikai, állambiztonsági vagy az örökbefogadók által képviselt érdek nem élvezhet elsőbbséget, vagy azonos súlyú megfontolást a gyermek érdekénél. Peru a második jelentésében ezt így fogalmazta meg: „a gyerekeknek találnak családot, és nem a családnak gyereket”. (Peru CRC/C/65/Add.8, 179. bekezdés)

A mindenek felett állóság elvét a törvényeknek egyértelműen ki kell mondaniuk. Minden olyan szabályozás, amely gátolja az elv érvényesülését, az Egyezmény megszegéséhez vezethet – ezek lehetnek rugalmatlan szabályok az örökbefogadók-kal kapcsolatban, például korhatárok felállítása, vagy a gyermekkel kapcsolatban például az, ha az örökbefogadást csak akkor engedélyezik, ha törvényesen kimondták, hogy a gyermeket elhagyták. (A „legfőbb érdek” további kifejtését lásd a 3. cikknél, a 25. oldalon, a 9. cikknél, a 86. oldalon, és a 18. cikknél, a 170. oldalon).

„A gyermek” természetesen az a gyerek, akinek az örökbefogadásáról szó van, de a legfőbb érdek megfontolása nem feltétlenül korlátozódik erre a gyerekekre; az örökbefogadási eljárás más gyerekeket is érinthet. Ha az örökbefogadás ellentétes más gyerekek legfőbb érdekével, akkor nehézséget jelenthet összeegyeztetni az Egyezmény elveivel.

Az örökbefogadási eljárások előidézhetik a diszkrimináció egyes formáit, például, ha nyilvánvaló részrehajlás mutatkozik a gyerek neme szerint, vagy ha az etnikai kisebbségekhez tartozó gyerekek aránytalanul kevésbé kerülnek örökbefogadásra, vagy éppen őket adják inkább örökbe.

A Bizottság a gyermek legfőbb érdekének biztosításához elengedhetetlennek tartja, hogy az állam központilag ellenőrizze az örökbefogadás minden formáját.

Az örökbefogadást „csak az illetékes hatóságok engedélyezzék... az ügyre alkalmazandó törvény és eljárások értelmében”

Minden olyan országban, ahol megengedett az örökbefogadás, a Bizottságnak ismernie kell mind a hazai, mind a nemzetközi szabályozó törvényeket. Az „illetékes hatóságok” azokat a törvényszéki vagy szakmai hatóságokat jelentik, amelyeknek feladata az elhelyezés ellenőrzése a gyermek legfőbb érdeke szempontjából, biztosítva, hogy a megfelelő hozzájárulásokat beszerezzék, és a megfelelő információkat tekintetbe vegyék. Így a folyamatba képzett szociális munkásokat és bírókat egyaránt be kell vonni. A Bizottság kiemelte azokat az elveket is, amelyek kimondják, hogy a késedelem sértheti a gyermek érdekeit, és hogy a szociális szolgáltatók részvétel-

ének folytatódnia kell azután is, hogy az örökbefogadás megtörtént.

„...valamennyi megbízható adat alapján” megállapítani, „hogy figyelemmel a gyermek szüleivel, rokonaival és törvényes képviselőivel kapcsolatos helyzetére, az örökbefogadás megtörténhet, és hogy adott esetben az érdekelt személyek az ügy ismeretében, és a szükséges felvilágosítás után beleegezésüket adták az örökbefogadáshoz”

Míg a gyermek legfőbb érdeke mindenek felett álló megfontolás az örökbefogadási eljárások során, az Egyezmény tartalmazza azt az előfeltevést, hogy a gyerekek legfőbb érdeke akkor érvényesül, ha szüleikkel vannak, amikor csak lehetséges, és „elsősorban a szülőkre” hárul a felelősség a felnevelésükért (18. cikk). Örökbefogadás csak akkor történhet, ha a szülők nem akarják, vagy bírói eljárásban úgy ítélték meg, hogy nem képesek viselni ezt a felelősséget – minden olyan törvény, amely ennél enyhébb feltételek mellett engedélyezi az örökbefogadást, valószínűleg sértené a gyerekeknek és szüleiknek az Egyezményben meghatározott jogait. Az örökbefogadáshoz szükséges megfelelő hozzájárulás követelménye az olyan esetek miatt merült fel, ahol a gyereket jogsértő módon választották el szüleiktől. Az örökbefogadásnál így a gyerekek legfőbb érdekének „mindenek felett állóságát” egyfajta értelemben körülírja a törvényesség betartásának és a szükséges hozzájárulások beszerzésének jogi szükségszerűsége. Ha az eljárásokat nem követik, az örökbefogadás nem folytatódhat, függetlenül a gyermek legfőbb érdekétől.

Az Egyezmény rendelkezései azt jelentik, hogy minden potenciális örökbefogadáshoz megfelelő elemzésre van szükség, és a független szakértőknek teljeskörű jelentést kell írniuk az örökbefogadási kérelemről a hatóságok számára. A 21. cikk nem részletezi, hogy milyen hozzájárulásokat kell beszerezni: az „adott esetben” jelentése a hazai törvényektől függ – bár a gyermek vagy a természetes szülő családi életéhez való jogának komoly megsértése az Egyezmény, és más emberi jogi eszközök megszegésének minősülne. Az államoknak újra át kell gondolniuk például az olyan törvényeket, amelyek nem engedik, hogy a házasságon kívül született gyerekek édesapja bármilyen jogokkal rendelkezessen az örökbefogadási eljárásnál. Ahol hozzájárulásra van szükség, ott az Egyezmény értelmében ezt „a szükség szerinti felvilágosítást követően” lehet megadni.

A gyerek véleményét a hozzájárulással kapcsolatos előírások nem említik konkrétan, de kétségkívül utalnak rá, a 12. cikk pedig előírja, hogy megfelelően figyelembe kell venni ezeket, a Bizottság pedig hangsúlyozta az örökbefogadás ezen szempontjának fontosságát. A gyerekek bizonyíthatóan meghallgatott véleményének „legfőbb érdekük” minden megfontolásánál központi szerepet kell játszania. Ahogy a 7. és 8. cikknél kiértékelünk rá, a Bizottság egyértelműen kimondta, hogy az örökbefogadott gyerekeknek joguk van megtudni, hogy örökbefogadottak, és ismerni vérszerinti szüleik kilétét, ha ez a kívánságuk, ami azt jelenti, hogy az örökbefogadásról pontos és hozzáférhető nyilvántartást kell vezetni (20. cikk, 203. oldal). A gyermek véleményének figyelembe vételén kívül az örökbefogadással kapcsolatos törvények előírhatják, hogy a gyerek formális hozzájárulására is szükség van. Egyes országok arról számolnak be, hogy törvényeik megszabják azt a korhatárt, amely fölött szükséges a gyerek hozzájárulása az örökbefogadáshoz. Egy másik lehetőség az, hogy a gyerekek vétőjogot kapnak örökbefogadásukkal kapcsolatban. A gyerekek védelméről a nemzetközi örökbefogadások esetén, és az ilyen ügyekben történő együttműködésről szóló Hágai egyezmény úgy rendelkezik, hogy ilyen örökbefogadás csak akkor történhet, ha a származási állam hatóságai „a gyermek életkorának és érettségi fokának figyelembe vételével gondoskodtak arról, hogy meghallgassák és megfelelően tájékoztassák az örökbefogadás és saját hozzájárulása hatásairól, ha ilyen hozzájárulásra szükség van”, és hogy „figyelembe vették a gyermek kívánságait és véleményét...” Kimondja továbbá, hogy ha hozzájárulásra van szükség, azt szabadon, befolyásolás nélkül kell megadni.

„a külföldre történő örökbefogadás a gyermek számára szükséges gondozás biztosítása másik eszközének tekinthető”

A megfogalmazás szándékosan nem mondja azt, hogy az országoknak meg kell fontolniuk a nemzetközi örökbefogadást a család nélkül élő gyerekek gondozásának egyik lehetőségeként. Az országok közötti örökbefogadások növekvő száma sok aggodalomra adott okot. A gyerekek nagyon kíváncsiak az országokban, ahol az alacsony születési arány és a megengedő módon értelmezett jogtalanságok az örökbefogadható újszülöttek és csecsemők kínálatát erő-

Gyermekjogi egyezmény

teljesen korlátozta. Ennek következtében egyre nagyobb számú örökbefogadást szerveznek kereskedelmi alapon, vagy törvénytelen eszközökkel. Nagyon szigorú szabályozás nélkül a gyerekeket eladhatják örökbefogadás céljából, vagy örökbefogadhatják legfőbb érdekük figyelembe vétele nélkül; egyes gyerekeket pedig becstelen célokra, például gyermekprostitúcióra vagy a rabszolgaság valamilyen formája céljából fogadnak örökbe. Ezt világosan jelzi a gyermek jogairól szóló egyezményhez tartozó fakultatív jegyzőkönyv a gyermekkereskedelemről, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról (lásd a 481. oldalt), amely előírja, hogy az államok nyilvánítsanak bűncselekménnyé mindenfajta gyerekekkel való kereskedést, beleértve a „gyermek örökbefogadásához szabálytalanul kieszközölt hozzájárulást”, az örökbefogadásra vonatkozó nemzetközi jogi egyezmények megsértésével.

A Bizottság gyakran adott hangot aggodalmának a jelenség miatt, és előfordult, hogy a Bizottság akkor is aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy aránytalanul nagy számú gyereket fogadnak örökbe külföldiek, ha az országok közötti örökbefogadás szabályozva volt az adott országban; a Bizottság a fogadó országokat is arra ösztönzi, hogy kísérik figyelemmel a külföldön örökbe fogadott gyerekek jóllétét.

Külföldi örökbefogadás csak akkor, „ha a gyermek származási országában nem helyezhető el gondozó, vagy örökbefogadó családban, vagy nem nevelhető megfelelően”

Más szóval, a külföldre történő örökbefogadásnak utolsó megoldásnak kell lennie. Az államok kötelesek aktív intézkedéseket tenni annak biztosítására, hogy minden lehetséges erőfeszítés megtörténjen azért, hogy a gyerek megfelelő gondozása a saját hazájában történjen. Ez az „utolsó lehetőség” előírás egybehangzik a 20. cikk 3. bekezdésével, amely megköveteli, hogy megfelelő módon vegyék figyelembe „a gyerekek nevelésében megkívánt folyamatosság szükségességét, valamint nemzetiségi, vallási, kulturális és nyelvi eredetét”; a 7. cikkel, mely kimondja a gyermek jogát ahhoz, hogy ismerje a szüleit, és szülei gondozzák, és a 8. cikkel, a gyerekek az identitása megőrzéséhez való jogával. Az 1993-as Hágai egyezmény a gyerekeknek a nemzetközi örökbefogadások esetén való védelméről, és az ilyen

ügyekben történő együttműködésről megerősíti ezt, és kimondja a „szubszidiaritás elvét”, amely szerint országok között csak „a gyerekek a származási államban való elhelyezési körülményeinek megfelelő vizsgálatát követően” történhet örökbefogadás.

A Bizottság javasolja, hogy az országok tegyenek aktív lépéseket a hazai örökbefogadás és nevelőszülői gondozás előmozdítására tájékoztatás, gyakorlati támogatás és ösztönzők segítségével.

Kísérő nélküli menekült és bevándorló gyermekek

A Bizottság 6. számú, „A hazájuktól távol élő, kísérő nélküli és szüleiktől elszakított gyermekekkel való bánásmód” című átfogó kommentárjában elismeri, hogy bár vonzónak tűnik az örökbefogadást jó megoldásnak tekinteni az ilyen gyerekek esetében, ez számos kockázatot rejt magában. A Bizottság javasolja, hogy örökbefogadás csak akkor történjen, ha sikertelen volt minden próbálkozás arra, hogy felkutassák, és újraegyesítsék a családot, vagy a szülők és a gyerek (életkorától függően) befolyásolás nélkül hozzájárulását adta. A család felkutatására tett kísérleteknek ésszerű határidőn belül kell befejeződnieük. Előbbséget kell élveznie a rokonok általi örökbefogadásnak abban az országban, ahol a gyermek él. Ahol erre nincs lehetőség, az örökbefogadásnál elsőbbséget kell élveznie annak a közösségnek, amelyből a gyerek származik, vagy legalábbis az ő kultúráját képviseli. A menedékadó országban történő örökbefogadást nem szabad megkezdeni abban az esetben, ha lehetőség van a közeljövőben biztonságos és a méltóságot nem sértő körülmények közötti önkéntes hazatérésre (CRC/C/GC/2005/6, 91. bekezdés).

Kötelezettség annak biztosítására, „hogy külföldre történő örökbefogadás esetén a gyermek a hazai örökbefogadással egyenértékű biztosítékok és szabályok előnyeit élvezhesse”

Így a nemzetközi örökbefogadást minden esetben, mint a gyermek legfőbb érdekében álló megoldást kell engedélyezni az illetékes hatóságoknak, a megfelelő hozzájárulások megszerzésével (szükség esetén tanácsadással). Míg a Hágai egyezmény lefekteti ezeket az alapszabályokat és részletezi az országok közötti örökbefogadást, természetesen minden állam saját ha-

táskörében gondoskodik arról, hogy az örökbefogadásra vonatkozó jogszabályokat, szakmai képzést és közigazgatási mechanizmusokat kialakítsa.

A külföldön történő örökbefogadás nem járhat „jogtalan haszonszerzéssel”

Az országok jelentései és a Bizottság megfigyelései rávilágítanak a gyerekek örökbefogadás céljából történő kereskedelme miatti széles körű aggodalomra. Míg az örökbefogadó párok fizethetnek jóhiszeműen és anélkül, hogy az ártalmas volna a gyerek számára, az olyan rendszer, amely „beárazza” a gyereket, „valószínűsíthetően ösztönzi a bűnözést, a korrupciót és a kizsákmányolást. A gyermek jogairól szóló egyezmény 35. cikke előírja, hogy a részes államok hozzanak intézkedéseket a gyerekek bármilyen célból történő eladása ellen. A Hágai egyezmény 32. cikke kimondja, hogy csak ésszerű díjak és fizetések juttathatók mindenkinek, aki részt vesz a folyamatban. A kiegészítő jegyzőkönyv a gyerekek adásvételéről, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról (lásd a 481. oldalt) arra kötelezi az államokat, hogy nyilvánítsanak kiadatással járó bűncselekménnyé a gyermek örökbefogadásáért járó minden jogtalan haszonszerzést (2., 3. és 5. cikk).

A Bizottság aggodalma ezen a területen elsősorban a gyermekkereskedelem veszélyére vonatkozik, de jelezte egyet nem értését az országok közötti örökbefogadásból származó mindenfajta haszonszerzéssel kapcsolatban.

Az országok „két- és többoldalú megegyezések és megállapodások megkötésével érik el, és ennek keretében minden lehető erőfeszítéssel gondoskodnak arról, hogy a gyermek külföldi elhelyezését erre illetékes hatóságok vagy szervek foganatosítsák”

A legfontosabb szerződés, amelyhez az államok most csatlakozhatnak, az 1993-as Hágai egyezmény a gyermekeknek a nemzetközi örökbefogadások során történő védelméről és az ilyen ügyekben történő együttműködésről. Ezt úgy állították össze, hogy megfeleljen a részletes, törvényi kötelezettséget jelentő nemzetközi elvárások, az elfogadott ellenőrzési rendszer és az örökbefogadott gyermek és az örökbefogadók országainak

hatóságai közötti kommunikációs csatornák és hatékony kapcsolatok iránti igényének. A Hágai egyezmény elsődleges célja „kidolgozni olyan garanciákat, amelyek biztosítják, hogy a nemzetközi örökbefogadások a gyerekek legfőbb érdekeinek és a nemzetközi jog által elismert alapvető jogaik tiszteletben tartásával történjenek” (1. cikk a) pont).

A Bizottság rendszeresen nyugtázta ennek az Egyezménynek az aláírását, gondot fordított arra, hogy elismerését fejezze ki az aláíró országoknak (lásd a szövegdobozt), és erősen biztatta azokat, akik ezt még nem tették meg.

Iránymutatás a jelentésekhez:

lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* (CRC/C/58/Rev.1). függelék, 467. oldal.

Gyermekjogi egyezmény

A Gyermekek védelméről és az országok közötti örökbefogadásban való együttműködésről szóló Hágai egyezmény ratifikáló államai (a 2006. augusztusi helyzet szerint)

Albánia	Lettország
Ausztrália	Luxemburg
Ausztria	Magyarország
Belgium	Mexikó
Fehéroroszország	Németország
Brazília	Norvégia
Chile	Olaszország
Ciprus	Panama
Cseh Köztársaság	Peru
Dánia	Románia
Egyesült Királyság	Spanyolország
Finnország	Sri Lanka
Franciaország	Svájc
Grúzia	Svédország
Hollandia	Szlovákia
Izrael	Szlovénia
Kanada	Törökország
Kína	Uruguay
Lengyelország	Venezuela

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

Az ellenőrző lista használata lásd XXXV. oldal

Általános végrehajtási intézkedések

■ Sor került-e a 21. cikkel kapcsolatban az általános végrehajtási intézkedésekre? (A kormányon belül a 21. cikk **az igazságügyi, a szociális jóléti és a külügyi tárcát érinti**; a képzésbe be kell vonni a **szociális munkásokat, a bírói testületeket, a kikötőket és határokat ellenőrző hatóságokat, az örökbefogadási hivatal munkatársait, és az örökbefogadó szülők számára oktatási lehetőségeket kell kialakítani**)

A 21. cikk végrehajtásával kapcsolatos konkrét kérdések

■ Elismeri és/vagy engedélyezi-e az állam a gyerekek örökbefogadásának rendszerét?

Ha igen:

- Biztosítják-e a törvények és a közigazgatás azt, hogy minden (akár hazai, „szokásos” és országok közötti) örökbefogadási eljárásnál
- ▶ mindenek felett álló szempont legyen a gyermek legfőbb érdeke?
- ▶ örökbefogadást csak az illetékes hatóságok engedélyezzenek?
- ▶ ezek a hatóságok minden ide vonatkozó és megbízható információ figyelembe vételével hozzák meg döntéseiket?
- Ez az információ tartalmazza-e a gyerek ellenőrizhetően meghallgatott véleményét?
- Megfelelő súllyal szerepel-e a gyerek véleménye, tekintettel korára és érettségére?
- Figyelembe veszik-e az illetékes hatóságok a tervezett örökbefogadásban érintett más gyerekek (például a leendő örökbefogadók gyermekeinek, testvéreknek) a legfőbb érdekeit?
- Ebben a folyamatban megfelelően tekintetbe veszik-e a gyermek jogát ahhoz, hogy ismerje a szüleit és a gondozásukban álljon?
- Ebben a folyamatban megfelelően tekintetbe veszik-e a gyermek identitásának megőrzését és a folytonosság biztosítását a gyermek származása tekintetében, illetve a gyermek etnikai, vallási, kulturális és nyelvi hovatartozását?
- Az örökbefogadáshoz való hozzájárulás előtt a hatóságoknak meg kell-e bizonyosodniuk arról, hogy
- ▶ az örökbefogadás megengedhető a gyerekeknek a szüleivel, rokonaival és törvényes gyámjaival kapcsolatos helyzetét figyelembe véve?
- ▶ minden törvényben előírt hozzájárulást megadtak-e az érintett személyek?
- Ahol a törvény előírja a hozzájárulás szükségességét, kapnak-e az érintett személyek felvilágosítást?
- Jogukban áll-e a gyermekeknek hozzájárulni az örökbefogadáshoz
- ▶ bármely életkorban?
- ▶ egy meghatározott életkorban?
- ▶ életkoruknak és érettségüknek megfelelően?
- Jogában áll-e minden gyermeknek megvétózni az örökbefogadását?
- Központilag monitorozzák és rendszeresen felülvizsgálják-e a hatóságok minden engedélyezett örökbefogadást?
- Az országok közötti örökbefogadást csak akkor engedélyezik-e, ha a gyerek nem helyezhető el nevelőszülőknél vagy örökbefogadó családnál, vagy nem gondozható más megfelelő módon a joghatóság alá tartozó területen?

Gyermekjogi egyezmény

- Minden országok közötti örökbefogadásban érintett gyermek (akár elhagyja az államot, akár belép az államba), a hazai örökbefogadást szabályozó garanciákkal és elvárásokkal egyenértékű garanciákat és szabályokat élvez-e?
- A határőrség figyeli-e az olyan felnőttekkel utazó kisbabák és gyerekek be- és kilépését, akik nem a szüleik?
- Tiltják-e a törvények a nemzetközi örökbefogadásból származó jogtalan haszon-szerzést?
- Ratifikálták vagy csatlakoztak-e az 1993-as Hágai egyezményhez a gyerekeknek a nemzetközi örökbefogadások terén való védelméről és az ilyen ügyekben történő együttműködésről?
- Ha igen, megvalósult-e minden rendelkezése a törvényekkel és a közigazgatási eljárásokkal kapcsolatban?
- Ratifikálták-e a gyermekkereskedelemről, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról szóló fakultatív jegyzőkönyvet?
- Ha igen, megvalósult-e minden rendelkezése?
- Kötöttek-e bármilyen más kétoldalú vagy többoldalú szerződést az örökbefogadás-sal kapcsolatban?

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan, és a cikkek kölcsönösen összefüggenek egymással.

A 21. cikk sem értelmezendő önmagában.

Kiemelt figyelmet kell fordítani:

A többi általános elvre

- 2. cikk: Az Egyezményben megállapított jogok elismerése a joghatóság alá tartozó valamennyi gyermek számára, hátrányos megkülönböztetés nélkül
- 3. cikk 1. bekezdése: A gyermek legfőbb érdekei a gyermekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
- 6. cikk: Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog
- 12. cikk: A gyermek véleményének tiszteletben tartása a gyermeket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyermeket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban

Szorosan kapcsolódó cikkek

Az alábbi cikkek végrehajtása különösen összefügg a 21. cikk végrehajtásával:

- 5. cikk Szülői feladatok és a gyermek kibontakozó képességei
 - 7. cikk A gyermek joga ahhoz, hogy ismerje szüleit és a gondozásukban álljon
 - 8. cikk A gyermek identitásának megőrzése
 - 9. cikk A gyermek a szülőktől csak akkor választható el, ha ezt legfőbb érdeke teszi szükségessé
 - 10. cikk Családegyesítés
 - 11. cikk Védelem a jogszerűtlen külföldre utaztatástól és ott-tartástól
 - 16. cikk Védelem a magánéletbe, a családba és az otthonba való önkényes beavatkozástól
 - 18. cikk A szülők közös felelősséget viselnek
 - 20. cikk A családi környezetüktől megfosztott gyermekek
 - 25. cikk Az elhelyezés rendszeres felülvizsgálata
 - 35. cikk Az eladás, a kereskedelem és az elrablás megelőzése
- A gyermek jogairól szóló egyezmény fakultatív jegyzőkönyve a gyermekkereskedelemről, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról

Menekült gyermekek

A 22. CIKK SZÖVEGE

1. Az Egyezményben részes államok megteszik a megfelelő intézkedéseket, hogy az a gyermek, aki akár egymagában, akár apjával és anyjával vagy bármely más személlyel együtt az erre vonatkozó nemzetközi vagy hazai szabályok és eljárások értelmében menekült helyzetének elismerését kéri vagy menekültnek tekintendő, megkapja az Egyezményben és más emberi jogokkal kapcsolatos vagy humanitárius jellegű egyéb nemzetközi okmányokban, amelyekben az említett államok részesek, elismert jogok élvezetéhez szükséges védelmet és humanitárius támogatást.

Ebből a célból az Egyezményben részes államok, amennyiben szükségesnek tartják, együttműködnek az Egyesült Nemzetek Szervezetének és az Egyesült Nemzetek Szervezetével együttműködő egyéb kormányközi és nem kormányközi szervezeteknek azokban az erőfeszítéseiben, amelyek arra irányulnak, hogy az ilyen helyzetben lévő gyermekeket védjék és segítsék, továbbá arra, hogy bármely menekült gyermek szüleit vagy más családtagjait felkutassák a családegyesítéshez szükséges adatok megszerzése céljából. Ha sem az apát, sem az anyát vagy bármely más családtagot sem sikerül megtalálni, akkor az Egyezményben lefektetett elvek szerint a gyermeket ugyanabban a védelemben kell részesíteni, mint bármely más, a családi környezetétől bármely okból véglegesen vagy ideiglenesen megfosztott gyermeket.

Összefoglalás

A 22. cikk a menekült vagy menedékkert kérésre gyerekek megfelelő védelemhez és humanitárius segítséghez való jogaival foglalkozik, ideértve a család felkutatását. Ez az egyetlen kizárólagosan menekültekkel foglalkozó hivatkozás az általános emberi jogi egyezményekben, és különösen fontos azon államok gyerekei esetén, amelyek nem ratifikálták a menekültek jogállásáról szóló 1951-es egyezményt és annak 1967-es jegyzőkönyvét.

Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága (UNHCR) becslése szerint a világ 10 millió menekültjének körülbelül fele gyermekkorú. A Gyermekjogi Bizottság által kiadott záró észrevételek csaknem mindegyike tartalmaz menekült gyermekek bánásmódjával foglalkozó szakaszt az adott államot illetően.

A cikk hangsúlyozza, hogy ezen gyerekeket megilletik az Egyezmény által meghatározott jogok, (éppúgy mint az állam joghatóságához tartozó minden gyereket, állampolgári hovatartozástól függetlenül). A 22. cikket főleg a 9. cikkel (szülőktől történő különválasztás, kizárólag, ha a gyermek legfőbb érdeke szükségessé teszi); a 10. cikkel (jog a családegyesítésére, pozitív szellemben, emberiséggel és kellő gondossággal kezelve); a 20. cikkel (család nélküli gyermek), a 35. cikkel (gyermekkereskedelem); a 37. cikkel (szabadságtól való megfosztás mint a végső megoldás eszköze); és a 39. cikkel egyetértésben (átélt fegyveres konfliktus, kényszer vagy visszaélés más formáit követő felépülés és rehabilitáció). A fegyveres konfliktusról és a gyermekkereskedelemlről

szóló két fakultatív jegyzőkönyv szintén idevág, főleg ami a szülőhazájuktól távol lévő gyerekekkel kapcsolatos bánásmódot illeti. További számos nemzetközi megállapodás vonatkozik ezekre a gyerekekre, amelyek elfogadását a Bizottság nyomatékosan szorgalmazza a részes államok számára, ahogyan a UNHCR - Menekültügyi Főbiztosság - vezérelveit is. A Bizottság úgyszintén kibocsátott egy általános megjegyzést „A hazájuktól távol élő, kísérő nélküli és szüleiktől elszakított gyermekekkel való bánásmód” címmel.

Háttér

A 22. cikk korábbi tervezetei hangsúlyozták, hogy a menekült gyerek „különleges védelmet és segítséget igényel”. A „különleges” szót „megfelelőre” cserélték, részben az államok részéről érzékelhető nyomásra adott válaszul, akik bizalmatlanul fogadták, hogy különleges tartózkodási és állampolgári jogokat biztosítsanak az érintett gyerekeknek, vagy nem kívánták a családtagok felkutatásának költségeit fedezni. Mindazonáltal fontos, hogy az államok elismerjék, hogy a menekült vagy menedékkjogot kérő gyerekek a védelemre és a segítségnyújtás speciális módjaira szükségük van.

Az UNHCR Végrehajtó Bizottsága ezért számos ilyen irányú megkötést fogalmazott meg, például a 47. számú (1987) és az 59. számú (1989) a menekült gyermekekről; a 84. számú (1997) a menekült gyerekekről és serdülőkről; a 88. számú (1999) a menekültek családjának védelméről; és a 105. számú (2006) a veszélyeztetett nőkről és lányokról. Ezeket erősíti meg a 6. számú, „A hazájuktól távol élő, kísérő nélküli és szüleiktől elszakított gyermekekkel való bánásmód” című általános megjegyzés (CRC/ GC/2005/6, lásd keretes áttekintést a 227. oldalon).

Az 1951-es Egyezmény a menekültek jogállásáról a legfontosabb átfogó jogi eszköz a témakörben. Több mint 50 állam nem ratifikálta még ezt az Egyezményt.

...menekült jogállást kérő, illetve menekültnek nyilvánított gyerek „az erre vonatkozó nemzetközi, vagy hazai szabályok és eljárások értelmében”

A 22. cikk nem definiálja, mit ért „menekült” szó alatt, hanem utal az alkalmazandó nemzetközi és hazai törvényre és jogszabályokra. Az 1951-es, a menekültek jogállásáról szóló egyezmény (amint azt az 1967-es, a menekültek jogállásáról szóló jegyzőkönyv módosítja) rendelkezik a menekült nemzetközileg érvényes fogalmáról. Ezen egyezmény értelmében, a felnőttekre és gyerekekre egyaránt vonatkozó meghatározás szerint, menekült az, aki faji, vallási, nemzetiségi, bizonyos társadalmi csoportbeli hovatartozása, vagy politikai véleménye miatti üldöztetéstől való megalapozott félelméből kifolyólag az állampolgársága szerinti országon kívül tartózkodik (vagy nincs állampolgársága), és amely félelem miatt képtelen, vagy nem szándékozik visszatérni. Az a felnőtt vagy gyermek, aki menekült jogállású, nem kényszeríthető a szülőhazájába való visszatérésre, ahol üldöztetésben részesülhet, és nem továbbítható olyan országba, ahol hazájába történő visszatérésre kényszeríthetik (a visszatoloncolás tilalmának elveként ismeretes). Az UNHCR Kézikönyv a „Menekült jogállás meghatározására és az eljárásokra”, széles körben elfogadott irányadó értelmezése az 1951-es egyezménynek.

Az államoknak maguknak kell elrendelni és fogatosítani a nemzeti menedékkjogi törvényt (habár az UNHCR indítványozhatja a menekült jogállásának meghatározását felhatalmazása alapján ott, ahol nincsenek érvényes állami jogszabályok, vagy nem megfelelőek). Ennek a törvénynek összhangban kell lennie bármely nemzetközi felelősségvállalással, amelynek az állam részese, beleértve a gyermek jogairól szóló egyezményt, de nem korlátozhatják ezek a kötelezettségek.

A kísérővel érkező gyerekek általában megkapják szüleik menekült jogállását, de nem kötelező jellegű. Problémát jelenthet ugyanakkor, amikor a kísérő nélküli vagy családjától elszakított gyerekek kell érvényesítenie menekült jogállását – a jogállás létrehozásának nehézségét fokozhatja érettségük hiánya, továbbá az a tény, hogy a menekült jogállás kérelmezése szüleik, vagy családtagjaik körülményei miatt léphetett fel, és nem közvetlenül magukra a gyerekekre vonatkozólag.

A 6. számú, „A hazájuktól távol élő, kísérő nélküli és szüleiktől elszakított gyermekekkel való bánásmód” átfogó kommentár egyértelművé teszi, hogy az államok a visszatoloncolás tilalmának elvéből származó kötelezettségei közvetlenül az Egyezményből erednek:

„Ezen túlmenően, az Egyezményben foglalt kötelezettségeiknek eleget teendő, az államok nem küldhetnek vissza gyermeket olyan országba, ahol jól megalapozottnak vélhetően a gyermek maradandó károsodás kockázatának van kitéve, mint például, de nem kizárólagosan, azon érvek, melyeket az Egyezmény 6. és 37. cikkei tárgyalnak, akár abban az országban, ahová vissza szándékozzák küldeni, vagy bármely más országban, ahová a gyermek azt követően kerülhet. Ezek a visszatoloncolás tilalmának elve szerinti kötelezettségek attól függetlenül érvényesülnek, hogy az Egyezményben szavatolt jogok jelentős megsértését nem állami szervezetek, szereplők követik el, illetve, hogy ezen (jog)sértések közvetlenül szándékosak-e vagy közvetett következményei csupán egy cselekvésnek vagy nem-cselekvésnek. Ilyen komoly jogsértések kockázatának a felmérését korra és nemre való tekintettel kell elvégezni, és például figyelembe kell venni a nem-megfelelő étel és egészségügyi szolgáltatások különösen komoly következményeit gyermekek esetén.

A menekült Egyezmény szerinti meghatározását életkor és nem függvényében kell értelmezni, különösképpen figyelembe véve minden sajtóságot, a gyerekek által tapasztalt üldöztetésre vonatkozó okot, formát és megnyilvánulást. Rokoni üldöztetés; fiatalkorúak besorozása; gyermekkereskedelem prostitúció céljából; szexuális kizsákmányolás, vagy női nemi szerv csonkításának elszennvedése; néhány, a gyerekeket ért/sújtó üldöztetési formák és megnyilvánulások közül, amelyek igazolhatják a menekült jogállás odaítélését, amennyiben ilyen döntések kapcsolatba hozhatók bármely, az 1951-es Menekültügyi egyezményben megfogalmazottakkal. Az államoknak emiatt a nemzeti menekült jogállás megállapításának folyamata során a lehető legnagyobb figyelmet kell szentelniük az ilyen, különösen gyerekeket sújtó üldöztetési formáknak és megnyilvánulásoknak, valamint a nemi alapú erőszaknak” (Gyermekjogi Bizottság, 6. számú átfogó kommentár 2005, CRC/GC/2005/6, 27. és 74. bekezdés)

Ahol nincs megfelelően rendezve a menekült jogállás megállapítása, a gyerek helyzete végzettsé válhat. Még amikor a gyerek jóléte nincs is közvetlenül veszélyeztetve, a gyenge szabályozás késedelemhez vezethet, amely elkerülhetetlenül a gyermek jólétének sérüléséhez vezethet. Másrészt viszont az eljárást túlságosan felgyorsítani sem szabad, nehogy a gyermek menekültjogi kérelme ne megfelelően tárgyalják.

**... menekült státuszt kérő gyermek...
„akár egymagában, akár apjával
és anyjával vagy bármely más személlyel
együtt”**

A Bizottság 6. számú, „A hazájuktól távol élő, kísérő nélküli és szüleiktől elszakított gyermekekkel való bánásmód” című átfogó kommentárja részletezi az alapvető biztonsági feltételeket azon gyerekek számára, akik egyedül utaznak vagy olyan felnőttekkel, akik nem a szüleik vagy gondviselőik (lásd keretes összefoglalót 227. oldalon). Az átfogó kommentár hangsúlyozza, hogy az interjúkat és a kihallgatásokat gyerekbarát környezetben kell lebonyolítani, és fellebbezésre lehetőséget kell biztosítani. Gyámot vagy tanácsadót kell kinevezni annak biztosítására, hogy minden meghozott döntés a gyerek legfőbb érdeke szerint történjen, továbbá ügyvédek és tolmácsok kell biztosítani, ahol szükséges. A Bizottság általában ellenőrzi, hogy ezek a biztosítékok rendelkezésre álljanak a befogadó országban.

Számos szegény ország Afrikában, Ázsiában és Dél-Amerikában nagy számban fogad menekülteket. A Bizottság elismeri, hogy gyám kinevezése, vagy akár a menekült jogállás megítélése esetenként nem lehetséges minden egyes gyermeknél ilyen körülmények között. Az átfogó kommentárban a következőt javasolja:

„Nagyarányú menekültmozgások esetében, amikor az egyének menekült jogállása nem megítélhető, az államoknak lehetősége van a menekült jogállás odaítélésére a csoport minden tagja részére. Ilyen körülmények között minden kísérő nélküli vagy szüleiktől elszakított gyermeknek joga van ugyanazon jogállásra, mint az adott csoport többi tagjának.” (Gyermekjogi Bizottság, 6. számú átfogó kommentár, 2005, CRC/GC/2005/6, 73. bekezdés)

Gyermekjogi egyezmény

A 22. cikk által nem tárgyalt belföldi kitelepítés és vándorlás

Gyerekek és családjaik esetlegesen a saját hazájukon belül is menekülhetnek üldöztetés vagy fegyveres konfliktus elől, és ezért technikailag kívül esnek a menekült meghatározásának körén, annak ellenére, hogy hasonló tapasztalatokat élnek át. Családok ténylegesen ingadozhatnak aközött, hogy menekültek-e, vagy belföldi kitelepített személyek, amint átlépik országuk határát, majd visszatérnek oda.

A főtitkár által a belföldi kitelepített személyek ügyében kijelölt képviselő irányelveket adott ki a belföldi kitelepítéssel kapcsolatosan (1998), amely a belföldi kitelepített személyek helyzetével foglalkozik, hangsúlyozva jogukat arra, hogy megvédjék őket az önkényes kitelepítéstől – például az etnikai tisztogatástól, vagy nagy volumenű fejlesztési projektekből eredő területtisztítástól, amelyet nem indokol fontossága vagy kényszerítő közérdek. Az irányelvek elismerik a gyerekek különleges szükségleteit, ideértve a szüleiktől vagy az előzetesen kijelölt törvényes, vagy szokásjogon alapuló elsődleges gondviselőtől elszakítottakat, és előírják, hogy számukra az alapvető szolgáltatásokhoz, iskoláztatáshoz és személyes szabadsághoz való jogaik biztosítva legyenek.

A Bizottság kifejezte aggodalmát a belföldön kitelepített gyerekek nehezített helyzetével kapcsolatban, az UNHCR-hez továbbítva ezen államok ügyét.

A 22. cikk nem tér ki azokra a bevándorló gyerekekre, akik nem számítanak menekültnek, habár a világon számos kísérő nélküli, a szülőhazájától távol lévő gyerek vándorolt ki megélhetési okokból a szegénység elől, és nem üldöztetés miatt. A külföldi országokban tartózkodó gyerekek gyermekkereskedelem révén is odakerülhettek, hogy kizsákmányolják őket prostituáltként vagy háztartási alkalmazottként. A Bizottság a 6. számú átfogó kommentárjában azzal a javaslattal él, hogy a gyerekeket a menedékjogi eljárásokon keresztül ne toloncolják ki automatikusan, hanem humánus és pozitív elbánásban részesüljenek.

A származási ország és a tranzitországok kötelezettségei és a kétoldalú együttműködés

Az állam, ahonnan a gyerekek elmenekültek, esetenként nem hajlandó, vagy nem képes orvosolni a menekülés okát, mint amilyen a fegyveres kon-

fliktus, etnikai tisztogatás vagy politikai zaklatás. Ez nem gátolja meg a Bizottságot abban, hogy ösztökélje őket a helyzet rendezésére tett intézkedések meghozatalára. Bármikor, ha nagyarányú gyerekvándorlás történik valamelyik ország területéről, bármely okból történjen is, a Bizottság elvárja, hogy az adott állam tegyen hathatós lépéseket az okok orvoslására és a gyerekek jólétének helyreállítására.

A Bizottság szembesül továbbá olyan helyzetekkel, amikor a befogadó országok jelentős számban fordítottak vissza gyerekeket szülőhazájukba vagy tranzit-országba. A Bizottság egyértelművé tette, hogy ezen országoknak kötelezettségeik vannak az Egyezmény értelmében a visszafordított gyerekekkel szemben.

A menekült gyermekek joga ahhoz, hogy megkapják a „szükséges védelmet és humanitárius támogatást” ezen Egyezmény és más nemzetközi emberi jogi vagy humanitárius eszközök tükrében

A menekült gyerekek a világ legvédtelenebb csoportjai közé tartoznak – az UNHCR felhívja a figyelmet arra, hogy például ezen gyerekek aránytalanul nagy valószínűséggel esnek áldozatul szexuális erőszaknak, vagy katonai besorozásnak. A Bizottság felvetette a problémát a jelentést készítő államokkal kapcsolatban. Bármilyen nyomás nehezedjen is a befogadó államra, az ezen gyermekek védelmére vonatkozó törvényi és morális kötelezettségeik vitathatatlanok. A 2005. évi, aktualizált *Összefoglaló megjegyzés – az UNHCR Menekült gyermekekkel kapcsolatos stratégiája és tevékenységei* – ismerteti a menekült gyerekek speciális szükségleteit, a serdülőket is ideértve, és az alábbi kulcsfontosságú intézkedési területeket emeli ki: családtól vagy gondviselőtől való elszakítottaság, szexuális kizsákmányolás, katonai besorozás és az oktatás kérdése.

Az 1951-es egyezmény 23. cikke a következőképpen rendelkezik: „A szerződő államok a területükön törvényesen tartózkodó menekültek számára ugyanazon bánásmódot biztosítják, mint saját állampolgáraik számára, tekintettel a közösségi jogorvoslatra és segítségnyújtásra.” A 22. cikk fenntartja ugyanezen elvet a menekült jogállással rendelkező, illetve azért folyamadó gyerekekkel kapcsolatban, de bármely esetben az Egyezmény rendelkezései minden gyerekre vo-

natkoznak az adott ország igazságszolgáltatásán belül (2. cikk), tehát azokat a gyerekeket is védi az országban tartózkodás idejére, akiktől megtagadták a menekült státuszt.

Ne történjen életkoron vagy etnikai hovatartozáson alapuló diszkrimináció, és azért se forduljon elő diszkrimináció, mert az államok áthárítják a hatásköröket és a kötelezettségeket a helyi hatóságokra. Míg a decentralizációból adódóan elkerülhetetlenül a gyerekeknek nyújtott szolgáltatásoknak különféle formái vannak, az államok ne engedjék a helyi önkormányzatoknak a gyermekek, Egyezmény által értelmezett emberi jogainak megsértését.

Megfelelő oktatási, egészségügyi és szociális/jóléti szolgáltatások

A menekült gyerekek számára magától értetődően biztosítani kell a leglényegesebb alapfeltételeket a túléléshez, és a Bizottság minden esetben kifejezi aggodalmát bármely bizonyíték birtokában, amikor ez nem így történik. Ha a befogadó ország nem tehetős, a körülmények különösen korlátozottak és szegényesek lehetnek.

Elméletileg a menekülteknek, beleértve a serdülőket is, nem kellene kormányzati vagy karitatív segíylektől függeniük, hanem lehetőséget kell biztosítani számukra a munkavállaláshoz. A menekült gyerekek társadalmi befogadása ezen szolgáltatások szerves részét kell képezze. Ez magában foglalja az érintett gyerekek felvételét a mindenki számára rendelkezésre álló iskolákba, és ahol szükséges, a kétségtelenül traumatikus élményeik feldolgozásához segítő terápiát is.

A Bizottság aggódik azon kísérő nélküli gyerekek miatt is, akik eltűnnek a fejlett országok menekült státuszt kérők számára fenntartott befogadó központjaiból. Noha gyakran maguk a gyerekek a kezdeményezők a kiutasítást elkerülendő, így még inkább nemi erőszaknak és kizsákmányolásnak teszik ki magukat. A Bizottság az eltűnésekről tanulmányok készítését javasolja az államoknak, a legmegfelelőbb válasz kidolgozása érdekében.

Gyermekek őrizetbe vétele

Szembeesülve a menedékjogot kérők és bevándorlók növekvő számával, néhány tagállam az őrizetbe vételhez folyamodott, amely a felügyelet egyik eszköze. Az Egyezmény értelmében a menekült

gyerekek őrizetbe vétele csak „végső eszközként (...) alkalmazható a lehető legrövidebb időtartammal” (37. cikk b) pont). A 6.számú átfogó kommentár kimondja, hogy gyerekeket ne tartsanak őrizetben rutinszerűen, és bevándorló jogállásuk nem lehet egyedüli oka őrizetbe vételüknek.” (CRC/GC/2005/6, 61–63. bekezdés).

Bármely, őrizetbe vételükről hozott döntést alá kell rendelni a gyermek jogairól szóló egyezmény rendelkezéseinek és az ENSZ fiatakorúak igazságszolgáltatási rendszeréről szóló minimumkövetelmény szabályainak („Pekingi szabályok”); az őrizetbe vétel körülményeinek meg kell felelnie az Egyezmény előírásainak (37. cikk, 394. oldal és 39. cikk, 418. oldal), továbbá a szabadságuktól megfosztott fiatakorúak védelméről szóló ENSZ-szabályoknak.

A „részes államok, amennyiben szükségesnek tartják, együttműködnek az Egyesült Nemzetek Szervezete és az Egyesült Nemzetek Szervezetével együttműködő egyéb kormányközi és nem-kormányzati szervezetek azon erőfeszítéseiben...”

A 22. cikk megfogalmazásának folyamán a munkacsoport néhány delegáltja sajnálatosnak találta azt az elképzelést, hogy országaikat kötelezhetik kormányközi és nem-kormányzati szervezetekkel való együttműködésre, ezért az „amennyiben szükségesnek tartják” megjegyzéssel egészült ki a szöveg, hogy megvilágítsa hogy az együttműködés szabad belátáson alapul. Az a követelmény, hogy kormányközi és nem-kormányzati szervezeteknek „az Egyesült Nemzetek Szervezetével együttműködő”-nek kell lenniük azért került a szövegbe, mert ahogyan néhány képviselő rámutatott, a terrorszervezetek alakilag nem-kormányzati szervezetek (mások viszont abbéli aggodalmukat fejezték ki, hogy néhány nem-kormányzati szervezet nem működik együtt az ENSZ-szel).

Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága (UNHCR) egyedülálló és fontos munkája az Egyezmény szövegezésének minden szakaszában hangsúlyt kapott. Az ENSZ 1951-es Közgyűlésén alapított UNHCR szerepe az, hogy az ENSZ védnöksége alatt nemzetközi védelmet nyújtson a menekültek számára, és a kormányokkal együtt keressen tartós megoldást szorult helyzetükre, és nyújtson számukra anyagi támogatást.

Gyermejjogi egyezmény

Az UNHCR gyermekkorú menekültekkel kapcsolatban végzett munkájának értékét ismétlődően kihangsúlyozzák a Bizottságban a tagállamoknak. „A hazájuktól távol élő, kísérő nélküli és szüleiktől elszakított gyermekekkel való bánásmód” című átfogó kommentárban a Bizottság javasolja, hogy a tagállamok kérjenek további segítséget a különböző szakosított szervezetektől, mint az UNHCR, az UNAIDS – ENSZ AIDS-szel foglalkozó szervezete -, az UNESCO – az ENSZ Oktatási és Kulturális Szervezete -, az UNICEF – az ENSZ Gyermejjogi Szervezete - és a WHO - az ENSZ Egészségügyi Szervezete. A továbbiakban a Bizottság javasolta az államoknak a Bevándorlásiügyi Nemzetközi Szervezettel (kormányközi szervezet) való kapcsolatfelvételt.

„... bármely menekült gyermek szüleit vagy más családtagját felkutassák a családtagokhoz szükséges adatok megszerzése céljából”

A menekült gyerek számára keresett hosszú távú megoldások közül a legmagasabb prioritást élvezi megőrizni és visszaállítani a gyerek családjának egységét, amint azt a Bizottság „A hazájuktól távol élő, kísérő nélküli és szüleiktől elszakított gyermekekkel való bánásmód” című átfogó kommentárja hangsúlyozza, amelyben kijelenti, hogy

„... minden intézkedést meg kell tenni annak érdekében, hogy a kísérő nélküli vagy szüleiktől elszakított gyermek visszatérhessen szüleihez, kivéve, ha további különválasztás szükséges a gyermek legfőbb érdekét figyelembe véve, és tekintetbe véve a gyermek saját véleményének kifejezéséhez való jogát is.” (CRC/GC/2005/6, 81. bekezdés)

Ahol újraegyesítés nem lehetséges a szülőhazán belül, ott család-újraegyesítést kell alkalmazni abban az országban, ahol a gyerek menedékkjogot kér, vagy egy harmadik országban kell letelepedést biztosítani. A 10. cikk irányelvei vonatkoznak a menekült gyermek családjának újraegyesítésére; kiváltképp a kérvények elbírálása történjen „pozitív szellemben, emberiességgel és kellő gondossággal” (lásd 96. oldal).

A család felkutatásának sikere nagyban a befogadó állam elkötelezettségén és az általa befektetett energián múlik. Első lépésként átfogó/teljes körű nyilvántartási és kereső rendszert kell felállítani, gyakran a Nemzetközi Vöröskereszttel összehangoltan működtetve.

Sok menekült gyereknél nincsenek iratok, amelyek gyakran szükségesek a gyors ügyintézéshez, ezért ezek megszerzésére ösztönzi a Bizottság a fogadó államokat.

Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy a család újraegyesítését nem szabad olyan eljárás indokolására használni, amely a gyermek legfőbb érdekeivel ellenkezik. Előfordulhat, hogy a gyerek nem akar újra összekerülni a családjával, vagy éppen a család utasítja őt vissza. Ahogy azt a 9. cikk kifejti, a családtól való különválasztás kivételes esetben szolgálhatja a gyerek legfőbb érdekeit. Az Emberi Jogi Bizottság egy átfogó kommentárban kijelenti: „A Bizottság meglátása szerint a tagállamok ne tegyék ki az egyéneket kínzás vagy kegyetlen, embertelen és megalázó bánásmód vagy büntetés veszélyének egy másik országba történő visszaküldéssel, kiadatással, kitiltással vagy a visszatoloncolás tilalmának elve alapján. Jelentéseikben a tagállamoknak fel kell tüntetniük, milyen lépéseket tettek evégett.” (Emberi Jogi Bizottság, 20. számú átfogó kommentár, 1992, HRI/GEN/1/8. Módosítás, 9. bekezdés, 191. oldal)

Még a család felkutatására tett lépés akaratlanul is veszélyeztetheti a gyereket vagy családját azáltal, hogy nem megfelelően kezelve, megszegi az ügy szigorúan bizalmas jellegét. Szociális munkás segítségére lehet szükség, amikor a család újraegyesítése megtörtént: családtagok esetenként nem látták egymást már nagyon hosszú ideje, és időközben. súlyosan traumatizáló élményeket tapasztalhattak meg.

„Ha sem az apát, sem az anyát, vagy bármely más családtagot nem sikerül megtalálni, akkor az Egyezményben lefektetett elvek szerint a gyermeket ugyanabban a védelemben kell részesíteni, mint bármely más, a családi környezetétől bármely okból véglegesen vagy ideiglenesen megfosztott gyermeket.”

Ez a rendelkezés hangsúlyozza azt az elvet, hogy a menekült és menedékkjogot kérő gyereket ugyanaz a bánásmód illeti meg, mint bármely más gyereket, akit megfosztottak családi környezetétől. A 20. cikk úgy rendelkezik, hogy az ilyen gyerek „jogosult az állam különleges védelmére és segítségére”, és biztosítani kell számára alternatív gondoskodást, lehetőség szerint családi környezetben, amennyiben más családtag nem képes gondját viselni (lásd 204. oldal). A kísérő nélküli vagy szüleiktől elszakított menekült gyerekek, meghatározásuk szerint, „időlegesen (...)

meg vannak fosztva családi környezetüktől”, és az államoknak biztosítani kell, hogy megfelelő intézkedésekben gondoskodnak szükségleteik ki-elégítéséről.

A menekült gyerekeknek sokféle szükségletei vannak, beleértve biztonságos és lakható elhelyezés biztosítását, amennyiben csak lehetséges családnál és közösségben elszállásolva, hogy kulturális és nyelvi hátterüket tiszteletben tartsák, oktatásban részesüljenek, és hogy érzelmi szükségleteiket felismerjék, ideértve reakcióikat bármely őket ért erőszakra. A 2. cikk (a hátrányos megkülönböztetés tilalma) és a 12. cikk (a gyermek véleményének tiszteletben tartása) általános elveit mindig vegyék figyelembe. Az UNCHR *Menekült gyermekek: a védelem és gondozás iránymutatásai* című kiadványa számos gyakorlati tanáccsal szolgálhat a témában.

Állampolgárság

A 7. cikk úgy rendelkezik, hogy minden gyermeket megillet a jog, hogy „állampolgárságot szerezzen” és a tagállamok figyelmét kiemelten felhívják ennek jelentőségére „ha ennek hiányában a gyermek hontalanná válna” (7. cikk, lásd 72. oldal). Általában a menekült elmenekülése, beleértve a gyermeket is, az állampolgári jogállást érintetlenül hagyja. Mindazonáltal esetenként a menekülteket önkényesen megfosztják állampolgárságuktól, és a menekülteknek menedékjogot biztosító országban született gyerekeiktől megtagadják ezen ország állampolgárságát és azon ország állampolgárságát is, ahonnan a szülők elmenekültek.

Gyermejjogi Bizottság, 6. számú átfogó kommentár, 2005: összefoglalás

A hazájuktól távol élő, kísérő nélküli és szüleiktől elszakított gyermekekkel való bánásmód

„Kísérő nélküli” az a gyermek, akit nem felügyel érte felelősséggel tartozó felnőtt; „szüleiktől elszakított” az a gyermek, aki olyan családtagokkal van, akik nem az elsődleges gondviselői. Ilyen gyerekek például a menekültek, a gyermekkereskedelemben került gyerekek vagy gazdasági lehetőségeket kereső gyerekek; akik gyakran vannak kitéve kizsákmányolásnak, visszaélésnek, üldöztetésnek és diszkriminációnak.

Az Egyezmény által megfogalmazott általános kötelezettségek

Az Egyezményben megfogalmazott jogok minden gyermeket megilletnek az adott állam területén, állampolgárságuktól és bevándorlási jogállásuktól függetlenül. Ezeket a jogokat kell hatályba léptetni a hazai törvényhozásban. Az államoknak javasolt más kapcsolódó nemzetközi egyezmények ratifikálása. (lásd keretes rész, 306. oldal).

2. cikk: Az állam köteles hatékony lépéseket tenni a diszkrimináció leküzdése érdekében.

3. cikk: A legfőbb érdek meghatározásához szükség van a gyerek identitásának, felnevelésének, kulturális hátterének, egyéni/sajátos védtelenségének és szükségleteinek átfogó felbecslésére, amelyet barátságos körülmények között, képzett szakértőkkel kell elvégeztetni. A gyám, és ahol szükséges, a törvényes képviselő kinevezése lényeges biztosíték, ahogyan bármely elhelyezés időszakos felülvizsgálata is.

6. cikk: Az államoknak elővigyázatosnak kell lenniük az ezen gyerekekkel kapcsolatos bűncselekmények esetén, mint például a gyermekkereskedelemben került gyerekeknek adott elsőbbségi státusz, és a gyám azonnali biztosítása. Az államnak nem csupán tiszteletben kell tartania a visszatoloncolás tilalmának nemzetközi jogban ismert elvét – miszerint senki nem küldhető vissza olyan területekre, ahol az élete és személyes szabadsága veszélyeztetve van, vagy fennáll az üldöztetés kockázata –, hanem gyermeket nem küldhet tovább olyan országba, ahol bármilyen jóvátehetetlen ártalom kockázatának van kitéve.

12. cikk: A gyerekek részére biztosítani kell minden szükséges, életkoruknak megfelelő információt az őket megillető jogokról, a menedéjogi eljárás folyamatával kapcsolatosan, a szülőhazájukban uralkodó állapotokról, stb. A gyerekek véleményét figyelembe kell venni minden őket érintő döntés meghozatalakor. Tolmácsot minden életkorban biztosítani kell.

16. cikk: A gyerekek jogát a szigorúan bizalmas információk kezelésénél tiszteletben kell tartani; különös elővigyázat ajánlatos, hogy a gyerek szülőhazájában maradt családtagjait ne tegyék ki veszélynek.

Gyermekjogi egyezmény

Különleges intézkedések

Élvezzen elsőbbséget ezen gyermekek identitásának megállapítása az országba lépés helyén. Az életkor megítélésénél tiszteletben kell tartani emberi méltóságukat: amikor az életkor bizonytalan, az ártatlanság vélelmét kell biztosítani. Az interjúkat szakértők végezzék a gyerek által értett nyelven, és vegyék figyelembe az életkori és nemi sajátosságokat. A keresett információk tartalmazzák: a gyerek és mindkét szülő, valamint testvéreinek személyazonosságát és állampolgárságát; a kísérő nélküliség/szülőktől elszakítottaság okát; bármely védtelenség vagy szükséglet megállapítását, és bármely bizonyítékát a szülőhazán belüli üldöztetésnek, konfliktusnak vagy erőszaknak.

A gyerekek számára biztosítani kell a személyazonosságot igazoló dokumentumot, és egy képesített gyámot kell kinevezni, aki nagykorúságáig védelmezi a gyerek érdekeit; a kíséretükben lévő felnőtt családtagokat kell kinevezni gyámul szüleitől elszakított gyerek esetén, amennyiben ez nem ellenkezik a gyerek legfőbb érdekeivel.

A gondozással és elhelyezéssel kapcsolatos intézkedéseknél lehetőség szerint a hozzátartozókkal együttes elhelyezést kell biztosítani; alternatív elhelyezéseknél vegyék figyelembe a gyerek etnikai, vallási, kulturális és nyelvi hátterét; a testvérek maradjanak együtt; az elszállásolás helye csak a gyerek legfőbb érdekének megfelelően változzon, és az áthelyezést felkészült szakemberek felügyeljék.

Minden gyerekeknek legyen hozzáférése a teljes körű oktatáshoz, ideértve a lehető legkorábbi regisztrációt az oktatási hatóságoknál, és biztosítani kell számukra a megfelelő iskolai bizonyítványokat, ha a visszatérés vagy a visszatelepedés valószínűsíthető. Biztosítsanak számukra megfelelő életszínvonalat, és tegyék számukra hozzáférhetővé ugyanazt az egészségügyi ellátást, mint az állampolgári jogú gyerekeknek. Különösképpen, rehabilitációs szolgáltatásokat kell biztosítani azon gyerekek számára, akiket bármilyen erőszakotól vagy megrázkódtatás ért.

A gyereket a gyermekkereskedelemtől megóvó intézkedések tartalmazzák hollétük rendszeres ellenőrzését; elkövetőkkel szemben jogi eszközökkel való fellépést a gyermek kriminalizálása nélkül; az áldozatoknak hozzáférés biztosítását a menedékjogi eljáráshoz. Az államoknak szintén fel kell lépniük a gyerekek fegyveres testületbe történő besorozásával (vagy újra-besorozásával)

szemben; a korábbi gyermek-katonákat rehabilitálni kell, és nem szabad internálni őket (kivéve komoly védelmi fenyegetettség esetén).

Általános szabályként a gyerekeket ne fosszák meg személyes szabadságuktól. Az őrizetbe vétel nem indokolható pusztán a gyerekek migráns jogállására alapozva, vagy, mert kíséret nélkül vannak, illetve szüleiktől elszakították őket. Ahol a kivételes körülmények őrizetbe vételhez vezetnek, az a lehető legrövidebb ideig tartson, és a gyerekeknek biztosítani kell a kapcsolattartás lehetőségét hozzátartozójukkal vagy személyes képviselőjükkel, és biztosítani kell számukra minden alapszükségletet, beleértve az iskolába járás lehetővé tételét, lehetőleg a fogvatartás helyszínén kívül.

A menedékjogi eljárás során biztosított jogok

Az államok iktassanak be és foganatosítsanak olyan törvényt, amely lehetővé teszi a gyerekek számára a menedékjogért folyamodást minden életkorban, még ha maguk képtelenek is hangot adni az üldöztetés megalapozott félelmének. Gyámjaik képviseljék őket, és költségmentesen törvényes képviselőt és tolmácsot kell biztosítani számukra; a menedékjogról hozandó döntéseknél minden egyes gyerek esetén a szempontok sajátos együttesét kell figyelembe venni. Hozzátartozók üldöztetése, kiskorú besorozásának kockázata, gyermekkereskedelem, szexuális kizsákmányolás, női nemi szerv csonkolása – néhány példa, amelyek indokolják a menekült jogállás odaítélését.

A gyerekeket nem szabad automatikusan menedékjogi eljárásra bocsátani, és azoknak, akik nem jogosultak a menedékjogra, ugyanazon jogokat kell biztosítani az államban tartózkodás idejére, mint minden más gyermek számára.

Családegyesítés

Az állam tegyen meg minden intézkedést a lehető leggyorsabban a kísérő nélküli vagy szüleiktől elszakított gyerekek családjának felkutatására és egyesítésére, hacsak ez nem ellenkezik a gyerekek legfőbb érdekével, vagy veszélyeztetné a családot. A gyermekkorú menekülteket nem lehet visszafordítani a szülőhazájukba; kisebb kockázatok esetén szükséges lehet mérlegelni ezt a gyerekeknek a családdal való együttléthez való jogá-

val szemben. A családtagok kérelmét a gyerekekhez történő csatlakozásra pozitív szellemben, embe-riességgel és kellő gondossággal kell kezelni.

Visszatérés a szülőhazába

Ez a lehetőség nem áll fenn, amennyiben megalapozott veszélye van annak, hogy a gyerekek jogai sérülni fognak. A kockázat megállapításánál vegyék figyelembe a biztonsági, és a társadalmi-gazdasági körülményekről a szociálismunkás hálózaton keresztül végzett vizsgálatot, a gyerekek érdekében végzett pontos felügyeleti intézkedéseket, a gyerekek véleményét, és a befogadó országban belül a beilleszkedés szintjét, továbbá jogukat a személyazonosság megőrzésére és a nevelés folyamatosságára.

Helyi beilleszkedés

Amennyiben a hazatérés nem lehetséges, a helyi beilleszkedés az elsődleges választás. Biztonságos jogállásra kell alapozni, amely tartalmazza az állandó tartózkodási engedélyt. Megfelelően hosszú távú előkészületeket kell végezni. Egy harmadik országba történő újra letelepítés lehet a legfőbb érdeket szolgáló megoldás néhány gyerek esetében.

Külföldi örökbefogadás

Csak akkor kerülhet rá sor, ha a család felkutatására és újraegyesítésére tett minden erőfeszítés meghiúsult, amikor nem áll ellentétben a gyerek vagy szülők által nyilvánított akarattal, és összhangban van minden nemzetközi és hazai jogszabállyal. A menedékjogot biztosító államon belül ne történjen örökbefogadás, amennyiben a közeljövőben lehetőség van önkéntes hazatelepülésre.

Képzés és nyilvántartás

Ezen gyermekekkel dolgozó hivatalos személyek képzése foglalja magába az Egyezmény ismeretét, ismerje a származási országot, megfelelő interjútechnikákat és gyermek fejlődéslelektant, legyen kulturális érzékenysége. Az érintett gyerekekről részletes és integrált nyilvántartást kell vezetni, amely tartalmazza minden egyes gyerek alapvető személyi adatait, részletesen kitérve jogállására, elhelyezésére, iskoláztatására, a képviselőt ellátó személyek kinevezésére, és a család

újraegyesítésére tett kísérletekre; belépő és elutasított, menedékjogot kapott vagy hazájába visszafordított gyerekek teljes számát, a kijelölt gyámokat és ügyvédeket. A szigorúan bizalmas információk kezelésére gondot kell fordítani, beleértve a szülőhazában maradt családtagokra vonatkozó információt is.

Kapcsolódó nemzetközi szerződések és irányelvek

A Bizottság az egyes államokat más nemzetközi okiratok ratifikálására is ösztönzi, melyek a kísérő nélküli vagy családjától elszakított gyermekekre vonatkozó kérdéseket érintik, ideértve:

- ▶ a két fakultatív jegyzőkönyvet, amelyek kiegészítik a gyermek jogairól szóló egyezményt (a fegyveres konfliktusban érintett gyermekekről és a gyermekkereskedelemtől, a gyermekprostitúciótól, és a gyermekpornográfiától),
- ▶ a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezményt,
- ▶ a nőkkel szembeni megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló egyezményt,
- ▶ a menekültek jogállásáról szóló egyezményt („az 1951-es egyezmény a menekültekről”) és a menekültek jogállásáról szóló jegyzőkönyvet,
- ▶ a hontalanság visszaszorításáról szóló egyezményt,
- ▶ a hontalan személyek jogállásáról szóló egyezményt,
- ▶ a gyermekek nemzetközi örökbefogadások terén való védelméről és az ilyen ügyekben történő együttműködésről szóló hágai egyezményt,
- ▶ a szülői felelősséggel és a gyermek védelmére hozott intézkedésekkel kapcsolatos joghatóságról, vonatkozó jogszabályokról, elismerésről, végrehajtásról és együttműködésről szóló hágai egyezményt,
- ▶ az 1949. augusztus 12-i négy Genfi egyezményt, az 1949. augusztus 12-i Genfi egyezmények nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló, 1977. június 8-i kiegészítő jegyzőkönyvét (I. jegyzőkönyv), az 1949. au-

Gyermejkogi egyezmény

gusztus 12-i genfi egyezmények a nem nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló, 1997. június 8-i kiegészítő jegyzőkönyvét (II. jegyzőkönyv).

Továbbá a Bizottság az Egyezményben részes államokat és más érintetteket az UNHCR gondozásról és védelemről szóló iránymutatásainak (1994) és kísérő nélküli vagy családjától elszakított gyermekekről szóló szervezetközi iránymutatásainak (ICRC, 2004) a figyelembevételére ösztönzi.

(Gyermejkogi Bizottság, 6. számú átfogó kommentár, „A hazájuktól távol élő, kísérő nélküli és szüleiktől elszakított gyermekekkel való bánásmód”, 2005, CRC/GC/2005/6, 15. bekezdés).

A serdülő menekültek speciális szükségletei

Az UNHCR rámutat, hogy „A fiatal gyerekek szükségletei általában magától értetődőek, mint például megfelelő táplálkozás, egészségügyi ellátás és támogatás szükséges a pusztá fennmaradáshoz. Az idősebb gyerekek szükségletei, különösen a serdülőké, akik félúton vannak a gyermekkor és a teljes érettség között, kevésbé láthatóak esetenként, ugyanakkor ugyanolyan fontosak...

„A kísérő nélküli vagy szüleiktől elszakított serdülők esetenként olyan helyzetbe kerülhetnek, amikor magukért és másokért nagy felelősséggel tartoznak. Gyermekek által irányított háztartásokhoz tartozhatnak, ahol ők vállalnak felelősséget a fiatalabb gyerekekért, ezek után alkalmanként problémás lehet elhelyezésük nevelő családnál. Hozzáférésük a továbbtanuláshoz, a szakképzéshez és a jövedelmet biztosító lehetőségekhez azok a kulcsfontosságú eszközök, amelyekkel a serdülők jogait és képességeit támogathatjuk az élethez szükséges készségeik kialakításában és önellátóvá válásukban. Ilyen tevékenységekre jó példák az azerbajdzsáni szakmai továbbképző programok, a burkina fasói kisvállalkozás-vezetési projektek, és Burundiban a segélyprogramok visszatelepülők részére, amelyek keretében a visszatérő serdülő kap egy telket, ház felépítéséhez szükséges felszerelést, és házépítésre ösztönzik. Myanmarban speciális segítséget biztosítanak a kísérő nélküli vagy szüleiktől elszakított serdülők számára, hogy képessé váljanak az önállóságra.”

(Részlet a záró észrevételekből – Az UNHCR menekült gyermekekre és kamaszokra vonatkozó stratégiája és tevékenységei, 2000. szeptember)

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* (CRC/C/58/Rev.1). függelék, 467. oldal.

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

Elfogadták-e a 22. cikk teljes körű végrehajtásához szükséges stratégiát:

- Amely tartalmazza szükség esetén a célok meghatározását és az előmenetel mutatóit?
 - Amely nem befolyásol semmilyen rendelkezést, amelyek a gyermek jogai szempontjából mérvadóbbak?
 - Amely elismeri a többi idevonatkozó nemzetközi szabályt?
 - Amely szükség esetén nemzetközi együttműködést is magában foglal?
- (Ezen intézkedések részét képezhetik egy átfogó kormányzati stratégiának, a teljes Egyezmény foganatosítása érdekében.)
- A szükséges erőforrások költségvetési elemzése és szétosztása?
 - A monitorozás és értékelés folyamatainak kialakítása?
 - A 22. cikk tartalmának széles körben ismertté tétele felnőttek és gyermekek körében egyaránt?
 - Megfelelő képzés és tájékozottság növelés (a 22. cikkel kapcsolatosan valószínűleg tartalmazza szociális munkások, tanárok, kikötő- és határellenőrző munkatársak, ügyvédek, tolmácsok, gyermeknevelési szakemberek, lelkiegészségüggyel, mentális problémákkal foglalkozó szakemberek és gyermekekkel foglalkozó ügyvédek képzését)?

- A menekült jogállás megállapításának eljárása figyelembe veszi-e a gyermek jogait és speciális szükségleteit, különösképp, ha a gyermek kíséret nélkül van, vagy elszakítottak korábbi törvényes, vagy szokásjog szerinti elsődleges gondviselőjétől?

- Az interjúk és kihallgatások gyermekbarát környezetben zajlanak-e?

- Ezen eljárások folyamán meghallgatják-e/képviselve van-e , a gyermek véleménye?

A kíséret nélküli vagy szüleiktől elszakított, menedékkjogot kérő gyerekek számára

- ▶ Biztosítanak-e törvényes képviselőt?
- ▶ Biztosítanak-e gyámot?
- ▶ Biztosítanak-e szakképzett tolmácsot?
- ▶ Biztosítanak-e a gyermeki fejlődésben jártas döntéshozókat?
- ▶ Biztosítják-e az ártatlanság vélelmét kétség esetén a menekültjogi jogállásuk igénylése során?
- A menekült gyermekek és/vagy szüleik kérelmét a család újraegyesítésének szándékával pozitív szellemben, emberiességgel és kellő gondossággal kezelik-e?
- Lehetősége van-e azon gyerekeknek a befogadó országban maradniuk, akiktől megtagadták a menekült jogállást, amennyiben legfőbb érdekük megkívánná?
- Megkapják-e a gyermekkorú menekültek és menedékkérők az összes, szükségleteiknek megfelelő speciális segítséget és védelmet az Egyezményben meghatározott jogaikkal összhangban?
- Ismertetik-e az ilyen gyerekekkel jogaikat anyanyelvükön?
- Csak végső megoldásként alkalmazható eszköz-e az ilyen gyerekek személyes szabadságtól való megfosztása, és a lehető legrövidebb, szükséges időre alkalmazzák-e ezt?
- A menekült és menedékkjogot kérő gyerekek
 - ▶ Biztonságos és lakható környezetben, és lehetőség szerint saját családjukkal vannak-e elszállásolva?
 - ▶ Olyan oktatásban részesülnek-e, amely figyelembe veszi kultúrájukat, anyanyelvüket és társadalmi beilleszkedési igényüket?

- ▶ Biztosítva van-e számukra a megfelelő támogatás és rehabilitációs kezelés, bármely őket ért traumával kapcsolatosan?
- ▶ Megkapják-e a szükséges teljes körű egészségügyi ellátást?
- A serdülőkorú menekültek sajátos szükségleteit figyelembe veszik-e (például önállóvá válásuk érdekében készségeik fejlesztése)?
- Minden erőfeszítést megtesznek-e ezen gyerekek családtagjainak felkutatására?
- Ezek az erőfeszítések biztosan nem veszélyeztetik-e a gyereket és családjukat?

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan, és a cikkek kölcsönösen összefüggenek egymással.

A 22. cikk sem önmagában értelmezendő.

Kiemelt figyelmet kell fordítani:

A többi általános elvre

- 2. cikk: Az Egyezményben megállapított jogok elismerése a joghatóság alá tartozó valamennyi gyermek számára, hátrányos megkülönböztetés nélkül
- 3. cikk 1. bekezdése: A gyermek legfőbb érdekei a gyermekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
- 6. cikk: Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog
- 12. cikk: A gyermek véleményének tiszteletben tartása a gyermeket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyermeket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban

Szorosan kapcsolódó cikkek

Az alábbi cikkek végrehajtása különösen összefügg a 22. cikk végrehajtásával:

- 7. cikk: A gyermek joga az állampolgársághoz, a szülő kilétének ismeretéhez és a gondviseléséhez
- 8. cikk: A gyermek személyazonosságának megőrzése
- 9. cikk: A szülőktől való elválasztás tilalma, kivéve, ha ez a legfőbb érdeke
- 10. cikk: Nemzetközi családegyesítés
- 16. cikk: Védelem a magánélet, a család és az otthon önkényes megsértésétől
- 20. cikk: Családi környezetétől megfosztott gyermek
- 21. cikk: Örökbefogadás
- 30. cikk: Kisebbséghez vagy őslakossághoz tartozó gyermekek
- 37. cikk: Végső megoldásként a személyes szabadságtól való megfosztás
- 38. cikk: Fegyveres konfliktusban érintett gyermekek
- 39. cikk: Gyermekáldozatok rehabilitációs gondozása

A gyermek jogairól szóló egyezmény fegyveres konfliktusban érintett gyermekekről szóló fakultatív jegyzőkönyve

A fogyatékossgal élő gyermekek jogai

A 23. CIKK SZÖVEGE

1 Az Egyezményben részes államok elismerik, hogy a szellemileg vagy testileg fogyatékos gyermeknek emberi méltóságát biztosító, önfenntartását előmozdító, a közösségi életben való tevékeny részvételt lehetővé tevő körülmények között, teljes és tisztességes életet kell élnie.

2. Az Egyezményben részes államok elismerik a fogyatékos gyermeknek a különleges gondozáshoz való jogát, és a rendelkezésükre álló forrásoktól függő mértékben, az előírt feltételeknek megfelelő fogyatékos gyermeknek és gondozásukért felelős személyeknek, kérelemre, a gyermek állapotához és szülei vagy gondviselői helyzetéhez alkalmazkodó segítséget biztosítanak.

3. Tekintettel a fogyatékos gyermek sajátos szükségleteire, a cikk 2. bekezdése értelmében nyújtott segítség a gyermek szüleinek vagy gondviselőinek anyagi erőforrásait figyelembe véve, lehetőség szerint ingyenes, és úgy kell alakítani, hogy a fogyatékos gyermek valóban részesülhessen oktatásban, képzésben, egészségügyi ellátásban, gyógyító-nevelésben, munkára való felkészítésben és szabadidő-tevékenységben oly módon, hogy ezek biztosítsák a lehető legteljesebb közösségi beilleszkedést, és személyisége lehető legteljesebb kibontakoztatását kulturális és szellemi területen egyaránt.

4. Az Egyezményben részes államok a nemzetközi együttműködés szellemében előmozdítják a fogyatékos gyermekek megelőző egészségügyi ellátásával, orvosi, pszichológiai és funkcionális kezelésével, a gyógyító-nevelés módszereivel, oktatással és a szakképzési intézményekkel kapcsolatos információk cseréjét és terjesztését, valamint az adatok hozzáférhetőségének biztosításával lehetővé teszik a részes államok számára, hogy ezeken a területeken javíthassák lehetőségeiket és szakismereteiket, bővíthessék tapasztalataikat. Ebben a tekintetben különösen figyelembe veszik a fejlődő országok szükségleteit.

Összefoglalás

A 2. cikk, amely megköveteli a részes államoktól a gyermek jogairól szóló egyezményben lefektetett összes jog minden megkülönböztetés nélküli biztosítását, a megkülönböztetés nem kizárólagos indítékai között említi a gyermek, vagy szü-

lei, vagy törvényes gyámjának cselekvésképtelenségét. A 23. cikk további eligazítással szolgál a fogyatékossgal élő gyerekek jogainak végrehajtásával kapcsolatban. A fogyatékossgal élő gyerekek számára „önfenntartását előmozdító”, és „a

közösségi életben való tevékeny részvételt” lehetővé tevő életkörülményeket kell biztosítani. A 2. és 3. bekezdés megállapítja a fogyatékossgal élő gyerek „különleges gondozáshoz” való jogát, újólá kihangsúlyozva a segítség olyan kialakítását, hogy a fogyatékossgal élő gyermek „valóban részesülhessen” a különféle ellátásokban, „oly módon, hogy ezek biztosítsák a lehető legteljesebb közösségi beilleszkedést és személyisége lehető legteljesebb kibontakoztatását...”

A 4. bekezdés az információk nemzetközi cseréjének előmozdítását szorgalmazza, hogy a részes államok javítani tudják lehetőségeiket és szakismereteiket.

2006 decemberében az Egyesült Nemzetek Közgyűlése elfogadta a fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezményt. A fogyatékossgal élő emberek esélyegyenlőségének alapvető szabályai, melyet 1993-ben fogadott el a Közgyűlés, volt az első részletes, minden fogyatékossgal élő ember jogait újra megerősítő okmány.

1997-ben a Gyermekjogi Bizottság vitanapot rendezett „A fogyatékossgal élő gyermekek jogai” megvitatására, és részletes javaslatokat fogadott el. 2006-ban elfogadták „A fogyatékossgal élő gyermekek jogai” című 9. sz. átfogó kommentárt.

A fogyatékossgal élők emberi jogainak elismerése

Háttér

A fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény 2006-os elfogadása egy hosszú, küzdelmes folyamat betetőzése volt, amely küzdelem célul tűzte ki annak biztosítását, hogy a fogyatékossgal élőknek mint az emberi jogok teljesen egyenértékű birtokosainak a jogait teljes körűen és explicit módon ismerjék el. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 25. cikkében találjuk a fogyatékossga vonatkozó egyetlen utalást az Emberi Jogok Nemzetközi Törvényében, amely elismeri, hogy mindenkinek „joga van a munkanélküliség, betegség, rokkantság, özvegység, öregség esetére, valamint mindazon más esetekre szóló biztosításhoz, amikor létfenntartási eszközeit akarától független körülmények miatt elveszíti”. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya és a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya nem tér ki a fogyatékossga.

A 70-es évek folyamán az Egyesült Nemzetek Közgyűlése elfogadta a szellemi fogyatékosok jogainak nyilatkozatát (1971. december 20.) és a fogyatékossgal élők jogainak nyilatkozatát (1975. december 9.), melyek kinyilvánították, hogy a fogyatékossgal élők ugyanazok a polgári és politikai jogok illetik meg, mint a többi embert. 1982-ben a Közgyűlés elfogadta a Fogyatékossgal élőkre vonatkozó globális akcióprogramot.

1987-ben a szakemberek világtalálkozója, amely a fogyatékossgal élőkre vonatkozó globális cselekvési programot volt hivatott áttekinteni, azzal a javaslattal élt, hogy a Közgyűlés hívjon össze egy speciális konferenciát a fogyatékossgal élőkkel kapcsolatos mindenfajta megkülönböztetés megszüntetéséről szóló nemzetközi egyezmény megszövegezésére, amelyet az évtized végén kell majd a tagállamoknak ratifikálniuk. A szövegtervezet vázlatát Olaszország készítette el és terjesztette a közgyűlés elé 1987-ben. További előterjesztések követték 1989-ben, de nem jutottak teljes körű megegyezésre: számos küldöttség megítélése szerint a létező emberi jogi dokumentumok ugyanazokat az általános emberi jogokat garantálták a fogyatékossgal élők számára, mint mindenki más számára. A közgyűlési vitákat követően a Gazdasági és Szociális Tanács 1990-es első rendes ülése megállapodott abban, hogy másféle jellegű nemzetközi eszköz kidolgozására összpontosítanak. A Szociális Fejlesztési Bizottságot felhatalmazták egy kormányzati szakértőkből álló munkacsoport felállítására, amely a fogyatékossgal élő felnőttek, fiatalok és gyerekek esélyegyenlőségére vonatkozó általános szabályokat volt hivatott kidolgozni.

A fogyatékossgal élő emberek esélyegyenlőségének alapvető szabályait az Egyesült Nemzetek Közgyűlése 1993-ban fogadta el. A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogi Bizottság által 1994-ben közzétett, a fogyatékossgal élőkkel kapcsolatos terjedelmes átfogó kommentár hívta fel a figyelmet a szabályok jelentőségére, továbbá annak fontosságára, hogy a fogyatékossga konkrét megoldást keressenek (Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága, 5. számú átfogó kommentár, HRI/GEN/1/Rev.8, (6. bekezdés, 26. oldal).

Az Egyezményre vonatkozó javaslatot továbbra is szorgalmazták, és a Közgyűlés 2001-ben egy ad hoc Bizottság létrehozásáról döntött, a foga-

tékossággal élők méltóságának és jogainak védelméről és előmozdításáról szóló átfogó és teljes nemzetközi egyezményre vonatkozó javaslatok átgondolására. Az ad hoc Bizottság 2006 decemberére teljesítette feladatát, az egyezményt 2006 decemberében fogadták el, és 2007 márciusában vált aláírásra nyitottá. Akkor lép hatályba, ha 20 állam ratifikálta. (lásd a keretes írást)

Magyarország az elsők között ratifikálta az a Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló Egyezményt, és a hozzá kapcsolódó fakultatív jegyzőkönyvet, a 2007. évi XCII. Törvénnyel. A Kormány döntése alapján ezért a kihirdető törvény mellett – a világon egyedülálló módon – közzéteszi a szöveg vakok és gyengénlátók számára készült Braille-változatát, a siketek és nagyothallók számára készült jelnyelvi DVD-t, továbbá az olvasási és megértési problémákkal küzdő embereknek készült ún. könnyen érthető formátumát is. Az akadálymentes formátumok így kellő rangra emelve, a törvények mellett jelennek majd meg. <http://www.szmm.gov.hu>)

2009 júliusáig 22 ország ratifikálta, 6-an csatlakoztak, és további 11-en írták alá az Egyezményt. A kiegészítő jegyzőkönyvet 14-en írták alá, 13-an ratifikálták, és 7 csatlakozás van.

Az Emberi Jogi Bizottság részére készített 2006. szeptemberi nyilatkozatában a Szociális Fejlesztési Bizottság Fogyatékosságügyi Különleges Megbízottja kijelentette, hogy az egyezmény elfogadásával a fogyatékossággal élők és jogaik elismertetésének több évtizedes küzdelme ér véget, „minthogy az emberi jogok egy erős, törvény által kötelező érvényű okmány védelmére szorulnak, melyre az egyes államok hagyatkozni tudnak, nemcsak mint erkölcsi, hanem mint törvényes köteleességükre is.” (A Különleges Megbízott pozícióját 1994-ben hozták létre az alapvető szabályok végrehajtásának ellenőrzésére.) Egy 2002. évi jelentésben a Különleges Megbízott javasolta az alapvető szabályok szövegének kiegészítését és továbbfejlesztését (E/CN.5/2002/4 és függeléke) bizonyos területekkel kapcsolatban, amelyeket egy ezt megelőző, a Szociális Fejlesztési Bizottság részére készített jelentésében nevezett meg (E/CN.5/2000/3, függelék). A Különleges megbízott meglátása szerint, míg az egyezmény eleget tesz egy törvény által kötelező érvényű jogi dokumentum követelményének, addig az alapvető szabályok a javasolt kiegészítéssel együtt szolgál-

hatnák a programot az egyezmény szövegének és szellemiségének megvalósításához” (E/CN.5/2005/5). A 2006. évi Különleges Megbízotti jelentésben azon részletes kérdőívre adott válaszok elemzése található, amely az egyes államok előmenetelét mutatta a szabályok végrehajtásáról (lásd E/ CN.5/2006/4).

A fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény

Az egyezmény célja, amint azt az 1. cikk megállapítja, „valamennyi emberi és alapvető szabadság jog teljes és egyenlő gyakorlásának előmozdítása, védelme és biztosítása valamennyi fogyatékossággal élő személy számára, és a velük született méltóság tiszteletben tartásának előmozdítása”. A preambulum leszögezi, hogy a fogyatékossággal élő gyerekek számára más gyerekekkel egyenlően kell biztosítani valamennyi emberi jog és alapvető szabadság gyakorlását, és emlékeztet a gyermek jogairól szóló egyezmény részes államainak e célból vállalt kötelezettségeire. A 7. cikk – „A fogyatékossággal élő gyermekek” – visszatér az előszóhoz, megkövetelve a részes államoktól, hogy „minden szükséges intézkedést meghoznak, hogy a fogyatékossággal élő gyermekek számára más gyermekekkel azonos alapon biztosítsák valamennyi emberi jog és alapvető szabadság teljes körű gyakorlását.”

Az egyezmény számos specifikusan gyerekekre vonatkozó intézkedést tartalmaz. Néhány gyakorlatilag megfelel a gyermek jogairól szóló egyezményben foglalt intézkedéseknek, mint például a fogyatékossággal élő gyerekek kibontakozó képességeinek tiszteletben tartásáról szóló (3. cikk h) pont), a gyermek legfőbb érdekei tiszteletben tartásának elve, és a szabad véleménynyilvánítás joga valamint azok megfelelő súlyozása (7. cikk 2., 3. bekezdés). A többi intézkedés tovább megy; még specifikusabb követelményeket támasztva, hogy biztosítsanak megfelelően támogatott, befogadó oktatási rendszert minden szinten (24. cikk), továbbá hogy a gyermeket, egyik, vagy mindkét szülő fogyatékossága alapján szüleitől elválasztani minden esetben tilos (23. cikk 4. bekezdés). A gyermek jogairól szóló egyezmény 41. cikke hangsúlyozza, hogy az egyezmény egyetlen rendelkezése nem érinti a részes állam által ratifikált okmányban lefektetett, a gyermek jogai megvalósulása szempontjából kedvezőbb bármely más rendelkezéseket (lásd 441. oldalt).

Gyermekjogi egyezmény

A fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény rendelkezik egy, a végrehajtását ellenőrző Bizottság létrehozásáról. Az egyezményhez tartozó, egyidejűleg elfogadott fakultatív jegyzőkönyv lehetővé teszi az államok számára, hogy elismerjék a Bizottság hatáskörét abban, hogy párbeszédet folytassanak és eljárjanak azon személyekkel kapcsolatosan, akik az egyezmény megsértésének áldozataiként fordulnak hozzájuk.

„A fogyatékossgal élő gyermekek jogai” című átfogó kommentár

2006-ben a Gyermekjogi Bizottság elfogadta „A fogyatékossgal élő gyermekek jogairól” szóló 9. számú átfogó kommentárt. Célja, hogy útmutatást és segítséget nyújtson az államok számára a fogyatékossgal élő gyerekek jogainak érvényesítéséhez, „az egyezmény minden rendelkezését érintő, átfogó módon”. (lásd a keretes áttekintést, illetve a teljes szöveget).

Két másik átfogó kommentárban is fűzött még megjegyzést a fogyatékossgal témaköréhez a Bizottság. „A gyermek jogainak végrehajtása kora gyermekkorban” című átfogó kommentárban a Bizottság megjegyzi, hogy többnyire ebben az időszakban állapítják meg a fogyatékossgot, és ismerik fel annak a gyermek fejlődésére és jólétére vonatkozó hatását:

„Fiatal gyermekeket nem szabad pusztán fogyatékossguk miatt intézmény gondjaira bízni. Elsődleges számukra esélyegyenlőséget biztosítani az oktatásban és a közösségi életben való teljes körű részvételükhöz, beleértve a jogaik érvényesítésében őket hátráltató akadályok elhárítását. A fiatal, fogyatékos gyermekek jogosultak a szükséges, szüleik (vagy más gondviselőik) támogatását is tartalmazó speciális segítségre. A fogyatékos gyermekekkel minden esetben méltóságuk tiszteletben tartásával és önállóságukat ösztönző módon kell bánni...” (Gyermekjogi Bizottság, 7. számú átfogó kommentár, 2006, CRC/C/GC/7/Rev.1, (36. bekezdés d) pont)

„A serdülők egészsége és fejlődése a gyermek jogairól szóló egyezmény összefüggésében” című átfogó kommentárjában a Bizottság hivatkozik a fogyatékossgal élő serdülők oktatáshoz és egészségszhez való jogaira:

„... a fogyatékossgal élő serdülők speciális jogait vegyék figyelembe, és nyújtsanak segítség-

get annak biztosítására, hogy a fogyatékos gyermek/serdülő valóban részesül a jó minőségű oktatásban. Az államok ismerjék el a fogyatékossgal élő gyermekek/serdülők esélyegyenlőségének elvét az általános, középfokú és felsőoktatásban, lehetőség szerint a többségi - mainstream - iskolákban...

Az egyezmény 23. cikkének értelmében a fizikai és/vagy értelmi fogyatékossgal élő serdülőket azonos jogok illetik meg az elérhető legmagasabb szintű fizikai és mentális egészséghez. A részes államok kötelesek a fogyatékossgal élő serdülők részére jogaik érvényesítéséhez szükséges eszközöket biztosítani. A részes államok

(a) biztosítsák, hogy az egészségügyi lehetőségek, javak és szolgáltatások rendelkezésre állnak és elérhetőek minden fogyatékossgal élő serdülő számára, és hogy ezek a lehetőségek és szolgáltatások előmozdítják önállóságukat és aktív részvételüket a közösség életében;

(b) biztosítsák a szükséges felszerelés és személyi segítség elérhetőségét, hogy képessé tegyék őket a mozgásra, a részvételre és a kommunikációra;

(c) fordítsanak kiemelt figyelmet a fogyatékossgal élő serdülők szexualitásával kapcsolatos speciális szükségletekre; és

(d) hárítsanak el minden, a fogyatékossgal élő serdülőket jogaik érvényesítésében hátráltató akadályt.”

(Gyermekjogi Bizottság, 4. számú átfogó kommentár, 2004, CRC/GC/2003/4, 19. és 35. bekezdés)

Átvizsgálva a 2006. szeptember/októberi ülészekkal bezárólag az államok által készített jelentéseket, a Bizottság a záró észrevételekben javasolta, hogy az államok vegyék tekintetbe a fogyatékossgal élő személyek esélyegyenlőségének alapvető szabályait, és a Bizottság 1997. évi általános vitanapját követő javaslatait (lásd alább). A Bizottság számos problémát vet fel az államokkal kapcsolatban, ideértve a nemzeti szakpolitika és stratégia hiányát, a nem kielégítő adatgyűjtést, a tudatosítás szükségességét a megkülönböztetés elleni küzdelemben, és annak fontosságát, hogy a fogyatékossgal élő gyermekeknek az oktatáshoz és a többségi -mainstream - oktatási rendszerbe történő befogadáshoz való jogát érvényesítsék.

A fogyatékossgal élő gyermekek jogai

A Gyermekjogi Bizottság, 9. számú átfogó kommentárja, 2006: Összefoglalás

Az átfogó kommentár szándékai szerint útmutatást és segítséget kíván nyújtani a részes államoknak a fogyatékossgal élő gyermek jogainak érvényre juttatásában. A Bizottság kihangsúlyozza az arra irányuló politikai akarat és elkötelezettség kialakításának fontosságát, hogy a fogyatékossgal élőket kivizsgálják, és megelőzésükre hatékony fellépést ültessenek át a gyakorlatba.

A Bizottság felhívja a figyelmet arra, hogy a fogyatékossgal élő gyermekek az egyezményben lefektetett jogaik gyakorlása során továbbra is komoly nehézségekkel és akadályokkal szembesülnek. A Bizottság hangsúlyozza, hogy nem fogyatékossguk képezi az akadályt, hanem társadalmi, kulturális, hozzáállásbeli és fizikai akadályok egy kombinációja, amelyet a fogyatékossgal élő gyermekek nap mint nap tapasztalnak. A cselekvés stratégiája tehát az, hogy az ilyen akadályok elhárításához szükséges lépéseket kell megtenni.

Az átfogó kommentár először a 2. és 23. cikk legfontosabb rendelkezéseire összpontosít. A 2. cikkel kapcsolatosan a Bizottság azt indítványozza az államoknak, hogy:

- ▶ vegyék be alkotmányaikba és/vagy kifejezetten a hátrányos megkülönböztetés ellen hozott törvényeikbe, hogy a fogyatékossgal nem szolgálhat alapul semmilyen megkülönböztetésre;
- ▶ a fogyatékossgal élőket jogait megsértő esetekben biztosítsanak a gyerekek, szüleik és/vagy gondozóik számára könnyen hozzáférhető hatékony jogorvoslatot;
- ▶ folytassanak felvilágosító és tájékoztató kampányokat a nyilvánosság és a szakemberek speciális csoportjai számára, a diszkrimináció megelőzésére és megszüntetésére.

A Bizottság nyomatékosan kiemeli annak fontosságát, hogy külön figyelmet fordítsanak a fogyatékossgal élő lányokra, szükség esetén további intézkedéseket is foganatosítva.

A 23. cikk 1. bekezdése – az emberi méltóságát biztosító, önfenntartását előmozdító, a közösségi életben való tevékeny részvétel lehetővé tevő kö-

rülmények közötti teljes és élhető életéről szóló – legyen a fogyatékossgal élő gyermekek esetében az egyezmény foganatosításának fő elve. Például az egészségügy és az oktatás területén tett lépések kifejezetten irányuljanak a fogyatékos gyerekek lehető legnagyobb fokú társadalmi befogadására.

A részes államok dolgozzanak ki és léptessenek életbe átfogó szakpolitikát, cselekvési tervvel együtt. Ez tűzze ki céljául az egyezmény megkülönböztetés nélküli, teljes körű hasznosítását, és biztosítsa, hogy a fogyatékos gyerek, szülei és/vagy gondviselői valóban megkapják az őket megillető különleges gondozást és segítséget, lehetőség szerint térítésmentesen. A 23. cikk 2. és 3. bekezdésével összhangban a Bizottság sürgeti az államokat, hogy a fogyatékossgal élő gyerekek számára nyújtott különleges gondozást és segítséget elsődleges fontosságúnak tekintve, a rendelkezésre álló legtöbb erőforrást fordítsák a hátrányos megkülönböztetés megszüntetésére, maximalizálják a befogadást, továbbá biztosítsák, hogy valóban részesüljenek oktatásban, képzésben, egészséggondozásban, rehabilitációban, munkavállalásra való felkészítésben és szabadidős lehetőségekben.

A 4. bekezdéssel kapcsolatban a Bizottság több aktív információcserét szorgalmaz a megelőzéssel és kezeléssel kapcsolatosan; sürgeti továbbá az államokat, hogy két- és sokoldalú fejlesztési segítségnyújtás keretében fordítsanak több figyelmet a fogyatékossgal élő gyerekekre.

A végrehajtás általános lépései: A Bizottság hangsúlyozza annak szükségességét, hogy a fogyatékossgal élő gyerekek különleges jogainak védelmére és gyakorlására vonatkozó jogszabályi intézkedések világosak és egyértelműek legyenek, valamint hogy foglalják bele a fogyatékossgal élő gyerekekkel kapcsolatos cselekvési tervekbe és stratégiákba, mérhető eredménnyel. Hozzanak létre olyan koordináló testületet a fogyatékossgal élő gyerekek számára, amely egy szélesebb, a gyereki jogokkal, vagy a fogyatékossgal élővel foglalkozó országos koordináló szervezet részeként működik. A részes államok alapvető kötelessége/felelőssége, hogy felügyelje a szükséges anyagi eszközök átcsoportosítását a fogyatékossgal élő gyerekek számára, valamint az ellátásban érvényesülő szigorú irányelveket. Az adatgyűjtésnek tükröznie kell a fogyatékossgal élő gyerekek tényleges helyzetét.

Gyermekjogi egyezmény

A független ellenőrzés szükségességével kapcsolatban a Bizottság hangsúlyozza, „A független nemzeti, emberi jogi intézmények szerepe a gyermekjogok előmozdításában és védelmében” című 2. számú átfogó kommentárra hivatkozva, hogy az intézményeket hozzáférhetővé kell tenni a fogyatékossgal élő gyerekek számára, nemcsak fizikai értelemben, de annak biztosításával, hogy az érintett gyerekek könnyen és biztonságosan telessenek panaszt, vagy fordulhassanak hozzájuk bármely problémával. Az államok támogassák és működjenek együtt a fogyatékossgal élő gyerekeket szolgáló nem-kormányzati, civil szervezetekkel. Az Egyezmény 42. cikke értelmében az államok folytassanak módszeres tájékoztatást és szakképzést, többek között Braille nyelven, és más szükséges formában, és használják a tömeg-tájékoztatási eszközöket, hogy a fogyatékos gyerekekkel kapcsolatos pozitív hozzáállást előmozdítsák.

Az Egyezményben lefektetett más jogok

Az átfogó kommentár áttekinti a fogyatékossgal élő gyermekek jogait a gyermek jogairól szóló egyezmény más cikkeivel kapcsolatosan, a jelentések számára előírt cikkszoportosítást használva. A Végrehajtási kézikönyv az átfogó kommentár javaslatait a vonatkozó cikkel együtt tárgyalja:

A „fogyatékossgal” fogalmai

Míg a Gyermekjogi Bizottság néhány esetben kifogásolta a fogyatékossgal szűk meghatározását, maga nem definiálta a fogalmat. 9. számú átfogó kommentárjában kijelenti, hogy a pontos statisztikák begyűjtésének egyik legnagyobb problémája

„... a fogyatékossgal széles körben elfogadott és egyértelmű definíciójának hiánya. A részes államokat ösztönzik egy megfelelő meghatározás kialakítására, amely minden fogyatékossgal élő gyermeket garantáltan magában foglal, hogy a fogyatékossgal élő gyermekek részesülhessenek a számukra kifejlesztett speciális védelemben és programokban...” (Gyermekjogi Bizottság, 9. számú átfogó kommentár, 2006, CRC/C/GC/9, 19. bekezdés)

Az átfogó kommentár idézi továbbá 7. bekezdés) a fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény 1. cikkének nem kizárólagos definícióját:

„Fogyatékossgal élő személy minden olyan személy, aki hosszan tartó fizikai, értelmi, szellemi vagy érzékszervi károsodással él, amely számos egyéb akadállyal együtt korlátozhatja az adott személy teljes, hatékony és másokkal egyenlő társadalmi szerepvállalását.” Az egyezmény preambulumban továbbá megjegyzi, hogy „a fogyatékossgal változó fogalom, majd, hogy a fogyatékossgal a fogyatékossgal élő személyek és az attitűdbeli, illetve a környezeti akadályok kölcsönhatásának következménye, amely gátolja őket a társadalomban való teljes és hatékony, másokkal azonos alapon történő részvételben”.

Az alapvető szabályokban kijelentik: „A „fogyatékossgal” a világ tetszőleges országának bármely népességszoportjában előforduló nagyszámú, különböző funkcionális korlátozottság összefoglaló elnevezése. A fogyatékossgal okozója lehet fizikai, értelmi vagy érzékszervi károsodás, egészségi állapot vagy lelki betegség. Ezek a károsodások, ezen állapotok vagy betegségek lehetnek állandó vagy átmeneti természetűek” (Bevezetés, 17. bekezdés).

Fogyatékossgal alapuló megkülönböztetés

A „fogyatékossgal alapján történő hátrányos megkülönböztetés” fogalma a fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezményben (lásd kezetes anyagot a 244. oldalon) más okiratokban használt definíciókkal cseng egybe (kifejtését lásd 2. cikk, 20. oldal): olyan „fogyatékossgal alapuló bármilyen különbségtételt, kizárást vagy korlátozást jelent, amelynek célja vagy hatása valamennyi emberi jog és alapvető szabadság másokkal azonos alapon történő elismerésének, élvezetének vagy gyakorlásának csorbítása vagy semmibe vétele a politikai, a gazdasági, a szociális, a kulturális, a civil élet terén, vagy bármely egyéb területen...”

„A fogyatékossgal élő gyermekek jogairól” szóló 9. számú átfogó kommentárban a Gyermekjogi Bizottság megjegyzi, hogy

„... Hátrányos megkülönböztetés előfordul – gyakran de facto – a fogyatékossgal élő gyermekek életének és fejlődésének számos vonatkozásával kapcsolatban. Így, a társadalmi megkülönböztetés és megbélyegzés marginalizálódásukhoz és kirekesztésükhöz vezet, és erőszakos megnyilvánulás formájában veszélyeztetheti életben-maradásukat és fejlődésüket. A szolgáltatások biztosítása során a megkülönböztetés kizárja őket az oktatásból, és megtagadja tőlük a minőségi és szociális szolgáltatások hozzáférését. A megfelelő oktatás és szakképzés hiányában jövőbeli elhelyezkedési lehetőségeik megtagadásával éri őket hátrányos megkülönböztetés. A fogyatékos gyerekekkel szemben megnyilvánuló társadalmi megbélyegzés, félelmek, túlságos védelmük, a negatív hozzáállás, a tévhitek és az uralkodó előítéletek számos közösségben erősen tartják magukat, a fogyatékos gyerekek marginalizálódásához és elidegenedéséhez vezetve...” (Gyermekeket Bizottság, 9. számú átfogó kommentár, 2006, CRC/C/GC/9, 8. bekezdés)

A folytatásban a Bizottság azzal a javaslattal él, hogy az államok a fogyatékos gyerekekkel szembeni megkülönböztetés minden formájának megelőzésére és megszüntetésére tett erőfeszítéseikben az alábbi intézkedéseket hozzák meg:

„Foglalják ténylegesen a megkülönböztetés tilalmáról szóló alkotmányos rendeleteikbe, hogy a fogyatékossgal nem lehet alapja megkülönböztetésnek, és/vagy foglalják bele specifikus megkülönböztetés ellenes törvényeikbe vagy törvényerejű rendeleteikbe a fogyatékossgal élő gyermekek jogai megsértésének esetében nyújtsanak tényleges, a fogyatékos gyermekek, szülei és/vagy gondviselői számára könnyen hozzáférhető jogorvoslatot; folytassanak tájékoztató és felvilágosító jellegű, a széleskörű nyilvánosságot és szakemberek speciális csoportjait célzó kampányokat a fogyatékos gyerekekkel szembeni megkülönböztetés tényleges megelőzése és megszüntetése céljából.” (Gyermekeket Bizottság, 9. számú átfogó kommentár, 2006, CRC/C/GC/9, (9. bekezdés))

A Bizottság hangsúlyozza annak szükségességét, hogy a fogyatékossgal élő lányokkal szembeni megkülönböztetésre további figyelem irányuljon.

A Bizottság rendszeresen találkozik az államok által beküldött jelentések vizsgálata során a fogyatékossgal élő gyerekekkel szemben megnyilvánuló megkülönböztetés különböző formáival. Aggodalmait gyakran általános érvényűek, ugyanakkor a Bizottság megállapítja az egyes államokra külön is jellemző megkülönböztetés megnyilvánulásait.

Magyarországgal kapcsolatosan megjegyezte a mindkét, fogyatékkal élő gyermeknek, illetve a fogyatékkal élő szülők gyermekeinek a marginalizálódását:

„A Bizottságot aggasztja a befogadási politikának és a befogadási mechanizmusoknak a hiánya, továbbá a fogyatékkal élő gyermekek számára nyújtott nem megfelelő segítség.

„A Bizottság javasolja részes államnak, hogy: ... folytasson további erőfeszítéseket a fogyatékos gyerekekkel szembeni, és a fogyatékos szülők gyermekeivel szembeni kirekesztés és marginalizálódás elkerülése érdekében.” (Magyarország CRC/C/HUN/CO/2, 39. és 40.d) bekezdés)

A fogyatékossgal okai

A gyermek jogairól szóló egyezmény számos cikke foglalkozik a fogyatékossgal okával, és ebből következően végrehajtásuk hozzájárulhat a fogyatékossgal megelőzéséhez: például a gyerekek fegyveres konfliktusban való részvételének megelőzésével foglalkozó, és a gyereket az erőszaktól és a kizsákmányolás számos formájától védő cikke. A 6. cikk (az élethez, és a lehető legnagyobb mértékű életben maradáshoz és fejlődéshez való jog) és a 24. cikk (az egészséghez és egészségügyi ellátáshoz való jog) érvényesek a fogyatékossgal megelőzése, továbbá a fogyatékos gyermek különleges gondozáshoz való jogának tiszteletben tartása szempontjából.

Az erőszak és kizsákmányolás minden formájának megelőzése, mint azt az Egyezmény számos cikke hangsúlyozza, a fogyatékossgal megelőzésénél is számításba jön: különösképp a 19. cikk (védelem a fizikai és lelki erőszak minden formájától), a 32. (gazdasági kizsákmányolás), 36. (a kizsákmányolás más formái) és a 37. (a kínzás és más kegyetlen, embertelen és megalázó bánásmód vagy büntetés tilalma)

Gyermejkogi egyezmény

A Bizottság 9. számú átfogó kommentárja szintén kitér a fogyatékosok okaira és a megelőzésre:

„A fogyatékosokhoz vezető okok sokfélék lehetnek, és ezért a megelőzés is szükség szerint eltérő. Az öröklött betegségek, melyek gyakran okoznak fogyatékosokat, megelőzhetőek lennének azokban a társadalmakban, ahol a vérrokokok közötti házasság engedélyezett, és ilyen körülmények között a nyilvánosság tájékoztatása, és a megfelelő fogamzás előtti vizsgálat javallott lenne. A fertőző betegségek továbbra is számos fogyatékosok okozói szerte a világon, és az immunizációs programokat tovább kell erősíteni a megelőzhető fertőző betegségek elleni általános átoltottság elérése érdekében. Az elégtelen táplálkozás hosszútávon kihat a gyerekek fejlődésére, és betegségek okozója lehet, mint például az A-vitamin hiányában fellépő vakság. A Bizottság javasolja, hogy a részes államok vezessék be és erősítsék a várandósgondozást, és biztosítsanak megfelelő minőségű segítséget a szülés idejére. Azt is javasolja továbbá, hogy a részes államok nyújtsanak megfelelő születés utáni egészségügyi szolgáltatásokat, és folytassanak kampányokat a szülők és a gyermek gondozásában résztvevő többi személy tájékoztatására, az alapvető gyermek-egészségügyi gondozásról és táplálkozásról. Ezért a Bizottság javasolja, hogy a részes államok folytassák az együttműködést és kérjenek gyakorlati segítséget többek között az UNICEF-től és a WHO-tól.

A háztartási és a közúti balesetek a fogyatékosok fő kiváltó okai néhány országban, és ennek megelőzésére megfelelő szakpolitikákat kell kialakítani és végrehajtani, mint például a biztonsági öv használatáról, és a közlekedésbiztonságról szóló törvények. Az életmóddal kapcsolatos kérdések, mint például a várandósság ideje alatti alkohollal és kábítószerrel való visszaélés szintén megelőzhető fogyatékosokhoz vezető ok, és számos országban a magzati alkohol szindróma a fő ok ebben a vonatkozásban. A közoktatás, a betegség megállapítása és az olyan várandós nők segítése, akik visszaélhetnek ilyen anyagokkal, néhány a megtehető lépések között, a gyerekek körében előforduló fogyatékosok megelőzésére. Veszélyes környezetben fellelhető mérgező anyagok szintén számos fogyatékosok kiváltó okai. Méreganyagok, mint az ólom, a higany, az aszbest, stb. általánosan előfordulnak a legtöbb or-

szágban. Az országoknak irányelveket kellene kialakítani és megvalósítani a veszélyes anyagok, és más környezetet szennyező eszközök lerakásának megakadályozására. Továbbá, szigorú irányelveket és biztosítékokat kell bevezetni a sugárzási balesetek megelőzésére...” (Gyermejkogi Bizottság, 9. számú átfogó kommentár, 2006, CRC/C/GC/9, 53. és 54. bekezdés)

Az átfogó kommentár a továbbiakban hangsúlyozza a fegyveres konfliktusok és különösen a táposóknak és más fel nem robbant hadianyagok jelentette veszélyek hatását (lásd 38. cikk, XXX. oldal):

„... emberi méltóságát biztosító, önfenntartását előmozdító, a közösségi életben való tevékeny részvételét lehetővé tevő körülmények között, teljes és élhető életet kell élnie”

A Bizottság átfogó kommentárjában kijelenti, hogy a 23. cikk első bekezdése

„... legyen a fogyatékosokkal élő gyermekekre vonatkozó egyezmény végrehajtásának vezérelve: egy teljes és élhető élet élvezete olyan körülmények között, melyek biztosítják emberi méltóságát, előmozdítják önfenntartását, és lehetővé teszi a közösségi életben való tevékeny részvételét. A részes államoknak a fogyatékosokkal élő gyermekek jogainak érvényesítése érdekében hozott intézkedéseik során ezt a célt kell kitűzniük maguk elé. A bekezdés kulcsüzenete, hogy a fogyatékosokkal élő gyermekeket fogadják be a társadalomba. A fogyatékosokkal élő gyermekekről szóló egyezményben lefektetett jogok végrehajtásáról hozott intézkedéseknek, például az oktatás és az egészségügy területén ténylegesen az érintett gyerekek legmagasabb szintű befogadására kell irányulnia.” (Gyermejkogi Bizottság, 9. számú átfogó kommentár, 2006, CRC/C/GC/9, 11. bekezdés)

A fogyatékosokkal élő gyermekek jogai a részvételhez

A 12. cikk értelmében (lásd még 114. oldal) a fogyatékos gyerekeket ugyanazok a részvételi jogok illetik meg a döntéshozatalban, mint a többi gyereket. Részvételi esélyegyenlőségük elérése érdekében speciális képzésre és stratégiákra lehet szükség, továbbá létesítményekre és programokra valamint a szükséges technológiák biztosításá-

ra. A fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény 7. cikke kiemeli: „A részes államok biztosítják, hogy a fogyatékossgal élő gyermekek minden őket érintő ügyben rendelkeznek a szabad véleménynyilvánítás jogával, véleményüket, más gyermekekkel azonos alapon, életkoruknak és fejlettségüknek megfelelően súlyozzák, valamint biztosítják számukra e jogok érvényesítéséhez a fogyatékossgal és életkoruk szerint szükséges segítséget.” Ugyancsak az új egyezmény 4. cikke által felsorolt és az államok számára előírt általános kötelezettségek között találjuk, hogy kötelesek az Egyezmény végrehajtása során és más döntéshozatalban az őket érintő ügyekkel kapcsolatban szorosan együttműködni és ténylegesen bevonni a fogyatékossgal élőket, beleértve a fogyatékossgal élő gyermekeket is, képviseleti intézményeiken keresztül.

9. számú átfogó kommentárjában a Bizottság leszögezi, hogy

„Elég nagy gyakorisággal fogyatékossgal élő, és más személyek hoznak irányelveket és döntéseket fogyatékossgal élő gyermekekkel kapcsolatban, a gyerekeket kihagyva a döntés folyamatából. Alapvető fontosságú, hogy a fogyatékossgal élő gyerekeket meghallgassák az őket érintő intézkedésekkel kapcsolatban, és hogy véleményüket tiszteletben tartsák kibontakozó képességeiknek megfelelően. Legyen képviseletük számos testületben, mint például a parlamentben, bizottságokban és más fórumokon, ahol hangot adhatnak véleményüknek, és részt vehetnek a rájuk mint gyerekekre általában vagy mint fogyatékossgal élőkre specifikusan vonatkozó döntések meghozásában. Bevonásuk ezen folyamatokba nem csak azt biztosítja, hogy az így kialakított szakpolitikák célkitűzései összhangban vannak szükségleteikkel és vágyaikkal, hanem a befogadásnak is értékes eszköze, hiszen biztosítja, hogy a döntéshozatali eljárás részvételen alapul. A gyerekek számára biztosítani kell bármely közlési formát véleménynyilvánításuk lehetővé tételére. A részes államok továbbá támogassák a családok és szakemberek felkészítésének bővítését a gyermekek kibontakozó képességeinek előmozdításával és tiszteletével kapcsolatban, hogy a saját életüket érintő döntések meghozatalában növekvő felelősséget vállalhassanak.” (Gyermejjogi Bizottság, 9. számú átfogó kommentár, 2006, CRC/C/GC/9, 32. bekezdés. Lásd még 12. cikk, 113. oldal.)

Az átfogó kommentár azt a tényt is hangsúlyozza, hogy a fogyatékos gyerekeket ritkán szokták meghallgatni családból való kiemelés és gyermekelhelyezési döntések meghozatalakor.

(CRC/C/GC/9, 48. bekezdés).

A fogyatékossgal élő gyermekeket befogadó oktatás

A Gyermejjogi Bizottság aggodalmát fejezte ki a fogyatékossgal élő gyermekek oktatáshoz való alapvető jogának érvényesítését illetően (28. cikk), valamint az iskolába beíratott, fogyatékossgal élő gyermekek világszerte alacsony részvételi aránya miatt. A részes államok által beküldött jelentések vizsgálata során, és „A fogyatékossgal élő gyermekek jogai” című 9. számú átfogó kommentárban a Bizottság az oktatáshoz való joggal kapcsolatos általános aggodalmán túl hangsúlyozta annak fontosságát is, hogy a fogyatékossgal élő gyermekek jogát a többségi – mainstream – iskolákba való befogadáshoz ismertetjük el.

A fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény egyértelműen támogatja a befogadó oktatást. A megkülönböztetés nélküli, és esélyegyenlőségen alapuló oktatáshoz való jog megvalósítása céljából „a részes államok befogadó oktatási rendszert biztosítanak minden szinten, továbbá élethosszig tartó tanulási lehetőséget nyújtanak az alábbiakra figyelemmel:

- a) az emberben rejlő képességek, méltóságérzet és önbecsülés teljes mértékű kibontakoztatása, valamint az emberi jogok, alapvető szabadságok és az emberi sokszínűség tiszteletben tartásának erősítése;
- b) a fogyatékossgal élő személyek személyiségének, tehetségének és alkotóképességének, valamint mentális és fizikai képességeinek lehető legteljesebb fejlesztése;
- c) a szabad társadalomban való aktív részvétel lehetővé tétele a fogyatékossgal élő személyek számára.”

Az államok kötelessége biztosítani az alábbiakat:

- ▶ a fogyatékossgal élő gyermekeket fogyatékossgal alapján nem zárják ki az ingyenes és kötelező alapfokú, valamint a középfokú oktatásból;
- ▶ a fogyatékossgal élő gyermekek a lakóközösségükben élő többi személlyel

Gyermekjogi egyezmény

azonos módon férnek hozzá a befogadó, minőségi és ingyenes alapfokú, valamint a középfokú oktatáshoz;

► gondoskodnak az egyén igényeihez történő ésszerű alkalmazkodásról;

► a fogyatékossgal élő személyek megkapják a hatékony tanulásukat előmozdító szükséges támogatást az általános oktatási rendszerben;

► hatékony, személyre szabott támogató intézkedéseket biztosítanak, a tudományos és társadalmi fejlődés legmagasabb fokának elérését segítő környezetben, a teljes körű integráció céljával összhangban.

A részes államok ugyancsak képessé teszik a fogyatékossgal élő személyeket életvezetési és szociális fejlődési készségek elsajátítására, hogy elősegítsék az oktatásban és a közösségben való teljes és egyenrangú részvételüket. E célból a részes államok meghozzák a szükséges intézkedéseket, többek között:

„(a) elősegítik a Braille-írás, az alternatív írásmódok, az alternatív és augmentatív módok, a kommunikáció, a tájékozódás, a közlekedés formáinak és eszközeinek elsajátítását, valamint a kortársi támogatást és mentorálást;

(b) elősegítik a jelnyelv elsajátítását, és támogatják a hallássérült közösség nyelvi identitását;

(c) biztosítják hogy a vak, siket, valamint siketvak személyek - különösen a gyermekek - oktatása az egyén számára legmegfelelőbb nyelven, kommunikációs módszerrel és eszközökkel, valamint a tudományos és társadalmi fejlődés legmagasabb fokának elérését segítő környezetben történjék.

A részes államok hozzanak megfelelő intézkedéseket, hogy olyan tanárokat - közöttük fogyatékossgal élő tanárokat - alkalmazzanak, akik megfelelő képesítéssel rendelkeznek a jelnyelv és/vagy a Braille-írás oktatására, valamint hogy az oktatás bármely szintjén tevékenykedő szakértőket és személyzetet képezzenek: „Az ilyen képzések magukban foglalják a fogyatékossgal kapcsolatos tudatosság fejlesztését, valamint - a fogyatékossgal élő személyeket segítő - megfelelő alternatív és augmentatív módok, kommunikációs eszközök és formák, oktatási technikák és tananyagok használatát.”

Az államok biztosítaniuk kell továbbá, hogy a fogyatékossgal élők hozzáférhetnek a felsőoktatáshoz, a szakképzéshez, a felnőttoktatáshoz és az élethosszig tartó tanuláshoz megkülönböztetés nélkül, a többiekkel azonos alapon.

A fogyatékossgal élő gyermek joga a lehető legteljesebb társadalmi beilleszkedést és személyes fejlődést előmozdító speciális gondozáshoz és segítséghez

A 23. cikk 2. és 3. bekezdése elismeri a pozitív lépések szükségességét a fogyatékossgal élő gyermekek esélyegyenlőségének megteremtéséhez. Átfogó kommentárjában a Bizottság ezen bekezdésekkel kapcsolatban megjegyzi:

„... (a) A speciális gondozásról és segítségről való gondoskodás a rendelkezésükre álló erőforrások határai között, és lehetőség szerint ingyenesen történjen. A Bizottság sürgeti a részes államokat, hogy tegyék a fogyatékossgal élő gyermekek számára nyújtott speciális gondozás és segítség ügyét elsődleges fontosságúvá, és fektessék a lehető legtöbb rendelkezésre álló erőforrást a fogyatékossgal élő gyerekekkel szembeni megkülönböztetés megszüntetésébe és a lehető legteljesebb társadalmi befogadásukba.

(b) A gondozást és segítséget úgy kell kialakítani, hogy a fogyatékossgal élő gyermekek valóban részesüljenek oktatásban, képzésben, egészségügyi ellátásban, a rehabilitációval kapcsolatos szolgáltatásokban, munkavállalásra való felkészítésben és szabadidős lehetőségekben. A Bizottság a továbbiakban az Egyezmény sajátos területeivel kapcsolatosan fejti ki az ennek eléréséhez szükséges lépéseket.” (Gyermekjogi Bizottság, 9. számú átfogó kommentár, 2006, CRC/C/GC/9, 14. bekezdés)

A „rendelkezésükre álló erőforrások határai között” kikötés tükrözi a 4. cikkben található általános elvet, és a 26 és 27. cikk hasonló rendelkezését. A segítséget kérelmezni kell, és annak igazodnia kell a gyerek állapotához, továbbá szülei vagy gondviselői helyzetéhez. Biztosítása „a gyermek szüleinek vagy gondviselőinek anyagi erőforrásait figyelembe véve, lehetőség szerint ingyenes” (23. cikk 3. bekezdés).

A segítségnyújtás célja annak biztosítása, hogy a gyerek „ténylegesen hozzáfér” számos szolgáltatáshoz, oly módon, mely „előmozdítja a gyermek lehető legteljesebb közösségi beilleszkedését, és személyisége lehető legteljesebb kibontakoztatását kulturális és szellemi értelemben egyaránt”.

A fogyatékossgal élő gyermek intézményi elhelyezésének elkerülése

A gyermek jogairól szóló egyezmény 23. cikke hangsúlyozza „a közösségi életben való tevékeny részvételét”, amely a fogyatékossgal élő gyermekek intézményes elhelyezésének minimalizálását vonja maga után. A 20. cikk is támogatja a családi környezetüktől megfosztott gyerekek részére a nem-intézményi elhelyezést (lásd 202. oldal), és a 2. cikk értelmében ez a kitétel a fogyatékossgal élő gyerekekre is vonatkozik. A fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény tükrözi a gyermek jogairól szóló egyezmény 9. cikkét: „Az Egyezményben részes államok gondoskodnak arról, hogy a gyermeket szüleitől, ezek akarata ellenére, ne válasszák el, kivéve, ha az illetékes hatóságok, bírói felülvizsgálat lehetőségének fenntartásával és az erre vonatkozó törvényeknek és eljárásoknak megfelelően úgy döntenek, hogy ez az elválasztás a gyermek legfőbb érdekében szükséges.”

Továbbá hozzáteszi: „Nem választható el egy gyermek szüleitől akár a gyermek, akár egyik, vagy mindkét szülőjének fogyatékossga miatt.” Amikor közvetlen családja nem képes a fogyatékossgal élő gyerek gondját viselni, az államok „megtesznek minden erőfeszítést az alternatív gondozás biztosítására a szélesebb családi környezetben, és amennyiben ez nem lehetséges, egy családi jellegű közösségen belül” (23. cikk 4. és 5. bekezdés).

A Gyermekjogi Bizottság az intézményes megoldás elvetését szorgalmazza 9. számú átfogó kommentárjában:

„A Bizottság gyakran fejezte ki aggodalmát az intézményekben elhelyezett, fogyatékossgal élő gyerekek nagy száma miatt, és hogy számos országban az elhelyezésnél az intézményesítést részesítik előnyben. A nyújtott gondozás minősége, legyen oktatási, orvosi vagy rehabilitációval kapcsolatos, gyakran nem éri el a fogyatékossgal élő gyerekek számára szükséges színvonalat, akár a színvonal meghatározásának hiánya miatt, akár a színvonal érvényesítésének és ellenőrzésének hiánya miatt. Az intézmények továbbá olyan sajátos helyet jelentenek, ahol a fogyatékossgal élő gyerekek jobban ki vannak téve lelki, fizikai, szexuális vagy más jellegű visszaélésnek, továbbá elhanyagolásnak és gondatlan bánásmódnak...

Ezért a Bizottság szorgalmazza, hogy a részes államok csak legvégső esetben alkalmazzák az intézményi elhelyezést, amikor teljességgel szükséges, és a gyermek legfőbb érdeke megkívánja... Javasolja még, hogy a részes államok kerüljék az intézményi elhelyezés alkalmazását pusztán a gyerek függetlenségének és mozgási szabadságának korlátozása céljából. Azonkívül fordítsanak figyelmet a már meglévő intézmények átalakítására, amely a gyermek jogai és szükségletei köré szerveződő kis létszámú bentlakásos-gondozási ellátásra összpontosít, továbbá fordítsanak figyelmet az intézményi gondozás országos színvonalának fejlesztésére, és alakítsanak ki szigorú monitorozási és ellenőrzési eljárásokat ezen színvonal hatékony foganatosításának biztosítása érdekében.

Az intézményesítésre megoldást keresve a részes államokat arra ösztönzik, hogy az intézményekben, fogyatékossgal élő gyermekek áthelyezésére hozzanak létre olyan programokat, amelyek keretében elhelyezik őket saját családjuknál, a tágabb családnál vagy nevelőszülőknél. A szülők és a tágabb család tagjai számára biztosítsák a szükséges és módszeres támogatást/képzést a gyermeknek otthoni környezetbe történő visszafogadása érdekében.” (Gyermekjogi Bizottság, 9. számú átfogó kommentár, 2006, CRC/C/GC/9, 47. és 49. bekezdés)

A fogyatékossgal élő gyerekek szabadságának korlátozása

A mentális betegségük miatt elkülönített gyerekek kapják meg a gyermek jogairól szóló egyezmény és a vonatkozó ENSZ-szabályok és irányelvek által nyújtott különféle biztosítékokat. Az Egyezmény 37. cikke alapján minden szabadságvesztésnek törvényesnek kell lennie, és nem lehet önkényes, valamint csak végső eszközként legyen alkalmazható a lehető legrövidebb időtartammal. A 37. cikk c) pontja előírja, hogy „el kell különíteni a szabadságától megfosztott gyermeket a felnőttektől, kivéve, ha a gyermek legfőbb érdekében ennek ellenkezője tűnik ajánlatosabbnak”. A szabadságuktól megfosztott fiatakorúak védelméről szóló ENSZ-szabályok hasonlóan rendelkeznek. A 29. szabály a mentális betegségük miatt elzárt gyerekekre egyaránt vonatkozik. A Gyermekjogi Bizottság utalt arra, hogy bármely intézményi elhelyezés esetén a fogyatékossgal élő gyerekeket válasszák el a felnőttektől, és a 25.

Gyermekjogi egyezmény

cikkben megjegyzi az elhelyezés és a kezelés időszakos felülvizsgálatának fontosságát.

A szabadságuktól megfosztott fiatakorúak védelméről szóló ENSZ-szabályok közül az 53. megállapítja: „A mentális betegségben szenvedő fiatakorút speciális intézményben kell kezelni, mely független orvosi irányítás alá tartozik. Tegyenek lépéseket annak érdekében, hogy a megfelelő képviselőkkel való egyeztetés révén a kikerülés utáni megfelelő szakorvosi ellátás folytatását szükség esetén biztosítsák.” A szabályokban azt is kijelentik, hogy bármely fiatakorút, „aki fizikai vagy mentális zavar tüneteit mutatja, haladéktalanul vizsgálja meg orvos” (51. szabály).

Nemzetközi együttműködés: 23. cikk 4. bekezdés

A 23. cikk 4. bekezdése előírja a részes államok számára, hogy mozdítsák elő nemzetközi együttműködésekben keresztül a fogyatékos gyerekekkel kapcsolatos lehetőségeik és szakismereteik javítása érdekében az információcserét, különös tekintettel a fejlődő országok szükségleteire. A Bizottság átfogó kommentárjában megjegyzi, hogy a részes államok közötti információcsere a megelőzés és a bánásmód terén meglehetősen korlátozott:

„A Bizottság javasolja, hogy a részes államok tegyenek hatékony, és ahol szükséges, célirányos lépéseket az információcsere aktív elősegítése céljából, amint azt a 23. cikk 4. bekezdése kitűzi, hogy a gyermekek fogyatékoságának megelőzése és kezelése terén a részes államok javítani tudják lehetőségeiket és szakismereteiket.

„Gyakran nem világos, hogyan és milyen mértékben veszik figyelembe a fejlődő országok igényeit, amint azt a 23. cikk 4. bekezdése előírja. A Bizottság nyomatékosan javasolja a részes államoknak annak biztosítását, hogy a kétoldalú és többoldalú fejlődési tanácsadás keretén belül különös figyelmet fordítsanak a fogyatékossgal élő gyermekekre, életben maradásukra és fejlődésükre az egyezmény rendelkezéseinek értelmében, például azáltal, hogy társadalmi befogadásukat célzó speciális programokat fejlesztenek ki és hajtanak végre, valamint hogy ilyen irányú pénzüsségeket különítsenek el. A részes államokat ar-

ra kéri, hogy nyújtsanak információt a Bizottság számára készített jelentéseikben az ilyen nemzetközi együttműködési tevékenységekről és eredményeikről.” (Gyermekjogi Bizottság, 9. számú átfogó kommentár, 2006, CRC/C/GC/9, 15. és 16. bekezdés)

A fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény kiterjedt nemzetközi együttműködést javasol, amely az államok által garantáltan „befogadó jellegű és hozzáférhető” a fogyatékossgal élők számára (39. cikk).

A magyarországi szegregált és sajátos nevelési igényűnek tekintett gyerekek nagy része nem fogyatékos, mégis, a nemzetközi egyezményekben, és előírásokban szereplő minimum feltételek sem érvényesülnek esetükben. Ez egyébként hátráltatja a tényleges fogyatékossgal rendelkező gyerekek beilleszkedési esélyeit is. Noha az integráció és a társadalmi befogadás minden formája nagyon kezdetleges és erőteljes ellenállás tapasztalható ebben a kérdésben, kétségkívül tovább bonyolítja a kérdést a szinte kizárólagosan roma gyerekek esetében a sajátos nevelési igény kimagasló százalékban történő megállapítása, és speciális oktatási intézménybe, osztályba utalása. A szakellátásba – állami gondoskodásba – kerülő fogyatékos, vagy speciális nevelési igényűnek besorolt gyerekek helyzete semmivel sem jobb, mert az állam, a fenntartók és a szakemberek nem képesek megvédeni a gyerekeket a többféle kirekesztéstől, megkülönböztetéstől. Szemben tehát azokkal az országokkal, ahol nem sikerült még kialakítani a fogyatékosok számára a speciális szolgáltatásokat, és az ellátatlanság jellemzi őket, nálunk látszólag túlságosan is elkülönített és rendelkezésre áll egy ilyen struktúra, még ha nem is alkalmas arra, amire létrehozták, és nem is erre lenne szükség, hanem a befogadásra, integrációra, és szükséges speciális felzárkóztató, célzott szolgáltatásokra, valamint a döntéshozók és szakemberek megfelelő érzékenyítésére és felkészítésére.

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* (CRC/C/58/Rev.1). függelék, 467. oldal.

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

Az ellenőrző lista használatáról lásd XXXV. oldal

Általános végrehajtási intézkedések

Sor került-e a 23. cikkel kapcsolatban az általános végrehajtási intézkedésekre? (A kormányzaton belül a 23. cikk a fogyatékossgal kapcsolatos kérdések kezelésére létrehozott minisztériumokat és koordináló szervezeteket érinti; a fogyatékossgal élő gyerekekkel kapcsolatos képzést a szülői oktatás részévé és általánosan elérhetővé kell tenni)

A 23. cikk végrehajtásával kapcsolatos konkrét kérdések

- Van-e a részes államnak országos koordináló bizottsága vagy hasonló testülete, hogy viszonyítási pontként szolgáljon fogyatékossgal ügyekben?
- A fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény tükrében felülvizsgálta-e a részes állam törvényi szabályozását, szakpolitikáját/alapelveit és gyakorlatát?
- Ratifikálta-e részes állam az Egyezményt és kiegészítő jegyzőkönyvét (2007 márciusától aláírásra nyitva áll)?
- A fogyatékossgal élő emberek esélyegyenlősége alapvető szabályainak fényében felülvizsgálta-e a részes állam törvényi szabályozását, alapelveit/szakpolitikáját és gyakorlatát?
- Létezik-e megkülönböztetés-ellenes - antidiszkriminációs - törvényi határozat, amely a fogyatékossgal élő gyerekekkel szembeni megkülönböztetéssel foglalkozik?
- Garantálja-e a részes állam törvényi szabályozása, hogy a fogyatékossgal élő gyerekek megkülönböztetés nélkül élvezzék az Egyezményben lefektetett összes jogot?
- Kérésre elérhető-e minden fogyatékossgal élő gyermek és gondviselőik számára a részes államban a speciális gondozás és segítség?

Biztosítják-e az ilyen speciális gondozást és segítséget

- ▶ ingyenesen minden esetben?
- ▶ rászorultsági alapon?
- Van-e országos és helyi rendelkezés annak biztosítására, hogy a szülők megkapják a fogyatékossgal élő gyerekük felneveléséhez szükséges tanácsadást, anyagi támogatást és gyakorlati segítséget?

Minden fogyatékossgal élő gyerek ténylegesen részesül-e, megkülönböztetés nélkül, és a lehető legteljesebb közösségi befogadást és személyisége lehető legteljesebb kibontakoztatását biztosító módon, kulturális és szellemi területen egyaránt

- ▶ kora gyermekkori napközbeni és iskolai előkészítő foglalkozásban?
- ▶ oktatásban?
- ▶ képzésben?
- ▶ egészségügyi ellátásban?
- ▶ rehabilitációs ellátásban?
- ▶ szabadidős és játékehetőségekben?
- ▶ kulturális és művészi lehetőségekben?
- ▶ munkavállalásra való felkészítésben?
- ▶ munkavállalásban?
- Megkapják-e a fogyatékossgal élő gyermekek a fogyatékek nélkül élő gyermekekkel közösen, befogadó módon
 - ▶ az oktatást?
 - ▶ a szakképzést?
 - ▶ az intézményes gondozást is magában foglaló alternatív gondozást?
 - ▶ játék és szabadidő lehetőségét?

Gyermekjogi egyezmény

- A részes állam részéről hoznak-e intézkedéseket, hogy a fogyatékossgal élő gyermekek 12., 13., 14. és 15. cikkben foglalt részvételi jogait biztosítsák?
- Egyenlő jogokat biztosítanak-e a törvényi és más eljárások a fogyatékossgal élő gyermekek számára az élethez, a lehetséges legnagyobb mértékű életben-maradás-hoz és a fejlődéshez?

Hoznak-e speciális intézkedéseket, hogy megvédjék a fogyatékossgal élő gyermekeket az erőszak és a visszaélés minden formájától

- ▶ a családban?
- ▶ az alternatív gondozásban?
- ▶ a közösségben?

- Elősegítette-e a részes állam a fogyatékossgal élő gyerekek szervezeteinek bevonását a tervezésbe, a szakpolitika kialakításába és a kiértékelésbe minden kormányzati szinten?

- Részt vesz-e a részes állam nemzetközi együttműködési gyakorlatban, hogy információt cseréljen és fejlessze lehetőségeit és szakismereteit a fogyatékossgal élő gyermekek számára nyújtandó szolgáltatások ellátása, stb. terén?

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan, és a cikkek kölcsönösen összefüggenek egymással. A 23. cikk sem önmagában értelmezendő.

Kiemelt figyelmet kell fordítani:

A többi általános elvre

- 2. cikk: Az Egyezményben megállapított jogok elismerése a joghatóság alá tartozó valamennyi gyermek számára, hátrányos megkülönböztetés nélkül
- 3. cikk 1. bekezdése: A gyermek legfőbb érdekei a gyermekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
- 6. cikk: Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog
- 12. cikk: A gyermek véleményének tiszteletben tartása a gyermeket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyermeket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban

Szorosan kapcsolódó cikkek

Az Egyezmény minden cikkét figyelembe kell venni, azzal a szándékkal, hogy a fogyatékossgal élő gyermekek számára jogaik gyakorlásában esélyegyenlőséget biztosítsanak.

A gyermek joga az egészséghez és az egészségügyi szolgáltatásokhoz

A 24. CIKK SZÖVEGE

1. Az Egyezményben részes államok elismerik a gyermeknek a lehető legjobb egészségi állapothoz való jogát, valamint, hogy orvosi ellátásban és gyógyító-nevelésben részesülhessen. Erőfeszítéseket tesznek annak biztosítására, hogy egyetlen gyermek se legyen megfosztva attól a jogától, hogy ezeknek a szolgáltatásoknak igénybe vegye.

2. Az Egyezményben részes államok erőfeszítéseket tesznek a fenti jog teljes körű megvalósításának biztosítására, és alkalmas intézkedéseket tesznek különösen arra, hogy

(a) csökkentsék a csecsemő- és a gyermekhalandóságot;

(b) biztosítsák minden gyermek számára a szükséges orvosi ellátást és egészségügyi gondozást, legfontosabbnak tekintve az egészségügyi alapellátás fejlesztését;

(c) küzdjenek a betegség és a rosszul tápláltság ellen, az egészségügyi alapellátás keretében is, különösen a könnyen rendelkezésre bocsátható technikák alkalmazásával, valamint tápláló élelmiszerek és ivóvíz szolgáltatásával, figyelembe véve a természeti környezet szennyezésével járó veszélyeket és kockázatokat;

(d) biztosítsák az anyák terhesség alatti és szülés utáni gondozását;

(e) tájékoztassák a társadalom valamennyi csoportját, különösen a szülőket és a gyermekeket a gyermek egészségére és táplálására, a szoptatás előnyeire, a környezet higiéniájára és tisztán tartására, a balesetek megelőzésére vonatkozó alapvető ismeretekről, továbbá megfelelő segítséget nyújtsanak ezen ismeretek hasznosításához;

(f) fejlesszék a megelőző egészséggondozást, a szülői tanácsadást, valamint a családtervezési nevelést és szolgálatokat.

3. Az Egyezményben részes államok megtesznek minden alkalmas, hatékony intézkedést annak érdekében, hogy megszüntessék a gyermekek egészségére káros hagyományos szokásokat.

4. Az Egyezményben részes államok kötelezik magukat arra, hogy elősegítik és előmozdítják az e cikkben elismert jog teljes megvalósításának fokozatos biztosítására irányuló nemzetközi együttműködést.

Ebben a tekintetben különösen figyelembe veszik a fejlődő országok szükségleteit.

Gyermekjogi egyezmény

Összefoglalás

Az Egyezmény 24. cikke a gyerek élethez, a lehetséges legnagyobb mértékű életben maradáshoz és fejlődéshez, a 6. cikkben megállapított jogára épül, annak továbbfejlesztése. A megkülönböztetés tilalmának az Egyezményben lefektetett elve (2. cikk) megköveteli a részes államoktól, hogy elismerjék minden gyerek megkülönböztetés nélküli jogát „a lehető legjobb egészségi állapothoz”, valamint, hogy „orvosi ellátásban és gyógyító-nevelésben részesülhessen”. A részes államoknak erőfeszítéseket kell tenniük továbbá annak biztosítására, hogy „egyetlen gyermek se legyen megfosztva az ezeknek a szolgáltatásoknak az igénybe vételére irányuló jogától”.

A 24. cikk 3. bekezdése fellépést követel meg a hagyományos, „a gyermekek egészségére káros” szokások megszüntetésére, mely kitétel a női nemű szervek csonkítása miatti különös aggodalom miatt került a szövegbe, s amely előírja minden potenciálisan ártalmas szokás felülvizsgálatát. A 4. bekezdés hangsúlyozza a nemzetközi együttműködés fontosságát (a 4. cikkben található általános rendelkezésre visszautalva) az egészséghez és az egészségügyi szolgáltatásokhoz való jog teljes körű megvalósításának elérésében.

Az Egyezmény egészséggel kapcsolatos rendelkezéseit az emberi jogok egyetemes nyilatkozata és a két nemzetközi – a polgári és politikai jogok, valamint a gazdasági, szociális és kulturális jogok – egyezségokmány rendelkezéseiből alakították ki, továbbá nemzetközi szervezetek, különösen az Egészségügyi Világszervezet (WHO) és az UNICEF által megfogalmazott fogalmak és alapelvek felhasználásával. Az egészségnek a WHO Alapszabályában elfogadott általános fogalma – teljes fizikai, szellemi és szociális jóllét, és nem pusztán betegség vagy fogyatékosság hiánya – újra csak hangsúlyozza az Egyezmény holisztikus jellegét, és kapcsolódik a gyerek fejlődésének az Egyezmény által támogatott széles értelemben vett meghatározásához. 2003-ban a Bizottság elfogadta „A serdülők egészsége és fejlődése a gyermek jogairól szóló egyezmény összefüggésében” és „A HIV/AIDS és a gyermek jogai” című átfogó kommentárt. Más átfogó kommentárok úgyszintén kitérnek az egészséggel kapcsolatos jogokra.

Az egészséggel kapcsolatos jogok és az Emberi jogok nemzetközi egyezménye

Az Emberi jogok egyetemes nyilatkozata tartalmazza a gondozáshoz való jogot, mely a minden személyt megillető „saját maga és családja egészségének és jóllétének biztosítására alkalmas élet-színvonalhoz” való jognak része, hozzátéve: „Az anyaság és a gyermekkor különleges segítéséhez és támogatáshoz adnak jogot. Minden gyermek, akár házasságból, akár házasságon kívül született azonos szociális védelemben részesül.” (25. cikk)

A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 12. cikke így rendelkezik:

„1. Az Egyezségokmányban részes államok elismerik mindenkinek a jogát arra, hogy a testi és lelki egészség elérhető legmagasabb szintjét élvezze.

2. Az Egyezségokmányban részes államok által a jog teljes megvalósítása érdekében teendő intézkedéseknek különösen az alábbiakra kell kiterjedniük:

- a. a halvaszületés, a csecsemőhalálozás csökkentése, valamint a gyermekek egészséges fejlődése érdekében szükséges intézkedések;
- b. a környezet és az ipar egészségügyének minden vonatkozásban történő megjavítása;
- c. a járványos, helyileg rendszeresen előforduló járványos és foglalkozási, valamint más megbetegedések megelőzése, gyógyítása és ellenőrzése;
- d. olyan feltételek megteremtése, amelyek megbetegedés esetén mindenki számára biztosítják az orvosi ellátást és kezelést.”

A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága elfogadott egy, a lehető legjobb egészségi állapothoz való jogról szóló átfogó kommentárt (a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 12. cikke) (lásd alább). A Bizottság további átfogó kommentárokat fogadott el a megfelelő lakhatáshoz, táplálékhoz és a vízhez való jogokkal kapcsolatban; az egyezségokmány 11. cikke megállapítja „mindenki” jogát a megfelelő életszínvonalra, ideértve a kellő táplálkozást, ruházzkodást és lakhatási lehetőséget (lásd 27. cikk, 290. oldal és lejjebb, 291. oldal).

Mind az egyetemes nyilatkozat, mind a nemzetközi egyezségokmány megállapítja az élethez való jogot (további kifejtést lásd 6. cikk, 59. oldal). A gyermek jogairól szóló egyezmény tovább meg és megállapítja az egészségügyi ellátáshoz való jogot, és a részes államok által megteendő szükséges intézkedések egy nem kizárólagos felsorolásával is szolgál.

A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága a lehető legjobb egészségi állapothoz való jogról szóló átfogó kommentárjában tárgyalja az egészség fogalmát, melyben megkülönbözteti az egészséghoz való jogot, és mindenki jogát ahhoz, hogy egészséges legyen:

„Az egyezségokmány 12. cikkének szövegezősekor az Egyesült Nemzetek Közgyűlésének harmadik bizottsága nem fogadta el az egészségnek az Egészségügyi Világszervezet (WHO) Alapokmánya preambulumban található fogalmát, mely úgy határozza meg az egészséget, mint „teljes fizikai, szellemi és szociális jóllétet, és nem pusztán a betegség vagy fogyatékosság hiányát”. Mindazonáltal az Egyezségokmány 12. cikke 1. bekezdésének „a testi és lelki egészség elérhető legmagasabb szintjére” való utalása nem korlátozódik az egészséggondozáshoz való jogra. Épp ellenkezőleg, a 12. cikk 2. bekezdésének szövegeztörténete és egyértelmű megfogalmazása elismeri, hogy az egészséghoz való jog szociális és gazdasági tényezők széles körét öleli fel, melyek olyan körülményekhez segítenek, melyekben az emberek egészségesen élhetnek, továbbá kiterjeszti az egészséget meghatározó tényezők körét az alábbiakra: ételmiszer és táplálkozás, lakhatás, biztonságos ivóvízhez és megfelelő higiéniahoz való hozzáférés, biztonságos és egészséges munkakörülmények, és egészséges környezet.”

(Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága, 14. számú átfogó kommentár, 2000, „A lehető legjobb egészségi állapothoz való jog” [A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Egyezségokmányának 12. cikke], HRI/GEN/1/Rev.8, 4. bekezdés, 87. oldal)

„Az egészséghoz való jog nem úgy értendő, mint jog ahhoz, hogy egészségesek legyünk. Az egészséghoz való jog egyaránt tartalmaz szabadságokat és jogosultságokat. A szabadságok között találjuk mindenkinek a jogát egészsége és teste felügyeletére, beleértve a szexuális és reprodukzív szabadságot, és a beavatkozásmentességhez való jogot, mint például a kénzástól, és a nem beleegye-

zésen alapuló orvosi beavatkozástól és kísérletektől való mentességhez való jogot. Ezzel szemben a jogosultságok tartalmazzák az egészségvédelemi ellátáshoz való jogot, mely esélyegyenlőséget biztosít az emberek lehető legjobb egészségi állapotához való jogának érvényesítésében.

Egy budapesti lakos fordult panasszal az állampolgári jogok országgyűlési biztosához, mert tapasztalata szerint a főváros területén, különösen a játszótérek környékén nincsenek a gyermekek számára használható illemhelyek. A beadványban foglaltak alapján felmerült a gyermekek egészséges környezethez és lehető legmagasabb szintű testi, lelki egészséghoz való alkotmányos joga sérelmének gyanúja, melynek fokozott védelme biztosításának követelménye kifejezésre jut a Gyermekjogi Egyezményben is. OBH 3962/2007

A „lehető legjobb egészségi állapot” 12. cikk 1. bekezdésében található fogalma figyelembe veszi az egyén biológiai és szociális-gazdasági előfeltételeit, valamint az állam rendelkezésre álló erőforrásait. Az egyén és az állam közötti kapcsolat számos tényezőjére nem lehet pusztán önmagában tekinteni; márpedig az állam nem tud jó egészséget biztosítani, ahogyan védelmet sem tud nyújtani az ember rossz egészségi állapotát előidéző minden lehetséges ok ellen. Ennélfogva a genetikai tényezők, az egyén betegeskedésre való hajlama, valamint az egészségtelen vagy kockázatos életmódok folytatása fontos szerepet játszhatnak az egyén egészségi állapotában. Következésképp az egészséghoz való jogot úgy kell érteni, mint jogot számos ellátáshoz, javak és szolgáltatások igénybevételéhez, valamint olyan feltételekhez, melyek szükségesek a lehető legjobb egészségi állapot eléréséhez...

A Bizottság értelmezésében az egészséghoz való jog 12. cikk 1. bekezdésében meghatározott fogalma egy (több mindent) magában foglaló jogot jelent, mely nem csupán az időszerű és szükséges egészséggondozásra terjed ki, hanem az egészség alapjául szolgáló meghatározó tényezőkre is, mint amilyen a biztonságos ivóvízhez és a megfelelő higiéniahoz, a szükséges és biztonságos ételmiszerellátáshoz, a táplálkozáshoz és lakáshoz való hozzáférés, továbbá hozzáférés az egészséges munkavégzési és környezeti körülményekhez, valamint az egészséggel kapcsolatos fel-

Gyermekjogi egyezmény

világosításhoz és információhoz, ideértve a szexuális és reprodukzív egészséggel kapcsolatos felvilágosítást is. Egy további fontos tényező a lakossági részvétel minden egészséggel kapcsolatos döntés meghozatalában a közösségi, nemzeti és nemzetközi szinteken egyaránt.” (Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága, 14. számú átfogó kommentár, 2000, HRI/GEN/1/Rev.8, 8., 9. és 11. bekezdés, 87. és 88. oldal)

Az egészséghez való jog meghatározásában tovább lépve a gyerekekkel kapcsolatos tényezők részletezésére, a Bizottság így folytatja: „a halvaszületés, a csecsemőhalálozás csökkentése, valamint a gyerekek egészséges fejlődése érdekében szükséges intézkedések»” (12. cikk 2. bekezdés a) pont) kitétel úgy is értelmezhető, hogy intézkedéseket ír elő a gyerekek és az anyák egészségének, a szexuális és reprodukzív egészségügyi ellátásnak a javítására, beleértve a családtervezéshez, a várandósság alatti és szülés utáni gondozáshoz, a sürgősségi szülészeti ellátáshoz, továbbá az információhoz való hozzáférést, valamint az ezen információ alapján szükséges cselekvéshez igényelt erőforrások elérését.” (HRI/GEN/1/Rev.8, 14. bekezdés, 90. oldal) Az átfogó kommentár úgyszintén kitér a serdülők egészséggel kapcsolatos jogaira (lásd alább, 266. oldal).

Nyilatkozat az egészségügyi alapellátásról

Az Egészségügyi Világszervezet Alapokmánya (melyet 1946-ban, New Yorkban fogadtak el a Nemzetközi Egészségügyi Konferencián) az „egészség” egy tágabb értelemben vett definícióját tartalmazza, és ugyanezt a meghatározást vették át az egészségügyi alapellátásról szóló Alma-atai nyilatkozatban, mely az 1978-ban az egészségügyi alapellátással kapcsolatban Alma-Atában megrendezett nemzetközi konferencia eredményeként jött létre (a WHO és az UNICEF közös támogatásával). Az Alma-atai Nyilatkozat úgy határozza meg a gyermek jogairól szóló egyezmény 24. cikke által elsődleges fontosságúnak elismert egészségügyi alapellátást, mint „olyan elengedhetetlenül szükséges, gyakorlati, tudományosan megalapozott és társadalmilag elfogadható módszereken és technológiai eljárásokon alapuló egészségügyi ellátás, mely hozzáférhető az egyének és a családok számára a társadalomban való teljes részvételükön keresztül, és melynek fenn-

tartása az ország és a társadalom által megfizethető áron történik, fejlődésük minden szintjén az önállóság és az önrendelkezés szellemében. Szerves részét alkotja az ország egészségügyi rendszerének, melynek központi feladatát látja el, és melynek középpontjában áll, valamint hozzátartozik a társadalom teljes szociális és gazdasági fejlettségéhez. Az egyén, a család és a társadalom első érintkezési szintje az ország egészségügyi rendszerével, mely a lehető legközelebb hozza az egészségügyi ellátást az emberek élő- és munkahelyéhez, és első elemét alkotja egy folyamatos egészséggondozási folyamatnak”. (Alma-atai nyilatkozat, I. és VI. bekezdés.)

A nyilatkozat minden kormányt országos irányelvek, stratégiák és cselekvési tervek kidolgozására sarkall, egy átfogó országos egészségügyi rendszer részeként működő egészségügyi alapellátás beindítása és fenntartása érdekében (Alma-atai Nyilatkozat 1978, I., VI., VII. és VIII. bekezdés). A nyilatkozatot az Egyesült Nemzetek Közgyűlése egy határozatában hitelesítette – „Egészség – a fejlődés elválaszthatatlan része” –, melyben megismételte a WHO nemzetközösséghez intézett kérését, miszerint „biztosítson teljes körű támogatást országos, regionális és világszintű stratégiák kidolgozásához és végrehajtásához egy mindenki számára elérhető elfogadható egészségi szint biztosítása érdekében” (Egyesült Nemzetek Közgyűlése, 34/58. sz. határozat, 1979. november 29.)

A közelmúltban, 1998-ban a Világ Egészségügyi Közgyűlés megerősítette az alma-atai elveket az *Egészséget mindenkinek a 21. században* című szakpolitikai tanulmányában (51. Egészségügyi Világ Közgyűlés, A51/5).

A Gyermekjogi Bizottság a részes államok jelentéseinek vizsgálata során újólág megerősítette az Egyezményben az egészségügyi alapellátásra fektetett hangsúlyt.

Egy gyermekeknek való világ: az 1990-es Gyermekekért Világtalálkozó folytatása

A gyermekek életben maradásáról, védelméről és fejlődéséről szóló globális nyilatkozat és végrehajtási cselekvési terve, melyet a gyerekekért összehívott világtalálkozó fogadott el 1990. szeptember 30-án, a gyermek egészségével kapcsolatosan általános és specifikus kötelezettségeket

egyaránt megfogalmazott, összefüggésben az Egyezmény normáival, melyekre a Gyermekjogi Bizottság számos alkalommal hivatkozott a részes államok jelentéseinek vizsgálata során.

Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése gyermekekről szóló rendkívüli ülésén 2002. májusában áttekintette és felhasználta az 1990-ben megrendezett Világcsúcs nyilatkozatát és cselekvési tervét, valamint a szociális fejlődéssel kapcsolatosan összehívott Világtalálkozó (1995, Koppenhága) és 2000-ben megrendezett folytatásának végeredményét úgyszintén, amikor is az Egyesült Nemzetek egy rendkívüli ülésszakán áttekintette a fejlődés folyamatát, és részletes határozatokat fogadott el a társadalmi fejlődést érintő további javaslatokkal kapcsolatosan.

A 2000. szeptember 8-án elfogadott Millenniumi nyilatkozat (Egyesült Nemzetek Közgyűlése 55/2. sz. határozata) nyolc legfőbb fejlesztési célkitűzést nevez meg – a Millenniumi fejlesztési célokat –, melyek alapvető célokat fogalmaznak meg a gyermekek életben maradásáért és fejlődéséért. Ezeket a 2005-ös világtalálkozó újból megerősítette (Általános Közgyűlés, 60. ülésszak, 2005. október, A/RES/60/1). A népesség és fejlődés témában megrendezett nemzetközi konferencia (Kairó, 1994), a Nők negyedik világkonferenciája (Peking, 1995) és 2000-es, illetve 2005-ös folytatásai részletes javaslatokkal szolgáltak az egészséggel kapcsolatosan, különösen a serdülők egészséggel kapcsolatos jogait illetően.

A Bizottság következetesen szorgalmazta a részes államoknak ezen célkitűzések teljesítését.

Az Egészségügyi Világszervezet kidolgozta „A gyermekek és serdülők egészségét és fejlődését javító stratégiai célokat” válaszul arra a globális felhívásra, mely megújult és fokozott cselekvésre szólított a 0-19 évesek egészségének és fejlődésének előmozdítása és támogatása érdekében. A Közgyűlés gyermekekről szóló rendkívüli ülésszakának előkészületei felhívták a figyelmet arra az egyenlőtlen fejlődésre, mely az 1990-es gyerekekért rendezett világtalálkozó által elfogadott célok megvalósításában mutatkozott. A Millenniumi nyilatkozat fejlődéssel kapcsolatos céljainak elfogadása 2000-ben újabb ösztönzést jelentett egy „cselekvési útiterv” kialakításának szükségességéhez. A stratégiai célokat egyöntetűen fogadta el az 56. Egészségügyi Világyűlés 2003. májusában.

2005-ben a WHO az anyák, az újszülöttek és a gyermekek egészségének szentelte világegészségügyi jelentését. Az áttekintés kijelenti: „Évente 3,3 millió gyermek – vagy még több – születik halva, több mint 4 millió hal meg a világra jöttét követő 28 napon belül, és további 6,6 millió kisgyermek hal meg 5. születésnapja előtt. Továbbra sem csökken az anyák halálozása – jelenleg évente összesen 529 000. Ezek a gyakran hirtelen bekövetkező, előre nem látható halálozások a várandósság időtartama alatt (ebből mintegy 68 000 veszélyeztetett magzatelhajtás következményeként), a szülés folyamán, vagy közvetlenül az újszülött világrajötte után történnek – a hátramaradt kétségbeesett családokat gyakran szegénységbe taszítva az ellátás költségei miatt, amely elkésett volt vagy eredménytelen.” A jelentésben felteszik a kérdést: „Hogyan lehetséges, hogy ez tovább folytatódik, amikor az ilyen halálozásokhoz vezető okok javarészből megelőzhetőek? És miért kell még mindig hangsúlyozni egy ilyen jelentésben az anyák, újszülöttek és gyermekek egészségére való odafigyelés fontosságát, miután évtizedek óta kiemelt fontosságú ügy, és 10 évvel az után, hogy az Egyesült Nemzetek népességgel és fejlődéssel kapcsolatos nemzetközi konferenciája a mindenki számára hozzáférhető reprodukatív egészséggondozást határozottan felvette a napirendi pontok közé?” (Világegészségügyi jelentés, 2005 – Számítson minden anyára és gyermekre – WHO, Genf, 2005, 4. oldal)

2005. szeptemberében indult útjára a partnerség az anyák, az újszülöttek és a gyermekek egészségéért azzal a céllal, hogy támogatást nyújtson a Millenniumi nyilatkozat anyák és gyermekek egészségére vonatkozó célkitűzéseinek teljesítéséhez (4. és 5. cél: a gyermekhalandóság egyharmadára, és az anyák halandóságának negyedére csökkentése 2015-re, 1990-es kiindulási alappal számítva). Három korábbi partnerséget egyesít: a partnerséget a biztonságos anyasággért és az újszülött egészségéért, a partnerséget a gyermekek életben maradásáért, és a partnerséget az egészséges újszülöttekért. A csoport több mint 80 tagot számlál, egyesítve az Egyesült Nemzetek és többoldalú képviselők, partner országok, nem- kormányzati, civil szervezetek, szakosodott egészségügyi szervezetek, kétoldalú donorok, alapítványok, valamint akadémiai és kutatóintézetek képviselőit.

Gyermekjogi egyezmény

Az egészséggel kapcsolatos jogok fokozatos végrehajtása

Mint minden gazdasági, szociális és kulturális jog esetében, a gyermek jogairól szóló egyezmény 4. cikke előírja részes a államoknak, hogy a 24. cikk rendelkezéseit „a rendelkezésükre álló erőforrások határai között, és szükség esetén, a nemzetközi együttműködés keretében hozzák meg.” Az élethez való jog (6. cikk, 1. bekezdés) egy olyan alapelv, amelyet minden körülmények között tiszteletben kell tartani, és benne foglaltatik az emberi jogok egyetemes nyilatkozatában éppúgy, mint a polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányában (lásd 59. oldal). A 24. cikk hangsúlyozza a végrehajtás fokozatos módját: a részes államok „erőfeszítéseket tesznek”, hogy egyetlen gyerek se legyen megfosztva az egészségügyi szolgáltatásoknak az igénybe vételére irányuló jogától, „erőfeszítéseket tesznek a fenti jog teljes körű megvalósításának biztosítására” (2. bekezdés), elősegítik és előmozdítják a nemzetközi együttműködést a jog teljes megvalósításának „fokozatos biztosítására” (4. bekezdés).

A Gyermekjogi Bizottság még nem fűzött részletes megjegyzéseket a 24. cikk értelmezéséhez és a részes államok kötelezettségeihez. De egyik fő átfogó kommentárjában, mely a részes államok Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában lefektetett kötelezettségeinek természetéről szól, a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága megjegyzi, hogy a fokozatos megvalósításról szóló elkötelezés egyfelől mai világunk realitásait figyelembe vevő szükséges mértékben rugalmas eszköz. „Másképp viszont, a kifejezést az átfogó célkitűzés fényében is értelmezni kell, mely az egyezségokmány igazi életrehívója, nevezetesen hogy világos kötelezettségeket állapítson meg a részes államok részére, a kérdéses jog teljes megvalósításának függvényében...” Ezért előírja azt a kötelezettséget, mely szerint haladjon a lehető leggyorsabban és leghatékonyabban a cél megvalósítása felé. Továbbá, bármely szándékoltan hátráltató lépés ebben a vonatkozásban a legkörülményesebb megfontolást tenné szükségessé, és teljességgel igazoltnak kell lennie az Egyezményben lefektetett jogok mindegyikére vonatkozóan, és a rendelkezésre álló erőforrások teljeskörű kihasználásának összefüggésében...

„... a Bizottság azon a véleményen van, hogy az az alapvető kötelezettség, hogy biztosítsák minden egyes jognak legalább a minimális szinten történő végrehajtását, minden államra nézve kötelező érvényű. Ennélfogva például arról a részes államról, melynek területén jelentős számban élnek az alapvető élelmiszert, a szükséges egészségügyi alapellátást, az alapvető menedéket és lakhatást és az oktatás legalapvetőbb formáit nélkülözni kénytelen személyek, *prima facie* kijelenthető, hogy nem tesz eleget az egyezségokmányban megnevezett kötelezettségeinek... Még amikor a rendelkezésre álló erőforrások bizonyíthatóan hiányosak, a részes államnak akkor is kötelessége erőfeszítéseket tenni azért, hogy a vonatkozó jog lehető legteljesebb gyakorlását biztosítsa az adott körülmények között. Azonkívül az erőforrások korlátozottsága nem mentesít a gazdasági, szociális és kulturális jogok végrehajtási szintjének ellenőrzésére, vagy még inkább a nem érvényesülésük szintjének ellenőrzésére vonatkozó kötelezettség alól, továbbá az elősegítésükre irányuló stratégiák és programok kidolgozásának kötelezettsége alól sem.” (Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága, 3. számú átfogó kommentár, 1990, HRI/GEN/1/Rev.8, 9–11. bekezdés, 17. és 18. oldal. További vonatkozásokat lásd a 4. cikkről szóló fejezetben.)

A lehető legjobb egészségi állapothoz való joggal kapcsolatos újabb keletű átfogó kommentárjában, melyre korábban már hivatkoztunk, (249. oldal), a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága megfogalmazza az egészséghez való jog teljesítésének lényegi kötelezettségeit (lásd keretes részt, 252. oldal).

Az államok alapvető kötelezettségei a gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmányának 12. cikkében lefektetett jogok végrehajtására – szemelvények a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottságának átfogó kommentárjából

„Együtt értelmezve újabb keletű dokumentumokkal, mint például a népességgel és a fejlődéssel kapcsolatban rendezett nemzetközi konferencia cselekvési programjával, és az Alma-atai nyilatkozattal, kitűnő útmutatást kapunk a 12. cikkből következő lényegi kötelezettségekkel kapcsolatosan. Ennek megfelelően a Bizottság meg-

látása szerint ezek az alapvető kötelezettségek legalább a következőket kell, hogy tartalmazzák:

(a) Jogot kell biztosítani az egészségügyi ellátáshoz, javakhoz és szolgáltatásokhoz való megkülönböztetés nélküli hozzáféréshez, főleg a védtelen és marginális helyzetű csoportok számára;

(b) Hozzáférést kell biztosítani a legfontosabb, megfelelően tápláló és biztonságos alapvető élelmiszerekhez, és éhezésmentes életet biztosítani mindenkinek;

(c) Hozzáférést kell biztosítani az alapvető menedékhez, lakhatáshoz és higiéniéhez, és a szükséges biztonságos ivóvízellátáshoz.

(d) Biztosítani kell a szükséges gyógyszereket, amint azt a WHO szükséges gyógyszerekről szóló cselekvési programja időről időre meghatározza;

(e) Biztosítani kell minden egészségügyi lehetőség, a javak és szolgáltatások jogszerű elosztását;

(f) Országos közegészségügyi, a teljes népesség egészségügyi problémáival foglalkozó stratégia és cselekvési terv elfogadása és végrehajtása, mely járványtani bizonyítékokon alapul; a stratégia és a cselekvési terv megtervezését és időszakos felülvizsgálatát egy részvételen alapuló és áttekinthető folyamat során kell elvégezni; tartalmazzon eljárásokat, így például jogot az egészségügyi mutatókhoz és tesztekhez, melyek alapján a fejlődés szorosan követhető; a stratégia és az akcióterv kidolgozásának folyamata során és tartalmukban különös figyelmet fordítsanak minden védtelen és marginális helyzetű csoportra.

A Bizottság továbbá megjegyzi, hogy az alábbi kötelezettségek elsődlegessége mérlegelés tárgya lehet:

(a) reprodukció, anyasági (szülés előtti, valamint szülés utáni) és gyermek-egészségügyi gondozás biztosítása;

(b) Immunizáció biztosítása a legfőbb, a társadalomban előforduló fertőző betegségek ellen;

(c) Lépéseket tenni a járványos és endémiás betegségek megelőzésére, kezelésére és ellenőrzésére;

(d) Tájékoztatást és információhoz való hozzáférést biztosítani a társadalomban előforduló fő egészségi problémákkal kapcsolatban, beleértve a megelőzés és az ellenőrzés módszereit;

(e) Az egészségügyben dolgozók számára megfelelő képzést biztosítani, beleértve az egészséghez való joggal és az emberi jogokkal kapcsolatos tájékoztatást.

Félreértések elkerülése végett a Bizottság hangsúlyozni kívánja, hogy különösképpen kötelező érvényű a részes államokra és más segítő helyzetben lévő személyekre nézve, hogy biztosítsanak »nemzetközi segítséget és együttműködést, főleg technikai és gazdasági értelemben«, mely képessé teszi a fejlődő országokat a fenti 43. és 44. bekezdésekben megfogalmazott lényegi és más kötelezettségeik teljesítésére.”

(Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága, 14. számú átfogó kommentár, 2000, „A lehető legjobb egészségi állapothoz való jog (a gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmánya)”, HRI/GEN/1/Rev.8, 43.–45. bekezdés, 97. és 98. oldal)

A Gyermekjogi Bizottság rendszeresen kifejezi a hozzáférés hiánya miatti általános, és az egészségügyi ellátáshoz való ingyenes hozzáférés miatti aggodalmát, különösen a hátrányos helyzetű csoportok esetében. Továbbá kommentárt fogalmazott meg az alacsony ráfordításokkal, a hiánnyal és a gyógyszerek magas költségeivel kapcsolatban.

Hátrányos megkülönböztetés az egészséghez/egészség gondozáshoz való hozzáférésben

A 24. cikk hangsúlyozza, hogy a részes állam ismerje el a gyerekeknek a lehető legjobb egészségi állapothoz való jogát, és tegyen erőfeszítéseket annak biztosítására, hogy egyetlen gyermek se legyen megfosztva az ezeknek a szolgáltatásoknak az igénybe vételére irányuló jogától. A 24. cikk, együtt értelmezve a 2. cikkel előírja, hogy a joghatóságuk alá tartozó egyetlen gyermek sem szenvedhet hátrányos megkülönböztetést a cikkben foglaltak érvényesítése folyamán – „a gyerekeknek, szüleinek vagy törvényes képviselőjének faja, színe, neme, nyelve, vallása, politikai vagy más véleménye, nemzeti, nemzetiségi vagy társadalmi származása, vagyoni helyzete, **cselekvőképzetlensége**, születési vagy egyéb helyzete szerinti különbségtétel nélkül.” Az Alma-atai nyilatkozatban ez áll: „Az emberek egészségügyi helyzetében fennálló óriási egyenlőtlenség különösen a fejlődő és a fejlett országok között éppúgy, mint egyes országokon belül is, politikailag és gazdaságilag elfogadhatatlan, és ezért minden ország közös ügye.” (Nyilatkozat, II. bekezdés)

Gyermekjogi egyezmény

A Bizottság számos esetben hozta kapcsolatba egészséggel kapcsolatos aggodalmait a hátrányos megkülönböztetés problémáival. Különösen kiemelte a hátrányos megkülönböztetést a szegénységben élő gyermekekkel, a lányokkal, a fogyatékkal élő gyerekekkel, a vidéken és az országok különböző régióiban élő gyerekekkel, az etnikai csoportokkal, az őslakosok gyermekeivel, a menedéjogot kérő és menekült gyermekekkel és illegális bevándorlókkal szemben (lásd 2. cikk, 18. oldal).

Magyarországon, néhány kisebb körzetet kivéve a talaj és az ivóvíz jódtartalma alacsony, így az emberi szervezetbe kerülő jód mennyisége nem éri el a szükséges mértéket. A magzat és az anyatejjel táplált csecsemő egészsége érdekében biztosítani kellene az anyák számára szükséges jódbevitelt, csakúgy, mint az önállóan táplálkozó kisgyerek számára. A 2006-ban az OÉTI-ben történt felmérés eredményeképpen kiderült, hogy az anyatejjel táplált csecsemők 42%-a nem jut hozzá a nemzetközileg ajánlott mennyiséghez, és csak közelítő adatok állnak rendelkezésre arról, hogy hány gyerek szenved jódhiányban, ami jelentősen befolyásolja a testi és szellemi fejlődést. Amellett, hogy ennek az adatnak a megismertetése minden laikus és szakember számára rendkívül fontos lenne, gondoskodni kellene a megfelelő jódtartalmú élelmiszerek, ivóvíz elérhetőségéről is, mert ennek hiányában sok tízezer gyerek fejlődése sínyleti ezt meg évente, miközben a jód pótlása olcsón és egyszerűen megoldható. Más országokban az étolaj, az ivóvíz, illetve a só jódozásával próbálják emelni a jódelátottság szintjét, nálunk mindeddig nem került sor a WHO és az UNICEF ajánlásai ellenére sem átfogó programra.

Fogyatékos

A gyermek jogairól szóló egyezmény 23. cikke előírja, hogy ismerjék el „a fogyatékos gyermeknek a különleges gondozáshoz való jogát”; a segítséget, melyet számukra biztosítanak: „úgy kell alakítani, hogy a fogyatékos gyermek ténylegesen részesülhessen oktatásban, képzésben, egészségügyi ellátásban, gyógyító-nevelésben, munkára való felkészítésben és szabadidő-tevékenységben oly módon, hogy ezek biztosítsák személyisége lehető legteljesebb kibontakoztatását kulturális és szellemi területen egyaránt.”

A 2006 decemberében elfogadott, a fogyatékkal élő személyek jogairól szóló új egyezményben van egy részletekbe bocsátkozó cikk az egészséggel kapcsolatban (25. cikk):

„A részes államok elismerik, hogy a fogyatékkal élő személyek jogosultak a lehető legmagasabb színvonalú egészségügyi ellátásra a fogyatékoság alapján történő bármiféle hátrányos megkülönböztetés nélkül. A részes államok minden szükséges intézkedést megtesznek, hogy a fogyatékosaggal élő személyek hozzáférjenek a nemhez igazodó egészségügyi szolgáltatásokhoz, beleértve az egészséghez kapcsolódó rehabilitációt. A részes államok különösképpen:

a) a más személyeknek biztosítottal azonos terjedelmű, minőségű és színvonalú ingyenes vagy megengedhető árú egészségügyi ellátást és egészségügyi programokat biztosítanak a fogyatékosaggal élő személyeknek, beleértve a szexuális és reprodukció egészség területét, valamint a lakossági közegészségügyi programokat;

b) biztosítják a fogyatékosaggal élő személyek számára kifejezetten fogyatékoságuk miatt szükséges egészségügyi szolgáltatásokat, beleértve a betegség korai felismerését és - szükség esetén - a beavatkozást, valamint a további fogyatékoságok előfordulásának minimalizálására és megelőzésére kialakított szolgáltatásokat, a gyermekek és idősek körében is;

c) biztosítják ezeknek az egészségügyi szolgáltatásoknak a lehető legközelebbi hozzáférhetőségét az emberek saját közösségeihez, beleértve a vidéki területeket is;

d) kötelezik az egészségügyi szakembereket, hogy a fogyatékosaggal élő személyek számára ugyanolyan színvonalú ellátást biztosítsanak, mint mások számára, beleértve a szabad és tájékoztatáson alapuló hozzájárulás alapján nyújtott ellátást - többek között - a fogyatékosaggal élő személyek emberi jogaira, méltóságára, autonómiájára és szükségleteire vonatkozó tudatosság felkeltésével a képzésen, valamint az állami és magán egészségügyi ellátás etikai normáinak közzétételén keresztül;

e) tiltják a fogyatékosaggal élő személyekkel szemben az egészségbiztosítás és a nemzeti jog által engedélyezett életbiztosítás területén alkalmazott hátrányos megkülönbözte-

tést, amely biztosításokat tisztességes és ésszerű módon kell nyújtani;

f) megakadályozzák az egészségügyi ellátás, egészségügyi szolgáltatások, élelmiszer vagy folyadék fogyatékossgon alapuló, megkülönböztető megtagadását.” (25. cikk)

9. számú, „A fogyatékossgal élő gyermekek jogai” című átfogó kommentárjában a Bizottság megjegyzi, hogy a fogyatékossgal élő gyermekek gyakran veszítenek az egészséggel kapcsolatos jogukat illetően:

„A fogyatékossgal élő gyermekeket gyakran kihagyják a számításból számos nehezített helyzetből adódóan, beleértve a hátrányos megkülönböztetést, az információhiányból vagy anyagi eszközök hiányából származó hozzá nem férésüket, a szállítást, földrajzi eloszlást és az egészségügyi intézményekhez való fizikai hozzáférhetőséget. Egy másik tényező a célzott, a fogyatékossgal élő speciális szükségleteire irányuló egészséggondozási programok hiánya. Az egészséggel kapcsolatos irányelvek legyenek átfogóak és foglalkozzanak a fogyatékossgal élő gyermekek korai felismerésével, a korai megelőzéssel, beleértve a pszichológiai és fizikai kezelést, gyógyító-nevelést, a fizikai segédeszközöket, például végtagprotézist, a mozgást segítő eszközöket, a hallást és a látást segítő eszközöket.

Fontos hangsúlyozni ugyanakkor, hogy az egészségügyi ellátást ugyanazon az egészségügyi rendszeren belül kell biztosítani, mint a nem fogyatékos gyermekek számára, ingyenesen, amennyiben lehetséges, és a lehető legkorszerűbb és korszerű körülmények között. A fogyatékossgal élő gyerekek számára nyújtott egészségügyi ellátásban hangsúlyozni kell a közösség alapú segítség és a gyógyító-nevelő stratégiák fontosságát... A részes államok biztosítsák, hogy a fogyatékossgal élő gyerekekkel dolgozó egészségügyi szakemberek megkapják a lehető legmagasabb színvonalú képzést, és a gyakorlatban gyermekközpontú megközelítést alkalmazzanak. Ebben a vonatkozásban számos részes államnak hasznára válna a nemzetközi szervezetekkel, valamint más részes államokkal történő nemzetközi együttműködés.” (Gyermeke jogi Bizottság, 9. számú átfogó kommentár, 2006, CRC/C/GC/9, 44. és 45. bekezdés)

Lányok

A lánygyermekről szóló általános vitájának jelentésében a Bizottság megjegyzte, hogy

„... A fiúgyermekkel szembeni, a patriarchális társadalomban gyökerező kedvezményezés gyakran nyilvánult meg [a lányok szempontjából] elhanyagolás, kevesebb élelem vagy nem elégséges egészséggondozás formájában. Az alsóbbrendűség ilyen állapota gyakran járt együtt erőszakkal és szexuális visszaéléssel a családon belül, valamint jelentkezett a korai terhességgel és házassággal kapcsolatos problémák formájában...” (Gyermeke jogi Bizottság, Jelentés a 8. ülésről, 1995. január, CRC/C/38, 49. oldal)

A Nők negyedik világkonferenciájának cselekvési programja kijelenti: „A lánygyermekkel szembeni, a táplálkozáshoz, fizikai és lelki egészségügyi ellátáshoz való hozzáférésben megmutató tényleges hátrányos megkülönböztetés veszélyezteti jelenlegi és jövőbeli egészségüket. Becslések szerint a fejlődő országokban 450 millió felnőtt nő fejlődését gátolta a gyermekkori fémérhiányos alutápláltság...” (266. bekezdés). A cselekvési program javasolja minden akadály megszüntetését, hogy kivétel nélkül minden lány teljesen kibontakoztathassa képességeit és készségeit az oktatáshoz és a képzéshez, továbbá „a táplálkozáshoz, a fizikai és lelki egészséggondozáshoz és a szükséges információhoz” való egyenlő hozzáférése érdekében (272. bekezdés).

A Közgyűlés különleges ülésén (2000-ben) elfogadott Pekingi nyilatkozat és cselekvési program (A/RES/S-23/3) politikai nyilatkozatában és a további, végrehajtására irányuló lépésekben és kezdeményezésekben számos lényeges rész található, melyek az 1995 óta felmerült akadályokat és eredményeket összegzik (11. és 12. bekezdés), és részletes javaslatokat tartalmaznak a részes államok számára az egészségügyi ellátásra vonatkozólag általánosan (72. bekezdés) és különösen a serdülőkkel kapcsolatban (79. bekezdés).

A nőkkel szembeni hátrányos megkülönböztetés kiküszöböléséért felelős bizottság 1999-ben elfogadott egy általános javaslatot a nőkkel és az egészséggel kapcsolatosan (A nőkkel szembeni hátrányos megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló egyezmény 12. cikkére utalva). Részletes javaslatokkal szolgál a nők

Gyermekjogi egyezmény

egészséggel kapcsolatos jogait illetően, beleértve a reprodukzív és szexuális jogokat, és hangsúlyozza, hogy a javaslat szándéka szerint „nők» alatt egyúttal a lánygyerekeket és a serdülő lányokat is értik”.

Hangsúlyozza, hogy „a férfiak és nők közötti egyenlőtlen hatalmi viszonyok otthon és a munkahelyen hátrányosan befolyásolhatják a nők táplálkozását és egészségét. Továbbá ki lehetnek téve az erőszak különböző megnyilvánulásainak, melyek káros hatással lehetnek egészségükre. A lánygyerekeket és a serdülő lányokat gyakran veszélyezteteti szexuális erőszak az idősebb férfiak és családtagok részéről, mely fizikai és lelki sérülés, továbbá nem kívánt és korai terhesség veszélyének teszi ki őket. Néhány kulturális és hagyományos szokás, mint amilyen a női nemiszerv megcsonkítása, a halálozás és a rokkantság magas kockázatával jár.” A javaslat ajánlja a részes államoknak „egy átfogó országos stratégia végrehajtását, hogy megvédjék a nők egészségét teljes életükön át”. (A nőkkel szembeni hátrányos megkülönböztetés kiküszöböléséért felelős bizottság, 24. számú átfogó kommentár, 1999, HRI/GEN/Rev.8, 331. oldaltól)

Az egészséggel kapcsolatos jogok és a részvétel

A 12. cikk előírja, hogy a gyerek azon jogát, hogy szabadon kinyilváníthassa véleményét, kellően tekintetbe kell venni, továbbá, hogy bármely bírósági vagy közigazgatási eljárásban meghallgatásuk, az egészséggel és egészségügyi ellátással kapcsolatosan is érvényesíteni kell. Meg kell fontolni részvételüket a gyerekek egészségügyi ellátásának átfogó tervezésével, megvalósításával és ellenőrzésével kapcsolatosan, valamint az adott gyermek kezelésével kapcsolatban is, és figyelembe kell venni a gyermek jogát a kezelésbe való beleegyezéshez vagy visszautasításhoz (bővebb információért lásd a 12. cikket a 111. oldalon).

„Az Egyezményben részes államok erőfeszítéseket tesznek a fenti jog teljes körű megvalósításának biztosítására, és alkalmas intézkedéseket tesznek különösen arra...”: 24. cikk 2. bekezdés

A megfogalmazás jelzi, hogy a 2. cikkbeli intézkedések felsorolása nem kizárólagos, más intézkedésekre is szükség lehet a jog végrehajtása érdekében.

„A gyermek jogainak végrehajtása kora gyermekkorban” című átfogó kommentárjában a Bizottság hangsúlyozza az egészséges életkezdet fontosságát:

„A részes államok biztosítják minden gyermek hozzáférését a lehető legjobb egészségi ellátáshoz és táplálkozáshoz a koragyermekkor éveiben, a csecsemőhalandóság csökkentése céljából, továbbá hogy a gyermekek egészségesen kezdjék az életet (24. cikk)...” Különösen:

(a) A részes államok felelőssége a tiszta ivóvíz, a megfelelő higiénia, a szükséges oltások/immunizálás, a (jó) minőségű táplálék és az orvosi ellátás biztosítása, melyek elengedhetetlenül szükségesek a fiatal gyermekek egészségéhez, éppúgy, mint a stresszmentes környezet. Az alultápláltság és a betegségek hosszú távon kihatnak a gyermek fizikai egészségére és fejlődésére. Károsan befolyásolják a gyermek értelmi állapotát, akadályozzák a tanulást és a társadalmi részvételt, és csökkentik kilátásaikat a bennük rejlő képesség kifejlesztésére. Ugyanez vonatkozik a túlsúlyosságra és az egészségtelen életmódra;

(b) A részes államok felelőssége a gyermekek egészséghez való jogát biztosítani, azáltal, hogy ösztönzik a gyermek egészségével és fejlődésével kapcsolatos tájékoztatását, beleértve a szoptatás előnyeit, a táplálkozást, a higiénit és a tisztaságot. Élvezzen elsőbbséget az anyák és újszülöttek megfelelő, szülés előtti és utáni egészségügy gondozása, az egészséges gyermek-család kapcsolatok támogatása érdekében, különösképpen a gyermek és édesanyja (vagy más elsődleges gondozója) között (24. cikk 2. bekezdés). A fiatal gyerekek maguk is képesek hozzájárulni személyes egészségük biztosításához, és ahhoz, hogy egészséges életmódra bátorítsák kortársaikat, például azáltal, hogy a megfelelő gyermekközpontú egészségnevelési programokban vesznek részt;...” (Gyermekjogi Bizottság, 7. számú átfogó kommentár, 2005, CRC/C/GC/7, 27. bekezdés)

„(a) csökkentsék a csecsemő- és a gyermekhalandóságot”

A 6. cikk előírja annak elismerését, hogy „minden gyermeknek veleszületett joga van az élethez”; a részes államoknak biztosítaniuk kell „a lehetséges legnagyobb mértékben” a gyermek életben maradását (lásd 59. oldal). Az újszülöttek

halandósági rátája kimutatja 1000 élve született-re vonatkoztatva az elhalálozás valószínűségét a gyermek születése és egy éves kora között; az öt éven aluliak halandósági arányszáma kimutatja 1000 élve születésre kivetítve a gyermek elhalálozásának valószínűségét születése és 5. életéve között.

Az UNICEF az 5 éven aluliak halandósági mutatóját választotta, mint egyetlen legfontosabb mutatóját egy adott ország gyermeknépességi állapotának jelzésére. 2005-ben az 5 éven aluliak halandósági arányszáma 282/1000 élveszületés (Sierra Leone) és 3-4/1000 élveszületés (Andorra, Cseh Köztársaság, Izland, Olaszország, Japán, Liechtenstein, Norvégia, San Marino, Szingapúr, Szlovénia és Svédország) között alakult (*A Világ gyermekeinek állapota*, 2007, UNICEF, 138. oldal-tól). A Szaharától délre fekvő afrikai terület mutatója 169, az 1990-es 188/1000-hez képest kevesebb; Dél-Ázsia mutatója 84, mely az 1990-es 129-ről csökkent ennyire; az ipari országok esetén a mutató 6, az 1990-es 10/1000-hez viszonyítva. Az egész világra vetítve 76 az arányszám, mely 20%-kal kisebb az 1990-ben mért 95/1000-hez képest.

A Gyermekek Bizottság gratulált a részes államoknak a mutatók csökkentésében elért eredményeikhez, és aggodalmát fejezte ki ott, ahol a mutatók emelkedtek, továbbá amikor a mutatók változása megkülönböztető módszereket tár fel. Sokféle oka van az újszülött- és gyermekhalandóságnak, és a részes államok ezek megoldására vonatkozó kötelezettségeivel a 24. cikk 2. bekezdésének következő pontjai foglalkoznak, valamint a gyermek jogairól szóló egyezmény más cikkei – például megfelelő segítség nyújtása a szülőknek (18. cikk), s a gyermekek megvédelme az erőszak, a kizsákmányolás és a visszaélés különböző megnyilvánulásaitól (19. és 32–38. cikkek).

„(b) biztosítsák minden gyermek számára a szükséges orvosi ellátást és egészségügyi gondozást, legfontosabbnak tekintve az egészségügyi alapellátás fejlesztését”

Újra hangsúlyt kap a „minden gyermek számára” kitétel. A Bizottság általános aggodalmát fejezte ki, hogy az egészségügyi alapellátás nem kap elsődleges fontosságot, utalva az Alma-atai nyilatkozatra (lásd 272. oldal).

„(c) küzdjenek a betegség és az alultápláltság ellen, az egészségügyi alapellátás keretében is, különösen a könnyen rendelkezésre bocsátható technikák felhasználásával, valamint tápláló élelmiszerek és ivóvíz szolgáltatásával, figyelembe véve a természeti környezet szennyezésével járó veszélyeket és kockázatokat”

Ez a pont újra hangsúlyozza az egészségügyi alapellátás keretét; a Bizottság megjegyzései rávilágítanak a táplálkozással és az ivóvízzel, valamint a környezeti szennyezés veszélyeivel kapcsolatos alapvető problémákra. Gyakran tesz említést az egészségügyi alapellátásban és a hozzáférésben megmutatkozó hátrányos megkülönböztetésről, mely különösen a vidéken és a szegénységben élő gyermekekkel szemben nyilvánul meg.

Táplálkozás. A táplálkozásra szintén kitér a 24. cikk 2. bekezdésének e) pontja: nyújtsanak tájékoztatást a táplálkozásra vonatkozó alapvető ismeretekről, különösen a szülők és a gyermekek számára. Az Egyezmény 27. cikke (a megfelelő életszínvonalra vonatkozóan) előírja, hogy a részes államok szükség esetén nyújtsanak anyagi segítséget, valamint hozzanak létre segítő programokat, különösen az élelmezéssel, a ruházkodással és a lakásüggyel kapcsolatban (lásd még 27. cikk, 290. oldal).

Az 1969-es, a társadalmi haladásról és fejlődésről szóló nyilatkozatban az „éhség és az alultápláltság megszüntetése és a megfelelő táplálékhoz való jog garantálása” (10. cikk b) pont) a fő célok között szerepelt. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata deklarálja, hogy „minden személynek joga van saját maga és családja egészségének és jólétének biztosítására alkalmas életszínvonalhoz, nevezetesen élelemhez, ruházathoz, lakáshoz, orvosi gondozáshoz, valamint a szükséges szociális szolgáltatásokhoz...” (25. cikk), a gazdasági, szociális és kulturális jogok egyezségokmánya pedig hasonlóan elismeri mindenki jogát a megfelelő életszínvonalhoz, „ideértve a kellő táplálkozást”, és elismerik mindennek alapvető jogát arra, hogy ne éhezzen (11. cikk 1. bekezdés).

A táplálkozásról rendezett nemzetközi konferencia (Róma, 1992. december) készítette elő a táplálkozásról szóló világsszintű nyilatkozatot és

Gyermejkogi egyezmény

cselekvési tervet, mely elismeri, hogy „mindenkinek jogában áll hozzáférni a megfelelően tápláló és biztonságos ételhez”. A nyilatkozat megerősítette továbbá a nemzetközi humanitárius törvények kontextusában, hogy az élelmiszert tilos politikai nyomásgyakorlásban eszközként felhasználni. Az élelmiszersegélyt tilos megtagadni politikai hovatartozás, földrajzi elhelyezkedés, nemi, életkori, etnikai, törzsi vagy vallási identitás miatt.” (Nyilatkozat, 1. és 15. bekezdés)

1999-ben a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága átfogó kommentárt bocsátott ki a megfelelő élelmiszerhez való joggal kapcsolatosan, mely „döntő fontosságú az összes emberi jog élvezete szempontjából”. „Az éhség és alultápláltság problémájának gyökere alapvetően nem élelmiszerhiány, hanem a hozzáférés hiánya a szükséges ételhez, mely többek között a szegénység miatt a világ népességének nagy hányadát érinti.” A megfelelő élelmiszerhez való jog „lényegi tartalma” magában foglalja „olyan minőségű és mennyiségű étel elérhetőségét, mely kielégíti az egyének élemezési szükségleteit, mentes a káros anyagoktól, és az adott kultúrán belül elfogadott”. Az elérhetőséget „úgy kell biztosítani, hogy fenntartható legyen, és ne kerüljön összeütközésbe a többi emberi jog érvényesülésével”. A Bizottság megállapítja, hogy a megfelelő élelmiszerhez való jog akkor érvényesül, amikor „minden férfi, nő és gyermek egyedül, vagy másokkal közösségben fizikailag és gazdaságilag hozzáfér minden időben a megfelelő élelmiszerhez és beszerzésének módjaihoz. A megfelelő élelmiszerhez való jogot ezért nem szabad szűk és megkorlátozó értelemben értelmezni, mely egyenlőnek tekinti minimális mennyiségű kalóriával, fehérjével és más specifikus tápanyagokkal. A megfelelő ételhez való jogot fokozatosan lehet majd érvényesíteni. Mindazonáltal a részes államok lényegi kötelezettsége, hogy megtegyék a szükséges intézkedéseket az éhség enyhítésére és csökkentésére... még természeti vagy más katasztrófák idején is.”

Az átfogó kommentár megjegyzi továbbá, hogy „bármely személy vagy személyek csoportjainak részére, akik áldozatai a megfelelő élelmiszerhez való jog megsértésének, biztosítani kell a hozzáférést a tényleges jogi és más megfelelő jogorvoslatokhoz országos és nemzetközi szinten egyaránt. Az ilyen jogsértések minden áldozatát megilleti a megfelelő jóvátétel, mely megtörtén-

het kárpótlás, kártalanítás, kielégítés vagy az újra meg-nem-történés garantálása formájában, a nemzeti ombudsmanok és emberjogi bizottságok foglalkozzanak az élelmiszerhez való jog megsértéseivel”. (Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága, 12. számú átfogó kommentár, 1999, HRI/GEN/1/Rev.8, 65. oldaltól)

A Gyermejkogi Bizottság gyakran fejezi ki az alultápláltsággal kapcsolatos aggodalmát, és hangsúlyozza egy több ágazatot egyesítő megközelítés szükségességét annak megszüntetése érdekében.

A Bizottság említette továbbá a túlsúlyosságot és a táplálkozási rendellenességeket, az anorexia nervosa-t és a bulimiát mint a gyermek egészségét fenyegető tényezőket.

Tiszta ivóvíz. 2002-ben a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága átfogó kommentárt fogadott el a vízhez való jogról, utalva a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 11. és 12. cikkére: „A vízhez fűződő emberi jog nélkülözhetetlen a méltósággal élt emberi élethez.” A vízhez való jog elemeinek alkalmasnak kell lennie az emberi méltóságra, az életre és az egészségre: „A víz elégséges voltát nem szabad szűken értelmezni, pusztán térfogati mennyiségekre és technológiákra vonatkoztatva. A vizet a szociális és kulturális javak közé kell sorolni, és nem elsődlegesen a gazdasági javak közé. A vízhez való jog végrehajtási módjának fenntarthatónak kell lennie, biztosítva a jog végrehajthatóságát a jelen és jövő generációinak számára egyaránt.” A Bizottság a továbbiakban a hozzáférhetőséget hangsúlyozza, valamint a minőséget, a fizikai és gazdasági elérhetőséget, a megkülönböztetés tilalmát és a víz témájával kapcsolatos információk hozzáférhetőségét. A részes államok tegyenek lépéseket különösen annak biztosítására, hogy „a gyermekek ne legyenek megfosztva emberi jogaik gyakorlásától a megfelelő víz hiánya miatt az oktatási intézményekben és a háztartásokban, vagy a vízgyűjtés terhe miatt. Az oktatási intézmények megfelelő vízzel való ellátását ivóvízhiány esetén sürgősségi helyzetnek kell felfogni. (Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága, 15. számú átfogó kommentár, 2002, HRI/GEN/1/Rev.8, lásd különösen az 1., 1–12. bekezdés, és 16. bekezdés b) pont, 105. oldaltól. A Bizottság a részes államok lényegi kötelezettségeit a 37. bekezdésben írja elő).

Környezetszennyezés. A Gyermekjogi Bizottság kiemelte a környezetszennyezés káros hatásait a gyermekek jogainak végrehajtására, általában véve, és specifikus eseményekből eredően egyaránt. Említést tett a vízellátás szennyezéséről, a tengervíz és a levegő szennyezettségéről.

„(d) biztosítsák az anyák várandósság alatti és szülés utáni gondozását”

Az 1990-ben a gyermekekért rendezett világtalálkozó cselekvési terve kimondja: „... A gyermekhalandóság magas arányszámainak fő kiváltó okai, kiváltképp az újszülött halandóságé, a korai terhességekkel, az alacsony születési súllyal és koraszülésekkel, a veszélyeztetett szüléssel, az újszülött merevgörccsel, a magas termékenységi adatokkal stb. függenek össze...” (16. bekezdés) Csaknem minden ötödik öt éven aluli gyermek halála születéssel kapcsolatos okok miatt következik be.

Mint azt korábban megjegyeztük (251. oldal), a 2005-ben elindított világszintű partnerség az anyák, az újszülöttek és a gyermekek egészségéért hangsúlyozza annak fontosságát, hogy egyszerre összpontosítsanak az anya és a gyermek egészségére. A gondozás folytonosságát hangsúlyozó megközelítés támogatja az anyák és a gyermekek gondozását a várandósságtól a szülésig, közvetlenül a szülés utáni időszakban és a későbbiekben, a gyermek további fejlődését is követve, felismerve, hogy a biztonságos születés kulcsfontosságú az anya és az újszülött egészsége szempontjából egyaránt.

A Bizottság hangsúlyt helyezett minden, a szülés segítésében részt vevő személy képzésének fontosságára, beleértve a hagyományos szülészeti segítő személyzetet is. Kommentárt fogalmazott azokról a különös veszélyekről, melyeket a korai anyaság jelent a halandóság mutatóit tekintve, és az egészségre nézvést (lásd további kifejtést a 24. cikk 2. bekezdésének f) pontjánál, alább – családtervezési felvilágosítás és ellátás).

„(e) tájékoztassák a társadalom valamennyi csoportját és különösen a szülőket és a gyermekeket, a gyermek egészségére és táplálására, a szoptatás előnyeire, a környezet higiéniájára és tisztántartására, a balesetek megelőzésére vonatkozó alapvető ismeretekről, továbbá megfelelő segítséget nyújtsanak ezen ismeretek hasznosításához”

A 24. cikknek ez a bekezdése hangsúlyt helyez az egészséggel kapcsolatos oktatás és tájékoztatás fontosságára és a támogatásra, a gyermek egészséghez, és az egészségügyi ellátáshoz való hozzáféréshez való jogának végrehajtásában, mely elképzelés visszaüt a világtalálkozóra és cselekvési tervére, valamint a Nők negyedik világkonferenciájának cselekvési programjára. Ezeknek, és más terveknek a célkitűzéseiben is elismerik és kifejezésre juttatják, hogy az egészség és az alapfokú oktatáshoz való hozzáférés között, valamint az írni-olvasni tudás között, összefüggés áll fenn. A gyermek jogairól szóló egyezmény 17. cikkében támogatják a tömegtájékoztatási eszközök jelentős szerepét a gyermekek számára hasznos tájékoztatásban (lásd 17. cikket a 161. oldalon). A 18. cikk előírja a részes államoknak, hogy nyújtsanak megfelelő segítséget a szülőknek a gyermek nevelésével kapcsolatban rájuk háruló felelősség gyakorlásához, és a Gyermekjogi Bizottság számos esetben kért a szülők és a családok részére tájékoztatást (lásd még 18. cikk, 173. oldal)

Szoptatás. Két tényezője van a szoptatás támogatásának: szükséges a pozitív szellemű tájékoztatás, oktatás, és előnyeinek támogatása, valamint szükséges ellensúlyozni a helyettesítő szerek üzleti marketingjének negatív hatásait. Széles körben elterjedt mintája a pozitív szellemű nevelésnek *A sikeres szoptatás tíz lépése* című 1989-es WHO/UNICEF kiadvány. Ez a tíz lépés adja az alapját a világszintű bababarát kórházi kezdeményezésnek, melyet 1991-ben indított útjára a WHO és az UNICEF.

1981-ben a Világegészségügyi Közgyűlés (WHA 34.22 sz. határozat, 1981) elfogadta az anyatej pótszerek marketingjének nemzetközi kódexét. A kódex célja „hozzájárulni az újszülöttek biztonságos és megfelelő táplálékellátásához, azáltal, hogy védi és előmozdítja a szoptatást, továbbá hogy biztosítja az anyatej pótszerek helyes használatát, amennyiben szükségesek, elégséges információ biztosításával, és a megfelelő marketing és forgalmazó tevékenységen keresztül” (kódex, 1. bekezdés). 1990-ben a szoptatás védelméről, előmozdításáról és támogatásáról szóló inno-centi nyilatkozat tartalmazott egy, a kódex végrehajtására irányuló országos akciót, mely egyike volt a négy operációs célkitűzésnek 1995-re. A Világegészségügyi Közgyűlés (WHA) számos al-

Gyermekjogi egyezmény

kalommal megismételte a tagállamok számára a kódex, továbbá a későbbi WHA határozatok teljes egészében történő elfogadására vonatkozó javaslatát. A kódex előírja a tagállamok részére, hogy „évente tájékoztassák a Főigazgatót azokról a lépésekről, melyeket a kódex alapelveinek és céljának hatályba léptetése érdekében tettek”. A WHO főigazgatója köteles jelentést tenni a Világ-egészségügyi Közgyűlés felé minden páros évben a kódex végrehajtásának állapotáról, és technikai segítséget nyújtani a tagállamok részére, amennyiben kéri (11.6. és 11.7. bekezdések)

Az újszülöttek és kisgyerekek táplálásának világszintű stratégiája, melyet az 55. Világ-egészségügyi Közgyűlés fogadott el 2002-ben (WHAGG/2002/REC/1, 2. Melléklet), cselekvési keretet nyújt az újszülöttek és kisgyerekek megfelelő táplálásának védelmére, előmozdítására és támogatására vonatkozólag. A stratégia kötelezettségeket határoz meg minden érintett állam részére: lehetővé tenni az anyáknak és a családoknak, hogy kizárólagosan szoptassák újszülöttjeiket az első hat hónapban, vezessenek be megfelelő kiegészítő táplálékokat a hat hónap elteltével, a szoptatás fenntartása mellett, és vezessék be a legjobb táplálási lehetőségeket speciális körülmények esetén, mint például az alacsony születési súlyú újszülöttek, a HIV-fertőzött anyák gyermekei és vészhelyzetben lévő családok esetében. A stratégia továbbá elismeri anya táplálása és a gyermek egészségi állapota közötti jelentős összefüggést, támogatja a hatékony beavatkozást az anyák táplálkozási helyzetének javítása érdekében.

A rákövetkező 2005-ös Innocenti Nyilatkozat jelentős fejlődést állapít meg az elmúlt 15 évben – ugyanakkor kijelenti, hogy „nem megfelelő táplálási szokások – mint az optimálisnál rövidebb ideig tartó szoptatás, vagy annak teljes elhagyása, és a nem megfelelő kiegészítő táplálás – veszélyeztetik továbbra is a leginkább a gyermek egészségét és életben maradását világszerte. Csúpan az elterjedtebb szoptatással meg lehetne menteni több mint 3500 gyermek életét naponta, inkább, mint bármely más megelőző beavatkozással”. A 2005-ös nyilatkozat megjegyzi, hogy az 1995-ös nyilatkozat és a 2002-es világszintű stratégia nyújtják továbbra is a cselekvés alapjait. Részletes felszólítást tartalmaz a fellépésre, kijelentve, hogy sürgős lépéseket kell tenni azért,

hogy „gyermekünk a legjobb kezdettel lépjenek az életbe, továbbá a Millennium fejlesztési célok teljesítése és a jelen és jövő generációk emberi jogainak végrehajtása érdekében”.

A Bizottság nyugtázta, hogy a kódex részes államok általi végrehajtása egy jelentős lépés a szülők azon jogainak megvalósítása felé, hogy objektív információt kapjanak a szoptatás előnyeiről, és így a 24. cikk kötelezettségeinek a megvalósítása felé is. Következésképpen szorgalmazza a kódexszel való összhangot.

A HIV anyáról gyermekekre történő átörökítése egy másik fő gondja a Bizottságnak. 2000-ben a WHO, az anyáról gyermekekre történő HIV-átörökítés megelőzésének szervezetek közötti munkacsoportja nevében összehívott egy technikai konzultációt, a HIV-vel és az újszülöttek táplálásával kapcsolatos konzultációk céljából. A konzultáció javaslataira alapozva egy átdolgozott új irányelvet fejlesztettek ki, amely tartalmazza a HIV és újszülött táplálás: elsődleges fontosságú cselekvési keretét (melyet minden kulcsfontosságú ENSZ szakosított szervezet elfogadott), a HIV szoptatással történő átörökítéséről szóló összefoglalást, irányelveket a döntéshozók, valamint az egészségügyvezetés vezetői és ellenőrzői számára, egy működést kutató kézikönyvet, útmutatókat az egészségügyi dolgozók számára és tanácsadási-képzési kézikönyvet. Ezt az útmutatót széles körben terjesztették. 2006-ban egy technikai konzultáció finomított rajta, mely továbbra is egy, az egyetemesen elismert emberi jogi normákon alapuló széles egyetértést élvező közegészségügyi szemléletet tükröz.

„A HIV/AIDS és a gyermek jogai” című átfogó kommentárjában (lásd 262. oldal), a Bizottság előírja a részes államok részére, hogy hajtsák végre az Egyesült Nemzetek szakosított szervezetei által javasolt stratégiákat az újszülöttek és kisgyermek HIV-fertőzésének megelőzésére. Ezek tartalmazzák: (a) a leendő szülők HIV-fertőzésének elsődleges megelőzését; (b) a HIV-fertőzött nők nemkívánatos terhességeinek megelőzését; (c) a HIV-fertőzött nők és újszülötteik közötti HIV-átöröklődés megelőzését; (d) gondozást, kezelést és támogatás nyújtását a HIV-fertőzött nők, újszülötteik és családjaik részére. Az anyáról gyermekekre történő HIV-átörökítés megakadályozása érdekében a részes államoknak lé-

péseket kell tenniük, beleértve az alapvető gyógyszerek biztosítását, pl. antiretrovirális gyógyszerek, megfelelő születést megelőző, szülés alatti és utáni gondozást, és elérhetővé tenni az önkéntes tanácsadási és szűrési szolgáltatásokat a várandós nők és partnereik részére.

Az államok nyújtsanak támogatást, beleértve a tanácsadást és újszülött-táplálási alternatívákat:

„Még a magasán HIV-fertőzött populációkban is az újszülöttek többsége nem HIV-fertőzött anyáktól születik. A HIV-negatív anyák újszülöttei számára, és azoknak a nőknek, akik előtt nem ismeretes saját HIV-státusuk, amint azt a Bizottság hangsúlyozni kívánja az Egyezmény 6. és 24. cikkeivel összhangban, a szoptatás marad a legjobb táplálási mód. A HIV-pozitív anyák újszülöttei részére a rendelkezésre álló bizonyítékok arra engednek következtetni, hogy a szoptatás 10-től 20%-ig növeli az átöröklődés kockázatát, de a szoptatás hiányában a gyermekek az alultápláltság, és ugyan nem a HIV, de más fertőző betegségek magasabb kockázatának lesznek kitéve. Az ENSZ szakosított szervezeti javasolták, hogy ahol a helyettesítő táplálás megengedhető, megvalósítható, elfogadható, fenntartható és biztonságos, a HIV-fertőzött nők általi szoptatás teljes egészében kerülendő; másként kizárólagos szoptatás javallott az újszülött életének első hónapjaiban, és szakítsák meg, mielőtt erre lehetőség nyílik.” (Gyermekjogi Bizottság, 3. számú átfogó kommentár, 2003, CRC/GC/2003/3, 27. bekezdés)

Balesetmegelőzés. Az államok által benyújtott jelentések közül csak kevés tesz említést a balesetmegelőzésről, és kevés megjegyzés született a Bizottság részéről. A 3. cikk 2. bekezdése értelmében a részes államok vállalják, hogy biztosítják a jóléthez szükséges védelmet és gondozást. Míg a baleset-megelőzés egyértelműen szülői kötelezettség, némely vonatkozását csak állami intézkedésen keresztül lehet előmozdítani (utazási és környezettel kapcsolatos irányelvek, megfelelő tanácsadás, pénzügyi támogatás nyújtása a háztartási biztonsági eszközökre és így tovább). Számos országban a balesetek a fő kiváltó okai a gyermekhalálzásnak.

2005-ben az Egészségügyi Világszervezet kiadta a gyermekek és serdülők sérüléseinek megelőzése: cselekvésre szólító globális felhívását. A WHO és az UNICEF fokozzák tevékenységüket a

gyermekek és serdülők sérüléseinek megelőzésének területén. Egy globális jelentés és egy 5 illetve 10 éves globális stratégia alkotják majd részét ennek a gyermekek és serdülők sérülésének megelőzésére irányuló erőfeszítésnek.

Világszerte a közúti balesetek és a vízbefulladás a leggyakrabban előforduló halált okozó sérülések a gyermekek között, melyeket az égés és a zuhanás követ. A szándékos erőszak szintén jelentős áldozatokat követel. A szegény családokból származó gyermekek aránytalanul jobban ki vannak téve sérüléseknek. Minden nem szándékoltnak bekövetkező halált okozó sérülés több mint 95%-a az alacsony vagy közepes jövedelmű országokban következik be. A magas jövedelmű országokban szintén erőteljes társadalmi-gazdasági meghatározottságú a gyermek- és serdülőkori baleseteknek, amikor is a szegény családokból származó gyerekeket nagyobb valószínűséggel érik sérülések, mint tehetősebb kortársaikat.

A cselekvésre szólító felhívás hangsúlyozza: „A Gyermekek sérülései nem szükségszerűen pusztán »véletlenül« vagy vaktában bekövetkező események; bizonyos fokig előre megjósolhatóak, és ezért nagyrésztükben elkerülhetőek is. Mint közegészségügyi problémát, a sérüléseket nem lehet, és nem is szabad semmibe venni. Itt az ideje annak, hogy visszautasítsuk azt az elgondolást, hogy a sérülések elkerülhetetlenek, és adjunk teret egy proaktív megelőző megközelítésnek, mely csökkenteni kívánja a sérülésből származó halálozást világszerte. Az Egyesült Nemzetek 2000-ben elfogadták, hogy 2015-re kétharmadával csökkentik az öt éves kor alatti közel 11 millió halálesetet (4. számú Millenniumi cél). A sérülések és az erőszak visszaszorításával, melyek a gyermekek közötti halálozás vezető okai az első születési évük után, jelentősen hozzájárulhatunk majd e cél eléréséhez.”

A HIV/AIDS kihívása

Az AIDS-járvány állapotáról szóló globális jelentés 2006 decemberében (*Naprakészben az AIDS járványról*, UNAIDS és WHO, 2006. december) becslései szerint 2,3 millió 0-15 életkorú gyermek él együtt az AIDS-szel (1,7 és 3,5 millió között); 530 000 frissen megfertőzve (410 000 és 660 000 között); és 380 000 halt meg AIDS következtében (290 000 és 500 000 között). A Bizottság hangsúlyozta azt az óriási fenyegetést, amit a HIV/AIDS

Gyermejkogi egyezmény

jelent a gyermekek jogainak megvalósítására, és 1998-ban „A gyermekek az AIDS világában” témában általános vitát rendezett. (CRC/C/80). A vitanapot követően részletes javaslatokat dolgoztak ki, és 2003-ban kiadták a 3. szánú, „A HIV/AIDS és a gyermek jogai” című átfogó kommentárt (lásd az áttekintést a keretes részben).

Az Egyesült Nemzetek HIV/AIDS-szel kapcsolatos közös programja (UNAIDS), melyet 1996-ban alapítottak, egy közösen szponzorált program, mely a következő 10 szakosított szervezetet egyesíti: UNHCR, UNICEF, WFP, UNDP, UNFPA, UNODC, ILO, WHO és a Világbank. Prioritásokat határoznak meg, melyek végrehajtására kell törekedni az országos programokban. 2001 júniusában az Egyesült Nemzeteknek egy különleges ülészakát hívták össze, hogy áttekinthesse és foglalkozzon a HIV/AIDS probléma minden aspektusával, valamint hogy hozzon egy a világot átfogó kötelezettségvállalást arra, hogy fokozni fogja az országos, regionális és nemzetközi erőfeszítések összehangolását és elmélyítését, hogy átfogóan szálljon szembe vele (lásd Egyesült Nemzetek Közgyűlése S-26/2 sz. határozata, 2001. június 27.)

A Bizottság jelentős és kiemelt figyelmet szán a HIV/AIDS-re a jelentések vizsgálata során a záró észrevételek egy elkülönített részében, „Alapvető egészség és jólét” címszó alatt.

A HIV/AIDS és a gyermekek jogai

Gyermejkogi Bizottság, 3. szánú átfogó kommentár, 2003, összefoglalás

„A HIV/AIDS-járvány drasztikusan megváltoztatta a gyerekek világát. Gyerekek milliói fertőződtek meg és haltak bele, és még többeket érint súlyosan, amint a HIV terjed családokban és közösségekben”. Ahhoz, hogy a HIV/AIDS gyermekekre gyakorolt hatását ellenőrzés alá vonjuk, koncentrált és jól irányzott erőfeszítéseket kell tennie a világ minden országának, bármely fejlettségi szinten. A gyermekek és a HIV/AIDS problémáját sokan orvosi és egészségügyi problémának látják, de hatásában olyan mély, hogy a gyermek összes jogára kihat – polgári, politikai, gazdasági, szociális és kulturális jogaira egyaránt. Az Egyezmény és főképp négy általános elve erőteljes cselekvési keretet biztosít.

Hátrányos megkülönböztetés. A Bizottság úgy értelmezi a 2. cikk „egyéb helyzete szerinti” kitételét a hátrányos megkülönböztetésre alapot szolgáltató tényezők felsorolásában, hogy az tartalmazza gyermekek és szüleik HIV/AIDS-státusát. A megkülönböztetés, különösen a nemi és szexuális orientáltság szerinti, felelős azért, hogy a gyerekek HIV/AIDS-veszélyeztetetetté váljanak. A megkülönböztetés megakadályozza a gyerekek hozzáférését az információhoz, a tájékoztatáshoz, az egészségügyi és szociális ellátáshoz és a közösségi élethez.

Legfőbb érdek. A HIV/AIDS-irányelveket általában felnőttek részére alakítják ki, úgy, hogy a gyermek legfőbb érdekének elsődlegesen megfontolandó elve csekély figyelmet kap. A gyermek jogait és szükségleteit kell az állam országos járványra adott válaszlépésének középpontjába helyezni.

Az élethez, a lehetséges legnagyobb mértékű életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog: A gyerekeket jog szerint megilleti, hogy élvezzék azokat a gazdasági és szociális irányelvekből származó juttatásokat, melyek lehetővé teszik számukra az életben maradást és a fejlődést. A hatékony megelőző programok elismerik a serdülők életének tényeit, és az államnak gondos figyelmet kell fordítania a gyermekek közötti magatartásmódokra és életstílusokra, beleértve a szexualitást, még ha ezek nem is illeszkednek az uralkodó társadalmi normákhoz.

A részvétel joga: A beavatkozások akkor voltak a leghatékonyabbak, amikor a gyerekeket aktívan bevonták a szükségletek megállapításába, a megoldások megtervezésébe és kivitelezésükbe, és így nem csak azoknak tekintették őket, akikre a döntések vonatkoznak.

Akadályok: „Egy probléma létezésének eltágadása, a kulturális berögződések és attitűdök, beleértve a tabukat és a megbélyegzést, a szegénység és a gyerekekkel szembeni leereszkedő bánásmód – csak néhány olyan akadály, mely gátolhatja a hatékony programok iránt elkötelezett politikai és személyes szándékot.” Az államok ne hivatkozzanak erőforrásbeli megszorításokra annak igazolására, ha elmulasztják megtenni a szükséges lépéseket.

Az információhoz való jog: A gyerekeknek joga van a HIV/AIDS megelőzésével és kezelésével kapcsolatosan szükséges, megfelelő és időben kapott információhoz, a formális oktatáson és a média csatornáin, valamint informális közvetítő csatornákon keresztül (pl. azok, amelyek az utcagyerekeket, vagy a gyerekotthonokban élő gyermekeket célozzák meg). A hatékony megelőzés érdekében az államoknak tartózkodniuk kell az egészséggel kapcsolatos információ betiltásától, visszatartásától, vagy szándékos elferdítésétől, beleértve a szexuális felvilágosítást és információt. A felvilágosításnak jelentős szerepe van abban, hogy szükséges információt nyújtsanak a gyermekek számára, képessé tegyék őket önmaguk fertőzéstől való megvédésére, és megelőzzék a negatív attitűdök kialakulását.

Gyermek- és serdülőérzékeny egészségügyi ellátás: A gyerekek szívesebben vesznek igénybe olyan szolgáltatásokat, melyek barátságosak, támogatóak, a szükségleteikhez igazodnak, és lehetővé teszik számukra a részvételt az egészségükről hozott döntésekben, megfizethetőek, titoktartók, nem ítélezőek, nem igényelnek szülői hozzájárulást és nem megkülönböztetőek.

HIV-tanácsadás és -szűrés: Az államok biztosítsanak minden gyermek részére hozzáférést az önkéntes, bizalmas HIV-tanácsadáshoz és vizsgálathoz, és előzzenek meg bármiféle kötelező vizsgálatot. A gyermek kibontakozó képességei meghatározzák, hogy szükséges-e közvetlenül a gyerektől, vagy szüleitől, gyámjától hozzájárulást kérni; minden esetben biztosítani kell az elégséges információt a tájékozottságon alapuló döntés meghozásához. Az államoknak védeniük kell a HIV-vizsgálat eredményeinek szigorúan bizalmas jellegét, összhangban a 16. cikkben lefektetett titoktartáshoz való joggal; a HIV státus nem felfedhető harmadik személy előtt, szülőket is beleértve, a gyermek beleegyezése nélkül.

Átörökítés anyáról gyermekekre: Az újszülöttek és a kisgyerekek megfertőződhetnek a terhesség alatt, a vajúdás és a születés folyamán és a szoptatáson keresztül. Az államok részére előírják az Egyesült Nemzetek szakosított szervei által javasolt stratégiák végrehajtását, beleértve az alapvető gyógyszerek biztosítását, melyek pl.

antiretrovirális gyógyszerek, megfelelő szülés előtti, alatti és szülés utáni gondozást, valamint az önkéntes tanácsadás és vizsgálat lehetővé tételét a várandós nők és családjaik részére. A HIV-pozitív anyák tanácsadása tájékoztasson a különböző újszülött-táplálási lehetőségek kockázatairól és előnyeiről.

Hozzáférés a kezeléshez: az államoknak biztosítaniuk kell a támogatott és megkülönböztetés mentes hozzáférést a teljes körű kezeléshez és gondozáshoz, beleértve a HIV-vel kapcsolatos gyógyszereket, javakat és szolgáltatásokat. Az államok folytassanak tárgyalásokat a gyógyszer-gyártó cégekkel, hogy a szükséges gyógyszerek helyi szinten hozzáférhetőek legyenek a lehető legalacsonyabb áron.

A gyerekek bevonása a kutatásba: az államoknak biztosítaniuk kell, hogy a HIV/AIDS-kutatói programok magukba foglalják olyan tanulmányokat, melyek hozzájárulnak a gyerekekkel kapcsolatos hatékony megelőzéshez, gondozáshoz és kezeléshez. Gyermek csak akkor lehet alanya kutatásnak, ha a készítményt felnőtteken alaposan tesztelték, és mielőtt a gyermek és/vagy szülei megfelelő beleegyezésüket adták, a gyerekre vonatkozó kockázatok és előnyök teljes ismeretében.

A különleges figyelmet igénylő gyermekek: a Bizottság hangsúlyozza a menekülttáborokban, őrizetben vagy intézményekben, valamint súlyos szegénységben élő vagy fegyveres konfliktusnak kitett, a gazdaságilag vagy szexuálisan kizsákmányolt, fogyatékkal élő, bevándorló, kisebbségi, őslakos és utcán élő gyermekek kritikus veszélyeztetettségét a HIV/AIDS-szel kapcsolatosan. A veszélyeztetettség csökkentése érdekében elsődlegesen és kiváltképpen a gyermekeknek, szüleiknek és közösségeiknek kell lehetővé tenni, hogy megfelelő tájékoztatás után döntsenek.

A HIV/AIDS által hátrányosan érintett vagy elárvult gyerekek: az ilyen gyerekekre kiemelt figyelmet kell fordítani. Az anyakönyvezés és a személyazonosság bizonyíthatósága gyakran kulcsfontosságú a jogosultságok szempontjából. Az államoknak biztosítaniuk kell, hogy a törvény és a gyakorlat egyaránt támogassa az árvák öröklési és vagyonnal kapcsolatos jogait, különös te-

kintettel a nemi alapú megkülönböztetésre. Tegyenek erőfeszítést arra, hogy a testvérek együtt maradhassanak, rokonok vagy családtagok gondozásában. A szélesebb család, a környezet támogatása jelenti a legkevesebb traumát, és ezért a legalkalmasabb az árvák gondozására. Amennyiben ez nem lehetséges, az államok biztosítsanak család-jellegű alternatív gondozást. A gyermek irányítása alatt álló háztartásokat szükség esetén támogassák. Az intézményi elhelyezés a gyerekek számára legyen a végső megoldás eszköze.

Szexuális és gazdasági kizsákmányolás általi veszélyeztetettség: az államok tegyenek határozott lépéseket a szexuális és gazdasági kizsákmányolás, továbbá gyermekkereskedelem következtében HIV/AIDS által érintett gyermekek megvédése érdekében. Az államok védjék meg továbbá a gyerekeket az erőszak minden formájától: a visszaélés növeli a HIV-fertőzés kockázatát, valamint a HIV/AIDS által fertőzött vagy érintett gyermek erőszakos megnyilvánulás áldozatává válhat. A HIV/AIDS és a gyerekek által elszenvedett visszaélés között fennálló kapcsolat a fegyveres konfliktus kontextusában különleges figyelmet érdemel.

Drogokkal való visszaélés: az olyan anyagok használata, mint az alkohol és a kábítószer, csökkentheti a gyerekek képességét szexuális magatartásuk ellenőrzésére, és ezért növeli a fertőzés veszélyét számukra. A sterilizálatlan fecskendőhasználati szokások tovább növelik ezt a kockázatot. Az államoknak megoldást kell találniuk azokra a problémákra, melyek kiteszik a gyermekeket az droghasználatnak, továbbá kezelést és támogatást kell nyújtaniuk a drogozó gyermekek számára.

Javaslatok: A Bizottság megerősíti javaslatait, melyeket a „Gyermekek a HIV/AIDS világában” témában összehívott vitanap kapcsán fogalmazott meg (CRC/C80). Az átfogó kommentár továbbá felhívja az államokat, hogy:

(a) Fogadjanak el és hajtsanak végre országos és helyi HIV/AIDS vonatkozású hatékony stratégiákat és programokat, melyek gyermekközpontúak és a gyermekek jogaira építenek, figyelembe véve jelen átfogó kommentár javaslatait, és az

Egyesült Nemzetek Közgyűlése gyermekekről tartott rendkívüli ülészakán elfogadott javaslatait (2002);

(b) Különítsenek el pénzügyi, technikai és emberi erőforrásokat a lehető legnagyobb mértékben az országos és közösségi alapú fellépés támogatására, szükség esetén nemzetközi közreműködéssel.

(c) Vizsgálják felül a létező törvényeket és vezessenek be új diszkriminációellenes jogszabályt, különösen a valóságos vagy feltételezett HIV/AIDS-státuson alapuló megkülönböztetés határozott tiltása végett.

(d) Foglalják bele a HIV/AIDS-stratégiákat az országos, a gyerekek jogait felügyelő és összehangoló mechanizmusokba, és fontolják meg egy új felülvizsgálati eljárás létrehozását, mely a gyermeki jogok specifikusan a HIV/AIDS-szel kapcsolatos megsértésére vonatkozó panaszos ügyekben lenne hivatott eljárni;

(e) A részes állam értékelje újra a HIV-vel kapcsolatos adatgyűjtését és kiértékelését annak biztosítására, hogy abban kellőképpen kitérjen a gyermekekre, nemi és életkori bontásban, ideálisan 5 éves életkori csoportokkal számolva, és amennyiben lehetséges, tartalmazza a speciális védelmet igénylő gyermekeket;

(f) Az Egyezmény előírás szerinti jelentései tartalmazzanak információt az országos HIV/AIDS-irányelvekről és -programokról, és hogy milyen fokig ismerik el ezekben a gyermekeket és jogaikat; továbbá hogy körvonalazzák tervezett cselekvési programjaikat a következő 5 évre.

A Bizottság felhívja az Egyesült Nemzetek többi érintett szakosított szervezetét, és más érintett nemzetközi testületet, hogy rendszeresen szövegeljen meg e témában országos szinten, és hogy folytassák az együttműködést a Bizottsággal. Azok az államok, melyek fejlesztési együttműködést nyújtanak, biztosítsák, hogy HIV/AIDS-stratégiáik kialakítása teljességgel figyelembe vegye a gyerekek jogait. A részes államok tegyék lehetővé a civil társadalmi csoportok részvételét a HIV/AIDS ellátás biztosításában, beleértve a HIV/AIDS-szel élő embereket, különös tekintettel a gyerekekre.

„(f) fejlesszék a megelőző egészséggondozást, a szülői tanácsadást, valamint a családtervezési nevelést és szolgáltatásokat.”

A megelőző egészséggondozás, az egészséget előmozdító és tájékoztató jellegű programok minden országban megtalálhatóak, és a WHO, az UNICEF és más képviselők támogatásával működnek.

A Bizottság támogatja a gyermekvállalást célzó tájékoztatást, beleértve az egészségügyi témákkal kapcsolatos tájékoztatást. A 18. cikk előírja, hogy a részes államok „megfelelő segítséget nyújtsanak a szülőknek és a gyermek törvényes képviselőinek a gyermek nevelésével kapcsolatban rájuk háruló felelősség gyakorlásához”, valamint gondoskodjanak „gyermekjóléti intézmények, létesítmények és szolgáltatások létrehozásáról” (lásd 18. cikk, 173. oldal).

Immunizáció: A védetté tévés a megelőző egészséggondozás egyik különösen fontos vonatkozása. A Gyermekjogi Bizottság mélyszéles aggodalmát fejezte ki, ott, ahol az átoltottság arányszámai csökkenő tendenciát mutatnak, és üdvözölte, amikor a részes államok jelentős javulást értek el mutatóikban. A diszkrimináció itt is felmerülő probléma.

2000-ben alapították az Oltóanyagok és az Immunizáció Globális Szövetséget (GAVI), s 2005-re a szövetség azt jelenthette, hogy a GAVI erőforrásai lehetővé tették a legszegényebb országok számára új oltóanyagok bevezetését (hepatitis B, Hib, és sárgaláz), és javították a gyermekkorban szükséges alapvető oltóanyagokhoz való hozzáférést (beleértve a gyermekbénulás, a diftéria, a merevgörcs, a szamárköhögés és a kanyaró elleni oltóanyagokat). 99 millióval több gyerekhez jutottak el az új oltóanyagok, és közel 15 millióval több gyerek kapta meg az alapvető oltóanyagokat (WHO Immunizáció, Oltóanyagok és Biológiai Gyógyszerek Osztálya, Becslések 2005-re, 2005. november).

Családtervezési nevelés és szolgáltatások: Néhány részes állam nyilatkozatot fűzött vagy fenntartását közölte a 24. cikk f) pontjához. Például, „... az Argentin Köztársaság úgy véli, hogy a családtervezés kérdése a szülők kizárólagos joga az etikai és morális irányelvekkel összhangban, és az állam kötelességének ismeri el, hogy e

cikk értelmében a szülők számára iránymutatást és tájékoztatást nyújt a felelős gyermekvállalás érdekében.” A Szentszék fenntartása azt tartalmazza, „hogy értelmezésében a 24. cikk 2. bekezdésének »családtervezési nevelés és szolgáltatások« kitétele csakis azokat a családtervezési módokat jelenti, melyeket morálisan elfogadhatónak tart, nevezetesen a családtervezés természetes módjait”. Lengyelország záradéka „a 24. cikk 2. bekezdésének f) pontjára vonatkozóan leszögezi, hogy a Lengyel Köztársaság úgy véli, a szülők számára nyújtandó családtervezési és nevelési szolgáltatásoknak összhangban kell lenniük az erkölcsi elvekkel.” (CRC/C//Rev.8, 13, 23, 36. oldal) Minden egyes esetben a Bizottság a nyilatkozatok vagy kikötések visszavonására törekszik (lásd 1. cikk, 2. oldal további információért).

A Bizottság a „A HIV/AIDS és a gyermek jogai” (lásd fentebb, 262. oldal), valamint „A serdülők egészsége és fejlődése a gyermek jogairól szóló egyezmény összefüggésében” című (lásd alább, 266. oldal) átfogó kommentárjában hangsúlyozza a serdülők jogait a pontos, cenzúrázatlan információhoz a szexualitást illetően, és a szükséges ellátáshoz való hozzáférés jogát. A Bizottság számos alkalommal kifejezte aggodalmát a tinédzserterhességek magas száma miatt, és javasolt egészségügyi tájékoztatást és családtervezési programokat.

A családtervezés nemcsak a nemkívánatos terhességek megelőzése érdekében fontos, hanem a gyerekek számának és érkezésének megtervezése miatt is, hogy képessé tegyék az anyákat már meglévő gyerekeik szükségleteinek kielégítésére, és az anyák egészségének védelme érdekében is. A családtervezéssel kapcsolatos kérdések egyformán érintik a fiúkat és a fiatal férfiakat éppúgy, mint a lányokat és a fiatal nőket.

A népességről és fejlődésről rendezett nemzetközi konferencia (Kairó, 1994) jelentésében javasolják, mint irányelvet, hogy „Reproduktív egészséggondozás címén a legszélesebb választékban nyújtsanak szolgáltatásokat mindenféle korlátozás nélkül...” (A/CONF.171/13, 8. elv). Külön helyezzenek hangsúlyt a férfiak és nők közös felelősségére és aktív részvételükre a szexuális és reproduktív viselkedésben, beleértve a családtervezést, a születést megelőző időszakot, az anya és a gyermek egészségét, a nemi úton terjedő betegségek megelőzését, mint a HIV, továbbá a nem kívánt,

Gyermejjogi egyezmény

és a súlyosan veszélyeztetett terhességek megelőzését (A/CONF.171/13, 4.26 és 4.27 bekezdés).

A jelentés azt is hangsúlyozta, hogy a fiatalokat aktívan vonják be a programok tervezésébe, lebonyolításába és kiértékelésébe: „Ez különösen fontos az információ, a tájékoztatás és a kommunikációs tevékenységek, valamint a reprodukzív és szexuális egészséggel kapcsolatos szolgáltatások szempontjából, beleértve a korai terhességek megelőzését, a szexuális nevelést, továbbá a HIV/AIDS és más nemi úton terjedő betegségek megelőzését. Az ilyen szolgáltatásokhoz való hozzáférést, valamint a bizalmas bánásmódot és a titoktartást biztosítani kell szülőknek nyújtott támogatással és iránymutatással, és a gyermek jogairól szóló egyezményrel összhangban. Azonkívül szükséges oktatási programokat szervezni az életvezetési készségek, egészséges életmód támogatására a drogokkal való visszaélés aktív ellenzésével.” (6.15 bekezdés)

A jelentés sürgette a fiatalok integrált szexuális nevelésének és szolgálatainak támogatását, szülőknek nyújtott támogatással és útmutatással, és összhangban a gyermek jogairól szóló egyezményrel, mely hangsúlyozza a férfiak felelősségét saját szexuális egészségükért és termékenységükért, és amely segít nekik kötelelességeik teljesítésében...”

A Kairói konferencia egyik elfogadott célkitűzése az volt, hogy jelentősen csökkentsék a serdülőkori terhességet általában véve (A/CONF.171/13, 7.37 és 7.45 bekezdés).

A Nők negyedik világkonferenciája cselekvési programja kijelenti: „Több, mint 15 millió 15-19 éves lány szül évente. Az ilyen korai anyaság komplikációkkal jár a várandósság és a szülés alatt, az anya halálának kockázata jelentősen nagyobb, mint átlagosan. A fiatal anyák gyermekei magasabb károsodási arányt és halandóságot mutatnak. Minden egyes terhesség gátolja a nők oktatási, gazdasági és társadalmi státusának javítására tett lépéseket a világ minden részén...” Azonkívül: a nemi erőszak és a nemi úton terjedő betegségek, beleértve a HIV/AIDS-t, súlyos hatással vannak a gyerekek egészségére, és a lányok még veszélyeztetettebbek, mint a fiúk, a védekezés nélküli és túlságosan korai szexuális kapcsolatok következményeit tekintve...” (Cselekvési program, 268. és 269. bekezdés)

Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése Pekinget (2000) követő speciális ülészaka hasonló részletes javaslatokat tett a serdülők számára nyújtott szolgáltatások fejlesztésére. Javasolja, hogy a kormányok „Alakítsanak ki és hajtsanak végre programokat a serdülők teljes körű bevonásával, amennyiben szükséges, oktatás és információ nyújtása céljából, és megkülönböztetés nélkül nyújtsanak megfelelő, specifikus, felhasználóbarát és hozzáférhető szolgáltatásokat, hogy hatékonyan foglalkozzanak a serdülők reprodukzív és szexuális szükségleteivel, figyelembe véve jogukat a titoktartásra, a bizalmas bánásmódra, a tiszteletre és a tájékozottságon alapuló beleegyezésre, figyelembe véve a szülők és a törvényes gondviselők felelősségét, jogait és kötelezettségeit, hogy megfelelő irányt és útmutatást nyújtsanak a gyermek jogairól szóló egyezményben lefektetett jogok gyakorlásához, oly módon, hogy az összhangban legyen a gyermek kibontakozó képességeivel... (A/RES/S-23/3, 79. bekezdés f) pont)

A serdülők egészségügyi ellátása. Válaszul számos világszintű konferencia és az Egyesült Nemzetek képviseleteinek a javaslataira, a Bizottság egyre nagyobb hangsúlyt fektetett a serdülők számára nyújtott egészségügyi ellátás fejlesztésére. 2003-ban elfogadta „A serdülők egészsége és fejlődése a gyermek jogairól szóló egyezmény összefüggésében” című átfogó kommentárt (összefoglalót lásd keretes részben, 266. oldal, a teljes szöveget itt:).

A serdülők egészsége és fejlődése a gyermek jogairól szóló egyezményrel összefüggésben

Gyermejjogi Bizottság, 4. számú átfogó kommentár, 2003, összefoglaló

A serdülők 18 éves korig jogosultak arra, hogy éljenek az Egyezményben lefektetett valamennyi joggal; különleges védelem illeti meg őket, és kibontakozó képességeiknek megfelelően fokozatosan gyakorolhatják jogaikat. A Gyermejjogi Bizottság megjegyzi, hogy a részes államok nem fordítottak kellő figyelmet a serdülők mint speciális jogosultak különleges érdekeire, valamint egészségük és fejlődésük előmozdítására. Az átfogó kommentár célja, hogy fokozza a tudatosságot, iránymutatással és támogatással szolgáljon a részes államok számára.

A szülőknek és más, a serdülőkért törvényes felelősséget vállaló személyeknek gondosan kell kötelezettségeiket teljesíteniük: „A serdülők tényleges jogok illetik meg, amit a családi környezet minden tagjának el kell ismernie, mely jogok alapján teljes körű és elismert állampolgárrá válhatnak, amennyiben megkapják a megfelelő útmutatást és irányítást”. Azért, hogy lehetővé tegyék a serdülők részvételi jogának gyakorlását, a hatóságoknak, a szülőknek és a többi, a gyerekekkel, illetve a gyerekekért dolgozó személynek olyan környezetet kell kialakítaniuk, mely „a bizalomra, az információ megosztására, a másik meghallgatására épül, és olyan teljes iránymutatásra, amely előmozdítja a serdülők egyenlőségen alapuló, a döntéshozó folyamatokba is bevonó részvételét”.

A serdülők egészséghez és fejlődéshez való jogaival összefüggésben az államoknak ki kell jelölniük az életkor alsó határát, amikor beleegyezésüket adhatják szexuális kapcsolathoz és házassághoz, amely fiúk és lányok esetében egyezzen meg. A serdülőknek legyen könnyű hozzáférése a személyes panasztételi, valamint bírósági, és más jóvátételi mechanizmusokhoz, amelyek méltányos és megfelelő eljárást garantálnak.

Az államokat a serdülők titoktartáshoz és a bizalmas bánásmódhoz való jogainak szigorú tiszteletben tartására ösztönzik, beleértve az egészséggel kapcsolatos útmutatást és tanácsadást. Azok a serdülők, akiket érettnak ítélnék arra, hogy szüleik vagy bármely más személy jelenléte nélkül részesüljenek tanácsadásban, jogosultak a titoktartásra, és bizalmas eljárást kérhetnek a szolgáltatások, valamint a tanácsadás nyújtása során.

A serdülők a megkülönböztetés, erőszak, elhanyagolás és kizsákmányolás minden formájától meg kell védeni, fokozott figyelmet fordítva az erre a korcsoportra különösen jellemző erőszak megnyilvánulásaira (továbbá a fogyatékossgal élő serdülők különös veszélyeztetettségére); a védelmi intézkedéseknek összhangban kell lenniük az Egyezményben előírtakkal.

Szisztematikus, részletes adatgyűjtésre van szükség a serdülők egészségének és fejlődésének ellenőrzéséhez; ahol szükséges, a serdülők vegyenek részt az adatok elemzésében, hogy biztosítsák, a nyert információkat a serdülőkre odafigyelő módon értelmezik és hasznosítják.

A törvénykezést, az irányelveket és a programokat oly módon kell kialakítani és végrehajtani,

hogy a serdülők kibontakozó képességeit figyelembe vegye. Tartalmaznia kell a megfelelő segítség, információ és támogatás nyújtását a szülők számára, amelyek bizalomra és önbizalomra épülő emberi kapcsolatok kialakítását teszik lehetővé, s amelyekben az olyan témák, mint a szexualitás és a szexuális magatartás, valamint a kockázatos életmódok nyíltan megvitathatók, elfogadható megoldást tudnak találni, a serdülők jogainak tiszteletben tartása mellett.

Minden serdülő jogosult arra, hogy pontos és megfelelő információval lássák el egészségének és fejlődésének védelmével, az egészséges magatartásmódok gyakorlásával kapcsolatban. Ennek tartalmaznia kell a dohány, az alkohol, és más drogok használatára és a velük való visszaélésre, valamint a biztonságos és elfogadott társadalmi és szexuális magatartásmódokra, étrendre és fizikai aktivitásra vonatkozó információt.

A Bizottság továbbá hangsúlyozza annak fontosságát, hogy egyaránt vegyék figyelembe az olyan egyéni magatartásmódokat és környezeti tényezőket (mint például a szegénység, a fegyveres konfliktus vagy a társadalmi kirekesztés, a szociális és gazdasági instabilitás, és a migráció minden formája), amelyek növelik a serdülők veszélyeztetettségét és kockázatait. A megelőző irányelvekre erőteljesen összpontosítva a részes államok jelentősen csökkenteni tudják veszélyeztetettségüket és a kockázatot, és költséghatékony módszerekkel segítséget tudnak nyújtani a társadalom számára ahhoz, hogy a serdülők egy szabad társadalomban fejlődhessenek, harmonikusan.

A részes államok az alábbi kötelezettségekkel bírnak:

(a) Biztonságos és támogató környezet kialakítása a serdülők számára, beleértve a családon belül, az iskolákban, bármely intézményben, melyben napjaikat töltik, a munkahelyeiken és/vagy a szélesebb értelemben vett társadalomban;

(b) Biztosítsanak a serdülőknek hozzáférést az olyan információkhoz, amelyek elengedhetetlenül szükségesek egészségük és fejlődésük szempontjából, valamint lehetőséget, az egészségüket érintő döntésekben való részvételhez (különösen képpen a tájékoztatáson alapuló beleegyezéshez és a bizalmas bánásmódhoz való joguk révén), azért, hogy az élethez szükséges készségeket elsajátítsák, hozzájussanak a megfelelő és életkor-specifikus információkhoz, és hogy megfelelő, az

egészségükkel kapcsolatos magatartásmódbeli döntéseket hozhassanak;

(c) Biztosítsák a megfelelő minőségű, a serdülők problémáira odafigyelő, és minden serdülő számára hozzáférhető egészségügyi ellátást, beleértve a szexuális és reprodukzív egészséggel kapcsolatos tanácsadást és szolgáltatásokat;

(d) Biztosítsák, hogy a serdülő lányoknak és fiúknak lehetőségük legyen tevékenyen részt venni az egészségüket és fejlődésüket érintő tervek és programok kialakításában;

(e) Védjék meg a serdülőket a munkavégzés minden olyan formájától, amely veszélyeztetheti őket jogaik gyakorlásában, különösképpen azáltal, hogy betiltják a gyermekmunka minden formáját és szabályozzák a munkavégzés környezetét és körülményeit a nemzetközi normáknak megfelelően;

(f) Védjék meg a serdülőket minden szándékos vagy szándékolatlan sérüléstől, beleértve az erőszakból és a közúti balesetekből származókat;

(g) Védjék meg a serdülőket minden káros hagyományos szokástól, mint például a korai házasságkötések, a becsületbeli gyilkosság, és a női nemi szerv megcsonkítása;

(h) Biztosítsák, hogy a különösen veszélyeztetett csoportokba tartozó serdülőket is teljességgel figyelembe veszik;

(i) A lelki rendellenességek megelőzésére és a serdülők lelki egészségének előmozdítására hozzanak intézkedéseket.

A részes államoknak a serdülők különleges szükségleteire és jogaira érzékeny egészségügyi ellátást kell biztosítaniuk, külön figyelmet szentelve az alábbiakra:

(a) **Elérhetőség.** Az egészségügyi alapellátás tartalmazzon a serdülők szükségleteire odafigyelő szolgáltatásokat, különös figyelemmel a szexuális és reprodukzív egészségre és a lelki egészségre;

(b) **Hozzáférhetőség.** Az egészségügyi létesítmények, javak és szolgáltatások legyenek ismeretek és könnyen hozzáférhetőek (gazdaságilag, fizikailag és társadalmilag) minden serdülő számára, megkülönböztetés nélkül. A bizalmas bánásmódot, titoktartást, szükség esetén garantálni kell;

(c) **Elfogadhatóság.** Az Egyezmény rendelkezéseinek és alapelveinek teljes tiszteletben tartásával, minden egészségügyi létesítmény, javak és szolgáltatások tartsák tiszteletben a kulturális értékeket, legyenek tekintettel a nemi szempontok-

ra, tiszteljék az orvosi etikát, és legyenek elfogadhatóak mind a serdülők, mind pedig közösségeik számára, ahol élnek;

(d) **Minőség.** Az egészségügyi javaknak és szolgáltatásoknak tudományosan és orvosilag megfelelőnek kell lenniük, mely a serdülők ellátásában képzett személyzetet, megfelelő felszereltséget és tudományosan elfogadott módszereket tesz szükségessé.

Arra ösztönzik a részes államokat, hogy egy több ágazatot átfogó megközelítést tegyenek magukévá, mely szisztematikus közreműködést és együttműködést igényel a kormánnyal. A közegészségügy, és más a serdülők által igénybevetett szolgáltatás esetén szintén együttműködést ösztönöznek és támogatnak többek között a magán- és/vagy tradicionális gyakorlatot folytató orvosokkal, szakmai egyesületekkel, gyógyszertárakkal és szervezetekkel, melyek a serdülők veszélyeztetett csoportjai számára nyújtanak szolgáltatásokat. A multiszektoriális megközelítés sem lehet hatékony nemzetközi együttműködés nélkül. Ezért a részes államok szükség esetén kereszenek együttműködési lehetőséget az Egyesült Nemzetek specializált ügynökségeivel, programjaival és testületeivel, a nemzetközi nem-kormányzati szervezetekkel és a kétoldali segítő szolgálatokkal, nemzetközi szakmai szervezetekkel és más nem-állami résztvevőkkel.

A részes államok jelentéseinek vizsgálata során a Bizottság szinte kivétel nélkül mindig részletes megjegyzést fűz a serdülőket érintő egészségügyi témákhoz. Míg a reprodukzív és szexuális egészségre, valamint a HIV/AIDS és más nemi úton terjedő betegségek veszélyeire irányul a figyelem túlnyomó részben, a Bizottság ugyancsak kifejezi aggodalmát a gyakran emelkedő mutatókat jelző gyermekek által elkövetett öngyilkosság (további információt lásd 6. cikk, 64. oldal), valamint a dohány, alkohol és a kábítószer növekvő használata miatt.

Mentális egészség. A Bizottság kritizálta a mentális egészségügyi ellátás hiányát – a hosszú várólistákat és a gyermekpszichiáterek és -pszichológusok hiányát – számos állam esetében (ezt a problémát a serdülők egészségével kapcsolatos átfogó kommentárban szintén tárgyalja). A közelmúltban aggodalmának adott hangot a „figyelemhiányos rendellenesség” (ADD) tüneteire és a

hiperaktív gyerekek részére felírt gyógyszerek túlzott mennyisége miatt, és javasolta számos részes államnak, hogy a kezelés más formáit vegyék fontolóra.

„Az Egyezményben részes államok megtesznek minden alkalmas, hatékony intézkedést annak érdekében, hogy megszüntessék a gyermekek egészségére káros hagyományos szokásokat”: 24. cikk 3. bekezdés

A 24. cikk 3. bekezdése – együttesen a 19. cikkel (mely védelmet ír elő a fizikai és lelki erőszak minden formájától, lásd 184. oldal) és a megkülönböztetés tilalmának elvéről szóló 2. cikkel – felülvizsgálatot tesz szükségessé minden olyan állam számára, ahol bármely erőszakot alkalmazó és/vagy a gyermek egészségére káros hagyományos szokást gyakorolnak. A gyermek testi épségét érintő szokások egészségügyi kockázatai még magasabbak lehetnek azáltal, hogy orvosi képzés nélküli személyek hajtják végre azokat, nem higiénikus körülmények között. A megfelelő érzésteleltetés hiánya növeli a gyermekek szenvedését.

A tradicionális szokások gyakran arra az időszakra esnek, amikor a gyermek még nagyon fiatal és képtelen hozzájárulását adni. Az az érettségi fok, amikortól egy érett gyermek képes ön maga tájékoztatáson alapuló hozzájárulását adni olyan eljárásokhoz, melyekben erőszakot alkalmaznak, vagy károsak az egészségükre nézve, eltér a hozzájárulást nem tartalmazó beavatkozó eljárásoktól. A 24. cikk 3. bekezdése egyértelműen kijelenti, hogy megfelelő lépéseket kell tenni a gyermekek egészségére káros hagyományos szokások megszüntetése érdekében. Feltételezhetően az érett gyerekeket a felnőttekkel azonos, törvény szerinti jogok illetik minden egyes társadalomban ahhoz, hogy beleegyezésüket adják olyan szokásokhoz, melyek az erőszak bizonyos fokát tartalmazzák, de nem jelentősen károsak az egészségre.

Azt a javaslatot, hogy a Bizottság védje meg a gyerekeket az egészségre káros szokásoktól, egy civil szervezetekből álló ad hoc munkacsoport tette az Egyezmény szövegezése folyamán (E/CN.4/1986/39, 10-11. oldal; Detrick, 350. oldal). Számos ország küldöttsége javasolta, hogy a rendelkezés példának okáért, és kiváltképp vonatkozzon a lányok és a fiatal nők nemi szerv-

csonkításának szokására, mely javaslatot azon az alapon utasították el, hogy helytelen lenne egyetlen szokást kiemelni. Egy másik speciális szokást – a fiúgyermekkel kivételező gondozást – a munkacsoport Egyezményt szövegező vitái folyamán emeltek ki (A/CN.4/1987/25, 8-10. oldal; Detrick 351. oldal).

Számos küldöttség egyetértett abban, hogy a „hagyományos szokások” terminus tartalmazni fogja mindazokat az eljárásokat, melyeket a nők és gyermekek egészségét károsan befolyásoló hagyományos szokásokkal foglalkozó munkacsoport 1986-os jelentésében ismertettek (E/CN.4/1986/42). A jelentés ide sorolja a nők körülmételését, a csonkítás más formáit (mint például az arc bevagdálása), a nők erőszakos táplálását, a korai házasságot, számos tabut és eljárást, mely megakadályozza a nők termékenysége feletti ellenőrzést, táplálkozással kapcsolatos tabukat és másokat. A vita kiterjedt még más hagyományos szokásra, beleértve a hozományokat a világ bizonyos részein, a becsületbeli bűntetteket, és a fiúgyermekkel kedvezményező bánásmód következményeit (E/CN.4/1986/42, 18. bekezdés). A Bizottság következetesen elítélte a korai házasságot és a házasságkötés törvényes korhatárában jelentkező megkülönböztetést. A Bizottság erőteljesen javasolja a részes államoknak, hogy vizsgálják felül és szükség esetén reformálják meg törvénykezésüket és gyakorlatukat, hogy a házasságkötés alsó korhatára 18 év legyen szülői beleegyezéssel vagy anélkül fiúk és lányok esetében egyaránt (4. számú átfogó kommentár, „A serdülők egészsége és fejlődése a gyermek jogairól szóló egyezmény összefüggésében”, 2003, CRC/GC/ 2003/4. További információt lásd 1. cikk, 5. oldal)

A nőkkel szembeni hátrányos megkülönböztetés kiküszöböléséért felelős bizottság 1990-es általános javaslatában aggodalmát fejezte ki „a nők körülmételésének és más, a nők egészségére káros hagyományos szokásnak” a folytatódása miatt, és javasolta a részes államoknak, hogy „tegyék meg a szükséges és hatékony lépéseket a nők körülmételési szokásának felszámolása érdekében”. Az átfogó ajánlás azt is ajánlja továbbá, hogy a részes államok fogadjanak el a nők körülmételése közegészségügyi gyakorlatának felszámolására irányuló alkalmas stratégiákat az országos egészségügyi irányelveikben. Az ilyen

Gyermejjogi egyezmény

stratégiák tartalmazhatják az egészségügyi személyzet, beleértve a hagyományos szülési kiszolgáló személyzet arra vonatkozó felelősségét, hogy elmagyarázzák a nők körülmetélésének káros következményeit.” (A nőkkel szembeni hátrányos megkülönböztetés kiküszöböléséért felelős bizottság, 14. számú átfogó ajánlás, 1990, HRI/GEN/1/Rev.8, 297. oldal)

2001 decemberében az Általános Közgyűlés elfogadott egy, a nők és lányok egészségét károsan befolyásoló hagyományos és szokásos eljárásokról szóló határozatot. Részletes javaslatokat tartalmaz a részes államok számára, hogy:

„Gyűjtsenek információt és tájékoztassanak a nők és lányok egészségét károsan befolyásoló hagyományos és szokásos eljárásokról, beleértve a női nemi szerv megcsonkítását;

Alakítsanak ki, fogadjanak el és hajtsanak végre országos jogszabályt, irányelveket, terveket és programokat arra vonatkozóan, hogy a nők és lányok egészségére káros hagyományos és szokásban lévő eljárásokat betiltsák, beleértve a női nemi szerv megcsonkítását, és emeljenek vádat az ilyen eljárást elkövetőkkel szemben;

Amennyiben még nincs, hozzanak létre tényleges országos szintű mechanizmusokat az idevonatkozó jogszabály, törvényi végrehajtás és országos irányelvek végrehajtására és ellenőrzésére;

Hozzanak létre és erősítsék meg a támogató szolgálatokat az áldozatok szükségleteinek kielégítésére, többek között azáltal, hogy átfogó és elérhető szexuális és reprodukzív egészséggel kapcsolatos ellátást nyújtanak, továbbá képzést az egészséggondozásban dolgozók részére minden szinten az ilyen szokások egészségkárosító következményeiről;

Kiemelten foglalkozzanak az egészségügyi és más idevonatkozó személyzet képzésében a nők és lányok egészségére káros hagyományos és szokásban lévő eljárásokkal, valamint foglalkozzanak még a nők és lányok HIV/AIDS és más nemi úton terjedő betegség miatti, ezen eljárások miatt fokozott veszélyeztetettségével... (Egyesült Nemzetek Közgyűlése határozat, A/RES/56/128, 2001. december 7.)

Az Egyesült Nemzetek Főtitkárának a gyermekekkel szembeni erőszakról szóló tanulmányával kapcsolatos jelentése (2006) idézi a WHO egy becslését, mely szerint 100 és 140 millió közöttire tehető azoknak a nőknek és lányoknak a szá-

ma a világon, akik keresztülmentek a női nemi szerv megcsonkításának/körülmetélésének valamilyen formáján. A tanulmányról szóló jelentés, melyet 2006 októberében terjesztettek a Közgyűlés elé, javasolja a gyermekekkel szembeni erőszak minden formájának tilalmát, beleértve minden káros hagyományos szokást, és 2009-re tűzi ki a cél elérését a kormányok részére (A/61/299, 98. és 116. bekezdés). A gyermekekkel szembeni erőszakról szóló világjelentés kijelenti: „Ahhoz, hogy véget vessünk a női nemi szerv csonkolásának, egyértelmű tiltásra van szükség, továbbá tájékoztatásra és tudatosításra a családok és közösségek körében, és közösségi mozgósításra. Változást előidézni a közösségi tudásban, hitekből, attitűdökben és szokásokban a kulcs a sikerhez. Ez pártfogói stratégiát tesz szükségessé, melyben a vallási és közösségi elöljárók, egészségügyi szakemberek és más fellépők együttesen vesznek részt; egyénenként ösztönözni szülőket és anyákat nem hatékony.” A jelentés hangsúlyozza azt is, hogy számos más, erőszakos, és a gyermekekre nézve káros szokást le kell leplezni, és kampányt kell folytatni ellenük, így téve erőfeszítést a megelőzésükre. (Világjelentés, 89. és 90. oldal).

Az Egyezmény elveinek fényében az alábbi szokásokat kell felülvizsgálni:

- ▶ a nemi szervek megcsonkításának és körülmetélésének minden formája;
- ▶ elkötés, bevagdósítás, égetés, beleégetés, érmedörgölés, tetoválás, piercing;
- ▶ beavatási ceremóniák, beleértve például az erőszakos víz alá tartást;
- ▶ a gyermek szándékosan megkülönböztető, erőszakos és/vagy egészségre káros bánásmódja – például fiúgyermekekkel kivételező táplálás és/vagy gondozás; gondozás elhanyagolása a fogyatékos vagy bizonyos napokon született gyermekek esetében; élelemmel kapcsolatos tabuk; stb;
- ▶ hitek, melyek a gyereket boszorkánynak, gonosz szellem által megszálltnak hiszik;
- ▶ erőszakos és/vagy az egészségre káros fegyelmezési eljárások;
- ▶ korai házasság és hozomány.

A Bizottság mélységes aggodalmát fejezte ki a makacsul folytatódó egészségre káros hagyományos szokásokkal kapcsolatban, általában kitérve a női nemi szerv megcsonkítására/körülmetélésé-

re, és számos javaslattal élt a jelentéseket követő záró észrevételeiben. Megjegyezte, hogy a migráció következtében a női nemi szerv megcsonkítása a világon mindenhol előfordul. Országhatáron átvélő jogi szabályozást javasolt. A Bizottság úgyszintén aggodalmát fejezte ki a férfiak nem biztonságos, vagy nem higiénikus környezetben történő körülmetélése miatt.

„Az Egyezményben részes államok kötelezik magukat arra, hogy elősegítik és előmozdítják az e cikkben elismert jog teljes megvalósításának fokozatos biztosítására irányuló nemzetközi együttműködést. Ebben a tekintetben különösen figyelembe veszik a fejlődő országok szükségleteit”: 24. cikk 4. bekezdés

A WHO, az UNICEF, az Egyesült Nemzetek szakosított szervei és az ENSZ-hez kapcsolódó szervezetek részt vesznek a nemzetközi együttműködés elősegítésében. Az együttműködés tartalmazza a segélyezést, a tanácsadást és technikai segítség nyújtását, kutatási közreműködést és így tovább (lásd még 4. cikk, 47. oldal).

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* (CRC/C/58/Rev.1). függelék, 467. oldal.

Alma-atai nyilatkozat

Az alábbiakban az alma-atai nyilatkozat egészségügyi alapellátásról szóló része olvasható:

„Az egészségügyi alapellátás:

1. Az ország és közösségei gazdasági körülményeit, szocio-kulturális és politikai rendszerét tükrözi, és azokból származik, valamint a szociális, orvos-biológiai és egészségügyi ellátások idevágó kutatási eredményeinek és a közegészségügy tapasztalatainak alkalmazásán alapul.

2. Foglalkozik a társadalom fő egészségügyi problémáival, támogató, megelőző, gyógyító és gyógyító-nevelő szolgáltatásokat nyújtva igény szerint;

3. Mindenképpen tartalmazza az alábbiakat: tájékoztatás az uralkodó egészségügyi problémákról és megelőzésük és ellenőrzésük módszereiről; élelmiszerellátás és megfelelő táplálkozás előmozdítása; megfelelő ellátás biztonságos vízből és alapvető higiénéből; anya és gyermekgondozás, beleértve a családtervezést; immunizáció a főbb fertőző betegségek ellen; a helyi járványszerű megbetegedések megelőzése és ellenőrzése; az általános betegségek és sérülések megfelelő kezelése; valamint a legszükségesebb gyógyszerek biztosítása;

4. Bevonja, az egészségügyi szektort kiegészítve, az összes többi ágazatot, valamint az országos és közösségi fejlődés tényezőit, különösképp a mezőgazdaságot, az állattenyésztést, az élelmiszeripart, az oktatást, a lakásügyet, a közműveket, a kommunikációs és más szektorokat; mindezen szektorok összehangolt erőfeszítéseit megköveteli;

5. Előírja és előmozdítja a lehető legmagasabb közösségi és egyéni önállóságot és részvételt az egészségügyi alapellátás megtervezésében, megszervezésében, irányításában és ellenőrzésében, teljes körűen felhasználva a helyi, országos és más forrásokat; és ebből a célból fejleszti a közösségek részvételi képességét tájékoztatáson keresztül;

6. Integrált, funkcionális és közösen támogatott beutaló rendszerek révén fenntartva, elvezet egy átfogó, mindenki számára biztosított egészséggondozás fokozatos kialakításához, elsődleges fontosságot biztosítva azoknak, akik a legjobban igénylik;

7. A helyi és beutaló szinten egészségügyi dolgozókra támaszkodik, beleértve az orvosokat, ápolókat, bábákat, kisegítő és közösségi munkaerőt, amennyiben lehetséges, valamint hagyományos orvosokat szükség esetén, akik szociálisan és technikailag képzettek ahhoz, hogy egészségügyi csapatban dolgozzanak, és hogy a közösség egészségügyi szükségleteinek meg tudjanak felelni.”

(Alma-atai nyilatkozat, 1978, VII. bekezdés)

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

Az ellenőrző lista használatáról lásd XXXV. oldal

Általános végrehajtási intézkedések

- Az adott állam törvényhozása gondoskodik-e a 12. cikk 1. és 2. bekezdésének tiszteletben tartásáról (a gyermek véleménye)
- ▶ minden egészségügyi szolgáltatás megtervezésével és kifejlesztésével kapcsolatban?
- ▶ a gyermek egyéni egészségügyi kezelésével kapcsolatos döntéshozatallal kapcsolatban?
- A joghatóságuk alá tartozó minden gyermek
- ▶ élvezi-e a lehető legjobb egészségi állapothoz való jogát?
- ▶ hozzáfér-e megfelelő létesítményekhez betegség kezelése és egészsége gyógyító-nevelése céljából?
- A joghatóságuk alá tartozó minden gyermek hozzáfér-e a szükséges orvosi segítséghez és egészséggondozáshoz?

Hozzáférnek-e a gyermekek a szükséges és bizalmas kezelést, titoktartást nyújtó egészségügyi szolgálatokhoz, beleértve az információt, a tanácsadást és az ellátást?

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan, és a cikkek kölcsönösen összefüggenek egymással. A 24. cikk sem önmagában értelmezendő.

Kiemelt figyelmet kell fordítani:

A többi általános elvre

- 2. cikk: Az Egyezményben megállapított jogok elismerése a joghatóság alá tartozó valamennyi gyermek számára, hátrányos megkülönböztetés nélkül
- 3. cikk 1. bekezdése: A gyermek legfőbb érdekei a gyermekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
- 6. cikk: Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog
- 12. cikk: A gyermek véleményének tiszteletben tartása a gyermeket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyermeket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban

Szorosan kapcsolódó cikkek

Az alábbi cikkek végrehajtása különösen összefügg a 24. cikk végrehajtásával:

- 5. cikk: Iránymutatás szülőknek és a gyermek kibontakozó képességei
- 17. cikk: Hozzáférés a hasznos tájékoztatáshoz és a média szerepe
- 18. cikk: Szülők felelősségei és állami segítségnyújtás
- 19. cikk: Védelem az erőszak minden formájától
- 23. cikk: A fogyatékkal élő gyermekek jogai
- 25. cikk: A kezelés időszakos felülvizsgálatához való jog
- 27. cikk: Jog a megfelelő életszínvonalhoz
- 28. cikk: Jog az oktatáshoz
- 29. cikk: Az oktatás céljai
- 32–36. cikkek Védelem a kizsákmányolás különböző formáitól
- 39. cikk: A gyermekkorú áldozatok felépülése és visszailleszkedése a társadalomba

A gyermek joga a kezelések¹ időszakos felülvizsgálatához

A 25. CIKK SZÖVEGE

Az Egyezményben részes államok elismerik az illetékes hatóságok által gondozásra, védelemre, illetőleg fizikai vagy mentális állapota miatt² elhelyezett gyermeknek azt a jogát, hogy időszakosan felül kell vizsgálni az említett kezelést, és az elhelyezésével kapcsolatos minden egyéb körülményt.

Összefoglalás

A 25. cikk előírja azon gyerekek elhelyezésének, az elhelyezés körülményeinek és a velük való bánásmódnak az időszakos felülvizsgálatát, akiket az illetékes hatóságok gondozásra, védelemre, illetőleg egészségügyi gondozásuk érdekében helyeztek el. Ide sorolandók a családi környezetüktől megfosztott, és ezért családon kívül vagy (magán illetve állami) intézményekben elhelyezett, az örökbefogadott, fogyatékossgal élő, fizikai vagy elmebetegségben szenvedő gyerekek, a bentlakásos iskolában elhelyezett és a szabadságuktól időlegesen megfosztott gyermekek, a gyógyító-nevelés idejére elhelyezett gyermekek, valamint a törvényt sértő magatartásért kirótt bármely jellegű elhelyezés. A felülvizsgálat során vegyék fontolóra az elhelyezés megfelelő voltát, valamint a kezelés vagy gondozás folyamán mutatott előmenetelt.

1 Itt az angol kifejezés szűkített értelmezésében került lefordításra, hiszen a gyermekvédelmi gondoskodás a legritkább esetben tekinthető kezelésnek, sokkal inkább az ellátásról és a gondoskodás minőségéről van szó, amit magyarul nem lehet egy szóval kifejezni, amit a szöveg a részletezésben pontosan jelez, és ez egybecseng a gyermekvédelmi törvényben használt terminológiával is. (szerk.)

2 A mentális állapot lényegesen szélesebb, mint az eredeti fordítás, mivel a különféle kórképeket, problémákat tekintve a leggyakoribbak – depresszió, öngyilkossági kísérlet – nem az elmeállapottal, hanem a mentális egészséggel vannak összefüggésben. (szerk.)

A maga csendes módján a 25. cikk a gyermek jogairól szóló egyezményben egy nagyon fontos jogot határoz meg, mivel biztosítékokat szolgáltat a gyermekkel szemben megnyilvánuló visszaélés, bántalmazás egyik legsúlyosabb formája, az állam által elkövetett visszaélés, bántalmazás kivédésére. A világ minden részén szenvednek gyerekek elhanyagolás és rossz bánásmód miatt különféle bentlakásos intézményi keretek között, ahová állami beutalás alapján kerülnek abból az őszinte meggyőződésből, hogy ez a gyerekek legfőbb érdekeit szolgálja.

A 25. cikk azért is fontos, mert jó lehetőséget teremt érvényesíthető törvényes jogok és biztosítékok kifejlesztésére. Az „elhelyezés időszakos felülvizsgálatát” szabályozó előírások magas színvonalat, célokat és a legjobb gyakorlatot biztosíthatják az elhelyezés során a gyerekekkel dolgozó szakemberek számára, és biztosíthatják a gyerekek jogainak érvényesülését, mint például azt a jogot, hogy meghallgassák őket, hogy kapcsolatban maradhassanak a külvilággal és hogy hozzáférésük legyen tényleges panasztételi eljáráshoz.

„...az illetékes hatóságok által gondozásra, védelemre, illetőleg fizikai vagy elmeápolásra elhelyezett gyermeknek”

Az „illetékes” szó arra utal, hogy a hatóságok megfelelő hatáskörrel rendelkeznek ahhoz, hogy eljárjanak az ügyben, nem a szakmai hozzáérté-

sük minőségét jelöli. A cikk által érintett elhelyezési formák lehetnek állami irányításúak és lehetnek magánkézben. „A magánszektor – mint szolgáltató, és szerepe a gyermekek jogainak végrehajtásában” témában rendezett vitanapon a Bizottság hangsúlyozta, hogy a 25. cikk előírja, hogy az államnak ellenőriznie kell a magánlétesítményekben lévő gyermekek elhelyezését is.

Az elhelyezések közé tartoznak a nevelő vagy örökbefogadó családok, a gyermekotthonok és intézmények, a bevándorlók és menekültek őrztáborai, kórházak, egészségügyi egységek és kórtermek, terápiás központok, bentlakásos iskolák, fogdák és börtönök. A bentlakásos iskolák is ide tartoznak, habár az „oktatás” nem szerepel a 25. cikk okokat felsoroló listájában, mivel itt a bentlakásos elhelyezés célja a gyermek gondozásának és az oktatásnak a biztosítása. A „büntetés” szintén nem említődik az elhelyezés okai között, ugyanakkor a fogdák és más, törvénysértő magatartásért kirótt elhelyezések gondozást is nyújtanak a gyerekek számára a büntetés-végrehajtáson túl.

Habár a magánintézményekben történő állami elhelyezés a cikk hatáskörébe tartozik, a szülők által megszervezett elhelyezést nem érinti. Azt, hogy pontosan miért nem kötelező időszakosan ellenőrizni a magánúton elrendezett elhelyezéseket, nem tették világossá, hiszen az érintett gyerekek talán még védtelenebbek ilyen körülmények között, mint állami elhelyezés esetén. A Bizottság mindazonáltal arra ösztönzi a részes államokat, hogy ellenőrizzék a magánúton elhelyezett gyerekek jólétét:

A 3. cikk 3. bekezdése előírja a részes államok számára minden intézmény, szolgáltatás és létesítmény színvonalának ellenőrzését. A különbség az, hogy a 3. cikk 3. bekezdése az intézmények és személyzetük ellenőrzésére vonatkozik, míg a 25. cikk az intézményben található minden egyes gyermek személyes előmenetelének az ellenőrzésére. A Bizottság gyakran arra ösztönzi a részes államokat, hogy „ellenőrizzék” az intézményekben és nevelői gondozásban élő gyerekek jogainak érvényesülését, amelynek az Egyezmény értelmében egyaránt jelentenie kell a rendszernek és az egyes gyerekek helyzetének az ellenőrzését.

A 12. cikk megköveteli a gyerekek véleményének meghallgatását, ami szintén idevonatkozik abban az értelemben, hogy a felülvizsgálat során a gyerekeket is meg kell hallgatni (lásd 119. oldal). A Bizottság hangsúlyozta ennek jelentőségét a „Szülői gondoskodást nélkülöző gyermekekkel” kapcsolatban megrendezett vitanapján:

„A Bizottságot aggasztja az a tény, hogy a gyerekeket gyakran nem hallgatják meg szüleiktől való elválasztás és gyermekelhelyezési eljárások során. Aggódik amiatt is, hogy a döntéshozó eljárások nem veszik kellő súllyal figyelembe a gyereket mint partnert, jóllehet ezek a döntések hosszú távon kihatnak majd a gyerek életére és jövőjére...”

Az Egyezmény 12. cikkének fényében a Bizottság javasolja, hogy az érdekelt szakemberek, döntéshozók és intézmények folytassák, és fokozzák erőfeszítéseiket a gyerek véleményének figyelembe vétele érdekében, és az értékelési, kiemelési és elhelyezési folyamat során minden őket érintő kérdésben tegyék lehetővé részvételüket az otthonon kívüli ellátás során és az átmeneti időszakban. Javasolja továbbá, hogy a védelmük ügyében eljáró folyamatokban is hallgassák meg őket, a döntés meghozatala előtt, a döntés végrehajtása során és azt követően egyaránt. E célból a Bizottság egy olyan eljárás mód kialakítását javasolja, amely partnernek tekinti a gyerekeket.” (Gyermekjogi Bizottság, Jelentés a 40. ülésről, 2005. szeptember, CRC/153, 663. és 664. bekezdés)

A Bizottság meglátása szerint a hatékony panasztételi eljárások szerves részét képezik a tényleges felülvizsgálatnak, és javasolja, hogy a részes állam alakítson ki elkötelezett eljárásmodot:

„... a Bizottság javasolja a részes államoknak egy független és hatékony ellenőrző eljárás kialakítását a szülői gondozás nélkül élő gyermekek számára. Egy ilyen testületnek legyen megbízatása arra, hogy a gyermekek panaszait megkapva, a gyermekekre érzékenyen és kellő gondossággal azokat kivizsgálja és eljárjon ügyükben.” (Gyermekjogi Bizottság, Jelentés a 40. ülésről, 2005. szeptember, CRC/C/153, 684. bekezdés)

Míg a Bizottság erőteljesen hangsúlyozta az intézményes elhelyezésben élő gyerekek rend-

szeres felülvizsgálatának szükségességét, arra is hangsúlyt helyezett, hogy a nevelőszülőknél történő elhelyezést szintén rendszeresen felül kell vizsgálni.

„... időszakosan felül kell vizsgálni az említett kezelést és az elhelyezésével kapcsolatos minden egyéb körülményt”

Az, hogy mire terjedjen ki a vizsgálat, és milyen gyakorisággal történjen meg, az egyéni körülményektől függ, de az államoknak jogszabályban minimumokat előíró kötelezettségeket kell rögzíteniük. „A szülői gondoskodást nélkülöző gyermekekről” szóló vitájanapján a Bizottság hangsúlyozta az „egyedi elbírálás elvét”, amely azt jelenti, hogy minden gyermek szükségletei egyediek (lásd keretes, 209. oldal)

A gyerek „kezelése” nem csupán egészségügyi célból történő klinikai kezelést foglal magában, hanem a gyerek intézménnyel kapcsolatos tapasztalatának bármely más vonatkozását is, beleértve például a gyerek ellenőrzését szolgáló intézkedéseket, a gyerek kapcsolatát a külvilággal, és azt, hogy a gyerek tanulását az elhelyezés hogyan befolyásolja, továbbá: „...az elhelyezésével kapcsolatos minden egyéb körülménynek” szükség-szerűen ki kell térnie az elhelyezés okára és indoklására. „A fiatakorúak igazságszolgáltatásával” kapcsolatban rendezett vitanapról szóló jelentésében a Bizottság megjegyezte:

„Aggodalomra ad okot, hogy a gyermekeket jólétük ürügyén intézményekben helyeznek el anélkül, hogy a gyermek legfőbb érdekeit kellően figyelembe vennék, továbbá anélkül, hogy biztosítanák az Egyezmény által elismert biztosítékokat, beleértve a gyermek jogát az elhelyezésről szóló döntés törvényes hatóságnál való megfellebbezhetőségéhez, az elhelyezés időszakos felülvizsgálatához való jogát, és a gyermek elhelyezésének minden más körülményét, valamint a panasztételhez való jogot.” (Gyermeke jogi Bizottság, Jelentés a 10. ülésről, 1995. október/november, CRC/C/46, 228. bekezdés)

Különböző felülvizsgálatokra lehet szükség, például:

- ▶ a törvényszéki vagy közigazgatási hatóságok felülvizsgálati eljárásai, a kötelező elhelyezések kielégítő voltának ellenőrzésére. A gyermek szabadságtól való meg-

fosztása esetére a 37. cikk előírja, hogy „csak végső eszközként legyen alkalmazható, a lehető legrövidebb időtartammal”. A szabadságuktól megfosztott fiatakorúak védelméről szóló ENSZ-szabályok 2. szabálya kimondja: „A büntetés hosszát törvényes hatóság határozza meg, anélkül, hogy kizárná az idő előtti szabadulás lehetőségét”. Amennyiben fennáll a gyerek idő előtti szabadulásának lehetősége a kiszabott büntetése lejártá előtt, időszakos felülvizsgálatra van szükség az idő előtti szabadon bocsátás lehetőségének a megállapítására. A Bizottság hangsúlyozta, hogy még az ideiglenes elhelyezés esetén is megfelelő jóváhagyásra és időszakos felülvizsgálatra van szükség.

▶ Szakemberek bevonásával végrehajtott felülvizsgálat, a kezelés előrehaladásának megítélésére. A Bizottság javaslata értelmében multidiszciplináris értékelő eljárásra van szükség.

▶ Független személyek által végrehajtott felülvizsgálat mint biztosíték a bántalmazásoktól való védelem érdekében, a gyermek általános jólétének ellenőrzésére. A felülvizsgálat ez utóbbi formájának lényeges alkotóeleme, hogy a gyermekek négy szemközt beszélhessenek az ellátásukról.

Milyen gyakran kerüljön sor az időszakos felülvizsgálatra? Habár ez a részes állam megítélése szerint történik, feltételezhetően minél kevésbé önkéntes az elhelyezés és minél szélsőségesebb az elhelyezés módja, annál gyakrabban szükséges felülvizsgálni. Mindazonáltal, jöllehet egyénre szabott megközelítést javasol, a Bizottság hangsúlyozza, hogy minden gyerek jogosult elhelyezésének rendszeres időszakonként bekövetkező felülvizsgálatára, függetlenül annak sikerétől, vagy az elhelyezés bármely más tényétől.

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* (CRC/C/58/Rev.1). függelék, 467. oldal.

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

Az ellenőrző lista használatáról lásd XXXV. oldal

Általános végrehajtási intézkedések

- Sor került-e a 25. cikkel kapcsolatban az általános végrehajtási intézkedésekre?
(A kormányzaton belül a 26. cikk **a szociális-jóléti, az igazságügyi, az oktatási és az egészségügyi minisztériumot** érinti; a képzésbe be kell vonni **a szociális munkásokat, az ügyvédeket, a bírákat, a gyermekvédőket, a tanárokat, az intézmények dolgozóit és az orvosokat (beleértve az elmeorvosokat is)**)

A 25. cikk végrehajtásával kapcsolatos konkrét kérdések

- Biztosítják-e törvényes és/vagy hivatalos közigazgatási intézkedések minden egyes, gondozása vagy védelme miatt elhelyezett gyermek elhelyezése felülvizsgálatát, ideértve
 - ▶ a nevelőszülőknél történő elhelyezést?
 - ▶ az örökbefogadást?
 - ▶ a gyermekgondozó intézményeket?
 - ▶ a bentlakásos iskolákat?
 - ▶ a börtönöket és fogdákat?
- Továbbá fizikai vagy mentális egészségügyi ellátásra elhelyezett gyermekek esetén:
 - ▶ a kórházakat
 - ▶ az egészségügyi egységeket?
 - ▶ a pszichiátriai osztályokat?
 - ▶ a terápiás központokat?
- Az ilyen felülvizsgálatok során kötelesek-e kitérni
 - ▶ a gyermek kezelésére (a gondozás minden tényezőjét figyelembe véve)?
 - ▶ a gyermek elhelyezésének körülményeire (beleértve a folytatás szükségességének kérdését)?
 - ▶ a gyermek véleményére (négy szemközt megbizonyosodva róla)?
- Biztosítják-e ezek a megfelelő időszakonként végrehajtott felülvizsgálatok a gyermek védelmét és jólétét?

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan és cikkei egymással összefüggésben állnak. A 25. cikk sem tekintendő önmagában állónak.

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan, és a cikkek kölcsönösen összefüggenek egymással.

A 25. cikk sem önmagában értelmezendő.

Kiemelt figyelmet kell fordítani:

A többi általános elvre

- 2. cikk: Az Egyezményben megállapított jogok elismerése a joghatóság alá tartozó valamennyi gyermek számára, hátrányos megkülönböztetés nélkül
- 3. cikk 1. bekezdése: A gyermek legfőbb érdekei a gyermekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
- 6. cikk: Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog

12. cikk: A gyermek véleményének tiszteletben tartása a gyermeket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyermeket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban

Szorosan kapcsolódó cikkek

A 16. cikk végrehajtásával kapcsolatban álló további cikkek:

20. cikk: A családi környezetétől megfosztott gyermek
21. cikk: Örökbefogadás
22. cikk: Menekült gyermekek
23. cikk: A fogyatékossgal élő gyermekek jogai
24. cikk: Egészségügyi ellátás
28. cikk: Jog az oktatáshoz
37. cikk: Szabadságától megfosztott gyermek
39. cikk: Rehabilitációs intézkedések
40. cikk: Fiatalokúak igazságszolgáltatási rendszerei

A gyermek joga a szociális biztonsághoz

A 26. CIKK SZÖVEGE

1. Az Egyezményben részes államok elismerik minden gyermeknek a szociális biztonsághoz, így a társadalombiztosítás juttatásaihoz való jogát, és megteszik a szükséges intézkedéseket arra, hogy hazai jogszabályaiknak megfelelően biztosítsák e jog teljes megvalósulását.

A juttatásokat, amennyiben szükségesek, a gyermek és az eltartásáért felelős személyek anyagi erőforrásainak és helyzetének, valamint a gyermek által vagy nevében a juttatás elnyerésére előterjesztett kérelemre vonatkozó bármely más megfontolás alapján kell engedélyezni.

Összefoglalás

A 26. cikk az állam által a gyerek részére nyújtott anyagi természetű támogatásra vonatkozik. Amikor a gyerekért felelős felnőttek képtelenek gondoskodni róla – például munkanélküliség vagy betegség miatt –, az állam köteles biztosítani valamiféle anyagi támogatást a gyermek számára, akár közvetlenül a gyereknek fizetve, akár egy felelős felnőtt közvetítésével. A 26. cikk ezt a kötelezettséget védelmezi.

A 26. cikk a 4. cikk kikötése alá esik, miszerint az államok a cikk végrehajtásához szükséges intézkedéseket „a rendelkezésükre álló erőforrások határai között, és szükség esetén, a nemzetközi együttműködés keretében hozzák meg”.

A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya így rendelkezik: „Az Egyezségokmányban részes államok elismerik, hogy mindenkinek joga van a szociális biztonságra, beleértve a társadalombiztosítást is.” A gyermek jogairól szóló egyezmény annyiban fogalmazza ezt át, hogy a gyermek azon jogát határozza meg, hogy „részesedjen” a szociális biztonságból, és nem a szociális biztonsághoz való jogként említi. Ez arra a tényre reflektál, hogy a gyerek gazdasági biztonsága általában felnőtt gondviselőjének gazdasági biztonságával szorosan összefügg. Mindazonáltal a cikk egyértelművé teszi, hogy a gyerek közvetlenül is folyamodhat juttatásért.

A gyermek joga „a szociális biztonsághoz, így a társadalombiztosítás juttatásaihoz”

Az Egyezmény alkalmazásának kezdeti időszakában, az 1990-es évek első felében világszerte recesszió volt a gazdaságban. Ez a gazdasági visszaesés a bénító nemzeti adósságokkal együtt és a szociális biztonsági kiadások megszorítását követelő uralkodó gazdaságfilozófiával ahhoz vezetett, hogy számos ratifikáló ország befagyasztotta vagy jelentősen csökkentette a gyerekek számára nyújtott szociális biztonsági kiadásait. A Bizottság záró észrevételeiben az időszak folyamán gyakran adott hangot mély aggodalmának a csökkentések gyerekekre gyakorolt katasztrofális hatása miatt.

Azóta a kormányok, a segélynyújtó országok és a nemzetközi pénzügyi intézmények kezdték felismerni, hogy hacsak a kormányok nem biztosítanak támogatást az alapellátáshoz a teljes népesség számára, a piacorientált stratégia nagy valószínűséggel nem fog sikerrel járni. Az 1995-ben, Koppenhágában a szociális fejlődésről rendezett világtalálkozón erős szociális biztonsági hálót javasoltak. A koppenhágai csúcstalálkozót követő ENSZ Közgyűlés rendkívüli ülészsaka 5 évvel később, némi javulásról tudott beszámolni a szegénység felszámolását illetően, például a

Gyermekjogi egyezmény

mikro hiteket támogató programok révén, ugyanakkor a szegényeket fenyegető új veszélyekről is számot adott, kiemelkedően a multinacionális vállalatok növekvő hatalma miatt (Egyesült Nemzetek Közgyűlése, 24. rendkívüli ülés, A/RES/S-24/2, 2000. december 15.). Ugyanabban az évben az Egyesült Nemzetek kibocsátották a Millenniumi Nyilatkozatot, amely határidőket is meghatározott kitűzött céljai teljesítésére, melyek közül az első „a súlyos éhezés és szegénység felszámolása” volt. Ennek a célnak a specifikus tervei nem irányulnak a problémák teljes felszámolására, mindazonáltal ambíciózusak: 2015-re felére csökkenteni a világ népességének azt a hányadát, amelyiknek napi jövedelme nem teszi ki az egy dollárt, továbbá az éhségtől szenvedők számát (Közgyűlési határozat, 55. ülés, 2000. szeptember, A/55/L.2, 19. bekezdés). 2006-ban közzétettek egy jelentést arról, hol tart a célok teljesítése, amely mindkét terv esetében részleges haladásról tudott beszámolni – például arányában kevesebb az éhező ember a világon, tényleges számuk viszont emelkedett (Jelentés a Millenniumi fejlesztési célokról, Egyesült Nemzetek Gazdasági és Szociális Ügyek Osztálya, DESA, New York, 2006. június, 4. és 5. oldal).

2002-ben a Közgyűlés különleges ülészakot tartott a gyerekekről. Jelentésében – Egy világ, amely jó a gyermekeknek – a Közgyűlés felkérte a „társadalom minden tagját”, hogy egy globális mozgalom keretében közösen teljesítsék a kitűzött célokat, közöttük a szegénység teljes felszámolását:

„...Újfént megerősítjük fogadalmunkat arra vonatkozólag, hogy egy generáción belül megtörjük a szegénység ciklusát, összefogva abbéli meggyőződésünkben, hogy a gyermekekbe befektetni és jogaitak érvényre juttatni a leghatékonyabb eszköze a szegénység megszüntetésének.” (Egyesült Nemzetek Közgyűlése, 27. rendkívüli ülés, A/S-27/19/Rev.1, 7.2 bekezdés)

Megjegyezték:

„A krónikus szegénység továbbra is a legnagyobb akadálya annak, hogy kielégítsük a gyermekek szükségleteit, valamint hogy megvédjük és előmozdítsuk jogaik érvényesülését. Minden fronton foglalkozni kell ezzel, az alapvető szociális ellátás biztosításától a munkalehetőségek megte-

remtéséig, a mikro hitelek elérhetőségétől az infrastrukturális befektetésekig, továbbá az adóssághitektől a tisztességes kereskedelmi módszerekig. A gyerekeket sújtja leginkább a szegénység, mert lehetséges fejlődésük gyökerénél sújt le fejlődő szervezetükre és szellemi éréstükre. A szegénység felszámolása és az egyenlőtlenségek csökkentése ezért a fejlődés érdekében tett erőfeszítések legfontosabbika. A közelmúltbeli Egyesült Nemzetek konferenciák és követő rendezvényeik, különösképp a Millenniumi csúcstalálkozó által elfogadott célok és stratégiák hasznos nemzetközi keretet biztosítanak a szegénység visszaszorítását célzó országos stratégiáknak a gyerekek jogainak kiteljesítéséhez és védelméhez, valamint jóllétük előmozdításához.” (A/S-27/19/Rev.1, 18. bekezdés)

Kevés ország lehet elégedett szociális biztonsági rendszerével. Például, habár a Bizottság elismerőleg nyilatkozott azokról a skandináv országokról, ahol a legalacsonyabb a gyerekek közötti szegénység a világon, a második jelentésekre adott válaszában kifejezte aggodalmát amiatt, hogy a decentralizáció a jóléti juttatások igazságtalan elosztásához vezetett.

Habár lényegesen szegényteljesebb, hogy a gazdag országokban a gyerekek elfogadhatatlan mértékben szenvednek a szegénységtől. A Bizottság nyilvánvalóvá tette, hogy még a legszegényebb országoknak is vannak a 26. cikk értelmében megkerülhetetlen kötelezettségeik.

Kötelezettségük, hogy „hazai jogszabályaiknak megfelelően biztosítsák a jog teljes megvalósulását”

A szociális biztonság törvényi szabályozása számos buktatót rejt magában. Egy gyakori hiba, hogy a források nem azokhoz jutnak el, akik a legnagyobb szükségét látnák. Gondos ellenőrzés és tervezés szükséges ahhoz, hogy felülkerekedjünk ezen a nehézségen.

Az államoknak számolniuk kell továbbá a ciklikusan visszatérő recessziókkal, pénzügyi válságokkal, és az előre nem látható eseményekre tekintettel terveket kell készíteniük legfontosabb erőforrásaik védelmére. A 26. cikk utal arra is, hogy a részes államok hozzanak érdemi intézkedéseket annak biztosítására, hogy a szociális ellátásokat mindenki teljes körűen megkapja a gye-

rekek részére, vagy nevében, aki jogosult, A részes államoknak a 26. cikk végrehajtására tett erőfeszítéseit vizsgálva a Bizottság gyakran tár fel hátrányos megkülönböztetést a szociális biztonság nyújtásának folyamán, például amikor kihagyják a juttatásokból a önfoglalkoztató szülőket, a menedékjogi státust kérőket, vagy kizárják a 16-17 éveseket a gyerekeknek járó juttatásokból. Anyagi erőforrásokat kell biztosítani továbbá a juttatásokra jogosultságról szóló ismeretterjesztő kampányokra, a hatékony közigazgatási rendszerekre, valamint „kérvényezőbarát” járuléközvetítővel foglalkozó irodákra, nyomtatványokra és eljárásmodokra. A 26. cikk nem rendelkezik arról, hogyan nyújtsanak szociális biztonságot, de az államoknak biztosítaniuk kell, hogy mindazok, akik jogosultak rá, megkülönböztetés, társadalmi megbélyegzés, vagy más jogaik elvesztése nélkül részesüljenek ebben a biztonságban a magánéletéhez való jog tiszteletben tartása mellett.

„... a gyermek és az eltartásáért felelős személyek anyagi erőforrásainak és helyzetének... alapján”

A Bizottság hangsúlyozza a szülők anyagi erőforrásokra és gondozásra vonatkozó kötelezettségeit, és más, a gyermekneveléssel kapcsolatos kötelezettségeiket. A 27. cikk 4. bekezdése kiemelten előírja a részes államok számára, hogy gondoskodjanak az ellátás újbóli biztosításáról, amennyiben szükséges (lásd 287. oldal).

Kíváncsi továbbá felmérni a gyerekek szociális biztonságának feltételeit a jövedelmek arányában, figyelembe véve, hogy a korlátozottan rendelkezésre álló anyagi forrásokat minél hatékonyabban kell felhasználni. Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy a minden gyermek számára, szüleik helyzetétől függetlenül nyújtott pénzügyi támogatás sem nem ésszerűtlenség, sem nem képtelenség. Az államoknak nyomós okuk van arra, hogy befektessenek a gyerekekbe, hiszen ők a jövőbeli biztonság zálogai, és a gyerekes családokat ösztönözni és támogatni lehet adókedvezmények és közvetlen juttatások nyújtá-

sával. A minden gyermek részére univerzálisan nyújtott támogatásoknak megvan az az előnye ráadásul, hogy kevés közigazgatási ráfordítással biztosítható, hogy a jogosultak teljes körűen megkapják, hiszen nem szükséges felmérni a jövedelmi viszonyokat.

Amikor a juttatások jövedelemhez kötöttek, gondos odafigyeléssel biztosítani kell, hogy a jogosultság feltételei ne legyenek megkülönböztetőek és megbélyegzőek az érintett családok számára.

Kérelmek a juttatás elnyerésére „a gyermek által vagy nevében” előterjesztve

Ez a jog hangsúlyt ad annak a ténynek, hogy amennyire fontos biztosítani a gyerekekért törvényesen felelős személyek számára, hogy a gyermek nevében juttatásért folyamodhassanak, ugyanannyira fontos azt garantálni, hogy a gyerekek szükség esetén közvetlenül is jogosultak lehessenek rá. Akkor lehet szükséges a gyermek számára, hogy önállóan folyamodhasson, amikor a szülőket bármely okból alkalmatlanná nyilvánítják a kérelmezésre, vagy képtelenek rá, vagy külön élnek, vagy amikor a gyermeket kiemelték a családból.

A gyermek hozzáférése a juttatásokhoz nem szabad, hogy felnőtt gondviselőjétől függjön: az állam például kötelezhet szakembereket arra, hogy értesítsék az illetékes hatóságokat, amennyiben úgy gondolják, hogy szociális segítségnyújtásra van szüksége.

Azt is meg kell jegyezni, hogy a felnőttek számára nyújtott szociális juttatások rendszerének hibái óhatatlanul is következményekkel járnak a gyerekek számára, például, ha a szülők túlságosan is a gyerekek részére nyújtott juttatások igénybevételétől függenek, hogy magukról gondoskodjanak, amikor az állam nem folyósít nyugdíjat.

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* (CRC/C/58/Rev.1). függelék, 467. oldal.

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

Az ellenőrző lista használatáról lásd XXXV. oldal

Általános végrehajtási intézkedések

■ Sor került-e a 26. cikkel kapcsolatban az általános végrehajtási intézkedésekre? (A kormányzaton belül a 26. cikk **a társadalombiztosítási, a pénzügy-, a munkaügyi, a jóléti, az igazságügyi és a lakásügyi minisztériumot** érinti; a képzésbe be kell vonni **a közigazgatásban dolgozókat, a szociális munkásokat és a bírákat.**)

A 26. cikk végrehajtásával kapcsolatos konkrét kérdések

- Minden szükséglet szenvedő gyerek ténylegesen gyakorolhatja-e azt a jogát, hogy részesedjen a szociális juttatás nyújtotta biztonságból (így a társadalombiztosítás juttatásaihoz való jogból is)?
- Hoznak-e intézkedéseket a szociális biztonságra való jogosultságokról szóló, a gyerekeket és szüleiket egyformán informáló tájékoztatással kapcsolatosan?
- Hoznak-e intézkedéseket annak biztosítására, hogy a juttatások felvétele a lehető legkönnyebb legyen (például automatikus kifizetések, egyszerű kérvénynyomtatványok, a juttatásért felelős hivatali osztályok és tisztviselők könnyen elérhető-e)?
- Hoznak-e intézkedéseket annak biztosításra, hogy a kérvényezés folyamata nem különböztet meg hátrányosan gyermekeket (például a vidéken élő, vagy az írni-olvasni nem tudó szülők gyermekeit)?
- A szociális juttatásokat elosztó rendszerek biztosítják-e a gyermek jogát a bizalmas adatkezeléshez?
- Kérvényezhetnek-e a gyerekek szociális juttatást saját jogukon?
- A gyerek ellátásáért felelős személyek nyújthatnak-e be kérvényt a gyerekek nevében?
- Harmadik személy (azaz a gyerek ellátásáért közvetlenül nem felelős személyek) nyújthat-e be kérvényt a nevükben?

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan, és a cikkek kölcsönösen összefüggenek egymással.

A 26. cikk sem önmagában értelmezendő.

Kiemelt figyelmet kell fordítani:

A többi általános elvre

- 2. cikk: Az Egyezményben megállapított jogok elismerése a joghatóság alá tartozó valamennyi gyermek számára, hátrányos megkülönböztetés nélkül
- 3. cikk 1. bekezdése: A gyermek legfőbb érdekei a gyermekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
- 6. cikk: Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog
- 12. cikk: A gyermek véleményének tiszteletben tartása a gyermeket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyermeket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban

Szorosan kapcsolódó cikkek

A 26. cikk végrehajtásával kapcsolatban álló további cikkek:

Az alábbi cikkek végrehajtása különösen összefügg a 26. cikk végrehajtásával:

- 3. cikk 2. bekezdés: Az állam köteles biztosítani a szükséges védelmet és gondozást
- 18. cikk: A szülők közös felelősségének elve
- 23. cikk: A fogyatékossgal élő gyermekek jogai
- 24. cikk: Egészségügyi ellátás
- 27. cikk: Jog a megfelelő életszínvonalhoz és ahhoz, hogy szülei vagy más felelős személyek gondoskodjanak róla
- 28. cikk: Jog az oktatáshoz

A gyermek joga a megfelelő életszínvonalhoz

A 27. CIKK SZÖVEGE

1. Az Egyezményben részes államok elismerik minden gyermeknek a jogát olyan életszínvonalhoz, amely lehetővé teszi kellő testi, szellemi, lelki, erkölcsi és társadalmi¹ fejlődését.
2. Elsősorban a szülők, vagy a gyermekért felelős más személyek alapvető feladata, hogy lehetőségeik és anyagi eszközeik határai között biztosítsák a gyermek fejlődéséhez szükséges életkörülményeket.
3. Az Egyezményben részes államok, az adott ország körülményeit és a rendelkezésre álló eszközöket figyelembe véve, megfelelő intézkedéseket tesznek annak érdekében, hogy a szülőt, illetőleg a gyermek más gondviselőit segítsék e jog érvényesítésében, és szükség esetén anyagi segítséget nyújtanak, valamint segítő programokat hoznak létre különösen az élelmezéssel, a ruházkodással és a lakásüggyel kapcsolatban.
4. Az Egyezményben részes államok megtesznek minden alkalmas intézkedést arra, hogy a gyermektartásdíjat behajtsák a szülőktől, vagy a gyermekkel szemben pénzügyi felelősséggel tartozó bármely más személytől, saját területükön és külföldön egyaránt. Különösen azokra az esetekre figyelemmel, amelyekben a gyermekkel szemben pénzügyi felelősséggel tartozó személy nem ugyanabban az államban él, mint a gyermek, a részes államok előmozdítják a nemzetközi megállapodásokhoz való csatlakozást vagy ilyenek megkötését, valamint bármely más, alkalmas megegyezés elfogadását.

Összefoglalás

A 27. cikk a gyermek megfelelő életszínvonalhoz való jogát tárgyalja. Elsődlegesen a szülők felelőssége biztosítani számukra e jog érvényesülését; az országoknak, amennyiben szükséges, támogatniuk kell ebben a szülőket, és a szükséges esetekben segítségről kell gondoskodniuk a gyermek számára, úgymint élelemről, ruházkodásról és lakhatásról. Az országok továbbá megteszik az

alkalmas intézkedéseket arra, hogy a gyermek hozzájusson szüleitől a számára szükséges ellátáshoz.

A 27. cikk a gyermek jogairól szóló egyezmény két alapvető elvét kapcsolja össze. Az első a gyermek „fejlődéshez” való joga, amelyet – mint azt az Egyezmény máshol egyértelműen kifejt – „a lehetséges legnagyobb mértékben” kell biztosítaniuk (6. cikk), vagy a gyermek „képességeinek a lehetőségek legtágabb határáig” (29. cikk). A második a szülők elsődleges felelősségét fogalmazza meg a fejlődés biztosításában, az állami segítség-

¹ Nyilvánvalóan itt a szociális készségekről van szó, ismét a korabeli fordítás korrekcióját igényelve.(a szerk.)

Gyermekjogi egyezmény

nyújtást is beleértve. Ez az elv az 5, 7. és 18. cikkben hangsúlyos.

A 27. cikk elismeri, hogy a gyerek fejlődését nem lehet függetleníteni életkörülményeitől. A teljes körű fejlődéshez – testi, szellemi, lelki, erkölcsi és társadalmi fejlődéséhez – nélkülözhetetlen különböző elemek felsorolásával a 27. cikk egyértelművé teszi, hogy a megfelelő életszínvonal nem korlátozódik csupán az alapvető élelmiszer, ruházkodás és lakhatás biztosítására, bármennyire lényegesek is ezek a tényezők.

A jog teljes körű érvényesítésének célja

A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya úgy rendelkezik, hogy „Az Egyezségokmányban részes államok elismerik mindenkinek a jogát önmaga és családja megfelelő életszínvonalára, ideértve a kellő táplálkozást, ruházkodást és lakást, valamint az életkörülmények állandó javulását. A részes államok megfelelő intézkedéseket hoznak e jog megvalósítása érdekében, továbbá elismerik, hogy evégből alapvető fontosságú a szabad elhatározás alapján nyugvó nemzetközi együttműködés.” (11. cikk 1. bekezdés)

Az egyezségokmány által a jelentésre vonatkozóan előírt irányelvek, különösen „az életkörülmények állandó javulására” visszautalva, felszólítják a részes államokat, hogy jelentéseikben térjenek ki arra, hogy minden társadalmi csoport esetében javult-e az életszínvonal az adott időszakban, például az elmúlt öt, vagy tíz évben. Továbbá tegyenek jelentést az egy főre jutó bruttó nemzeti termék (GDP) értékéről a legszegényebb 40% esetében, és arról, hol húzódik egyfajta „szegénységi határ” a népességben, valamint részletes információt kérnek a lakosság „élelmezési biztonságáról” és az ország lakásügyi helyzetéről (Az emberi jogi jelentések kézikönyve, 1991, 60. és 61. oldal).

A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága tudomásul veszi, hogy nem minden ország képes teljes körűen eleget tenni gazdasági és szociális jogokból származó kötelezettségeinek, melyet egyértelműen tényként ismer el az egyezségokmányokban (és a gyermek jogairól szóló egyezményben). Mindazonáltal a teljes körű végrehajtást tűzte ki céljául, és a Bizottság úgy tartja, hogy a Gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmánya „... előírja azt a

kötelezettséget, amely szerint az államok a lehető leggondosabban és leghatékonyabban haladjanak a cél megvalósítása felé. Továbbá, bármely szándékoltan hátráltató lépés ebben a vonatkozásban a legkörülmekintőbb megfontolást tenné szükségessé, teljességgel igazoltnak kell lennie az Egyezményben lefektetett jogok teljes ségére vonatkozóan, és a rendelkezésre álló erőforrások teljes kihasználásának a kontextusában...”

„... a Szociális, Gazdasági és Kulturális Jogok Bizottsága azon a véleményen van, hogy annak a lényegi kötelezettsége, amely biztosítja, hogy eleget tesznek minden egyes jognak legalább a legminimálisabb, alapvető szinten, minden államra nézve kötelező érvényű. Ennélfogva például arról a részes államról, amelynek területén jelentős számban élnek az alapvető élelmiszert, a szükséges egészségügyi alapellátást, az alapvető menedéket és lakhatást, és az oktatás legalapvetőbb formáit nélkülözni kénytelen személyek, prima facie kijelenthető, hogy nem tesz eleget az egyezségokmányban megnevezett kötelezettségeinek...” (Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága, 3. számú átfogó kommentár, 1990, HRI/GEN/1/Rev.8, 10. bekezdés, 17. oldal.)

A részes államok jelentéseinek vizsgálata során a Gyermekjogi Bizottság időről időre támogatását fejezi ki a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottságának bizonyos felismeréseivel kapcsolatosan, elismerve annak szakértelmét a szegénységi szintek és az erőforrások elosztásában megmutatkozó egyensúlyhiány elemzésében.

„... minden gyermeknek a jogát olyan életszínvonalhoz, amely lehetővé teszi kellő testi, szellemi, lelki, erkölcsi és társadalmi fejlődését”

A 6. cikk, amely az Egyezmény általános alapelveinek egyike, a részes államok feladatának tekintti, hogy „a lehetséges legnagyobb mértékben biztosítják a gyermek életben maradását és fejlődését”. A 27. cikk 3. bekezdése a testi fejlődés három létfontosságú alkotóelemét nevezi meg: az élelmezést, a ruházkodást és a lakhatást. A 24. cikk hangsúlyozza a tiszta ivóvíz, az egészségügyi nevelés, a higiénia és tisztaság, a szoptatás, valamint a környezeti szennyezéssel, a gyerekek köré-

ben bekövetkező balesetekkel és az egészségre káros szokásokkal kapcsolatos megelőző fellépés szükségességét. A 29. és 31. cikk a gyerekek azon jogaira összpontosít, hogy legyen lehetőségük fizikai képességeik fejlesztésére, többek között sportolás és játék révén. A gyerekek 12-17. cikkeiben megfogalmazott polgári jogai, amelyek kultúrájuk és vallásuk, családjuk és közösségük biztonságában történő gyakorlására vonatkoznak (5., 7., 8., 9., 18., 20., 21. és 30. cikk), valamint az oktatásnak a 29. cikkben meghatározott célkitűzései együttesen járulnak hozzá a gyerekek társadalmi, erkölcsi, lelki és szellemi fejlődéséhez.

„A gyermek jogainak érvényesülése kora gyermekkorban” című átfogó kommentárban a Bizottság az alábbiakat rögzíti:

„... A viszonylagos szegénységben való felnevelkedés aláássa a gyermek jóllétét, társadalmi befogadását és önérzetét, továbbá csökkenti lehetőségeit a tanulásra és a fejlődésre. Teljes szegénységben felnőni még súlyosabb következményekkel jár, veszélyezteti a gyerekek életben maradását és egészségét, valamint tönkreteszi az élet alapvető minőségét. A részes államokat arra ösztönözzük, hogy a kora gyermekkorban tapasztalható szegénység visszaszorítása érdekében hajtsanak végre szisztematikus rendszerszemléletű változásokat, és győzzék le a gyermek jóllétére gyakorolt negatív hatásait...” (Gyermejjogi Bizottság, 7. számú átfogó kommentár, 2005, CRC/C/GC/7, 26. bekezdés)

„Elsősorban a szülők, vagy a gyermekért felelős más személyek alapvető feladata, hogy lehetőségeik és anyagi eszközeik határai között biztosítsák a gyermek fejlődéséhez szükséges életkörülményeket”

A szülők és más gondviselők elsődleges felelőssége abban, hogy a gyermek szükségleteit kielégítsék, a 3. cikk 2. bekezdésében, az 5. és a 18. cikkeiben lefektetett elvekre reflektál. A 27. cikk feltételhez köti ezt a felelősséget – „lehetőségeik és anyagi eszközeik határai között”, s ez egy fontos emlékeztető arra nézvést, hogy amennyiben a szülőknek nem állnak rendelkezésükre a kívánt készségek és anyagi eszközök, az állam köteles a szülőknek kötelezettségeik teljesítéséhez segítséget, így anyagi támogatást is nyújtani.

Mint azt alább kifejtjük, a 27. cikk 4. bekezdése által tárgyalt gyermektartásdíjjal kapcsolatban (287. oldal), az állam egyértelművé teheti, mit vár el a szülőktől, a „szülői felelősség” törvényi meghatározása révén.

„Az Egyezményben részes államok, az adott ország körülményeit és a rendelkezésre álló eszközöket figyelembe véve”

Amikor a szülők nem képesek a gyerek részére a megfelelő életszínvonalat biztosítani, az államnak kell közbelépnie. A 27. cikk tényleges minősítésekkel látja el az állam ez irányú kötelezettségét – „az adott ország körülményeit és a rendelkezésre álló eszközöket figyelembe véve”. Ez a megfogalmazás a kormányoknak a pénzügyi kötelezettségekkel és a kormányzati kiadások ellenőrzésével kapcsolatos általános aggodalmát tükrözi (beleértve a tehetősebb kormányokat is – az Egyesült Államok küldöttsége vezette be „az adott ország körülményei” megfogalmazást, és az Egyesült Királyság küldöttsége „a rendelkezésre álló eszközöket figyelembe véve” kitételt (E/CN.4/1985/64, 8-10. oldal; Detrick, 374-375. oldal). Ugyanakkor ezek a minősítések nem enyhítik azt az átfogó kötelezettséget, hogy a gyermek gazdasági jogait „a rendelkezésükre álló erőforrások határai között” érvényesítsék, amint azt a 4. cikk előírja számukra.

Az 1990-es évek első felének gazdasági recessziója mindenhol megszorításokhoz vezetett a közösségi kiadásokat illetően. Ez bizonyos népcsoportokhoz tartozó gyerekek növekvő arányú, gyakran katasztrofális elszegényedését eredményezte, életben maradásukhoz állami segítségre utalva őket. Ennek az időszaknak a legsúlyosabb irányelveit a nemzetközi adományozók és pénzintézetek mára felülvizsgálták.

2002-ben az Egyesült Nemzetek Közgyűlésének gyermekekkel foglalkozó rendkívüli ülésszaka megerősítette, hogy állami és nemzetközi szintű gazdasági intézkedéseknek együttesen kell a szegénység visszaszorítására összpontosítania, és hogy nem engedhető meg, hogy a piac a gyerekek rovására működjön. Elhatározták, hogy:

„Új és lényegesen több anyagi eszközt mozgósítanak a szociális fejlesztésekre, országos és nemzetközi szinten egyaránt, az országon belüli és országok közötti egyenlőtlenségek csökkentése céljából, és a meglévő erőforrás-

Gyermekjogi egyezmény

ok tényleges és hatékony használatát biztosítani fogják. Továbbá, a lehető legnagyobb mértékben kívánják biztosítani a gyermekek részére nyújtott szociális kiadások védelmét és rangsorolását rövid távú és hosszú távú gazdasági és pénzügyi válságok idejére egyaránt” (Egyesült Nemzetek Közgyűlése, 27. rendkívüli ülés, A/S-27/19/Rev.1, 52. bekezdés)

Egy másik javaslata a bizottságnak, hogy az államok – szegények és tehetősök egyaránt – végezzenek holisztikus elemzéseket a gyerekek nélkülözése minden formájának kiterjedtségét, okait és összefüggéseit illetően. Fel kell térképezni a szegénységet és foglalkozni kell kiváltó okaival. A Bizottság azt is hangsúlyozza, hogy szegénységellenes stratégiákat helyi és társadalmi szinten szükséges kidolgozni a központi kormányzaton belül, a civil szervezeteknek a folyamatba történő bevonásával. A kormányoknak biztosítaniuk kell továbbá, hogy korrupció és vállalati érdekek ne ássák alá a hatékony szociális ellátást:

„Az Egyezményben részes államok... megfelelő intézkedéseket tesznek annak érdekében, hogy a szülőt, illetőleg a gyermek más gondviselőit segítsék... és szükség esetén anyagi segítséget nyújtanak, valamint segítő programokat...”

A 27. cikk nyomatékosítja az államnak a szülők, és nem a gyerek részére nyújtott támogatásának szükségességét, amely jellegében egyszerre önvédelmi és elvi jelentőségű. Önvédelmi annyiban, hogy az előkészítésben résztvevő nemzetek mindent megtettek azért, hogy elkerüljék azt a kötelezettséget, hogy a tehetős szülők gyerekeit is támogatniuk kelljen, vagy hogy lehetővé tegyék, hogy a szülők áthárítsák kötelezettségeiket az államra; elvű pedig annyiban, hogy – amint azt az Egyezmény hangsúlyozza – a gyerekeket jog szerint megilleti, hogy amennyiben lehetséges, szülei gondoskodjanak felőlük, családi környezetükben. A szülőknek nyújtott támogatást tárgyalja még a 18. és 26. cikkekről szóló fejezet (lásd 173. és 283. oldalt).

„különösen az élelmezéssel... kapcsolatban”

A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága a megfelelő élelmiszerellátáshoz való jog lényegi tartalmát a következőképpen határozza meg: „Az egyén élelmezési szükségleteit megfelelő mennyiségben és minőségben kielégítő, ártalmas anyagoktól mentes, és az adott kultúrán belül elfogadott élelem elérhetősége; az ilyen élelem fenntartható hozzáférhetősége oly módon, hogy az más emberi jogokat ne sértsen.” (Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága, 12. számú átfogó kommentár, 1999, HRI/GEN/1/Rev.8, 65. oldal, 8. bekezdés).

A társadalmi fejlődés előmozdításáért rendezett világtalálkozó (Koppenhága, 1995) elfogadta azt a célkitűzést, hogy „megvalósítja a biztonságos élelmezést azáltal, hogy országos és nemzetközi szinten egyaránt biztosítja a biztonságos és tápértékében megfelelő élelmiszert, elfogadható állandósággal. Az elegendő élelmiszerhez fizikai, szociális és gazdasági hozzáférést biztosít mindenki részére, egyúttal megerősíti, hogy az élelmiszer nem használható politikai erőgyakorlás eszközeként” (A társadalmi fejlődésért rendezett világtalálkozó, cselekvési program, A/CONF.166/9, 51. oldal). A világtalálkozót követő ENSZ Közgyűlés rendkívüli ülésén 5 évvel később azt jelentették, hogy 2000-re nem tudták teljesíteni az 5 éven aluliak alultápláltságának visszaszorítására kitűzött célt (Egyesült Nemzetek Közgyűlése, 24. rendkívüli ülés, A/RES/S-24/2, 2000, 5. oldal.) A 2006. évi, a millenniumi fejlődési célokról szóló jelentés szintén kevés tényleges előrelépésről tudott beszámolni az éhezés visszaszorításával kapcsolatban (A Millenniumi Fejlesztési Célokról szóló jelentés, Egyesült Nemzetek Gazdasági és Szociális Ügyek Osztálya, DESA, New York, 2006. június, 4. és 5. oldal). A Közgyűlés gyerekekkel kapcsolatos rendkívüli ülésén 2002-ben döntés született az alacsony születési súlyúak arányának, valamint az 5 éven aluli gyermekek körében az alultápláltság egyharmadára csökkentéséről 2010 előtt (Egyesült Nemzetek Közgyűlése, 27. rendkívüli ülés, Egy világ, ami jó a gyermekeknek, A/S-27/19/Rev.1, 36. bekezdés).

A Gyermekjogi Bizottság mély aggodalmát fejezte ki a gyerekeket sújtó alultápláltság bármely okának előfordulása miatt, és ezen alkalmakkor javasolta „a gyermekek táplálkozásával kapcsola-

tos országos irányelvek” kidolgozását. Mindazonáltal a Bizottság általában a gyerekek elszegényedett csoportjaival kapcsolatos „szegénység” és „egészség” témakörök általános vonatkozásai között tárgyalja az alultápláltságot (lásd 24. cikk 2. bekezdés c) pont, 257. oldal). Ez akkor fordul elő, amikor nem terjesztenek elé a gyerekek alultápláltságára vonatkozó adatokat – az ország esetlegesen túl szegény ahhoz, hogy adatgyűjtést végezzen, például a születési súllyal vagy az újszülöttek alultápláltságával kapcsolatban.

„lakhatás”

A gyerekek a tehetős és a szegény országokban egyaránt szenvednek a nem megfelelő lakhatás következményeitől, vagy vannak közöttük hajléktalanok. A 2002. évi Közgyűlés gyerekekkel kapcsolatosan rendezett rendkívüli ülésén kijelentették:

„A megfelelő lakhatás elősegíti a családi egység kialakítását, hozzájárul a társadalmi egyenlőséghez, és megerősíti a valahova tartozás, a biztonság és az emberi szolidaritás érzését, amelyek alapvető fontosságúak a gyermekek jóléte szempontjából. Ebből kifolyólag nagy jelentőséget kívánunk tulajdonítani a lakhatás kérdésében jelentkező hiányok, és más infrastrukturális nehézségek leküzdésének, különösképp a marginális, a város szélén és távoli vidékeken élő gyermekek esetében (Egyesült Nemzetek Közgyűlése, 27. rendkívüli ülésszak, Egy világ, amely jó a gyermekeknek, A/S-27/19/Rev.1, 27. bekezdés).

A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága nagy terjedelmű átfogó kommentárt bocsátott ki az Egyezségokmány 11. cikkében lefektetett „lakhatáshoz való joggal” kapcsolatosan, amelyben részletezi az előírásokat, úgy mint a használat biztonsága, az alapszolgáltatások elérhetősége, a lakhatás megfizethetősége és elérhetősége (Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága, 4. számú átfogó kommentár, 1991, HRI/GEN/1/Rev.8, 8. bekezdés, 20. oldal); továbbá kibocsátott egy átfogó kommentárt kimondottan az erőszakos kilakoltatással kapcsolatosan is, amelyben rámutatott, hogy a kilakoltatások rendszeresen megsértik az emberi jogokat, még amikor igazolhatóak, akkor is, és aránytalanul nagy

hatással vannak a gyermekekre és más veszélyeztetett egyénekre (Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága, 7. számú átfogó kommentár, 1997, HRI/GEN/1/Rev.8, 10. bekezdés, 48. oldal). A 4. számú általános átfogó kommentárt a Gyermekjogi Bizottság az emberi településekkel kapcsolatosan rendezett második ENSZ konferencia részére készült nyilatkozatában hitelesítette (Habitat II, Isztambul, 1996), támogatva a gyerekek jogai és a lakhatás témában rendezett szakértői szemináriumot (lásd keretes részt). A Bizottság a következő megjegyzést tette:

„A Bizottság úgy véli, hogy... a lakhatáshoz való jogot nem szabad szűken és megszorítóan értelmezni, hanem úgy, mint jogot a biztonságban, békében és méltóságban való élethez...

Fontos hangsúlyozni, hogy a gyerek lakhatáshoz való joga kapcsolatban és kölcsönös összefüggésben van az Egyezményben lefektetett majdnem minden joggal. Ez kiemeli az Egyezmény, valamint végrehajtása és ellenőrzése átfogó és holisztikus jellegét.” (Gyermekjogi Bizottság, Jelentés a 11. ülésről, 1996. január, CRC/C/50, 77. és 79. oldal)

A Habitat II. című konferenciához fűzött nyilatkozatában a Bizottság említi a gyerekeknek a lakásüggyel kapcsolatos döntéshozatalban való részvételhez való jogát (12. cikk). A hajléktalan gyerekek esetében ez fölösleges megfontolásnak tűnhet, de ugyanakkor fontos, hogy a gyerekek lakhatási lehetőségeinek javítását felvállaló kormányok figyelembe vegyék a gyerekek véleményét a tervekkel és építészeti kialakítással kapcsolatban. Habár a „lakhatást” kiemeli a 27. cikk, bármely lakhatással kapcsolatos elgondolásnak vonatkoznia kell az épített környezet teljes egészére – a gyerekek szükségletei és véleménye egyaránt döntő fontosságúak az elsődlegesen általuk használt területeket illetően, úgymint az iskolák, játszóterek, bentlakásos intézmények, klinikák és kórházak esetében.

2000-ben a Gyermekjogi Bizottság felkért egy különleges megbízottat a megfelelő lakhatással kapcsolatosan, aki ellátogat különféle országokba, együtt dolgozik, kormányokkal és más testületekkel, és a lakhatási jogok helyzetéről jelentést készít a Bizottság számára.

A Bizottság következetesen hangot adott a gyerekek „utcagyerekeknek” nevezett csoportjával kapcsolatos aggodalmának is, akiket az Emberi Jogi Bizottság javaslatait követve így határoz

meg: „Azok a gyermekek, akik a túlélésük érdekében arra kényszerülnek, hogy az utcán éljenek és/vagy dolgozzanak. Habár sok gyermeknek közülük van családja, akikkel tartják a kapcsolatot, gyakran nem élnek együtt velük, és arra kényszerülnek, hogy az utcán vagy elfogadhatatlan szálláskörülmények között aludjanak. A kérdést a 20. cikk tárgyalja (207. oldal).

A gyermek joga a gyermektartásdíjra: 27. cikk 4. bekezdése

A 27. cikk 4. bekezdésének rendelkezései, amelyek a szülők, vagy más értük törvényesen felelős személyek által a gyerekek számára nyújtandó pénzügyi ellátásra vonatkoznak, kétségtelenül fontosak számos gyerek számára, akiknek az életkörülményei jelentősen javíthatóak, amennyiben számukra a nem jelenlévő szülő (általában az apa) által fizetendő tartásdíjat ítélik meg.

Mindazonáltal a gyermektartásdíj egy összetett probléma – a „gyermeknek ez a joga” úgy is felhasználható, hogy nem szükségszerűen a gyermek érdekeit szolgálja. Például az apák pénzügyi eszközként használhatják, hogy így biztosítsák maguknak az egyébként nem kívánatos hozzáférésüket a gyerekhez, vagy hogy nagyobb jogot biztosítsanak maguknak a gyermek jövőjének meghatározásában; az anyák megkaphatják a gyermek felügyeletének jogát, hogy pénzügyi támogatást, vagy lakhatást biztosítsanak a maguk részére; a második családalapításból származó gyerekek észrevétlenül áldozatul eshetnek a tartásdíj szabályozásnak. Az állam szintén gátlástalanul gyakorolhatja a tartásdíjkitétést egyszerűen mint eszközt közkiadásai csökkentésére. Gondosan ki kell ezért hangsúlyozni a 3. cikkben megfogalmazott elvet, miszerint a gyermek legfőbb érdekeit kell elsődlegesen figyelembe venni (ideális esetben ez a mindenek felett álló megfontolás), amikor a tartásdíj törvényi szabályozását és folyamatait kidolgozzák.

Ugyanakkor a gyerekek tartásdíja gyakran szélesebb körű szociális előnnyel is jár, mint egyszerűen csak javítsa az egyes gyerekek életszínvonalát. Különösképp érinti ez a hiányzó apák és a (férjetlen vagy elvált) nők által vezetett egyszülős családok világméretű elterjedése növekvő problémáit, amelyekre a 18. cikkkel kapcsolatban térünk ki (lásd 172. oldal). A megfelelő tartásdíjat odaítélő eljárások elrettenthetik a férfiakat a fele-

lőtlen hozzáállástól a családtervezéssel és apasággal kapcsolatban, és ösztönözhetik őket arra, hogy aktívabb szerepet vállaljanak a gyerekek felnevelésében.

A Bizottság aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy azokban az esetekben is, amikor léteznek tartásdíjjal kapcsolatos törvényes eljárások, előfordulhat a törvény széleskörű figyelmen kívül hagyása, különösen, amikor az írni-olvasni tudás arányaiiban nagyon alacsony. A Bizottság felhívja a figyelmet továbbá a tartásdíj rendszerében fellelhető hiányosságokra, például késedelem elfogadása, vagy megkülönböztetés megnyilvánulásai (például idősebb gyerekekkel szemben, vagy férjetlen nőkkel szemben). Az eljárások javításán túl a Bizottság javasolta, hogy az állam nyújtson pénzügyi biztonsági hálót a tartásdíjkérelem idejére, és hogy legyen lehetőség a tartásdíjnak a kötelezett szülő fizetéséből történő levonására.

A tartásdíj törvényi meghatározása szintén módot adhat a szülői és családi kötelezettségek pontos megnevezésére. Annak meghatározásával, például, hogy a gyerek mely szükségleteit – mint például létfenntartás, oktatás, szabadidő, ruházkodás, lakhatás és orvosi segítség – köteles a szülő kielégíteni.

Tartásdíj biztosítása külföldről. Nemzetközi egyezményekben fektették le azokat a szabályokat, amelyek meghatározzák, hol, kitől és hogyan követelhetnek a gyerekek tartásdíjat olyan körülmények között, amikor megváltoztatják a szokásos lakóhelyül választott országot, vagy ahol egyik, vagy mindkét szülő külföldön él vagy külföldre költözik. Ilyen többek között az Egyesült Nemzetek egyezménye a tartásdíj külföldi biztosításáról (New York, 1956); a Hágai egyezmény országainak 1993-as szabályozása a tartásdíj behajtásának kölcsönös alkalmazását illetően. Van további számos kétoldalú, regionális szerződés és kölcsönös alkalmazási megállapodás a tartásdíj-rendeletekkel kapcsolatban. Azokban az országokban, ahol jelentős a határon keresztül történő mozgás, vagy ahol a nők gyakran keresnek munkát külföldön, különösen fontos ilyen megállapodások ratifikálása és foganatosítása.

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* (CRC/C/58/Rev.1). függelék, 467. oldal.

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

Az ellenőrző lista használatáról lásd XXXV. oldal

Általános végrehajtási intézkedések

■ Sor került-e a 27. cikkel kapcsolatban az általános végrehajtási intézkedésekre? (A kormányzaton belül a 27. cikk **az igazságügyi, a belügyi, a jóléti és a lakásügyi minisztériumot** érinti; a képzésbe be kell vonni **a közösségfejlesztőket, a környezet-tervezőket, a vészhelyzetben segítőket, a bírósági tisztviselőket, a szociális munkásokat, az egészségügyi szakembereket és mindazokat, akik a szülők felkészítésén dolgoznak.**)

A 27. cikk végrehajtásával kapcsolatos konkrét kérdések

- Meghatározta-e az állam a gyermek fejlődésének biztosításához minimálisan szükséges életszínvonal mutatóit?
- Hoznak-e a szülők és más, a gyermekért felelős személyek támogatására alkalmas intézkedéseket a szükséges életkörülmények biztosítására, amelyek a gyermek
 - ▶ testi,
 - ▶ szellemi,
 - ▶ lelki,
 - ▶ erkölcsi
 - ▶ szociális készségeinek fejlődéséhez szükségesek?
- Hoznak-e intézkedéseket a szülők teljes körű, ezen jogokkal kapcsolatos tájékoztatásáról?
- Vannak-e érvényben törvényi és közigazgatási kritériumok annak megítélésére, vajon a szülők képesek-e, és rendelkezésükre állnak-e a kötelezettségeik teljesítéséhez szükséges erőforrások?
- Léteznek-e intézkedések és eljárások az állam területén élő összes olyan gyermek meghatározására, akik hiányt szenvednek, mert szüleik nem képesek biztosítani számukra a megfelelő életszínvonalat?
- Intézkednek-e annak elemzéséről, miért nem kielégítő a gyerekek életkörülményei megfelelő fejlődésük szempontjából?
- Amikor gyerekek hiányt szenvednek, akár szüleikkel, akár más elhelyezésben élnek, nyújtanak-e számukra megfelelő anyagi segítséget, és támogató programokat kellő fejlődésük biztosítására?
- Intézkedik-e az állam (beleértve a költségvetési forrásokat) minden gyerek kielégítő táplálásáról?
- Biztosítja-e az állam, hogy minden gyermek olyan lakáskörülmények között éljen, amely
 - ▶ hosszabb távon biztosított számára?
 - ▶ jól felszerelt (különösképp ivóvíz, higiénia és fűtőanyag szempontjából)?
 - ▶ biztonságos?
 - ▶ egészséges?
 - ▶ megfelelő elhelyezkedésű (különösen kórház, iskola és szabadidős lehetőségek elérhetősége szempontjából)?
 - ▶ összhangban van-e a Habitat II intézkedéseivel?

Gyermekjogi egyezmény

- Figyelembe veszik-e a gyerekek véleményét lakóhelyük környezetének kialakításakor?
- Intézkedik-e az állam minden gyermek megfelelő ruházkodásáról?
- Amikor az államnak nem állnak rendelkezésre a szükséges erőforrások ahhoz, hogy minden gyermek számára biztosítsa a megfelelő életszínvonalat, tartalmaz-e gazdasági tervei valóságos célkitűzésként ezeknek a normáknak a biztosítását?
- Kérnek-e megfelelő formában nemzetközi segítyt és technikai segítséget azokban az országokban, ahol nem állnak rendelkezésre megfelelő erőforrások a gyermekek életszínvonalának biztosítására?

Eltartási felelősség

- Végrehajtják-e a törvényt, amely kimondja a gyermek részére a szülők és más, a gyermekek életkörülményeiért felelősséggel bíró személyek által fizetendő eltartási költségek fedezésére szolgáló összeg odaítélésének lehetőségét?
- Ez a törvény a gyermek legfőbb érdekeit teszi-e meg elsődleges vagy mindenek felett álló megfontolás tárgyává?
- Tartalmaz-e intézkedéseket arra vonatkozóan, hogy hozzájussanak a pénzhez vagy vagyontárgyhoz azoktól, akik nem teljesítik eltartási kötelezettségeiket?
- Csatlakozott-e az állam minden szükséges, a tartásdíj külföldről történő behajtására vonatkozó nemzetközi és kétoldalú egyezményhez és szerződéshez?

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan, és a cikkek kölcsönösen összefüggenek egymással.

A 27. cikk sem önmagában értelmezendő.

Kiemelt figyelmet kell fordítani:

A többi általános elvre

- 2. cikk: Az Egyezményben megállapított jogok elismerése a joghatóság alá tartozó valamennyi gyermek számára, hátrányos megkülönböztetés nélkül
- 3. cikk 1. bekezdése: A gyermek legfőbb érdekei a gyermekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
- 6. cikk: Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog
- 12. cikk: A gyermek véleményének tiszteletben tartása a gyermeket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyermeket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban

Szorosan kapcsolódó cikkek

Az alábbi cikkek végrehajtása különösen összefügg az 1. cikk végrehajtásával:

- 3. cikk 2. bekezdés: Az állam köteles biztosítani a szükséges védelmet és gondozást
- 5. cikk: A szülők kötelezettségei és a gyermek fejlődő képességei
- 18. cikk: Szülők közös felelősségének elve
- 24. cikk: Egészségügyi ellátás
- 26. cikk: Jog a szociális biztonsághoz

A gyermek joga az oktatáshoz

A 28. CIKK SZÖVEGE

1. Az Egyezményben részes államok elismerik a gyermeknek az oktatáshoz való jogát, és különösen e jog gyakorlásának fokozatos, az esélyegyenlőség alapján való gyakorlása céljából:

- a) az alapfokú oktatást mindenki számára kötelezővé és ingyenessé teszik
- b) előmozdítják a középfokú oktatás különböző, mind általános, mind szakirányú formáinak megszervezését, és ezeket minden gyermek számára megnyitják és hozzáférhetővé teszik, továbbá intézkedéseket tesznek az oktatás ingyenességének bevezetésére és szükség esetén pénzügyi segítségnyújtásra;
- c) minden arra alkalmas eszközzel biztosítják, hogy bárki képességeitől függetlenül bejuthasson a felsőoktatásba;
- d) minden gyermek számára nyílttá és hozzáférhetővé teszik az iskolai és pályaválasztási tájékoztatást és tanácsadást;
- e) intézkedéseket tesznek az iskolába járás rendszerességének előmozdítására és a lemorzsolódás csökkentésére.

2. Az Egyezményben részes államok megtesznek minden alkalmas intézkedést annak érdekében, hogy az iskolai fegyelmet a gyermeknek mint emberi lénynek a méltóságával összeegyeztethetően és az Egyezménynek megfelelően alkalmazzák.

3. Az Egyezményben részes államok elősegítik és előmozdítják a nemzetközi együttműködést az oktatásügy területén, különösen annak érdekében, hogy megszüntessék a tudatlanságot és az írástudatlanságot az egész világon, és megkönnyítsék a tudományos és technikai ismeretek megszerzését, valamint a korszerű oktatási módszerek megismerését. Ebben a tekintetben különösen figyelembe veszik a fejlődő országok szükségleteit.

Összefoglalás

A gyermek jogairól szóló egyezmény 28. cikke megerősíti a gyermek oktatáshoz való jogát. A jogot „az esélyegyenlőség alapján” kell érvényesíteni, amely arra a tényre reflektál, hogy a gyerekek

óriási számban szenvednek el hátrányos megkülönböztetést az oktatáshoz való hozzáférés terén, különösképp a lányok, a fogyatékkal élő gyerekek, a kisebbségi és a vidéken élő gyerekek.

Gyermekjogi egyezmény

Az oktatás költséges, ezért az oktatáshoz való jogokat bizonyos esetekben csak „fokozatosan” lehet megvalósítani. Mindazonáltal a 28. cikk az alapvető minimumot az alábbiakban állapítja meg: ingyenes, kötelező alapfokú oktatás mindenki számára, továbbá az általános és szakirányú középfokú oktatás különböző formáinak „elérhetővé és hozzáférhetővé tétele” mindenki számára. A felsőoktatásba a „kapacitásoktól” függően lehessen bejutni.

A cikk foglalkozik továbbá az oktatás körülményeivel is, amennyiben az államoknak intézkedniük kell a lemorzsolódás csökkentése érdekében, valamint annak biztosításáról, hogy az iskolai fegyelem tiszteletben tartsa a gyermek jogait. Ösztönzi továbbá az oktatással kapcsolatos nemzetközi együttműködést, amely egyben előmozdító jellegű is, minthogy az oktatás egy alapvető emberi jog, és egyúttal a gazdasági növekedés egyik motorja is.

Háttér

A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 13. cikkének 2. bekezdése többé-kevésbé megegyezik a 28. cikk a) - c) pontjaival. A Nemzetközi Egyezségokmány előírja, hogy bármely csatlakozó állam, amely nem biztosít ingyenes és kötelező alapfokú oktatást, kötelezi magát arra, hogy „két éven belül részletes intézkedési tervet dolgoz ki, és fogad el annak érdekében, hogy a tervben ésszerűen meghatározandó néhány éven belül a mindenkire kiterjedő kötelező és ingyenes iskoláztatás elve fokozatosan megvalósuljon” (14. cikk).

1999-ben a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága két oktatásról szóló átfogó kommentárt is elfogadott – az alapfokú oktatással kapcsolatos akciótervekkel foglalkozó 11. számú átfogó kommentárt (az egyezségokmány 14. cikke), és az oktatáshoz való jogról szóló 13. számú átfogó kommentárt (az egyezségokmány 13. cikke).

Az 1990-ben összehívott gyermekekkel kapcsolatos világtalálkozó a következő célt tűzte ki maga elé: „2000-re... általános hozzáférés az alapfokú oktatáshoz, és az alapfokú oktatás teljesítése az általános iskolai korú gyermekek legalább 80%-a számára”. A célkitűzést nem tudták megvalósítani. Egy évtizeddel később, felismerve,

hogy továbbra is legkevesebb 113 millió gyerek nincs beiskolázva, a világ vezetői új célt fogalmaztak meg: „mindenkire kiterjedő alapfokú oktatás elérése”. E cél elérése érdekében történt bizonyos előrelépés, különösen Dél-Ázsiában és Latin-Amerikában; de a Szaharától délre fekvő afrikai országok elmaradottsága e téren nem javult.

Az 1990-es Oktatást mindenkinek világkonferencia állásfoglalása szerint (a „joint-tieni nyilatkozat”) : „Minden személy – gyermek, fiatal és felnőtt – részesüljön az alapvető tanulási szükségletei szerint kialakított oktatási lehetőségekből. E szükségletek magukba foglalják a tanuláshoz legszükségesebb eszközöket (úgy mint írni-olvasni tudást, beszéd-készséget, számolni tudást, és problémamegoldást) és az alapvető tananyagot (úgy mint ismeretanyagot, készségeket, értékrendet és magatartásmódokat), amelyek szükségesek az életben maradáshoz, képességeik fejlesztéséhez, a méltóságteli élethez és a munkavégzéshez, az életminőség javításához, a tájékozottságon alapuló döntéshozatalhoz, és a tanulás folytatásához egyaránt” (1. cikk 1. bekezdése). 2000-ben, a Dakarban megrendezett oktatási világforumon kidolgoztak egy mindenkire kiterjedő oktatást megvalósító cselekvési kerettervet az államok számára. A Közgyűlés gyerekekkel foglalkozó rendkívüli ülészakán 2002-ben elfogadták a dakari megállapodást, elismerve az oktatás központi jelentőségét. Az ennek eredményeként megszülető, „Egy világ, amely jó a gyermekeknek” című dokumentumban mindenkire kiterjedő alapfokú oktatást követelnek, amely „mint a befogadó szellemű alapfokú oktatás sarokköve – ingyenes, kötelező és jó minőségű. A nem alapú egyenlőtlenségeket az alap- és középfokú oktatásban meg kell szüntetni.” (A Közgyűlés teljes 27. rendkívüli ülészakája ad hoc bizottságának ENSZ-jelentése, A/S-27/19/Rev.1, 7. bekezdés)

Az Egyesült Nemzetek Emberi Jogi Bizottsága 1998-ban kinevezett egy, az oktatáshoz való jogért felelős különleges megbízottat. A megbízatás sok mindenre kiterjed: jelentést kell készítenie az oktatáshoz való jog helyzetéről a világon mindenhol, és a jog végrehajtásának nehézségeiről, különös tekintettel a nemek közötti egyenlőtlenségekre, és segíteni az országok kormányait a fokoza-

tos végrehajtás biztosításában, beleértve az együttműködést a vonatkozó nemzetközi képviselőkkel, valamint a támogatás anyagi erőforrásainak körülhatárolását (1998/33. sz. közgyűlési határozat). A megbízott évente köteles jelentést benyújtani az Emberi Jogi Bizottságnak (ma Emberi Jogi Tanács); korábbi jelentéseiben olyan speciális témákkal foglalkozott, mint a lányok számára nyújtott oktatás, a privatizáció, a nemzetközi kereskedelem hatása, valamint az oktatással kapcsolatos jogok számonkérhetősége.

A „gyermek oktatáshoz való jogának” „fokozatos” gyakorlása „Oktatás”

Az UNESCO 18. általános konferenciájának Oktatással kapcsolatos javaslatok a nemzetközi megértés, együttműködés és béke előmozdítására, valamint az emberi jogok és szabadságok és az oktatás kapcsolata című kiadványa (1974) kijelenti: „Az »oktatás« szó magában foglalja a társadalmi élet azon teljes folyamatát, amelynek segítségével egyének és társadalmi csoportok tanulnak azért, hogy tudatosan fejlesszék személyes képességeiket, attitűdjeiket, adottságaikat és ismereteiket a nemzeti és nemzetközi közösségekben belül és azok hasznára. Ez a folyamat nem korlátozódik specifikus tevékenységek egy körére.” (1. cikk a) pont)

Az „oktatás” meghatározása nem korlátozódik az iskolákban nyújtott képzésre, egyre növekvő mértékben ismerik fel a nem formális oktatásban rejlő értékeket, amilyen például az otthon történő oktatás, vagy az utcán folytatott programok keretében, illetve az interneten keresztül megvalósuló tanítás. Mindamellet az e) pontban található „az iskolába járás rendszerességére” vonatkozó kitétel, valamint a 29. cikk 2. bekezdésében említett magán „oktatási intézmények” arra utalnak, hogy a legtöbb gyerek a hagyományos módon jár iskolába. A 28. cikk említi a „szakirányú oktatást”, az „írástudatlanság megszüntetését”, valamint „a tudományos és technikai ismeretek megszerzését”, a 29. cikk pedig az oktatás átfogó céljait határozza meg, a gyermek jogairól szóló egyezmény ugyanakkor nem kíván részleteiben megadni egy alaptantervet.

A Bizottság a tanmenetnek a gyermek életére vonatkozó érvényességére koncentrált, és nem azt vizsgálta például, hogy az államok tantervei tartalmaznak-e megfelelő tudományos és technikai képzést. Ugyanakkor a 28. cikk az államok részére intézkedéseket ír elő a lemorzsolódás elleni fellépésre, amely maga után vonja, hogy az oktatás tartalmát és módját egyaránt tegyék megfontolás tárgyává.

Ami az oktatás időtartamát illeti, a Bizottság javaslata szerint az elvárás minimum 9 év (alapfokú és középfokú) oktatás, amelyből 6 év az ingyenes és kötelező alapfokú oktatás, s e mellett a részes államoknak tiszteletben kell tartaniuk a 180 napos iskolaévre vonatkozó nemzetközi normát. Kritikus továbbá az oktatásban bármely „délelőtti-délutáni váltó műszak” alkalmazása, amely bizonyíthatóan az egyes tanulók iskolában töltött óráinak csökkenésével jár.

„fokozatos”

Némely fejlődő országban nem állnak rendelkezésre a másodfokú oktatás, vagy akár az alapfokú oktatás minden gyermek számára való biztosításához szükséges erőforrások, de a tehetős országoknak is gondot okozhat bizonyos esetekben, hogy képességeitől függően mindenki bejuthasson a felsőoktatásba. Mindazonáltal minden ratifikáló országnak tervbe kell vennie az oktatás fokozatos, és a 4. cikkel összhangban „a rendelkezésükre álló erőforrások határai közötti” biztosítását. A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága átfogó kommentárnak azon meghatározása, hogy mit jelent a jogok „fokozatos” megvalósítása, nyilvánvalóan lényeges (lásd 4. cikk, 36. oldal).

1999-ben a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága kiadott egy átfogó kommentárt, hogy emlékeztesse a részes államokat a nemzetközi egyezségokmány 14. cikke által előírt kötelezettségükre, hogy amennyiben nem képesek ingyenes és kötelező alapfokú oktatást biztosítani, két éven belül részletes intézkedési tervet dolgozzanak ki, és fogadnak el annak érdekében, hogy a tervben ésszerűen meghatározandó néhány éven belül a mindenkire kiterjedő kötelező és ingyenes alapfokú iskoláztatás elve fokozatosan megvalósuljon. A Bizottság felhívja a figyelmet, hogy a 14. cikk által világosan és pontosan körülírt kötelezettséget „gondosan tanulmányozni” kell. Feltéte-

Gyermejjogi egyezmény

lehetően a Gyermejjogi Bizottság elvárja a részes államoktól az oktatásra szánt költségvetési összegek növelését, fenti kötelezettségeik teljesítése céljából, de semmi esetre sem a csökkentését.

A „fokozatosan” megfogalmazás nem csupán a pénzügyi ráfordításokkal kapcsolatosan értendő, hanem az oktatás közigazgatási vonatkozásaival kapcsolatban is, ezért a Gyermejjogi Bizottság azt javasolja a részes államoknak, hogy oktatási rendszerük egészét tekintsék át a specifikus vonatkozások vizsgálata helyett. A Bizottság sürgeti a részes államokat annak biztosítására, hogy egy központi hivatal legyen hivatott az oktatás felügyeletére, amely a helyi szolgáltatókat és fogyasztókat egyaránt bevonja a fejlesztésbe és az ellátás biztosításába. Az olyan államok esetében, ahol az oktatás elsősorban a magánszektor és az egyház felügyelete alá tartozik, a Bizottság javasolta a privatizáció témában rendezett vitanapján, hogy „... a részes államok vegyék átfogó és átlátható vizsgálat alá a kedvezményezettek, különösképp a gyermekek jogainak politikai, pénzügyi és gazdasági vonatkozásait és az esetleges korlátozásokat. Az ilyen felmérések tartalmazzanak különösen arra vonatkozó megállapítást, milyen módon befolyásolja mindez a szolgáltatások elérhetőségét, hozzáférhetőségét és minőségét...” (Gyermejjogi Bizottság, Jelentés a 31. ülésről, 2002. szeptember/október, CRC/C/121, 11. bekezdés, 155. oldal)

Az oktatáshoz való jog „esélyegyenlőség alapján való gyakorlása”

Az oktatáson belüli esélyegyenlőség legnagyobb korlátja általában az erőforrás-hiány – akár az oktatásra fordított alacsony költségvetési hányad formájában jelentkezik, melyből kifolyólag az oktatás nem lesz elérhető a teljes népesség számára, akár a családok szegénysége miatt maradnak távol, vagy maradnak ki gyerekek az oktatásból. Ezen felül a Gyermejjogi Bizottság aggodalmát fejezte ki avval kapcsolatban, hogy gyerekek bizonyos csoportjait hátrányos megkülönböztetés éri az oktatás területén. Az UNESCO 1960-ban elfogadott, az oktatásban megnyilvánuló hátrányos megkülönböztetés elleni egyezmény mindkét meghatározása értelmében: „...az oktatás bármely formájának, és bármely szintjén bármely személytől vagy személyek egy csoportjától való megtagadása... [vagy] bármely személy vagy csoport alacsonyabb minőségű oktatásra korlátozó-

sa” (1. cikk), és más, a megkülönböztetés kevésbé közvetlen formáin keresztül. A Bizottság számos, az oktatás területén megnyilvánuló megkülönböztetésnek különösen kitett csoportot nevezett meg:

Lányok

A gyermekkel kapcsolatosan rendezett 1990-es világtalálkozó becslései szerint a világon élő 100 millió, az alapfokú oktatásból kimaradó gyermek kétharmada lány, ezért célul tűzték ki a lánygyerekek iskoláztatásának növelését. Az 1995-ös Pekingben rendezett Nők negyedik világkonferenciája elfogadta e célokat, ahol az oktatásban részesülő lányok aránytalanul alacsony számát „a szokásos hozzáállásnak, a gyerekek munkára fogásának, az idő előtti házasságoknak, az anyagi eszközök és a megfelelő iskolai létesítmények hiányának, a serdülőkkori terhességeknek, valamint a társadalomban általánosan, illetve a családban fellelhető nemek közötti egyenlőtlenségnek tulajdonította... Néhány országban a női tanárok hiánya akadályozhatja a lányok iskolai felvételét. Számos esetben a lányokkal nagyon fiatalon nehéz háztartási munkák végeztetnek, és iskolai és háztartási kötelezettségeiknek egyaránt meg kell felelniük, ami gyakran gyenge iskolai teljesítményhez, és korai kimaradásukhoz vezet.” A konferencia felszólította a kormányokat, hogy „fokozzák a lányok beiskolázását a megfelelő költségvetési források biztosításával, a társadalom és a szülők támogatásának segítségével, kampányokon keresztül és rugalmas tanrendek, ösztönző eszközök, ösztöndíjak, az iskolába nem járó lányok számára készülő programok kialakításával, valamint más intézkedésekkel javítsák visszatartásuk arányait”. (Nők negyedik világkonferencia, Peking, 1995, A/CONF.177/20/Rev. 1, 263. és 279. bekezdés)

5 évvel később a Közgyűlés a pekingi konferencia folytatásaként rendkívüli ülést hívott össze. Megállapítottak némi előrelépést, ugyanakkor felvázolták a lányok iskoláztatásában továbbra is fennálló akadályokat: forráshiány, elégtelen politikai szándék, továbbra is fennmaradó nemi megkülönböztetés, és nemek szerinti tipizálás, gyermekgondozási szolgáltatások hiánya, az oktatás és a nők munkaerőpiaca közötti elégtelen kapcsolat, valamint a nem megfelelő tanári fizetések (Közgyűlés 23. rendkívüli ülése, 2000,

A/RES/S-23/3, 9. és 10. bekezdés). Az Egyesült Nemzetek Bizottsága 10 évvel Peking után újra ülésezett a nők helyzetével kapcsolatban 2005-ben, melyen a Pekingi nyilatkozatot és a Millenniumi fejlesztési célokat hozták összefüggésbe (Nők helyzetének bizottsága, Jelentés a 49. ülésről, 2005. február/március, E/CN.6/2005/11).

Az új évezred első évtizedének első felében néhány országban emelkedtek a lányok alapfokú és másodfokú beiskolázásának százalékos adatai, ugyanakkor más országokban a lányok továbbra is lemaradnak fiú kortársaik mögött, és beiratkozásuk esetén nagyobb valószínűséggel maradnak ki az iskolából. A Bizottság számos országgal kapcsolatban felvetette a lányok iskoláztatásának problémáját. A Bizottság azt is megjegyezte, hogy a korai terhességek és idő előtti házasságok magas arányszámai kapcsolatba hozhatóak a lányok alacsony iskoláztatásával, és javasolta, hogy állami törvényekben tiltsák a várandós diákok kizárását. Aggodalmát fejezte ki továbbá amiatt, hogy lányok áldozatául estek tanárok szexuális zaklatásainak, mely szintén okozhatja a lányok lemorzsolódását.

A Bizottság továbbá utalt arra, hogy a változó munkavégzési módok, és a változó társadalmi magatartásmódok miatt a fiúk iskoláztatása szintén egyike lehet azoknak a problémáknak, amelyekkel a 21. században a fejlődő és a fejlett országok egyaránt szemben találhatják magukat, kiváltképp a lemorzsolódást és az alulteljesítést illetően.

Vidéken élő gyerekek

A fejlődő országokban gyakran megdöbbentő eltérések mutatkoznak a vidéken és a városokban élő gyerekek iskoláztatása között, ami elismerten az egyik legkomolyabb problémát jelenti a millenniumi fejlesztési célok elérésében. A vidéken élő gyerekek számára nyújtott szegényes oktatásfeltételek számos tényezőre vezethetők vissza, beleértve a távoli és szétszórta tanyák és falvak kiszolgáltatásának közigazgatási költségeit és nehézségét, a vidéki életre vállalkozó tanárok hiányát, a szegény gazdálkodó közösségek gyermekmunkára utaltságát, valamint, hogy az iskolák és a tananyag nyilvánvalóan irrelevánsnak bizonyulnak a vidéki életmód szempontjából.

A Bizottság javasolta a mobil iskolák és a távoktatási programok bevezetését a nomád körül-

mények között élő családok számára, és a kis körzeti iskolákat a vidéken élő gyerekek esetében.

Kisebbségi csoportok

A népességen belül egyes csoportok szintén nagy valószínűséggel szenvednek el hátrányos megkülönböztetést az oktatás terén, mint például a kisebbségi kultúrákhoz tartozó gyerekek, őslakos népcsoportok, cigányok (romák), bevándorlók, menekültek és a fegyveres konfliktusban elfogott gyermekek.

A rasszizmus, a faji megkülönböztetés, az idegengyűlölet és az ezekkel kapcsolatos intolerancia ellen rendezett világkonferencia (Durban, Dél-Afrika, 2001. szeptember) nyilatkozatában hangsúlyozta „az oktatáshoz való jog, valamint a rasszizmus, a faji megkülönböztetés, az idegengyűlölet és a kapcsolódó intolerancia elleni küzdelem között fennálló összefüggéseket, és az oktatásnak azt az alapvető fontosságú szerepét - így az emberi jogokkal kapcsolatos tájékoztatást, és a kulturális sokféleségre érzékeny, és azt tisztelőben tartó oktatást, különösképpen a gyermekek és a fiatalok körében - melyet az intolerancia és a megkülönböztetés minden formájának megelőzésében és megszüntetésében játszik” (Nyilatkozat, 97. bekezdés).

Gyakran magát a csoportot okolják, amiért nem használják ki az oktatásban rejlő lehetőségeket, például, mert kisebbségi nyelvet beszélnek, vagy nomád életmódot folytatnak, azonban az ilyen megkülönböztető indoklást a Bizottság elfogadhatatlannak tartja. Esélyegyenlőség az oktatásban csak úgy biztosítható, ha az oktatást minden gyerek háttérétől független jogának ismerik el.

A Bizottság aggodalommal állapította meg, hogy a menedékkérő gyerekeknek gyakran nincs ugyanolyan hozzáférésük az oktatáshoz, mint az országban élő minden más gyermeknek. Külön hangsúlyt helyezett a témával kapcsolatban kibocsátott átfogó kommentárjában (összefoglalót lásd 317. oldal) a kísértő nélküli, menedékkérő és bevándorló gyerekek számára nyújtott oktatás szükségességére. Nyilvánvalóan fontos a gyerek anyanyelvén nyújtott oktatás, ahogyan az is, hogy a migráns gyerekeknek megtanítsák a helyi nyelvet (a 30. cikk úgyszintén tárgyalja ezt a kérdést, 326. oldal). Habár a nyelv létfontosságú számos ilyen helyzetben lévő gyermek számára, a tanárok és diákok körében jelentkező rasszizmus még nagyobb akadályt jelenthet. Azok az állami

Gyermekjogi egyezmény

oktatási rendszerek, melyek nem képesek a népességen belül fellelhető vallásos hitek (vagy hitetlenség) reflektálására, szintén nagy valószínűséggel lesznek megkülönböztetettek.

A fogyatékossgal élő gyerekek és az HIV/AIDS által fertőzött vagy érintett gyermekek

Minden gyerek, függetlenül fogyatékossgának mértékétől, jogosult a képességeit fejlesztő oktatásra. Bármely ezt korlátozó törvény vagy gyakorlat, például bizonyos gyerekek taníthatatlanná nyilvánítása, vagy oktatás helyett „gyógykezelésre” utalása, megszegi a 2. és 28. cikkben előírtakat. Ezen felül a fogyatékossgal élő gyerekek számára nyújtott oktatásnak oly módon kell történnie, hogy „biztosítsák személyisége lehető legteljesebb kibontakoztatását” (23. cikk 3. bekezdés), melynek értelmében az államoknak hatékony és megfelelő, az ép gyerekekkel együtt, fővonalbeli, „normál” iskolákban történő oktatás biztosítására kell törekedniük a fogyatékossgal élő gyerekek esetében (lásd 233. oldal).

Az Egyesült Nemzeteknek 2006-ban elfogadott, a fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezménye hangsúlyozza az élet minden területén, így az oktatásban való teljes részvételt. Ezért megköveteli a ratifikáló államoktól a gyermek jogairól szóló egyezményben előírt teljes körű oktatás biztosítását, különösképpen „befogadó oktatási rendszert... minden szinten” a fogyatékossgal élő gyerekek számára, és hogy „a fogyatékossgal élő személyeket fogyatékossguk alapján nem zárják ki az általános oktatási rendszerből, és a fogyatékossgal élő gyerekeket fogyatékossguk alapján nem zárják ki az ingyenes és kötelező alapfokú, valamint a középfokú oktatásból”. Mozgásukat elősegítő eszközökkel és más intézkedésekkel segítik őket, beleértve, hogy elősegítik szükség esetén „a Braille-írás, az alternatív írásmódok, az alternatív és augmentatív módok, a kommunikáció, a tájékozódás és a közlekedés formáinak és eszközeinek elsajátítását, valamint a kortársi támogatást és mentorálást” (24. cikk).

A Bizottság 9. számú, „A fogyatékossgal élő gyermekek jogai” című átfogó kommentárjában kitér arra, hogyan kezeljék a részes államok a fogyatékossgal élő gyerekek megkülönböztető szegregációját az oktatásban:

„... Lényegét tekintve a befogadó oktatás olyan értékek, elvek és eljárások összessége, mely jelentőségteljes, hatékony és minőségi oktatást kíván minden diák számára, és mely igazolja az oktatás körülményeinek és követelményeinek sokféleségét nem csupán a fogyatékossgal élő gyerekek, de minden diák számára. Ezt a célkitűzést különböző szervezeti eszközökkel lehet biztosítani, melyek természetben tartják a gyerekek sokféleségét. A befogadás megvalósulhat a fogyatékossgal élő minden gyermeknek teljes időre hagyományos tanteremben történő elhelyezése által, vagy hagyományos tanteremben való elhelyezés különböző fokozatú befogadással, mely bizonyos arányban speciális oktatást is tartalmaz. Fontos megérteni, hogy a befogadás nem jelenti, és ne jelentse a fogyatékossgal élő gyerekek hagyományos iskolarendszerbe problémáiktól és szükségleteiktől függetlenül történő integrálását. A speciális nevelők és a hagyományos tanárok közötti szoros együttműködés elengedhetetlen. Az iskolák tanmeneteit újra kell értékelni, és úgy átalakítani, hogy egyformán megfelelő legyen a fogyatékossgal élő, és az ép gyerekek szükségleteinek. A tanárok és az oktatási rendszerben dolgozó más személyek képzésében változtatást kell végrehajtani a befogadó oktatás filozófiájának teljes körű érvényesítése érdekében.” (Gyermekjogi Bizottság, 9. számú átfogó kommentár, 2006, CRC/C/GC/9, 67 bekezdés)

Ami a HIV/AIDS-fertőzött, vagy ezzel érintett gyerekeket illeti, a Bizottság 3. számú átfogó kommentárja kijelenti:

„... a Bizottság emlékeztetni kívánja a részes államokat, hogy alapfokú oktatást kötelesek biztosítani minden gyermek számára, akár fertőzött, árván maradt vagy bármely más módon érintett a HIV/AIDS által. Számos országban, ahol a HIV széles körben elterjedt, az érintett családokból származó gyerekeknek, különösen a lányoknak, komoly nehézségekkel kell megküzdniük az iskolában maradásért, és az AIDS következtében elveszített tanárok és más, az iskolában dolgozó személyek magas száma korlátozza és végzetesen veszélyezteti a gyerekek oktatáshoz való hozzáférését. A részes államoknak alkalmas intézkedésekkel kell biztosítaniuk, hogy a HIV/AIDS által érintett gyerekek az iskolában

maradhassanak, továbbá biztosítaniuk kell a beteg tanárok pótlását, hogy mindez a gyermekek iskolába járásának rendszerességét ne érintse.” (Gyermejk jogi Bizottság, 3. számú, „A HIV/AIDS és a gyermek jogai” című átfogó kommentár, 2003, CRC/GC//2003/3, 18. bekezdés)

Az őrizetben lévő gyermek

Ezekről a gyermekekről gyakran megtagadják az oktatáshoz, illetve a megfelelő oktatáshoz való jogukat. A szabadságuktól megfosztott fiataalkorúak védelméről szóló ENSZ-szabályok közül a 13, illetve a 38-47. szabály részletesen meghatározza az ezen gyerekek részére nyújtott oktatás magas normáit, beleértve a felső- és szakoktatást, valamint a speciális és fizikai nevelést.

„(a) az alapfokú oktatást mindenki számára kötelezővé és ingyenessé teszik”

A gyermek jogairól szóló egyezmény szövegezése folyamán számos vita volt az „ingyenes” szót illetően (mely már korábban is szerepelt más vonatkozó szerződésekben). Kifogásokat emeltek, hogy a költségmentes oktatás csupán illúzió, hiszen valaki mindig fizet, akár közvetlenül, akár adóján keresztül. Az a) pont ugyanakkor egyértelműen kijelenti, hogy az ingyenes oktatást az alapfokú szinten a részes államok minden gyermek számára kötelesek biztosítani, nemcsak az alacsony jövedelmű, vagy más csoportokba tartozó gyermekek számára.

A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága 11. számú, az alapfokú oktatással kapcsolatos cselekvési tervről szóló átfogó kommentárjában az „ingyenes” alapfokú oktatáshoz való jogra vonatkozóan kijelenti: „Ennek a kötelezettségnek a jellege világos. Ezt a jogot egyértelműen az alapfokú oktatás gyermekekre, szülőkre vagy gondviselőkre nézve egyaránt költségmentes elérhetőségének biztosítására alakították ki. A kormány, a helyi hatóságok, vagy az iskola által kivetett tandíj vagy más közvetlen költségek a jog gyakorlásától elrettentenek, és veszélyeztethetik érvényesítését, és hatásukban gyakran erősen regresszívek. Megszüntetésük egy olyan ügy, melyet az előírt cselekvési tervnek fel kell vállalnia. Közvetett költségek, mint például a szülőkre kivetett kötelező illetékek (időnként önkéntesnek beállítva, holott valójában nem azok), vagy egy aránylag drága iskolai egyenruha viselésének kötelezettsége szintén ugyanebbe a kategóriába eshet.” (Gazdasági, Szociális, és Kulturális Jogok

Bizottsága, 11. számú átfogó kommentár, 1999, HRI/GEN/1/Rev.8, 7. bekezdés, 62. oldal)

A kötelező ingyenes alapfokú oktatáshoz való jog olyan világosan van megfogalmazva, hogy e norma bármely megghiúsulása, akár a nem kielégítő szolgáltatás miatt, akár tandíj vagy rejtett költségek miatt következik be, a Bizottság fő aggodalmának forrása.

Nem elégséges ingyenes alapfokú oktatást biztosítani, hanem kötelezővé is kell tenni. Talán fontos azt megjegyezni, hogy nem szükségszerű az iskolában megjelenést kötelezővé tenni az Egyezményben lefektetett előírás teljesítéséhez. Az oktatás és az iskola nem szinonimák – a gyerekek részesülhetnek oktatásban iskola nélkül is, habár ez a kevésbé szokványos, és sajnos az iskolában való megjelenés sem feltétlenül jelenti azt, hogy a gyerek oktatásban részesül.

„(b) előmozdítják a középfokú oktatás, különböző, mind általános, mind szakirányú formáinak megszervezését, és ezeket minden gyermek számára megnyitják és hozzáférhetővé teszik, továbbá intézkedéseket tesznek az oktatás ingyenességének bevezetésére és szükség esetén pénzügyi segítségnyújtásra”

A középfokú oktatáshoz való jog megfogalmazása kevésbé kizárólagos, és kevésbé világos, mint az alapfokú oktatásra vonatkozó. Az erőteljesebb megfogalmazás nem tükröz kétséget a középfokú oktatásnak a gyermekek számára való hasznosságát illetően, inkább elismeri, hogy az ingyenesen és kötelezően, mindenki számára nyújtott másodfokú oktatás jelenleg meghaladja számos ország erőforrásbeli lehetőségeit. A megfogalmazás, miszerint „intézkedéseket tesznek az oktatás ingyenességének bevezetésére és szükség esetén pénzügyi segítségnyújtásra” azt sejteti, hogy az oktatás elérhetőségének és hozzáférhetőségének érdekében mérjék fel az anyagi eszközöket, azért, hogy a gazdagabb családok fizessenek, míg a szegények gyermekei ingyen járjanak, vagy ösztöndíjban részesüljenek. Ugyanakkor egy ilyen megközelítés túlságosan könnyen eredményezhet olyan helyzeteket, amikor a másodfokú oktatás valójában nem lesz „elérhető és hozzáférhető minden gyermek számára”.

A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága az oktatáshoz való joggal kapcsolatosan elfogadott egy átfogó kommentárt, amely az „el-

Gyermekjogi egyezmény

érhető és hozzáférhető” kitélt a következőképp határozza meg: „Elérhetőség – az oktatási intézmények és programok legyenek elérhetőek a részes állam joghatóságán belül mindenki számára, megkülönböztetés nélkül. Az elérhetőségnek három egymással fedésben lévő kiterjedése van:

- ▶ a megkülönböztetés tilalma – az oktatás mindenki számára legyen elérhető, kiváltképpen a legveszélyeztetettebb csoportok számára, törvény szerint, és ténylegesen, bármely törvény által tiltott alapon való megkülönböztetés nélkül...;
- ▶ fizikai elérhetőség – az oktatás legyen biztonságos térbeli közelségben, akár viszonylag kényelmesen megközelíthető földrajzi helyen való megjelenés révén (pl. egy körzeti iskola), akár modern technológia segítségével (pl. hozzáférés „távoktató” programokhoz);
- ▶ gazdasági elérhetőség – az oktatás legyen mindenki számára megfizethető. Az elérhetőségnek ez a kiterjedése más megfogalmazást kap a 13. cikk 2. bekezdésében, az alapfokú, középfokú és felsőoktatás vonatkozásában; míg az alapfokú oktatás legyen „ingyenesen mindenki számára” elérhető, a részes államok fokozatosan vezessék be az ingyenes középfokú és felsőoktatást;

„...Az „általában elérhető” kitétel arra utal elsősorban, hogy a középfokú oktatást nem teszik függővé a tanuló készségeitől és képességétől, valamint másodsorban, hogy a középfokú oktatás az állam egész területén jól biztosított, oly módon, hogy mindenki számára azonos alapon elérhető... A »minden alkalmas eszközzel« megfogalmazás újra megerősíti azt az álláspontot, hogy a részes államok alkalmazzanak különféle és újító megközelítési módokat a középfokú oktatás biztosításában a különböző szociális és kulturális környezetekben.” (Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága, 13. számú átfogó kommentár, 1999, HRI/GEN/1/Rev.8, 13. bekezdés, 74. oldal)

A „szükség esetén segítség nyújtása” megfogalmazás azt is jelentheti, hogy ösztöndíjat biztosítanak az olyan családok számára, akik máskülönben rákényszerülnének a gyerekeik munkavégzéséből származó jövedelemre, melyből kifolyólag visszatartanák őket az iskolából.

A 28. cikk b) pontja utal „a középfokú oktatás különböző, mind általános, mind szakirányú formáira”. Az Egyezmény teljesen nyilvánvaló okokból emeli ki a szakirányú oktatást. Az oktatásnak relevanciával kell bírnia a gyermek jelenlegi és jövőbeli életét illetően; a szakirányú és munkával kapcsolatos képzés egyszerre oktatási jellegű a saját jogán, és erős ösztönzés is a gyermek számára ahhoz, hogy az iskolában maradjon (lásd „lemorzsolódás megelőzése” alább, 303. oldal). A Bizottság ugyanakkor „alternatív oktatási programok” kidolgozását is szorgalmazta a részes államoknál, amely javaslat szerint az országoknak rugalmas tantervekre és ellátó rendszerre lehet szüksége a gyermek szükségleteinek saját társadalmi környezetén belül történő kielégítéséhez. Mindazonáltal gondot kell fordítani arra, hogy ne válogathassanak a másodfokú oktatási szinten, nehogy sérüljenek a gyerekek életesélyei – a szakirányú oktatás szándékai szerint növelni, nem csökkenteni kívánja a gyermek lehetőségeit.

A középfokú oktatás kezdet- és végpontja nem tisztázott; az életkorok országokként eltérnek. Amennyiben a 6. életévet vesszük általánosnak az alapfokú oktatásba lépés határának, továbbá hogy a Bizottság javaslatai értelmében az alap- és középfokú oktatásnak együttesen legalább 9 évig kell tartania, a középfokú oktatás rendszerint a 15. életév betöltésével ér véget. Ez egybevág a munkába állás alsó korhatárára vonatkozó rendelkezésekkel. Az 1973-ban kiadott, a foglalkoztatás alsó korhatáráról szóló ILO-egyezmény (138. számú egyezmény) 2. cikke szerint ez az alsó korhatár „nem lehet alacsonyabb az iskolaköteles életkornál és semmi esetre sem lehet kevesebb, mint 15 év”. Rendszeresen aggodalomra ad okot, hogy elmulasztják összehangolni az iskola befejezésének idejét a munkába állás alsó korhatárával.

Korai évek; iskoláskor előtti nevelés

Az Egyezmény nem tér ki külön az államok azon kötelezettségeire, hogy gondoskodjanak a gyerekekről az alapfokú oktatás megkezdésénél korábbi életkorban. Ugyanakkor a Bizottság mindinkább megemlíti az iskoláskor előtti gyerekek számára nyújtandó gondozást, nevelést, és ma már arra kéri a részes államokat, hogy térjenek ki időszaki jelentéseikben arra, milyen százalékban részesülnek a gyerekek iskoláskor megelőzően nevelésben (lásd 474. oldal). A Bizottság „A gyermek jogainak végrehajtása kora gyermekkorban”

átfogó kommentárjában kitér az iskoláskor előtti nevelés fontosságára:

„... A Bizottság elismeréssel veszi tudomásul, hogy néhány részes államban tervbe vették, hogy minden gyermek számára ingyenesen elérhetővé tesznek egy éves iskoláskor előtti nevelést...

... A Bizottság felszólítja a részes államokat annak biztosítására, hogy minden kisgyermek részesüljön nevelésben a legszélesebb értelemben... melyben elismeri a szülők, a széles család és közösség kulcsszerepét, valamint a korai gyermekkori nevelés az állam, a társadalom vagy civil társadalom által működtetett intézmények által szervezett programjainak hozzájárulását mindehhez. Kutatások bizonyítják a minőségi nevelési programokban rejlő lehetőségek pozitív hatását a kisgyermekek alapfokú oktatásra való sikeres felkészítésére, tanulási előmenetelükre, és hosszú távú társadalmi beilleszkedésükre. Számos országban és régióban nyújtanak ma már átfogó nevelést kora gyermekkorban 4 éves kortól, ami néhány ország esetében gyermekgondozással kiegészítve segíti a dolgozó szülőket. Elismerve, hogy a gondozási és nevelési szolgáltatások hagyományos megkülönböztetése nem mindig történt a gyermek legfőbb érdekei szerint, időnként a „gondozva nevelés” fogalmát használják az integrált szolgáltatások irányába való elmozdulás jelzésére, ami tovább erősíti a korai gyermekkor összehangolt, teljes körű, több szektort érintő megközelítésének szükségességét.” (Gyermekjogi Bizottság, 7. számú átfogó kommentár, 2005, CRC/C/GC/7/Rev.1, 28. és 30. bekezdés)

„(c) minden arra alkalmas eszközzel biztosítják, hogy bárki képességeitől függően bejuthasson a felsőoktatásba”

Habár mindent összevetve a felsőoktatást az Egyezmény által meghatározott „gyermekkort” követően veszik igénybe, az Egyezmény nagyon helyesen a felsőoktatás elérhetőségét a gyermeki jogok integrált részeként tárgyalja, jóllehet ezt mindenki a „képességeitől függően” gyakorolhatja. A Bizottság nem szentelt sok időt annak megítélésére, hogy a részes államok hogyan valósították meg a 28. cikk 1 bekezdésének c) pontja által

előírt kötelezettségeiket, de esetenként felhívta a figyelmet a hátrányos megkülönböztetés megnyilvánulásaira ebben a tekintetben, mint például egyetemi felvétel megtagadása bizonyos származású, vagy meggyőződésű diákok esetében. Az Egyezmény által a felsőoktatással kapcsolatban előírtak teljesítése érdekében az államok hozzanak intézkedéseket, amelyekkel a szegény gyerekek számára is lehetővé teszik a felvételi vizsgát felsőoktatási szakokra, valamint sikeres felvételük esetén tanulmányi segélyek és ösztöndíjak elnyerését az esélyegyenlőség alapján.

A „képességeitől függően” megfogalmazás értelmezése ne szorítkozzon pusztán a vizsgákon tanúsított sikerességre, amely vitathatatlanul egy elsajátítható készség, ami a magas jövedelmű családok és a magánoktatás irányába történő elhajláshoz vezethet, hanem gyakorlatiasabb és relevánsabb készségek alapján mérjék. Meg kell továbbá jegyezni, hogy a felsőoktatás lányok esetében a korai házasságok és anyaság elhalasztásának másodlagos pozitív hatásával is jár.

„(d) minden gyermek számára nyílttá és hozzáférhetővé teszik az iskolai és pályaválasztási tájékoztatást és tanácsadást”

Az iskoláknak, közösségeknek és családoknak esetleg szűk spektrumú elvárásaik lehetnek a gyerekek jövőbeli életére vonatkozólag, vagy adott esetben nincsenek kellően informálva a foglalkoztatásban rejlő változó lehetőségekkel és követelményekkel kapcsolatosan. A gyerekek csak akkor tudják készségeiket kifejleszteni, ha számos lehetőség elérhetőségét biztosítják számukra, és ha e lehetőségekről képesek is megfelelően tájékozódni.

„(e) intézkedéseket tesznek az iskolába járás rendszerességének előmozdítására és a lemorzsolódás csökkentésére”

A gyerekek iskolából történő lemorzsolódásának jelensége világszerte ismert. Számos társadalomban a szegénység motiválhatja ezt – a gyerek dolgozni kényszerül, vagy az oktatás költségei tántorítják el. Azonban a fejlődő országokban előfordulnak a gyerekek lemorzsolódásának más okai is, például a tananyag túlságosan száraz, nehéz vagy irreleváns, a tanítás alacsony színvonalú, vagy nem a gyerek anyanyelvén történik; mert

Gyermejogi egyezmény

az iskola fegyelme túlságosan büntető jellegű és méltóságsértő, valamint mert a tanulási nehézségeket nem ismerték fel, és nem orvosolták. A gyerekek évismétlésre kényszerítése részben erőforrás-pazarlásnak bizonyult, továbbá nagy valószínűséggel vezet a gyerekek lemorzsolódásához.

Az e) pont ezért alapvető fontosságú, mivel kiterjeszti az állam kötelezettségeit, és az államok, túl azon, hogy a megfelelő erőforrásokat eljuttatják az iskolákba, és törvényekben kötelezik a gyerekeket az iskolába járásra – kötelesek biztosítani, hogy ami az iskolában történik, kielégítően hasznos és vonzó legyen ahhoz, hogy a gyereket ott tartsa.

A Bizottság különösen odafigyel az államok eme kötelezettségének teljesítésére, annál is inkább, mert a kimaradó gyerekek gyakran az oktatásban általában hátrányos megkülönböztetést elszenvedő csoportokhoz tartoznak. A Bizottság ösztönözte a részes államokat, hogy tulajdonítsanak elsődleges fontosságot az iskolai lemorzsolódással szembeni küzdelem különféle eszközeinek, beleértve az okok gondos elemzését. Egy nagyon lényeges tényező a tanárok tanulókat ösztönző képessége: a Bizottságot gyakran aggasztja a tanítás minősége, a tanárok képzése, státusuk és motiváltságuk és munkakörülményeik. Az *időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatásokban (2005-ben felülvizsgált változat)* szokatlan módon azt kéri a részes államoktól, hogy „részletesen térjenek ki a kormányzati és nem-kormányzati, civil jellegű helyi és országos szervezetek, mint például a tanárok szövetségei együttműködésének természetére és kiterjedtségére az Egyezmény e részének megvalósításával kapcsolatban [28., 29. és 30. cikk]” (CRC/C/58/Rev.1, 34. bekezdés).

Az iskolai lemorzsolódás arányainak csökkentésére használatos intézkedések között találjuk a gyerek anyagi helyzetének méltányolását, például szükség lehet az iskolaévnak a mezőgazdasági munka időszakainak, vagy a nomád életmód szerinti alakítására vagy a gyerekek számára nyújtott iskolai étkeztetésre.

De mindenekelőtt a gyerek számára legyen nyilvánvaló az iskola hasznossága, ami szükségessé teheti a szakképzés javítását, és szükségessé teheti továbbá a visszaéléseket megakadályozó, mindenki jogait és méltóságát tiszteletben

tartó, és szükség esetén kisebbségi és őslakos nyelvek használatát lehetővé tévő tanulási környezet kialakítását. A Bizottság által javasolt egyik stratégia az etnikai kisebbségek bevonása az oktatással kapcsolatos közigazgatásba. A Bizottság továbbá aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy a lányok szexuális zaklatásnak vannak kitéve, amely lemorzsolódásukhoz vezet, valamint amiatt, hogy az államok elmulasztják biztosítani az oktatást várandós serdülő lányok számára.

A Bizottság a gyerek iskoláztatásban történő aktív részvételét nevezte meg továbbá, mint a magas lemorzsolódást visszaszorító stratégiát. Mint azt a 12. cikkkel kapcsolatban kifejtettük a gyerekek oktatással kapcsolatos véleményének figyelembe vétele bármely esetben az Egyezmény által előírt kötelezettség, ugyanakkor hatékony eszköze is a tanulói elégedetlenség csökkentésének.

„a gyermeknek mint emberi lénynak a méltóságával összeegyeztethetően, és az Egyezménynek megfelelően” alkalmazott iskolai fegyelemhez való jog

A 28. cikk 2. bekezdésének nincs előzménye más, az oktatással kapcsolatos szerződésekben, habár magától értetődően vannak alkalmas rendelkezések a megalázó és embertelen bánásmód megelőzésére. A Gyermejogi Bizottság egyértelművé tette, hogy a testi fenyegetés minden formája, bármely enyhe is legyen, az iskolai és máshol történő fegyelmezés elfogadhatatlan formája (lásd 19. cikk, 186. oldal). Ezt megerősíti „A gyermek joga a testi fenyegetéssel és a büntetés más kegyetlen vagy megalázó formáival szembeni védelemhez” című átfogó kommentár is, amelyben a Bizottság kijelenti:

„... Az Egyezmény elfogadása óta eltelt 17 évben a gyermekek otthoni, iskolai vagy más intézménybeli testi fenyegetésének elterjedtsége láthatóbbá vált az Egyezmény által előírt jelentési eljáráson keresztül, továbbá az országos emberi jogi intézmények és nem-kormányzati, civil szervezetek kutatásai és képviselői révén.

Mihelyst fény derül rá, nyilvánvalóvá válik, hogy ez a gyakorlat közvetlen összeütközésbe kerül minden gyermek emberi méltóságához és testi sérthetlenségéhez való egyenlő és el-

idegeníthetetlen jogával. A gyerekek eltérő természete, kezdeti függő helyzetük, és fejlődésük, egyedi emberi képességeik valamint veszélyeztetettségük együttesen inkább több, mint kevesebb, az erőszak minden formájával szembeni törvényi és más védelmet igényelnek.

A Bizottság hangsúlyozza, hogy az erőszak és a gyermekek megalázó büntetismódjának megszüntetése törvényi reform és más szükségyszerű intézkedések révén a részes államok azonnali és feltétlen kötelezettsége...” (Gyermekjogi Bizottság, 8. számú átfogó kommentár, 2006, CRC/C/GC/8, 19.–22. bekezdés)

Ezenfelül az oktatás 29. cikkben elfogadott céljai között szerepel a többi ember tisztelete, valamint „a megértés, a béke, a türelem, a nemek közti egyenlőség, és az emberek közötti barátság szellemében” történő oktatás (29. cikk 1. d) pont). A Bizottság 1. számú, „Az oktatás céljai” című átfogó kommentárja így rendelkezik:

„... az oktatás biztosítása folyamán tiszteletben kell tartani a gyermek veleszületett méltóságát, és lehetővé kell tenni a gyermek számára véleményének szabad kinyilvánítását a 12. cikk 1. bekezdése alapján, valamint lehetővé kell tenni részvételét az iskolai életben. Továbbá, az oktatás biztosítása folyamán tiszteletben kell tartani a 28. cikk 2. bekezdése által előírt, az iskolai fegyelemre vonatkozó szigorú korlátokat, és előmozdítani az iskola erőszakmentességét is. A Bizottság több alkalommal egyértelművé tette záró észrevételeiben, hogy a testi fenytítés alkalmazása nem tartja tiszteletben a gyermek veleszületett méltóságát, sem az iskolai fegyelemre vonatkozó szigorú korlátokat. Alkalmazkodva a 29. cikk 1. bekezdésében lefektetett értékekhez világosan megköveteli az iskolák gyermekbarát szellemét a szó legteljesebb értelmében, és hogy minden szempontból összhangban kell lenniük a gyermek méltóságával. A gyermekek iskolai életben való részvételének támogatása, az iskolai közösségek és diáktanácsok kialakításának, a kortársak közötti oktatásnak és tanácsadásnak, valamint a diákoknak az iskolai fegyelmi ügyekbe való bevonásának támogatása részét kell képezze a jogok megvalósítása tanulási és tapasztalati

folyamatának.” (Gyermekjogi Bizottság, 1. számú átfogó kommentár, 2001, CRC/GC/2001/1, 8. bekezdés)

Az Egyesült Nemzeteknek a gyerekekkel szembeni erőszakról 2006-ban készült tanulmánya arról számol be, hogy 102 állam tiltotta be az iskolákban a testi fenytítést, habár a foganatosítás egyenetlen (független megfigyelői jelentés az Egyesült Nemzeteknek a gyerekekkel szembeni erőszakról készült tanulmánya számára, Közgyűlés 61. ülészsaka, 2006. augusztus, A/61/299, 28. oldal).

A Bizottság testi fenytítés ellenes kampányokat javasol a közvélemény tájékoztatása érdekében, és hangsúlyozza, hogy a testi fenytítés tilalma nem csak az államilag finanszírozott iskolákra vonatkozik – az eljárást a magániskolákban ugyancsak tiltani kell. Minthogy nem elegendő pusztán törvényileg fellépni a testi fenytítéssel szemben, intézkedéseket kell foganatosítani annak biztosítására, hogy akkor se történjen meg, ha a törvény nem tiltja.

A testi fenytítés nem az egyetlen iskolai fegyelmezési mód, amely sérti a 28. cikk előírásait. A nyilvános megszegényítés például nincs összhangban a gyermek emberi méltóságával (lásd a Bizottság testi fenytítésre és a kegyetlen és megalázó büntetés más formáira vonatkozó teljes meghatározását, 19. cikk). Azok a büntetések, amelyek akadályozzák a gyerekeket a szüleikkel vagy barátaikkal való kapcsolattartásban és melyek megtagadják tőlük a pihenést és a szabadidőt, valamint amelyek sértik nyelvük és kultúrájuk gyakorlásához való jogukat, úgyszintén az Egyezménynek és a 28. cikk 2. bekezdésében lefektetett jogokkal kerülnek összeütközésbe.

A problémás gyerekekkel szemben az iskolák által alkalmazott legvégső büntetési mód, a kizárásuk. Eljárásmódjainak összhangban kell lenniük a természetes igazságosság alapelveivel, és különösképpen ne legyenek megkülönböztetőek; azon kívül megtagadni sem lehet gyerektől oktatást, fegyelmi elbocsátás következményeként.

Az iskola fegyelmi szabályzata tartalmazzon a gyerekekre érzékeny panasztételi eljárásmodokat, valamint fegyelmi intézkedéseket az iskola személyzetéhez tartozó olyan személyekkel szemben, akik megsértik a szabályzatot.

Gyermejjogi egyezmény

Gyerekek közötti zaklatás, bullying¹

A hatékony iskolai fegyelemnek része annak biztosítása, hogy a diákok épp úgy, mint a tanárok tartózkodnak az erőszakos megnyilvánulástól. A diákok közötti erőszakoskodás mindig is előfordult az iskolákban, de egyre növekvő mértékben kiemelik és elfogadhatatlannak tartják; az államok mára tudomásul veszik, hogy kötelességük megvédeni a tanulókat kortársaiktól és a felnőttektől egyaránt. A Bizottság gyakran fejezi ki aggodalmát ilyen erőszakoskodás miatt:

Nem könnyű ugyanakkor megoldást találni az iskolákban és intézményekben előforduló helyi jellegű erőszakra, mivel az egyszerűsítő büntető jellegű reakciók valószínűleg még tovább rontják a helyzetet, vagy büntetést alkalmaznak azokkal a gyerekekkel szemben, akik maguk áldozatai és elkövetői is egyben erőszakos cselekedetnek. A Bizottság a részes államok részére alaposan átgondolt és folyamatosan korszerűsített intézkedéseket javasol, amelyekben maguknak a gyermekeknek a véleményét úgyszintén figyelembe veszik.

A nemzetközi együttműködés előmozdítása az oktatás területén, különös tekintettel a fejlődő országok szükségleteire

Az oktatás bizonyítottan a fejlődés egyik kulcsfontosságú összetevője, az egyes emberek és az országok számára egyaránt. Az előrelépés az oktatásban mindenkinek a javát szolgálja, ami pozitív kölcsönösséget mutat az oktatásban jelentkező fejlődés és a gyermekek életlehetőségeiben elért javulás, az ország gazdasági teljesítménye, mezőgazdasági termelékenysége és születési mutatói között. A WHO és az UNICEF egyaránt kiterjedt szaktudást, erőforrásokat és energiát fordított az oktatásra. Ezen felül az országok tanulnak egymás tapasztalataiból, hogy hogyan lehet a gyerekeket a leghatékonyabban tanítani, képezni.

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)*

(CRC/C/58/Rev.1). függelék, 67. oldal.

¹ Ld. szószerdet (a szerk.)

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

- Vannak-e költségvetési előirányzatok az oktatási szolgáltatások fokozatos növelésére és az oktatás minőségének fokozatos javítására?
- Az oktatás irányelvei biztosítják-e az oktatási lehetőségek minden gyermek általi teljes körű igénybevételét (18 éves korig)?
- Elfogadott-e a részes állam az iskolai ellátás hatékonyságának és eredményeinek mérésére alkalmas, a joghatósága alá tartozó minden gyermekre kiterjedő eljárást?
- Vannak-e intézkedések az oktatás esélyegyenlőségének biztosítására minden gyermek számára, beleértve minden
 - ▶ kisebbségi kultúrákhoz és őslakos csoportokhoz tartozó gyermeket?
 - ▶ fogyatékkal élő gyermeket?
 - ▶ beteg, kórházi kezelésre szoruló gyermeket?
 - ▶ bevándorló és menekült gyermeket?
 - ▶ őrizetben lévő gyermeket?
- Megegyezik-e a kötelező oktatás teljesítésének felső korhatára és a munkába állás engedélyezett alsó korhatára?
- Minden gyermek számára elérhető-e és hozzáférhető-e az oktatással és szakképzéssel kapcsolatos tájékoztatás és útmutatás?
- Milyen intézkedéseket fogadtak el az iskolában való megjelenés ösztönzésére és a lemorzsolódás csökkentésére?
- Ezek az intézkedések figyelembe veszik-e
 - ▶ a tanterv megfelelő voltát a gyermek szellemi fejlődésére vonatkozólag?
 - ▶ a gyermek anyanyelvét?
 - ▶ a gyermek bármely speciális szükségleteit (mint például fogyatékos, betegség, terheség)?
 - ▶ kulturális és vallási szokások, valamint a nemek közötti eltérés tiszteletben tartását?
 - ▶ a gyermek véleményének tiszteletben tartását?
 - ▶ a gyermek méltóságának tiszteletben tartását?
 - ▶ a tanulási nehézségek megállapítását, és nyújtanak-e segítséget a bukás, továbbá az év- illetve osztályismétlés kikényszerítésének elkerülésére?
 - ▶ a tanárok felvételének és képzésének hatékonyságát az iskolai elégedetlenség elkerülése érdekében?
- Minden alkalmas intézkedést meghoztak-e annak biztosítására, hogy az iskolai fegyelem minden formája összhangban legyen a gyermek emberi méltóságával?
- Minden alkalmas intézkedést meghoztak-e annak biztosítására, hogy a testi fenyegetést és más erőszakos vagy megalázó büntetést sosem alkalmazzanak?
- Az iskolai fegyelem minden formája összhangban van-e az Egyezményrel, beleértve a gyermek jogát
 - ▶ a megkülönböztetés mentességhez?
 - ▶ olyan bánásmódhoz, amely figyelembe veszi kibontakozó képességeit?
 - ▶ rendszeres és közvetlen kapcsolattartáshoz mindkét szülőjével (kivéve, amikor legfőbb érdekeivel ellenkezik)?
 - ▶ a véleménynyilvánításhoz, gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadsághoz?
 - ▶ az egyesülési szabadsághoz (kivéve, ha tiltása mások védelme érdekében szükséges)?

- ▶ a magánélethez?
 - ▶ a védelemhez a fizikai vagy lelki durvaság, sérülés vagy visszaélés, elhagyás vagy elhanyagolás, a rossz bánásmód és kizsákmányolás bármilyen formájával szemben?
 - ▶ a személyazonossághoz, kultúrához és nyelvhez?
 - ▶ a pihenéshez és a szabadidőhöz?
 - ▶ a társadalomba történő befogadáshoz és beilleszkedéshez?
- Előírják-e az iskolák számára, hogy lépjenek fel az erőszakoskodás – bullying - minden formájával szemben?

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan, és a cikkek kölcsönösen összefüggenek egymással.

A 28. cikk sem önmagában értelmezendő.

Kiemelt figyelmet kell fordítani:

A többi általános elvre

2. cikk: Az Egyezményben megállapított jogok elismerése a joghatóság alá tartozó valamennyi gyermek számára, hátrányos megkülönböztetés nélkül
3. cikk 1. bekezdése: A gyermek legfőbb érdekei a gyermekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
6. cikk: Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog
12. cikk: A gyermek véleményének tiszteletben tartása a gyermeket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyermeket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban

Az alábbi cikkek végrehajtása különösen összefügg az 1. cikk végrehajtásával:

13. cikk: Véleménynyilvánítás szabadsága
14. cikk: Gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadság.
15. cikk: Egyesülési szabadság
16. cikk: Magánélet, privát szféra védelme
17. cikk: Hozzáférés az információhoz és a média szerepe
19. cikk: Védelem az erőszak bármely formájával szemben
23. cikk: Fogyatékossgal élő gyermekek
24. cikk: Egészségügyi ellátás (beleértve az egészségügyi nevelést)
29. cikk: Az oktatás céljai
30. cikk: A kisebbségi és őslakos gyermekek
31. cikk: Pihenés, sport, játék, szabadidő és kultúra
32. cikk: Gyermekmunka

Az oktatás céljai

A 29. CIKK SZÖVEGE

1. Az Egyezményben részes államok megegyeznek abban, hogy a gyermek oktatásának a következő célokra kell irányulnia:

- a) elő kell segíteni a gyermek személyiségének kibontakozását, valamint szellemi és fizikai tehetségének és képességeinek a lehetőségek legtágabb határáig való kibontakozását;
- b) a gyermek tudatába kell vésni¹ az emberi jogok és az alapvető szabadságok, valamint az Egyesült Nemzetek Alapokmányában elfogadott elvek tiszteletben tartását;
- c) a gyermek tudatába kell vésni a szülei, személyazonossága, nyelve és kulturális értékei iránti tiszteletet, valamint annak az országnak, amelyben él, továbbá esetleges származási országának a nemzeti értékei iránti és a sajátjától különböző kultúrák iránti tiszteletet;
- d) fel kell készíteni a gyermeket arra, hogy a megértés, a béke, a türelem, a nemek közti egyenlőség, valamennyi nép, nemzetiségi, nemzeti és vallási csoport és az őslakosok közötti barátság szellemében tudja vállalni a szabad társadalomban az élettel járó mindenfajta felelősséget;
- e) a gyermek tudatába kell vésni a természeti környezet iránti tiszteletet.

2. A jelen cikk vagy a 28. cikk rendelkezései semmiképpen sem értelmezhetők úgy, hogy sérthessék a természetes vagy jogi személyeknek oktatási intézmény-alapítási és vezetési szabadságát, feltéve, hogy jelen cikk 1. bekezdésében felsorolt elveket tiszteletben tartják, és az adott intézményekben az oktatás megfelel az állam által előírt minimális szabályoknak.

Összefoglalás

A 29. cikk 1. bekezdése az oktatás világszerte vallott alapvető céljait veszi számba, és a Bizottság első átfogó kommentárjának tárgya (lásd keretes áttekintést, 317. oldal). Nem részletezi a tanulás eszközeit, úgymint az írni-olvasni tudást, a számolást, a tényszerű ismereteket, a problémameg-

oldást és így tovább, hanem a tanulás alapvető céljaival foglalkozik:

„... biztosítani a gyermek számára az élet-
hez szükséges készségeket, azért, hogy az em-
beri jogok teljes körének gyakorlásához szük-
séges képességei megerősödjenek továbbá a
megfelelő emberi jogi értékekkel átítatott kul-
túra támogatásáért. A cél megerősíteni a gye-

¹ Lásd a szövszedetet (a szerk.)

rek készségeit, tanulási és más képességeit, emberi méltósága, önbecsülése és önbizalma kibontakoztatása által.” (Gyermekjogi Bizottság, 1. számú átfogó kommentár, 2001, CRC/GC/2001/1, 2. bekezdés)

A 29. cikk 2. bekezdése megerősíti egyének és csoportok saját oktatási formáik kialakítására vonatkozó jogait, feltéve hogy az oktatás e cikkben és az országos minimális szabályok által meghatározott céljait teljesítik az adott államban.

Az oktatás céljairól szóló nemzetközi megállapodás

A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 26. cikkét adaptálta az oktatás szerepével kapcsolatban: „[a részes államok] egyetértenek abban, hogy az iskolai nevelésnek az emberi személyiség és az emberi méltóság érzetének teljes kifejlesztésére, az emberi jogok és alapvető szabadságok iránti tisztelet megerősítésére kell irányulnia. Egyetértenek továbbá a részes államok abban is, hogy az iskolai nevelésnek minden személyt képessé kell tennie arra, hogy hasznos szerepet töltsön be a szabad társadalomban, előmozdítsa a megértést, türelmet és barátságot valamennyi nemzet, valamint minden faji, népi és vallási csoport között és támogassa az Egyesült Nemzeteknek a béke fenntartása érdekében kifejtett tevékenységét” (13. cikk 1. bekezdés).

A gyermek jogairól szóló egyezmény használja és továbbfejleszti ezt a rendelkezést. A korábbi szövegezésben az oktatás céljait mint „az oktatás és felnevelkedés céljait” értelmezték, de túlságosan tág és rosszul meghatározott fogalomnak ítélve elvetették. Számos ország aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy nincs tényleges utalás a szülőknek a gyermekeik iskolája megválasztására vonatkozó jogára, valamint annak biztosítására, hogy a gyerekek oktatása összhangban legyen a szülők vallásos és erkölcsi meggyőződésével, amelyek mindkét nemzetközi egyezségokmányban megerősítést nyernek (a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 13. cikkének 3. bekezdésében és a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 18. cikkének 4. bekezdésében). Mindazonáltal

míg a szülők jogait a gyermek jogairól szóló egyezmény más részein ismerik el (5., 18. és 30 cikk), addig ezen jogok a gyermek saját jogainak és szabadságainak keretén belül érvényesülnek.

Az oktatás céljairól szóló 29. cikk 1. bekezdésének bevezető kifejezése egyedien kezdődik: „Az Egyezményben részes államok megegyeznek abban...” A megfogalmazás hangsúlyozza, hogy nemzetközi egyetértés van az oktatás céljait illetően, amely felülemelkedik a vallás, a nemzet és a kultúra világszerte megtalálható, gyakran ellentétes határain.

Habár nagyon kevés fenntartást fogalmaztak meg a 29. cikkel kapcsolatban, a 14. cikkre vonatkozóan számos kikötésben foglalkoznak a szülőknek a gyermek vallásos oktatását meghatározó jogával, vagy amikor egy állami vallás irányítja az oktatás tantervét (további információt lásd 316. oldalon).

„elő kell segíteni a gyermek személyiségének kibontakozását, valamint szellemi és fizikai tehetségének és képességeinek a lehetőségek legteljesebb körű fejlesztését”

Az, hogy milyen mértékben bontakoztatja ki egy oktatási rendszer minden egyes gyermek képességeit, részben az esélyegyenlőségen alapuló oktatás, minden gyermek számára biztosított elérhetőségétől és hozzáférhetőségétől függ, amelyet a 28. cikk tárgyal (lásd 298. oldal), továbbá, hogy milyen mértékben ösztönzi és motiválja az egyes gyereket (lásd szintén a 28. cikket az iskolai lemorzsolódással kapcsolatban, 303. oldal). Alapvetően idetartozik még a fogyatékossággal élő, valamint tanulási nehézségekkel küzdő gyerekek számára nyújtott megfelelő oktatás biztosítása is, mellyel a 23. cikk foglalkozik (lásd 236. oldal).

A 29. cikk 1. bekezdésének megvalósításához a Bizottság felszólítja a részes államokat „egy átfogó nemzeti cselekvési terv” kidolgozására, mert:

„A 29. cikk 1. bekezdésének hatékony előmozdítása megköveteli a tantervek átdolgozását azzal a céllal, hogy az tartalmazza az oktatás különféle célkitűzéseit, valamint megköveteli a tankönyvek és más oktatási anyagok és módszerek és az iskolák irányelveinek szisztematikus felülvizsgálatát. Azok a megközelítések, melyek nem vállalkoznak többre, mint a cikkben megfogalmazott céloknak és értékeknek a már létező rendszerre történő alkalmazás, anélkül hogy mélyebb változtatásokat

ösztönöznének, nyilvánvalóan nem kielégítőek. Az idevágó értékrendet nem lehet hatékonyan integrálni és egyben összhangba hozni egy szélesebben értelmezett tantervvel, hacsak azok, akik az értéket közvetítik, előmozdítják és tanítják, és lehetőség szerint jó példával járnak elől, maguk is nincsenek meggyőződve azok fontosságáról. A tanítás megkezdése előtt, illetve a már gyakorló tanároknak nyújtott, a 29. cikk 1. bekezdése elveit támogató képzési sémák alapvető fontosságúak a tanárok, az oktatásban dolgozó tisztviselők és más, a gyermekek oktatásában érintett személyek számára.” (Gyermekjogi Bizottság, 1. számú átfogó kommentár, 2001, CRC/GC/2001/1, 23. és 18. bekezdés)

A 29. cikk 1. bekezdésének a) pontja kiterjeszti az oktatás szerepét, túlmutatva immár a gyermek intellektuális képességeinek a fejlesztésén, amely hagyományosan az iskolák kötelezettségének számít. Az oktatás karolja fel a gyerekekben megmutatkozó tehetséget is, beleértve az alkotó- és előadó művészeti, kézműves, sportbeli és szakirányú készségeket; „fizikai képességeiket”, az alapvető mozgáskoordinációs készségektől az olyan fizikai tevékenységekig, mint az úszás, a gimnasztika, a kerékpározás és labdakezelés; továbbá karolja fel „személyiségük” fejlesztését (amely talán a létező legnagyobb kihívás az iskolák és oktatók számára).

A Bizottság a „gyermekközpontú oktatást” szorgalmazza, amely felismeri minden gyerek egyedi tulajdonságait és szükségleteit, arra ösztönözve az államokat, hogy fogadjanak el innovatív és interaktív tanítási módszereket, amelyek illeszkednek a gyerekek eltérő tanulási követelményeihez, s amelyek hangsúlyt helyeznek az elemzésre, a kritikus gondolkodásra, valamint a problémamegoldásra, a begyakorláson alapuló tanulással szemben. Az átfogó kommentár kijelenti továbbá:

„Hangsúlyozandó, hogy az a típusú tanítás, amely elsődlegesen az ismeret növelésére, a versenyzést ösztönzi, és a gyerekek túlzott terheléséhez vezet, súlyosan gátolhatja a gyermek harmonikus, szellemi és fizikai tehetségének és képességeinek a lehetőségek legtágabb határáig való kibontakozását.” (Gyermekjogi Bizottság, 1. számú átfogó kommentár, 2001, CRC/GC/2001/1, 12. bekezdés)

„A gyermek tudatába kell vésni az emberi jogok és az alapvető szabadságok, valamint az Egyesült Nemzetek Alapokmányában elfogadott elvek tiszteletben tartását”

Az oktatás második célja a b) pont értelmében tartalmazza, együttesen a többi emberi joggal és alapvető szabadsággal, „az Egyesült Nemzetek Alapokmányában elfogadott elveket”, amelyek az Egyesült Nemzetek békés szándékait és irányelveit állapítják meg (lásd keretes részt, 319. oldal). 1995-ben, az Egyesült Nemzetek Oktatásért, Tudományért és Kultúráért felelős Szervezete (UNESCO) elfogadta az oktatás a békéért, az emberi jogokért és a demokráciáért nyilatkozatát és integrált cselekvési keretét.

A Bizottság eredetileg arra összpontosította figyelmét, vajon az iskolai tantervek tartalmazzák-e a gyermek jogairól szóló Egyezményt, lévén, hogy az Egyezmény 42. cikke előírja az államok részére, hogy „az Egyezmény elveit és rendelkezéseit hatékony és arra alkalmas eszközökkel a felnőttek és a gyermekek széles körében ismertetik”. Az Egyezmény tantervbe foglalása azt eredményezi, hogy a jogok ismerete folyamatos az egymást követő generációk esetében, és nem csupán egyszeri tájékoztatás. Az elmúlt években a Bizottság hangsúlyozta „az emberi jogok” szélesebb körben megvalósuló „oktatásának” szükségességét, amelyben a társadalmi változás egy eszközét látja, például a hátrányos megkülönböztetés elleni küzdelemben.

Ugyanakkor a tanterv sem az egyetlen módja az értékek iskolán belüli átadásának. A cél nem egyszerűen az „emberi jogoknak” az emberi jogi szerződések tartalma értelmében történő megtanítása a gyerekeknek, a cél a gyerek „tudatába... vésni az emberi jogok... tiszteletben tartását”. Rejtett tanterv van a tanárok és diákok közötti viselkedés által közvetített üzenetekben. A gyerekeknek nem tanítható meg a jogok tisztelete, hacsak az iskola közösségének tagjai maguk nem cselekednek a gyakorlatban annak értelmében, amiről beszélnek. Ahogyan a Bizottság fogalmaz:

„Ezért a többi jog gyakorlásának előmozdítását célzó erőfeszítéseket nem szabad aláásni, hanem ismételt megerősítésekre van szükség, a tanulási folyamatban átadott értékrend segítségével. Ez nem csupán a tanterv tartalmát jelenti, de a tanulásban használatos eljárásokat, a tanítás módszereit és az oktatás környezetét is, történjen

Gyermekjogi egyezmény

akár otthon, iskolában vagy máshol. A gyermekek nem veszítik el emberi jogukat azért, hogy kilépnek az iskola kapuin.” (Gyermekjogi Bizottság, 1. számú átfogó kommentár, 2001, CRC/GC/2001/1, 8. bekezdés)

A közigazgatási rendszerek, a magatartási kódexek és az iskolákban használatos tanítási módszerek maguk is mind tükrözzék az Egyezményben foglalt elveket; a gyerekek iskolai hozzáállását és viselkedését gondosan értékelni kell a tantermen kívül legalább annyira, mint azon belül.

„a gyermek tudatába kell vésni a szülei... iránti tiszteletet”

Kevés megjegyzés született ezzel a joggal kapcsolatban. Időről időre azt állítják, hogy az Egyezmény nem igazán támogatja a szülők jogait, és a szüleikkel szembeni tiszteletlenségre ösztönzi a gyerekeket, ezért hasznos lehet erre a jogra felhívni mindazoknak a figyelmét, akik bizalmatlanok az Egyezménnyel szemben.

A gyerekeknek meg kell tanítani természetesen mindenki tiszteletét, beleértve a többi gyerek tiszteletét is. A történelem folyamán minden kultúrában bizonygatták, hogy a gyerekek tiszteletlenek szüleikkel szemben, talán e miatt is szerepel itt külön a szülő. Igaz továbbá az is, hogy a tanárok maguk is lehetnek elutasítók vagy lenézők a szülővel szemben, különösen, amikor a szülők alacsonyan iskolázottak, vagy kisebbségi kultúrához tartoznak. A gyerek identitása nyilvánvalóan szorosan kötődik szülei identitásához, és ha az oktatásban tiszteletlenül bánnak a tanuló szüleivel, az valószínűleg károsan befolyásolja a gyerek önbecsülését. A Bizottság arra ösztönzi az államokat, hogy a szülőket vonják be az iskola közösségébe.

„a gyermek tudatába kell vésni... a személyazonossága, nyelve és kulturális értékei iránti tiszteletet, valamint annak az országnak, amelyben él, továbbá esetleges származási országának a nemzeti értékei iránti és a sajátjától különböző kultúrák iránti tiszteletet”

Számos oktatási rendszerben aktívan támogatják a gyerekek hazaszeretetét, időnként a más kultúrák, különösen az ország területén élő kisebbségi és őslakos kultúrák iránti tisztelet rovására. Esetenként néhány országgal kapcsolatosan felmerül

az aggodalom, hogy lemondanak a nemzeti értékek iránti tiszteletre való nevelésről, mondván, hogy az idejétmúlt. Ennek a bekezdésnek a megfogalmazása azért fontos, mert egyenlő súlyt fektet a ratifikáló állam, és más államok és kultúrák értékrendjére, külön hangsúlyozva a bevándorlók és a kisebbségi kultúrákhoz tartozó iskoláskorú gyerekek esetét. A Bizottság rámutat arra, hogy habár előfordulhat az értékek között összeütközés:

„... valójában e rendelkezés jelentősége éppen annak felismerésében rejlik, hogy az oktatás során kiegyensúlyozott megközelítésre van szükség, amely a párbeszéd és a másság tisztelete segítségével sikeresen össze tudja hangolni a különféle értékeket. Ezen felül, a gyerekek egyedülálló szerepet játszhatnak abban, hogy áthidalják azt a sokféle különbséget, amelyek a történelem folyamán emberek csoportjait elválasztották egymástól.” (Gyermekjogi Bizottság, 1. számú átfogó kommentár, 2001, CRC/GC/2001/1, 4. bekezdés)

Meg kell jegyezni, hogy a „tisztelet” többet jelent toleranciánál és megértésnél. Az összes kultúrához tartozó népek egyenlő értékét ismeri el, anélkül, hogy leereszkedő lenne.

A cikk a továbbiakban kijelöl néhány, az értékekre nevelés alapjául szolgáló irányelvet: a megértés, a béke, a türelem... valamennyi nép, nemzetiségi, nemzeti és vallási csoport, és az őslakosok közötti barátság szellemében”. A 30. cikk ugyancsak védi a kisebbségek és az őslakosok jogait, hogy „saját kulturális életét élje, vallását vallja és gyakorolja, illetőleg csoportjának többi tagjával együtt saját nyelvét használja” (lásd 326. oldal).

„fel kell készíteni a gyermeket arra, hogy... tudja vállalni a szabad társadalomban az élettel járó mindenfajta felelősséget”

Ez alapvető fontosságú célja az oktatásnak abban az értelemben, hogy hangsúlyozza a kevésbé „akadémikus” tantárgyak tanításának fontosságát, mint amilyen a szexuális felvilágosítás, a politika, a döntéshozatal, a konfliktuskezelés, a költségvetés készítése, állampolgárság és a társadalmi kapcsolatok. A tanulóknak mindenek előtt azt kell érezniük, hogy a tanítás nem válik el a valós élettől – mert különben biztosan elégedetlen-

séghez, bukáshoz és magas lemorzsolódási arányszámokhoz vezet:

A 33. cikk előírja a részes államok részére, hogy hozzanak oktatással kapcsolatos intézkedéseket a gyerekek tiltott kábítószer-használatától való megvédésére (beleértve a törvényes korhatár alatti alkoholfogyasztást is), a 24. cikk pedig megköveteli tőlük annak biztosítását, hogy tájékoztassák a társadalom valamennyi csoportját és különösen a szülőket és a gyerekeket a gyermek egészségére... vonatkozó alapvető ismeretekről, továbbá nyújtsanak megfelelő segítséget ezen ismeretek hasznosításához”, valamint hogy „fejlesszék... a családtervezési nevelést és szolgáltatókat.”

4. számú, „A serdülők egészsége és fejlődése a gyermek jogairól szóló egyezmény összefüggésében” című átfogó kommentár szorgalmazza, hogy a részes államok „vezessenek be és támogassanak az egészséges magatartást előmozdító intézkedéseket, hozzáállást és tevékenységeket a megfelelő témaköröknek az iskolai tantervbe foglalásával.” (17. bekezdés). A Bizottság rámutat:

„... A részes államok kötelessége biztosítani, hogy minden serdülőkorú fiú és lány, iskolában és iskolán kívül pontos és szükséges tájékoztatásban részesül, és nem tagadják meg tőle az egészségük védelmével, fejlődésükkel és az egészséges magatartásmódok gyakorlásával kapcsolatos ismereteket. Tájékoztassanak a dohány, az alkohol és más anyagok használatáról és a velük való visszaélésről, a biztonságos és tisztelt társadalmi és szexuális magatartásmódokról, egészséges étrendről és fizikai aktivitásról.

Azért, hogy az információ birtokában megfelelően cselekedjenek, a serdülőknek a szükséges készségek, így az önellátás készségének kifejlesztésére van szükségük, beleértve azt is, hogyan tervezzenek és készítsenek tápértékében kiegyensúlyozott ételeket, a megfelelő személyes tisztálkodási szokásokat, valamint készségeket bizonyos társadalmi helyzetek kezelésére, mint amilyen a személyek közötti kommunikáció, a döntéshozatal, továbbá a stressz- és konfliktuskezelés. A részes államok ösztökéljenek és támogassanak olyan lehetőségeket, melyek segítenek az ilyen készségek kialakításában, többek között formális és nem formális oktatási és képzési programokban, ifjúsági szervezeteken és a médián keresztül.

... A részes államok mozgósítsák elő a serdülők hozzáférését a szexuális és reprodukzív egészségügyi felvilágosításhoz, beleértve a családtervezést és a fogamzásszabályozókat, a korai terhesség veszélyeit, a HIV/AIDS megelőzését és a nemi úton terjedő betegségek kezelését... A részes államokat arra ösztönzik, hogy aktívan vonják be a serdülőket a tájékoztatás kialakításába és nyújtásába, számos, az iskolán kívüli csatornán keresztül, így ifjúsági szervezeteken, vallási, közösségi és más csoportokon és a médián keresztül.” (Gyermekjogi Bizottság, 4. számú átfogó kommentár, 2003, CRC/GC/2003/4, 26., 27. és 28. bekezdés)

A Bizottság 3. számú, „A HIV/AIDS és a gyermek jogai” című átfogó kommentárjában ugyan csak hangsúlyozza az egészségnevelés fontosságát:

„... A Bizottság hangsúlyozni kívánja, hogy a hatékony HIV/AIDS-megelőzés megkívánja, hogy a részes államok tartózkodjanak az egészséggel kapcsolatos tájékoztatás cenzúrázásától, visszatartásától vagy szándékos elferdítésétől, beleértve a szexuális nevelést és tájékoztatást, továbbá hogy a gyermeknek az élethez, az életben maradáshoz és fejlődéshez való jogával összhangban (6. cikk) a részes államoknak biztosítaniuk kell annak lehetőségét, hogy a gyermekek hozzáférnek a maguk és mások megvédéséhez szükséges tudáshoz és jártassághoz, amint szexualitásuk kifejeződése elkezdődik.” (Gyermekjogi Bizottság, 3. számú átfogó kommentár, 2003, CRC/ GC/ 2003/3, 16. bekezdés)

Amint azt a 12. cikkel kapcsolatban kifejtettük (117. oldal), „a szabad társadalomban az étellel járó mindenfajta felelősség” tartalmazza a társadalmi felelősségre és a demokrácia működési folyamataiban való aktív részvételre vonatkozó felvilágosítást. Ezt nem könnyű a gyerekeknek megtanítani, ha nem követi egyidejűleg gyakorlat is.

„a megértés... a türelem... valamennyi nép, nemzetiségi, nemzeti és vallási csoport és az öslakosok közötti barátság szellemében”

A Bizottság megjegyzi:

„A rasszizmus és kapcsolódó jelenségei ott erősek, ahol tudatlanság van, megalapozatlan féltételek a faji, etnikai, vallási, kulturális és nyelvi vagy más különbségtől, előítéletek kihasználása,

Gyermekjogi egyezmény

és torz értékrend tanítása és terjesztése folyik. Egy megbízható és kitartó ellenszere ezeknek a hibáknak olyan tájékoztatás nyújtása, mely előmozdítja a 29. cikk 1. bekezdésében lefektetett értékek megértését és elfogadását, így a különbségek tiszteletét, és amely a megkülönböztetés és előítélet minden aspektusára megoldást keres. Az oktatás ezért kapja az egyik legkiemeltebb prioritást a rasszizmus és jelenségei elleni kampányokban... A rasszista magatartásmód nem olyasmi, ami a „többi” embert érinti csupán. Ezért fontos a gyermek saját közösségére koncentrálni, amikor az emberi és gyermekjogokról és a megkülönböztetés tiltásának elvéről nyújtanak tájékoztatást. Az ilyen nevelés hatékonyan hozzájárulhat a rasszizmus, az etnikai alapú megkülönböztetés, az idegengyűlölet és a kapcsolódó türelmetlenség megelőzéséhez és megszüntetéséhez.” (Gyermekjogi Bizottság, 1. számú átfogó kommentár, 2001, CRC/GC/2001/1, 10. bekezdés)

A polgárháborúk és rasszista feszültségek által feldúlt országokkal találkozva, és az iparosodott országokban tapasztalható növekvő idegengyűlölet és rasszista magatartásmódok miatt, a Bizottság sürgeti a részes államokat, hogy cselekedjenek rendelkezése szerint.

A rasszizmus, a faji megkülönböztetés, az idegengyűlölet és az azzal összefüggő intolerancia leküzdéséről szóló világkonferencián (Durban, Dél-Afrika, 2001. szeptember) hangsúlyozták az emberi jogokkal kapcsolatos nevelés fontosságát, és sürgették a részes államokat, hogy „vezessenek be, és amennyiben lehetséges, erősítsék meg az iskolai tantervek emberi jogi programjainak megkülönböztetés- és rasszizmusellenes összetevőit, hogy fejlesszenek ki, és javítsák az idevonatkozó oktatási anyagot, így a történelem- és más tankönyveket, valamint biztosítsák, hogy minden tanár hatékonyan képzett és megfelelően motivált legyen olyan magatartás- és viselkedésmódok kialakításában, melyek a megkülönböztetés tilalmán, a kölcsönös tisztelet és türelem elvein alapulnak.” (Cselekvési program, A/CONF.189/12, 129. és 130. bekezdés)

A vallás- és hit szabadságával, a türelemmel és a megkülönböztetés tilalmával kapcsolatos iskolai oktatásról tartott nemzetközi tanácsadói konferencia (melyet a spanyolországi Madridban rendeztek meg 2001 novemberében) záró dokumentumában megerősítette, hogy az oktatási

rendszereknek egyformán tiszteletben kell tartaniuk a hittel kapcsolatos meggyőződést (beleértve az ateizmust és a vallástalansághoz való jogot), valamint ösztönözniük kell a türelmet és más vallások tiszteletét.

A Bizottság 29. számú, „A faji megkülönböztetés és a származás alapú megkülömböztetés megszüntetése” című átfogó kommentárja javasolja a részes államoknak, hogy „vizsgálják felül a tankönyvek olyan kifejezéseit, melyekben előfordulnak a származás alapú, közösségekre vonatkozó sztereotipizált vagy lealacsonyító képek, utalások, elnevezések és vélemények, és helyettük használjanak olyan képeket, utalásokat, elnevezéseket és véleményeket, melyek minden ember veleszületett méltóságának, jogainak és egyenlőségének üzenetét tartalmazzák”, mely tanács nyilvánvalóan vonatkozik minden megkülönböztetést és sztereotipizálást elszenvedő közösségre (Faji Megkülönböztetés Kiküszöböléséért Felelős Bizottság, XXIX. számú átfogó kommentár, 2002, HRI/GEN/1/Rev.8, 8. bekezdés, 272. oldal)

Türelemet és barátságot kell felajánlani az embereknek, így azoknak is, akik azonos kulturális háttérrel rendelkeznek, de mégis mások – például a homoszexuálisok, vagy akik kinézetre nem felelnek meg a szépség adott közösségben jellemző sztereotípiájának, vagy fogyatékossgal élnek. A fogyatékossgal élő személyekről szóló új egyezmény intézkedéseket sürget: „... a fogyatékossgal élő személyek jogai iránti fogékonyságra való nevelés... a fogyatékossgal élő személyek pozitív megítélésnek támogatása és a nagyobb társadalmi tudatosság előmozdítása”, valamint „a fogyatékossgal élő személyek jogait tiszteletben tartó magatartásforma tudatosításának támogatása az oktatás minden szintjén, ideértve az egészen kiskorú gyermekeket is...” (8. cikk)

„... a nemek közti egyenlőség szellemében”

Amint azt a 28. cikkel összefüggésben kifejtettük (298. oldal), világszerte aggodalomra ad okot a lányokkal szemben megnyilvánuló megkülönböztetés az iskoláztatáshoz való hozzáférés, és a magas lemorzsolódás szempontjából (lásd még 2. cikk, 14. oldal). E jelenség kiváltó okai többnyire a lánygyerekekkel szemben támasztott társadalmi és családi követelményekkel kapcsolato-

sak, de az iskolai élet és tanterv szintén lehet elrettentő jellegű. Az iskolába járók esetében fontos, hogy a tanterv legalább annyira legyen releváns a nők életére vonatkozóan, mint a férfiakéra; hogy a lányokat ösztönözzék a hagyományosan „férfias” tantárgyakban, mint amilyen a matematika, a tudományok, a gépészet és a számítástechnika; hogy az iskolák nem járnak el előítéletes vagy diszkriminatív módon társadalmi nemek alapján; hogy a lányok sajátos szükségleteit kielégítik.

A Bizottságnak „Az oktatás céljai” című átfogó kommentárja így zárul:

„... a társadalmi nem alapú megkülönböztetés megerősítést nyerhet olyan eljárások révén, mint amilyen a nemek közötti egyenlőség elveivel összhangban nem lévő tanterv, vagy amikor a lányok oktatással kapcsolatos lehetőségeit korlátozzák, vagy a lányok részvételét nem ösztönzi a nem biztonságos és barátságtalan környezet.” (Gyermejjogi Bizottság, 1. számú átfogó kommentár, 2001, CRC/GC/2001/1, 10. bekezdés)

Amint azt az 1995-ös, Nők negyedik világkonferenciája cselekvési terve megállapítja: „A társadalmi nem szempontból elfogult oktatási gyakorlatok, így tantervek, tanítási anyagok és eljárás-módok, a tanárok hozzáállása, és a tanteremben történetek megerősíthetik a nemek közt fennálló egyenlőtlenséget” (261. bekezdés).

A Bizottság javasolja a részes államoknak, hogy tegyenek jelentékeny lépéseket a lányok szerepeivel és kötelezettségeivel kapcsolatban, az oktatásban megnyilvánuló előítéletes magatartásmódok visszaszorítására.

„a béke... szellemében”

A béke szellemében megvalósuló oktatás nyilvánvalóan az iskolai fegyelem erőszakmentes módszereit támogatja, amint azt a 19. és 28. cikkek tárgyalják (186. és 305. oldal). Az oktatás továbbá szerepet játszik a 38. és 39. cikkek célkitűzéseiben, a fegyveres konfliktusokkal és a gyermekkorú áldozatok rehabilitációjával kapcsolatosan (lásd 406. és 420. oldal). A Bizottság a konfliktus oldásával kapcsolatos, és békére nevelő programokat javasol azoknak a részes államoknak, ahol a közelmúltban konfliktusok zajlottak, és „Az ok-

tatás céljai” című átfogó kommentárjában a következőket hangsúlyozza:

„A 29. cikk 1. bekezdésében megtestesülő értékek alapvető fontosságúak a békés területeken élő gyermekek esetében, de még fontosabbak a konfliktus- vagy vészhelyzetben élő gyermekek számára. Amint azt a dakari cselekvési terv megjegyzi, fontos a konfliktus, a természeti csapások és instabilitás által érintett oktatási rendszerekkel összefüggésben, hogy a kölcsönös megértést, a békét és a türelmet előmozdító programokat dolgozzanak ki, melyek segítenek az erőszak és a konfliktus megelőzésében.” (Gyermejjogi Bizottság, 1. számú átfogó kommentár, 2001, CRC/GC/2001/1, 16. bekezdés)

Az államok most kezdik felismerni az iskolákon belüli erőszak különböző formáinak felismerésére és megelőzésére vonatkozó kötelezettségeiket. Ez gyakran ered a mássággal, például a fogyatékossággal élő, vagy homoszexuális gyerekekkel, vagy más kultúrájú és vallású gyerekekkel szemben megmutatkozó intoleráns magatartásmódokból.

„a gyermek tudatába kell vésni a természeti környezet iránti tiszteletet”

A gyermek jogairól szóló egyezménynek ez a rendelkezése egyedülálló, és a környezettel kapcsolatos törődés növekvő sürgősségére reflektál. Az 1992-es Riói nyilatkozat a környezetről és a fejlődésről (21. Napirend) hangsúlyozza, hogy minden emberben, így a gyerekekben is tudatosítani kell a fenntartható fejlődés, és a természeti környezettel való törődés szükségességét. A 10. elv kimondja: „A környezettel kapcsolatos problémákat minden érintett állampolgár együttes részvételével lehet megfelelő szinten a legjobban kezelni.”, valamint a 21. elv: „A világ fiatalságának alkotóerejét, eszméit és bátorságát kell mozgósítani egy világszintű partnerség létrehozására, a fenntartható fejlődés érdekében és a mindenki számára jobb jövő biztosításáért.”

A 21. Napirend javaslatai tükrözik a 29. cikk céljait: „az illetékes hatóságok biztosítsák, hogy minden iskola kapjon segítséget környezetvédelemmel kapcsolatos, a diákok és a tantestület részvételével megvalósuló munkaterv kidolgozásához. Az iskolák vonják be az iskolás gyermekeket az egészséges környezetről folytatott helyi és regionális tanulmányokba, beleértve a biztonsá-

Gyermekjogi egyezmény

gos ivóvizet, a higiéniát és élelmet, valamint az ökoszisztémát, és megfelelő tevékenységgel kapcsolja a tanulmányokat a nemzeti parkokban, vadasparkokban, ökológiai örökség részét képező területeken, stb. folyó szolgáltatásokhoz és kutatásokhoz.” (21. Napirend, 36. fejezet, 36.5. e. bekezdés)

A Bizottság hangsúlyozza, hogy a környezettel kapcsolatos oktatás nem lehet pusztán elméleti:

„Az oktatásban össze kell kapcsolni a környezettel és a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos témaköröket a társadalmi-gazdasági, szocio-kulturális, és népesedési témákkal. Hasonlóan, a természeti környezet tiszteletét a gyerek tanulja meg otthonában, az iskolában, és a közösségen belül, felölelve országos és nemzetközi problémákat egyaránt, és aktívan vonják be a gyermekeket a helyi, regionális és világszintű projektekbe.” (Gyermekjogi Bizottság, 1. számú átfogó kommentár, 2001, CRC/GC/2001/1, 13. bekezdés)

Iskola alapítási szabadság az állami iskola-rendszeren kívül, mely iskolákban az oktatás Egyezményben lefektetett céljait tiszteletben tartják, és amelyekben az oktatás megfelel az állam által előírt minimális szabályoknak.

Ez a jog megismétli többé-kevésbé szó szerint a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok nemzetközi egyezségokmánya 13. cikkének 4. bekezdését. A Bizottságnak a magánoktatás által az állami oktatásra és a szegény családokra gyakorolt esetleges megkülönböztető hatásával kapcsolatos aggodalma ellenére (lásd 28. cikk), az állami oktatásból való kiválás joga lényeges jog, nem csupán az egyén szabadságainak védelme szempontjából, hanem különösen azért is, mert nem létezik a „jó oktatásnak” előre kidolgozott terve, ezért az oktatási rendszerekben tegyék lehetővé a sokféleséget és a rugalmasságot.

A 29. cikk 2. bekezdésének két feltétele lényegesen korlátozza ezt a szabadságot – a magánok-

tatásnak alkalmazkodnia kell az oktatás 29. cikk 1. bekezdése által előírt céljaihoz, valamint bármely más erről rendelkező minimális szabályhoz is. Így megelőzik például a kizárólag tantételekkel foglalkozó vallásos iskolák létezését, vagy az olyan iskolákét, ahol nem történik meg a gyermekek „felelősségteljes életre” való felkészítése, mert elmulasztják megtanítani az alapvető készségeket. A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága a következő megjegyzést fűzi ehhez: „Adottnak véve a megkülönböztetés tilalma, az esélyegyenlőség és mindenki társadalomban való tényleges részvételének elveit, az állam köteles biztosítani, hogy ez a szabadság nem vezet az oktatási lehetőségen belül szélsőséges eltérésekhez a társadalom egyes csoportjai számára.” Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága, 13. számú átfogó kommentár, 1999, HRI/GEN/1/Rev.8, 30. bekezdés, 77. oldal)

A bekezdés formailag inkább személyek jogairól beszél, mintsem a részes állam köteleességéről. A részes állam nem köteles e cikk értelmében minimális szabályokat megállapítani. Mindazonáltal a 3. cikk 3. bekezdése úgy rendelkezik, hogy „Az Egyezményben részes államok gondoskodnak arról, hogy a gyermekkel foglalkozó és védelmét biztosító intézmények, hivatalok és létesítmények működése megfeleljen az illetékes hatóságok által megállapított szabályoknak, különösen a biztonság és az egészség területén, valamint ezek személyzeti létszámával és szakértelmével, továbbá a megfelelő ellenőrzés biztosításával kapcsolatban.” Azon felül, hogy a részes államok kötelesek gondoskodni arról, hogy a magániskolák eleget tegyenek a 3. cikk 3. bekezdése által előírt egészségügyi és személyzeti normáknak, ugyancsak biztosítaniuk kell, hogy ezen iskolák tantervei és tanítási módszerei megvalósítsák a 29. cikk által kitűzött célokat.

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* (CRC/C/58/Rev.1). függelék, 467. oldal.

A Gyermekjogi Bizottság 1. számú átfogó kommentárjának összefoglalása

Az oktatás céljai

A 29. cikk 1. bekezdése, azáltal, hogy kijelöli az oktatás kölcsönösen elfogadott céljait, nem csupán minőségi dimenziókkal látja el a 28. cikkben elismert jogot az oktatáshoz, de ragaszkodik a gyermekközpontú, gyermekbarát és a gyereket megerősítő oktatáshoz. A cél a gyerek készségeinek, tanulással kapcsolatos, és más képességeinek, emberi méltóságának, önértékelésének és önbizalmának fejlesztése. A gyerekek oktatásának az értékek széles skálájára kell irányulnia. Első látásra ezek némelyike nem tűnik egymással összeegyeztethetőnek. Például a népek közötti megértés, a türelem és a barátság előmozdítására kialakított oktatás esetenként nincs összhangban a gyerek saját kultúrája és a lakóhelyétől szolgáló ország nemzeti értékei iránti tiszteletének fejlesztését támogató oktatással. A cikk jelentősége azonban részben abban áll, hogy felismeri az egyensúlyra törekvő megközelítés szükségességét, amely szándékai szerint párbeszédre és a másság tiszteletén keresztül kívánja összehangolni az eltérő értékeket. A gyerekek egyedülálló szerepet játszhatnak a történelmük miatt elválasztott csoportok közötti kapcsolatteremtésben.

A 29. cikk hangsúlyozza az alábbiakat:

1. Az Egyezmény rendelkezései kölcsönös összefüggésben állnak egymással, így a 29. cikk sem értelmezhető a többi cikktől függetlenül. Az általános irányelveken kívül az Egyezmény más releváns vonatkozásai is tartalmazzák a szülők kötelezettségeit (5. és 18. cikk), a vélemény- és gondolatszabadságot (13. és 14. cikk), a tájékoztatáshoz, az egészségneveléshez és az oktatáshoz való jogot (17., 24. és 28. cikk), a fogyatékossággal élő gyerekek jogait (23. cikk), valamint a kisebbségi kultúrákhoz tartozók jogait (30. cikk).

2. Az oktatásnak nem csupán a tanterven belül kell előmozdítania a jogok gyakorlását, hanem a tanítási módszereken és az oktatási környezeten keresztül is. A gyerekek nem veszítik el emberi jogait azáltal, hogy kilépnek az iskola kapuin. A gyerek veleszületett méltóságát tisztelni kell, beleértve az iskolai fegyelem szigorú korlátozását; például a Bizottság ismételtén ki nyilvánította, hogy a testi fenyegetés sérti a gyermek jogait. A gyerek véleményét szabadon kifejezésre juttathatja. Támogatni kell az iskolán belüli közösségek és diáktanácsok kialakítását, a kortársak közötti oktatást és tanácsadást, valamint a gyerekek bevonását az iskola fegyelmi eljárásaiba.

3. Az oktatás fő célja minden gyerek személyiségének, tehetségének és képességeinek fejlesztése, felismerve, hogy minden egyén egyedi tulajdonságokkal, érdeklődési területtel, képességekkel és tanulási szükséglettel bír. A tanterv legyen közvetlen kapcsolatban a gyerek életével, jelen- és jövőbeli szükségleteivel; semelyik gyermek ne hagyja el az iskolát az élet összes kihívásához szükséges készségek elsajátítása nélkül. Az alapkészségek tartalmazzák az írás-olvasáson és számoláson kívül a kiegyensúlyozott döntéshozást, az erőszakmentes konfliktusmegoldást, valamint az egészséges életmód, jó emberi kapcsolatok, társadalmi felelősség, alkotókészség, kritikai gondolkodás és más, az élethez szükséges készségek kialakítását. Az oktatási rendszer különösen lépjen fel a hátrányos megkülönböztetés minden megnyilvánulásával szemben. Például a tanterv legyen összhangban a nemek közötti egyenlőség elvével, és az oktatási környezet kialakítása legyen biztonságos és barátságos a lányok számára; hasonlóképpen a fogyatékossággal élő gyermekek, a HIV/AIDS-fertőzöttek ne tapasztaljanak sem nyílt, sem burkolt megkülönböztetést. A rasszizmus, az idegengyűlölet és a kulturális türelmetlenség ott mutatkozik meg, ahol tudatlanság van: az oktatás a megbízható ellenszer, és kapja meg a legmagasabb prioritást az ezen veszedelemek ellen fellépő kampányokban. A rasszista magatartásmód nem valami olyasmi, ami a „többi” embert érinti csupán. A gyerekek tanuljanak arról, hogyan jelent meg a történelemben, és hogyan jelentkezik ma, külön hangsúlyt fektetve a gyermek saját közösségére.

4. Az oktatás találjon egyensúlyt a gyermek testi, szellemi, lelki és érzelmi fejlesztésében, és teremtsen egyensúlyt az intellektuális, szociális és gyakorlati készségek tanításában; összpontosítson egyaránt a gyermek mostani és jövőbeli életére. Az átfogó cél az, hogy minél erőteljesebbé tegyük a gyerek teljes körű és felelősségteljes részvételét egy szabad társadalomban. Az oktatás legyen emberséges, ösztönző és motiváló. Ne fektessen aránytalanul nagy hangsúlyt az ismeretek növelésére, mely a gyermek általános fejlődésére nézve károsan nagy munkaterhet és versenyt jelenthet.

5. Az oktatás kialakításában törekedjen minden, az Egyezményben lefektetett etikai érték megerősítésére, beleértve a békére és türelemre, valamint a természeti környezet tiszteletére történő nevelést. Ez multidiszciplináris megközelítést tesz szükségessé, a gyerek saját közösségi értékei alapján, úgy, hogy helyi problémákkal foglalkozik, és a gyerekeket bevonja a közösségi alapú projektekbe.

6. A gyereket emberi jogai gyakorlásában és a szabad társadalomban való teljes részvételében akadályozhatja, ha az oktatás nem elérhető, vagy a 29. cikkben kijelölt értékek támogatását elmulasztja az oktatás.

A 29. cikk olyan oktatást követel meg, amely kifejleszti az emberi jogok iránti tiszteletet. Az oktatás folyamán nyújtsanak tájékoztatást az emberi jogi szerződések tartalmát illetően, ugyanakkor a gyerekek tanuljanak azáltal is, hogy a gyakorlatban látják megvalósulni az emberi jogi normákat. Ezek az értékek lényegesek a békés térségekben élő gyerekek számára, de még fontosabbak a konfliktus- vagy vészhelyzetben élő gyerekeknek. Oktatási programok mozgósítsák elő a kölcsönös megértést, előzzék meg az erőszakot és a konfliktust, és tájékoztassanak a nemzetközi humanitáriánus törvényekről.

Az a tény, hogy a 29. cikk rendelkezései általános érvényűek, látszólag arra vezette a részes államokat, hogy nem szükséges megjeleníteni őket törvényeikben és közigazgatási irányelveikben, ami az oktatási irányelvek ismertetésének elmulasztásához vezethet. A Bizottság ezért felszólít minden részes államot a 29. cikk irányelveinek törvényekbe és szakpolitikákba illesztésére minden szinten.

A 29. cikk előírja a tantervek átdolgozását, a tankönyvek és a tanításban használt más anyagok tematikus felülvizsgálatát, valamint az iskolai irányelvek megváltoztatását. Az elvekre vonatkozó, tanítás előtti és alatti képzési tervek szintén lényegesek. Az iskolai környezetnek az emberi jogok gyakorlását előmozdítónak kell lennie: az az iskola, amely elnézi a diákok közti erőszakot vagy más erőszakos vagy kirekesztő bánásmódot, sérti a 29. cikk követelményeit. Az államok tegyék lehetővé a gyermekek számára, hogy megvédjék jogaikat. A média úgyszintén lényeges szerepet játszik a 29. cikkbe foglalt értékekről szóló tájékoztatásban, azok hangsúlyozásában.

A Bizottság felszólítja részes államokat a 29. cikk 1. bekezdése által kitűzött célok megvalósítására és annak ellenőrzésére vonatkozó országos cselekvési terv kidolgozására. Ez részét képezheti nagyobb, a gyermekek jogai és az általános emberi jogok céljaival kapcsolatos terveknek. A kormányok alakítsanak ki eszközöket a végrehajtás mérésére, például a minden érintettre – iskolába járó és iskolába nem járó gyermekekre, tanárookra, szülőkre, ifjúsági vezetőkre és az oktatás adminisztrációját végző személyekre – kiterjedő általános felméréseket. Ahol komoly jogsértések merülnek fel, mint például a gyermekeket is érintő rasszista támadások, a kormány feltételezhetően nem tett meg minden lehetséges lépést a 29. cikk tiszteletben tartására.

A részes államok gondolják át egy, az Egyezményt sértő esetekre vonatkozó panaszok felülvizsgálatát szolgáló eljárás kialakítását, amelynek segítségével a 29. cikk szerinti elsődleges fontosságú problémák azonosíthatóak. A Bizottság megkívánja, hogy az időszakos jelentések tartalmazzanak tájékoztatást arra vonatkozólag, hogy a részes államok hogyan kívánják kezelni ezeket a problémákat. Az erőforráshiány nem igazolhatja az ezekre a kérdésekre vonatkozó intézkedések elmulasztását.

AZ EGYESÜLT NEMZETEK ALAPOKMÁNYA

Az Egyesült Nemzetek Alapokmányának preambuluma és a célkitűzésekről és irányelvekről rendelkező első fejezete így szól:

Preambulum

MI, AZ EGYESÜLT NEMZETEK NÉPEI, elhatároztuk azt,

- ▶ hogy megmentjük a jövő nemzedékét a háború borzalmaitól, amelyek életünk folyamán kétszer zúdítottak kimondhatatlan szenvedést az emberiségre,
- ▶ hogy újból hitet teszünk az alapvető emberi jogok, az emberi személyiség méltósága és értéke, a férfiak és nők, valamint a nagy és kis nemzetek egyenjogúsága mellett,
- ▶ hogy megteremtjük azokat a feltételeket, amelyek mellett az igazságosság és a nemzetközi szerződésekből, valamint a nemzetközi jog egyéb forrásaiból eredő kötelezettségek iránti tisztelet fenntartható,
- ▶ hogy előmozdítjuk a szociális haladást és a nagyobb szabadság mellett az életfeltételek javítását és,

HOGY EBBŐL A CÉLBÓL

- ▶ türelmet gyakorolunk és egymással jó szomszédként békességben élünk együtt,
- ▶ hogy egyesítjük erőinket a nemzetközi béke és biztonság fenntartására,
- ▶ hogy alapelvekben való megegyezés, valamint eljárási módszerek létesítése útján biztosítjuk azt, hogy fegyveres erő alkalmazására, ha csak közérdek nem kívánja, sor többé ne kerüljön és,
- ▶ hogy nemzetközi szervezet segítségével előmozdítjuk valamennyi nép gazdasági és szociális előrehaladását,
- ▶ hogy megállapodtunk abban, hogy e célok megvalósítására erőfeszítéseinket egyesítjük.

Ennek folytán Kormányaink San Francisco városában összegyűlt, jó és kellő alakban talált meghatalmazással ellátott képviselőik útján elfogadták az Egyesült Nemzetek jelen Alapokmányát és ezáltal nemzetközi szervezetet létesítenek, amelynek Egyesült Nemzetek lesz a neve.

I. FEJEZET

CÉLOK ÉS ELVEK

1. cikk

Az Egyesült Nemzetek célja, hogy

1. fenntartsa a nemzetközi békét és biztonságot és evégből hathatós együttes intézkedéseket tegyen a békét fenyegető bűncselekmények megelőzésére és megszüntetésére, a támadó cselekményeknek vagy a béke más módon történő megbontásának elnyomására, valamint békés eszközökkel, az igazságosság és a nemzetközi jog elveinek megfelelő módon rendezze vagy megoldja azokat a nemzetközi viszályokat és helyzeteket, amelyek a béke megbontására vezethetnek;
2. a nemzetek között a népeket megillető egyenjogúság és önrendelkezési jog elvének tiszteletben tartásán alapuló baráti kapcsolatokat fejlessze és az általános béke megerősítésére alkalmas egyéb intézkedéseket foganatosítson;
3. gazdasági, szociális, kulturális vagy emberbaráti jellegű nemzetközi feladatok megoldása útján, valamint az emberi jogok és az alapvető szabadságok mindenki részére, fajra, nemre, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül történő tiszteletben tartásának előmozdítása és támogatása révén nemzetközi együttműködést létesítsen;
4. az egyes nemzetek által e közös célok elérése érdekében kifejtett tevékenységek összeegyeztetésének központja legyen.

2. cikk

Az 1. cikkben felsorolt célok elérése érdekében a Szervezet és tagjai a következő elveknek megfelelően járnak el:

1. A Szervezet valamennyi tag szuverén egyenlőségének elvén alapszik.
2. A Szervezet összes tagjai abból a célból, hogy a tagságból eredő jogokat és előnyöket mindannyiuk számára biztosítsák, kötelesek a jelen Alapokmányban vállalt kötelezettségeiket jóhiszeműen teljesíteni.
3. A Szervezet összes tagjai kötelesek nemzetközi viszályaikat békés eszközökkel és oly módon rendezni, hogy a nemzetközi béke és biztonság, valamint az igazságosság ne kerüljön veszélybe.
4. A Szervezet összes tagjainak nemzetközi érintkezéseik során más Állam területi épsége, vagy politikai függetlensége ellen irányuló vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő bármely más módon nyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától tartózkodniuk kell.
5. A Szervezet összes tagjai az Egyesült Nemzetek részére a jelen Alapokmánynak megfelelően folytatott bármely tevékenységéhez minden segítséget megadnak és tartózkodnak attól, hogy segítséget nyújtsanak olyan Államnak, amely ellen az Egyesült Nemzetek megelőző vagy kényszerítő intézkedéseket fogatanosít.
6. A Szervezet biztosítja, hogy amennyiben a nemzetközi béke és biztonság fenntartása érdekében szükséges, azok az Államok is, amelyek az Egyesült Nemzeteknek nem tagjai, ezeknek az elveknek megfelelően járjanak el.
7. A jelen Alapokmány egyetlen rendelkezése sem jogosítja fel az Egyesült Nemzeteket arra, hogy olyan ügyekbe avatkozzanak, amelyek lényegileg valamely Állam belső joghatóságának körébe tartoznak és nem kötelezi a tagokat arra sem, hogy az ilyen ügyeket a jelen Alapokmánynak megfelelő rendezési eljárás alá bocsássák; ez az elv azonban a VII. fejezetben tárgyalt kényszerítő intézkedések alkalmazását semmiben sem érinti.

(Egyesült Nemzetek Alapokmánya, 1945. június 26.)

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

- Felülvizsgálták-e az oktatás céljait a Bizottság 1. számú átfogó kommentárjának (2001) fényében?
- Minden, a gyerekek számára országosan biztosított oktatási forma célul tűzte-e ki a gyermek
 - ▶ személyiségének kibontakoztatását,
 - ▶ tehetségének,
 - ▶ szellemi képességeinek,
 - ▶ fizikai képességeinek a lehetőségek legteljesebb mértékű fejlesztését?
- A gyermek jogairól szóló egyezményt belefoglalták-e az iskolai tantervekbe?
- Megtanítják-e a gyerekeknek a többi emberjogi irányelvet?
- Az iskolák irányítása és működése összhangban van-e az Egyezményben lefektetett elvekkel?
- A tanításban használatos módszerek összhangban vannak-e az Egyezmény elveivel?
- Gyakorolják-e a demokratikus eljárásokat az iskolákban?
- Van-e a gyerekeknek a választás, a döntéshozatal és a függetlenség gyakorlására vonatkozó kötelezettsége és lehetősége?
- Részesül-e a gyerek megfelelő felkészítésben
 - ▶ egészsége előmozdítása, érdekében
 - ▶ a szexuális és reprodukzív egészséggel kapcsolatosan,
 - ▶ a társadalmi kapcsolatokkal, így a mediációhoz és a megállapodáskötéshez és az erőszakmentes konfliktuskezeléshez szükséges készségekkel,
 - ▶ a pénz kezelésével és a költségvetéssel,
 - ▶ a törvénnyel,
 - ▶ a közösségi élet és az állampolgárság kötelezettségeivel kapcsolatos ismeretek elsajátításához?
- Ösztönzik-e az oktatásban az emberek közötti megértést, türelmet és barátságot?
- Intézkednek-e a nemek közötti megkülönböztetés elleni fellépéssel kapcsolatban
 - ▶ a tantervben?
 - ▶ a tananyagban?
 - ▶ a tanítási módszertanban, szemléletben?
- Megelőzik-e az oktatási intézményekben az erőszak összes, akár gyerekek, akár tanárok megnyilvánulásait?
- Tesznek-e lépéseket a gyerekek közötti erőszakos viselkedés különböző formáinak leküzdésére?
- Minden oktatási forma tartalmaz-e stratégiákat a gyerekek környezet iránti tiszteletének elérésére?

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan, és a cikkek kölcsönösen összefüggenek egymással.

A 29. cikk sem önmagában értelmezendő.

Kiemelt figyelmet kell fordítani:**A többi általános elvre**

2. cikk: Az Egyezményben megállapított jogok elismerése a joghatóság alá tartozó valamennyi gyermek számára, hátrányos megkülönböztetés nélkül
3. cikk 1. bekezdése: A gyermek legfőbb érdekei a gyermekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
6. cikk: Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog
12. cikk: A gyermek véleményének tiszteletben tartása a gyermeket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyermeket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban

Szorosan kapcsolódó cikkek**A 16. cikk végrehajtásával kapcsolatban álló további cikkek:**

Az alábbi cikkek végrehajtása különösen összefügg a 29. cikk végrehajtásával:

13. cikk: Véleménynyilvánítás szabadsága
14. cikk: Gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadság.
15. cikk: Egyesülési szabadság
16. cikk: Magánélet és privát szféra védelme
17. cikk: Hozzáférés a tájékoztatáshoz és a média szerepe
24. cikk: Egészségügyi ellátás (beleértve az egészségügyi nevelést)
28. cikk: Jog az oktatáshoz
30. cikk: A kisebbségi és őslakos gyermekek
31. cikk: Pihenés, sport, játék, szabadidő és kultúra
33. cikk: Védelem a kábítószerrel való visszaéléstől
38. cikk: Gyermekek és a fegyveres konfliktus

A kisebbségi és őslakos gyermekek

A 30. CIKK SZÖVEGE

Azokban az államokban, amelyekben nemzetiségi, vallási és nyelvi kisebbségek, illetőleg őslakosságból származó személyek léteznek, az őslakossághoz vagy az említett kisebbséghez tartozó gyermek nem fosztható meg attól a jogától, hogy saját kulturális életét élje, vallását vallja és gyakorolja, illetőleg csoportjának többi tagjával együtt saját nyelvét használja.

Összefoglalás

A 30. cikk védelmezi a kisebbségi csoportokhoz vagy az őslakossághoz tartozó gyerekek azon jogait, hogy saját kultúrájukat ápolhassák, vallásukat gyakorolhassák, és anyanyelvüket a csoportjuk többi tagjával együtt használhassák.

Feltehetjük a kérdést: vajon miért van szükség a 30. cikkre? Hiszen a 7. és a 9. cikk védi a gyereket a szüleitől való indokolatlan elválasztástól; a 8. cikk biztosítja a gyerek jogát „személyazonossága megtartásához”; a 14. cikk garantálja a gyerek vallásszabadságát, közvetlenül kiemelve a gyerek szüleinek szerepét e tekintetben; a 16. cikk megakadályozza a család életébe való önkényes és törvénytelen beavatkozás lehetőségét; a 17. cikk kötelezi a tagállamokat annak előmozdítására, hogy a tömegtájékoztatási eszközök kiemelten vegyék figyelembe az őslakossághoz, illetőleg a kisebbségi csoportokhoz tartozó gyerek nyelvi szükségleteit; a 20. cikk biztosítja, hogy amennyiben a gyermek meg van fosztva a családi környezetétől „kellően figyelembe kell venni a ... nevelésében megkívánt folyamatosság szükségességét, valamint nemzeti, vallási, kulturális és nyelvi származását”; a 21. cikk a külföldi örökbefogadásra vonatkozólag újra megerősíti ezt; a 29. cikk az oktatás céljai közé sorolja a gyerek saját kultúrája, nyelve és értékei iránti tiszteletet, és megerősíti a gyerek azon jogát, hogy akár állami közoktatási rendszeren kívüli intézményben tanulhasson; a 40. cikk megkívánja, hogy gondoskodjanak tolmácsról, amennyiben a gyerek nem ért vagy nem beszél azon a nyelven, amelyet az ellene folytatott büntető eljárásban használnak. Ezen kívül a 10. és a 22. cikkek

különleges intézkedéseket kívánnak meg a menekült és bevándorló gyerekekre vonatkozólag. A 2. cikk pedig - mindezeket átfelölően - biztosítja az Egyezményben lefektetett összes jogot „minden megkülönböztetés, nevezetesen a gyermeknek vagy szüleinek vagy törvényes képviselőjének faja, színe, ..., nyelve, vallása, ..., nemzeti, nemzetiségi vagy társadalmi származása, ... vagy egyéb helyzete szerinti különbségtétel nélkül”.

Ennek fényében a 30. cikk rendelkezései feleslegesnek tűnhetnek. A kisebbségi és őslakos népességgel szembeni súlyos és folyamatos diszkrimináció nyomasztó ténye mégis igazoltá teszi, hogy jogaikat egy külön cikk is megemlítsse, azt biztosítandó, hogy az Egyezményben részes államok megfelelő figyelmet fordítanak rájuk.¹

Az Egyezmény kellő hangsúlyt fektet a gyerek azon jogára, hogy védelemben részesüljön a szülei, családja vagy közössége, gyerekek egészségére káros hagyományaival, szokásaival szemben. Ugyanilyen fontos hangsúlyt kap az Egyezményben az olyan hagyományok, szokások és hit gyakorlásának joga, amelyek nem károsak a gyerekre nézve, akármilyen furcsának és idegennek tűnjenek is a kívülállók számára. A 30. cikk megerősíti az emberi jogok keretében gyakorolt kultúrák gazdag sokszínűségét.

¹ Ezt támasztja alá az a tény is, hogy a Bizottság 2009. júniusában elfogadta az őslakos gyerekekről szóló 11. számú átfogó kommentárt, mivel kiemelten fontosnak tekintette, hogy részletesen elemezze a cikket, és az ahhoz kapcsolódó további tennivalókat.

Gyermekjogi egyezmény

Háttér

A gyermek jogairól szóló egyezmény 30. cikke többé-kevésbé szóról szóra megismétli a polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányának 27. cikkét, kivéve, hogy itt „a gyermek” helyettesíti az ott szereplő „személyeket” (ily módon hangsúlyozva azt, hogy ezekkel a jogokkal az egyén rendelkezik, jöllehet egy közösségen belül gyakorolja őket). A kisebbségi csoportok sajátos típusa, az „őslakossághoz tartozó személyek” pedig először szerepelnek külön kiemelten egy emberi jogi szerződésben.

Bár a lista majdnem teljes körű, mégis meg kell jegyezni, hogy néhány országban a többségi lakosságtól tagadták meg a jogait, és hogy vannak olyan kisebbségi csoportok is, amelyeket nem nyilváníthatunk „nemzetiségi, vallási és nyelvi” kisebbségnek.

Az Emberi Jogi Bizottságnak a polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya 27. cikkéhez fűzött 23. számú átfogó kommentárja az alábbi következtetéseket tette:

- ▶ A kultúra gyakorlásához való jog nem az önmeghatározás kollektív joga, és nem befolyásolja a részes államok szuverenitását és területi integritását. Ugyanakkor a jog magában foglalhat „egy életmódot, ami szoros kapcsolatban áll a területtel és az ottani erőforrások felhasználásával. Ez különösen igaz lehet a kisebbségeket képező őslakos csoportok tagjaira”, ide értve „azokat a hagyományos tevékenységeket, mint a halászat, a vadászat, vagy a rezervátumokban élés joga”;
- ▶ a diszkrimináció tilalmára és a mindenkit megillető egyenlő bánásmódra vonatkozó nemzetközi, vagy nemzeti kötelezettség nem azt jelenti, hogy a kisebbségeket nem lehet elismerni;
- ▶ ez a jog minden, az adott területen élő személyre vonatkozik, nem csak az állampolgárookra és az állandó tartózkodási hellyel rendelkezőkre;
- ▶ a kisebbségi nyelv használatát meg kell különböztetni a véleménynyilvánítás szabadságától és a vádlottak azon jogától, hogy tolmácsot vehessenek igénybe; ez a kisebbségek azon jogát erősíti meg, hogy egymás körében a saját nyelvüket használhatják;

- ▶ a jog negatív formában való megfogalmazása: „nem lehet megtagadni azt a jogot...” mindazonáltal a jog létezését ismeri el. Arra kötelezi a részes államokat, hogy pozitív intézkedéseket hozzanak mind a saját tevékenységeik tekintetében, mind az országban élő más személyek cselekedeteivel szemben annak érdekében, hogy védjék a kisebbségi csoportok kulturális identitását, nyelvét és vallását;
- ▶ ezek a pozitív intézkedések azonban nem jelenthetnek hátrányos megkülönböztetést semmilyen csoport vagy egyén számára, illetve nem sérthetik az Egyezségokmányban foglalt egyéb jogokat;
- ▶ a cél a kisebbségek fennmaradásának és folyamatos fejlődésének biztosítása, s ezáltal „az egész társadalom szövetének gazdagítása”.

(Emberi Jogi Bizottság, 23. számú átfogó kommentár, 1994, HRI/GEN/1/Rev.8, 198-200. oldal.)

A „nem lehet megtagadni azt a jogot...” negatív formában való megfogalmazása, amely az Egyezségokmány 27. cikkében szerepel (és amit a gyermek jogairól szóló egyezmény 30. cikke megismétel) nem ismétlődik meg az ENSZ Közgyűlése által 1992-ben elfogadott, a nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogairól szóló nyilatkozatban, amely pozitív megfogalmazást alkalmaz.

Az ENSZ őslakos Népek Állandó Értekezlete, a Gazdasági és Szociális Tanács egyik tanácsadó testülete, 2002-ben tartotta meg első ülését. 2006-ban az ENSZ Emberi Jogi Tanácsa elfogadta az őslakos népek jogairól szóló nyilatkozatot, felismerve az őslakos emberek különleges veszélyeztetettségét (Emberi Jogi Tanács, első ülés, szak A/HRC/1/L.10, 2006. június 30.). A nyilatkozat anélkül érvényesíti az őslakossághoz tartozó személyek jogait az autonóm élethez, hogy korlátozná egyenlő jogukat az ország politikai, társadalmi és gazdasági életében való részvételhez. A kultúra tekintetében a nyilatkozat 31. cikkének 1. bekezdése az alábbiak szerint rendelkezik:

„Az őslakossághoz tartozóknak joguk van fenntartani, meghatározni, védeni és fejleszteni kulturális örökségüket, tradicionális ismereteiket és hagyományos kulturális kifejezésformáikat, akár csak a tudományuk, technológiáik és kultúrájuk megvalósulási formáit, ide értve az emberi és genetikai erőforrásaikat, magvaikat,

orvosságaikat, az őket körülvevő természeti környezetről alkotott tudásukat, szóbeli hagyományaikat, irodalmukat, hagyományos mintáikat és formáikat, sportjaikat és tradicionális játékaikat, valamint vizuális és előadóművészetüket. Ezen kívül joguk van fenntartani, meghatározni, védeni és fejleszteni ezen kulturális örökségükhöz, tradicionális tudásukhoz és hagyományos kulturális kifejezésformáikhoz kapcsolódó szellemi tulajdonukat.”

Mivel előfordul, hogy az országok különbséget tesznek állampolgáraik és az országban tartózkodó egyéb személyek jogai között, ezért nagyon fontos, hogy 1990-ben ratifikálták a migráns munkavállalók és családtagjaik jogainak védelméről szóló nemzetközi egyezményt. Ez az egyezmény védi a migráns munkavállalók vallásgyakorlási jogait (12.cikk); továbbá rendelkezik arról, hogy a részes államok „biztosítsák a migráns munkavállalók és családtagjaik számára kulturális identitásuk tiszteletben tartását, és ne akadályozzák meg őket a származási országukhoz fűződő kötelekeik fenntartásában” (31. cikk), továbbá, hogy a részes államok dolgozzanak ki irányelveket és intézkedéseket arra, hogy a gyerekek mind a helyi nyelvet, mind az anyanyelvüket elsajátíthassák (45.cikk).

Az ENSZ Közgyűlésének a gyerekekről tartott speciális ülésének záródokumentuma arra hívja fel a tagállamokat, hogy:

„Biztosítsák az őslakossághoz és a kisebbségi csoportokhoz tartozó gyermekek számára a minőségi oktatáshoz való hozzáférést, ugyanazon az alapon, mint a többi gyermeknek. Tegyenek erőfeszítéseket arra, hogy az oktatás során biztosítsák e népcsoportok kulturális örökségeinek tiszteletét. Továbbá tegyenek erőfeszítéseket arra, hogy olyan oktatási lehetőségeket biztosítsanak, amelyek hozzájárulnak, hogy az őslakossághoz és a kisebbségi csoportokhoz tartozó gyermekek jobban megértsék és megerősítsék kulturális identitásukat, ide értve azon fontos elemeket is, mint az anyanyelvük és az értékeik.” (Az Ad Hoc Bizottság jelentése az ENSZ Közgyűlésének 27. különleges üléséről, *Egy gyerekeknek való világ* címmel, A/S-27/19/Rev.1, 17. oldal.)

A kisebbségi kultúrák és az emberi jogok

A Gyermekjogi Bizottság az oktatás céljairól szóló, 29. cikkre vonatkozó első átfogó kommentárjában rámutat arra, hogy a cikk azon rendelkezé-

se mögött, hogy a gyerekeket meg kell tanítani a saját és mások kultúrájának tiszteletére, az alábbi szándék húzódik:

„... e rendelkezés lényege tulajdonképpen pontosan abban a felismerésben rejlik, hogy az oktatás kiegyensúlyozott megközelítésére van szükség, illetve olyanra, amely a párbeszéd és a különbségek tisztelete révén a különböző értékek összeegyeztetését eredményezi. Mi több, a gyermekek egyedülálló szerepet képesek betölteni az olyan különbségek áthidalásában, amelyek a múltban emberek csoportjait választották el egymástól.” (Gyermekjogi Bizottság, 1. számú átfogó kommentár, 2001, CRC/GC/2001/1, 4. bekezdés)

Ugyanakkor vannak korlátai bármely csoport azon jogának, hogy kultúráját vagy vallását szabadon gyakorolhassa. Mind a többségi, mind a kisebbségi kultúra az emberi jogi keretek közt gyakorolható, és ezen megszorítások alól egy vallás sem kivétel. A Bizottság „A gyermek joga a testi fenytéssel és a büntetés más kegyetlen vagy megalázó formáival szembeni védelemhez” című átfogó kommentárjában rámutat arra, hogy:

„Némelyek a hitükre hivatkoznak a testi fenytés igazolásához, azt sugalmazva, hogy a vallási szövegek bizonyos értelmezései nemcsak hogy engedélyezik a használatát, de éppenséggel kötelezővé is teszik azt. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya mindenki számára biztosítja a vallás és meggyőződés szabadságát (18. cikk), de bármely hit vagy vallás gyakorlása összhangban kell, hogy legyen mások emberi méltóságának és fizikai integritásának tiszteletben tartásával. A szabad vallásgyakorlást mások alapvető jogainak és szabadságainak védelmében törvényesen kell korlátozni. A Bizottság azt tapasztalta, hogy egyes országokban a vallás törvényeinek meghatározott értelmezései előírják, hogy bizonyos esetekben a gyermekeket szélsőségesen erőszakos büntetéseknél vessék alá már nagyon kicsi korban, illetve más esetekben, ha úgy ítélik, hogy a gyermekek elérték a serdülő kort; e büntetések között előfordul például a megkövezés vagy a testrészek amputálása. Az ilyen büntetések, ahogy arra az Emberi Jogi Bizottság és a Kínzás Elleni Bizottság is rávilágított, nyíltan megsértik az egyezményt, és más nemzetközi emberi jogi

Gyermekjogi egyezmény

normákat, és meg kell tiltani őket.” (Gyermekjogi Bizottság, 8. számú átfogó kommentár, 2006, CRC/C/GC/8, 29.bekezdés)

A Bizottság ezért esetenként kiemeli a tagállamok azon kötelességét, hogy a kisebbségi kultúrákon belül is biztosítsák az emberi jogok tiszteletét, és egyúttal oldják meg a kívülről érkező elnyomás és diszkrimináció problémáját.

„az őslakossághoz vagy az említett kisebbséghez tartozó gyermek nem fosztható meg attól a jogától, hogy saját kultúrája szerint éljen ... csoportjának többi tagjával együtt”

A 30. cikk nem arról szól, hogy számos kisebbségi vagy őslakos csoport szenved hátrányos megkülönböztetéstől az oktatás, az egészségügyi ellátás és a munkalehetőségek terén, valamint szembesül a társadalmi előítéletekkel és a nyílt zaklatással. Sokkal inkább kulturális, vallási és nyelvi jogokról van itt szó, mint gazdasági vagy politikai jogokról. Mindazonáltal azt a jogosultságot, hogy senki „nem fosztható meg attól a jogától, hogy saját kultúrája szerint éljen” gyakran akadályozzák meg az üldöztetés társadalmi, gazdasági vagy politikai formái.

Őslakossághoz tartozó gyermekek. A bennszülött vagy őslakos népek világszerte száználmas állapotba jutottak azáltal, hogy a hódító kultúra elnyomta, lerombolta vagy kizsákmányolta a népcsoportok kultúráját és hagyományos tevékenységeit. Ahogy az Emberi Jogi Bizottság rámutat, a kulturális jogok gyakran fonódnak össze a terület, a halászat és a vadászat túléléshez szükséges jogaival. A részes államok olyan különleges intézkedéseire van szükség, amelyek biztosítják, hogy az oktatáshoz és az egészségügyi ellátáshoz kapcsolódó szolgáltatások nem avatkoznak bele a kulturális gyakorlatokba.

1. 2003-ban az ENSZ őslakosokat Érintő Ügyek Állandó Értekezlete, a Gazdasági és Szociális Tanács tanácsadó testülete második ülésének középpontjában az őslakossághoz tartozó gyermekek és fiatalok álltak. A testület arra hívta fel az ENSZ-t, hogy új indikátorokat alakítson ki az őslakos gyerekeket érintő szélsőséges problémák megoldására világszerte, és az ilyen gyerekek által elszenvedett nagyfokú diszkrimináció és kizsákmányolás elleni küzdelemre kérte fel az ENSZ szakosított szerveit (őslakosokat Érintő

Ügyek Állandó Értekezlete, második ülés, 2003, E/C.19/2003/L.1/Rev.). Az értekeztet üdvözölte azt a tényt, hogy ugyanebben az évben az őslakos gyerekek ügye a Gyermekjogi Bizottság egyik vitanapjának is témája volt. Az időközben elfogadott 11. sz. átfogó kommentár foglalja össze az ott elhangzottak nyomán a Bizottság által összeállított és elfogadott átfogó kommentárt, őslakos gyerekek és jogaik az Egyezmény értelmében címmel.

„Az őslakossághoz tartozó gyermekek jogairól” szóló vitanap során a Bizottság megjegyezte:

„...annak ellenére, hogy az őslakossághoz tartozó gyermekek aránytalan mértékben szembesülnek az olyan sajátos kihívásokkal, mint az intézményekben való beilleszkedés, a nagyvárosi élethez való alkalmazkodás, a kábítószerrel és az alkohollal való visszaélés, a gyermekkereskedelem, a fegyveres konfliktusok, a szexuális kizsákmányolás és a gyermekmunka... nem veszik kellő mértékben figyelembe a gyermekeket érintő irányelvek és intézkedések, illetve programok kidolgozásakor és megvalósításakor.” (Gyermekjogi Bizottság, Jelentés a harmincnyedik ülésről, 2003. szeptember-október, CRC/C/133, preambulum, 133. oldal.)

A Bizottság továbbá felhívta a tagállamokat, hogy összpontosítsanak jobban ezekre a gyerekekre, és emlékeztette őket a kultúrával kapcsolatos feladataikra, például arra, hogy engedélyezzék az őslakos szülők számára, hogy „a saját választásuk szerint adjanak nevet a gyermeküknek” 15. bekezdés). Az ajánlások között az oktatásra vonatkozó rendelkezések is szerepeltek. A Bizottság felhívja a tagállamokat, hogy

„a) aszerint vizsgálják felül és módosítsák az iskolai tantervet és tankönyveket, hogy azok az összes gyermek körében hozzájáruljanak az őslakosok kulturális identitása, történelme, nyelve és vallása iránti tisztelet kialakításához – összhangban a Bizottság 1. számú, „Az oktatás céljai” című, átfogó kommentárával;

b) érvényesítsék az őslakossághoz tartozó gyermekek azon jogát, hogy megtanulhassanak írni-olvasni mind a saját (bennszülött) anyanyelvükön, illetve azon a nyelven, amelyet a leginkább használnak a csoport, amelyhez tartoznak, mind pedig az ország nemzeti nyelvén, amelyben élnek;

c) vezessenek be olyan intézkedéseket, amelyek hatékonyan orvosolják azt a problémát, hogy az őslakos gyermekek viszonylag nagyobb arányban hullanak ki a közoktatás rendszeréből, és biztosítsák az őslakos gyerekek megfelelő felkészítését a felsőoktatásban és a szakképzésben való részvételre, és a további gazdasági, társadalmi és kulturális törekvéseik megvalósítására;

d) tegyenek hatékony intézkedéseket az őslakos közösségekből származó, illetve az őslakosok nyelvet beszélő tanárok számának növelésére, biztosítsanak a számukra megfelelő képzést, és garantálják, hogy nem különböztöztetik meg őket hátrányosan a többi tanárhoz képest;

e) különítsék el a programok és intézkedések hatékony megvalósításához szükséges pénzügyi, tárgyi és emberi erőforrásokat" (Gyermejjogi Bizottság, Jelentés a harmincnegyedik ülésről, 2003. szeptember-október, CRC/C/133, 19. bekezdés, 136. oldal.)

Az őslakos népek még ma is szembesülnek azaz a problémával, hogy az állam, amely a domináns többséget képviseli, gyakran úgy véli, hogy a népcsoportok legfőbb érdekét a teljes integráció szolgálja a legjobban, figyelmen kívül hagyva, hogy milyen hatással van ez a kultúrájukra. A kényszerű integráció a jogok megsértését jelenti, és a Bizottság azt javasolja a jelentős őslakos népességgel bíró államoknak, hogy fogadjanak el a jogok védelmében érvényesíthető jogszabályokat.

Roma gyerekek. Nincs minden országban őslakos populáció, viszont a legtöbb országban jelen van valamiféle kisebbségi népcsoport. Például a roma gyerekek életkörülményei a legtöbb európai országban kiváltották a Bizottság aggodalmát, különös tekintettel az oktatás nem megfelelő és diszkriminatív voltára.

Fegyveres konfliktusban érintett gyerekek. A „Fegyveres konfliktusban érintett gyermekek” című vitanap során a Gyermejjogi Bizottság hangsúlyozta „a gyermekek kulturális környezetének megőrzésének szükségességét” (Jelentés a második ülésről, 1992. szeptember-október CRC/C/10, 23. oldal). Ennek teljesítése nehézséget jelenthet abban az esetben, ha például az adott ország az övétől eltérő kultúrából érkező menekült gyerekeket fogad be. Ugyanakkor a háború borzalmaitól és a hazája elhagyásának traumájától sújtott gyermekeknek szükségük van az ismerős kulturális szokások biztonságára. Ennek értelmében a 30. cikkben szereplő jog biztosítása rendkívüli fontossággal bír.

Nemzeti kezdeményezések

Az utóbbi években a Bizottság örömmel üdvözölte néhány ország kezdeményezését, amelyek orvosolják a kisebbségi csoportokkal szemben a múltban elkövetett igazságtalanságokat, például a földterületeket illetően, illetve azokra az esetekre vonatkozólag, amikor a gyerekeket erőszakkal elszakították a családjuktól és megfosztották kulturális identitásuktól.

A Bizottság következetesen arra bátorítja a tagállamokat, hogy tegyenek aktív lépéseket – széles körű stratégiák kialakításával – a kisebbségi kultúrákkal szembeni negatív attitűdök kezelésére, és a 30. cikkben szereplő jogok biztosítására. A Bizottság amellet, hogy a jogok megerősítése érdekében a nemzeti törvényhozás széleskörű felülvizsgálatát és reformját ajánlja, azt is javasolja, hogy a tagállamok kezdeményezzenek közoktatási kampányokat vagy specifikus, a rendőrség, az egészségügy, az oktatás és a szociális szolgáltatások területén dolgozó szakemberekre irányuló kampányokat. Továbbá olyan tantervi változtatásokat indítványoz, amelyek a kisebbségi csoportok történelmét és kultúráját dokumentálják és ünneplik.

„... vallását vallja és gyakorolja”

Számos kisebbségi csoport szabadon, beavatkozás nélkül gyakorolhatja vallását, de sajnálatos módon a vallásszabadságot nem mindenhol tartják tiszteletben. Ez a téma már a 14. cikkben, a gyermek gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadsága kapcsán is előfordult (14. cikk, lásd a 135. oldalon). A 30. cikk egész közösségek jogainak megsértésével foglalkozik, olyan közösségeikkel, amelyeknek gyermek az egyik tagja. Ezen jogsértéseket felismerve az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága megbízottat nevezett ki a vallási intolerancia elleni küzdelemre. A vallás és meggyőződés szabadságával foglalkozó Különleges Megbízott meglátogatja az egyes országokat, és hivatalos közleményekben tájékoztatja a tagállamokat a súlyos jogsértésekről, és éves jelentéseket készít a Bizottság számára. 2006-os jelentésében mélyreható elemzést tett közzé a vallásos öltözékek és szimbólumok viselésének betiltásáról a különböző tagállamok részéről. (E/CN.4/2006/5)

A Gyermejjogi Bizottság kiemelten figyeli a kisebbségek vallásszabadságának megsértését, és nyomon követ minden olyan, a Különleges Megbízott által felderített esetet, amely gyerekeket is érint.

Gyermekjogi egyezmény

„... saját nyelvét használja”

Ez a jog a kisebbségi nyelv szabad használatáról szól. A gyerekek azon joga, hogy saját nyelvüket használhassák, nem feltétlenül jogosítja fel őket arra, hogy kizárólag ezen a nyelven tanuljanak, holott a menekült vagy bevándorló gyerekek esetében kezdetben ez elengedhetetlen; a joghoz olyan pozitív intézkedések is tartozhatnak, amelyek biztosítják a gyermek számára, hogy az iskolában is tanulhatják az anyanyelvüket. Azokban az országokban, amelyek nem tanítják a gyereket az anyanyelvükön, általában alacsony az iskolázottság aránya és gyengék a tanulmányi eredmények.

A migráns munkavállalók és családtagjaik jogainak védelméről szóló nemzetközi egyezmény 45. cikkében kimondja a gyerekek legalapvetőbb jogait:

„(2) A foglalkoztató országnak – ahol szükséges, a származási országokkal való együttműködésben – olyan politikát kell folytatniuk, amely elősegíti a migráns munkavállalók gyermekeinek a helyi oktatási rendszerbe való integrálását, különös tekintettel a helyi nyelv elsajátítására.

(3) A foglalkoztató országoknak törekedniük kell arra, hogy segítsék a migráns munkavállalók gyermekeit saját anyanyelvük és kultúrájuk megismerésében, gyakorlásában, és ahol szükséges, működjenek együtt a származási országokkal ennek érdekében.

(4) A foglalkoztató országok speciális, anyanyelvi oktatási programokat biztosíthatnak a migráns munkavállalók gyermekei számára, ha szükséges, a származási országokkal való együttműködésben.”

Ezen egyezmény szerint a részes államoknak kell intézkedéseket tenniük a gyerekek integrálására azáltal, hogy megtanítják a gyerekeknek a helyi nyelvet, és (ha szükséges) a gyerekek anyanyelvét is meg kell tanítaniuk nekik. Továbbá a részes államok „akár” a gyerek anyanyelvén is „oktathatják” a gyerekeket.

Az őslakos népek jogairól szóló nyilatkozat viszont arról rendelkezik, hogy a részes államoknak olyan hatékony intézkedéseket kell fogantatniuk, amelyek biztosítják a gyerekek anyanyelvi oktatáshoz való hozzáférését:

„1. Az őslakos népeknek joguk van létrehozni és irányítani saját oktatási rendszereiket és intézményeiket, amelyekben saját nyelvükön zajlik az oktatás, a saját kultúrájukon alapuló tanítási és tanulási módszereiknek megfelelő módon.

2. Az őslakos személyek, különösen a gyerekek hátrányos megkülönböztetés nélkül jogosultak a közoktatás minden szintjéhez és formájához való hozzáférésre.

3. A részes államoknak az őslakos népekkel egyetértésben hatékony intézkedéseket kell tenniük annak érdekében, hogy az őslakos személyek, különösen a gyerekek, beleértve azokat is, akik közösségeiken kívül élnek, amikor csak lehetséges, hozzáférhessenek saját anyanyelvükön, a saját kultúrájukról szóló neveléshez.” (Emberi Jogi Tanács, 2006/2. sz. Határozat, 2006. június 29., 14. cikk)

A Gyermekjogi Bizottság a kisebbségi nyelveken való oktatást és a kisebbségi nyelvek oktatását javasolta a részes államoknak. Ugyanakkor nem biztos, hogy előnyös a gyerekeknek, ha csupán a saját anyanyelvükön tanulnak, hiszen végtelenül hátrányos helyzetbe kerülhetnek, ha nem beszélnek folyékonyan az adott ország hivatalos nyelvét. A Bizottság fel is vetette ezt az aggodalomra okot adó kérdést, és az ún. „kéttannyelvű, interkulturális oktatás” bevezetését javasolta azoknak az országoknak, ahol kisebbségi kultúrák élnek, hangsúlyozva, hogy megfelelően képzett tanárookra van szükség, akiknek ez a kulturális identitásuk..

A Bizottság különös figyelmet fordított arra, hogy javaslatot tegyen az Egyezményben foglalt rendelkezések és más egyéb emberi jogok minden kisebbségi nyelvre történő lefordítására, és arra bízta a részes államokat, hogy hasonlóan járjanak el a Bizottságnak tett időszaki jelentések és a hozzájuk kapcsolódó záró észrevételek lefordításával..

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* (CRC/C/58/Rev.1). függelék, 467. oldal.

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

A 30. cikk végrehajtásával kapcsolatos konkrét kérdések

- Léteznek-e olyan intézkedések, amelyek azonosítják az etnikai, vallási vagy nyelvi kisebbséghez tartozó, vagy őslakos származású gyermekek népcsoportjait?
- Léteznek-e olyan intézkedések, amelyek biztosítják, hogy az ilyen gyerekektől nem tagadják meg a jogot, hogy a csoportjuk többi tagjával közösen gyakorolhassák saját kultúrájukat?
- Léteznek-e olyan intézkedések, amelyek biztosítják, hogy az ilyen gyerekektől nem tagadják meg a jogot, hogy saját vallásukat vallják és gyakorolják a csoportjuk többi tagjával közösen?
- Tartalmaznak-e ezek az intézkedések tevékenységeket és programokat
 - ▶ az iskolai oktatásra vonatkozólag?
 - ▶ a tömegtájékoztatásra vonatkozólag?
 - ▶ azokra a helyzetekre, amikor a gyermeket valamilyen okból elválasztották a szüleitől, a családjától vagy a közösségétől?
 - ▶ a jogi folyamatokra vonatkozólag?
- Abban az esetben, ha az ilyen gyerekek - bármilyen okból - nem beszélik folyékonyan a kisebbségi csoportjuk által használt nyelvet, vannak-e a számukra elérhető intézkedések arra vonatkozólag, hogy megtanulják ezt a nyelvet?
- Az Egyezmény rendelkezései és az első és időszakos jelentések, valamint az összes, a Gyermekjogi Bizottsághoz kapcsolódó folyamatot lefordítják-e a kisebbségi nyelvekre?
- Védi és érvényesíti-e a törvény a gyerekek jogát a kultúrájukba, vallásukba és nyelvükbe való beavatkozással szembeni védelemhez?

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan, és a cikkek kölcsönösen összefüggenek egymással.

A 30. cikk sem önmagában értelmezendő.

Kiemelt figyelmet kell fordítani:

A többi általános elvre

- 2. cikk: Az Egyezményben megállapított jogok elismerése a joghatóság alá tartozó valamennyi gyermek számára, hátrányos megkülönböztetés nélkül
- 3. cikk 1. bekezdése: A gyermek legfőbb érdekei a gyermekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
- 6. cikk: Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog
- 12. cikk: A gyermek véleményének tiszteletben tartása a gyermeket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyermeket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban

Szorosán kapcsolódó cikkek

Az alábbi cikkek végrehajtása különösen összefügg a 30. cikk végrehajtásával:

- 5. cikk: A kiterjedt család és a közösség a gyermekért vállalt felelősségének tiszteletben tartása
- 8. cikk: A személyazonosság megőrzésének joga
- 16. cikk: Védelem a családdal vagy a lakással kapcsolatos önkényes beavatkozással szemben
- 20. cikk: Az etnikai, vallási, kulturális és nyelvi hagyományok folytatásának biztosítása a családtól való elszakadást követően is
- 21. cikk: A külföldre történő örökbeadás csak akkor képzelhető el, ha a gyermekről a saját országában nem tudnak gondoskodni
- 22. cikk: A menekült gyerekek különleges védelme
- 24. cikk: Az egészségre káros hagyományos szokásoktól való védelem
- 28. cikk: Az oktatáshoz való jog biztosítása az esélyegyenlőség elve alapján
- 29. cikk: Az oktatásnak az összes kultúra és a népek közötti barátság iránti tisztelet kialakítására kell irányulnia
- 40. cikk: Tolmács használatához való jog a kiskorút érintő bünvádi eljárás során

A gyermek joga a szabadidőhöz, a játékhoz és a kultúrához

A 31. CIKK SZÖVEGE

1. Az Egyezményben részes államok elismerik a gyermeknek a pihenéshez és a szabad idő eltöltéséhez, a korának megfelelő játékhoz és szórakoztató tevékenységekhez való jogát, azt, hogy szabadon részt vehessen a kulturális és művészeti életben.

2. Az Egyezményben részes államok tiszteletben tartják és elősegítik a gyermek teljes mértékű részvételi jogát a kulturális és művészeti életben, és előmozdítják, az egyenlőség feltételeinek biztosítása mellett a gyermek számára alkalmas szabadidő-intézmények, szórakoztató, művészeti és kulturális tevékenységek megszervezését.

Összefoglalás

A 31. cikk a gyermeknek a pihenéshez, a szabadidő eltöltéséhez, a játékhoz, a rekreációs tevékenységekhez való jogait és a kulturális és művészeti életben való részvételre vonatkozó jogait érinti.

A „pihenés”, „szabadidő eltöltése”, „játék”, „szórakoztató tevékenységek” első látásra hasonló értelmű szavaknak tűnnek, hiszen mindegyik a munka ellentéte. Jóllehet a munkával való szembenállás közös jellemzőjük, a négy szó között lényegi különbségek vannak. A „pihenéshez” a testi és szellemi lazítás és az alvás alapvető szükségletei tartoznak, a „szabadidő eltöltése” egy tágabb fogalom, amely arra vonatkozik, hogy idővel és szabadsággal rendelkezünk, hogy azt csináljuk, amihez kedvünk van, a „szórakoztató tevékenységek” felölelik mindazokat a szabadon választható elfoglaltságokat, amelyeket a saját örömeinkre teszünk (ide értve számos olyan tevékenységet, amit akár munkának is nevezhetnénk, pl. a sport, a művészetek, a kézművesség, a barkácsolás és a kézimunka, a tudományos tevékenységek és a mezőgazdasági tennivalók), és végül a „játék”, ami a gyermekkor tekintetében vitathatatlanul a legfontosabb, és amelyhez a gyerekek mindazon tevékenységei tartoznak, amelyek a felnőttek irányítása nélkül történnek, és

amelyek nem feltétlenül követnek valamiféle szabályt.

A gyerekek játékhoz való jogát sokszor emlegetik „elfeledett” jogként, talán azért, mert a felnőtt világ szemében inkább luxusnak tűnik, mint lét-szükségletnek, és mert a gyerekek mindig, még a legszörnyűbb körülmények között is módot találnak arra, hogy játszanak. Viszont a játék a fejlődés lényegi feltétele: azok a gyerekek, akik valamilyen oknál fogva nem játszhatnak, fontos szociális és egyéni készségeket és kompetenciákat nélkülöznek.

A gyerekek kulturális jogai közé tartozik a kulturális és művészeti eseményekhez való hozzáférés joga, és az a jog is, hogy ők maguk folytathassanak ilyen tevékenységeket – akár úgy, hogy csatlakoznak a felnőttek kulturális és művészeti tevékenységeihez, akár úgy, hogy a magukéban találnak örömet. (A „kultúra” szó az Egyezmény többi részében a hagyományokra és a szokásokra vonatkozik, a 31. cikkben azonban művészeti értelemben szerepel.)

Gyermekjogi egyezmény

Háttér

A gyermek jogairól szóló 1959-es nyilatkozat 7. elve kimondja: „A gyermeknek meg kell adni minden alkalmat a játékra és szórakozásra, melynek az oktatással azonos célokat kell szolgálnia; a társadalomnak és a közhatóságoknak e jog élvezetének előmozdítására kell törekedniük.”

A gyermek jogairól szóló egyezmény 31. cikke szemmel láthatóan nem írja le a játék és a szórakozás céljait. A felnőttekhez hasonlóan a gyerekeket is megilletik a játék és a szórakozás különböző formái, amelyek mások számára céltalannak tűnhetnek, viszont a felnőttek felelősek azért, hogy megóvják a gyerekeket attól, hogy olyan szabadidős tevékenységeket folytassanak, amelyek káros hatással lehetnek rájuk.

A Bizottság „A gyermek jogainak végrehajtása kora gyermekkorban” című hetedik átfogó kommentárjában kimondja, hogy „a részes államok és mások nem fordítottak kellő figyelmet a 31. cikk rendelkezéseinek végrehajtására”. Az átfogó kommentár szövege így folytatódik:

„... A játék a kisgyermekkor egyik legsajátosabb jellemzője. A gyermekeknek a játék egyszerre jelent szórakozást és kihívást, amelyben kipróbálhatják képességeiket, akár egyedül, akár másokkal együtt. A kreatív játék és a felfedező tanulás széles körben elismertek a kisgyermekkor nevelés területén. A pihenéshez, a szabadidő eltöltéséhez és a játékhöz való jog megvalósulását mégis gyakran akadályozza az, hogy a kisgyermekeknek kevés lehetőségük van gyermekközpontú, biztonságos, támogató, ösztönző és kiegyensúlyozott környezetben találkozni és játszani. Különösen kockázatos kialakítani a gyermekek játékához megfelelő tereket olyan városi környezetben, amelyben a lakóépületek, a bevásárlóközpontok és a közlekedési hálózatok elhelyezkedése és sűrűsége, amihez hozzáadódik a zaj és a légszennyezés, illetve mindenféle veszély, ami ártalmas környezetet teremt a kisgyermek számára. A gyermekek játékhöz való jogának érvényesülését az (elsősorban a lányokat érintő) egyre növekvő mértékű házimunka és az iskolai teljesítménykényszer is gátolja. Ebből következően a Bizottság felszólítja a részes államokat, a nem-kormányzati, civil szervezeteket és a magán szektor szereplőit, azonosítsák és távolítsák el azokat a lehetséges akadályokat, amelyek megfosztják a legfiatalabb gyermekeket ezen jogaitól, például

a szegénység csökkentését célzó stratégiák részeként. A városrendezésben és a szabadidős és sportolási lehetőségek tervezésekor, a megfelelő konzultációs folyamatok során tekintetbe kell venni a gyermekek véleménynyilvánítási jogát (12. cikk). A Bizottság ezen szempontok alapján arra biztatja a részes államokat, hogy fordítsanak nagyobb figyelmet és biztosítsanak megfelelő (emberi és pénzügyi) erőforrásokat a pihenéshez, szabadidő eltöltéséhez és játékhöz való jog megvalósítására. (Gyermekjogi Bizottság, 7. számú átfogó kommentár, 2006, CRC/C/GC/7/Rev.1, 34. bekezdés)

A gyermekek joga a „pihenéshez és a szabadidő eltöltéséhez”

A pihenés ugyanolyan fontos a gyerekek fejlődéséhez, mint az olyan alapvető szükségletek, amilyen az élelem, a lakhatás, az egészségügyi ellátás és az oktatás. Ráadásul a fáradt gyerekek feltehetően kevésbé képesek a tanulásra és általában könnyebben megbetegszenek. Az Egyezményt ratifikáló államok elsődleges felelőssége biztosítani, hogy azok a gyerekek, akik dolgoznak, elegendet alhassanak és pihenhessenek. A 79. sz. ILO egyezmény a fiatalokéak éjjeli munkájáról (nem ipari foglalkozások) (1946) és a 90. sz. (módosított) ILO egyezmény a fiatalokéak éjjeli munkájáról (ipar) (1948) védelmezi azokat a gyerekeket, akik éjszaka dolgoznak. Ezen rendelkezések alapelve szerint a 14 év alatti, illetve az iskolaköteles gyerekeknek 14 órányi egybefüggő pihenésre van szükségük, amelybe az este nyolc órától a reggel nyolc óráig terjedő időszak is beletartozik (79. sz. ILO egyezmény, 2. cikk, 1. bekezdés); a 16 év alatti gyermekeknek 12 órányi pihenést kell biztosítani (79. sz. ILO egyezmény, 3. cikk, 90. sz. ILO egyezmény, 2. cikk), és a 16 és 18 év közötti gyerekeknek legalább 7 órányi pihenőidőt kell biztosítani (90. sz. ILO egyezmény 2. cikk).

Ezek korlátozott garanciák. A tagállamoknak például lehetőségük van felmenteni az egyezmény alól azokat a gyerekeket, akik házimunkát végeznek, vagy a családjukkal együtt űznek valamilyen veszélytelen foglalkozást, ugyanakkor gyerekek milliói dolgoznak világszerte hosszú órákon át háztartási alkalmazottként, a rabszolgaságot megközelítő körülmények között, másokat pedig családi környezetük kényszerít arra, hogy a megfelelő pihenést és oktatást nélkülözve, szinte az egész gyermekkoruk alatt a családi vál-

lalkozásokban dolgozzanak. A pihenéshez való jog többet jelent annál, mint hogy elég időnk legyen az alvásra éjjel. A 29. és a 32. cikk tárgyalása feltárja a gyermekmunkából, és az oktatás és a gyermekmunka összetett viszonyából eredő problémákat. A 31. cikk fontos figyelmeztetés arra, hogy a gyerekeknek a munka és a tanulás között némi saját időre is szükségük van (a magánélethez való jogot tárgyaló 16. cikk is ide tartozhat). Az egyes országoknak nagyon különböző a törvényi szabályozásuk arra vonatkozólag, hogy évi hány órát ölelhet fel a kötelező oktatás, és merőben eltérnek a házi feladathoz (az otthon elvégzendő iskolai feladatokhoz) kapcsolódó gyakorlatok. A kötelező oktatásban részt vevő gyerekek, ha a házi feladatot is figyelembe vesszük, gyakorlatilag teljes munkaidőben dolgoznak – sőt, szülői utasításra gyakran túlórának is. Ha az iskola mellett még fizetett munkát is vállalnak, alig marad egy szabad percük hónapokon át. A Bizottság ennek okán arra kéri a részes államokat, hogy fordítsanak nagyobb figyelmet az iskolai feladatok, a teljesítménykényszer és a stressz csökkentésére, és hogy tartsák tiszteletben a gyerekek jogát a pihenéshez, a játékhöz és ahhoz, hogy „gyerekek lehessenek”.

A gyermek „korának megfelelő játékhöz és szórakoztató tevékenységekhez” való joga

Az előzőek értelmében a játékot és a szórakoztató/rekreációs tevékenységeket elsősorban abban különböztethetjük meg egymástól, hogy míg a játék szervezetlen és mentes a felnőttek irányításától (jóllehet felügyelhetik és segíthetik a felnőttek), addig a szórakoztató/rekreációs tevékenységeket nagyrészt a felnőttek határozzák meg, és tulajdonképpen sok olyan elemet tartalmaznak, amelyek az iskolai tantervnek is részét képezik – pl. sport, kreatív és előadó művészetek, matematika és technika, és így tovább. Ugyanakkor mind a játék, mind a szórakoztató/rekreációs tevékenységek egyik alapvető jellemzője az, hogy nem kötelező.

Csak kevés ország fektet kellő hangsúlyt a gyerekek játékhöz való jogára. A játék véletlenszerű, rendszertelen természete semmivel sem járul hozzá egy ország gazdaságához és nemzetközi megítéléséhez. Viszont nagyban hozzájárul a gyerekek testi és lelki egészségéhez. Számos szo-

ciális képesség, többek között a tárgyalási készség, a dolgok megosztásának képessége és az önművelés a többi gyerekkel folytatott, felügyelet nélküli játék során sajátítható el. A fizikai fejlődés szempontjából pedig elengedhetetlen, hogy a gyerekek eleget mozogjanak.

Bár rengetegféle gyerekjáték van, és ezek folyamatosan változnak, a gyerekek játékának viszonylag egyszerű alapfeltételei vannak. Mindössze olyan biztonságos, megközelíthető térre van szükség, amelyet gyerekek használhatnak, és ahol lehetőségük van alkotni, megváltoztatni vagy felfedezni dolgokat, és megdolgoztatni a testüket. A Bizottság ennek értelmében arra biztatja a kormányokat, hogy infrastrukturális fejlesztésekkel, pl. parkok létrehozásával segítsék elő a gyermekek játékát.

A gyerekek szórakoztató/rekreációs tevékenységei nagyon hasonlóak a felnőttek ilyen irányú elfoglaltságaihoz – sportok, játékok, filmek, kézművesség, stb. A kérdés itt leginkább az: vajon a gyerekek egyenlő mértékben hozzáférnek-e szórakozási/rekreációs lehetőségekhez? A szórakozási/rekreációs tevékenységekre fordított erőforrások egyenlően oszlanak-e meg a felnőttek és a gyerekek között? És az is kérdés, hogy a gyerekek ilyen tevékenységei valóban szórakoztatóak-e/kikapcsolódást jelentenek-e? Elképzelhető, hogy a gyerekeket olyan tevékenységekben való részvételre kényszerítik, amelyet ők maguk nem választottak volna, és ami nem igazán okoz nekik örömet.

A modern mezőgazdasági technológiák, az egyre fokozódó közlekedési igények és a szegényes várostervezés mind-mind ellenségei a gyerekek játékának. Bár kultúrát közvetítenek és szórakoztatnak, a televíziót és a számítógépes játékokat sokszor mégis a gyerek „korának megfelelő” játék és a szórakoztató/rekreációs tevékenységek ellenségének tekintik. A Bizottság aggodalmát fejezte ki a napjainkban elterjedt gyermekkori elhízás veszélye kapcsán. A fejlett világ egészségügyi szervezetei a „szívkoszorúér megbetegedések időzített bombájaként” emlegetik riasztó jelentéseikben annak a jelenségnek a következményeit, hogy a gyerekek túl sok időt töltenek a televízió vagy a számítógép előtt ülve, az iskolában, otthon vagy az autóban.

Gyermekjogi egyezmény

A gyermek joga arra, hogy „szabadon részt vehessen a kulturális és művészeti életben”

Ez a jog magában foglalja mind a gyerekek azon jogát, hogy kulturális vagy művészeti tevékenységekben vegyenek részt a felnőttekkel közösen, mind pedig a gyermekközpontú kultúrához és művészetekhez való jogot. Ezenkívül ide tartozik még a gyerekek azon joga, hogy a kultúra fogyasztói és létrehozói is lehessenek. Ily módon a gyerekek nem zárhatók ki a felnőtteknek szóló programokból és előadásokból olyan alapos indok nélkül, mint pl. az, hogy ezek lelki sérüléseket okozhatnak nekik, vagy hogy a kisgyerekek megzavarhatják az előadást. Alkalmat kell teremteni továbbá a gyerekek számára arra, hogy a kulturális és művészeti tevékenységek minden formájában részt vehessenek, illetve élvezhessék azokat az előadásokat és kiállításokat, amelyeket kifejezetten az ő kedvükért hoztak létre.

Ez a jog egyértelműen kapcsolódik a gyerekek azon jogaihoz, amelyeket a 13. cikk (a véleménynyilvánítás szabadsága), a 15. cikk (az egyesülés szabadsága), a 17. cikk (a médiához és a gyermekkönyvekhez való hozzáférés) és a 30. cikk (a kisebbségi kultúrák gyakorlása) tartalmazzák. A jog alapvetően önkéntes és örömteli természetének ismeretében kiemelt hangsúlyt kell fektetni a 12. cikkben szereplő alapelvre (a gyermek véleményének figyelembe vétele). Fontos megjegyezni, hogy gyakran a fogyasztói világ marketingcéljai váltják ki a gyerekek elképzeléseit arról, hogy milyen szórakoztató tevékenységre vágnak, és ezek az elképzelések valóban meghatározzák azt, hogy mit is kapnak a gyerekek, csak sajnálatos módon gyakran nagyon kicsi a közös nevező. Ugyanakkor azoknak, akik a gyerekek kulturális tevékenységeinek megszervezéséért felelősek, a gyerekek kreatívabb és ösztönzőbb részvételére kell törekedniük.

A részes államok kötelezettségei a gyermekek kulturális, művészeti, szórakoztató és szabadidős tevékenységekben való részvételi lehetőségeinek bővítésére és támogatására

Mivel a gyerekek nem rendelkeznek pénzzel és hatalommal, az, hogy hozzáférnek-e szórakoztató/rekreációs, sportolási és kulturális lehetőségekhez, a felnőtt világtól függ, beleértve a kormány-

nyokat is. Amikor az egyes államok gazdasági recessziót élnek meg, elsőként a gyerekek szórakozására vonatkozó szolgáltatások kiadásait csökkentik. A kulturális, sport és művészeti célú kormányzati kiadások vizsgálatából kiderül, hogy még a jobb periódusokban is indokolatlanul kicsi hányadot fordítanak ezekből a gyerekek javára. A Bizottság egyre növekvő mértékben hangsúlyozza annak fontosságát, hogy a részes államok vállaljanak aktív szerepet a 31. cikk végrehajtásában.

Egyenlő esélyek

Az Egyezmény egyéb rendelkezéseihez hasonlóan több figyelmet és erőforrást kell fordítani a gyerekek bizonyos csoportjaira annak érdekében, hogy élvezhessék a 31. cikkben szereplő jogokat. A szegénységben élő gyerekek nem feltétlenül nélkülözik a szabadidős tevékenységeket és a kultúrát – előfordul, hogy éppen a világ legszegényebb közösségeinek gyermekei élnek a leggazdagabb életet ilyen szempontból. De a környezet szegénysége, különösen a városi gettóknál, a modern szórakoztató/rekreációs tevékenységek költségei és a kényszerű munkavállalás egyértelműen gátolják a 31. cikkben foglalt jogok gyakorlását. Ezért az e területet érintő nemzeti intézkedéseknek a szegényebb gyerekekre kellene irányulniuk.

A gyerekek minden korcsoportjára szánni kell forrásokat. A kisgyerekeknek és az általános iskolás korú gyerekeknek épp úgy szükségük van az inspirációra és a szórakozásra, mint a nagyobbaknak; és ugyanígy, a serdülőkorú fiatalok szórakozási igényeit sem szabad figyelmen kívül hagyni.

Ugyancsak különleges támogatásra van szükségük a fogyatékkal élő gyerekeknek ahhoz, hogy hozzáférhessenek szórakoztató/rekreációs tevékenységekhez és részt vehessenek azokban, ezen túl, különös hangsúlyt kell fektetni a szórakozás/kikapcsolódás integrált formáira is. A fogyatékkal élő gyerekek gyakran még mindig speciális oktatásban vesznek részt, a kortársaiktól elkülönítve (emberi jogaikkal ellentétesen, lásd a 23. cikket, a 233. oldal), tehát a szórakozás/kikapcsolódás lehet az egyetlen lehetőségük az integrált tevékenységre, ami ezért kiemelt fontosságú. A fogyatékkal élő személyek jogairól szóló egyezmény 30. cikke rendelkezik arról, hogy:

„1. A részes államok elismerik a fogyatékos-sággal élő személyek azon jogát, hogy másokkal azonos alapon vegyenek részt a kulturális életben, és minden szükséges intézkedést megtesznek annak biztosítására, hogy a fogyatékos-sággal élő személyek:

a. elérhetőek legyenek a kulturális lehetőségekhez;

b. hozzáférhető formában jussanak hozzá a televízió műsoraihoz, filmekhez, színházhoz és más kulturális tevékenységekhez;

c. fizikai értelemben is elérhetőek legyenek kulturális programok, előadások vagy szolgáltatások, például a színház, múzeum, mozi, könyvtár és utazási iroda, továbbá lehetőség szerint módjuk legyen megnézni az emlékműveket és a nemzeti kultúra jelentősebb helyszíneit....

5. Azzal a céllal, hogy a fogyatékos-sággal élő személyek másokkal azonos alapon vehessenek részt a rekreációs, szabadidős és sporttevékenységekben, a részes államok meg hozzák a megfelelő intézkedéseket, annak érdekében, hogy:

a. a lehető legnagyobb mértékben bátorítsák és előmozdítsák a fogyatékos-sággal élő személyek részvételét az integrált sporttevékenységekben, minden szinten;

b. biztosítsák a fogyatékos-sággal élő személyek számára a fogyatékos-ság típusához igazodó, speciális rekreációs és sporttevékenységek szervezésének, fejlesztésének és az ezekben való részvételnek a lehetőségét, valamint hogy e célból ösztönözzék a megfelelő oktatás, edzés és a szükséges források biztosítását, másokkal azonos alapon;

c. biztosítsák a fogyatékos-sággal élő személyek hozzáférését a sport-, üdülési és turisztikai helyszínekhez;

d. biztosítsák, hogy a fogyatékos-sággal élő gyermekek más gyermekekhez hasonlóan férjenek hozzá a játékokhoz, rekreációs, sport- és üdülési tevékenységekhez, beleértve az iskola-rendszeren belüli tevékenységeket;

e. biztosítsák, hogy a fogyatékos-sággal élő személyek hozzáférjenek a rekreációs, szabadidős, sport- és turisztikai tevékenységeket szervezők által nyújtott szolgáltatásokhoz.”

A Bizottság „A fogyatékos-sággal élő gyermekek jogai” című kilencedik átfogó kommentár ki-mondja, hogy:

„... A játék a legjobb eszköznek tekinthető a különféle készségek és képességek, köztük a szociális készségek elsajátításához. A fogyatékos-sággal élő gyermekek teljes integrációjának elérése valósul meg akkor, ha a gyermekek (a fogyatékos-sággal élők és a nem fogyatékos-sággal élők) lehetőséget kapnak arra, hogy együtt játsszanak. Az iskoláskorú, fogyatékos-sággal élő gyermekek számára olyan képzéseket kell kialakítani, amelyek megtanítják őket játszani, és a szórakoztató/rekreációs és szabadidős tevékenységekben való részvételre...

Egyenlő esélyeket kell biztosítani a fogyatékos-sággal élő gyermekek számára ahhoz, hogy mindenféle kulturális, művészeti és sporttevékenységben részt vehessenek. Úgy kell tekinteni ezekre a tevékenységekre, mint olyan médiumra, amely egyaránt lehetőséget teremt az önkifejezésre és a kielégítő életminőség megvalósulására. ...

A versenyszerű és a versenyzéstől független sporttevékenységeket úgy kell kialakítani, hogy azokban, amikor csak lehet, integrált módon vehessenek részt a fogyatékos-sággal élő gyermekek is. Ez azt jelenti, hogy azokat a fogyatékos-sággal élő gyermekeket, akik képesek a nem fogyatékos gyermekekkel versenyezni, bátorítani és támogatni kell abban, hogy tegyék is meg ezt. A sport azonban olyan terület, ahol – a sport természetéből adódó fizikai követelmények miatt – a fogyatékos-sággal élő gyermekeknek gyakran különálló játékokra és programokra van szükségük ahhoz, hogy igazságosan és biztonságos körülmények között versenyezzenek. Viszont hangsúlyozni kell, hogy amikor ilyen eseményeket rendeznek, a médianak felelős módon kell ellátnia azon feladatát, hogy ezeknek a programoknak a nem fogyatékos gyermekek sportjával azonos figyelmet szenteljen.” (Gyer-mekjogi Bizottság, 9. számú átfogó kommentár, 2006, CRC/C/GC/9, 44–46. bekezdés)

A zárt intézményekben tartózkodó, pl. kórházban ápolt vagy szabadságvesztésre ítélt gyermekek különleges intézkedéseket igényelnek. A szabadságuktól megfosztott fiatakorúak védelméről szóló ENSZ-szabályok világosan megfogalmaz-zák a fogvatartott gyermekek jogait:

„18(c). A fiatakorú számára olyan, a szabad-idő eltöltéséhez és a kapcsolódáshoz szükséges eszközöket kell biztosítani, amelyek az igazság-szolgáltatás érdekeivel összeegyeztethetők...

„47. Minden fiataalkorúnak joga van elegendő időhöz a mindennapos szabad testmozgásra, az időjárástól függően lehetőleg a szabad levegőn, ez idő alatt megfelelő rekreációs vagy fizikai tréninget kell biztosítani a számára. Ezen túl, megfelelő teret, eszközöket és felszereléseket kell ezekhez a tevékenységekhez biztosítani. Minden fiataalkorúnak további időt kell engedélyezni a szabadidős tevékenységekhez, amelyek, ha a fiataalkorú úgy kívánja, művészeti és kézműves tevékenységekhez kapcsolódó készségek és képességek fejlesztésére irányulhatnak. A fogvatartás helyszínének minden egyes fiataalkorú bűnelkövető számára biztosítania kell azt, hogy képes legyen fizikailag részt venni az itt elérhető testnevelési programokban. Azoknak a fiataalkorú fogvatartottaknak, akiknek erre szükségük van, or-

vosi felügyelet mellett gyógytornát és terápiát kell biztosítani.”

Végül, bár a Bizottság külön nem emeli ki, meg kell említeni a lányokkal szembeni hátrányos megkülönböztetés problémáját ezen a területen, hiszen szinte globális jelenség, hogy a házimunka kevesebb időt hagy a lányoknak a játékra, mint a fiúknak, és a játék céljára rendelkezésre álló tereken a fiúk többségben vannak. A gyerekekkel foglalkozó felnőttek általában orvosolják ezt, azonban különleges intézkedésekre is szükség van.

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* (CRC/C/58/Rev.1). függelék, 467. oldal.

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

A 31. cikk végrehajtásával kapcsolatos konkrét kérdések

- Megteszik-e a szükséges intézkedéseket a gyerek pihenéshez és a szabadidő eltöltéséhez való jogának biztosítására?
- Ratifikálta-e az ország a 79. és 90. sz. ILO egyezményt?
- A iskolában kötelezően eltöltött idő és a házi feladatok követelménye tekintetbe veszi-e a pihenő- és szabadidőt?
- A környezet tervezésekor figyelembe veszik-e a gyerekek játékhoz kapcsolódó igényeit?
- E tervezési folyamat során figyelembe veszik-e a gyerekek véleményét arról, hogy mire volna szükség?
- A gyermekek bármely korcsoportjának (az iskolás kor alatti és serdülőkorú gyerekeket is beleértve) megfelelő játék és szórakozási lehetőségek megkülönböztetés nélkül mindenki számára elérhetők?
- A sport, kulturális és művészeti célra elkülönített erőforrások igazságosan oszlanak-e meg a felnőttek és a gyerekek között?
- Minden gyereknek elegendő hozzáférése van-e minden kulturális és művészeti programokhoz?
- Van-e érvényben bármilyen korlátozás a gyerekek kulturális életben és a művészetekben való részvételére vonatkozólag?
- Könnyebben hozzáférnek-e a gyerekek a kulturális és művészeti programokhoz kedvezmények, vagy árengedmények révén?
- Hozzáférnek-e a fogyatékkal élő gyerekek integrált szórakoztató, kulturális és művészeti tevékenységekhez?
- Van-e lehetőségük a kórházi ellátásban részesülő gyerekeknek a játékra és szórakoztató/rekreációs tevékenységekre?
- Van-e lehetőségük az intézményekben nevelkedő gyerekeknek sportra, játékra és szórakoztató/rekreációs, kulturális és művészeti tevékenységekre?
- Van-e a szabadságuktól megfosztott gyerekeknek lehetőségük a testmozgásra, a szórakoztató/rekreációs, kulturális és művészeti tevékenységekre?

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan, és a cikkek kölcsönösen összefüggenek egymással.

A 31. cikk sem önmagában értelmezendő.

Kiemelt figyelmet kell fordítani:

A többi általános elvre

- 2. cikk: Az Egyezményben megállapított jogok elismerése a joghatóság alá tartozó valamennyi gyermek számára, hátrányos megkülönböztetés nélkül
- 3. cikk 1. bekezdése: A gyermek legfőbb érdekei a gyermekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
- 6. cikk: Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog
- 12. cikk: A gyermek véleményének tiszteletben tartása a gyermeket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyermeket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban

Szorosan kapcsolódó cikkek

Az alábbi cikkek végrehajtása különösen összefügg a 31. cikk végrehajtásával:

- 13. cikk: A véleménynyilvánítás szabadsága
- 14. cikk: Gondolati, lelkiismereti és vallásszabadság
- 15. cikk: Az egyesülés szabadsága
- 16. cikk: A magánélet, privát szféra védelme
- 17. cikk: Az információhoz való hozzáférés, a média szerepe
- 29. cikk: Az oktatás céljai
- 30. cikk: A kisebbségi vagy őslakos kultúra iránti tisztelet
- 32. cikk: Gyermekmunka
- 36. cikk: A kizsákmányolástól való védelem

Gyermekmunka

A 32. CIKK SZÖVEGE

1. Az Egyezményben részes államok elismerik a gyermeknek azt a jogát, hogy védelemben részesüljön a gazdasági kizsákmányolás ellen, és ne legyen kényszeríthető semmiféle kockázattal járó, iskoláztatást veszélyeztető, egészségére, fizikai, szellemi, lelki, erkölcsi vagy társadalmi fejlődésére ártalmas munkára.

2. Az Egyezményben részes államok törvényhozási, közigazgatási, szociális és oktatásügyi intézkedéseket tesznek a jelen cikk végrehajtásának biztosítására. Ebből a célból és figyelembe véve más, nemzetközi okmányok idevágó rendelkezéseit, a részes államok különösen:

a) meghatározzák az alkalmaztatáshoz szükséges legalacsonyabb életkort vagy életkorokat;

b) megfelelően szabályozzák a munkaidőt és az alkalmaztatási feltételeket;

c) megfelelő büntetésekkel vagy más szankciókkal biztosítják a jelen cikk hatékony végrehajtását.

Összefoglalás

A 32. cikk elismeri a gyermek azon jogát, hogy védelemben részesüljön a gazdasági kizsákmányolással és bármely olyan munkával szemben, amely kockázattal jár vagy veszélyezteti az iskoláztatását, vagy amely ártalmas lehet az egészségre és fizikai, szellemi, mentális, erkölcsi vagy szociális fejlődésére. A cikk megköveteli a részes államoktól, hogy olyan intézkedéseket vezessenek be a törvényhozás, a közigazgatás, a szociális ellátás és az oktatás területén, amelyek garantálják ennek teljesülését. Főként pedig, hogy rendelkezzenek a foglalkoztatás alsó korhatáráról vagy korhatárainak, a munkaidő és a munkafeltételek megfelelő szabályozásáról és a jog hatékony érvényesítését szolgáló megfelelő büntetésekről és szankciókról. A részes államoknak figyelembe kell venniük „más, nemzetközi okmányok idevágó rendelkezéseit”: a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) egyezményei és ajánlásai tartoznak leginkább e tárgyhoz, ezek közül is legfőképp a 138. sz. egyezmény a foglalkoztatás alsó korhatáráról (1973), és a 182. sz. egyezmény a gyer-

mekmunka legrosszabb formáiról (1999). (349. oldal) A Gyermekjogi Bizottság következetesen arra ösztönzi a részes államokat, hogy ratifikálják ezeket az egyezményeket.

A gyermekmunkát érintő nemzetközi eszközök és normák

A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO)

A gyermekmunka vége: elérhető közelségben c. 2006-os globális jelentésében az ILO beszámol arról, hogy: „2004-ben 218 millió gyermek volt a gyermekmunka csapdájában, közülük 126 millióan kockázattal járó munkát végeztek. ... Ugyanakkor az utóbbi négy év alatt a gyermekmunkások száma globálisan 11 százalékkal csökkent, ugyanez az érték a kockázattal járó munkát végző gyermekek körében 26 százalék. Az 5 és 14 év közötti korcsoport esetében a kockázattal járó munka mértékének csökkenése még magasabb, 33 százalékos volt. Az ebből kirajzolódó globális

Gyermejkogi egyezmény

kép azt sugallja, hogy a gyermekmunka jelensége hanyatlóban van, és minél veszélyesebb a munka, illetve minél sérülékenyebbek az általa érintett gyerekek, a hanyatlás annál gyorsabb.” (Főigazgatói jelentés, *A gyermekmunka vége: elérhető közelségben*, A munka világára vonatkozó alapvető elvekről és jogokról szóló ILO-nyilatkozat követő eljárása alapján esedékes globális jelentés, Nemzetközi Munkaügyi Konferencia 95. ülészak, 2006)

Ezen becslések nem fedik le azokat a gyereket, akik rendszeres, nem gazdasági jellegű tevékenységeket végeznek, például akik teljes munkaidőben ház körüli munka jellegű szolgálatot teljesítenek a szüleik vagy gondviselőik háztartásában. Az adatok többsége a fejlődő országokra vonatkozik, de a fejlett, iparosodott országokban is nagy számban előfordul a gyermekmunka.

Az ILO 2002-es, a *Gyermekmunka nélküli jövő* című globális jelentése világosan meghatározza az eltörölni kívánt gyermekmunka határait. A „gyermekmunka” kifejezés nem tartalmazza az összes olyan munka jellegű tevékenységet, amelyet 18 év alatti gyerekek végeznek. Sok gyerek végez olyan munkát, amely teljes mértékben harmonizál a nevelésével és testi és szellemi képességei kibontakoztatásával, nagyon eltérő körülmények, feltételek között... A 138. és 182. sz. egyezmények rendelkezései alapján a jelentés a gyermekmunka három kategóriáját jelöli meg eltörölendőként:

(1) Olyan munka, amelyet a hatályos nemzeti jogszabályok szerint az ilyen jellegű munkavégzésre vonatkozó alsó korhatárnál fiatalabb gyermek végez el.

(2) Az úgynevezett kockázattal járó munkavégzés, amely veszélyezteti a gyermek fizikai, mentális és erkölcsi jóllétét.

(3) A *gyermekmunka legrosszabb formái*, amelyek nemzetközi meghatározásban: a rabszolgaság, a gyermekkereskedelem, az adósrabszolgaság és a kényszermunka egyéb formái, a gyermekek kényszer- vagy kötelező besorozása fegyveres konfliktusokban való bevetésük érdekében, a prostitúció és a pornográfia, valamint a gyermekek illegális tevékenységekben való részvétele.

A jelentés kiemeli a gyermekmunka mértékére vonatkozó felmérések és a gyermekmunka ellenőrzésének nehézségeit: „Függetlenül attól, hogy melyik gazdasági szektorban jelenik meg, a gyer-

mekmunka, alapvetően szorosan a szabályozást nélkülöző, informális gazdasághoz kötődik, amely többnyire hozzáférhetetlen a hivatalos intézmények számára, beleértve a munkaügyi felügyeleti szerveket. Bár a média tudósításai megpróbálták a közvélemény figyelmét a gyermekmunkások bizonyos csoportjaira irányítani, például az utcagyerekekre, az exportorientált (kizsákmányoló) üzemekben dolgozóakra, és a külföldi turisták számára üzletszerű szexuális szolgáltatást nyújtó gyermekekre, ezek a csoportok számszerűleg kisebbséget képviselnek. A gyermekmunkások többsége, kb. 70 százaléka valójában a mezőgazdasági szektorban található, leggyakrabban a kisebb méretű családi gazdaságokban dolgoznak, de megjelennek a kereskedelmi célú mezőgazdasági ültetvényeken is. Jóllehet az ilyen munka sokszor természetes, sok olyan tényezője van, mint pl. a hosszú munkaidő, a mérgező vegyi anyagok, vagy a nem megfelelő, veszélyes eszközök használata, amelyek különösen nagy kockázatnak teszik ki a gyermekeket.”

Nemzetközi munkaügyi egyezmények

1919 óta az ILO számos, a gyermekmunkára vonatkozó nemzetközi egyezményt fogadott el (lásd: <http://www.ilo.org/public/english/standards/index.htm>), amelyeket ajánlások egészítettek ki. A 138. és 182. sz. egyezmények alapvetőnek tekinthetők, és részét képezik azoknak az elveknek, amelyeket a munka világára vonatkozó alapvető elvekről és jogokról szóló ILO-nyilatkozatot (1998) aláíró ILO-tagországoknak tiszteletben kell tartaniuk. Az 1973. évi, 138. sz. egyezmény a foglalkoztatás alsó korhatáráról és a kapcsolódó, 146. sz. ajánlás a számos korábbi eszközben fokozatosan kialakuló alapelvek megszilárdulását jelentik, és minden gazdasági ágazatra vonatkoznak, akár fizetésért foglalkoztatják a gyerekeket, akár nem. A 138. sz. egyezményt 2006 decemberéig 147 állam ratifikálta.

Az ILO Nemzetközi Munkaügyi Konferenciája 1999. június 17-én elfogadta a gyermekmunka legrosszabb formáiról szóló 182. sz. egyezményt, és a hozzá kapcsolódó, a gyermekmunka legrosszabb formáiról szóló 190. sz. ajánlást. Az egyezmény arra kötelezi a ratifikáló államokat, hogy tegyenek „azonnali és hatékony intézkedéseket... a gyermekmunka legrosszabb formáinak betiltása és azonnali felszámolása biztosításának érdekében.” (1. cikk). A „gyermek-

munka legrosszabb formáit“ a 3. cikk tárgyalja (lásd a szövegdobozt). A meghatározásban minden olyan munka szerepel, amely „valószínűsíthetően veszélyezteti a gyermekek egészségét, biztonságát vagy erkölcsét”. A részes államokra van bízva, hogy a munkaadók és a munkavállalók érintett szervezeteivel való egyeztetéseket követően, és a nemzetközi normákat figyelembe véve meghatározzák, milyen típusú munkavégzés tartozik e fogalomba. A tagállamoknak a gyermekmunka legrosszabb formáinak eltörlésére, mint elsőrendű célra irányuló cselekvési programokat kell kialakítaniuk és végrehajtaniuk, megfelelő eljárásokat kell meghatározniuk az egyezményben szereplő rendelkezések végrehajtásának nyomon követésére. Határidőhöz kötött intézkedéseket kell foganatosítaniuk a megelőzés érdekében, és támogatniuk kell a gyermeket oly módon, hogy kiemelik a gyermekmunka legrosszabb formáiból, illetve biztosítaniuk kell számára a rehabilitációt és az ingyenes alapfokú oktatáshoz vagy szakképzéshez való hozzáférést. Az egyezmény nemzetközi együttműködésre és a végrehajtásban való segítségnyújtásra szólítja fel a részes államokat, ide értve a gazdasági fejlődéshez, a szegénység felszámolásához és az oktatáshoz nyújtott támogatásokat. Az ezt kiegészítő 190. sz. ajánlás számos különböző cselekvési javaslatot kínál a végrehajtáshoz, ezen belül nemzetközi együttműködésre vonatkozókat is, illetve útmutatást nyújt a széleskörű társadalmi mozgósításhoz (beleértve a gyermekmunka legrosszabb formáiban érintett gyermekekkel folytatott közvetlen egyeztetést) és a megerősítéshez.

Ezt az egyezményt 2006. decemberéig 163 állam ratifikálta. Az ILO Alapokmánya rendelkezéseinek értelmében minden tagállam köteles éves jelentést tenni azon egyezményekkel kapcsolatban, amelyekben részes. Az Alapokmány felhívja a munkavállalók és munkaadók (nemzeti és nemzetközi) szervezeteit, hogy éljenek jelzéssel a végrehajtás elmaradásáról, a beszámolóikat az ILO igazgatótanácsa által létrehozott Bizottságnak kell megtenniük. Az egyes államok egy másik államra is panaszt tehetnek (amennyiben mindketten az egyezmény tagjai), ha az nem teljesíti az egyezményben foglaltakat. Ezek az általános folyamatok még akkor is lefedik a gyermekmunkáról szóló 138. és 182. sz. egyezményeket, ha egyik egyezmény sem rendelkezik a nemzetközi ellenőrzésről.

A Nemzetközi Munkaügyi Konferencia 86. ülészakán, 1998 júniusában elfogadta a munka világára vonatkozó alapvető elvekről és jogokról szóló nyilatkozatot, amely kimondja, hogy minden tagország – azok is, akik nem ratifikálták az egyes egyezményeket – köteles tiszteletben tartani, előmozdítani és megvalósítani mindazon alapvető jogokat, amelyek ezen egyezmények tárgyát képezik, ide értve a kényszer- vagy kötelező munka minden formájának felszámolását, a gyermekmunka eredményes eltörlését, az egyesülés szabadságát és a diszkriminációmentességet.

Az ILO gyermekmunka eltörlésére irányuló nemzetközi programja

Az ILO gyermekmunka eltörlésére irányuló nemzetközi programja (IPEC) jelenleg 80 országban működik. Az 1992-ben kezdeményezett program segítséget nyújt az országoknak, hogy átfogó politikát, célirányos programokat és projekteket alakítsanak ki, és valósítsanak meg. A részt vevő országok megállapodást írnak alá az ILO-val, amelynek értelmében nemzeti irányító bizottságokat állítanak fel.

A 182. sz. egyezmény azon rendelkezésétől indítva, miszerint hatékony, határidőhöz kötött intézkedéseket kell tenni a gyermekmunka legrosszabb formái ellen, az ILO/IPEC „Határidőhöz Kötött Program” (TBP) címmel stratégiát alakított ki arra, hogy segítséget nyújtson az országoknak. A TBP-t olyan átfogó keretrendszerként alakították ki, amelyet a kormányok arra használhatnak, hogy jól célzott cselekvésfolyamatot tervezzenek meg a gyermekmunka legrosszabb formáinak megelőzésére és felszámolására az adott országban (további részletekért lásd: *Határidőhöz Kötött Program, Kézikönyv a cselekvés megtervezéséhez*, ILO Nemzetközi Képzőközpont, Torino, Olaszország, 2003).

A gyermek jogairól szóló egyezményhez kapcsolódó fakultatív jegyzőkönyvek

A gyermek jogairól szóló egyezményhez kapcsolódó, a gyermekkereskedelemtől, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról szóló fakultatív jegyzőkönyv 2002 januárjában lépett hatályba. Preambulumában a 182. sz. ILO egyezményre hivatkozik. A fakultatív jegyzőkönyvet aláíró államok - minimum elvárásként - kötelesek biztosítani, hogy a nemzeti büntetőjog teljes kö-

Gyermekjogi egyezmény

rűen tartalmazza mindazon cselekményeket és tevékenységeket, amelyek a gyermekprostitúcióhoz, a gyermekpornográfiához és a gyerek eladásához, ide értve a kényszerű munkavégzést, kapcsolódnak, „akár az adott országban, akár nemzetközi szinten, illetve egyéni vagy szervezett formában történjék is a bűncselekmény”. A másik fakultatív jegyzőkönyv a fegyveres konfliktusban érintett gyermekekről szintén kapcsolódik a gyermekmunka legrosszabb formáinak témájához (lásd 477. oldal).

Az Emberi Jogok Nemzetközi Törvénye

Az Emberi Jogok Nemzetközi Törvénye – Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata és a két nemzetközi egyezségokmány, a gazdasági, szociális és kulturális jogokról szóló és a polgári és politikai jogokról szóló – számos, a gyermekmunka kérdéséhez tartozó rendelkezést foglal magában. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata kijelenti, hogy: „Senkit sem lehet rabszolgaságban, vagy szolgaságban tartani, a rabszolgaság és a rabszolgakereskedés minden formája tilos.” (4. cikk). A polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányának 8. cikke kiterjedtebben tárgyalja ugyanezt, részletesebb definíciókkal és a kivételek meghatározásával.

A Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 23. cikke kimondja minden személy munkavégzéshez való jogát:

„1. Minden személynek joga van a munkához, a munka szabad megválasztásához, a méltányos és kielégítő munkafeltételekhez és a munkanélküliség elleni védelemhez.

2. Az egyenlő munkáért mindenkinek, bármilyen megkülönböztetés nélkül, egyenlő bérhez van joga.

3. Mindenkinek, aki dolgozik, olyan méltányos és kielégítő fizetéshez van joga, amely számára és családja számára az emberi méltóságnak megfelelő létet biztosít, és amelyet megfelelő esetben a szociális védelem összes egyéb eszközei egészítenek ki.

4. Minden személynek joga van a pihenéshez, a szabad időhöz, nevezetesen a munka időtartamának ésszerű korlátozásához, valamint az időszakonkénti fizetett szabadsághoz.”

A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya ugyancsak részletesen kifejti a munkához és az igazságos és kedvező munkafeltételekhez való jogot (6. és 7. cikk).

Az Egyezségokmány 10. cikkének 3. bekezdése az alábbi rendelkezéseket teszi: „különleges intézkedéseket kell tenni minden gyermek és fiataalkorú védelmére és segítésére. A gyermekeket és a fiataalkorúakat védeni kell a gazdasági és társadalmi kizsákmányolással szemben. A törvény szerint büntetni kell e személyek olyan munkára történő alkalmazását, amely káros az erkölcsükre vagy az egészségükre, életveszélyes vagy akadályozza normális fejlődésüket. Az államok kötelesek azt a korhatárt megállapítani, melyen alul a fizetett gyermekmunka tilos és törvényileg büntetendő.”

A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága az oktatáshoz való jogról szóló átfogó kommentárjában hangsúlyozza, hogy: „A részes államok kötelesek olyan feltételeket biztosítani, hogy a családok és közösségek ne szoruljanak rá a gyermekmunkára. A Bizottság külön kiemeli az oktatás szerepét a gyermekmunka felszámolásában, és mindazokat a követelményeket, amelyek az 1999. évi, a gyermekmunka legrosszabb formáiról szóló, 182. sz. ILO egyezmény 7. cikkének 2. bekezdése megfogalmazott.” (Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága, 13. számú átfogó kommentár, 1999, HRI/GEN/1/Rev.8, 55. bekezdés, 82. oldal)

A gyermekkereskedelemmel és a gyermekprostitúcióval kapcsolatosan a gyermek jogairól szóló egyezményen (különösen a 33. cikk - 351. oldal, és a 34. cikk – 359. oldal) és a gyermekkereskedelemről, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról szóló fakultatív jegyzőkönyvön (481. oldal) kívül léteznek más egyéb, idevágó egyezmények, különösen:

► Az 1921. szeptember 30-i genfi egyezmény a nő- és gyermekkereskedelem tilalmáról az ENSZ Közgyűlése által 1947. október 20-án elfogadott jegyzőkönyv kiegészítéseivel.

► A Közgyűlés 1949. december 2-i 317(IV)-es számú határozata alapján elfogadott az emberkereskedelem és a mások prostitúciója kihasználásának tilalmáról szóló 1949. évi genfi egyezmény (amely 1951. július 25-én lépett hatályba) 1. cikkében kötelezi a részes államokat, hogy „mindazokat megbüntetik, akik más személy kéjelgésének kielégítésére:

1. prostitúció céljából kerítenek, rábírnak, vagy elcsábítanak más személyt, akár annak beleegyezésével is,

2. más személy prostitúciójából hasznot húznak, „ akár annak beleegyezésével is.”

► A Gazdasági és Szociális Tanács 1956. április 30-i 608(XXI). számú határozata alapján összehívott Nagyhatalmi Konferencia által 1956. szeptember 7-én elfogadott (és 1957. április 30-án hatályba lépett), a rabszolgaság, a rabszolga-kereskedés, valamint a rabszolgasághoz hasonló intézmények és gyakorlatok eltörléséről szóló kiegészítő egyezmény 1. cikkének d) pontja kimondja, hogy megszüntetendő „minden olyan intézmény vagy gyakorlat, melynek segítségével gyermeket vagy 18 éven aluli fiatakorút egyik, vagy mindkét szülője vagy gyámja - ellentételezés mellett vagy anélkül - harmadik személynek adhat át a gyermek, illetve fiatakorú személyének vagy munkájának kizsákmányolása céljából.”

► A 2000. évi ENSZ-egyezmény a nemzetközi szervezett bűnözés ellen, és a hozzá tartozó jegyzőkönyv az emberkereskedelem, különösen a nők és gyermekek kereskedelme megelőzéséről, visszaszorításáról és büntetéséről (lásd 35. cikk, 371. oldal).

Egy gyerekeknek való világ – A „Csúcstalálkozó a gyermekekért” folytatása

1990-ben a világ vezetői elkötelezték magukat „a gyermekmunkások különleges védelméért és a törvényellenes gyermekmunka eltörléséért folytatott tevékenység” mellett (Csúcstalálkozó a gyermekekért, 1990. szeptember 30., Világnyilatkozat a gyermekek életben maradásáról, védelméről és fejlődéséről 20(7). bekezdés). Az ENSZ Közgyűlésének 2002-es gyerekekkel foglalkozó különleges ülése értékelte a gyermekekért rendezett Csúcstalálkozó óta eltelt folyamatot és új célokat határozott meg. Az államok elkötelezték magukat amellett, hogy „azonnali és hatékony intézkedéseket hoznak a gyermekmunka az 182. sz. ILO egyezmény által meghatározott, legrosszabb formáinak megszüntetésére, és stratégiát dolgoznak ki és valószínűsítenek meg a gyermekmunka minden olyan formájának felszámolására, amely az elfogadott nemzetközi normákkal ellenkezik.” (Az ad hoc bizottság jelentése az ENSZ Közgyűlésének 27. különleges üléséről, Egy gyerekeknek való világ címmel, A/S-27/19/Rev.1, 43. bekezdés d) pont)

A gyermekmunka vége: elérhető közelségben című 2006-os globális jelentésében az ILO kiemeli: „Szerencsére számos ország tesz erőfeszítéseket különféle átfogó keretprogramokon belül, mint pl. a millenniumi fejlesztési célok, a Szegénységcsökkentési Stratégiai Dokumentumok folyamat, az Oktatást mindenkinek kezdeményezés, az ILO Tisztességes Munka Napirendje és – különösen Afrikára vonatkozólag – az Új Partnerség Afrika Fejlesztéséért.” Az ILO szerint a gyermekmunkával összefüggő gondok ezen keretprogramokon belüli általános szemléletté tétele a legfőbb stratégia a kérdés ismertségének növelésére és a nagyobb hatás elérésének biztosítására. A jelentés elemzi a (Millenniumi csúcstalálkozó által 2000-ben elfogadott) Millenniumi fejlesztési célok és a gyermekmunka közötti kapcsolatot, amely közvetlen módon nem jelenik meg a célokban. Az ILO megjegyzi: „A gyermekmunkának a Millenniumi fejlesztési célok közé emelése, illetve számos Millenniumi fejlesztési cél indikátoraként való elfogadása legyen a globális mozgalom és legfőképpen az ILO célkitűzése azon szándékában, hogy a tisztességes munkát, mint globális célt támogatja...” (*A gyermekmunka vége: elérhető közelségben*, 3. rész, 231., 245. és 246. bekezdés)

A globális megállapodás

Az 1999-es Világgazdasági Fórumon az ENSZ Főtitkára arra hívta fel a világ üzleti életének vezetőit, hogy „fogadják el és teljesítsék” a globális megállapodást. A megállapodás kilenc alapelve között a kényszer- vagy kötelező munka minden formájának felszámolása és a gyermekmunka hatékony eltörlése is szerepel (lásd: www.unglobalcompact.org).

A lányok és a gazdasági kizsákmányolás

A Nők negyedik világkonferenciájának (Peking, 1995) cselekvési programja kiemeli a gyermekmunkának a lányokat különösen hátrányosan megkülönböztető formáit. A gyermekmunkát tekintve annak az egyik fő okaként, hogy a 130 millió gyermek közül, akik 1990-ben nem vehettek részt az alapfokú oktatásban, 81 millió volt lány. Az L.6-os számú stratégiai célkitűzés – „Meg kell szüntetni a gyermekmunkán keresztüli kizsákmányolást, és biztosítani kell a dolgozó fiatal lányok védelmét” – a gyermek jogairól szóló egyezmény, valamint az ILO egyezmények normáit

Gyermekjogi egyezmény

mozdítja elő. (A Nők negyedik világkonferenciája jegyzőkönyve, 1995. Szeptember, cselekvési program, A/CONF.177/20, 263. és 282. bekezdés).

Az ENSZ Közgyűlésének 2000-es, a Nők negyedik világkonferenciáját nyomon követő különleges üléséről szóló jegyzőkönyv szintén utal a gyermekmunkára, és a lányokra háruló házimunkából eredő súlyos teherre, amely nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a lányok nem rendelkeznek annyi lehetőséggel és eséllyel, hogy magabiztos, öntudatos és független felnőttekké váljanak. (A/RES/S-23/3, 33. bekezdés).

A Gyermekjogi Bizottság az egyes országjelentések vizsgálatakor, különösen a gyermekmunka legrosszabb formái tekintetében, gyakran foglalkozik a lányok gazdasági kizsákmányolás általi veszélyeztetettségével.

A szabadságuktól megfosztott gyermekek

A szabadságuktól megfosztott fiatakorúak védelmére vonatkozó ENSZ-szabályok megkövetelik, hogy azoknak a fiatakorúaknak, akik őrizet alatt állnak, vagy tárgyalásra várnak, lehetőséget kell biztosítani, amennyiben erre mód van, hogy fizetett munkát végezzenek, és hogy folytassák tanulmányaikat vagy a szakképzésben való részvételt, bár nem kötelezhetők erre. „A munkavégzés, a tanulás vagy a képzés nem növelheti a fogvatartás idejét.” (18. szabály b) pont). Továbbá a 44. szabály szerint: „A gyermekmunkára és a fiatal foglalkoztatottakra vonatkozó minden, védelmet biztosító nemzeti és nemzetközi szabályozás a szabadságuktól megfosztott fiatakorúakra is egyformán érvényes.” A 45. és 46. szabály rendelkezik arról, hogy a szabadságuktól megfosztott fiatakorúaknak, amikor csak lehetséges, legyen módjuk fizetett munkavégzésre, és hogy megilleti őket az egyenlő bér joga.

A gyermek joga a gazdasági kizsákmányolással szembeni védelemhez

A 32. cikk 1. bekezdése arra kötelezi a részes államokat, hogy ismerjék el a gyermek jogát a gazdasági kizsákmányolással és a munka minden olyan formájával szembeni védelemhez, amely kockázattal járhat, veszélyeztetheti az iskoláztatást, illetve ártalmas lehet az egészségére és fizikai, szellemi, mentális, erkölcsi vagy szociális fejlődésére.

A Bizottság eddig még nem fűzött átfogó kommentárt a 32. cikkhez, de „A gyermek jogainak érvényesülése kora gyermekkorban” és „A serdülők egészsége és fejlődése a gyermek jogairól szóló egyezményrel összefüggésében” című átfogó kommentárjában a részes államokra vonatkozó alábbi kötelezettségeket fogalmazza meg

„Egyes országokban és régiókban a gyermekek szocializációjához hozzátartozik, hogy kis-gyermekkoruktól fogva munkát végeznek, olyan tevékenységeket is beleértve, amelyek kockázattal járhatnak, kizsákmányolóak lehetnek, ill. ártalmasak lehetnek az egészségükre, az iskolai tanulmányaikat és a hosszú távú kilátásaikat illetően is. Például előfordul, hogy már a fiatal gyermekeket bevonják a háztartási vagy mezőgazdasági munkába, vagy szüleiknek vagy testvéreiknek segítenek veszélyes tevékenységeikben. Még az egészen kis csecsemőket is veszélyezteti a gazdasági kizsákmányolás, amikor kolduláshoz használják vagy adják bérbe őket. A gyermekek szórakoztatóipar általi kizsákmányolása, ide értve a televíziót, a filmet, a reklámozást és a modern média egyéb formáit, szintén aggodalomra ad okot. A részes államoknak különös felelősségük van az 1999. évi, a gyermekmunka legrosszabb formáiról szóló 182. sz. ILO egyezményben meghatározott, kockázattal járó gyermekmunka vonatkozásában...” (Gyermekjogi Bizottság, 7. számú átfogó kommentár, 2006, CRC/C/GC/7/ Rev.1,36. bekezdés e) pont)

„Serdülőkorban egyre több fiatal hagyja abba az iskolát, hogy a családja támogatása vagy jövedelemszerzés céljából dolgozni kezdjen a formális vagy informális szektorban. A nemzetközi normákkal összhangban lévő munkatevékenységekben való részvétel a serdülő fejlődését szolgálhatja, mindaddig, amíg nem korlátozza a serdülő bármely más jogát, ide értve az egészséghez és az oktatáshoz való jogokat. A Bizottság sürgeti a részes államokat, hogy tegyék meg a gyermekmunka minden formájának felszámolásához szükséges intézkedéseket, kezdve annak legrosszabb formáival, és folyamatosan vizsgálják felül a foglalkoztatás alsó korhatárára vonatkozó nemzeti jogszabályokat a tekintetben, hogy azok a nemzetközi normáknak megfeleljenek, és hogy (a gyermek jogairól szóló egyezmény 32. cikkével és a 138. és 182. sz. ILO egyezményekkel összhangban) szabályozzák a serdülőkorú munkavégzők munkakörnyezetét

és munkafeltételeit annak érdekében, hogy biztonság számukra a teljes védelmet és a jogorvoslathoz való hozzáférést ...

„E célból a részes államoknak mindenekelőtt a következő kötelezettségeket kell teljesíteniük; ... (e) A serdülőkorúak védelme minden olyan munkával szemben, amely korlátozza a jogaik élvezetét, elsősorban a gyermekmunka minden formájának eltörlésével és a munkakörnyezet és a munkafeltételek nemzetközi normákkal megegyező szabályozásával...” (Gyermejkogi Bizottság, 4. számú átfogó kommentár, 2003, CRC/C/GC/2003/4, 18. bekezdés és 39. bekezdés e)pont)

A Gyermejkogi Bizottság „A fogyatékos-sággal élő gyermekek jogai” című 9. számú átfogó kommentárjában hangsúlyozza, hogy a fogyatékos-sággal élő gyerekek különösen védtelenek a gazdasági kizsákmányolás különböző formáival szemben, ide értve a gyermekmunka legrosszabb formáit, illetve a kábítószerkereskedelmet és a koldulást. Javasolja a 138. és 182. sz. ILO egyezmények ratifikálását, és sürgeti az államokat, hogy ezen egyezmények végrehajtása során különleges figyelemmel viseltessenek a fogyatékos-sággal élő gyerekek védtelensége és szükségletei iránt (CRC/C/GC/9, 75. bekezdés).

Vitanap a gazdasági kizsákmányolásról

A Bizottság 1993 októberében vitanapot tartott „A gyermek gazdasági kizsákmányolása” címmel. A Bizottság ezt követően, az 1994 januárjában tartott ötödik ülésén elfogadta „A gyermekek gazdasági kizsákmányolására vonatkozó ajánlásokat”. Ez a dokumentum azt emelte ki, hogy a gyerekek emberi jogainak a gyermek jogairól szóló egyezmény által hangsúlyozott holisztikus megközelítése és különösen az egyezmény általános alapelvei (a 2., 3., 6. és 12. cikkek) teremtsék meg azt az általános keretrendszert, amelyben a gyerekek gazdasági kizsákmányolásának eseteit meg kell ítélni. Valamint a „megfelelő törvényi keretek és a szükséges végrehajtási mechanizmusok” kialakítására és az eredmények időszaki összefoglalására és értékelésére szólít fel. A Bizottság azt javasolja, hogy különösen hatékony nemzeti folyamatot kell kialakítani a stratégiák koordinálásához és az egyezmény végrehajtásának ellenőrzéséhez a gazdasági kizsákmányolással szembeni védelem területén. (Jelentés az ötödik ülésről, 1994. január, CRC/C/24, 38-43. oldal.)

Az országjelentések Bizottság általi vizsgálata

A Bizottság a részes államok által benyújtott országjelentésekhez kapcsolódó záró észrevételekben is hasonló általános ajánlásokat fogalmazott meg. Ezen ajánlások között a részletes kutatások és ellenőrzés, a törvényhozási reformok, az információs kampányok, a panasztételi eljárások, a végrehajtás és a gyermekmunkások rehabilitációjának szükségessége szerepelnek. A Bizottság gyakran kiemelt néhány specifikus területet és foglalkozástípust. Azokban az esetekben fejezte ki legkomolyabb aggodalmát, amikor a kényszermunka jelenségéről tájékoztatták. A Bizottság azokban az országokban változatlanul sürgeti a 138. és 182. sz. ILO egyezmények ratifikálását és végrehajtását, ahol ez szükséges.

„Az alkalmaztatáshoz szükséges legalacsonyabb életkor vagy életkorok” meghatározása

A 32. cikk 2. bekezdésének a) pontja arra kötelezi a részes államokat, hogy „meghatározzák az alkalmazáshoz szükséges legalacsonyabb életkort vagy életkorokat”; de nem pontosítja a konkrét életkort. Ugyanakkor a Bizottság jelezte, hogy ezeket az életkorokat más egyéb nemzetközi eszközök, és különösen a 138. sz. ILO egyezmény fényében határozzák meg. (lásd: <http://www.ilo.org/ilolex/english/convdisp1.htm>).

Az ILO egyezmény alapvetően rendelkezik arról, hogy:

- ▶ A részes állam kötelezze magát arra, „hogy olyan nemzeti politikát folytasson, amely a gyermekmunka tényleges felszámolására irányul, és arra, hogy a foglalkoztatási jogviszony vagy bármilyen munkavégzés alsó korhatárát fokozatosan olyan szintre emelje, amely biztosítja a fiatalok teljes testi és szellemi fejlődését.” (1. cikk);
- ▶ A foglalkoztatás alsó korhatára „nem lehet alacsonyabb az iskolaköteles életkornál, és semmi esetre sem lehet kevesebb, mint 15 év” (2. cikk);
- ▶ „Bármely olyan foglalkoztatási jogviszonyban vagy munkavégzésben, amely jellegénél, vagy a munkavégzés körülményeinél fogva valószínűleg veszélyezteti a fiatalok egészségét, biztonságát vagy

Gyermekjogi egyezmény

erkölceit” a foglalkoztatott életkora nem lehet kevesebb, mint 18 év.”(3. cikk)

Az egyezmény azonban megenged bizonyos, korlátozott mértékű kivételeket és rugalmasságot ezen alsó korhatárokkal kapcsolatban, bármely munkavégzés és foglalkoztatás alsó korhatárára vonatkozóan:

► Az olyan tagállam, amelynek gazdasága és oktatási intézményei nem érik el a szükséges fejlettségi fokot, az érintett munkaadói és munkavállalói szervezetekkel való konzultáció után, amennyiben ilyenek léteznek, kezdetben 14 éves alsó korhatárt állapíthat meg. (2. cikk);

► A ratifikáló tagállam a megfelelő konzultációt követően korlátozott mértékben kivonhat „bizonyos kategóriába tartozó foglalkoztatásokat és munkákat, amelyek tekintetében a foglalkoztatás során különleges és lényegi problémák merülnek fel”, mindaddig, amíg azok nem kockázattal járó munkatevékenységek. (4. cikk);

► A részes államok kezdetben korlátozhatják az egyezmény teljes körű alkalmazását azon gazdasági ágazatok vagy vállalkozástípusok a ratifikációs okmányhoz csatolt nyilatkozatban való megjelölésével, amelyekre az egyezményt alkalmazzák. Az egyezmény rendelkezéseit azonban „legalább az alábbi területeken alkalmazni kell: bányászat és kőitermelés; gyáripár; építőipar; villamosság, gáz- és vízszolgáltatás; egészségügyi szolgáltatás; szállítás, raktározás és hírközlés; ültetvények és más, főképp kereskedelmi célokra termelő mezőgazdasági vállalkozások, kivéve a családi üzemeket és az olyan kisüzemeket, amelyek a helyi piacokra termelnek, és rendszeresen nem alkalmaznak bér munkát.” (5. cikk);

► „Az egyezmény nem terjed ki az olyan munkára, amelyet gyerekek és fiatakorúak általános vagy szakiskolában, továbbá szakképző-, illetve más képző intézményekben végeznek”, továbbá a 14 éven felüli személyek által, különleges feltételek mellett végzett munkára (pl. vállalati gyakorlat) (6. cikk);

► A nemzeti jogalkotás lehetővé teheti az olyan könnyű munkát a 13-15 év (vagy kezdetben 12-14 év) közötti személyek

számára, amely valószínűleg nem ártalmas az egészségükre és a fejlődésükre, és nem akadályozza az iskoláztatásukat, a szakképzésben való részvételüket, illetve „az oktatásban szerzett ismereteik hasznosítását” (7. cikk);

► „A nemzeti jogalkotás engedélyezheti a 15. életévüket betöltött, de kötelező iskoláikat be nem fejezett személyek alkalmazását vagy munkaviszonyon kívüli munkáját olyan munka esetében, amely teljesíti” a fenti követelményeket (7. cikk);

► Az illetékes hatóság, megfelelő konzultációt követően, egyedi kivételeket engedélyezhet „például művészi előadásokban való részvétel céljából”, azonban az engedélynek meg kell határoznia a munkavégzés óraszámát és elő kell írnia a feltételeket (8. cikk).

Kockázattal járó munkavégzés esetén a részes államok a megfelelő konzultációt követően a 16. életévtől kezdve engedélyezhetik a foglalkoztatást vagy a munkaviszonyon kívüli munkavégzést, „amennyiben az érintett fiatalok egészsége, biztonsága és erkölce megóvása teljesen biztosított, és az adott ágazatban megfelelő oktatásban vagy szakképzésben részesültek.” (3. cikk)

A Gyermekjogi Bizottság a munka és a foglalkoztatás alsó korhatárának vonatkozásában következetesen a 138. sz. ILO egyezmény által felállított normákra, illetve esetenként a 146. sz. ILO ajánlás javaslataira hivatkozik (amelyek felszólítják a részes államokat, hogy a foglalkoztatás alsó korhatárát fokozatosan emeljék 16 évre), valamint egyéb ILO egyezményekre. A Bizottság hangsúlyozza annak fontosságát, hogy a gyerek életkorát mindenkor igazolni kell.

Munka és oktatás

A 32. cikk 1. bekezdése rendelkezik a gyermek védelméről minden olyan munkavégzéstől, amely valószínűleg veszélyezteti a gyerek iskoláztatását. A fentiek szerint a Bizottság a gazdasági kizsákmányolásról szóló általános ajánlásaiban kiemelte a 28. cikkben szereplő, az oktatáshoz való jog (lásd 407. oldal) és a gyermekmunka általi kizsákmányolás közötti összefüggést. A 28. cikk rendelkezéseinek értelmében a részes államok „intézkedéseket tesznek az iskolába járás rendszerességének előmozdítására és a lemorzsolódás csökken-

tésére” – azáltal, hogy megfelelő tantervet alakítanak ki, illetve támogatást biztosítanak a szegénységben élő családok számára. (lásd 28. cikk, 295. oldal). A 182. sz., a gyermekmunka legrosszabb formáiról szóló egyezmény preambulájában kiemeli az alapfokú oktatás jelentőségét, és arra kötelezi a részes államokat, hogy minden, a gyermekmunka legrosszabb formáiból kiemelt gyerek számára biztosítsák az ingyenes alapfokú oktatáshoz való hozzáférést.

A Bizottság az országjelentések vizsgálataiban rávilágított az iskolaköteles életkor és az alkalmaztatás alsó életkora közötti különbségekre, és javasolta, hogy ezeket egyenlítsék ki. A Bizottság jelezte, hogy az „idénymunkák” tekintetében megengedhető némi rugalmasság.

„A munkaidő és az alkalmazási feltételek” meghatározása

A 32. cikk arról is rendelkezik, hogy részletesen szabályozni kell azokat az eseteket, amikor a gyermek foglalkoztatása engedélyezett: ha a gyermek betöltötte a foglalkoztatás alsó korhatárát, és ha a munkavégzés nem jár kockázattal, nem veszélyezteti a gyermek iskoláztatását, illetve nem ártalmas az egészségre és fizikai, szellemi, spirituális, erkölcsi és szociális fejlődésére. A 138. sz. ILO egyezmény megjelöli az engedélyezett kivételeket és megköveteli a munkaidő és a munkafeltételek meghatározását. Számos ILO egyezmény védi a gyermekeket az éjszakai munkától (lásd a szövegdobozt a 349. oldalon; valamint a 31. cikket a gyermek pihenéshez és szabadidőhöz való jogáról, 331. oldal). A 77., 78. és 124. sz. ILO egyezmények rendelkeznek arról, hogy a munkavégzést megelőzően átfogó orvosi vizsgálatra van szükség a munkára való egészségügyi alkalmasság felmérésére, illetve az egészségi állapotot 18 éves korig folyamatosan ellenőrizni kell; ezek a vizsgálatok „semmilyen költséggel sem járhatnak a fiatakorúaknak, szüleiknek vagy gyámjaiknak”.

A gyermekekkel szembeni munkahelyi erőszak

A Bizottságot egyre nagyobb aggodalommal tölti el a gyermekekkel szemben elkövetett munkahelyi erőszak mértéke (és a gyermekmunka „legrosszabb formái” önmagukban is erőszaknak minősülnek). A Bizottság „A gyermek joga a testi fenntartással és a büntetés más kegyetlen vagy meg-

alázó formáival szembeni védelemhez” című 8. számú átfogó kommentárjában megállapítja, hogy a büntetés ezen formáit a gyermekmunka során is alkalmazzák, ide értve a gyerek otthoni munkavégzését is:

„A Bizottság hangsúlyozza annak fontosságát, hogy a testi fenntartás és a büntetés más kegyetlen és megalázó formájának tilalma minden olyan helyzetben érvényesüljön, amikor a gyermek dolgozik.”

Azt javasolja, hogy a munkajog is világosan tartalmazza a testi fenntartás tilalmát (Gyermekek jogi Bizottság, 8. számú átfogó kommentár, 2006, CRC/C/GC/8, 35.–36. bekezdés)

Az ENSZ Főtitkáranak a gyermekekkel szembeni erőszakkal foglalkozó vizsgálatáról szóló jelentés, amely 2006-ban került a Közgyűlés elé, beszámol arról, hogy nagyon kevés információ áll rendelkezésre a gyermekmunkásokról, főként azokról, akik az informális szektorban dolgoznak: „Világszerte fizikai, szexuális és lelki erőszak éri azon gyermekek millióit, akik legális vagy illegális munkát végeznek. Az erőszakot arra használják, hogy munkára kényszerítsék őket, vagy büntessék, ill. fegyelmezzék őket a munkahelyen. Egyes illegális tevékenységek a »gyermekmunka legrosszabb formáinak« tekinthetők, ezért erőszaknak minősülnek...” (A/61/299, 64.–68. bekezdés). A jelentés alapvető rendelkezéseket tesz a munkahelyi erőszakra vonatkozólag, és sürgeti a részes államokat, hogy:

„(a) Szerezzenek érvényt a nemzeti munkajogi szabályozásnak, és emeljék be a gyermekmunka tilalmát a nemzeti fejlesztési stratégiákba, kezeljék prioritásként a gyermekmunka eleve erőszaknak minősülő, »legrosszabb formáinak« felszámolását. Fordítsanak különös figyelmet a gyermekek gazdasági kizsákmányolásának problémájára az informális szektorban, ahol ez a jelenség a leggyakrabban előfordul, pl. a mezőgazdaságban, a halászatban és a háztartási munkában. Továbbá biztosítsák a gyermekmunkások részvételét a probléma megoldásáról szóló vitában;

(b) Hozzanak létre és hajtsanak végre olyan szabályozási rendszert és ellenőrzési folyamatokat, amelyek közvetlenül tartalmaznak erőszakmegelőző programokat, jelentéstételi és panasz-eljárásokat minden területen, ahol gyerekek törvényes keretek között (azaz. a nemzetközi egyezményeknek megfelelő módon) munkát végeznek;

Gyermejjogi egyezmény

(c) Ahol a gyerekek illegálisan végeznek munkát, biztosítsanak olyan rehabilitációs és integrációs programokat, amelyek segítséget nyújtanak a foglalkoztatás alsó korhatáránál fiatalabb, ill. a gyermekmunka »legrosszabb formáit« végző gyerekeknek, hogy abbahagyják a munkavégzést, oktatásban és képzésben részesüljenek, és növeljék az életésélyeiket annak érdekében, hogy elkerülhessék a további kizsákmányolást;

(d) Nyerjék meg a magánszektor, a szakszervezetek és a civil társadalom támogatását olyan partnerség létrehozásához, amelyek a vállalatok társadalmi felelősségvállalását erősítik, és arra ösztönzik a magánszektor, a szakszervezeteket és a civil társadalmat, hogy olyan etikai irányelveket fogadjanak el, amelyek elősegítik a megelőzést a munkahelyeken.” (A/61/299, 113. bekezdés; a jelentés átfogó ajánlásainak összefoglalásához lásd a 19. cikket, 185. oldal.)

A jelen cikk hatékony végrehajtásának biztosítása „a megfelelő büntetésekkel vagy más szankciókkal”

A 138. sz. ILO egyezmény arra kötelezi a részes államokat, hogy az illetékes hatóságok a hatékony végrehajtás érdekében „tegyenek meg vala-

mennyi szükséges intézkedést, ideértve a megfelelő büntetések előírását is”. A nemzeti jogalkotás vagy az illetékes hatóság köteles megjelölni azokat a személyeket, akik felelősek az egyezmény végrehajtásáért, és rendelkezni arról, hogy milyen nyilvántartást vagy dokumentációt kell vezetni a 18 év alatti foglalkoztatottak vagy munkások nevééről, születési adatairól (9. cikk).

A 32. cikk 2. bekezdésének c) pontja értelmében a Bizottság a „hatékony végrehajtás” számos elemére tett javaslatot, ide értve a munkavédelmi, ill. munkaügyi felügyeletet, a panaszeljárásokat (lásd még: 12. cikk, 112. oldal) és a megfelelő büntetéseket a nem teljesítés esetére. Ezeknek a munkavégzés minden területére érvényesnek kell lenniük, az informális szektort is beleértve.

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* (CRC/C/58/Rev.1). függelék, 467. oldal.

A gyermekmunka legrosszabb formáinak meghatározása

„Jelen egyezmény alkalmazásában a »gyermekmunka legrosszabb formái kifejezés« magában foglalja:

(a) a rabszolgaság vagy a rabszolgasághoz hasonló gyakorlat valamennyi formáját, úgymint a gyermekek adásvételét és a gyermekkereskedelmet, az adósrabszolgaságot és jobbágyságot, valamint a kényszer- vagy kötelező munkát, ideértve a gyermekek kényszer- vagy kötelező sorozását fegyveres konfliktusokba való bevetésük érdekében;

(b) gyermek prostitúció, pornográfia készítés vagy pornografikus előadás céljára történő használatát, vásárlását vagy felajánlását;

(c) gyermek illegális tevékenységre, különösen a vonatkozó nemzetközi szerződések szerint meghatározott kábítószer-előállítására és az azokkal való üzérkedésre történő használatát, vásárlását és felajánlását;

(d) olyan munkát, amely jellegénél fogva, vagy azon körülményektől fogva, amely között azt végzik, valószínűleg veszélyezteti a gyermekek egészségét, biztonságát vagy erkölceit.”

(3. cikk, 182. sz. ILO egyezmény a gyermekmunka legrosszabb formáinak betiltására és felszámolására irányuló azonnali lépésekről, 1999; a 4. cikk rendelkezései szerint a 3. cikk d) pontja alatt felsorolt –gyakran kockázattal járó munkaként említett - munkatevékenység konkrét formáit a munkavállalók és munkaadók szervezeteivel való konzultációt követően nemzeti szinten kell meghatározni.)

A különösen a gyermekekre vonatkozó ILO egyezmények

- 5. egyezmény A foglalkoztatás alsó korhatáráról, 1919
- 6. egyezmény A fiatalok éjjeli munkájáról (ipar), 1919
- 7. egyezmény A foglalkoztatás alsó korhatáráról (tenger), 1920
- 10. egyezmény A foglalkoztatás alsó korhatáráról (mezőgazdaság), 1921
- 15. egyezmény A foglalkoztatás alsó korhatáráról (szénmunkások vagy fűtők), 1921
- 29. egyezmény A kényszers munkáról, 1930
- 33. egyezmény A foglalkoztatás alsó korhatáráról (nem ipari foglalkozások), 1932
- 58. egyezmény A foglalkoztatás alsó korhatáráról (tengerészet), 1936
- 59. egyezmény A foglalkoztatás alsó korhatáráról (ipar), 1937
- 60. egyezmény Foglalkoztatás alsó korhatáráról (nem ipari foglalkozások), 1937
- 77. egyezmény A fiatalkorúak orvosi vizsgálatáról (ipar), 1946
- 78. egyezmény A fiatalkorúak orvosi vizsgálatáról (nem-ipari foglalkozások), 1946
- 79. egyezmény A fiatalkorúak éjjeli munkájáról (nem ipari foglalkozások), 1946
- 90. egyezmény A fiatalkorúak éjjeli munkájáról (ipar), 1948
- 112. egyezmény A foglalkoztatás alsó korhatáráról (tengeri halászok)
- 123. egyezmény A foglalkoztatás alsó korhatáráról (földalatti munka), 1965
- 124. egyezmény A fiatalkorúak orvosi vizsgálatáról (föld alatti munka), 1965
- 138. egyezmény A foglalkoztatás alsó korhatáráról, 1973
- 182. egyezmény A gyermekmunka legrosszabb formáiról, 1999

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

Általános intézkedések

A 32. cikk végrehajtásával kapcsolatos konkrét kérdések

- Védelmek-e a politikai irányelvek, a nemzeti jogalkotás, és a gyakorlat a gyerekeket
- ▶ a gazdasági kizsákmányolástól?
- Védelmek-e a politikai irányelvek, nemzeti jogalkotás, és a gyakorlat azokat a gyerekeket, akik olyan munkát végeznek, amely
- ▶ veszélyezteti az oktatásukat?
- ▶ ártalmas az egészségükre vagy fizikai, szellemi, spirituális, erkölcsi és szociális fejlődésükre?
- ▶ összeegyeztethetetlen az egyezményben szereplő más jogok érvényesülésével?

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan, és a cikkek kölcsönösen összefüggenek egymással.

A 32. cikk sem önmagában értelmezendő.

Kiemelt figyelmet kell fordítani:

A többi általános elvre

- 2. cikk: Az Egyezményben megállapított jogok elismerése a joghatóság alá tartozó valamennyi gyermek számára, hátrányos megkülönböztetés nélkül
- 3. cikk 1. bekezdése: A gyermek legfőbb érdekei a gyermekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
- 6. cikk: Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog
- 12. cikk: A gyermek véleményének tiszteletben tartása a gyermeket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyermeket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban

Szorosan kapcsolódó cikkek

Az alábbi cikkek végrehajtása különösen összefügg a 32. cikk végrehajtásával:

- 15. cikk: Az egyesülés szabadsága
- 27. cikk: Megfelelő életszínvonal
- 28. cikk: Az oktatáshoz való jog
- 31. cikk: A szabadidőhöz, a játékhoz és a szórakoztató tevékenységekhez való jog
- 33. cikk: Illegális termelés és kábítószerkereskedelem
- 34. cikk: Szexuális kizsákmányolás
- 35. cikk: A gyermek eladása, gyermekkereskedelem és elrablás
- 36. cikk: A kizsákmányolástól való védelem
- 39. cikk: A gyermekáldozatok rehabilitációja

A gyermek jogairól szóló egyezményhez kapcsolódó fakultatív jegyzőkönyv a gyermekkereskedelemtől, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról

A gyermek jogairól szóló egyezményhez kapcsolódó fakultatív jegyzőkönyv a fegyveres konfliktusban érintett gyermekekről

A gyerekek és a kábítószerrel való visszaélés

A 33. CIKK SZÖVEGE

Az Egyezményben részes államok megtesznek minden alkalmas intézkedést, ideértve a törvényhozási, közigazgatási, szociális és nevelésügyi intézkedéseket, arra, hogy megvédjék a gyermekeket az erre vonatkozó nemzetközi egyezményekben meghatározott kábító- és pszichotrop szerek tiltott fogyasztásától, és hogy megakadályozzák a gyermekeknek e szerek tiltott előállításában és kereskedelmében való felhasználását.

Összefoglalás

A 33. cikk arra kötelezi az Egyezményt ratifikáló államokat, hogy tegyenek meg minden alkalmas intézkedést arra, hogy megvédjék a gyermekeket a - nemzetközi szerződések szerint meghatározott - kábítószeres és pszichotrop anyagok tiltott fogyasztásától („a kábítószerrel való visszaéléstől”) és megelőzzék a gyermekeknek e kábítószeres előállításában és kereskedelmében való felhasználását. Az idevágó nemzetközi szerződések: az Egyesült Nemzetek 1972. évi jegyzőkönyvvel módosított 1961. évi egységes kábítószer-egyezménye és az 1971. évi egyezmény a pszichotrop anyagokról. Azok a kábítószeres és pszichotrop anyagok, amelyek ellenőrzést szükségeltetnek, az alábbi tágabb csoportokba sorolhatók:

- ▶ opiátok (pl. az ópium, a heroin és a morfin származékok);
- ▶ a kokacserje leveléből készített termékek (pl. kokain vagy „crack” kokain);
- ▶ a kannabiszszármazékok (marihuána);
- ▶ az amfetamin-típusú stimulánsok (az olyan stimuláns drogok, mint az amfetamin, a metafetamin és az ecstasy);
- ▶ bármely más pszichotrop/pszichoaktív drogok (a nyugtatók, mint pl. a barbiturát, és a hallucinogének, mint pl. az LSD), amelyek képesek függőséget okozni, vagy amelyek fogyasztása társadalmi és közegészségügyi problémákhoz vezethet, ezért nemzetközi ellenőrzést kíván.

Vannak ezeken kívül olyan, a gyerekek által használt drogok, amelyek módosíthatják a tudatállapotukat, károsak lehetnek az egészségükre és függőséget okozhatnak, mint pl. az alkohol, a dohány és a különböző szerves oldószerek, amelyek nem állnak a nemzetközi szerződések ellenőrzése alatt, bár a gyerekek általi használatuk sok országban „tiltottnak” minősül. A részes államoktól megkívánt intézkedések a törvényhozás, a közigazgatás, a szociális ügyek és a nevelés területét érintik. A 33. cikk a védelemre és a megelőzésre helyezi a hangsúlyt, amit az Egyezmény egészének összefüggésében kell értelmezni.

Háttér

A második világháborút követő időszakban a gyerekek tiltott kábítószer-fogyasztása még nem volt olyan mértékű, hogy az jelentős aggodalomra adott volna okot, így ez a kérdés a korszak egyezményeiben és nyilatkozataiban nem jelenik meg. A gyerekek kábítószerrel való visszaélésének növekvő aránya napjainkban már globális fenyegetést jelent, hiszen ez a probléma egyszerre veszélyezteti a gyerekek fejlődését, illetve az országok gazdasági jólétét és társadalmi rendjét.

A Közgyűlés 2002-es, a gyerekekkel foglalkozó speciális ülésének záródokumentuma indítványozta, hogy a tagállamok: „sürgessék olyan, a gyerekeknek és a serdülőknek szóló – főként isko-

Gyermekjogi egyezmény

lai – programok megszervezését, amelyek a dohányzás és az alkoholfogyasztás megelőzését, és a narkotikumok, pszichotrop anyagok kereskedelmének és használatának feltárását, korlátozását és megelőzését szolgálják, kivételt képeznek ez alól a gyógyászati célra használt szerek. A programok körében szerepeljen többek között a káros hatásokat és a függőség kockázatát bemutató, tömegkommunikációs tájékoztató kampányok támogatása, illetve olyan szükséges intézkedések, amelyek a kábítószer-használat kiváltó okainak orvoslására irányulnak.” (Az ad hoc bizottság záródokumentuma az ENSZ Közgyűlésének 27. speciális üléséről, A/S-27/19/Rev.1, 11. bekezdés)

A gyermekeket fenyegető veszély

A gyermekek alapvetően hajlamosak az olcsóbb drogokat használni, ezek elterjedtsége tehát részben a földrajzi adottságoktól függ – a kannabisz (marihuána) a legtöbb országban jelen van, a koka paszta elsősorban Dél-Amerikában, az ópium Ázsiában és így tovább. Ezen kívül az amfetamin típusú stimulánsok, mint az ecstasy, az európai és észak-amerikai fiatalok körében népszerűek, a metamfetaminokat pedig főként Kelet- és Délkelet-Ázsia bizonyos országainak fiataljai fogyasztják, részben azért, mert ezeket a drogokat nem a társadalmi kirekesztődéssel vagy a függőséggel, hanem inkább a szórakozással, a parti- és diszkókultúrával kapcsolják össze.

Sőt az is kiderült, hogy a gyermekek a tilalom ellenére majdnem minden országban birtokolnak és fogyasztanak alkoholt, dohánytermékeket, és az egészségre káros szerves oldószereket, amelyek egyike sem képezi részét a nemzetközi szerződéseknek. Az alkoholt a legtöbb társadalomban fogyasztják, a dohánytermékeket pedig mindenütt, annak ellenére, hogy rendkívül károsak az egészségre és függőséget okozhatnak. A szerves oldószerekről pedig széles körben tapasztalható, hogy a gyerekkor kábítószerének tekinthetők. A szerves oldószerekkel való visszaélés továbbbi problémája, hogy ezek árusítása vagy birtoklása nagyon nehezen szabályozható, ugyanis számos termék összetevőjeként használják őket. A szipuzást (a szerves oldószerek belélegzésének közismert elnevezése) különösen az utcán élő vagy dolgozó gyermekek szokásaként lehet megfigyelni – gyors és olcsó módot kínál nekik a feledésre. A Bizottság ezen kívül olyan drogokra is

felhívta a figyelmet, amelyeket a helyi kultúra nem tekint károsnak, mégsem szabadna őket gyerekeknek adni, ilyenek pl. egyes gyógyszerek és enyhe narkotikumok.

A felnőtt lakosság kábítószer-használata is elég romboló hatású, amikor viszont gyerekek fogyasztanak kábítószerrel, az visszafordíthatatlanul károsítja mentális és fizikai fejlődésüket, ezért az államoknak minden alkalmas intézkedést meg kell tenniük annak érdekében, hogy a gyerekeket megvédjék a kábítószerrel való visszaélésektől.

A tiltott kábítószer-fogyasztás a bűnözéssel is összekapcsolódik. A kábítószerrel használó gyerekek is kisebb szerepet játszhatnak a drogok előállításában és terjesztésében, és előfordul, hogy maguktól is részt vesznek egyéb bűncselekmények elkövetésében vagy áldozatul esnek a kizsákmányolás más formáinak.

A gyermekmunka legrosszabb formáiról szóló ILO egyezmény a „gyermekmunka legrosszabb formái” között sorolja fel a: „...gyermek illegális tevékenységre, különösen a vonatkozó nemzetközi szerződések szerint meghatározott kábítószer-előállítására és az azokkal való üzérkedésre történő használatát, vásárlását és felajánlását...” (3. cikk). A Bizottság mélyszéles aggodalmát fejezte ki azon államokkal kapcsolatban, ahol a gyerekek részt vesznek a drogkereskedelemben, vagy ahol a kábítószer-fogyasztási szokásaik kielégítése érdekében bűncselekményekbe keverednek.

A 33. cikk azon rendelkezése, hogy az államok „megvédjék a gyermekeket... (a) kábító- és pszichotrop szerek tiltott fogyasztásától”, magában foglalja a gyerekek védelmét a felnőttek kábítószer-használatának káros hatásaitól. A kábítószerfüggő várandós nők újszülöttjeinek valószínűsíthetően fizikai és szellemi fogyatékoságai lesznek, illetve az újszülötteknél elvonási tünetek tapasztalhatók. A szülők, vagy más családtagok kábítószer-fogyasztása a gyerek elhanyagolásához vagy bántalmazásához is vezethet. A Bizottság „A gyermek jogainak végrehajtása kora gyermekkorban” című hetedik átfogó kommentár a kábítószerrel való visszaélés ezen aspektusát is rögzíti:

„Jóllehet a nagyon kicsi gyermekek csak kis valószínűséggel használnak kábítószerrel, mégis speciális orvosi ellátást igényelnek, amennyiben alkohol- vagy kábítószerfüggő anyától születtek, és abban az esetben is védelemben kell

részesülniük, ha a családtagjaik használnak kábítószer, és ezáltal a gyermekek is ki vannak téve a kábítószeres káros hatásainak. A gyermekek a kábítószer-használat a család életszínvonalára és a gondoskodás minőségére gyakorolt káros következményeitől is szenvedhetnek, és az a veszély is fenyegeti őket, hogy túl korán maguk is kábítószer-fogyasztókká válhatnak...” (Gyermekjogi Bizottság, 7. számú átfogó kommentár, 2005, CRC/C/GC/7/Rev.1, 36. bekezdés)

A Bizottság számos országot felszólított arra, hogy tegyen szisztematikus lépéseket a gyermekek kábítószerektől való védelmére cselekvési tervek kidolgozásával az ENSZ Kábítószer-ellenőrzési és Bűnmegelőzési Hivatalával (UNODC, korábban az ENSZ Nemzetközi Kábítószer-ellenőrzési Programja, UNDCP) és más nemzetközi szervezetekkel való együttműködésben.

A kábítószerrel való visszaélés megértése

A gyermekek kábítószerrel való visszaélésének problémája azért különösen riasztó a felnőttek számára, mert nem képesek pontosan feltérképezni a jelenséget, és nem tudják, hogyan lehet a legmegfelelőbbben kezelni: csupán a termelés és a kereskedelem betiltása egyértelműen kevés.

A probléma megértése nélkül semmit nem lehet tenni, a gyermekek kábítószerrel való visszaélésének vizsgálata, mind a probléma leírása, mind pedig a hatékony megoldások azonosítása elsőbbséget érdemelnek a kutatási témák között. A védelmi és a kockázati tényezők azonosítása és a pozitív intézkedések értékelése tartozik ide. Eltérő stratégiákat kell kialakítani az olyan közösségek gyermekei számára, ahol a kábítószer a gazdaság meghatározó részét képezi, illetve az olyan közösségekből származóknak, ahol maga a drogfogyasztás a probléma; de mindkét esetben nagyon lényegesek a fiatalok észrevételei. Az államok kötelesek jelentést tenni az UNODC-nak a kábítószerrel való visszaélés megelőzéséhez, kezeléséhez és a kábítószer-fogyasztók rehabilitációjához kapcsolódó tevékenységeikről, és a Bizottság határozottan sürgeti az államokat a jelenség vizsgálatára és elemzésére.

A kábítószer elleni „törvényhozási és közigazgatási” intézkedések

A kábítószeres elállítása és kereskedelme a legtöbb országban alapesetben is törvénybe ütközik, az országok azonban tovább súlyosbíthatják az ítéletet, ha az elkövető felnőttek gyerekeket is bevonnak ezekbe a tevékenységekbe. Hasonlóképpen, a büntető törvénykönyvek biztosíthatják, hogy a kábítószeres gyerekek körében történő eladása, vagy terjesztése súlyosabb vétségnek minősüljön. Nem elég, hogy a gyerekek eleve védtelegebbek a felnőtteknél, bizonyítékok vannak arra, hogy a terjesztők szándékosan célozzák meg őket, például ingyenes mintákat osztogatnak nekik.

A szerves oldószerekkel való visszaéléssel szemben is törvényi intézkedésekre van szükség, annak érdekében, hogy a gyerekek visszaradjanak az ilyen szerek vásárlásától – például, hogy bírságot vonjon maga után, ha valaki szerves oldószert ad el gyerekeknek szülői vagy más felnőtt engedélye nélkül, vagy hogy bűncselekménynek minősül az olyan gyerekek szerves oldószerekkel való kiszolgálása, akikről valószínűsíthető, hogy kábítószerként használják azokat.

A gyermekek alkohol- vagy dohányfogyasztása is csökkenthető törvényi intézkedésekkel, pl. az alkohol vagy dohánytermékek gyerekeknek való eladásának betiltásával, illetve a kapcsolódó marketingtevékenység szabályozásával, pl. hogy alkoholtartalmú italokkal nem célozhatók meg a tizenévesek, vagy az alkohol és a dohánytermékek általánosságban nem reklámozhatók.

A Bizottság „A serdülők egészsége és fejlődése a gyermek jogairól szóló egyezmény összefüggésében” című átfogó kommentárjában azt javasolja a részes államoknak, hogy szabályozzák az egészségre káros termékekhez kapcsolódó marketingtevékenységet a gyerekek esetében:

„A Bizottság aggodalommal figyeli az egészségre káros termékekhez és magatartásformákhoz kapcsolódó marketingnek a serdülők magatartására gyakorolt hatását az egészség tekintetében. Az Egyezmény 17. cikkének értelmében a részes államok kötelesek megvédeni a serdülőket minden olyan információtól, amely ártalmas lehet az egészségükre és a fejlődésükre, miközben tiszteltetben tartják a gyermekek jogát különböző hazai és nemzetközi forrásokból származó tájékoztatáshoz és anyagokhoz. A részes államok ezért kötelesek szabályozni vagy

betiltani az alkoholoról és a dohánytermékekről szóló tájékoztatást és marketingtevékenységet, különösen, ha az a gyermekekre és a serdülőkre irányul.” (Gyermekjogi Bizottság, 4. számú átfogó kommentár, 2003, CRC/GC/2003/4, 25. bekezdés)

A termelés betiltása mellett a részes államok egyéb intézkedéseket is tehetnek a kábítószerektől való gazdasági függés felszámolására, például azzal, ha különleges támogatásokkal vagy adókedvezményekkel arra ösztönzik a termelőket, hogy más növényeket termesszenek a kábítószer-növények helyett.

Konstruktív intézkedések. A kérdés bűnügyi vonatkozásai nem homályosíthatják el azt a tényt, hogy gyerekekről van szó, gyakran nagyon kiszolgáltatott, védtelen gyerekekről, akiknek csak kevés esély adatik az életben. Az UNODC arra mutat rá, hogy a gyerekek meghatározott csoportjai különösen nagy veszélyben vannak, például az utcán élő vagy dolgozó gyerekek, a menekültek, a katasztrófák áldozatai vagy azok, akik marginális helyzetű országokban élnek. A Bizottság azt is kiemelte, hogy különösen nagy szükség van a kábítószer-prevencióra, a kezelésre és a rehabilitációra az olyan, társadalmilag kirekesztett csoportok esetében, mint a menekülttáborokban vagy a nyomornegyedekben élők, illetve az iskolából kimaradó gyerekek.

Ezért nem szabad megfeledkezni arról, hogy a 33. cikk a gyerekek „védelméről” szól a kábítószerrel való visszaéléssel szemben. A kábítószerrel való visszaélés szigorú, őrizetbe vétellel járó büntetése nem hatékony formája a védelemnek. Az őrizet lehet (de egyáltalán nem biztos), hogy kivonja a gyerekeket a kábítószernek való kitettségéből, de nem tudja megtanítani őket, hogyan kezeljék ezt a veszélyt, amikor majd újra az utcára kerülnek; sőt a börtönök és a javítóintézetek a kábítószerrel való visszaélés sokkal keményebb formáinak is kitehetik a gyerekeket, vagy hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a gyerekek megismerik a drog alvilágot. Sokkal konstruktívabb, ha inkább a jóléti szolgáltatók kapnak törvényi felhatalmazást a közbelépésre a gyerekek kábítószerrel való visszaélésének esetén, mintsem a büntető igazságszolgáltatás szervei. A Bizottság következetesen kiáll az ellen, hogy a kábítószerrel való visszaélés gyerekeket kriminalizálják, és aggodalmát fejezte ki azon országokkal kapcsolatban, amelyek elmaradnak e tekintetben. Azokat a nem-

büntetőjogi megoldásokat is aggasztónak tartja, amelyek ugyancsak megbélyegzőek, és azáltal, hogy zárt rehabilitációs intézményekben, vagy pszichiátriai osztályon helyezik el a gyerekeket, megfosztják őket a szabadságuktól és más emberi jogaitól.

„Szociális és nevelésügyi” intézkedések

Az UNODC megjegyzi, hogy egyetlen megközelítés vagy stratégia sem tűnik következetesen hatékonynak a kábítószerrel való visszaélés problémájának megelőzésére és kezelésére.

Tulajdonképpen a közösség számos különböző szektorának mozgósítására van szükség annak érdekében, hogy visszaszoríthassuk azon tényezőket, amelyek a kábítószerrel való visszaélés kockázatának teszik ki a fiatalokat és a gyerekeket, hogy megerősíthessük a védelmet szolgáló tényezőket, valamint, hogy azonosíthassuk és segíthessük azokat a gyerekeket és fiatalokat, akik már eleve kábítószer-élvezők. Az iskoláknak, az egészségügyi intézményeknek, a családoknak, a médiának, a vallási és ifjúsági csoportoknak és az igazságügyi és rendészeti szerveknek mind-mind feladatuk, hogy olyan tevékenységeket hajtsanak végre, amelyeket a fiatalok aktív részvételével és a tények alapján alakítottak ki, és amelyek jelentős ellenőrzési és értékelési komponenssel rendelkeznek.

A prevenció programok ne csak a kábítószerrel való visszaélésről szóló információk terjesztésére összpontosítsanak, hanem az egészséges életmóddal kapcsolatos készségek és lehetőségek megismerésének előmozdítására. Kiemelkedő annak a jelentősége, hogy az információk mindig legyenek tudományosan megalapozottak, ne legyenek túlzóak, és olyan formában kerüljenek a gyerekek elé, amely vonzó és hiteles a számukra. A tömegtájékoztatás különleges szerepére vonatkozóan az ENSZ, a fiatalok bűnelkövetés megelőzéséről szóló iránymutatásai, a Rijádi iránymutatások kimondják: „A médiának tisztában kell lennie kiemelkedő társadalmi szerepével, felelősségével valamint befolyásával a fiatalok kábítószer- és alkoholfogyasztással kapcsolatos megnyilvánulásaiiban. Fel kell használnia a hatását a kábítószerrel való visszaélés megelőzésére oly módon, hogy kiegyensúlyozott módszerekkel következetes üzeneteket közvetít. Támogatni kell a különböző szintű, kábítószerrel kapcsolatos, hatékony figye-

lemfelkeltő és tájékoztató kampányokat.”(44. bekezdés)

Az egészségügyi és szociális intézményeknek és szolgáltatóknak is ismerniük kell a kábítószerrel való visszaélés problémáját. A gyermekorvosi ellátórendszer számos országban nem elég felkészült, hogy azonosítani és kezelni tudja a gyerekek kábítószerrel való visszaélését, a felnőtteket kezelő központok pedig vagy nem fogadnak kiskorú klienseket, pácienseket, és/vagy nagyon ritkák, és drágák a gyerekeknek szolgáltatást nyújtó intézmények. Sok országban sürgősen szükség van a kifejezetten gyerekekre szabott kezelések és rehabilitációs szolgáltatások kialakítására.

A Bizottság kiemelte a HIV/AIDS-szel fertőzött gyerekek különleges szükségleteit ebben a tekintetben (lásd „A HIV/AIDS és a gyermekek jogai” című, 3. számú átfogó kommentár 39. bekezdését). A szabadságuktól megfosztott fiatalkorúak védelméről szóló ENSZ-szabályok rendelkeznek

arról, hogy a fogvatartás intézményeinek „azonosítaniuk és kezelniük kell minden fizikai vagy mentális betegséget, a kábítószer-függőséget és más olyan állapotot, amely akadályozhatja a fiatalkorú társadalomba való beilleszkedését”, továbbá szakképzett személyzet által vezetett, speciális drogprevenciós, és rehabilitációs programokat kell alkalmazniuk. Ezeket a programokat az érintett fiatalkorúak korához, neméhez és egyéb elvárásaihoz kell igazítani, és elérhetővé kell tenni a kábítószer- és alkoholfüggő fiatalkorúak számára a detoxikáció különféle lehetőségeit, valamint képzett személyzet segítségét e szolgáltatásokban”. (53. és 54. szabály)

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* (CRC/C/58/Rev.1). függelék, 0467. oldal.

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

Az ellenőrző lista használatáról lásd XXXV. oldal

- Rendelkezik-e a törvényi szabályozás a felnőttek által elkövetett, kábítószeres bűncselekményekre vonatkozó büntetés súlyosbításáról abban az esetben, ha az elkövetők gyerekeknek árusítottak kábítószereseket és hasonló anyagokat, vagy ha gyerekeket használtak ezek előállításához és kereskedelméhez?
- Megakadályozza-e a törvényi szabályozás a szerves oldószerek árusítását olyan gyerekeknek, akik nem rendelkeznek szülői vagy más felnőtt engedélyével?
- Meghatározza-e a törvényi szabályozás az alkohol vagy dohányipari termékek vásárlásának alsó korhatárát?
- Készült-e olyan felmérés, amely felbecsülte a gyerekek által történő kábítószerrel való visszaélés mértékét?
- Készült-e olyan kutatás a gyerekek kábítószer-használati szokásairól, amely
 - ▶ azonosította a kockázati tényezőket?
 - ▶ azonosította a lehetséges megelőzési stratégiákat?
 - ▶ azonosította a kezelési és rehabilitációs stratégiákat?
- A kábítószeresekkel, valamint az alkohollal és a dohányzással kapcsolatos nevelés része-e
 - ▶ az általános iskolai tantervnek?
 - ▶ a középiskolai tantervnek ?
 - ▶ az ifjúsági és közösségi munkának?
 - ▶ a szülők felkészítésének?
- A fiatalok igazságszolgáltatási rendszerének szakemberei és a bíróság együttműködnek-e az egészségügy, a nevelés és a szociális munka területén dolgozó szakemberekkel a gyerekek kábítószeres bűncselekményeinek kezelésében?
- Léteznek-e prevenciós programok az ifjúsági kábítószer-használat kockázati tényezőinek csökkentésére?
- Léteznek-e a fiatalok kábítószer-használatát helytelenítő társadalmi kampányok?
- Végeznek-e értékelést a programokról, a nevelési tevékenységről és a kampányokról?
- Támogatják-e a szülőket vagy gondviselőket a gyerekeikről való fizikai és érzelmi gondoskodáshoz szükséges készségek elsajátításában?

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan, és a cikkek kölcsönösen összefüggenek egymással.

A 33. cikk sem önmagában értelmezendő.

Kiemelt figyelmet kell fordítani:

A többi általános elvre

- 2. cikk: Az Egyezményben megállapított jogok elismerése a joghatóság alá tartozó valamennyi gyermek számára, hátrányos megkülönböztetés nélkül
- 3. cikk 1. bekezdése: A gyermek legfőbb érdekei a gyermekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
- 6. cikk: Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog
- 12. cikk: A gyermek véleményének tiszteletben tartása a gyermeket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyermeket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban

Szorosan kapcsolódó cikkek

Az alábbi cikkek végrehajtása különösen összefügg a 33. cikk végrehajtásával:

- 17. cikk: Tömegtájékoztatás, az információ terjesztése
- 19. cikk: A szülők és mások általi rossz bánásmód minden formájától való védelem
- 24. cikk: Egészség és egészségügyi szolgáltatások
- 29. cikk: A gyermekek felkészítése a szabad társadalomban való felelősségteljes életre
- 32. cikk: A kockázattal járó és kizsákmányoló munkától való védelem
- 37. cikk: A szabadságuktól megfosztott gyermekek védelme
- 39. cikk: A gyermekkorú áldozatok rehabilitációja

A gyermek jogairól szóló egyezményhez kapcsolódó fakultatív jegyzőkönyv a gyermek-kereskedelemről, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról

A gyermekek szexuális kizsákmányolása

A 34. CIKK SZÖVEGE

Az Egyezményben részes államok kötelezik magukat arra, hogy megvédik a gyermeket a nemi kizsákmányolás és a nemi erőszak minden formájától. Ebből a célból az államok hazai, kétoldalú és többoldalú síkon különösen az alábbiak megakadályozására tesznek intézkedéseket:

- a) a gyermek ösztönzése vagy kényszerítése törvénytelen nemi tevékenységekre;
- b) a gyermekek kizsákmányolása prostitúció vagy más törvénytelen nemi tevékenység céljára;
- c) a gyermekek kizsákmányolása pornográf jellegű műsorok vagy anyagok elkészítése céljára.

Összefoglalás

A 34. cikk arra kötelezi a részes államokat, hogy védjék meg a gyerekeket a „nemi kizsákmányolás és a nemi erőszak minden formájától” és hogy tegyenek intézkedéseket az ilyen kizsákmányolás három konkrét formája – a szexuális visszaélés, a prostitúció és a pornográfia céljára való felhasználás – ellen, ahogy azt az a), b) és c) pontok meghatározzák. A 19. cikk rendelkezik a gyerekek általános védelméről a fizikai és lelki erőszak minden formájával szemben, a nemi erőszakot is külön kiemeli. (lásd 183. oldal). A gyerekek prostitúció vagy pornográfia céljára való kizsákmányolása a gyerekek eladásával és a gyerekkereskedelemmel is összekapcsolódik. (35. cikk, 371. oldal).

A gyerekek szexuális kizsákmányolása az 1990-es években széles körben hangsúlyt kapott az ENSZ rendszerében, a gyerekkereskedelem, a gyerekprostitúció és a gyerekpornográfia problémájával foglalkozó különleges megbízott kinevezésével, az Emberi Jogi Bizottság cselekvési programjának elfogadásával és a gyerekek kereskedelmi célú szexuális kizsákmányolása elleni I. és II. világkongresszus megrendezésével 1996-ban és 2001-ben. Ugyancsak 2001-ben, a Gyermekek jogi Bizottság ajánlására az ENSZ Közgyűlése arra kérte fel a Főtitkárt, hogy átfogóan tanulmányozza a gyerekekkel szembeni erőszakot, bele-

értve a szexuális erőszakot is. A tanulmányról szóló jelentés 2006-ban készült el.

2000-ben az ENSZ Közgyűlése elfogadta a gyerek jogairól szóló egyezményhez kapcsolódó, a gyerekkereskedelemről, a gyerekprostitúcióról és a gyerekpornográfiáról szóló Fakultatív Jegyzőkönyvet (a teljes szöveget lásd a 481. oldalon).

A tárgyhoz tartozó nemzetközi eszközök és normák

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata általánosan rendelkezik arról, hogy „Senkit sem lehet rabszolgaságban, vagy szolgaságban tartani, a rabszolgaság és a rabszolgakereskedés minden formája tilos.” (4. cikk), ezt a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 8. cikke is megismétli (lásd 32. cikk, 342. oldal). Az emberkereskedelem és a mások prostitúciója kihasználásának tilalmáról szóló 1949. évi genfi egyezmény a prostituáltak kerítőire és kizsákmányolóira irányul (A Közgyűlés 317(IV). sz. határozata, 1949. december 2., melléklet). Az 1956. évi, a rabszolgaság, a rabszolga-kereskedés, valamint a rabszolgasághoz hasonló intézmények és gyakorlatok eltörléséről szóló fakultatív egyezmény ren-

Gyermejkogi egyezmény

delkezik arról, hogy az Egyezményben részes állam „minden megvalósítható és szükséges törvényhozási és egyéb intézkedést megtesz annak érdekében, hogy a következő intézményeket és gyakorlatokat ... fokozatosan és mielőbb eltöröljék, illetőleg megszüntessék...”, ide értve minden olyan intézményesen biztosított lehetőséget vagy gyakorlatot, „amely a gyermeket vagy 18 éven aluli fiatakorút egyik, vagy mindkét szülője vagy gyámja – ellenszolgáltatás ellennében vagy anélkül - harmadik személynek adhat át a gyermek, illetve fiatakorú személyének vagy munkájának kizsákmányolása céljából” (1. cikk). Az 1979. évi, a nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról szóló egyezmény (CEDAW) 6. cikkében arra kötelezi a részes államokat, hogy tegyenek meg: „minden megfelelő intézkedést ... ideértve a jogszabályalkotást is, abból a célból, hogy elfojtsák a nőkereskedelemnek és a nők prostitúciós célú kizsákmányolásának minden formáját”.

A nőkkel szembeni megkülönböztetés felszámolásával foglalkozó Bizottság (CEDAW Bizottság) 1991-ben általános ajánlást nyújtott be a nők elleni erőszakkal kapcsolatosan, amely a 6. cikkre vonatkozólag megjegyzi: „A szegénység és a munkanélküliség sok nőt, közöttük fiatal lányokat, kényszerít prostitúcióra. A prostituáltak különösen veszélyeztetni az erőszak, mivel jogállásuk, amely adott esetben törvényellenes is lehet, marginalizálja őket. Egyenlő védelemre van szükségük a nemi erőszak és az erőszak más formái ellen.” (CEDAW Bizottság, 19.sz. átfogó ajánlás, 1991, HRI/GEN/1/Rev.8, 15. számú bekezdés, 304.o.)

A 1999. évi, a gyermekmunka legrosszabb formáiról szóló 182. sz. ILO egyezmény a gyermekmunka legrosszabb formái közé sorolja: „egy gyermek prostitúció, pornográfia készítés vagy pornografikus előadás céljára történő használatát, vásárlását vagy felajánlását” (lásd 32. cikk, 339. oldal).

1994-ben az Emberi Jogi Bizottság nyitott munkacsoportot hozott létre az Egyezményhez kapcsolódó, a gyermekkereskedelemről, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról szóló fakultatív jegyzőkönyv vázlatának elkészítésére, és azon alapvető intézkedések megtervezésére, amelyek a jelenség megelőzéséhez és megszüntetéséhez szükségesek. A Gyermejkogi Bizottság és számos, a területtel foglalkozó nemkormányzati, civil szervezet nem támogatta ezt,

arra hivatkozva, hogy az Egyezmény teljes körű végrehajtása elegendő védelmet biztosít (lásd pl. Jelentés a Gyermejkogi Bizottság tizenegyedik üléséről, 1996. január, CRC/C/50, 46. o., és a huszadik ülésről szóló jelentés, 1999. január, CRC/C/84, 217. bekezdés). A munkacsoport ennek ellenére továbbra is összeült, újabb és újabb vázlatokat készítettek, míg 2000-ben az ENSZ Közgyűlése végül elfogadta a fakultatív jegyzőkönyvet, amelyet 2006 végéig több mint 100 állam ratifikált.

Ugyancsak 2000-ben fogadták el az ENSZ nemzetközi szervezett bűnözés elleni egyezményét és a hozzá tartozó, az emberkereskedelem, különösen a nők és gyerekek kereskedelme megelőzéséről, visszaszorításáról és büntetéséről szóló jegyzőkönyvet. A jegyzőkönyv célja „az emberkereskedelem megelőzése és az ellene való fellépés, különös figyelmet fordítva a nőkre és a gyerekekre” (a gyermeket a gyermek jogairól szóló egyezménnyel azonos módon határozza meg) és „az ilyen jellegű kereskedelem áldozatainak védelme és támogatása, emberi jogaik teljes tisztelben tartása mellett”, valamint „a Részes Államok közötti együttműködés elősegítése ezen célok elérése érdekében” (2. cikk). Az „emberkereskedelem” fogalmát úgy határozza meg, hogy az „személyek toborzását, szállítását, eladását, elrejtését vagy átvételét jelenti fenyegetés, erőszak vagy a kényszer más formáinak alkalmazásával, rablás, csalás, megtévesztés, hatalommal vagy a védekezésre képtelen állapottal való visszaélés, vagy anyagi ellenszolgáltatás vagy előnyök adásával vagy elfogadásával annak érdekében, hogy kizsákmányolás céljából elnyerjék egy olyan személy beleegyezését, aki más személy felett hatalommal rendelkezik.” A „kizsákmányolás” fogalmába „a mások prostituálásának kihasználását, vagy a szexuális kizsákmányolás más formáit, kényszerszolgálatát vagy szolgáltatásokat, rabszolgatartást vagy a rabszolgatartáshoz hasonló gyakorlatot, mások leigázását vagy emberi test szerveinek tiltott felhasználását” sorolja (3. cikk). A jegyzőkönyv azokra a bűncselekményekre vonatkozik, amelyek „nemzetközi jellegűek és egy szervezett bűnözői csoport érintett bennük”. Arra kötelezi a részes államokat, hogy „átfogó politikát, programokat és egyéb intézkedéseket” határozzanak meg az emberkereskedelem megelőzésére és az ellene való fellépésre, valamint az áldozatok védelmére (9. cikk).

Egyéb nemzetközi kezdeményezések

1990-ben az Emberi Jogi Bizottság különleges megbízottat nevezett ki a gyerekek eladása, a gyerekprostitúció és a gyermekpornográfia problémájának megoldására. A különleges megbízott éves jelentéseket készít az ENSZ Emberi Jogi Tanácsa számára, tereplátogatásokat végez és ország specifikus jelentéseket készít, valamint kapcsolatba lép azokkal a kormányokkal, amelyekkel szemben felmerül a gyermeki jogok megsértésének vádjá, emellett előmozdítja a nemzetközi együttműködést. (A gyerekek eladása és a gyermekkereskedelem további tárgyalásához lásd a 35. cikket a 371. oldalon és a fakultatív jegyzőkönyvet a 481. oldalon). A megbízottak egymást követő jelentései részletesen tárgyalják meglátogatott országokra jellemző körülményeket, továbbá tematikus tanulmányokat és cselekvési javaslatokat tartalmaznak. (A jelentések az alábbi honlapon érhetők el: <http://www.ohchr.org/english/issues/children/rapporteur/annual.htm>.)

Két másik különleges megbízott – (az Emberi Jogi Bizottság 1994/1995-ös határozata értelmében kinevezett) a nők elleni erőszakkal foglalkozó és (a Diszkrimináció Megelőzésével és a Kisebbségek Védelmével Foglalkozó Albizottság által kinevezett) a fegyveres konfliktusok során előforduló rendszeres nemi erőszakkal, szexuális rabszolgasággal és a rabszolgasághoz hasonló gyakorlatokkal foglalkozó – számos olyan jelentést és ajánlást készített, amely a gyerekek szexuális kizsákmányolásának tárgyához tartozik.

A gyerekek kereskedelmi célú szexuális kizsákmányolása elleni I. világkongresszuson, amelyet 1996 augusztusában rendeztek meg Stockholmban, Svédországban, 122 ország kormányzati képviselői vettek részt az ENSZ-ügynökségekkel és nem-kormányzati, civil szervezetekkel együtt. A jelenlévők elkötelezték magukat a „gyerekek kereskedelmi célú szexuális kizsákmányolása elleni globális együttműködésnek”, megfogalmaztak egy az Egyezményen alapuló részletes nyilatkozatot, és elkészítettek egy cselekvési programot. A cselekvési program a Gyerekjogi Bizottságot tekinti a folyamat katalizátorának, nekik ugyanis kulcsfontosságú szerepük van a gyerekek szexuális kizsákmányolásának felszámolásában. A dokumentum részletes ajánlásokat nyújt a törvényhozási, szociális és nevelési intézkedésekhez. Sürgeti az államokat, hogy a konkrét célok megjelölésével, 2000-es végrehajtási határidővel

készítsenek nemzeti cselekvési programot és határozzák meg a folyamat indikátorait. A II. Világkongresszust 2001 decemberében Yokohamában, Japánban rendezték meg, ahol elfogadták a fentiekkel egybehangzó globális kötelezettségvállalást.

Az ENSZ Közgyűlése a gyerekekről szóló 2002-es speciális ülésének záródokumentuma arra szólította fel az államokat, hogy tegyenek sürgős intézkedéseket a gyerekek szexuális kizsákmányolása minden formájának megszüntetésére, és kiemelték annak szükségességét, hogy:

„...Nyerjék meg a magánszektor támogatását, beleértve az idegenforgalommal foglalkozó szervezeteket és a médiát is, a szexuális kizsákmányolás és a gyermekkereskedelem elleni kampányhoz.”

„...Ellenőrizték a gyerekek nemzetközi kereskedelmét, regionális és nemzetközi szinten is osszák meg az erre vonatkozó információkat; a gyermekkereskedelem megállítása érdekében erősítsék meg a határőrség és a rendészeti szervek teljesítőképességét, biztosítsanak számukra képzést az emberi méltóság, az emberi jogok és alapvető szabadságok tiszteletben tartásáról, különösen a nők és a gyerekek mint az emberkereskedelem áldozatairól.

„Tegyék meg a szükséges intézkedéseket, köztük a kormányok, a kormányközi szervezetek, a magánszektor és a civil szervezetek közötti fokozott együttműködés révén megvalósuló lépéseket, annak érdekében, hogy felépjenek az információs technológiák, pl. az internet olyan, bűncselekményekhez való felhasználása ellen, mint pl. a gyerekek eladása, a gyerekprostitúció, a gyermekpornográfia, a gyerekekre irányuló szexturizmus, a pedofília és a gyermekek és serdülők ellen irányuló erőszak és visszaélés egyéb formái.” (Az ad hoc bizottság jelentése az ENSZ Közgyűlésének huszonhetedik speciális üléséről, A/S-27/19/Rev.1, 40–47. bekezdés)

2001-ben az ENSZ Közgyűlése felkérte a Főtitkárt egy, a gyerekekkel szembeni erőszakról szóló széles körű, átfogó tanulmány elkészítésére. A jelentés 2006-ban készült el, és megjelent a kérdéssel foglalkozó részletesebb kommentár is.: *Világjelentés a gyermekekkel szembeni erőszakról* címmel (a tanulmány összefoglalásához és az átfogó ajánlásokhoz lásd a 19. cikket, a 185. olda-

Gyermekjogi egyezmény

lon). Természetesen a szexuális erőszak is a tanulmány egyik fókuszpontja volt. A *Világjelentés* beszámolt arról, hogy:

„A Save the Children nevű szervezet 13 országot felölelő tanulmánya szerint a gyermekek szexuális kizsákmányolása egyre növekvő mértéket ölt, amit a gyermekek szexuális célú kereskedelméhez, a turisták és utazók általi kizsákmányolásához, pornográfiához és az internetes visszaélésekhez kapcsolódó bűncselekmények gyakoriságának növekedése is bizonyít...

...Számos olyan tényezőt azonosítottak, amely a gyerekek fokozott veszélyeztetettségét jelzi előre a szexuális kizsákmányolásra: a családon belüli és otthoni erőszak, pl. a férjek által fiatal feleségeik ellen elkövetett szexuális visszaélés, akiket ezt követően a családjuk már nem fogad vissza, vagy az iskolából, illetve a munkahelyekről való kizárás. Ezért a gyerek prostituálttá válásához vezető út, alapvetően abúzív, bántalmazó jellegű, amelynek része a nemtörődomség és rendkívül erős társadalmi megbélyegzés.” (Paulo Sérgio Pinheiro, *Világjelentés a gyermekekkel szembeni erőszakról*, ENSZ, 246-247. oldal.)

A Tanulmány azt javasolja, hogy tiltsák meg a gyerekek elleni erőszak minden formáját, ide értve a szexuális erőszakot, ennek határidejét 2009-ben jelöli meg.

Az országjelentések Bizottság általi vizsgálata

A Bizottság a részes államok országjelentéseinek vizsgálata során következetesen figyelmet fordít a szexuális kizsákmányolás problémájára. Azon esetekben, ahol a Bizottság úgy véli, hogy az adott állam nem lép fel kellő mértékben, rutinszerűen javasol intézkedést az alábbiakban felsoroltakat is beleértve:

- ▶ átfogó tanulmányok készítése a szexuális kizsákmányolás és a gyerekeket érintő szexuális visszaélések okainak, természetének és mértékének feltárására;
- ▶ a szexuális kizsákmányolás megelőzését és csökkentését célzó cselekvési terv elfogadása;
- ▶ a szexuális kapcsolatok létesítésére vonatkozó beleegyezési korhatár megállapítása;

- ▶ azon megközelítés, hogy a megelőzés kötelező eleme legyen a területre vonatkozó képzési terveknek, és a megelőzést szolgáló szektorközi programok előmozdítása;
- ▶ pszichológiai és jogi szaktanácsadással kiegészített, ingyenes telefonos segélyszolgálat működtetése gyerekek számára,;
- ▶ annak biztosítása, hogy a tanárok és a gyerekek, különösen azok, akik ki vannak téve a kizsákmányolás kockázatának, tisztában vannak a szexuális visszaélések veszélyeivel (a Bizottság javasolja olyan fiatalok önkéntes részvételét, akik maguk is áldozatok voltak, valamint nyilvános viták megrendezését);
- ▶ annak biztosítása, hogy az elkövetőket bíróság elé állítsák, mégpedig egy gyerekekre érzékeny rendszerben;
- ▶ a teljes igazságszolgáltatási rendszer tájékoztatása és felvilágosítása;
- ▶ megfelelő emberi és pénzügyi erőforrások biztosítása az áldozatok gondozásához és felépüléséhez;
- ▶ az UNICEF és a WHO gyakorlati együttműködésének sürgetése;
- ▶ a 1996. és 2001. évi, a gyerekek kereskedelmi célú szexuális kizsákmányolása elleni világkongresszusok ajánlásainak figyelembe vétele.

A Bizottság meghatározta a szexuális visszaélés kockázati tényezőit, mint pl. a tartós szegénység, a turizmus növekedése és a nehéz családi körülmények; valamint azokat a bizonyos gyerekcsoportokat, akik a szexuális visszaélés és kizsákmányolás szempontjából, különösen veszélyeztetettek, mint pl. az utcagyerekek, a kitelepítettek vagy a menekült, ill. az őslakossághoz tartozó gyerekek.

Lányok. A Nők negyedik világkonferenciájának (Peking, 1995) cselekvési programja rámutat: „A lányokra gyakran gyakorolnak nyomást szexuális aktivitásuk érdekében.. Az olyan tényezőknek köszönhetően, mint a fiatalságuk, a társadalmi nyomás, az őket védő törvények hiánya vagy a létező törvények be nem tartása, a lányok sokkal védtelenebbek az erőszak minden formájával, különösen a szexuális erőszakkal szemben, amelybe beletartozik a nemi erőszak, a szexuális visszaélés, a szexuális kizsákmányolás és a nőkereskedelem...” (Cselekvési program, 269. bekezdés) A javasolt lépések között a gyerekpornogá-

fia, a gyerekprostitúció, a szexuális bántalmazás/visszaélés, a nemi erőszak és a vérfertőzés felszámolása szerepel. (277. bekezdés b) és d) pont). Az ENSZ Közgyűlésének jegyzőkönyve a 2000-es folyamatkövető speciális ülésről javasolja, hogy az államok tegyenek lépéseket a problémát kiváltó okok orvoslására, az olyan külső tényezőket illetően is, amelyek „ösztönzik a nőknek és lányoknak a prostitúció és a kereskedelmi célú szexuális tevékenység más formái céljával történő kereskedelmét ...” (A/RES/S-23/3, 33. bekezdés és 70. bekezdés a) pont)

A gyerekkorú háztartási alkalmazottak, akik elsősorban lányok, szintén gyakran ki vannak téve a szexuális visszaélés veszélyének. Az UNICEF *A Világ Gyermekének Helyzete 1997* című jelentése szerint: „A szexuális visszaélést a munkaadó gyakran az alkalmazás részének tekinti.” (33. oldal) A Bizottság elítéli továbbá az egyes országokban alkalmazott azon gyakorlatokat, amelyek társadalmilag elismertté teszik a lányok szexuális kizsákmányolását, mint pl. a némely iszlám országban szokásos „időszaki házasságok” vagy a karib-szigeteki „sugar daddies” jelenség (amikor idős férfiak, „cukros bácsik” tartanak ki fiatalokat, (a szerk).

Azt is ki kell emelni, hogy a Bizottság sokszor külön foglalkozik azokkal az országokkal, amelyek nem tesznek lépéseket a fiúk nemi erőszaktól és szexuális kizsákmányolástól való védelmére.

Fogyatékossgal élő gyerekek. A fogyatékossgal élő gyerekek kommunikációs nehézségei és az intézményi környezet, amelyben élnek, különösen gyakorivá teszi az őket érintő szexuális kizsákmányolást vagy visszaélést. (Lásd 23. cikk, 243. oldal). A 2006-ban elfogadott, a fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény arra kötelezi a részes államokat, hogy tegyenek meg „minden szükséges jogalkotási, közigazgatási, társadalmi, oktatási és más intézkedést a fogyatékossgal élő személyek otthoni és otthonon kívüli védelmére, mindenfajta kizsákmányolás, erőszak és visszaélés ellen, beleértve ezek társadalmi nemi vonatkozásait is”. Ezen intézkedések pl.: a fogyatékossgal élő személyeknek nyújtott szolgáltatások független ellenőrzése, a fogyatékossgal élő személyek és gondozóik megtanítása arra, hogyan kerüljék el, ismerjék fel és jelentsék a visszaélést, továbbá, ahol ez indokolt, az elkövetők elleni eredményes vádemelés.

Az ENSZ alapvető szabályai a fogyatékossgal élő emberek esélyegyenlőségéről kimondják:

„A fogyatékossgal élő embereket és családjukat fel kell világosítani a szexuális és egyéb erőszak elleni védekezés formáiról. A fogyatékossgal élő emberek különösen ki vannak téve a családon, közösségen és intézményeken belüli erőszaknak, és meg kell tanítani őket arra, hogyan kerüljék el ezeket az eseteket, hogy felismerjék az erőszakot és jelentsék, amennyiben előfordul”. (9. szabály 4. bekezdés)

A fegyveres konfliktusokban érintett gyerekek. *A fegyveres konfliktusok hatása a gyermekekre* című tanulmány szerint: „A nemi erőszak nem alapvető velejárója a konfliktusnak. A társadalmi korlátok általános leomlásából, a katonáknak és milicistáknak adott felhatalmazásból ered, véletlenszerűen és kontrollálatlanul. A leggyakrabban mégis a kínzás egyik formájaként funkcionál, illetve taktikai fegyver gyanánt használják, amellyel az ellenségnek tekintett személyeket megalázzák, és erkölcsileg meggyengítik. A fegyveres konfliktusok során a nemi erőszakot a lakosság terrorizálására és a polgárok menekülésre kényszerítésére használják.”

Azok is a szexuális erőszak által érintett gyerekek közé tartoznak, akik tanúi a családtagjukkal szemben elkövetett nemi erőszaknak, vagy akiket az anyjukkal szemben elkövetett erőszak miatt kiközösítenek, és akik a szexuális erőszak következményeként HIV/AIDS-vírussal fertőződtek meg. A tanulmány specifikus ajánlásokat tartalmaz a szexuális kizsákmányolással és a nemi alapú erőszakkal kapcsolatban. (*A fegyveres konfliktusok hatása a gyermekekre*, A/51/30691, 91. bekezdés és 110. bekezdés.)

A Bizottság komoly aggodalmát fejezte ki azon államokkal kapcsolatban, ahol fegyveres konfliktus zajlik, a széles körben elterjedt, gyerekek elleni szexuális visszaélések miatt, ide értve a kormányzati katonai állomány által elkövetett visszaéléseket. A tárgyhoz kapcsolódó, részletes gyakorlati útmutatót nyújt konfliktushelyzetek esetére az UNHCR, a WHO és az UNAIDS *Irányelvek a HIV-intervenciókhoz válsághelyzet esetén* című közös ajánlása 1996-ból, amely hangsúlyozza, hogy „a HIV a szegénység, a kiszolgáltatottság és a szociális bizonytalanság körülményei között terjed a leggyorsabban – ezen körülmények pedig a válsághelyzetekben a legszörnyesebbek.” (2. cikk). A HIV-fertőzés és a fegyveres konfliktusok által érintett gyerekek közötti kapcsolatot a Bizottság is kiemelte „

Gyermejkogi egyezmény

A HIV/AIDS és a gyerekek jogai” című 3. számú átfogó kommentárjában:

„A Bizottság úgy ítéli meg, hogy különös figyelmet érdemel a gyermekek által háborús helyzetben és fegyveres konfliktusok során elszennvedett erőszak és visszaélés és a HIV/AIDS-fertőzés közötti összefüggés. Az erőszak és visszaélés megelőzését célzó intézkedések életbevágó fontosságúak ezekben a helyzetekben. A részes államoknak tehát garantálniuk kell, hogy a HIV/AIDS és a gyermeki jogok kérdése mindazon támogató és segítő tevékenységekben megjelenik, amelyek a belső menekült vagy menekült táborokban élő gyermekekre, és az olyan lányokra és fiúkra irányulnak, akiket arra használták, hogy háztartási munkát végezzenek, vagy szexuális szolgáltatásokat nyújtsanak a katonai vagy más, egyenruhás személyzetnek. A részes államok kötelezettségeivel egybehangzó módon - többek között a 38. és 39. cikkek értelmében -, a konfliktus vagy katasztrófa sújtotta térségekben a gyermekeknek nyújtott tanácsadással összekötött, aktív tájékoztató kampányokra, megelőző intézkedésekre, az erőszak és a visszaélés korai kiszűrésére van szükség. Ezeket a lépéseket a HIV/AIDS-probléma megoldását szolgáló nemzeti és közösségi szintű programok részévé kell tenni.” (Gyermejkogi Bizottság, 3. számú átfogó kommentár, 2003, CRC/GC/2003/3, 38. bekezdés)

Általában a Bizottság arra szólítja fel a részes államokat, hogy biztosítsanak pszichológiai és anyagi segítséget a fegyveres konfliktusok során elkövetett szexuális visszaélések gyerekkorú áldozatainak és védjék meg őket az ebből eredő bármilyen társadalmi megbélyegzéstől. .

Menekült és hazájukban kitelepített gyerekek. AZ ENSZ Menekültügyi Főbiztossága (UNHCR) rámutat, hogy a menekültek, és kiváltképp a kísérő nélküli gyerekek különösen veszélyeztetettek a szexuális erőszakkal szemben. Az UNHCR 1995-ben kiadott egy tanulmányt: *A menekültek elleni szexuális erőszak: irányvonalak a megelőzéshez és a megoldáshoz* címmel. A tanulmány kijelenti: „A menekültek elleni szexuális erőszak nagyon elterjedt. A menekülés során és száműzetésben élő nők és a fiatal lányok – és, kevésbé gyakorta, a férfiak és a fiúk - védtelenek a támadásokkal szemben. Mindenhol és minden esetben veszély fenyegeti őket, és az ebből fa-

kadó fizikai és lelki trauma hozzáadódik a hontalanság fájdalomához és a menekült lét keserűségéhez.” A tanulmány részletes háttér információkat tartalmaz, megelőző intézkedéseket és a szexuális erőszak eseteinek kezelésére vonatkozó gyakorlati lépéseket javasol. A kísérő nélküli gyerekek, a nevelőszülőknél elhelyezett gyerekek és a fogvatartott vagy fogva tartáshoz hasonló körülmények közt lévő gyerekek tartoznak a menekülteknek a szexuális erőszak által leginkább veszélyeztetett csoportjai közé. (A menekültek elleni szexuális erőszak: iránymutató a megelőzéshez és a megoldáshoz, UNHCR, 1995, előszó, 1.2. bekezdés – *Sexual Violence against Refugees: Guidelines on Prevention and Response*, UNHCR, 1995, előszó és 1.2 bekezdés)

Ezeket az aggodalmakat a Bizottság „A kísérő nélküli vagy a családjuktól elválasztott gyerekekkel való bánásmód a szülőhazájukon kívül” című átfogó kommentárja is megismétli:

„A kísérő nélküli vagy családjuktól elválasztott gyermekek a szülőhazájuktól távol különösen védtelenek a kizsákmányolással és a visszaéléssel szemben. A lányokat különösen veszélyezteti az emberkereskedelem, pl. a szexuális kizsákmányolás céljából történő áruba bocsátás...

... Az Egyezmény 34-36. cikkeit a 20. cikk szerint biztosítandó különleges védelemmel és segítségnyújtással együtt kell értelmezni annak érdekében, hogy a kísérő nélküli vagy családjuktól elválasztott gyermekek megfelelő védelemben részesüljenek a gyermekkereskedelemtől, a szexuális és más jellegű kizsákmányolástól, a visszaéléstől és az erőszaktól.” (A Gyermejkogi Bizottság, 6. sz. átfogó kommentár, 2005, CRC/GC/2005/6, 50-51. bekezdés– *Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 6, 2005, CRC/GC/2005/6, paras. 50 and 51. Lásd még a 35. cikket a 371. oldalon*)

Törvényhozási és egyéb intézkedések

A Gyermejkogi Bizottság külön hangsúlyt fektetett a szexuális kizsákmányolás elleni védelem alapját képező törvényi szabályozás szükségességére. Az *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* tájékoztatást kér minden olyan intézkedésről, amely a gyerekek szexuális kizsákmányolástól és szexuális visszaéléstől való védelmére irányul, és külö-

nösen kéri a részes államokat, hogy szolgáltatassanak adatokat a tárgyhoz tartozó bűnvádi eljárásokról, ide értve: „A gyerekeket érintő kereskedelmi célú szexuális kizsákmányolás, szexuális visszaélés, a gyerekek eladása, elrablása, és a gyerekek elleni erőszak bejelentett eseteinek számát a jelentéstétel időszakára vonatkozólag ... [és]... Azon esetek számát és arányát, amelyek szankciókkal végződtek, az elkövető származási országára, és a kiszabott büntetés természetére vonatkozó információkkal együtt...” (lásd 473. oldal).

A Bizottság azt javasolta, hogy a törvényhozási reform foglalja magába a gyerekprostituáltak kihasználásának, a gyermekpornográfia birtoklásának, valamint a gyermekpornográfia kiadásának és terjesztésének bűncselekménnyé nyilvánítását is. Az új technológiák újabb veszélyeknek teszik ki a gyerekeket. A *Világjelentés a gyermekekkel szembeni erőszakról*, a Főtitkár által készítettett azonos tárgyú tanulmánnyal együtt rámutat arra a világméretű problémára, hogy az internet alkalmas arra, hogy erőszakos képeknek és szexuális erőszaknak tegye ki a gyerekeket, valamint a gyermekpornográfia terjesztésére és arra, hogy lehetővé tegye a zsákmányra vadászó, visszaélést elkövetni szándékozó személyeknek, hogy „megkörnyékezzék” és manipulálják azokat a gyerekeket, akikkel a virtuális téren keresztül kapcsolatba lépnek. A jelentés azt javasolja: „A gyerekek és a szülők nevelésén kívül a kormányoknak az iparággal együttműködve az egész világra érvényes normákat kell kidolgozniuk a gyerekek védelme érdekében, kutatásokat kell végezniük a védelmet biztosító hardveres és szoftveres megoldásokról, és világméretű nevelési kampányokat kell finanszírozniuk az új technológiák biztonságos használatáról. A kormányoknak továbbá a jogszabályok betartását szolgáló intézkedéseket kell fogantatítaniuk, ide értve mindazok kriminalizálását, akik gyerekeket érintő pornográf tartalmakat állítanak elő, terjesztenek, birtokolnak vagy ezekből nyereséget szereznek.” (Paulo Sérgio Pinheiro, *Világjelentés a gyerekekkel szembeni erőszakra*, ENSZ, 2006, 314. és 338.o.)

A Bizottság is hasonló ajánlásokat tesz és elismerését fejezi ki az olyan államok iránt, amelyek új törvényeket, különleges rendőrségi és ügyész-ségi egységeket hoztak létre ezen új bűncselekményekhez. Ugyanakkor a Bizottság azt is hangsúlyozza, hogy bár a kereskedelmi célú szexuális kizsákmányolást bűncselekménnyé kell nyilvání-

tani, az azt átélő gyerekeket nem lehet kriminalizálni vagy büntetni.

A szexuális kapcsolatok beleegyezési korhatára. A legtöbb ország meghatározza, mely életkorban tekinthetők a gyerekek képesnek arra, hogy beleegyezzenek szexuális kapcsolat létesítésébe, ez a kor általában 12 és 18 év között mozog. A Bizottság aggodalmát fejezte ki az alacsonyabb korhatárokkal és a lányok és a fiúk házasságkötési korhatárának megkülönböztetésével kapcsolatban (úgy tűnik, a szexuális tevékenység beleegyezési korhatára minden államban betölthető a házasságkötési korhatár elérésével). A gyerekek elleni szexuális visszaélés több, mint a nem-beleegyezésen alapuló tevékenységek, beleértve minden, a beleegyezési korhatárnál fiatalabb gyerekekkel létesített szexuális tevékenység, függetlenül attól, hogy a gyerek hajlandónak, sőt kezdeményezőnek tűnt-e vagy sem. A legtöbb társadalomban a beleegyezés nélküli vagy a kényszerítés bármely formáját tartalmazó szexuális ráhatás, vagy támadás tilos, a résztvevők korától vagy státusától függetlenül (jóllehet a házasságon belüli nemi erőszak bűncselekménnyé nyilvánítása még nem minden társadalomban valósult meg).

Ahogy azt az 1. cikk kapcsán már tárgyaltuk, a Bizottság jóváhagyta a Nőkkel Szembeni Hátrányos Megkülönböztetés Kiküszöböléséért Felelős Bizottság arra vonatkozó ajánlását, hogy a házasságkötési korhatár 18 év legyen (lásd 1. oldalon). Ez ugyanakkor nem azt jelenti, hogy azt támogatnák, hogy a szexuális kapcsolat létesítésének is 18 év legyen az alsó korhatára, bár a Bizottság azzal kapcsolatos aggodalmát is kifejezte, hogy a törvények egyáltalán ne határozzanak meg beleegyezési korhatárt.

Az Egyezmény a 2. cikkben, a diszkrimináció tilalmán kívül másutt nem írja elő a korhatárt, amikortól egy gyerek beleegyezés joga a szexuális kapcsolat létesítéséhez jogilag elfogadott. Az ilyen korlátozásokat azon alapelvek fényében szükséges megítélni, hogy mindenkor a gyerek kibontakozó képességeit, legfőbb érdekét, egészségét és maximális fejlődését kell tiszteletben tartani. És bár a Bizottság nem fogalmazott meg konkrét ajánlást a beleegyezési korhatárra vonatkozólag, egyes államok esetében mégis javasolta e korhatár megemelését. A 12 év nyilvánvalóan túl alacsonynak tekintendő, és a Bizottság a 14 éves korhatárral kapcsolatban is aggodalmát fejezte ki. A gyerekek szexuális kizsákmányolása bár-

Gyermejjogi egyezmény

mely beleegyezési korhatár felett éppúgy folytatódik, ezért a 34. cikk által biztosított védelemnek 18 éves korig ki kell terjednie (pl. a gyerekek prostitúálásából hasznot húzókkal kapcsolatosan).

Némely országban tovább differenciálták azt a legalsó korhatárt, amikor egy gyerek beleegyezhet szexuális kapcsolat létesítésébe, és magasabb kort jelöltek meg arra az esetre, ha a szexuális kapcsolat egy a gyerekekkel bizalmi vagy fölérendeltségi viszonyban álló személlyel (rokon, tanár, gondozó/gondviselő, nevelőszülő stb.) jön létre. Jóllehet az elkövetők között elképzelhető az ilyen különbségtétel, a Bizottságot aggasztja az áldozatok csoportjainak bármilyen megkülönböztetése, pl. a fiúk és a lányok eltérő beleegyezési korhatára. Néhány országban a szexualitás különböző formáinak - a heteroszexualitásnak és a homoszexualitásnak - is eltérő beleegyezési korhatárt állapítanak meg. Ezek a különbségek ugyancsak sértik az Egyezmény 2. cikkét, és a Bizottság sürgeti ezen államokat, hogy szüntessék meg a szexuális orientáción alapuló hátrányos megkülönböztetést.

Szexturizmus – a „területenkívüliség” elve

A gyerekkereskedelemtől, a gyerekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról szóló fakultatív jegyzőkönyv elfogadása felhívta a ratifikáló államok figyelmét annak szükségességére, hogy törvényt alkossanak az állampolgáraik külföldön elkövetett szexuális bűncselekményeire vonatkozólag és, ha szükséges, adják ki az elkövetőket a bűnüldöző szerveknek. (lásd 485. oldal). Az Egyezményt ratifikáló államok több mint a fele immár részese a fakultatív jegyzőkönyvnek is, és e kérdésben ellenőrzésre számíthat. Azon államokban, amelyek nem ratifikálták a jegyzőkönyvet, a 34. cikk jelenti a védelmet.

Panasztételi és bírósági eljárások

A Bizottság a „Fiatalkorúak igazságszolgáltatásáról” szóló vitanapjának jegyzőkönyvében kiemeli, hogy a gyerekektől gyakran megtagadják azt a jogot, hogy panaszt nyújthassanak be abban az esetben, ha alapvető jogaik sérülnek, ide értve a rossz bánásmódot vagy a szexuális visszaélést. A Bizottságot folyamatosan foglalkoztatja annak szükségessége, hogy a gyerekek eredményes panaszfeladásokra legyenek jogosultak (Jelentés a

tizedik ülésről, 1995. október/november, CRC/C/46, 220. és 226. bekezdés; lásd még a 12. cikket a 112. oldalon és a 19. cikket a 187. oldalon).¹ Az intézményekben élő gyerekek különösen védtelenek, hiszen gyakran teljesen el vannak zárva olyan felnőttektől, akik tárgyilagosan kezelnék ügyeiket; a fogyatékossgal élő gyerekek a kommunikációs és egyéb nehézségeik révén ugyancsak különösen kiszolgáltatottak.

Amikor bíróságra kerül egy ügy, a gyerekek panaszait és az általuk szolgáltatott bizonyítékokat, az Egyezmény rendelkezéseivel összhangban, komolyan kell venni. A Bizottság azt javasolja a részes államoknak, hogy kövessék a gyermekkorú áldozatokra és a bűncselekmények tanúira vonatkozó igazságszolgáltatással kapcsolatos iránymutatásokat. Az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa által 2005-ben elfogadott irányelvek hangsúlyozzák, hogy a bűncselekmények gyermekkorú áldozatait és tanúit méltósággal és megértéssel kell kezelni, hatékony segítséget kell nyújtani a számukra, tájékoztatni kell őket, és lehetőséget kell biztosítani a számukra a véleménynyilvánításhoz, garantálni kell a biztonságuk és a magánéletük teljes védelmét, valamint fel kell ajánlani nekik a rehabilitáció lehetőségét.

Egyéb intézkedések

Az Egyezmény által garantált számos egyéb jog kapcsolódik a szexuális kizsákmányolással szembeni védelemhez. A gyerekek kereskedelmi célú kizsákmányolása elleni stockholmi világkongresszus cselekvési programja hangsúlyozza például:

- ▶ az oktatáshoz való hozzáférést a gyerekek helyzetének javítása érdekében;
- ▶ a mindenféle szolgáltatásokhoz való hozzáférést és a támogató környezet biztosítását a szexuális kizsákmányolástól veszélyeztetett családok és gyerekek számára;
- ▶ a gyereki jogokkal kapcsolatos nevelés maximalizálását; a gyereki jogok előmozdítását a családokat érintő nevelésben, és a családokat segítő fejlesztő tevékenységekben;

¹ Ebben az ügyben a Bizottság javaslattal fordult az ENSZ Közgyűléséhez, és a döntés folyamatban van. A javaslat értelmében a Gyermekjogi Bizottság egyéni panaszok kivizsgálására kapna lehetőséget, hasonlóan a CEDAW bizottsághoz, amely Magyarországot is elmarasztalta egy családon belüli erőszak ügyében benyújtott panasz alapján.

- ▶ a kereskedelmi célú szexuális kizsákmányolás elleni fellépést szolgáló kortárs képzési programok és ellenőrző hálózatok keresését vagy kidolgozását;
 - ▶ olyan, társadalmi nemekre érzékeny, nemzeti szintű szociálpolitikai és gazdaságpolitikai irányelvek és programok kialakítását vagy megerősítését és végrehajtását, amelyek támogatják a veszélyeztetett gyerekeket és a családokat abban, hogy képesek legyenek elutasítani a szexuális kizsákmányoláshoz vezető cselekedeteket, „különös tekintettel a családon belüli szexuális visszaélésre, a egészségre káros hagyományos szokásokra, és ezeknek a lányokra gyakorolt hatására Ezek előmozdítják, hogy a gyerekeket értékes emberi lénynek és ne árucikknek tekintsek; valamint a jövedelmező foglalkoztatás, a jövedelemgenerálás és egyéb támogatások révén csökkentik a szegénységet”;
 - ▶ az üzleti szektor, köztük az idegenforgalom szereplőinek mozgósítását annak érdekében, hogy ezek hálózatait és létesítményeit ne lehessen kereskedelmi célú szexuális kizsákmányoláshoz használni;
 - ▶ a médiaszakemberek ösztönzését olyan stratégiák kialakítására, amelyek megerősítik a média szerepét a kereskedelmi célú szexuális kizsákmányolásról szóló, magas színvonalú, megbízható és etikus tájékoztatásban;
 - ▶ a gyerekek szexuális kizsákmányolásában részt vevő személyek megfelelő információval, oktatási programokkal, valamint széles rétegeket megszólító kampányokkal való elérését a viselkedésbeli változások előmozdítása és az eddigi gyakorlat felszámolása érdekében.
- (A/51/385, 6-7. o.)

Felépülés és reintegráció

A 39. cikk (lásd 415. oldal) arra kötelezi a részes államokat, hogy tegyenek alkalmas intézkedéseket a visszaélés, a kizsákmányolás és hasonló bűncselekmények gyerekkorú áldozatainak fizikai és lelki felépülése és társadalmi reintegrációja érdekében.

A Bizottság „A serdülők egészsége és fejlődése a gyermek jogairól szóló egyezményrel összefüggésben” című negyedik átfogó kommentárjában megjegyzi:

„A szexuális kizsákmányolást – pl. prostitúció és pornográfia révén - elszenvedő serdülők nagyon jelentős egészségügyi kockázatnak vannak kitéve, ide értve a szexuális úton terjedő fertőzéseket, a HIV/AIDS-vírust, a nem kívánt terhességet, a nem biztonságos abortuszt, az erőszakot és a pszichés stresszt. Joguk van az olyan környezetben való fizikai és lelki felépüléshez, amely gondoskodik az egészségükről, támogatja az önbecsülésüket és a méltóságukat (39. cikk). A részes államok kötelesek olyan törvényeket alkotni és érvényesíteni, amelyek tiltják a szexuális kizsákmányolás és a hozzá kapcsolódó emberkereskedelem minden formáját, továbbá kötelesek más országokkal együttműködni a nemzetközi emberkereskedelem felszámolásában, valamint olyan egészségügyi és tanácsadó szolgáltatásokat biztosítani a szexuális kizsákmányolást elszenvedett serdülőknek, amelyek áldozatként, nem pedig elkövetőként kezelik őket.” (Gyermejjogi Bizottság, 4. számú átfogó kommentár, 2003, CRC/GC/2003/4, 37. bekezdés)

A Bizottság annak fontosságát hangsúlyozta, hogy a szexuális kizsákmányolás áldozataira vonatkozólag egy nem büntető típusú megközelítést kell elfogadni, ez olyan képzéseket is magában foglal, amelyek arról szólnak, hogyan lehet a panaszos ügyeket a gyerekek szempontjait speciálisan figyelembe vevő módon feltárni. A stockholmi világkongresszus cselekvési programja azt javasolja a részes államoknak, hogy biztosítsanak szociális, egészségügyi és pszichológiai tanácsadást a gyerekkorú áldozatok és családjaik számára; nyújtsanak társadalmi nemekre érzékeny képzést az egészségügyi dolgozóknak, tanároknak, szociális munkásoknak, civil szervezeteknek és más, a gyerekkorú áldozatok segítségével foglalkozó szakembereknek; továbbá, hogy előzzék meg a gyerekkorú áldozatok társadalmi megbélyegzését és segítsenek nekik újra beilleszkedni a családjukba és közösségbe; valamint törekedjenek arra, hogy amennyiben e gyerekek intézményi elhelyezésére feltétlenül szükség van, ez a lehető legrövidebb ideig tartson a számukra.

Kétoldalú és többoldalú intézkedések

Az egyik ok, amiért a nemzetközi együttműködés fontossága elismerést nyert a gyerekek szexuális kizsákmányolásának megelőzésében és leküzdé-

Gyermejkogi egyezmény

sében, az, hogy a kizsákmányolás számos formája nemzetközi szinten zajlik, mint pl. a szexturizmus, a gyerekprostituáltak kereskedelme és a gyermekpornográfia terjesztése – az internetes bűncselekményeket is beleértve.

A Bizottság *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások* című dokumentuma információt kér az idevágó „kétoldalú, regionális és többoldalú intézkedésekről”, beleértve az igazságügyi és a törvényvédelmi szervek közötti együttműködéseket. Az 1996-os stockholmi világkongresszuson elfogadott cselekvési program támogatja „a jobb együttműködést az országok, a nemzetközi és a regionális szervezetek és a gyerekek kereskedelmi célú kizsákmányolásának kezelésében kulcsszerepet játszó más katalizátorok között, ez utóbbiak közé tartozik pl. a Gyermejkogi Bizottság, az UNICEF, a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO), az UNESCO, az ENSZ Fejlesztési Programja (UNDP), az Egészségügyi Világszerve-

zet (WHO), a UNAIDS, az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága (UNHCR), a Nemzetközi Migrációs Szervezet (IOM), a Világbank (IMF), az INTERPOL, az ENSZ Bűnmegelőzési és Bűnügyi Igazságszolgáltatási Divíziója, az ENSZ Népese-
dési Alapja (UNFPA), az Idegenforgalmi Világszervezet, az ENSZ Emberi Jogi Főbiztosa, az ENSZ Emberi Jogi Központja, az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága és annak a gyerekek eladásával összefüggő problémájával foglalkozó különleges megbízottja és a Rabszolgaság Jelenkori Formáival Foglalkozó Munkacsoport, amelyek mind a cselekvési program útmutatásai szerint járnak el, a saját felhatalmazásuknak megfelelően ...” (A/51/385, 5. oldal)

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* (CRC/C/58/Rev.1). függelék, 467. oldal.

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

Az ellenőrző lista használatához lásd XXXV. oldal

- Fontolóra vette-e az állam az 1996-os, a gyerekek kereskedelmi célú szexuális kizsákmányolása elleni I. világkongresszus nyilatkozatában és cselekvési programjában szereplő törvényhozási, politikai és gyakorlati javaslatokat, valamint a 2001-es yokohamai globális kötelezettségvállalást, és készítette-e nemzeti cselekvési programot?
- Megvalósított és/vagy előmozdított-e az állam a gyerekek szexuális kizsákmányolása elleni nevelési és információs stratégiákat?
- Biztosította-e az állam a gyerekek megfelelő szexuális nevelését és egyéb információk terjesztését?
- Felülvizsgálta-e az állam azokat az intézkedéseket, amelyek a gyerekek szexuális kizsákmányolástól való védelmét szolgálják, azt biztosítandó, hogy ezek az intézkedések a nyomozás és a beavatkozás során nem okoznak további sérüléseket a gyerekeknek?
- Létrehozott-e az állam olyan alkalmas eljárási protokollokat, amelyek eredményes hozzáférést biztosítanak a gyerekek számára a panasztételi eljárásokhoz és a bírósághoz a szexuális visszaéléseket és kizsákmányolást magában foglaló ügyekben, ideértve a családon belül előforduló eseteket is?
- Bevezetett-e az állam olyan törvényhozási és/vagy egyéb intézkedéseket, amelyek megfelelő támogatást és védelmet nyújtanak a gyerekkorú tanúknak a szexuális kizsákmányolást is magában foglaló esetekben?
- Felülvizsgálta-e az állam a jogszabályokat, a politikai irányelveket és a gyakorlatot, azt biztosítandó, hogy megfelelő ellenőrzés alatt áll az interneten keresztül, vagy más modern technikai eszközzel terjesztett gyerekpornográfia?
- Bevezetett-e az állam olyan törvényhozási és/vagy más intézkedéseket, azt biztosítandó, hogy az állampolgárai ellen bűnvádi eljárás indulhat gyerekek más országokban történő törvényellenes szexuális kizsákmányolásáért?
- Készül-e elegendő részletes adatfelvétel és feldolgozás, illetve jelentés a gyerekek szexuális kizsákmányolásáról a pontos helyzetfelmérés érdekében?
- Teljesített, illetve előmozdított-e az állam olyan kétoldalú vagy többoldalú intézkedéseket, amelyek a gyerekek szexuális visszaéléstől és szexuális kizsákmányolástól való védelmét szolgálják?

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan, és a cikkek kölcsönösen összefüggenek egymással.

A 34. cikk sem önmagában értelmezendő.

Kiemelt figyelmet kell fordítani:

A többi általános elvre

- 2. cikk: Az Egyezményben megállapított jogok elismerése a joghatóság alá tartozó valamennyi gyerek számára, hátrányos megkülönböztetés nélkül
- 3. cikk 1. bekezdése: A gyerek legfőbb érdekei a gyerekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
- 6. cikk: Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog
- 12. cikk: A gyerek véleményének tiszteletben tartása a gyereket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyereket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban

Szorosan kapcsolódó cikkek

Az alábbi cikkek végrehajtása különösen összefügg a 34. cikk végrehajtásával:

- 18. cikk: Szülői felelősségek
- 19. cikk: Az erőszak minden formájától való védelem
- 20. cikk: A családot helyettesítő gondoskodás
- 22. cikk: Menekült gyerekek
- 23. cikk: Fogytékossággal élő gyerekek
- 24. cikk: Egészség és egészségügyi ellátás
- 27. cikk: Megfelelő életszínvonal
- 28. cikk: Az oktatáshoz való jog
- 32. cikk: Gyerekmunka
- 33. cikk: A kábítószerrel való visszaélés
- 35. cikk: A gyerek eladása, kereskedelme, elrablása
- 38. cikk: Fegyveres konfliktus
- 39. cikk: A gyermekkorú áldozatok rehabilitációja

A gyermek jogairól szóló egyezményhez kapcsolódó fakultatív jegyzőkönyv a gyermek-kereskedelemről, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról

Az elrablástól, eladástól és emberkereskedelemtől való védelem

A 35. CIKK SZÖVEGE

Az Egyezményben részes államok hazai, kétoldalú és többoldalú síkon meghoznak minden alkalmas intézkedést arra, hogy megakadályozzák a gyerekek bármilyen formában történő elrablását, eladását vagy a velük való kereskedelmet.

Összefoglalás

A 35. cikk a gyerekeknek az elrablás, az eladás, vagy az emberkereskedelem veszélyétől való biztosított védelmét szolgálja. A 11. cikk a gyerekek törvényellenes (általában rokonok általi, nem pedig nyereszkeskedést szolgáló) külföldre utaztatásával, és ott-tartásával szemben nyújt védelmet; a 21. cikk arról rendelkezik, hogy a külföldre történő örökbefogadás „ne járjon jogtalan haszonszerzéssel”; a 32. cikk biztosítja a gyerekeknek a kizsákmányoló és ártalmas munkavégzéstől való védelmét; a 33. cikk a kábítószerkereskedelemben való részvételtől, a 34. cikk a szexiparban való felhasználástól; a 36. cikk pedig a kizsákmányolás egyéb formáival szemben nyújt védelmet. A 35. cikk egy olyan védőháló, amely azt garantálja, hogy a gyerekek biztonságban legyenek, a fentiek célból vagy egyéb okból ne rabolják el vagy vásárolják meg őket.

2002-ben lépett hatályba a gyermek jogairól szóló egyezményhez kapcsolódó fakultatív jegyzőkönyv a gyermekkereskedelemről, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról. A jegyzőkönyv arra kötelezi a ratifikáló államokat, hogy tegyenek intézkedéseket annak érdekében, hogy bűncselekménnyé nyilvánítsák és bűnvádi eljárás alá helyezték a gyermekek eladásának minden formáját, így módon erősítve meg a 35. cikkben szereplő védelmet.

Háttér

Milyen formában valósul meg a gyerekek elrablása, eladása vagy a velük való kereskedelem? A gyerekeket a vérszerinti szüleik vagy rokonaik is elrabolhatják törvényellenes módon például a gyerek felügyeletével összefüggő vitában (lásd a 11. cikket a 101. oldalon), a 35. cikk azonban meg is követeli a joghatóság körében történő belföldi elrablásokkal kapcsolatos intézkedéseket. Ezenkívül a szegényebb országokban a gyerekeket a rabszolgasággal megegyező helyzetű alkalmazottnak is eladhatják, pl. adórszolgásként vagy kölcsön kiengyenlítésére, illetve koldulás céljára is kereskedhetnek vele, mindezek a 32. cikk megsértését jelentik (lásd 344. oldal). Háborús körülmények között a gyerekeket arra is kényszeríthetik, hogy katonák legyenek, vagy, hogy kiszolgálják a fegyveres erőket (lásd a 38. cikket, 403. oldal) A gyerekekkel szexuális okokból is kereskedhetnek – prostitúcióhoz vagy pornográfia készítéséhez, vagy –kevésbé nyíltan – kényszerházasságok létrejöttéhez vagy tradicionális szokások gyakorlásához (lásd a 34. cikket, 365. oldal). A gyerekek, különösen az újszülöttek, csecsemők az örökbefogadás kedvelt árucikkei: a 21. cikk rendelkezik azon intézkedésekről, amelyek biztosítják, hogy a külföldre történő örökbefogadás „ne járjon jogtalan haszonszerzéssel az ebben részt vevő személyek számára” (lásd 000.o.). Létezik egy olyan aggodalom is, hogy a gyerekeket szervátültetésekhez használják fel, a 6. cikk megsértésével.

Így a 35. cikk kétszeres védelmet biztosít a gyerekek számára, hiszen a gyermekkereskede-

Gyermekjogi egyezmény

lem legfőbb formáival az említett különböző cikkek konkrétan foglalkoznak, ugyanakkor a gyerekek bármilyen céllal, „bármilyen formában történő” elrablására, eladására, vagy a velük való kereskedelemre vonatkozó általános cselekményeket ez a cikk követeli meg.

1992-ben egy, a gyermekkereskedelem, a gyermekprostitúció és a gyermekpornográfia problémájával foglalkozó különleges megbízottat neveztek ki, hogy felügyelje a nemzetközi és nemzeti előrelépéseket, és részletes ajánlásokat készítsen. A megbízott meglátogatja és beszámol azokról az országokról, ahol köztudottan előfordul emberkereskedelem, és éves jelentéseket készít az Emberi Jogi Bizottságnak (jelenleg: Emberi Jogi Tanács) olyan konkrét témákban, mint pl. az internetes pornográfia vagy a gyerekáldozatok kriminalizálása (ezen jelentések elérhetők a honlapon).

Az egyik kezdeményezés, amelyben a megbízott aktívan részt vett, a gyermek jogairól szóló egyezményhez kapcsolódó, a gyermekkereskedelemtől, a gyermekprostitúciótól és a gyermekpornográfiáról szóló fakultatív jegyzőkönyvnek az ENSZ Közgyűlése általi elfogadása volt. A jegyzőkönyv 2002-ben lépett hatályba. (lásd 481. oldal). A Bizottság átdolgozott, részletes irányelveket jelentetett meg arról, hogy miről kell a ratifikáló államoknak információt szolgáltatniuk, amelyek többsége a 35. cikk végrehajtásához is kapcsolódik. (lásd 378. oldal). Az egyezményhez kapcsolódó *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* emellett arra kéri a részes államokat, hogy szolgáltatassanak részletes adatokat a 35. cikkel összefüggésben: a szexuális kizsákmányolás és a gyermekmunka céljából, illetve más okokból történő gyermekkereskedelemben érintett gyermekek számáról, valamint azon gyerekek számáról, akik rehabilitációs programokban vettek részt, azon esetek számáról és arányáról, amelyek az elkövető szankcionálásával végződtek (az elkövető származási országának megjelölésével) és azon, a határőrségnél és a rendészeti szerveknél dolgozó tisztek számáról, akik képzésben részesültek az emberkereskedelem megelőzéséről és az emberkereskedelemben érintett gyerekek méltóságának tiszteletben tartásáról. (lásd 372. oldal)

Más nemzetközi szerződések is foglalkoznak ezzel a kérdéssel, mint például az 1956. évi, a rabszolgaság, a rabszolga-kereskedés, valamint a

rabszolgasághoz hasonló intézmények és gyakorlatok eltörléséről szóló kiegészítő egyezmény, az emberkereskedelem és a mások prostitúciójának kihasználása tilalmáról szóló 1949. évi genfi egyezmény

Mindezeket további különböző egyezmények és jegyzőkönyvek gyarapították, elsősorban az 1999. évi, a gyermekmunka legrosszabb formáiról szóló 182. sz. ILO egyezmény, és (a Közgyűlés által 2000-ben elfogadott) a gyermek jogairól szóló egyezményhez kapcsolódó, a fegyveres konfliktusban érintett gyerekekről szóló fakultatív jegyzőkönyv és a gyermekkereskedelemtől, a gyermekprostitúciótól és a gyermekpornográfiáról szóló fakultatív jegyzőkönyv, valamint (a Közgyűlés által ugyancsak 2000-ben elfogadott) az ENSZ nemzetközi szervezett bűnözés elleni egyezményét kiegészítő, az emberkereskedelem, különösen a nők és gyerekek kereskedelme megelőzéséről, visszaszorításáról és büntetéséről szóló jegyzőkönyv.

Az „emberkereskedelem” fogalma ez utóbbi jegyzőkönyv 3. cikkének értelmében a következő:

„(a) az „emberkereskedelem”: személyek toborzását, szállítását, eladását, elrejtését vagy átvételét jelenti fenyegetés, erőszak vagy a kényszer más formáinak alkalmazásával, rablás, csalás, megtévesztés, hatalommal vagy a védekezésre képtelen állapottal való visszaélés, vagy anyagi ellenszolgáltatás, vagy előnyök adásával vagy elfogadásával annak érdekében, hogy kizsákmányolás céljából elnyerjék egy olyan személy beleegyezését, aki más személy felett hatalommal rendelkezik. A kihasználásnak magában kell foglalnia legalább a mások prostituálásának kihasználását, vagy a szexuális kizsákmányolás más formáit, kényszermunkát vagy szolgáltatásokat, rabszolgatartást vagy a rabszolgatartáshoz hasonló gyakorlatot, mások leigázását vagy emberi test szerveinek tiltott felhasználását”.

Azokról az esetekről, amelyekben gyerekek is érintettek, a cikk így rendelkezik: „(c) egy gyerek kizsákmányolás céljából történő toborzása, szállítása, eladása, elrejtése vagy átvétele emberkereskedelemtől minősül még akkor is, ha az nem jár a jelen cikk a) pontjában leírtak alkalmazásával.”

A „gyermekkereskedelmet” a gyermek jogairól szóló egyezményhez kapcsolódó, a gyermekkereskedelemtől, a gyermekprostitúciótól és a gyer-

mekpornográfiáról szóló fakultatív jegyzőkönyv 2. cikkében az alábbiak szerint határozták meg:

„A gyerekek adásvétele bármely olyan tranzakció, melyben egy személy vagy személyek egy csoportja egy másiknak ad át egy gyermeket ellenszolgáltatás fejében vagy bármely más megfontolásból”

Az elrablás nem feltétlenül jár együtt az ellenszolgáltatással és a kereskedelmi szándékkal. Az 1980-ban elfogadott Hágai egyezmény a gyerekek jogellenes külföldre vitelének polgári jogi vonatkozásairól szerint: „A gyerek elvitele vagy elrejtése jogellenes, ha az a) sérti az azon Szerződő Állam jogrendszere szerint egy személynek, egy intézménynek vagy bármilyen más szervnek - akár együttesen, akár külön-külön - juttatott felügyeleti jogot, amelyben a gyermeknek az elvitelét, vagy elrejtését közvetlenül megelőzően a szokásos tartózkodási helye volt.” (3. cikk)

A Közgyűlés a gyerekről szóló speciális ülésének záródokumentuma hangsúlyozza a kérdés fontosságát és sürgősségét, és arra szólítja fel az államokat, hogy:

„Minden szinten tegyék meg a szükséges és alkalmas intézkedéseket ahhoz, hogy a vonatkozó és alkalmazandó nemzetközi eszközökkel összhangban bűncselekménnyé nyilvánítsák és hatékonyan szankcionálják a gyerekeket érintő szexuális kizsákmányolás és visszaélés minden formáját, ide értve a családon belül, vagy kereskedelmi céllal történő visszaélést, a gyermekprostitúciót, a pedofiliát, a gyermekpornográfiát, a gyermekre irányuló szexturizmust, a gyerekkereskedelmet, a gyermekek vagy szerveik eladását, a gyerekek munkára való kényszerítését és a kizsákmányolás minden egyéb formáját, miközben biztosítják azt, hogy a bűnügyi igazságszolgáltatás rendszerének a gyermekkorú áldozatokkal kapcsolatos bánásmódjában a gyerekek legfőbb érdekét tartják leginkább szem előtt.” ...

„...Ellenőrizték a gyerekek nemzetközi kereskedelmét, és regionális és nemzetközi szinten is osszák meg az erre vonatkozó információkat; a gyerekkereskedelem megállítása érdekében erősítsék meg a határőrség és a rendészeti szervek kapacitását, biztosítsanak számukra képzést az emberi méltóság, az em-

beri jogok és alapvető szabadságok tiszteletben tartásáról, különösen a nők és a gyerekek mint az emberkereskedelem áldozatai tekintetében.”

„Tegyék meg a szükséges intézkedéseket, köztük a kormányok, a kormányközi szervezetek, a magánszektor és a nem-kormányzati, civil szervezetek közötti fokozott együttműködés révén megvalósuló lépéseket, annak érdekében, hogy fellépjenek az információs technológiák, pl. az Internet olyan, bűncselekményekhez való felhasználása ellen, mint pl. a gyermekkereskedelem, a gyermekprostitúció, a gyermekpornográfia, a gyerekekre irányuló szexturizmus, a pedofília és a gyerekek és serdülők ellen irányuló erőszak és visszaélés egyéb formái.” (Az ad hoc bizottság jelentése az ENSZ Közgyűlésének 27. speciális üléséről, A/S-27/19/Rev.1, 45–47. bekezdés)

A Gyermekjogi Bizottság komoly aggodalmát fejezte ki azon államokkal kapcsolatban, amelyek nem fordítanak kellő figyelmet a probléma kezelésére, vagy rosszabb esetben bizonyos szempontból bűnrészesnek is tűnnek az emberkereskedelem egyes formáiban. Bírálta azokat az országokat, ahol a gyerekek eltűnnek, a „tranzit” országokat és a célországokat. És mivel a gyerekkereskedelem gyakran azért jön létre, mert a bűnöző csoportok felismertek és kiszolgálják egy törvénytellenes igényt, a Bizottság a figyelmet a gyerekek életének azon körülményeire irányítja, amelyek lehetővé teszik a bűnözés ezen válfaját.

Azoknak az országoknak, amelyekben kiterjedt a gyermekkereskedelem, olyan széleskörű intézkedéseket ajánlott foganatosítaniuk, amelyek magukban foglalják a szükséges erőforrások biztosítását, a jó minőségű adatgyűjtést és okok feltárását, a szigorúan végrehajtott jogszabályalkotást, a nemzetközi együttműködést, valamint a figyelemfelkeltő és felvilágosító kampányokat.

A gyerekkereskedelem és a gyermekmunka

A Bizottság aggodalmát fejezte ki a gazdag és a szegény országokban egyaránt előforduló, a gyerekek munkaerő céljából történő kereskedelmével kapcsolatban. A fejlett világ számos részén általában háztartási alkalmazottként, de gyakorlatilag rabszolgának adják el a gyerekeket. A gyerekeket koldulásra is felhasználják, sokszor önké-

Gyermekjogi egyezmény

nyesen megcsónkítva őket. Bizonyítékok igazolják, hogy a gyerekek koldulásra való használata tömegeket érintő kereskedelmi vállalkozásként működik.

Az 1999. évi, a gyermekmunka legrosszabb formáiról szóló 182. sz. ILO egyezmény arra kötelezi a ratifikáló államokat, tegyenek olyan azonnali, hatékony és határidőhöz kötött intézkedéseket, amelyek magukban foglalják a büntető szankciók elrendelését is, annak érdekében, hogy a megszüntessék a gyermekmunka legelborzasztóbb és legelfogadhatatlanabb formáit. Az egyezmény ilyennek tekinti:

„(a) a rabszolgaság vagy a rabszolgasághoz hasonló gyakorlat valamennyi formáját, úgymint a gyerekek adásvételét és a gyermekkereskedelmet, az adórszolgaságot és jobbagyságot, valamint a kényszer- vagy kötelező munkát, ideértve a gyerekek kényszer- vagy kötelező sorozását fegyveres konfliktusokban való bevetésük érdekében;

(b) gyermek prostitúció, pornográf felvételek készítése vagy pornografikus előadás céljára történő használatát, vásárlását vagy felajánlását;

(c) egy gyerek illegális tevékenységre, különösen a vonatkozó nemzetközi szerződések szerint meghatározott kábítószerrel előállítására, és az azokkal való üzérkedésre történő használatát, vásárlását és felajánlását;

(d) olyan munkát, amely jellegénél fogva, vagy azon körülményektől fogva, amely között azt végzik, valószínűleg veszélyezteti a gyerekek egészségét, biztonságát vagy erkölcsét.”

(3. cikk)

Ily módon ez az ILO egyezmény közvetlen hatással van a 35. cikk hatékony végrehajtására (a gyermekkereskedelem ezen vonatkozásairól további információkért lásd a 32. cikket a 340. oldalon).

A gyermekkereskedelem és az örökbefogadás

Ahogy az a 21. cikk tárgyalásában szerepelt, jelenleg a gyerekeknek a nemzetközi örökbefogadások esetén való védelméről és az ilyen ügyekben történő együttműködésről szóló Hágai Egyezmény a legfőbb nemzetközi eszköz az örökbefogadás céljából történő gyermekkereskedelem megelőzésére. Az egyezmény tiltja a külföldre történő örökbefogadásból eredő jogtalan anyagi haszonszerzést, és kiköti, hogy „kizárólag a költségeket és kiadásokat (beleértve... [az] érintett személyek indokolt szakmai díjait) lehet felszá-

mítani vagy kifizetni (32. cikk). Emellett a Gyermek jogairól szóló egyezményhez kapcsolódó, a Gyermekkereskedelemtől, a gyermekprostitúciótól és a gyermekpornográfiáról szóló fakultatív jegyzőkönyv beleérti a „gyermek örökbefogadásához való hozzájárulás szabálytalan kieszközlése közvetítőként, az örökbefogadásra vonatkozó nemzetközi jogi egyezmények megsértésével” (3(ii) cikk).

Továbbra is érkeznek jelentések gyerekek eladásáról külföldre történő örökbefogadás céljából, mivel normális körülmények között az örökbefogadásban reménykedő párok száma általában meghaladja az örökbe adható egészséges csecsemők számát. És bár a haszon fő forrását a külföldre történő örökbefogadások jelentik, számos joghatóság körében a gyerekek örökbefogadásához való törvényellenes eladása országon belül is működik.

Egyes országok már tettek lépéseket a külföldi örökbefogadások megtiltására, vagy arra, hogy ezek lehetőségét kizárólag az elhagyott, vagy intézetben élő gyerekek esetére korlátozzák. Az ilyen intézkedések, jóllehet a gyermekkereskedelem megelőzésére és a 7., 8. és 10. cikkeken megfogalmazott gyermeki jogok (a szülők megismerése és az általuk való felneveltetés, a személyazonosság megtartása és a szülőktől való elválasztás tilalma) megerősítésére szolgálnak, rugalmatlanabb eszköznek tűnnek arra, hogy az egyes gyerekek legfőbb érdekét védelmezzék, mint amiket a Hágai egyezmény biztosít.

A Bizottság aggodalmát fejezte ki a gyerekek örökbefogadás céljából történő kereskedelmével, valamint az „informális” örökbefogadás azon gyakorlatával kapcsolatban, amely a gyerekek háziszolgaként való foglalkoztatása, gyakorlatilag rabszolgává tétele céljából történik.

A gyermekkereskedelem és a szexuális kizsákmányolás

A 34. cikk a gyermeknek a szexuális kizsákmányolás minden formájától, illetve a prostitúciótól és a gyermekpornográfiától való védelmével foglalkozik; a gyermekkereskedelemtől, a gyermekprostitúciótól és a gyermekpornográfiáról szóló fakultatív jegyzőkönyv pedig további védelmet nyújt (lásd 359. és 481. oldal) e téren.

A gyermekprostitúció és a gyermekpornográfia egyre nyereségesebb üzletet jelent a világ számos részén. A gyerekek kereskedelmi célú szexu-

ális kizsákmányolása természetesen mélyen érinti a Bizottságot, különösen abban az esetben, amikor az adott állam nem ismeri el ennek létezését – például a „tranzit országok” vagy azok, amelyekben tradicionális szokások álcája mögé rejtik ennek gyakorlatát.

A gyermekkereskedelem és a fegyveres konfliktusok

A gyerek jogairól szóló egyezmény 38. cikke a fegyveres konfliktusok és a gyerekek témakörét tárgyalja (403. oldal). Míg a világ „gyerekkatonáinak” egy része önkéntes, addig sokukat kötelezően vagy kényszerítéssel sorozták be, ami az elrablás és a kényszerszolgálat súlyos formája. Az ilyen tetteket gerillacsapatok is elkövetik, amely esetben a ratifikáló államnak korlátozott esélye lehet a közbelépésre, némelyik állam azonban túl gyengén avatkozik be, az áldozatokat is bünteti, vagy éppenséggel együttműködik az elkövetőkkel. És vannak esetek, amikor maga az állam kötelezi a gyerekeket a fegyveres erőkhöz való belépésre, ami egyértelműen sérti a 35. cikkben foglaltakat, lévén egy ilyen tett a gyerek elrablásának minősül, még akkor is, ha az érintett gyerek kora meghaladja a hadkötelesség alsó korhatárát, amely a 38. cikk szerint 15 év.

Az 1999. évi, a gyermekmunka legrosszabb formáiról szóló 182. ILO egyezmény része a 18 év alatti gyerekek kényszer- vagy kötelező sorozása fegyveres konfliktusokban való bevetésük érdekében. A gyerek jogairól szóló egyezményhez kapcsolódó, a fegyveres konfliktusban érintett gyerekekről szóló fakultatív jegyzőkönyv megköveteli, hogy a 18 év alatti gyerekeket ne lehessen kötelezően besorozni a fegyveres erőkhöz, és azok, akik önkéntesen vonultak be, ne vegyenek részt közvetlenül az összecsapásokban. Az államoknak „minden lehető intézkedést” meg kell tenniük annak érdekében, hogy azok a fegyveres csoportok, amelyek nem részei az államnak, ne sorozzanak be és ne használjanak gyerekeket az összecsapásokban. (lásd 477. oldal).

A gyermekkereskedelem és a szervátültetések

Ismerve a gazdagabb országok sürgető igényét gyerekek transzplantálásra alkalmas szervei iránt, valamint ismerve a fejlődő országok gyerekeinek totális védtelenségét, nagy a valószínűsége a gyerekeket érintő szervkereskedelem létezésé-

nek. Ugyanakkor nagyon nehéz lenne titokban tartani az ilyen eseteket, hiszen tudvalevő, hogy jelentős számú egészségügyi személyzet szükséges a sikeres szervátültetéshez.

A világsajtóban folyamatosan jelennek meg erre vonatkozó állítások vagy sejtések, és biztos, hogy vannak olyan esetek, amikor a szegénységben élő felnőttek a saját veséjüket adják el szervátültetéshez, mégis úgy tűnik, nincs komoly bizonyítéka annak, hogy gyerekek szerveivel is kereskednének. Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) megvizsgálta és véleményezte a kérdést: „Az élő nem rokon donorok felhasználása a szegények lehetőségeit növeli, különösen a fejlődő országokban, ahol a potenciális nem rokon donorokat arra csábítják, hogy adják el a szerveiket... Míg az önzetlenségből vagy szeretetből történő szerv- és szövetadományozás erkölcsileg elfogadható, a haszonszerzés céljából történő adományozás elítélendő.” (*Emberi szervtranszplantáció: Jelentés az Egészségügyi Világszervezet támogatásával létrejött fejlesztésekről (1987-1991)*, WHO, Genf, 1991) A WHO az emberi szervátültetésre vonatkozó irányelvei között azt javasolja: „élő kiskorú testéből semmilyen szerv nem távolítható el transzplantáció céljából. A regenerálódó szövetek esetében a nemzeti szabályozás kivételt tehet” (4. irányelv). Ez a kivétel engedélyezi a csontvelő átültetését, de kizárja például egy gyermek egyik veséje, tüdeje a gyermek testvérének való adományozását (jóllehet a 3. irányelv szerint felnőttek számára megengedett, hogy valamely szervüket genetikailag rokon recipiensnek adományozzák). Az 5. irányelv tiltja a szervátültetésekhez kapcsolódó kereskedelmi ügyleteket.

A gyermek jogairól szóló egyezményhez kapcsolódó, a gyermekkereskedelemtől, a gyermekprostitúciótól és a gyermekpornográfiáról szóló fakultatív jegyzőkönyv is külön említi „a gyermek szerveinek hasznon fejében történő” átruházását, mint olyan cselekményt, amelyet a ratifikáló államnak bűncselekménnyé kell nyilvánítania. (3. cikk).

Áldozatok és nem bűnözők

A gyermekkereskedelmet büntető törvények elfogadásakor vagy megerősítésekor nyilvánvaló és nagyon fontos, hogy magukat a gyerekeket ne kriminalizálják. Ők az áldozatok, nem pedig a bűnelkövetők. Ehhez hasonlóan, az is nagyon fontos, hogy ahol gyerekekkel kereskednek, külö-

Gyermekjogi egyezmény

nösen, ha a gyerekek ismeretlen országban találják magukat, emberségesen bánjanak velük. A Gyermek jogairól szóló egyezmény 39. cikke kötelezi a részes államokat, hogy tegyenek meg minden alkalmas intézkedést, hogy megkönnyítsék a gyerekkorú áldozatok rehabilitációját és társadalomba való visszailleszkedését (415. oldal).

Mind (a Közgyűlés által 2000-ben elfogadott) a Gyermek jogairól szóló egyezményhez kapcsolódó, a gyermekkereskedelemtől, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról szóló fakultatív jegyzőkönyv, mind pedig (a Közgyűlés által ugyancsak 2000-ben elfogadott) az ENSZ nemzetközi szervezett bűnözés elleni egyezményét kiegészítő, az emberkereskedelem, különösen a nők és gyerekek kereskedelmének megelőzéséről, visszaszorításáról és büntetéséről szóló jegyzőkönyv arra kötelezi a részes államokat, hogy védjék és segítsék az eladás és a gyerekkereskedelem áldozatait. Az előbbi jegyzőkönyv megköveteli a gyerekek speciális szükségleteinek felismerését, az ilyen gyerekáldozatok teljes körű tájékoztatását, a szükségleteik és véleményük figyelembe vételét, a magánéletük és biztonságuk védelmét, valamint szakember támogatásának biztosítását rehabilitációjukhoz és társadalmi visszailleszkedésükhöz. Az utóbbi jegyzőkönyv pedig megismétli ezeket a garanciákat, és azt követeli azon részes államoktól, amelyekbe a nemzetközi gyermekkereskedelem által érintett gyerekek érkeznek, hogy biztosítsanak számukra megfelelő oktatást, szállást és gondoskodást, továbbá garantálják számukra, hogy a hazájukba visszatérve is biztonságban lesznek majd.

A Bizottság „A hazájuktól távol élő, kísérő nélküli és szüleiktől elszakított gyermekekkel való bánásmód” című átfogó kommentárban meg-
jegyzi:

„A kísérő nélküli vagy családjuktól elszakított gyermekek a szülőhazájuktól távol különösen védtelenek a kizsákmányolással és a visszaéléssel szemben. A lányokat kiemelkedően veszélyezteti az emberkereskedelem, pl. a szexuális kizsákmányolás céljából történő áruba bocsátás...”

„A kísérő nélküli vagy a családjuktól elszakított gyermekeket fenyegető veszélyek egyike a gyermekekkel való kereskedelem, illetve annak újrakezdése, ha az adott gyermek korábban már áldozatul esett a gyermekkereskedelemnek. A

gyermekkereskedelem fenyegeti az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jogok megvalósulását (6. cikk). Az egyezmény 35. cikkének értelmében a részes államoknak alkalmas intézkedéseket kell tenniük az ilyen kereskedelem megelőzésére. Ezen intézkedések körébe tartozik a kísérő nélküli és a családjuktól elszakított gyermekek azonosítása; hollétük rendszeres felderítése; és olyan, a koruknak megfelelő és társadalmi nemekre érzékeny tájékoztató kampányok lebonyolítása, amelyek a gyermek számára érthető nyelven és médiumon keresztül valósulnak meg. Ezenkívül a munkára és a határátlépésre vonatkozó jogszabályokat kell elfogadni, és hatékony végrehajtási mechanizmusokat biztosítani.”

„Azokat a gyermekeket is nagy veszély fenyegeti, akik egyszer már áldozatul estek a gyermekkereskedelemnek, és ennek következtében kísérő nélkül maradtak vagy elszakadtak a hozzátartozóiktól. Az ilyen gyermekeket nem szabad büntetni, és mint súlyos emberi jogi sérelmek elszennvedői segítségre szorulnak. Az 1951. évi egyezmény értelmében némely, a gyermekkereskedelemben érintett gyermek jogosult a menekült státuszra, a részes államoknak tehát biztosítaniuk kell azt, hogy azok a kísérő nélküli vagy a családjuktól elszakított gyermekek, akik érintettek a gyermekkereskedelemben, és akik szeretnének menedéket kapni, vagy akikkel kapcsolatban más egyéb ok indokoltá teszi a nemzetközi védelem szükségességét, hozzáférhetnek a menekültügyi eljáráshoz. Azokat a gyermekeket, akiket az a veszély fenyeget, hogy újra a gyermekkereskedelem áldozataivá válhatnak, nem szabad visszavinni a származási országukba, kivéve, ha ez az adott gyermek legfőbb érdekét szolgálja, és megfelelő intézkedéseket foganatosítanak a védelmére. Az államoknak alternatív megoldásokat kell kialakítaniuk a gyermekkereskedelem által érintett gyermekek védelmére, amennyiben a legfőbb érdeküket nem a hazatérés szolgálja.” (Gyermekjogi Bizottság, 6. számú átfogó kommentár, 50., 52. és 53. bekezdés)

2005-ben az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa elfogadta a gyermekkorú áldozatokra és a bűncselekmények tanúira vonatkozó igazságszolgáltatással kapcsolatos ENSZ iránymutatásokat. Ezek az iránymutatások megkövetelik, hogy a gyermekkorú áldozatokat és tanúkat méltósággal

és megértéssel kell kezelni, hatékony segítséget kell nyújtani a számukra, teljes körűen tájékoztatni kell őket, és lehetőséget kell biztosítani nekik a véleménynyilvánításra, garantálni kell a biztonságuk és a magánéletük teljes védelmét, rehabilitációs lehetőséget kell biztosítani, és amennyiben lehetséges, fel kell ajánlani számukra a jóvátételt.

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* (CRC/C/58/Rev.1). függelék, 467. oldal.

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

Az ellenőrző lista használatáról lásd XXXV. oldal

- Elfogadtak-e olyan törvényhozási és közigazgatási intézkedéseket, amelyek biztosítják a joghatóságon belül elrabolt gyerekek lehető leggyorsabb megtalálását és hazajuttatását?
- A gyerekek kolduláshoz való felhasználása törvényellenes cselekedetnek minősül-e?
- Együttműködnek-e nemzetközi szinten az illetékes állami szervek, különösen a rendőrség és a jóléti szolgáltatók, a gyerekkereskedelem nemzetközi formáinak azonosításában és üldözésében?
- Léteznek-e olyan intézkedések, amelyek garantálják, hogy a nemzetközi gyerekkereskedelem áldozatai biztonságban és törvényesen hazatérhetnek a származási országukba?
- Létezik-e nemzeti adatbázis az eltűnt gyerekekről és a gyerekkereskedelem ismert elkövetőiről?
- Elfogadtak-e olyan intézkedéseket, amelyek segítik a joghatóságon kívül történő gyerekkereskedelemben részt vevő személyek elleni bűnvádi eljárást?
- Emberségesen kezelik-e az elrablás, eladás és emberkereskedelem gyerekáldozatait, áldozatnak és nem bűnelkövetőnek tekintik-e őket, és a támogatás illetve a segítségnyújtás minden alkalmas formáját biztosítják-e a számukra?

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan, és a cikkek kölcsönösen összefüggenek egymással.

A 35. cikk sem önmagában értelmezendő.

Kiemelt figyelmet kell fordítani:

A többi általános elvre

- 2. cikk: Az Egyezményben megállapított jogok elismerése a joghatóság alá tartozó valamennyi gyermek számára, hátrányos megkülönböztetés nélkül
- 3. cikk 1 bekezdése: A gyermek legfőbb érdekei a gyerekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
- 6. cikk: Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog
- 12. cikk: A gyermek véleményének tiszteletben tartása a gyermeket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyermeket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban

Szorosan kapcsolódó cikkek

Az alábbi cikkek végrehajtása különösen összefügg a 35. cikk végrehajtásával:

- 8. cikk: A gyermek személyazonosságának megtartása
- 11. cikk: Védelem a törvényellenes elszállítástól és ott-tartástól
- 16. cikk: A gyermek védelme a magánéletébe, a családjába és az otthonába való önkényes beavatkozástól
- 20. cikk: A család nélküli gyerekek
- 21. cikk: Örökbefogadás
- 32. cikk: Gyerekmunka
- 33. cikk: A kábítószerrel való visszaélés és a kábítószer-kereskedelem
- 34. cikk: Szexuális kizsákmányolás
- 36. cikk: A kizsákmányolás más formái
- 39. cikk: A gyermekáldozatok rehabilitációja
- A gyermek jogairól szóló egyezményhez kapcsolódó fakultatív jegyzőkönyv a fegyveres konfliktusban érintett gyerekekről
- A gyermek jogairól szóló egyezményhez kapcsolódó fakultatív jegyzőkönyv a gyerekkereskedelemről, a gyermekprostitúcióról és a gyerekpornográfiáról

Védelem a kizsákmányolás más formáival szemben

A 36. CIKK SZÖVEGE

Az Egyezményben részes államok megvédik a gyereket a jólétére bármilyen szempontból káros kizsákmányolás bármely más formája ellen is.

Összefoglalás

Az egyezmény fogalmazásakor a 36. cikket annak biztosítása érdekében terjesztették elő, hogy a gyerekek szexuális és gazdasági kizsákmányolása mellett a gyerekek „társadalmi” kizsákmányolását is felismerjék, példákat azonban nem szolgáltatottak arra, mit is jelent a „társadalmi kizsákmányolás”. A 11. (a gyerekek törvényellenes külföldre utaztatása és ott-tartása), a 21. (örökbefogadás), a 32. (gyerekmunka), a 33. (kábitószer-kereskedelem), a 34. (szexuális kizsákmányolás), a 35. (a gyerek elrablása, eladása és kereskedelme) és a 38. (fegyveres konfliktus) cikkek számos formáját érintik a gyerekek felnőttek általi kizsákmányolásának. A 36. cikk tehát „védőháló” a kizsákmányolás „bármely más formája” ellen.

A Bizottság mindeztidáig még nem foglalkozott külön ezzel a cikkel. A kizsákmányoláshoz tartozik a többi cikk által nem érintett formái közé a tehetséges gyerekek kizsákmányolása, a gyerekek bűncselekményekhez való felhasználása, a gyerekek politikai tevékenységekhez való felhasználása (például erőszakos demonstrációkban), továbbá a gyerekek média általi kizsákmányolása, illetve a gyerekeknek az orvostudományi kutatásokhoz és egyéb tudományos kísérletekhez való felhasználása

Tehetséges gyermekek

A versenysportban, a különböző játékokban, az előadóművészetekben és egyéb téren tehetséges gyerekek képességeit a családjuk, a média, az üzleti szektor és az állami intézmények akár olyan

áron is képesek fejleszteni, amely ártalmas a gyerekek fizikai és mentális fejlődésére. A gyermekmunkát érintő szabályozások az ilyen jellegű önkéntes tevékenységekre általában nem vonatkoznak, és ezért a gyermekjóléti szolgáltatók nem is ellenőrzik ezeket.

A média

Ahogy az a 16. (152. oldal) és 17. (165. oldal) cikkek tárgyalásában is szerepel, a gyerekeket a média is kizsákmányolhatja, pl. a gyerekáldozatok vagy gyerekkorú bűnelkövetők azonosításával, vagy a gyerekek szerepléseinek a gyerekek előzetes tájékoztatáson alapuló beleegyezése nélkül történő megszerzésével, ami akár káros is lehet a fejlődésükre. A Bizottság „A gyermek és a média” című vitanapja kapcsán megjegyezte:

„A média a tudósításain keresztül kialakít egy „képet” a gyermekekről, tükrözi és befolyásolja a különböző felfogásokat arról, kik is a gyermekek, és hogyan viselkednek. Ez a kép a gyermekek iránti tiszteletet is kifejezheti és közvetítheti, de akár olyan előítéletek és sztereotípiák elterjesztésére is alkalmas, amelyeknek negatív hatásuk lehet a közvéleményre és a politikusokra. Csak az árnyalt és tájékozott tudósítás szolgálja a gyermeki jogok érvényesítését.”

„Nagyon fontos, hogy maga a média se éljen vissza a gyermekekkel. A gyermekek integritását a róluk szóló tudósítások során is védelmezni kell, beleértve a bűncselekményekben való részvételükről, az ellenük elkövetett szexuális visszaélés-

Gyermejkogi egyezmény

ról, vagy a családi problémáikról szóló híradásokat. Szerencsére a tömegtájékoztatásban dolgozók számos országban önként vállalták, hogy tiszteletben tartja a gyermekek magánéletét védelmező irányelveket, ugyanakkor mégsem mindig sikerül követni ezeket az etikai normákat.” (Gyermejkogi Bizottság, Jelentés a tizenegyedik ülésről, 1996. január, CRC/C/50, 80. oldal)

Kutatás és kísérletek

A gyerekeket kutatók és tudósok is kizsákmányolhatják, például azáltal, hogy megsértik a magánéletüket, vagy, hogy olyasmit kérnek tőlük, amelyek sértik a jogaikat vagy az emberi méltóságukat. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 7. cikke határozottan tiltja az egyénnel szabad hozzájárulása nélkül végzett orvosi és tudományos kísérleteket.

Ahogy az a 37. cikk tárgyalásában (387. oldal) olvasható, az Emberi Jogi Bizottság átfogó kommentárja, kimondja, hogy ez különösen fontos mindazok számára, akik „nem képesek érvényes beleegyezésüket adni”, vagy akik börtönben vannak, illetve őrizet alatt állnak (Emberi Jogi Bizottság, 20. számú átfogó kommentár, 1992, RI/GEN/1/ Rev.8, 7. bekezdés, 191. oldal). A 2006-ban elfogadott, a Foglyatalkossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény kimondja, hogy „nem végezhető orvosi vagy tudományos kísérlet senkin, a személy szabadon megadott hozzájárulása nélkül.” (15. cikk 1. bekezdés). A gyermek jogairól szóló egyezmény nem foglalkozik ezzel a problémával, bár a kutatási, tudományos vagy szociológiai kísérletekben történő részvételhez való „szabad beleegyezés” kérdése gyerekek esetében még problematikusabb, mint a felnőtteknél. Helytelen lenne a gyerekekkel folytatott kísérletek valamennyi formáját törvénytelennek minősíteni, hiszen lehetséges, hogy az egyes kísérleti jellegű kezelések jelentik az egyetlen reményt adott gyerekeknek a gyógyulásra, és vitathatatlan, hogy az orvostudományi kísérletek a gyógyászati folyamat részét képezik. A Nemzetközi Orvostudományi Szervezetek Tanácsa (CIOMS) megjelentette *Az emberen történő orvosi biológiai kutatás nemzetközi irányelvei* című dokumentumot, amely arra vonatkozólag is tartalmaz irányelveket, hogy mikor és hogyan vethetők alá gyerekek az ilyen kutatásoknak.

Amennyiben ez idősebb gyerekeket érint, akkor a kérdés az egyezményben foglalt polgári jo-

gaikhoz is kapcsolódik, például ahhoz, hogy szabad legyen az őket érintő kérdésekben, valamint a véleménynyilvánítási és az egyesülési szabadságukhoz és „kibontakozó képességeik” tiszteletben tartásához. Ésszerű feltételezni, hogy azok a gyerekek, akik képesek eldönteni a gyógyászati kezelés vagy műtét szükségességét, ugyancsak képesek beleegyezésüket adni egy kutatásban, vagy orvostudományi kísérletekben való részvételhez. Az államoknak biztosítaniuk kell, hogy mindennemű, a gyerekeket érintő kutatás vagy kísérlet megfeleljen a vonatkozó jogszabályok által alátámasztott, kötelező etikai kódexnek. A Bizottság „A HIV/AIDS és a gyermek jogai” című 3. számú átfogó kommentárja arra szólítja fel az államokat, hogy támogassák az ilyen tárgyú kutatásokat, de arra inti őket, hogy: „...gyerekeket mindaddig ne használhassanak fel kutatási alanyként, amíg azt a beavatkozást előzőleg felnőtteken teljes körűen nem tesztelték. (Emberi) jogi és etikai kétségek léptek fel a HIV/AIDS-fertőzésekhez kapcsolódó orvosi biológiai kutatásokat, a HIV/AIDS-operációkat és az e tárgyban végzett társadalom-, kultúra- és magatartás-kutatásokat illetően. Gyerekeket vetettek alá szükségtelen vagy nem megfelelően megtervezett kutatásoknak úgy, hogy alig vagy egyáltalán nem volt lehetőségük sem az ellenkezésükre, sem a beleegyezésüket kifejezni a részvételre vonatkozóan. A gyermek kibontakozó képességeivel összhangban mindig ki kell kérni a gyermekek beleegyezését, illetve szüleik vagy gondviselőik hozzájárulását, amennyiben erre szükség van, de a beleegyezésnek minden esetben a gyermeket érintő kutatás kockázatait és előnyeit ismertető, teljes körű tájékoztatáson kell alapulnia.” (Gyermejkogi Bizottság, 3. számú átfogó kommentár, 2003, CRC/GC/2003/3, 29. bekezdés)

A 39. cikk értelmében a részes államok kötelesek intézkedéseket tenni azon gyerekek rehabilitációja érdekében, akik sérelmet szenvedtek a kizsákmányolás „bármely más formája” következtében.

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* (CRC/C/58/Rev.1). függelék, 467. oldal.

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

Általános végrehajtási intézkedések

- Megtettek-e minden szükséges, átfogó végrehajtási intézkedést a 36. cikkhez kapcsolódóan, mint például:
 - ▶ a felelős minisztériumok és szervezetek azonosítása és koordinálása a kormányzat minden szintjén (a 36. cikkhez kapcsolódóan ez feltehetően az **egészségügyi, szociális, munkaügyi, oktatási és hírközlési** minisztériumokat érinti)
 - ▶ a releváns nem-kormányzati, civil szervezetek és szociális partnerek azonosítása?
 - ▶ átfogó vizsgálat azt biztosítandó, hogy a törvényhozás, minden politikai irányelv és gyakorlat megfelel a cikk rendelkezéseinek, minden gyerek vonatkozásában, a joghatóság egész területén?
 - ▶ a teljes végrehajtást biztosító stratégia elfogadása,
 - ▶ amelynek szükség esetén része a folyamat céljainak és indikátorainak meghatározása?
 - ▶ amely nem befolyásolja azokat a rendelkezéseket, amelyek jobban előmozdítják a gyermeki jogokat?
 - ▶ amely más, vonatkozó nemzetközi normákat is elismer?
 - ▶ amely szükséges esetén nemzetközi együttműködéseket is magában foglal?
- (Ezen intézkedések részét képezhetik az egyezmény teljes körű végrehajtását szolgáló, átfogó kormányzati stratégiának).
- ▶ költségvetési elemzés és a szükséges erőforrások biztosítása?
- ▶ az ellenőrzési, monitorozási és értékelési folyamatok kialakítása?
- ▶ a 36. cikk tartalmának a felnőttek és a gyerekek körében való megismertetése?
- ▶ megfelelő képzések kialakítása, figyelemfelkeltés, ill. tájékoztatás (a 36. cikkhez kapcsolódóan itt feltehetőleg **média vezetőkre, munkaügyi tisztségviselőkre, szociális munkásokra, kutatókra, egészségügyi dolgozókra és tudósokra** irányuló képzések szerepelnek)?

A 36. cikk végrehajtásával kapcsolatos konkrét kérdések

- Léteznek-e olyan törvényi és közigazgatási folyamatok, amelyek biztosítják a gyerekek védelmét a kizsákmányolás minden formájától?
- Van-e felhatalmazásuk a jóléti szolgálatoknak arra, hogy beavatkozzanak, ha úgy vélik, a gyerekek valamely okból olyan tevékenységekben vesznek részt, amelyek károsíthatják az általános fizikai, érzelmi, szellemi, spirituális, erkölcsi és szociális fejlődésüket?
- Léteznek-e olyan intézkedések, amelyek megelőzik a gyerekek média általi kizsákmányolását?
- Léteznek-e olyan intézkedések, amelyek megelőzik a gyerekek kutatási célokra való felhasználását, beleértve az orvostudományi és egyéb tudományos kísérleteket a gyerekek és/vagy szüleik, ill. törvény szerinti képviselő vagy gyám érvényes beleegyezése nélkül?
- Minden, gyerekek részvételével zajló kutatást vagy kísérletet kötelező szabályrend, vagy etikai gyakorlat kísér-e?
- Léteznek-e olyan intézkedések, amelyek rehabilitációs szolgáltatásokat biztosítanak azoknak a gyerekeknek, akik elszenvedték a kizsákmányolás jelen cikkben foglalt valamely formáját?

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan, és a cikkek kölcsönösen összefüggenek egymással.

A 36. cikk sem önmagában értelmezendő.

Kiemelt figyelmet kell fordítani:

A többi általános elvre

- 2. cikk: Az Egyezményben megállapított jogok elismerése a joghatóság alá tartozó valamennyi gyermek számára, hátrányos megkülönböztetés nélkül
- 3. cikk 1. bekezdése: A gyermek legfőbb érdekei a gyerekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
- 6. cikk: Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog
- 12. cikk: A gyermek véleményének tiszteletben tartása a gyermeket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyermeket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban

Szorosan kapcsolódó cikkek

Az alábbi cikkek végrehajtása különösen összefügg a 36. cikk végrehajtásával:

- 16. cikk: A gyermek védelme a magánéletébe, a családjába és az otthonába való önkényes beavatkozástól
 - 17. cikk: A média felelőssége
 - 32. cikk: Gyerekmunka
 - 34. cikk: A gyerekek szexuális kizsákmányolása
 - 35. cikk: A gyerekek elrablása, eladása és kereskedelme
 - 39. cikk: A gyerekáldozatok rehabilitációja
- A gyermek jogairól szóló egyezményhez kapcsolódó fakultatív jegyzőkönyv a gyermekkereskedelemről, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról

Kínzás, megalázó bánásmód és szabadságtól való megfosztás

A 37. CIKK SZÖVEGE

Az Egyezményben részes államok gondoskodnak arról, hogy

- a) gyermeket ne lehessen sem kínzásnak, sem kegyetlen, embertelen, megalázó büntetésnek vagy bánásmódnak alávetni. Tizennyolc éven aluli személyek által elkövetett bűncselekményekért sem halálbüntetést, sem szabadlábra helyezés lehetőségét kizáró életfogytiglan tartó szabadságvesztést ne legyen szabad alkalmazni;
- b) gyermeket törvénytelenül vagy önkényesen ne fosszanak meg szabadságától. A gyermek őrizetben tartása vagy letartóztatása, vagy vele szemben szabadságvesztés-büntetés kiszabása a törvény értelmében csak végső eszközként legyen alkalmazható a lehető legrövidebb időtartammal;
- c) a szabadságától megfosztott gyermekkel emberségesen és az emberi méltóságnak kijáró tisztelettel, életkorának megfelelő szükségleteinek figyelembevételével bánjanak. Különösképpen el kell különíteni a szabadságától megfosztott gyermeket a felnőttektől, kivéve, ha a gyermek mindenek felett álló érdekében ennek ellenkezője tűnik ajánlatosabbnak; a gyermeknek, rendkívüli körülményektől eltekintve, joga van levelezés és látogatások útján kapcsolatban maradni családjával;
- d) a szabadságától megfosztott gyermeknek joga legyen igen rövid idő alatt jogsegélyt vagy bármely más alkalmas segítséget igénybe venni, valamint joga legyen arra is, hogy szabadságelvonásának törvényességeivel kapcsolatban bírósághoz vagy más illetékes, független és pártatlan hatósághoz forduljon, és hogy az ügyben sürgősen döntsenek.

Összefoglalás

A gyermek jogairól szóló egyezmény 37. cikke rendelkezik a gyerekeknek

- ▶ a kínzás;
- ▶ más egyéb kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetés vagy bánásmód;
- ▶ a halálbüntetés;
- ▶ a szabadlábra helyezés reménye nélküli, tényleges életfogytiglani szabadságvesztés;
- ▶ a szabadságtól való törvényellenes vagy önkényes megfosztás elleni védelméről.

A cikk a gyerekeket érintő bárminemű letartóztatás, őrizetben tartás vagy szabadságvesztés-büntetés feltételeiről úgy rendelkezik, hogy azoknak

- ▶ összhangban kell lenniük a törvénnyel;
- ▶ csak végső eszközként alkalmazhatók; és
- ▶ a lehető legrövidebb időtartamra szólnak.

Gyermejjogi egyezmény

A cikk emellett további feltételeket határoz meg a szabadságuktól megfosztott gyerekekre vonatkozó bánásmódot illetően, miszerint:

- ▶ emberségesen és az emberi méltóságuknak kijáró tisztelettel kell bánni velük;
- ▶ az életkoruknak megfelelő szükségleteik figyelembe vételével;
- ▶ el kell különíteni őket a felnőttektől, kivéve abban az esetben, ha a gyermek legfőbb érdekét ennek ellenkezője szolgálja;
- ▶ biztosítani kell a számukra, hogy rendkívüli körülményektől eltekintve, levelezés és látogatások útján kapcsolatban maradhassanak a családjukkal;
- ▶ biztosítani kell számukra a jogot a jogi és más alkalmas segítségnyújtás azonnali igénybevételéhez;
- ▶ biztosítani kell számukra a jogot, hogy a szabadságvesztés törvényességével kapcsolatban bírósághoz vagy más illetékes, független és pártatlan hatósághoz fordulhassanak; és
- ▶ hogy az ügyükben sürgősen döntést hozzanak.

A Bizottság, hivatkozással a 37., 39. és 40. cikkekre és az ENSZ a fiatalkorúak igazságszolgáltatására vonatkozó irányelveire és szabályaira, továbbra is a fiatalkorúak igazságszolgáltatásának átfogó reformját javasolja a legtöbb olyan államnak, amelyek jelentéseit megvizsgálta.

A 37. cikknek a kínzás, a kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés elleni védelemre vonatkozó rendelkezései feltétel nélküli rendelkezések, és arra kötelezik a részes államokat, hogy védjék meg ezektől a gyerekeket, bárhol legyenek is azok. A szabadságtól való megfosztáshoz kapcsolódó rendelkezések nem csak azokra a gyerekekre vonatkoznak, akik valami törvénybe ütközött tettek (sok államban a gyerekek szabadságtól való megfosztása olyan indokokkal is megengedhető, amelyek nem kapcsolódnak bűncselekmények elkövetéséhez – pl. „jó-léti”, illetve a mentális egészséget érintő okok, és a menedékkéréshez vagy a bevándorláshoz kötődő szempontok). A 39. cikk rendelkezik a részes államok azon kötelezettségéről, hogy mozdítsák elő a kínzást vagy más kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmódot vagy büntetést elszenvedő gyerekkorú áldozatok felépülését és rehabilitációját. (lásd 415. oldal.)

A fiatalkorúak igazságszolgáltatására vonatkozó ENSZ szabályok és -irányelvek

A Bizottság a részes államok országjelentéseinek vizsgálatakor és más kommentárjaiban rámutatott, hogy a fiatalkorúak igazságszolgáltatására vonatkozó ENSZ szabályokat és -irányelveket tekintve a 37. cikk végrehajtása szempontjából releváns és részletes előírásoknak (az ENSZ minimum-követelmény szabályai a fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszeréről, azaz a „Pekingi szabályok”; az ENSZ a szabadságuktól megfosztott fiatalkorúak védelméről szóló szabályai; és az ENSZ fiatalkori bűnözés megelőzéséről szóló iránymutatásai, azaz a Rijádi iránymutatások).

A Bizottság kijelentette, hogy az Egyezmény, valamint ezek a szabályok és irányelvek együttesen:

„... egy olyan gyermekközpontú rendszer elfogadására szólítanak fel, amely a gyermeket az alapvető jogok és szabadságok birtokosának ismeri el, és annak szükségességét hangsúlyozza, hogy a gyermekek legfőbb érdeke legyen az elsődleges szempont minden, gyermekeket érintő lépés meghatározásában” (Jelentés a kilencedik ülésről, 1995. május/június, CRC/C/43, VIII. melléklet, 64. oldal.)

A Bizottság utalást tett A büntető igazságszolgáltatás rendszerének a gyermekkel kapcsolatos tevékenységeire vonatkozó irányelvek c. dokumentumra is, amelyet 1997 februárjában Bécsben állított össze egy szakértői csoport (Gazdasági és Szociális Tanács 1997/30. sz. határozata, Melléklet), legutóbb pedig a gyermekkorú áldozatokra és a bűncselekmények tanúira vonatkozó igazságszolgáltatással kapcsolatos iránymutatásokra hivatkozott (Gazdasági és Szociális Tanács 2005/20. sz. határozata).

„Gyermekek ne lehessenek sem kínzásnak, sem kegyetlen, embertelen, megalázó büntetésnek vagy bánásmódnak alávetni”

A 37. cikk a) pontja hangsúlyozza a kínzás, a kegyetlen, embertelen, megalázó büntetés vagy bánásmód teljes tilalmát, amelyet az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 5. cikke és a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 7. cikke, valamint a kínzás és más kegyetlen, embertelen, vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezmény erősít meg mindenki számára, így a gyerekek számára is. Különösen hangsúlyos, hogy ez a tilalom min-

den gyerekre egyformán vonatkozik, bárhol tartózkodjon is.

1975-ben a Közgyűlés elfogadta a minden személynek a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódok vagy büntetések elleni védeleméről szóló nyilatkozatot. Ez képezte az alapját a Közgyűlés által 1984-ben elfogadott, a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezménynek. Az Egyezmény a kínzásra vonatkozólag, annak céljait illetően az alábbi meghatározást adja: a „kínzás” „minden olyan cselekményt jelent, amelyet szándékosan, jelentős testi vagy lelki fájdalom vagy szenvedés kiváltása céljából alkalmaznak valakivel szemben, hogy tőle, illetőleg harmadik személytől értesüléseket vagy vallomást csikarjanak ki, vagy hogy olyan cselekmény miatt büntessék, amelyet ő, vagy harmadik személy követett el, illetőleg amelynek elkövetésével őt vagy harmadik személyt gyanúsítanak, hogy megfélemlítsék, vagy nyomást gyakoroljanak rá, illetőleg hogy harmadik személyt félemlítsenek meg, vagy hogy harmadik személyre gyakoroljanak nyomást, valamint bármilyen megkülönböztetési formára alapított más okból alkalmaznak, ha az ilyen fájdalmat vagy szenvedést közfeladatot ellátó személy vagy hivatalos minőségben eljáró bármely más személy vagy ilyen személy kifejezett vagy hallgatóságos ösztönzésére vagy ennek hozzájárulásával bárki más okozza.” (1. cikk).

Az Egyezmény alapján létrehozták a Kínzás Elleni Bizottságot, amely az Egyezmény végrehajtását felügyeli, és megoldást keres a kínzás (és egyéb kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód) azon feltételezett eseteire, amelyek a tudomására jutottak. 2002-ben az ENSZ Közgyűlése elfogadta az Egyezmény kiegészítő jegyzőkönyvét, amely 2006 júniusában lépett hatályba, és amely egy olyan rendszer kialakítását célozza, amelynek keretében független nemzetközi és nemzeti testületek, annak érdekében, hogy megelőzzék a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódok vagy büntetések előfordulását, rendszeres látogatásokat tesznek azon helyeken, ahol szabadságuktól megfosztott személyek tartózkodnak. A kiegészítő jegyzőkönyv létrehozott egy, a prevencióval foglalkozó albizottságot, és lehetővé teszi az egyes országokon belüli, a nemzeti intézményekkel együttműködésben megvalósuló, vizsgálatokat a fogva tartás helyszínein. A jegyzőkönyv 3. cikke értelmé-

ben, az úgynevezett nemzeti prevenciós folyamatok keretében minden részes állam köteles nemzeti szinten egy, vagy több látogató testületet felállítani, kinevezni vagy fenntartani a kínzás stb. megelőzésére (további információért lásd www.ohchr.org).

Ezen felül az Emberi Jogi Bizottság (ma: Emberi Jogi Tanács) 1985-ben egy, a kínzás problémájával foglalkozó különleges megbízottat nevezett ki. A megbízott hatáskörébe tartozik: sürgős felhívások továbbítása a részes államoknak azon személyekre vonatkozólag, akikkel kapcsolatban felmerül a kínzással való fenyegetettség; valamint a korábban jelentett kínzásos esetekhez kapcsolódó kommunikáció; tényfeltáró országlátogatások lebonyolítása, a tevékenységeiről, a megbízatásról és az alkalmazott munkamódszerekről szóló éves jelentések benyújtása az Emberi Jogi Tanács és a Közgyűlés számára.

Az Emberi Jogi Bizottság két átfogó kommentárt fogadott el a polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányának 7. cikke kapcsán, az elsőt 1982-ben (Emberi Jogi Bizottság, 7. számú átfogó kommentár, 1982, HRI/GEN/1/Rev.8, 168-169. oldal), egy további kommentárt pedig 1992-ben, amely „helyettesíti, illetve visszautal, és továbbfejleszti a 7. számú átfogó kommentárt”. Ebben a Bizottság hangsúlyozza, hogy: „A 7. cikkben foglalt rendelkezések célja az egyének méltóságának, fizikai és szellemi integritásának a védelme. A részes állam feladata a szükséges jogi és egyéb intézkedéseken keresztül védelmet ajánlani mindenkinek a 7. cikk által tiltott tevékenységekkel szemben, akár hivatalos minőségben, akár azon kívül, illetve magán jelleggel követik el ezeket... A 7. cikk szövegét nem lehet korlátozni. A Bizottság azt is újra megerősíti, hogy a 7. cikkben foglalt rendelkezések hatályon kívül helyezése még általános szükségállapot esetén sem engedélyezett, és e rendelkezéseknek mindig érvényben kell maradniuk. A Bizottság a fentiekhez hasonlóan továbbra is tartja magát ahhoz, hogy a 7. cikk megsértése esetén semmilyen enyhítő körülmény, vagy indoklás nem hozható fel, semmilyen okból, még a magas rangú tisztségviselő vagy közhatóság utasításai esetén sem.”

Az Emberi Jogi Bizottság megjegyzi, hogy az egyezségokmány egyetlen meghatározást sem tartalmaz a 7. cikkben tárgyalt fogalmakra vonatkozólag: „a Bizottság sem tartja szükségesnek felsorolni a tiltott cselekedeteket vagy éles különbséget tenni a különböző típusú büntetések vagy

Gyermekegyezmény

bánásmódok között, és a különbségtétel mindig az alkalmazott bánásmód természetétől, céljától és szigorúságától függ.” A Bizottság azt is megjegyezte, hogy: „a 7. cikk végrehajtásához nem elegendő megtiltani vagy büncselekménnyé nyilvánítani az ilyen bánásmódot vagy büntetést. A részes államoknak tájékoztatniuk kell a Bizottságot azokról a törvényhozási, közigazgatási, igazságszolgáltatási és egyéb intézkedésekről, amelyeket a joghatóságuk bármely területén előforduló, a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés körébe tartozó cselekedetek megelőzésére és büntetésére tesznek.” Továbbá, „A Bizottság szerint a részes államok nem tehetnek ki egyéneket a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódok vagy büntetések veszélyének azáltal, hogy egy másik országba való hazatérésre kényszerítik őket kiadatás, kiutasítás vagy visszaküldés [a menedékkérők hazatérésre kényszerítése] útján. A részes államoknak jelentéseikben meg kell jelölniük, milyen intézkedéseket fogadtak el e ideig.” (Emberi Jogi Bizottság, 20. számú átfogó kommentár, 1992, HRI/GEN/1/Rev.8, pp. 190-191.o.)

A Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányának 7. cikkében szerepel egy további rendelkezés, amelyet nem ismétel meg a 37. cikk, és amely határozottan tiltja, hogy bárkit a szabad hozzájárulása nélküli orvosi vagy tudományos kísérletnek vessenek alá. Az Emberi Jogi Bizottság átfogó kommentárjában rámutat, hogy országjelentéseikben a részes államok általában kevés erre vonatkozó információval szolgálnak: „Több figyelmet kellene szentelni ennek az követelménynek, és eszközöket kellene biztosítani a rendelkezések végrehajtásának ellenőrzéséhez. A Bizottságnak meggyőződése, hogy az ilyen kísérletek esetén különleges védelemre van szükség azon személyek számára, akik nem képesek a szabad beleegyezésüket adni, és különösen azok esetében, akik a fogva tartás vagy őrizet valamely formája alatt állnak. Az ilyen személyek nem vehetők alá semmiféle, az egészségükre káros orvosi vagy tudományos kísérletnek.” (Emberi Jogi Bizottság, 20. számú átfogó kommentár, 1992, HRI/GEN/1/Rev.8, pp. 190-191. oldal.) A gyermek jogairól szóló egyezményben nincs ezzel egyenértékű rendelkezés, de a 36. cikk védelmezi a gyereket a jólétére bármilyen szempontból káros kizsákmányolás bármely más formája ellen is (381. oldal).

A Gyermekjogi Bizottság „A HIV/AIDS és a gyermek jogai” című átfogó kommentárjában kijelenti:

Gyermekeket vetettek alá szükségtelen vagy nem megfelelően megtervezett kutatásoknak úgy, hogy alig vagy egyáltalán nem volt lehetőségük sem az ellenkezésük, sem a beleegyezésüket kifejezni a részvételre vonatkozóan. A gyermek kibontakozó képességeinek megfelelően mindig ki kell kérni a gyermek beleegyezését, illetve szülei vagy gyámja/gondviselője hozzájárulását, amennyiben erre szükség van, de a beleegyezésnek minden esetben a gyermeket érintő kutatás kockázatait és előnyeit ismertető, teljes körű tájékoztatáson kell alapulnia.” (3. számú átfogó kommentár, 2003, CRC/GC/2003/3, 29. bekezdés)

A 2006 decemberében elfogadott, a fogyatékkal élő személyek jogairól szóló egyezmény 15. cikke megismétli a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának rendelkezéseit. A Gyermekjogi Bizottság kötelezi a részes államokat, hogy a gyermek jogairól szóló egyezmény 37. cikkének a) pontját foglalják bele a nemzeti törvényhozásba. A Bizottság javasolja a kínzás elleni egyezményhez való csatlakozást. Valamint hivatkozik a Kínzás Elleni Bizottság észrevételeire. A Bizottság komoly aggodalmát fejezte ki a kínzásról, és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódokról vagy büntetésekről szóló jelentések kapcsán.

A Nemzetközi Büntetőbíróság létrehozásáról szóló, 1998-ban elfogadott Római Statútum a háborús büncselekményekre és az emberiségellenes büncselekményekre vonatkozó definíciója is tartalmazza a „kínzás” fogalmát, amit a 7. cikk úgy határoz meg, mint: „komoly fájdalom vagy szenvedés szándékos előidézése, amelyet valamely fogásban vagy a vádlott ellenőrzése alatt tartott személlyel szemben alkalmaznak, kivéve ha a kínzás nem jár fájdalommal vagy szenvedéssel, kizárólag amennyiben az törvényes szankciókból ered, vagy azokkal jár” (lásd a 38. cikket. 405. oldal).

A Bizottság azokkal a jelentésekkel kapcsolatos aggodalmait is kifejezte, amelyek a gyerekek fogva tartása során és az utcán, a rendőroktól, a biztonsági erőktől, a tanároktól és a családtagoktól elszenvedett kínzásairól és embertelen vagy megalázó bánásmódról szólnak. A Bizottság azt javasolta, hogy minden, kínzásról tett bejelentést

hivatalosan ki kell vizsgálni, és az elkövetőket (polgári) bíróság elé kell állítani, és amennyiben bűnösnek találtnak, meg kell őket büntetni.

A Bizottság hangsúlyozta a panasztételi eljárások fontosságát (lásd alább, a 398. oldal, valamint a 12. cikk kapcsán a 113. oldal), különösen a fogva tartott vagy intézetben élő gyermekek számára. A Bizottság „A gyermekekkel szembeni erőszak” című első általános vitáját követően részletes ajánlásokat fogadott el a gyermekek panasztételi eljárásokhoz való hozzáféréséről (Jelentés a huszonötödik ülésről, 2000. szeptember/október, CRC/C/100, 134. o.; lásd a 19. cikket, 183. oldal). A Bizottság nyilvánvalóvá tette, hogy egyetlen olyan vallomás sem fogadható el bizonyítékként, amelyet kínzás vagy más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód hatására tettek.

Erőszakos eltüntetések. 1993-ban a Közgyűlés elfogadott egy nyilatkozatot minden személynek az erőszakos eltüntetés elleni védelméről (A/RES/47/133), amely kimondja, hogy minden erőszakos eltüntetésre irányuló cselekedet az emberi méltóság ellen elkövetett bűncselekmény, és a nemzetközi törvények megsértését jelenti, beleértve a mindenkit megillető „jogot arra, hogy ne vethessék alá kínzásnak és embertelen vagy megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek. Ez az élethez való jogot is sérti és komolyan fenyegeti.” (1. cikk). A nyilatkozat 20. cikke vonatkozik azon gyerekeknek az elrablástól való védelmére, akiknek szüleit erőszakkal eltüntették, vagy akiket édesanyjuk erőszakos eltüntetése ideje alatt szült.

2006 decemberében az ENSZ Közgyűlése elfogadta az erőszakos eltüntetéssel szembeni, minden embert megillető védelemről szóló egyezményt, amely elismeri minden személy jogát arra, hogy – függetlenül bármely körülménytől – ne vethessék alá erőszakkal eltüntetésnek, továbbá elismeri az áldozatok jogát az igazságszolgáltatáshoz és a jóvátételhez. Amint hatályba lép, arra kötelezi majd a részes államokat, hogy az erőszakos eltüntetést nyilvánítsák bűncselekménnyé, a felelősöket állítsák bíróság elé és tegyenek megelőző intézkedéseket. Az Egyezmény megerősíti az áldozatok jogát az igazság megismeréséhez az erőszakos eltüntetés körülményeiről, az eltűnt személy sorsáról, valamint azon jogukat, hogy szabadon kérjenek, kapjanak és közöljenek információkat e célból. Az erőszakos eltüntetések elterjedt és módszeres gyakorlata a vonatkozó nemzetközi törvény meghatározásának értelmé-

ben emberiségellenes bűncselekménynek minősül. Az Egyezmény 25. cikke különleges rendelkezéseket tartalmaz azon gyerekekre vonatkozólag, akik erőszakos eltüntetésnek estek áldozatul, vagy akiknek a szüleit vagy jog szerinti gondviselőjét/gyámját érte ugyanez (lásd a 8. cikket a 81. oldalon, és a 9. cikket a 88. oldalon).

Az embertelen vagy megalázó bánásmód formái

Az Emberi Jogi Bizottság a polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányának 7. cikkéhez kapcsolódó 7. számú átfogó kommentárjában rámutat, hogy a kínzás és az embertelen, vagy megalázó bánásmód vagy büntetés tilalma a testi fenytésre is kiterjed: „A 7. cikkben foglalt tilalom nem csak a fizikai fájdalmat kiváltó cselekedetekre vonatkozik, hanem azon cselekedetekre is, amelyek lelki szenvedést okoznak az áldozatnak. A Bizottság szerint a tilalomnak ezen felül a testi fenytésre is ki kell terjednie, beleértve a túlzott fenytést/korlátozást, amelyet valamely vétség elkövetése miatt, vagy pedagógiai, ill. fegyelmezési intézkedés gyanánt rendeltek el. Helyénvaló megjegyezni, hogy e tekintetben a 7. cikk főként a gyerekek, tanulók és páciensek védelmét szolgálja az oktatási és egészségügyi intézményekben.” (Emberi Jogi Bizottság, 20. számú átfogó kommentár, 1992, HRI/GEN/1/Rev.8, 5. bekezdés 190. oldal)

A Gyermekjogi Bizottság továbbment a „túlzott” fenytés elítélésénél, és a részes államok országjelentéseire vonatkozó záró észrevételeiben és más kommentárjaiban kijelentette, hogy a gyerekek mindennemű testi fenytése, akárcsak a legenyhébb is, ellentétes a gyermek jogairól szóló egyezménnyel, és a 37. cikk kiegészítéséhez külön idézte a 19. cikket, amely megköveteli a gyerekek védelmét „a fizikai vagy lelki durvaság... bármilyen formájától”, és a 28. cikk 2. bekezdését az iskolai fegyelmezés kapcsán.

2006-ban a Bizottság elfogadta „A gyermek jog a testi fenytéssel és a büntetés más kegyetlen vagy megalázó formáival szembeni védelemhez” című 8. számú átfogó kommentárt. A Bizottság kijelenti, hogy annak érdekében jelenteti meg ezt az átfogó kommentárt:

„... hangsúlyozza a részes államok kötelezettségét arra, hogy azonnal tegyenek lépéseket a gyermekek mindennemű testi fegyelmezése, és egyéb kegyetlen vagy megalázó büntetésének be-

Gyermekjogi egyezmény

tiltására és felszámolására, valamint hogy tervezék meg azokat a törvényhozási és figyelemfelkeltő és tájékoztató, illetve nevelési intézkedéseket, amelyeket az államnak e tekintetben meg kell tennie.”

A Bizottság megjegyzi, hogy:

„A gyermek jogairól szóló egyezmény elfogadását megelőzően az Emberi Jogok Nemzetközi Törvénye – az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, valamint a polgári és politikai jogokról és a gazdasági, szociális és kulturális jogokról szóló nemzetközi egyezségek – erősítették meg minden ember jogát az emberi méltósága és a fizikai integritása tiszteletéhez és a törvény egyenlő védelméhez. A Bizottság, miközben arra kötelezi a részes államokat, hogy tilták meg és számolják fel a testi fegyelmezés és egyéb kegyetlen vagy megalázó büntetés minden formáját, megjegyzi, hogy a gyermek jogairól szóló egyezmény ezen alapszik. Minden egyes ember egyenlő méltósága a nemzetközi emberi jogi törvények alapeszméje...”

„Az Egyezmény 37. cikke annak biztosítására kötelezi a részes államokat, hogy »gyermeket ne lehessen sem kínzásnak, sem kegyetlen, embertelen, megalázó büntetésnek vagy bánásmódnak alávetni«. A 19. cikk kiegészíti és kiterjeszti ezt azáltal, hogy arra kötelezi a részes államokat, hogy tegyenek meg »minden arra alkalmas, törvényhozási, közigazgatási, szociális és nevelési intézkedést, hogy megvédjék a gyermeket az erőszak, a támadás, a fizikai és lelki durvaság, az elhagyás vagy az elhanyagolás, a rossz bánásmód vagy a kizsákmányolás - ideértve a nemi erőszakot is - bármilyen formájától mindaddig, amíg szüleinek vagy valamelyik szülőjének, illetőleg törvényes képviselőjének vagy képviselőinek, vagy bármely más olyan személynek, akinél elhelyezték, felügyelete alatt áll«. Nincs itt semmi félreérthető: az a meghatározás, hogy »az erőszak, a támadás, a fizikai és lelki durvaság ... bármilyen formájától«, nem hagy teret a gyermekek elleni erőszak egyetlen törvényes formájának sem. A testi fenytés és a büntetés más kegyetlen vagy megalázó formái az erőszak különböző alakjai, és az államoknak alkalmas törvényhozási, közigazgatási, szociális és nevelési intézkedéseket kell tenniük ezek felszámolására.” (Gyermekjogi Bi-

zottság, 8. számú átfogó kommentár, 2006, CRC/C/GC/8; 2., 16. és 18. bekezdés. A 19. cikk összefoglalását és további tárgyalását lásd a 183. oldalon. Az átfogó kommentár teljes szövegét lásd a honlapon)

A Bizottság különösen bírálta a részes államok azon törvényi rendelkezéseit, amelyek különbséget akarnak tenni a testi fenytés elfogadható és elfogadhatatlan formái közt. Az egyes részes államok országjelentéseire vonatkozó záró észrevételeiben a Bizottság mindennemű – a családon vagy egyéb gondozási közegen, az iskolán és a büntetés-végrehajtási rendszeren belüli – testi fenytés betiltására szólította fel az államokat. (Lásd a 19. cikket a 183. oldalon). A részes államok országjelentéseinek vizsgálata során a Bizottság arra a felfedezésre jutott, hogy egyes országokban a megcsonkítás és a megkövezés, vagy a korbácsolás és verés mint a testi fenytés különböző formái továbbra is szerepelnek a bírósági ítéletek között. Ez olyan problémát vet fel, amely mind a 37., mind a 19. cikket érinti, és ütközik az ENSZ a fiatalkorúak igazságszolgáltatására vonatkozó szabályaival és irányelveivel, amelyekre a Bizottság következetesen a releváns előírásokként tekint, és amelyeket ekként is közvetít:

- ▶ A Pekingi szabályok 17. szabályának 3. bekezdése (Irányelvek a bírói döntéshez és intézkedéshez) kijelenti, hogy „A fiatalkorúakat ne vessék alá testi fenytésnek.”
- ▶ A szabadságuktól megfosztott fiatalkorúak védelméről szóló ENSZ szabályok 67. szabálya kijelenti, hogy „minden olyan fegyelmezési eszközt, amely kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódban, illetve testi fenytésben nyilvánul meg, szigorúan be kell tiltani...”
- ▶ A Rijádi iránymutatások 21. bekezdésének h) pontja kijelenti, hogy az oktatási rendszernek különleges figyelmet kell szentelnie „a durva fegyelmezési eszközök, kiváltképp a testi fenytés elkerülésére; az 54. bekezdés kimondja, hogy „Egyetlen gyermeket vagy fiatalt sem lehet durva vagy megalázó fenytésnek vagy büntetésnek alávetni sem otthon, sem az iskolában vagy bármely más intézményben”.

Az ENSZ Főtitkárának A gyermekekkel szembeni erőszakról szóló vizsgálata, amelyet 2006-ban tárt a Közgyűlés elé, arra sürgeti a részes államokat, hogy tegyenek azonnali lépéseket a gyerekek elleni erőszak minden formájának megtiltására, ide értve mindennemű testi fenyegetést, a káros hagyományos szokásokat, a szexuális erőszakot, a kínzást és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódot vagy büntetést, és ennek a 2009-es határidőt szabta (A/61/299). A vizsgálatot kiegészítő *Világjelentés a gyermekekkel szembeni erőszakról* kijelenti: „Az erőszak egyértelmű betiltásának elsődleges célja nevelő jellegű – azon világos üzenet közvetítése a társadalom minden tagja számára, hogy a gyerekek elleni erőszak minden formája törvényellenes és elfogadhatatlan, emellett pedig a pozitív, erőszakmentes társadalmi normák megerősítése. Nem maradhatnak büntetlenek azok, akik erőszakot követtek el a gyerekek ellen, viszont gondoskodni kell arról, hogy a érzéketlen jogalkalmazás ne okozhasson további szenvedéseket a gyermekkorú áldozatoknak...” (*Világjelentés a gyermekekkel szembeni erőszakról*, Paulo Sérgio Pinheiro, Az ENSZ Főtitkárának tanulmánya a gyermekekkel szembeni erőszakról, 2006, 18-19.o. A tanulmány összefoglalásához és az átfogó ajánlásokhoz lásd a 19. cikket, a 185. oldalon)

Magánzárka vagy a gyerekek elkülönítése

Az Emberi Jogi Bizottság a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 7. cikkéhez kapcsolódó 7. számú átfogó kommentárjában rámutat, hogy „a fogva tartott vagy bebörtönzött személy hosszan tartó magánzárka-büntetése a 7. cikk által megtiltott tevékenységhez vezethet”. (Emberi Jogi Bizottság, 20. számú átfogó kommentár, 1992, HRI/GEN/1/Rev.8, 2. bekezdés 190.o.). Ily módon a gyerek elkülönítése vagy magánzárkába helyezése egy olyan további problémát vet fel, amely a szabadságelvonáshoz kapcsolódó kérdések mellett ugyancsak az Egyezmény 37. cikkének a) pontjához kapcsolódik. A Bizottság számos országgal szemben aggodalmát fejezte ki a magánzárkák alkalmazásával kapcsolatosan.

„Sem halálbüntetést, sem szabadlábra helyezés lehetőségét kizáró életfogytiglan tartó szabadságvesztést ne legyen szabad alkalmazni”

A gyermek jogairól szóló egyezmény 37. cikkének a) pontja tiltja a halálbüntetés kiszabását a 18. életévüket be nem töltött személyek által elkövetett bűncselekmények miatt; hasonló ehhez a 6. cikk hatálya, amely minden gyerek számára biztosítja az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jogot. Ahogy az a 6. cikk tárgyalásában is elhangzik (63. oldal), a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya a 6. cikkében ugyancsak kijelenti, hogy: „Halálbüntetést nem lehet kiszabni a 18. életévüket be nem töltött személyek által elkövetett bűncselekmények miatt, és azt terhes nőknél nem lehet végrehajtani” (5. bekezdés). (Az Egyezségokmánynak a Közgyűlés által 1989-ben elfogadott második kiegészítő jegyzőkönyve a halálbüntetés eltörlését célozza: 1. cikkének értelmében a jegyzőkönyv részes államainak joghatósága alá tartozó személyeken nem szabad halálbüntetést végrehajtani.)

„A gyermekekkel szembeni erőszakról” szóló vitanapot (2000. szeptember) követően elfogadott ajánlásaiban a Bizottság

„... sürgeti a részes államokat, hogy azonnali hatállyal töröljenek el minden olyan törvényi rendelkezést, amely, az Egyezmény 37. cikkének a) pontjával ellentétes módon, lehetővé teszi elfogadhatatlan ítéletek (halálbüntetés vagy tényleges életfogytiglani szabadságvesztés) végrehajtását a 18. életévüket be nem töltött személyek által elkövetett bűncselekmények miatt.” (*Jelentés a huszonötödik ülésről, 2000. szeptember/október, CRC/C/100, 130. oldal.*)

A Bizottság számos részes állammal kapcsolatban felvetette ezt a problémát.

Az a) pont tiltja a szabadlábra helyezés lehetőségét kizáró életfogytiglan tartó szabadságvesztés-büntetés kiszabását a 18. életévüket be nem töltött személyek által elkövetett bűncselekmények miatt, és itt kell megjegyezni azt, hogy a b) pont úgy rendelkezik, hogy az őrizetben tartás, illetve a szabadságvesztés-büntetés kiszabása „csak végső eszközként legyen alkalmazható a lehető legrövidebb időtartammal”. A Bizottság aggodalmát fejezte ki a „határozatlan idejű szabadságvesztés-büntetések”, valamint a szabadlábra helyezés lehetőségét kizáró életfogytiglan tartó szabadságvesztés-büntetések miatt.

Gyermekjogi egyezmény

Törvényen kívüli kivégzések

A Bizottság aggodalmát fejezte ki a „törvényen kívüli kivégzésekkel” kapcsolatosan. Az ENSZ Gazdasági és Szociális Bizottságának 1989-es határozata javaslatot tett a törvényen kívüli, önkényes és azonnali kivégzések hatékony megelőzésének és kivizsgálásának alapelveire. (1989/65. határozat, 1989. május 24.).

„Gyermekeket törvénytelenül vagy önkényesen ne foszszanak meg szabadságától. A gyermek őrizetben tartása vagy letartóztatása, vagy vele szemben szabadságvesztés-büntetés kiszabása a törvény értelmében csak végső eszközként legyen alkalmazható a lehető legrövidebb időtartammal”

A Bizottság a hivatalos vagy köztisztviselők általi szabadságelvonásra vonatkozólag a szabadságuktól megfosztott fiatalok védelméről szóló ENSZ szabályokban szereplő, a szabadságkorlátozásról szóló definíciót vette át: „A szabadságtól való megfosztás valamely bírói, közigazgatási vagy egyéb hatóság utasítására történő fogva tartás és szabadságvesztés-büntetés bármely formáját, illetve egy személynek egy olyan, állami vagy magán fenntartású őrizeti létesítményben való elhelyezését jelenti, amelyet szabad akaratából nem hagyhat el.” (lásd eredetileg: *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások* CRC/C/58, 137. bekezdés, jegyzet).

A polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya 9. cikkének 1. bekezdése kijelenti: „Mindenkinek joga van a szabadságra és a személyi biztonságra. Senkit sem lehet önkényesen őrizetbe venni vagy letartóztatni. Senkit sem lehet szabadságától másként, mint a törvényben meghatározott okokból és a törvényben meghatározott eljárás alapján megfosztani. „Az Emberi Jogi Bizottság egyik átfogó kommentárjában arra mutat rá, hogy: „az 1. bekezdés vonatkozik mindennemű szabadságmegvonásra, akár büntügyi, akár olyan egyéb esetekben, mint például az elmebetegség (pszichózis), a csavargás, kábítószerrel való visszaélés, nevelési célok, a bevándorlás ellenőrzése stb.” (Emberi Jogi Bizottság, 8 számú átfogó kommentár, 1982, HRI/GEN/1/Rev.8, 1. bekezdés, 169. oldal)

A Gyermekjogi Bizottság a részes államok országjelentéseinek vizsgálatakor arra a felismerésre jutott, hogy a különböző rendszerekben számos, különböző útja van a gyerekek szabadságtól való megfosztásának, pl. a jóléti, az egészségügyi, a bevándorlási és a büntetésvégrehajtási rendszerekben. A minden személynek a fogva tartás és börtönbüntetés bármely formája alatti védelmére vonatkozó elvek rendszere című dokumentum meghatározza a „letartóztatás”, a „fogva tartás” és a „szabadságvesztés-büntetés” fogalmait. E szerint a „letartóztatás”: „egy személy elfogása egy bűncselekmény feltételezett elkövetése miatt”; a „fogva tartás”: „a szabadságtól való megfosztás minden formája, kivéve a bűncselekmény elkövetéséért megítélt szabadságvesztést”; és a „szabadságvesztés-büntetés” vonatkozik az ítélet alapján történő szabadságelvonásra.

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 9. cikkének 4. bekezdése kimondja: „Az a személy, akit a szabadságától őrizetbe vétel vagy letartóztatás útján fosztottak meg, jogosult a bírósághoz fordulni avégett, hogy az késedelem nélkül döntsön a fogva tartás törvényességéről és rendelje el a szabadlábra helyezését, amennyiben a fogva tartás nem törvényes.”

Az Egyezmény 37. cikkének b) pontja megköveteli, hogy a gyerekeket érintő bármely szabadságelvonás, akár a fiatalok igazságszolgáltatásának részeként, akár más okból történik, soha nem lehet önkényes és mindig törvényes eljárásnak kell igazolnia. A b) pont megfogalmazása, amelyet határozottan megerősítenek az ENSZ vonatkozó szabályai és irányelvei, hangsúlyozza, hogy a 18. életévüket be nem töltött személyek szabadságtól való megfosztása csak kivételes esetben – végső eszközként, és mindig a „lehető legrövidebb időtartammal” alkalmazható.

Ezen felül a 40. cikk az alábbi átfogó célokat hangsúlyozta a fiatalok igazságszolgáltatásának rendszerével kapcsolatban: a gyerek érzékenységének elősegítése az emberi méltóság és az emberi élet értéke iránt és társadalomba való visszailleszkedésének az előmozdítása, a gyerekek ügyének bírói eljárás mellőzésével való kezelésének elsődlegessége, és az intézményi gondozást helyettesítő alternatív megoldások elősegítése (lásd 423. oldal).

A Pekingi szabályok, Irányelvek a bírói döntéshez és intézkedéshez címszó alatt szereplő, 17. szabálya részletesen kifejti:

„(b) A fiatalkorú személyes szabadságát csak gondos mérlegelés alapján lehet korlátozni, és ennek a lehetséges minimumra kell szorítkoznia;

(c) a szabadságvesztés büntetést nem szabad kiszabni, hacsak a fiatalkorút nem súlyos személy elleni erőszakos bűncselekményért ítélik el, vagy pedig ismétlődően más súlyos bűncselekményeket követ el, és hacsak nincs más, megfelelő szankció;

(d) a fiatalkorú jólléte legyen az irányító tényező esete megítélésében...”

Az ENSZ Főtitkárának A gyerekekkel szembeni erőszakról szóló vizsgálatáról készített jelentés arra tesz javaslatot, hogy: „A fogva tartást kizárólag azon fiatalkorú bűnelkövetőknek kell fenntartani, akikről bebizonyosodott, hogy valóságos veszélyt jelentenek másokra, és jelentékeny erőforrásokat kell befektetni az alternatív eszközök alkalmazására, valamint a közösségi alapuló rehabilitációs és reintegrációs programokra;...” (A/61/299, 112. bekezdés b) pont)

Az ENSZ Közgyűlésnek a szabadságuktól megfosztott fiatalkorúak védelméről szóló ENSZ szabályok elfogadásáról szóló határozata (45/113. határozat, 1990. december 14., és melléklet) kijelenti, hogy „a szabadságuktól megfosztott fiatalkorúak fokozott mértékben vannak kitéve a bántalmazásnak, az elnyomásnak és jogaik megsértésének”, és megerősíti azt, hogy „a fiatalkorúak intézményi elhelyezése csak végső eszközként és a lehető legrövidebb időtartamra rendelhető el”. A 2. szabály kimondja: „A fiatalkorúak szabadságelvonása csak végső eszközként és a lehető legrövidebb időtartamra rendelhető el, és csak kivételes esetekben alkalmazható. A büntetés hosszúságát, a korábbi szabadlábra helyezés lehetőségének kizárása nélkül, a bírói hatóságnak kell meghatároznia.”

Az 1990-ben elfogadott ENSZ-minimumszabályok a szabadságelvonással nem járó intézkedésekről (a Tokiói szabályok) egy sor alapvető irányelvet határozott meg a szabadságelvonással nem járó intézkedések általános alkalmazásának előmozdítására, valamint rendelkeztek azokról a legalapvetőbb garanciákról, amelyek a szabadságvesztés-büntetéssel nem járó szankciókban érintett személyek védelmét szolgálják. A Tokiói szabályok kimondják, hogy ezek alkalmazásában nem kerülhet sor az életkoron alapuló hátrányos megkülönböztetésre. (2. szabály 2. bekezdés).

A Gyermekjogi Bizottság aggodalmát fejezte ki a fiatal gyerekek szabadságelvonásának alkalma-

za miatt, és hangsúlyozta, hogy törvényben kell meghatározni bármely szabadságelvonással járó intézkedés alsó korhatárát. A Bizottság ugyancsak aggodalmát fejezte ki a gyerekeknek a letartóztatás, vagy a nyomozás során történő szabadságelvonása (előzetes letartóztatás) időtartamával, valamint a szabadságvesztés ítéletek időtartamával kapcsolatban is, általánosan és egyedi körülmények esetén egyaránt. Fontos megjegyezni, hogy a 37. cikk d) pontja rendelkezik a személyek azon jogáról is, hogy a szabadságvesztés-büntetés törvényességét illetően bírósághoz vagy más illetékes hatósághoz fordulhatnak, és hogy „az ügyben sürgősen döntsének”.

A Bizottság kiemelte annak fontosságát, hogy a szabadságuktól megfosztott gyerekeket nyilvántartsák, és az *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* részletes és összetevőire bontott adatokat kérnek az alábbiakat illetően:

(a) Azon 18. életévüket be nem töltött személyek száma, akiket egy, a rendőrségnek bejelentett bűncselekmény elkövetésének vádjával rendőrsőn előzetes letartóztatásban vagy őrizetben tartanak, ill. akik előzetes fogva tartásban vannak, valamint a fogva tartásuk átlagos időtartama;

(b) Azon intézmények száma, amelyek speciálisan a 18. életévüket be nem töltött és a büntetőjog megsértésével gyanúsított, vádolt vagy azt bizonyítottan elkövető személyek elhelyezésére szolgálnak;

(c) Az ezen intézményekben lévő, 18. életévüket be nem töltött személyek száma, és az átlaguk átlagosan ott töltött időtartam;

(d) Azon 18. életévüket be nem töltött személyek száma, akik nem speciálisan gyerekek elhelyezésére szolgáló intézményekben vannak őrizetben;

(e) Azon 18. életévüket be nem töltött személyek száma és aránya, akiket a bíróság bűncselekmény elkövetésében bűnösnek talált, és szabadságvesztés-büntetésre ítélt, valamint a szabadságvesztés-büntetésük átlagos időtartama;

(f) Azon bejelentett esetek száma, amelyekben 18. életévüket be nem töltött személyek bántalmazást vagy rossz bánásmódot szenvedtek el a letartóztatásuk vagy fogva tartásuk során.”

Az ENSZ Főtitkárának a gyermekekkel szembeni erőszakról szóló vizsgálatáról készített jelentés kiemeli, hogy: „Különösen kevés adat áll ren-

Gyermekjogi egyezmény

delkezésre a javító- és büntetésvégrehajtási intézetekben elkövetett erőszakról a világ legtöbb részén, mivel az intézményeknek – bár elképzelhető, hogy dokumentálják az ilyen eseteket - nem kötelességük ezen információk nyilvántartása és feltárása, még az érintett gyermekek szülei számára sem.” (A/61/299, 27. bekezdés)

Letartóztatás, előzetes fogva tartás

A letartóztatással kapcsolatban az Emberi Jogi Bizottság a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányának 9. cikkéhez fűzött átfogó kommentárjában kijelenti, hogy „bármely, bűntető ügyben letartóztatott vagy őrizetbe vett személyt azonnal bíró, vagy más törvény által bírói hatáskörrel felruházott más tisztségviselő elé kell állítani. Ezen letartóztatás vagy őrizet időtartamát illetően a részes államoknak kell korlátokat szabniuk, ez a Bizottság szerint nem haladhatja meg a néhány napot... Az Emberi Jogi Bizottság továbbá azt is kijelenti, hogy az előzetes fogva tartás csak kivételes esetben és a lehető legrövidebb időtartamra alkalmazható.” (Emberi Jogi Bizottság, 8 számú átfogó kommentár, 1982, HRI/GEN/1/Rev.8, 2-3. bekezdés, 169. oldal)

A „Pekingi szabályok” 10. szabályának 2. bekezdése kimondja, hogy a fiatalkorú letartóztatását követően „A bíró vagy más kompetens tisztségviselő vagy testület késedelem nélkül vegye fontolóra a szabadon bocsátás lehetőségét”. Továbbá: „Az előzetes vizsgálati fogságot csak legutolsó eszközként szabad alkalmazni, és csak a lehető legrövidebb időtartamra. Amikor csak lehetséges, az előzetes vizsgálati fogságot más alternatív intézkedéssel kell helyettesíteni, mint pl. szigorú felügyelet, intenzív gondoskodás, vagy elhelyezés egy családnál, más oktató-nevelő intézményben, vagy otthonban”. (13. szabály) A szabadságuktól megfosztott fiatalkorúak védelméről szóló ENSZ szabályok kijelenti, hogy „... Az előzetes fogva tartás a lehető legteljesebb mértékben elkerülendő, és csak kivételes körülmények közt alkalmazható. Ezért minden lehetséges erőfeszítést meg kell tenni az alternatív intézkedések alkalmazására. Ha mégis megelőző őrizetet kell alkalmazni, a fiatalkorúak bírósága és a nyomozó hatóságok biztosítsanak elsőbbséget a lehető leggyorsabb eljárásnak annak érdekében, hogy az őrizet a lehető legrövidebb ideig tartson...” (17. szabály)

A Gyermekjogi Bizottság gyakran fejezi ki aggodalmát az előzetes fogva tartásnak a részes államokban engedélyezett időtartama miatt. Azzal kapcsolatban is aggodalmát fejezte ki, amikor a terrorcselekményekhez vagy szükségállapothoz kapcsolódó eljárások során tartanak gyerekeket őrizetben tárgyalás nélkül.

A fiatalkorúak igazságszolgáltatásának rendszerén kívüli fogva tartás

Ahogy az már korábban elhangzott, a Bizottság rámutatott, hogy a 37. cikkben foglalt, a szabadságelvonás korlátozására vonatkozó rendelkezések a szabadságelvonás minden esetére egyformán érvényesek, beleértve például az egészségügyi és jóléti intézményekben tartózkodó, valamint a menedékkérő vagy menekült gyerekeket. A b) pontnak a szabadságelvonást illető korlátozásai, valamint a c) és d) pontok garanciái, valamint az ENSZ szabályaiban és irányelveiben lefektetett normák az őrizet nem büntető jellegű formáira is egyformán alkalmazandók. A 2006-ban elfogadott, a fogyatékkal élő személyek jogairól szóló egyezmény elrendeli, hogy a fogyatékkal élő személyek, a többiekkel egyenlő alapon: „jogellenesen vagy önkényesen szabadságuktól nem foszthatók meg, továbbá a szabadságtól való bármilyen megfosztás a jogszabályokkal összhangban történhet, és hogy a fogyatékos megélése semmilyen esetben nem indokolhatja a szabadságtól való megfosztást” (14. cikk).

A gyerekek menedékkéréshez vagy bevándorláshoz kapcsolódó őrizete.

A Bizottság „A hazájuktól távol élő, kísérő nélküli és szüleiktől elszakított gyermekekkel való bánásmód” című átfogó kommentárjában kijelenti, hogy kísérő nélküli és migráns státusuk nem igazolhatja ezen gyermekek őrizetben tartását:

„Az Egyezmény 37. cikkének és a gyermek legfőbb érdekének alapelve értelmében, általános érvényű szabályként, a kísérő nélküli vagy a családjuktól elválasztott gyermekeket nem lehet őrizetben tartani. Az őrizetben tartást nem lehet kizárólag a gyermekek kísérő nélküli vagy családtól elválasztott, illetve migráns vagy rezidens státusával, vagy ezek hiányával igazolni. Amennyiben az őrizetet kivételesen egyéb indokok is igazolják, annak az Egyezmény 37. cik-

kének b) pontja szerint kell megvalósulnia, amely rendelkezik arról, hogy az őrizetnek meg kell felelnie az érintett ország törvényeinek, és csak végső eszközként és a lehető legrövidebb időtartamra alkalmazható. Ebből következően minden olyan erőfeszítést meg kell tenni, köztük az ügyszor tartozó folyamatok gyorsítását, ami lehetővé teszi a kíséret nélküli vagy családjuktól elszakított gyermekek őrizetből való mielőbbi szabadon bocsátását és valamely alkalmas szálláshelyen való elhelyezését.”

„Az őrizetben tartásról rendelkező törvényeknek a nemzeti követelmények mellett a nemzetközi kötelezettségek is részét képezik. A menedékkérő, kíséret nélküli vagy családjuktól elválasztott gyermekek tekintetében a részes államoknak különösen az 1951. évi, a menekültek jogállására vonatkozó egyezmény 31. cikke 1. bekezdésének rendelkezéseit kell tiszteletben tartaniuk. Az államoknak továbbá figyelembe kell venniük, hogy a kíséret nélküli vagy családjuktól elválasztott gyermekek az országba való illegális belépése vagy ott-tartózkodása törvény által igazolható, amennyiben ez a belépés vagy ott-tartózkodás az egyetlen út annak megelőzésére, hogy a gyermek alapvető jogai sérüljenek. Még általánosabban véve, a kíséret nélküli vagy családjuktól elválasztott gyermekekkel, köztük a gyermekkereskedelem és a kizsákmányolás áldozataival kapcsolatos politika kialakításában az államoknak biztosítaniuk kell azt, hogy az ilyen gyermekek nem minősülnek bűnelkövetőknek csak azért, mert illegálisan léptek be vagy tartózkodnak az országban.”

„A fogva tartás kivételes esetének, a fogva tartás körülményeinek mindenkor a gyermek legfőbb érdekéhez kell igazodniuk és az Egyezmény 37. cikkének a) és c) pontjaiban foglalt rendelkezések és más nemzetközi követelmények maximális tiszteletben tartásával kell megvalósulniuk. Speciális megoldásokat kell kialakítani a gyermekeknek megfelelő szálláshelyek kialakítására, amelyeket el kell különíteni a felnőttektől, kivéve, ha a gyermekek legfőbb érdekét ennek ellenkezője szolgálja. Az ilyen programok alapját a »gondozásra«, nem pedig az »őrizetben tartásra« irányuló szemlélet képezze. Az ilyen intézményeket vagy létesítményeket nem szabad olyan elszigetelt területeken elhelyezni, ahol nem érhető el jogsegély, valamint nem állnak rendelkezésre kulturális szempontból megfelelő közösségi szolgáltatások. A gyer-

mekeknek lehetőséget kell biztosítani arra, hogy rendszeresen kapcsolatot tarthassanak a barátjaikkal, hozzátartozóikkal, vallási, szociális és jogi tanácsadóikkal és gondviselőjükkal, illetve fogadják ezek látogatását. Ugyancsak lehetőséget kell biztosítani a számukra a megfelelő orvosi kezelés és pszichológiai tanácsadás igénybe vételére, amikor erre szükség van. A fogva tartás ideje alatt joguk van az oktatáshoz, amely ideális esetben az őrizeti létesítményen kívül valósul meg, annak elősegítése érdekében, hogy a tanulást a szabadon bocsátást követően is folytathassák. Az Egyezmény 31. cikkének rendelkezései szerint a kikapcsolódáshoz és a játékhoz is joguk van. Az Egyezmény 37. cikkének d) pontjában foglalt jogok védelme érdekében a szabadságuktól megfosztott, kíséret nélküli vagy családjuktól elszakított gyermekek számára azonnali és ingyenes hozzáférést kell biztosítani a jogi vagy egyéb megfelelő segítségnyújtáshoz, beleértve egy jogi képviselő kijelölését is.” (Gyermejjogi Bizottság, 6. számú átfigó kommentár, 2005, CRC/GC/2005/6, 61–63. bekezdés)

Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosa által meghatározott irányelv szerint a menekült gyerekeket nem szabad őrizetben tartani.

A védelemre szoruló gyerekek szabadságtól való megfosztása. A Bizottság megjegyezte, hogy nem tartja elfogadhatónak a szabadságtól való megfosztás alkalmazását a védelemre szoruló gyerekek esetében, és hogy a mentálisan sérült gyerekeket soha nem szabad börtönben fogva tartani. A Bizottság ahhoz is ragaszkodik, hogy a fiatalok bűnelkövetőket el kell különíteni a »magatartás-problémák» miatt őrizetben tartott gyerekektől.

„A szabadságtól megfosztott gyermekkel emberségesen és az emberi méltóságnak kijáró tisztelettel, életkorának megfelelő szükségleteinek figyelembevételével bánjanak.”

A 37. cikkben foglalt rendelkezések nyomatékosítják, hogy a szabadságuktól megfosztott gyerekek nem veszíthetik el alapvető jogait, és az életkoruk és gyereki fejlődésük figyelembevételével kell velük bánni. A szabadságuktól megfosztott fiatalok védelméről szóló ENSZ szabályok 13. szabálya kimondja: „A szabadságuktól

Gyermekjogi egyezmény

megfosztott fiataloktól a státuszukra való semmilyen hivatkozással nem szabad megtagadni azokat a polgári, gazdasági, politikai, szociális és kulturális jogait, amelyek a nemzeti és nemzetközi jogszabályok értelmében megilletik őket, és amelyek nem ütköznek a szabadságelvvel, például a szociális biztonsághoz kapcsolódó jogok és javak, a gyülekezés szabadsága és a törvény által meghatározott alsó korhatár elérését követően a házasságkötéshez való jog.”

A Bizottság gyakran fejezte ki aggodalmát azon létesítmények és intézmények körülményeivel kapcsolatban, ahol a szabadságuktól megfosztott fiatalokat elhelyezik. Azt javasolta, hogy minden esetben a Pekingi szabályok és a szabadságuktól megfosztott fiataalkorúak védelméről szóló ENSZ szabályok részletes előírásait kell alkalmazni, és arra mutatott rá, hogy az Egyezmény hatékony ellenőrzést, nyomozást és panaszeljárásokat, valamint a területtel foglalkozó minden munkatárs megfelelő képzését írja elő.

A tény, hogy a szabadságelvönés inkább „intézményekben”, és nem börtönökben valósul meg, nem csökkenti a körülmények szigorú szabályozásának és ellenőrzésének szükségességét. Az Egyezmény 3. cikkének 3. bekezdése annak biztosítására kötelezi a részes államokat, hogy minden intézmény feleljen meg az illetékes hatóságok által megállapított szabályoknak (lásd 25. oldal).

Az ENSZ Főtitkárának a gyerekekkel szembeni erőszakról szóló vizsgálatáról készített jelentés (2006) az javasolja az államoknak, hogy:

„Rendszeresen értékeljék újra az elhelyezéseket oly módon, hogy a gyerekeknek család- vagy közösségi gondozásba való áthelyezése szempontjából felülvizsgálják a gyerekgondozási, vagy fogva tartó intézményben való elhelyezésének indokait;

Hozzanak létre hatékony és független panaszvételi, nyomozati és rendészeti eljárásokat a gondozási és igazságszolgáltatási rendszerben előforduló erőszakos esetek kezelésére;

Biztosítsák, hogy az intézményekben elhelyezett gyerekek tisztában legyenek a jogaikkal és helyben hozzáférjenek azokhoz az eljárásokhoz, amelyek elősegítik a jogaik védelmét;

Biztosítsák a gondozási és igazságszolgáltatási intézmények független testületek általi hatékony ellenőrzését és rendszeres hozzáférhetőségét, mely szervezetek jogosultak be nem jelentett látogatásokat tenni a létesítményekben, interjúkat készíteni külön a gyerekekkel és a személyzettel a

nyíltságot biztosító körülmények között, valamint kivizsgálni az erőszakra vonatkozó bejelentéseket;

„Ratifikálják a kínzás elleni egyezményhez kapcsolódó kiegészítő jegyzőkönyvet, amely elrendeeli a fogva tartási helyszínek preventív látogatási rendszerének kialakítását.” (A/61/299, 112. bekezdés c)–g) pont)

„Különösképpen el kell különíteni a szabadságától megfosztott gyermeket a felnőttektől, kivéve, ha a gyermek mindenek felett álló érdekében ennek ellenkezője tűnik ajánlatosabbnak”

A 37. cikk c) pontjának azon elvét, miszerint a szabadságától megfosztott gyereket el kell különíteni a felnőttektől, a következő kivétel korlátozza: „ha a gyermek mindenek felett álló érdekében ennek ellenkezője tűnik ajánlatosabbnak”. A Polgári és politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 10. cikke 2. bekezdésének b) pontja rendelkezik arról, hogy: „A fiataalkorú vádlottakat a felnőttektől el kell különíteni és ügyükben a lehető legrövidebb időn belül dönteni kell.” Ehhez hasonlóan a fogvatartottakkal való bánásmódra vonatkozó ENSZ-minimumszabályok 8. szabályának d) pontja előírja, hogy: „A fiataalkorú fogvatartottakat el kell különíteni a felnőttektől.” Az Emberi Jogi Bizottság a polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányának 10. cikkéhez kapcsolódó átfogó kommentárjában kijelenti: „A 2. cikk b) pontja többek között arra szólít fel, hogy a fiataalkorú vádlottakat el kell különíteni a felnőttektől. Az országjelentésekben szereplő információk azt mutatják, hogy számos állam nem veszi kellő mértékben figyelembe azt a tényt, hogy ez az Egyezmény feltétel nélküli rendelkezése. A Bizottság véleménye szerint, ahogy az az Egyezmény szövegéből is világosan kiderül, a 2. cikk b) pontjának követelményeitől való eltérés semmilyen indokkal nem igazolható” (Emberi Jogi Bizottság, 8 számú átfogó kommentár, 1982, HRI/GEN/1/Rev.8, 2. bekezdés, 170-171. oldal)

Számos részes állam kikötéseket és nyilatkozatokat tett a 37. cikk rendelkezéseit érintően. A Gyermekjogi Bizottság aggodalmát fejezte ki ezekkel a kikötésekkel kapcsolatban, és üdvözölte az egyes részes államok azon kötelezettségvállalásait, hogy a visszavonás lehetősége céljából felülvizsgálják ezeket. A Bizottság megjegyzéseket tett azon esetekkel kapcsolatosan, amikor

nem történt meg az elkülönítés, és megjegyezte, hogy a felnőttektől való elkülönítés a szabadságelvonás minden esetére egyaránt vonatkozik.

Az ENSZ Főtitkárának a gyermekekkel szembeni erőszakról szóló vizsgálatáról készített jelentés arról számol be, hogy: „A gyermek jogairól szóló egyezmény rendelkezéseivel összhangban a legtöbb ország nemzeti törvényei külön létesítményeket írnak elő azon fiatakorúak számára, akik törvénybe ütközött cselekedtek, annak érdekében, hogy megelőzzék a felnőttek általi visszaéléseket és kizsákmányolást. Ennek ellenére a felnőttekkel együttes fogva tartás sok országban napi gyakorlat. A fogva tartott gyerekek esetében különösen magas a kockázata az önmagukra veszélyes, ill. szuicid viselkedésnek, különösen abban az esetben, ha a fogva tartás hosszúra nyúlik, vagy határozatlan időtartamra szól, vagy ha felnőttek számára létrehozott intézményekben vannak elhelyezve.” (A/61/299, 63. bekezdés)

Az előzetes letartóztatásban lévő gyerekek elkülönítése a szabadságuktól megfosztott gyerekektől

A Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya előírja, hogy „A vádlottakat, amennyiben nem állnak fenn kivételes körülmények, el kell különíteni az elítéltektől és olyan külön elbánásban kell részesíteni őket, amely megfelel a helyzetnek, hogy nincsenek elítélve” (10. cikk 2. bekezdés a) pont). A fogvatartottakról szóló ENSZ-minimumszabályok is kijelentik, hogy „A tárgyalás előtti fogva tartásban lévő személyeket az elítéltektől elkülönítve kell elhelyezni” (8. szabály b) pont). És a szabadságuktól megfosztott fiatakorúak védelméről szóló ENSZ szabályok kimondják: „...A tárgyalás előtti fogva tartásban lévő fiatakorúakat el kell különíteni az elítélt fiatakorúaktól.” (17. szabály). A Gyermekjogi Bizottság is megerősítette a tárgyalást megelőzően fogva tartott gyerekek elkülönítését az elítéltektől.

„... rendkívüli körülményektől eltekintve, joga van levelezés és látogatások útján kapcsolatban maradni családjával”

A 37 cikk c) pontja előírja, hogy minden szabadságától megfosztott gyereknek „rendkívüli körülményektől eltekintve, joga van levelezés és látogatások útján kapcsolatban maradni családjával”. Az Egyezmény alapelveivel, különösen a gyerek legfőbb érdekének elsőbbségével való összefüggésben, minden ilyen körülményt igazolni kell.

„A szabadságától megfosztott gyermeknek joga legyen igen rövid idő alatt jogsegélyt vagy bármely más alkalmas segítséget igénybe venni, valamint joga legyen arra is, hogy szabadságelvonásának törvényességével kapcsolatban bírósághoz vagy más illetékes, független és pártatlan hatósághoz forduljon, és hogy az ügyben sürgősen döntsenek”

A 40. cikk további részletekkel szolgál azokról a garanciákról, amelyeket a fiatakorúak igazságszolgáltatásának rendszerével kapcsolatban biztosítani kell, ahogy arról a Pekingi szabályok (az ENSZ minimum-követelmény szabályai a fiatakorúak igazságszolgáltatási rendszeréről) és más eszközök rendelkeznek (a téma teljes tárgyalásához lásd a 40. cikket a 423. oldalon).

A szabadságelvonás törvényességének megkérdőjelezéséhez és az erre vonatkozó sürgős döntéshez való jogot az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 8. cikke garantálja: „Minden személynek joga van az alkotmányban vagy a törvényben részére biztosított alapvető jogokat sértő eljárások ellen a hazai bíróságokhoz tényleges jogorvoslatért folyamodni”; és a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 9. cikkének 4. bekezdése kimondja, hogy: „Az a személy, akit a szabadságától őrizetbe vétel vagy letartóztatás útján fosztottak meg, jogosult a bírósághoz fordulni avégett, hogy az késedelem nélkül döntsön a fogva tartás törvényességéről és rendelje el a szabadlábra helyezését, amennyiben a fogva tartás nem törvényes.” Az Emberi Jogi Bizottság magyarázatokat fűzött ahhoz, hogy az erre a célra kijelölt bíróság miből állhat, és azt is megjegyzi, hogy az egyezségokmány 9. cikkének 4. bekezdése a fogva tartás minden esetére egyaránt érvényes, azokat az eseteket is beleértve, amelyeket közigazgatási szerv vagy hatóság rendel el. (Lásd Antti Vuolanne kontra Finnország (265/1987) (1989. április 7.), a Közgyűlés hivatalos jegyzőkönyvei, 44. ülés, 40. sz. kiegészítés A/44/40, X. Melléklet, J. rész stb., idézve: Az emberi jogok és az előzetes fogva tartás, 40. oldal.)

A minden személynek a fogva tartás és börtönbüntetés bármely formája alatti védelmére vonatkozó elvek rendszere című dokumentum (A Közgyűlés 43/173-as határozata, 1988. december 9., melléklet) 32. elve rendelkezik arról, hogy: „1. A fogvatartott és ügyvédje bármikor jogosult a szabadságelvonás törvényességének ügyében bírói

Gyermekjogi egyezmény

testülethez vagy más hatósághoz fordulni a hazai törvények szerint, annak érdekében, hogy a fogvatartottat késedelem nélkül szabadábra helyezték, amennyiben a fogva tartás törvényellenesnek bizonyul. 2. Az eljárások legyenek egyszerűek és gyorsak, és ne jelentsenek költségeket a megfelelő eszközökkel nem rendelkező fogva tartott személyek számára. A fogva tartó hatóságnak a felügyelő hatóságok kérésére indokolatlan késedelem nélkül elő kell állítania a fogvatartottat.”

A Bizottság hangsúlyozta, hogy ezek a garanciák a szabadságtól való megfosztás minden formájára egyaránt vonatkoznak, nem csak a fiatalkorúak igazságszolgáltatásán belül (azt is meg kell jegyezni, hogy a pekingi szabályok 3. szabálya a szabályok alapelveinek a gondozási és jóléti eljárásokban érintett fiatalkorúakra való kiterjesztésére ösztönöz).

Panasztételi eljárások

A Bizottság az Egyezmény 12. cikkét úgy értelmezi, mint ami a panaszeljárásoknak a gyerekek számára való biztosításáról rendelkezik (lásd 112. oldal), és a Bizottság hangsúlyozta a szabadságuktól megfosztott fiatalok panaszeljárásokra vonatkozó különleges igényét.

A Bizottság a „Fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszeréről” szóló vitanapjának jegyzőkönyvében kiemeli, hogy a fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerében megjelenő gyerekektől

„... gyakran megtagadják azt a jogot, hogy panaszt nyújthassanak be abban az esetben, ha alapvető jogaik sérülnek, ide értve a rossz bánásmódot vagy a szexuális visszaélést...” (Gyermekjogi Bizottság, Jelentés a tizedik ülésről, 1995. október/november, CRC/C/46, 220. bekezdés).

Ahogy a fentiekben is említettük, a Bizottság „A gyermekekkel szembeni erőszakról” szóló vitanapját követően részletes ajánlásokat fogadott el a gyerekek panasztételi eljárásokhoz való hozzáféréseire vonatkozóan (Jelentés a huszonötödik ülésről, 2000. szeptember/október, CRC/C/100, 134. oldal).

A szabadságuktól megfosztott fiatalkorúak védelméről szóló ENSZ szabályok 24. szabálya előírja: „Bevonuláskor minden fiatalkorúnak meg kell kapnia a fogvatartási intézményt irányító szabályok másolatát, egy leírást a jogairól és a kötelességeikről, írott formában, számukra érthető nyelven, valamint azoknak a hatóságoknak

az elérhetőségeit, akikhez panasszal fordulhatnak, továbbá mindazon állami, vagy magán szervezetek/szolgálatok címét, akik jogsegélyt nyújtanak. Azon fiatalkorúaknak, akik nem tudnak írni-olvasni, vagy akik nem értik az adott nyelv írott formáját, olyan módon kell átadni ezen információkat, hogy az lehetővé tegye a teljes megértést.”

A 25. szabály kimondja: „Minden fiatalkorúnak segítséget kell nyújtani abban, hogy megértse az intézmény belső szervezetét irányító szabályokat, az ott biztosított gondozás célját és módszertanát, a fegyelmi előírásokat és folyamatokat, a tájékozódás és a panasztétel egyéb hivatalos formáit, és minden olyan dolgot, ami szükséges ahhoz, hogy képesek legyenek maximálisan megérteni a jogait és kötelességeiket a fogva tartás ideje alatt...”

Ezenkívül a 75-78. szabályok előírják, hogy a fiatalkorúaknak legyen lehetősége kéréseket és panaszokat intézni a fogvatartási létesítmény vezetéséhez és annak hivatalos képviselőjéhez, a központi közigazgatáshoz, a bírói hatósághoz és más illetékes hatósághoz az engedélyezett csatornákon keresztül. „Erőfeszítéseket kell tenni egy független hivatal (ombudsman) létrehozására, amely fogadja és kivizsgálja a szabadságuktól megfosztott fiatalkorúak panaszait, és segítséget nyújt a méltányos megoldások eléréséhez.” (77. szabály) „Minden fiatalkorút megillet a jog, hogy családtagjaitól, jogi tanácsadójától, humanitárius csoportoktól és, ahol lehet, másoktól is segítséget kérjen a panasz benyújtásához. Ha szükséges, segítséget kell biztosítani az írni-olvasni nem tudó fiatalkorúak számára ahhoz, hogy igénybe vehessék olyan állami vagy magán ügynökségek vagy szervezetek szolgáltatásait, amelyek jogi képviselőt biztosíthatnak a számukra, vagy amelyek illetékesek panaszok fogadásában.” (78. szabály)

Képzés

A Bizottság következetesen azt javasolja, hogy mindazoknak, akik a gyerekek szabadságelvonásának bármely formájában érintettek, illetve a fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszeréhez tartoznak, képzésben kell részesülniük az Egyezmény elveiről és rendelkezéseiről és a releváns ENSZ szabályokról és - irányelvekről.

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* (CRC/C/58/Rev.1). függelék, 467. oldal.

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

Az ellenőrző lista használatáról lásd XXXV. oldal

Általános végrehajtási intézkedések

- Sor került-e a 37. cikkel kapcsolatban az általános végrehajtási intézkedésekre? (Ebben kormányzati szinten az **igazságügyi és rendészeti, valamint a szociális és munkaügyi minisztériumok** az érintettek, a képzésnek pedig a **bírói testületekre, az ügyvédekre, a rendőrségre és a fiatalok igazságszolgáltatása rendszerében, valamint az intézeti gondozás területén dolgozó összes munkatársra kell irányulnia – beleértve többek között a fogvatartás és a szabadságelvonás más formáit is)**

A 37. cikk végrehajtásával kapcsolatos konkrét kérdések

- Létezik-e törvény a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés tilalmáról, kifejezetten minden, a joghatóságba tartozó gyerekekre vonatkozóan?
- Meghatározza-e a kínzás fogalmát ez a törvény?
- Semmilyen körülmények között nem tesz lehetővé kivételt ez a törvény?
- Tiltja-e a törvény a halálbüntetést a 18 éven aluli gyerekek bűncselekményei miatt?
- Semmilyen körülmények között nem szabható-e ki 18. életévet be nem töltött gyerekekre a szabadlábra helyezés lehetőségét kizáró életfogytiglani szabadságvesztés-büntetés?
- Semmilyen körülmények között nem szabhatók-e ki korlátlan vagy határozatlan időtartamra szóló ítéletek 18. életévet be nem töltött gyerekekre?
- A testi fenyegetés minden formáját tiltja-e a törvény, és valóban nem alkalmazzák-e a 18. éven aluliakra?
 - ▶ bírósági ítéletként vagy büntetés gyanánt a büntető intézményekben?
 - ▶ büntetés gyanánt az iskolában?
 - ▶ büntetés gyanánt bármely más intézményben, ahol gyerekek vannak?
 - ▶ büntetés gyanánt a családot helyettesítő gondoskodás bármely formájában?
 - ▶ büntetés gyanánt a családon belül?
- Minden körülmények között tilos-e a gyerekeket magánzárkába tenni?
- Kezdeményezett vagy előmozdított-e az állam figyelemfelkeltő és tájékoztató kampányokat a gyerekeknek a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés elleni védelmére?
- Ratifikálta-e az állam a kínzás elleni egyezményt és a hozzá tartozó fakultatív jegyzőkönyvet?

Letartóztatás

- Minden 18. életévet be nem töltött személyt gyerekként kezel-e az igazságszolgáltatás rendszere?
- Biztosítják-e a törvények, a közpolitikai irányelvek és a gyakorlat, hogy a gyerekek letartóztatása
 - ▶ kizárólag végső eszközként lehetséges?
 - ▶ a lehető legrövidebb ideig tarthat?
- Létezik-e alsó korhatár, amely alatt egy gyereket
 - ▶ nem lehet letartóztatni?
 - ▶ nem lehet őrizetben tartani a rendőrségi vagy más hatóság általi letartóztatást megelőzően?

Gyermejjogi egyezmény

- Biztosítják-e a törvények és az állam egyéb intézkedései azt, hogy a fiataalkorúaknak a letartóztatást megelőző bármínemű fogva tartása
- ▶ kizárólag végső eszközként lehetséges?
- ▶ a lehető legrövidebb ideig tarthat?

A letartóztatást követő szabadságelvonás

- Van-e maximum időtartam meghatározva arra, ameddig egy gyerek a letartóztatást követően őrizetben tartható a fogva tartás törvényességét vizsgáló bírósági tárgyalás nélkül?
- Létezik-e alsó korhatár, amely alatt egy gyereket nem lehet letartóztatást követően és a bírósági tárgyalást megelőzően őrizetben tartani?
- Biztosítják-e a törvények azt, hogy a fiataalkorúak bármínemű fogva tartása
- ▶ kizárólag végső eszközként lehetséges?
- ▶ a lehető legrövidebb ideig tarthat?

Tárgyalás előtti fogva tartás/őrizet

- Biztosítják-e a törvények, hogy a gyerekek bármínemű tárgyalás előtti fogva tartása
- ▶ kizárólag végső eszközként lehetséges?
- ▶ a lehető legrövidebb ideig tarthat?
- Létezik-e alsó korhatár, amely alatt egy gyereket nem lehet a tárgyalást megelőzően fogva tartani?
- Biztosítják-e a törvények, hogy a tárgyalás előtti őrizetben tartott gyerekeket elkülönítik a felnőttektől?
- Léteznek-e alternatív intézkedések a gyerekek tárgyalás előtti fogva tartásának elkerülésére, amikor csak lehetséges?

A szabadságtól való megfosztás mint bírósági ítélet

- Létezik-e alsó korhatára annak, hogy egy gyerek szabadságvesztés-büntetésre ítéltet?
- Nincsenek-e más intézkedések, amelyek lehetővé teszik az olyan, e korhatár alatti gyerekek szabadságelvonását, akiket bűncselekmény elkövetésével gyanúsítanak, vádolnak, vagy ebben bűnösnek ítélték?
- Léteznek-e olyan garanciák, amelyek biztosítják, hogy a szabadságvesztés-büntetés vagy más, a gyerekek szabadságelvonásával járó ítéletek
- ▶ kizárólag végső eszközként lehetségesek?
- ▶ a lehető legrövidebb ideig tarthatnak?

A bírósági ítéletből származótól eltérő szabadságelvonás

- Összhangban áll-e a 37. és más cikkekkel minden egyéb, a 18. életévüket be nem töltött gyerekek szabadságelvonását engedélyező törvény, ahol ilyen korlátozás előfordulhat, beleértve
- ▶ a bűnügyi igazságszolgáltatás és a fiataalkorúak igazságszolgáltatása rendszerét?
- ▶ a jóléti rendszert?
- ▶ az oktatási rendszert?
- ▶ az egészségügyet, ide értve a mentális egészséghez kapcsolódó területet?
- ▶ a menedékkérés és a bevándorlás területét?
- ▶ minden egyéb lehetséges területet, ide értve pl. a státusért elkövetett szabálysértéseket?
- Minden egyes esetben meghatározza-e a törvény azt az alsó korhatárt, amely alatt egyetlen gyerek (fiú vagy lány) szabadságát sem lehetséges korlátozni?
- A törvény minden esetben biztosítja-e, hogy a büntető rendszeren kívüli fogva tartás
- ▶ kizárólag végső eszközként lehetséges?
- ▶ a lehető legrövidebb ideig tarthat?
- ▶ nem határozatlan időtartamra szól?

- Létezik-e a gyereket érintő szabadságelvonásnak olyan formája, amelyről nem rendelkezik a törvény?
- Létezik-e olyan törvény, amely megelőzi a gyerekek szabadságának önkényes korlátozását
 - ▶ az állami intézményekben és szolgáltatásokban?
 - ▶ más intézményekben és szolgáltatásokban?
- Létezik-e olyan törvény, amely korlátozza a szülőket/gyámokat/gondviselőket/nevelőszülőket stb. a gyerekek szabadságának elvonásában?

A fogva tartás körülményei

(Lásd még a szabadságuktól megfosztott fiatalok védelméről szóló ENSZ szabályok részletes előírásait)

- Megjelennek-e a szabadságuktól megfosztott fiatalok védelméről szóló ENSZ szabályok azon törvényekben, amelyek a szabadságtól való megfosztás összes eseteére vonatkoznak?
- Végeznek-e hatékony vizsgálatokat és ellenőrzést minden olyan intézményben, ahol szabadságuktól megfosztott fiatalok találhatók?
- Rendelkezik-e a törvény a szabadságuktól megfosztott gyerekek azon jogáról, hogy helyzetét és a vele való bánásmódot rendszeresen felülvizsgálják?
- Megfelelő módon nyilvántartják, jelentik és rögzítik-e minden gyerek őrizetben tartásának részleteit?
- Hozzáférhető-e feldolgozott/összetevőire bontott adat az összes szabadságtól megfosztott gyerekről?
- Minden szabadságától megfosztott gyerek hozzáfér-e eredményes panasztételi eljárásokhoz a vele való bánásmód akármely aspektusát illetően?

A felnőttektől való elkülönítés

- A fogva tartott gyerekeket mindig elkülönítik-e a felnőttektől, kivéve, ha a gyerek legfőbb érdeke ennek ellenkezőjét indokolja
 - ▶ a letartóztatást megelőzően?
 - ▶ a letartóztatást követően?
 - ▶ a tárgyalást megelőzően?
 - ▶ a bírósági ítéletet követően?
 - ▶ az egészségügyi rendszerben, beleértve a mentális egészséghez kapcsolódó területeket?
 - ▶ a jóléti rendszerben?
 - ▶ a menedékkérés és a bevándorlás területén?
 - ▶ bármely más szituációban?

A családdal való kapcsolattartás a fogva tartás ideje alatt

- Rendelkezik-e a törvény a szabadságától megfosztott gyerekek azon jogáról, hogy levelezés vagy látogatások révén kapcsolatot tarthassanak a családjukkal?
- Léteznek-e olyan megszorításai ennek a jognak, amelyek csak kivételes körülményekre korlátozzák azt?
- Van-e az érintett gyerekeknek joga független testülethez fordulni bármely megszorítás esetén?

A jogi és egyéb segítségnyújtáshoz való hozzáférés

- Joga van-e a szabadságától megfosztott gyerekek azonnali jogi vagy egyéb segítséget kérni
- ▶ a letartóztatás előtti őrizet során?
- ▶ a letartóztatáskor?
- ▶ a tárgyalás előtti őrizet során?
- ▶ a bírósági ítéletet követő fogva tartás során?
- ▶ a szabadságtól való megfosztás egyéb körülményei közt?

A szabadságelvonás törvényességét vizsgáló intézkedések

- Minden, a szabadságától megfosztott gyerekek joga van bírósághoz vagy más illetékes hatósághoz fordulni a szabadságelvonás törvényességének ügyében,
- ▶ ha letartóztatás előtt őrizetbe veszik?
- ▶ ha letartóztatást követően őrizetbe veszik?
- ▶ ha szabadságvesztésre ítélték?
- ▶ ha a szabadságát egyéb körülmények között korlátozzák?
- A szabadságelvonás törvényességét vizsgáló esetekben garantálja-e a törvény a gyerek jogát ahhoz, hogy ügyében sürgősen, meghatározott időn belül döntsenek?

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan, és a cikkek kölcsönösen összefüggenek egymással.

A 37. cikk sem önmagában értelmezendő.

Kiemelt figyelmet kell fordítani:

A többi általános elvre

- 2. cikk: Az Egyezményben megállapított jogok elismerése a joghatóság alá tartozó valamennyi gyerek számára, hátrányos megkülönböztetés nélkül
- 3. cikk 1. bekezdése: A gyerek legfőbb érdekei a gyerekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
- 6. cikk: Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog
- 12. cikk: A gyerek véleményének tiszteletben tartása a gyereket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyereket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban

Szorosan kapcsolódó cikkek

Az alábbi cikkek végrehajtása különösen összefügg a 37. cikk végrehajtásával:

- 19. cikk: Védelem az erőszak minden formájától
- 20. cikk: Családot helyettesítő gondoskodás
- 22. cikk: Menekült gyerekek
- 24. cikk: A szabadságtól való megfosztás az egészségügyi ellátás során
- 25. cikk: Az elhelyezés/bánásmód rendszeres felülvizsgálata
- 34. cikk: A szexuális kizsákmányolástól való védelem
- 38. cikk: Fegyveres konfliktus
- 39. cikk: A kínzás stb. áldozatainak rehabilitációja
- 40. cikk: Fiataikorúak igazságszolgáltatása

A fegyveres konfliktusban érintett gyermekek védelme

A 38. CIKK SZÖVEGE

1. Az Egyezményben részes államok kötelezik magukat, hogy tiszteletben tartják és tartatják a nemzetközi humanitárius jognak fegyveres konfliktus esetén rájuk vonatkozó azokat a szabályait, amelyek által nyújtott védelem a gyermekekre is kiterjed.

Az Egyezményben részes államok minden lehető gyakorlati intézkedés megtételével gondoskodnak arról, hogy a tizenötödik életévüket be nem töltött személyek ne vegyenek részt közvetlenül az ellenségeskedésekben.

Az Egyezményben részes államok tartózkodnak attól, hogy tizenötödik életévüket be nem töltött személyeket besorozzanak fegyveres erőikbe. Amennyiben tizenötödik életévüket betöltött, de tizennyolc éven aluli személyeket besoroznak, az Egyezményben részes államok minden erejükkel azon lesznek, hogy a legidősebbek besorozásának adjanak elsőbbséget.

Az Egyezményben részes államok a fegyveres konfliktus esetén a polgári lakosság védelmét illetően a nemzetközi humanitárius jog értelmében rájuk háruló kötelezettségüknek megfelelően megtesznek minden lehető gyakorlati intézkedést a fegyveres konfliktus által érintett gyermekek védelemben és gondozásban részesítésére.

Összefoglalás

A gyermek jogairól szóló egyezmény 38. cikkének értelmében a részes államokra az alábbi kötelezettségek vonatkoznak:

- ▶ tiszteletben tartják és tartatják a nemzetközi humanitárius jognak fegyveres konfliktus esetén rájuk vonatkozó szabályait (elsősorban a négy genfi egyezményt és a két kiegészítő jegyzőkönyvet);
- ▶ minden lehető gyakorlati intézkedés megtételével gondoskodnak arról, hogy a tizenötödik életévüket be nem töltött személyek ne vegyenek részt közvetlenül az ellenségeskedésekben;

- ▶ nem soroznak be tizenöt év alatti gyermeket fegyveres erőikbe;
- ▶ amennyiben 15–18 év közötti jelentkezők közül kell válogatniuk, az idősebbeket részesítik előnyben;
- ▶ minden tőlük telhető intézkedést megtesznek a fegyveres konfliktusban érintett gyermekek védelmének és gondozásának biztosítása érdekében.

A Gyermekjogi Bizottság hangsúlyozta, hogy az államoknak fegyveres konfliktus esetén intézkedniük kell a joghatóságuk alá tartozó gyerekek jogainak biztosításáról és arról, hogy az Egyezmény elveit a fegyveres konfliktus során is betart-

Gyermekjogi egyezmény

ják. Kiemelten emlékeztetett arra, hogy a gyermek fogalmának meghatározása és a gyermek legfőbb érdekeire vonatkozó elv értelmében 18 év alatti gyerekeket sem közvetlenül, sem közvetve nem szabad bevonni az ellenségeskedésekbe, valamint 18 év alatti gyereket sem kötelező mozgósítással, sem önkéntes toborzással nem szabad felvenni a fegyveres erőkhöz.

2002 májusában lépett hatályba a gyermek jogairól szóló egyezménynek a fegyveres konfliktusban érintett gyermekekről szóló fakultatív jegyzőkönyve. Ennek értelmében az államoknak „minden tőlük telhető intézkedést” meg kell hozniuk annak biztosítása érdekében, hogy 18 év alatti gyerekek nem vesznek részt közvetlenül az ellenségeskedésekben és nem tartozhatnak a kötelező besorozás hatálya alá, ezenkívül pedig a jegyzőkönyv 15-ről 16 évre emeli a fegyveres erőkhöz való besorozás alsó korhatárát. Ennek az az oka, hogy a jegyzőkönyv értelmében a részes államoknak „évekkel” kell emelniük az önkéntes toborzás 38. cikkben megállapított alsó korhatárát – más szóval 16 év lett az alsó korhatár.

A Nemzetközi Büntetőbíróság 1998-ban elfogadott Római alapokmánya szerint háborús bűnnek minősül a 15 évnél fiatalabb gyerekek mozgósítása vagy felvétele a nemzeti fegyveres erőkhöz fegyveres konfliktus idején és háborús bűn a gyerekek aktív részvételének elősegítése (8. cikk).

A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) Általános Konferenciája 1999-ben elfogadta a gyermekmunka legrosszabb formáiról szóló (182. számú) egyezményt, amely a gyermekmunka legrosszabb formáinak meghatározásában szerepelteti „a gyermekek kényszer- vagy kötelező sorozását fegyveres konfliktusokban való bevetésük érdekében” (3. cikk).

1996-ban a Bizottság javaslatára az Egyesült Nemzetek Szervezetének Közgyűlése elé terjesztették Graça Machel *A fegyveres konfliktusok hatása a gyermekekre* című tanulmányát.

Ennek hatására jelölték ki a főtitkár „gyerekek és a fegyveres konfliktusok” témájával foglalkozó különleges képviselőjét, a Biztonsági Tanács pe-

dig határozott hangnemű határozatokban ítélte el a gyerekek fegyveres konfliktusokba való bevonását.

Nemzetközi humanitárius jog

A Bizottság jelezte, hogy a 38. cikk 1. és 4. bekezdésében említett vonatkozó nemzetközi humanitárius jog része a négy Genfi egyezmény, a két kiegészítő jegyzőkönyv, a Nők és gyerekek szükségállapot és fegyveres konfliktus idején való védelméről szóló nyilatkozat, a Gyermek jogairól szóló nyilatkozat (amelynek 8. elve így szól: „A gyermek minden körülmények között elsőként részesül védelemben és segítségben”) és a Gyermek jogairól szóló egyezmény. Említették továbbá az Egyesült Nemzetek Szervezetének egyéb rendelkezéseit is, többek között a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányát, valamint az Emberi Jogi Bizottságnak az egyezségokmány 24. – a gyermekek megfelelő védelemre vonatkozó jogát elismerő – cikkéhez fűzött 17. számú általános megjegyzését. (Emberi Jogi Bizottság, 17. számú átfogó kommentár, 1989, HRI/GEN/1/Rev.8, 183. oldal.)

A 38. cikk megfogalmazásakor nem csupán azt kívánták biztosítani, hogy e rendelkezések semmiképpen se ássák alá a nemzetközi humanitárius jog hatályos rendelkezéseit, hanem a nemzetközi előírásokon túlmutatva 18 éves korig gondoskodni akartak a gyerekek védelméről, hogy biztosítsák az összhangot az Egyezmény többi részével. A 38. cikk végleges változata kompromisszumnak tekinthető, amelyet számos állam és civil szervezet nem talált kielégítőnek.

A fegyveres konfliktusok hatása a gyermekekre című tanulmány (lásd lent, 408. oldal) megállapítja, hogy a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága, a Vöröskereszt és a Vörösfélhold Társaság Nemzetközi Szövetsége és a nemzeti Vöröskereszt és Vörösfélhold társaságok a következő szöveget fogadták el a nemzetközi humanitárius jog teljes meghatározásaként: „szerződésekkel vagy szokások alapján megállapított nemzetközi szabályok, amelyek kifejezett célja a nemzetközi vagy nem nemzetközi fegyveres konfliktusokból közvetlenül következő humanitárius problémák megoldása, és amelyek humanitárius okok-

ből korlátozzák a konfliktusban részt vevő feleknek az általuk választott háborús módszerek és eszközök használatára vonatkozó jogát, vagy megvédik a konfliktusban érintett, vagy esetleg érintett embereket és ingóságokat”. A jelentés szerint a gyermek jogairól szóló egyezmény „biztosítja a gyerekek számára a legátfogóbb és legkonkrétabb védelmet”. Megemlíti továbbá a két nemzetközi egyezségokmány, a Nők elleni hátrányos megkülönböztetés minden formájának eltörléséről szóló egyezmény, illetve a kínzással, a népirtással és a faji megkülönböztetéssel kapcsolatos speciális szerződések fontosságát. A menekültek jogállásáról szóló 1951-es egyezmény és annak 1967-es jegyzőkönyve tartalmazza a menedéket adó országokra vonatkozó, a menekültek védelmével kapcsolatos alapvető rendelkezéseket.

A gyerekekkel és fegyveres konfliktusokkal foglalkozó különleges képviselő is összeállította a vonatkozó emberi jogi rendelkezések listáját. A fent említett szerződéseken kívül az alábbi rendelkezéseket sorolta fel:

„A Nemzetközi Büntetőbíróság Római alapokmánya (1998) szerint háborús bűnnek minősül(nek) a 15 évnél fiatalabb gyerekek bevonása vagy felhasználása az ellenségeskedésekben, a kórházak és iskolák ellen irányuló szándékos támadások, a nemi erőszak és a gyerekek ellen irányuló egyéb súlyos szexuális erőszak. Ezen kívül az alapokmány értelmében népiirtásnak minősül a gyerekek erőszakos elhurcolása az elpusztítani szándékozott csoportból;

A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet 182. egyezménye (1999) a gyermekmunka legrosszabb formái közé sorolja a gyerekkatonaságot, és megtiltja a 18 év alatti gyerekek kényszer- vagy kötelező sorozását fegyveres konfliktusok idején;

A gyermekek jogairól és jólétéről szóló Afrikai Charta (1999) 18 évben állapítja meg az alsó korhatárt a kötelező sorozáshoz és az ellenségeskedésekben való részvételhez;

A Biztonsági Tanács 1261-es (1999), 1314-es (2001), 1379-es (2001), 1460-as (2003) és 1539-es (2004) határozata [e határozatok immár az 1612-es (2005) határozattal is kiegészíthetők];...

A Genfi egyezmények és a kiegészítő jegyzőkönyvek

A négy genfi egyezményt 1949-ben fogadták el a genfi diplomáciai konferencián, a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának égisze alatt: I. Egyezmény a hadrakelt fegyveres erők sebesültjeinek és betegeinek helyzetének javításáról, 1949; II. Egyezmény a tengeri haderők sebesültjeinek és betegeinek helyzetének javításáról, 1949; III. Egyezmény a hadifoglyokkal való bánásmódról, 1949; és IV. Egyezmény a polgári lakosság háború idején való védelméről, 1949. A genfi egyezmények egyetemes ratifikálása 2006-ban fejeződött be, ekkorra ugyanis a Gyermekjogi Egyezmény aláíróinak számát meghaladva az Egyesült Nemzetek Szervezetének mind a 194 tagállama ratifikálta vagy csatlakozott hozzá.

A IV. egyezmény általános védelmet biztosít a gyerekek, mint civilek számára. Mind a négy egyezményben szereplő 3. cikk tárgya „valamely magas szerződő fél területén keletkező nem nemzetközi jellegű fegyveres összeütközés”. Azokat a személyeket, „akik az ellenségeskedésekben nem vesznek közvetlenül részt”, minden körülmények között emberséges bánásmódban kell részesíteni és meg kell védeni az „élet és a testi épség elleni” merénylettől, különösen az emberöléstől, a csonkítástól, a kegyetlen bánásmódtól, a kínzástól, a túszejtéstől, a megalázástól és egyéb megalázó bánásmódtól stb. Az egyezmények nem térnek ki arra, hogy milyen alsó korhatárral vehetnek részt a gyerekek az ellenségeskedésekben. A IV. egyezmény rendelkezik arról is, hogy a feleknek a gyerekeket és a terhes nőket mindenképpen meg kell próbálniuk helyi megállapodás segítségével eltávolítani „az ostromlott vagy bekerített övezetekből” (17. cikk); minden államnak engedélyeznie kell a 15 év alatti gyerekeknek, a várandós és gyermekágyas nőknek szánt segélyek szabad mozgását (23. cikk); a felek által a nemzetközi fegyveres konfliktus során létrehozott kórházakba vagy biztonsági övezetekbe fel kell venni a 15 év alatti gyermekeket és a 7 év alatti gyermekek édesanyját (38. cikk 5. bekezdés); a megszálló hatalomnak lehetővé kell tennie a gyermekek ellátását célzó intézmények működését a megszállt területeken (50. cikk). (A gyerekekre vonatkoznak továbbá a 81. és 89. cikk rendelkezései.)

1977-ben fogadták el az Egyezmények két kiegészítő jegyzőkönyvét. A nemzetközi fegyveres konfliktusokról szóló I. jegyzőkönyv értelmében a harcoló feleknek mindig különbséget kell tenni-

Gyermekjogi egyezmény

ük a harcokban részt vevők és a civilek között, és törvényesen csak katonai jellegű célpontok ellen indíthatnak támadást. A jegyzőkönyv valamennyi civilre vonatkozik, két cikke pedig kifejezetten a gyerekek védelméről rendelkezik. A 77. cikk – Gyermekek védelme – megköveteli a részes államoktól, hogy tegyenek meg mindent a 15 év alatti gyerekek toborzása és viszályokban való részvételének elkerülésére, hogy a fogvatartott gyerekeket külön- vagy családjukkal tartsák, és tiltsák a 18 év alattiak halálbüntetését.

Az I. jegyzőkönyv 78. cikke a gyerekek más országba történő átszállításáról szól; erre csak nyomós okkal kerülhet sor, és a cikk felsorol néhány olyan körülményt, amelyben az átszállítás megtörténhet (belső konfliktusok esetén a II. jegyzőkönyv 4. cikke 3. bekezdésének a) pontja rendelkezik a gyerekek átszállításáról – lásd lent).

Az I. jegyzőkönyv a különleges bánásmódra és védelemre szoruló „sebesültek” és „betegek” közé sorolja az újszülötteket és a terhes, illetve gyermekágyas nőket (8. cikk a) pont).

A nem nemzetközi – vagyis belső – fegyveres konfliktusokkal foglalkozó II. jegyzőkönyv 4. cikke is tartalmaz egy bekezdést a gyerekek védelméről, amely a következőképpen rendelkezik: „nevelésben kell őket részesíteni, beleértve a valósi és erkölcsi nevelést, szüleik vagy azok távollétében gondozóik kívánságának megfelelően”, a gondoskodás egyéb formáiról és a családjegyesítésről. Valamint támogatja „biztonsági zónák” kialakítását a gyerekek számára:

„...szükség esetén, amennyiben lehetséges, intézkedni kell a szülők vagy a gyermekekért elsősorban felelős törvényes vagy más gondozó hozzájárulásával a gyermekeknek az ellenségeskedések területéről történő átmeneti eltávolításáról az ország egy biztonságosabb részébe, és biztosítani kell részükre a jólétükért és biztonságukért felelős személyek kíséretét”.

Nők és gyerekek szükségállapot, és fegyveres konfliktus idején való védelméről szóló nyilatkozat

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Közgyűlése 1974-ben fogadta el a nők és gyerekek szükségállapot és fegyveres konfliktus idején való védelméről szóló nyilatkozatot (3318-as határozat (XXIX)). Ennek érdekében szigorúan be kell tartani a következőkre vonatkozó elveket: védelem a

támadásokkal, a bombázásokkal, valamint a vegyi és bakteriológiai fegyverekkel szemben; a genfi egyezmények és egyéb nemzetközi eszközök betartása; minél hatékonyabban megkímélni a nőket és a gyerekeket a háború pusztításától; bűncselekménynek kell tekinteni az elnyomás minden formáját, és a nőkkel és gyerekekkel szembeni kegyetlen és embertelen bánásmódot; végül szükségállapot és fegyveres konfliktus idején a nők és a gyerekek nem foszthatók meg a menedéktől, az élelemtől, az orvosi segítségtől és más elidegeníthetetlen joguktól.

A Gyermekjogi Bizottság megjegyzései

A Gyermekjogi Bizottság 1991-es első ülésén megtartotta a fegyveres konfliktusban érintett gyerekekről szóló első vitanapját. A Bizottság a következőket javasolta a részes államok jelentéseinek vizsgálatával összefüggésben: üdvözli azon részes államokat, amelyek nem soroznak be 18 éven aluliakat, és arra biztatja a 18 éven aluliakat is besorozó országokat, hogy gondolják végig: a kialakult helyzetben elsődlegesnek tekintik-e a gyerek legfőbb érdekeit. (Gyermekjogi Bizottság, jelentés a második ülésről, 1992. szeptember-október, CRC/C/10, 61. és azt követő bekezdések)

A Bizottság azt is kiemelte, hogy milyen fontos szerepet játszik az oktatás a konfliktusok feloldásában, és ugyanezt fogalmazza meg a 29. cikk 1. bekezdésére vonatkozó, „Az oktatás céljai” című első általános megjegyzésben is:

„A 29. cikk 1. bekezdésében megjelölt értekek a békés övezetekben élő gyermekekre is vonatkoznak, de a konfliktussal vagy szükségállapottal sújtott gyermekek számára még fontosabbak. Amint azt a Dakari cselekvési keretprogram is kimondja, a konfliktusok, természeti csapások és instabilitás által sújtott oktatási rendszerekben az oktatási programoknak a kölcsönös megértést, a békét és a toleranciát népszerűsítő és az erőszak és a konfliktus megelőzését elősegítő módszerekkel kell dolgozniuk...” (Gyermekjogi Bizottság, 1. számú átfogó kommentár, 2001, CRC/GC/2001/1, 16. bekezdés)

A Bizottság 3. számú, „A HIV/AIDS és a gyermek jogai” című megjegyzése kiemeli a fegyveres konfliktusokban érintett gyerekek kiszolgáltatottságát:

„A Bizottság álláspontja szerint a HIV/AIDS és a gyermekeket háborúban és fegyveres konfliktusban érő erőszak és visszaélések kapcsolata külön figyelmet érdemel. E helyzetekben döntő fontosságúak az erőszak és visszaélés megelőzését célzó intézkedések, és a részes államoknak a HIV/AIDS és a gyermekjog kérdéseire is ki kell térniük, amikor azokkal a gyermekekkel – lányokkal és fiúkkal egyaránt – foglalkoznak, akiket katonai vagy egyéb egyenruhás alkalmazottak háztartási alkalmazottként vagy szexuális szolgáltatásokra használtak, akiket az ország más pontjára hurcoltak, vagy akik menekülttáborban élnek. A részes államok – többek között az Egyezmény 38. és 39. cikkéből származó – kötelezettségeivel összhangban a konfliktus és katasztrófa sújtotta régiókban a HIV/AIDS-szel kapcsolatos nemzeti és közösségi intézkedések részeként aktív tájékoztató kampányokat kell szervezni, a gyermekek számára tanácsadást kell biztosítani, és olyan eljárásokat, működési módokat kell létrehozni, amelyek lehetővé teszik az erőszak és a visszaélés megelőzését és korai felismerését.” (Gyermejjogi Bizottság, 3. számú átfogó kommentár, 2003, CRC/GC/2003/3, 38. bekezdés)

A Bizottság 6. számú, „A hazájuktól távol élő, kísérő nélküli és szüleiktől elszakított gyermekekkel való bánásmód” című kommentárja kimondja, hogy a fegyveres konfliktus elől menekülő gyerekek menekültstátuszra jogosultak, a gyermekkatonákat pedig nem bűnözőként, hanem áldozatként kell kezelni:

„A gyermekkatonákat elsősorban a fegyveres konfliktus áldozatainak kell tekinteni. A konfliktus végeztével, vagy az országból való elmenekülés után gyakran kísérő nélkül maradt vagy a szüleiktől elválasztott gyermekkatonának minden segítséget, így szükség esetén pszichológiai-szociális tanácsadást is biztosítani kell ahhoz, hogy visszatérhessenek a mindennapi életbe. Az azonosítási és elválasztási műveletek során ezeket a gyermekeket az elsők között kell azonosítani és leszerelni. A gyermekkatonákat – különösen a kísérő nélkülieket vagy a szülőktől elválasztottakat – általában nem kell őrizetbe venni, hanem különleges védelmet és segítséget kell biztosítani a számukra, különösen a leszerelés és a rehabilitáció terén. Kiemelt figyelmet kell fordítani a harcosként vagy egyéb minőségben a katonaságnál szolgált lányok tá-

mogatására és a társadalomba való visszatérésének megkönnyítésére.

Ha a körülmények következtében kivételesen elkerülhetetlen és a nemzetközi emberi jogi törvényekkel és humanitárius joggal összeegyeztethető a 15 évnél idősebb gyermekkatona fogva tartása – például mert az illető súlyos biztonsági fenyegetést jelent –, akkor a fogva tartás körülményeinek meg kell felelniük a nemzetközi rendelkezéseknek, az Egyezmény 37. cikkét és a fiatakorúak büntethetőségéről szóló rendelkezéseket is beleértve, és nem szabad ellehetetleníteniük az azonosítási kísérleteket és a rehabilitációs programokban való nélkülözhetetlen részvételt.

Mivel a korhatár alattiak toborzása és az ellenségeskedésekben való részvétel az alapvető emberi jogok – többek között az élethez való jog – jövőtehetetlen sérülésének jelentős kockázatát hordozza, az államokra vonatkozó, az Egyezmény 38. cikkéből következő és a gyermek jogairól szóló egyezmény fegyveres konfliktusokban érintett gyermekekről szóló fakultatív jegyzőkönyvének 3. és 4. cikkével összhangban lévő kötelezettségek területen kívüli hatállyal is járnak, ezért az államok semmiképpen sem vihetik vissza a gyermekeket az olyan ország határára, ahol fennáll a korhatár alatti besorozás vagy az ellenségeskedésekben való közvetlen vagy közvetett részvétel veszélye.

A Bizottság emlékezteti az államokat arra, hogy életkorra- és nemre érzékeny menedékjogi eljárásokra és a menekülti jogállás meghatározásának életkorra- és nemre érzékeny értelmezésére van szükség, és hangsúlyozza, hogy a korhatár alatti toborzás (beleértve a lányok szexuális szolgáltatás vagy kényszerházasság céljából történő katonai toborzását is) és az ellenségeskedésekben való közvetlen vagy közvetett részvétel az emberi jogok súlyos megsértésének minősül, következésképp büntetendő és a menekülti jogállás megítélését kell eredményeznie, amennyiben a toborzással vagy az ellenségeskedésekben való részvétellel kapcsolatos megalapozott félelem alapját »fajjal, vallással, nemzetiséggel, egy bizonyos társadalmi csoporthoz tartozással vagy politikai véleménynyel összefüggő okok« képezik (1951-es egyezmény a menekültek jogállásáról, 1a. cikk 2. bekezdés).” (Emberjogi Bizottság, 6. számú átfogó kommentár, 2005, CRC/GC/2005/6, 56–59. bekezdés)

Gyermekjogi egyezmény

Amint a Bizottság 9. számú, „A fogyatékkal élő gyermekek jogai” című átfogó kommentár megállapítja, a fegyveres konfliktusok nagymértékben felelősek a különböző fogyatékoságok kialakulásáért:

„A fegyveres konfliktusok és utóhatásai – többek között a kézi lőfegyverek és könnyű fegyverek rendelkezésre állása és hozzáférhetősége – nagymértékben felelősek a különböző fogyatékoságok kialakulásáért. A részes államoknak kötelességük a megfelelő intézkedésekkel védelmezni a gyermekeket a háború és a fegyveres erőszak káros hatásaitól, és gondoskodniuk kell arról, hogy a fegyveres konfliktusban érintett gyermekek hozzáférjenek a megfelelő egészségügyi és szociális szolgáltatásokhoz, a pszichológiai-szociális felépülést és a társadalomba való visszailleszkedést is beleértve. A Bizottság különösen hangsúlyozza, hogy a sérülések és halálesetek megelőzése érdekében milyen fontos felvilágosítani a gyermekeket, a szülőket és a széles közvéleményt az aknák, és a fel nem robbant lövegek jelentette veszélyről. A részes államoknak mindenképpen folytatniuk kell az aknák és a fel nem robbant lövegek felkutatását, intézkedéseket kell hozniuk a gyermekek távoltartására a veszélyes területekről, meg kell erősíteniük az aknántlanításra irányuló tevékenységüket, és szükség esetén nemzetközi együttműködés keretében – például az ENSZ ügynökségeinek segítségével – műszaki és pénzügyi segítséget kell kérniük.” (Emberjogi Bizottság, 9. számú átfogó kommentár, 2006, CRC/C/GC/9, 55. bekezdés)

A fegyveres konfliktusok hatása a gyerekekre: egy vizsgálat

A Gyermekjogi Bizottság egy javaslata hatására jelölte ki a főtitkár Graça Machelt egy vizsgálat elkészítésére (a Közgyűlés 48/157-es határozatának értelmében). Az erről készült tanulmányt 1996 augusztusában adták ki, és a Közgyűlés ötvenegyedik ülésén terjesztették elő. A fejlemények nyomán követéséről 2000-ben jelent meg egy jelentés.

A nemzetközi rendelkezések végrehajtásával összefüggésben a tanulmány az alábbiakat javasolja:

- ▶ a gyermek jogairól szóló egyezményhez eddig nem csatlakozott országok haladéktalanul pótolják e mulasztást;

- ▶ valamennyi kormány hozzon intézkedéseket az Egyezmény, a genfi egyezmények és kiegészítő jegyzőkönyveik, valamint a menekültek jogállásáról szóló 1951-es egyezmény és jegyzőkönyve hatékony végrehajtása érdekében;

- ▶ a kormányok biztosítsanak képzést a bírák, a rendőrök, a biztonsági erők, és a – különösen a békefenntartó műveletekben részt vevő – fegyveres erők munkatársai részére a humanitárius jog és az emberi jogi törvények tárgyában;

- ▶ a humanitárius szervezetek is indítsanak hasonló képzést a munkatársaik számára, a konfliktussal sújtott övezetekben működő nemzetközi szervezetek dolgozzanak ki eljárásokat a tudomásukra jutott jogsértések gyors, bizalmas és pártatlan bejelentésére;

- ▶ a humanitárius szervezetek nyújtsanak segítséget a kormányoknak abban, hogy a gyerekek tisztában lehessenek a jogaikkal;

- ▶ a humanitárius szervek és szervezetek igyekezzenek írásos megállapodásokat kötni a nem állami szervezetekkel, hogy azok kötelesek legyenek betartani a humanitárius jogot és az emberi jogi törvényeket;

- ▶ a civil társadalom aktívan terjessze a humanitárius jogot és az emberi jogi törvényeket, és vállaljon szerepet a gyerekjogok hirdetésében, felügyeletében és a jogsértések figyelemmel kísérésében;

- ▶ az UNICEF a meglévő iránymutatásokra építve dolgozzon ki átfogóbb iránymutatásokat a konfliktushelyzetbe került gyerekek védelméről és gondozásáról;

- ▶ a Gyermekjogi Bizottságot ösztönözni kell, hogy a Közgyűlésnek tett jelentésében konkrét információkat is közöljön arról, hogy a részes államok milyen intézkedésekkel biztosítják a gyerekek védelmét fegyveres konfliktusok idején.

(A/51/306, 240. bekezdés)

Ezeket az államoknak szóló ajánlásokat az ENSZ Közgyűlésének 2002-ben tartott, gyerekekkel foglalkozó speciális üléséről készült dokumentumban is megismételték, és az alábbiakra szólították fel az államokat:

„Biztosítsák, hogy a gyerekek jogaira és védelmére vonatkozó kérdések teljes mértékben megjelenjenek a békéhez vezető folyamatokban és az azokból következő béke megállapodásokban, és hogy e kérdések az ENSZ békefenntartó műveleteibe és béketeremtő programjaiba is bekerüljenek; ha pedig lehetséges, a gyerekeket is vonják be e folyamatokba...

Vessenek véget a büntetlenségnek, ítélik el a népiirtások, emberiség elleni bűncselekmények és háborús bűnök felelőseit, és ha csak lehet, zárják ki e bűncselekményeket az amnesztiával kapcsolatos rendelkezések és jogszabályok hatálya alól, valamint a konfliktust követő igazságszolgáltatási mechanizmusok létrehozása esetén biztosítsák, hogy a gyerekek ellen elkövetett súlyos visszaélésekre is kitérjenek, és hogy a gyerekek érzékenységét figyelembe vevő eljárásokat alkalmazzanak...

Szorítsák vissza a kézi lőfegyverek és a könnyű fegyverek tiltott kereskedelmét, és védjék meg a gyerekeket az aknáktól, a fel nem robbant lövegektől és a gyerekeket megsebesítő egyéb háborús eszközöktől, a fegyveres konfliktus alatt és után pedig nyújtsanak segítséget a megsebesült gyerekeknek...

Rendszeresen értékeljék és felügyeljék a szankciók gyerekekre gyakorolt hatását, és a nemzetközi jognak megfelelően hozzanak sürgős és hatásos intézkedéseket a gazdasági szankciók nőkre és gyerekekre gyakorolt negatív hatásának enyhítése érdekében...” (A Közgyűlés huszonhetedik speciális ülésén alakult ad hoc bizottság jelentése, 2002, A/S- 7/19/Rev.1, 21., 23., 26. és 30. bekezdés)

Az ENSZ különleges képviselője

A tanulmány egyik következményeként az ENSZ Közgyűlésének javaslatára a főtitkár 1997-ben ki-nevezett egy gyerekekkel és fegyveres konfliktusokkal foglalkozó különleges megbízottat. A különleges megbízott szorosan együttműködik a Gyermekjogi Bizottsággal és évente jelentést tesz a Közgyűlésnek és az Emberi Jogi Bizottságnak (új nevén Emberi Jogi Tanács). A különleges megbízott vezető szerepet vállal továbbá a Biztonsági Tanácsnak benyújtandó, a gyerekekről és fegyveres konfliktusokról szóló jelentések elkészítésében. 2001-ben a Biztonsági Tanács elfogadott egy javaslatot, amelynek értelmében listát

készítenek a fegyveres konfliktusokban gyereket is felhasználó felekről; azóta a főtitkár évente összeállítja a jogsértő, gyerekeket toborzó és felhasználó felek listáját.

2005-ben a különleges megbízott azt javasolta az Emberi Jogi Bizottságnak (újabbán Tanácsnak), hogy az ENSZ és a nemzeti kormányok folyamatosan tájékozódjanak és készítsenek jelentést arról a hat legfontosabb területről, amely „a gyermekek jogainak példátlan megsértését jelenti”. E területek a következők:

- ▶ gyerekek megölése vagy megcsonkítása;
- ▶ gyermekkatonák besorozása vagy felhasználása;
- ▶ iskolák és kórházak elleni támadások;
- ▶ gyerekekkel szemben elkövetett nemi erőszak és egyéb súlyos szexuális bűncselekmény;
- ▶ gyerekek elrablása;
- ▶ humanitárius segítségnyújtás megtagadása a gyerekektől.

A fegyveres konfliktus következményei

Az *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások* 2005-ben felülvizsgált változata a 38. cikkel kapcsolatban az alábbi részletes adatok benyújtását kéri az államoktól:

- ▶ „A 18 évnél fiatalabb gyerekek száma és százalékos aránya a besorozottak, vagy önként jelentkezettek között a hadseregben, valamint résztvevők az összecsapásokban.
- ▶ 18 évnél fiatalabb gyerekek száma és százalékos aránya akiket kivontak és reintegráltak a saját közösségükbe; azok aránya, akik folytatták a tanulmányaikat, és visszatértek a családjukba
- ▶ A fegyveres konfliktusban megsérülést, és meghalt gyerekek száma;
- ▶ A humanitárius segítséget kapó gyerekek
- ▶ A fegyveres konfliktusok miatt orvosi és/vagy pszichológiai segítséget kapó gyerekek száma.” (CRC/C/58/ Rev.1, 22. bekezdés, 16. oldal)

A részes államok jelentéseinek vizsgálata során a Bizottságnak gyakran nyílt alkalma megjegyzést fűzni a fegyveres konfliktus gyerekekre gyakorolt közvetlen és közvetett hatásaihoz.

Gyermekjogi egyezmény

A konfliktusok egyik hatása a lakosság elvándorlása. Sokan elmenekülnek, menekültté vagy belföldön hontalanná válnak. Az Egyezmény 22. cikke a menekült gyermekek speciális jogaival foglalkozik (lásd 221. oldal). Szorosan vett értelemben a nemzeti határokat átlépők minősülnek menekültnek, ám a Bizottság azokért a gyerekekért is aggódik, akik saját országukon belül kényszerültek költözésre.

A Graça Machel-tanulmány megállapítja, hogy a fegyveres konfliktusban érintett gyerekek gyakran válnak szexuális visszaélés és kizsákmányolás áldozatává: „A fegyveres konfliktus idején a nőket és gyerekeket folyamatosan fenyegeti a szexuális erőszak és a nemi alapú erőszak többi formája, vagyis a prostitúció, a szexuális megalázás és megcsönkítés, az emberkereskedelem és a családon belüli erőszak...” (A/51/306, 91. és azt követő bekezdések). A tanulmány részletes ajánlásokat fogalmaz meg a szexuális kizsákmányolás és a nemi alapú erőszak megelőzése érdekében (részletesebben lásd 34. cikk, 361. oldal). A Nemzetközi Büntetőbíróság Római alapokmánya (lásd lent, 411. oldal) értelmében a szexuális erőszak, a szexrabszolgaság, a kényszerprostitúció és a szexuális erőszak egyéb formái az emberiség elleni bűncselekmények közé tartoznak (7. cikk).

18 éven aluliak toborzása

A Bizottság hangsúlyozza, hogy véleménye szerint az Egyezménynek minden 18 éven aluli gyereket meg kell védenie az összecsapásokban való közvetlen vagy közvetett részvételtől, és 18 év alattiakat nem szabad besorozni a fegyveres erőkhöz. Az államoknak szóló megjegyzéseiben is súlyosan elítélte a gyerekkatonák toborzását.

A 38. cikk nem behívásról, hanem besorozásról beszél. A 38. cikk tervezete lehetővé teszi a 18 éven aluliak besorozását, a behívást azonban nem említi, és nem is tartozik az állami törvényekhez vagy gyakorlathoz. A gyermekek (vagyis a 18 éven aluliak) fegyveres erőkhöz csábítása a 35. cikk (emberrablás) és a 32. cikk (munkára kényszerítés) megsértésének minősülhet.

A besorozás nem feltétlenül jelenti azt, hogy a gyerekeket katonaként alkalmazzák. A *fegyveres konfliktusok hatása a gyermekekre* című tanulmány megállapítja, hogy a gyerekeket kiegészítő feladatokra is felhasználják, szakácsként, hordárként, küldöncként és kémként. Legtöbbjük tizen-

éves, de szép számmal akadnak 10 évesek, és még fiatalabbak: „A többség ugyan fiú, de lányokat is toboroznak. Az elszegényedett és a társadalom perifériájára szorult, illetve a családjuktól elválasztott gyerekekből lesz a legnagyobb valószínűséggel katona.” (A/51/306, 34. és 35. bekezdés. A tanulmány részletes észrevételeket és a gyerekek besorozásának megszüntetését célzó javaslatokat is tartalmaz.) A tanulmány megjelenése óta a Bizottság mélyszéles aggodalmát fejezte ki a számos konfliktus zónában ma is folytatott gyakorlattal szemben.

A besorozással kapcsolatos elvek

1997-ben az UNICEF és a gyermek jogairól szóló egyezmény nem-kormányzati, civil csoportjának nem-kormányzati, civil alcsoportja konferenciát szervezett a gyerekek fegyveres erőkhöz való besorozásáról és az afrikai gyerekkatonák leszereléséről és a társadalomba való visszavezetéséről, és elfogadtak néhány alapelvet (az úgynevezett „Fokvárosi elveket”). Ezen elvek értelmében az összecsapásokban való részvétel, a fegyveres erőkhöz és fegyveres csoportokba való besorozás alsó korhatárát 18 évben kell megállapítani, valamint támogatni és ratifikálni kell az Egyezmény fakultatív jegyzőkönyvét (lásd 477. oldal).

2006-ban az UNICEF a Fokvárosi elvek felülvizsgálatának élére állt, és a munkálkodásból két dokumentum született: *Párizsi kötelezettségvállalások a gyermekek védelmére a fegyveres erő és fegyveres csoportok által történő felvételükkel és használatukkal szemben* („Párizsi kötelezettségvállalások”), valamint egy terjedelmesebb kiegészítő dokumentum: *Párizsi kötelezettségvállalások – a fegyveres erőknél és fegyveres csoportoknál alkalmazott gyermekekkel kapcsolatos elvek és iránymutatások*. Az iránymutatások a gyerekek egy csoportjával – lányok, fogyatékkal élő gyerekek, menekültek vagy belföldi hontalanok – kapcsolatban adnak tanácsokat. A háborús bűnökkel kapcsolatban az iránymutatások nem javasolják a gyerekeket háborús célokra felhasználó felnőttek büntetlenségét, de a gyerekek büntetlenül hagyására biztatja az államokat. Komoly figyelmet szentelnek a megelőzésnek, a család-egyesítésnek és a rehabilitációnak is.

Fakultatív jegyzőkönyv a fegyveres konfliktusban érintett gyermekekről

A gyermek jogairól szóló egyezmény fakultatív jegyzőkönyvét 2000-ben egyhangúlag fogadta el az ENSZ Közgyűlése; a jegyzőkönyv 2002-ben lépett hatályba, és 2007 júniusára több száz ország ratifikálta vagy csatlakozott hozzá. A jegyzőkönyv preambuluma hangsúlyozza, hogy „Erősíteni kell a gyermek jogairól szóló egyezményben lefektetett jogok további érvényesítését a fegyveres konfliktusokban való részvételtől való védelemmel is” (lásd 2. függelék, 478. oldal). A jegyzőkönyv részes államainak a ratifikálástól számított két éven belül jelentést kell tenniük a Bizottságnak; ezután az Egyezmény szerinti ötéves időszakos jelentésben tájékoztatniuk kell a végrehajtásról.

A fakultatív jegyzőkönyv értelmében a részes államok „minden lehetséges eszközzel” annak biztosítására kell törekedniük, hogy fegyveres erők 18 évnél fiatalabb tagjai ne vegyenek közvetlenül részt az összecsapásokban (1. cikk), és hogy 18 év alattiakat ne sorozzanak be kötelező jelleggel a fegyveres erőkbe (2. cikk). A ratifikáláskor kötelező erejű nyilatkozatot kell tenniük az önkéntes toborzás alsó korhatáráról és a toborzás önkéntességének garanciáiról. 15 évről „évekkel” kell emelniük az önkéntes toborzás alsó korhatárát (3. cikk).

Háborús bűnökkel kapcsolatos büntetőeljárások

A Nemzetközi Büntetőbíróság

A Nemzetközi Büntetőbíróság 1998. július 17-én elfogadott Római alapokmánya háborús bűnnek minősíti a 15 éven aluli gyerekek behívását vagy felvételét a nemzeti fegyveres erőkbe, illetve aktív felhasználásukat a nemzetközi fegyveres konfliktusok ellenségeskedéseiben. A meghatározás a nem nemzetközi fegyveres konfliktusok során a fegyveres erőkbe vagy csoportokba behívott vagy felvett 15 éven aluliakra is érvényes (8. cikk).

A Hágai Bíróság az alapokmányban a gyerekekre kiterve is meghatározott népiirtással, emberiség elleni bűncselekményekkel, háborús bűnökkel és az agresszió büntetével kapcsolatban rendelkezik joghatósággal. A „népiirtás” például „egy nemzetiségi, etnikai, faji vagy vallási csoport egészének vagy egy részének kiirtására irányuló” cselekményként van meghatározva. Ilyen cselekménynek számít „a csoportban történő születé-

sek megakadályozására szolgáló intézkedés” és „a csoport gyermekeinek másik csoportba való erőszakos szállítása” (6. cikk). A meghatározások egyéb, a civilek védelmének megerősítését célzó elemei különösen érvényesek a gyerekekre.

2006 végéig a Nemzetközi Büntetőbíróság több parancsnok ellen is elfogatóparancsot adott ki azért, mert a gyerekek összecsapásokban való felhasználásával, vagy besorozásával háborús bűnt követtek el.

Büntetőeljárás a részes államokban

A Bizottságot aggasztják azok az esetek, amikor a gyerekek nem részesültek kártalanításban vagy jóvátételben a konfliktusokban átélt szenvedéseik miatt. A Bizottság javasolja, hogy az államok vonják büntetőeljárás alá azokat, akik a konfliktusok során feltételezhetően megsértették a gyerekek jogait.

Komoly vitákat váltott ki az a kérdés, hogy bíróság elé állítsák-e a fegyveres konfliktusban való részvételük során háborús bűnököt, vagy emberiség elleni bűncselekményeket elkövető gyerekeket; a vitát részben az váltotta ki, hogy e gyerekek szinte kivétel nélkül törvénytelenül kerültek be a hadseregbe, és kényszer hatása alatt követték el a tetteiket. A Nemzetközi Büntetőbíróság kizárta a joghatósága alól a 18 éven aluli gyerekeket, az államok egy része azonban nem így tett.

A 37. és 40. cikk azon gyermekek jogaival foglalkozik, akik vélelmezhetően bűncselekményeket követtek el (lásd 385. és 423. oldal). Ezek a cikkek, valamint az ENSZ fiatalokúakkal szembeni igazságszolgáltatásról szóló szabályai és iránymutatásai világossá teszik, hogy a gyerekkatonák esetén nincs helye a megtorlásnak, és noha ezek a gyerekek felelőssé tehetőek a bűneikért, a felelősség megállapítását szolgáló meghallgatásnak igazságosnak és a felnőtt igazságszolgáltatási rendszertől teljes mértékben elválasztottnak kell lennie, a gyerekekkel való későbbi bánásmódnak pedig a rehabilitációt kell középpontba állítania, így a szabadság megvonása csak az utolsó, és a lehető leg-rövidebb ideig tartó megoldás lehet.

Az ILO (182. számú) egyezménye a gyermekmunka legrosszabb formáiról

A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) Általános Konferenciája 1999-ben elfogadta a gyermekmunka legrosszabb formáiról szóló (182.

Gyermekjogi egyezmény

számú) egyezményt és ajánlást (190. számú). Az Egyezmény alkalmazásában a „gyermekmunka legrosszabb formái” közé számítják „a gyermekek kényszer- vagy kötelező sorozását fegyveres konfliktusokban való bevetésük érdekében” (lásd 32. cikk, 349. oldal).

Az Egyezményt ratifikáló országoknak „határidőhöz kötött” intézkedéseket kell hozniuk – vagyis azonnali és hatékony intézkedésekkel kell gondoskodniuk a gyermekmunka legrosszabb formáinak betiltásáról és felszámolásáról, beleértve az érintett gyerekek rehabilitációját és az alapvető okok kezelését. Az ILO gyermekmunka felszámolásával foglalkozó nemzetközi programja (IPEC) a leszerelt gyerekkatonák társadalomba való reintegrációjával foglalkozik, és olyan államokat von be régióközi programjaiba, amelyekben nagy számban találhatók gyerekkatonák.

A Biztonsági Tanács gyerekekkel és fegyveres konfliktusokkal kapcsolatos határozatai

1999 augusztusában a Biztonsági Tanács precedens értékű határozatot hozott, amelyben mélyeséges aggodalmát fejezte ki „a fegyveres konfliktus gyerekekre gyakorolt káros és széles körű hatása és annak a tartós békére, a biztonságra és a fejlődésre vonatkozó következményei miatt”. Részletes ajánlásokat fogalmazott meg a fegyveres konfliktusok résztvevői és mások számára (Biztonsági Tanács, S/RES/1261(1999)). Felkérte az ENSZ főtitkárát, hogy 2000 júliusáig nyújtson be jelentést a határozat végrehajtásáról. Az első jelentés hangsúlyozta, hogy a fegyveres konfliktus milyen aránytalanul nagy hatással van a gyerekekre. A Biztonsági Tanács további jelentéseket kért a főtitkártól; ezek benyújtására 2002-ben, 2003-ban, 2005-ben és 2006-ban került sor.

A Biztonsági Tanács négy további határozatot adott ki a gyerekekről és a fegyveres konfliktusokról, ezek a 1314-es (2000), a 1460-as (2003), 1539-es (2004) és 1612-es (2005) számúak, amelyekben megismételték a korábbi határozatokban foglaltakat, és új kezdeményezéseket is tettek. Az állásfoglalásokban cselekvési tervet kérnek a gyerekkatonákat alkalmazó országoktól az e gyakorlat felfüggesztését célzó erőfeszítésekről, és kifejezik a Biztonsági Tanács azon határozott szándékát, hogy a továbbra is gyerekkatonákat alkalmazó

felekkel szemben célzott intézkedéseket fogantatosít majd. A 2005-ös határozat (S/RES/1314(2000) hivatalos felügyeleti és jelentéstételi eljárás kiépítését sürgette a fegyveres konfliktusok során a gyerekekkel szemben elkövetett visszaélések dokumentálása érdekében (kifejezetten kitértek a gyerekek megölésére és megcsonkítására, a gyerekkatonák besorozására és alkalmazására, az iskolák és kórházak ellen indított támadásokra, a szexuális erőszakra, a gyerekrablásra és a gyerekeknek nyújtandó humanitárius segítség megtagadására). A határozat a Biztonsági Tanácsban belül létrehozott egy munkacsoportot, amely az ilyen visszaélésekkel foglalkozik, és ajánlásokat tesz a további lépésekről a Biztonsági Tanácsnak.

Taposóaknák

A Bizottság és más szervek tisztában vannak a taposó aknák gyerekekre gyakorolt pusztító hatásával, ezért üdvözölte az aknák elleni nemzetközi kampányt támogató államok tevékenységét.

A taposó aknák alkalmazásának, felhalmozásának, gyártásának és átadásának betiltásáról és az aknák megsemmisítéséről szóló egyezmény 1999-ben lépett hatályba. Az Egyezmény legfontosabb rendelkezései a következők:

- ▶ A taposó aknák alkalmazásának, felhalmozásának, gyártásának és átadásának teljes körű betiltása, kivéve a felszedés elleni biztosítással rendelkező tankelhárító aknák, és az aknamezítés tanításához szükséges gyalogsági taposó aknák használatát;
- ▶ a felhalmozott taposó aknákat a hatálybalépéstől számított négy éven belül meg kell semmisíteni;
- ▶ az aknamezőkön lévő taposó aknákat a hatálybalépéstől számított 10 éven belül meg kell semmisíteni (a részes államok azonban kérhetik, hogy további 10 évvel hosszabbítsák meg a határidőt);
- ▶ kötelező bejelenteni a felhalmozott taposó aknák számát, az aknamezők helyét stb.;
- ▶ amennyiben a részes államoknak módjukban áll, segítséget nyújtanak az aknamezítésben, az aknák áldozatának rehabilitációjában stb.;

► egyszerű ellenőrzési eljárás, amelynek része az Egyezmény megsértésének gyanúját kivizsgáló tényfeltáró küldöttségek összeállításának lehetősége.

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* (CRC/C/58/Rev.1), függelék, 467. oldal.

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

- Megtette-e az állam a szükséges lépéseket a fegyveres konfliktusokban érintett gyerekek védelmének – és a róluk való gondoskodás biztosítására?

Hogyan használjuk az ellenőrző listát, lásd XXXV. oldal

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan és cikkei kölcsönösen összefüggenek egymással. A 38. cikk nem vizsgálható önmagában.

Kiemelt figyelmet kell fordítani:

Az általános elvekre

- 2. cikk: A joghatóság alá tartozó valamennyi gyermek jogát el kell ismerni, semmiféle hátrányos megkülönböztetés nem megengedhető
- 3. cikk 1. bekezdés: A gyermek legfőbb érdekei a gyermekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
- 6. cikk: Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog
- 12. cikk: A gyermek véleményének tiszteletben tartása a gyermeket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyermeket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban

Szorosan kapcsolódó cikkek

Az alábbi cikkek végrehajtása különösen összefügg a 38. cikk végrehajtásával:

- 19. cikk: Védelem az erőszak minden formájával szemben
 - 22. cikk: Menekült gyerekek
 - 29. cikk: Oktatási célok
 - 34. cikk: Védelem a szexuális kizsákmányolással szemben
 - 35. cikk: Gyermekrablás és emberkereskedelem
 - 37. cikk: Védelem a kínzással, a kegyetlen, embertelen és megalázó bánásmóddal szemben
 - 39. cikk: A fegyveres konfliktusok áldozatainak rehabilitációs gondozása
- A gyermek jogairól szóló egyezmény fegyveres konfliktusokban érintett gyerekekről szóló fakultatív jegyzőkönyve

A gyermekkorú áldozatok rehabilitációja

A 39. CIKK SZÖVEGE

Az Egyezményben részes államok megtesznek minden alkalmas intézkedést arra, hogy az elhanyagolás, a kizsákmányolás és a durva bánásmód, a kínzás vagy a kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód bármely más formájának, illetőleg a fegyveres konfliktusnak áldozatává vált bármely gyermek testi és szellemi rehabilitációját és a társadalomba való beilleszkedését megkönnyítsék. Ennek a rehabilitációnak és a társadalomba való beilleszkedésnek a gyermek egészségét, önbecsülését és emberi méltóságát fejlesztő körülmények között kell történnie.

Összefoglalás

A 39. cikk az erőszak, az elhanyagoltság, a kizsákmányolás és a visszaélés bármely formája;

a kínzás vagy a kegyetlen, embertelen és megalázó bánásmód vagy büntetés bármely más formája; a fegyveres konfliktus gyermekkorú áldozatait segítő intézkedéseket ír elő;

A cikk úgy rendelkezik, hogy a felépülésére és a társadalmi reintegrációra a gyerek egészségi állapotát, önbecsülését és méltóságát megerősítő környezetben kerüljön sor. A gyermek jogairól szóló egyezmény általános elvei értelmében az ilyen intézkedések valamennyi gyermekkorú áldozatot megilletik, semmiféle hátrányos megkülönböztetés nem megengedhető; a gyerek legfőbb érdekei elsőbbséget élveznek; gondoskodni kell a gyerek életben maradásáról és fejlődéséről; és tiszteletben kell tartani a gyerek véleményét – például a programok tervezésekor és végrehajtásakor, de egyedi esetekben is.

A gyermek jogairól szóló egyezmény mindkét, a fegyveres konfliktusokban érintett gyermekekről és a gyermekkereskedelemről, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról szóló fakultatív jegyzőkönyve elvárja a ratifikáló államoktól, hogy szükség esetén segítséget nyújtsanak a gyerekek rehabilitációjához és a társadalomba való visszailleszkedésükhöz. Minden olyan esetben rehabilitációra van szükség, ami-

kor a gyerekek kínzás vagy kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód áldozataivá válnak, függetlenül attól, hogy erre a családban, intézményekben vagy a közösségben kerül sor. A 40. cikk 1. bekezdésének értelmében a fiatalkorúakat illető igazságszolgáltatás hatálya alá tartozó gyerekeket olyan bánásmód illeti meg, amely figyelembe veszi „a társadalomba való beilleszkedése és abban konstruktív részvétele elősegítésének szükségességét”. A 19. cikk, amely a gyerekeknek a fizikai és lelki erőszak minden formájával szembeni védelméről rendelkezik, ugyancsak említést tesz a bánásmódról és a figyelemmel kísérésről. A 25. cikk biztosítja a rendszeres felülvizsgálat jogát a gondozásra, védelemre vagy gyógyításra – rehabilitációs céllal is – szoruló gyerekek számára. E cikk végrehajtásával függnek össze az Egyezményben biztosított egyéb jogok is: az egészséghez és az egészségügyi ellátással kapcsolatos szolgáltatásokhoz (24. cikk), az oktatáshoz (28. cikk) és a megfelelő élet színvonalhoz (27. cikk) való jog, valamint az a 20. cikk szerinti kötelezettség, amelynek értelmében a családi környezetüktől átmenetileg vagy tartósan megfosztott gyerekeket speciális gondoskodás és segítség illeti meg.

A részes államok jelentéseihez fűzött záró észrevételekben a Bizottság gyakran tárgyalta együtt

Gyermekjogi egyezmény

a 39. cikket a 37. és a 40. cikkel. A Bizottság ugyanakkor jelezte, hogy a 39. cikk megfogalmazása következtében a legkülönbébb potenciális gyerekkorú áldozatot figyelembe kell venni. A 39. cikkben kifejezetten említett helyzetek mellett a Bizottság az olyan kérdésekre is kitért, mint az erőszak áldozatai, a menekült gyerekek (22. cikk), gyermekmunka és kényszermunka (32. cikk), kábítószerrel való visszaélés és kábítószer-kereskedelem (33. cikk), családi konfliktus (9. cikk), gyerekek eladása és kereskedelme (35. cikk), valamint a fiatalkorúakat illető igazságszolgáltatási rendszerben érintett gyerekek (37. és 40. cikk).

A gyermekkorú áldozatok rehabilitációja

Az *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatásokban (2005-ös felülvizsgált változat)* a Bizottság egy sor területen kér adatokat a rehabilitációs intézkedésekről, és arra kéri az államokat, hogy közöljék azon gyerekek számát, akik:

- ▶ fegyveres konfliktus következményeként orvosi és/vagy pszichológiai kezelésben részesülnek;
- ▶ a fiatalkorúakat illető igazságszolgáltatás keretében speciális rehabilitációs programban vesznek részt;
- ▶ a gyermekmunka legrosszabb formáit végzik, és rehabilitációs és visszaillesztési segítségnyújtásban részesülnek, beleértve az ingyenes alapfokú oktatást és/vagy szakképzést;
- ▶ kábítószer-használat eredményeként kezelésben és gyógyításban részesülnek
- ▶ szexuális kizsákmányolás – prostitúció, pornográfia és emberkereskedelem (lásd 475. oldal, 22., 23. és 25–27. bekezdés) – következtében rehabilitációs programban vesznek részt.

A Gyermekjogi Bizottság záró észrevételeiben az utcán élő és/vagy dolgozó gyerekek vonatkozásában is ajánl rehabilitációs intézkedéseket.

A Bizottság hangsúlyozza, hogy a gyerekkorú áldozatok rehabilitációs szolgáltatásainak biztosításában nincs helye megkülönböztetésnek, például a vidéken és városban élő gyerekek között.

A „Gyermekekkel szembeni állami erőszak” témakörében szervezett vitanapon (2000. szeptember) a Bizottság ajánlásokat fogadott el a gyerekkorú áldozatok rehabilitációjáról, a tanácsadás

és támogatás biztosításáról (27. és 28. bekezdés). Azt is hangsúlyozta, hogy a védelemre szoruló gyerekeket semmiképpen sem szabad törvénysértőnek tekinteni (például az elhagyással, csavargással, prostitúcióval, migráns jogállással, iskola-kerüléssel és szökéssel összefüggő jogszabályokban), hanem a gyermekvédelmi eljárások keretében (Jelentés a huszonötödik ülésről, 2000. szeptember/október, CRC/C/100, 688.9. bekezdés). Ezen kívül a részes államok jelentéseihez fűzött észrevételeiben a Bizottság aggályát fejezi ki, amiért a gyerekek rehabilitációját célzó intézkedések egy része inkább bünteti, mintsem segíti a gyerekeket, például megfosztja őket szabadságuktól annak érdekében, hogy megkapják a kötelező kezelést.

Az „elhanyagolás, a kizsákmányolás és a visszaélés” gyermekkorú áldozatai

Az Egyezmény több cikke is biztosítja a védelemre vonatkozó jogokat és előírja az államoknak, hogy különböző intézkedésekkel előzzék meg a gyerekeket érő erőszakot, abúzust, elhanyagolást és kizsákmányolást. Ezt hangsúlyozza a gyermekkereskedelemtől, a gyermekprostitúciótól és a gyermekpornográfiától szóló Fakultatív jegyzőkönyv is (lásd 481. oldal). A jegyzőkönyv részes államai „megfelelő intézkedéseket vezetnek be, hogy védjék azoknak a gyermekeknek a jogait és érdekeit a büntető eljárás minden szakaszában, akik e jegyzőkönyv értelmében tiltott cselekmények áldozatai...” (8. cikk).

Az ENSZ nemzetközi szervezett bűnözés elleni egyezményét kiegészítő, ugyancsak 2000-ben elfogadott, az emberkereskedelem, különösen a nők és gyermekek kereskedelmének megelőzéséről, felszámolásáról és büntetéséről szóló jegyzőkönyvnek is része „Az emberkereskedelem áldozatainak támogatása és védelme”, és ennek értelmében az áldozatok segítséget kapnak ahhoz, hogy „nézeteiknek és aggodalmaiknak hangot adhassanak, és azokat az elkövetők ellen folytatott büntetőeljárás megfelelő szakaszaiban figyelembe vegyék...” (6. cikk, 2. bekezdés b) pont).

A gyermekek kereskedelmi célú szexuális kizsákmányolása elleni első világkongresszuson elfogadott cselekvési program (Stockholm, Svédország, 1996, jóváhagyva a második világkongresszuson, Jokohama, Japán, 2001) egy fejezete a „Rehabilitáció és reintegráció” címet viseli, és azt hangsúlyozza, hogy a kereskedelmi célú szexuá-

lis kizsákmányolás gyerekkorú áldozatait nem szabad büntetni. A cselekvési program a következőket javasolja:

- ▶ az áldozatok és családjuk számára szociális, orvosi és pszichológiai tanácsadást és egyéb támogatást kell biztosítani;
- ▶ a gyerekeket segítő egészségügyi szakembereknek, tanároknak, szociális munkásoknak és az e témakörben dolgozó nem-kormányzati, civil szervezeteknek a társadalmi nemek szempontjából megfelelő képzést kell kapniuk;
- ▶ hatékony lépéseket kell tenni a gyerekkorú áldozatok és családjuk társadalmi megbélyegzésének megelőzése és megszüntetése érdekében;
- ▶ a rehabilitáció és a visszailleszkedés megkönnyítése, lehetőleg családon és közösségen belül;
- ▶ a további kereskedelmi célú szexuális kizsákmányolás megelőzése érdekében alternatív megélhetési forrás biztosítása a gyerekkorú áldozatok és családjuk számára. (A/51/385, 5. bekezdés.

2005-ben az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa elfogadta a gyerekkorú áldozatokra és a bűncselekmények tanúira vonatkozó igazságszolgáltatással kapcsolatos iránymutatásokat (2005/20-as határozat). Az iránymutatások értelmében az állítólagos elkövetőkkel szemben folyó büntetőjogi vagy igazságügyi eljárásokban érintett gyerekkorú áldozatokat méltósággal és együttérzéssel kell kezelni, meg kell védeni őket a hátrányos megkülönböztetéstől, a nehézségektől és az önveszélyességtől és jóvátételt kell nyújtani nekik.

A Bizottság 8. számú, „A gyermek joga a testi fenytéssel és a büntetés más kegyetlen vagy megállító formáival szembeni védelemhez” című átfogó kommentárja nem csak azt hangsúlyozza, hogy a büntető eljárás a gyerekek szempontjaira érzékeny legyen, hanem azt is, hogy:

„A Bizottság véleménye szerint büntető eljárásra és egyéb hivatalos beavatkozásra (például a gyerek vagy az elkövető eltávolítására) csak akkor kerülhet sor, ha ez egyrészt szükséges a gyerek súlyos sérelmekkel szembeni védelméhez, másrészt az érintett gyerek legfőbb érdekét szolgálja. Az érintett gyerek véleményét is figyelembe kell venni, az életkorának és érettségének

megfelelő mértékben.” (Gyermejjogi Bizottság, 8. számú átfogó kommentár, 2006, CRC/C/GC/8, 41. és 43. bekezdés)

A Bizottság tudomásul veszi a gyerekkorú áldozat magánélethez való jogának fontosságát – különösen a visszaélésekkel, például szexuális kizsákmányolással kapcsolatos esetekben – és a média szerepét a magánélet tiszteletben tartásában (részletes kifejtést lásd 16. cikk, 149. oldal). Hangsúlyozza a bizonyos gyerekek, mint például lányok vagy fogyatékkal élők, szükségletei iránt érzékeny, képzett szakemberek által végzett rehabilitáció szükségességét.

A fogyatékossgal élő, a visszaéléseknek nagymértékben kitett gyerekeknek megfelelő rehabilitációs formákra van szükségük. A fogyatékossgal élő jogairól szóló egyezmény így rendelkezik: „A részes államok megtesznek minden megfelelő intézkedést a kizsákmányolás, erőszak vagy visszaélés áldozatává vált, fogyatékossgal élő személyek fizikai, kognitív és pszichológiai felépülésének, rehabilitációjának és társadalmi visszailleszkedésének előmozdítására, beleértve védelmi szolgáltatások nyújtását is. Az ilyen felépülés és visszailleszkedés olyan környezetben történik, amely elősegíti a személy egészségének, jólétének, önbecsülésének, méltóságának és autonómiájának helyreállítását, és figyelembe veszi a neme és életkora szerinti szükségleteit.” (16. cikk 4. bekezdés)

A gazdasági kizsákmányolás gyerekkorú áldozatai

A gyerekek gazdasági kizsákmányolásáról szóló vitanapot követően, a Gyermejjogi Bizottság egy sor ajánlást fogalmazott meg, köztük a rehabilitációs intézkedések szükségességéről

„a gyermek egészségét, önbecsülését és méltóságát megerősítő környezetben.” (Gyermejjogi Bizottság, Jelentés az ötödik ülésről, 1994. január, CRC/C/24, 39. és 43. oldal)

A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) a következőképpen fogalmaz *Gyermekmunka: egy tűrhetetlen helyzet felszámolása* című kézikönyvében: „Amikor a gyerekeket eltávolítják a munkahelyükről, egy sor támogató intézkedést kell foglaltatni. Ez különösen azon gyerekek esetében fontos, akik megakadtak a fejlődésben, mert rabságban tartották őket, szinte mióta jártak tudtak,

Gyermekjogi egyezmény

dolgoztak, prostitúcióra kényszerítették őket vagy a családjuk és biztos szociális háttér nélkül az utcán éltek és dolgoztak. Az oktatás, a képzés, az egészségügyi szolgáltatások és a táplálás mellett ezeknek a gyerekeknek intenzív tanácsadásra, biztonságos környezetre és sokszor jogi segítségre van szükségük. E célból a gyerekekre vonatkozó cselekvési programok keretében minden gyerek számára nyitott szolgáltatásokat kell üzemeltetni, ahol a gyerekek az idejüket tölthetik, és talpra állhatnak.

„A tapasztalatok alapján ezeknek a gyerekeknek különféle szakmai ellátásokra van szükségük, a szociális munkásoktól és a család- vagy gyermekterapeutáktól a pszichiáterekig.

Az önkéntesek és közösségi munkatársak is fontos szerepet játszanak, de a munkájuk igen megerőltető, mivel a terepen dolgozók körében magas a fluktuáció, speciális képzést és iránymutatást igényelnek. Sokszor a rendőrséggel is együtt kell működni, hogy a „rehabilitált” gyerekeket ne bélyegezzék meg, és ne üldözzék. A szervezetek némi sikerrel próbálkoztak a családok újraegyesítésével is. Ezekben az esetekben a családra is ki kell terjeszteni a segítséget. Nagy szükség van átfogó rehabilitációs intézkedésekre, még ha ezek nagyon költségesek is.” Az ILO hangsúlyozza, hogy milyen súlyos rövid és hosszú távú fizikai, lelki hatásokkal jár a gyermekmunka, beleértve a különösen veszélyes munkát és a kényszermunka különböző formáit, így a szexuális kizsákmányolást; e hatások speciális és hosszú távú támogatást és rehabilitációt igényelnek. (*Gyermekmunka: egy tűrhetetlen helyzet felszámolása, 54. és 9. oldal és azt követő oldalak*).

A felnőttek által gazdaságilag kizsákmányolt gyerekeken kívül a világ szinte minden városában találunk olyan gyereket, aki maga tartja el magát. Amint a 20. cikk kapcsán olvasható, a Bizottság azt javasolja az államoknak, hogy gyerekek szükségleteire érzékeny, a gyerekek együttműködését és részvételét is kereső rehabilitációs módszereket alkalmazzanak (lásd 207. oldal).

A fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerében érintett gyerekek

A fiatalkorúakat érintő igazságszolgáltatás alkalmazásáról szóló vitanapon a Bizottság megállapította, hogy

„...nem szenteltek elegendő figyelmet a gyermek egészségi állapotát, önbecsülését és méltóságát megerősítő környezetben működő, fizikai és lelki rehabilitációt és a társadalomba való visszailleszkedést szolgáló hatékony rendszer kialakításának szükségességére.” (*Gyermekjogi Bizottság, Jelentés a tizedik ülésről, 1995. október/november, CRC/C/46, 221. bekezdés*)

A fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerének középpontjába a rehabilitációt és a társadalomba való visszailleszkedést kell állítani – a megtorló szankciók nem játszhatnak szerepet. Amint az ENSZ gyerekekkel szembeni erőszakról szóló vizsgálatához fűzött *Világjelentés a gyermekekkel szembeni erőszakról* javasolja: „A kormányoknak biztosítaniuk kell, hogy a 18 éven aluli gyerekeket illető igazságszolgáltatási rendszer legyen átfogó, gyerekközpontú, és elsődleges célja a rehabilitáció és a társadalomba való visszailleszkedés.” (Paulo Sérgio Pinheiro, *Világjelentés a gyermekekkel szembeni erőszakról*, ENSZ, Genf, 2006, 219. oldal.)

A Gyermekjogi Bizottság mindig is felhívta a figyelmet az ENSZ fiatalkorúak igazságszolgáltatásával kapcsolatos szabályaira és iránymutatásaira mint az Egyezmény és különösen annak 37., 39. és 40. cikkének végrehajtására vonatkozó rendelkezésekre. Több ízben felkérte a részes államokat, hogy e cikkek, valamint a szabályok és iránymutatások fényében vizsgálják felül a fiatalkorúakat illető igazságszolgáltatási rendszert.

A fiatalkorú bűnelkövetésről szóló Rijádi iránymutatások értelmében az átfogó fejlesztési tervekbe be kell építeni az áldozatok kártalanítását és támogatását célzó programokat, amelyekben a fiatalok teljes jogosultsággal vesznek részt (9. bekezdés). Az iránymutatások szerint az iskolák erőforrás- és irányítóközpontként szolgálhatnak a fiatalkorúaknak – „különösen azoknak, akik speciális szükségletekkel rendelkeznek és visszaélés, abúzus, elhanyagolás és kizsákmányolás áldozatai” – nyújtott orvosi, tanácsadói és egyéb szolgáltatások számára (26. bekezdés). A közösségeknek létre kell hozniuk, vagy ha már léteznek, meg kell erősíteniük „a fiatalokat megcélzó, közösségi alapú támogató intézkedések széles skáláját, többek között közösségi fejlesztő központokat, szabadidős lehetőségeket és szolgáltatásokat a szociálisan veszélyeztetett gyermekek speciális problémáinak kezelése érdekében... Speciális szálláslehetőségeket kell biztosítani az

olyan fiatalok számára, akik már nem lakhatnak otthon, vagy nincs hol lakniuk... A kormányzati szervezeteknek különösen felelősséget kell vállalniuk, és biztosítaniuk kell a hontalan vagy utcagyerekek számára szükséges szolgáltatásokat; a fiatalokat tájékoztatni kell a helyi lehetőségekről, szállásokról, munkalehetőségekről és a segítség egyéb formáiról és forrásairól.” (33., 34. és 38. bekezdés)

Az ENSZ szabadságuktól megfosztott fiatalokorúak védelméről szóló szabályai egyik részének címe „Visszatérés a közösségbe”: „Valamennyi fiatalkorút megilletik azok a lehetőségek, amelyek a szabadulás után segítik őket a társadalomba, a családi életbe, az oktatásba és a munkába való visszatérésben. Ennek érdekében megfelelő eljárásokat – például idő előtt szabadon bocsátás – és speciális tanfolyamot kell kidolgozni.” (79. szabály)

„Az illetékes hatóságoknak gondoskodniuk kell olyan szolgáltatásokról, amelyek segítik a fiatalokat a társadalomba való visszailleszkedésben és csökkentik a velük szembeni előítéleteket. E szolgáltatásoknak a lehetőségek erejéig biztosítaniuk kell, hogy a fiatalok a szabadulás után a létfenntartáshoz szükséges szállás, ruha és olyan anyagi forrás, ami könnyíti visszailleszkedését a társadalomba. Az ilyen szolgáltatásokat nyújtó szervezetek képviselőivel konzultálni kell, és nekik már a fogva tartás alatt találkozniuk kell a fiatalokkal, hogy segíthessenek a közösségbe való visszatérésben.” (80. szabály)

A kínzás és az embertelen vagy megalázó bánásmód és büntetés gyermekorú áldozatai

A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezmény 14. cikke kimondja: „1. Minden részes állam biztosítja jogrendszerében a kínzás sértettjének azt a jogot, hogy jóvátételt kapjon, és megfelelő módon, méltányos kártalanításban részesüljön, ideértve a lehető legteljesebb mértékű rehabilitációjához szükséges anyagi eszközöket is. Ha a sértett a kínzás következtében meghal, jogutódai kártalanításra jogosultak.

„2. E cikk nem zár ki semmiféle olyan kártalanítási jogosultságot, amely a sértettet vagy bárki mást a hazai jogszabályok értelmében illetne meg.”

Az ENSZ Közgyűlése 1985-ben fogadta el a bűncselekmények és hatalommal való visszaélés áldozatainak járó igazságtétel alapelveiről szóló nyilatkozatot. Ebben felszólítja az államokat, hogy gondoskodjanak jóvátételről és kártalanításról, valamint a szükséges anyagi, orvosi, pszichológiai és szociális segítségnyújtásról a hivatali visszaélés áldozatai számára, és biztosítsák számukra az igazságtételt – olyan mértékben, amennyiben e visszaélés megsérti a nemzeti jogot (40/34-es közgyűlési határozat, 1985. november 29., melléklet).

A Gyermekjogi Bizottság számos állam esetében felvetette a kínzás gyermekorú áldozatainak járó rehabilitáció és kártalanítás kérdését.

A fegyveres konfliktus gyermekorú áldozatai

A fegyveres konfliktusban érintett gyerekekről szóló vitanapot követően a Bizottság megállapította:

„Kiemelt figyelmet fordítottunk az Egyezmény 39. cikkére: Különböző tapasztalatokat és programokat ismertettek a Bizottsággal amelyek bizonyították a erőforrásokkal és javakkal (nevezetesen az élelmiszerrel és a gyógyszerrel) kapcsolatos szükségleteket.. Ezen túl fokozott hangsúlyt kell fektetni arra, hogy az ENSZ szakosított szervezeteinek és a nem-kormányzati, civil szervezeteknek közösen kell kidolgozniuk és megvalósítaniuk egy koherens rehabilitációs és visszailleszkedési tervet. Figyelmet kell fordítani a) a megfelelő stratégiák kidolgozására és végrehajtására és b) annak szükségességére, hogy e folyamatban a család és a helyi közösség is fokozottan részt vegyen.” (Gyermekjogi Bizottság, Jelentés a második ülésről, 1992. szeptember/október, CRC/C/10, 74. bekezdés)

A 39. cikk fegyveres konfliktusban érintett gyerekekre vonatkozó végrehajtásakor alkalmazni kell a Genfi egyezmények és a két kiegészítő jegyzőkönyv védelemmel kapcsolatos rendelkezéseit (lásd 38. cikk, 405. oldal).

Az Egyezmény fegyveres konfliktusban érintett gyerekekről szóló fakultatív jegyzőkönyve értelmében a részes államoknak gondoskodniuk kell a jegyzőkönyv rendelkezései ellenére besorozott vagy az ellenségeskedésekben felhasznált gyerekek leszereléséről vagy szolgálatból való el-

Gyermejkogi egyezmény

bocsátásáról; szükség esetén az államok megadják „a megfelelő segítséget testi és lelki felépülésükhöz és a társadalomba való visszailleszkedésükhöz”.

Annak érdekében, hogy ez a segítségnyújtás hatékony legyen az államok számára ajánlásokat fogalmaz meg a Bizottság a fegyveres konfliktust átélte vagy átélő államoknak, és javasolja olyan átfogó cselekvési programok kidolgozását, amelyeknek része a lelki traumák feldolgozása, a társadalomba és az oktatásba való visszailleszkedés, az igazságos jóvátétel és társadalmi igazságtétel is.

A Bizottság 6. számú, „A hazájuktól távol élő, kísérő nélküli és szüleiktől elszakított gyermekekkel való bánásmód” című átfogó kommentárjában hangsúlyozza, hogy egyes gyerekeknek nagy szükségük van rehabilitációs ellátásra:

„Az ellátás biztosításakor az államoknak foglalkozniuk kell a gyermekek egyéni sorsával és érzékenységgel. Különösen azt kell figyelembe venniük, hogy a kísérő nélküli gyermekek elszakadtak a családtagjaiktól, és hol kisebb, hol nagyobb mértékben veszteséget, traumákat, családjuk szétesését és erőszakot éltek át. Sokan közülük – különösen a menekültek – az állandó erőszakot és a háború sújtotta országokra jellemző stresszt is megtapasztalták. Mindez mélyreható tehetetlenségérzetet okozhat és alááshatja a gyermek bizalmát másokban. Ezenkívül a lányok a fegyveres konfliktus idején különösen ki vannak téve a marginalizálódás, a szegénység és szenvedés veszélyének, és sokukat fenyeget a társadalmi nemi alapú erőszak is. Az érintett gyermekek által átélt mély trauma miatt különleges érzékenységgel és figyelemmel kell

végezni a gondozást és a rehabilitációt.” (Gyermejkogi Bizottság, 6. számú átfogó kommentár, 2005, CRC/GC/2005/6, 47. bekezdés)

A Bizottság kiemeli, hogy a fogadó államoknak fokozott erőfeszítéseket kell tenniük az egykori gyerekkatonák rehabilitációja érdekében:

„A gyermekkatonákat elsősorban a fegyveres konfliktus áldozatainak kell tekinteni. A konfliktus végeztével, vagy az országból való elmenekülés után gyakran kísérő nélkül maradt, vagy a szülőktől elválasztott egykori gyermekkatonáknak minden segítséget, így szükség esetén pszichológiai-szociális tanácsadást is biztosítani kell ahhoz, hogy visszatérhessenek a mindennapi életbe. Az azonosítási és elválasztási műveletek során ezeket a gyermekeket az elsőek között kell azonosítani és leszerelni. A gyermekkatonákat – különösen a kísérő nélkülieket vagy a szülőktől elválasztottakat – általában nem kell őrizetbe venni, hanem különleges védelmet és segítséget kell biztosítani a számukra, különösen a leszerelés és a rehabilitáció terén. Kiemelt figyelmet kell fordítani a harcok során vagy egyéb minőségben a katonaságnál szolgált lányok támogatására és a társadalomba való visszatérésének megkönnyítésére.” (Gyermejkogi Bizottság, 6. számú átfogó kommentár, 2005, CRC/GC/2005/6, 56. bekezdés)

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások* (2005-ben felülvizsgált változat) (CRC/C/58/Rev.1). függelék, 467. oldal.

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

A 39. cikk végrehajtásával kapcsolatos konkrét kérdések

- Biztosítja-e az állam, hogy a 39. cikkel összhangban lévő rehabilitációs intézkedések segítsék a joghatósága alá tartozó, az alábbiak áldozatául esett gyerekek fizikai és lelki felépülését és a társadalomba való visszailleszkedését:
 - ▶ az elhanyagolás bármely formája?
 - ▶ erőszak vagy visszaélés, abúzus?
 - ▶ szexuális visszaélés?
 - ▶ szexuális kizsákmányolás?
 - ▶ kábítószer-használat?
 - ▶ gazdasági kizsákmányolás?
- Biztosítja-e az állam a fiataalkorúak igazságszolgáltatási rendszerében érintett gyerekek megfelelő rehabilitációját és a társadalomba való visszailleszkedését?
- Megfelelő intézkedésekkel biztosítja-e az állam a gyerekkorú áldozatok kártalanítását, kompenzáció biztosítását?

Az ellenőrző lista használatáról lásd XXXV. oldal

- Felülvizsgálta-e az állam minden esetben a rehabilitációs és visszailleszkedési környezetet, hogy az biztosítsa a gyermek egészségi állapotának, önbecsülésének és méltóságának erősítését?
- Gondoskodott-e az állam arról, hogy a rehabilitációs és visszailleszkedési programok kidolgozásakor és végrehajtásakor az egyes esetekben is figyelembe vegyék a gyerekkorú áldozatok véleményét?

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan, és a cikkek kölcsönösen összefüggenek egymással. A 39. cikk sem önmagában értelmezendő.

Kiemelt figyelmet kell fordítani:

Az általános elvekre

- 2. cikk: Az Egyezményben megállapított jogok elismerése a joghatóság alá tartozó valamennyi gyermek számára, hátrányos megkülönböztetés nélkül
- 3. cikk 1. bekezdés: A gyermek legfőbb érdekei a gyerekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
- 6. cikk: Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog
- 12. cikk: A gyermek véleményének tiszteletben tartása a gyereket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyereket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban

Szorosan kapcsolódó cikkek

Az alábbi cikkek végrehajtása különösen összefügg a 39. cikk végrehajtásával:

- 19. cikk: Védelem az erőszak minden formájával szemben
 - 22. cikk: Menekült gyerekek
 - 29. cikk: Oktatási célok
 - 32. cikk: Gyermekmunka
 - 33. cikk: Kábítószer-használat
 - 34. cikk: Védelem a szexuális kizsákmányolással szemben
 - 35. cikk: Gyerekablás és emberkereskedelem
 - 36. cikk: A kizsákmányolás egyéb formái
 - 37. cikk: Védelem a kínzással, a kegyetlen, embertelen és megalázó bánásmóddal szemben
 - 38. cikk: Fegyveres konfliktus
 - 40. cikk: A fiatalkorúakat illető igazságszolgáltatás alkalmazása
- A gyermek jogairól szóló egyezmény fegyveres konfliktusokban érintett gyermekekről szóló fakultatív jegyzőkönyve
- A gyermek jogairól szóló egyezménynek a gyermekkereskedelemtől, a gyermek prostitúciótól és a gyermekpornográfiától szóló fakultatív jegyzőkönyve

A fiatalkorúakat illető igazságszolgáltatás alkalmazása

A 40. CIKK SZÖVEGE

1. Az Egyezményben részes államok elismerik a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított, vádolt vagy abban bűnösnek nyilvánított gyermeknek olyan bánásmódhoz való jogát, amely előmozdítja a személyiség méltósága és értéke iránti érzékének fejlesztését, erősíti a mások emberi jogai és alapvető szabadságai iránti tiszteletét, és amely figyelembe veszi korát, valamint a társadalomba való beilleszkedése és abban építő jellegű részvétele elősegítésének szükségességét.

2. Ebből a célból, valamint figyelemmel a nemzetközi okmányok erre vonatkozó rendelkezéseire, az Egyezményben részes államok különösen gondoskodnak arról, hogy

a) a gyermeket ne lehessen bűncselekmény elkövetésével gyanúsítani, vádolni vagy abban bűnösnek nyilvánítani, olyan cselekmény vagy mulasztás miatt, amely az elkövetés idején sem a hazai, sem a nemzetközi jog értelmében nem volt bűncselekmény;

b) a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított gyermeknek legalább az alábbi biztosítékokra legyen joga:

(i) mindaddig ártatlannak tekintsék, ameddig bűnösségét a törvény szerint be nem bizonyították;

(ii) a legrövidebb határidőn belül közvetlenül vagy szülei, illetőleg adott esetben törvényes képviselői útján tájékoztassák az ellene emelt vádakról, és védelme előkészítéséhez és benyújtásához jogsegélyben vagy bármely más alkalmas segítségben részesüljön;

(iii) ügyét késedelem nélkül illetékes, független és pártatlan hatóság vagy bíróság a törvény értelmében igazságos eljárás során, ügyvédjének vagy egyéb tanácsadójának, valamint - hacsak különösen koránál vagy helyzeténél fogva ez nem mutatkozik ellentétesnek a gyermek mindegyik felett álló érdekével - szüleinek vagy törvényes képviselőinek jelenlétében bírálja el;

Gyermekjogi egyezmény

(iv) ne lehessen kényszeríteni arra, hogy maga ellen tanúskodjék vagy beismerje bűnösségét; kérdéseket intézhessen vagy intéztethessen az ellene valló tanúkhöz, és a mellette valló tanúk ugyanolyan feltételek mellett jelenhessenek meg és legyenek meghallgathatók, mint az ellene valló tanúk;

(v) ha bűncselekmény elkövetésében bűnösnek nyilvánítják, e határozat és az ehhez fűződő bármely intézkedés ellen a törvénynek megfelelően, jogorvoslattal élhessen illetékes, független és pártatlan felsőbb hatóságoknál vagy bíróságnál;

(vi) díjmentesen vehessen igénybe tolmácsot, amennyiben nem ért vagy nem beszél a tárgyaláson használt nyelven;

(vii) magánéletét teljes mértékben tartsák tiszteletben az eljárás minden szakaszában.

Az Egyezményben részes államok minden erejükkel azon lesznek, hogy előmozdítsák különleges törvények és eljárások elfogadását, hatóságok és intézmények létrehozását a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított, vádolt vagy abban bűnösnek nyilvánított gyermekek számára és különösen

olyan legalacsonyabb életkort állapítsanak meg, amelyen alul a gyermekkel szemben bűncselekmény elkövetésének vélelme kizárt;

minden lehetséges és kívánatos esetben tegyenek intézkedéseket e gyermekek ügyének bírói eljárás mellőzésével való kezelésére, annak fenntartásával, hogy az emberi jogokat és a törvényes biztosítékokat teljes mértékben be kell tartani.

Rendelkezések egész sorát, így különösen a gondozással, az irányítással és a felügyelettel, a tanácsadással, a próbára bocsátással, a családi elhelyezéssel, általános és szakmai oktatási programokkal és nem intézményes megoldásokkal kapcsolatban rendelkezéseket kell hozni annak érdekében, hogy a gyermekek számára jóllétüknek¹ megfelelő, valamint helyzetükhöz és az elkövetett bűncselekményhez mért elbánást lehessen biztosítani.

¹ Jólét és jóllét – ld. szómagyarázat

Összefoglalás

A 40. cikk a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított, vádolt vagy abban bűnösnek nyilvánított gyermekek jogaival foglalkozik. Az eljárás egésze során tanúsítandó bánásmódra vonatkozik, a gyanúsítás pillanatától a vizsgálatig, a letartóztatásig, a vádemelésig, az esetleges előzetes vizsgálatokig, a perig és az ítéletig. A cikk értelmében az államoknak önálló rendszert kell kidolgozniuk a fiatalkorúakat illető igazságszolgáltatás számára (az 1–18. cikk fényében), amely az 1. bekezdésben megállapított pozitív, nem büntető jellegű célokkal működik.

A 40. cikk részletezi a gyerekeket megillető minimális biztosítékokat, és arra kötelezi a részes államokat, hogy állapítsák meg a büntetőjogi felelősség alsó korhatárát, intézkedésekkel biztosítsák a bűncselekmény elkövetésével vádolt gyermek ügyének bírói eljárás mellőzésével való kezelését és gondoskodjanak alternatív megoldásokról az intézményes megoldások helyett. A 40. cikkben biztosított védelmen kívül a 37. cikk (391. oldal) megtiltja a halálbüntetést, és a szabadlábra helyezés lehetőségét kizáró életfogytiglan tartó szabadságvesztést, és megköveteli, hogy a szabadságvesztést csak végső eszközként lehessen alkalmazni, a lehető legrövidebb időtartammal. A 39. cikk a gyermekkorú áldozatok fizikai és lelki rehabilitációját elősegítő intézkedésekről rendelkezik (416. oldal). A Gyermekjogi Bizottság az ENSZ fiatalkorúakat illető igazságszolgáltatásról szóló szabályait és iránymutatásait jelölte meg. A gyermek jogairól szóló egyezmény végrehajtására vonatkozó rendelkezésekként. 2007-ben fogadta el a 10. számú, „A gyermekek jogai a fiatalkorúakat illető igazságszolgáltatásban” című átfogó kommentárt.

Az ENSZ fiatalkorúakat illető igazságszolgáltatásról szóló szabályai és iránymutatásai

A részes államok jelentéseinek vizsgálatában és a 10. számú átfogó kommentárjában a Bizottság egyértelműen jelezte, hogy az ENSZ fiatalkorúakat illető igazságszolgáltatásról szóló szabályait és iránymutatásait tekinti a 40. cikk végrehajtására és a fiatalkorúakat illető igazságszolgáltatás alkalmazására vonatkozó rendelkezéseknek (az ENSZ minimumkövetelmény-szabályai a fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszeréről – „pekingi szabályok”; az ENSZ szabadságuktól megfosztott fiatalkorúak védelméről szóló iránymu-

tatásai; és az ENSZ fiatalkorú bűnözés megelőzéséről szóló iránymutatásai – a Rijádi iránymutatások.)

A Bizottság megemlítette továbbá az igazságszolgáltatási rendszerben érintett gyerekekkel kapcsolatos teendőkről szóló iránymutatásokat, amelyeket 1997 februárjában dolgoztak ki egy bécsi szakértői csoporti ülésen (a Gazdasági és Szociális Tanács 1997/30-as határozata, melléklet) és a gyermekkorú áldozatok és tanúk bevonásával folyó ügyekkel kapcsolatos igazságszolgáltatásról szóló iránymutatásokat (a Gazdasági és Szociális Tanács 2005/20-as határozata, melléklet). Az utóbbi a gyermekkorú áldozatokkal és a tanúkkal kapcsolatos bánásmódra vonatkozik az igazságszolgáltatási rendszerben. Az iránymutatások ugyancsak alkalmazhatók „a nemhivatalos vagy szokásjogon alapuló igazságszolgáltatási eljárásokban is, például a helyreállító igazságszolgáltatásban és a jog nem büntetőjogi területein is, többek között – de nem kizárólag – a gyámság, a válás, az örökbefogadás, a gyermekvédelem, a lelki egészség, az állampolgárság, a bevándorlás és a menekültügy területén.” (6. bekezdés)

A gyermek jogairól szóló egyezmény fiatalkorúakat illető igazságszolgáltatásról szóló rendelkezései „gyerekek”-re vonatkoznak, akik az Egyezmény alkalmazásában a 18 éven aluliakat jelentik, kivéve, ha a nemzeti jog értelmében a nagykorúságot már korábban elérik. A Bizottság jelezte a részes államoknak, hogy a 18 éven aluliaknak járó védelmet nem csökkenthetik csak azért, mert azok már elérték a nagykorúságot. Az ENSZ szabályokat és iránymutatásokat alkalmazni kell minden 18 éven aluli személyre. Ezt hangsúlyozza a 10. számú, „A gyermekek jogai a fiatalkorúakat illető igazságszolgáltatásban” című átfogó kommentár is” (CRC/C/GC/10).

A „Pekingi szabályok” úgy rendelkeznek, hogy az Egyezmény vonatkozó rendelkezései a fiatalkorúakat illető igazságszolgáltatási rendszeren túl is alkalmazandók. A 3. szabály kimondja, hogy „a szabályok releváns rendelkezéseit nem csak a fiatalkorú bűnelkövetőkre kell alkalmazni, hanem az olyan fiatalkorúakra is, akik ellen bármely olyan határozott magatartás miatt lehet eljárást indítani, amely nem lenne büntetendő, ha azt felnőtt követi el”, valamint „arra kell törekedni, hogy a szabályokba foglalt elveket kiterjesszük minden olyan fiatalkorúra is, akivel a szociális és gyermekvédelmi eljárás során foglalkoznak”, csakúgy, mint a fiatal felnőtt bűnelkövetőkre.

Gyermekjogi egyezmény

A fiataikorúakat illető, gyermekközpontú igazságszolgáltatási rendszer létrehozása

10. számú, „A gyermekek jogai a fiataikorúakat illető igazságszolgáltatásban” című átfogó kommentárban a Bizottság kijelenti, hogy az Egyezmény értelmében az államoknak átfogó, a fiataikorúakat illető igazságszolgáltatási rendszert kell kidolgozniuk és végrehajtaniuk. *Gyermekjogi Bizottság, 10. számú átfogó kommentár, 2007/CRC/ C/GC/10, 3. bekezdés; az összefoglalót lásd alább)*

A gyermekek jogai a fiataikorúakat illető igazságszolgáltatásban, Gyermekjogi Bizottság, 10. számú átfogó kommentár, 2007: összefoglalás

A Bizottság elismeri az államok erőfeszítéseit a gyermekjogi egyezménynek megfelelő, a fiataikorúakat illető igazságszolgáltatási rendszer létrehozására, de véleménye szerint az államoknak még sok a tennivalójuk a teljes megvalósítás érdekében. Ennek az lehet az oka, hogy nincs átfogó politika, amelynek megfelelően a rendőrségen, az igazságszolgáltatási és a bírósági rendszeren, valamint az ügyészségen belül specializált, képzett egységeket kellene létrehozni és szakértő képviselőknél kellene biztosítaniuk a gyerekek jogi és egyéb fajta támogatását.

Az átfogó kommentár célja részletes iránymutatást és ajánlásokat adni az államoknak az elterelés, a helyreállító igazságszolgáltatás népszerűsítése érdekében és azzal a céllal, hogy a részes államok nem csupán a gyerek, hanem a társadalom egészének legfőbb érdekét szolgáló módon foglalkozzanak a törvénnyel konfliktusba kerülő gyerekekkel; valamint annak érdekében, hogy más nemzetközi rendelkezések, különösen az ENSZ vonatkozó szabályai és iránymutatásai beépülhessenek a nemzeti politikákba.

A legfontosabb elvek: A fiataikorúakat illető igazságszolgáltatásra vonatkozó legfontosabb elvek a Bizottság által általános elveknek nevezett cikkeken (2., 3., 6. és 12. cikk), valamint a 37. és a 40. cikkben találhatók.

A részes államoknak minden szükséges intézkedést meg kell hozniuk annak érdekében, hogy a törvénnyel konfliktusba kerülő gyerekek egyenlő bánásmódban részesüljenek, megkülönböztetés nélkül (2. cikk). Kiemelt óvatossággal kell bánni a kiszolgáltatott, védtelen, veszélyeztetett gyermekcsoportokkal, beleértve az utcagyereke-

ket, a faji, etnikai, vallási vagy nyelvi kisebbséghez tartozó gyerekeket, az őslakossághoz tartozó gyerekeket, a lányokat, a fogyatékkal élő gyerekeket és a törvénnyel újra és újra konfliktusba kerülő, visszaeső gyerekeket. A szabályoknak, a rendeleteknek és a jegyzőkönyveknek meg kell erősíteniük az egyenlő bánásmódot, és gondoskodniuk kell a jóvátételről, a jogorvoslatról és a kártalanításról.

A hátrányos megkülönböztetés és viktimizáció, további diszkriminációs hatással lehet a tanulni vágyó, vagy munkát kereső egykori gyermekkorú törvénysértőkre. A társadalomba való visszailleszkedés lehetőségével és ismeretterjesztő kampányokkal kell támogatni a gyerekeket, és hangsúlyozni kell azt a jogukat, hogy konstruktív szerephez juthassanak a társadalomban.

A gyerekeket nem szabad büntetni az olyan magatartás-problémák miatt, mint a csavargás, az iskolakerülés, a szökés és egyéb cselekmények, mert ezek sokszor lelki vagy szociális-gazdasági problémák következményei. Ezek csoport specifikus bűncselekmények, amelyek felnőtt esetén nem minősülnek bűncselekménynek, ezért ezek büntethetőségét meg kell szüntetni. E magatartás-formákat gyermekvédelmi intézkedésekkel kell kezelni, így támogatni kell a szülőket/gondozókat és intézkedésekkel kell orvosolni az alapvető okokat.

Az eljárás során végig a gyermek legfőbb érdekét kell szem előtt tartani (3. cikk 1. bekezdés). 18 éven aluliak esetében a megtorlás és a büntetés helyett a rehabilitációt és a helyreállító igazságszolgáltatást kell előnyben részesíteni; ennek során figyelembe kell venni a közbiztonságot is.

Az élethez, az életben maradáshoz és a legnagyobb mértékű fejlődéshez való jognak (6. cikk) a megelőzést kell elősegítenie és a gyermek fejlődését segítő politikákat kell eredményeznie. A 37. cikk a) pontja kifejezetten tiltja a halálbüntetést és a szabadlábra helyezés lehetőségét kizáró életfogytiglan tartó szabadságvesztést, és a Bizottság határozottan javasolja, hogy a 18 éven aluliak által elkövetett bűncselekmények esetében szüntessék meg az életfogytiglan tartó szabadságvesztés minden formáját. A szabadságvesztést, így a le tartóztatást, a fogva tartást és a bebörtönzést – amelyek rendkívül negatív következményekkel járnak a gyermek harmonikus fejlődésére nézve és súlyosan hátráltatják a társadalomba való visszailleszkedést – csak végső eszközként szabad alkalmazni, a lehető legrövidebb időtartammal;

ez függetlenül attól érvényes, hogy milyen rendszerben és körülmények között kerül sor a szabadságvesztésre.

Az eljárás minden pontján tiszteletben kell tartani és végre kell hajtani a gyermekek azon jogát, hogy elmondhassák a véleményüket és az megfelelő súllyal essen latba, vagyis joguk van ahhoz, hogy az őket érintő igazságszolgáltatási és igazgatási eljárásokban hallathassák a hangjukat.

A méltósághoz való születéstől adott jogot (amelyről a preambulum és a 40. cikk 1. bekezdése gondoskodik) az eljárás során végig tiszteletben kell tartani és védeni kell. A bánásmódnak meg kell erősítenie a gyerek tiszteletét mások emberi jogai és szabadsága iránt, figyelembe kell vennie a gyerek életkorát, segítenie kell a gyerek társadalomba való visszailleszkedését, és ott konstruktív szerep betöltését. A törvénnyel konfliktusba kerülő gyerekekkel szembeni erőszak minden formáját meg kell előzni és tiltani.

Megelőzés : A Bizottság támogatja a Rijádi iránymutatásokat; a megelőzést célzó politikáknak meg kell könnyíteniük valamennyi gyerek sikeres szocializációját és beilleszkedését, különösen a családban, a közösségben, a kortárs csoportokban, az iskolában, a szakképzésben és a munkahelyen. Hangsúlyozza, hogy az államok kötelessége a szülők és a családok támogatása, valamint közösségi alapú szolgáltatások és programok kidolgozása.

Bíróági eljárást nélkülöző beavatkozások: Az államoknak a 40. cikk 3. bekezdése értelmében bíróági eljárás nélküli intézkedéseket kell hozniuk, az emberi jogi és törvényi biztosítékok teljes körű tiszteletben tartásával (az átfogó kommentár felsorolja a követelményeket, többek között azt, hogy a gyerek férjen hozzá a jogi tanácsadáshoz, ne gyakoroljanak rá nyomást a bűncselekmény iránti felelősségének elismerése érdekében, és szabadon egyezzen bele az elterelésbe). A Bizottság véleménye szerint a kisebb jogsértéseket elkövetők és a büntetlen előéletűek esetében – de nem kizárólag ezekben az esetekben – elterelés kell alkalmazni. Az elterelés megelőzi a megbélyegzést, eredményes a gyerekekre és a közbiztonságra nézve, ezen túlmenően, költséghatékony is. Az elterelés formái közé tartoznak a közösség alapú programok, például a közösségi munka, a szociális munkások vagy pártfogók felügyelete és irányítása alá vonás, a családi csoport konferencia és a helyreállító igazság-

szolgáltatás egyéb formái, többek között az áldozatok kárpótlása, és a jóvátétel. .

Bíróági eljárással járó beavatkozások : Amennyiben az ügy bíróságra kerül, alkalmazni kell a tisztességes perre vonatkozó elveket (lásd lent). Különböző szociális és oktatási intézkedéseket kell hozni, a szabadságvesztést pedig csak végső eszközként szabad alkalmazni, a lehető legrövidebb időtartammal. Az ügyészeknek és más felelős tisztségviselőknek folyamatosan meg kell vizsgálniuk a bírósági ítélet lehetséges alternatíváit (de mindig gondoskodniuk kell az emberi jogok betartásáról, és a fent is említett jogi biztosítékok meglétéről). A jogszabályokban biztosítani kell a bíróság és a bíró számára az intézményes megoldások és a szabadságvesztés számos alternatíváját. A gyermek jóllétének és legfőbb érdekeinek megóvása és a társadalomba való visszailleszkedésének támogatása minden megfontolásnál fontosabb.

Korhatárok : A Bizottság úgy értelmezi a 40. cikk 3. bekezdését, hogy az előírja a részes államoknak a büntetőjogi felelősség alsó korhatárát, amely alatt a gyerekek nem vonhatók büntetőjogi eljárásban felelősségre. A Bizottság véleménye szerint nemzetközileg nem elfogadható a 12 év alatti alsó korhatár. Az államokat arra ösztönzik, hogy 12 évnél magasabbra emeljék az alsó korhatárt, ne pedig csökkentsék azt. A büntetőjogi felelősség alsó korhatára alól nem lehet kivétel (kivéve a súlyos bűncselekményeket). A fiatakorúakat illető igazságszolgáltatási rendszer alkalmazhatóságát 18 évre kell kiterjeszteni. A Bizottság más átfogó kommentárokhoz hasonlóan itt is kiemeli az általános anyakönyvezés fontosságát, itt a kor megállapítása érdekében. .

Tisztességes eljáráshoz való jog: A 40. cikk 2. bekezdése felsorolja a tisztességes eljárás biztosítékait. A Bizottság hangsúlyozza, hogy ezek minimumrendelkezések, és az átfogó kommentár minden elemmel kapcsolatban részletes iránymutatást nyújt. A 40. cikk 2. bekezdése b) pontjának vii. alpontja kapcsán a Bizottság hangsúlyozza, hogy a részes államok a fiatakorúakat illető bíróági eljárás során végig kötelesek megvédeni a gyermek magánéletét, és gondoskodniuk kell arról, hogy nem jelenik meg a gyermek személyazonosságát kiszolgáltató információ. A gyerekekkel kapcsolatos adatokat szigorúan bizalmasan kell kezelni, és ezek nem használhatók fel a későbbi felnőtt eljárásokban.

Szabadságvesztés: A Bizottság megismétli azt a kötelezettséget, hogy szabadságvesztésre csak a jogszabályoknak megfelelően, végső eszközként és a lehető legrövidebb időtartammal kerülhet sor. Hangsúlyozza, hogy csökkenteni kell az előzetes fogva tartást, és azt javasolja, hogy az ilyen fogva tartást lehetőleg kéthetente vizsgálják felül. Az előzetes fogvatartásban lévő gyerekek perét legfeljebb 30 napon belül meg kell kezdeni. A Bizottság megjegyzést fűz ahhoz a kötelezettséghez, hogy a szabadságuktól megfosztott gyerekeket a felnőttektől elkülönítve őrizték, hacsak a gyermek legfőbb érdeke másképp nem kívánja; ebben a kontextusban szűken kell értelmezni a legfőbb érdeket. Az átfogó kommentár részletesen felülvizsgálja a szabadságuktól megfosztott gyerekekre alkalmazandó rendelkezéseket az ENSZ szabadságuktól megfosztott fiatakorúak védelméről szóló szabályai alapján.

Tájékoztatás: Az államoknak a gyerekek bevonásával oktatási és egyéb kampányokat kell szervezniük vagy támogatniuk, hogy a parlamenti képviselők, nem-kormányzati, civil szervezetek, és a média aktív és pozitív részvételével felhívják a figyelmet arra a kötelezettségre, hogy a törvénnyel konfliktusba kerülő gyerekekkel kapcsolatban jog alapú megközelítést kell alkalmazni. A Bizottságot aggasztja, hogy a törvénnyel konfliktusba kerülő gyerekeket hátrányosan megkülönböztetik, és negatív sztereotípiákat fogalmaznak meg velük kapcsolatban, tévesen értelmezik vagy félreértik a fiatakorú bűnelkövetés okait.

Adatgyűjtés és kutatás: Az államoknak szisztematikusan, részletes adatokat kell gyűjteniük a fiatakorúakat illető igazságszolgáltatás alkalmazásáról, a gyerekek bevonásával rendszeresen értékelniük kell a gyakorlatot és a hatásokat, tiszteletben tartva a gyerekek magánéletét és a többi, ezt szolgáló biztosítékot.

(Ez a 10. számú átfogó kommentár nem hivatals összezése. A teljes szöveget lásd www.ohchr.org/english/bodies/crc/comments.htm)

A Bizottság számos részes állam esetében aggodalmát fejezte ki, amiért a fiatakorúakat illető igazságszolgáltatási rendszer nem felel meg az Egyezmény elveinek és rendelkezéseinek, különösen a 37., a 39. és a 40. cikknek, illetve más nemzetközi eszközök elveinek és rendelkezéseinek, különösen az ENSZ szabályainak és iránymutatásainak sem. Kiemelt figyelmet fordított a fiatakorúakat illető önálló igazságszolgál-

tatási rendszer kidolgozásának szükségességére; a büntetőjogi felelősség korhatárára, amelyet számos esetben túl alacsonynak talál (lásd 427. oldal); és a gyermek jogait központi elemként kezelő képzés fontosságára. A Bizottság továbbra is a fiatakorúakat illető igazságszolgáltatási rendszer átfogó reformját és technikai segítség igénybevitelét javasolja azon államok többségének, amelyek jelentését megvizsgálta.

A hátrányos megkülönböztetés tiltása

A Bizottság 10. számú átfogó kommentárja hangsúlyozza, hogy a részes államoknak „minden szükséges intézkedést meg kell hozniuk annak érdekében, hogy a törvénnyel konfliktusba kerülő gyerekek egyenlő bánásmódban részesüljenek”. Hangsúlyozza továbbá, hogy a védtelen, veszélyeztetett csoportok kiemelt figyelmet érdemelnek. A szabályoknak, a rendeleteknek és a jegyzőkönyveknek meg kell erősíteniük az egyenlő bánásmódot, és gondoskodniuk kell a jóvátételről, a jogorvoslatról és a kártalanításról (CRC/C/GC/10, 4. bekezdés).

Átfogó kommentárjában a Bizottság védtelen, a hátrányos megkülönböztetéssel veszélyeztetett csoportnak minősíti az utcagyerekeket, a faji, etnikai, vallási vagy nyelvi kisebbséghez tartozó gyerekeket, az őslakossághoz tartozó gyerekeket, a lányokat, a fogyatékkal élő gyerekeket és a törvénnyel újra és újra konfliktusba kerülő, visszaeső gyerekeket (CRC/C/GC/10, 4. bekezdés). Az államok jelentéseinek vizsgálatakor a Bizottság felfigyelt például arra, hogy a fiatakorúak igazságszolgáltatásában hátrányosan megkülönböztetik vagy megkülönböztethetik a gazdasági- és szociálisan hátrányos helyzetű gyerekeket, a roma gyerekeket és az őslakossághoz tartozó gyerekeket.

Speciális intézkedésekre lehet szükség a törvénnyel konfliktusba kerülő, fogyatékkal élő gyerekekkel szembeni hátrányos megkülönböztetés megelőzése érdekében. A Bizottság 9. számú, „A fogyatékkal élő gyermekek jogai” című átfogó kommentárjában megállapítja (*Gyermekjogi Bizottság, 9. számú átfogó kommentár, 2006, CRC/C/GC/9, 73. és 74. bekezdés*).

A 2006 decemberében elfogadott, a fogyatékkal élő személyek jogairól szóló egyezmény kötelezi a részes államokat, hogy a fogyatékkal élő személyek számára másokkal azonos alapon biztosítják az igazságszolgáltatáshoz

való hatékony hozzáférést (13. cikk). A „Pekingi szabályok” ugyancsak tartalmazzák a hátrányos megkülönböztetés tilalmának elvét (2. szabály 1. bekezdés).

„... Biztosítsa a hátrányos megkülönböztetést tiltó elv szigorú alkalmazását, különösen a védtelen csoportokhoz tartozó, például roma gyermekek esetében;...” (Magyarország CRC/C/HUN/CO/2, 61. bekezdés d) pont)

Legfőbb érdekek

A fiataikorúakat illető igazságszolgáltatás alkalmazásával kapcsolatos döntésekben a gyermek legfőbb érdeke az elsődleges szempont; átfogó kommentárjában a Bizottság hangsúlyozza, hogy nem a megtorlás és a büntetés a cél, hanem a rehabilitáció és a helyreállító igazságszolgáltatás alkalmazása (CRC/C/GC/10, 4. bekezdés). A gyermek jogairól szóló egyezmény 3. cikkében megálapított, a legfőbb érdekre vonatkozó elvvel összhangban a „Pekingi szabályok” úgy rendelkeznek, hogy a tagállamok törekedjenek „a fiataikorú és családja jóllétének támogatására” (1. szabály 1. bekezdés); és: „A fiataikorúak igazságszolgáltatási rendszerének elő kell mozdítania a fiataikorú jóllétét...” (5. szabály 1. bekezdés). Az eljárásnak „szem előtt kell tartania a fiataikorú legfőbb érdekeit...” (14. szabály 2. bekezdés), és „a fiataikorú jólléte legyen az irányadó esete megítélésében”. (17. szabály 1. bekezdés d) pont)

Résztétel

A gyermek jogairól szóló egyezmény 12. cikke értelmében az ítélőképesége birtokában lévő gyerekek joga van ahhoz, hogy minden őt érintő kérdésben szabadon kinyilváníthassa véleményét, amelyet kellően tekintetbe kell venni (1. bekezdés); lehetőséget kell adni a gyerekeknek arra, hogy bármely őt érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásban meghallgassák (2. bekezdés). 10. számú, „A gyermekek jogai a fiataikorúakat illető igazságszolgáltatásban” című átfogó kommentárjában a Bizottság megerősíti, hogy e jogokat a fiataikorúakat illető igazságszolgáltatási eljárás minden pontján teljes körűen tiszteletben kell tartani és végre kell hajtani (CRC/C/GC/10, 4. bekezdés). A 37. cikk felruhazza a gyerekeket a megfelelő jogi és egyéb támogatás jogával, valamint a szabadság megvonás minden formájának

alkalmazását elkerülhesse, a bíróság vagy hasonló testület előtt. A résztvételi jogok gyakorlása érdekében a gyerekek hozzá kell férniük a megfelelő információkhoz. Ezért a gyerekeket be kell vonni az őket érintő igazságszolgáltatási rendszer kidolgozásába és végrehajtásába, a rendszer és az eljárások minden pontján joguk van ahhoz, hogy meghallgassák őket és a véleményüket komolyan vegyék. A 40. cikk értelmében a gyermeket haladéktalanul és közvetlenül tájékoztatni kell az ellene felhozott vádakról, hozzáférést kell biztosítani számára a megfelelő jogi és egyéb segítséghez és teljes jogú szereplőként vehet részt az eljárásban (szükség esetén tolmács segítségével). A hivatalos eljárások esetében ugyanilyen fontos, hogy a gyerekek joga van hallgatni (lásd lent, 614. és 615. oldal). A „Pekingi szabályok” értelmében az eljárást „olyan megértő légkörben kell lefolytatni, amely lehetővé teszi, hogy a fiataikorú részt vegyen benne és szabadon kifejezhesse magát” (14. szabály 2. bekezdés). A Rijádi iránymutatások különösen hangsúlyozzák a megelőzésben, a kidolgozásban és a végrehajtásban való részvétel fontosságát (Lásd 3, 9(h), 37. és 50. bekezdéseket).

A közvélemény hatása a fiataikorúak igazságszolgáltatására

„A gyermekek jogai a fiataikorúakat illető igazságszolgáltatásban” című átfogó kommentárjában a Bizottság megállapítja:

„A bűncselekményeket elkövető gyermekekről gyakran negatív tudósítások jelennek meg a médiában, ami hozzájárul a gyermekek – és sokszor általában a gyermekek – hátrányos megkülönböztetéséhez és a negatív sztereotípiák kialakulásához. A gyermekkori törvénysértők negatív ábrázolása és megbüntetése mögött gyakran az áll, hogy rosszul értelmezik és/vagy félreértik a fiataikorú bűnelkövetés okait, ezért keményebb fellépést sürgetnek (pl. zero tolerancia, több bűncselekmény után végleges szabadságvesztés, minimálisan kiszabandó büntetés, felnőtt bíróság elé állítás és egyéb, elsősorban a büntetést célzó eszközök). Annak érdekében, hogy pozitív környezet jöjjön létre, amelyben jobban megértik a fiataikorú bűnelkövetés alapvető okait, és a jogok alapján közelítik meg ezt a szociális problémát, a részes államoknak oktatási és más kampányokat kell szervezniük,

Gyermekjogi egyezmény

folytatniuk és/vagy támogatniuk, hogy felhívják a figyelmet arra az elvárásra és kötelezettségre, amely szerint a büntetőjogot vélemezhetően megsértő gyermekekkel a gyermek jogairól szóló egyezmény betűje és szelleme szerint kell bánni...” (Gyermekjogi Bizottság, 10. számú átfogó kommentár, 2007, CRC/C/GC/10, 32. bekezdés)

A fiatalkorúakat illető igazságszolgáltatással kapcsolatos képzés

A Bizottság újra és újra azt javasolja és 2007-es, „A gyermekek jogai a fiatalkorúakat illető igazságszolgáltatásban” című átfogó kommentárjában is megerősíti, „hogy a fiatalkorúakat illető igazságszolgáltatási rendszerben érintett gyerekekkel foglalkozók számára – akár a tervezésben és a végrehajtásban, akár az intézményekben és a programokban vesznek részt – megfelelő képzést kell biztosítani, különös tekintettel az Egyezmény elveire és rendelkezéseire és az ENSZ vonatkozó szabályaira és iránymutatásaira.

A bűncselekmény megelőzése

A gyermek jogairól szóló egyezmény nem foglalkozik kifejezetten a bűncselekmény megelőzésével, de a Gyermekjogi Bizottság hangsúlyozta a bűncselekmény szociális gyökereit, és rendre azt javasolta, hogy a fiatalkorú bűnelkövetésről szóló Rijádi iránymutatásokat tekintsék a végrehajtás mérvadó rendelkezéseinek. Az iránymutatások értelmében a kormányzat minden szintjén „átfogó megelőzési tervek”-et kell kidolgozni, majd az Egyezmény és egyéb nemzetközi eszközök keretében végrehajtani. „A gyermekek jogai a fiatalkorúakat illető igazságszolgáltatásban” című átfogó kommentárjában a Bizottság megállapítja:

„... a fiatalkorú bűnelkövetés megelőzését célzó intézkedések nélkül az igazságszolgáltatással kapcsolatos politikák csak súlyos hiányosságokkal valósíthatók meg ... A Bizottság teljes mértékben támogatja a Rijádi iránymutatásokat, és egyetért azzal, hogy a megelőzés célzó politikáknak meg kell könnyíteniük valamennyi gyermek sikeres szocializációját és társadalomba való beilleszkedését, különösen a család, a közösség, a kortárs csoportok, az iskola, a szakképzés, a munka világán és az önkéntes szervezeteken keresztül. Ez többek között azt

jelenti, hogy a megelőzést célzó programok legfontosabb feladata a különösen védtelen családok támogatása, az iskolák bevonása az alapvető értékek átadásába (beleértve a gyermekek és szülők törvény biztosította jogairól és felelősségéről szóló információkat) és a speciális gondozás és figyelem kiterjesztése a veszélyeztetett fiatalokra. E tekintetben kiemelt figyelmet kell fordítani az iskolából kimaradó vagy az oktatást más okból félbehagyó gyermekekre. Ajánlatos a kortárs csoport támogatásának felhasználása és a szülők erőteljes bevonása. A részes államoknak közösség alapú szolgáltatásokat és programokat kell kidolgozniuk, amelyek figyelembe veszik a gyermekek, különösen a törvénnyel újra és újra konfliktusba kerülő gyermekek speciális igényeit, problémáit, aggályait és érdekeit, és amelyek a család számára is megfelelő tanácsadással és iránymutatással szolgálnak.

„A 18. és a 27. cikk megerősíti a szülők gyermeknevelés iránt viselt felelősségét, ugyanakkor a gyermek jogairól szóló egyezmény értelmében a részes államoknak segíteniük kell a szülőknek (vagy gondozóknak) a szülői feladatok ellátásában.

„A segítségnyújtás ne csak a negatív helyzetek megelőzését szolgálja, hanem – vagy sokkal inkább – a szülők szociális készségeinek erősítését... A részes államoknak a 12. cikknek megfelelően erőteljesen sürgetniük és támogatniuk kell a gyermekek, a szülők, a közösségi vezetők és egyéb kulcsszereplők (pl. nem-kormányzati, civil szervezetek, pártfogó szolgálatok és szociális intézmények munkatársai) részvételét a megelőzést célzó programok kidolgozásában és végrehajtásában. E részvétel színvonala kulcsfontosságú a programok sikere szempontjából.” (Gyermekjogi Bizottság, 10. számú átfogó kommentár, 2007, CRC/C/GC/10, 5. és az azt követő bekezdések)

„... elismerik... gyermeknek olyan bánásmódhoz való jogát, amely előmozdítja a személyiség méltósága és értéke iránti érzékének fejlesztését, erősíti a mások emberi jogai és alapvető szabadságai iránti tiszteletét, és amely figyelembe veszi korát, valamint a társadalomba való beilleszkedése és abban építő jellegű részvétele elősegítésének szükségességét”:
40. cikk 1. bekezdés

Az Egyezmény 40. cikkének 1. bekezdése fenn tartja a fiatalkorúakat illető igazságszolgáltatási rendszer pozitív, rehabilitációs céljait, amelyeket a Bizottság a gyermek legfőbb érdekének szélesebb kontextusában is kiemelt. Ez a bekezdés összefügg a 40. cikk a 3. és a 4. bekezdésben megállapított rendelkezéseivel, amelyek hangsúlyozzák annak fontosságát, hogy a fiatalabb gyerekeket kizárják a büntetőjogi felelősség hatálya alól, elkerüljék a bírósági eljárásokat és különböző rendelkezéseket hozzanak, különösen az intézményes megoldások elkerülése érdekében. Megismétli továbbá a 29. cikkben megállapított oktatási célokat (lásd 310. oldal), többek között az emberi jogok iránti tisztelet kialakítását és a gyermek felkészítését arra, hogy vállalja a szabad társadalomban az étellel járó felelősséget.

„Ebből a célból, valamint figyelemmel a nemzetközi okmányok erre vonatkozó rendelkezéseire, az Egyezményben részes államok különösen gondoskodnak arról, hogy:

a) a gyermeket ne lehessen bűncselekmény elkövetésével gyanúsítani, vádolni vagy abban bűnösnek nyilvánítani, olyan cselekmény vagy mulasztás miatt, amely az elkövetés idején sem a hazai, sem a nemzetközi jog értelmében nem volt bűncselekmény”: 40. cikk 2. bekezdés a) pont

E szavak azt az elvet tükrözik, hogy csak az a cselekmény számít bűncselekménynek, amelyet az elkövetés pillanatában a büntetőjog annak tekint. Lásd például Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 11. cikkének 2. bekezdését és a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 15. cikkét.

„Státuszhoz” kötődő bűncselekmények. 10. számú, „A gyermekek jogai a fiatalkorúakat illető igazságszolgáltatásban” című átfogó kommentárjában a Bizottság megállapítja, hogy a büntető

törvénykönyvek rendelkezései gyakran büntetik a gyerekek olyan magatartási problémáit, mint a csavargás, az iskolakerülés, a szökés és egyéb cselekmények, amelyek sokszor lelki vagy szociális-gazdasági problémák következményei. E cselekmények a felnőttek esetében nem minősülnek bűncselekménynek. A Bizottság az ilyen bűncselekmények eltörlését javasolja a részes államoknak, hogy a törvény egyenlő bánásmódot biztosítson a gyermekek és a felnőttek számára; e magatartás-formákat gyermekvédelmi intézkedések végrehajtásával kell kezelni, ennek keretében hatékonyan támogatni kell a szülőket és/vagy gondozókat, és olyan intézkedésekkel, amelyek az alapvető okokat orvosolják (CRC/C/GC/10, 4. bekezdés; lásd továbbá a „Rijádi iránymutatások”, 56.cikk).

Az államok jelentéseinek vizsgálatakor a Bizottság gyakran fejezi ki aggodalmát, amiért a gyerekeket magatartásbeli problémák vagy „státusz” bűncselekmények miatt büntetik. Egyre gyakrabban hangsúlyozza, hogy a magatartásbeli problémákat nem szabad büntetni.

Noha a Bizottság javasolja az államoknak, hogy hozzanak intézkedéseket a gyerekek bandákba kerülésének megelőzésére, komoly aggodalmát fejezte ki, amiért megtorló intézkedésekre került sor a fiatalkorúakból álló bandákkal szemben.

„b) a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított gyermeknek legalább az alábbi biztosítékokra legyen joga:...”

A 40. cikk 2. bekezdésének b) pontja felsorolja azokat a minimális biztosítékokat, amelyeknek a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított gyerekek rendelkezésére kell állniuk. A biztosítékok egy része a más nemzetközi eszközökben már mindenki, így a gyerekek számára is megállapított elveket tükrözi, más részük azonban kifejezetten a gyerekekre érvényes. A Bizottság 10. számú, átfogó kommentárja további iránymutatásokkal szolgál az államoknak a biztosítékokkal kapcsolatban. A „Pekingi szabályok” 7. szabály 1. bekezdése és a 14. és az azt követő szabályai tartalmazzák az igazságos eljárás elveit.

Gyermekjogi egyezmény

„(i) mindaddig ártatlannak tekintés, ameddig bűnösségét a törvény szerint be nem bizonyították”

Ez tükrözi az emberi jogok egyetemes nyilatkozatának 11. cikkét és a polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya 14. cikkének 2. bekezdését.

A Gyermekjogi Bizottság aggodalommal vette tudomásul, hogy a jogszabályok alapján a hallgatás a bűn beismeréseként is értelmezhető (ez összefügg azzal az elvvel, hogy a gyereket nem lehet maga ellen tanúskodásra vagy bűnössége beismerésére kényszeríteni – 40. cikk 2. bekezdés b) pont iv. alpont):

„(ii) a legrövidebb határidőn belül közvetlenül vagy szülei, illetőleg adott esetben törvényes képviselői útján tájékoztatassák az ellene emelt vádokról, és védelme előkészítéséhez és benyújtásához jogsegélyben vagy bármely más alkalmas segítségben részesüljön”

A polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya 9. cikkének 2. bekezdése értelmében a letartóztatottat a letartóztatás pillanatában tájékoztatni kell annak okairól „és a legrövidebb időn belül közölni kell vele az ellene emelt vádakat”. A 14. cikk 3. bekezdésének a) pontja előírja, hogy a bűncselekménnyel gyanúsított személyt „a legrövidebb határidőn belül egy általa értett nyelven részletesen tájékoztatassák az ellene emelt vád természetéről és okáról”. Az Egyezmény ezt kiegészíti azzal, hogy a gyereket tájékoztatni kell, „szülei, illetőleg adott esetben törvényes képviselői útján” – e követelményről valószínűleg a gyermek legfőbb érdeke alapján kell dönten.

A „Pekingi szabályok” kiterjesztik a jogi segítséghez való jogot: „Az eljárás során a fiatakorút megilleti az a jog, hogy jogi tanácsadó képviselhesse, vagy ingyenes jogi segítséget, tanácsot kérhessen, amely országban az ilyen segítséget biztosítják.” (15. szabály 1. bekezdés)

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya ezenkívül úgy rendelkezik, hogy a bűncselekménnyel vádolt személy „megfelelő idővel és lehetőséggel rendelkezzen védelme előkészítésére, és az általa választott védővel való érintkezésre” (14. cikk 3. bekezdés b) pont), és „a tárgyaláson személyesen jelen lehessen, szemé-

lyesen vagy az általa választott védő útján védekezhessen; amennyiben védője nincsen, tájékoztatassák a védő választására vonatkozó jogáról; és minden olyan esetben, ha az igazság érdekei ezt megkövetelik, hivatalból védőt rendeljenek ki számára, éspedig ingyenesen, amennyiben nem rendelkezik a védő díjazásához szükséges anyagi eszközökkel” (14. cikk 3. bekezdés d) pont).

„(iii) ügyét késedelem nélkül illetékes, független és pártatlan hatóság vagy bíróság a törvény értelmében igazságos eljárás során, ügyvédjének vagy egyéb tanácsadójának, valamint - hacsak különösen koránál vagy helyzeténél fogva ez nem mutatkozik ellentétesnek a gyermek mindenek felett álló érdekével - szüleinek vagy törvényes képviselőinek jelenlétében bírálja el”

10. számú átfogó kommentárjában a Bizottság megállapítja:

Nemzetközi konszenzus alakult ki azzal kapcsolatban, hogy a törvénnyel konfliktusba kerülő gyerekek esetében a lehető legrövidebb idő teljen el a bűncselekmény elkövetése és a cselekménnyel kapcsolatos végső ítélet között. Minél hosszabb idő telik el, annál valószínűbb, hogy az ítélet elveszti a kívánt pozitív pedagógiai hatását és megbélyegzi a gyereket.

„E tekintetben a Bizottság felhívja a figyelmet az Egyezmény 37. cikkének d) pontjára, amelynek értelmében a szabadságától megfosztott gyermeknek joga van ahhoz, hogy sürgősen döntsenek az ügyében, valamint ahhoz, hogy szabadságelvonásának törvényességét megkérdőjelezze. A „sürgősen” kitétel erősebb – és ez érthető is a szabadságvesztés súlyosságát figyelembe véve –, mint a „késedelem nélkül” kitétel (a gyermek jogairól szóló egyezmény, 40. cikk 2. bekezdés b) pont iii. alpont), amely viszont erősebb, mint a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 14. cikke 3. bekezdése c) pontjában szereplő „indokolatlan késedelem nélkül” kitétel.

„A Bizottság azt javasolja a részes államoknak, hogy állapítsanak meg, és tartsanak be időhatárokat a bűncselekmény elkövetésétől a rendőri vizsgálat lezárásáig, az ügyészi (vagy más illetékes szervi) vádelemezésig és a bíróság vagy más illetékes igazságszolgáltatási szerv végső ítélethozataláig. A gyermekekre vonatko-

zó határidő legyen sokkal rövidebb, mint a felnőttek esetében. Ugyanakkor a késedelem nélküli döntés olyan folyamat eredményeként szülessen meg, amely teljes mértékben tiszteletben tartja a gyermek emberi jogait és a jogi biztosítékokat...” (Gyermekjogi Bizottság, 10. számú átfogó kommentár, 2007, CRC/C/GC/10, 23. bekezdés)

A megyei bíróság a terhelt előzetes letartóztatásának az elrendelése iránti ügyében a városi bíróság végzését hatályon kívül helyezte, és az elsőfokú bíróságot új eljárásra utasította, egyben elrendelte a terhelt szabadlábra helyezését.

A megyei bíróság végzésének indokolása szerint a városi ügyészség indítványt terjesztett elő az első fokon eljáró bíróságnál az 1978. november 6-án született fiatalok terhelt előzetes letartóztatása iránt.

Ezt megelőzően a nyomozó hatóság 1996. április 26-án a terhelt részére védőt rendelt ki, akit az iratokból kitűnően az 1996. április 26-án 14 óra 30 percre kitűzött meghallgatásra az ügyész megidézt, a védő azonban a meghallgatáson nem jelent meg. Az elsőfokú bíróság e tény megállapítása után a meghallgatást megtartotta, és azon végzést hozott, amellyel a gyanúsított előzetes letartóztatását 1996. május hó 26. napjáig elrendelte.

A végzés ellen a gyanúsított jelentett be fellebbezést a szabadlábra helyezése végett.

A Be.-nek az 1995. szeptember 1. napján hatályba lépett, módosított 302/A. §-ának (1) bekezdése értelmében a fiatalok gyanúsított esetében a vádirat benyújtása előtt a kényszerintézkedéssel kapcsolatos eljárásban a meghallgatás a védő távollétében nem tartható meg.

Az 1995. évi XLI. törvény 14. §-ához fűzött miniszteri indoklás szerint a gyermekek jogairól szóló, New Yorkban 1989. november 20-án kelt egyezmény (kihirdette az 1991. évi LXIV. törvény) 40. cikkének 2. c/III. pontja szerint a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított gyermeknek joga van ahhoz, hogy ügyét az ügyvédjének, valamint a szüleinek vagy a törvényes képviselőjének a jelenlétében bírálják el. Erre a következményre, továbbá a 37. cikk d) pontjára és a 40. cikk 2. c/II. pontjára tekintettel került sor e jogszabályi rendelkezés meghozatalára. Ugyanakkor a törvénynek ez az új rendelkezése hozzájárulhat ahhoz, hogy az a fiatalok, akinek letartóztatását indítványozták, ténylegesen gyakorolhassa a

védelemhez való jogát, és a védő is - ha jelen van a meghallgatáson - nyilván megalapozottabban tud érvelni, amikor a jogorvoslati jogával él.

A Be. 356. §-ának (1) bekezdése értelmében a Be. rendelkezéseit a különleges eljárásokban is alkalmazni kell, feltéve, hogy a Be. XVIII. fejezetében eltérő rendelkezés nincsen. Tekintettel arra, hogy ebben a fejezetben, sem a Be. 379/A-379/C. §-ainak rendelkezései között, sem máshol nincsen olyan szabály, hogy a meghallgatást a jelenléti kötelezettséggel terhelt védő távollétében is meg lehet tartani: a másodfokú bíróság alkalmazandónak találta a Be. 250. §-ának II/d. pontját, mely szerint ha a tárgyalást olyan személy távollétében tartották meg, akinek részvétele a törvény értelmében kötelező, a másodfokú bíróság a hozott határozatot hatályon kívül helyezi. BH1997. 12.

A 40. cikk kiegészíti a gyermek jogi és egyéb segítséghez fűződő jogát azzal az elvvel, hogy a szülőknek vagy a törvényes képviselőknek jelen kell lenniük, hacsak „ez nem mutatkozik ellentetesnek a gyermek legfőbb érdekével”. A cikk értelmében a szülőket vagy törvényes képviselőket meghívhatják, de bizonyos esetekben ki is zárhatják. Ezt a „Pekingi szabályok” is megerősítik (15. szabály 2. bekezdés)

„(iv) ne lehessen kényszeríteni arra, hogy maga ellen tanúskodjék vagy beismerje bűnösségét; kérdéseket intézhessen vagy intéztethessen az ellene valló tanúhoz, és a mellette valló tanúk ugyanolyan feltételek mellett jelenhessenek meg és legyenek meghallgathatók, mint az ellene valló tanúk”

Számos kultúrában az a társadalmi elvárás, hogy a gyerekek felelnie kell, ha a felnőttek kérdezik. Ezért is fontos hangsúlyozni, hogy a büntetőjogi eljárás minden pontján joguk van hallgatni. A Bizottság 10. számú átfogó kommentárja szerint magától értetődő, hogy a beismerés vagy vallomás kikényszerítése érdekében folytatott kínzás vagy más kegyetlen, embertelen és megalázó bánásmód a gyermek jogainak súlyos megsértése, ezért az ilyen beismerés vagy vallomás nem fogadható el bizonyítékként:

„... Léteznek azonban kevésbé erőszakos módszerek is arra, hogy rábírjuk vagy rávegyes-sük a gyermeket a vallomásra vagy az önmaga

Gyermejjogi egyezmény

ellen vallásra. A „kényszerítés” kifejezés tágan értelmezendő, nem korlátozódhat a fizikai erőszakra, vagy az emberi jogok más egyértelmű megsértésére. A gyermek életkora, a gyermek fejlődése, a kihallgatás hossza, a gyermek tanácsatlansága, az ismeretlen következményektől vagy a börtönbüntetés felvetett lehetőségétől való félelem olyan vallomásra készítheti, amely nem igaz. Mindennek még nagyobb a valószínűsége, ha jutalmat is ígérnek: „Amint elmondtad az igazat, hazamehetsz”, vagy ha enyhébb büntetést és szabadon bocsátást ígérnek.

„A kikérdezett gyermek számára hozzáférést kell biztosítani a törvényes vagy más képviselőkhöz, és lehetővé kell tenni, hogy kérhesse a szülei jelenlétét a kihallgatáson. A kihallgatási módszereket független szakértőnek is ellenőriznie kell, akinek meg kell győződnie arról, hogy a vallomás minden körülményt figyelembe véve is önkéntes, nem kikényszerített és megbízható. Amikor a bíróság, vagy más igazságszolgáltatási szerv a gyermek beismerésének vagy vallomásának önkéntességét és megbízhatóságát vizsgálja, figyelembe kell vennie a gyermek életkorát, a letartóztatás és a kihallgatás hosszát, és a jogi vagy más tanácsadók, a szülő(k) vagy a gyermek független képviselőinek jelenlétét. A rendőrök és más vizsgáló hatóságok képzésében figyelmet kell fordítani a kikényszerített vagy megbízhatatlan vallomásokhoz vagy tanúvallomásokhoz vezető kihallgatási módszerek és gyakorlatok elkerülésére.” (Gyermejjogi Bizottság, 10. számú átfogó kommentár, 2007, CRC/C/GC/10, 23. bekezdés)

„(v) ha bűncselekmény elkövetésében bűnösnek nyilvánítják, e határozat és az ehhez fűződő bármely intézkedés ellen a törvénynek megfelelően, jogorvoslattal élhessen illetékes, független és pártatlan felsőbb hatóságoknál vagy bíróságnál”

10. számú átfogó kommentárjában a Bizottság leszögezi, hogy a fellebbezés jogát minden elítélt gyermeknek meg kell adni, és azt javasolja a 40. cikk 2. bekezdése b) pontjának v. alpontjához fenntartást fűző államoknak, hogy vonják vissza a fenntartást (CRC/C/GC/10, 23. bekezdés).

„(vi) díjmentesen vehessen igénybe tolmácsot, amennyiben nem ért, vagy nem beszél a tárgyaláson használt nyelven”

A polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya 14. cikke 3. bekezdésének f) pontja is biztosítja ezt a jogot. Mindez nemcsak a más anyanyelvű, hanem a fogyatékossgal élő gyermekek számára is fontos (lásd 9. számú, „A fogyatékossgal élő gyermekek jogai” című átfogó kommentárt, 2006, CRC/C/GC/9, 73. és 74. bekezdés).

„(vii) magánéletét teljes mértékben tartsák tiszteltben az eljárás minden szakaszában”

A 10. számú átfogó kommentár leszögezi, hogy „az eljárás minden szakaszában” azt jelenti, hogy a jogalkalmazó szerv végrehajtási ügynökséggel való első kapcsolatfelvételtől az illetékes hatóság végső ítéletéig vagy a felügyelet, a letartóztatás és szabadságvesztés megszüntetéséig (és ezeket is beleértve):

„Nem tehető közzé olyan információ, amely beazonosíthatóvá teszi a gyermekkorú elkövető személyazonosságát, mert ez megvégezheti és hatással lehet arra, ha később tanulni szeretne, lakhatást vagy munkát akar szerezni, vagy biztonságban akar élni... A magánélethez való jog egyben azt is jelenti, hogy a gyermekkorú elkövetőkkel kapcsolatos aktákat szigorúan bizalmasan kell kezelni és a harmadik felek elől el kell zárni, kivéve a nyomozásban, az ítélethozatalban vagy az ügy lezárásában közvetlenül érintetteket. A megvédezés és/vagy az előítéletek elkerülése érdekében a gyermekkorú elkövetők aktáit később nem használhatják fel az egyazon elkövetővel kapcsolatos felnőtt eljárásokban vagy a későbbi büntetések szigorítása céljából...” (Gyermejjogi Bizottság, 10. számú átfogó kommentár, 2007, CRC/C/GC/10, 23. bekezdés)

A Bizottság aggodalmát fejezte ki a magánélethez való jog megsértése miatt a fiatalkorúakat illető igazságszolgáltatásban, és teljes körű védelmet javasolt. A „pekingi szabályok” bővebben kifejtik az Egyezmény 40. cikkének rendelkezéseit a 8. szabály 1. és 2. bekezdésében.

„... A fiataalkorúakat illető igazságszolgáltatási rendszerben érintett gyermekek magánéletét nem mindig védik, és súlyos bűncselekmények esetén gyakran közzéteszik a neveiket;...

„Az Egyezmény 40. cikke 2. bekezdése b) pontjának vii. alpontjával összhangban biztosítsák a törvénnyel konfliktusba kerülő gyermekek magánéletének teljes körű védelmét;...” (Egyesült Királyság CRC/C/15/Add.188, 60. bekezdés d) pont és 62. bekezdés d) pont)

**„Az Egyezményben részes államok minden erejükkel azon lesznek, hogy előmozdítsák különleges törvények és eljárások elfogadását, hatóságok és intézmények létrehozását a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított, vádolt vagy abban bűnösnek nyilvánított gyermekek számára...”:
40. cikk 3. bekezdés**

Amint fent említettük, a 10. számú átfogó kommentár szerint a részes államoknak átfogó politikát kell kidolgozniuk a fiataalkorúakat illető igazságszolgáltatással kapcsolatban. Ennek érdekében a rendőrségen, az igazságszolgáltatási és a bírósági rendszeren és az ügyészségen belül specializált egységeket kellene létrehozni, szakértő védőket és egyéb képviselőket kellene a gyermekek mellé rendelni (CRC/C/GC/10, 30. és 31. bekezdés).

A Bizottság gyakran fejezi ki aggodalmát azon rendelkezések miatt, amelyek következtében a gyermekekkel felnőtt bíróságok foglalkoznak. A „Pekingi szabályok” hangsúlyozzák, hogy „minden nemzeti igazságszolgáltatásban arra kell törekedni, hogy a fiataalkorú bűnelkövetőkre különösen alkalmazható törvények, szabályok és rendelkezések, valamint intézmények és testületek olyan együttesét kell létrehozni, amelynek feladata, hogy a fiataalkorúak igazságszolgáltatási feladatait ellássa...” (2. szabály 3. bekezdés).

„a) olyan legalacsonyabb életkort állapítsanak meg, amelyen alul a gyermekkel szemben bűncselekmény elkövetésének vélelme kizárt”

10. számú átfogó kommentárjában a Bizottság elmondja, hogy a 40. cikk rendelkezését úgy értelmezi, hogy annak értelmében az államoknak meg kell állapítaniuk a büntetőjogi felelősség al-

só korhatárát – a megállapított életkoron aluli gyerekekkel szemben nem emelhető hivatalos vád és nem vonhatók felelősségre büntetőjogi eljárás keretében. A Bizottság hangsúlyozza, hogy nemzetközileg nem elfogadható a 12 év alatti alsó korhatár. A Bizottság azt javasolja az államoknak, hogy a 12 éves kort tekintsék abszolút minimumnak és lehetőleg növeljék az alsó korhatárt. Egyik állam sem csökkentheti 12 évre az alsó korhatárt. A Bizottság azt javasolja, hogy ha megállapították az alsó korhatárt, az alól ne legyen kivétel; aggodalmát fejezte ki azokkal az államokkal kapcsolatban, ahol súlyos bűncselekményeket elkövető gyermekek esetében a korhatár csökkenthető. Ha az életkort nem sikerül bizonyítani és nem állapítható meg, hogy a gyermek elérte-e az alsó korhatárt, nem vonható büntetőjogilag felelősségre (CRC/C/GC/10, 16. bekezdés).

A „Pekingi szabályok” 4. szabálya előírja: „Azokban a jogrendszerekben, amelyek elismerik a büntetőjogi felelősség korhatárát a fiataalkorúakra nézve, ennek a kornak az alsó határát nem szabad túl alacsonyan megállapítani, és figyelembe kell venni az érzelmi, szellemi és értelmi érettséget.”

A 4. szabályhoz fűzött kommentár megállapítja: „A büntetőjogi felelősség alsó korhatára jelentős eltéréseket mutat a történelmi és kulturális különbségek következtében. A modern megközelítés az, hogy megvizsgáljuk, vajon egy gyerek meg tud-e felelni a büntetőjogi felelősség erkölcsi és pszichológiai összetevőinek, azaz, vajon a gyermeket, saját ítélőképessége és értelme alapján felelősnek lehet-e tartani alapjában véve antiszociális magatartásáért. Ha a büntetőjogi felelősség korhatárát túl alacsonyan állapítjuk meg, vagy ha egyáltalán nincs alsó korhatár, a felelősség fogalma értelmetlenné válik. Általában véve, szoros összefüggés áll fenn a vétkes vagy büntetőjogi felelősség fogalma és más társadalmi jogok és felelősségek között (pl. házassági állapot, polgári nagykorúság stb.). Ezért törekedni kell arra, hogy megegyezés szülessen egy elfogadható alsó korhatár tekintetében, amely nemzetközileg alkalmazható.”

7. számú, „A gyermek jogainak végrehajtása kora gyermekkorban” című átfogó kommentárjának „A kisgyermek fokozott védtelensége” című fejezetében a Bizottság hangsúlyozza:

„A kisgyermek (a meghatározás szerint a 8 éven aluliak) semmilyen körülmények között sem szerepelhetnek a büntetőjogi felelősség alsó

Gyermekjogi egyezmény

korhatárának jogi meghatározásában. A helytelenül viselkedő, vagy törvénytisztító kisgyerekeknek együttérző segítségre és megértésre van szükségük, hogy fejlődhessen az önkontrolljuk, szociális és empátiás készségük és konfliktusmegoldó-képességük. A részes államoknak biztosítaniuk kell, hogy a szülők/gondozók megfelelő támogatást és képzést kapjanak feladataik teljesítéséhez (18. cikk), és hogy a kisgyermeknek hozzáférjenek a színvonalas kora gyermekkori oktatáshoz és ellátáshoz és (szükség esetén) szakértő segítséghez/terápiához.” (Gyermekjogi Bizottság, 7. számú átfogó kommentár, 2005, CRC/C/GC/7/Rev.1, 36. bekezdés i) pont)

A Bizottság különös aggodalmát fejezi ki, amiért bizonyos államokban a törvény nem állapít meg alsó korhatárt vagy túl alacsonyan állapítja meg.

Aggodalmát fejezte ki azokkal az államokkal kapcsolatban, ahol magas alsó korhatárt állapítottak meg, ám büntetőjogilag mégis felelősségre vonják az annál fiatalabbakat is.

Nem szabad különbséget tenni az alsó korhatárban, például lányok és fiúk vagy az ország különböző régiói között. A Bizottság üdvözölte azt a javaslatot, hogy 18 évben állapítsák meg a korhatárt.

„b) minden lehetséges és kívánatos esetben tegyenek intézkedéseket a gyermekek ügyének bírói eljárás mellőzésével való kezelésére, annak fenntartásával, hogy az emberi jogokat és a törvényes biztosítékokat teljes mértékben be kell tartani”

A Bizottság 10. számú átfogó kommentárja kiemelt hangsúlyt fektet az elterelés fontosságára és arra, hogy az államok biztosítsák az intézményes megoldások minél több alternatíváját, például gondozást, irányítást, felügyeletet, tanácsadást, próbára bocsátást, családi elhelyezést, oktatási és képzési programokat. Ugyanakkor azt is hangsúlyozza, hogy az esetleges elterelésnél teljes mértékben tiszteletben kell tartani az emberi jogokat és a szükséges jogi biztosítékokat. Elterelést csak akkor szabad javasolni, ha meggyőzően bizonyítható, hogy a gyermek elkövette a terhére rótt bűn-

cselekményt, és önként, megfélemlítés és nyomás nélkül beismeri a felelősségét; e beismerés a későbbi jogi eljárások során nem használható fel a gyerek ellen. A gyereknek szabadon és önként, írásban kell beleegyeznie az elterelésbe. Az elterelés végeztével az ügyet maradéktalanul és végleg le kell zárni (CRC/C/GC/10, 13. bekezdés). A „Pekingi szabályok” 11. szabálya kibővíti a bírósági eljárásoktól való elterelés népszerűsítését, hangsúlyozva, hogy nem bírói útra terelés történhet a döntéshozatal bármely pontján és nem feltétlenül csak a kihágások esetére korlátozódhat, ami a nem bírói útra terelést fontos eszközzé teszi.

„Rendelkezések egész sorát, így különösen a gondozással, az iránymutatással és a felügyelettel, a tanácsadással, a próbára bocsátással, a családi elhelyezéssel, általános és szakmai oktatási programokkal és nem intézményes megoldásokkal kapcsolatban rendelkezéseket kell hozni annak érdekében, hogy a gyermekek számára jólétüknek megfelelő, valamint helyzetükhöz és az elkövetett bűncselekményhez mért elbánást lehessen biztosítani”: 40. cikk 4. bekezdés

E rendelkezésen kívül a 37. cikk hangsúlyozza, hogy a gyermekek esetében a szabadságvesztés csak végső eszközként és a lehető legrövidebb időtartammal alkalmazható, és megtiltja a halálbüntetést, a szabadlábra helyezés lehetőségét kizáró életfogytiglan tartó szabadságvesztést és a kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódot (lásd 37. cikk, 386. oldal).

A 40. cikk 4. bekezdésének értelmében gondoskodni kell az intézményes megoldás alternatíváiról, hogy az ítélet megfeleljen a fiatalkorúakat illető igazságszolgáltatás céljainak és az Egyezmény általános elveinek.

A Pekingi szabályok 17., „Írányelvek a bírói döntéshez és intézkedéshez” című szabálya részletesebben fogalmaz.

Íránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* (CRC/C/58/Rev.1). függelék, 467. oldal.

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

Az ellenőrző lista használatáról lásd XXXV. oldal

Általános végrehajtási intézkedések

Sor került-e a 40. cikk végrehajtásával kapcsolatos intézkedések megtételére (a 40. cikk az **igazságügyi, belügy-, szociális jóléti, oktatási és egészségügyi minisztériumok**-ra vonatkozik; a képzésnek az **igazságszolgáltatásban dolgozókra, az ügyvédekre, a rendőrségre és a fiatalkorúakat illető igazságszolgáltatási rendszer, illetve az elterelési és megelőzési rendszer többi résztvevőjére** kellene kitéjednie)?

A 40. cikk végrehajtásával kapcsolatos konkrét kérdések

- Az állam jogalkotása, politikája és gyakorlata tiszteletben tartja-e a joghatósága alá tartozó, bűncselekmény elkövetésével gyanúsított, vádolt vagy abban bűnösnek nyilvánított gyerekek jogát az olyan bánásmódhoz, amely
- ▶ megfelel a gyerek méltóságérzetének és önértékelésének növelésére vonatkozó elvnek?
- ▶ megerősíti a gyerek tiszteletét mások emberi jogai és alapvető szabadsága iránt?
- ▶ figyelembe veszi a gyerek életkorát?
- ▶ figyelembe veszi a gyerek társadalomba való visszailleszkedésének fontosságát?
- ▶ figyelembe veszi a gyerek társadalomban elfoglalt konstruktív szerepének fontosságát?
- A fiatalkorúakat illető igazságszolgáltatási rendszer megtervezésekor figyelembe vette-e az állam az ENSZ vonatkozó szabályait és iránymutatásait és a többi vonatkozó nemzetközi eszközt?
- Biztosítják-e a jogszabályok, hogy a gyerekek ne kerülhessenek be a büntető igazságszolgáltatás rendszerébe olyan cselekmény vagy mulasztás miatt, amely az elkövetés idején sem a hazai, sem a nemzetközi jog értelmében nem volt bűncselekmény?
- Az állam jogalkotása, politikája és gyakorlata biztosítja-e a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított vagy vádolt gyerekek számára a jogot ahhoz, hogy
- ▶ mindaddig ártatlannak tekintsék, ameddig bűnösségét a törvény szerint be nem bizonyították
- ▶ tájékoztassák az ellene felhozott vádakról
- ▶ a legrövidebb időn belül?
- ▶ közvetlenül?
- ▶ szükség esetén a szülőn vagy gyámon keresztül?
- a védelem előkészítése és elővezetése során megfelelő
- ▶ jogi segítséget ?
- ▶ egyéb segítséget kapjon?
- ügyében hozzon döntést
- ▶ késedelem nélkül?
- ▶ az illetékes és pártatlan hatóság vagy bíróság?
- ▶ tisztességes meghallgatáson (a nemzetközi eszközöknek, közülük a „pekingi szabályok”-nak megfelelően)?
- ▶ jogi és egyéb segítő jelenlétében?
- ▶ a szülők vagy törvényes gyámok jelenlétében, kivéve ha ez nem a gyerek legfőbb érdeke, vagy ha életkorából és helyzetéből adódóan ez nem jó megoldás?
- ▶ a gyerek jelenlétében?

Gyermekjogi egyezmény

- ne kényszeríthessék
 - ▶ vallomástételre?
 - ▶ bűnössége beismerésére?
- lehetőséget adjanak neki ahhoz, hogy
 - ▶ kérdéseket intézhessen vagy intéztethessen az ellene valló tanúkhöz?
 - ▶ a mellette való tanúk ugyanolyan feltételek mellett jelenhessenek meg és legyenek meghallgathatók, mint az ellene valló tanúk?
- ha bűncselekmény elkövetésében bűnösnek nyilvánítják, jogorvoslattal élhessen illetékes, független és pártatlan felsőbb hatóságoknál vagy bíróságnál
 - ▶ az ítélet ellen?
 - ▶ az ehhez fűződő bármely intézkedés ellen?
 - ▶ díjmentesen vehessen igénybe tolmácsot, amennyiben nem ért, vagy nem beszél a tárgyaláson használt nyelven?
 - ▶ magánéletét teljes mértékben tartsák tiszteltben az eljárás minden szakaszában?
 - ▶ Nyilvánosak-e a gyermekek részvételével zajló meghallgatások?
 - ▶ Megfelelően korlátozzák-e a meghallgatásokról, és azok eredményeiről szóló sajtóbeszámolókat?
- Biztosítja-e a jog, hogy a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított, vádolt vagy abban bűnösnek nyilvánított gyerekek személyazonosságát semmilyen körülmények között ne lehessen nyilvánosságra hozni?
- Az állam önálló, a felnőttektől eltérő igazságszolgáltatási rendszert működtet-e a fiatalkorúak számára?
- A 18 éven aluli, bűncselekmény elkövetésével gyanúsított, vádolt vagy abban bűnösnek nyilvánított gyerekekkel kivétel nélkül a fiatalkorúakat illető igazságszolgáltatási rendszerben foglalkoznak?
- Tartalmaz-e a fiatalkorúakat illető igazságszolgáltatási rendszer kifejezetten a gyerekekre vonatkozó
 - ▶ törvényeket?
 - ▶ eljárásokat?
 - ▶ hatóságokat?
 - ▶ intézményeket?
 - ▶ rendelkezéseket?
- Létezik-e törvényben megállapított alsó korhatár, amely alatt a gyerekeket nem tekintik képesnek bűncselekmény elkövetésére?
- Amennyiben megállapítottak ilyen alsó korhatárt, vannak-e olyan körülmények, amelyek között a korhatáron aluli gyereket bűncselekmény elkövetésével gyanúsíthatják, vádolhatják vagy abban bűnösnek nyilváníthatják?
- Az állam jogalkotása, politikája és gyakorlata gondoskodik-e olyan intézkedésekről, amelyek értelmében a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított, vádolt vagy abban bűnösnek nyilvánított gyerekekkel bírósági eljárás nélkül is lehet foglalkozni?
- Ha igen, léteznek-e biztosítékok a magát ártatlannak valló gyerek védelmére?
- Rendelkezésre állnak-e különböző lehetőségek, például
 - ▶ gondozás?
 - ▶ irányítás és felügyelet?
 - ▶ elterelés elmegyógyászati kezelésre?
 - ▶ az áldozat jóvátétele/kárpótlása?
 - ▶ tanácsadás?
 - ▶ próbára bocsátás?

- ▶ családi elhelyezés?
- ▶ oktatás?
- ▶ szakképző tanfolyamok?
- ▶ az intézményes megoldás egyéb alternatívái?

■ Az állam jogalkotása, politikája és gyakorlata biztosítja-e a gyerekek számára az olyan bánásmódot, amely

- ▶ megfelel a jóllétüknek?

■ arányos

- ▶ a körülményeikkel?
- ▶ a bűncselekménnyel?

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan, és a cikkek kölcsönösen összefüggenek egymással. A 40. cikk sem önmagában értelmezendő.

Kiemelt figyelmet kell fordítani:

Az általános elvekre

- 2. cikk: Az Egyezményben megállapított jogok elismerése a joghatóság alá tartozó valamennyi gyermek számára, hátrányos megkülönböztetés nélkül
- 3. cikk 1. bekezdés: A gyermek legfőbb érdekei a gyermekekkel kapcsolatos valamennyi intézkedésnél elsőbbséget élveznek
- 6. cikk: Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog
- 12. cikk: A gyermek véleményének tiszteletben tartása a gyermeket érintő kérdésekben; a meghallgatás lehetőségének biztosítása a gyermeket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban

Szorosan kapcsolódó cikkek

Az alábbi cikkek végrehajtása különösen összefügg a 40. cikk végrehajtásával:

- 16. cikk A magánélethez való jog
- 19. cikk Védelem az erőszak minden formájával szemben
- 20. cikk Helyettesítő védelem, alternatív gondoskodás
- 25. cikk Az elhelyezés/bánásmód rendszeres felülvizsgálata
- 37. cikk A halálbüntetés és az életfogytiglan tartó szabadságvesztés tiltása; a szabadságmegvonás korlátozása stb.
- 38. cikk Fegyveres konfliktus

A hatályos emberi jogi rendelkezések tiszteletben tartása

A 41. CIKK SZÖVEGE

Az Egyezmény egyetlen rendelkezése sem érinti

- a) az Egyezményben részes valamely állam hazai jogszabályainak; vagy
- b) az ebben az államban hatályban lévő nemzetközi jognak a gyermek jogai megvalósulása szempontjából kedvezőbb rendelkezéseit.

A 41. cikk értelmében az Egyezmény rendelkezései nem gyengíthetik az egyes államokban hatályos hazai vagy nemzetközi jognak a gyermek jogai megvalósulása szempontjából kedvezőbb rendelkezéseit.

A hatályos rendelkezések védelme

Az ENSZ Biztonsági Tanácsának egyik 1986-os, kulcsfontosságú határozata (41/120) iránymutatásokkal szolgál az új nemzetközi végrehajtást szolgáló eszközök kidolgozásához. A határozat arra kéri a tagállamokat, hogy az új nemzetközi emberi jogi rendelkezések kidolgozásakor vegyék figyelembe a meglévő nemzetközi jogi keretet, hogy elkerüljék a hatályos rendelkezések aláásását.

Az 1993-as emberi jogi világkonferencián elfogadott Bécsi nyilatkozat és cselekvési program emlékeztet erre a határozatra, és „mivel következetesnek kell maradni a magas színvonalú hatályos nemzetközi rendelkezéseknek megfelelően, és el kell kerülni az emberi jogi eszközök burjánzását..., felszólítja az ENSZ emberi jogi szerveit, hogy új nemzetközi rendelkezések kidolgozásakor tartsa szem előtt az iránymutatásokat,

konzultáljon az emberi jogi szervekkel az új rendelkezések szükségességéről és kérje fel a Főtitkárságot a javasolt új eszközök technikai felülvizsgálatára.” (A/CONF.157/23, 14. oldal)

A Bizottság például akkor javasolt az Egyezményben foglaltaknál erősebb jogokat, amikor azt javasolta az államoknak, hogy ne sorozzanak be 18 éven aluliakat a fegyveres erőkbe, noha az Egyezmény és a fegyveres konfliktusban érintett gyermekekről szóló fakultatív jegyzőkönyv is megelégszik annyival, hogy a 18 éven aluliakat lehetőleg ne sorozzák be, ne mozgósítsák kötelező jelleggel és ne vegyenek közvetlenül részt az összecsapásokban.

A gyermek jogairól szóló egyezmény valamennyi fakultatív jegyzőkönyve tartalmaz a 41. cikkhez hasonló cikkeket: ilyen a fegyveres konfliktusban érintett gyermekekről szóló fakultatív jegyzőkönyv 5. cikke és a gyermekkereskedelemtől, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról szóló fakultatív jegyzőkönyv 11. cikke.

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* (CRC/C/58/Rev.1. függelék 467. oldal).

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

Az ellenőrző lista használatáról lásd XXXV. oldal

- Felülvizsgálták-e a nemzeti jogot, hogy kiderüljön, tartalmaz vagy tartalmazhat-e a gyerek jogai megvalósulása szempontjából az Egyezménynél kedvezőbb rendelkezéseket?
- Felülvizsgálták-e az alkalmazandó nemzetközi jogot, hogy kiderüljön, tartalmaz vagy tartalmazhat-e a gyerek jogai megvalósulása szempontjából az Egyezménynél kedvezőbb rendelkezéseket?

Az Egyezmény széles körű megismertetése

A 42. CIKK SZÖVEGE

A részes államok kötelezik magukat, hogy az Egyezmény elveit és rendelkezéseit hatékony és arra alkalmas eszközökkel a felnőttek és a gyermekek széles körében ismertetik.

Összefoglalás

A jogok mit sem érnek, ha senki nem tud róluk. A 42. cikk megerősíti a részes államok azon kötelezettségét, hogy „hatékony és arra alkalmas eszközökkel” megismertessék a felnőtteket és a gyerekeket A gyermek jogairól szóló egyezménnyel. A Gyermekjogi Bizottság szerint rendkívül fontos, hogy az Egyezmény elveit és rendelkezéseit a lakosság valamennyi rétege körében terjesszék. Ezenkívül azt javasolta, hogy az Egyezményt építsék be az iskolai tantervbe és a gyerekekkel vagy gyerekekért dolgozók képzésébe.

Az Egyezmény fakultatív jegyzőkönyvei – a fegyveres konfliktusban érintett gyerekekről, illetve a gyermekkereskedelemtől, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról – is tartalmaznak a 42. cikkhez hasonló rendelkezéseket (lásd 477. és 481. oldal).

Átfogó terjesztési stratégia

A kezdeti és időszakos jelentésekről szóló *Iránymutatásokban* a Gyermekjogi Bizottság az „Általános végrehajtási intézkedések” között szerepelteti a 42. cikk következményeit, és összefüggésbe hozza azt a 4. cikkel. Ezenkívül a 44. cikk 6. bekezdése értelmében a Bizottság hangsúlyozza, hogy az adott országban mindenki számára elérhetővé kell tenni, a részes államok kezdeti és időszakos jelentéseiről, a Bizottsággal folytatott megbeszélések tanulságairól és a Bizottság záró észrevételeiről (lásd 44. cikk 6. bekezdése, 453. oldal).

A részes államok jelentéseihez fűzött megjegyzésekben a Bizottság hangsúlyozta, hogy a terjesztés számos célt szolgálhat:

- ▶ a gyerekek láthatóságának biztosítása;
- ▶ a gyerekek iránti tisztelet erősítése;
- ▶ a gyerekek alapvető jogaiban rejlő értékek megerősítése;
- ▶ a demokratikus intézményrendszer megerősítése;
- ▶ a nemzeti megbékélés elérése;
- ▶ a kisebbségi csoportokhoz tartozó gyerekek jogainak fokozott védelme;
- ▶ a gyerekekkel kapcsolatos negatív hozzáállás megváltoztatása;
- ▶ a veszélyeztetett, védtelen gyerekekkel kapcsolatos jelenlegi előítéletek és a káros kulturális szokások leküzdése és megszüntetése.

A Bizottság 2003-ban, 5. számú, „A gyermek jogairól szóló egyezmény általános végrehajtási intézkedései” című átfogó kommentárjában egységes szerkezetbe foglalta az államoknak szóló tanácsait:

„Mindenkinek tisztában kell lennie a jogai-val. Hagyományosan a közösségek többségében – sőt talán semelyik társadalomban – sem vették komolyan a gyerekek jogait. Éppen ezért olyan fontos a 42. cikk. Ha a gyerekek körül élő felnőttek, a szüleik, a családtagjaik, a tanáraik és gondozóik nem értik meg az Egyezmény hozadékát, és különösen azt, hogy az Egyezmény értelmében a gyerekeket éppen úgy megilletik bizonyos jogok, mint a felnőtteket, akkor a gyerekek többsége számára nem valósulhatnak meg az Egyezményben megállapított jogok.

Gyermekjogi egyezmény

„A Bizottság azt javasolja az államoknak, hogy dolgozzanak ki átfogó stratégiát az egyezményvel kapcsolatos ismeretek társadalomban való terjesztése érdekében. Ennek keretében tájékoztatást kell adni a végrehajtásban és ellenőrzésben érintett kormányzati és független szervekről és elérhetőségükről. A legalapvetőbb szinten valamennyi nyelven elérhetővé kell tenni az Egyezmény szövegét (és a Bizottság azt javasolja, hogy az OHCHR gyűjtse össze az Egyezmény hivatalos és nemhivatalos fordításait). Stratégiát kell kidolgozni az Egyezmény analfabéták körében való terjesztésére is. Az UNICEF és a nemkormányzati, civil szervezetek számos államban elkészítették az Egyezmény gyermekbarát változatát a különböző korú gyerekek számára – ezt a lépést a Bizottság üdvözlöi és támogatja; e változatokban tájékoztatni kell a gyerekeket arról is, hogy hova fordulhatnak segítségért és tanácsért.

„A gyermekeknek ismerniük kell a jogaikat, és a Bizottság kiemelt hangsúlyt fektet arra, hogy az egyezményvel és az általános emberi jogokkal kapcsolatos ismereteket minden szinten beépítsék az iskolai tantervekbe. Mindezzel együtt kell értelmezni a Bizottság 1. számú, „Az oktatás céljai” (29. cikk 1. bekezdés) című átfogó kommentárját is. A 29. cikk 1. bekezdésének értelmében a gyermek oktatása során „... a gyermek tudatába kell vésni az emberi jogok és az alapvető szabadságok tiszteletben tartását”. Az átfogó kommentár kiemeli: „Az emberi jogi oktatás során ismertetni kell az emberi jogi szerződések szövegét. Ám a gyerekeknek a gyakorlatba áttüztetett emberi jogi rendelkezések megtapasztalásával is tanulniuk kell az emberi jogokról, otthon, az iskolában és a közösségen belül egyaránt. Az emberi jogi oktatás ideális esetben átfogó, egy életen át tartó folyamat, amely azzal kezdődik, hogy a gyermekek mindennapi életében és élményeiben megjelennek az emberi jogi értékek.”

„Az egyezményvel kapcsolatos ismereteket be kell építeni a gyermekekkel és a gyermekekért dolgozók alap- és továbbképzésébe is... A Bizottság emlékezteti a részes államokat azokra az ajánlásokra, amelyeket az Egyezmény elfogadásának tizedik évfordulójára tartott, az általános végrehajtási intézkedésekkel kapcsolatos ülést követően fogalmazott meg [Jelentés a huszonkettedik ülésről, 1999. szeptember/október, CRC/C/90, 291. bekezdés], ezekben az ajánlá-

sokban ugyanis úgy fogalmazott, hogy „a gyermek jogaival kapcsolatos ismeretek terjesztése és a tájékoztatás akkor a leghatékonyabb, ha nem pusztán előadásként hangzik el, hanem a társadalmi változás, a kapcsolatok és a párbeszéd folyamataként jelenik meg. A tájékoztató kampányokba a társadalom minden rétegét be kell vonni, a gyermekeket és a fiatalokat is beleértve. A gyermekeknek, így a serdülőknek is joguk van kibontakozó képességeik legteljesebb mértékéig részt venni a jogaikkal kapcsolatos tájékoztató kampányokban.”

„A Bizottság azt javasolja, hogy a gyermekek jogaival kapcsolatos képzés hatását és tartósságát gyakorlati, rendszerszerű és a szakmai képzésbe beépített oktatással biztosítsák. Az emberi jogi képzés módszerei épüljenek a részvételre és ruházzák fel a szakembereket olyan képességekkel és hozzáállással, amely a gyermekek és fiatalok jogait, méltóságát és önbecsülését tiszteletben tartva foglalkozik velük.”

„A média kulcsszerepet játszhat az Egyezmény és a hozzá kapcsolódó tudás és ismeretek terjesztésében, ezért a Bizottság azt javasolja, hogy a média önként kapcsolódjon be a kormányok és a nemkormányzati, civil szervezetek által is megerősített folyamatba.” (Gyermekjogi Bizottság, 5. számú átfogó kommentár, 2003, CRC/GC/2003/5, 66–70. bekezdés)

„A fogyatékossgal élő gyermekek jogai” című átfogó kommentárjában a Bizottság megállapítja, hogy A gyermekjogi egyezmény és a fogyatékossgal élő gyerekekre vonatkozó speciális rendelkezések ismerete szükséges és hathatós eszköz a fogyatékossgal élő gyerekek jogainak megvalósításához.

„A részes államok lehetőleg terjesszék az ismereteket, többek között tájékoztató kampányokkal, megfelelő kiadványok – például az Egyezmény gyermekbarát és Braille változatának – elkészítésével és a tömegtájékoztatás felhasználásával a fogyatékossgal élő gyermekekkel kapcsolatos pozitív hozzáállás megerősítéséhez.”

„A fogyatékossgal élő gyermekekkel és gyermekekért dolgozók képzési programjába a diploma előfeltételeként be kell építeni a fogyatékossgal élő gyermekek jogaival kapcsolatos célzott oktatást.”

„Az ilyen szakemberek közé tartoznak – többek között – a döntéshozók, a bírúk, az ügyvédek, a bűnüldöző szervek munkatársai, a peda-

gógusok, az egészségügyi dolgozók, a szociális munkások és a média képviselői.” (Gyermejjogi Bizottság, 9. számú átfogó kommentár, 2006, CRC/C/GC/9, 15. és 16. bekezdés)

„A gyermek jogainak végrehajtása kora gyermekkorban” című átfogó kommentárjában a Bizottság azt javasolja, hogy az államok a kora gyermekkor oktatásba is építsék be az emberi jogok tanítását (a 29. cikk és a Bizottság 1. számú, „Az oktatás céljai” című átfogó kommentárjának fényében):

„Ez az oktatás alapuljon a részvételen és adjon önbizalmat a gyermekeknek: biztosítson számukra gyakorlati lehetőségeket jogaik és kötelezettségeik gyakorlására az érdeklődési körüket, aggályaikat és kibontakozó képességeiket figyelembe vevő módon. A kisgyermekek emberi jogi oktatását mindennapi kérdéseken keresztül kell biztosítani otthon, a napközbeni ellátásban, a kora gyermekkor oktatási programokban és egyéb olyan közösségi helyzetekben, amelyek a kisgyerekek ellátását, nevelését szolgálják.”

A Bizottság megfelelő képzést és tájékoztatást is javasol:

„... A részes államok lehetőleg szervezzenek rendszeres gyermejjogi képzéseket a gyermekeknek, a szülőknek és a gyermekekkel és gyermekekért dolgozó valamennyi szakembernek, különösen a parlamenti képviselőknek, a bírának, az ügyvédeknek, a bűnüldöző szervek munkatársainak, a köztisztviselőknek, a gyermekekkel foglalkozó és a gyermekeket fogva tartó intézmények munkatársainak, a tanároknak, az intézményekben, gyermekotthonokban és előzetes fogvatartó helyeken dolgozóknak, az egészségügyi szakembereknek, a szociális munkásoknak és a helyi vezetőknek. Ezenkívül a Bizottság arra kéri a részes államokat, hogy a széles közvéleménynek szervezzenek tájékoztató kampányokat.” (Gyermejjogi Bizottság, 7. számú átfogó kommentár, 2005, CRC/C/GC/7, 33. és 41. bekezdés)

2. számú, „A független nemzeti emberi jogi intézmények szerepe a gyermekjogok előmozdításában és védelmében” című átfogó kommentárjában a Bizottság oktatási és ellenőrző szerepet is

szán a független nemzeti emberi jogi intézményeknek.

„Az Egyezmény 42. cikkének megfelelően – amelynek értelmében a részes államok kötelezik magukat, hogy »az Egyezmény elveit és rendelkezéseit hatékony és arra alkalmas eszközökkel a felnőttek és a gyermekek széles körében ismertetik« – fel kell hívni a kormány, az állami ügynökségek és a közvélemény figyelmét az Egyezmény rendelkezéseire, és ellenőrizni kell, hogy az állam miként teljesíti ez irányú kötelezettségeit;

„Segítséget kell nyújtani a gyermekjogok tanítását, kutatását és az iskolák, egyetemek tantervébe és a szakmai közvéleményt elérő kommunikációba való beépítését célzó programok kidolgozásához;

„Meg kell kezdeni a kifejezetten gyermekekkel foglalkozó emberi jogi oktatást (és emellett továbbra is fel kell hívni a közvélemény figyelmét a gyermekek jogainak fontosságára);...” (Gyermejjogi Bizottság, 2. számú átfogó kommentár, 2002, CRC/GC/2002/2, 19. bekezdés m)–o) pont)

Az egyezménnyel kapcsolatos képzés

A Bizottság speciális képzéseket javasolt (alapképzést és továbbképzést) a gyerekekkel dolgozók számára, és számos ajánlásban említette a képzés következő célcsoportjait: bírák, ügyvédek, a bűnüldöző szervek munkatársai, a fogva tartó/javítóintézetek munkatársai, a bevándorlási hivatalok munkatársai, az ENSZ békefenntartó erői és katonái, tanárok, szociális munkások, a családoknak és a gyermekeknek pszichológiai segítséget nyújtók, a gyerekekkel és a gyerekekért dolgozók, a gyerekekkel foglalkozó intézmények munkatársai – beleértve a jóléti intézményeket is –, orvosok, egészségügyi és családtervezési szakemberek, kormányzati tisztviselők és döntéshozók, az Egyezmény alapján adatgyűjtéssel megbízottak stb. Az *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* arra kéri az államokat, hogy a jelentéseikbe építsék be az egyezménnyel kapcsolatos képzéssel foglalkozó szakemberek adatait; többek között, de nem kizárólag az alábbi szakemberekről van szó:

- a) bírósági dolgozók, beleértve a bírákat is;
- b) a büntügyi szervek dolgozói;

Gyermekjogi egyezmény

- c) pedagógusok;
 - d) egészségügyi szakemberek;
 - e) szociális munkások.
- (CRC/C/58/REV. 1 melléklet, 3. bekezdés)

A Gyermekjogi Bizottság többször is javasolta a speciális képzést, többek között „A hazájuktól távol élő, kísérő nélküli és szüleiktől elszakított gyermekekkel való bánásmód” című átfogó kommentár (6. számú átfogó kommentár, 2006, CRC/GC/2005/6, 95–97. bekezdés).

Az államok jelentéseinek vizsgálata

A Bizottság záró észrevételeiben többször is hangsúlyozta az „átfogó terjesztési stratégia”, a „folyamatos és szisztematikus megközelítés”, a „folyamatos információs kampány” és a „szisztematikus és folyamatos lépések” fontosságát. Minig kiemeli a gyerekek jogaival kapcsolatos információk terjesztését és a képzést mint a végrehaj-

tás kulcsfontosságú stratégiáit, amelyek átfogó és újszerű megközelítést igényelnek. Hangsúlyozza annak fontosságát, hogy az Egyezményt minden érintett nyelven terjesszék.

A Bizottság arra biztatja az államokat, hogy kezdeményezzenek nemzetközi együttműködést és forduljanak olyan szervezetekhez, mint az Emberi Jogi Főbiztosi Hivatal és az UNICEF. Gyakran azonosítja a gyerekek és különösen a képzésre szoruló felnőttek nehezen elérhető csoportjait. Az egymást követő jelentések vizsgálata során a Bizottság gyakran gratulál az államoknak a jogokkal kapcsolatos ismeretek terjesztéséhez fűződő kezdeményezésekért, de továbbra sem találja őket kielégítőnek, ezért újabb lépéseket javasol.

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások (2005-ben felülvizsgált változat)* (CRC/C/58/Rev.1), függelék 467. oldal.

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

Az ellenőrző lista használatáról lásd XXXV. oldal.

- Megtette-e az állam a szükséges lépéseket annak érdekében, hogy az Egyezmény elveit és rendelkezéseit széles körben megismertesse
 - ▶ a felnőttekkel?
 - ▶ a gyerekekkel?
- Lefordították-e az Egyezményt és az alkalmazásával kapcsolatos információkat a joghatóságban használt valamennyi nyelvre és megfelelően terjesztik-e?
- Terjesztik-e a megfelelő médiumok az Egyezményt és annak alkalmazásával kapcsolatos tudnivalókat a fogyasztókkal élő gyerekekre és felnőttekre nézve?
- Beépítették-e az Egyezményt és alkalmazásával kapcsolatos információkat
 - ▶ az iskolák
 - ▶ egyéb oktatási intézmények tantervébe?
- Beépítették-e az Egyezményt és alkalmazásával kapcsolatos információkat a gyerekekkel dolgozók – többek között az alábbiak – alap- és továbbképzésébe
 - ▶ bírák?
 - ▶ ügyvédek?
 - ▶ a bűnüldöző szervek munkatársai?
 - ▶ a fogva tartó/javító-nevelő intézmények munkatársai?
 - ▶ a bevándorlási hivatalok munkatársai?
 - ▶ katonaságnál és az ENSZ békefenntartó erőinek munkatársai?
 - ▶ tanárok?
 - ▶ szociális munkások?
 - ▶ a családoknak és gyerekeknek pszichológiai segítséget nyújtók?
 - ▶ a gyerekekkel foglalkozó, így a jóléti intézmények munkatársai?
 - ▶ orvosok, egészségügyi és családtervezési dolgozók?
 - ▶ kormányzati tisztviselők és döntéshozók?
 - ▶ az Egyezmény alapján adatgyűjtéssel megbízottak?
 - ▶ a gyerekekkel és a gyerekekért dolgozó egyéb munkatársak és szakemberek?
- Az Egyezmény elveinek és rendelkezéseinek terjesztését célzó programokba bevonták-e
 - ▶ a tömegtájékoztatást?
 - ▶ a megfelelő nemkormányzati, civil szervezeteket és a civil társadalmat?
 - ▶ gyermekcsoportokat?

Emlékeztető: Az Egyezmény oszthatatlan, és a cikkek kölcsönösen összefüggenek egymással. A 42. cikk sem önmagában értelmezendő. A 42. cikk értelmében az Egyezmény elveivel és rendelkezéseivel kapcsolatos információkat terjesztetni kell a felnőttek és a gyermekek körében, a 2. cikk hátrányos megkülönböztetést tiltó elvének fényében.

Gyermekjogi Bizottság

A 43. CIKK SZÖVEGE

1. A részes államok által az Egyezményben vállalt kötelezettségek teljesítése területén elért előrehaladás vizsgálatára megalakul a Gyermek Jogainak Bizottsága, amely az alábbiakban meghatározott feladatokat látja el.

2. A Bizottság tizennyolc¹ olyan magas erkölcsiségű szakértőből áll, akik elismerten tájékozottak az Egyezményben említett területen. A Bizottság tagjait az Egyezményben részes államok saját állampolgáraik közül választják, és azok személyes minőségükben vesznek részt a Bizottságban, figyelembe véve a méltányos földrajzi elosztás biztosítását és a főbb jogrendszereket.

3. A Bizottság tagjait a részes államok által jelölt személyek jegyzéke alapján titkos szavazással választják. Minden részes állam egy jelöltet nevezhet meg állampolgárai közül.

4. Az első választást az Egyezmény hatálybalépését követő hat hónapon belül tartják meg. A további választásokat kétévenként tartják meg. A választás időpontja előtt legalább négy hónappal az Egyesült Nemzetek Főtitkára írásban felhívja az Egyezményben részes államokat, hogy két hónapon belül közöljék jelöltjeik nevét. A Főtitkár ezután az ily módon jelölt személyekről betűrendes névjegyzéket készít, feltüntetve az e személyeket jelölő részes államokat, és a névjegyzéket megküldi az Egyezményben részes államoknak.

5. A választásra az Egyezményben részes államoknak az Egyesült Nemzetek Főtitkára által az Egyesült Nemzetek székhelyére összehívott értekezletén kerül sor. Az értekezleten, amelynek határozatképességéhez a részes államok kétharmadának részvétele szükséges, a Bizottságba beválasztottnak azokat a jelölteket kell tekinteni, akik a legtöbb szavazatot, valamint a részes államok jelenlevő és szavazó képviselői szavazatainak abszolút többségét elnyerték.

¹ A Közgyűlés 1995. december 21-i, 50/155 határozata jóváhagyta a 43. cikk 2. bekezdésének módosítását, így a „tíz” szót felváltotta a „tizennyolc” szó. A módosítás 2002. november 18-án lépett hatályba, amikor a részes államok kétharmados többséggel elfogadták (191-ből 128-an).

Gyermekjogi egyezmény

6. A Bizottság tagjait négy évre választják. A tagok újrajelölés esetén újra választhatók. Az első választás alkalmával megválasztott tagok közül ötnek a megbízatása két év elteltével megszűnik. Ennek az öt tagnak a nevét nyomban az első választás után az értekezlet elnöke sorshúzás útján állapítja meg.

7. A Bizottság valamely tagjának elhunytá vagy lemondása esetén, vagy ha bármely más okból valamely tag kijelenti, hogy nem tudja tovább ellátni feladatait a Bizottságban, az ezt a tagot korábban jelölő részes állam saját állampolgárai közül jelöl ki másik szakértőt a megüresedett hely betöltésére az eredeti megbízatás lejártáig, a Bizottság hozzájárulásával.

8. A Bizottság megállapítja ügyrendi szabályzatát.

9. A Bizottság tisztségviselőit kétévi időtartamra választja.

10. A Bizottság üléseit általában az Egyesült Nemzetek székhelyén vagy a Bizottság által meghatározott bármely más alkalmas helyen tartja. A Bizottság általában évenként ülésezik. Az ülészekok időtartamát szükség esetén a Közgyűlés jóváhagyásával az Egyezményben részes államok értekezlete állapítja meg és módosítja.

11. Az Egyesült Nemzetek Főtitkára a Bizottság rendelkezésére bocsátja azt a személyzetet és azokat a berendezéseket, amelyek az Egyezmény által a Bizottságra ruházott feladatok hatékony ellátásához szükségesek.

12. A Bizottság tagjai az Egyesült Nemzetek Közgyűlésének jóváhagyásával az Egyesült Nemzetek anyagi eszközeinek terhére, a Közgyűlés által megállapított módozatok és feltételek szerint járandóságot kapnak.

Összefoglalás

A 43. cikk a Gyermekjogi Bizottság ellenőrző szerepét, a tagok megválasztását és az ülések menetrendjének kitűzését célzó eljárásokat állapítja meg.

A Bizottság szerepe

A Gyermekjogi Bizottság feladata nemzetközi mechanizmust biztosítani a gyermek jogairól szóló egyezmény végrehajtásával kapcsolatos fejlemé-

nyek ellenőrzéséhez. „A részes államok által az Egyezményben vállalt kötelezettségek teljesítése területén elért előrehaladás vizsgálatára...” (43. cikk 1. bekezdés). Legfontosabb feladata a részes államok által az Egyezmény 44. cikkének értelmében benyújtott első és időszakos jelentések vizsgálata, valamint a többi emberi jogi szervvel, az ENSZ ügynökségeivel és más szervezetekkel való együttműködés az Egyezmény előmozdítása és a gyermekjogok megvalósítása érdekében.

A bizottsági tagok megválasztása

A Bizottság tizennyolc „olyan magas erkölcsiségű szakértőből áll, akik elismerten tájékozottak az Egyezményben említett területen” (a listát lásd <http://www.ohchr.org/english/bodies/crc/members.htm>). A 43. cikk módosítása – amelynek értelmében a tagok számát tízről tizennyolcra emelték – 2002 novemberében lépett hatályba, amikor az Egyezményben részes államok kétharmados többséggel elfogadták (191-ből 128 állam). A Közgyűlés 1995. december 21-i, 50/155 határozatában hagyta jóvá a módosítást. A módosításra azért került sor, mert az Egyezmény gyors és csaknem egyetemes ratifikálásával jelentősen megnőtték a Bizottság munkaterhei. A tagok számának növelésével a Bizottság egy ideig párhuzamosan dolgozhatott két kamarában, így több jelentést vizsgálhatott meg ülésenként, és sikerült úrrá lennie a felhalmozódott jelentéseken (további részletekért lásd 44. cikk, 454. oldal).

A tagokat négy évre választják, és a négy év lejártával újraválaszthatók, ha újra jelölik őket. Minden részes állam egy állampolgárát jelölheti bizottsági tagnak. Kétévente tartanak választást. A főtitkár legalább a választás előtt négy hónappal felkéri a részes államokat, hogy két hónapon belül jelöljék egy-egy állampolgárukat. Összeállítják a jelöltek listáját, és az ENSZ székhelyén a főtitkár által összehívott ülésen titkos szavazással választanak. Az Egyezmény értelmében figyelembe kell venni „a méltányos földrajzi elosztás biztosítását és a főbb jogrendszereket” (43. cikk 2. bekezdés).

A tagok személyes minőségükben dolgoznak. Nem az államukat vagy valamely szervezetet képviselik. Amikor egy tag csatlakozik a Bizottsághoz, a következő nyilatkozatot teszi: „Ünnepélyesen kijelentem, hogy a Gyermekjogi Bizottság tagjaként tisztességesen, hűségesen, pártatlanul és lelkiismeretesen végzem feladatomat és gyakorlom hatalmammat.” Amennyiben egy tag valamely okból nem tudja kitölteni a megbízatását, az őt jelölő részes állam másik szakértőt választ az állampolgárai közül, aki – a Bizottság jóváhagyásával – a megbízatás lejártáig ellátja a munkát.

Ügyrendi szabályzat és tisztségviselők

A Bizottság maga készíti el ügyrendi szabályzatát, és két évre választja meg a tisztségviselőit. A Bizottság által a huszonkettedik ülésen, 1991. október 15-én (első rész) elfogadott ideiglenes ügy-

rendi szabályzat (CRC/C/4) értelmében meg kell választani egy elnököt, három alelnököt és egy jegyzőt. A szabályokat a tagok megnövekedett száma miatt 2005-ben felülvizsgálták (CRC/C/4/Rev.1).

A Bizottság ülései

A Bizottság évente háromszor három hétig ülésezik (januárban, május/júniusban és szeptember/októberben), a genfi (svájci) Wilson-palotában. Az üléseken a kormányzati képviselőkkel konzultálva megvizsgálja a részes államok jelentéseit, és elintézi az egyéb hivatalos ügyeket (például általános vitanapokat tart). A hivatalos ülések után közvetlenül tartják a bizottsági tagokból álló munkacsoport egy hetes megbeszélését („üléseket előkészítő munkacsoport”), amely előkészíti a következő ülést. A jelentésekkel kapcsolatos folyamat részleteit lásd 44. cikk, 453. oldal.

Vitanapok

A Bizottság ügyrendi szabályzata lehetővé teszi, hogy a rendszeres ülések idején vitanapot tartsanak az Egyezmény egy bizonyos cikkéről vagy más kapcsolódó témáról. A vitanap célja, hogy a Bizottság alaposan körüljárja a különböző kérdéseket az ENSZ ügynökségeivel, a nemkormányzati szervezetekkel és a szakértőkkel, színvonalasabban ellenőrizze a végrehajtást és ajánlásokat fogalmazzon meg a részes államok és mások számára.

Avitanapokat követően elfogadott ajánlásokat lásd:

Átfogó kommentárok

► Más szervekhez hasonlóan a Bizottság ügyrendi szabályzata is lehetővé teszi, hogy a Bizottság átfogó kommentárokat fogalmazzon meg „az Egyezmény cikkei és rendelkezései alapján, annak érdekében, hogy előmozdítsák az Egyezmény végrehajtásának előrehaladását és támogassák a részes államokat a jelentéstételi kötelezettség teljesítésében”. (Az átfogó kommentárok teljes szövegét lásd <http://www.ohchr.org/english/bodies/crc/comments.htm>.)

► A Bizottság a jelentéstételi folyamat során vagy más forrásokból szerzett információk alapján is megfogalmazhat kom-

Gyermekjogi egyezmény

mentárt. 1998-ban a fegyveres konfliktusban érintett gyermekekről (CRC/C/80, 3. oldal), 1999-ben a fiataalkorúakat illető igazságszolgáltatás alkalmazásáról (CRC/C/90, 3. oldal) fogadott el átfogó kommentárt. Harminchetedik ülésén, 2004. szeptember/októberben ajánlást fogadott el „a szülői gondoskodást nélkülöző gyermekek”-ről, és azt javasolta, hogy az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága (mai nevén Emberi Jogi Tanács) fontolja meg munkacsoport létrehozását, hogy 2008-ra készüljön el az ENSZ szülői gondoskodást nélkülöző gyermekek védelméről és alternatív ellátásáról szóló iránymutatásainak tervezete. A Bizottság más ajánlásokat is elfogadott az Egyezmény és a két fakultatív jegyzőkönyv szerinti jelentéstételi folyamatról (lásd 44. cikk, 453. oldal).

A tevékenységek dokumentálása

Az Emberi Jogi Főbiztosi Hivatal a Bizottság titkársága az ENSZ főtitkárának nevében. A Bizottság nyilvános üléseiről összefoglaló feljegyzéseket készítenek (minden ülés nyilvános, hacsak a Bizottság másképp nem határoz). A részes álla-

mok első és időszakos jelentései, a Bizottság záró észrevételei és a Bizottság üléseiről készített összefoglaló feljegyzések és jelentések általában a Bizottság három munkanyelvén olvashatók (angolul, franciául és spanyolul); a Bizottság ezenkívül úgy határozhat, hogy egyes dokumentumokat az Egyezmény többi „hivatalos” nyelvének egyikére vagy mindegyikére is lefordít (arab, kínai és orosz).

A Bizottság saját weboldala a címen található. Most már általában elérhetők az államoknak a vizsgálat előtt feltett kérdések és az azokra adott esetleges válaszok, az állami küldöttség vezetőjének beszéde és a küldöttség tagjainak névsora.

A Bizottság hivatalos dokumentumai ezen a címen kérhetők:

Secretariat to the Committee on the Rights of the Child, Office of the High Commissioner for Human Rights, office 1-065, Palais des Nations, 8-14 Avenue de la Paix, 1211 Geneva 10, Switzerland (fax 00 41 22 917 9022).

Ugyancsak kérhetünk dokumentumokat a következő címen: Distribution and Sales Section, Palais des Nations, 8-14 Avenue de la Paix, 1211 Geneva 10, Switzerland.

A részes államok jelentéstételi kötelezettségei

A 44. CIKK SZÖVEGE

1. Az Egyezményben részes államok kötelezik magukat, hogy az Egyesült Nemzetek Főtitkárának közvetítésével az Egyezményben elismert jogok érvényesítése érdekében elfogadott intézkedésekről és e jogok gyakorlásában elért előrehaladásról jelentést terjesztenek a Bizottság elé, éspedig:

- a) az Egyezménynek az adott államra vonatkozó hatálybalépésétől számított két éven belül;
- b) ezt követően ötévenként.

2. A jelen cikk végrehajtása során készített jelentéseknek rá kell mutatniuk az Egyezményben említett kötelezettségek maradéktalan teljesítését gátló tényekre és nehézségekre. A jelentéseknek elegendő adatot kell tartalmazniuk ahhoz, hogy a Bizottság pontos képet alkothasson magának az Egyezménynek az adott országban való végrehajtásáról.

3. Az Egyezményben részes azon államok, amelyeknek első jelentése teljes körű volt, a jelen cikk 1. bekezdésének b) pontja értelmében előterjesztendő további jelentéseikben nem kötelesek megismételni a korábban közölt alapadatokat.

4. A Bizottság az Egyezményben részes államoktól kiegészítő felvilágosításokat kérhet az Egyezmény végrehajtásával kapcsolatban.

5. A Bizottság tevékenységéről a Gazdasági és Szociális Tanács útján kétévenként jelentést terjeszt a Közgyűlés elé.

6. Az Egyezményben részes államok jelentéseiket széles körben terjesztik saját országukban.

Összefoglalás

A 44. cikk arra kötelezi a gyermek jogairól szóló egyezményben részes államokat, hogy a ratifikálástól számított két éven belül, majd azt követően ötévente jelentést tegyenek a Gyermekjogi Bizottságnak. A Bizottság további információkat kérhet. A Bizottság az – évente háromszor tartott – ülések végén jelentést fogad el, és a Gazdasági és Szociális Tanácson keresztül kétévente jelentést

teszt a tevékenységéről a Közgyűlésnek. Az Egyezményben részes államok jelentéseiket széles körben terjesztik saját országukban.

Gyermekjogi egyezmény

Első jelentések és időszakos jelentések

Az Egyezmény az azt követő harmincadik napon lép hatályba a részes államokban, amikor az adott állam hivatalosan is elfogadta az Egyezményt (letétbe helyezte ratifikálási vagy csatlakozási okiratát az ENSZ főtitkáránál). Ettől kezdve a részes állam köteles jelenteni a Bizottságnak:

- ▶ az Egyezmény hatálybalépését követő két éven belül (első jelentés);
- ▶ ezt követően ötévente (időszakos jelentések) (44. cikk 1. bekezdés a) és b) pont).

Az első időszakos jelentés benyújtása az első jelentés benyújtásának napjától számított öt év múlva esedékes; a következő jelentés határideje akkor sem módosul, ha az első jelentés késik vagy a Bizottság késve vizsgálja meg.

Huszonkilencedik és harminckettedik ülésén azonban (2002. január/február és 2003. január) a Gyermekjogi Bizottság ajánlásokat fogadott el, amelyek tudomásul veszik a jelentések benyújtásában és vizsgálatában fellépő késedelmeket. Az ajánlásokban a Bizottság különleges szabályokat fogad el, amelyek kivételes jelleggel lehetővé teszik a második és a harmadik vagy a harmadik és a negyedik jelentés összevonását, ugyanakkor a Bizottság hangsúlyozza, hogy e szabályok csak kivételes, egy részes állam által csak egyszer meghozható intézkedésként alkalmazhatók annak érdekében, hogy a részes államok tiszteletben tartassák a jelentések egyezményben (44. cikk 1. bekezdés) megállapított szigorú határidejét. A Bizottság megjegyzi, hogy a vonatkozó záró észrevételekben tájékoztatja a részes államokat a második, illetve adott esetben az azt követő időszakos jelentések benyújtásának határidejéről (lásd Jelentés a huszonkilencedik ülésről, 2002. január/február, CRC/C/114 és Jelentés a harminckettedik ülésről, 2003. január, CRC/C/124).

Harmincadik, 2002. májusi ülésén az államok jelentéseinek tartalmáról és terjedelméről fogadott el ajánlást. Arra kéri a részes államokat, hogy „tömör, analitikus és a végrehajtás kulcskérdéseivel foglalkozó”, 120 szabvány oldalt meg nem haladó időszakos jelentéseket nyújtsanak be. Azt is kéri, hogy az államok kiemelt figyelmet fordítsanak a végrehajtás két összetevőjére:

- ▶ a Bizottság tájékoztatása a gyermekek emberi jogainak tiszteletben tartásával kapcsolatos előrelépésekről; az Egyez-

mény szerinti kötelezettségek teljesítésének mértékét befolyásoló tényezőkről és nehézségekről, valamint a Bizottság által a részes állam előző jelentéséhez fűzött záró észrevételek végrehajtását célzó intézkedésekről;

- ▶ a Bizottság tájékoztatása a részes államokban a jelentéstételi időszak során a gyermekek emberi jogaival kapcsolatban bekövetkezett alapvető fejleményekről. Az államok lehetőség szerint ne ismételjék meg a Bizottsághoz benyújtott korábbi jelentésekben már közölt információkat.

(Gyermekjogi Bizottság, harmincadik ülés, 2002. május, CRC/C/118)

A Bizottság az Egyezményben részes államoktól kiegészítő felvilágosításokat kérhet „az Egyezmény végrehajtásával kapcsolatban”. (44. cikk 4. bekezdés). A Bizottság jelezte, hogy szükség esetén sürgős intézkedésekkel igyekszik megakadályozni az Egyezmény súlyos megsértését. A Bizottság véleménye szerint a „sürgősségi eljárás” a 44. cikk szerinti jelentéstételi folyamat része, ezért további információkat kérhet a részes államtól egy-egy konkrét helyzetről vagy kérdésről, és el is látogathat az adott államba. Amennyiben a sürgősen elvégzendő intézkedések egy másik szerv illetékességébe tartoznak, a Bizottság tájékoztatja e másik szervet (Jelentés a második ülésről, 1992. szeptember/október, CRC/C/10, 54–58. bekezdés; Jelentés a negyedik ülésről, 1993. szeptember/október, CRC/C/20, 155. és 156. bekezdés). A Bizottság csak néhány esetben kezdeményezett sürgős intézkedéseket.

Két kamarában ülésező Bizottság: Miután a Bizottság tagjainak száma tizennyolcra emelkedett (lásd 43. cikk, 451. oldal), 2004 januárjában a Bizottság úgy határozott, hogy a 2005. januári üléstől kezdve – először két éven keresztül – két párhuzamos, egyenként kilenc bizottsági tagból álló kamarában vizsgálja a részes államok jelentéseit, „figyelembe véve az egyenlő földrajzi elosztást, így évente 27 helyett 48 jelentést tud megvizsgálni” (CRC/C/133, 5. oldal). Az újítás célja az volt, hogy csökkentsék a felhalmozódott, még meg nem vizsgált jelentések számát. A gyakorlatban a Bizottság csak a 2005. évi utolsó ülés egy részében és a 2006. évi három ülésen kapott elegendő forrást ahhoz, hogy két kamarában ülésezzen. A részes államok jelentéseihez fűzött záró észrevételeket továbbra is a plenáris ülésen fo-

gadta el. A Bizottság megállapította, hogy e megoldásnak köszönhetően sikeresen hozta be a lemaradást, és jelezte, hogy amennyiben újra összegyűlnek a vizsgálandó jelentések, ismét megfontolja a két kamarás működést.¹

Iránymutatás a jelentésekhez

A Bizottság elkészítette *Az első jelentések formájáról és tartalmáról szóló általános iránymutatásokat* (CRC/C/5) és *Az időszakos jelentések formájáról és tartalmáról szóló általános iránymutatásokat* (CRC/C/58). 2005-ben közzétette az időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások felülvizsgált változatát (CRC/C/58/Rev.1; lásd 467. oldal); az egyik melléklet részletesen foglalkozik a Bizottság által kért statisztikai adatok jellegével. A Bizottság az iránymutatásokban csoportosította az Egyezmény rendelkezéseit, hogy megkönnyítse a részes államok számára a jelentés elkészítését. (A csoportok részletezését lásd a kerekes szövegben.)

Új alapvető iránymutatások. 2005-ben készült el az „Összehangolt iránymutatások a nemzetközi emberi jogi szerződések szerinti jelentésekhez, beleértve a közös alapidokumentumra és a szerződés specifikus, célzott dokumentumokra vonatkozó iránymutatásokat is” tervezete. Az iránymutatásokban megállapított célok a következők:

„a) A más szervekhez már benyújtott információk szükségtelen megismétlésének elkerülése;

b) Annak az eshetőségnek a minimálisra csökkentése, hogy a jelentések nem elég széles körűek és nem elég részletesek ahhoz, hogy a szerződésért felelős szervek eleget tegyenek megbízatásuknak;

c) Annak az eshetőségnek a csökkentése, hogy a bizottságoknak kiegészítő információkat kell kérniük a jelentés vizsgálata előtt;

d) A benyújtott jelentéseket vizsgáló bizottságok összehangolt módszereinek biztosítása; és

e) Annak biztosítása, hogy a bizottságok egyenlő alapon vizsgálhassák az emberi jogok helyzetét a részes államokban.” 4. bekezdés)

A javaslat alapján a részes államok jelentései két, egymást kiegészítő dokumentumból állnak – egy naprakész, közös alapidokumentumból és egy

célzott, szerződés specifikus dokumentumból. „A közös alapidokumentumot az adott szerződésre vonatkozó célzott jelentéssel együtt kell benyújtani a szerződésért felelős szervekhez. Mindkét dokumentum a részes állam jelentésének szerves részét képezi: a bizottság csak akkor tekinti úgy, hogy a részes állam eleget tett az adott szerződés szerinti jelentéstételi kötelezettségének, ha a jelentés mindkét részét benyújtotta, naprakész információkkal.” 26. bekezdés)

Az államok külön-külön is benyújthatják a két dokumentumot: „Azt tanácsoljuk azonban, hogy az államok összehangolt folyamat részeként közelítsék meg jelentéstételi kötelezettségeiket, és igyekezzenek minimálisra csökkenteni a közös alapidokumentum és a szerződés specifikus dokumentum bizottságokhoz történő benyújtása között eltelt időt annak érdekében, hogy a közös alapidokumentum minél naprakészebb lehessen a szerződés specifikus dokumentum vizsgálatakor. A szerződésért felelős szerv kérheti a közös alapidokumentum naprakészre tételét, amennyiben az információkat elavultnak ítéli. A frissítés a beépítendő változások mértékétől függően a meglévő közös alapidokumentum kiegészítéseként vagy új, felülvizsgált változatként nyújtható be.” (29. bekezdés)

A jelentéstételi folyamatának „áttekintése” a Bizottságban

Hetedik, 1994. októberi ülésén a Bizottság „áttekintette” a jelentéstételi eljárásokat. Ismertették a részes államok jelentéseinek vizsgálati folyamatát és a nyomon követési és a késve benyújtott jelentésekkel kapcsolatos eljárásokat. A Bizottság munkamódszereinek áttekintését lásd .

Az üléseket előkészítő munkacsoport ülései

Amint a 43. cikkben említettük (451. oldal), a Bizottság tagjaiból álló „üléseket előkészítő munkacsoport” minden ülés után egyhetes ülést tart, hogy előkészüljön a részes államok jelentéseinek következő ülésen történő vizsgálatára. A munkacsoport azért ülésezik, hogy meghívja a specializált ügynökségeket, az UNICEF-et és „más, általa alkalmasnak tartott szervet”, amelyek tanácsot adhatnak az Egyezmény végrehajtásával kapcsolatban (lásd 45. cikk, 463. oldal). A „más, általa alkalmasnak tartott szerv”-ek közé tartoznak a nem-kormányzati szervezetek és a független em-

¹ 2009. októberétől ismét két kamarában dolgozik a Bizottság 2 évig, a felgyülemlett jelentős munkamennyiség miatt.

Gyermekjogi egyezmény

beri jogi intézmények. Az üléseket előkészítő munkacsoport ülései nem nyilvánosak. Az üléseket előkészítő munkacsoport összeállítja azon kérdések listáját, amelyeket feltesznek a jelentéseikkel a következő ülésen sorra kerülő részes államoknak.

Huszonkettedik, 1999-ben tartott ülésén a Bizottság elfogadta a „Partnerek (nem-kormányzati, civil szervezetek és egyedi szakértők) részvétele a Gyermekjogi Bizottság üléseket előkészítő munkacsoportjában” című iránymutatásokat. Az iránymutatások hangsúlyozzák, hogy az írásbeli információkat legalább két hónappal előbb be kell nyújtani. A cél az, hogy a Bizottság „átfogó képet és szakmai információkat kapjon arról, hogy az adott országban hogyan hajtják végre az Egyezményt”. Az írásbeli információk alapján a Bizottság írásbeli meghívót küld az üléseket előkészítő munkacsoportba a kiválasztott nem-kormányzati szervezeteknek.

A részes államok jelentéseinek vizsgálata

Amint a 43. cikk kapcsán említettük (451. oldal), a Bizottság évente háromszor ülésezik a svájci Genfben. A Bizottság általában egy nap alatt, kétszer három órában vizsgálja az egyes első és időszakos jelentéseket. Az ülések végén a Bizottság záró észrevételekben foglalja össze a megjegyzéseket és ajánlásokat.

Nyomon követő találkozók

A Gyermekjogi Bizottság az első években informális regionális találkozókat tartott, például 1992-ben Latin-Amerikában, 1993-ban pedig a délkelet-ázsiai régióban, Bangkokban; e találkozókat az UNICEF szervezte az emberi jogi főbiztos és más ENSZ-ügynökségek és szervek támogatásával és segítségével. 2003 óta az Emberi Jogi Főbiztosi Hivatal az UNICEF-fel és nemzetközi nem-kormányzati szervezetekkel együttműködve regionális és alregionális munkaértekezleteket tartott a Bizottság záró észrevételeinek végrehajtásáról (részleteket lásd <http://www.ohchr.org/english/bodies/crc/follow-up.htm>).

Fakultatív jegyzőkönyvek

Harminkilencedik, 2005. május/júniusban tartott ülésén a Bizottság határozatot adott ki a jelentések vizsgálatáról az Egyezmény két fakultatív jegyzőkönyve szerint. Ebben üdvözölte, hogy az ENSZ tagállamainak több mint fele ratifikálta a jegyzőkönyveket. Részletes szabályokat fogadott el a fakultatív jegyzőkönyvekre vonatkozó jelentések vizsgálatára. A két fakultatív jegyzőkönyv szerinti jelentéstételi eljárásokról részletesen lásd 477. és 481. oldal.

A Bizottság jelentései

A 44. cikk 5. bekezdése értelmében a Bizottság a Gazdasági és Szociális Tanácson keresztül két évente jelentést tesz a tevékenységéről az ENSZ Közgyűlésének. A Bizottság minden ülése után jelentést készít. A Bizottság tevékenységeinek dokumentálásáról részletesen lásd 000. oldal.

Az Egyezmény szerinti jelentések széles körű terjesztése: 44. cikk 6. bekezdés

A Gyermekjogi Bizottság záró észrevételeiben rendre sürgette a részes államokat, hogy terjesszék széles körben az első és az azt követő jelentéseket, a Bizottságnak benyújtott kiegészítő információkat, a Bizottsággal folytatott megbeszélések összefoglaló feljegyzéseit és a Bizottság záró észrevételeit. A 44. cikk 6. bekezdése értelmében a részes államok „jelentéseiket széles körben terjesztik saját országukban”. A Bizottság sürgeti a részes államokat, hogy a dokumentumokat fordítsák le a megfelelő nyelvekre, és biztosítsák a jelentések parlamenti vitáját és a nem-kormányzati szervezetekben történő véleményezését.

5. számú, „A gyermek jogairól szóló egyezmény általános végrehajtási intézkedései” című általános megjegyzésében részletesebb iránymutatást nyújt.

„Az Egyezmény szerinti jelentéstétel csak akkor töltheti be a megérdemelt fontos szerepet a nemzeti szintű végrehajtás folyamatában, ha a részes állam felnőtt és gyermek állampolgárai értesülnek róla. A jelentéstételi eljárás kivételes formában biztosítja az állam nemzetközi elszámoltathatóságát a gyermekekkel való bánásmódról és a gyermekek jogairól. Ám e folyamat

csak akkor gyakorolhat jelentős hatást a gyermekek életére, ha a jelentéseket nemzeti szinten terjesztik és konstruktívan megvitatják.

„Az Egyezmény kifejezetten előírja az államoknak a jelentések széles körű terjesztését; erre akkor kell sort keríteni, amikor a jelentést benyújtják a Bizottságnak. A jelentéseket valóban elérhetővé kell tenni, vagyis le kell fordítani a megfelelő nyelvekre és át kell dolgozni a gyermekeknek, a fogyatékossgal élőknek és másoknak megfelelő formában. Az internet nagy mértékben segítheti a terjesztést, ezért a kormányokat és a parlamenteket arra sűrgetik, hogy a jelentéseket töltsék fel a weboldalukra.

„A Bizottság sűrgeti az államokat, hogy az Egyezmény szerinti jelentés vizsgálatával összefüggő valamennyi dokumentumot terjesszék széles körben a konstruktív vita előmozdítása és a végrehajtási folyamat minden szintű meg-

ismertetése érdekében. A Bizottság záró megjegyzéseit különösen terjeszteni kell a közvélemény, így a gyermekek körében is, a parlamentben pedig részletes vitát kell tartani róla. A független emberi jogi intézmények és a nem-kormányzati szervezetek kulcsszerepet játszhatnak a széles körű vita biztosításában. A Bizottság kormányzati képviselői által folytatott vizsgálattal kapcsolatos összefoglaló feljegyzések hozzájárulnak a folyamat és a Bizottság követelményeinek megértéséhez, ezért ezeket is terjeszteni kell és meg kell vitatni.” (Gyermekjogi Bizottság, 5. számú átfogó kommentár, 2003, CRC/GC/2003/5, 71–73. bekezdés)

Iránymutatás a jelentésekhez: lásd *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatások* (2005-ben felülvizsgált változat) (CRC/C/58/Rev.1). függelék 467. oldal.

SEGÍTSÉG A BIZOTTSÁG IRÁNYMUTATÁSAIHOZ

Az első jelentésekkel és az időszakos jelentésekkel kapcsolatos *Iránymutatásokban* a Gyermekjogi Bizottság csoportokba osztotta az Egyezmény rendelkezéseit: „E megközelítés az Egyezmény holisztikus látásmódját tükrözi a gyermekek jogaival kapcsolatban: nevezetesen azt, hogy a rendelkezések oszthatatlanok és kölcsönösen összefüggenek egymással, és minden egyes elismert jognak egyforma jelentőséget kell tulajdonítani.” (CRC/C/58/Rev.1,3. bekezdés)

A Bizottság az alábbi csoportokat alakította ki:

I. Általános végrehajtási intézkedések

4. cikk: végrehajtási kötelezettségek; 42. cikk: az Egyezmény széles körű terjesztése; 44. cikk 6. bekezdés: a jelentések széles körű terjesztése (az időszakos jelentésekről szóló iránymutatásokban idetartozik a 41. cikk is: a hatályos rendelkezések tiszteletben tartása).

II. A gyermek meghatározása

1. cikk.

III. Általános elvek

2. cikk: a megkülönböztetés tilalma; 3. cikk 1. bekezdés: a legfőbb érdek az elsődleges szempont; (az időszakos jelentésekről szóló iránymutatásokban idetartozik a 3. cikk 2. bekezdése is: az állam kötelessége a megfelelő gondoskodás és védelem biztosítása; és a 3. cikk 3. bekezdése: az intézményekre, szolgáltatásokra és lehetőségekre vonatkozó előírások); 6. cikk: az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog (lásd a VI. csoportot is); 12. cikk: a gyermek véleményének tiszteletben tartása.

IV. Polgári jogok és szabadságok

7. cikk: a névhez, az állampolgársághoz, a szülők megismeréséhez és a szülők gondoskodásához való jog; 8. cikk: a gyermek személyazonosságának megőrzése; 13. cikk: a véleménynyilvánítás szabadsága; 14. cikk: gondolat-, lelkiismereti és vallásszabadság; 15. cikk: egyesülési és gyülekezési szabadság; 16. cikk: a magánélet védelme; 17. cikk: a gyermek információhoz való hozzáférése és a tömegmédia szerepe; 37. cikk a) pont: a gyermeket nem lehet sem kínzásnak, sem kegyetlen, embertelen, megalázó büntetésnek vagy bánásmódnak alávetni. (Az időszakos jelentésekről szóló első iránymutatások 48. bekezdése jelzi, hogy az Egyezmény egyéb rendelkezései is kitérnek a polgári jogokra és szabadságokra).

V. Családi környezet és alternatív gondoskodás

5. cikk: a szülő segítsége és a gyermek képességeinek fejlődése; 18. cikk 1. és 2. bekezdés: szülői felelősség és az állam segítsége; 9. cikk: elválasztás a szülőktől; 10. cikk: a család újraegyesítése; 11. cikk: jogtalan elhurcolás és fogva tartás; 27. cikk 4. bekezdés:

a gyermek tartásdíjának behajtása; 20. cikk: a családi környezettől megfosztott gyermekek; 21. cikk: örökbefogadás; 25. cikk: az elhelyezés és a bánásmód rendszeres felülvizsgálata; 19. cikk: védelem az erőszak minden formájával szemben; 39. cikk: az erőszak áldozatainak rehabilitációja és a társadalomba való visszailleszkedése (lásd a VII. csoportot is).

VI. Alapvető egészség és jólét

6. cikk: az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog (lásd a III. csoportot is); 18. cikk 3. bekezdés: a dolgozó szülők támogatása; 23. cikk: a fogyatékkal élő gyermekek jogai; 24. cikk: az egészséghez és az egészségügyi szolgáltatásokhoz való jog; 26. cikk: a társadalombiztosításhoz való jog; 27. cikk 1.–3. bekezdés: a megfelelő élet-színvonalhoz való jog.

VII. Oktatás, szabadidős és kulturális tevékenységek

28. cikk: az oktatáshoz való jog; 29. cikk: oktatási célok; 31. cikk: a szabadidőhöz, a játékhoz és a kulturális és művészeti tevékenységekben való részvételhez való jog.

VIII. Speciális védelmi intézkedések

A. Vészhelyzetben élő gyermekek

22. cikk: menekült gyermekek; 38. cikk: a gyermekek és a fegyveres konfliktus; 39. cikk: a gyermekkorú áldozatok rehabilitációja (lásd az V. csoportot is);

B. A fiataalkorúakat illető igazságszolgáltatásban érintett gyermekek

40. cikk: a fiataalkorúakat illető igazságszolgáltatás alkalmazása; 37. cikk a) pont: a halálbüntetés és az életfogytiglan tartó szabadságvesztés tilalma; 37. cikk b)–d) pont: a szabadság korlátozása; 39. cikk: a gyermekkorú áldozatok rehabilitációja és a társadalomba való visszailleszkedése (lásd az V. csoportot is);

C. Kizsákmányolt gyermekek

32. cikk: gyermekmunka; 33. cikk: kábítószer-használat; 34. cikk: szexuális kizsákmányolás; 35. cikk: eladás, kereskedelem, elrablás; 36. cikk: a kizsákmányolás egyéb formái.

D. Kisebbségi vagy őslakos csoporthoz tartozó gyermekek

30. cikk.

A GYERMEK JOGAI RÓL SZÓLÓ EGYEZMÉNNYEL FOGLALKOZÓ NEM-KORMÁNYZATI CSOPORT

A gyermek jogairól szóló egyezménnyel foglalkozó nem-kormányzati csoport nem-kormányzati, civil szervezeteket igyekszik bevonni a Gyermekjogi Bizottsághoz benyújtott jelentésekkel kapcsolatos folyamatba. A csoportban több mint 60 nem-kormányzati szervezet működik együtt a gyermek jogairól szóló egyezmény terjesztésének, végrehajtásának és ellenőrzésének megkönnyítése érdekében. A nem-kormányzati csoport rendszeres genfi ülésein hangolja össze tevékenységeit és dolgozza ki a közös stratégiákat. Külön munkacsoport segíti az emberi jogokkal foglalkozó nem-kormányzati szervezetek nemzeti szintű összefogását. A nem-kormányzati csoport útmutatót készített a jelentéstételi folyamatról: *Útmutató a Gyermekjogi Bizottságnak jelentést tevő nem-kormányzati, civil szervezetek számára* (2006-ban felülvizsgálták). Igyekszik segítséget nyújtani a nem-kormányzati szervezeteknek a folyamat megértésében és alkalmazásában, hogy előmozdítsa az Egyezmény nemzeti szintű végrehajtását. A nem-kormányzati csoport az alábbi címen érhető el:

NGO Group for the Convention on the Rights of the Child

1, rue de Varembé, 1202 Geneva, Switzerland
tel: (41) 22 740 4730; fax (41) 22 740 1145

A nem-kormányzati szervezetek jelentései

A Bizottság üléseket előkészítő munkacsoportjához a nem-kormányzati, civil szervek által benyújtott jelentések a weboldalon érhetőek el, kivéve ha a nem-kormányzati, civil csoportok bizalmasként tüntették fel őket.

ELLENŐRZŐ LISTA A VÉGREHAJTÁSHOZ

Az ellenőrző lista használatáról lásd XXXV. oldal

44. cikk 6. bekezdése

- Széles körben terjeszti-e az állam
 - ▶ az első jelentést és a további időszakos jelentéseket?
 - ▶ a Gyermekjogi Bizottsághoz bármilyen benyújtott további információkat?
 - ▶ az első és az időszakos jelentésekkel kapcsolatos megbeszélések összefoglaló feljegyzéseit?
 - ▶ a Bizottság záró észrevételeit az első jelentésről és az időszakos jelentésekről?
- E jelentéseket
 - ▶ lefordították-e és terjesztik-e a nemzeti, helyi, kisebbségi és őslakos nyelveken?
 - ▶ megvitatták-e a parlamentben?
 - ▶ megbeszéltek és megvitatták-e a megfelelő nem-kormányzati, civil szervezetekkel?

Együttműködés az ENSZ szakosított és egyéb szerveivel

A 45. CIKK SZÖVEGE

Az Egyezmény hatékony végrehajtásának előmozdítása és az Egyezményben említett területen a nemzetközi együttműködés elősegítése céljából:

- a) az Egyesült Nemzetek szakosított intézményei, az ENSZ Gyermekalapja és más szervei jogosultak képviseltetni magukat az Egyezmény olyan rendelkezéseinek végrehajtásával kapcsolatos vizsgálatok során, amelyek feladatkörükbe tartoznak. A Bizottság felhívhatja a szakosított intézményeket, az ENSZ Gyermekalapját, vagy bármely más, általa alkalmasnak tartott szervet, hogy szakmai véleményt adjanak az Egyezmény végrehajtásáról a feladatkörükbe tartozó területeken. Felhívhatja a szakosított intézményeket, hogy jelentést terjesszenek elé az Egyezmény végrehajtásáról a tevékenységi körükbe tartozó területeken;
- b) a Bizottság amennyiben szükségesnek tartja, megküldheti a szakosított intézményeknek az ENSZ Gyermekalapjának és az egyéb illetékes szervezeteknek az Egyezményben részes államok bármely olyan jelentését, amelyben azok tanácsot vagy technikai segítséget kérnek, illetőleg jelzik, hogy ilyenre szükségük van; adott esetben mellékelheti az említett kéressel vagy jelzéssel kapcsolatos észrevételeit és javaslatait;
- c) a Bizottság ajánlhatja a Közgyűlésnek, kérje fel a Főtitkárt a Bizottság számára a gyermek jogait érintő egyes sajátos kérdések tanulmányozására;
- d) a Bizottság az Egyezmény 44. és 45. cikkének végrehajtása során beszerzett adatokon alapuló általános jellegű javaslatokat és ajánlásokat is tehet. Ezeket az általános jellegű javaslatokat megküldi minden érdekelt részes államnak és felhívja rájuk a Közgyűlés figyelmét, adott esetben mellékelve hozzájuk az Egyezményben részes államok észrevételeit.

Összefoglalás

A 45. cikk az Egyezmény hatékony végrehajtásának előmozdítását és a nemzetközi együttműködés elősegítését célzó intézkedéseket tartalmaz. Ismerteti a szakosított intézmények, az UNICEF és egyéb ENSZ-szervek szerepét; mindezek jogosultak képviseltetni magukat az Egyezmény olyan részeinek végrehajtásával kapcsolatos

vizsgálatok során, amelyek feladatkörükbe tartoznak. A Bizottság felkérheti e szervezetet és „más, általa alkalmasnak tartott szervet” (beleértve a megfelelő nem-kormányzati szervezeteket is), hogy szakmai tanácsot adjanak és jelentéseket nyújtsanak be (45. cikk a) pont). E szervezetek egyezmény szerinti jelentéstételi folyamat-

Gyermekjogi egyezmény

ban játszott szerepéről részletesen lásd a 44. cikket, 455. oldal.

A 45. cikk b) pontja értelmében a Bizottságnak át kell adnia a szakosított szervezeteknek, az UNICEF-nek és „az egyéb illetékes szervezeteknek” a részes államok kérését tartalmazó, technikai tanácsot vagy segítséget igénylő jelentéseit. Harmadik ülésén a Bizottság úgy határozott, hogy szükség esetén a részes államok jelentéseihez fűzött záró észrevételekben jelzi a technikai segítség szükségességét. A Bizottság jelezte, hogy amennyiben a technikai tanács vagy segítség speciális programot igényel, találkozót kezdeményez a részes állam kormányzati küldöttsége és az érintett ENSZ szerv vagy más illetékes szervezet között (Jelentés a harmadik ülésről, 1993. január, CRC/C/16, 139–145. bekezdés).

A 45. cikk értelmében a Bizottság ajánlhatja, hogy a Közgyűlés kérje fel a főtitkárt a Közgyűlés számára a gyermek jogait érintő egyes sajátos kérdések tanulmányozására. A Bizottság javaslati két fontos vizsgálatot ihlettek. Harmadik ülésén a Bizottság vizsgálatot javasolt a gyermekek és a fegyveres konfliktus kapcsolatáról. Így készült el Graça Machel vezetésével *A fegyveres*

konfliktusok hatása a gyermekekre című átfogó tanulmány (lásd 38. cikk, 408. oldal). A gyermekekkel szembeni erőszakról szóló, 2000-ben és 2001-ben tartott vitanapokat követően a Bizottság átfogó vizsgálatot javasolt a témában. A Paulo Sérgio Pinheiro professzor vezette vizsgálatról készült jelentést 2006 októberében terjesztették a Közgyűlés elé (lásd 19. cikk, 185. oldal)¹.

A 45. cikk d) pontja értelmében a Bizottság javaslatokat és ajánlásokat adhat át az érintett részes államoknak, amelyekről a részes államok esetleges megjegyzéseivel együtt jelentést tesz a Közgyűlésnek.

A Bizottság a második üléséről készített jelentésében megjegyezte, hogy közvetítőként működhetne a gyermek jogaival kapcsolatos nemzetközi szintű kutatások és vizsgálatok programjának összeállításában (Jelentés a második ülésről, 1992. szeptember/október), CRC/C/10, 60. bekezdés). Az Egyezmény 4. cikkje hangsúlyozza a nemzetközi együttműködés fontosságát az Egyezmény végrehajtásában, és a 17. cikk b) pontja, a 23. cikk 4. bekezdése, a 24. cikk 4. bekezdése és a 28. cikk 3. bekezdése is kifejezetten említi a nemzetközi együttműködést.

¹ A Főtitkár a jelentés alapján önálló speciális megbízottat nevezett ki Marta Santos País személyében - aki korábban maga is a Bizottság tagja volt 2001-2007 között - 2009. május 1.-től, a gyerekek elleni erőszakkal foglalkozik

Az egyezményrel kapcsolatos egyéb rendelkezések

46-49.

Aláírás, ratifikálás, csatlakozás, hatálybalépés

E cikkek az Egyezmény aláírásáról, ratifikálásáról, a hozzá való csatlakozásról és a hatálybalépésről rendelkeznek. Az Egyezmény az adott állam ratifikálási vagy csatlakozási dokumentumának letétbe helyezését követő harmincadik napon lép hatályba. Amikor az Egyezmény hatályba lépett, az államnak nemzetközi jogi kötelezettsége az Egyezményben rögzített jogok tiszteletben tartása és biztosítása.

50.

Az Egyezmény módosítása

Bármely részes állam javasolhatja az Egyezmény módosítását; a javaslatot a főtitkárhoz kell benyújtani, ő továbbítja a részes államoknak. Amennyiben négy hónapon belül a részes államok legalább egyharmada támogatja a javaslat megvitatását és az arról való szavazást célzó értekezletet, a főtitkár értekezletet hív össze. Az értekezleten jelenlevő és szavazó részes államok többsége által elfogadott módosítást jóváhagyásra az ENSZ Közgyűlése elé kell terjeszteni. A módosítás akkor lép hatályba, amikor a Közgyűlés jóváhagyta és a részes államok kétharmados többséggel elfogadták. A módosítást elfogadó részes államokra nézve kötelezővé válik. A Gyermejjogi Bizottság létszámának növelésére vonatkozó módosítást 1995. december 21-i, 50/155 határozatában hagyta jóvá a Közgyűlés, és 2002 novemberében lépett hatályba.

51.

Fenntartások

A részes államok ratifikáláskor vagy csatlakozáskor megfogalmazott fenntartásait a főtitkárnál helyezik letétbe és minden államhoz eljuttatják. Az 51. cikk 2. bekezdése hangsúlyozza: „Az Egyezmény tárgyával és céljával összeegyeztethetetlen fenntartás nem fogadható el.” A fenntartások bármikor visszavonhatók, de erről értesíteni kell a főtitkárt, aki tájékoztatja a többi államot.

A szerződések jogáról szóló bécsi egyezmény 2. cikkének meghatározása szerint a fenntartás „olyan bárhogyan fogalmazott és nevezett egyoldalú nyilatkozat, amellyel valamely állam egy szerződés aláírása, megerősítése, elfogadása, jóváhagyása, vagy ahhoz történő csatlakozása során kifejezésre juttatja, hogy a szerződés bizonyos rendelkezéseinek jogi hatályát a reá való alkalmazásban kizárni vagy módosítani óhajtja.”

Egyes államok „nyilatkozatot” tesznek, amelyek célja mindössze egy-egy rendelkezés értelmezésének pontosítása, ám ha a nyilatkozat az Egyezmény „bizonyos rendelkezéseinek jogi hatályát arra való alkalmazásban kizárni vagy módosítani óhajtja”, fenntartásként kezelik. Az *Időszakos jelentésekkel kapcsolatos iránymutatásokban* (2005-ben felülvizsgált változat) a Gyermejjogi Bizottság megállapítja: „Az Egyezményhez fenntartást fűző részes államoknak jelezniük kell, hogy fenn kívánják-e tartani a fenntartást. Azt is jelezniük kell, hogy tervezik-e korlátozni a fenntartás hatályát és később vissza kívánják-e vonni, valamint – ha egy mód van rá – mindezek határ-

Gyermekek jogi egyezmény

idejét is közölniük kell.” (CRC/C/58/Rev.1,2005. november 29., 10. bekezdés)

52.

Az Egyezmény felmondása

A részes államok bármikor felmondhatják az Egyezményt, ha erről írásban értesítik a főtitkárt; a felmondás egy évvel később lép hatályba.

53.

Az Egyezmény letéteményese

Az Egyezmény letéteményeséül a főtitkárt jelölik ki.

54.

Hivatalos nyelvek

Az Egyezmény arab, kínai, angol, francia, orosz és spanyol nyelvű eredeti szövegét – amely mindegyik nyelven egyformán hiteles – a főtitkárnál helyezik letétbe.

Gyermejjogi Bizottság

A részes államok által az Egyezmény 44. cikke 1. bekezdésének b) pontja értelmében benyújtandó időszakos jelentések formájával és tartalmával kapcsolatos általános iránymutatások, amelyeket a Bizottság 2005. június 3-i, harminckilencedik ülésén fogadtak el

Bevezetés és a jelentések célja

1. Az időszakos jelentésekre vonatkozó alábbi iránymutatások lépnek a Bizottság tizenharmadik, 1996. október 11-i ülésén elfogadottak helyébe (CRC/C/58). Ezen iránymutatások nem érintik azokat a kéréseket, amelyeket a Bizottság a gyermek jogairól szóló egyezmény 44. cikkének 4. bekezdése alapján intézhet a tagállamokhoz az Egyezmény végrehajtásával kapcsolatos további információk benyújtására vonatkozóan.

2. Ezen iránymutatások a 2005. december 31. után benyújtott időszakos jelentésekre vonatkoznak. Ezen iránymutatások áttekintik a jelentés célját és felépítését, valamint az Egyezmény értelmében átadandó lényegi információkat. A melléklet részletezi továbbá a Bizottság által az Egyezmény lényegi rendelkezéseinek megfelelően elvárt statisztikai adatokat.

3. Ezen iránymutatások úgy kívánnak segíteni a részes államoknak a jelentés elkészítésében, hogy csoportokba rendezik az Egyezmény cikkeit. E megközelítés az Egyezmény holisztikus látásmódját tükrözi a gyermekek jogaival kapcsolatban: nevezetesen azt, hogy a rendelkezések oszthatatlanok és kölcsönösen összefüggének egymással, és minden egyes elismert jognak egyforma jelentőséget kell tulajdonítani.

4. Az időszakos jelentésnek megfelelőnek kell lennie a Bizottság számára ahhoz, hogy konstruktív párbeszédet folytathasson a részes állammal az Egyezmény végrehajtásáról és a részes államban élő gyermekek részére biztosított és gyakorolt emberi jogokról. Következésképp a jelentéseknek egyensúlyt kell teremteniük a hivatalos jogi helyzet és a megvalósult állapotok bemutatása között. A Bizottság ezért azt kéri, hogy a részes állam minden cikkszoport esetében adjon információkat a következőkről: nyomon követés, el-

lenőrzés, forráselosztás, statisztikai adatok és a végrehajtás nehézségei, az 5. bekezdésben foglaltak szerint.

I. RÉSZ: A JELENTÉS FELÉPÍTÉSE

5. Az Egyezmény 44. cikkének 3. bekezdése értelmében, amennyiben a részes állam átfogó első jelentést nyújtott be a Bizottságnak, vagy részletes információkkal látta el, későbbi jelentéseiben nem kell megismételnie ezen információkat. Azonban egyértelműen utalnia kell a korábban benyújtott információkra, és fel kell hívnia a figyelmet a jelentési időszakban esetleg bekövetkezett változásokra.

6. A Bizottság által megadott cikkszoportokról szóló jelentésekben szereplő információkkal kapcsolatban a részes államoknak formailag és tartalmilag követniük kell ezen iránymutatásokat, különösen a mellékletet. E tekintetben a részes államoknak minden cikkszoporttal – vagy adott esetben egyedi cikkel – kapcsolatban információt kell szolgáltatniuk az alábbiakról:

a) Nyomon követés: Az egyes csoportokkal kapcsolatos első bekezdésben kell felsorolni azokat a konkrét intézkedéseket, amelyeket a részes állam a Bizottság előző jelentéssel kapcsolatos záró észrevételei alapján hozott;

b) Átfogó nemzeti programok – ellenőrzés: ezt követő bekezdéseknek elegendő információt kell tartalmazniuk ahhoz, hogy a Bizottság mélységében megértse az Egyezmény végrehajtását az adott országban, valamint a kormányzaton belül a fejlődés ellenőrzése érdekében biztosított mechanizmusokat. A részes államok átadják a hatályos és tervezett törvényhozási, jogi, közigazgatá-

si és egyéb intézkedésekkel kapcsolatos információkat. Ez a rész nem szorítkozhat az országban az elmúlt években hozott intézkedések pusztá felsorolására, hanem világos információkat kell tartalmaznia az intézkedések céljáról és menetrendjéről, illetve arról, hogy miként hatottak az ország gazdasági, politikai és társadalmi valóságára és általános állapotára;

c) Költségvetési és egyéb források elosztása: A részes államoknak információt kell szolgáltatniuk a nemzeti költségvetésből (központi és helyi szinten) gyermekekre fordított összeg éves nagyságáról és arányáról, valamint adott esetben a nemzeti költségvetés külső finanszírozási arányáról (adományozókon, nemzetközi pénzügyintézeteken és magánbankokon keresztül), az egyes cikkcsoportokkal kapcsolatos programok tekintetében. Ezzel összefüggésben a részes államoknak információt kell szolgáltatniuk a szegénység csökkentését célzó programokról és valamennyi további tényezőről, amely hatással van, vagy hatással lehet az Egyezmény végrehajtására;

d) Statisztikák: A részes államoknak adott esetben éves statisztikai adatokat kell közölniük korra/korcsoportra, nemre, városi/vidéki régióra, kisebbségi és/vagy őslakos csoportokhoz való tartozásra, etnikumra, fogyatékosyságra, vallásra vagy egyéb szükséges részletezésben, lebontva;

e) Tényezők és nehézségek: Az utolsó bekezdésben kell ismertetni azokat a tényezőket és nehézségeket – amennyiben vannak ilyenek –, amelyek befolyásolják a részes államnak az adott cikkcsoporttal kapcsolatos kötelezettségei teljesítését, valamint a jövőre vonatkozóan kitűzött célokat.

7. A jelentésekhez csatolni kell a legfontosabb jogi szövegek és igazságügyi határozatok másolatát, valamint a jelentésben és a vonatkozó kutatásokban említett részletes bontású adatokat, statisztikai információkat és mutatókat, indikátorokat. Az adatokat a fentiek szerinti bontásban, és feltüntetve az előző jelentés óta bekövetkezett változásokat kell benyújtani. Az anyagot a Bizottság tagjainak rendelkezésére kell bocsátani. Megjegyzendő azonban, hogy takarékosági okokból a dokumentumok lefordítására és általános terjesztésére nem kerül sor. Ezért ha egy szöveget nem idéznek konkrétan, és a jelentés melléklete sem tartalmazza, akkor a jelentésben elegendő információt kell közölni ahhoz, hogy a jelentés a szövegek nélkül is világosan érthető legyen.

8. A Bizottság kéri, hogy a jelentést kísérje tartalomjegyzék, oldalai elejétől végig legyenek megszámozva és A4-es papírra nyomtassák ki, hogy könnyebb legyen kiosztani a Bizottság tagjainak, véleményezésre.

II. RÉSZ: A JELENTÉSBEN SZEREPELTETENDŐ LÉNYEGI INFORMÁCIÓK

I. ÁLTALÁNOS VÉGREHAJTÁSI INTÉZKEDÉSEK (az Egyezmény 4. cikke, 42. cikke és 44. cikkének 6. bekezdése)

9. E cikkcsoport kapcsán a tagállamok kövessék a fenti 5. és 6. bekezdés rendelkezéseit, a 2. számú, a független nemzeti emberi jogi intézményekről szóló átfogó kommentárt (2002), valamint az 5. számú, a gyermek jogairól szóló egyezmény általános végrehajtási intézkedéseiről szóló átfogó kommentárt (2003).

10. Az Egyezményhez fenntartást fűző részes államoknak jelezniük kell, hogy fenn kívánják-e tartani a fenntartásaikat. Azt is jelezniük kell, hogy tervezik-e korlátozni a fenntartás hatályát és később vissza kívánják-e vonni, valamint – ha egy mód van rá – mindezek határidejét is közölniük kell.

11. A részes államoknak át kell adniuk az Egyezmény 4. cikkéből következő információkat, beleértve azokat az intézkedéseket is, amelyeket azért hoztak, hogy a hazai jogszabályok és gyakorlat összhangba kerüljön az Egyezmény elveivel és rendelkezéseivel.

12. a) A nemzetközi segélyt vagy fejlesztési támogatást nyújtó részes államoknak információkat kell közölniük a gyermekeknek szóló programokra fordított emberi és pénzügyi erőforrásokról, különösen a kétoldalú segélyprogramokkal összefüggésben;

b) A nemzetközi segélyben vagy fejlesztési támogatást kapó részes államoknak információkat kell közölniük a kapott erőforrások összegéről és a gyermekeknek szóló programokra fordított erőforrások arányáról.

13. Mivel az Egyezmény a gyermekjogok minimumszabályait tartalmazza, és figyelembe véve a 41. cikkben foglaltakat, a részes államoknak ismertetniük kell a nemzeti jogszabályok azon rendelkezéseit, amelyek kedvezőbbek a gyermek egyezményben rögzített jogainak megvalósítása szempontjából.

14. A részes államoknak információt kell közölniük az Egyezményben elismert jogok megsér-

tése esetén igénybe vehető jogorvoslatról és azok elérhetőségéről a gyermekek számára, valamint a gyermekekre vonatkozó szakpolitikák összehangolását és az Egyezmény végrehajtásának ellenőrzését szolgáló nemzeti és helyi szintű mechanizmusokról.

15. A részes államoknak közölniük kell, hogy létezik-e független nemzeti emberi jogi intézmény, ismertetnie kell a tagok jelölésének folyamatát, valamint el kell magyarázni az intézmény küldetését és feladatát a gyermekjogoknak a Bizottság 2. számú átfogó kommentárjában (2002) foglaltak előmozdítása és védelme érdekében. Az is szerepeljen, hogy miképpen finanszírozzák a nemzeti emberi jogi intézményt.

16. A részes államoknak ismertetniük kell az Egyezmény 42. cikke értelmében hozott és tervezett intézkedéseket, amelyek célja, hogy a felnőttek és a gyermekek széles körben megismerjék az Egyezmény elveit és rendelkezéseit.

17. A részes államoknak ismertetniük kell továbbá az Egyezmény 44. cikke 6. bekezdésének értelmében hozott és tervezett intézkedéseket, amelyek célja, hogy a jelentéseket országuk széles közvéleménye is megismerje. Az intézkedéseknek adott esetben legyen része a Bizottság előző jelentés vizsgálatát követő záró észrevételeinek lefordítása a hivatalos és kisebbségi nyelvekre, valamint az észrevételek széles körű terjesztése, beleértve a nyomtatott és elektronikus médiát is.

18. A részes államoknak információt kell közölniük a civil társadalmi szervezetekkel, így a nem-kormányzati, civil szervezetekkel és a gyermekekkel és fiatalokkal foglalkozó csoportokkal folytatott, az Egyezmény valamennyi aspektusának végrehajtását érintő együttműködésről is. Kérjük, azt is részletezzék, hogy hogyan készült ez a jelentés, és milyen mértékben tanácskoztak a nem-kormányzati szervezetekkel, a fiatalokkal foglalkozó és egyéb csoportokkal.

II. A GYERMEK MEGHATÁROZÁSA (1. cikk)

19. A részes államoknak az Egyezmény 1. cikkével összefüggésben naprakész információt kell közölniük a gyermek nemzeti jogszabályok és rendelkezések szerinti meghatározásáról, kitérve a lányok és fiúk közti esetleges különbségekre is.

III. ÁLTALÁNOS ELVEK (2., 3., 6. és 12. cikk)

20. E cikkcsoport esetében a részes államokat a fenti 5. és 6. bekezdés rendelkezéseinek követésére kéri.

21. A részes államoknak közölniük kell az alábbiakra vonatkozó információkat:

- a) A megkülönböztetés tilalma (2. cikk);
- b) A gyermek legfőbb érdeke (3. cikk);
- c) Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog (6. cikk);
- d) A gyermek véleményének tiszteletben tartása (12. cikk).

22. Arról is említést kell tenni, hogy e jogokat hogyan hajtják végre a leghátrányosabb helyzetű csoportok esetében.

23. A 2. cikk kapcsán azokról az intézkedésekről is információt kell közölni, amelyek a gyermekek idegengyűlölettől és az intolerancia egyéb rokon formáitól való védelmét szolgálják. A 6. cikk kapcsán azokról az intézkedésekről is információt kell közölni, amelyek biztosítják, hogy a 18. éven aluliak nem sújthatók halálbüntetéssel; hogy a gyermekhalálokat regisztrálják, szükség esetén kivizsgálják és beszámolnak róla, valamint tájékoztatást adnak a gyermekek öngyilkosságának megelőzéséért és az előfordulások nyomon követéséért hozott intézkedésekről; arról, hogy minden korcsoportban – és különösen a serdülőkorúak esetén – a gyermekek életben maradását biztosítják, és mindent megtesznek annak érdekében, hogy minimálisra csökkentsék az adott csoportot érintő kockázatokat (például a nemi úton terjedő betegségeket és az utcai erőszakot).

IV. POLGÁRI JOGOK ÉS SZABADSÁGJOGOK (7., 8., 13–17. cikk és 37. cikk a) pont)

24. E cikkcsoport esetében a részes államokat a fenti 5. és 6. bekezdés rendelkezéseinek követésére kéri.

25. A részes államoknak közölniük kell az alábbiakra vonatkozó információkat:

- a) Név és nemzetiség (7. cikk);
- b) a személyazonosság megőrzése (8. cikk);
- c) a véleménynyilvánítás szabadsága (13. cikk);
- d) gondolat-, lelkiismereti és vallásszabadság (14. cikk);
- e) egyesülési és békés gyülekezési szabadság
- f) a magánélet, privát szféra védelme (16. cikk);
- g) hozzáférés a megfelelő információkhoz (17. cikk);
- h) a gyermeket nem lehet sem kínzásnak, sem kegyetlen, embertelen, megalázó büntetésnek (beleértve a testi fenyegetést is) vagy bánásmódnak alávetni (37. cikk a) pont).

26. A részes államoknak ki kell térniük többek között a fogyatékossgal élő gyermekekre, a szegénységben élő gyermekekre, a házasságon kívül született gyermekekre, a menedékkérő és menekült gyermekekre és az őslakos és/vagy kisebbségi csoportokhoz tartozó gyermekekre vonatkozó információkra is.

V. CSALÁDI KÖRNYEZET ÉS ALTERNATÍV GONDOZÁS (5., 9–11. cikk, 18. cikk 1. és 2. bekezdés; 19–21., 25. cikk, 27. cikk 4. bekezdés és 39. cikk)

27. E cikkcsoport esetében a részes államokat a fenti 5. és 6. bekezdés rendelkezéseinek követésére kéri.

28. A részes államok átadják a hatályos törvényhozási, igazságügyi, közigazgatási és egyéb intézkedésekkel kapcsolatos információkat, különösen azt, hogy miképpen tükröződik a „gyermek legfőbb érdeke” (3. cikk) és a „gyermek véleményének tiszteletben tartása” (12. cikk) az alábbi kérdések kezelésében:

- a) Szülői gondoskodás (5. cikk);
- b) Szülői felelősség (18. cikk 1. és 2. bekezdés);
- c) Elválasztás a szülőktől (9. cikk);
- d) A család újraegyesítése (10. cikk);
- e) A gyermek tartásdíjának behajtása (27. cikk 4. bekezdés);
- f) A családi környezettől megfosztott gyerekek (20. cikk);
- g) Örökbefogadás (21. cikk);
- h) Törvénytelen elszállítás és fogvatartás (11. cikk);
- i) Visszaélés és elhanyagolás (19. cikk), beleértve a fizikai és lelki gyógyulást és a társadalomba való visszailleszkedést (39. cikk);
- j) Az elhelyezés rendszeres felülvizsgálata (25. cikk).

29. A jelentésnek információt kell közölnie a vonatkozó két- vagy többoldalú megállapodásokról, szerződésekről és egyezményekről, amelyeket a részes állam kötött, vagy amelyekhez csatlakozott, különös tekintettel a 11., a 18. és a 21. cikkre és azok hatására.

VI. ALAPVETŐ EGÉSZSÉG ÉS JÓLÉT (6. cikk, 18. cikk 3. bekezdés, 23., 24., 26. cikk és 27. cikk 1–3. bekezdés)

30. E cikkcsoport kapcsán a tagállamok kövessék a fenti 5. és 6. bekezdés rendelkezéseit, a 3. számú, a HIV/AIDS-ről szóló átfogó kommentárt (2003), valamint a 4. számú, a serdülők egészsé-

géről és fejlődéséről szóló átfogó kommentárt (2003).

31. A részes államoknak közölniük kell az alábbiakra vonatkozó információkat:

- a) Életben maradás és fejlődés (6. cikk 2. bekezdés);
- b) Fogyatékossgal élő gyermekek (23. cikk);
- c) Egészség és egészségügyi szolgáltatások (24. cikk);
- d) Társadalombiztosítási és gyermekgondozási szolgáltatások és lehetőségek (26. cikk és 18. cikk 3. bekezdés);
- e) Életszínvonal (27. cikk 1–3. bekezdés).

32. A 24. cikk tekintetében a jelentésben információkat kell közölni az egészséghez való jog végrehajtásával kapcsolatos intézkedésekről és szakpolitikákról, beleértve az olyan betegségek elleni küzdelmet, mint a HIV/AIDS (lásd 3. számú átfogó kommentár, 2003), a malária és a tuberkulózis, különösen a magas kockázatot jelentő gyermekek speciális csoportjaiban. A 4. számú átfogó kommentár (2003) fényében információt kell közölni a serdülők egészségével kapcsolatos jogok előmozdítását és védelmét célzó intézkedésekről is. A jelentésnek ki kell térnie továbbá a káros hagyományos szokások – többek között a női nemi szerv megcsonkítása, a körülmetélés – betiltása érdekében hozott törvényi intézkedésekre, illetve azokra az intézkedésekre, amelyek figyelemfelkeltő tevékenységet folytatva igyekeznek felhívni az érintett felek – például a közösségi és vallási vezetők – figyelmét e szokások káros volta.

VII. OKTATÁS, SZABADIDŐS ÉS KULTURÁLIS TEVÉKENYSÉGEK (28., 29. és 31. cikk)

33. E cikkcsoport kapcsán a tagállamok kövessék a fenti 5. és 6. bekezdés rendelkezéseit és az 1. számú, az oktatás céljairól szóló átfogó kommentárt (2001).

34. A részes államoknak közölniük kell az alábbiakra vonatkozó információkat:

- a) Oktatás, beleértve a szakképzést és a tanácsadást is (28. cikk);
- b) Az oktatás céljai (29. cikk) és az oktatás színvonala;
- c) Pihenést és kikapcsolódást célzó, valamint kulturális és művészeti tevékenységek (31. cikk).

35. A 28. cikk kapcsán a jelentésekben információt kell közölni azokról a gyermekekről, akik nem élhetnek az oktatáshoz fűződő joggal (vagy a hiányzó hozzáférés miatt, vagy mert elhagyták

az iskolát, esetleg kizárták őket az oktatásból), és azokról a körülményekről, amelyek a gyermek iskolából való ideiglenes vagy végleges kizárását vonhatják maguk után (például fogyatékoság, szabadságvesztés, terhesség vagy HIV/AIDS-fertőzés), beleértve a helyzet kezelését és az alternatív oktatás biztosítását célzó intézkedéseket is.

36. A részes államoknak az Egyezmény e részével összefüggésben részletezniük kell a helyi és nemzeti kormányzati és nem- kormányzati, civil szervezetekkel – például pedagógus szervezetekkel – folytatott együttműködés jellegét és mértékét

VIII. SPECIÁLIS VÉDELMI INTÉZKEDÉSEK (22., 30., 32–36. cikk, 37. cikk b)–d) pont, 38., 39. és 40. cikk)

37. E cikkcsoportban a tagállamok kövessék a fenti 5. és 6. bekezdés rendelkezéseit és a 6. számú, a hazájuktól távol élő, kísérő nélküli és szüleiktől elszakított gyermekekkel való bánásmódról szóló átfogó kommentárt (2005).

38. A részes államoknak információkat kell közölniük az alábbi csoportok védelmét célzó intézkedésekkel kapcsolatosan:

- a) Vészhelyzetben élő gyermekek:
 - i. menekült gyermekek (22. cikk);
 - ii. fegyveres konfliktusban érintett gyermekek (38. cikk), beleértve a fizikai, lelki gyógyulást és a társadalomba való visszailleszkedést is (39. cikk);
- b) A törvénnyel konfliktusba került gyermekek:
 - i. a fiatakorúak igazságszolgáltatása (40. cikk);
 - ii. a szabadságuktól megfosztott gyermekek, beleértve a fogva tartás, a bebörtönzés vagy a gyámság alá helyezés bármely formáját (37. cikk b), c) és d) pont);
 - iii. a fiatakorúak elítélése, különösen a halálbüntetés és az életfogytig tartó börtönbüntetés tilalma (37. cikk a) pont);
 - iv. fizikai, lelki gyógyulás és a társadalomba való visszailleszkedés (39. cikk);
 - c) kizsákmányolt gyermekek, beleértve a fizikai, lelki gyógyulást és a társadalomba való visszailleszkedést is (39. cikk):
 - i. gazdasági kizsákmányolás, beleértve a gyermekmunkát is (32. cikk);
 - ii. kábítószerrel való visszaélés (33. cikk);
 - iii. szexuális kizsákmányolás és szexuális visszaélés (34. cikk);
 - iv. a kizsákmányolás egyéb formái (36. cikk);

v. gyermekkereskedelem és gyermekrablás (35. cikk);

d) kisebbségi vagy őslakos csoporthoz tartozó gyermekek (30. cikk);

e) utcán élő vagy dolgozó gyermekek.

39. A 22. cikkel összefüggésben a jelentésekben információt kell közölni azokról a nemzetközi egyezményekről és egyéb vonatkozó dokumentumokról, amelyekhez a részes állam is csatlakozott, beleértve a nemzetközi menekültügyi törvénnyel kapcsolatos megállapodásokat valamint a kidolgozott és alkalmazott indikátorokat is; a technikai együttműködés és a nemzetközi segítségnyújtás vonatkozó programjairól, valamint az ellenőrök által tapasztalt jogsértésekről és az azokkal kapcsolatos szankciókról.

40. A jelentésekben ismertetni kell továbbá a fiatakorúakat illető igazságszolgáltatásban dolgozó szakemberek – bírók, ügyészek, ügyvédek, a törvények betartatásáért felelős tisztviselők, bevándorlási hivatalnokok és szociális munkások – képzését biztosító intézkedéseket az Egyezmény és a fiatakorúakat illető egyéb fontos nemzetközi dokumentumok területén, beleértve az ENSZ minimum követelmény - szabályait a fiatakorúak igazságszolgáltatási rendszeréről (a Pekingi szabályok) (40/33-as közgyűlési határozat), az ENSZ fiatakorú bűnözés megelőzéséről szóló iránymutatásait (a Rijádi iránymutatások) (45/112-es közgyűlési határozat) és az ENSZ szabadságuktól megfosztott fiatakorúak védelméről szóló szabályai (45/113-as közgyűlési határozat).

41. A 32. cikkel összefüggésben a jelentésekben információt kell közölni azokról a nemzetközi egyezményekről és egyéb vonatkozó dokumentumokról, amelyekhez a részes állam is csatlakozott, beleértve a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet keretében létrejötteket is, a kidolgozott és alkalmazott indikátorokat is; a technikai együttműködés és a nemzetközi segítségnyújtás vonatkozó programjairól, valamint az ellenőrök által tapasztalt jogsértésekről és az azokkal kapcsolatos szankciókról.

IX. A GYERMEK JOGAIRÓL SZÓLÓ EGYEZMÉNY FAKULTATÍV JEGYZŐKÖNYVEI

42. Azok a részes államok, amelyek ratifikálták a gyermek jogairól szóló egyezmény egy, vagy mindkét fakultatív jegyzőkönyvét – a fegyveres konfliktusban érintett gyermekekről szóló fakultatív jegyzőkönyv, a gyermekkereskedelemről, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról

ról szóló fakultatív jegyzőkönyv – a két kiegészítő jegyzőkönyvre vonatkozó első jelentés benyújtását követően (lásd a CRC/OP/AC/1, illetve a CRC/OP/SA/1 számú iránymutatásokat) közöljenek részletes információkat a Bizottság által az utolsó jelentéshez fűzött záró észrevételekben megfogalmazott ajánlások nyomán hozott intézkedésekről.

MELLÉKLET

A részes államok által az Egyezmény 44. cikke 1. bekezdésének b) pontja értelmében benyújtandó időszakos jelentések formájával és tartalmával kapcsolatos általános iránymutatások melléklete

BEVEZETÉS

1. Az időszakos jelentések elkészítésekor a részes államok a forma és a tartalom tekintetében kövessék az általános iránymutatásokat, és szükség esetén csatolják – amint e melléklet előírja – részletes bontásban statisztikai adatokat és egyéb indikátorokat. Az e mellékletben említett, részletezett adatok olyan indikátorokat tartalmaznak, mint korra/korcsoporthoz, nem, városi/vidéki régió, kisebbségi és/vagy őslakos csoportokhoz való tartozás, etnikum, fogyatékos, vallás vagy egyéb szükséges kategóriák.

2. A részes államok által közölt információk és részletes bontásban közölt adatok az utolsó jelentés vizsgálata óta eltelt jelentési időszakokra vonatkoznak. Térjenek ki a jelentési időszakban bekövetkezett jelentős változásokra is.

I. ÁLTALÁNOS VÉGREHAJTÁSI INTÉZKEDÉSEK (4. cikk, 42. cikk és 44. cikk 6. bekezdés)

3. A részes államok közöljenek statisztikai adatokat a gyermekekkel és gyermekekért dolgozó szakemberek az Egyezménnyel kapcsolatos képzéséről, beleértve – de nem kizárólag – az alábbiakat:

- a) jogi területen dolgozók, , beleértve a bírakat, igazgatásban dolgozókat is;
- b) a végrehajtásban dolgozók; pl. rendvédelem
- c) pedagógusok
- d) egészségügyi szakemberek;
- e) szociális munkások.

II. A GYERMEK MEGHATÁROZÁSA (1. cikk)

4. A részes államok a fenti 1. bekezdésben részletezettek szerint közöljenek részletes bontásban közölt adatokat a területükön élő, 18 éven aluli gyermekek számáról és arányáról.

III. ÁLTALÁNOS ELVEK (2., 3., 6. és 12. cikk)

Az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való jog (6. cikk)

5. Ajánlatos, hogy a részes államok a fenti 1. bekezdésben részletezettek szerint közöljenek részletes bontásban adatokat a 18 éven aluliak következők miatt bekövetkezett haláláról:

- a) tárgyalás nélküli, azonnali vagy önkényes kivégzés;
- b) halálbüntetés;
- c) betegség, többek között HIV/AIDS, malária, tuberkulózis, gyermekbénulás, hepatitis és akut légúti fertőzések;
- d) közúti és egyéb balesetek;
- e) bűncselekmény és az erőszak egyéb formái;
- f) öngyilkosság.

A gyermek véleményének tiszteletben tartása (12. cikk)

6. A részes államok közöljenek információkat a gyermekekkel és fiatalokkal foglalkozó szervezetek vagy szövetségek számáról és a taglétszámáról.

7. A részes államok közöljenek adatokat az önálló diáktanácsot működtető iskolák számáról.

IV. POLGÁRI JOGOK ÉS SZABADSÁGJOGOK (7., 8., 13–17. cikk és 37. cikk a) pont)

Születési anyakönyvezés (7. cikk)

8. Közöljenek információkat a születésük után anyakönyvezett gyermekek számáról és arányáról, illetve az anyakönyvezés időpontjáról.

Hozzáférés a megfelelő információkhoz (17. cikk)

9. A jelentés tartalmazzon statisztikákat a gyermekek számára is rendelkezésre álló könyvtárak számáról, beleértve a mozgó könyvtárakat is.

A gyermeket nem lehet sem kínzásnak, sem kegyetlen, embertelen, megalázó büntetésnek (beleértve a testi fenyegetést is) vagy bánásmódnak alávetni (37. cikk a) pont)

10. A részes államok a fenti 1. bekezdés szerinti kategóriákra, valamint a jogsértés típusára lebontva közöljenek adatokat az alábbiakról:

a) a kínzás áldozatául esett gyermekek száma;
b) az egyéb kegyetlen, embertelen vagy megáldozó bánásmódnak vagy a büntetés más formájának – beleértve a kényszerházasságot és a női nemi szerv csonkítását is – áldozatul esett gyermekek száma;

c) az a) és b) ponthoz tartozó, bejelentett és bírósági határozattal vagy más következménnyel lezárt jogsértések száma és aránya;

d) Azon gyermekek száma és aránya, akik gyógyulásuk és a társadalomba való visszailleszkedésük érdekében speciális ellátásban részesültek;

e) Az intézményes erőszak megelőzése érdekében végrehajtott programok száma és az intézmények dolgozóinak e kérdésben nyújtott képzés mennyisége.

V. CSALÁDI KÖRNYEZET ÉS ALTERNATÍV GONDOSKODÁS

Családtámogatás (5. cikk és 18. cikk 1. és 2. bekezdés)

11. A részes államok közöljenek a fenti 1. bekezdés szerint részletezett adatokat az alábbiakról:

a) A szülőknek és törvényes gyámoknak a gyermeknevelés felelősségével kapcsolatban segítséget nyújtó szolgáltatások és programok száma, és az e szolgáltatásokból és programokból részesülő gyermekek és családok száma és aránya;

b) A gyermekek ellátásával foglalkozó szolgáltatások és lehetőségek száma, és a szolgáltatásokhoz hozzáférő gyermekek és családok aránya.

Szülői gondoskodást nélkülöző gyermekek (9. cikk 1–4. bekezdés és 25. cikk)

12. A szüleiktől elválasztott gyermekekről a részes államok közöljenek a fenti 1. bekezdés szerint részletes bontásban adatokat az alábbiakról:

a) a szülői gondoskodást nélkülöző gyermekek száma okokra bontva (pl. fegyveres konfliktus, szegénység, hátrányos megkülönböztetésből következő elhagyás stb.);

b) a szüleiktől bírósági határozat következtében elválasztott gyermekek száma (többek között fogva tartás, bebörtönzés, száműzetés vagy deportálás esetén);

c) az ilyen gyermekeket befogadó intézmények száma régió, az intézményekben rendelkezésre álló helyek száma, a gondozók és a gyermekek

aránya és a gyermekotthonok száma szerint lebontva;

d) a szüleiktől elválasztott és intézményben vagy nevelőszülőknél élő gyermekek száma és aránya, illetve az ilyen elhelyezés időtartama és a felülvizsgálat gyakorisága;

e) az olyan gyermekek száma és aránya, akiket az elhelyezést követően visszavisznek a családba;

f) a hazai (hivatalos és nemhivatalos) és nemzetközi örökbefogadási programokban részt vevő gyermekek száma kor szerint lebontva, a származási és az örökbefogadó ország feltüntetésével.

A család újraegyesítése (10. cikk)

13. A részes államok közöljenek nem, életkor, nemzetiségi és etnikai származás szerint lebontott adatokat azon gyermekek számáról, akik a család újraegyesítése céljából hagyták el az országot vagy léptek be oda, beleértve a kísérő nélküli, menekült és menedékkérő gyermekek számát is.

Törvénytelen elszállítás és fogva tartás (11. cikk)

14. A részes államok a fenti 1. bekezdés szerinti kategóriákra, valamint nemzetiségi származásra, lakhelyre és családi állapotra lebontva közöljenek adatokat az alábbiakról:

a) a részes államból elrabolt és odahurcolt gyermekek száma;

b) a letartóztatott jogsértők száma és a (büntetőjogi) bíróságon elítéltek aránya. Közöljenek információt a gyermek és a törvénytelen elszállítás elkövetője közötti kapcsolatról is.

Visszaélés és elhanyagolás (19. cikk), beleértve a fizikai és lelki gyógyulást és a társadalomba való visszailleszkedést (39. cikk)

15. A részes államok közöljenek a fenti 1. bekezdés szerint részletes bontásban adatokat az alábbiakról:

a) a szülők vagy más rokonok/gyámok bántalmazásának és elhanyagolásának áldozatul esett gyermekek száma és aránya;

b) azon esetek száma és aránya, amelyek az elkövető szankcionálásával vagy másfajta kezeléssel végeződtek;

c) azon gyermekek száma és aránya, akiknek a gyógyulása és a társadalomba való visszailleszkedése érdekében speciális ellátást biztosítottak.

ALAPVETŐ EGÉSZSÉG ÉS JÓLÉT

Fogyatékossgal élő gyermekek (23. cikk)

16. A részes államok a fenti 1. bekezdés szerinti kategóriákra, valamint a fogyatékossgal jellegére lebontva közöljék az alábbi, fogyatékossgal élő gyermekek számát és arányát:

- a) akinek a szülei speciális anyagi vagy egyéb segítségben részesülnek;
- b) akik intézményben – beleértve a szellemi fogyatékossgal élőknek fenntartott intézményeket is – vagy a családjuktól távol, például nevelőszülőknél, gyermekotthonokban élnek;
- c) akik hagyományos iskolába járnak;
- d) akik speciális nevelési igényű gyerekek számára fenntartott iskolába járnak;

Egészség és egészségügyi szolgáltatások (24. cikk)

17. A részes államok közöljenek a fenti 1. bekezdés szerinti bontásban adatokat az alábbiakról:

- a) csecsemőhalandóság és az öt éven aluliak halandóságának aránya;
- b) kis születési súlyú gyermekek aránya;
- c) közepesen és súlyosan alultáplált, legyengült és fejlődésben elmaradt, alulfejlett gyermekek aránya;
- d) azon háztartások aránya, amelyek nem jutnak higiénikus tisztálkodási lehetőségekhez és tiszta ivóvízhez;
- e) a tuberkulózis, torokgyík, szamárköhögés, tetanusz, gyermekbénulás és kanyaró ellen egy éves korukra teljes körűen beoltott gyermekek aránya;
- f) az anyahalandóság aránya és elsődleges okai;
- g) szülés előtti és utáni ellátáshoz hozzáférő és abban részesülő terhes nők aránya;
- (h) kórházban született gyermekek aránya;
- i) kórházi ellátásra és szülésre kiképzett dolgozók aránya;
- j) a kizárólagosan szoptató anyák aránya és a szoptatás időtartama.

18. A részes államok közöljenek a fenti 1. bekezdés szerint lebontott adatokat az alábbiakról:

- a) a HIV/AIDS-szel fertőzött gyermekek száma/aránya;
- b) segítségben, többek között orvosi kezelésben, tanácsadásban, ellátásban és támogatásban részesülő gyermekek száma/aránya;
- c) a rokonokkal, nevelőszülőknél, intézményben vagy az utcán élő gyermekek száma/aránya;

d) a HIV/AIDS következtében gyermek által vezetett háztartások száma.

19. a serdülők egészségével kapcsolatban közöljenek adatokat az alábbiakról:

- a) a korai terhesség, nemi úton terjedő fertőzések, mentális problémák, drog- és alkoholfüggőség által sújtott serdülők száma, a fenti 1. bekezdés szerint lebontva;
- b) a serdülők egészségügyi problémáinak megelőzését és kezelését célzó programok, szolgáltatások száma.

VII. OKTATÁS, SZABADIDŐS ÉS KULTURÁLIS TEVÉKENYSÉGEK

Oktatás, beleértve a szakképzést is (28. cikk)

20. Az alábbiakról kell adatokat közölni a fenti 1. bekezdés szerint lebontva:

- a) analfabéta gyermekek és felnőttek aránya;
- b) általános és középiskolákba, illetve a szakképzési központokba beiratkozott és azokat látogató gyermekek aránya;
- c) az általános és középiskolákból, illetve a szakképzési központokban évismétlő és tanulást abbahagyó, lemorzsolódó gyermekek aránya;
- d) az átlagos tanár/diák arány, a jelentős regionális vagy vidék/város közti különbségek feltűntetésével;
- e) a nem formális oktatási rendszerben részt vevő gyermekek aránya;
- f) iskola-előkészítő foglalkozásokon részt vevő gyermekek aránya.

VIII. SPECIÁLIS VÉDELMI INTÉZKEDÉSEK

Menekült gyermekek (22. cikk)

21. A részes államok a fenti 1. bekezdés szerinti kategóriákra, valamint származás országára, nemzetiségre és kísérelővel rendelkezésre vagy kísérelő nélküliségre lebontva közöljenek adatokat az alábbiakról:

- a) a belföldi hontalan, menedékkérő, kísérelő nélküli vagy menekült gyermekek száma;
- b) a fenti gyermekek közül az iskolába járók, egészségügyi ellátásra jogosultak száma és aránya.

Fegyveres konfliktusban érintett gyermekek (38. cikk), beleértve a fizikai és lelki gyógyulást valamint a társadalomba való visszailleszkedést is (39. cikk)

22. A részes államok közöljenek a fenti 1. bekezdés szerint lebontott adatokat az alábbiakról:

- a) a 18 éven aluli, a fegyveres erőkhöz besorozott vagy oda önként jelentkező gyermekek szá-

ma és aránya, és az ellenségeskedésekben részt vevők aránya;

b) a leszerelt és közösségükbe visszailleszkedett gyermekek száma és aránya; valamint az iskolába és a családjukhoz visszatérők aránya;

c) a fegyveres konfliktusokból eredő, gyermekeket érintő sérülések száma és aránya;

d) a humanitárius segítségben részesülő gyermekek száma;

e) a fegyveres konfliktus következtében orvosi és/vagy pszichológiai kezelésben részesülő gyermekek száma.

A fiatalok igazságszolgáltatása (40. cikk)

23. A részes államok közöljenek a fenti 1. bekezdés és a bűncselekmény típusa szerinti bontásban adatokat az alábbiakról:

a) a rendőrség által feltételezett törvénysértés miatt letartóztatott 18 éven aluliak száma;

b) azon esetek aránya, ahol a gyermekek jogi vagy másfajta segítséget kaptak;

c) azon 18 éven aluliak száma és aránya, akiket bíróság jogsértésben bűnösnek talált és felfüggesztett börtönbüntetéssel vagy egyéb, nem szabadságvesztéssel járó büntetéssel sújtott;

d) a speciális rehabilitációt célzó próbaidős programokban részt vevő 18 éven aluliak száma;

e) a visszaesők aránya.

A szabadságuktól megfosztott gyermekek, beleértve a fogva tartás, a bebörtönzés vagy a gyámság alá helyezés bármely formáját (37. cikk b)–d) pont)

24. A részes államok a fenti 1. bekezdés szerinti kategóriákra, valamint társadalmi helyzet, a származásra és a bűncselekmény típusára lebontva közöljenek adatokat az alábbiakról:

a) azon 18 éven aluliak száma, akiket egy rendőrségen bejelentett bűncselekmény elkövetésének vádjával a rendőrségen tartanak fogva, vagy előzetes letartóztatásban vannak, valamint fogvatartásuk persze, átlagos hossza;

b) azon intézmények száma, amelyeket kifejezetten a büntető törvénykönyvet feltételezeten megsértő, jogsértéssel vádolt vagy a jogsértés elkövetését elismerő 18 éven aluliak számára tartanak fenn;

c) az ilyen intézményekben élő 18 éven aluliak száma és ott-tartózkodásuk átlagos időtartama;

d) a 18 éven aluli, nem gyermekek, fiatalok számára fenntartott intézményekben fogva tartott gyermekek száma;

e) azon 18 éven aluliak száma és aránya, akiket a bíróság jogsértésben bűnösnek talált és elzárásra ítélte, a fogva tartás átlagos időtartamával együtt;

f) A letartóztatás és a fogva tartás/bebörtönzés során bántalmazásról és rossz bánásmódról beszámoló 18 éven aluliak száma.

Gazdasági kizsákmányolás, beleértve a gyermekmunkát is (32. cikk)

25. A speciális védelmi intézkedésekről a részes államok közöljenek a fenti 1. bekezdés szerint részletes bontású statisztikai adatokat az alábbiakról:

a) a foglalkoztatás alsó korhatárán aluli, a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) 1973-as alsó korhatárról szóló egyezménye (138-as számú) és a gyermekmunka legrosszabb formáiról szóló egyezménye (182-es számú) értelmében gyermekmunkának minősülő munkát végző gyermekek száma és aránya;

b) a gyógyuláshoz és a társadalomba való visszailleszkedéshez kapcsolódó szolgáltatásokhoz – beleértve az ingyenes alapfokú oktatást és/vagy szakképzést – hozzáférő gyermekek száma és aránya.

Kábítószerrel és egyéb anyagokkal való visszaélés (33. cikk)

26. Információt kell közölni az alábbiakról:

a) a különféle drogokat és egyéb anyagokat használó gyermekkorú áldozatok száma;

b) a kezelésben, segítségben és gyógyításban részesülő gyermekek száma.

Szexuális kizsákmányolás, bántalmazás és gyermekkereskedelem (34. cikk)

27. A részes államok a fenti 1. bekezdés szerinti kategóriákra, valamint a jogsértés típusára lebontva közöljenek adatokat az alábbiakról:

a) a szexuális kizsákmányolásban – beleértve a prostitúciót, a pornográfiát és a gyermekkereskedelmet – érintett gyermekek száma;

b) a szexuális kizsákmányolásban – beleértve a prostitúciót, a pornográfiát és a gyermekkereskedelmet – érintett, de rehabilitációs programokhoz hozzáférő gyermekek száma;

c) a jelentéstételi időszakban ismertté vált kereskedelmi célú szexuális kizsákmányolás, szexuális visszaélés, gyermekkereskedelem, gyermekrablás és gyermekek elleni erőszak eseteinek száma;

Gyermekjogi egyezmény

d) a szankciókkal végződő esetek száma és aránya, az elkövető származási országával és a kiszabott büntetésekkel kapcsolatos információkkal együtt;

e) más célok, többek között gyermekmunka érdekében eladott gyermekek száma;

(f) azon határőrök és bűnüldözéssel foglalkozó tisztviselők száma, akik képzésben vettek részt a gyermekkereskedelem megelőzése és a gyermekek méltóságának tiszteletben tartása érdekében.

A gyermekek fegyveres konfliktusba történő bevonásáról szóló, a gyermek jogairól szóló egyezményhez fűzött Fakultatív Jegyzőkönyv

A jelen Jegyzőkönyv részes államai

Bátorítva a gyermek jogairól szóló egyezmény széleskörű támogatottságától, amely jelzi a gyermek jogai elősegítése és védelme iránti küzdelem melletti széleskörű elkötelezettséget,

Megerősítve, hogy a gyermekek jogai különleges védelmet igényelnek, és felszólítva a gyermekek helyzetének megkülönböztetés nélküli folyamatos javítására, valamint a béke és biztonság körülményei közötti fejlődésükre és nevelésükre,

Aggódva a fegyveres konfliktus gyermekekre gyakorolt káros és széleskörű hatása, valamint a tartós békére, biztonságra és fejlődésre gyakorolt hosszú távú következményei miatt,

Elítélve a gyermekek fegyveres konfliktus helyeiben történő célba vételét és a nemzetközi jog által védett célpontok elleni közvetlen támadásokat, beleértve az olyan helyeket, ahol általában nagy számban fordulnak elő gyermekek, mint például az iskolák és kórházak,

Rámutatva a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumának elfogadására, különösen pedig arra, hogy a Statútum a tizenötödik életévüket be nem töltött gyermekek besorozását, vagy toborzását, vagy háborús cselekményekben történő aktív alkalmazását mind nemzetközi, mind pedig nem nemzetközi fegyveres konfliktusban háborús bűncselekménynek tekinti,

Tekintetbe véve ezért azt, hogy a Gyermekek jogairól szóló egyezményben elismert jogok megvalósításának további elősegítése érdekében szükség

van a gyermekek fegyveres konfliktusba történő bevonástól való fokozottabb védelmére,

Rámutatva, hogy a gyermek jogairól szóló egyezmény 1. cikke meghatározza, hogy az Egyezmény vonatkozásában gyermek az a személy, aki tizennyolcadik életévét nem töltötte be, kivéve, ha a reá alkalmazandó jogszabályok értelmében nagykorúságát már korábban eléri,

Abban a meggyőződésben, hogy az Egyezményhez fűzött fakultatív jegyzőkönyv, amely felemeli a személyek fegyveres erőkhöz való toborzása lehetőségének és háborús cselekményekben való részvételének korhatárát, hatékonyan hozzá fog járulni annak az elvnek az érvényesüléséhez, amely szerint minden, gyermekeket érintő cselekedet során a gyermek mindenekfelett álló érdekét kell elsősorban figyelembe venni,

Rámutatva arra, hogy a Vöröskereszt és Vörös Félhold 1995 decemberében megrendezett huszonhatodik nemzetközi konferenciája többek között azt az ajánlást tette, hogy a konfliktusok résztvevői tegyenek meg minden lehetséges intézkedést annak biztosítása érdekében, hogy a tizennyolcadik életévüket be nem töltött gyermekek ne vegyenek részt háborús cselekményekben,

Üdvözölve továbbá a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet 182. számú egyezményének egyhangú elfogadását 1999 júniusában a gyermekmunka legrosszabb formáinak betiltásáról és a felszámolásáért tett azonnali intézkedésekről, amely többek között megtiltja a gyermekek erőszakos vagy

Gyermekjogi egyezmény

kötelező toborzását fegyveres konfliktusban való alkalmazáshoz,

Legnagyobb aggodalommal elítélve a gyermekek állami fegyveres erőkhöz kívüli fegyveres csoportok által történő toborzását, kiképzését és alkalmazását nemzeti határokon belüli és azokon átívelő háborús cselekményekben, és felismerve azok felelősségét, akik ilyen célra toboroznak, képeznek ki és alkalmaznak gyermekeket,

Emlékeztetve arra, hogy a fegyveres konfliktus minden résztvevője köteles betartani a nemzetközi humanitárius jog rendelkezéseit,

Hangsúlyozva, hogy a jelen Jegyzőkönyv nem érinti az Egyesült Nemzetek Alapokmányában foglalt elveket és célokat, az 51. cikket is beleértve, valamint a humanitárius jog vonatkozó normáit,

Figyelembe véve azt, hogy az Egyesült Nemzetek Alapokmányában foglalt célok és elvek teljes tiszteletben tartásán és az alkalmazandó emberi jogi egyezmények tekintetbe vételén alapuló béke és biztonság körülményei elengedhetetlenek a gyermekek teljes körű védelméhez, különösen fegyveres konfliktusok idején, vagy idegen meg szállás során,

Felismerve azon gyermekek különleges igényeit, akik a jelen Jegyzőkönyvvel ellentétes toborzással vagy háborús cselekménybe való alkalmazással szemben különösen sérülékenyek gazdasági vagy társadalmi helyzetük vagy nemük miatt,

Tudatában annak, hogy a gyermekek fegyveres konfliktusba történő bevonásának gazdasági, társadalmi és politikai indítókait is szükséges figyelembe venni,

Abban a meggyőződésben, hogy meg kell erősíteni a nemzetközi együttműködést a jelen Jegyzőkönyv végrehajtása, valamint a fegyveres konfliktus áldozatává vált gyermekek testi és lelki rehabilitációja és társadalomba való visszailleszkedése tekintetében,

Bátorítva a közösség, és különösen a gyermekek és gyermekáldozatok részvételét a Jegyzőkönyv végrehajtásával kapcsolatos információk terjesztésében és oktatási programokban,

Az alábbiakban állapodtak meg:

1. cikk

A részes államok minden lehetséges intézkedést megtesznek annak biztosítása érdekében, hogy fegyveres erőik tizennyolcadik életévüket be nem töltött tagjai ne vegyenek közvetlenül részt ellenségeskedésekben.

2. cikk

A részes államok biztosítják, hogy a tizennyolcadik életévüket be nem töltött személyek nem toborozhatóak kötelezően fegyveres erőikbe.

3. cikk

1. A részes államok felemelik a személyek hazai fegyveres erőikbe történő önkéntes toborzásának a gyermek jogairól szóló egyezmény 38. cikk 3. bekezdésében megállapított legalsó korhatárát, figyelembe véve a cikkben rögzített elveket, és felismerve, hogy az Egyezmény értelmében a tizennyolc év alatti személyek különleges védelemre jogosultak.

2. Valamennyi részes állam a jelen Jegyzőkönyvhöz való csatlakozás vagy megerősítés alkalmával letétbe helyezi kötelező erejű nyilatkozatát, amely meghatározza azt a legalsó korhatárt, amelynél a hazai fegyveres erőibe való önkéntes toborzást lehetővé teszi, továbbá azoknak az óvintézkedéseknek a leírását, amelyeket annak biztosítása érdekében fogadott el, hogy az ilyen toborzás ne legyen erőszakos vagy kikényszerített.

3. Azon részes államok, amelyek lehetővé teszik tizennyolc év alatti személyek önkéntes toborzását hazai fegyveres erőikbe, óvintézkedéseket tesznek legalább annak biztosítása érdekében, hogy:

- (a) Az ilyen toborzás valóban önkéntes legyen;
- (b) Az ilyen toborzás a személy szülei vagy törvényes gyámjai tájékoztatáson alapuló beleegyezésével történjen;
- (c) Ezen személyek teljesen tisztában legyenek az ilyen katonai szolgálathoz fűződő kötelezettségekkel; és
- (d) Ezen személyek hiteles bizonyítékot nyújtsanak életkorukról a hazai katonai szolgálatba történő felvételüket megelőzően.

4. Valamennyi részes állam bármikor megerősítheti nyilatkozatát egy, az Egyesült Nemzetek főtitkárához intézett, ilyen értelmű közléssel, aki valamennyi részes államot tájékoztatja. A közlés a főtitkár által való átvételének napján válik hatályossá.

5. Az 1. bekezdésben szereplő korhatár felemelésének követelménye nem vonatkozik azokra az iskolákra, amelyeket a részes államok fegyveres erői működtetnek, vagy azok ellenőrzése alatt működnek, betartva a gyermek jogairól szóló egyezmény 28. és 29. cikkeiben foglaltakat.

4. cikk

1. Az állami fegyveres erőkön kívüli fegyveres csoportok semmilyen körülmények között sem toborozhatnak vagy alkalmazhatnak háborús cselekményekhez tizennyolcadik életévüket be nem töltött személyeket.

2. A részes államok minden lehetséges intézkedést megtesznek azért, hogy megakadályozzák az ilyen toborzást és alkalmazást, beleértve az ilyen gyakorlat betiltásához és bűncselekménnyé nyilvánításához szükséges jogi intézkedések meghozatalát.

3. Ezen cikk alkalmazása nem érinti a fegyveres konfliktus egyik résztvevőjének jogállását sem.

5. cikk

Jelen Jegyzőkönyv egyetlen rendelkezését sem lehet úgy értelmezni, hogy az csorbítaná a részes államok jogának vagy a nemzetközi dokumentumok, illetve a nemzetközi humanitárius jog azon rendelkezéseit, amelyek hatékonyabban segítik elő a gyermek jogainak megvalósítását.

6. cikk

1. Valamennyi részes állam megtesz minden szükséges jogi, államigazgatási és egyéb intézkedést azért, hogy biztosítsa a jelen Jegyzőkönyv rendelkezéseinek hatékony végrehajtását és kikényszerítését saját joghatóságán belül.

2. A részes államok kötelezettséget vállálnak arra, hogy a jelen Jegyzőkönyvben foglalt elveket és rendelkezéseket megfelelő intézkedésekkel széles körben ismertté teszik, és megfelelő eszközökkel elősegítik, felnőttek és gyermekek számára egyaránt.

3. A részes államok minden lehetséges intézkedést megtesznek annak biztosítása érdekében, hogy leszereljék vagy más módon szolgálatukból felmentsék azokat a saját joghatóságuk alatt álló személyeket, akiket a jelen Jegyzőkönyvvel ellentétes módon toboroztak vagy alkalmaztak háborús cselekményekhez. A részes államok szükség esetén minden megfelelő segítséget megadnak ezeknek a személyeknek testi és lelki felépülésük és a társadalomba való visszailleszkedésük érdekében.

7. cikk

1. A részes államok együttműködnek a jelen Jegyzőkönyv végrehajtásában, beleértve a Jegyzőkönyvvel ellentétes valamennyi tevékenység megakadályozását, továbbá az ezen Jegyzőkönyvvel ellentétes tevékenységek áldozatainak rehabilitációját és társadalomba való visszailleszkedését, beleértve a technikai együttműködést és a pénzügyi támogatást is. A fenti segítségnyújtás és együttműködés az érintett részes államok és releváns nemzetközi szervezetek közötti konzultációk segítségével valósul meg.

2. Azok a részes államok, amelyek abban a helyzetben vannak, támogatást nyújtanak a meglévő többoldalú, kétoldalú, vagy egyéb programokon keresztül, vagy többek között a Közgyűlés szabályainak megfelelően létrehozott önkéntes alapon keresztül.

8. cikk

1. Valamennyi részes állam, a Jegyzőkönyvnek az adott részes államra nézve történő hatályba lépését követő két éven belül jelentést nyújt be a Gyermek Jogainak Bizottsága számára, átfogó információt nyújtva a Jegyzőkönyv rendelkezéseinek végrehajtása érdekében tett intézkedésekről, beleértve a részvételre és a toborzásra vonatkozó rendelkezések végrehajtása érdekében tett intézkedéseket is.

2. Az átfogó jelentés benyújtását követően valamennyi részes állam belefoglalja a Gyermek Jogainak Bizottsága számára az Egyezmény 44. cikkével összhangban benyújtott jelentésbe minden további, a Jegyzőkönyv végrehajtásával kapcsolatos információt. A Jegyzőkönyv más részes államai minden öt évben nyújtanak be jelentést.

Gyermekjogi egyezmény

3. A Gyermek Jogainak Bizottsága a részes államoktól további információkat kérhet a jelen Jegyzőkönyv végrehajtására vonatkozóan.

9. cikk

1. A jelen Jegyzőkönyv minden állam részére nyitva áll aláírásra, amely az Egyezmény részese, vagy azt aláírta.

2. A jelen Jegyzőkönyv megerősítésre szorul, illetve bármely állam számára nyitva áll csatlakozásra. A megerősítő, illetve csatlakozási okiratokat az Egyesült Nemzetek főtitkáránál kell letétbe helyezni.

3. Az Egyesült Nemzetek főtitkára, mint az Egyezmény és a Jegyzőkönyv letéteményese, az Egyezmény valamennyi részes államát, és az Egyezményt aláíró valamennyi államot értesíti a 3. cikknek megfelelően.

10. cikk

1. A jelen Jegyzőkönyv a tizedik megerősítő vagy csatlakozási okirat letétbe helyezését követő három hónap elteltével lép hatályba.

2. Minden olyan államot illetően, mely a jelen Jegyzőkönyvet a hatályba lépése utáni időpontban erősíti meg vagy csatlakozik ahhoz, a jelen Jegyzőkönyv az adott állam megerősítő vagy csatlakozási okiratának letétbe helyezésétől számított egy hónap elteltével lép hatályba.

11. cikk

1. A jelen Jegyzőkönyvet bármely részes állam felmondhatja az Egyesült Nemzetek főtitkárához intézett írásbeli közléssel, aki értesíti az Egyezmény többi részes államát, és minden államot, amely az Egyezményt aláírta. A felmondás az arról szóló közlésnek az Egyesült Nemzetek főtitkára által való átvételét követő egy év elteltével lép hatályba. Abban az esetben azonban, ha a felmondó részes állam ezen év lejártakor fegyveres konfliktusban vesz részt, akkor a felmondás a fegyveres konfliktus befejezéséig nem lép hatályba.

2. Ezen felmondás nem mentesíti a részes államot a jelen Jegyzőkönyvben foglalt kötelezettségei alól, melyek a felmondás hatályba lépése előtt bekövetkező bármely cselekménnyel függenek össze. A felmondás továbbá nem érinti azon kérdések folyamatos figyelemmel kísérését, melyekkel a Bizottság már a felmondás hatályba lépését megelőző időpontban foglalkozott.

12. cikk

1. Bármely részes állam módosítást javasolhat, és azt megküldheti az Egyesült Nemzetek főtitkárának. A főtitkár ezután a módosító javaslatot eljuttatja a részes államoknak azzal a kéressel, hogy közöljék, kívánják-e a részes államok értekezletének összehívását a javaslatok megtárgyalása és szavazásra bocsátása céljából. Amennyiben az értesítéstől számított négy hónapon belül az államok legalább egyharmada támogatja az értekezlet összehívását, a főtitkár az Egyesült Nemzetek égisze alatt összehívja az értekezletet. Az értekezleten jelen lévő és szavazó részes államok többsége által elfogadott minden módosítást jóváhagyásra a Közgyűlés elé kell terjeszteni.

2. A jelen cikk első pontjában foglaltaknak megfelelően elfogadott módosítás akkor lép hatályba, ha azt az Egyesült Nemzetek Közgyűlése jóváhagyta és a részes államok kétharmados többsége elfogadta.

3. A hatályba lépett módosítás az azt elfogadó részes államokat kötelezi, a többi részes államot továbbra is a jelen Jegyzőkönyv rendelkezései, valamint az általuk korábban elfogadott módosítások kötelezik.

13. cikk

1. A jelen Jegyzőkönyvet, amelynek arab, kínai, angol, francia, orosz és spanyol nyelvű szövege egyaránt hiteles, az Egyesült Nemzetek levéltárában kell letétbe helyezni.

2. Az Egyesült Nemzetek főtitkára a jelen Jegyzőkönyv hiteles másolatait megküldi az Egyezmény részes államainak és az Egyezményt aláíró államoknak.”

A gyermekek eladásáról, a gyermekprostitúcióról és gyermekpornográfiáról szóló, a gyermek jogairól szóló egyezményhez fűzött Fakultatív Jegyzőkönyv

A jelen Jegyzőkönyv részes államai

Tekintetbe véve, hogy a gyermek jogairól szóló egyezmény céljainak még jobb elérése, és rendelkezéseinek, különösen az 1., 11., 21., 32., 33., 34., 35., és 36. cikkek végrehajtása érdekében alkalmas lenne a részes államok által vállalandó intézkedéseket kiterjeszteni annak érdekében, hogy biztosítsák a gyermek védelmét a gyermekek eladásától, a gyermekprostitúciótól és gyermekpornográfiától,

Tekintetbe véve azt is, hogy a gyermek jogairól szóló egyezmény elismeri a gyermeknek azt a jogát, hogy védelemben részesüljön a gazdasági kizsákmányolás ellen, és ne legyen kényszeríthető semmiféle kockázattal járó, iskoláztatását veszélyeztető, egészségére, fizikai, szellemi, lelki, erkölcsi vagy társadalmi fejlődésére ártalmas munkára,

Komolyan aggódva a jelentős és növekvő mértékű nemzetközi gyermekkereskedelem miatt, amelynek célja a gyermekek eladása, a gyermekprostitúció és a gyermekpornográfia,

Mélységesen aggódva a szexturizmus széles körben elterjedt és folytatódó gyakorlata miatt, - amellyel kapcsolatban a gyermekek különösen sérülékenyek - mivel közvetlenül elősegíti a gyermekek eladását, a gyermekprostitúciót és gyermekpornográfiát,

Felismerve, hogy számos különösen sérülékeny csoport, beleértve a leánygyermeket is, a szexuális kizsákmányolás nagyobb kockázatának van kitéve, továbbá hogy a leánygyermek a szexuálisan kizsákmányoltak között aránytalan mértékben található meg,

Aggódva a gyermekpornográfiának az interneten és más fejlesztés alatt álló technológiákon keresztül történő növekvő elérhetősége miatt, és emlékeztetve az interneten megjelenő Gyermekpornográfia elleni Nemzetközi Konferenciára (Bécs, 1999) és különösen annak következtetésére, amely a gyermekpornográfia előállításának, terjesztésének, exportálásának, továbbításának, importálásának, szándékos birtoklásának és reklámozásának világszerte bűncselekménnyé történő minősítésére szólított fel, és hangsúlyozta a kormányok és az internetipar közötti szorosabb együttműködés és partneri viszony fontosságát,

Abban bízva, hogy a gyermekek eladásának, gyermekprostitúciónak és gyermekpornográfiának a felszámolását megkönnyíti egy olyan holisztikus megközelítés elfogadása, amely figyelembe veszi a járulékos tényezőket, így az alulfejlettséget, a szegénységet, a gazdasági egyenlőtlenségeket, az egyenlőtlen társadalmi struktúrákat, a diszfunkcionális családokat, az oktatás hiányát, a város és vidék közötti migrációt, a nemi alapú diszkriminációt, a felelőtlen felnőtt szexuális viselkedést, a káros tradicionális gyakorlato-

Gyermejjogi egyezmény

kat, a fegyveres konfliktusokat és a gyermekcsempészetet,

Abban bízva, hogy szükséges a közvélemény figyelmének felkeltése a gyermekek eladása, gyermekprostitúció és gyermekpornográfia iránti fogyasztói kereslet csökkentése érdekében, valamint bízva a valamennyi szereplő közötti globális partnerség megerősítésében és a nemzeti szintű végrehajtás javításában,

Rámutatva a gyermekek védelmével kapcsolatos nemzetközi jogi dokumentumok előírásaira, beleértve a hágai egyezményt a gyermekek védelméről és az országok közötti örökbefogadásban történő együttműködésről, a hágai egyezményt a Gyermekrablás polgári jogi vonatkozásairól, és a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet 182. számú egyezményét a Gyermekmunka legrosszabb formáinak betiltásáról és a felszámolásáért tett azonnali intézkedésekről,

Bátorítva a Gyermek jogairól szóló egyezmény széleskörű támogatottságától, amely jelzi a gyermek jogai elősegítése és védelme iránti küzdelem melletti széleskörű elkötelezettséget,

Felismerve a Gyermekek eladása, gyermekprostitúció és gyermekpornográfia megelőzésére irányuló akcióprogram, és az 1996-os stockholmi Gyermekek kereskedelmi célú szexuális kizsákmányolása elleni konferencia nyilatkozatának és akciótervének, valamint a vonatkozó nemzetközi testületek releváns döntései és ajánlásai végrehajtásának fontosságát,

Megfelelően tekintetbe véve valamennyi nép hagyományainak és kulturális értékeinek fontosságát a gyermek védelme és harmonikus fejlődése szempontjából,

Az alábbiakban állapodtak meg:

1. cikk

A részes államok a jelen Jegyzőkönyv előírásainak megfelelően megtiltják a gyermekek eladását, a gyermekprostitúciót és a gyermekpornográfiát.

2. cikk

A jelen Jegyzőkönyv értelmében:

(a) Gyermekek eladásának minősül minden olyan cselekmény vagy tranzakció, amelynek során egy gyermeket egy személy vagy személyek csoportja átad egy másik személynek vagy személyek csoportjának díjazás vagy más ellenszolgáltatás fejében;

(b) Gyermekprostitúciónak minősül a gyermek szexuális tevékenységekben történő felhasználása, díjazás vagy más ellenszolgáltatás fejében;

(c) Gyermekpornográfiának minősül a gyermek valós vagy szimulált, kifejezett szexuális cselekményben való részvételének bármilyen módon történő bemutatása, vagy a gyermek nemi szerveinek bármilyen bemutatása alapvetően szexuális célok érdekében.

3. cikk

1. Valamennyi részes állam biztosítja, hogy legalább az alábbi cselekményekre és tevékenységekre teljes mértékben kiterjed büntetőjoga, akár hazai vagy transznacionális szinten, akár egyéni vagy szervezett alapon követik el ezeket a jogsértéseket:

(a) A gyermekek eladásának 2. cikkbeli meghatározásával összefüggésben:

(i) A gyermek bármilyen módon történő felajánlása, eljuttatása vagy elfogadása abból a célból, hogy:

(a) a gyermeket szexuálisan kizsákmányolják;

(b) a gyermek szerveit haszonszerzés céljából átadják;

(c) a gyermeket kényszermunkára alkalmazák;

(ii) Közvetítőként a gyermek örökbefogadásához való hozzájárulás megadására való nem megfelelő rábírás, az örökbefogadásra vonatkozó nemzetközi jogi dokumentumok megsértésével;

(b) A gyermek felajánlása, megszerzése, kerítése vagy nyújtása gyermekprostitúció céljára a 2. cikkben meghatározottaknak megfelelően; és

(c) A 2. cikkben meghatározott gyermekpornográfia előállítása, elosztása, terjesztése, importálása, exportálása, felajánlása, eladása vagy a fenti célokból történő birtoklása.

2. A részes államok hazai jogától függően ugyanez vonatkozik arra az esetre, ha a fentiek

közül bármelyik tett elkövetését megkísérlik, valamint a fenti cselekményekben való bűnpártolásra és bűnrészességre.

3. Valamennyi részes állam olyan megfelelő büntetéssel büntetni rendeli ezeket a bűncselekményeket, amely büntetések figyelembe veszik azok súlyos természetét.

4. Hazai joga előírásainak megfelelően minden részes állam intézkedéseket tesz, amennyiben szükséges, hogy megalapozza a jogi személyek felelősségét az e cikk 1. bekezdésében foglalt jogsértések vonatkozásában. A részes állam jogi alapelveitől függően a jogi személyek felelőssége lehet büntetőjogi, polgári vagy államigazgatási jellegű.

5. A részes államok minden megfelelő jogi és igazgatási intézkedést megtesznek annak biztosítása érdekében, hogy minden, a gyermek örökbe fogadásában résztvevő személy az alkalmazandó nemzetközi jogi dokumentumokkal összhangban cselekedjen.

4. cikk

1. Minden részes állam megtesz minden szükséges intézkedést joghatóságának megalapozására a 3. cikk 1. bekezdésében foglalt jogsértések vonatkozásában, ha a jogsértést saját területén, vagy egy, az adott államban lajstromozott hajó vagy légitörleszkedési eszköz fedélzetén követik el.

2. Minden részes állam megtesz minden szükséges intézkedést joghatóságának megalapozására a 3. cikk 1. bekezdésében foglalt jogsértések vonatkozásában a következő esetekben:

(a) Ha a feltételezett elkövető az adott állam állampolgára vagy a területén rendszeres tartózkodási hellyel rendelkező személy;

(b) Ha az áldozat az adott állam állampolgára.

3. Minden részes állam megteszi a szükséges intézkedéseket a fent említett jogsértések vonatkozásában joghatóságának megalapozására akkor is, ha a feltételezett elkövető a területén tartózkodik, és nem adja ki más részes államnak azon az alapon, hogy a jogsértést saját állampolgára követte el.

4. Jelen Jegyzőkönyv nem zár ki egyetlen, a belső jognak megfelelően gyakorolt büntetőjogi joghatóságot sem.

5. cikk

A 3. cikk 1. bekezdésében foglalt jogsértéseket úgy kell értelmezni, hogy azokat a részes államok között meglévő minden kiadatási egyezmény tartalmazza, mint kiadatás alapjául szolgáló jogsértést, és ezeket kiadatás alapjául szolgáló jogsértésként tartalmaznia kell a közöttük továbbiakban kötött kiadatási egyezményeknek is, az ezekben az egyezményekben megállapított feltételeknek megfelelően.

Ha egy részes állam, amely a kiadatást egyezmény meglététől teszi függővé, kiadatási kérelmet kap egy másik részes államtól, amellyel nincs kiadatási egyezménye, jelen Jegyzőkönyvet az ilyen jogsértések vonatkozásában a kiadatás jogalapjának tekintheti. A kiadatás azon állam jogában megállapított feltételek függvénye, amelytől a kiadatást kéri.

Azok a részes államok, amelyek a kiadatást nem teszik kiadatási egyezmény meglététől függővé, ezeket a jogsértéseket egymás között kiadatás alapjául szolgálónak ismerik el, azon állam jogában megállapított feltételek függvényében, amelytől a kiadatást kéri.

Ezen jogsértéseket a részes államok közötti kiadatások szempontjából úgy kell tekinteni, mint ha nemcsak azon a helyen követték volna el őket, ahol bekövetkeztek, hanem azoknak az államoknak a területén is, amelyek a 4. cikknek megfelelően kötelesek megalapozni joghatóságukat.

Abban az esetben, ha a kiadatást a 3. cikk 1. bekezdésében leírt jogsértés vonatkozásában kérelmezik, és a kérelmezett részes állam nem adja ki vagy nem fogja kiadni az elkövetőt annak állampolgársága alapján, ezen állam megteszi a megfelelő intézkedéseket annak érdekében, hogy illetékes hatóságainak átadja az ügyet eljárás lefolytatása céljából.

6. cikk

A részes államok megadják egymásnak a legnagyobb mértékű segítséget a 3. cikk 1. bekezdésében meghatározott jogsértésekkel kapcsolatban lefolytatott vizsgálatok, vagy büntető vagy kiadatási eljárások vonatkozásában, beleértve az eljárásokhoz szükséges, rendelkezésükre álló bizonyítékok megszerzéséhez nyújtott segítséget.

A részes államok a jelen cikk 1. bekezdésében foglalt kötelezettségeiket a közöttük fennálló kölcsönös jogsegély-szerződésekkel vagy más megál-

Gyermejjogi egyezmény

lapodásokkal összhangban teljesítik. Amennyiben nincsenek közöttük ilyen szerződések vagy megállapodások, akkor a részes államok belső joguknak megfelelően nyújtanak segítséget egymásnak.

7 cikk

A részes államok hazai joguk rendelkezései alapján:

(a) Intézkedéseket tesznek az alábbiak megfelelő lefoglalásának és elkobzásának lehetővé tételére:

(i) Javak, úgymint anyagok, vagyontárgyak és más eszközök, amelyeket a jelen Jegyzőkönyvben foglalt jogsértések elkövetésére vagy elkövetésének megkönnyítésére használtak;

(ii) Az ilyen jogsértésekből származó vagyoni előnyök;

(b) Teljesítik a részes államoknak az (i) alpontban foglalt javak vagy vagyoni előnyök lefoglalására vagy elkobzására irányuló megkereséseit;

(c) Intézkedéseket tesznek az ilyen jogsértések elkövetéséhez használt ingatlanok ideiglenes vagy végleges zár alá vételére.

8 cikk

1. A részes államok megfelelő intézkedéseket fogadnak el a jelen Jegyzőkönyv által tiltott cselekmények gyermekáldozatai jogainak és érdekeinek megvédése érdekében, a büntetőeljárás minden szakaszában, különösen azáltal, hogy:

(a) Felismerik a gyermekáldozatok sérülékenységét, és az eljárásokat alkalmassá teszik különleges szükségleteik felismerésére, beleértve tanúkénti különleges igényeiket;

(b) Tájékoztatják a gyermekáldozatokat jogairól, szerepükről és az eljárások terjedelméről, ütemezéséről és haladásáról, valamint az ügyeikkel kapcsolatos intézkedésekről;

(c) Lehetővé teszik, hogy a gyermekáldozatok nézetei, szükségletei és szempontjai megjelenjenek a személyes érdekeiket érintő eljárásokban, és azokat figyelembe vegyék, a hazai jog előírásainak megfelelő módon;

(d) Megfelelő segélyszolgálatról gondoskodnak a gyermekáldozatok számára a jogi eljárás során;

(e) Megfelelő módon megvédik a gyermekáldozatok magánéletét és személyazonosságát, és a hazai joggal összhangban intézkedéseket tesznek

annak érdekében, hogy elkerüljék az információk helytelen terjesztését, amely a gyermekáldozatok azonosításához vezethetne;

(f) Gondoskodnak megfelelő esetekben a gyermekáldozatok, valamint családtagjaik és tanúik biztonságáról a megfélemlítésekkel és megtorlásokkal szemben;

(g) Elkerülik az indokolatlan késedelmeket az ügyek előkészítése, valamint a gyermekáldozatoknak kártalanítást nyújtó utasítások és rendeletek végrehajtása során.

2. A részes államok biztosítják, hogy az áldozat tényleges életkorával kapcsolatos bizonytalanság ne akadályozza meg a büntetőjogi nyomozás megindítását, beleértve az áldozat korának megállapítására irányuló vizsgálatokat is.

3. A részes államok biztosítják, hogy büntető igazságszolgáltatási rendszerben a jelen Jegyzőkönyvben foglalt jogsértések áldozataival való foglalkozás során a gyermekek mindenekfelett álló érdekeit tekintik elsődleges fontosságúnak.

4. A részes államok intézkedéseket tesznek a megfelelő képzés, különösen a jogi és pszichológiai képzés biztosítása érdekében azon személyek részére, akik a jelen Jegyzőkönyv által tiltott jogsértések áldozataival foglalkoznak.

5. A részes államok megfelelő esetben intézkedéseket fogadnak el azon személyek és/vagy szervezetek biztonságának és sértetlenségének biztosítása érdekében, amelyek az ilyen jellegű jogsértések megelőzése és/vagy áldozatainak védelme és rehabilitációja érdekében működnek.

6. Egyetlen, a jelen cikkben szereplő rendelkezés sem értelmezhető a vádlott tisztessége és pártatlan tárgyaláshoz fűződő jogával ellentétesen vagy hátrányára.

9 cikk

1. A részes államok elfogadnak vagy megerősítenek, végrehajtanak és terjesztenek jogszabályokat, közigazgatási intézkedéseket, szociális politikákat és programokat a jelen Jegyzőkönyvben foglalt jogsértések megelőzése érdekében. Különös figyelmet szentelnek az ilyen gyakorlat szempontjából különösen sérülékeny gyermekek védelmének.

2. A részes államok minden alkalmas eszközzel, értve ezalatt az oktatáson és a továbbképzésen keresztül nyújtott információt, elősegítik a közvélemény egészében, beleértve a gyermekeket is, a megelőző intézkedések és a jelen Jegyző-

könyvben foglalt jogsértések káros hatásainak tudatosítását. A jelen cikkben foglalt kötelezettségeik teljesítése során a részes államok bátorítják a közösség, különösen a gyermekek és a gyermekáldozatok részvételét az ilyen információs, oktatási és képzési programokban, beleértve a nemzetközi szintet is.

3. A részes államok minden lehetséges intézkedést megtesznek az ilyen jellegű jogsértések áldozatai számára minden alkalmas segítségnyújtás biztosítása érdekében, beleértve a teljes társadalmi visszailleszkedésüket, valamint teljes testi és lelki felépülésüket.

4. A részes államok biztosítják a jelen Jegyzőkönyvben foglalt jogsértések minden gyermekáldozatának megkülönböztetés nélküli hozzáférését a jogilag felelős személyektől történő kártalanítás követelésére szolgáló eljárásokhoz.

5. A részes államok megfelelő intézkedéseket tesznek a jelen Jegyzőkönyvben szereplő jogsértéseket hirdető anyagok előállításának és terjesztésének betiltása érdekében.

10 cikk

1. A részes államok többoldalú, regionális és kétoldalú megállapodásokon keresztül minden szükséges lépést megtesznek a nemzetközi együttműködés megerősítésére a gyermekek eladása, gyermekprostitúció, gyermekpornográfia és a gyermek-szexoturizmus elkövetéséért felelősök felderítése, kivizsgálása, büntetőeljárás lefolytatása és az elkövetők megbüntetése, valamint ezen cselekmények elkövetésének megelőzése érdekében. A részes államok továbbá elősegítik a hatóságaik, a hazai és nemzetközi nem kormányzati szervezetek és a nemzetközi szervezetek közötti nemzetközi együttműködést és koordinációt.

2. A részes államok elősegítik a nemzetközi együttműködést a gyermekáldozatok testi és lelki felépülésének, társadalmi visszailleszkedésének és hazatérésének támogatásában.

3. A részes államok elősegítik a nemzetközi együttműködés megerősítését, a kiváltó okok, így a szegénység és az elmaradottság kezelése érdekében, amelyek hozzájárulnak a gyermekek eladással, prostitúcióval, pornográfiával és gyermek-szexoturizmussal kapcsolatos sérülékenységéhez.

4. Azon részes államok, amelyek képesek erre, pénzügyi, szakmai vagy más segítséget nyújtanak

a meglévő többoldalú, regionális, kétoldalú vagy más programokon keresztül.

11 cikk

A jelen Jegyzőkönyvben foglalt egyetlen rendelkezés sem érint egyetlen olyan rendelkezést sem, amely hatékonyabban biztosítja a gyermek jogainak megvalósítását, és amely:

(a) részes állam jogában; vagy

(b) a részes államra nézve hatályos nemzetközi jogban található.

12 cikk

1. Minden részes állam, a Jegyzőkönyvnek az adott részes államra nézve történő hatályba lépését követő két éven belül jelentést nyújt be a Gyermek Jogainak Bizottsága számára, átfogó információt nyújtva a Jegyzőkönyv rendelkezéseinek végrehajtása érdekében tett intézkedésekről.

2. Az átfogó jelentés benyújtását követően valamennyi részes állam belefoglal a Gyermek Jogainak Bizottsága számára az Egyezmény 44. cikkével összhangban benyújtott jelentésbe minden további, a Jegyzőkönyv végrehajtásával kapcsolatos információt. A Jegyzőkönyv más részes államai minden öt évben nyújtanak be jelentést.

3. A Gyermek Jogainak Bizottsága a részes államoktól további információkat kérhet a jelen Jegyzőkönyv végrehajtására vonatkozóan.

13 cikk

1. A jelen Jegyzőkönyv minden állam részére nyitva áll aláírásra, amely az Egyezmény részese, vagy azt aláírta.

2. jelen Jegyzőkönyv megerősítésre szorul, illetve bármely állam számára nyitva áll csatlakozásra. A megerősítő, illetve csatlakozási okiratokat az Egyesült Nemzetek főtitkáranál kell letétbe helyezni.

14 cikk

1. A jelen Jegyzőkönyv a tizedik megerősítő vagy csatlakozási okirat letétbe helyezését követő három hónap elteltével lép hatályba.

2. Minden olyan államot illetően, mely a jelen Jegyzőkönyvet a hatályba lépése utáni időpontban erősíti meg vagy csatlakozik ahhoz, a jelen Jegyzőkönyv az adott állam megerősítő vagy

Gyermekjogi egyezmény

csatlakozási okiratának letétbe helyezésétől számított egy hónap elteltével lép hatályba.

15 cikk

1. A jelen Jegyzőkönyvet bármely részes állam felmondhatja az Egyesült Nemzetek főtitkárához intézett írásbeli közléssel, aki értesíti az Egyezmény többi részes államát, és minden államot, amely az Egyezményt aláírta. A felmondás az arról szóló közlésnek az Egyesült Nemzetek főtitkára által való átvételét követő egy év elteltével lép hatályba.

2. Ezen felmondás nem mentesíti a részes államot a jelen Jegyzőkönyvben foglalt kötelezettségei alól, melyek a felmondás hatályba lépése előtt bekövetkező bármely jogsértéssel függenek össze. A felmondás továbbá nem érinti azon kérdések folyamatos figyelemmel kísérését, melyekkel a Bizottság már a felmondás hatályba lépését megelőző időpontban foglalkozott.

16 cikk

1. Bármely részes állam módosítást javasolhat, és azt megküldheti az Egyesült Nemzetek főtitkárának. A főtitkár ezután a módosító javaslatot eljuttatja a részes államoknak azzal a kéréssel, hogy közöljék, kívánják-e a részes államok értekezletének összehívását a javaslatok megtárgyalása és szavazásra bocsátása céljából. Amennyiben az értesítéstől számított négy hónapon belül az államok legalább egyharmada támogatja az értekezlet összehívását, a főtitkár az Egyesült Nemzetek égisze alatt összehívja az értekezletet. Az értekezleten jelen lévő és szavazó részes államok többsége által elfogadott minden módosítást jóváhagyásra a Közgyűlés elé kell terjeszteni.

2. A jelen cikk első bekezdésében foglaltaknak megfelelően elfogadott módosítás akkor lép hatályba, ha azt az Egyesült Nemzetek Közgyűlése jóváhagyta és a részes államok kétharmados többsége elfogadta.

3. A hatályba lépett módosítás az azt elfogadó részes államokat kötelezi, a többi részes államot továbbra is a jelen Jegyzőkönyv rendelkezései, valamint az általuk korábban elfogadott módosítások kötelezik.

17 cikk

1. A jelen Jegyzőkönyvet, amelynek arab, kínai, angol, francia, orosz és spanyol nyelvű szövege egyaránt hiteles, az Egyesült Nemzetek levéltárában kell letétbe helyezni.

2. Az Egyesült Nemzetek főtitkára a jelen Jegyzőkönyv hiteles másolatait megküldi az Egyezmény részes államainak és az Egyezményt aláíró államoknak.”

Az EU gyermekjogi stratégiája felé

Az Európai Bizottság közleménye

I. Fennálló problémák

E közlemény olyan átfogó EU-stratégia létrehozását javasolja, amely hatékonyan elősegíti és biztosítja a gyermekek jogainak érvényesülését az Európai Unió belső és külső politikáiban, valamint támogatja a tagállamok e területre vonatkozó erőfeszítéseit. A gyermekek, vagyis az ENSZ-nek a gyermek jogairól szóló egyezménye (a továbbiakban: UNCRC) értelmében a 18. életévüket be nem töltött személyek a világ népességének egyharmadát teszik ki.

I.1. A gyermekek jogai – az EU egyik prioritása

A gyermekek jogai azon emberi jogok egy részét képezik, amelyek betartására az EU-t és a tagállamokat nemzetközi és európai szerződések kötelezik, így különösen az UNHCR és a hozzá tartozó fakultatív jegyzőkönyvek, ideértve a millenniumi fejlesztési célokat¹ is, valamint az emberi jogok európai egyezménye² (a továbbiakban: EJE). Az EU az európai Alapjogi Chartában³, közelebbről

annak 24. cikkében, kifejezetten elismerte a gyermekek jogait.

A Bizottság a 2005–2009-es stratégiai célkitűzésekről szóló közleményében a gyermekek jogait egyik fő prioritásaként jelölte meg: „*Kiemelt fontosságú a gyermekek jogainak hatékony védelme a gazdasági kizsákmányolás és a visszaélés valamennyi formájával szemben; e téren az Unió irányt mutat a világ többi része számára*”⁴ Ezzel összefüggésben az alapjogokért, megkülönböztetés mentességért és esélyegyenlőségért felelős biztosok 2005 áprilisában úgy döntöttek, hogy egyedi kezdeményezést indítanak a gyermekek jogainak elősegítése, védelme és figyelembevétele érdekében az EU belső és külső politikáiban. 2006 márciusában az Európai Tanács felkérte a tagállamokat, hogy „*tegyék meg a gyermekszegénység gyors és jelentős csökkentéséhez szükséges intézkedéseket, egyenlő esélyeket biztosítva valamennyi gyermek számára, szociális háttérüktől függetlenül*”.

E közlemény ezen döntéseket juttatja érvényre.

I.2. A gyermek jogainak helyzete az EU-ban és a világon

A gyermekek számos emberi joggal rendelkeznek. Alapvető fontosságú azonban, hogy a gyermekek jogait önálló követelményeknek tekintsék,

1 ENSZ Közgyűlés, az Egyesült Nemzetek Millenniumi Nyilatkozata, 55. ülés, 2000. szeptember 18.

2 A teljes szöveg elérhető a következő címen:

<http://www.echr.Council of>

Europe.int/ECHR/EN/Header/Basic+Texts

3 Az Európai Unió Alapjogi Chartája, HL C 364., 2000.12.18., elérhető a következő címen:

http://europa.eu.int/comm/justice_home/unit/charte/index_en.html.

4 Stratégiai célkitűzések 2005–2009. Európa 2010: Partnerség Európa megújulásáért, fellendülés, szolidaritás és biztonság, COM (2005) 12 végleges, 2005.1.26.

Gyermekjogi egyezmény

és azok ne egyszerűen az emberi jogok tiszteletben tartását célzó átfogó erőfeszítések részét képezzék. Ez azért szükséges, mivel néhány jog kizárólagosan vagy mindenekelőtt a gyermekekre vonatkozik, így például a tanulásához való jog és a mindkét szülővel való kapcsolattartás joga. Az a tény továbbá, hogy szinte valamennyi állam vállalja a gyermekek jogainak területén fennálló kötelezettségeket, különösen szilárd alapot jelent az Európai Bizottság és a nem EU-országok közötti együttműködéshez: ez pedig olyan előny, amely nem mondható el az összes emberi jogi kérdés esetén. Végül pedig az EU egyértelműen olyan különálló kérdésként azonosította a gyermekek jogainak elősegítését, amely egyedi fellépést érdemel.

Együtt kell vizsgálni a gyermek jogait és szükségleteit: a gyermekek jogai tiszteletben tartásának és elősegítésének együtt kell járnia az alapvető szükségleteik kielégítését célzó fellépéssel. Hangsúlyozni kell, hogy az európai integráció – a világ sok más részében fennálló drámai helyzethez viszonyítva – sikeresnek bizonyult a gyermekek jogainak és szükségleteinek kezelésében.

Az Unión belüli helyzet azonban még mindig nem kielégítő. Fennáll a veszélye annak, hogy a globalizációval és a demográfiával összefüggő új kihívások, amennyiben nem kezelik azokat határozottan, aláássák az európai életszínvonalat. Ez jelentős káros következményekkel járhat a gyermekek helyzetére Európában. Az EU-n belül gyermekbarát társadalmak létrehozására vonatkozó elgondolás így tehát nem választható el attól, hogy az európai integrációt tovább kell mélyíteni és erősíteni.

1.3. Az EU-stratégia jogalapja

A Szerződések és a Bíróság ítélkezési gyakorlata⁵ szerint az EU az alapvető jogok területén – ideértve a gyermekek jogait is – nem rendelkezik általános hatáskörrel. Az Európai Unióról szóló szerződés (EUSz.) 6. cikkének (2) bekezdése szerint azonban az EU-nak tiszteletben kell tartania az alapvető jogokat, bármilyen intézkedést is tesz hatásköreinek gyakorlása során. E jogok különösen az EJEE-ben foglalt jogokat jelentik, amely a gyermekek jogaira vonatkozó rendelkezéseket is

tartalmaz. Teljes mértékben figyelembe kell venni továbbá az UNCRC rendelkezéseit. Az Alapjogi Charta, jogi formájától függetlenül, a jog általános elveiként biztosított alapvető jogok különösen hiteles kifejeződésének tekinthető.

Az EU-nak az alapvető jogok – ideértve a gyermekek jogait is – tiszteletben tartására irányuló kötelezettsége nem csak az e jogokat sértő cselekményektől való tartózkodást magában foglaló általános feladat, hanem azt is jelenti, hogy figyelembe kell venni azokat minden olyan esetben, amikor azok a saját szakpolitikáknak a Szerződések különböző jogalapjai szerinti végrehajtása során relevánsak. Ezenkívül az általános hatáskör fent említett hiánya ellenére⁶ a Szerződések által biztosított számos különös hatáskör lehetővé teszi az egyedi fellépést a gyermekek jogainak biztosítása és elősegítése céljából. Az ilyen fellépéseknek tiszteletben kell tartaniuk a szubszidiaritás és az arányosság elvét, valamint nem sérthetik a tagállamok hatáskörét. Számos különböző eszköz és módszer is számításba jöhet, ideértve a jogalkotási intézkedést, a puha jogot, a pénzügyi támogatást vagy a politikai párbeszédet.

1.4. A gyermekek jelenlegi helyzete

12 Ugyanott.

Az ENSZ gyermekekkel kapcsolatos 2002. évi rendkívüli ülészaka során kiemelték, hogy milyen óriási a szakadék a nemzetközi szerződésekben kifejezett jó szándék, valamint a szegénység, az elhanyagoltság és a kizsákmányolás által jellemzett valós életkörülmények között, amelyeket világszerte gyermekek millióinak kell elszenvednie. A néhány területen elért eredmények ellenére még mindig sok a tennivaló.⁷ A születéstől a felnőtté válásig a gyermekek szükségletei nagyon eltérőek életük különböző fejlődési szakaszában. Az első öt évben a gyermeknek mindenekelőtt védelemre és egészségügyi ellátásra van szüksége. A gyermekeknek 5 és 12 éves koruk között is szükségük van védelemre, de más szükségleteik is kialakulnak: egyértelműen lényegi jelentőséggel bír a gyermekek számára a tanulásához való jog, amely lehetővé teszi számukra a fejlődést a társadalmon belül. Tizenévesként a gyermekek új igényekkel és feladatokkal találják szemben magu-

⁵ Lásd különösen a 2/94. sz. véleményt, EBHT 1996., I-1759. o.

⁶ Lásd az Alapjogi Charta 51. cikkének (2) bekezdését.

⁷ Az EU nyilatkozata az UNGASS 57. ülésére, 2003.

kat. A serdülőknek például igényük van arra, hogy az életüket érintő döntésekkel kapcsolatban kifejezhessék véleményüket. Továbbá a szülők szegénysége és a társadalmi kirekesztettség nagymértékben korlátozza a gyermekek számára nyitva álló lehetőségeket és jogaik érvényesítését, ami a társadalom egészének jövőbeli jólétét veszélyezteti. Ezenkívül befolyásolja a gyermekek helyzetét az a hely is, ahol élnek.

1.4.1. Általános helyzet

A világon élő 2,2 milliárd gyermek 86 %-a él a fejlődő országokban, és a fejlődő országokban él azon gyermekek több mint 95 %-a, akik meghalnak ötéves koruk előtt, nem jutnak alapfokú képzéshez, kényszmunkát végeznek vagy szexuális kizsákmányolástól szenvednek. Világszerte az anyák több mint fele nem élvez megfelelő jogokat, ideértve a várandós gondozást és a szülést is. E helyzet miatt már a születés pillanatában számos gyermek hátránnyal indul. Életük első öt évében a gyermekek egyharmadának nem jut megfelelő élelem, és bizonyos mértékben alultápláltak. Ez nem csupán egészségüket és túlélési esélyeiket befolyásolja, hanem tanulási képességeiket és fejlődésüket is. Az alultápláltság mellett sok gyermek él nem megfelelő körülmények között (korlátozott ivóvízhez jutás, rossz higiéniai körülmények, szennyezett helyiségek, valamint a megfelelő betegségmegelőzéshez és egészségügyi ellátáshoz való jutáshiánya). Ennek eredményeképpen több mint tíz millió öt éven aluli gyermek hal meg évente könnyen megelőzhető vagy kezelhető betegségben, és egy milliárd gyermek visszamaradott a fizikai, szellemi és/vagy pszichológiai fejlődésben, ami gyakran visszafordíthatatlan.

Az összes gyermek egyhatoda (elsősorban lányok) nem jár alapfokú képzést nyújtó iskolába, így nincs lehetősége arra, hogy tanuljon, fejlődjön és a társadalomba integrálódjon. Világszerte mintegy 218 millió gyermek dolgozik.⁸ Több mint 5,7 millió gyermek (néhányuk még el sem érte a serdülőkort) különösen borzasztó körülmények között dolgozik, ami adott esetben akár kvázi rabszolgaságot is jelenthet, és megközelítő-

leg 1,2 millió gyermek esik az emberkereskedelem áldozatául.⁹ Minden pillanatban mintegy 300 000 gyermek harcol katonaként a világszerte folyótöbb mint 30 fegyveres konfliktusban.

Világszerte körülbelül 130 millió lány és nő nemi szervét csonkították meg, és ez gyakran a serdülőkort lezáró beavatási szertartások keretében évente további két millió lányt érint. A lányok egyharmada van kitéve szexuális erőszaknak, egyötödük kényszerből köt házasságot¹⁰, és évente mintegy 14 millió 15 és 19 év közötti lány szül gyermeket. Tavaly több mint egy millió serdülő fertőződött meg HIV-vírussal, kétharmad részük lány. Világszerte több mint egy millió gyermeket tartanak fogva jogsértő cselekmény miatt, és nagy részük nem kapja meg azt a sajátos figyelmet és védelmet, amire szükségük lenne. Olyan gyermekek is vannak, akiknek jogai és szükségletei sajátos figyelmet érdemelnének: több mint 200 millió gyermek él súlyos fogyatékossággal, valamint 40 millió gyermek árva, akiknek a száma a HIV/AIDS miatt egyre növekszik.

1.4.2. Az EU-ban

Az EU jelenleg olyan jelentős gazdasági, politikai, környezeti és társadalmi változásoknak lehet tanúja, amelyek a gyermekeket is érintik. Az EU-ban a relatív szegénység jobban veszélyezteti a gyermekeket, mint a lakosság egészét (a 0–15 év közötti gyermekek 20 %-a és a 16–24 közöttiek 21 %-a érintett, szemben a felnőttek 16 %-ával). Különösen ki vannak téve a szegénységnek, a kirekesztésnek és a diszkriminációnak azok a gyermekek, akiknek szülei szegények, vagy akik nem élhetnek szüleikkel, valamint akik bizonyos etnikai közösségekből származnak, mint például a romák. Ezenkívül a gyermekek – és különösen a szegény gyermekek – aránytalanul nagyobb mértékben szenvednek a környezet minőségének romlásától. Az EU megkezdte e kihívások kezelését azáltal, hogy a fenntarthatóbb növekedést, valamint a több és jobb munkahelyet célzó stratégiáját az európai agenda élére helyezte. E stratégia sikere jelenti azon befogadó európai társadalmak egyik előfeltételét, amelyekben a jelenlegi és a jövőbeli generációk gyermekeinek jogai és szükségletei is szilárd alapokon nyugszanak.

⁸ A gyermekmunka vége: elérhető közelségben, átfogó jelentés a munka világára vonatkozó alapvető elvekről és jogokról szóló ILO nyilatkozat nyomán követéséről, jelentés a Nemzetközi Munkaügyi Konferencia 95. ülészakára, Genf, 2006.

⁹ Forrás: UNICEF

¹⁰ Forrás: UNIFEM

Gyermekjogi egyezmény

Az identitás kérdése az utóbbi években egész Európában jelentős témává vált. A rasszizmus összes formájának régóta ismert megnyilvánulásai mellett az EU társadalmában egyre nyugtalanítóbb jelenséggé válik a „kívülállók” szembeni gyűlölet és a tőlük való félelem. A kisebbségekből származó gyermekek könnyen a rasszizmus célpontjaivá válnak. A többségi lakosságból származó gyermekek viszont könnyen a szélsőséges politikások és pártok által javasolt, végletekig leegyszerűsített megoldások befolyása alá kerülnek.

A gyermekekkel szembeni erőszak az utóbbi években egyre nagyobb gondot jelent az EU-ban. Számos formában megnyilvánulhat a családon és az iskolán belüli erőszaktól kezdve a transznacionális dimenziójú problémákig, ideértve a gyermekkereskedelmet és - kizsákmányolást, a gyermek-szexuálizmust, valamint az internetes gyermekpornográfiát is. Másik kihívást jelent annak biztosítása, hogy a bevándorló, menedékkérő és menekült gyermekek jogait messzemenően tiszteletben tartsák az uniós és tagállami jogalkotás, illetve politikák végrehajtása során. A gyermekek kezelésére használt gyógyszerek több mint 50 %-át évtizedeken keresztül nem tesztelték, és nem engedélyezték ilyen használatukat, így nem lehet pontosan tudni, hogy a gyógyszer valóban hatásos-e, és milyen mellékhatásokkal járhat. E problémát most már kezeli a gyermekgyógyászati rendelet, amelyet a közeljövőben fogadnak el.

II. Miért van szükség uniós gyermekjogi stratégiára?

II.1. Az uniós fellépés hozzáadott értéke

A fentiekből következően még messze nem tartják általános tiszteletben a gyermekek jogait, és az EU-n belül nincsenek kielégítve minden egyes gyermek alapvető szükségletei.

Az Európai Unió a gyermekek jogai területén lényegi és alapvető hozzáadott értéket jelenthet. Először is építeni tud általában az emberi jogokkal és közelebbről a gyermekek jogaival kapcsolatos régi hagyományára, valamint jogi és politikai kötelezettségvállalásaira. Az Unió megfelelő súllyal és jelenlétrel rendelkezik ahhoz, hogy a gyermekek jogai központi helyet kapjanak a nemzetközi napirendekben, továbbá felhasználhatja általános jelenlétét és befolyását ahhoz, hogy az egyetemes emberi jogok érvényesülését – különös

tekintettel a gyermekekre – nemzeti szinten világszerte hatékonyan elősegítse. Ezen kívül az európai szociális védelmi modell, valamint a különböző területeken fennálló politikai kötelezettségvállalásai és programjai alapján elősegítheti és támogathatja, hogy a gyermekek szükségletei nagyobb figyelmet kapjanak.

Az Unió támogathatja a tagállamok erőfeszítéseit, segítve őket bizonyos területeken abban, hogy intézkedéseik során figyelembe vegyék a gyermekek jogait, valamint keretet biztosítva a kölcsönös tanuláshoz, amely révén a tagállamok azonosíthatják és átvehetik az Unióban alkalmazott számos bevált gyakorlatot. Ez az átfogó és összehangolt fellépésen alapuló megközelítés a tagállamok erőfeszítéseit kiegészítő hozzáadott értéket jelentene, továbbá az Unión belül és kívül egyaránt erősítené az UNCRC-ben foglalt elvek elismerését és tiszteletben tartását.

Sürgető szükség van tehát egy átfogó uniós stratégiára annak érdekében, hogy növekedjen az EU azon kötelezettségvállalásainak terjedelme és hatékonysága, amelyek világszerte a gyermekek helyzetének javítását célozzák, valamint hogy a lehető legmagasabb szinten kifejezésre jusson az a tényleges politikai akarat, hogy a gyermekek jogainak elősegítése és védelme a megérdemelt helyet foglalja el az EU napirendjében.

II.2. Az EU eddigi válasza: már megtett lépések

Az utóbbi években az EU jelentős eredményeket ért el e területen, és a fennálló különböző jogalapok alapján különböző konkrét intézkedéseket és programokat dolgozott ki a gyermekek jogaival kapcsolatban. Ezen intézkedések a belső és külső politikákat egyaránt érintik, és a problémák széles skáláját lefedik, mint például gyermekkereskedelem és - prostitúció, gyermekekkel szembeni erőszak, diszkrimináció, gyermekszegénység, társadalmi kirekesztés, gyermekmunka (ideértve a gyermekmunka eltörlésére vonatkozó kötelezettséget tartalmazó kereskedelmi megállapodásokat is), egészség és oktatás.

A gyermekek jogait érintő uniós intézkedések nem kimerítő felsorolását a melléklet tartalmazza. Közelebbről az EU-n belül a Bizottság és a tagállamok elsődleges prioritást adtak a gyermekszegénység kérdésének a szociális védelem és a társadalmi integráció koordinálásának nyílt módszere (Open Method of Coordination on Social Protection and Social Inclusion – OMC)

keretében, amely egy sor közös célkitűzésen és mutatón alapuló keretet jelent a tagállamok közötti kölcsönös tanuláshoz, valamint a szociális védelmi rendszerek hozzáférhetőségének és minőségének javítását célzó nemzeti stratégiák elfogadásához.

A bővítési folyamat egy másik hatékony eszköz, amely lehetőséget ad a gyermekek jogai érvényesülésének elősegítésére. Az EU-tagság egyik feltétele, hogy a tagjelölt országban érvényesül a demokráciát biztosító intézményi stabilitás, a jogállamiság, az emberi jogok, valamint a kisebbségek tiszteletben tartása és védelme. Az Európai Tanács által 1993-ban Koppenhágában meghatározott ezen úgynevezett politikai kritériumok keretében a Bizottság a csatlakozási folyamat során elősegítette a gyermekvédelem reformját, és szorosan figyelemmel kísérte a gyermekek jogainak fejlődését valamennyi csatlakozó és tagjelölt országban.

Az európai szomszédságpolitika, valamint az Oroszországgal fennálló stratégiai partnerség fontos eszközt jelent a gyermekek jogainak erősítéséhez az EU szomszédságában, és az első intézkedéseket már meg is hozták.

II.3. A hatékonyság szükségessége

A gyermekek jogaival kapcsolatos uniós fellépés értékének maximalizálása céljából számos kihívásra kell választ adni az alábbiak megvalósulása érdekében:

az érintett területen ezidáig tett uniós intézkedések szükségleteinek, prioritásainak és hatásainak átfogóbb elemzése;

- ▶ a gyermekek jogainak hatékonyabb figyelembevétele az uniós politikákban, stratégiákban és programokban, valamint szorosabb együttműködés az Európai Bizottságon belül;
- ▶ jobb együttműködés a kulcsfontosságú érintettekkel, ideértve a gyermekeket is;
- ▶ a gyermekek jogairól és az e területen hozott uniós intézkedésekről való jobb tájékoztatás, valamint azok erőteljesebb tudatosítása.

III. AZ EU GYERMEKJOGI STRATÉGIÁJA FELÉ

A fenti kihívások megoldása érdekében a Bizottság e közleménnyel egy hosszú távú stratégiát indít el annak érdekében, hogy az EU fellépése aktívan elősegítse és biztosítsa a gyermekek jogainak érvényesülését, és a tagállamok e területen kifejtett erőfeszítései támogatást kapjanak. A stratégia hét különös célkitűzésre épül, amelyek mindegyikét egy sor intézkedés kíséri.

III.1. Az EU gyermekjogi stratégiájának különös célkitűzései

1 A jelenlegi tevékenységek kihasználása és a sürgető szükségletek kezelése

A Bizottság maximálisan kihasználja majd a jelenlegi politikákat és eszközöket, ideértve különösen az emberkereskedelem elleni küzdelemről szóló közlemény¹¹ nyomán követését és az ezzel kapcsolatos cselekvési tervet¹², a szociális védelem és a társadalmi integráció koordinálásának nyílt módszerét, a Nemzetközi Munkaügyi Szervezettel való stratégiai partnerséget a gyermekmunka elleni küzdelem érdekében, valamint a fegyveres konfliktusokban részt vevő gyermekekről szóló uniós iránymutatásokat.¹³ A Bizottság továbbra is finanszírozza a gyermekek jogainak érvényesülését elősegítő egyedi projekteket.

Külügyekben, ideértve az előcsatlakozási folyamatot és a csatlakozási tárgyalásokat is, a Bizottság a jövőben is elősegíti az UNCRC és fakultatív jegyzőkönyvei, a gyermekmunka legrosszabb formáinak felszámolásáról, valamint a foglalkoztatás alsó korhatáráról szóló ILO-egyezmények, továbbá egyéb vonatkozó nemzetközi emberi jogi eszközök ratifikálását és végrehajtását.

Foglalkozik majd az emberi jogok kérdésével a harmadik országokkal – ideértve a civil társadalmat és a szociális partnereket is – folytatott politikai párbeszédekben, továbbá egyéb politikai eszközeit és együttműködési programjait is fel-

¹¹ COM(2005) 514 végleges.

¹² HL C 311., 2005.12.9.

¹³ Az Európai Unió Tanácsának 15634/03 dokumentuma.

Gyermekjogi egyezmény

használja annak érdekében, hogy világszerte elősegítse a gyermekek jogainak érvényesülését és kezelje a problémákat.

A Bizottság rövid távon – különösen bizonyos kihívások sürgető szükségessége miatt – nevezetesen a következő kiegészítő intézkedéseket kívánja megtenni:

Az EU-n belül egységes hatjegyű segélyhívó telefonszám bevezetése segítséget¹⁴ kereső gyermekek számára, valamint egy másik egységes forróvonal létrehozása eltűnt vagy szexuálisan kihalászott gyermekek megsegítésére

- ▶ *A bankágazat és a hitelkártyákkal foglalkozó vállalatok támogatása a gyermekekről készített szexuális képekért való internetes hitelkártyás fizetés elleni küzdelemben (2006)*
- ▶ *Gyermekek a fejlesztési együttműködésben témában cselekvési terv indítása a fejlődő országokban élő gyermekek legfontosabb szükségleteinek kielégítése érdekében (2007)*
- ▶ *Az EU-n belüli gyermekszegénységgel kapcsolatos intézkedések összefogásának elősegítése (2007)*

2 A jövőbeli EU-fellépés prioritásainak meghatározása

A jövőbeli fellépés fő prioritásainak meghatározása céljából a Bizottság megvizsgálja, hogy milyen okok milyen mértékben akadályozzák a gyermekeket abban, hogy jogaikkal teljes mértékben éljenek. Ennek alapján értékeli majd a gyermekekkel kapcsolatosan hozott (jogalkotási és nem jogalkotási, belső és külső) intézkedéseinek hatékonyságát. E vizsgálat a meglévő kezdeményezésekből (UNICEF, Európa Tanács, ChildON-Europe stb.) merít majd.

Az értékelésnek nem kell kezdettől fogva valamennyi releváns területet lefednie, hanem évente kell aktualizálni, és lépésről lépésre kell bevonni néhány kritikus területet. Az aktualizálást az EUROSTAT, a tagállamok, az Európa Tanács, a ChildONEurope hálózat és az EU jövő-

beli Alapjogi Ügynöksége által a gyermekek jogaival kapcsolatban szolgáltatott adatok segítik majd.

A Bizottság ezen elemzés alapján széles körű, a gyermekek részvételével is folyó nyilvános konzultációt indít majd, amely lehetővé teszi, hogy az EU a gyermekek jogainak kérdését átfogóan kezelje, és azonosítsa a jövőbeli fellépés fő prioritásait.

- ▶ *A gyermekek jogaival kapcsolatosan hozott uniós intézkedések hatásainak vizsgálata (2007–2008)*
- ▶ *Konzultációs dokumentum közzététele a jövőbeli intézkedések azonosítása céljából (2008)*
- ▶ *A gyermekek jogaival kapcsolatos összehasonlító adatok gyűjtése (2007-től)*

3 A gyermekek jogainak figyelembevétele az EU intézkedéseiben

Biztosítani kell, hogy az EU összes belső és külső politikája során az EU jogelveivel összhangban tiszteletben tartsák a gyermekek jogait, valamint hogy e politikák teljes mértékben összeegyeztethetők legyenek az UNCRC és egyéb nemzetközi jogi eszközök elveivel és rendelkezéseivel. E „mainstreaming”-nek nevezett eljárást már számos közösségi politika esetén alkalmazták, így például a nemek közötti egyenlőség és az alapvető jogok területén. Ennek során figyelembe veszik az Európa Tanács „Európa építése a gyermekekért és a gyermekekkel (2006–2008)” programjának keretében végzett munkát, amely hatékonyan elő kívánja segíteni a gyermekek jogainak tiszteletben tartását, valamint a gyermekek védelmét az erőszak összes formájával szemben.

- ▶ *A gyermekek jogainak figyelembevétele az EK azon jogalkotási és nem jogalkotási intézkedéseinek kidolgozása során, amelyek érinthetik őket (2007-től)*

4 Hatékony koordinációs és konzultációs mechanizmusok létrehozása

A Bizottság erősíteni kívánja a főbb érintettek közötti együttműködést, és a lehető leghatékonyabban fel kívánja használni a gyermekek jogaival foglalkozó hálózatok és nemzetközi szervezetek vagy szervek segítségét. E célból a Bizottság az

¹⁴ Magyarországon 2008. június 1-től a Kék Vonal Gyermek és Ifjúsági Telefonszolgálat új telefonszámon, a minden hálózathoz közvetlenül hívható 116111 harmonizált európai hívószámon hívható

Európai Gyermekjogi Fórum keretében összehozza az érintetteket. A fórum valamennyi érintett szereplőt¹⁵ magában foglalja, hozzájárul az uniós intézkedések kidolgozásához és nyomon követéséhez, valamint a bevált gyakorlatok cseréjének helyszínéül szolgál.

A Bizottság megvizsgálja, hogyan lehetne e mechanizmust harmadik országokban is alkalmazni, ahol az EK-küldöttségek rendszeres párbeszédet kezdeményezhetnének a gyermekjogok területén működő nemzetközi és nemzeti partnerekkel.

Az összes érintett szereplő bevonása érdekében a Bizottság webalapú tárgyalási és munkaplatformot hoz létre. E platform az adott területen rendelkezésre álló szakértelem felhasználásával segíti majd és ösztönzi a hatékony információcserét. A platform tagjai hozzáféréssel rendelkeznek majd egy dokumentumtárhoz, és egymás között vitát indíthatnak vagy felmérést végezhetnek.

Az UNCRC 12. cikke szerint a gyermekeknek biztosítani kell a jogot arra, hogy az életüket érintő viták és döntések során kinyilváníthassák véleményüket. A Bizottság az EU-ban és világszerte elősegíti és erősíti a hálózatkialakítást és a gyermekek képviseletét, továbbá fokozatosan és hivatalosan bevonja őket a jogaikkal és szükségleteikkel kapcsolatos összes konzultációba és intézkedésbe. A fórum és a webalapú platform egyaránt hozzájárul majd a gyermekek bevonásához.

Végül a Bizottság az összhang és a hatékonyság érdekében javítja majd a különböző intézkedései közötti koordinációt azáltal, hogy létrehoz egy kijelölt kapcsolattartó személyekből álló hivatalos gyermekjogi szolgálatközi csoportot, amely a stratégia nyomon követéséért felel majd. Kinevez továbbá egy gyermekjogi bizottsági koordinátort.

- ▶ *Az érintett szereplők összehozása egy Európai Gyermekjogi Fórum keretében (2006)*
- ▶ *Webalapú tárgyalási és munkaplatform létrehozása (2006)*
- ▶ *A gyermekek bevonása a döntéshozatali eljárásba (2007-től)*
- ▶ *Bizottsági szolgálatközi csoport létrehozása és egy gyermekjogi koordinátor kinevezése (2006)*

5 A gyermekek jogaival kapcsolatos kapacitás és szakértelem növelése

A gyermekek jogainak érvényesítésében, valamint azoknak a belső és külső közösségi politikák során való figyelembevételében érintett összes szereplőnek meg kell szereznie a szükséges ismereteket és képességeket. E célból a Bizottság a jövőben is elősegíti a képzéseket. Ezenkívül fontos a gyakorlati eszközök, úgymint útmutatók és tájékoztatók fejlesztése, terjesztése és képzési anyagként való felhasználása.

- ▶ *A szükséges ismeretek és eszközök rendelkezésre bocsátása a gyermekek jogainak a közösségi politikák során való figyelembevételében érintett szereplők számára (2007-től)*

6 A gyermekek jogairól való hatékonyabb tájékoztatás

A gyermekek csak akkor tudják jogaikat érvényesíteni, ha azokról megfelelően tájékoztatják őket, és abban a helyzetben vannak, hogy éljenek is azokkal.

A gyermekek jogai általában, valamint az EU e területen való fellépése továbbra sem kap kellő nyilvánosságot. A Bizottság e kérdések tudatosítása érdekében tájékoztatási stratégiát dolgoz ki a gyermekek jogaival kapcsolatosan. Ez segíti majd a gyermekeket és szüleiket abban, hogy a gyermekek jogait jobban megismerhessék, valamint hozzájárul az e területen szerzett tapasztalatok és bevált gyakorlatok terjesztéséhez az érintettek között.

A gyermekek jogaira közvetlenül kiható kulcsfontosságú uniós intézkedéseket gyermekek számára érthető módon hozzák nyilvánosságra. E célból a Bizottság – lehetőleg az Európa Tanáccsal szoros együttműködésben és többek között a tagállamok, az Egyesült Nemzetek és a civil társadalom hasonló kezdeményezéseivel összefüggésben – létrehoz egy a gyermekjogoknak szánt gyermekbarát weboldalt.

- ▶ *A gyermekek jogaival kapcsolatos tájékoztatási stratégia kidolgozása (2007-től)*
- ▶ *A gyermekek jogairól való tájékoztatás a gyermekek számára érthető módon (2007-től)*

¹⁵ Ideértve a tagállamokat, az ENSZ-ügynökségeket, az Európa Tanácsot, a civil társadalmat és magukat a gyermekeket

Gyermekjogi egyezmény

7 A gyermekjogok érvényesülésének elősegítése a külkapcsolatokban

Az Európai Unió a nemzetközi fórumokon és a harmadik országokkal való kapcsolatokban folytatja és tovább erősíti a gyermekjogok érvényesülésének elősegítésében való aktív szerepét. A jó koordinációnak, valamint az ENSZ emberi jogi fórumain való egységes és koherens fellépésnek köszönhetően erősödött az uniós intézkedések szerepe és hatása.

Az Unió továbbra is különös figyelemmel kíséri a lányok, valamint a kisebbségekhez tartozó gyermekek jogait. Az EU folytatja a fegyveres konfliktusokban részt vevő gyermekekkel kapcsolatban megkezdett munkáját is. Megvitatja továbbá a gyermekekkel szembeni erőszakkal kapcsolatos átfogó tanulmányt, amelynek elkészítését az ENSZ Főtitkárságának független szakértője, Paulo Sergio Pinheiro vezette.

- ▶ *Az EU gyermekjogok érvényesülésének elősegítésében való aktív szerepének folytatása és további erősítése a nemzetközi fórumokon.*

III.2. Források és jelentés

A Bizottság köteles rendelkezésre bocsátani az e stratégia végrehajtásához szükséges humán és pénzügyi erőforrásokat. Erőfeszítéseket tesz annak érdekében, hogy biztosítottak legyenek az e közleményben és a jövőbeli stratégiában javasolt intézkedések finanszírozásához szükséges pénzügyi források. A gyermekek jogait érintő programok hatékonyságának biztosítása érdekében a szolgálatközi csoport megfelelő figyelmet fordít a lehetséges szinergiákra. Az átláthatóság növelése és az eredmények nyomon követése érdekében a Bizottság évente jelentést nyújt be a haladásról.

IV. Következtetés

A Bizottság: átfogó stratégiát dolgoz ki annak érdekében, hogy az Európai Unió valamennyi belső és külső intézkedésében elősegítse és biztosítsa a gyermekek jogainak érvényesülését, és támogassa a tagállamok e területen kifejtett erőfeszítéseit; felkéri a tagállamokat, az EU intézményeit és az egyéb érintett szereplőket, hogy aktívan vegyenek részt e stratégia kialakításában, ezáltal is hozzájárulva annak sikeréhez.

Az Európa Tanács és a gyermekjogok

Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése számtalan a gyermekek jogaival kapcsolatos ajánlást, felhívást és véleményt fogadott el az elmúlt évtizedekben. A tagállamok Miniszterek Tanácsa értekezletein fontos szövegszerű ajánlásokat hagynak jóvá a tagországok szakértői által megfogalmazott tervezetek alapján, melyek segítik a tagállamokban a törvényhozást, jogalkalmazókat, szakemberképzést és módszertani iránymutatást.

Az „Építsük Európát a gyermekekért a gyermekekkel” az Európa Tanács 2006-ban indult programja a gyermekjogok érvényesítése és az erőszaktól való védelmük érdekében. A gyerekek jogai iránti tiszteletet célozza Európa valamennyi országában az ENSZ Gyermekjogi Egyezményének szellemében és szövege szerint. Az Európa Tanács partneri kapcsolatban dolgozik együtt az Európai Unióval, az UNICEF-fel, és biztosítani kívánja az ENSZ Főtitkár Gyerekek elleni erőszak vizsgálatában megfogalmazott ajánlások megfelelő után követését.

Az első három évet követően az „Építsük Európát a gyermekekért a gyermekekkel” 2009-2011 „Stockholmi stratégia” programja a folytatás mellett döntött. Harmadik csúcstalálkozójukon az Európa Tanács állam- és kormányfői megújították a gyermekek jogaival kapcsolatos kötelezettségvállalásukat, és arra kérték az Európa Tanácsot, hogy:

- ▶ érvényesítse a gyermekek jogait az Európa Tanács valamennyi politikájában, és hangolja össze az Európa Tanács valamennyi, gyermekekkel kapcsolatos tevékenységét;
- ▶ számolja fel a gyermekek elleni erőszak valamennyi formáját, különösen egy hároméves akcióterv, valamint a gyermekek szexuális kizsákmányolása elleni konkrét intézkedések elindításával.

I. A program célja:

- ▶ A gyermekek jogai terén alkalmazott nemzetközi normáknak az Európa Tanács valamennyi tagállamában történő végrehajtását támogatja, hangsúlyozva a hatóságok nemzeti, regionális és helyi szintű felelősségét és elszámoltathatóságát. A program különösen az ENSZ Gyermekjogi Egyezményének végrehajtását mozdítja elő, kiemelve az egyezmény főbb alapelveit: a döntéshozók számára elsőszámú szempontként a diszkriminációmentesség, az élethez és a fejlődéshez való jog, a gyermekek legfőbb érdekei szerepelnek, valamint a gyerek meghallgatáshoz való joga. Célja az is, hogy végrehajtsa az Európai Emberi Jogi Egyezményt és az Európai Szociális Kartát, és előmozdítson más, a gyerekekkel (részvételükkel, védelmükkel és jogaikkal), az ifjúsággal és a családdal kapcsolatos Európa Tanács jogi dokumentumot, javaslatot;
- ▶ Gyermekjogi szempont bevezetése az Európa Tanács valamennyi politikájába és tevékenységébe, valamint a tagállamokon belüli megközelítés támogatása. A gyermekjogi szempontnak holisztikusnak és átfogónak kell lennie, ki kell térnie a gyermekekről való gondoskodás, a gyermek védelemhez és részvételhez való jogaira, és figyelembe kell vennie egyenlőségi és társadalmi nemre vonatkozó dimenziókat. Az a cél, hogy minden gyerek számára megfelelő életszínvonalat, szociális védelmet, a legmagasabb színvonalú egészségi ellátást, oktatást, bántalmazás, visszaélés és kizsákmányolás elleni védelmet, valamint a döntéshozatal során a meghallgatáshoz és a részvételhez való jogot lehessen biztosítani.

A programnak továbbra is elő kell mozdítania a gyerekek jogainak érvényesítését az Európa Tanács valamennyi szakpolitikája keretében, és össze kell hangolnia annak valamennyi tevékenységét. Prioritási kérdésként a gyermekjogi szem-

Gyermekjogi egyezmény

pontot be kell építeni a következő szakpolitikai területekbe:

- ▶ **demokrácia:** a gyerekek részvételének előmozdítása, valamint olyan eszközök kidolgozása, amelyek bevonják a gyerekeket a felelősségteljes kormányzásba, többek között a felnőttek és a fiatalok képzése és kapacitásépítése révén;
- ▶ **média:** a gyerekek jogaira vonatkozó információk terjesztését célzó intézkedések és a média általi népszerűsítése; a gyerekek erőszaknak való kitettsége és a médiában megjelenő káros tartalom megakadályozását célzó oktatási, jogi és technikai intézkedések előmozdítása, továbbá a gyerekek megerősítése az információs társadalom hatásainak megfelelő értékelésére, felhasználására, és annak lehetővé tétele, hogy megvédhessék magukat bizonyos információs és kommunikációs technológiák potenciális veszélyeivel szemben;
- ▶ **családügyi politikák:** a gyerek legfőbb érdekeit szolgáló családügyi szakpolitikák előmozdítása, beleértve a szülőknek a család és a munka összeegyeztetésére szolgáló lehetőségeit, valamint a pozitív szülőség támogatására irányuló szakpolitikákkal kapcsolatos ajánlások nyomon követését;
- ▶ **egészség:** az egészségügyre és az orvosi ellátásra vonatkozó kezdeményezések terén tapasztalatcsere előmozdítása, a gyerekek részvételre, továbbá véleménynyilvánításra, információhoz jutásra, a róluk való megfelelő gondoskodásra, valamint a jogaikhoz és szükségleteikhez igazodó ellátásra való lehetőségeinek fokozása érdekében.

A jogérvényesítés és a koordináció elősegítése érdekében az Európa Tanácsnak:

- ▶ az Európai Tanács szintjén a gyerekek jogai-val foglalkozó online adatbázist, dokumentációs központot kell létrehozni, hogy biztosítsa mindazok számára, akik gyerekekkel dolgoznak a könnyű hozzáférést mindazon információkhoz, amelyek az szabályozásra, a felületi szervek döntéseire, a szervezeten belüli politikákra, dokumentumokra és intézkedésekre vonatkoznak;
- ▶ meg kell erősítenie a kormányokkal és a nemkormányzati, civil hálózatokkal való kapcsolatot is;
- ▶ megfontolás tárgyává kell tenniük egy 2011-ben tartandó magas szintű konferencia szervezését a program jövőbeli előrehaladásának

felülvizsgálata és jövőbeli irányainak elhatározása érdekében.

A gyerekek elleni erőszak minden formájának felszámolása

Az Európa Tanács felvállalja a gyerekek elleni erőszak, azon belül a gyerekek bármilyen körülmények közötti testi fenyegetése elleni küzdelemre irányuló nemzeti és regionális kezdeményezések regionális kezdeményezői és koordinátori szerepét, és az ENSZ-főtitkár gyerekek elleni erőszakra szóló tanulmányában foglalt ajánlások nyomon követéséért felelős európai fórumként jár el. Az Európa Tanácsnak különösen:

- ▶ végre kell hajtania és nyomon kell követnie az ENSZ-főtitkár tanulmányát, az ENSZ-főtitkár gyerekek elleni erőszakkal foglalkozó különleges képviselőjével együttműködésben;
- ▶ véglegesítenie kell a gyerekek elleni erőszakkal kapcsolatos nemzeti integrált stratégiákra vonatkozó európai politikai iránymutatások szövegezését, valamint támogatnia kell az ilyen stratégiák nemzeti szintű elfogadását és végrehajtását;
- ▶ elő kell mozdítania az egyes országok között az ágazatközi tapasztalatcserét a gyerekeknek az erőszak valamennyi formájával szembeni védelmére szolgáló hatékony módszerek megismertetésére;
- ▶ elő kell mozdítania a vonatkozó Európa tanácsi jogi dokumentumok ratifikálását és végrehajtását,
- ▶ megfontolás tárgyává kell tennie a gyerekekkel kapcsolatos jogi dokumentumok jegyzékének felülvizsgálatát, hatékonyságuk értékelése érdekében;
- ▶ folytatnia kell a gyerekek testi fenyegetése elleni, Horvátországban, 2008 júniusában elindított kampányt, és mindenrészletre kiterjedő tudatosság fokozó intézkedéseket kell életbe léptetnie az erőszak minden egyéb formájának megelőzése és az azok elleni küzdelem érdekében, például:
 - szexuális kizsákmányolás és nemi erőszak;
 - gyermekkereskedelem;
 - a becsület és a gyerekeket érintő hagyományok nevében elkövetett erőszak.
- ▶ előírást kell kidolgoznia különösen a veszélyeztetett gyerekek védelme érdekében (lásd „A különösen veszélyeztetett gyerekekre irányuló különleges figyelem” című dokumentumot).

Rendkívüli hangsúly helyezése a különösen védtelen gyerekekre

A tevékenységek kidolgozása, végrehajtása és értékelése során kellően meg kell vizsgálni a különösen veszélyeztetett gyerekek jogait és szükségleteit, különösen az oktatási, szociális, egészségügyi és jogi szolgáltatások és a részvétel összefüggésében. A következő gyerekekre fordítanak kiemelt figyelmet:

Szülői gondoskodás nélküli gyermekek

- ▶ A Miniszteri Bizottság gyermekotthonokban élő gyerekek jogairól szóló Rec(2005)5. sz. ajánlása végrehajtásának előmozdítása, valamint a gondozás alatt álló gyerekek jogainak területét érintő tapasztalatcseréhez való hozzájárulás;
- ▶ a migráció összefüggésében a szüleik migrációjakor a származási országokban hagyott gyerekek szükségleteinek kezelése;
- ▶ a fiatalkorúak börtönében lévő gyerekek jogainak védelmére irányuló munka megerősítése;
- ▶ olyan intézkedések kidolgozására irányuló tagállami munka előmozdítása, amelyek biztosítják, hogy a gyerekek családi környezetben nőjenek fel vérszerinti családjukban, nevelőszülőnél, vagy nemzeti örökbefogadások segítségével;
- ▶ a gyerekek örökbefogadásáról szóló (felülvizsgált) egyezmény ratifikálásának és végrehajtásának előmozdítása.

Fogyatékossgal élő gyerekek

- ▶ Az intézményi gondozást felváltó lehetőségekkel és a fogyatékossgal élő gyerekeknek szánt hagyományos intézmények felszámolásával kapcsolatos tapasztalatok cseréjére, valamint a gyerekek közösségi életben való részvételének fokozására szolgáló fórum kialakítása, továbbá olyan eszközök kidolgozása, amelyek lehetővé teszik a gyermekek vitákban való részvételét;
- ▶ a fogyatékos emberek társadalomban való teljes körű részvételének a 2006-2005 közötti időszakban történő előmozdítását célzó európai tanácsi akciótérvről szóló Rec (2006) 5. sz. miniszteri bizottsági ajánlással összhangban a fogyatékossgal kapcsolatos szempontokat a program egészében érvényesíteni kell;

- ▶ a fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló ENSZ-egyezménnyel kapcsolatos tudatosság fokozás segítése;
- ▶ a tagállamok arra való ösztönzése, hogy ratifikálják az egyezményt, hajtsák végre, továbbá fejlesszék tovább saját kezdeményezéseiket és akciótérveiket.

A szegénységben élő és a társadalomból kirekesztett, illetve e kockázatoknak kitett gyerekek

- ▶ A nehéz anyagi körülmények között élő, vagy társadalomból kirekesztett családokban élő gyerekek támogatásának előmozdítása, annak érdekében, hogy a gyerekek ne anyagi kiszolgáltatottságuk miatt, vagy otthontalanná válásuk miatt kerüljenek gondozásba, és ezáltal azt kockáztassák, hogy kizsákmányolás áldozataivá válnak, vagy az utcára kerülnek;
- ▶ a nemzeti vagy etnikai kisebbségekhez tartozó gyerekek jogainak előmozdítását, valamint a velük szembeni hátrányos megkülönböztetés megakadályozását és az ezzel szembeni küzdelmet célzó intézkedések kidolgozása;
- ▶ a helyi hatóságokkal folytatott munka előmozdítása, az utcán élő gyerekek problémájának kezelése érdekében;
- ▶ a menedékjogot kérő, menekült és migráns gyerekek, illetve még általánosabban, minden kísérő nélküli gyerek jogainak előmozdítását és szükségleteik kezelését célzó, egyedi intézkedésekre vonatkozó javaslatok tétele.

A gyerekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréseinek előmozdítása

Az igazságszolgáltatás területén - csakúgy, mint minden más területen - a Gyermekjogi Egyezmény általános alapelvei határoztak, normatív és etikus megközelítést biztosítanak a gyerekekkel való munkához és jogaik védelmének biztosításához:

- ▶ a diszkriminációmentesség hozzájárul bármely gyerek - például születés, nem, gazdasági helyzet, faj vagy fogyatékossg miatt - perifériára szorulásának, megbélyegzésének, bántalmazásának vagy büntetésének elkerüléséhez;
- ▶ a gyerek legfőbb érdekei elsődleges szempontot jelentenek bármely jogalkotási, közigazgatási vagy bírósági határozat kezeléséhez, az eljárások lefolytatási módjának meghatározásához, valamint a gyerekre vonatkozó érde-

Gyermejjogi egyezmény

kek ütközése kezelésében történő segítségnyújtáshoz;

- ▶ minden gyerek élethez, túléléshez és fejlődéshez való jogát egyértelműen meg kell fogalmazni a jogszabályokban, és a gyerekeket érintő valamennyi szakpolitika elsődleges szempontjává kell válnia;
- ▶ a gyerekek részvétele és a gyerek véleményének tiszteletben tartása a gyereket érintő valamennyi határozatban követelményként szerepel, és azzal a következménnyel jár, hogy a gyereket jogalanynak kell tekinteni.

A Gyermejjogi Egyezmény általános alapelvei olyan kulcsfontosságú mutatókat jelentenek, amelyek felhasználhatók annak értékeléséhez, hogy egy adott igazságszolgáltatási rendszer (akár nemzeti, akár nemzetközi) milyen mértékben gyermekbarát és hatékony a gyerekek jogainak érvényesítésében. Ezek az általános alapelvek relevánsak polgári, büntetőjogi és közigazgatási kérdésekben, a bevándorlási és a menekültjogban, amikor alapvető szabadságok, gazdasági vagy szociális jogok forognak kockán, ez a nemzeti és a nemzetközi igazságügyi rendszerekre egyaránt érvényesek. Az Európa Tanácsnak a gyerekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáférését különösen a következőkkel kell előmozdítania:

- ▶ európai iránymutatások szövegezése egy nemzeti szintű gyermekbarát igazságszolgáltatás érdekében, beleértve a nemzeti igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés kérdését;
- ▶ a gyerekek nemzetközi igazságszolgáltatáshoz, és különösen az Európa Tanács emberi jogok felügyeletére vonatkozó mechanizmusaihoz való hozzáféréseinek javítására irányuló intézkedések
- ▶ a gyerekek jogaival kapcsolatban gyermekbarát tájékoztatás, továbbá oktatás, szakképzés kidolgozása;
- ▶ a tagállamok arra való ösztönzése, hogy a gyerekek jogaihoz és szükségleteihez igazodó nemzeti szintű emberi jogi intézményeket hozzanak létre vagy fejlesszenek ki.

A gyermekjogok előmozdításáért és a gyerekekkel szembeni erőszak valamennyi formájának felszámolásáért létrehozott fórumként az Európa Tanács partnerségeket fog kialakítani és megszí-

lárdítani a kulcsfontosságú nemzetközi szervezetekkel, különösen:

- ▶ az Európai Unióval, beleértve az Európai Unió Tanácsát, az Európai Bizottságot, az Európai Parlamentet, az Európai Unió Alapjogi Ügynökségét és az olyan nemzetközi szervezeteket, mint a l'Europe de l'Enfance és a ChildONEurope;
- ▶ az Egyesült Nemzetek Szervezetével (különösen a következő szervezetekkel: Unicef, OHCHR, WHO, UNESCO);
- ▶ a gyermekjogok védelmével foglalkozó európai ombudsmanok hálózatával;
- ▶ civil szervezetek hálózataival;
- ▶ szakmai hálózatokkal (különösen az oktatás, az igazságszolgáltatás, a szociális szolgáltatások, az egészségügy és az ifjúság területén);
- ▶ az üzleti szektorral (különösen a szórakoztatás, a kiadói tevékenység, a média, az élelmiszerügy, az utazás a szabadidős tevékenységek területén).

Thomas Hammarberg, az Európa Tanács független emberi jogi biztosa az egyes országokban tett látogatásai során elemzi a helyzetet. Jelentései és tevékenysége során egyre növekvő mértékben irányítja a figyelmet a gyermejjogi kérdésekre, hiszen 6 évig főtitkára volt a „Mentsük meg a gyerekeket” - „Save the Children” – nevű nemzetközi civilszervezetnek és a svéd miniszterelnök tanácsadója volt az ENSZ gyerekekről rendezett speciális közgyűlésének előkészítése és a célok megvalósítása érdekében. Egész életét az emberi jogoknak, kiemelten a gyermeki jogoknak szentelte, jelenlegi megbízatása során is ezért dolgozik. Magyarországon legutóbb 2009. októberében tett 3 napos látogatást, melynek során a biztos egyebek mellett felhívta a figyelmet a nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény tanácsadó bizottságának véleményére, valamint az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának ajánlásaira, és sürgette az országos hatóságokat, de főleg az önkormányzatokat, hogy hozzanak intézkedéseket a roma tanulók kizárásának és elszigetelésének megszüntetésére, és tegyenek pozitív lépéseket a nemzeti oktatási rendszerbe való teljes integrációjuk érdekében. Ehhez hasonló intézkedésekre van szükség a vidéki roma kisebbség lakhatási körülményeinek javítása érdekében.

Európa Tanács és gyermekjogok

is, akiknek egyharmada a felmérések szerint még mindig roma telepeken él. A biztos utalt a kormánynak az Európai Szociális Karta szerinti felelősségére, amely alapján biztosítania kell a megfelelő lakhatást és a családi élet védelmét. Kérte a magyar hatóságokat, hogy gondoskodjanak több szociális lakásról, és tartózkodjanak a roma családok kilakoltatásától, amennyiben nem tudnak helyette megfelelő szálláslehetőséget biz-

tosítani, amint azt az Európa Tanács emberi jogi normái előírják.

Végül az emberi jogi biztos felkérte a magyar hatóságokat, hogy Magyarország ratifikálja az Emberi Jogok Európai Egyezményének 12. kiegészítő jegyzőkönyvét, amely megtilt mindenfajta diszkriminációt, valamint hogy fogadja el az Európai Szociális Kartához való kollektív panasz benyújtásának lehetőségét.

Szószedet, szómagyarázat

Az alábbiakban kísérletet teszünk a szövegben leggyakrabban előforduló és magyarul nem, vagy nem teljes mértékben meghonosodott, ismert, többféle értelemben használt, félreértett, nem pontosan fordított szavak, kifejezések részletes értelmezésére, magyarázatára, hogy ezzel is segítsük a szöveg jobb megértését és gyakorlati alkalmazását. A fordítások, értelmezések során gyakori probléma a megfelelő, pontos magyar kifejezés hiánya, illetve az eredeti – döntően angol – szavak komplexebb, összetettebb jelentése, általánosan elfogadott használata a nemzetközi gyakorlatban. Minden törekvés ellenére sok nyelvben honosodnak meg az angol kifejezések, melyeket sokan idegennek, csúnyának tartanak. Örömmel fogadunk bármilyen javaslatot mi is megfelelő magyar kifejezések használatára, és mi is törekszünk erre. (a szerk.)

Átfogó kommentár – General comment - - a Bizottság minden évben rendez egy olyan vitanapot - General Discussion Day – amelyen a korábban javasolt témák alapján kiválasztott kérdésekről, a meghívott kb. 100 vendéggel – szakértők, civil szervezetek, ENSZ szakosított szervezetei és más nemzetközi nem kormányzati szereplők – közösen megvitatja a felmerülő legfontosabb kérdéseket kisebb csoportokban. Ezek alapján elkészül egy összefoglaló, ami a későbbiekben nyersanyagként szolgál azokhoz az átfogó kommentárokhoz, amelyek segítik az egyes kérdések értelmezését, megértését. Eddig 12 ilyen kommentár készült:

1. **Az oktatás célja**
(1. The Aims of Education)
2. **A független nemzeti emberi jogi intézmények szerepe a gyermekjogok előmozdításában és védelmében**

(The role of independent national human rights institutions in the promotion and protection of the rights of the child)

3. **HIV/AIDS és a gyermekjogok**
(HIV/AIDS and the rights of the child)
4. **Serdülőkori egészség és fejlődés a Gyermekegyezmény összefüggésben**
(Adolescent health and development in the context of the Convention on the Rights of the Child)
5. **A Gyermekegyezmény megvalósításának érdekében tett átfogó intézkedések (4. cikk, 42. cikk és 44. cikk 6. bekezdés)**
(General measures of implementation of the Convention of the Rights of the Child)
6. **A származási országukon kívül, kísértő nélkül lévő és egyedülálló gyerekek esetében alkalmazott bánásmód**
(Treatment of unaccompanied and separated children outside of their country of origin)
7. **A gyermekjogok megvalósítása, alkalmazása koragyerekkorban**
(Implementing child rights in early childhood)
8. **A gyerekek testi fenyegetéssel, illetve az egyéb kegyetlen vagy megalázó formában történő fenyegetéssel szembeni védelemhez való joga (19 és 28. cikkek, 2-ik és 37-ik bekezdés, többek között)**
The right of the child to protection from corporal punishment and other cruel or degrading forms of punishment (arts. 19, 28, para. 2 and 37, inter alia)

Gyermekjogi egyezmény

9. A fogyatékkal élő gyerekek jogai

(The rights of children with disabilities)

10. Gyermeki jogok a fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerében

(Children's rights in the juvenile justice)

11. Őslakos gyerekek és jogaik az Egyezmény értelmében

(Indigenous children and their rights under the Convention)

12. A gyerekek joga a véleménynyilvánításhoz

(The right of the child to be heard)

Az átfogó kommentárok segíthetik a döntéshozókat, jogalkalmazókat, szakembereket, szülőket, gyerekeket, hogy jobban megértsék az Egyezményt. Ez erősítheti az érdekérvényesítést az érintett országokban, és a felelősségvállaláshoz, számon kérhetőséghez is jó keretül szolgált, amint a jogi szabályozás változtatásához is. A bíróságok használhatják az átfogó kommentárokat a jogi szabályozás értelmezéséhez, tisztázásához. Több esetben a bíróságok az egyezmények joganyagára, így e kommentárokra is alapozták ítéleteiket. Ezen túlmenően mód van arra, hogy arra ösztönözzék a saját országukat, az ENSZ szervezeteit, és a civil szervezeteket, hogy vegyék figyelembe az átfogó kommentárokat, mikor a Gyermekjogi Egyezmény alkalmazásán fáradoznak. (NGO Group for CRC szervezet ajánlása,)

Ezen átfogó kommentárok teljes fordítása nem került be ebbe a könyvbe, mert eredetileg is csak idézetek szerepelnek belőlük, de remélhetően hamarosan magyar nyelven is hozzáférhetőek lesznek, mert rendkívül alapos, magas szakmai színvonalú, és itthon is jól használhatók lehetnének.

General – a szónak számtalan jelentése van, és a nemzetközi dokumentumokban nem mindig világos, hogy adott helyen melyiket gondolják. A magyar fordítások gyakran eltérnek, különböző értelmezési lehetőségek és módok miatt. E könyvben a szónak az alábbi jelentéseket adtuk szövegkörnyezettől függően, amelyek nem feltétlenül egyeznek meg más dokumentumok magyarra fordított szövegeivel, mivel nem találtunk egységes, minden értelemben elfogadhat megoldásokat:

- ▶ general comment – átfogó kommentár
- ▶ general recommendation – általános ajánlás, ajánlás

- ▶ general discussion day – vitanap
- ▶ general assembly – közgyűlés
- ▶ general – általános, átfogó, mindenre kiterjedő, nem specializált, egyetemes,

Bántalmazás, visszaélés, kihasználás, erőszak

– **abúzus** – szövegkörnyezettől függően. Beszélhetünk lelki, fizikai, szexuális abúzusról, de intézményes és rendszer abúzusról is. Az angol kifejezés összetettebben fejezi ki ebben az esetben is a többjelentésű és értelmű problémát, amit magyarul csak több szóval írhatunk körül. Német fordításában – Misshandlung – nem szó szerint fordították le az angol szót, mert ebben az esetben misuse – rossz használat, kezelés lenne, másra való használat, ami megint csak részlegesen fedi le a fogalmat. A szótár szerint a német kifejezés bántalmazást, erőszakot, kínzást, rossz kezelést jelent, ami közel áll az abúzus által lefedett fogalmakhoz. A magyar nyelvben is általánosan elfogadottá és használttá vált abúzus kifejezés nem szép, jó lenne találni rá pontos magyar megfelelőt.

„Bevésni az agyukba” – Developing respect:

(29. cikk) – kifejezés került az Egyezmény eredeti fordításába – azt célozva, hogy minden gyerek egyszer és mindenkorra tanulja meg a megtanulandókat. Ez a kifejezés ugyanakkor nem harmonizál az Egyezmény szellemével, nagyon erőteljesnek érezzük, és nem is pontos. A cél az lenne, hogy a gyerekek, felnőttek ismerjék a jogaikat, kötelezettségeiket, és minden szükséges információval rendelkezzenek arról, hogy ezeket hogyan tudják a gyakorlatban is érvényesíteni, tiszteletben tartásuk mások jogait és miközben ragaszkodnak saját jogaik érvényesítéséhez. Az eredeti kifejezés szó szerinti fordítása: „megfelelő tisztelet, respektus kialakítása, kifejlesztése” pontosabban, de magyarul szokatlan módon fogalmaz.

Bizalmasan, titkosan kezelő – confidential –

hivatalos meghatározása szerint: annak biztosítása, hogy az információ csak azok számára hozzáférhető, akiknek erre felhatalmazása van. Vagyis a titoktartásnál tágabb és attól némileg eltérő fogalom, amely szerint bizonyos információk esetében egyes szakemberek, hatóságok jogosultak azt ismerni, kezelni, míg mások nem. A jelentési kötelezettséggel összefüggésben is fontos, hiszen éppen azt rejt, hogy

hogyan van, akinek ki kell adni bizonyos információkat egy ügyben, mert ez szolgálja a kliens – gyerek – érdekét, jóllétét. Egy másik értelmezésben olyan bizalmi légkörben folyó megbeszélés, beszélgetés, amely megmarad az érintettek között, nem mondják el külső személynek. Terápiás beszélgetés, csoport tevékenység stb.

Elszakított – separated – „szüleitől elszakított, elválasztott gyerek, aki valamilyen politikai, háborús helyzet vagy természetik katasztrófa miatt elszakad a szüleitől szándékos szétválasztás, vagy véletlen, illetve a körülmények miatt. A családjukból kiemelt gyerekek esetében nem ezt a szeparációt jelentő kifejezést használják, hanem a „családjuktól megfosztott”, vagy „otthoni, családi gondozáson kívül elhelyezett” formát.

Empowerment – megerősítés, képesség tétel, felhatalmazás – azt jelenti, hogy valaki képessé válik valamire, nagyrészt azért, hogy elhiszi, hogy meg tudja csinálni, változtatni képes, elérni, amit szeretne. Ehhez segítséget kér, képes elfogadni, igénybe venni, vagy önállóan megbirkózik a feladattal, majd megerősödve felelősséget vállal és felhasználja a tanultakat. Ez elsősorban az önbizalom önismeret megerősítését, és a képesség megmutatását, kibontását jelenti. Mindaddig nem sikerült megfelelő magyar kifejezést találni, így sokan használják eredeti angol formában a hatalom, erő – power – szóból származó szót. A fogalom azt a folyamatot jelenti, amelynek során a segítő a klienssel, vezető a beosztottal, felnőtt a gyerekekkel együtt azt vizsgálja, hogy milyen tudásokra, készségekre, forrásokra lenne szüksége az érintettnek ahhoz, hogy jogainak, érdekeinek, szükségleteinek megfelelően tudja alakítani a környezetét, körülményeit, az életét és ezeknek a tudásoknak, készségeknek és forrásoknak a kifejlesztésével, és azok segítségével. Több mint a képesség tétel – enabling – mert benne van a megerősödés, az ügyek saját kézbe vétele, kitörés egy korábbi állapotból stb.

Érzékeny megközelítés – sensitivity, sensitive approach, child, parent, gender sensitive – a kifejezést arra használják, hogy jelezzék, az érintett jogait, szükségleteit, lehetőségeit figyelembe véve kell kialakítani a megfelelő se-

gítségnyújtás, képzés, elérés, beavatkozás módját.

Gender: Társadalmi nem (szex) a minden férfi és nő között fennálló biológiai különbség kifejezés mellett elterjedt megfogalmazás a különbség érzékeltetésére: a nőknek és férfiaknak társadalmilag kiosztott, a neveltetésünk során elsajátított szerepeinkből fakadó, az időben változó, kultúránk, osztály-, vallási vagy etnikai hovatartozásunk, tanultságunk, földrajzi, gazdasági és politikai környezetünk által meghatározott különbözőségeink. Biológiai nemünk mellett e magatartási minták alakítják viselkedési normáinkat, s határozzák meg, kik vagyunk. Például, noha csak a nők szülnék (biológiai tény), ebből biológiailag nem vezethető le sem az, hogy ki nevelheti fel a gyermekeket (a társadalmi nem által meghatározott viselkedés), sem pedig, hogy ki végezheti a házimunkát. A társadalmi nem fogalma tehát egy adott társadalom által a nőktől és férfiaktól elvárt, egyben társadalmi önzonosságukat meghatározó tulajdonságok, készségek és viselkedésmódok halmazát jelenti. Önzonosságot, identitást mondtunk, de ne feledjük: ez az önzonosság kultúránként és koronként gyökeresen eltérő formákat mutat. (www.szmm.gov.hu)

Gender sensitive – társadalmi nemekre érzékeny: A lányok és fiúk (nők és férfiak) egyenlőségének megvalósítása csak úgy lehetséges, ha figyelembe vesszük az azonosságokat, különbségeket, és világosan elválnak ezek meghatározása a nemek szerinti megkülönböztetéstől, amikor azért kerül hátrányba, veszélybe, vagy előnybe valaki, mert hím- vagy nőnemű. Kulcskérdések a nemekre érzékeny kockázatfelméréshez

- Pozitív elkötelezettség és a női-férfi nem közötti eltérésekből adódó kérdések komolyan vétele
- A valóságos élethelyzet megvizsgálása
- A lányok és fiúk (nők és férfiak) bevonása minden szakaszban
- Elkerülendő előzetes feltételezések felállítása arról, hogy mik a veszélyek és kik a veszélyeztetettek
- Tradíciókra, szokásokra hivatkozás a megkülönböztetés okaként

Gyermekjogi egyezmény

Gyermek, gyerek használata: A szövegben mindkét formát használjuk. A „gyermek” formát elsősorban ott, ahol a jogi szöveg, illetve a szószerinti idézés miatt a hivatalosabb változat a helyénvaló, más helyeken a köznapibb, „gyerek” kifejezést érezzük érezzenek megfelelőnek.

Informed consent – tájékoztatáson alapuló döntés, beleegyezés, vagy tájékoztatást követő beleegyezés.. A gyerekek joga a vélemény nyilvánításra, döntések előkészítésébe, saját életüket érintő kérdések megvitatására, aktív állampolgárságuk akkor lehet sikeres, ha megfelelő információval rendelkeznek azokról a kérdésekről, amikről véleményt akarnak nyilvánítani. Ehhez a korukhoz, érettségükhöz, kibontakozó képességeiknek megfelelő nyelvezetű és érthető formában kell mindazt előjük tárni, aminek alapján megalapozott, tájékoztatáson alapuló álláspontot tudnak kialakítani.

Kibontakozó képességek - evolving capacities – fejlődő képességek, készségek, – egy kulcsfogalom, amit a kötetben is körüljárunk a szerzők xy. oldal – a megfogalmazás többféle lehetne az angol szavak betű szerinti fordítása alapján, azt kifejezendő, hogy a gyerek növekedésével, fejlődésével fokozatosan és állandóan szélesedik ismereteinek, készségeinek a köre, és így egyre inkább képes önálló vélemény formálására, döntések meghozatalára érettségének megfelelően. A magyar gyakorlatban használt „életkorának, érettségének megfelelően” is kifejezi ezt, de statikusabb, mint a kibontakozó képességek, amelyek a folyamatot jelzik, és a kölcsönhatást a gyerek saját aktivitásának visszahatását, a felnőttek folyamatos figyelmét a változásokra is.

Kísérő nélküli – unaccompanied –, olyan gyerekek, akik a fenti okokból, vagy, mert egyedül külföldre juttatták a szülei, rokonai egyedül, felnőtt kísérő nélkül marad. Pl. a délszláv háború idején Vajdaságból sok gyereket átjuttattak szülei, vagy rokonaik a magyar határon, hogy legalább ők ne szenvedjenek. A román, illetve ukrán nők közül sokan egy időben Magyarországon születtek meg gyerekeiket, majd visszatértek saját hazájukba, hátrahagyva a csecsemőt, mert titokban hordták ki, nem vál-

lahatták a felnevelését, illetve hogy a gyerekeknek jobb élete legyen.

Kitelepített, átköltöztetett – dislocated – háborús helyzet, természeti katasztrófa, politikai döntések, békeszerződés stb. esetén saját lakhelyéről eltávolított, elmenni kényszerülő és ezért speciális nehézségekkel küzdő családok, gyerekek.

Iskolai zaklatás, erőszak, bántalmazás - Bullying (ejtsd bulliing) - (munkahelyi megfélemlítőjének „mobbing” az angol neve) többnyire egy gyerek vagy egy csoport ismétlődő negatív cselekedete egy adott társuk ellen, ami magába foglalja a viselkedés mögöttes motívumait is. Olyan, amit a személy azért tesz vagy mond, mert hatalmi, domináns helyzetbe akar kerülni, mások megalázásával, legyőzésével, kirekesztésével (csúfolás, lökdösés, követés, rossz hírbe hozás, zaklatás, „csicskáztatás”) Minden olyan viselkedés beletartozik, amely fenyegetést, vagy félelemkeltést jelent. Két fő típusa a közvetlen és a közvetett erőszak, zaklatás. A közvetlen lehet verbális vagy fizikai, e kettő gyakran együtt is jár. A közvetett bántalmazás gyorsan terjedő eszköze a mobiltelefon és internet használata.

Jólét- jóllét – welfare – well-being – a magyar fordításokban gyakran keveredő fogalompár, különösen, hogy nálunk csak egy betű különbség van a két eltérő értelmű fogalom alakjában. A jólét, a szociális, jóléti rendszerek működését, életszínvonalat, ellátásokat, lehetőségeket jellemzi, míg a jóllét, inkább azokkal a minőségi mutatókkal írható le, amelyek az életminőség ezektől nem független, de nem kizárólag tőlük függő módját jellemzik. A jóllét fogalmába a lelki, érzelmi, fizikai állapot, biztonság, elégedettség, részvétel, szabadság, döntési, választási lehetőség, stb. a meghatározó.

Látható gyerekek, gyerekek – visibility, invisibility – a láthatóság illetve láthatatlanság arra utal, hogy bizonyos gyerekcsoportok nem, vagy alig jelennek meg a médiában, közvélemény, de gyakran az intézmények, szakemberek számára is, ami jelentősen ronthatja jogaik érvényesülésének eredményességét, határfokát. A 3 évesnél fiatalabb, illetve napközbe-

ni ellátásba nem kerülő gyerekek nem láthatók az ellátó rendszer számára, így gyakran csak iskoláskorban derülnek ki a problémák. A migráns, menekült gyerekek számára a fogadó országban nem állnak rendelkezésre szolgáltatások, szüleik mellett nem láthatók, nem kapják meg a szükséges segítséget, ellátást. A fogyatékkal élő gyerekek sok országban alig láthatók utcán, közintézményekben, ezért nem ismerik őket az egészséges gyerekek és a felnőttek, integrációjuk így sokkal nehezebb, csakúgy mint a hajléktalanság, krónikus betegség, földrajzi elszigeteltség miatt peremre szoruló, láthatatlan gyerekcsoportok. Láthatóvá tételük, megjelenítésük fontos eleme jogaik érvényesíthetőségnek.

Mainstream – fő áramba tartozó, többségi – iskola esetén az ahová a többség jár, a magyar szóhasználatban a „normális”, szemben a speciális szükségletű, vagy szegregált iskolával. A „gender mainstreaming” (ld. még gender) ebben a formában került be a magyar szóhasználatba, jobb magyar kifejezés híján, ahol a női egyenjogúság, azonos esélyek megteremtése a cél olyan módon, hogy a női érdekek, szempontok az élet minden területén láthatóvá, deklarálttá válik, segítve ezzel a speciális férfi és női szempontok megértését, érvényesülését, és a korábbi féloldalas, egyenlőtlen megítélés, gondolkodás változását. A gyerekek esetében is hasonló folyamat indul el, a gyerekek egyenrangú partnerként, jogokkal és véleményekkel, döntési lehetőségekkel felruházott emberek, életkoruk szerint változó mértékű és formájú beleszólással és hatásgyakorlással, amihez ezeket a szempontokat ismertté és elfogadottá kell tenni.

Mentális, szellemi, elme és mentális egészség - **Mental, mental health, mental illness** – szövegkörnyezettől függően, vagy a betegség esetén a mentális betegség nem csak elmebetegséget, hanem széles értelemben vett megbetegedéseket is jelent, így kiemelten depressziót, vagy függőséget például

„Mindenek felett álló érdek” – Best interest - – legfőbb érdek fogalomról a kötete szerzői (3. cikk) részletesen beszélnek, mivel ez az egyik legtöbbet vitatott fogalom. A 20 évvel ezelőtti magyar fordítás jó szándékkal, de a jogalkotó

szándékával nem megegyező módon értelmezte „mindenek felett álló” -nak a gyerek érdekét –ez a hivatalosan használandó kifejezés – miközben nyilvánvalóan ez sokszor ütközhet a felnőttek, a közösség vagy más érdekbe, és ezekben az esetekben a gyerek legfőbb, de nem feltétlenül mindenek felett álló érdeke az irányadó. Egyre inkább a legfőbb érdek, legjobb érdek kifejezés terjed a szakmai és köznyelvben, várhatóan az Egyezmény és a hozzá kapcsolódó jogszabályi szövegek is ennek megfelelően módosulnak majd, több más hasonló kifejezéssel egyetemben. A 3. cikk értelmezése azonban több esetben is erősíti a „mindenek felett álló” érdek használatának szükségességét, az ott leírt módon.

Napközbeni kisgyerek nevelés és gondozás, ellátás – day care, early childhood education and care –, ami lehet bölcsőde, óvoda, családi napközi, vagy bármely más forma, általában iskoláskor előttieknek, Egyre inkább integrált értelemben használatos, ahol nem különböztetik meg életkorok szerint a gyerekeknek nyújtott támogatást, és kiterjesztik a későbbi iskola utáni, hétvégi, szünidei szolgáltatásokra is, mivel ezek célja nagyrészt megegyezik a koragyerekkori ellátásokkal, ha formailag és tartalmában is eltérhet azoktól.

Nem-kormányzati szervek - non-governmental organization (NGO) - vagy civilszervezetek. E fogalom definiálásában sincs konszenzus. A szakirodalomban általában két alapvető kritérium lehelhető fel : az NGO magánszemélyek vagy kollektívák által szabadon alkotott csoport, amely nem haszonszerzési célokat követ. Az angolszász szakirodalom szerint azok a nem-állami szervek tartoznak ide, amelyek a társadalom érdekében fejtik ki alapvetően nem nyereség-orientált, non-profit tevékenységüket (alapítványok, egyesületek, közhasznú szervezetek, akár önkormányzati társulások, stb.), kiegészítve az önkéntesség kritériumával. Az NGO-kat nem a személyes haszonszerzés céljából hozzák létre. Bár lehetnek fizetett alkalmazottaik és végezhetnek jövedelemszerző tevékenységet, a profit vagy többlet nem kerül felosztásra a tagok vagy a vezetőség körében Jogszerűen létrehozott szervezetek, amelyet személyek, vagy jogi személyiséggel rendelkezők hoznak létre, függet-

Gyermekjogi egyezmény

lenül a kormányzattól. Kaphatnak állami támogatást, de nem szólhat a kormányzat bele a tevékenységbe, nem vehet részt a tevékenységben, túl a szervezetekre vonatkozó általános jogi szabályozás számonkérésén és a működés jogszerű működésén túl. Sokszor a civil szervezet a szinonimája a nem-kormányzati szervezetnek, noha ez nincs teljes fedésben.

Privát szférához, intim szférához, magánélet-hez való jog – privacy –. Nincs pontos magyar szó, kifejezés erre az angol szóra, aminek pontos jelentése helyzettől függ, például a saját személyes tér, levéltitok, saját holmi érintetlensége, de ugyanakkor a jog ahhoz, hogy legyen egy elvonulásra alkalmas hely, zavartalan egyedüllét, tevékenykedés stb.

Sebezhető - vulnerable –, védtelen, veszélyeztetett, kiszolgáltatott, a gyakran, és a pszichológiai szakirodalomban átvitt értelemben is széles körben használt sérülékeny helyett. A vulnerabilitás (orvosi szakirodalomban így is használt) komplex sebezhetőséget, kiszolgáltatottságot jelenthet fizikai, érzelmi, szexuális tekintetben is, és több rétege lehet egy adott személy, csoport esetében – pl. fogyatékos, migráns, bántalmazott lány. A magyar kifejezések kevésbé adják vissza egy szóban ezt a komplexitást, ezért célszerűnek látszik szövegkörnyezettől függően a leginkább odaillő szót használni, és hasonlóan a többi nehezen magyarázható kifejezéshez keresni a legmegfelelőbb, akár több szóval körülírt.

Serdülő – adolescent – pubertáskorú, tizenéves, kamasz – Hivatalos és szakmai szövegekben a serdülő az elfogadott magyar kifejezés, az orvosi nyelvben gyakran ebben a latin formában is használt.

Adolescencia (serdülőkor) az élet 10-12 éves életkorban kezdődő és 18-21 éves életkorig tartó időszaka, amelyre különlegesen intenzív testi növekedés és fejlődés, valamint kognitív és szociális fejlődés jellemző.

Pubertás: elsősorban a 10-16 éves életkor közötti testi és hormonális változásokat értjük. A serdülő legfontosabb feladata: a személyes azonosság (identitás) megtalálása, megszilárdítása, a felnőttre jellemző önállóság elérése. Mindkettőt krízisek és döntések mentén éri (vagy nem éri) el, s a serdülőkori problémák többsége is ezekhez a krízisekhez kapcsolódik. A biológiai változások pszichés feldolgozását a többség átmeneti nehézségekkel megoldja, azonban ha a serdülést megelőző életkorban már voltak érzelmi és viselkedési problémák, ezek felerősödnek.

Az adolescencia társadalmi fogalom is. A gyermekkori függőségből a felnőttkori önállósáig tartó út az iparosodott, modern társadalmakban számos ok miatt sokkal bonyolultabbá vált, mint volt akár néhány évtizeddel korábban is.

A különféle egyezmények, bizottságok, elvek és programok, ajánlások, vélemények neveit sokféle, eltérő módon írják magyarul, nincs egységes helyesírás a hivatalosnak tekinthető dokumentumokban sem. Gyakori, hogy a nem pontos elnevezést is nagybetűvel írják, máskor a név valamennyi szava nagy kezdőbetű, máshol csak az első, és eltérő a városnevekhez kötődő egyezmények, ajánlások, elvek stb. írásmódja is, hol nagybetű, mivel ez a neve a dokumentumnak, hol kicsi, mert a városnevet melléknévnek tekintik. Legjobb tudásunk szerint igyekeztünk egységes használatot alkalmazni ahol csak lehetséges volt, de amikor hivatalos dokumentumból idéztünk, sokszor erre nem volt lehetőség.

KÉZIKÖNYV A GYERMEKJOGI EGYEZMÉNY ALKALMAZÁSÁHOZ

„Nagy örömünkre szolgál, hogy a Kézikönyv rövidített változata magyar nyelven is megjelenik, áttekintést adva az ENSZ gyermekjogi egyezménynek a Gyermekjogi Bizottság által adott értelmezéseinek keresztül az 1993 óta eltelt időszakban, amióta az államok jelentéseinek vizsgálata megkezdődött. Az volt a célunk a Kézikönyv elkészítésével és naprakésszé tételével, hogy az Egyezményt életre keltsük egy, a gyakorlatban jól használható segédeszköz nyújtásával, mindazok számára, akik a gyermekjogok elveinek és gyakorlati alkalmazásának előmozdításában és védelme érdekében munkálkodnak a kormányzaton belül és a civil társadalomban. Az Egyezmény egy figyelemre méltó és érzékeny eszköz, immáron huszadik éve, amihez a Bizottság továbbra is nagyon részletes tanácsokkal szolgál az államoknak országjelentéseikre adott záró észrevételeiben, növekvő számú átfogó kommentárjaiban és más ajánlásaiban arról, hogyan értelmezzék és alkalmazzák az Egyezményt.

Reméljük, hogy a Kézikönyv terjesztése további előrelépést fog jelenteni, hogy valamennyi magyarországi gyerek élhessen jogaival, és azok teljes körűen érvényesülhessenek.”

Rachel Hodgkin és Peter Newell

